VALERIU ANANIA

Memorii

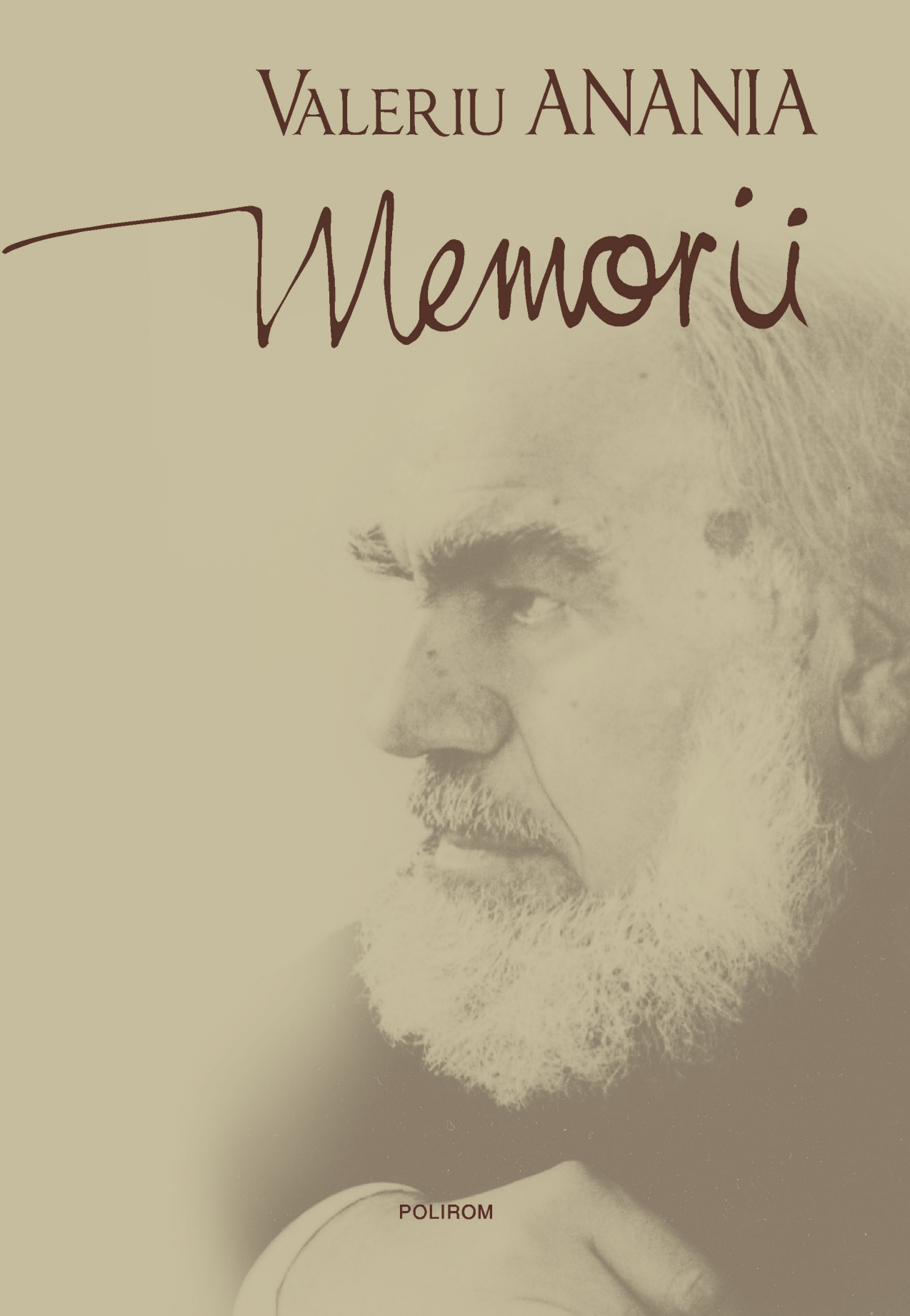

POLIROM

Valeriu Anania

Memorii

pag.50-51

pag 101-102 Marturisiri interesante

© 2008 by Editura POLIROM

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37;
P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

ANANIA, VALERIU

Memorii / Valeriu Anania. – Iaşi: Polirom, 2008

ISBN 978-973-46-1175-1

821.135.1-94

Printed in ROMANIA

VALERIU ANANIA

Memorii

POLIROM
2008

Partea întâi

Cuvânt înainte

Nu am ţinut niciodată un jurnal. Douăzeci şi şapte de ani am trăit sub dictaturi, în România, când orice gând al tău încredinţat hârtiei putea deveni obiect de incriminare şi osândă.

De opt ani şi jumătate trăiesc în lumea liberă, dar vechea nedeprindere de a-mi face însemnări zilnice a devenit deprinderea de a nu le face. Vine o vreme când viaţa ta se cere rostită şi altfel decât în graiul convenţiilor sociale, mai adevărat adică şi mai de-a dreptul, şi atunci, în lipsă de altceva, ţi-o iei de la capăt pe amintiri, de-a rostogolul, ca apa muntelui poticnită'n pietre, şi o duci până unde poţi.

Începute acum vreo nouă luni, la vremea când gândul de a mă întoarce la vatră coincidea cu o chemare a patriarhului meu pentru nişte rosturi cărora le fusesem îndărătnic timp de douăzeci şi cinci de ani, însemnările acestea le isprăvesc în ajunul unei plecări care, după vorba poetului, ar putea să fie şi o moarte. Le-am scris în grabă, cu ochii pe calendar, fără meşteşug şi fără pretenţii, căutând să le ţin amintirilor o curgere în timpul lor, care totuşi suferă de unele aproximaţii.

Le las aici, pe seama celei mai adevărate prietenii pe care am avut-o vreodată, înaltă, pură, jertfelnică, înţelegătoare, harismatică, atotcuprinzătoare[1], cu dorinţa ca ele să nu fie date publicităţii decât după ce vor fi trecut cinci ani de la moartea mea, în afară de cazul că împrejurările vor porunci altfel.

---

1. E vorba de doamna Patricia Pâslaru, care mi-a păstrat manuscrisul într'un safe de bancă cu cifru secret. L-am recuperat în 2001, la cererea mea, prin episcopul Vasile Fluieraş. Tot de la soţii Pâslaru am recuperat un sac cu corespondenţă selectivă din perioada mea americană.

Memoriile mele sunt departe de a fi complete, mai cu seamă în ultimele capitole, pe care le-am scris biciuit de timp. Dar, așa cum sunt, ele se vor și se propun o mărturie nu numai a unei lumi, ci și a unui suflet.

E vorba de sufletul meu.

Autorul
9 mai 1974, Detroit

Adolescență verzuie

Era în vara lui 1941. Absolvisem Seminarul Central; destul de sărac, nu aveam nici o meserie, aşteptam toamna, să intru la Facultatea de Teologie cu vreo bursă oarecare. Inspirat de un articol al lui Arghezi publicat în revista *Vremea*, mă angajasem chelner la restaurantul jupânului Manole Şerbănescu – un local de clasa a doua, pe strada Vasile Lascăr – şi câştigam bani buni, lucrând cu şervetul, de la şapte seara până spre unu noaptea. Localul avea şi grădină, oraşul era plin de nemţi, ostaşii lui Hitler aveau bani mulţi şi consumau din plin bere amestecată cu coniac. Aveam asigurate cele două mese ale zilei; cu o parte din câştig îmi plătisem chiria (locuiam într'o cameră de pe bulevardul Dacia, mi se pare că la numărul 20), cu altă parte acopeream unele cheltuieli ale revistei *Dacia Rediviva*, pe care o editam împreună cu un grup de prieteni, tot atât de săraci şi entuziaşti. Plătisem o datorie la tipografia „Fântâna Darurilor" şi tipăream acum revista, tot pe datorie, la tipografia mânăstirii Cernica, al cărei director, Cristofor Dancu, călugăr şi gazetar de dreapta, se oferise să ne ajute. Făceam drumul la Cernica de două-trei ori pe săptămână, pentru corecturi, şi izbutisem astfel să-mi distrug şi ultima pereche de pantofi, din ale căror tălpi rămăseseră doar ramele. (Îmi aduc aminte că mă plimbam odată pe bulevardul Elisabeta cu amicii mei Constantin Bărbulescu şi Zaharia Ducu, discutând aprins perspectivele revistei noastre. Ne opriserăm în faţa Universităţii, gata să ne despărţim. Eu isprăvisem ţigara; am aruncat mucul şi, instinctiv, am vrut să-l strivesc cu piciorul, dar în acel moment am scrâşnit de durere şi am sărit ca un arc, simţind mucul aprins al ţigării înşurubat în ciorap şi'n piele. Fie de durere, fie de ruşine, am rupt-o la fugă, în timp ce prietenii, înveseliţi foarte, îmi strigau din urmă: Trăiască *Dacia Rediviva*!).

Cred că era pe la sfârşitul lui iulie sau începutul lui august când mă întorceam de la Cernica şi mergeam pe şoseaua Ştefan cel Mare, cu

gândul de a-i face o vizită tatălui meu, care lucra de mulţi ani la Societatea Tramvaielor şi locuia într'o chiliuţă, la demisol, pe şoseaua Bonaparte. Atunci m'am întâlnit cu un convoi funerar ce se îndrepta spre cimitirul Pătrunjel. Dintr'o privire, mi-am dat seama că era vorba de o înmormântare „politică".

Aflasem că mai înainte cu câteva zile fusese asasinat Horia Codreanu, ultimul copil în viaţă al bătrânului Ion Zelea Codreanu şi frate al faimosului Corneliu Codreanu, Căpitanul, fondator al Gărzii de Fier, idolul tineretului naţionalist al României, asasinat şi el în 1938. Uciderea lui Horia Codreanu – întâmplată seara târziu în cartierul Tei – era pusă aproape sigur pe seama agenţilor lui Mihai (Ică) Antonescu, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri în Guvernul mareşalului Ion Antonescu, care ar fi vrut să extermine familia Căpitanului. Din şoaptele prietenilor mai aflasem că trupul defunctului, îmbrăcat în cămaşă verde, fusese depus în biserica Sf. Ilie-Gorgani – locaş devenit tradiţional pentru găzduirea serviciilor funebre ale Gărzii de Fier – şi că această permisiune, într'o vreme când puşcăriile ţării gemeau de legionarii care se răsculaseră împotriva Mareşalului, fusese obţinută de la însuşi Mihai Antonescu, care, mai mult, trimisese o coroană de flori în memoria fostului său coleg de universitate. Evenimentul, cu toate implicaţiile lui, era de natură să stârnească confuzie. Era aproape de necrezut ca cinismul unui asasin să meargă până acolo încât să trimită flori spre cinstirea victimei. Unii vedeau în aceasta o încercare a lui Ică Antonescu de a fi absolvit de bănuială, alţii credeau că e un semn de destindere, alţii, că e pur şi simplu o cursă. Ascultam zvonurile şi nu-mi băteam capul prea mult să descifrez înţelesurile. Nici nu-mi trecuse prin minte să mă duc la biserica Sf. Ilie-Gorgani, şi cu atât mai puţin la înmormântare. Pe de altă parte, se spunea că acest Horia Codreanu era foarte departe de ceea ce fusese fratele său, Căpitanul, că-şi petrecea nopţile prin cârciumi şi profita de naivitatea credulilor, în ochii şi la punga cărora trecea, totuşi, drept „fratele Căpitanului" şi ultima speranţă legată de un nume. Cred că eram şi, oarecum, prudent; fratele meu se afla de câteva luni în puşcărie, cu o condamnare de opt ani pentru „instigare la omor" în timpul rebeliunii legionare din ianuarie (el, care în viaţa lui n'a avut inimă să taie un pui de găină, de umbla mama pe la vecini pentru o asemenea treabă, cu ditamai flăcăul în casă), iar eu nu mă simţeam cu totul străin de aşa o treabă, deşi politica legionară în sine nu mă mai interesa. Cu toate acestea, întâlnirea mea cu acel cortegiu funerar avea să fie începutul unui lung şir de întâmplări şi suferinţe, într'un secol al statului poliţist, când o simplă fişă de cazier îţi pune pe frunte un stigmat de care nu vei putea să scapi toată viaţa.

* * *

Aveam numai cincisprezece ani când am fost recrutat în „mănunchiul de prieteni” al Frăţiei de Cruce din Seminarul Central, de către un elev mai în vârstă decât mine, care-mi vorbise îndelung şi cu tact despre soarta nenorocită a ţării, roasă până’n măduvă de stricăciunea partidelor politice, despre apariţia Căpitanului inspirat de Arhanghelul Mihail, despre lupta lui cea sfântă pentru mântuirea neamului de sub ghearele jidanilor şi jidoviţilor, despre trebuinţa imperioasă a unei regenerări morale prin cultivarea credinţei în Dumnezeu, a cinstei, onoarei, eroismului continuu şi spiritului de sacrificiu, despre elita legionară, selecţionată din tot ce are neamul mai bun, despre rolul mesianic al românismului printre seminţiile pământului. Convorbirile se petreceau aproape zilnic, în curte sau pe lungul coridor al internatului, şi cu cât deveneau mai specifice cu atât mi se cerea mai multă discreţie. Mai mult, am aflat că era vorba de o organizaţie secretă, conspirativă, cu oarecare vechime în interiorul şcolii, în care nu sunt chemaţi şi primiţi decât cei destinaţi să devină legionarii de mâine ai Căpitanului.

Nu mai ţin minte cum am evoluat. Cred că mi-a plăcut ideea în sine, conspiraţia mă fascina, gândul de a deveni „elită” mi-a gâdilat orgoliul. Oricum, am acceptat aventura, am început să citesc broşurile Gărzii de Fier şi m’am pomenit la o şedinţă a „mănunchiului de prieteni” – un fel de stagiu pregătitor –, la care se citea cu glasul pe sfert şi se cânta înăbuşit. După alte câteva şedinţe m’am calificat pentru avansare şi am fost programat să depun legământul de „frate de cruce”, adevărata înrolare pentru categoria elevilor de liceu.

Ceremonia a avut loc la 25 martie 1936 – la sărbătoarea Bunei Vestiri, sărbătoare cu semnificaţie deosebită în istoria şi ierarhia Gărzii de Fier. Condiţia (sau una dintre condiţii) era să nu mănânc nimic înainte de depunerea legământului, care trebuia să se întâmple târziu după-amiază, spre orele patru. Condiţia de a nu mânca era legată şi de participarea la Sfânta Liturghie, dar elevii Seminarului treceau uşor peste această oprelişte şi se înfruptau copios, dis-de-dimineaţă, din bunătăţile păstrate în dulapurile de la etaj, dulapuri la care se avea acces în sărbători. Păcatul nu era socotit greu şi trecea neobservat la spovedanie. Aşa se face că în dimineaţa aceea, îndreptându-mă spre dulapul meu şi spunând bună dimineaţa unui coleg care păcătuia cu inocenţă, acesta mi-a întins o bucăţică de slănină pe un vârf de briceag. Am ciupit-o din mers, am înghiţit-o şi imediat mi-am dat seama că m’am descalificat în perspectiva ceremoniei de după-amiază. Am deschis, totuşi, dulapul, emoţionat, căci acolo mă aştepta cămaşa verde, odajdia

sfântă a tineretului naţionalist de pe atunci, ascunsă din timp printre albituri. Spaima de a nu fi surprins de cineva când am îmbrăcat-o era mai mare decât aceea că nu sunt vrednic de ea. Mi-am pus repede vestonul de elev, corect închis la guler, soldăţeşte, şi m'am dus la Liturghie ca un osândit, cel mai mic dintre cei mici în capela internatului.

De la masă m'am strecurat cum am putut şi m'am îndreptat spre câmpul Cotroceanca, în afara oraşului, după indicaţiile amănunţite primite din timp. Ştiam, de pildă, că la cutare colţ de stradă voi vedea cutare semn, că la capătul liniei de tramvai un ins cu particularitatea cutare îmi va indica direcţia fără să se uite la mine, că pe maidanul de la mahala o minge de fotbal, jucată de câţiva golani în aparenţă, îmi va arăta o nouă direcţie, şi aşa mai departe, până în inima câmpului, printre gropi şi dâmburi, unde se adunaseră vreo două sute de şcolari ai mai multor licee din Bucureşti. Am înţeles că era vorba de o nouă promoţie de fraţi de cruce. De jur-împrejur, străji pitite pe burtă, cu şuiere discrete, asigurau paza, de departe în aproape, ştafete dădeau rapoarte grăbite şefului de grup şi piereau, câteva mingi aşteptau doar un semnal pentru ca totul să se transforme, în caz de alarmă, într'o nevinovată întrecere de sport. Vestoanele s'au grămădit în gropi şi ne-am pomenit toţi în cămaşă verde, aliniaţi pe două rânduri, „candidaţii" în faţă şi „garànţii" în spate, cu trupurile smirnă la camaradul Grecu, student întârziat, după cât se putea pricepe, cu mustăcioară neagră şi ochi de oţel.

Tremuram şi mă stăpâneam. Când mi-a venit rândul la apel, am făcut un pas înainte şi mi-am mărturisit public păcatul, scurt, fără explicaţii sau scuze. „Camaradul Grecu" s'a înăsprit, s'a gândit puţin, ca într'o cumpănă de conştiinţă, apoi mi-a permis să depun legământul cu condiţia ca în Săptămâna Patimilor să nu mănânc absolut nimic de miercuri seara până Duminică după Înviere, cu excepţia zilei de vineri, când, la patru după-amiază, voi putea să consum o felie de pâine şi un pahar cu apă. Eram fericit.

Promoţia s'a legat să nu trădeze niciodată Legiunea şi Căpitanul, fiecare frate de cruce a primit săcuşorul cu pelin, pe care avea să şi-l coase la cingătoare, cât mai ascuns posibil, s'a ţinut apoi şedinţă, cu tot ritualul ei de rugăciune, evocare a morţilor (mai precis, „apelul morţilor", la care se răspundea, în cor, „Prezent!"), cântece, lecturi, comentarii, „minuta Legiunii", şi iar câteva cântece. Seara, în internat, adormeam cu Căpitanul în gând. Îi devenisem soldat...

Vacanţa de Paşti am petrecut-o în acel an la taică-meu, în Bucureşti. Venise Joia cea Mare, şi la orele mesei îmi făceam de lucru prin oraş şi minţeam apoi că am mâncat nu ştiu unde. Vineri m'a luat fratele meu după cumpărături. Era om pretenţios, nu-i plăcea orice şi oricum, se

gândea, întreba și măsura de zece ori, lăsa spre a căuta și în altă parte, așa încât mai toată ziua m'a alergat din magazin în magazin. Mă întreba dacă-mi e foame, iar eu îi spuneam că nu, și tot amânam să ne oprim undeva, măcar că de abia mă țineam pe picioare. În sfârșit, s'a făcut ora patru și am convenit să intrăm într'un local mărunt – birt sau cofetărie, cred că nici nu vedeam bine –, să ne potolim foamea. Multă vreme după aceea mi-am făcut mustrări de conștiință că în locul unei felii de pâine mâncasem un corn și că în locul unui pahar de apă băusem unul de limonadă... O, curăția de suflet a acelei vârste!

Sâmbătă n'am pus nimic pe limbă, noaptea am mers la Înviere și Liturghie, împreună cu fratele meu, la biserica Bazilescu, din Bucureștii Noi. Ședeam la strană, ca un seminarist ce mă aflam, și încercam chiar să și cânt. Deodată s'a învârtit biserica cu mine, m'am năpustit pe ușa diaconească și am căzut grămadă, leșinat, în marginea altarului. Paracliserul a deschis ușa laterală și m'a scos la aer, părintele m'a cuminecat în grabă și mi-a dat apoi prescură și un pahar de vin. La spovedit nu mărturisisem nimic, nici din păcatul meu și nici din pedeapsa ce mi se dăduse. O asemenea mărturisire ar fi echivalat cu deconspirarea, iar eu mă legasem să nu trădez niciodată Legiunea și Căpitanul. Nu cred a-mi fi dat seama că se întreţes aici și se suprapun niște planuri, că sufletul meu devine câmpul unor confuzii și că acest soi de confuzii aveau să genereze, mult mai târziu, tragediile unor oameni pe cât de curați la inimă pe atât de puțin liberi în cuget.

Poate că sentimentul libertății – care nu m'a părăsit niciodată în viață – m'a împiedicat să fiu un frate de cruce perfect. Se spunea că Frăția de Cruce (ca și Legiunea în genere) e o școală a educației, se punea preț maxim pe disciplină, controlul conștiinței, mărturisirea voluntară, autopedepsire, sfidarea morții, iar eu nu aveam vocație nici mistică și nici ostășească. Odată cu intrarea în adolescență începusem să fumez, fugeam din internat, nu refuzam perspectiva unui chef la o cârciumă pe Calea Rahovei, gustam aventura erotică, îmi permiteam lecturi abuzive, scriam poezii străjerești, obțineam premii literare și burse de la dușmanii Gărzii de Fier. Toate acestea formau obiectul unor interogații în cadrul ședințelor, deseori eram obligat să-mi pronunț pedepse pe care nu le executam. Nu am ajuns niciodată șef al Frăției, și nici nu am căutat. Dar nici n'am fost dat afară și nici n'am plecat singur. Dimpotrivă, am activat chiar și în perioadele cele mai grele, de aspră prigoană, cum a fost aceea din 1938-1939, după asasinarea lui Corneliu Codreanu, când o asemenea activitate era extrem de primejdioasă.

Ședințele se țineau de obicei în via Seminarului, de-a lungul unui gard de lemn, în marginea livezii de caiși, pe povârnișul dinspre oraș.

Acolo eram feriţi, într'adevăr, de privirile elevilor care se jucau prin larga curte a internatului, dar eram expuşi unor ferestre din vecinătate, şi e de mirare cum, de-a lungul unor ani, nu s'a găsit nimeni să ne vadă şi să ne denunţe. Cei mai isteţi dintre colegi băgaseră de seamă că unii dintre ei dispar periodic, strecuraţi pe după gard, căutau să iscodească şi să ne prindă'n cuvânt, dar până la urmă funcţiona şi o anume solidaritate a generaţiei, naţionalistă, filogermană, antisemită şi radicală. Înrolaţi şi activi în organizaţie eram puţini în raport cu numărul total al elevilor din internat, dar cântecele legionare (care erau frumoase şi mobilizatoare) le cântau toţi de-a valma, în sălile de clasă, la vremea când pedagogii nu erau pe aproape.

Personal, mă simţeam în conflict moral cu directorul Seminarului, părintele Petre Partenie, om învăţat, scriitor, liberal, membru în Parlament, antilegionar, care ţinea la mine într'un mod cu totul aparte. El m'a încurajat să scriu literatură, datorită lui am intrat în arena publică cu prima mea piesă de teatru (*Jocul fulgilor*, reprezentată, prin recomandarea lui, la Radio România, în regia lui Atanasie Mitric), el mi-a pus la dispoziţie, după acest succes, o cameră specială, în care numai eu aveam acces (lucru nemaipomenit într'un internat de Seminar), unde să mă pot retrage în timpul meu liber şi să pot scrie nestingherit. Norocul meu era că nu-l aveam profesor direct şi-l întâlneam astfel destul de rar. Conflictul interior se consuma mulcom şi căutam să mă liniştesc spunându-mi că, la urma urmelor, şi Eminescu fusese împotriva liberalilor...

În fond, implicaţiile politice îmi erau foarte pe deasupra, căci cunoşteam foarte puţin din mecanismul politic al vremii. Însăşi Frăţia de Cruce pretindea că nu face politică, ci doar educaţie. Ca orice extremă, cultiva o atitudine sectară, exclusivistă: tot ceea ce e în afara Legiunii sau împotriva ei e rău, corupt. Despre comunism aveam o idee foarte vagă (se şi vorbea extrem de puţin despre el la vremea aceea), dar se contura, oricum, drept principiul destructiv al omenirii. Nici despre francmasonerie sau iudaism nu ştiam prea multe; oricum, erau duşmanii numărul unu ai Neamului, deşi eu însumi nu pricepeam prea bine acest lucru; eram născut în Oltenia, provincie în care nu au existat niciodată evrei.

Introducerea organizării străjereşti (tineretul regelui Carol al II-lea) în viaţa Seminarului mi-a creat un alt conflict interior. Mă numărам printre elevii buni, de frunte, cu nume, ai şcolii, iar implicarea mea în activitatea străjerească nu putea să întârzie. Părintele Partenie mă împingea din spate, lăudându-mă în dreapta şi în stânga, şi îmi făcea cunoscute operele literare. Îmi aduc aminte cu câtă mândrie a anunţat odată la masă că elevului Anania Valeriu i s'a conferit un premiu de

cinci mii de lei (sumă enormă) de către generalul Dombrovski, primarul general al Capitalei, pentru poezia *Drapelul*. Recitam versuri în ședințe publice, la școli, concerte, festivități naționale. În iunie 1939 primeam o medalie a „Meritului Cultural" din mâna regelui Carol al II-lea, poreclit „Berilă", asasinul Căpitanului. Tot prin Straja Țării primeam o bursă lunară de la preotul profesor Grigore Cristescu, fost cândva legionar și devenit apoi „trădător". M'am dus cu pluguşorul la Palatul Regal și am aruncat „grâu curat și grâu de vară" pe umerii regelui--asasin, fără să-mi fi fost străină o lamă de gând că în traista cu grâu aș fi putut să ascund un pistol, ceea ce ar fi făcut din mine un erou mai mare decât Nicadorii care îl asasinaseră pe primul-ministru Duca. Toate acestea se petreceau în paralel cu ședințele secrete la care participam aproape regulat, cu „nopți de lagăr" în pădurea de la Pustnicul, cu marșuri camuflate în comuna Bragadiru sau la mânăstirea Cernica (la unul din ele purtam cu emfază medalia regelui, pentru cazul că am fi fost interogați cumva de poliția secretă; camarazii se veseleau și-mi ziceau, admirativ, „escrocul", ceea ce nu consuna deloc cu severitatea moravurilor și a limbajului la care eram supuși).

Acum e mai lesne de înțeles că toate acestea se consumau la mari răscruci de vremuri, în care forțe opuse se confruntau gigantic, iar bietele noastre suflete, de copii naivi, deveniseră câmpul lor de bătaie. Câtă putere de discernământ puteam noi să avem? Cât știam noi din viața de afară, atâta vreme cât nu aveam acces nici la lectura ziarelor și nici la audiția aparatului de radio? Existau atâtea fețe ascunse ale lucrurilor, care nu aveau să ni se dezvăluie decât mult mai târziu, și uneori dureros. E posibil ca până atunci eu să-i fi dat fiecăruia cât am crezut că e al lui, iar mie să nu-mi fi refuzat nimic din ceea ce am crezut că îmi este viață adevărată.

Vacanța de vară a anului 1940 am petrecut-o – ca pe multe altele – în București, dând lecții copiilor bogați spre a-mi asigura încă un an de studii la Seminar. Am fost martorul acelor mari mișcări populare din Capitală legate de pierderea Basarabiei și a Ardealului de Nord, m'am amestecat cu mulțimile întărâtate din Piața Universității, m'am cutremurat să aud cum numele regelui e huiduit de pe soclul statuii lui Mihai Viteazul, am huiduit și eu, am protestat, am urlat, m'am încolonat pe Calea Victoriei și am fugit, strecurat prin uliți, din fața tancurilor de apă ale prefectului Rodrigue Modreanu, m'am întors răzbunător și m'am țesut în grupurile conspirative ce patrulau între Palatul Telefoanelor și Palatul Regal. Căderea regelui se dădea ca iminentă, se vorbea de venirea la putere a generalului Ion Antonescu și a Gărzii de Fier.

Dimineața zilei de 6 septembrie m'a găsit în oraș. La un moment dat am auzit urale și ovații, în Piața Rosetti se forma o coloană, ziarele

anunţau zgomotos abdicarea regelui, drapele apăreau la balcoane. Am văzut câteva cămăşi verzi – primele după doi ani de prigoană (pe a mea o arsesem de mult, nici nu mai ştiam dacă o purtasem vreodată). Peste conştiinţa ţării sfâşiate plutea un duh de biruinţă, oricum, biruinţa asupra unui rege criminal şi incapabil. Am sărit în coloană, am luat cadenţa... oh, se cânta un cântec legionar!... În Piaţa Universităţii, alte coloane răsăreau de pe străzile radiante – toate purcedeau, una după alta, pe Calea Victoriei, spre Palatul Regal. Am fost printre primii, Piaţa Palatului a devenit, în câteva minute, o mare de capete şi o furtună de „sfântă tinereţe legionară". Cântecul vuia din plinul piepturilor, din tăcerea crâncenă a doi ani de sânge şi moarte, dar la a doua strofă ritmurile, mai de aproape şi mai de departe, se încălecau penibil, capătul unui vers începea de undeva pe coada celui dinainte. N'am putut răbda, m'am urcat pe soclul de piatră al gardului regal şi am început să bat măsura cu amândouă mâinile, adunând vocile (miile de voci, ce mulţime uriaşă!) la un singur ritm. Aceasta a fost, pentru mine, „biruinţa legionară". Restul s'a petrecut dincolo de sufletul meu. De mulţi dintre oamenii care au făcut-o aveam să aud abia peste douăzeci de ani, şi poate că ar fi fost mai bine să nu fi auzit niciodată.

Cu câtă ardoare am vegheat o noapte întreagă, împreună cu fratele meu, în casa unei croitorese prietene, să avem, fiecare, cămaşa verde! Până cu vreo trei ani în urmă, el fusese un fel de partizan al profesorului Grigore Forţu, un alt răzvrătit împotriva ordinii politice a vremii. Cred că în vara lui 1937 am fugit într'o noapte de acasă, lăsând-o pe maică-mea cu inima strânsă, şi m'am dus – mergând 23 de kilometri pe jos! – să lucrez voluntar în tabăra legionară de la Drăgăşani, unde se construia o biserică. Legionari de toată mâna, entuziasm, dăruire, muncă pe rupte, viaţă spartană, regim alimentar vegetarian (salate şi mămăligă), turnam beton la baza turlei mari şi cântam de pe schelă „avem doar gloanţe pentru trădători". La trei nopţi o dată făceam şi un schimb de gardă la poartă, înarmat cu o cazma, purtată ţanţoş pe umăr. Fratele meu, care îşi făcea stagiul militar la Bucureşti, se afla într'un scurt concediu, mergea să o vadă pe mama şi, trecând prin oraş, a dat cu ochii de mine în forfota de oameni care tocmai se ridicaseră de la mesele lungi, de lemn, pentru ceasul de odihnă. Atunci, în ziua aceea, întinşi pe o grămadă de nisip, i-am vorbit eu lui Mitică despre Garda de Fier, Căpitan, mântuirea Neamului şi l-am făcut – militar cum era – să care vreo câteva tărgi de ciment şi să îngâne un cântec. A aderat repede la Mişcarea Legionară şi după numai un an avea să fie arestat, chinuit, bătut la tălpi şi ţinut în puşcăria de la Chişinău, în timp ce proaspăta lui soţie, Elly, murea cu pruncul în pântece. De-a lungul anilor, Mitică a suferit mai mult decât mine, şi-a ruinat de câteva ori familia şi rostul

social, de câteva ori a trebuit să ia viața de la capăt, în timp ce conștiința mea se împovăra cu vinovăția de a-l fi ademenit în ceea ce eu credeam că nu e politică, atunci, pe grămada de nisip din tabăra Drăgășanilor. Dar el, ca și mine, fremăta acum de entuziasmul „biruinței" și-l prindeau zorile cu ochii pe mașina de cusut a Lenuței Balint, să îmbrace cămașa verde și să răspundă, pe bulevard, la salutul roman percutat pe inimă.

N'au trecut decât câteva zile. Mergeam pe Calea Victoriei și l-am întâlnit pe Mihale. Nu-l mai văzusem de mult, poate de trei-patru ani, nici nu-i știam de urmă, îl uitasem. Acest Mihale al lui Augustin era lepădătura satului meu, pungaș ordinar, hoț, mincinos, curvar (răspândise prin sat o blenoragie care a ucis o femeie măritată), expresia a tot ceea ce poate fi mai putred. Mihale era îmbrăcat în cămașă verde și m'a salutat cu „Trăiască Legiunea și Căpitanul!". Am încremenit, nu i-am răspuns la salut, l-am întrebat de când e el legionar și, mai întâi, dacă e cu adevărat. Cu rânjetul său de lichea, mi-a arătat o legitimație și m'a asigurat că e în regulă. M'am dus acasă, am dezbrăcat cămașa verde și din ziua aceea n'am mai pus-o niciodată. A fost întâia amărăciune a „biruinței", conștiința că apare subit o nouă „promoție" de legionari, menită să sporească numărul celor scăpați din prigoană.

Era un sfârșit de septembrie frumos, cu soare cald pe frunza în declin, școala nu începuse, lecțiile particulare – așa-zisele „meditații" – le isprăvisem și nu mai țin minte cu ce treabă (dacă aveam vreuna) mă aflam în Gara de Nord. Pleca un tren cu tineret numeros, elevi de liceu, mulți în cămașă verde, și am aflat că mergeau la Predeal, într'o tabără de instructaj a fraților de cruce. Am pus piciorul pe scara vagonului și, după câteva ceasuri, m'am pomenit în marea clădire de până mai deunăzi a Străjii Țării, pe care o cunoșteam bine – stătusem aici o vacanță de Crăciun și învățasem să schiez. Tabăra se afla sub comanda camaradului Tărăoi, ale cărui ordine scurte, pe voce de plutonier-major, și ale cărui alocuțiuni voit grave ascundeau – observam – un creier foarte găunos. Era comandant-ajutor al Frăților de Cruce pe țară. Băieții fuseseră adunați cam la întâmplare, din multe colțuri ale patriei, unii aveau mustăți lăsate pe oală și toți purtau pistoale la brâu, haiducește. Instalat în toată gospodăria Străjii Țării, pe de-a gata, bădița Tărăoi poruncise disciplină armată și, printre altele, decretase fumatul interzis, ceea ce mă făcea să mă strecor la intervale în pădure și să sug câte o țigară la repezeală, după care îmi clăteam gura cu apă de izvor. În tabără nu mă chemase nimeni, dar nimeni nu m'a dat afară și am încercat să fac față exercițiilor militare, pe teme de luptă, începute chiar de a doua zi. Apoi băieții s'au adunat în front, bădița Tărăoi îi întreba pe unii de pe la Câmpulung Moldovenesc ce o să facă ei cu pistoalele și-i bătea pe umăr când i se răspundea că așa o să-i omorâm

noi pe jidani. Eu nu aveam pistol şi mi se interzicea fumatul. Cu altă amărăciune în suflet, m'am strecurat din tabără, m'am aruncat în primul tren şi m'am întors la Bucureşti.

Odată cu octombrie a început şcoala. Conspirativii de până ieri ieşiseră la suprafaţă, dar şedinţele se ţineau tot în secret. Grămadă mare de înscrieri în Frăţie, unii de teamă că altfel nu vor fi primiţi în toamnă la Facultate (eram într'a opta). Părintele Partenie fusese înlăturat de la direcţie şi venise părintele Firmilian, care purta pe rasă o cruciuliţă verde cu gardul de fier în mijloc, acolo unde de obicei se pun iniţialele sau chipul Domnului. Profesorii tăceau, prudenţi, şi îşi făceau datoria la catedră, dar unul din ei a urlat furios când şeful însuşi al Frăţiei i-a declarat, scurt, că nu-şi pregătise lecţia fiindcă avusese şedinţă de grup. Continuam să învăţ în ritmul dinainte, parcă tot mai adunat în mine. Simţeam că, ieşită din conspiraţie, Legiunea începe să mă intereseze mai puţin. Îmi umbla prin cap o revistă literară. Eram bun la Psihologie, iar profesorul, Ionescu-Sânger, un om mărunţel şi bun, aflase cu surprindere că eu aveam vechime în organizaţie. Odată m'a întrebat în clasă:

– Ascultă, Anania, când, sau în ce ipostază, ai fost tu sincer – ca frate de cruce sau ca străjer?

N'am ştiut ce să-i răspund şi mi-am simţit obrajii în flăcări. Eram băiat mare, aveam nouăsprezece ani.

Nu am fost ales să particip la marea manifestaţie legionară de la Iaşi, în acel octombrie. Am rămas în internat. De la Iaşi a venit cadavrul lui Tiberiu Grigorescu, elev la liceul Şincai, un băiat de o mare puritate sufletească, întotdeauna cu un zâmbet suav pe buze şi în ochii luminoşi. Îl cunoscusem la unele adunări de grup, pe câmpul Cotroceanca. Şi tot acolo îl cunoscusem şi pe „Cărăbuş", coleg şi prieten cu Tiberiu. Se întorceau de la manifestaţie, cu trenul, pe platforma vagonului, în picioare. Cărăbuş avea un pistol (revolver) cu „butie" şi cu un singur cartuş în una din cele şase găuri şi se juca cu el în pieptul lui Tiberiu. Număra, ţăcănind, unu, doi, trei, patru, cinci... şi când ajungea la şase mişca butia cu degetul, trecând glonţul peste ţeavă, şi o lua de la capăt. Tiberiu zâmbea inocent (poate că a şi încercat să-l astâmpere), dar a nu ştiu câta oară Cărăbuş a greşit numărătoarea şi a descărcat unicul glonţ în inima lui Tiberiu. Mortul a fost îngropat apoi legionăreşte, dus pe un car tras la funii de camarazi, am vrut să trag şi eu, dar nu aveam uniformă, şi mă uitam la maică-sa care se zdrobea de durere şi nu era în stare să priceapă că dulcele ei fiu ar fi putut să fie împuşcat de oricare dintre cei care-l purtau la groapă. De bietul Cărăbuş n'am mai ştiut nimic. Se zicea că ar fi înnebunit.

La 10 noiembrie s'a întâmplat marele cutremur, când s'a prăbuşit blocul Carlton. Clădirea Seminarului Central, grav avariată, cerea

reparații radicale, iar elevii au fost trimiși în vacanță până după sărbătorile Crăciunului. Nu știam cam ce-aș putea face în acest timp.

Erau în școală câțiva băieți din Banatul iugoslav, iar unul din ei, Mioc (acum, regăsit după un sfert de veac, gospodar cuprins în statul Ohio), îmi vorbea aprins despre viața românilor din Serbia și mă tot îndemna să merg odată cu el, clandestin peste frontieră, așa cum treceau și ei toți, o dată sau de două ori pe an. Nu ne-a trebuit mult să facem un plan, și poate că pentru prima oară în viață am avut o intuiție „politică". L-am luat pe Mioc și am cerut să fiu primit de camaradul Ilie Smultea, șeful pe țară al Frățiilor de Cruce. Am urcat treptele, atât de bine cunoscute, ale sediului Străjii Țării, de pe Calea Victoriei, și l-am găsit pe camaradul Smultea instalat confortabil în fotoliul de piele al profesorului Gheorghiu. Nu se schimbase absolut nimic, în afară de faptul că de deasupra biroului dispăruse portretul regelui și fusese instalat acela al lui Horia Sima. Iarăși am avut un gust amar; nu știu de ce, îi gândeam pe legionari – chiar în biruință – ducând o viață sobră, de tabără, printre corturi și bârne, nu pe covoare persane și trepte de marmură. I-am sugerat camaradului Smultea (acum profesor prin California) ideea unei misiuni f.d.c.[1] în Banatul sârbesc. Într'o jumătate de oră, eu și Mioc aveam „foi de drum" (gratuit pe tren) și o scrisoare către prefectul legionar din Timișoara, care, la rândul său, a doua sau a treia zi, ne recomanda telefonic pichetului de grăniceri de la Stamora-Moravița.

Am trecut frontiera noaptea, călăuziți de grănicerii români care cunoșteau ritmul patrulelor sârbești, iar a doua zi eram în comuna Marghita, în casa unor buni cunoscuți ai lui Mioc. Am rămas acolo câteva zile, în care timp m'am cunoscut – conspirativ, firește – cu mai mulți țărani, de la care învățam nu numai folclor, dar și deprinderea dialectului. Stăpânirea iugoslavă era de pe atunci reputată ca de extremă stângă și îmi luam suficiente măsuri să nu fiu descoperit.

Poate că vreo două săptămâni am locuit, astfel înarmat, în internatul liceului din Vîrșeț, băgându-mă prudent printre elevi și făcându-mi, cu ajutorul lui Mioc, prieteni. Ideea legionarismului era vagă, dar avea teren bun în sufletul unei minorități oprimate, care se uita cu nădejde spre Țară. Nu mari eforturi mi-au trebuit ca să adun un grup de elevi lângă ruinele cetății de pe munte și să țin cu ei o ședință f.d.c. Cred că am botezat noua organizație „Decebal", după numele aceleia în care eram eu. Dar curând după aceasta am cunoscut în curtea școlii un profesor care s'a îndoit că aș fi de pe undeva din partea cealaltă a Banatului sârbesc și i s'a părut că mă văzuse dirijând anumite cântece de pe gardul Palatului Regal din București... Omul o spunea cu înțelegere,

1. Frăție de cruce.

chiar cu o anumită complicitate în zâmbet, dar eu m'am simţit descoperit şi m'am făcut nevăzut.

La Ecika mi-am câştigat noi prieteni, dar eu venisem cu mâinile goale şi oamenii cereau să citească literatură naţională şi să asculte muzică românească. Mioc m'a călăuzit la Marghita (călătoream cu trenul, nu vorbeam mai nimic, ne făceam că dormim) şi într'o noapte am purces spre frontieră. Era nor, nu se vedea mai nimic, ne-am rătăcit pe câmp, ne-am învârtit toată noaptea şi către zori ne-am pomenit iarăşi în marginea satului din care plecaserăm. Gazdele ne-au prevenit că jandarmii, de cum plecaserăm noi, au întrebat de doi tineri care intraseră în sat, ceea ce ne-a făcut să plecăm repede, tot spre graniţă, profitând de faptul că mai tot câmpul era presărat cu glugi de coceni, şi săream din una în alta, ca broaştele, pe brânci, până ce am izbutit să trecem frontiera.

Perspectiva primejdiei nu ne-a descurajat. Dimpotrivă, peste numai o săptămână eram înapoi la pichetul de grăniceri de la Stamora, de astă dată trei; îl luasem cu mine şi pe Ionescu, care acceptase bucuros aventura. Ninsese gros şi-mi aduc aminte cum înotam prin zăpadă, noaptea, cu nişte geamantane grele în spinare, încărcaţi cu broşuri, cărţi – nu neapărat legionare – şi discuri cu muzică românească. Ne opream din loc în loc să ne tragem răsuflarea, ne odihneam pe geamantane şi simţeam cum ne prinde înghețul, cu o senzaţie de somn dulce, moleşitor. Ne luam la bătaie cu pumnii, apoi ne aruncam iar poverile în spinare, şi aşa am străbătut câmpul, tineri şi imprudenţi, lăsând în urmă-ne urme groase. Dar ce ne păsa nouă la vremea când ne era dragă „moartea pentru Căpitan"? Retrospectiv, cred că nu era atât zelul propagandistic cât o reacţie împotriva oficializării Gărzii de Fier (România devenise „stat naţional legionar"), împotriva fotoliului de piele pe care se instalase, confortabil, bădia Smultea. Începea să capete expresie nevoia de a fi în răspăr cu vremea.

La Becicherek am izbutit să strecurăm, conspirativ, o placă cu muzică populară românească în singurul cinematograf al oraşului şi, cu concursul operatorului, s'o „cântăm" în pauza dintre două rulări ale filmului. Pe melodie şi vorbe, românii din sală au izbucnit în aplauze, dar evenimentul a provocat o anchetă imediată din partea autorităţilor, ceea ce ne-a făcut să plecăm repede spre Ecika, satul lui Mioc. Am lăsat şi acolo o mulţime de materiale şi am primit, în schimb, eu şi Ionescu, câte un... pistol. Mai toţi românii din sat aveau pistoale, se făleau cu ele şi au socotit că un asemenea cadou e mărturia supremei lor recunoştinţe. Fiecare pistol avea şi o rezervă de câteva gloanţe. Şi aşa, înarmaţi până'n dinţi, pe la mijlocul lui decembrie ne-am socotit misiunea isprăvită şi am trecut îndărăt frontiera, prin acelaşi punct în care, după numai patru ani, aveam să fiu arestat de o femeie.

De Crăciun m'am dus în sat, la maică-mea (care nu vedea – ca și taică-meu – cu ochi buni politica și nu era deloc încântată de ceea ce auzea și vedea împrejuru-i). De sărbători am cântat la strană, iar la Bobotează, când preotul sfinţea apa, am tras în văzduh cu pistolul (prima oară în viața mea), fără să bag de seamă nedumerirea oamenilor, care mă știau de „băiat bun" și sperau să mă vadă popă. În fond, nu știam deloc de ce nu aruncasem pistolul în zăpada Iugoslaviei și de ce îl purtam. Niciodată nu mi-a trecut prin minte că aș putea să trag într'un om, fie el cel mai mare dușman. Mamei îi spuneam că trebuie să trec singur dealurile și văile spre Olt, la halta de la Orlești, și că e bine să mă apăr de lupi. Dar ea era convinsă că de lupi te apără Dumnezeu, și că dacă ei au hotărât, în noaptea Sfântului Andrei, să nu te mănânce, nu te mănâncă nici chiar dacă te-ai lua la harță cu haita.

La 10 ianuarie internatul era complet restaurat, elevii reveniseră dintr'o lungă și neașteptată vacanță, profesorii își făcuseră planurile cum să concentreze lecţiile și să aducă materia la zi. Eu mă înșurubam tot mai mult în ideea de a scoate o revistă literară, am început să negociez cu Direcţia, părintele Firmilian nu se arăta de acord. (De vreo doi ani aveam în Seminar un cenaclu literar, „Nicolae Milescu", al cărui prim și unic președinte eram, dar părintele Firmilian, de cum venise la direcția școlii, refuzase să recunoască cenaclul drept „legal"; în privința revistei se menţinea pe aceeași linie, căci primii ei colaboratori se anunțau a fi membrii înșiși ai cenaclului.)

Frăţia de Cruce câștigase membri noi, apăruse și un „mănunchi de frăţiori" (puști din clasele întâia și a doua), șeful își lăsase mustață, nu mai voia să se tundă (el era numai într'a șaptea) și-i intrase în cap că ar putea fi selecţionat să plece în Germania pentru nu știu ce instructaj. A pus repede ochii pe pistolul meu, mi l-a cerut și i l-am dat. Altfel, era băiat bun, eram prieteni de mai mulți ani. Dar în acele zile s'a iscat între noi un conflict. Cine nu-l știa pe Moșul? Era cornarul școlii, omul care vânduse multor generații de elevi chifle, cornuri, rahat și limonadă. Venea dimineața cu un coș mare, încărcat, și în cele patru recreații îl golea cu desăvârșire și pleca acasă, unde o fi stat. Nu știa nimeni cum îl cheamă. I se spunea, din generaţie în generaţie, Moșul. Vorbea stricat românește, era puțin gângav, se bănuia că e macedonean de prin sudul Dunării. Om nevoiaș și pașnic, nu s'ar fi certat niciodată cu nimeni. În ultimii doi ani izbutise să-și facă o gheretă, pe care o așezase între două rânduri de săli de clasă, și își îmbogățise marfa cu încă vreo câteva articole: bomboane, ciocolată, alune, suc de fructe. Părea un om pe care vremurile nu-l puteau afecta cu nimic. Dar în acest timp de care vorbesc se plănuise în Frăția de Cruce ca băieții să înceapă și o altă activitate decât ședinţe și marșuri, și deodată le-a cășunat să facă „comerţ

legionar". Începutul ar fi fost simplu: se confiscă ghereta Moşului, cu tot ce e în ea, şi se trece în patrimoniul Frăţiei. Nefericita practică a „românizărilor" de tot felul, arbitrare şi abuzive, îşi găsise ecou până şi aici, în pepiniera viitorilor preoţi. M'am opus din răsputeri – ceea ce era o gravă abatere de la disciplină –, am invocat sentimentul de omenie faţă de un bătrân care – după câte auzisem – vindea cornuri ca să-şi întreţină un băiat în şcoli şi am urlat furios când mi s'a spus că, în fond, Moşul s'ar putea să nici nu fie român, ci vreun oarecare bulgar pripăşit pe aici prin bunăvoinţa – sau poate corupţia – foştilor directori. Oricum, opoziţia mea le-a mai amânat trecerea la acţiune şi au rămas să se mai gândească. În curând s'a întâmplat însă un alt incident.

Pe lungul coridor al Seminarului putea fi văzut, de două ori pe zi, când trecea spre bucătărie sau se întorcea spre cămăruţa lui cu sufertaşele cu mâncare, un om foarte ciudat, straniu, aproape misterios. Era înalt, avea faţa puternic brăzdată, haine întotdeauna modeste, purta o şapcă de postav cenuşiu. Nu vorbea niciodată cu nimeni. Trăia ca un pustnic într'o chilie de la capătul din fund al clădirii şi avea funcţiunea de băieş. Nu-l vedea nimeni când opera robinetele de apă caldă şi rece în camera cazanelor, în timp ce elevii se zbenguiau sub duşuri. Se mai bănuia că ar fi şi paznic de noapte. Cei mici îi spuneau, prin deformare acustică, „Cameleful" (ceea ce devenise sinonim cu noţiunea de băieş), dar cei mai mari ştiau că se numeşte Nicolae Kamenev şi că e rus.

Într'o şedinţă a Frăţiei s'a discutat odată situaţia acestui personaj misterios şi s'a ajuns la concluzia că, rus fiind, trebuie să fie comunist. În cameră ţinea un aparat de radio, ceea ce însemna că individul, rus fiind, asculta postul Moscova şi poate – aproape sigur – că-şi făcea note pe care le difuza subversiv în oraş. Ca atare, s'a hotărât o descindere şi o percheziţie. Eram confuz, nu ştiam ce să cred, nu aveam argumente. S'a format echipa de descindere. Au bătut seara târziu la uşa omului, li s'a deschis, au năvălit înlăuntru, unul a luat în braţe aparatul de radio, ceilalţi au început să-i scotocească prin dulapuri şi saltea, şeful l-a întrebat, răstit, unde sunt „documentele". Îndrugând foarte puţin româneşte şi nefiind în stare să se explice, omul a izbucnit în plâns. Urmărisem scena, din faţa uşii, mă apuca groaza şi, când l-am văzut pe om plângând, m'am năpustit cu pumnii pe camarazi şi i-am dat afară, urlând. Unul pleca cu aparatul de radio; i l-am dus omului înapoi, fără să-i spun nici un cuvânt. De câte ori îmi aduc aminte de această întâmplare, îmi simt sufletul năpădit de ruşine. Mai târziu aveam să aflu că Nicolae Kamenev fusese colonel în armata ţaristă şi fugise de comunişti în timpul revoluţiei, ca să-şi câştige o amărâtă bucată de pâine pe pământul românesc, cel atât de ospitalier şi bun.

Pentru alte isprăvi n'a mai fost timp. La 21 ianuarie (1941) a început faimoasa rebeliune a legionarilor împotriva lui Antonescu, eveniment despre care am ştiut destul de puţin, chiar la vremea lui. Câtă vreme fusesem în Iugoslavia nu citisem nici un ziar. Abia la întoarcere am aflat că fuseseră asasinaţi Iorga şi Madgearu, deţinuţii politici de la Jilava, că între cei doi lideri existau tensiuni şi că o oarecare tensiune exista şi între Horia Sima şi bătrânul Codreanu.

Eu însă aveam alte gânduri. Mă obseda revista literară, mă interesam ce formalităţi legale sunt necesare pentru apariţia ei. În dimineaţa zilei de 21 ianuarie eram la tribunal (căpătasem bunăvoinţa unui funcţionar, pe nume Tămâianu) şi obţineam „ordonanţa prezidenţială" pentru revista lunară *Dacia*. Tot atunci am înţeles că eu, încă minor, nu puteam să-i fiu director, şi am pus la repezeală numele domnului I. Bârlănescu-Begu, student la Teologie şi prim mentor al cenaclului „Nicolae Milescu".

Mă întorceam spre internat, pe Calea Rahovei, când mi s'a părut că aud împuşcături prin oraş. Nu m'am dumerit oarecum decât în şcoală, unde părintele Firmilian – spre lauda înţelepciunii lui – dăduse porunci straşnice ca nici un elev să nu părăsească internatul. Spre seară a venit un curier de la comandamentul f.d.c. cu un fel de ordin de mobilizare, dar şeful Frăţiei nu a trecut peste porunca directorului. În aceeaşi seară, Ţintă Ilie, şeful Frăţiei de la Seminarul Nifon, răspundea ordinului de mobilizare, a fost arestat şi a făcut vreo şaisprezece ani de puşcărie, de i-au căzut părul şi dinţii, unul câte unul.

În cele trei zile de rebeliune elevii nu au avut acces la ziare, nu ştiam nimic din ce se întâmplă în afara internatului. Înlăuntru totul părea normal, ne vedeam de lecţii, câţiva (eu, Zaharia Ducu, Constantin Bărbulescu, Ştefan Radu – ultimii doi absolviseră) plănuiam, în comun sau în parte, primul număr al *Daciei* noastre.

Pe la sfârşitul lui ianuarie (îmi aduc bine aminte, eram în clasă, la lecţie, cu profesorul) ne-am trezit înconjuraţi de armată şi somaţi să nu mişcăm. Ne-am uitat afară: spre fiecare fereastră era îndreptată o mitralieră. Un ofiţer a intrat pe uşa clasei şi ne-a poruncit să ieşim afară. Aici nu-mi mai amintesc bine cum am făcut de am rămas în urmă, la urmă de tot, şi cum am scăpat, câteva minute, controlului. În bancă, printre cărţi, aveam vreo trei-patru gloanţe, de care aproape că uitasem. Le-am luat în pumn, am cătat disperat împrejur şi am dat cu ochii de candela care ardea la icoană. M'am suit repede pe o bancă şi am ascuns gloanţele în golul dintre paharul de sticlă şi cel de metal. Am trecut, în viaţă, prin zeci de anchete şi interogatorii, dar nu am declarat niciodată acest fapt, şi nici pe acela de a fi avut vreodată pistol. Nu mă pot gândi la acel act disperat fără să simt, dureros, vinovăţia sacrilegiului. Uneori însă îmi vine să cred că însăşi icoana, cu puterea ei

divină, mi-a atras ochii spre ea, ca să nu am asupră-mi stigmatul unui ucigaş potenţial şi să-mi cadă părul şi dinţii în puşcărie.

Soldaţii foiau prin tot internatul, dar, neavând probabil rutină poliţienească (mi se pare că erau cavalerişti, din arma lui Antonescu), nu s'au priceput să-i controleze individual pe cei peste 350 de elevi. Arhiva Frăţiei a fost găsită în pupitrul lui Popa Ioan (se căutase, vai!, şi în pupitrul meu), dar şeful nu avusese timp să se descotorosească de pistol şi mă întreba din ochi, cu disperarea mea dinainte, ce e de făcut. Am găsit cheia de la camera de izolare (unde, de obicei, se tratau cu alifie de pucioasă elevii bolnavi de râie), şi şeful a vârât pistolul, cât a putut întinde mâna, în canalul prin care trecea ţeava fierbinte de calorifer. Am pus capacul metalic deasupra canalului şi ne-am făcut una cu elevii de pe coridor. Despre soarta acelui pistol aveam să aflu, întâmplător, peste vreo şase-şapte ani.

Ocupanţii se instalaseră, pe paturi şi saltele cazone, în marea sală a bibliotecii, al cărei custode eram eu. Fireşte, de la început mi s'a interzis accesul. Aveau zilnic program special de percheziţie, ne-au scotocit şi pe noi, şi toate cotloanele internatului (inclusiv cazanul de încălzire centrală), dar nu găseau nici arme şi nici vreo dovadă că cineva ar fi luat parte la rebeliune. Socotindu-ne din ce în ce mai inocenţi, ofiţerii mai tineri (aproape de vârsta noastră, a celor dintr'a opta) deveneau mai prietenoşi, glumeau cu noi în orele de seară şi-l blestemau pe preotul Partenie care – după spusele lor – îi întreţinea zilnic cu reclamaţii împotriva directorului Firmilian. Ne imaginam ce trebuie să fie în casa bietului director.

Pe la sfârşitul lui februarie au plecat soldaţii, eu am aruncat gloanţele în zăpada din vie şi i-am cerut iertare Maicii Domnului, apoi am uitat de ele. O săptămână mi-a luat ca să scot mizeria şi miasmele din bibliotecă şi am căutat în dulăpiorul de jos, unde ţineam toate scrisorile şi fotografiile de la Vicky. Nu le-am mai găsit.

Între timp aflaserăm şi noi, fraţii de cruce din Seminarul Central, despre cele întâmplate la rebeliune. Am ţinut o şedinţă „de la om la om" şi am hotărât dizolvarea. Cu aceasta s'a încheiat activitatea mea legionară, şi alta de atunci nu am mai avut. Dar stigmatul ei trebuia să vină şi trebuia să-l port toată viaţa, ca un luceafăr trist în spicul cununii.

Despre cum am întemeiat revista *Dacia Rediviva* am mărturisit în altă parte (interviul apărut anul trecut[1] în *Vatra* din Târgu-Mureş), cel puţin atât cât s'a putut da publicităţii. Câţiva prieteni am pus bani, mână de la mână (eu dădeam „meditaţii" şi în internat; printre copiii cărora le dădeam lecţii preparatoare era şi fiul jupânului Manole

1. 1973.

Şerbănescu, proprietarul restaurantului „La Aprodu'", de pe Vasile Lascăr, la care mai târziu aveam să lucrez ca ospătar), şi am pregătit numărul pe aprilie. Îl câştigasem de partea noastră şi pe Aurelian Cosmoiu, fost eminent elev al Seminarului Central şi, la vremea aceea, director în Ministerul Propagandei Naţionale; el ne-a înlesnit aprobarea Ministerului şi ne-a adus unele colaborări prestigioase. Adresele chioşcarilor din ţară le-am avut de la o doamnă care ţinea administraţia *Gândirii*. Deşi redacţia propriu-zisă era în pupitrul meu de elev într'a opta, am avut ambiţia ca *Dacia Rediviva* să nu fie cotată drept o revistă „şcolărească" şi am folosit, pentru copertă, adresa unui prieten al fratelui meu, care se întâmpla să locuiască pe strada... Nicolae Milescu (o uliţă de pe lângă Gara de Est, unde am fost o singură dată, când am luat consimţământul omului asupra adresei fictive). În iunie am absolvit Seminarul şi am mutat adresa redacţiei – de data aceasta ceva mai reală – la domiciliul meu de pe bulevardul Dacia (înrudirea de nume era acum mai directă), unde închiriasem o cămăruţă în apartamentul unei doamne pe care o chema Buliga, al cărei bărbat era pe front şi care avea nerușinarea să se dezbrace cu ușa deschisă şi se făcea că are junghiuri prin coaste (m'a pârât la taică-meu că sunt cam dezmăţat şi că primesc femei în cameră, ceea ce nu era prevăzut în contractul de închiriere). Revista o citeau mulţi, dar puţini o şi plăteau, şi o duceam din ce în ce mai greu. Prin Cosmoiu am fi putut obţine o subvenţie de la Minister (ceea ce n'ar fi fost prea greu, căci ministru era Nichifor Crainic, iar noi eram teologi), dar am fi avut obligaţia morală de a scrie cât de cât în sprijinul Guvernului Antonescu şi al „războiului sfânt"; însă noi voiam cu tot dinadinsul să-i păstrăm revistei un caracter strict literar, fără nici o implicaţie politică.

Şi totuşi, de o astfel de implicaţie n'am scăpat. Odată cu numărul 3 nu mai aveam bani pentru al patrulea, la tipografia „Fântâna Darurilor" eram dator, nu mai ştiam ce să fac şi i-am spus necazul lui Cristofor Dancu, cu care m'am întâlnit odată din întâmplare. El s'a oferit, binevoitor, să ne tipărească revista pe datorie (om plăti când om putea) la Cernica, unde era directorul vechii tiparniţe. I-am mulţumit bucuros şi, fireşte, i-am solicitat colaborarea. Scoteam un număr special, închinat lui Eminescu. Dancu mi-a adus vreo două pagini şi am încremenit citindu-le; articolul, intitulat „Naţionalismul lui Eminescu", era presărat cu citate din cartea *Pentru legionari* a lui Corneliu Codreanu (la o vreme când mai toţi legionarii identificaţi ca atare înfundaseră puşcăriile ţării; printre ei, şi fratele meu). I-am spus autorului că-i mulţumesc, că articolul e foarte interesant, dar că eu nu îndrăznesc să mă duc cu el la cenzură. Dancu a zâmbit pe sub nasul cârn şi mi-a spus:

– Dacă ţi-l aduc eu cu „bun de tipar" îl publici?

N'am putut zice nu. În câteva ceasuri s'a întors cu „bun de tipar" pe manuscris. În timpul guvernării legionare, Dancu lucrase la cenzura presei și avea încă prieteni acolo. Articolul a apărut, dar revista a fost suspendată și a trebuit să o trec sub direcția lui Cosmoiu, care între timp ocupase un post mai înalt în Minister și ne asigura protecția.

Era frumoasă viața noastră pe atunci, măcar că eram săraci lipiți pământului, dar eram tineri și râdeam de sărăcia noastră și ne băteam joc de ea și ne simțeam mândri. Ne visam scriitori temuți, cu nume și renume – măcar că nu aveam ambiția să întemeiem o „școală" sau un „curent". Dar vremurile s'au năpustit asupra noastră, crâncene, și ne-au risipit și ne-au împuținat idealurile. Cei mai mulți dintre noi și-au ratat aspirațiile. Bârlănescu, care avea un cap de filosof (cam romantic, e adevărat), a devenit preot după ce s'a însurat cu o fată de chiabur și a făcut un an de pușcărie pentru că – sub stăpânire comunistă, în plină „luptă de clasă" – nu și-a putut plăti „cotele" către stat. Asta l-a costat sfărâmarea familiei (s'a întâmplat să iasă din închisoare și să ajungă în sat chiar în ziua când fiica lui se cununa în biserică, și a trebuit, sub privirile înspăimântate ale nuntașilor, să plece ca un strigoi, furișat pe lângă zidurile altarului) și s'a refugiat, mai târziu, într'un sat obscur de prin Banat.

Aurelian Cosmoiu, care scria eseuri și poezii, s'a înfundat în contabilitate și n'a mai scris nimic.

Zaharia Ducu, cel mai tânăr dintre noi, care încă de pe la 14-15 ani se anunța ca un talent foarte viguros și matur, a avut nenorocul să fie cumnat cu un fost ofițer al Curții Regale și, după abolirea monarhiei, în 1949, a fost arestat împreună cu cumnatul său și s'a ratat în pușcărie ; l-am întâlnit odată după mai mulți ani și l-am întrebat ce mai scrie ; se lăsase de literatură, era deprimat și lucra undeva, într'un atelier, ca strungar.

Ștefan Radu – care semna Ștefan Zlătaru – nu a perseverat în literatură, deși îmi spunea odată că lucra la o piesă asupra lui Brâncoveanu.

Cât despre Constantin Bărbulescu (Costin Mita), omul acesta care făgăduia să fie un Cioran al generației mele s'a risipit într'o boemă foarte personală și foarte neroditoare (a făcut și el vreun an de închisoare în lagărul de la Bicaz) și la 50 de ani nu a ajuns să scrie – sau măcar să înceapă – „marele roman" pe care ni l-a tot făgăduit vreme de câteva decenii.

Mi se pare că, din cei ce am fost atunci împreună, sunt singurul care s'a încăpățânat să scrie și să scrie, fără a se potrivi împotrivirii vremurilor și fără a-și socoti condeiul baston de promenadă. Nu sunt în stare să-mi cumpănesc bine izbutirile de până acum, dar mi se pare că am făcut

ceva – şi-mi pare rău de ei, căci cel puţin Ducu şi Bărbulescu puteau să devină scriitori mari. Fireşte, la toate acestea mă gândesc abia acum. Atunci nu aveam de unde şti cum vom merge şi ce vom ajunge fiecare; ne dăruiam visului – şi visam mult şi frumos –, în timp ce stăpânitorii lumii acesteia îşi ascuţiseră armele şi porniseră măcelul. Începuse războiul, armatele române, la ordinul Mareşalului, trecuseră Prutul şi ocupaseră Basarabia, dar noi stăruiam în literatură şi, spre a plăti o parte din datoriile revistei, eu devenisem chelner în restaurantul jupânului Manole. Viaţa, ca şi moartea, avea un sens, iar când s'a dat în Bucureşti prima alarmă aeriană (era un raid al avioanelor ruseşti) şi m'am ascuns sub scara casei de pe Dacia, mă gândeam deprimat (şi era prima oară în viaţă) că, de va cădea o bombă pe clădire, voi muri ridicol şi inutil, absurd, ca un prost care nici nu a căzut eroic, nici nu se stinge de moarte bună. Sentimentul acesta m'a întărâtat în gândul de a ţine mâna pe condei şi a-i dărui vieţii – ca şi morţii – mele un înţeles de care să nu mă ruşinez nici în faţa oamenilor şi nici la scaunul de judecată al lui Dumnezeu.

Parada închisorilor

Nu-mi mai aduc aminte care anume număr al revistei îl tipăream în acel sfârşit de iulie sau început de august 1941, când mă întorceam de la Cernica şi mă întâlneam cu cortegiul funerar al lui Horia Codreanu. Mă uitam cu oarecare curiozitate la dricul înalt, pe care se vedea trupul mortului, îmbrăcat, într'adevăr, în cămaşă verde. Atârnată de dric se vedea bine şi coroana lui Mihai Antonescu, cu panglică mare şi elogiu citeţ. Ne încrucişam mulcom şi mă uitam la cele câteva sute de inşi înşiraţi după mort, când, mai către coada cortegiului, l-am zărit pe domnul Ionescu Alexandru (Sandu Ionescu, cum îi spuneam noi în Seminar). Fusese unul dintre cei „mai mari" care mă „recrutase" în Frăţia de Cruce, absolvise de mult, nu mai ştiam nimic de el, poate că isprăvise şi Teologia. Ne-am salutat şi m'a agăţat în vorbă cu ce mai faci, de unde vii şi unde te duci, ce mai ştii de cutare… Cum el se mişca odată cu cortegiul, am părăsit trotuarul şi am făcut câţiva paşi alături de el, vorba tot înnodându-se. Părea mirat că eu nu mă hotărâsem să-l conduc pe mort şi mă asigura că înmormântarea fusese astfel aranjată în mod oficial, cu permisiunea expresă a Guvernului, printr'o înţelegere specială dintre Mihai Antonescu (îi vezi coroana ?) şi bătrânul Codreanu. Singura condiţie era aceea ca la înmormântare să nu se facă nici un fel de manifestaţie legionară, să nu se cânte şi să nu se salute. Slujea însuşi arhiereul Veniamin Pocitan, vicarul Patriarhiei, şi existau toate indiciile că nu poate fi vorba de nici o primejdie.

În acest timp, cortegiul a cotit de pe şoseaua Ştefan cel Mare pe strada Lizeanu şi ne-am pomenit la poarta cimitirului Pătrunjel, de lângă strada Maica Domnului, locuri pe unde nu fusesem niciodată (măcar că, taică-meu lucrând la tramvaie, eu avusesem permis gratuit pe toate liniile şi colindasem toată Capitala). Dacă am ajuns până acolo,

am intrat și înlăuntru, și odată am simțit că în urma noastră se închid porțile cimitirului, ca la o capcană. Mi-am dat seama că nu mă mai pot întoarce și am continuat să merg cu gloata pe aleile cimitirului și mi s'a părut că, ascunși pe după morminte și cavouri, stau la pândă soldați cu mitraliere.

Eram către marginea mulțimii, nu vedeam bine ce se petrece lângă groapă, am auzit vocea unui diacon care zicea ectenia și l-am auzit bine pe bătrânul Codreanu, orator de mase, cu glas puternic, care s'a ridicat pe o movilă și a ținut un discurs în care a chemat toate blestemele cerului și tot catranul iadului asupra călăilor care i-au ucis copilul. Fiecare știam despre ce „călăi" era vorba, nervii ni s'au întins. Și deodată am auzit cum se ridică dinspre groapă câteva zeci de glasuri, „cântecul" (sau imnul") legionarilor căzuți:

Ca o lacrimă de sânge
A căzut o stea,
Drum de foc și biruință
Pentru Garda ta...

Mai departe cântecul n'a mers. Tot văzduhul s'a umplut de bubuituri de pușcă și clănțănit de mitraliere, gloanțe ne șuierau pe deasupra capetelor; ne-am trântit la pământ și abia am putut vedea cum de după morminte răsar soldați și cum de printre noi se aleg agenții de siguranță, cu pistoalele în mână. Eu mă pomenisem lungit într'un șanț, între două morminte, culcat cu fața în jos, zisesem *Tatăl nostru* și mă întrebam, lucid, pe unde anume mă va străpunge glonțul. Și iarăși m'a cuprins un sentiment al absurdului, al inutilității unei morți care avea să se întâmple pentru nimic, căci eram sigur că numai întâmplarea mă adusese acolo și că nu aveam de mărturisit nici un crez politic. Am ridicat, totuși, puțin capul. Se trăgea razant pe deasupra, și l-am văzut pe bătrânul Codreanu, culcat și el, dar rezemat într'un cot, cum se uita să vadă ce se întâmplă. Atunci l-am văzut și pe un agent de siguranță, în haine albe, căzând din picioare, cu pistolul în mână, trăsnit de un glonț necontrolat sau de focul unui soldat care-l luase, pesemne, drept inamic.

La un moment dat a încetat focul și agenții au început să ne culeagă, unul câte unul. Când a venit și la mine un oarecare, m'a percheziționat și mi-a căutat în servietă, unde a găsit un Eminescu cu un semn de carte, din mătase, pe care-l aveam de la Vicky. Dar semnul era de culoare verde și agentul m'a înjurat și mi-a trântit tocul bocancului în sprânceană, de mi-a dat sângele. Camioanele poliției erau înșirate, multe, la poarta cimitirului și porneau, pline, pe șoseaua Ștefan cel Mare. Am trecut în mare viteză pe la poarta tatălui meu.

La intrarea închisorii Malmaison ne aşteptau două rânduri de soldaţi, iar noi treceam printre ele şi fiecare soldat avea ordin să ne dea fiecăruia câte un pumn în cap – şi aşa, din pumn în pumn, am ajuns năuciţi la capătul rândurilor, unde un locotenent de cavalerie (semăna leit cu regele Carol al II-lea) ne plesnea cu cravaşa peste obraz. N'am mai văzut nimic, nu mai ţin minte nimic, ştiu doar că am petrecut noaptea într'o cameră mare, fără nici un fel de lumină, ticsită de oameni care gemeau şi dormeau pe jos, încolăciţi unii peste alţii şi unii în alţii, ca şerpii pe care i-am văzut odată într'un osuar de la Cernica. Erau într'un colţ două hârdaie şi unii urinau în hârdăul cu apă şi alţii beau din hârdăul cu urină şi se înjurau unii pe alţii fără să se cunoască.

A doua zi ni s'a făcut încarcerarea oficială şi am fost mutaţi în „manej", o hală imensă, cu pământ pe jos, fostă până cu puţin înainte grajd şi loc de exerciţii pentru caii regimentului de cavalerie. Pe priciurile de lemn, joase, şedeau lungiţi oameni în zdrenţe, slabi, ofiliţi, aşteptându-şi judecata şi osânda; Malmaison era o închisoare de tranzit, pentru cei în anchetă şi încă nejudecaţi. Mirosea a balegă de cal şi sudoare de om. Manejul era dominat de o platformă de lemn, înconjurată de sârmă ghimpată, pe care şedea în permanenţă câte un soldat cu mitraliera în poziţie de tragere. Mi-am găsit un loc unde am putut şi am început să-mi cunosc vecinii. „Promoţiei" noastre îi fusese rezervată o jumătate din manej, aşa încât toţi cei din grămadă aveam o „cauză comună". A trebuit să constat că „promoţia" noastră era o adunătură de oameni foarte pestriţă; cei mai mulţi nu erau legionari, nu avuseseră nimic în comun nici cu Garda de Fier şi nici cu mortul; se agăţaseră de cortegiu aşa, din mers, ca şi mine, unii din curiozitate, alţii neavând altă treabă mai bună. Se aflau printre noi chiar vagabonzi care se înghesuiseră cu gândul la ceva pomană. Câţiva se aflaseră deja în cimitir, cu treburi pe la mormintele alor lor. Mai toţi se întrebau ce e cu ei în mizeria aceea şi încercau să se trezească dintr'un vis urât. În ceea ce mă privea, eu realizasem tot mai mult absurdul situaţiei şi nu m'am liniştit decât în momentul în care m'am întins pe prici şi am descoperit, cu mare emoţie, iscălitura lui Mitică, săpată în lemn cu un vârf de metal ascuţit. Am avut sentimentul unei părtăşii de destin, menită să-mi răscumpere ceva din vina de a-l fi făcut pe fratele meu legionar. Era acum a doua lui puşcărie şi aflasem că e în temniţa de la Deva, cu o condamnare de opt ani.

Viaţa noastră în manej era vecină cu infernul. Las la o parte bucata de mămăligă săracă şi gamela cu foloştină, şi n'aş da deosebită importanţă nici mitralierei care ne ţintea zi şi noapte. Lupta noastră era alta, grea, înverşunată: ziua cu muştele şi noaptea cu puricii. Erau purici de cal, mari cum n'am mai văzut şi n'am mai simţit în viaţa mea, răsăriţi,

odată cu noaptea, cu miile și miile, din pământul amestecat cu balegă, unde-și aveau culcușul și se înmulțeau. Extrem de agresivi și cu mușcături grozave, în numai două zile îmi umpluseră de sânge gleznele, încheietura mâinilor și gâtul. Era peste putință ca în timpul nopții să poți dormi un minut; când te apărai de unii la picioare, alții te atacau la gât, și noaptea părea o veșnicie până ce în manej pătrundea lumina zilei și puricii intrau în gunoiul de sub priciuri. Atunci veneau muștele, mari, numeroase și tot atât de agresive. Dar cel puțin împotriva lor găsisem un mod de organizare: ne asociasem doi câte doi și făceam cu schimbul – când unul dormea un ceas, celălalt îl apăra de muște, apoi dormea el și celălalt îl apăra. Împotriva puricilor însă era peste putință să te aperi, ne oblojeam gleznele sângerânde și ne-am găsit câțiva, vecini de culcuș, care ne-am vorbit să formulăm cumva un protest către administrația închisorii.

Fie că ne-a „turnat" cineva, fie că șușotelile noastre le-au părut suspecte celor care ne observau de după sârma ghimpată, că ne-am trezit scoși din manej (om fi fost vreo șapte-opt), puși cu picioarele în lanțuri, ca răzvrătiți împotriva stăpânirii, și duși într'o altă clădire a aceleiași închisori, fostă cazarmă, și izolați. Era prima experiență a lanțurilor și, auzindu-le zornăind greu pe piatră, mă gândeam la Mitică și mă căzneam să fiu mândru.

Celula în care am stat, singur, câteva zile, avea ciment pe jos, un pat de fier, cazon, un scaun și o altă pacoste, ploșnițele. Se vedeau și ziua, cu zecile, plimbându-se pe pereții murdari, ieșite din crăpăturile largi, dar noaptea se lăsau flămânde și-mi năpădeau patul și trupul, catifelate, fine, cu umblete nuanțate, făcându-se simțite doar în secunda când înțepau. Celula era luminată noaptea de un bec slab și murdar, deasupra ușii, și puteam să urmăresc invazia ploșnițelor care se coborau pe pereți și mișunau pe podeaua de ciment, năzuind către patul de care nu s'a putut prinde nici o secundă de somn. M'am bătut cât am putut, am strivit câte am fost în stare, cu palmele și cu picioarele, făcusem podeaua și pereții numai fâșii de sânge și umplusem aerul cu putoare. Gardianul din schimbul de dimineață a văzut spectacolul și m'a înjurat, dar cel din schimbul de seară s'a milostivit și mi-a adus un bidon mare cu petrol pe care l-am turnat pe podeaua de ciment, făcând o baltă din perete'n perete. Am tras patul în mijlocul celulei, cu picioarele lui de fier izolate în baia de petrol, și-mi nădăjduiam o noapte de odihnă, când mi-a fost dat să văd ce n'aș fi gândit: după mai multe tentative de asalt la podea, ploșnițele se ridicau pe tavan, deasupra patului, și se aruncau pe mine, ca o ploaie fetidă... Am început să râd ca un prost, de unul singur, și mă gândeam că una din aceste ploșnițe îl va fi mușcat și pe fratele meu

şi că sângele meu se întâlneşte cu al lui, odată mai mult înfrăţit, în pântecele acestei insecte blestemate.

Câteva zile a durat acest chin, apoi am fost scos la anchetă. Interogatoriu scurt, luat de un comisar grăbit, care-i înjura grozav pe „bandiţii" ce manifestaseră împotriva Mareşalului, făgăduindu-ne că vom fi puşi la stâlp şi împuşcaţi ca nişte câini ce eram.

Ancheta în sine a rămas fără importanţă şi fără urmări judiciare. Dar atunci mi s'a făcut *fişa* : fişă cu nume şi prenume, cu datele personale şi, mai ales, cu un calificativ politic precis: legionar. Eram prea tânăr pentru ca ofiţerul să fi insistat asupra trecutului meu politic, tăgăduisem, în apărare, că aş fi avut vreunul, la dosar nu exista nici o probă, dar faptul că fusesem arestat la o înmormântare-manifestaţie legionară era de ajuns pentru ca nemuritoarea mea fişă să fie catalogată la locul în care, sub trei dictaturi, au fost căutaţi duşmanii statului. Această fişă avea să mă urmărească de-a lungul unei vieţi, implacabilă ca o fatalitate, într'un secol în care individul devine omul-fişă, omul-dosar, omul-cazier, omul-amprentă digitală. De acum, orice vei face va fi interpretat de stăpânire prin prisma fişei tale: prietenii pe care ţi-i faci, femeia pe care o iubeşti, slova pe care o scrii, casa în care intri, drumul pe care pribegeşti, gândul căruia îi dai rostire, rugăciunea pe care o îngâni, icoana la care te închini; legionarii îţi vor surâde complicitar şi-ţi vor face cu ochiul, conspirativ, antilegionarii îţi vor nota nuanţele şi le vor adăuga unui dosar germinativ care va creşte şi va creşte încontinuu, fără oprire, ca un cancer.

După anchetă am fost mutat într'o altă celulă, cu mai mulţi la un loc, vreo zece cu toţii. Se afla printre noi un singur legionar, om cumsecade şi destul de obscur, de prin cartierul Tei, prieten cu familia Codreanu. În amintire însă mi-a rămas un oarecare Ion Mareş, un tip extrem de original, pe la vreo 55 de ani, autodidact, burlac din convingere, cu umor involuntar. Locuia tot prin Tei, prin preajma cimitirului Pătrunjel, într'o cameră cu chirie, în tovărăşia unui pui de capră pe care-l botezase Iedu-Ghiţă. Citise enorm de multe cărţi despre francmasonerie şi ocultism, încerca să ne introducă în materie – de pe poziţii antimasonice –, dar de câteva ori pe ceas îşi părăsea subiectul şi prindea a se tângui după Iedu-Ghiţă, rămas acasă singur, poate flămând sau pierdut, dacă nu cumva vecinii s'au milostivit să-i dea ocrotire. Grija de Iedu-Ghiţă devenise obsesia noastră a tuturor: puiul de capră era de acum prietenul nostru şi-i doream din toată inima să-şi revadă cât mai curând stăpânul.

Iedu-Ghiţă a avut noroc. Peste numai vreo zece zile, Ion Mareş era liber, odată cu noi toţi. Nu mai fusese nimeni întrebat nimic, ancheta rămăsese baltă. Se spunea că între timp bătrânul Codreanu, care nu

fusese arestat, dusese niște tratative cu Antonescu și, sprijinit de nemți, obținuse eliberarea noastră. Am plecat și eu. Dar fișa a rămas.

* * *

Când a auzit o cheie în ușa apartamentului și a dat cu ochii de mine, doamna Buliga a scos un țipăt de groază și aproape că nu m'a cunoscut: îmi lăsasem barbă.

Jupânul Manole m'a rugat să o dau jos, căci regula chelnerilor era de a se bărbieri zilnic și a-și pudra obrazul, ca să nu le displacă clienților.

Cu barbă nu mă plăcea nici Titi. Titi era fetița cârciumarului, elevă în clasa a patra primară, căreia părinții ei mă hotărâseră de bărbat. Gândul ascuns devenise expresie, dintr'o glumă. Ședeam odată la masă (mâncam împreună cu ei, ca un apropiat al familiei) când a venit unul cu flașnetă și papagal. Titi a pus papagalul să-i tragă un bilet, iar pe bilet îi scria că o să se mărite cu unul pe care-l cheamă Nae. Fetița s'a uitat involuntar la mine, jupânul și jupâneasa au izbucnit în râs și de atunci, mai în joacă, mai în serios, în familia Șerbănescu mi se spunea Nae. La început, când îl rugasem să mă primească în serviciu, jupân Manole s'a lăsat greu:

– Se poate, dom' Anania, dumneata, om învățat și scriitor, să fii ospătar la mine?...

Acum, după numai vreo două luni, jupânul mă vedea chiar proprietarul restaurantului și-mi făgăduia să-mi arate până și secretul rețetei după care nu mai prididea să fabrice, din alcool și esențe, în pivniță, coniac „de cea mai bună calitate", consumat cu mare hărnicie de soldații nemți, în bere. L-am dezamăgit.

Mijea a toamnă, se apropia examenul de admitere la Facultate, mă interesam de formulare și înscrieri, îmi trebuiau câteva manuale (în cei opt ani de Seminar, numai în unul – în clasa întâi – avusesem cărți; învățam pe ale colegilor de bancă, aleși dintre cei cu bani mai mulți și minte mai puțină, bucuroși să aibă după cine copia la teză). Pusesem pe piață numărul proaspăt al revistei, îl plănuiam pe cel următor, învârteam în cap un poem dramatic, *Făt-Frumos* sau *Țara Visului de Aur* sau cam așa ceva, care, mai târziu, după multe rescrieri, avea să devină *Du-te vreme, vino vreme!*

Aș fi vrut să scriu și o piesă cu implicații ocultiste și în acest sens l-am vizitat pe Ion Mareș, atât spre a-l cunoaște pe Iedu-Ghiță (care scăpase teafăr și devenea țap), dar mai ales pentru a-i citi cărțile.

Când le-am isprăvit, Mareș m'a recomandat, în mare taină, unui ins de pe Calea Griviței (pe lângă fostul local „La cinci lei"), care avea o

cameră mare, ticsită'n rafturi cu cărţi de ocultism şi francmasonerie, cele mai multe în limba franceză. Posesorul acestei impunătoare biblioteci (la o vreme când Antonescu făcuse o săracă expoziţie antimasonică) fusese orator al lojii „Steaua Dunării" şi continua să fie ideologul fraţilor cu care încă avea legături după dizolvarea lojii şi interzicerea, prin lege, a oricărei activităţi masonice. I-am câştigat încrederea şi puteam să citesc pe săturate în biblioteca lui, dar fără să pot lua vreo carte cu mine. Atunci am cunoscut dubla ediţie a cărţilor lui Eliphas Levy (cea publică şi cea destinată iniţiaţilor), *Le Rameau d'Or* (încă nu citisem *Creanga de Aur* a lui Sadoveanu), *La Bible amusante* (pe care, după peste douăzeci de ani, aveau să mi-o ofere, ca pe o noutate interesantă, în limba română, reeducatorii atei de la Aiud), cărţi de spiritism şi magie, *La Messe Noire*, simbolistica masonică, şi citeam pe nerăsuflate, disperat că pot cuprinde atât de puţin din multul ce mi se oferea. Apoi am încetat brusc şi nu m'au mai interesat nici ocultismul şi nici piesa. Casa aceea, cu biblioteca – şi poate cu locatarul ei – a fost distrusă în aprilie 1944 de marele bombardament al avioanelor americane.

La 22 septembrie 1941 i-am spus Genovevei că nu mă însor cu ea, am lăsat-o pe Vicky plângând, i-am mulţumit jupânului Manole, i-am plătit doamnei Buliga chiria şi am bătut la poarta mânăstirii Antim, cu un geamantan în mână.

De ce am făcut-o, nici azi nu sunt în stare să spun. M'am întrebat adesea, privind în urmă, dacă nu cumva mi-a fost frică de război, dacă nu cumva mi-a fost teamă de viaţă, dacă nu cumva încercam, romantic, o aventură după modelul lui Arghezi. Oricum, e cert, nu am făcut-o din vocaţie. Nici nu a fost rezultatul vreunei premeditări. Dacă cu numai o zi înainte mi-ar fi spus cineva că mă voi face călugăr, mi-aş fi bătut joc de el. Cunoşteam foarte puţin, aproape nimic, din viaţa călugărească. Singura mânăstire pe care o văzusem era Cernica, mai mult pe dinafară. Cu vreo doi ani înainte fusesem în ea cu Vicky, ne închinaserăm amândoi în biserica goală, ascultându-ne ecoul paşilor din lespezi, apoi ne petrecuserăm după-amiaza adânc în pădure, sărutându-ne în iarbă. Mai fusesem odată cu prilejul unui „marş legionar" (cel camuflat cu medalia regelui) şi-l cunoscusem pe părintele Grigore Băbuş, elev al Seminarului Monahal, care ne zâmbea cu oarecare complicitate. Tipografia era la poarta mânăstirii şi rareori m'am simţit îndemnat să intru în incintă. Eram mai des în chilia lui Cristofor Dancu, lângă tipografie, până când m'am cam supărat pe el pentru că îi împrumutasem un Baudelaire pe care nu voia să mi-l restituie (îl făcuse pierdut); mă mărgineam să fac corecturile în tipografie, unde Dancu intra destul de rar, ca să scape de privirile lucrătorilor pe care nu-i plătise de multă vreme (era printre ei şi un zeţar bătrân, cam beţiv şi ştirb, care-l acosta pe Dancu de departe:

– Che fachi, chefule, mi-ai adus leafa?...). „Șeful” prefera să facă administrația de la distanță, prin funcționari interpuși, citea în orele libere, nu mai colabora la ziare, mergea des la București și era flatat că o tânără foarte blondă și foarte vaporoasă (fiica unui magistrat) îi făcuse o vizită – însoțită de mine, la rugămintea ei – și îi dăruise o carte cu semnătura în alb. Mai cunoscusem la Cernica și pe tânărul și evlaviosul părinte Nicodim Bujor, la o masă cu câțiva călugări (și mi se pare că era cu mine și prietenul meu Radu Pătrășcanu); nu isprăvisem de mâncat când părintele Bujor ne-a ridicat pe toți în picioare și a început să spună rugăciunea de mulțumire: mă văzuse scoțând țigara, iar tutunul nu putea să se cuprindă printre „bunătățile Tale cele pământești”.

Stareț al Antimului era arhiereul Eugeniu Laiu Suceveanul, care m'a primit fără gâlceavă și m'a rânduit să stau în aceeași chilie cu părintele Băbuș, devenit între timp student la Teologie. Părintele Firmilian continua să fie profesor la Seminarul Central și locuia într'o chilie din curtea Antimului, a cărei fereastră ședea luminată până noaptea foarte târziu. Mai era acolo, aciuat în pribegie, și bătrânul mitropolit Gurie Grosu, fost al Basarabiei, alungat din scaun și slavă, victimă nu numai a mersului istoriei, ci și a zavistiilor eclesiastice. Se plimba pe coama unui copac lung, culcat în grădină, cumpănindu-se cu brațele în încercarea unor puteri care-l părăseau. La capăt, i-am sărutat mâna, iar părintele Grigore m'a înfățișat drept „fratele Valeriu”, novice de două zile și candidat la călugărie. Bătrânul mitropolit, cunoscut prin evlavie și curăție, m'a măsurat lung și mi-a spus:

– De ce nu rămâi în lume? Că dacă e vorba de oameni răi, îi găsești și la mânăstire; și dacă e vorba de sfinți, te întâlnești cu ei pe stradă.

Auzisem de „ispitirea canonică” – tentativele de descurajare a neofitului, spre a-i încerca voința – și mi-am zis că acesta trebuie să fie tâlcul acestor cuvinte. Moșul însă o spusese sincer, și avea dreptate.

Ctitoria Ivireanului, frumoasă pe amintirea marelui cărturar, slujea pe atunci drept cămin al călugărilor studenți, mai toți veniți de la Cernica. Cei mai mulți studiau Teologia, dar părintele Celestin era student la Medicină, părintele Tarasie la Litere, părintele Roman la Farmacie. În schimbul unui pat și al unui blid de mâncare, erau obligați să lucreze câteva ceasuri pe zi în atelierele Institutului Biblic, condus de starețul însuși, făcând unele finisări mărunte la obiectele de metal. Acolo mi-am început și eu ucenicia de ascultare, tăind bucățele de sârmă cu un cleștuț și punând toarte la cruciulițele care ieșeau din presă. Apoi a fost nevoie de cineva la cancelarie, iar părintele Calist m'a întrebat dacă pot face compoziții gramaticale și scrie corect. M'a pus și la probă, pe o foaie de hârtie, și s'a declarat mulțumit. Vlădica Eugeniu mă

folosea drept tahigraf, îmi dicta câte o scrisoare adresată unui „preaiubit frate în Hristos”, îi spunea ce-i spunea, întrerupea scrisoarea și comenta ca un oarecare cunoscut asupra adresantului, că-l știe el ce fel de poamă este, de când cu escrocheria de la Alba Iulia, continua dicteul cu „ne este cunoscută dragostea Preasfinției Voastre față de Smerenia Noastră”, comenta iarăși pe seama acestui bandit care ajunsese vlădică prin intervenția crapilor cu care-l îndopa pe ministru, și încheia cu „primiți, Vă rugăm, Preasfințite, ale Noastre întru Hristos frățești îmbrățișări”.

Starețul nu știa carte multă, era un gospodar excelent, avea inteligență practică, dar se dovedea (unii îl știau de mult) rău de gură, extrem de cicălitor și uneori vulgar. Vorbea toată ziua, despre orice, îi plăcea să clevetească pe seama altora, râsul lui era ca un nechez. Îi supraveghea cu asprime pe studenți, le socotea orele și minutele de muncă, le pusese condică la ușa bisericii, nu cumva o lipsi careva de la utrenie, se enerva repede și-i făcea cum îi venea la gură. Nu puteam înțelege în ruptul capului cum e posibil ca vlădica să-i spună părintelui Ghedeon „boule”, iar acesta să-i facă metanie până la pământ și să-i zică, sărutându-i mâna: „Blagosloviți și iertați”. Scenele acestea se petreceau aproape zilnic și treceam pe lângă ele cocârjat ca un semn de’ntrebare.

Slujbele însă erau frumoase, poate cele mai frumoase pe care le-am simțit vreodată. Erau printre călugări mulți basarabeni și cântau la strană în cor, orice, chiar și recitativele, armonizându-și vocile cu un nemaipomenit talent. Vecerniile, acatistele, paraclisele de Duminică seara, slujbele Postului Mare și ale Învierii din Penticostar mi-au fost prilejuri de mari revelații duhovnicești. O vreme nu m’am putut duce și la Liturghie, căci în Duminici eram cântăreț la biserica Schitul Maicilor, din apropiere, unde părintele Săvulescu îmi dădea un mic salar – singurul pe care-l aveam – pentru că-i cântam la strană. Dar mă îndulceam de slujbele zilnice și mi s’a strâns inima când am aflat, mult mai târziu, că părinții de la Antim s’au risipit care încotro. Era acolo, pe atunci, și bunul părinte Benedict Ghiuș, cel cu sufletul și glasul de argint. El și Sofian și Grigore erau favoriții colonelului și doamnei Tetrat, vecini și vechi sprijinitori ai mânăstirii, și prin ei am intrat și eu în casa acestor oameni de care m’am legat sufletește și despre care va mai fi vorba în aceste pagini.

Devenisem acum student la Teologie, starețul luase la cunoștință că nu sunt fiecine, „ca viței ăștia de la Cernica”, mă trata ca atare și m’a rânduit să-mi fac ascultarea ca secretar la Librăria Teologică, în Piața Unirii, al cărei director era profesorul de ebraică Ion V. Georgescu. Îmi împărțeam timpul între Facultate și munca de secretariat, iar seara, în chilie, mai ales după ce părintele Grigore se culca (și se culca devreme), puteam să citesc în voie și să scriu. Îmi tot căutam un stil propriu și

mă luptam amarnic cu Arghezi, de sub a cărui pulpană nu mă simțeam în stare să scap. Radu Pătrășcanu, cu care mă împrietenisem tot mai mult, venea des pe la mine, ne aprindeam în lungi discuții de estetică și istorie literară, ne citeam reciproc versurile proaspete și plănuiam volume. Revista trecea tot mai mult pe seama lui Cosmoiu (care, în fapt, o cam acaparase și nu mai întreba pe nimeni).

Noviciatul meu a fost scurt, de numai vreo patru luni. Starețul mă făcuse rasofor și hotărâse să devin călugăr la 2 februarie (1942), în ziua Întâmpinării Domnului. După tradiția mânăstirească, novicele nu-și cunoaște noul nume decât în momentul când îl are, dar vlădica Eugeniu m'a chemat în ajun la el și m'a pus să aleg între Visarion și Vartolomeu[1]. Eu i-am răspuns că mi-ar plăcea Vincențiu. Atrăgându-mi atenția că deja îmi face un hatâr întrebându-mă, a stăruit pe cele două nume, apăsând cu precădere pe acela al lui Visarion. Atunci a funcționat în mine, discret, resortul răzvrătirii. Știind că el fusese ucenicul mitropolitului Visarion Puiu și bănuind că i-ar face plăcere să port numele acestuia, nu am mai stat pe gânduri și m'am pronunțat pentru Vartolomeu. I-am văzut mustața strânsă pe buze și am plecat la duhovnic, să-i mărturisesc păcatul.

Ceremonia tunderii în monahism e una din cele mai impresionante ale ritului răsăritean, dar dacă ești obiectul ei ți se înfățișează ca o ceață de tămâie cântătoare care te poartă, aerian, spre niște lumini ghicite prin abur. Am văzut multe de-a lungul anilor, și cred că așa trebuie să fi fost și a mea. Nu știu cum voi fi arătat în cămașa lungă, albă, desculț, cu capul plecat, acoperit sub mantia neagră a părintelui Firmilian, nașul meu de călugărie. Îmi aduc aminte că-mi tremura spinarea, mergând încet de la intrarea bisericii spre altar, precedat de călugării care purtau făclii aprinse și cântau „Brațele părinteşti sârguiește a le deschide mie..."; părintele Firmilian îmi simțea tremurul și mă strângea cu brațul petrecut pe după umeri. Cântarea era înceată, în tactul zis stihiraric, drumul mi se părea lung, și odată m'am întrebat, ca un fulger, ce căutam eu acolo și ce se întâmpla cu mine. O clipă mi-a trecut prin minte să fug de sub mantie și s'o iau la goană. Dar m'am lăsat purtat așa, poate de însăși varga Domnului, care de mai multe ori după aceea avea să mă culeagă din răzlețiri și să mă readucă'n turmă. M'am răstignit, am făgăduit, am primit un nume care nu era al meu; la sfârșit de tot, îmbrăcat în rasă și cu camilavcă, mergând către strana la care mă conducea părintele Benedict, mi-am aruncat o clipă ochii

1. Ebraicul biblic Bartolomeu a intrat în limba română, prin Septuaginta, ca Vartolomeu, deoarece grecii nu-l pronunță pe *b*. Ajuns în America, Anania s'a adaptat mediului cultural (Bartholomew) și a semnat Bartolomeu.

peste lumea din biserică și l-am văzut pe taică-meu, cam pe gânduri, și am zărit-o apoi pe Vicky, cu două lumânări mari în mâini și două lacrimi mari pe obraji. La masă i-am slujit pe frați, după rânduială, ducându-le blidele cu fiertură, iar eu am mâncat pe urmă. Starețul îmi ținuse în biserică și un discurs, lăudându-mă că am ales Antimul și legându-mă ca, la vremea când voi avea rosturi înalte în Biserică, să-i port mânăstirii de grijă. Rosturi prea înalte n'am avut și de grijă nu i-am purtat. S'au schimbat vremurile, stăpânirea comunistă a găsit că Antimul e un centru de „misticism" în inima Capitalei, a făcut ce-a făcut și i-a rispit călugării. M'am întristat când, ieșit din pușcărie, am aflat că frumosul iconostas al Antimului fusese strămutat în Anglia, pentru trebuințele parohiei românești. Am dat de el în 1968, cu prilejul trecerii mele prin Londra, și i-am căzut înainte și am plâns, de jalea lui și a mea; ne regăseam printre străini, după atâția ani, el cu aceleași icoane frumoase'n lumină, eu cu sufletul bântuit de vârtejuri, cu făgăduințele călcate și cu răstignirea făcută țăndări.

După două săptămâni, la 15 februarie, vlădica Eugeniu m'a făcut diacon, iar părintele Firmilian m'a învățat cum să cădesc fără să-mi depărtez cotul de trup, punându-mi un minei sub braț și îndemnându-mi mișcările până ce-mi amorțea toată mâna. Cu ce învățasem în școală și cu ce am deprins de la el și de la alții, am stat aproape douăzeci și cinci de ani în treapta diaconiei, și numai după ce am devenit preot am avut sentimentul că încep să îmbătrânesc.

* * *

Idealul meu publicistic era să ajung colaborator la *Gândirea* și nu mă vedeam ca atare decât peste un număr de ani. S'a întâmplat însă să ajung mult mai devreme decât visasem, și anume în primăvara acelui an. Venise pe la mine un poet mărunt, Dimitrie Albotă, și-mi ceruse ceva pentru *Universul Literar*. I-am dat o poezie (să fie publicată, pur și simplu, nu pentru că revista plătea colaborările, iar eu aveam nevoie de bani, cum greșit a înțeles și publicat Gheorghe Cunescu în interviul din *Vatra*) și am uitat de ea, mai ales că nu am văzut-o publicată în nici unul din numerele următoare ale revistei. Ducându-mă odată la Cosmoiu, în legătură cu *Dacia Rediviva*, acesta mă felicită pentru poezia din *Gândirea* și rămâne uluit că eu nu știam nimic. S'a jurat că o citise în chiar dimineața aceea, când apăruse revista. Mi-a zburat rasa pe scările Ministerului și m'am oprit în fața primului chioșc, unde mi-am văzut, cu răsuflarea tăiată, numele pe afișul *Gândirii*. Peste numai câteva zile am aflat de la Albotă că el, negăsind atunci pe nimeni în redacția *Universului Literar* (era vremea prânzului), a trecut pe la

Gândirea să se intereseze de soarta unor poezii de-ale lui. Crainic i-a văzut din întâmplare poezia mea în mână, i-a cerut-o, a citit-o de mai multe ori și a aflat că autorul este student la Teologie.

– Nu cumva e un tânăr brunet, cu barbă? a întrebat el.

Într'adevăr, Crainic nu-mi era profesor (el preda numai la anii III și IV), dar dădusem examenul de admitere cu el și mă întrebase, printre altele, de ce a făcut Dumnezeu lumea. Eu i-am răspuns că din necesitate.

– Ia gândește-te bine, a zis, nemulțumit, dascălul.

– Domnule profesor, am răspuns eu cam țepos, nu putea s'o creeze decât ori din necesitate, ori din capriciu. Nu-mi imaginez un Dumnezeu capricios.

Teologic, variantele mele erau amândouă greșite, dar profesorului i-a plăcut eroarea cea mai frumoasă:

– Din capriciu a creat-o, domnule Anania, din capriciu.

Dacă nu teologică, ideea era de o mare frumusețe poetică și, dându-mă vinovat, i-am surâs profesorului a mare mulțămită.

La câteva zile după apariția poeziei, Crainic mi-a trimis vorbă prin Emilian Vasilescu, asistentul său, să mă duc să-l văd la redacție, pe strada Domnița Anastasia. Am stat de vorbă vreo două ceasuri, în care timp profesorul m'a sfătuit părintește să nu cumva să mă dau cu legionarii și să devin un călugăr bandit, ca Cristofor Dancu, care în timpul rebeliunii mergea pe stradă cu pistolul la brâu... Nici să nu mă las de călugărie, ca Arghezi, „această insanitate a literaturii românești". (Ceva mai târziu, Arghezi îmi vorbea despre Crainic ca despre „un excrement uscat", negustor „care îl vinde pe Dumnezeu pe piață, în hapuri teologale"; îmi era greu să-i ascult așa, și pe unul, și pe altul, căci eu țineam la amândoi și de la fiecare aveam ceva de învățat.)

Mi-a cerut poezii și i-am dat.

Am fost chemat odată la Siguranța Statului, unde un comisar în civil – Șoiculescu se chema – m'a întrebat dacă eu fac parte din organizația legionară de la Antim. I-am răspuns cu convingere că nu am cunoștință de așa ceva și m'a lăsat în pace.

O asemenea organizație însă trebuie că exista, de vreme ce unul din călugări, liniștit, inteligent și cu ochi albaștri, m'a abordat pe această temă, invitându-mă să redevin activ. Răspunsul negativ i l-am dat după ce am avut o lungă și dramatică consultare cu duhovnicul meu, părintele Melchisedec, un om uscățiv și chel, cu pielea întinsă pe un cosciug în mișcare, rugător și ascet. O analiză amănunțită, în paralel, a fenomenelor creștin și legionar m'a dus la concluzia că un cleric adevărat nu poate fi în același timp și legionar. Nu aveam de unde să știu că acea dezbatere avea să fie nucleul poziției mele speciale în așa-zisa reeducare de la Aiud, din 1963, incriminată mai târziu, printr'o falsă și rău-intenționată interpretare, de amicul meu Ion Cârja.

Dacă la o activitate politică propriu-zisă nu m'am întors, prietenii mi i-am păstrat, și mulți din aceștia fuseseră sau încă mai erau legionari sau simpatizanți. Printre aceștia din urmă se număra și colonelul Nicolae Demetriu, ofițer de administrație în Armata Română. Pe vremea Străjii Țării avea funcția de „Îndrumător al Ținutului Bucegi" și în această calitate l-am cunoscut, prin 1937, în tabăra străjerească de la Malnaș-Băi, în Transilvania, unde venise nu numai în inspecție, ci și să-și vadă fiul, Șerban, elev de liceu și cam de aceeași vârstă cu mine. Colonelului i-a plăcut ca fiul său să lege prietenie cu mine, de la care, zicea el, are numai de învățat, și m'a apropiat în timp, invitându-mă deseori la masă, Duminica, spre a-mi petrece după-amiezile cu Șerban, și, din când în când, știindu-mă destul de sărac, îmi strecura în buzunar câte un bănuț de cheltuială.

Odată cu 6 septembrie 1940, din colonelul Demetriu a răsărit brusc un simpatizant legionar, care, într'un fel, mă descoperea și pe mine. Se abonase la ziarele oficiale ale Gărzii de Fier, *Buna Vestire* și *Cuvântul* și nu rata nici un prilej spre a se face cunoscut ca atare. L-am mai văzut uneori și după ce intrasem în călugărie (locuia în apropiere de Antim) și îmi confia părerea că regimul Antonescu n'o să dureze și că Legiunea va lua puterea numai în mâinile ei, fără s'o mai împartă cu nimeni. Îi doream din toată inima să aibă dreptate; îl aveam pe fratele meu în pușcărie și-l doream eliberat.

Într'o seară m'am pomenit cu colonelul la mânăstire. Venise cu mașina, nu voia să-l vadă nimeni și m'a rugat în taină să fac cumva și să-i păstrez, la un loc mai adăpostit de o eventuală percheziție, două pachete cu ziare din colecția *Cuvântul* și *Buna Vestire* (ambele interzise atunci); vremurile se vor schimba în curând, zicea el, și nu voia să piardă un asemenea material.

Nu am avut tăria să-l refuz. Omul îmi fusese binefăcător, se afla în primejdie și trebuia ajutat. La întrebarea mea, m'a asigurat că a cercetat bine ziarele și că nu există nici un indiciu asupra proprietarului. Am reținut pachetele și, cum încă nu cunoșteam bine mânăstirea, m'am sfătuit cu părintele Grigore ce e de făcut. Mi se pare că și el, la rândul lui, s'a sfătuit cu părintele Irineu Bărbărie, și așa, noaptea târziu, am pus o scară la gura exterioară (și singura) a podului de la spălătorie – un loc pustiu, unde nu umbla nimeni niciodată –, am vârât pachetele în colțul cel mai îndepărtat și în curând am uitat de ele cu desăvârșire, până când avea să-mi aducă aminte Destinul.

Îmi plăceau slujbele de la Antim și luam parte la ele cu tot sufletul, citeam la strană, încercam să și cânt, mă îndulceam zilnic de frumusețea psalmilor și poezia imnografilor bizantini. Printre puținii credincioși de

peste săptămână se ivise și o tânără doamnă, plăcută la chip, blondă, cu ochi albaștri, îmbrăcată totdeauna corect. Intra în biserică, aprindea o lumânare, se închina la icoane, apoi mergea către mijloc, spre peretele de miazănoapte, își punea genunchii pe lespedea goală, de piatră, și rămânea așa în tot timpul slujbei, un ceas și două, cu ochii la altar, fără să se miște. Devenise o prezență obișnuită, o vedeam zilnic și uneori mă întrebam ce anume dureri îi vor fi bântuind sufletul, de'ncearcă izbăvire în atâta rugăciune și îngenunchere.

Primăverile mi-au adus întotdeauna amigdalită și răceli generale. În seara aceea nu mă dusesem la strană și ascultasem vecernia stând la intrarea bisericii, la pangar, după care m'am dus să-mi procur niște medicamente. Mă întorceam pe o străduță slab luminată, când m'am întâlnit cu tânăra doamnă. Părea că mă așteaptă. Mi-a zis bună seara, a intrat cu destulă finețe într'o conversație de ordin foarte general, apoi s'a schimbat la față și a izbucnit într'o foarte patetică, aproape tragică, mărturisire amoroasă. Am încremenit. Nici nu mă uitam împrejur, de teamă să nu mă vadă, să n'o audă cineva. Vorbele cădeau clocotitoare, ochii îi străluceau în lacrimi. Mi-am îngăimat, până la urmă, uimirea că pe toate acestea le aud de la o ființă cu atâta evlavie și putere de rugăciune și am aflat că de mai multe săptămâni i se ruga fierbinte lui Dumnezeu, și cu sinceritate, să-i dăruiască o singură zi sau un singur ceas cu necunoscutul călugăr de la strană. Mi-am simțit obrazul mângâiat de o mână tremurândă și am fugit pe strada goală, năucit, spre poarta mânăstirii. De atunci nu am mai văzut-o. Din această întâmplare adevărată avea să crească, mult mai târziu, Iovanca din piesa *Meșterul Manole*.

* * *

Tot în primăvara aceea l-am cunoscut pe Arghezi. Faptul și împrejurările le-am povestit pe larg în câteva articole din „Noi" și în interviul din *Vatra*.

Ani de-a rândul, Arghezi nu m'a abordat niciodată pe tema politică, și nici nu m'am simțit dator să-i destăinui ceva. Că aflase vreo frântură din puținul pe care-l aveam în spate, e posibil. Îmi aduc aminte că mi-a spus odată, cu oarecare cochetărie, surâzând pe sub mustață, că Moța și Marin plecaseră în Spania cu câte un exemplar din *Cimitirul Buna Vestire*, în finalul căruia le plăcea să vadă simbolul Învierii Neamului.

Știam că Arghezi, ca și Gala Galaction, fusese în bune relații cu evreii, dar în casa lui nu întâlnisem vreunul. Era vreme de război hitlerist, evreii fuseseră scoși din viața publică și puși să curețe străzile

de zăpadă. Într'o bună zi, ducându-mă la el, l-am găsit la masa de sub cireș cu doi inși, pe care mi i-a prezentat; unul se numea Grigore Melidoneanu, poet în manuscris și director în Ministerul de Finanțe, celălalt, prietenul său, se numea domnul Westfried și era autorul unor traduceri (foarte bune, spunea gazda) din Baudelaire. Arghezi s'a arătat bucuros de întâlnire și am stat împreună câteva ceasuri. Melidoneanu a citit câteva poezii din viitorul său volum (pe care, de altfel, i l-a prefațat în schimbul unor scutiri de taxe pe care i le-a aranjat elegantul autor), eu nu eram pregătit pentru lectură, dar, la insistențele amfitrionului, am spus câte ceva din ceea ce știam pe de rost. Melidoneanu căuta cu tot dinadinsul să-l angajeze pe Arghezi într'o conversație teoretică, dar bătrânul se dădea în lături cu mare viclenie. La un moment dat, musafirul i-a cerut, direct, să-i dea o definiție a poeziei. În loc de răspuns, Arghezi s'a răsucit în scaunul de nuiele și a strigat-o pe fetița lui, care nu știu ce făcea prin grădină:

– Mitzule!... Mitzule, du-te'n casă și adu-mi-l pe Verlaine!

Mitzu a alergat ca o iadă și i-a adus un volum legat în piele, pe care Arghezi l-a deschis tacticos, cu întârzieri studiate, și a citit de pe o pagină:

– *Nuance, rien que la nuance*.

Și, închizând cartea, ca o sentință pe un proces, a schimbat vorba.

Domnul Westfried vorbea puțin, era extrem de politicos și nu rata nici un moment în care mă vedea că scot o țigară fără să-mi întindă bricheta aprinsă, deși el nu fuma. Mi-am zis că, după nume, trebuie să fie neamț și nu mi-am făcut nici o problemă. Arghezi ne-a îndemnat pe tustrei să ne cunoaștem mai bine și ne-a sfătuit chiar să facem un cenaclu literar și să ne întâlnim periodic. Melidoneanu și-a oferit spațiosul său salon și s'a stabilit pe loc data primei ședințe: marțea viitoare, când gazda avea să-și invite și alți prieteni, făcători sau amatori de literatură. La plecare, Melidoneanu a fost luat de nevastă-sa, cu mașina, să meargă nu știu unde, eu și domnul Westfried am luat tramvaiul.

Mă rodea acum o bănuială și am început să-l tot iscodesc, din departe în mai aproape, pe vecinul meu de scaun, până ce am aflat din gura lui, simplu, că nu e neamț, ci evreu. Mi-am făcut în sine-mi niște procese de conștiință (cred că eram, totuși, antisemit) și i-am spus domnului Westfried că-mi pare rău, dar mi-am adus aminte că marți am o treabă și că n'o să pot veni la cenaclu. Domnul Westfried mi-a replicat, tot foarte politicos, că în realitate dumnealui are marți o treabă la Buzău și că va lipsi din casa lui Melidoneanu. Finețea omului m'a usturat și, coborând din tramvai, mă întrebam ce o să zică Arghezi dacă va afla cum mă port cu prietenii lui.

Până marţi m'am tot gândit şi m'am socotit şi mi-am zis că dacă eu îi spusesem domnului Westfried o minciună, şi el mă minţise, desigur, că pleacă la Buzău. Ca atare, cel mai bun lucru este să mă duc, în speranţa că el mă va fi luat în serios şi va fi prezent la cenaclu. Când domnul Melidoneanu mi-a deschis uşa, primul său cuvânt a fost să-mi transmită scuzele domnului Westfried care, chemat de nişte treburi urgente în provincie, n'a putut să vină...

În casa lui Melidoneanu n'am mai fost de atunci. Pe o aleee din Cişmigiu – una secundară, spre piaţa Walter Mărăcineanu – l-am întâlnit din întâmplare pe domnul Westfried. M'am umilit şi i-am cerut iertare. El mi-a zâmbit cu bunătate şi mi-a strâns mâna. Nu mă pârâse lui Arghezi. După un alt târziu am aflat că a murit.

* * *

Nu era un an de când intrasem în mânăstire şi imaginea vieţii interioare a Antimului a început să mi se schimbe. O icoană a vieţii mânăstireşti ideale nu cred că aveam, dar, oricum, mi-o închipuisem ceva mai bună decât mi se înfăţişa. Nici azi nu pot reproşa nimănui nimic grav (şi cu atât mai puţin azi, când eu însumi aş fi subiectul celor mai drastice reproşuri) şi nici n'aş putea să mărturisesc că cineva mi-a făcut vreun rău deosebit. Părinţii călugări făceau slujbe frumoase, mergeau la Universitate şi se sârguiau la învăţătură, zilnica lor bârfă, în orele de atelier, era destul de inocentă. Cu alte cuvinte, îşi vedeau de treburile lor. Dar cred că tocmai aceasta îmi dădea de gândit, că fiecare îşi vedea de treburile *lui*. Părinţii nu se simţeau cu nimic legaţi între ei, viaţa lor în comun părea o simplă întâmplare, ca la armată sau în puşcărie, şi în curând a început să-mi fie milă de oamenii acestei tagme, care se adunau fără să se ştie, trăiau fără să se iubească şi mureau fără să se plângă. Când cineva i-a cerut părintelui Ghedeon o carte, iar el i-a spus că nu o are, că a pierdut-o, deşi eu o vedeam bine pe o poliţă, m'a cuprins revolta şi mi-a venit să-i dau două palme. Nu minciuna în sine mă întărâtase, cât neomenia pe care se rezema. Cei mai mulţi dintre părinţi trăiseră numeroşi ani laolaltă, în seminarul de la Cernica; spiritul comunitar nu lucrase asupră-le, fiecare era un univers închis, frecat doar prin tangenţă cu alte universuri. Îmi veneau tot mai des în minte nişte vorbe ale lui Crainic în timpul unei conversaţii din redacţia *Gândirii*: „Poate că cea mai mare nefericire a noastră, a oamenilor, este aceea de a ne suporta unii pe alţii". Părinţii de la Antim trăiau împreună pentru că nu aveau încotro şi de abia aşteptau să-şi isprăvească studiile şi să se despartă, fiecare pe drumul său.

Vlădica Laiu slujea frumos, dar nu avea în slujbă nici o trăire. Mai toată vremea îi bombănea, printre mustață și barbă, pe părinții împreună-slujitori și-i zicea unuia „catâr” și altuia „vițel”, iar poporul se închina cu evlavie, crezând că el se roagă. La Liturghie a fost atât de preocupat cu judecarea unui astfel de „bou” din jurul Sfintei Mese, încât a uitat să sfințească Darurile și a trebuit să-i aducă cineva aminte, cu mare frică, după ce trecuse vremea, când se cânta deja Axionul. Pe mine încă mă cruța de vorbe aspre, dar mă învrednicea cu câte o uitătură cruntă, ca o înjurătură oprită'n gât, când se întâmpla să-i petrec, la îmbrăcare, sacosul pe după cap și să-i trec prin barbă cârligul de la copcă. Avea vlădica Laiu o vorbă pe care o spunea ori de câte ori nu-i era ceva pe plac (și asta se întâmpla foarte des): „Să chemi sergentul” să-ți facă cutare treabă! (Dacă, de pildă, găsea la masă că ciorba nu-i destul de sărată, chema bucătarul să se arate'n fereastra trapezei și-i striga: „Să chemi sergentul să-ți pună sare'n bucate!”. M'a luat odată cu el la biserica Batiștei să slujim o Liturghie cu parastas (era preferat pentru astfel de slujbe de mai toate familiile „bune” din București). Eram diacon prim (nu mai știu cine era al doilea), l-am îmbrăcat repede (pretindea extremă promptitudine în mișcări), am înhățat tricherul și am ieșit din altar pe ușa diaconească, să ajung înaintea lui la locul cuvenit din mijlocul bisericii.

În secunda următoare a fost și el pe locul său, iar eu, privindu-mi tricherul, am înghețat: fie din graba mea, fie că era curent în biserică, una din cele trei lumânări se stinsese. Primul gând mi-a fost să mă duc la sfeșnic și s'o aprind, dar, m'am socotit eu, o să-mi spună că umblu brambura prin biserică și mai știu eu ce; mai bine aștept așa până voi începe să rostesc ectenia și o voi aprinde direct și discret în timpul litaniei. Vlădica și-a ridicat brațele spre cer și a început rugăciunea de deschidere:

– *Împărate ceresc, Mângâietorule, Duhul adevărului...* – cheamă sergentul să-ți aprindă lumânarea”! a șuierat deodată spre mine, cu ochii pieziș la tricher – *...carele pretutindenea ești și pe toate le plinești...*

Întâmplări ca aceasta puteau cel mult să mă amuze, dar ele rămâneau pe deasupra, în aer, ca niște fluturi întârziați, în timp ce sufletul meu se afunda în neguri. Mă cuprinsese un fel de apatie, dar nu *apathia* Sfinților Părinți, nepătimirea celor desprinși de patimi, ci începutul iadului dostoievskian, durerea de a nu mai putea iubi. Simțeam că vieții mele îi trebuie o schimbare radicală, o cutremurare în adâncuri, o experiență purificatoare, o anume slujire a omului, slujire de care fiorul morții – dacă nu moartea însăși – să nu fie străin. Întrebându-mă ce-aș putea face, gândul m'a dus la hotărârea de a mă cere voluntar pe front, în serviciul sanitar, dar nu orice serviciu, la adăpost în spatele

frontului. Aflasem de la un medic, Constantinescu, iscodit pe departe, că în război există un astfel de serviciu pândit de primejdii, care se chema „post de prim ajutor batalionar”, operat chiar pe linia de bătaie, sub gloanțe, prin a culege răniții și a-i căra cu targa în linia din spate. Pentru un astfel de voluntariat am făcut o cerere pe care am înregistrat-o la Statul-Major. Nu se poate, îmi ziceam, să nu aibă Patria nevoie de o asemenea ofertă la vremea când sute de vieți se pierdeau zilnic într'un război atât de sângeros. Am făcut însă o greșeală. Încredințat că o să plec pe front, m'am dus într'o seară la bunul și blândul părinte Sofian, în chilia lui de sub scară, și i-am mărturisit, în mare taină, ceea ce făcusem și ceea ce așteptam, cu rugămintea de a-mi păstra câteva hârtii. Părintele m'a ascultat și a început să plângă. Nu l-am priceput, l-am lăsat și am continuat să aștept. Peste vreo trei săptămâni m'am dus la Statul-Major și m'am interesat de hârtia mea. Un plutonier a căutat în registru și mi-a comunicat, scurt, că cererea îmi fusese respinsă. Am plecat spre mânăstire încovoiat, ca un înfrânt. Mult mai târziu aveam să aflu că părintele Sofian, speriat de nebunia mea, a alergat la doamna Tetrat, soția generalului (care comanda o brigadă pe front), și a implorat-o să mă salveze. Prin multele relații pe care le avea în lumea militară, pentru „Doamna General” a fost cel mai simplu lucru să dea un telefon unde trebuia și să-mi îngroape pentru totdeauna veleitatea de a deveni erou național. Doamna Tetrat mă voia scriitor, îmi cerea să-i las originalele unor manuscrise și să-mi păstrez copiile și se lăuda că mulți bani are să ia de la Academie... Peste numai câțiva ani, depozitara avea să ardă tot ce era de la mine.

Dacă vlădica Laiu mă menaja oarecum în slujbă, tonul și vocabularul său se înăspreau în administrație. Toată vericica am lucrat în librărie, împachetând mii de cărți, făcând expediții, întocmind „disponende” și statistici comerciale. O parte din examene mi le amânasem pentru toamnă, nefiind în stare să mi le pregătesc la timp. Vlădica se arăta veșnic nemulțumit, mă pisa cu telefoanele, tot mai slobod la gură, mă simțeam tot mai ofensat și de abia mă stăpâneam să nu-i răspund în răspăr. Venise toamna, reîncepuseră cursurile la Facultate, examenul de ebraică îl luasem prin fraudă, de conivență cu profesorul I.V. Georgescu, șeful meu de la librărie, care mă compătimea, nervii îmi slăbiseră. Într'o bună zi a sunat iarăși telefonul, vocea arhiereului a urlat la mine pe nu mai știu ce temă și m'a făcut „bou”, eu i-am întors vorba și am trântit receptorul în furcă. Știam că e grav. Am plecat din librărie și eram amețit (îmi aduc aminte că de câteva ori m'am ținut, ca un om beat, de gardul bisericii Domnița Bălașa), m'am dus la doamna Tetrat și am plâns.

A doua zi am primit poruncă să mă duc la apartamentul arhiereului, împreună cu părintele Melchisedec, duhovnicul meu. Vlădica m'a certat aspru și mi-a dat canon: o lună de zile sunt oprit de la slujbe și în fiecare dimineață, la utrenie, să fac câte cincizeci de metanii, în mijlocul bisericii. De slujit n'am slujit, dar nici metanii n'am făcut.

Mă bătea gândul să părăsesc călugăria și să mă întorc în lume. Aveam însă două rezerve, amândouă foarte sensibile. Mai întâi, nu voiam să fiu socotit un epigon arghezian. A doua, ce va zice maică-mea? Eu nu-i întrebasem pe părinţi când m'am dus la mânăstire, și maică-mea a fost foarte nefericită când a aflat. Poate că nefericirea ei izvora mai puţin din dezamăgirea de a nu mă mai visa însurat cu fata popii Pălăngeanu și așezat pe multe hectare de vie, pădure și pomet, cât din imaginea foarte aproximativă pe care o avea despre călugări în genere. Deși fiică de preot, ea îi cunoscuse, de-a lungul unei vieți, numai pe acei monahi care veneau toamna cu căruțele prin podgoria Drăgășanilor și strângeau vin pentru sfânta liturghie, amestecat în butoaie mari, pe care gospodarii îl dădeau cu dragă inimă. Maică-mea își făcuse alte planuri asupra feciorului ei mai mic și nu fără o amară strângere de inimă și-l închipuia acum călare pe butoi, cerșind băutură pe la porțile podgorenilor. După hirotonie mă dusesem însă s'o văd, slujisem în biserică, în văzul satului întreg, care nu-și aducea aminte să mai fi văzut o slujbă cu diacon, și biata maică-mea se mai împăcase, mai ales când unchiul Ghiță, care le știa pe toate, mi-a prezis, cu gura mare, că o să ajung și episcop la Râmnic. Astfel potolită, maică-mea avea să sufere o lovitură de moarte dacă va auzi că m'am răspopit. Îmi era greu să-mi adaug pe suflet și o astfel de nefericire.

M'am sfătuit îndelung și cu părintele Firmilian, căruia i-am destăinuit tot ce aveam pe suflet; el s'a gândit o vreme și m'a sfătuit să mă mut la o altă mânăstire, vagabondajul dintr'un loc în altul fiind un atribut al multor călugări (și mi-a spus istoria cu monahul care se purta din loc în loc, cu o icoană în traistă; de cum se așeza într'un schit, se uita împrejur și desprindea icoana din cui: – Hai, Maica Domnului, că nici aici nu-i de noi!). Dar unde să mă duc? În afară de Cernica nu mai fusesem în nici o mânăstire și întotdeauna am avut oroare de bălțile cu broaște și șerpi.

Mă zbăteam pe cărbuni nehotărâți când la Antim a apărut, musafir pe vreo două zile, părintele Gherasim Bica. Întâlnirea cu acest om a fost un adevărat miracol pe care Domnul l-a săvârșit asupra sufletului meu. Părintele Bica era starețul mânăstirii Polovragi, din județul Gorj, și venise la București cu ceva treburi, în special să-și ridice de la Facultate diploma de licență. Neavând unde să stea, părintele Grigore l-a primit în chilia noastră și a dormit pe jos, pe o saltea. Ne-am dat în vorbă – la o vreme

când rămăseserăm doar noi doi în chilie – și am aflat, printre altele, că starețul căuta, fără prea mare nădejde, și un diacon cu care să ocupe un post vacant. L-am întrebat, cam într'o doară, dacă m'ar primi pe mine, și s'a arătat bucuros, măcar că nu credea mai nimic din ce-i spuneam eu. În ziua următoare mi-am făcut rost de un certificat medical (diagnosticul, de complezență: „astenie nervoasă") și l-am atașat unei cereri de concediu pe care, prin părintele Firmilian, i-am înaintat-o vlădicăi Laiu. Peste alte două zile, cu două geamantane în mână, părăseam Antimul, îmi părăseam prietenii și cețurile Capitalei și plecam, împreună cu părintele Bica, spre Polovragi. În unul din geamantane duceam și vreo două kilograme de cafea (bun extrem de rar și de prețios în vreme de război) pe care doamna Tetrat mi-o dăduse, cu rugămintea de a nu o uita și de a-i scrie... în versuri.

* * *

Era în ajunul sărbătorii Intrarea în biserică a Maicii Domnului (20 noiembrie 1942) când am coborât din autobuz la Milostea și am luat drumul, pe jos, vreo șapte kilometri, până la mânăstirea Polovragi. Mă întâmpina un munte despicat în două de apa Oltețului, la poala căruia răsăreau turlele bisericii brâncovenești, albe pe peretele de verde al pădurii. Bătea vântul dinspre munte și foșnetul brazilor se auzea până departe, ca o uriașă adiere de sănătate peste sufletul meu bântuit. Polovragi a rămas până astăzi mânăstirea inimii mele, nu numai pentru frumusețea locului, ci și pentru limpezirile sufletești pe care mi le-a dat atunci. Călugării și frații erau puțini, vreo șase-șapte de toți și, în afară de bătrânul Serafim, duhovnicul, și de părintele Casian, paracliserul, toți erau tineri și foarte tineri, elevi prin seminar și liceu, ucenici ai părintelui Gherasim, care-i ajuta nu numai cu toți banii, dar și cu toate cămășile lui, el purtând în schimb cămăși făcute de el din șervetele pe care le aduceau țăranii la slujbe. Găseam aici ceea nu aflasem la Antim, duhul comunitar, spiritul de dăruire, dragostea nefățarnică. Se trăia modest (carne se mânca poate odată'n lună, când se tăia vreo vită prin sat), hrana consta în zarzavaturi și fructe (din grădina și livada mânăstirii), lapte și derivatele lui (vaca o mulgea starețul însuși) și miere de la vreo treizeci de stupi, al căror tată era tot părintele Bica (rar am văzut un om mai jertfelnic pentru aproapele lui). Starețul mi-a rânduit o chilie în casa de jos, brâncovenească, pe care a mobilat-o cu ce a avut el mai bun în mânăstire: un pat cu saltea de lână, o masă mare, cu față înflorată, un fotoliu cu spătar înalt, preșuri de cânepă. La Polovragi nu existau chilii încuiate, nici măcar aceea a starețului. Totul se întemeia

pe libertate – adică pe o disciplină liber consimțită –, pe încredere reciprocă. Nici la alimente nu erau chei; dimineața, după utrenie, nu se servea „ceaiul” în comun; era la voia fiecăruia să meargă sau nu în cămară, să se înfrupte sau nu din ceea ce se găsea la îndemână. Tinerii frați învățau în tot timpul liber, unii din ei, cum erau fratele Vasile și părintele Tit, își făceau studiile în particular. Fratele Vasile – devenit mai târziu părintele Veniamin –, bolnav de plămâni, a trebuit să aibă poruncă aspră de la stareț pentru a mânca slănină în post.

Cu recomandarea starețului, m'am dus la Mitropolia din Craiova și mi-am făcut transferul de la Antim la Polovragi. Am fost numit și în postul de diacon și am început să primesc un salariu. Devenisem cetățean al munților gorjeni și mă simțeam bine la umbra Brâncoveanului, în ale cărui cuptoare, adăpostite'n piatră, încă se mai cocea pâine. Nu departe era și peștera lui Zalmoxis, a cărui legendă era încă vie în graiul bătrânilor din sat.

Cu părintele Bica m'am împrietenit repede și a rămas între noi o amiciție de durată, până în ziua de azi. Venise iarna și, după ce crăpam amândoi lemne de fag și salcâm, cu topoarele, în ogradă, ne așezam seara la gura sobei și ne îndulceam cu o cafea neagră, *naturală*, suflând fumul țigării de-a lungul jăraticului. Starețul știa carte bună, avea minte ageră și argumente solide în discuții, dar farmecul lui adevărat era un ascuțit și fin simț al umorului, de pe urma căruia au rămas multe zicale în lumea călugărească, „de la Bica citire”.

În iarna aceea am avut o noapte de insomnie și am scris pe nerăsuflate o „piesă” în versuri (i-am zis *Intimitate*), ale cărei personaje erau cățeii de casă ai generalului Tetrat. Am pus-o apoi, transcrisă, într'un plic mare și i-am trimis-o doamnei Alina, care și-a convocat de îndată oaspeții obișnuiți și le-a citit piesa, spre marea mirare a cățeilor tolăniți pe covoare și divanuri, care-și tot auzeau numele într'un context care părea că nu-i interesează. Efectul, se spune, a fost colosal. Dar nu numai la București. Mult mai târziu, peste câteva luni, în primăvară, au venit în vizită la mânăstire niște domni care țineau cu tot dinadinsul să mă cunoască; erau cenzorii militari de la Târgu-Jiu, prin mâinile cărora trecuse piesa și care o citiseră în colectiv, suspendând, pentru moment, orice altă lectură. Se pare că piesa i-a tentat și pe niște șoareci din timpul războiului, care au ros cât au putut din îndoitura manuscrisului original; așa l-am găsit eu într'un târziu, pe nu mai știu unde, la vremea când doamna Tetrat, înspăimântată de evenimentele de după 1944, a ars și copia pe care i-o dădusem, renunțând astfel la sumele pe care le visa de la Academie...

Piesa în sine era o simplă glumă literară, un exercițiu, o improvizație într'o noapte de insomnie, dar semnifica înaintarea mea către redobândirea

sănătății sufletești. Criza însă nu-mi trecuse de tot, ea a durat toată iarna. Îmi agățasem cu disperare gândul de a mă pune în slujba omului, însă la modul concret, practic, nu contemplativ. Acum știam și mai bine că nu am vocație mistică propriu-zisă și că pravila mea zilnică, recitată deasupra psaltirii din chilie, era departe de puterea Sfinților Părinți, a căror rugăciune putea nu numai să alunge suferința unui om, ci și să schimbe cursul istoriei. M'am hotărât să mă fac medic. Călugăr și medic, preot și doctor, lucrând deopotrivă cu spiritul și cu formula chimică, suplinind cu una ceea ce n'ar putea să facă alta. Gândul era cu atât mai îndrăzneț cu cât se dovedea contrar naturii mele, pe care trebuia s'o depășesc prin voință și muncă. Nu avusesem niciodată înclinație pentru științele pozitive; în timpul seminarului învățasem în silă, de rușine și frică, bruma de matematici, fizică, chimie, științe naturale. Și mai era ceva: diploma de seminar nu-mi dădea dreptul să candidez la Medicină; îmi trebuia, neapărat, o diplomă de bacalaureat. Și tot atâta nevoie aveam și de ceva bani, căci leafa mea de diacon nu putea să-mi acopere manualele și taxele.

Era ger năprasnic la București, pe la începutul acelui an 1943, când am poposit doar să mă uit împrejur și să văd cam ce ar fi de făcut. O vreme am locuit împreună cu amicul și poetul Radu Pătrășcanu, într'o cămăruță la subsol, pe Știrbey Vodă, încălzită de o sobiță de tuci. Radu nu avea lemne și nici bani, uneori ne citeam poezii unul altuia și găseam că manuscrisele sunt mai de folos în sobiță, pentru un abur de căldură. Uneori mă duceam pe la doamna Tetrat și mă întorceam cu două lemne sub braț, învelite în ziar.

Întâmplarea a făcut să mă întâlnesc cu părintele Tătărîm, preot în mahalaua Mărțișorului și profesor (atunci am aflat) la Școala Normală de Fete „Elena Doamna". El voia să-și ia un concediu medical de două luni și tocmai căuta un suplinitor, căruia să-i dea leafa întreagă. Ne-am înțeles repede și astfel am predat Religia la toate clasele Școlii Normale, destul de stângaci și stingher în cancelarie, fiind eu singurul bărbat în tot corpul didactic. Am mai aflat că elevele dintr'a opta căutau acces conspirativ la condica de prezență spre a afla numele noului profesor, sub barba căruia începuseră să-l bănuiască pe poetul Anania de la Seminarul Central, faimos pe vremea când fetele de la Elena Doamna făceau serbări comune cu seminariștii.

La sfârșitul celor două luni, cu bugetul redresat, îmi luam rămas-bun de la directoare și-l însoțeam pe părintele Tătărîm spre centrul orașului, în tramvai. Atunci i-am relatat – știu eu ce mi-a venit, sau cum s'a adus vorba? – ceea ce-mi spusese Arghezi despre preotul din mahalaua lui, care, mergând cu botezul, i-a ocolit casa. Arghezi l-a întrebat odată pe stradă:

– De ce n'ai venit, părinte, și la mine cu botezul?

– Am gândit că dumneavoastră nu credeți, domnule Arghezi...

– Și ce-ți pasă dumitale de ceea ce cred sau nu cred eu? Dacă nu cred eu, vreau să creadă copiii mei, căci dumneata nu le poți fi nici băcan, nici măcelar, nici zarzavagiu, ci un nebun sublim care stropește pereții cu apă, ceva ce nu văd ei în toată ziua.

La data următoare, preotul s'a dus cu botezul și, la plecare, l-ar fi întrebat pe Arghezi în poartă, ca un om frământat de probleme:

– Dumneavoastră ce ziceți, domnule Arghezi, oare există Dumnezeu?

La care Arghezi l-a luat la înjurături și a trântit poarta după el.

Eu povesteam și părintele Tătărîm făcea fețe-fețe și la urmă a îngăimat că domnul Arghezi exagerase, că n'a fost chiar așa, că el voise să întrebe...

Era una din gafele mele mari. Nu-mi dădusem seama că părintele Tătărîm însuși era preotul din mahalaua Mărțișorului.

Incidentul Arghezi-Tătărîm a format subiectul unei tablete publicate de Geo Bogza, mult mai târziu, după moartea lui Arghezi, în *Contemporanul*. În primăvara lui 1972 i-am făcut o vizită de curtoazie, în apartamentul său din Piața Cosmonauților. Mi s'a părut că scriitorul e destul de reticent și a trebuit să aflu că, după publicarea tabletei, Patriarhia ar fi vrut să-l dea afară din parohie pe preotul din Mărțișor, fapt ce l-a făcut pe Bogza să fie cuprins de remușcări și să intervină prompt în favoarea năpăstuitului. I s'a explicat la Patriarhie că, în fapt, eu, Anania, cerusem (sau propusesem) pedepsirea preotului Tătărîm. Explicația era cu desăvârșire fantezistă. Nu știu dacă Bogza m'a crezut, dar eu consemnez cazul aici, pentru restaurarea adevărului.

* * *

Spre primăvară m'am mutat la taică-meu (care tot atunci avea să-și încheie cei 16 ani de lucru la tramvaie și să se întoarcă la maică-mea, acasă) și mi-am pregătit examenele de care aveam trebuință. Învățam zi și noapte și singura lectură în afara manualelor era tableta zilnică a lui Arghezi, pe care o savuram de pe prima pagină a ziarului *Informația Bucureștilor*, condus de Grigore Malciu. În iunie îmi trecusem, cu succes, la liceul Cantemir, examenele zise de diferență (materia care nu se preda în seminariile teologice) și luam bacalaureatul la liceul Mihai Viteazul. Puteam să mă înscriu la Medicină și să aspir pozitiv la o îndeletnicire care să mă aplece asupra omului.

Între timp mi se ivise o nouă dificultate lăuntrică: voiam să devin om de știință, dar să mă mențin, în același timp, și scriitor. Pe atunci

încă nu aflasem că V. Voiculescu era medic profesionist. Îmi trebuia un sfat greu, cu autoritate, și gândul m'a dus la Victor Papilian, pe care îl ascultasem odată conferențiind în cadrul unor seminarii speciale organizate de Crainic, ca scriitor, la Facultatea de Teologie. M'am interesat din om în om și am aflat că Papilian e decanul Facultății de Medicină din Cluj. Clujul era pe atunci sub stăpânire ungurească, iar Universitatea funcționa la Sibiu.

Cred că era în iulie când am întreprins o călătorie în Transilvania, cu dublu scop. M'am oprit mai întâi la Deva, unde am avut „vorbitor" cu fratele meu, prin peretele de sârmă împletită. Nu arăta foarte rău, avea moralul ridicat, i-am lăsat un pachet cu alimente și ceva îmbrăcăminte. Apoi m'am urcat pe „cetate", în vârful muntelui, și, de pe o piatră fierbinte, mă uitam drept în curtea închisorii, unde deținuții se plimbau în cerc, sub pază, cu mâinile la spate...

Facultatea de Medicină din Cluj-Sibiu funcționa în cazarma Dragalina și acolo m'am anunțat la profesorul Victor Papilian. Din fundul unui laborator imens, încărcat de cranii, schelete și oase risipite, s'a ridicat un om în halat alb și m'a întâmpinat, spre totala mea uluire, cu propriile mele versuri:

Mă joc cu imaginile
Ca vremea cu paginile...,

apărute nu cu mult înainte în *Gândirea*. Profesorului (care era un frecvent colaborator al *Gândirii*) îi plăcuseră, le știa pe de rost și lucrul acesta m'a emoționat până la cutremurare. Toată după-amiaza am petrecut-o împreună, în acel laborator cu schelete, și profesorul, răspunzând chinuitoarelor mele întrebări, mi-a povestit toată viața și toate avatarurile lui sufletești, încredințându-mă că între omul de știință și scriitor nu numai că nu există incompatiblitate, ci, dimpotrivă, câmpul unor mari întregiri. Practic, profesorul-savant m'a îndemnat să mă prezint în toamnă la examenul de admitere și, în calitatea lui de decan, mi-a făgăduit o bursă de studii. Mă luminasem la suflet și am plecat de la el cu aripi la umeri. Papilian îmi dăduse un echilibru și o încredere în viață pe care nici un duhovnic nu fusese în stare să mi le dea.

* * *

În vara aceea l-am cunoscut la București pe Conu' Fănică. Numele lui era Ștefan Anastasescu, dar toată lumea-i spunea așa, Conu' Fănică. Bărbat pe la vreo 55 de ani, slab, negricios, vorbăreț nevoie mare,

avocat fără meserie și burlac, Conu' Fănică avea imense relații în viața socială, se cunoștea cu cine nu gândeai, știa pe de rost viețile a sute de oameni. Locuia într'o cămăruță pe strada Uranus, nimeni nu știa din ce trăiește, era mai mult pe stradă decât în casă. Avea o mare colecție de autografe de la scriitori, artiști, sportivi, dar ceea ce te uluia în casa lui, în plin regim antonescian, era un portret mare al lui Corneliu Codreanu, cu autograf, așezat la vedere pe un dulap. Conu' Fănică, după spusele lui, era simpatizant al Mișcării Legionare, fusese prieten personal al lui Corneliu Codreanu, dar niciodată membru al Gărzii de Fier, deși participase la multe din evenimentele acesteia. Cum de nu-i era lui frică să se expună cu un asemenea portret și cu asemenea mărturisiri era un mister și n'am încercat niciodată să-l dezleg.

Aflând că mă duc la Polovragi, Conu' Fănică mi-a vorbit entuziast despre mânăstirea Bistrița și maicile Gologan, cărora le era prieten și sprijinitor, și m'a îndemnat din toată inima să mă opresc măcar o zi acolo și să cunosc ceea ce numea el „fenomenul bistrițean".

Cu acest îndemn călătoream în ajunul zilei de 6 august 1943, cam spre seară, cu trenuțul forestier de la Băbeni spre Costești și mă înfățișam maicii Olga Gologan, directoarea unui așezământ cu peste opt sute de suflete la acea vreme, cu orfelinat, școală primară, liceu de opt clase, liceu industrial. Maicile Olga și Teodosia Gologan erau nepoatele arhimandritei Epiharia Moisescu, decedată cu puțin înainte, o figură extrem de interesantă a monahismului românesc, întemeietoarea primului seminar de călugărițe, pe lângă Leagănul „Sfânta Ecaterina" din București. Nepoatele, educate de ea în Școala Normală „Elena Doamna" și devenite învățătoare, o moșteniseră la conducerea orfelinatului și a școlii. În timpul primului război mondial, așezământul s'a mutat – temporar – la mânăstirea Bistrița și acolo a rămas, unde geniul Maicii Olga l-a transformat, cu anii, într'o vatră de cultură echivalentă cu cele catolice. Ctitoria Craiovescului, unde vegheau moaștele Sfântului Grigore Decapolitul, în raclă de argint, se arătase foarte potrivită pentru ceea ce avea de gând să facă Maica Olga și cu timpul i s'au adăugat clădiri și acareturi noi, pe măsura trebuințelor. Copilele orfelinatului – copii găsiți, care nu aveau să-și cunoască niciodată părinții – creșteau în mânăstire și se pomeneau călugărițe prin destin, fără să le fi întrebat cineva. Învățau carte în liceu, iar cele mai bune ajungeau studente la Universitate și apoi profesoare; Maica Olga plănuise să înlocuiască treptat mirencele din corpul didactic cu personal călugăresc, crescut în chinovie.

Maica Olga, o femeie corpolentă, pe la vreo 60 de ani, cu vorba puțin peltică și dulce, m'a primit cu bunătate și s'a luminat auzind de numele lui Conu' Fănică. Mai mult, a recurs și la o înscenare naivă. Maica

Teodosia mi l-a prezentat pe Puiu, un băieţel pe la vreo cinci ani, copil găsit în faşă la poarta mânăstirii şi crescut în răsfăţ de cele două surori.

– Puiule, ia spune-i tu părintelui, de cine-ţi e dor?

– De Conu' Fănică, şi-a spus băieţelul lecţia lui foarte scurtă.

E posibil ca Maica Olga să fi bănuit o relaţie mult mai strânsă între mine şi Conu' Fănică, dar e cert că citarea numelui lui i-a fost un fel de consemn. Aveam să aflu altădată că dârza călugăriţă, mândră de obârşia ei – ciobanii din Săcelele Braşovului –, îşi avea inima destul de apropiată de suflul naţional al Gărzii de Fier şi că în vremea taberei legionare de la Arnota – cântată de Radu Gyr în unul din textele lui – o clădire a mânăstirii fusese pusă la dispoziţia echipelor lui Codreanu drept magazie de alimente. Tot la Bistriţa se mai afla, ca profesor de religie la liceu, şi părintele diacon Octavian Tucu, fost prefect legionar al judeţului Gorj. Iar diaconul titular al mânăstirii era – şi acum aveam să-l descopăr, după mai mulţi ani – părintele George Diţă, fost şef al Frăţiei de Cruce din Seminarul Central; locuia într'o căsuţă din sat, împreună cu soţia şi copilul lor.

Nu cred că am stat atunci mai mult de două zile la Bistriţa. Am slujit dimineaţa la Liturghie, am mâncat la masa de obşte, am vizitat mânăstirea şi am descoperit semnătura lui Al. Odobescu scrijelită în tencuială pe fresca unui stâlp al bisericii-bolniţe, m'am cunoscut cu duhovnicii mânăstirii, Ilarion, Varnava şi Inochentie. Dar aceste două zile au fost de-ajuns spre a mă introduce într'un univers nou, de care sufletul meu avea să fie legat pe totdeauna. Maica Olga va deveni „Mama Olga", Maica Teodosia îmi va fi „Mama Sia", iar Bistriţa însăşi, un adăpost al pribegiilor mele şi o vârtelniţă care-mi va trage inima pe roată.

* * *

În toamna aceea am aflat, din om în om şi din vorbă'n vorbă, că în temniţa de la Deva se întâmplase o oarecare răscoală şi că un grup de legionari fuseseră puşi în lanţuri, transferaţi la închisoarea din Galaţi şi supuşi unui regim de exterminare. Printre ei se afla şi fratele meu.

Mai ştiam că totul se făcuse din ordinul colonelului Alexandru Petrescu, directorul general al penitenciarelor, om de mare încredere al mareşalului Antonescu şi unul dintre cei mai înverşunaţi duşmani ai legionarilor.

Pe trotuarul de lângă Ministerul Justiţiei – unde-şi avea biroul colonelul – aşteptau, de zile şi zile întregi, soţiile şi mamele pedepsiţilor,

ajunse la deznădejde. „Vorbitor” cu cei supuşi regimului special de la Galaţi nu se putea obţine decât cu aprobarea scrisă a colonelului Petrescu, iar acesta o refuza fără nici un fel de milă. Femeilor li se strica mâncarea în coşuri, fără să poată lua drumul spre Galaţi.

Pe colonelul Petrescu îl cunoscusem cu vreo patru-cinci ani în urmă. Fiica lui, Mona, care pe atunci îşi termina liceul, jucase, ca artistă amatoare, un rol foarte secundar, de câteva vorbe, în piesea mea *Dochia*, reprezentată la Teatrul Naţional Studio în regia lui Nicolae Kirilov, cu Nina Diaconescu în rolul principal. La premieră venise şi colonelul, să-şi vadă şi aplaude fata. Acum aveam să identific în el pe călăul fratelui meu.

Procedura obişnuită, legală, nu mi-a fost de nici un folos. Audienţa la colonel se respingea încă de la poartă, mai ales dacă erai sincer şi-i mărturiseai obiectul. În general se spunea că la Petrescu se pătrunde foarte greu şi prin foarte multe uşi. Era un ins foarte puternic şi foarte temut.

După mai multe încercări neizbutite, mi-am luat curaj şi am pătruns în Minister pe o uşă laterală. Folosindu-mă de uniformă, am străbătut etajele cu aerul unui cleric căruia locul îi e destul de familiar, am pătruns în anticamera importantului oficiu şi i-am spus secretarei, fără prea multă vorbă, că vreau să-l văd pe domnul colonel. Şi mi-am spus numele, cu tonul cu care aş fi rostit „lordul Halifax”. Impertinenţa mi-a prins bine. Colonelul m’a primit imediat. Mai era cu cineva în birou; după aparenţe, un prieten. M’am simţit obligat să-i amintesc cine sunt.

– Ce faci, domnule, te-ai făcut popă? m’a întrebat el zâmbind, cu un aer de bunăvoinţă, măsurându-mă prin ochelari.

Când însă şi-a dat seama că eu sunt fratele osânditului de la Galaţi, s’a făcut stacojiu şi a început să urle ca un apucat, cu vocea înecată în mânie, asigurându-mă că Dumitru Anania şi ceilalţi bandiţi de la Deva au scăpat ieftin şi că trebuiau împuşcaţi pe loc... L-am lăsat să se descarce, apoi mi-am dat osteneala să-i înmoi inima şi să-l fac să priceapă că am pentru fratele meu cel puţin atâta inimă cât are el pentru Mona. S’a îmblânzit până la urmă şi cu mare greutate s’a învoit să-mi dea un permis pentru vorbitor şi medicamente, „şi asta numai pentru că eşti dumneata!”.

Când am ajuns la directorul penitenciarului din Galaţi şi i-am arătat permisul, am citit pe faţa lui o imensă uimire. Nu i-a venit să creadă în autenticitatea hârtiei şi l-a chemat imediat la telefon pe colonelul Petrescu, să-i confirme semnătura. Apoi a dat ordin ca fratele meu să fie adus chiar acolo, în biroul lui, unde a avut loc „vorbitorul”.

Înfăţişarea bietului meu frate era jalnică. Îmbrăcat în nişte zdrenţe subţiri şi încă tremurând de frig (venea de la beci), avea faţa suptă,

ofilită, ochii duşi în fundul capului, vocea de pâslă. Tuşea. Se îmbolnăvise la plămâni. Întâlnirea a fost scurtă, mişcătoare, aproape că nu aveam ce să ne spunem, poate fiindcă aveam prea multe de spus. I-am dat medicamentele şi ceva hrană. Ne-am îmbrăţişat, iar el a dispărut, escortat de un gardian.

Pesemne că semnătura colonelului Petrescu mă ridicase mult în ochii directorului (un domn în civil, scundac, puţin grăsuliu). M'a reţinut amabil în biroul lui, m'a întrebat dacă fumez (el fuma), mi-a îmbiat o ţigară şi a închegat o conversaţie din care pricepeam limpede că vrea să ştie mai bine cine sunt şi ce relaţii am cu colonelul. Am avut impresia că prezenţa în biroul lui a unui autor în piesa căruia jucase fiica temutului Petrescu nu i-a fost indiferentă. Până la urmă am obţinut promisiunea că va face tot ce-i va sta în putinţă să-l transfere pe Dumitru Anania la Târgu-Ocna, puşcărie-sanatoriu pentru deţinuţii tuberculoşi.

Într'adevăr, peste câteva săptămâni Mitică îmi trimitea o carte poştală de la Târgu-Ocna, în care-mi spunea că se află în tratament medical şi că are un regim alimentar cu miere şi unt, dar că pentru suplimentul de hrană i-ar trebui ceva bani. Mă tot gândeam cum aş face rost de aceşti bani, fără să-mi treacă prin minte că aveam să-i iau din propria mea raţie de puşcăriaş.

* * *

Venise octombrie şi mă întorceam cu părintele Bica de la Râmnicu-Vâlcea, cu autobuzul, spre Polovragi. Era seară, se lăsase întunericul. În staţia de la Milostea ne aştepta părintele Casian, care, uitându-se împrejur, cu vocea lui gângavă, ne-a spus că poştaşul lăsase din greşeală la mânăstire o telegramă care-l privea pe părintele Anania. Ţinea telegrama în pumn şi pumnul îi tremura.

Am citit-o lângă troiţă, la lumina unui chibrit. Misiva era adresată şefului postului de jandarmi din comuna Polovragi: „Arestaţi şi trimiteţi sub escortă pe călugărul Anania Vartolomeu". Semna procurorul Tribunalului Militar Bucureşti (care în vreme de război se mai numea şi Curtea Marţială).

Bica era înspăimântat, Casian îngăima că trebuie „s'o şterg" cât mai e timp, dar eu, înainte de a mă fi întrebat care va fi fiind cauza, simţeam un fel de voie bună cuprinzându-mi fiinţa numai la gândul că deveneam obiectul unei întâmplări extraordinare, să ajungi în posesia unei telegrame prin care ţi se ordonă arestarea! Era, într'adevăr, o întâmplare extraordinară şi se cerea onorată ca atare.

În aceeaşi noapte, după un scurt popas la mânăstire, plecam cu prima cursă spre Râmnicu-Vâlcea şi apoi cu primul tren spre Bucureşti, cu gândul de a mă înfăţişa procurorului. Îmi veniseră în minte pachetele ascunse în podul spălătoriei de la Antim, aşa încât, chiar din Gara de Nord, am telefonat la casa colonelului Demetriu.

Mi-a răspuns, plânsă, Florica, vechea servitoare a casei: domnul fusese arestat. Era limpede. I-am telefonat şi lui Radu Pătrăşcanu. Mai fuseseră arestaţi, de către Siguranţa Statului, părinţii Grigore Băbuş şi Irineu Bărbărie. Şi mai clar!

Peste un ceas băteam la uşa procurorului militar al Curţii Marţiale, de pe strada Negru Vodă. Când mi-a auzit numele, m'a întrebat unde-mi e escorta, iar eu am scos telegrama din buzunar şi i-am dat-o, explicându-i, fără amănunte, ce şi cum: o greşeală a factorului poştal, care de obicei trecea mai întâi pe la mânăstire şi apoi la şeful postului de jandarmi.

Procurorul s'a uitat la mine ca la o arătare:

– Dar dumneata îţi dai seama că te bag la arest?

– Sigur, cel puţin aşa e scris în telegramă.

S'a uitat iar, lung, la mine.

– Ştii cel puţin pentru ce eşti aici?

– Nu sunt sigur, dar înţeleg să răspund pentru faptele mele.

Omul a avut o privire caldă şi mi-a propus să-mi dea o escortă şi să mă duc în oraş ca să-mi cumpăr unele lucruri de trebuinţă, căci nu se ştie cât voi sta închis.

– Am tot ce-mi trebuie, domnule procuror, schimburi, săpun, perie de dinţi. Săculeţul e colea, în faţa uşii.

Ofiţerul n'a mai zis nimic şi a ordonat încarcerarea. Am fost dus la subsol, în închisoare, unde duhnea un miros greu, de trupuri stătute. Într'o celulă, pe un prici de scânduri goale, i-am găsit pe Grigore şi Irineu, cu încă vreo doi-trei. Colonelul Demetriu era ţinut separat, în închisoarea ofiţerilor, o clădire din partea cealaltă a curţii interioare; putea fi văzut, când coincidea timpul de „aer", plimbându-se pe după gardul de sârmă ghimpată.

Ce se întâmplase? Câţiva copii de pe strada Antim urmăreau un pui de porumbel, să-l prindă. Puiul, hăituit, a pătruns în curtea mânăstirii şi, înghesuit de copii, s'a refugiat în podul spălătoriei. Urmăritorii au pus o scară la uşa podului, au pătruns înlăuntru şi au cotrobăit prin toate colţurile până ce au dat de două pachete. Luaţi la rost de părintele Calist, care lucra în cancelaria Sinodului şi auzise zgomot prin preajmă, copiii – care scăpaseră porumbelul – i-au spus ce găsiseră, iar călugărul, bănuind ceva necurat, a anunţat Siguranţa. Pe unul din ziare s'a găsit – scăpată de colonel – eticheta de expediţie, cu numele şi adresa exactă

a destinatarului. Treaba însă era mult mai complicată: în unul din pachete se găsiseră și... două pistoale de tip militar. În urma rebeliunii, Antonescu confiscase toate armele de la civili, iar ofițerilor le ordonase să-și păstreze o singură armă, sub număr de înregistrare, iar plusul să-l predea. Demetriu, care avea trei pistoale, nu s'a îndurat să execute ordinul și a vârât două în pachetul cu ziare. Despre aceasta, firește, nu-mi spusese nimic.

Nu cred că m'am mâniat pe colonel pentru faptul că-mi pusese în spinare un risc mai mare decât acela pe care eu îl acceptasem. Mai degrabă m'am uitat curios împrejur, să văd mai bine unde mă aflu. Închisoarea Curții Marțiale era un demisol imens, împărțit în celule mici și camere mai largi, ticsite cu adunătură de oameni, de toate vârstele și categoriile: legionari, comuniști, evrei, dezertori de pe front, spărgători, pungași de rând... Obraze supte, nebărbierite, trupuri în petice mișunau pretutindeni; celulele erau încuiate numai noaptea și numai în vreme de alarmă. „Politicii" erau grupați pe culorile respective, legionarii cu legionari, comuniștii cu comuniști etc. Pe undeva, izolați de grosul pușcăriașilor, erau – se șoptea – și câteva căpetenii ale partidelor Național-Țărănesc și Național-Liberal. În celule speciale erau ținuți în lanțuri cei ce comiseseră „furturi pe camuflaj" (cea mai mare crimă de drept comun în vreme de război), condamnați de obicei la moarte, fără drept de grațiere.

Firește, fusesem trecut, din oficiu, la categoria „legionari", clasificare la care trimitea și fișa mea de la Siguranță, și natura materialului subversiv de ascunderea căruia mă făcusem vinovat. Celula noastră era foarte mică, ocupată în cea mai mare parte de priciul cu două rânduri de paturi, din perete'n perete. Saltele nu existau; dormeam pe scândura goală și ne înveleam cu una din haine sau cu toate. Întins mai toată vremea pe patul de deasupra, mă uitam pe ferestruică la pușcăriașii care se plimbau „la aer", în cerc, în țarcul de sârmă ghimpată. Nici Grigore și nici Irineu nu-mi reproșau că i-aș fi adus în pușcărie, măcar că nu se simțeau deloc bine. Îmi pusesem în minte să fac tot ce voi putea și să-i scot din cauză.

Prilejul nu a întârziat. Ancheta a fost absolut formală și mi-am dat seama că, fie și într'un regim militar, „corb la corb nu-și scoate ochii" și că purtătorii de trese se simt obligați să rămână solidari în împrejurările cele mai neașteptate. Eu și colonelul Demetriu am fost introduși într'o cameră de anchetă și apoi lăsați singuri, fiecare la câte o masă, să ne scriem declarațiile. Eu m'am oferit să iau totul asupra mea (argumentul era că eu nu aveam nevastă și copil, și nici o lungă carieră militară în spate) și i-am cerut colonelului permisiunea de a declara că eu îi cerusem materialele (inclusiv pistoalele) și că devenisem de fapt

proprietarul lor. Demetriu nu a convenit. A fost de acord însă să-și schimbe prima declarație, în sensul că părinții Băbuș și Bărbărie erau complet străini de această afacere și că numai printr'o eroare a memoriei le fuseseră numele implicate. (În ce mă privește, nici astăzi nu știu ce căuta Bărbărie acolo și cum de fusese implicat; aflasem însă că toți trei fuseseră arestați de Siguranța Statului și că tot la Siguranță li se luase primul interogatoriu, cu câteva palme și înjurături, metode care scot repede declarații, mai ales de la cei neavizați.)

Procesul s'a judecat repede, la începutul lui noiembrie. Bani pentru avocat nu aveam, dar doamna Tetrat a făcut o colectă printre familiile prietene și mi-a angajat unul. Colonelul Demetriu însă era apărat de doi avocați, dintre care unul foarte puternic, fost magistrat militar; în fapt, soarta mea depindea de a lui. Fapta era considerată – politic – foarte serioasă, agravată enorm de prezența celor două pistoale. După cât m'am lămurit eu, atunci și mai târziu, artificiile avocaților și unele intervenții „de sus" au determinat Tribunalul să schimbe încadrarea: de la articolul „deținere ilegală de armă" (infracțiune politică, ce se pedepsea cu moartea) am fost încadrați sub articolul „posedare ilegală de armă" (infracțiune la legea vânătorii!). Sentința: colonelul și eu am fost condamnați la câte șase luni de lagăr, Grigore și Irineu au fost achitați. (De altfel, în rechizitoriu, procurorul a cerut pentru mine circumstanțe atenuante, subliniind faptul că nu făcusem obstrucție justiției și mă predasem de bună voie.)

După proces am fost mutați într'o altă celulă, mai mare, cu paturi de fier, masă și scaune, unde aveau să-și petreacă ultima noapte de închisoare și cei doi achitați; urmau să plece în libertate a doua zi dimineața.

Gândul mi-a fost la părinți, în special la maică-mea, a cărei inimă s'ar fi zdrobit în fărâme dacă ar fi știut că amândoi feciorii îi sunt în pușcărie. În noaptea aceea am scris vreo cincisprezece-douăzeci de scrisori, adresate părinților, datate diferit, pe parcursul următoarelor șase luni, în care le spuneam, firește, că sunt bine, că urmez cursuri la Facultate, că vremea e așa și așa (în decembrie e frig și în martie dau mugurii), că e greu să-mi aflu locuință și că stau pe unde pot, pe la colegi... Am scris și plicurile și i le-am dat lui Grigore, cu rugămintea să le pună timbrele poștale și să le expedieze la datele respective. Așa i-am mințit pe ai mei vreme de șase luni de zile, dar maică-mea – după cum am aflat mai târziu – avea inima tot îndoită și veșnic se întreba de ce nu-mi dau o adresă la care ei ar putea să-mi scrie.

A doua zi m'am îmbrățișat cu Grigore și Irineu și mă uitam lung cum pleacă în libertate. Azi, când mă gândesc la experiențele carcerale de mai târziu, zâmbesc îngăduitor acelui fel de pușcărie în care puteai să ai asupră-ți hârtie, creion, plicuri, caiete și chiar cărți... Ce vremuri!

Viaţa era totuşi mizerabilă în demisolul de pe Negru Vodă şi pesemne că maiorului Panaitescu, comandantul închisorii, i s'a părut nedrept ca eu, care eram doar complice într'o infracţiune, să am un regim mai aspru decât infractorul însuşi. Acoperit de faptul că în acel timp clericii erau asimilaţi, prin lege, ofiţerilor de rezervă, el a dat ordin să fiu mutat de partea cealaltă a curţii, în „închisoarea ofiţerilor", unde m'am pomenit în aceeaşi cameră – de doi – cu colonelul Demetriu. Aveam în cameră două paturi de fier, cu saltele şi pături, şi o masă. Era una din cele vreo zece camere înşirate de-a lungul unui coridor, la etajul unei clădiri mici, vecină cu aceea a corpului de gardă. Camerele erau tot timpul descuiate, numai coridorul era păzit de o santinelă în faţa uşii cu lacăt, la capătul de sus al scării.

Dintre „ofiţeri", numai noi doi eram deţinuţi politici. Ceilalţi (un colonel bătrân, mare colecţionar de timbre poştale, doi locotenenţi zurbagii, care jucau tot timpul cărţi, un alt locotenent, care făcea şedinţe de spiritism) erau infractori de drept comun, care făcuseră diferite afaceri (în special cu cauciucuri de automobil) pe front sau în spatele frontului. Ofiţerii se bucurau de un regim special, aveau raţie de lemne, paturi cu saltele, camere destul de curate; mâncare nu primeau de la puşcărie, în schimb soţiile aveau voie să vină zilnic cu sufertaşele cu mâncare gătită proaspăt şi să le înmâneze soldatului de serviciu, care le aducea sus. Mie nu avea cine să-mi aducă mâncare, aşa încât primeam raţia obişnuită de puşcăriaş, de obicei o bucăţică de pâine şi o ciorbă de cartofi împuţiţi. Am înfruntat cu stoicism situaţia aceea ciudată ca, la aceeaşi masă şi în acelaşi timp, colonelul să mănânce supă de găină şi rasol cu hrean, de pildă, iar eu să aleg cojile de cartofi din gamelă şi să caut îndelung ceea ce mai putea fi bun în zeama murdară, care mirosea a pământ. Făceam eforturi să mă ridic deasupra animalului şi să nu mă mai gândesc la faptul că, în fond, eu eram victima colonelului şi că poate el ar fi avut obligaţia morală de a-mi îmbia o bucăţică de carne. Încă nu aveam experienţă, încă nu ştiam că în puşcărie psihologia omului se schimbă radical şi că instinctul de conservare, dorinţa de supravieţuire cu orice preţ devin dominante. În realitate o duceam bine cu colonelul; el îşi petrecea mai toată vremea spălând timbre vechi într'un lighenaş cu apă rece şi reclasificându-le în albume (deşi nu avea atât de multe ca celălalt colonel), eu citeam, şi cred că începusem să scriu, într'un caiet gros, piesa *Drumur*. Treceau zilele, una după alta şi cam toate la fel. Dar schimbări aveau să vină.

Puşcăria de pe Negru Vodă nu avea baie, ofiţerii deţinuţi ridicau tot mai presant problema către stăpânire (mi se pare că i-au pus-o şi generalului Racoviţă, care a inspectat odată închisoarea), aşa încât, până la urmă, s'a făcut un aranjament: o dată pe săptămână, ofiţerii

erau duşi la Meltzer, o baie publică din apropiere, unde m'am pomenit şi eu răsfăţatul unei căzi cu apă fierbinte. În curând însă, „aranjamentul" avea să evolueze într'o dimensiune care mi-a devenit de-a dreptul jenantă: nevestele ofiţerilor, înştiinţate de aceştia (bileţelele erau frecvente în sufertaşele pline şi goale) veneau săptămânal la baia Meltzer – care era, totuşi, publică – şi îşi însoţeau bărbaţii în cabine. Am văzut-o chiar şi pe doamna Demetriu. Nu cred că atât pudoarea, cât efortul de a-mi îndepărta trupul meu tânăr şi zănatec de vecinătatea imediată a unor spectacole ce-mi bântuiau imaginaţia m'a făcut să invoc un pretext oarecare şi să-i cer comandantului să mă trimită la o altă baie. Era un om credincios acest maior Panaitescu, se vedea cât de colo că are un sentiment aparte faţă de preoţi; a dispus ca eu să merg, pentru baie, la Spitalul Militar (în partea cealaltă a oraşului, spre Gara de Nord).

Mi s'a dat drept escortă un sergent, cu care am ieşit pe poarta puşcăriei şi m'am urcat în tramvai. După regulament, ofiţerii nu se escortau cu puşcă, ci numai cu pistol, aşa încât tovărăşia unui cleric în dulamă şi a unui ostaş în uniformă nu era de natură să atragă atenţia. Sergentul ştia – după câte am înţeles din conversaţie – că eu am o condamnare mică, de numai şase luni, şi mai aflase, din şoaptele gărzilor, că eu venisem singur la puşcărie. Ajunşi în baia spitalului, m'a întrebat cam cât am de gând să stau, că aş putea rămâne chiar şi două ceasuri (că este aici, părinte, şi baie de abur şi bazin de înot) şi că el s'ar duce între timp până'n oraş (că nu ne dă voie, părinte, ne ţin mereu încazarmaţi, şi am şi eu o ibovnică...) şi că vine să mă ia pe la ora 12. În dimineaţa aceea, doamna general Tetrat, părintele Grigore şi Radu Pătrăşcanu au vorbit la telefon cu unul despre care ştiau că e în puşcărie şi care li se jura că făcuse o baie grozavă la Spitalul Militar. Săptămână de săptămână, sergentul se bătea să fie liber în ziua mea de baie şi să mă escorteze, dându-i plutonierului toate asigurările că numai el îmi cunoaşte de acum meşteşugul şi nu mă scapă din mână...

Se apropiau Sărbătorile. Într'o bună zi am fost chemat în biroul comandantului.

– Ascultă, părinte, dumneata eşti singurul popă în puşcăria asta. Vreau să profit de ocazie şi să am slujbă de Crăciun.

I-am explicat că eu nu sunt preot, ci numai diacon.

– Diacon-nediacon, mie să-mi faci slujbă de Crăciun! Acolo, în ţarc! O să ia parte toţi deţinuţii şi corpul de gardă. Şi să predici despre Naşterea Domnului şi pacea de sus. I-am spus lui Teofănescu să-mi facă un cor de colinde, cu legionarii lui. Le-am dat ce trebuie, să facă şi o stea. Şi dumneata să-mi spui ce-ţi trebuie, şi dau ordin să ţi se aducă. Ne-am înţeles!

A fost în anul acela, 1943, un Crăciun de neuitat, în țarcul cel mare al închisorii de pe Negru Vodă, pe zăpada bătătorită de tălpile pușcăriașilor. Chiar și condamnații la moarte fuseseră scoși din lanțuri și puși la rând, în careu, să asculte slujba, în timp ce santinelele se ordonaseră împrejurul gardului de sârmă ghimpată, întărită de patru ostași culcați, cu mitraliere în poziție de tragere. Corpul de gardă, cu ofițerii în frunte – și cu comandantul însuși –, asista din balcon.

O masă așternută cu un cearceaf alb, în mijloc, era altarul, pe care așezasem o cruce, icoana Nașterii Domnului și o carte de slujbă. Îmbrăcat în stiharul diaconesc, cu orarul pe umăr, aveam la îndemână și o cădelniță cu tămâie, totul adus de la mânăstirea Antim, prin părintele Grigore, care acum venea liber la închisoare, să-și viziteze și asiste prietenul. Cum diaconul nu are voie să îmbrace stiharul fără binecuvântarea unui preot, luasem blagoslovenia părintelui Firmilian, tot prin mijlocirea lui Grigore. În careu, alături de altarul improvizat, era Teofănescu cu toată grupa de legionari, în fața cărora strălucea o splendidă stea de Crăciun, luminos împodobită de cei mai iscusiți meșteri ce se putuseră afla printre deținuți.

Serviciul a constat din slujba Utreniei și a Obedniței, cu accent deosebit pe troparul, condacul și catavasiile Nașterii... *Hristos se naște, măriți-L, Hristos din ceruri, întâmpinați-L ! Hristos pe pământ ! Înălțați-vă, cântați Domnului tot pământul, și cu veselie lăudați-L, noroade, că S'a preaslăvit !* E greu de spus câtă veselie putea fi în celebrarea acestui praznic acolo, în țarcul de sârmă ghimpată al pușcăriei de pe Negru Vodă, dar sunt sigur că o anume bucurie interioară, un anume sentiment al libertății spiritului, care înfrunta gărzile și mitralierele dimprejur, ne copleșise pe toți. Era liniște mare pe fețele supte ale acelor osândiți, încovoiați sub destine, iar corul a avut inspirația de a cânta răspunsurile încet, dulce, frumos, nuanțat, lipite pe împrejurare. Era ger, iar nouă ni se făcuse cald și bine.

Am ținut și predică, una din predicile mele de zile mari, adresată direct osândiților și celor care-și așteptau osânda. Am văzut lacrimi în ochii multora, și cred că nici eu nu eram departe. Apoi corul a cântat colinde ; pe cele mai cunoscute le-a cântat toată suflarea.

La prânz li s'a dat deținuților mâncare cu carne și, pe răspunderea comandantului, câte o jumătate de pahar de vin.

Când mă gândesc că mai târziu am petrecut alte șase Crăciunuri la celulă, într'o tăcere grea, copleșitoare, întreruptă doar de intervenția gamelei cu arpacaș, am sentimentul că trebuie să-i fiu recunoscător maiorului Panaitescu pentru faptul de a le fi oferit celor ce se aflau sub custodia lui o tresărire de suflet și, cât de cât, un Crăciun.

Comandantul a fost atât de mulțumit de ceea ce se făcuse, încât a doua zi ne-a încărcat pe toți, slujitor, coriști și stea, într'o dubă și ne-a dus la închisoarea Malmaison, să le vestim și pușcăriașilor de acolo Nașterea Domnului. Dar sărbătorirea aceea nu a mai avut – cel puțin pentru mine – efectul celei dintâi, poate și pentru că aceea nu s'a mai ținut într'un țarc de sârmă ghimpată, ci într'un fel de „sală de festivități", cu scenă și scaune...

Ofițerii închiși au făcut la începutul acelui an (1944) un revelion de pomină, în jurul unei mese comune, în camera cea mai spațioasă, din fundul coridorului, unde ședeau cei doi locotenenți zurbagii. Firește, am fost invitat și eu. Las la o parte belșugul de mâncăruri, revărsarea de sarmale, cârnați și piepturi de curcan, dar, spre uimirea mea, au apărut ca prin farmec sticle cu țuică, vinuri și șampanie, ba chiar și un aparat de radio. Pasămite, cucoanele ofițerilor băgaseră de seamă că la intrare nu li se caută niciodată în manșon și, cum era iarnă, își făcuseră rost de manșoane foarte largi în care aduseseră, rând pe rând, și le strecuraseră bărbaților la „vorbitor" toate acele articole cu desăvârșire interzise. Ofițerii nu așteptaseră miezul nopții spre a desface sticlele, așa încât când aparatul de radio a bătut cele douăsprezece ultime secunde, veselii pușcăriași – cei mai mulți dintre ei cu bani buni puși de-o parte – au prins a ciocni paharele și a zice: „La mulți ani, fraților, și când ne-o fi mai rău să ne fie ca acum!". S'a făcut beție mare și a rămas nedescoperită.

După câteva zile m'a chemat iarăși comandantul.

– Ascultă, părinte, vine Boboteaza și vreau să-mi botezi toată pușcăria. Începi cu corpul de gardă!

Peste alte două zile, părintele Grigore (care era și el diacon) îmi aducea de la Antim aghiasmă și busuioc. Cu orarul petrecut pe după umăr, cu căldăruța într'o mână, cu crucea și busuiocul în cealaltă, am botezat mai întâi dormitoarele soldaților. Drumul spre închisoarea ofițerilor deținuți trecea prin „vorbitorul" acestora și acolo l-am găsit pe locotenentul Gheorghiu (specialist în elice de avion și condamnat pentru afaceri pe front) stând de vorbă cu un preot în vârstă. M'am oprit, locotenentul a făcut prezentările și am înțeles, nu fără emoție, că mă aflam în fața faimosului profesor Vasile Gheorghiu de la Cernăuți, autorul multor cărți de exegeză biblică, un savant al Teologiei românești din vremea lui. I-am oferit, după rânduială, busuiocul, să se boteze singur, i-am cerut să mă boteze și pe mine, și când a înțeles că eu eram un deținut din categoria „politicilor", nu a „borfașilor", a avut o vorbă tristă pentru fiul său:

– Dacă a fost să fie așa, cel puțin să fi fost și tu ca părintele!

Am dus apoi mireasmă de busuioc în putoarea de la subsol, printre zdrențele osândiților, am stropit cu aghiasmă celulele marilor spărgători

și ale pungașilor, am intrat cu crucea la legionari și la comuniști și la evrei și nu am întâmpinat nici un fel de împotrivire sau batjocură. Chiar pentru necreștini sau necredincioși, apa sfințită și busuiocul erau cel puțin simboluri ale libertății.

Maiorul Panaitescu mi-a împărtășit un plan de asistență morală a pușcăriașilor de drept comun și m'ar fi angajat într'un program de conferințe, serbări culturale și chiar de organizare a unei orchestre, dacă de pe undeva nu s'ar fi suflat că osânditul colonel Demetriu se bucură de un regim privilegiat și că nu acolo e locul lui, ca deținut politic. Așa încât ne-am pomenit, noi doi, îmbarcați în dubă și duși la Jilava.

* * *

Când am coborât la „grefă" și m'am uitat împrejur să văd închisoarea, n'am zărit decât clădirea administrației și un câmp imens, cu stâlpi de telefon și de electricitate și cu o roată de gherete pe lângă care patrulau ostași înarmați. Odată mi-a venit în gând *Fortul 13*, cartea lui Dragoș Protopopescu, și mi-am adus aminte că închisoarea Jilava e, toată, subterană, instalată într'o veche fortăreață de apărare a Capitalei împotriva turcilor. Am coborât spre imensul portal de piatră, deschis în pământ, cu versurile lui Dante:

Per me si va nella cità dolente...

Jilava a fost întotdeauna și pentru toți o închisoare fioroasă, dar la vremea aceea era și dezgustătoare. Celulele – înșirate pe două cercuri concentrice în jurul „reduitului" (inima închisorii, în care ședeau ferecați osândiții la moarte) –, coridoarele – lungi, obscure și întortocheate –, răsuflătorile – să le zic „curțile interioare" – mișunau de o mulțime de hoți, borfași, spărgători, dezertori, tot felul de golani zdrențăroși, murdari și plini de păduchi, cu dinții căzuți și rânjete știrbe, printre care „politicii" erau o cantitate infimă. Toată această faună era dominată de legea junglei și nu era chip să te aperi decât șezând mai toată vremea în propria ta celulă.

Venea însă un timp când trebuia să ieși și să te confrunți cu promiscuitatea, cu limbajul dezmățat și năravurile fără oprelişti. Închisoarea nu avea closete. Locul acestora îl ținea o încăpere largă, a cărei podea era o platformă de ciment în care se deschideau, liniar, vreo zece găuri deasupra unei imense haznale. Fiecare gaură se chema că e un closet pe care ședea chircit un ins, în spatele căruia așteptau, în rând, alți

douăzeci-treizeci, care se întreceau în a-l huidui pe cel ce icnea din toate puterile să isprăvească mai repede. Nu se poate pune pe hârtie limbajul ce putea fi auzit într'un asemenea ceas de tortură, vorbele întrecându-se cu haznaua în a împuți văzduhul. Și totuși, nu această atmosferă pestilențială mă împiedica să-mi deșert intestinele, ci nenorocitul meu simț de pudoare care-mi inhiba sfincterele, de care am suferit toată viața și care mi-a făcut din acest banal act fiziologic una din cele mai grele torturi ale anilor mei de închisoare. „Tineta" (hârdăul de murdărie) era permisă în celulă numai noaptea și doar pentru urină. Dimineața, zeci și sute de tinete defilau pe coridoare și erau vărsate în haznà, după care întregul conținut al gropii era tras afară cu gălețile și turnat în niște cisterne cu cai, care le duceau undeva pe câmp. În acele două ceasuri de pritocire a murdăriei, toată pușcăria era îmbâcsită de o putoare grea și densă, de fecale; ar fi de bănuit că mirosul de smoală al iadului e întru câtva mai ușor de îndurat. După vreo patru-cinci zile mi s'a făcut burta ca piatra și simțeam că o să mă îmbolnăvesc. Salvarea mi-a adus-o colonelul Demetriu, care de acum nu mai ședea împreună cu mine, ci într'o celulă specială, a ofițerilor (mai corect, eu nu mai ședeam cu el, la ofițeri, ci, mai simplu și mai concludent, în celula „legionarilor"). Ofițerii se bucurau și aici de un mare privilegiu: aveau un closet al lor, separat (cred că singurul din toată pușcăria), cu lacăt la ușă, la care posedau numai ei o cheie. Prin Demetriu am avut acces la această cheie mântuitoare, fără să stârnesc invidia camarazilor mei de celulă, căci nici unul din ei nu suferea de asemenea complexe și îndurau cu stoicism vocabularul borfașilor.

Camarazii mei erau, de data aceasta, legionari adevărați, convinși, militanți, unii dintre ei fanatici, care introduseseră în celulă o viață ordonată, cu ore de rugăciune individuală, de meditație, masă în comun, conferințe și comunicări, și chiar ședințe. Cântecele legionare se cântau în gura mare; pușcăria nu avea pază interioară, gardienii apăreau doar dimineața și seara, la deschiderea și închiderea celulelor, când se făcea și numărătoarea. Nu mă voiam din nou implicat într'o „activitate legionară", dar trebuința de „adaptare la mediu" m'a făcut să le dau camarazilor a înțelege că nu sunt, totuși, un „renegat" (în limbajul lor s'ar fi chemat „trădător"), deși practic nu pot participa la ședințe, unde se rostea și un jurământ. Altfel, erau toți (vreo șapte-opt la număr) „băieți buni", cu care m'am împrietenit repede.

Mâncarea din Jilava era una dintre cele mai sărace din câte se pot imagina: o zeamă caldă, cu câteva fărâme de cartofi stricați, în care însă se mai fierbea și fân proaspăt cosit. Ajunseseră pușcăriașii în așa hal de înfometare încât se rugau de gărzile de deasupra să le arunce câte un smoc de iarbă; preferau s'o mănânce verde. O dată pe săptămână

însă era „vorbitor”, când se puteau primi și pachete cu alimente. Dar, îndată ce ajungeau în junglă, alimentele deveneau obiectul unor furturi și jafuri înfiorătoare; cei mai puternici se repezeau pe cei mai slabi și le luau tot ce aveau de mâncare; cu o parte se săturau și o alta o jucau la barbut (un joc de zaruri), după ce-și pierduseră astfel la „noroc” cămașa și izmenele. A te fi întâlnit cu pușcăriași „goi-pușcă”, chiar atunci, în ianuarie, nu era ceva neobișnuit în Jilava acelor vremi. Am fost odată martor la o scenă în care un asemenea golan în lanțuri, din categoria grea, a „trăsnitorilor”, i-a smuls unui „pinguin” găina cu care venea de la vorbitor, a fugit în balta murdară din curtea „reduitului” și a început s'o mănânce – și clefăia și i se scurgeau oasele pe la cheotorile gurii, în timp ce păgubașul, un biet hoț de buzunare pirpiriu, plângea de foame și înjura de mama focului.

Se furau și becurile de pe coridoare; închisoarea devenea atunci un labirint în care cu greu te puteai orienta. De obicei, mergeai de-a lungul coridorului pe întuneric, pipăind cu o mână peretele și strigând: Dreapta--dreapta! Dreapta-dreapta!, ca să nu te ciocnești cu altul care venea din direcția opusă, în timp ce cu cealaltă mână îți țineai bine căciula pe cap, căci nu rareori se întâmpla să te pomenești, din senin, fără ea; a doua zi trecea un ins oarecare (de obicei, un „agent comercial” al hoțului), de la vizetă la vizetă, și întreba: Cui i s'a furat o căciulă?, până ce găsea păgubașul și începea târguiala; unul dintre camarazii colonelului Demetriu își răscumpărase căciula de vreo cinci-șase ori, cu bani, țigări sau alimente.

Cel mai bun lucru era să mănânci cât poți chiar la „vorbitor” sau în cele două-trei minute cât dura drumul până în incinta închisorii. Dar administrația a început să primească plângeri – dovedite apoi ca întemeiate – că soldații care controlau pechetele le „vămuiau” bine, așa încât în mâna osânditului mai ajungea doar o jumătate sau chiar un sfert. Nu știu cine era comandantul închisorii, dar acesta a găsit că singurii pușcăriași cinstiți sunt legionarii și le-a încredințat acestora controlul pachetelor. Cinstea lor, într'adevăr, nu putea fi pusă la îndoială, dar nu e mai puțin adevărat că au profitat și ei de împrejurare, în sensul că și-au putut avea în celulă, aduse de familiile lor, o lampă de gaz, petrol lampant, untdelemn, lumânări, chiar și un portret al lui Corneliu Codreanu, pe care l-au așezat sub o candelă, ca pe o icoană. Lampa de gaz servea la „prefacerea” mâncării; zeama din gamele era fiartă din nou într'un vas mai mare, amestecată cu bucățele de slănină ori salam, sau chiar prăjită cu ceapă în ulei. Treaba o făcea, ca la tabără, un „ofițer de serviciu”, care avea în acea zi și grija curățeniei. Petrolul servea nu numai la gătit, ci și la deparazitare. Ploșnițele, de pildă, n'au putut fi stârpite decât prin aceea că am tras priciul de lemn

în mijlocul celulei, l-am uns cu gaz pe la încheieturi și l-am lăsat să ardă până s'a înnegrit – în timp ce insectele pocneau în ascunzișuri –, după care am stins focul cu păturile.

În „reduit", celula în care-și petrecuse ultimele zile Corneliu Codreanu fusese deschisă și transformată între timp în capelă; i se mai spunea și „celula Căpitanului". Acolo mergeam noi în fiecare Duminică dimineața, camarazii aprindeau lumânări, iar eu recitam dintr'o Carte de Rugăciuni cu scoarțe vechi și paftale de metal, pe care o aveam de la părintele Bica și o purtam pururea cu mine. Peretele din față al celulei fusese desființat, înlăuntru nu mai era nimic, dar noi ne aveam un loc de rugăciune publică, la care veneau, tot mai des, nu numai cei câțiva ofițeri, dar și deținuți de drept comun, unii dintre ei în lanțuri, la început numai din curiozitate, mai apoi dintr'o adevărată evlavie. Am băgat de seamă însă că tocmai atunci comuniștii își făceau drum prin preajmă și se înjurau cu borfașii în timp ce eu citeam Acatistul Maicii Domnului sau Paraclisul. Camarazii mei se cam întărâtaseră și năzuiau spre o confruntare dură cu tulburătorii, dar eu m'am dus în celula comuniștilor și i-am rugat frumos să ne respecte credința, așa cum și noi le respectăm necredința. Ne-am înțeles bine, vizita a fost atât de fructuoasă încât legionarii au plănuit chiar începerea unui dialog cu comuniștii, o pașnică și academică confruntare de principii. Au schimbat ștafete, au căzut de acord. La a doua întâlnire (în camera comuniștilor) am fost și eu și am băgat de seamă că gazdele erau grozav de bine pregătite în economie politică, atât de bine pregătiți încât legionarii nu au fost în stare nici măcar să schițeze, cât de vag, un program economic menit să facă din România o țară „ca soarele sfânt de pe cer" și s'au întors în celula lor destul de plouați și hotărâți să curme dialogul. Se îmbărbătau însă zilnic cu citate din Cartea Căpitanului, căruia îi întrețineau cu credincioșie candela aprinsă, pe peretele spoit cu ploșnițe, și prin a cânta de zece ori pe zi „Cu Horia Sima în frunte porni-vom/ Pe drumul Golgotei topit în jar...".

În ce mă privea, țineam pace bună și lucram efectiv la piesa *Drumur*, care nu avea întru nimic de-a face cu preocupările camarazilor. Scriam noaptea. Ziua mi-o petreceam mai mult în afara celulei, amestecat cu borfașii – care de acum mă cunoșteau –, dornic să le aflu mai bine viața și păsurile. Pungașii mă răsfățau, îmi făceau chiar demonstrații, „pe piele proprie", de subtilizare rapidă a portmoneului sau ceasului, mă introduceau „pe viu" în lumea și vocabularul lui Villon (cred că dacă poziția mea de cleric nu mi-ar fi impus anumite limite, aș fi scris o piesă în cel mai autentic argou, sau l-aș fi tradus pe Villon ca atare, nu în balcanismele și turcismele lui Dan Botta).

Mai des mă duceam în celulele condamnaţilor la moarte (hoţi pe camuflaj) şi căutam nu doar să-i cunosc, ci şi să-i asist, pe cât se putea, în ultimele lor zile, mai ales când li se aducea la cunoştinţă că cererea de graţiere le fusese respinsă (ceea ce se întâmpla de obicei) şi că urmează să fie executaţi. Reacţia la moarte era diferită de la ins la ins: unii o primeau cu spaimă, urlând, alţii înjurau viaţa şi o scuipau printre dinţi, alţii cădeau în apatie şi rămâneau cu ochii în gol. La foarte puţini dintre ei am izbutit să trezesc interesul pentru o viaţă viitoare şi pentru o pregătire cât de cât întru întâmpinarea ei. Plecam de la un asemenea nenorocit cu sufletul greu, iar moartea mi se părea, într'adevăr, absurdă. Noaptea târziu, către ziuă, auzeam din celulă o salvă de puşti răbufnind din Valea Salcâmilor, şi ştiam că omul nu mai este. Îi mai ştiam numele doar pentru ceasul acela şi-l amestecam într'o rugăciune, sub pătură. Apoi nu-l mai ştia nimeni.

Venise să mă vadă Grigore şi-mi adusese câte ceva de-ale gurii, aşa încât îmi aveam şi eu partea de contribuţie la masa comună din celulă. Într'o bună zi a venit la vorbitor Vicky, cu acelaşi păr blond-roşiatic, ca frunza arsă, şi cu aceiaşi ochi albaştri.

Dar nicidecum şi niciodată n'aş fi gândit să-l văd la Jilava pe generalul Traian Tetrat. Prezenţa lui, în uniformă, a făcut senzaţie. Venise de pe front, într'o scurtă permisie, şi dorise să-l vadă pe Anania. Fireşte, lui nu i s'a impus peretele dublu de sârmă împletită care stătea de obicei între „cei din afară" şi „cei dinlăuntru". În clipa aceasta, când scriu, îmi amintesc bine (şi trebuie să mă corectez) că până atunci îmi scrisesem literatura nu pe un caiet, ci pe foi volante. Caietul mi l-a strecurat el, generalul, atunci, în vreme ce soţia îl ţinea de vorbă, mai de-o parte, pe ofiţerul de gardă, teribil de încântat că „Doamna General" (care purta pe umeri o vulpe uriaşă) îi dădea atâta atenţie. În caietul acela, cu scoarţe noi, portocalii, şi hârtie velină, am transcris ceea ce aveam de transcris şi am continuat să scriu multă vreme; împrejurări grele de mai târziu m'au silit să radiez unele notaţii de pe marginea textului: „Jilava, ian. 1944" etc. A fost unul din cele mai frumoase gesturi ale generalului Tetrat, un om de o curtoazie excepţională şi de o uriaşă generozitate. Notez şi faptul că era antilegionar, nu în sensul agresiv al lui „anti", ci, pur şi simplu, nu împărtăşea sub nici o formă ideologia Gărzii de Fier.

Viaţa aspră de la Jilava l-a făcut pe colonelul Demetriu să protesteze – prin soţia sa – pe unde s'a putut împotriva faptului că el, condamnat la „lagăr", era ţinut în regim de închisoare. În mod „normal", noi doi ar fi trebuit să fim duşi într'un lagăr politic din Transnistria (Ucraina), unde se aflau mulţi legionari. Dar frontul mergea tot mai prost, nemţii

băteau în „retrageri strategice”, aşa încât ne-am pomenit în „Lagărul de Internaţi Politici” din Târgu-Jiu. Călătoriserăm cu trenul, escortaţi de un ofiţer cu pistol.

* * *

Lagărul din Târgu-Jiu era imens, cu multe barăci, şi împărţit în trei mari grupe. Grupa întâi, de lângă poartă, funcţiona pe un criteriu mai mult economic decât politic; se plătea, cu bani bunişori, un anume confort; individul, indiferent de nuanţa lui politică, avea nu o cameră, ci un fel de apartament, cu bucătărie, baie, lemne de foc suficiente, curier pentru aprovizionare şi poştă. În această grupă erau mai mult intelectuali, profesori de universitate, ziarişti, oricum, oameni care aveau bani; aici stătuse Victor Eftimiu (mi se pare că şi Geo Bogza), de aici plecase, cu puţin înainte de a fi sosit eu în lagăr, Tudor Arghezi (de aici îmi scrisese cartea poştală pe care am publicat-o în unul din numerele casetei de literatură „Noi”). Grupa a doua funcţiona pe criteriu strict politic şi în ea îşi duceau viaţa comuniştii; aici se găseau fruntaşii partidului şi din această grupă a evadat, în vara aceluiaşi an, Gheorghe Gheorghiu-Dej. În grupa a treia se găsea numai adunătură: legionari, comunişti suspecţi şi încă nedovediţi, câţiva ţărănişti, dar grosul îl formau dezertorii de pe diferite fronturi europene: români, unguri, cehi, francezi, chiar şi un spaniol. Cei care aveau bani îşi plăteau – cu o sumă destul de modestă, ca şi meniul – mâncarea; cei care nu aveau bani deloc lucrau într’un atelier de pietrărie, unde confecţionau obiecte de alabastru.

De cum s’a auzit de transferul meu, câteva familii înstărite din Bucureşti (Tetrat, Stratilescu, Tăutu) au făcut o colectă şi, chiar a doua zi după sosirea mea în lagăr, m’am pomenit cu o impresionantă sumă de bani cu care urma să-mi plătesc cazarea la grupa întâi, unde colonelul Demetriu se şi instalase destul de confortabil. M’am cumpănit puţin şi nu am avut inima de a face pe boierul. Oficiul de grefier-secretar, pentru treburile administrative curente, îl făcea un deţinut. Prin bunăvoinţa acestuia am izbutit ca partea cea mai mare din acea sumă de bani să i-o trimit, prin mandat poştal, fratelui meu, în penitenciarul-sanatoriu din Târgu-Ocna. Cu ce mi-a rămas m’am internat la grupa a treia, unde mi-am plătit mâncarea, ca să am timp mai mult pentru scris.

În baracă mai era un preot, Istrate, de prin Moldova, care nu făcea nimic în afară de aceea că-i plăcea grozav să joace şah. În prima Duminică, dimineaţa, deţinuţii au scuipat în palme şi şi-au periat zdrenţele, apoi s’au înşirat pe două rânduri în faţa barăcii, aşteptând un

semnal. Am înțeles că mergeau la biserică. Avea lagărul o biserică de lemn, frumoasă, în care slujea Duminica un preot din oraș. Toți ieșiseră, numai preotul Istrate rămăsese în baracă și nu știam de ce. Am intrat și eu în rând, dar locotenentul Mischie, comandantul grupei, m'a poftit să intru în baracă. Ordin. Preoții în stare de detenție nu aveau voie să meargă la biserică. Era absurd și umilitor. Istrate se împăcase demult cu situația, eu am plâns, de rușine, de indignare, de ciudă, nu știu, dar am plâns. La prânz s'au întors oamenii de la slujbă, oarecum luminați, eu m'am grămădit într'un colț; nici nu-mi venea să dau ochii cu ei.

A doua zi dimineața, la numărătoare, i-am raportat locotenentului Mischie că declar greva foamei și a setei pe durata cât mi se interzice accesul la biserică. În numai o jumătate de oră am fost chemat „la raport" în fața colonelului Șerban Leoveanu, comandantul lagărului. Escortându-mă, locotenentul (care era de meserie învățător, de prin Gorj, ofițer rezervist) m'a informat că domnul colonel e nu numai iritat, dar și speriat, căci nu avusese și nici nu voia să aibă cazuri de grevă în lagărul lui, unul dintre cele mai bine cotate la București.

Colonelul Leoveanu părea un om inteligent și cumsecade, dar îi cășunase ideea că un preot condamnat „nu merită" să intre în biserică și căuta să mă convingă că măsura lui era dreaptă, din respect pentru cele sfinte, și, ca atare, să renunț la declarație. Era un puternic antilegionar, îi critica aspru pe gardiști, în special pentru crimele și ipocrizia lor.

– Uite, îmi spunea, am aici o mulțime de comuniști, o grupă întreagă, de altfel foarte serioși și disciplinați. Printre ei se găsesc cei mai buni meseriași, dulgheri, tâmplari, fierari, zugravi. Ei, cu mâinile lor, au construit toată biserica aceea, de la temelie pân'la crucea din vârf. Când am sfințit-o, i-am chemat pe toți internații la slujbă, dar ei au refuzat să vină. „Domnule colonel, mi-au zis, ne-ați dat ordin și ne-am pus tot meșteșugul și am făcut-o să vă placă, dar noi nu credem în Dumnezeu și în ea nu ne închinăm." Vezi dumneata, părinte, asta e o linie mai dreaptă decât a dumneavoastră, a legionarilor, care mai întâi vă închinați la icoane și apoi omorâți oameni...

În ochii colonelului eu treceam, firește, drept legionar. Experiența mă învățase – și mi-a confirmat mai târziu – că în pușcărie e cu desăvârșire inutil să încerci să te aperi. De îndată ce ai ajuns acolo, se prezumă că ai comis tot ce se scrie pe fișă și în dosar; mai mult, ești vinovat de toată încărcătura stigmatului pe care-l porți. Așadar am căutat din toate puterile și în modul cel mai respectuos să-l conving pe colonel că, într'adevăr, un om ca mine nu „merită" să intre în biserică, dar că, totuși, nici celui mai mare păcătos nu i se poate refuza „accesul" la pocăință și mântuire, că unde se înmulțește păcatul prisosește harul...

Nu ştiu dacă argumentele mele „teologice” sau declaraţia expresă şi încăpăţânată că sunt hotărât să continui greva l-au făcut, până la urmă, să cedeze. S’a îmblânzit, a ridicat ordinul, a vrut să mă cunoască mai bine, i-am adus aminte că trebuie să aibă la el un caiet oprit pentru cenzurare, l-a scos din sertar, l-a răsfoit, m’a întrebat ce subiect are piesa şi a dat dispoziţie să mi se pună un pat în camera din capătul barăcii şi să locuiesc împreună cu secretarul de grupă, un deţinut cu numele Hurmuz. Avantajul era nu numai liniştea (desigur, relativă) din timpul zilei, dar şi faptul că stingerea becului electric nu era obligatorie la ora închiderii, deci se putea lucra şi noaptea. De atunci nu l-am mai văzut niciodată pe colonelul Leoveanu. După venirea regimului comunist la putere, Arghezi mă întreba – şi se întreba –, din când în când, ce-o mai fi şi pe unde o mai fi fostul comandant de la Târgu-Jiu – dac’o mai fi –, la vremea când mai toţi vechii militari, antonescieni şi, în genere, „exploatatori” ai poporului erau prin închisori sau în lagăre de exterminare. Într’un târziu, poate prin 1957-1958, Arghezi a aflat că Leoveanu se găsea bolnav într’un spital şi s’a dus să-l vadă. Se purtase bine cu el.

În camera de la capătul barăcii continuam să scriu la piesa mea romantică, scenă de scenă şi act de act, şi eram foarte convins că e un cap de operă. (Ca să nu uit: ceva mai târziu, după ce am isprăvit-o şi am bătut-o la maşină, eram atât de încredinţat de valoarea ei încât, prin mijlocirea lui Grigore, am depus şi înregistrat un exemplar la Biblioteca Academiei Române, ca nu cumva opera să se piardă din cauza evenimentelor; în 1946 am propus-o spre reprezentare Teatrului Naţional din Cluj, dar nimeni n’a luat-o în seamă. Şi totuşi, ce s’ar face un scriitor dacă n’ar crede că ceea ce aşterne el pe hârtie e bun şi foarte bun? Dacă, de-a lungul unor ani atât de hărţuiţi, am izbutit să-mi fac definitive câteva sute de pagini, e numai pentru că m’am luat în serios, crezând că e ceva de scrisul meu.)

Dar convieţuirea mea cu camaradul Hurmuz n’a durat mult, poate vreo două-trei săptămâni. În închisoare nu-ţi spune nimeni raţiunea pentru care eşti mişcat încoace şi încolo. A venit un ordin să trec în baracă, şi am trecut. E posibil ca măsura să fi fost o consecinţă administrativă a situaţiei generale. Printre internaţi se şoptea tot mai insistent că frontul merge înapoi, că ruşii înaintează rapid, iar aceasta se vedea tot mai bine pe chipurile şi în atitudinile din ce în ce mai îndrăzneţe ale celor bănuiţi că sunt comunişti. Eu aveam fişă de legionar şi nu era indicat, probabil, să mă număr printre protejaţii comandantului.

Viaţa era monotonă în „arca lui Noe”, cum botezasem eu baraca aceea foarte eterogenă. Din cei vreo două sute de locatari ai ei, poate că două treimi lucrau în atelier. „Legionarii” erau puţini, câţiva băieţi foarte tineri şi curaţi la suflet, a căror apartenenţă la Mişcarea Legionară

era mai mult o credinţă pe deasupra decât o convingere în adâncime. Lucrau toţi în atelier, veneau seara în baracă şi mi se adunau împrejur, dornici de cultură, oricare ar fi fost ea, şi dornici să-şi afle, dacă s'ar fi putut, ceva mai multă certitudine asupra suferinţelor lor, un sens al acestora mai accesibil. Căutam să-i încurajez, îmi era milă de tinereţea lor care începea să se irosească şi-mi dădeam seama ce poate să însemne pentru viaţa lor, în acea răscruce de istorie, stigmatul cu care erau şi vor mai fi încă înfieraţi. Zâmbeau amar, erau mai degrabă trişti, aşa cum triste erau serile noastre, ale tuturor, în baracă. Se vorbea încet, unii jucau şah pe cele câteva mese sau pe priciurile murdare, un spaniol, dezertor de pe nu ştiu ce front, cânta din chitară. Se fredona mult, la vremea aceea, cântecul „Porumbiţa", care avea în melodia şi cuvintele lui ceva nostalgic, sfâşietor. Îl fredonau, în surdină, câţiva jucători de şah, la o masă, când s'a întâmplat o defecţiune la reţeaua electrică şi am rămas deodată pe întuneric. Cei câţiva nu s'au mişcat, au continuat să fredoneze, şi după ei s'au luat toţi osândiţii, şi deodată cântecul a crescut, ca o umflare de ape, şi a umplut toată baraca şi eu mă gândeam la cei ce vor fi cântat aşa lopătând la galere şi am binecuvântat darul lui Dumnezeu care-l poate face pe om să cânte în lanţuri. Şi poate că acest dar, al cântecului perpetuat în amintire, ne făcea să îndurăm ceva mai bărbăteşte nopţile – timpul cel mai greu din ciclul orelor – când se isprăvea raţia de lemne şi soba de tuci rămânea rece şi crivăţul se năpustea de pe muntele Parângului şi pătrundea, cu spulber de zăpadă, prin toate crăpăturile barăcii de lemn şi noi ne ghemuiam cu genunchii la gură, sub păturile subţiri şi ţoalele soioase, aşteptând o altă zi care trebuia să fie la fel cu cea de ieri.

La 4 aprilie era termenul meu de eliberare şi băieţii care lucrau în atelier mi-au dăruit o candelă şi o cruce de alabastru, meşteşugite de ei la strung, din cea mai frumoasă piatră, cu vinişoare violete. În chiar ziua aceea le-am simţit, o dată mai mult, largheţea sufletească; erau veseli, se bucurau de libertatea mea. Ba au improvizat şi nişte versuri, pe melodia lui „Moş Crăciun cu plete dalbe", pe care mi le-au cântat, îngrămădiţi la fereastră, în timp ce părăseam baraca cu bocceaua în spinare şi apucam, condus de un soldat, pe uliţa ce ducea la poartă:

Dacă pleci de la'nchisoare
uit'te bine unde-apuci,
să nu facă vreo'ntâmplare
să vii iar de und'te duci...

Nu i-am mai văzut de atunci, dar unuia dintre ei – de va fi fost el – i-am auzit numele circulând, în codul Morse, pe ţeava de calorifer a celularului de la Aiud. Trecuseră şaptespreze ani.

* * *

Senzaţie ciudată. În ziua aceea de 4 aprilie 1944 eram liber, de abia scăpat din lagăr, mergeam în autobuz spre mânăstirea Polovragi, şi de abia atunci nu mă simţeam liber. Timp de şase luni fusesem slobod să vorbesc orice, de pe orice poziţie, inclusiv cea antiguvernamentală, să-mi rostesc fără nici un fel de oprelişte orice fel de idee; eram un condamnat, nu avea nimeni ce să-mi mai facă. Acum mă uitam grijuliu în dreapta şi în stânga, răspundeam precaut la întrebările vecinilor, printre care putea să fie un agent provocator al Siguranţei Statului. De abia acum mă simţeam cu adevărat închis, supus cenzurii şi autocenzurii. Orice regim de dictatură e o închisoare.

Eram stingherit şi de altceva: libertatea mea fizică era numai pe jumătate. Mi se fixase domiciliu obligatoriu. Era un procedeu folosit pe scară largă de dictatura antonesciană, prin care îi ţinea sub control pe deţinuţii care se eliberau, indiferent că avuseseră pedepse mari sau mici. Eram obligat deci să mă prezint o dată pe săptămână la postul de jandarmi al comunei Polovragi şi să primesc o viză pe un carnet anume. Regimul acesta urma să aibă multe consecinţe în desfăşurarea vieţii mele de mai târziu.

Îmi propuneam însă – şi mi-am propus întotdeauna – să nu devin victima acestui gen de întâmplări pe care nu le căutasem şi care se depănau, într'un fel, la periferia vieţii mele sufleteşti, ci să-mi păstrez universul interior neafectat. Lucrasem la piesă în dimineaţa zilei de 4 aprilie şi am continuat pagina chiar a doua zi, la mânăstire, ca şi cum nu s'ar fi întâmplat nimic deosebit. Călugării mă priveau acum cu un fel de admiraţie, părintele Bica, starețul (care păstrase cartea poştală a lui Arghezi, cu scumpătate, între foile Ceaslovului, nu ale Evangheliei, cum greşit a înţeles – sau voia să exagereze – Meşterul), îmi înzestrase chilia cu tot ce avea mai bun în salonul de oaspeţi: un pat larg cu saltea de lână, foarte mare, un fotoliu cu spătar înalt, covor pe jos, perdele la fereastră. În curând, descurajat şi dezgustat de atâta somn şi lene, am dat totul afară şi mi-am aşternut câteva scânduri pe două capre de lemn; nu din spirit de mortificare, desigur – nu am avut niciodată această vocaţie –, ci dintr'o elementară disciplină a muncii. De altfel, mă obişnuisem cu priciul tare, care nu te lasă să dormi decât atât cât îi trebuie unui trup ostenit, dar nu leneş.

Pe şeful postului de jandarmi îl chema Moacă. Era om aspru – şi la chip, şi la vorbă –, ştia de întâmplarea cu telegrama, care-i răpise plăcerea (şi meritul) de a mă fi arestat şi trimis sub escortă la Bucureşti. Eram acum, totuşi, în mâinile lui, şi nu fără voluptate îmi aplica

ştampila pe carnetul de cetăţean cu domiciliu obligatoriu. Ceea ce nu l-a împiedicat însă să-mi permită un drum la Bucureşti, „în interes de serviciu”, cu delegaţie de la stareţ.

Am regăsit Capitala în parte distrusă de bombardamentele americane. Cartierul Griviţa era, tot, numai ruină. Trenul înainta precaut spre Gara de Nord, printre case dărâmate şi linii de cale ferată încolăcite pe stâlpii de telegraf. Dintre prieteni l-am găsit în Bucureşti numai pe Grigore, care locuia, păzindu-le, în casele Tetraţilor, plecaţi în „dispersare” spre zonele vestice ale ţării. Cu el am locuit şi eu în acele zile. În fiecare noapte era câte o alarmă aeriană şi noi ne îmbrăcam repede pe întuneric şi alergam în adăpostul din subsolul Băncii Naţionale şi ne întorceam după ce înceta bombardamentul, călcând pe cioburile de sticlă zburate din ferestre. Dar nici prin minte nu ne trecea că nemţii ar putea să piardă războiul. Făceam parte din generaţia filogermană şi credeam cu destulă tărie că Hitler va declanşa, de pe o zi pe alta, miracolul militar care să-i împingă pe ruşi înapoi spre Volga. Socoteam bombardamentele, ca şi retragerea, drept faze necesare ale războiului, iar eu continuam să-mi văd de treburi în modul cel mai normal cu putinţă.

Nu ţin minte bine, dar cred că în iunie mi-am dat examenul de admitere la Facultatea de Medicină din Cluj-Sibiu. Nu am avut dificultăţi, învăţasem bine destulă chimie şi fizică, materiile de care mă temeam cel mai mult. Obţinusem şi o medie care mă califica pentru bursa făgăduită de profesorul Papilian.

* * *

Venise luna iulie, când părintele Bica, întors odată de la Râmnic, mi-a spus că-l cunoscuse acolo pe poetul Radu Gyr şi că-l invitase să-şi petreacă o vacanţă în mânăstirea Polovragi, la linişte şi aer. Poetul a venit împreună cu soţia şi fiica şi am petrecut împreună vreo două săptămâni extrem de agreabile. Deşi încărcat de suferinţe, cu ani grei de puşcărie în spate, cu un ochi pierdut pe front, cu trupul ros de multe beteşuguri, poetul se desfăşura vesel, glumeţ, sorbind fiecare picătură de viaţă cu voluptatea celui ce-i cunoaşte preţul. Cântăreţ „oficial” al Gărzii de Fier, Radu Gyr era foarte puţin – aproape deloc – un om politic, ci mai mult un îndrăgostit romantic de o idee romantică. Legiunea în sine, „politicul” din ea intra foarte puţin în conversaţiile noastre. E interesant să notez aici că în mai toate convorbirile mele cu legionari, de atunci şi de mai târziu, Garda de Fier în sine, adeziunea sau angajările la ea nu formau mai niciodată obiectul specific şi expres al acestor conversaţii, ceea ce e imposibil să dovedeşti în faţa anchetatorilor

de Securitate, care te pisează veşnic cu întrebarea: Ce aţi discutat? Asemenea conversaţii se consumau pe deasupra, într'un context dat, certitudinile curgând pe undeva pe sub premise, aşa cum ucenicii lui Iisus, după înviere, şedeau la cină cu El şi nu îndrăzneau să-L întrebe: Cine eşti Tu?, „*ştiind că este Domnul*". Vorbea de suferinţele lui cu multă detaşare, reţinând îndeosebi aspectele lor umoristice, acel umor infraroşu (care nu se poate vedea cu ochiul liber) al vieţii de puşcărie, care a existat întotdeauna, dar pe care scriitori acri ca Dostoievski, Soljeniţin sau Constantin Virgil Gheorghiu îl ignoră. Radu Gyr făcea haz de gardienii care-l ameninţaseră că „o să-l mănânce opna" şi se cocoţa în foişorul de deasupra fântânii, cu o coadă de greblă la umăr, strigând peste curtea mânăstirii: – Postul unu, bineee!..., ceea ce mă făcea să-i răspund din cerdac: – Doi, bineee!..., reiterând strigătele soldaţilor de deasupra Jilavei, rotite toată noaptea între posturile de pază. Ne plimbam zilnic pe malul Olteţului şi făceam întreceri de rimă-încuietoare: unul improviza un vers (de obicei cu rimă rară), celălalt trebuia să improvizeze pe al doilea, cu rima cât mai corectă:

– Oltule, Olteţule,
– Ce mai faci, drumeţule?
– Din ce fund de vis te tragi
– Printre stânci, la Polovragi?

Versurile noastre nu erau deloc geniale, ca improvizaţiile pe rimă dată ale lui Cincinat Pavelescu, ci simple jocuri copilăreşti ale unor oameni cărora le venea să pască, odată cu caprele, frunza din fagi. Eu continuam să scriu la piesă, din care-i citeam fragmente, el scria poezii noi sau desăvârşea altele mai vechi, pe care Monica, fata lui de vreo zece anişori, i le transcria caligrafic într'un caiet. Atunci am început să-l iubesc pe acest poet atât de delicat şi atât de năpăstuit, pe care – cu excepţia, probabil, a antologiei lui Nicolae Manolescu – nu l-a înregistrat încă nici o istorie literară.

Tot în vara aceea, după plecarea lui Gyr, am mai cunoscut un mare poet, pe Emil Botta. Venise să viziteze mânăstirea, împreună cu prietenul său Arşavir Acterian, fratele shakespearelogului Haig Acterian. Părintele Bica îi primise, făcuse oficiul de ghid şi, la urmă, aflând cine sunt musafirii, a trimis pe cineva să mă cheme în salon. Lucram în chilie şi, neştiind despre ce e vorba, am ieşit aşa cum mă găseam, ca pentru vreo oarece „ascultare", într'o dulamă cam jerpelită şi desculţ. Tare m'am ruşinat eu la întâlnirea aceea, dar oaspeţii m'au rugat să rămân aşa cum eram, au vrut să-mi vadă chilia şi caietul în care lucram, iar Emil Botta actorul şi-a urat să joace un rol în piesa mea... Îmi cunoştea numele din *Dacia Rediviva* şi din impertinenţa juvenilă cu care încercasem să mă amestec în polemica dintre fratele său şi Lucian Blaga.

Am uitat să notez (și cred că-mi scapă multe) că, întorcându-mă de la București (unde fusesem, de fapt, să-mi aduc la mânăstire cărțile care-mi rămăseseră la Antim), am trecut prin Glăvile, să-i văd pe ai mei, și în special pe maică-mea. Primise de la mine toate acele false scrisori cu care o mințisem vreme de șase luni, am pregătit-o puțin, călcând ușor pe îndoielile ei de până atunci, apoi i-am spus adevărul. A plâns și repede s'a bucurat că mă vede liber. Ca să o mângâi, am luat-o cu mine, ne-am abătut câteva ceasuri pe la Bistrița și am adus-o, pentru câteva zile, la Polovragi, mânăstire care nu trimitea niciodată călugări cu butoaiele după vin... Tare i-a plăcut ei de părintele Bica și de frumusețea locului și mult s'a mai minunat de atâta piatră, ea, care de multe ori nu găsea una pe care să o pună pe brădoaia cu murături. Îi plăceau slujbele noastre de la biserică și, într'un fel, mă fericea, ca pe unul care nu se mai împovărase cu grijile și durerile acestei vieți trecătoare. Ea nu știa însă că viața te împovărează oricum și că totul este dacă povara ei, acceptată cu umilință sau purtată ca un blestem, îți proiectează în veșnicie un grumaz de zimbru sau o cocoașă de cămilă.

Cărările pribegiei

O veste zgomotoasă a zburat dinspre sat către mânăstire în ziua aceea de 23 august 1944: Pace! S'a făcut pace! S'a încheiat armistiţiu! S'a isprăvit războiul! S'a făcut pace!...

Vestea, captată pe undele de radio, flutura pe buzele tuturor, soldaţii răzleţi de pe valea Olteţului dădeau cu şepcile'n sus, dezertorii coborau de prin ascunzătorile muntelui, civilii „dispersaţi" îşi făceau bagajele, să se întoarcă acasă, la ce mai puteau găsi prin oraşele zguduite de bombardamente. Mareşalul Antonescu fusese arestat, regele formase un guvern de coaliţie, bucureştenii se pregăteau să primească cu flori tancurile sovietice, armatele române întorseseră armele împotriva aliaţilor lor de până ieri, nemţii erau în derută, totul se răsturna, ruşii cucereau Moldova şi întrebau cât mai e până la Berlin. Se părea că nimeni nu-şi dă seama – cel puţin pe acolo, pe la Polovragi – că ziua aceea era o mare răscruce a istoriei româneşti. Totul se consuma la dimensiunile imediate ale unui sfârşit de război şi început de pace, bune pentru toată lumea.

Pentru mine, acel 23 august însemna o schimbare radicală şi, mai înainte de orice, înaintarea trupelor sovietice şi a controlului comunist asupra unui teritoriu pe care se afla un ins cu fişă de legionar de abia eliberat din lagăr şi – ceea ce era foarte important – cu domiciliu obligatoriu, ceea ce însemna că, într'o săptămână sau două sau trei, nu plutonierul Moacă, ci un oarecare politruc bolşevic avea să-i pună ştampila de prezenţă pe carnet.

Simplu: m'am hotărât să fug peste graniţă.

Nu aveam nici un plan, nici o legătură, nu ştiam unde am să ajung şi ce voi face, unde o să mă opresc şi cum o să-mi fie viaţa. Mi-am pus într'o servietă un rând de schimburi, o cruce, Cartea de Rugăciuni, l-am îmbrăţişat pe stareţ (care ştia că fug şi urma să primească de pe lângă

frontieră o ultimă carte poştală cu un anumit consemn) şi am plecat într'o noapte, sub un cer senin al acelui început de septembrie. Mergeam pe valea Olteţului, să prind autobuzul din Baia de Fier spre Târgu-Jiu, când mi s'a părut că un gigantic cocoş de lumină a bătut o dată din aripi în faţa mea, la numai câţiva paşi. Totuşi, nu mi se păruse. Am crezut că e un fulger, m'am uitat roată pe cer: senin ca sticla, cu stele multe. M'am închinat şi mi-am zis că e un semn bun de la Dumnezeu şi tare mă miram, ştiind eu bine că un călugăr atât de puţin mistic cum eram eu nu putea fi obiectul unui semn dumnezeiesc. Dacă a fost, într'adevăr, un asemenea semn, eu tot nevrednic m'am arătat, de vreme ce nu am avut în mine şi iluminarea de a-l tâlcui cum trebuie; mai târziu aveam să-mi dau seama că mi se făcuse semn nu să merg înainte, ci să mă întorc din drum. Dar eu am mers înainte şi am prins cursa şi am ajuns la Târgu-Jiu şi de acolo am luat altă cursă, către Petroşani. Autobuzul a făcut popas la mânăstirea Lainici şi eu am intrat în biserică, m'am aşezat într'o strană şi m'am rugat şi când am ajuns la Petroşani mi-am dat seama că nu mai aveam servieta şi că o uitasem în strană. Şi din acest semn ar fi urmat să înţeleg că trebuie să mă întorc la mânăstire, dar eu m'am agăţat de un camion cu muncitori la ducere şi de un camion cu soldaţi la întoarcere, servieta mă aştepta, şi apoi am luat trenul de la Petroşani spre Banat, căci îmi alesesem punctul de frontieră pe care-l ştiam, cel de la Stamora. Dar înainte de aceasta voiam să mă opresc pe la generalul Tetrat, de care ştiam că se află în „dispersare" în satul Obreja, undeva pe lângă Caransebeş, să-i cer sfatul şi să-mi iau rămas-bun. Trenul urca gâfâind spre Sarmisegetuza, când locomotiva a şuierat alarma şi s'a oprit în scurt şi călătorii au fugit pe ambele laturi şi s'au pitit cum au putut prin iarbă şi tufişuri, în timp ce un avion nemţesc de vânătoare a zbârnâit razant de-a lungul trenului şi i-a mitraliat vagoanele. Hei, camarazi, ziceam eu din iarbă, e absurd ca unul care a plecat să vă ajungă din urmă să fie omorât de gloanţele voastre!...

Generalul şedea liniştit într'o casă de ţăran şi-şi petrecea zilele mergând la pescuit, aşteptând să se isprăvească odată războiul (el ştia că nu se isprăvise) şi să se întoarcă acasă. Doamna Alina, anglofilă învederată, se bucura de victoria „aliaţilor" şi vedea o Românie scăpată, în sfârşit, de dictaturi, cu o democraţie adevărată şi matură, suveran controlată de puterile apusene. Dar nu s'a arătat împotrivă (deşi nu ignora riscurile) ca eu, până la restaurarea democraţiei, să mă pun la adăpost, căci fişa mea mă putea pune, într'adevăr, în situaţii pe cât de temporare pe atât de primejdioase, perioadele cele mai grele fiind cele de tranziţie. Am dormit o noapte ghemuit în maşinuţa lor din fundul curţii, şi tot în noaptea aceea generalul a cotrobăit prin toate cuferele

să găsească o busolă militară, „Bezard”, fosforescentă, cu care m’aş fi putut orienta şi noaptea, în caz de nevoie. Nu a găsit-o, şi bine a fost că n’a găsit-o. Mi-am luat la revedere fără prea multe posibilităţi de orientare.

La Deta trebuia să schimb trenul. Aveam de aşteptat vreo două ceasuri, căutam un alibi cu care să mă apropii de frontieră. M’am dus între timp să văd frumoasa biserică din localitate, m’am întors în gară şi am intrat în vorbă cu un ţăran care avea de mers, ca şi mine, tot până la Stamora (ultima staţie înainte de graniţa cu Iugoslavia). Omul a priceput repede că sunt un preot cu învăţătură de carte şi a început să-mi povestească, cu neprefăcută mândrie, că şi popa din satul lui e foarte învăţat, de mai mulţi ani face săpături prin preajmă şi a scos la iveală o mulţime de cioburi, bani şi pietre de la strămoşii noştri romani, cu care a făcut un muzeu chiar la el acasă şi pe care vin să le vadă şi cerceteze chiar şi domni de la Bucureşti; păcat că e un popă de ţară, într’o comună atât de îndepărtată, la marginea ţării, graniţa trecând chiar prin marginea satului. Era exact ce-mi trebuia. Mi-am arătat interesul pentru un asemenea muzeu şi ţăranul a fost bucuros să mă călăuzească până la casa preotului; aşa am coborât amândoi, spre seară, în gara Stamora şi am luat drumul spre sat.

Poteca trecea printre lanuri de porumb, porumbul era mare, se lăsa întunericul, din voroava cu ţăranul înţelegeam că mergem paralel cu frontiera, care nu era departe. Îmi făcusem planul să-i spun că rămân puţin în porumbişte pentru o oarecare treabă şi să mă tot duc, dar nu mă hotăram; era încă devreme, pe om nu-l cunoşteam bine. Dacă dă alarma?

Din nehotărâre în nehotărâre m’am pomenit în sat mai devreme decât mă aşteptam. Am pătruns pe uliţa mare şi iar am înţeles că ea cădea perpendicular pe frontieră. Uneori credeam că explicaţiile călăuzei mele sunt mai mult decât binevoitoare. Ţăranul m’a lăsat în faţa unei case şi mi-a zis seara bună.

Pe preot îl chema Pascu şi m’a primit la început cu mirare, apoi s’a arătat încântat de rostul declarat al vizitei mele, apoi iar s’a îndoit şi, cu destulă fâstâceală, m’a rugat să-i arăt actele de identitate.

– Sunt vremuri tulburi, părinte, avem mulţi fugari peste frontieră şi am primit ordine severe de la autorităţi să legitimăm pe orice străin care se arată prin sat. Dacă înţelegeţi situaţia, o să mă iertaţi.

I-am arătat buletinul de identitate, care era în regulă, gazda s’a liniştit şi m’a introdus în cele două camere în care îşi instalase muzeul. Avea, într’adevăr, o colecţie de antichităţi foarte bogată şi interesantă, operă exclusivă a săpăturilor lui. Preoteasa m’a invitat la cină şi am mâncat împreună, cu cei doi copii ai lor, după care mi s’a spus că am

pregătită o odaie în care să rămân peste noapte, alt tren înapoi nemai-având până a doua zi pe la 9 și jumătate.

Odaia de oaspeți a preotului Pascu avea o fereastră destul de joasă care dădea drept în ulița cea mare. Am scos capul și m'am uitat de-a lungul uliței și mi se părea că văd marginea satului și câmpia cu libertate care mă va purta spre Marghita și Vîrșeț, în spatele trupelor germane, și de acolo cine-știe-unde, dar, oricum, departe de invazia bolșevică. Am închis încet fereastra și am așteptat să se facă târziu.

Toată noaptea m'am perpelit, între hotărâre și nehotărâre. Cercetam ulița, era pustie și destul de întunecoasă, nu vedeam nici o patrulă sau alt fel de trecători, îmi trebuia o săritură scundă și o lunecare prin noapte, ușurată de faptul că totul pe mine era negru: pălăria, barba, rasa, încălțămintea. Când să fac pasul, mă întrebam: Am eu dreptul să înșel buna-credință a unui preot-frate, care m'a primit și omenit în casa lui, mai ales după ce mi-a cercetat și actele? Ce va zice acest om când mâine dimineață va găsi odaia goală și fereastra dezăvorâtă, ca în urma unui hoț?... Și totuși, îmi ziceam, am plecat să plec și trebuie să plec; rușii ocupă țara, eu am fișă de legionar; mai mult, sunt fugit de sub domiciliu obligatoriu, ceea ce dintr'odată mi-a agravat situația. Mâine va fi prea târziu, mi-am consumat alibiul, nu mai am ce căuta prin părțile acestea, în zona de frontieră... Și iar, când să deschid fereastra, mă întorceam: Dacă nu izbutesc să ajung pe graniță și sunt prins pe uliță? De unde vii, părinte? Din casa preotului Pascu. Nimeni nu va crede că nu-mi este complice. Am eu dreptul să atentez la libertatea acestui om, la viața nevestei și a copiilor lui?... Sărmane Raskolnikov, nici o crimă împotriva omului nu poate fi justificată omenește. Cel mai bun lucru: mâine dimineață îmi voi lua rămas-bun de la gazdă și voi trece granița pe zi. Am mai făcut-o și altădată. Se poate, porumbul e mare, ceva mai multă precauție. Atunci voi fi fost deja plecat din casa preotului, în mod cinstit, el nu mai poate avea nici o răspundere, conștiința mea va fi împăcată.

Așa m'a prins ziua. Preotul mi-a bătut la ușă, m'a întrebat cum am dormit, m'a poftit la micul dejun pregătit de doamna preoteasă, mi-a mai arătat o dată muzeul, acum la lumina zilei, și mi-a dăruit o broșură cu dedicație, o monografie a comunei Gherman, alcătuită de el. Îmi dădeam bine seama că eram un mare ipocrit și mă umileam în sine-mi și mă miram de cât de bine pot să-mi joc rolul, cât de degajat pot să mă uit la niște piese arheologice, cu mintea la înălțimea porumbului de pe câmp.

Mai aveam o oră până la plecarea trenului, preotul mi-a explicat cum să ajung mai bine la gară, i-am mulțumit frumos și am ieșit din sat.

Mergeam fără grabă pe o șosea de țară, paralelă cu granița, despărțită de aceasta, după toate socotelile mele, printr'o fâșie de pământ

nu mai lată de o sută de metri, cultivată, și ea, cu porumb. Înaintam spre nord, granița o aveam la stânga, pe drum nu se vedea nimeni și eram gata să mă fac scăpat în porumbiște, când din urma mea am auzit zgomotul unei căruțe. Mi-am continuat drumul. M'a ajuns un docar tras de doi cai, în care se aflau un soldat și o doamnă.

– Unde mergeți, părinte? m'a întrebat doamna, făcându-i semn soldatului să oprească. La gară? Poftiți cu noi! Tot într'acolo mergem, și avem loc în docar.

Am mulțumit cât am putut mai frumos, dar aveam timp destul, iată că e de abia nouă fără un sfert și până la gară nu fac mai mult de douăzeci de minute, mai ales că am poteca asta din dreapta, care taie în diagonală. Cucoana a ridicat din umeri și docarul a pornit. Iar eu, ca să întăresc cele spuse, am luat-o pe potecuța care tocmai acolo pleca din drumul mare și se afunda în porumbiște, la capătul unei poieniţe.

N'am apucat să intru în porumb când am auzit docarul oprindu-se. Soldatul se dăduse jos și-mi făcea semn să mă apropii. Am încercat iar să mulțumesc și să mă codesc, dar soldatul a luat ton de comandă și mi-a ordonat să mă duc la el. Am înţeles că era o somaţie. Mi s'a făcut semn, fără nici o vorbă, să mă urc în docar.

Și căruța trase, măre Ilie,
De-a dreptul la primărie...

M'am pomenit depus la pichetul de grăniceri, unde am înţeles că doamna era chiar soția locotenentului. Refuzul meu îi păruse suspect.

Locotenentul era plecat în patrulare pe graniță și când s'a întors m'a vârât într'o cameră de anchetă și m'a percheziţionat până la piele și m'a interogat și eu îi mulţumeam lui Dumnezeu că generalul nu găsise busola. Mă apăram din toate puterile: am pasiunea istoriei, cercetasem muzeul preotului Pascu, broșura cu dedicaţie – și dată – era dovadă, la ora arestării mergeam pe un drum public, ziua, cu direcţia spre gară, cu trei sferturi de oră înainte de plecarea trenului; asupra mea nu se găsise nimic compromiţător, nici o hartă, nici o schiţă, nici o busolă, nici un mesaj.

Am fost trimis, sub escortă, la Regimentul de Grăniceri din Timișoara (de fapt, undeva pe la marginea Timișoarei). În seara aceea nu a avut nimeni timp să se ocupe de mine și am petrecut noaptea într'un dormitor cazon, transformat ad-hoc în cameră de arest. A doua zi am fost chemat în fața colonelului-comandant, care m'a cercetat în prezența statului său major, vreo cinci-șase ofiţeri. Iarăși percheziţie și iarăși interogatoriu și iarăși tăgadă înverșunată. Colonelul părea să se fi convins de inocența mea – deși nu-și explica suficient cum de mă apucase pe mine pasiunea

să vizitez un muzeu pe graniță tocmai în acele vremuri când pe toate laturile țării se desfășurau lupte cu nemții. Oricum, era de părere să mi se dea drumul, când a intervenit un căpitan oarecare:

– Domnule colonel, noi știm din istorie că Mihai Viteazul și-a pregătit cucerirea Ardealului prin a trimite peste munți călugări cu cărți în traistă, niște smeriți purtători ai cuvântului lui Dumnezeu, care purtau, în realitate, instrucțiunile voievodului către oamenii lui de dincolo; cine poate ști ce anume mesaj poartă acest călugăr pentru nemții de la Vîrșeț?

Colonelul s'a întors din gândul lui și m'a trimis în oraș, sub escortă, la Poliție.

Poliția nu m'a ținut mult și m'a înaintat la Siguranță. Un comisar în civil mi-a făcut ancheta de rigoare și m'a percheziționat și m'a interogat și a zbierat la mine:

– Ce-ai căutat, părinte, pe graniță? Vin rușii peste noi, iar dumitale îți arde de muzee?...

Seara, târziu, părea să se întâmple un miracol: comisarul îi dicta unei dactilografe conținutul unui ordin prin care eram „trimis la urmă", adică escortat de un agent și predat postului de jandarmi al comunei unde-mi aveam domiciliul (în speță, Polovragi). Pe de o parte mă bucuram, pe de alta mă întrebam ce ochi va face plutonierul Moacă în întâmpinarea prizonierului lui? Oricum, mi s'a spus că voi pleca a doua zi și am petrecut noaptea într'o cameră de arest, culcat pe o bancă.

Nu știu ce s'a întâmplat sau nu s'a întâmplat, dar în ziua următoare m'a luat un agent și m'a dus la procurorul Tribunalului Militar, cu acte de dare în judecată pentru tentativă de trecere ilegală a frontierei. Procurorul de instrucție era unul dintre cei mai aspri (ca să nu zic răi) oameni pe care i-am întâlnit în viața mea și avea în cabinetul lui o secretară tânără care scria la mașină dialogul interogatoriului. Eu tăgăduiam cu îndârjire că aș fi vrut să trec granița, el se înfuria și se răstea și urla la mine, apoi lua dosarul și intra în camera de alături, la procurorul-șef, și venea îndărăt și își lua interogatoriul de la capăt și iar urla și iar dispărea, pentru ca să revină și să insiste și să tremure de enervare. Fata aceea se uita din când la mine și își vedea de lucrul ei, dar la un moment dat s'a ridicat de pe scaun și a venit lângă procuror și i-a tot șușotit ceva la ureche, tocmai la vremea când eu mă clătinam interior și-mi venea să recunosc învinuirea, și așa să scap odată de zbieretele acelui om rău. Procurorul a luat dosarul și a dispărut în cabinetul șefului, în timp ce fata s'a așezat la măsuța ei și se uita la mine fără să spună nimic. Procurorul s'a întors după două minute și a bătut cu palma peste dosar și mi-a spus că dosarul se clasează din lipsă de probe suficiente și m'a sfătuit să mă duc direct la gară și să plec cu

primul tren și niciodată să nu mai am poftă de cercetat muzee când țara se zvârcolește în sânge.

Am făcut ochii mari, nu-mi venea să cred.

– Și pot să plec singur, fără escortă?

– La gară, și primul tren! mi-a făcut el semn cu mâna, spre ușă.

De abia am avut timp să mă uit o dată, cu vădită recunoștință, în ochii acelei femei care mă punea în libertate, răscumpărând-o astfel pe cealaltă femeie, care mă arestase.

Dormeam adânc, ajuns de oboseală, când trenul s'a oprit într'o gară. M'am trezit și mi-am aruncat ochii pe fereastră: Vasiova. Încă buimac, m'am întrebat de unde am auzit eu acest nume și mi-am adus aminte că generalul Tetrat îmi vorbise, la Obreja, despre o mânăstire de călugărițe, Vasiova, nu prea departe de Caransebeș, unde era un cor foarte frumos, pregătit de starețа însăși, o bucovineancă de pe la Suceviță. Am sărit din tren și am întrebat pe cineva încotro e mânăstirea. Nu cred că era mai mult de un kilometru și mergeam pe valea unui râu, în urcuș lin, și vedeam de o parte și de alta a văii soldați și mitraliere și mă făceam că nu văd și înaintam spre mânăstire, ale cărei turle se vedeau nu departe. Era spre seara zilei de 7 septembrie, în ajunul Sântămăriei Mici. Maica Alexandrina, starețа, o femeie înaltă, voinică, cu dinți de aur, m'a primit cât se poate de bucuroasă:

– Vai, ce noroc pe noi, să avem mâine slujbă cu diacon, că nu avem diacon la mânăstire, și te rog, părinte, să slujești și acum, la vecernie, dar întâi să mergi în camera de oaspeți și să-ți aducă fetele apă proaspătă și să te speli de praf și de fum și să mănânci ceva înainte, că o să fie slujbă lungă, cu priveghere, știi sfinția ta, ca la un praznic mare, și uite că ne mângâie Maica Domnului cu diacon...

Și maica stareță mi-a arătat repede mânăstirea și mi-a vorbit și de necazurile lor, că era acolo zonă de lupte între români și nemți, și când o ocupau nemții pe câteva ceasuri, când îi dădeau românii înapoi, și iar veneau nemții, și iar românii, și tot așa de câteva zile, dar asta n'ar fi nimic dacă românii n'ar fi instalat un post de mitralieră chiar acolo, sus, în turnul acela de pe orfelinatul mânăstirii, și în zadar i-a rugat starețа pe ofițeri să nu facă din mânăstire obiectiv militar și să primejduiască viața copiilor, că ei nu vor să scoată postul de acolo, și dacă-l descoperă nemții e prăpăd, și uite-așa!

Eu ascultam și-mi făceam socoteala că numai o jumătate de ceas să mai ocupe nemții mânăstirea și eu mă tot duc în spatele lor și pe urmă românii sau rușii pot să-i împingă cât vor; poate că Sfânta Fecioară ține și cu maicile, să aibă diacon la slujbă, dar și cu mine, să nu mă întorc rușinat din drumul meu.

Îmi spălam fața în ligheanul cu apă proaspătă când a intrat o soră și mi-a spus că mă poftește un ofițer afară. Sublocotenentul m'a salutat politicos, a cerut să-mi vadă actele și mi-a spus că-i pare rău dar că acolo e zonă de operații militare și că ordinele nu permit prezența nici unei persoane străine. În van am încercat eu să mă explic, zadarnic s'a rugat starețа pentru mine, ordinele erau ordine și ofițerul, deși tot politicos, a rămas inflexibil. A trebuit să plec. Maica Domnului nu ținea cu mine.

Am rămas câteva zile la Tetrați, în satul Obreja, pe o uliță de margine. Le-am povestit tot ce mi se întâmplase, au căzut pe gânduri. Trupele sovietice treceau deja prin sat, pe ulița mare, spre Caransebeș, din poartă'n poartă se vânturau zvonuri despre beții în pivnițe, omoruri pe drum, violuri în casele oamenilor, jafuri și sălbăticie. Unii se încrâncenau de spaimă, alții ziceau că așa e la război. Generalul își afundase mașinuța într'o șură de paie și se gândea să doarmă ei în ea, așa încât eu am început să mă simt cam pe de lături și puțin cam de prisos. Nu știam bine încotro anume trebuie să plec, dar gândul îmi era să ajung tot la Polovragi, să văd ce e pe acolo și pe urmă oi hotărî ce mai am de făcut, dacă n'or hotărî alții pentru mine.

* * *

Am ajuns la Petroșani. Gara forfotea de soldați în derută, prăfuiți, murdari, jerpeliți, ofițeri cu haine ponosite, fiecare aștepta un tren care nu mai venea. Eu întrebam de un tren care să mă ducă la Târgu-Jiu, dar oamenii mă măsurau cu mirare și mă sfătuiau să-mi văd de treabă, că valea Jiului e plină de ruși și că numai ieri au împușcat un popă, așa, din senin, fără nici o pricină, și că e vai de suflet de român. De la câțiva ofițeri am aflat că trupele și tancurile sovietice mișunau prin toate trecătorile Carpaților, și pe la Bicaz, și pe la Predeal, și pe la Rucăr, și pe valea Oltului; la Porțile de Fier sunt lupte grele cu nemții. Nu vedeam nici un chip să trec dincolo de munți, seara se lăsa, m'am gândit să bat la o ușă de om și am întrebat unde stă preotul.

Îl chema părintele Duma și era protopop, un om în vârstă, bun, ospitalier. Am rămas peste noapte la el, mi-a spus că nu-i alt chip de trecut spre Polovragi decât luând calea de-a lungul munților, pe creste. Trebuia mai întâi să urc Parângul și să ajung la cabană, al cărei îngrijitor, un sas, îi era bine cunoscut și mă putea îndruma spre mai departe.

A doua zi urcam poteca lungă a Parângului și am dat de niște stâni. Ciobanii, care mă văzuseră de departe în dulama mea neagră, mi-au

ieșit înainte și s'au bucurat, că de mult nu mai avuseseră un popă pe munte, și m'au rugat să citesc pentru oi, că nu e degeaba, că plătesc cinstit. Nu pricepeau nici în ruptul capului explicația mea că, de fapt, eu nu sunt preot, ci numai diacon, și că diaconul nu poate face o astfel de slujbă; se uitau la mine, mă vedeau popă în toată regula și au crezut că mă las greu la preț, și pe lângă bani mi-au făgăduit și un burduf de brânză, din cea mai bună pe care o au ei. Nu a folosit nici un argument, în afară de unul, care mi-a venit deodată în minte, și anume că nu am cartea la mine. În psihologia poporului, preotul *citește* și, oricât ar ști el pe de rost, dacă nu *citește* din carte, cele spuse de el nu au nici un preț, nu ajung la Dumnezeu. Le-am deschis și servieta, să se uite în ea; cărticica mea de rugăciuni nu era o *carte*, asemenea Molitfelnicului, ci o biată cărțulie. Le-a părut rău ciobanilor, și de dragul lor aș fi fost în stare chiar de o impostură dacă n'aș fi știut că nu puteam pleca fără să fiu plătit.

Cabana era aproape pustie. Am rămas două zile, să mă adun din întâmplările de până aici și să-mi limpezesc oarecum gândurile. Mă urcam pe vârful muntelui, întârziam în poieni și contemplam dimineața negurile groase de deasupra Petroșanilor, din care răsăreau doar coșurile fabricilor și câteva turnuri de biserică, iar seara mă pierdeam în apusurile de soare de pe Retezat, atât de sfinte în frumusețea lor de lumină încât, dacă aș fi murit atunci și aș fi știut că sufletul meu merge în rai, n'aș fi simțit trecerea. Îmi venise și poftă de scris.

Cabanierul mi-a făcut o schiță a munților și m'a îndemnat să merg numai pe creste, din două motive: domin împrejurimile și nu mă pot rătăci; în al doilea rând, pe coamele goale nu umblă fiare sălbatice, acestea rămânând mai la vale, în zonele păduroase. Am luat la mine o sticlă cu apă, care a încăput în servietă, și un pachețel cu mâncare, legat cruciș cu o sforicică.

Plecasem tare de dimineață, era rece și senin, de pe muntele Cârja am văzut toată Oltenia la picioarele mele și cureaua Dunării la margine. Până pe vârful Mândra am avut potecă și semne turistice, de acolo am ținut numai coamele, cum mă învățase cabanierul. Un ciopor de capre negre s'au proptit o clipă pe copite și s'au uitat țintă la mine, apoi au pierit ca nălucile, sărind din stâncă'n stâncă, și m'am gândit că niciodată nu mai văzuseră ele o asemenea matahală neagră în puritatea muntelui. Drumul se făcea din ce în ce mai greu, lespezi cât căruțele, încălecate unele peste altele de răscoluri primordiale, mi se puneau înainte și se cereau sărite. Aveam la mine și un toiag și mi-l pusesem pe umăr, peste rasă, și agățasem de el servieta și pachețelul cu mâncare. Înaintam pe o coamă aspră și aveam în stânga o prăpastie mare și vântul bătea puternic către ea. Am simțit o mișcare ușoară în spate: sforicica cedase

și pachețelul zbura, dus de vânt, în prăpastie. În ziua ceea n'am mâncat nimic, m'am mulțumit numai cu apă.

Soarele se lăsa spre asfințit și trebuia să-mi găsesc un adăpost pentru noapte. Mă apropiam de Gălcescu și Iezer, în dreapta mi se deschidea o vale foarte largă și foarte adâncă. Jos am zărit o spoială de pete albe și nu puteam să-mi dau seama dacă sunt oi sau pietre. Mi-am pus toiagul în direcția lor, drept reper; petele albe se mișcau încet spre dreapta, și îndată am început să cobor, mulțumind lui Dumnezeu. Când m'am apropiat de oi, au sărit câinii la mine și le-am văzut pieptarele cu cuie de fier și deodată mi-am adus aminte de Creangă și m'am chircit ciuciulete la pământ; într'adevăr (e bine, totuși, să aibă omul cultură generală), zăvozii nu m'au atacat, ci doar m'au făcut prizonier într'un cerc din care m'au cules ciobanii, mirați de un astfel de musafir.

Nu văzusem nici o stână prin preajmă. Ciobanii, șase la număr, cu oi multe, plecaseră din așezarea lor și prinseseră a se mișca încet, ca de obicei la vremea aceasta, spre Câmpia Dunării. Dar aflaseră și ei ce se petrece în țară și se învârteau acum cam pe loc și mai pe la adăpost. I-am găsit în mare suferință: de câteva zile duceau lipsă de tutun, iar băiatul pe care-l trimiseseră cu măgarul la Poiana Sibiului încă nu se înapoiase. Eu aveam la mine, dăruite de generalul Tetrat, două pachete mari – de câte o sută de grame – cu tutun nemțesc. Le-am dat ciobanilor unu, și de le-aș fi dat tot atâta aur nu s'ar fi bucurat mai mult. Întâi au fumat bine și după aceea au mestecat o mămăligă mare și după ce au răsturnat-o au aruncat boțuri de unt în ceaun și au fărâmat peste el brânză de burduf și am cinat toți roată în jurul ceaunului, cu un genunchi în pământ și cu degetele harnice prin bunătatea aceea din care eu nu mai mâncasem niciodată. Și iar am aprins țigările și am stat la voroavă lungă, până târziu, când se făcuseră stelele mari deasupra cascadei ce se prăvălea de pe o stâncă. Nu-mi dădeam seama că noaptea aceea, și altele de acest fel, ca și buciumele de la Văratec, mi se așterneau mulcom în suflet și aveau să iasă la iveală, altfel limpezite, în multe pagini ale *Mioriței*. Trecuse de miezul nopții când baciul mi-a așternut un cojoc pe iarbă și cu altul m'a învelit și mi-a pus o pereche de desagi vălătuc sub cap și s'a dus apoi și el în roata ciobanilor de pază. Dimineața era bruma de un deget pe cojoc și mie îmi era cald înlăuntru și câinii dormeau și ei pe lângă mine. Dar trebuia să mă scol. Gazdele mă rugau să mai rămân, dar eu aveam demonul neastâmpărului și nu-mi venea să șed.

Sătul și cu hrană destulă într'o trăistuță, am prins iarăși a urca muntele, de partea cealaltă a văii. Să fi mers așa vreo două ceasuri, mi se părea că mă apropii de coamă, povârnișul era tot numai stâncărie, când s'a pornit deodată un vânt puternic și vedeam cum se apropie un

nor și mă înghite. În câteva clipe mi s'a închis toată zarea și mă aflam singur într'o apă de neguri pe care vântul, din ce în ce mai furios, le sfâșia și le încolăcea ca pe niște șerpi; găurile de printre bolovani șuierau ca într'un sfârșit de lume, iar eu orbecăiam prin stihiile acelea răscolite și într'atât mă zăpăcisem încât nu mai știam dacă urc sau am început să cobor. Prin negurile întărâtate am zărit fantoma unei colibe de piatră, unul din acele adăposturi primitive pe care și le fac ciobanii pe înălțimi. Am aruncat câțiva bolovani în ușa de lemn și nu s'a mișcat nimic – am îndrăznit să mă apropii. Coliba avea un pătuc de scândură cioplită cu barda și, în mijloc, o vatră cu cenușă și câteva găteje stinse. Am aprins focul. Dar vântul răzbea atât de puternic prin toate rosturile pereților (lespezi de piatră puse una peste alta) și se poticnea atât de furios în împletitura de gresie încât toată coliba s'a făcut, în câteva minute, numai fum și înecăciune. Am pisat vatra cu un bolovan până ce au pierit tăciunii; și m'a prins un fel de frică; m'am așezat în genunchi, la pătucul acela de lemn, și am citit Paraclisul Maicii Domnului, cel dătător de adăpost, și numai după aceea am băgat de seamă că micuța colibă avea deasupra câteva bârne încrucișate. Mințim când spunem că ne întâlnim cu intimitatea lui Dumnezeu în infinitul bolților cerești; Dumnezeul nostru cel mai apropiat se află sub cel mai scund acoperiș din lume. M'am liniștit ca prin miracol și am așteptat să treacă vremuiala.

Seninul s'a arătat așa cum venise și negura: în câteva clipe. Vântul încă mai stăruia, dar la lumină nu mai avea asprime. De fapt, până la culme nu mai aveam mult și numai după ce am atins-o m'am gândit la rușinea ce m'ar fi cuprins dacă m'aș fi întors la ciobani. Toată ziua m'au bătut soarele și vântul, spre seară măsuram cu ochii vârful Mohoru, ridicat înainte-mi ca o piedică: din culmea de piatră se ridica un uriaș con canelat, cum sunt cele pentru stors lămâile; de sus curgeau coame aspre, despărțite de văi prăpăstioase, care nu se puteau încăleca; moțul căciulii era acoperit de nori. Nu am avut încotro, m'am cățărat pe una din coame și am intrat în nor și orbecăiam mai mult pe ghicite, până ce m'am simțit pe vârf; era acolo un turn de nivel, pus de topografi, la baza căruia am găsit câteva sloiuri de gheață. M'am rugat iarăși lui Dumnezeu să-mi îndrepte pașii și am îndrăznit pe una din coamele ce păreau a coborî spre nord-est, acolo unde văzusem mai de departe o deschidere a munților. Într'o jumătate de oră ieșeam din nor și aveam sub ochi depresiunea carpatică de la izvoarele Gilortului.

Am dat în vale de o stână; ciobanii s'au crucit văzându-mă, mai cu seamă că veneam de pe vârful Mohorului, cel aproape veșnic acoperit de o căciulă neguroasă. Baciul era la stână, dar ciobanii și oile își petreceau zilele și nopțile în locuri mai ferite, armatele rusești se

scurgeau și pe Drumul Regelui din apropiere – o șosea strategică făcută de Carol al II-lea între Poiana Sibiului și Novaci – și împușcau din mers ce găseau de mâncare și luau cu ei fără să plătească.

Baciul m'a ospătat cum se cuvine și vorbea trebăluind prin ceair și nu stătea o clipă locului, strecurând cașul, fierbând zerul, încercând să dreagă săcoteiele rupte și bombănindu-și fata că n'a avut grijă de ele.

– Ciobănia e meserie grea, părinte, zicea el, nu cum spun unii că noi nu facem altceva decât să cântăm din fluier și să numărăm stelele. Pe mine m'a făcut mama la stână și am crescut între oi, și tot la oi am îmbătrânit și n'am avut o zi de odihnă și socoteam fătatul țurcanelor până'n vremea a-mi zice rugăciunile și uite-așa am ținut ce se vede (că o să vezi mâine, pe ziuă), eu într'o parte, la stână, muierea acasă, cu ale ei, cu torsul și țesutul, că și ea venea la mine tot pe fugă și nici n'o vedeam bine și o rezemam, așa, de câte un fag, și uite-așa ne-am făcut copiii, că n'am avut timp. Sfinția ta, gustă și din cașul ăsta, că ai fi flămând, și să te culci în stână, că la vremea asta e frig afară și mâine să fii cu băgare de seamă când ai trece de Drumul Regelui, că e la loc cam deschis și poate fi cu primejdie.

N'am prea dormit în noaptea aceea, că erau purici mulți în stână și m'am sculat dimineața cu pielea roșie. Am pornit-o devreme, cum îi stă bine călătorului, ca să ajung seara la Polovragi. Cum am trecut de Drumul Regelui, coamele munților s'au îndulcit, am pătruns în plaiul Novacilor, de aici m'am descurcat în pădurișuri și am prins a coborî spre valea Galbenului, dar nu înainte de a fi zăbovit aproape un ceas uitându-mă la o salamandră (gorjenii de la munte îi spun șolomândriță) ce mi se ivise în cale și minunându-mă de liniștea și frumusețea ei. Am mers încet pe valea Galbenului, că era încă devreme, m'am mai odihnit pe niște buștenii, și numai după ce s'a lăsat întunericul am intrat în Baia de Fier, m'am ferit pe lângă ulițele Sohodolului, am trecut Oltețul prin apă și, în sfârșit, după trei zile, am bătut încet în poarta din spate a mânăstirii.

Dând cu ochii de mine, părintele Bica s'a bucurat și s'a speriat. Mă vedea viu, dar fața îmi era crăpată și buzele îmi sângerau de vântul muntelui. Și mai era ceva: plutonierul Moacă mă căuta în toată ziua, uneori și noaptea; făcuse și o descindere, cotrobăind prin toate chiliile și făgăduind că pune el mâna pe mine. Nu era chip de stat. Am făcut o baie, m'am uns cu niște alifii pe față, starețul mi-a dat să beau țuică bătrână și m'a îndemnat să mănânc bine și m'a culcat în spatele cuptoarelor brâncovenești, lăsând câinele slobod pe dinafara zidurilor. Trebuia să plec fără întârziere, numai că nu știam unde, nu aveam nici o țintă; răscrucea aceasta nehotărâtă, de câine rătăcit, am mai avut-o de câteva ori în viață și e foarte dureroasă.

Dimineața s'a arătat ploioasă și rece; curgea mărunt și des, ca la munte, și prin ploaie s'a ivit un camion militar, cu câțiva soldați de pe la Ploiești, care veneau în fiecare toamnă pentru aprovizionare și cumpărau de la mânăstire mere și nuci pentru regimentul de apărare antiaeriană. După ce soldații au încărcat sacii și lăzile, starețul le-a spus că are un părinte cam bolnav, care trebuie să meargă la doctor, și i-a rugat să-l ia cu ei. Loc în cabină nu era, așa că m'am urcat pe saci și m'am acoperit cu prelata camionului, lăsându-mi doar ochii afară. Așa am străbătut satul și am trecut prin fața postului de jandarmi, unde plutonierul Moacă ședea crăcănat, cu mâinile în șolduri.

În Râmnicu-Vâlcea, camionul trebuia să stea vreo două ceasuri, la un garaj, pentru oarecare reparație. Părintele Bica îmi spusese – din auzite – că Radu Gyr, surprins de evenimente, se hotărâse și el să fugă din țară, spre Ungaria-Austria, dar că într'un moment de disperare încercase să se sinucidă bând otravă. Se afla în spital. Am profitat de ocazie și m'am dus să-l văd. Nu vorbea aproape deloc, avea gâtlejul ars, o parte din otravă i se scursese pe la cheotoarea gurii și-i pârjolise bărbia. Era slab, foarte slab. Am mai înțeles că nu mai avea bani să plătească spitalul și că urma să fie dat afară. Atunci am simțit nevoia să-i dau pribegiei mele o țintă, un scop, cel puțin pentru moment, și m'am hotărât să mă duc la București și să fac o colectă printre prieteni și camarazi, pe care să i-o aduc lui Gyr.

Cu acest gând mi-am continuat călătoria pe acel camion. Soldații erau veseli, vorbăreți, se întorseseră teferi de pe front și așteptau sfârșitul real al războiului. Aveau cu ei sticle de vin și le făceau semne nerușinate femeilor de pe marginea șoselei, strigându-le pe rusește: *Hazoaica, idi suda!*, cum auziseră ei prin Ucraina, și râdeau zgomotos de sperietura femeilor. Prin județul Dâmbovița am ajuns din urmă convoaie lungi de prizonieri nemți, escortați de pe margini de soldați sovietici cu mantale lungi și baionete la pușcă. Mi-am adus aminte cum prin 1939 ieșisem și eu din internat la Șoseaua Olteniței să văd cum trec spre Bulgaria trupele germane, impecabile în carele lor blindate și în uniformele noi, purtând cu mândrie mesajul unei cruciade; acum treceam pe lângă oameni nebărbieriți și jegoși, cu hainele pline de noroi, fără centuri, încovoiați de oboseală, îndemnați la drum de strigătele escortelor. Femeile de prin sate ieșeau la porți cu găleți cu apă și le îmbiau prizonierilor; cei din margine își umpleau gamelele și le treceau apoi, din mână'n mână, celor din mijloc, și nemții mi se dovedeau sobri și disciplinați chiar în marșul lor spre îndepărtatele lagăre de concentrare din inima Siberiei. Din când în când își potriveau pasul și cântau încet și trist, cine știe, poate vreun cântec de dor de la ei

de-acasă, pe care acum și-l aduceau aminte. Camionul trecea pe lângă ei și-i stropea cu noroi.

La București n'am găsit pe nimeni, nici măcar pe Grigore. Universul meu părea pustiu, toți erau împrăștiați. Fratele meu – care între timp fusese eliberat pe baza unui decret de suspendare a pedepsei, dat de Antonescu – se afla „concentrat" pe undeva prin Vlașca; autoritățile nu aveau încredere să-l trimită pe frontul de vest. Am căutat să-i pipăi pe legionari și am aflat că unul dintre ei, Cornel, cu care stătusem în aceeași celulă la Jilava, fusese eliberat și locuia, cam ferit, în casa unui prieten din Făgăraș. I-am luat adresa și am plecat. Trenul era supraîncărcat de civili, și mai ales de soldați, am călătorit în picioare, înghesuit între mantale soioase. Pe la Brașov m'am umplut de păduchi. L-am găsit pe Cornel singur în acea casă și i-am vorbit de Radu Gyr și l-am întrebat dacă poate face el ceva pentru nefericitul poet, prin legionarii cu care bănuiam că are legături. Cornel m'a ispitit dacă aș fi de acord să activez într'un grup organizat, căci a venit vremea marii rezistențe împotriva cotropitorilor și e nevoie de oameni. La răspunsul meu negativ, că nu mă vreau implicat într'o asemenea organizație, Cornel s'a arătat puțin abătut și apoi a vorbit despre altceva, fără să mai pomenească nici numele lui Radu Gyr. Mai aveam o oră până la trenul următor și i-am spus lui Cornel că am păduchi și i-am cerut voie să fac o baie – și m'am îmbăiat fierbinte, cu mare poftă, și am plecat la gară.

Când am ajuns la Sibiu, eram deja bolnav. Călătorisem pe scară și apoi între vagoane și curentul îmi pătrunsese trupul înfierbântat și aveam febră. Nu am stat mult în Sibiu, atât cât să aflu că, din cauza evenimentelor, Universitatea nu-și va deschide cursurile decât la începutul anului viitor, prin ianuarie sau februarie. Eu încă nu știam unde să mă duc și, după oarecare cumpănire, m'am gândit la Mama Olga și m'am hotărât să cer adăpostul Bistriței.

Seara am ajuns în gara Băbeni, unde trebuia să aștept până a doua zi, când urma să iau trenul forestier, care căra bușteni de la Bistrița. O ploaie mocănească, măruntă și rece, făgăduia să nu se mai termine. Mă răscoleau febre și amețeli, tușeam. Sala de așteptare a gării, mică și puchinoasă, era ticsită de trupuri așternute pe podea, bărbați și femei, țărani și soldați. De cum am deschis ușa, m'a izbit o duhoare de aer oțetit și am ieșit repede afară. Gara era pustie, câteva becuri chioare licăreau prin ploaie. M'am învârtit o vreme și, în cele din urmă, mi-am găsit un adăpost sub streașina magaziei de mărfuri, în partea cealaltă a liniilor, unde m'am lungit pe podină, mi-am pus servieta sub cap și m'am învelit cu rasa. O perdea de apă țârâia pe lângă mine din streașină, dar altfel era liniște și încercam să adorm. Ațipisem, când m'am trezit cu lumina unui felinar jucându-mi peste pleoape. Paznicul gării

m'a întrebat ce e cu mine și mi-a ordonat să părăsesc locul, căci legea nu-mi dă voie să stau noaptea lângă magazia cu mărfuri. Explicându-i eu că în sala de așteptare nu mai e nici un locșor și că nici nu se poate sta din cauza aerului, paznicul a mai trecut o dată felinarul peste mine și a fost de părere să cer bunăvoința impiegatului de serviciu, poate îmi îngăduie să stau la el în birou, că tot nu mai are trenuri până mâine dimineață.

Impiegatul mai avea pe cineva cu el, un cunoscut, care se cinstea de unul singur dintr'o sticlă.

– Șezi cu noi, părinte, mi-a zis el fără să mai aștepte aprobarea gazdei, și trage-i și dumneata din țuica asta bătrână, că văd că-ți curge nasul și zeama asta de prune o să-ți facă bine, doctorie, domnule, nu glumă, pe onoarea mea, ia și trage-i!

I-am tras. Într'adevăr, îmi curgea îngrozitor nasul și nu mai aveam batiste și îmi era rușine și mă duceam afară să-l suflu în ploaie și mă întorceam pe scaunul de lângă masă și-i mai trăgeam o dată, adânc, cu un fel de disperare, și domnului cu sticla îi făcea mare plăcere. M'am amețit, am pus cotul pe masă și capul pe cot și am dormit până spre ziuă, când se apropia un tren și băteau ciocanele în niște clopote.

Trenuțul de munte nu avea vagon de pasageri în ziua aceea și a trebuit să călătoresc pe o platformă deschisă, pisat de ploaia măruntă și rece, până ce am simțit-o la piele. La Genuneni, pe valea Bistriței, trenuțul a stat mult, apoi fochistul a strigat că undeva, mai la deal, apa rupsese malul și dărâmase linia, așa încât nu se mai poate merge înainte. Am pornit-o pe jos, și am mers așa, tot prin ploaie, dar și prin noroi, preț de două-trei ore, și mi se părea că nu mai ajung.

M'am prăbușit pe un scaun în chilia Mamei Olga.

Era acolo în mânăstire o călugăriță mai în vârstă decât colegele ei, studentă la medicină în anul șase, aproape doctoriță. Chemată urgent de stareță, mi-a făcut un examen cu termometrul și stetoscopul și a spus că aveam o aprindere de plămâni; febra urcase la peste patruzeci de grade; trebuia să fiu dus undeva la spital. Mama Olga (căci așa aveam să-i spun de acum înainte, cât va trăi) i-a făcut doctoriței semn să plece și a chemat-o pe Țața Linica, o femeie voinică de tot, aciuată pe lângă mânăstire (avea și o fată călugăriță) și făcea ascultare la cotețele de găini.

– Linico, i-a zis Mama Olga, acesta e părintele Vartolomeu și are aprindere de plămâni. Proasta aia de Olga (pe doctoriță o chema tot Olga) zice să-l ducem la spital, dar ea învață carte multă și tot nu le știe pe toate. Tu ești meșteră la d'astea, Linico, și închipuie-ți acum că Sile al tău ar fi bolnav cu aprindere de plămâni și doctorii lui de la armată n'ar ști ce să-i facă și tu nu te uita la părintele că e părinte și

zi-i că e băiatul tău și, uite, ai odaia stăreţească de alături și să-l faci pe părintele bine…

Într-adevăr, Ţaţa Linica nu s'a uitat că eram ce eram și m'a dezbrăcat și m'a tras pe tot trupul cu mâinile ei vânjoase și m'a înfăşurat în cearceafuri ude și apoi uscate și iar udate cu spirt și m'a tot frământat până ce mi-a scăzut febra.

Două zile am zăcut în odaia stăreţească și Mama Olga venea din chilia ei de alături și-mi aducea ceaiuri și-mi ţinea mâna pe frunte. Între timp a aflat tot ce mi se întâmplase și că eram fugar. A trimis o maică la Polovragi, să-i spună părintelui Bica unde mă aflu și că să nu aibă nici o grijă.

Convalescenţa a durat vreo trei săptămâni. Fusesem dus în casa de lângă poartă, în afara cetăţii, unde nu mai locuia nimeni, cu sfat să nu mă arăt la vedere. Aveam o odaie curată, cu sobă de teracotă și masă de scris. Mama Olga îmi trimitea mâncare de la stăreţie, cu câte un pahar de vin, iar seara mă chema uneori să cinăm împreună și să mai stăm de vorbă. Școlile mânăstirii îşi începuseră cursurile și îşi duceau viaţa normal, dar Mama Olga, care era o mare iubitoare de teatru și regiza spectacole cu elevele (ea însăși scrisese o dramatizare după *Punguţa cu doi bani*), îmi mărturisea că ar vrea să pregătească o nouă serbare și că duce mare lipsă de texte potrivite. M'am oferit să scriu eu o asemenea piesă și în cele trei săptămâni am dat-o gata și i-am dăruit Mamei Olga manuscrisul, în semn de recunoştinţă. Nu l-am cerut niciodată înapoi.

Scriam în odaia mea de lângă poartă, cuprins de nostalgia toamnei. Ploua interminabil, priveam prin perdea ceasuri întregi cum se mişcă negurile pe munţi și cum se desfrunzesc nucii și castanii de pe marginea aleii. Veneau să mă vadă viitoarele mele colege de universitate, studente la diferite facultăţi. De patru din ele, cam de o vârstă cu mine, m'am apropiat cu deosebire și între noi s'a închegat repede o prietenie de durată. Ele îşi ziceau „Brâul Voinicului", încercau să-mi alunge tristeţile și-mi cântau melodii dulci, învăţate de la părintele Puşoiu, dascălul lor de muzică. Îmi aduceau lemne de foc și apă de spălat pe cap, în care fierseseră frunză de nuc, iodată, bună împotriva mătreţii. Dar înţelesesem că ele mâncau sărăcăcios la masa de obşte („foloştină, dragă, mai pune foloştină!") și observam cum le luceau ochii când se întâmpla ca maica Eliodora să-mi aducă tava cu bunătăţi de la stăreţie și făceam ce făceam și împărţeam mâncarea cu ele. Toate cântau frumos, și Galiani, și Florentia, și Tatiana, mai puţin Artemia, și toată viaţa mi-oi aduce aminte cu mare duioşie de viersurile lor.

Sănătatea mi se făcea tot mai bună pe zi ce trecea. Dar, vai!, la un moment dat am început să-mi dau seama că mă vindecam dintr'o boală

și mă împătimeam de alta. Chipul maicii Artemia se amesteca tot mai des în gândurile mele și când auzeam că se deschide ușa la intrare îmi plăcea să cred că e ea. Nu era frumoasă, dar avea ochi migdalați și făptură de trestie neagră. Era orfană – copil găsit –, nu-și cunoștea părinții, crescuse și învățase carte în mânăstire, devenise călugăriță prin inerție, nici nu-și închipuise că ar putea să nu devină, nici o mângâiere maternă nu se abătuse vreodată asupră-i, dragostea Mamei Olga era colectivă, viața la grămadă nu îngăduia aplecări deosebite, și poate tocmai de aceea Mama Olga cășunase cu răsfățul pe Puiu. Artemia îmi aducea nu numai lemne la sobă, ci și flori de tufănică în glastra de pe masă, pe care le potrivea îndelung, cu mâinile ei delicate. Îi citeam câte o pagină-două, ea se interesa dacă am hârtie destulă și ascuțitoare de creioane, ședea rezemată de sobă și-și deschidea tot mai mult sufletul. Avea douăzeci de ani când devenise studentă la medicină, învăța bine, nu fusese lipsită chiar de unele ispite. Se afla odată, cu oarecare treabă, în biroul unui magistrat din Sibiu, când acesta a prins-o în brațe și a sărutat-o pe gură, după care maica Artemia a fugit repede la cămin, pipăindu-se pe burtă, și i-a confiat Florentiei, cu mare spaimă, teama că ar fi rămas însărcinată…

Eu mă simțeam rănit la suflet și nu făceam nici un efort să mă vindec; dimpotrivă, simțeam plăcere să mă las învăluit de mâhniri. Îmi era mai greu să știu ce simte trestia aceea grăitoare, căreia îi pândeam pașii pe coridor. Într'o noapte am slujit la Utrenie; a doua zi s'a apropiat de mine Galiani, puțin îngrijorată, și mi-a confiat că nu știe ce se întâmplă cu Artemia, că în timp ce eu ziceam ectenia în mijlocul bisericii, ea plângea în strană.

Din acest început de toropeală m'a smuls pe neașteptate vestea că niște agenți de Siguranță de pe la Horezu se tot arată prin preajmă și întreabă dacă nu e cineva străin prin mânăstire. M'am sfătuit cu Mama Olga și m'am hotărât să mă mut pentru o vreme la Arnota.

Când am ajuns la jumătatea urcușului, pe cărarea șerpuită, la vale ploua și la deal ningea și eu mă aflam la hotarul dintre pădurea de aramă și pădurea de argint. La Arnota am stat numai câteva zile; starețul mi-a dat să înțeleg că locul nu e prea sigur. Luasem de la Bistrița niște cărți pe care nu am avut vreme să le citesc decât în parte (printre ele, *Mi se spune Dulgherul*).

Piatra de pe mormântul lui Matei Basarab, din biserica mânăstirii, nu mai avea inscripție. Starețul primise ordin de la niște inși să radă inscripția cu dalta, că s'a isprăvit cu domnii și cu boierii și cu toți exploatatorii poporului, dar el nu se îndurase să comită un asemenea sacrilegiu și preparase un lapte de ciment pe care l-a turnat peste inscripție și care, la vremea cuvenită, putea fi scos cu ușurință. Începuse

negarea radicală a tradiţiei; istoria românească începea cu 23 august 1944!

Acolo, la Arnota, m'am pomenit într'o bună zi cu taică-meu. De grijă şi de gura mamei, luase drumul pe jos de la Glăvile până la Polovragi, să-mi afle de urmă. De cum a ajuns, în prima noapte plutonierul Moacă a înconjurat mânăstirea cu o ceată de haidăi şi a năvălit pe taică-meu, luându-l la întrebări... Omul s'a jurat că nu ştie nimic – şi la ceasul acela nu ştia – şi că de aceea venise, să afle ceva de feciorul lui. A doua zi a aflat de la stareţ că sunt la Bistriţa, a luat drumul pe sub munte şi, îndrumat de Mama Olga, ajunsese acum la Arnota şi se uita lung la mine şi fuma tutun. L-am liniştit cum am putut, rugându-l îndeosebi s'o liniştească pe maică-mea, şi l-am trimis acasă. Am coborât cu el până la Bistriţa, unde Mama Olga voia să mă vadă.

* * *

Mama Olga, tot mai îngrijorată de agenţii care intrau acum prin mânăstire şi puneau întrebări piezişe, făcuse un plan şi hotărâse să mă trimită în creierii munţilor, mai la adăpost. Auzise de schitul Pătrunsa şi de bătrânul care vieţuia acolo şi m'a îndemnat să mă duc mai întâi pentru o cercetare a locului şi omului. Mi-a pregătit o pereche de desagi cu de-ale gurii şi l-a chemat pe un om de încredere, pe care l-a plătit, să-mi ducă desagii pe cal, până la Pătrunsa. Am luat aşadar calea muntelui, ca la o zi de mers, pe iarnă, şi calul ducea desagii voiniceşte şi omul îl purta de hăţ printre stâncile ninse şi mai mult tăcea. Avea faţa aspră, de muntean, şi nasul cam coroiat; din loc în loc se oprea să se odihnească, îşi răsucea o ţigară şi nu ştiu de ce-mi venea să cred că el trebuie să fi fost ciobanul care-l omorâse pe Nichifor Lipan. M'a lăsat la schit şi a plecat în aceeaşi seară.

Văzusem schitul de departe, răsărit pe o dâlmă ce curgea din vârful Albu, la adăpostul unui smoc de brazi. O bisericuţă ca un giuvaer, ctitorie a episcopului Climent al Râmnicului (pe acest loc îl născuse maică-sa, fugită din faţa turcilor), se învecina cu o căsuţă acoperită cu şindrilă. Între ele, un beci săpat în pământ, din care se vedea doar acoperişul. Părintele Veniamin, un bătrân cu barba albă şi mare, trăia aici de peste cincisprezece ani, singur, în tovărăşia celor doi câini cu care îşi împărţea mămăliga. Bătrânul m'a primit cu mirare şi mi-a ascultat minciunile fără să le creadă, apoi s'a înseninat când am început să-i spun adevărul şi cam ce căutam pe acolo. S'a arătat bucuros să-mi dea adăpost şi m'a încredinţat că la o vreme ca aceasta mai ales, pe iarnă, între Sfântul Dumitru şi Sfântul Gheorghe, faţă de om nu se

arată pe acolo, fără numai cine ştie cum, vreun cioban cu oarecare treburi năvalnice. În vremea războiului fusese supărat doar de nişte dezertori, care-l ţinuseră legat vreo câteva ceasuri, în care timp ei au făcut mai multe mămăligi din cât mălai găsiseră; dar era bucuros că nu-i împuşcaseră câinii.

Căsuţa avea o singură încăpere, o chilie cu sobă şi două paturi (în fapt, nişte scânduri puse pe câte două capre de lemn), o masă şi o găleată cu apă. El se odihnea pe patul de la gura sobei, de unde mai toată noaptea îmbucăturea jăratecul cu câte un butuc, pentru mine a aşternut nişte fân uscat pe scânduri şi a întins o ţoală deasupra; era tot ce avea el mai bun. Mi-a îngăduit să trag masa lângă pat şi chiar să folosesc seara lampa cu petrol, dar cu flacăra micuţă; nici lumânări nu prea avea. Se bucura că are cu cine sta de vorbă; de atâta amar de vreme se încercase să-şi facă un ucenic care să stea cu el la pustnicie, dar singurătatea aceea era greu de îndurat şi el rămânea tot de unul; şi mai era bucuros că are cine să-i cânte la strană şi putea astfel să facă Duminica Liturghie. Noaptea se lăsa devreme, serile erau lungi, şedeam de poveşti o vreme, apoi eu mă aşterneam pe scris, chiorât la fitilul mic; bătrânul se trezea fără greş la timpul când tăciunii clipeau leşinaţi, mai vâra un butuc în sobă, se făcea că nu mă vede şi deseori se prefăcea că doarme. Dimineaţa porneam pe poteca din poieni şi mă spălam la izvorul captat pe un jgheab de lemn şi mă uitam la urmele lupilor care urlaseră noaptea prin apropiere, îngânaţi de câinii care nu se dezlipeau nicicum de peretele chiliei. Muzica aceea nocturnă, a lupilor şi câinilor, mi-a rămas multă vreme în urechi, şi senzaţia ei contrasta grozav cu priveliştea splendidă a dimineţilor, când gerul îmbrăca arborii în chiciură scânteietoare şi prefăcea totul într'o împărăţie de cristal; mergând spre izvor, nu mă puteam stăpâni să nu rostesc cu voce înaltă: *Mare eşti, Doamne, şi minunate sunt lucrurile Tale şi nici un cuvânt nu este îndeajuns spre lauda minunilor Tale!* Bătrânul se apropiase de sufletul meu, eu mă apropiasem de al lui, şi aşa am rămas până în ziua de astăzi, când el e tot bătrân, a trecut mult de optzeci de ani şi îmi scria mai deunăzi, tare necăjit, că pierduse două măsele... Intrasem în postul Crăciunului şi hrana noastră era aproape invariabilă: o zi mâncam ciorbă de cartofi dulce, în alta ciorbă de cartofi acrită cu zeamă de varză; şi, bineînţeles, veşnica mămăligă, împărţită pe din două cu câinii. Eu mai adusesem nişte pâini, fasole şi legume, dar brânza am pus-o pe poliţă, în beci, pentru vremea sărbătorilor. Păream bine aşezat şi mă gândeam să-i dau de ştire Mamei Olga că o să stau la Pătrunsa până s'or mai limpezi vremurile.

Să fi fost numai acesta motivul pentru care, după vreo zece zile, am luat drumul spre Bistriţa? Să-mi fi poruncit cumva şi demonul care-mi

tot aducea aminte de ochii maicii Artemia? Oricum, era și un anume neastâmpăr care mă aventura în pustietatea aceea de zăpadă și mă făcea în stare să ghicesc cărările munților acoperite de alb. Am potrivit să ajung noaptea în satul Pietrenilor și să ajung la mânăstire pe întuneric, strecurat ca un hoț pe poarta din spate.

Până târziu de tot am stat la voroavă cu Mama Olga. Vremurile se schimbau, asta era sigur, și nu existau semne îndestulătoare că România va fi protejată de puterile apusene. Poliția, Jandarmeria, Siguranța statului erau tot mai mult acaparate de comuniști, peste tot se pornise o vânătoare împotriva rămășițelor fascismului. Janghinoșii de până ieri deveniseră puternicii satelor și tot mai des spuneau că „de acum s'a isprăvit cu…"

– Vezi, părinte, îmi spunea Mama Olga torcând din nelipsita ei furcă, de ani de zile deschid dimineața aparatul de radio, ca să aflu știrile, și de ani de zile aud vocea aceea de copil, la deschidere, spunând *Tatăl nostru*; de la un timp mă simt fericită de câte ori o mai aud, ca și cum mâine s'ar putea să nu mai fie. A venit vremea, părinte, ca lucrurile mici să ne dea bucurii mari.

În seara aceea a venit pe la stăreție și domnul Sandu; avea la moara lui un dinam generator cu care-i furniza mânăstirii electricitate. De mulți ani era prieten al casei, vânător încercat și mare cunoscător al munților. Mirat și el de cutezanțele mele – care, se vedea limpede, îi plăcuseră –, a fost de părere că nu e cuminte să zăbovesc pe vale, căci din ce vedea el mișcându-se prin sat, nu era bine. Dar a mai fost de părere că nu e deloc înțelept să cutreier munții pe vreme de iarnă fără nici un fel de apărare și, cât am mai băut o cafea, s'a repezit până acasă și mi-a adus un pistol și m'a învățat cum să-l folosesc la nevoie și cum să-l port asupră-mi, cu un glonț pe țeavă și piedica închisă (piedica e aici, vezi, țâmburușul ăsta, pe care-l mânuiești cu degetul cel mare). Între timp, maica Atanasia, econoama, îmi pregătise un rucsac cu de-ale gurii (pâine, făină de grâu, orez, prune uscate, zahăr, cafea), dar cu provizia de țigări fusese mai greu (domnul Sandu nu fuma) și se bătuse la ușa diaconului Tucu. Astfel încărcat și înarmat, cu mult înainte de ziuă părăseam mânăstirea și mă apucau zorile deasupra Pietrenilor. N'o văzusem pe maica Artemia și-mi părea rău și-mi devenea dureroasă pribegia aceasta de câine hăituit.

Mergeam tot pe urme proaspete de fiare, alb tipărite în albul zăpezii, îmi pipăiam pistolul din buzunarul dulămii și mi se părea că-mi e ciudă că nu se iveşte nici un lup. Dacă s'ar ivi, pe neașteptate, de după fagul acela gros, aș avea oare timp să scot pistolul, să trag piedica și să împușc lupul înainte ca el să sară la mine? Dacă cumva mă zăpăcesc și nu mișc piedica cum trebuie? N'ar fi mai bine să-l țin despiedicat?…

Am lăsat țâmburușul în jos și a rămas așa. Trecusem de fântâna Bărbăteștilor, drumul se făcuse anevoios prin stâncărie, m'am cățărat pe niște țancuri, am alunecat pe o limbă de gheață și m'am prăbușit chiar pe partea unde țineam arma; pistolul era despiedicat și nu cu multă greutate mi se putea slobozi glonțul în trup. Ar fi fost o moarte absurdă, de om tâmpit. Dacă m'ar mânca lupii, tot ar fi un sens; dar să te împuști singur, din prostie, e cu desăvârșire absurd. Gândul acesta mi-a dat un fior de amărăciune, am pus piedica pistolului la loc și de atunci n'am mai umblat la ea. Ajuns la schit, am ascuns pistolul în peretele beciului, printre pietre, și cred că până la urmă a prins și ceva rugină. Bătrânului nu i-am spus nimic.

S'a scurs luna noiembrie, și s'a scurs aproape și decembrie, cu aceleași seri sfătoase și aceleași nopți aplecate pe masă (îmi adusesem de la Bistrița și o bună provizie de lumânări), a venit și a trecut un Crăciun fără colinde, cu o Liturghie în doi, la altarul lui Climent. Mă săturasem de scris, bătrânul nu mai avea ce povesti; ochii îmi osteniseră, dar nu de lumânare, ci de cât iscodeau fereastra la fiece lătrat al câinilor. Viața de fugar face din tine un fel de fiară veșnic la pândă, orice mișcare îți dă tresăriri de primejdie. La aceasta se adaugă și spaima că odată cu tine va fi arestată și gazda și vei trage cu tine, prin interogatorii și pușcării, oameni care n'au vrut altceva decât să-ți facă ție un bine. Știam că într'o lună sau două vor începe cursurile la universitate, eu ședeam atârnat între cer și pământ, fără nici o certitudine, fără nici o perspectivă, ascuns în creierii munților. Nu era însă mai puțin adevărat că odată cu redeschiderea universității se vor duce la Sibiu și maicile studente de la Bistrița, și maica Artemia cu ele...

Într'o bună zi mi-am aruncat rucsacul în spinare, i-am mulțumit părintelui Veniamin și mi-am înfipt genunchii în nămeți, tăind o dâră albă prin zăpada Plăiețului.

I-am spus Mamei Olga că eu am să mă duc la Târgu-Jiu, la Legiunea de Jandarmi, și am să mă predau. Să se aleagă: ori mă lasă liber, ori mă trimit la pușcărie. Se înființaseră niște „comisii de triere" în mai toate orașele țării. O astfel de comisie era alcătuită dintr'un magistrat și patru membri, câte un reprezentant al fiecăruia din cele patru partide care formaseră guvernul: comunist, social-democrat, țărănist și liberal. Aceste comisii aveau puterea de a-i cerceta pe toți cei care se găseau în stare de arest pentru rațiuni politice și de a decide pe care anume să-l pună în libertate sau să-l trimită la închisoare. În fața unei astfel de comisii urma să apar și eu și... ce s'o alege, s'o alege. Fugar nu mai puteam să stau. Și de ce să stau? Ce anume făcusem? Primisem niște ziare subversive de la un om față de care aveam obligații morale și materiale; dar nu le citisem, nu le copiasem, nu le multiplicasem, nu

le dădusem altora să le citească. Îmi primisem pedeapsa, o executasem în întregime, ce mai aveau cu mine? De ce trebuise să mi se dea domiciliu obligatoriu?

Mama Olga era învăţătoare şi se cunoştea cu un coleg de la Târgu-Jiu, care acum se arătase a fi fost un vechi comunist. Se întâlniseră de multe ori pe la conferinţele învăţătorilor şi rămăsese cu impresia că domnul Modoran e nu numai un om cumsecade, ci şi cu consideraţii deosebite faţă de surorile Gologan. A ţinut cu mine un sfat îndelungat şi mi-a pus în buzunar o scrisoare către colegul ei, rugându-l să pună o vorbă bună pentru mine în comisia aceea, fie că el era membru, fie că nu era. Comuniştii nu erau prea mulţi la vremea aceea, mai ales din cei vechi, şi, oricum, domnul Modoran trebuie că avea destulă influenţă. Important – şi foarte important – era ca scrisoarea să ajungă în mâna destinatarului fără să fi fost interceptată. Dacă nu era vorba chiar de o conspiraţie, confidenţialitatea era o condiţie esenţială.

Pentru noaptea aceea şi ziua următoare, Mama Olga l-a rugat pe părintele Ilarion – „Bunicul”, cum îi spuneau mai toate maicile din mânăstire, cărora le era duhovnic – să mă găzduiască în cămăruţa din spatele chiliei lui, sus, în casa preoţilor. Domnul Sandu nu a mai voit pistolul înapoi, zicea că mi-l dăruise mie, iar eu l-am aruncat în privata părinţilor, a cărei hazna era foarte adâncă.

Seara am plecat din mânăstire, cu o traistă pe umăr, şi am luat în piept dealurile dinspre Hurezi. Bătuse un vânt căldicel prin părţile locului, se făcea moină, tot drumul, deşi de munte, era un noroi amestecat cu zăpadă, prin care mi se îngreuiau bocancii. Dar mergeam cu nădejde, fără oprire, întunericul şi vremea rea fiindu-mi atunci prieteni buni. Aşa am ocolit târgul Hurezilor şi am străbătut, încă vreo douăzeci de kilometri, Vaideenii, Recea, Racoviţa. După miezul nopţii intram în satul Polovragi şi nu aveam drum lăturalnic până la mânăstire, unde voiam să-l văd pe părintele Bica şi de unde trebuia să-mi iau câteva schimburi. Satul avea însă lumină electrică şi mulţi gospodari îşi ţineau becurile aprinse pe la porţi şi grajduri şi numai Dumnezeu mă ştie cum m’am strecurat din umbră în umbră, urmărit de gândul că plutonierul Moacă poate fi în patrulare. Dacă mă prinde şi dă de scrisoare, totul e pierdut – sau, dacă nu totul, o bună parte din nădejde.

N’am rămas la mânăstire decât un ceas şi m’am grăbit să trec Olteţul la Baia de Fier, ca să prind cursa de Târgu-Jiu. Ştiam că pleacă foarte de dimineaţă. La pod am auzit paşi în urma mea şi m’am găbit mai abitir, aproape că fugeam. Alte umbre grăbite, desprinse din noapte, se strecurau pe uşa autobuzului. M’am aşezat pe banca din fund, cât mai la nevedere. Biletele nu se dădeau la intrare, ci în timpul mersului. Se apropia ora plecării, autobuzul era plin, şi deodată am zărit o şapcă

rotundă profilată pe parbriz, cam către mijloc și drept în fața mea. Trebuie să fie Moacă, mi-am zis, asta e șapcă de jandarm. Merge cu oarecari treburi la șeful de secție din Bumbești-Pițic. Oricum, va coborî înaintea mea, important e ca el să nu ia act de prezența unui călugăr în autobuz. Pe drum a început distribuirea biletelor. Încasatorul ședea în față, lângă șofer, și fiecare călător se ducea acolo, unde licărea o lanternă. Eu m'am lăsat mai la urmă. Șapca nu s'a mișcat; evident, purtătorul ei avea dreptul să călătorească fără bilet. Nu m'am mișcat nici eu. L-am rugat pe vecin să fie atât de bun și să ia un bilet pentru mine, și i-am dat banii. Vecinul nu s'a mișcat nici el, ci a preferat sistemul „din mână'n mână". A urmat o conversație în lanț, și fiecare replică îmi azvârlea câte un ștreang de gât:

– Un bilet pentru *părintele*!

– Dă un bilet pentru *părintele*!

– Până unde mergi, *părinte*?

– Poftim biletul pentru *părintele*!

– Ia biletul, *părinte*!

– Ai dat restul pentru *părintele*?

– Cât mi-ai dat, *părinte*?

– Poftim restul pentru *părintele*!

– Ia-ți restul, *părinte*!

Aș fi intrat sub bancă dacă ochii nu mi-ar fi fost lipiți de șapcă. Dar șapca nu se mișca. Poate că Moacă mă și văzuse și mă fierbea acum la uscat. Când a prins a miji de ziuă, nici pomeneală de jandarm; sub șapcă se limpezea uniforma cenușie a unui oarecare slujbaș de la Administrația Financiară...

Nu l-am găsit pe domnul Modoran, era plecat undeva și nu l-am așteptat. Am lăsat plicul cuiva din familie, apoi m'am dus de-a dreptul la Legiunea de Jandarmi și m'am înfățișat comandantului.

– Unde mi-ai fost până acum, părinte?

– Fugar, domnule colonel.

– Bine că te-ai predat. Chiar de mâine dădeam ordin de urmărire pe țară. Acum te duci în lagăr.

Lagărul, de data aceasta, nu mai era cel mare, din marginea orașului, ci improvizat în localul unei școli primare ale cărei cursuri nu începuseră. Arestații, în mare parte legionari, ședeau îngrămădiți în câteva săli de clasă. Paturi nu erau, dormeau pe jos; fiecare își avea compartimentul lui, desenat cu cretă pe podea. Mie mi-au făcut camarazii o favoare și mi-au pus la dispoziție tabla; stând ea ziua rezemată de perete și numai noaptea așternută pe podea, se ținea mai curată.

Era cu noi în cameră și o fată de prin nordul Gorjului, legionară; se purta îmbrobodită cu un tulpan negru, din care pricină i se spunea

„Măicuța”. Administrația lagărului pretindea că ea e singura femeie și că nu se plătește să se facă foc într’o cameră numai pentru ea. O țineau acolo, cu bărbații la un loc, ceea ce nu se mai pomenise până atunci. „Măicuța” mătura odaia, primea mâncarea la ușă, fierbea ceaiuri și le împărțea nou-veniților, de obicei înghețați. Când venea ora culcării, ne întorceam toți cu fața la un perete și așteptam până ce ea se dezbrăca, se învelea sub pătură în colțul ei și zicea: Gata, mulțumesc. Unii legionari însă pretindeau că cei din administrație o țin într’adins acolo, ca să le-o arunce în cârcă și să-i compromită moral. Se pare că în teama lor era ceva adevăr; s’a făcut oarecare scandal pe tema aceasta, proteste și insinuări dintr’o parte și din alta, „Măicuța” a fost trimisă la un spital pentru expertiză medicală și s’a întors biruitoare cu un certificat de virginitate. Dar îndată după aceasta a fost luată de acolo și nu s’a mai văzut.

Comisia de triere funcționa în cancelaria școlii și se întrunea, mi se pare, de două ori pe săptămână. Unul din membrii ei era social-democrat și venea destul de des prin lagăr, se întreținea cu arestații și căuta să-i recruteze pentru partidul lui. Mi-a dat târcoale și mie, destul de insistent, dar l-am rugat frumos să mă lase în pace, căci nu vreau să fac nici un fel de politică, ci doar să-mi văd de treburile mele. Oamenii erau chemați unul câte unul, zăboveau câte un ceas și două și se întorceau, cei mai mulți, amărâți; unii luau drumul pușcăriei, alții, chiar dacă erau puși în libertate, plecau cu pietroiul legat de picior: domiciliu obligatoriu.

Pe la sfârșitul lui ianuarie mi-a venit rândul și am apărut în fața comisiei. Nici azi nu știu dacă scrisoarea Mamei Olga a avut sau nu vreun efect. Eu m’am apărat cât am putut, cerând să fiu lăsat să mă duc la Facultatea de Medicină, unde fusesem admis și ale cărei cursuri trebuiau să înceapă curând. Magistratul mă asculta cu interes și simpatie, nici ceilalți nu se uitau urât. Dosarul trecea de la unul la altul, președintele mai șușotea câte ceva în dreapta și în stânga. Când s’a pronunțat sentința, nu-mi venea să-mi cred auzului: eram pus în libertate, fără domiciliu obligatoriu.

– Du-te, părinte, mi-a zis magistratul, și ține-te numai de carte și nu te amesteca în politică; politica nu e de dumneata, las-o pe seama altora, care știu s’o facă.

După cinci luni de pribegie, mai făceam un popas la Polovragi și luam drumul Sibiului.

Studenţie transilvană

Sibiul devenise cetate universitară şi fremăta de tineret în acel început al anului 1945. Studenţii erau, mai toţi, destul de strâmtoraţi, dar trei ani de război îi învăţaseră cu lipsurile de tot felul şi înfruntau mizeria cu optimismul vârstei.

Mă aciuiasem în căminul preoţesc al Mitropoliei şi făcusem unele demersuri să obţin acolo locuinţă şi masă. Nu izbutisem. După şoaptele unora, pricina ar fi fost faptul că nu eram... ardelean. M'am dus la Poliţie, unde aflasem că se fac repartizări de camere disponibile pentru studenţi, şi am arătat carnetul de la Universitate. Bătrâna săsoaică la care am fost trimis s'a arătat atât de bucuroasă că în camera de la stradă n'o să mai stea ruşi (fusese până acum rechiziţionată de trupele sovietice), încât mi-a cerut o chirie destul de scăzută. Aveam acces la baie şi bucătărie. Bătrâna ţinea o prăvălioară în oraş, ziua lipsea de acasă şi numai foarte târziu mi-a destăinuit că mai avea doi feciori, ascunşi pe undeva prin munţi. Ruşii îi adunau pe saşi de pe unde îi găseau şi-i duceau cine-ştie-unde. De prin ascunzători ieşiseră unii fugari şi alţii intraseră în ele.

Aveam puţini bani, deşi mă bucuram de o bursă. Începuse inflaţia, războiul nu se isprăvise, mâncare nu se găsea. M'am lipit o vreme de cantina Oficiului Poştal (locuinţa mea se afla pe strada Poshen, cam în spatele Poştei), dar am fost poftit afară şi am mâncat apoi la o pensiune particulară, unde mai veneau câţiva elevi de liceu.

Îmi propusesem să mă ţin numai de carte şi să nu mă amestec în nici un alt sector al vieţii studenţeşti. Nu eram primul călugăr care studia Medicina; înaintea mea era părintele Vasile Şortan, un diacon de la mânăstirea Sâmbăta, protejat al mitropolitului Bălan, dar mult mai cunoscute erau cele patru călugăriţe de la Bistriţa; maica Olga Glejaru – care avea atunci vreo patruzeci de ani – studia în anul şase şi se

mândrea că e prima monahie din țară care peste numai câteva luni va deveni doctoriță. Dar colegii mei de an, „balicii”, nou-veniții, încă nu luaseră cunoștință de acestea și se uitau cam mirați când apăream în amfiteatru și vedeau că-mi iau note ca oricare student sârguincios. M'am făcut cu adevărat cunoscut și m'am impus la colocviul de osteologie, pe care l-am trecut cu nota 10; „știam o carte turbată”, cum începuse să se șoptească printre cei vreo trei sute de colegi. Și am devenit chiar popular în sala de disecție, unde lucrul meu era întotdeauna înainte cu una sau două zile față de ritmul general, așa încât, mai în fiecare dimineață, cadavrul pe care lucram devenise obiectul unui adevărat pelerinaj; și nu o dată eram chemat la alte mese de disecție spre a-i ajuta pe colegii împotmoliți în „prepararea” cutărei glande sau cutărui nerv. Disecția prinsese a mă pasiona atât de mult încât, în schimbul câtorva țigări (de care era mare lipsă) pe care i le dădeam laborantului Anania, mai-marele cadavrelor din morgă, obțineam câte o mână sau un cap și lucram suplimentar, în afara orelor de program, mai ales când s'a făcut primăvară și țesuturile se alterau repede, din pricina căldurii. Atât profesorul Papilian, cât și asistenții săi nu încetau în a ne recomanda să respectăm cadavrele, căci pe ele ne întemeiam toată știința de a tămădui cândva trupuri vii, dar asta nu-i împiedica pe studenții neserioși, abia ieșiți din pubertate, să facă tot felul de glume pe seama diverselor organe.

Într'o bună zi am fost chemat la o masă din capătul celălalt al imensei săli de disecție, cu rugămintea de a-i ajuta pe studenții de acolo să descopere măcar una dintre cele două glande ale lui Bartolin, niște minuscule unități anatomice ascunse în țesuturile perineale. Pe masa de tinichea era răstignit cadavrul gol al unei femei foarte grase, cu pielea încă albă, cu buzele și unghiile rujate, cu picioarele desfăcute ca pe masa ginecologică, gambele fiindu-i priponite, cu sfori, de capătul celălalt al mesei. M'am așezat pe scaun și am început lucrul, un lucru dificil, într'adevăr, din cauza grăsimii neobișnuite, și așa destul de macerată de încercările neizbutite ale colegilor. În acest timp, ei ședeau potcoavă în spatele meu și cred că puțini urmăreau cum încerc metoda sondei canelate; cei mai mulți, destul de gălăgioși, vorbeau între ei vrute și nevrute și s'a găsit unul care să se uite mai bine la cadavru și să spună, cu gura pân'la urechi, că asta a fost o curvă patentată, că a văzut-o el pe la hotelul Împăratul Traian, că nu fusese o curvă oarecare, ci una de lux, care cerea bani mulți. El râdea și alții se hlizeau, eu între timp am găsit glanda, s'a făcut liniște, le-am explicat, i-am pus să o deseneze pe caiete, i-am îndrumat cum s'o afle pe a doua și m'am întors la masa mea și mi-am continuat lucrul. Asemenea solicitări îmi deveniseră o rutină – nu i-am dat nici o importanță, nu m'am gândit la ea, în ziua aceea nu s'a întâmplat nimic deosebit.

Seara am citit până târziu. Aveam în camera mea, prin bunăvoința laborantului Anania, o mulțime de oase și preparate anatomice, un craniu și chiar o inimă pe care o păstram într'un borcan cu formol, ca s'o „deschid" în ajunul examenului și s'o am proaspătă în minte („deschiderea inimii" era una din probele practice cele mai grele).

Într'un târziu m'am culcat și am avut un vis. Eram într'o splendidă sală de bal, cu pereți de marmură și candelabre de cristal, ședeam în spatele barului și priveam încântat la mulțimea de perechi care dansau. Din mulțime s'a desprins o femeie tânără și frumoasă, într'o rochie lungă, atât de lungă încât părea că nu merge, ci lunecă pe parchet. S'a oprit în fața mea, surâzând cu o ușoară amărăciune și mi-a spus: – Eu sunt femeia pe care ai disecat-o ieri. Colegii dumitale au râs de mine și au spus că sunt curvă. Am venit să-ți spun că sunt o femeie cinstită. Vezi copiii aceștia? Sunt ai mei!... Și avea doi copilași de mână. Apoi a lunecat în mulțime.

M'am trezit terifiat. Am aprins lumina, oasele omenești parcă jucau pe masă, craniul clănțănea, inima din borcan începuse să bată. M'am dus în baie și mi-am dat cu apă rece pe cap, am revenit, nu mă puteam liniști. Mă simțeam vinovat pentru faptul de a fi fost martorul vorbelor necuviincioase ale acelor măgari, fără să-i fi mustrat, fără să-i opresc, fără a le aduce aminte măcar de recomandările profesorului. Am citit Acatistul Maicii Domnului și numai spre ziuă am ațipit puțin.

A doua zi m'am dus la Facultate, ca de obicei, dar eram tulburat și simțeam nevoia să mă liniștesc. I-am cerut lui Anania să caute în registrele lui și să-mi spună numele – dar numai pe cel de botez – al cadavrului de la masa cutare, dar să nu-mi spună absolut nimic altceva, nici un detaliu biografic sau de unde a ajuns acel cadavru în morga Facultății; în realitate, cred că-mi era teamă ca nu cumva spusele derbedeului să fi fost adevărate. O chema Maria. Când am trecut la prânz spre casă, m'am oprit la catedrala Mitropoliei și i-am dat preotului de serviciu toți banii pe care-i aveam, împreună cu un nume pe o hârtie, s'o pomenească pe femeia aceea atât cât va crede el că merită dania mea. A fost tot ce am putut face.

Profesorului Papilian nu i-am povestit întâmplarea. El era scriitor și ar fi putut să aibă impresia că am fabricat și îi „vând" un subiect de nuvelă fantastică. Îl vedeam zilnic în sala de cursuri (făcea admirabile lecții de anatomie, care mai întotdeauna se isprăveau în aplauzele studenților), dar îl vedeam din când în când și „în particular", în cabinetul său de lucru. Între timp (cred că în refugiul de la Pătrunsa) isprăvisem piesa *Drumur* și l-am rugat pe profesor să mi-o asculte. El însuși era autor dramatic și fusese director al Teatrului Național din Cluj. Piesa mea era lungă, foarte lungă, și Papilian a avut răbdarea să

i-o citesc pe toată, în cinci ședințe. După câteva comentarii, s'a pronunțat ca un „profesor": la actele unu, doi și trei mi-a dat 8; la cel de al patrulea, 9; la cel de al cincilea, 10. Media nu ar fi fost chiar rea, dar probabil că nu a constituit o notă de „trecere" un an mai târziu, când am depus piesa, spre reprezentare, la Teatrul Național din Cluj (director era Aurel Buteanu) – și acolo a rămas pentru totdeauna.

De scris literatură nu prea aveam timp, dar mă ispitea biblioteca Universității, în care am întreprins o seamă de lecturi metodice; mă interesa în special, la acea vreme, structura tragediei antice. Munceam mult însă la Facultate și mă zbăteam tot mai greu în lipsuri materiale. Trăiam atât de sărac, încât nu eram în stare să-mi cumpăr o pereche de pantaloni. Încă de la mânăstire îmi confecționasem una, din două vechi; unui pantalon de culoare cenușie, pe care îl aveam de la Mitică, și care era bun numai de la genunchi în sus, i-am retezat burlanele și i-am înădit două de la un pantalon negru, care era bun doar de la genunchi în jos. Se părea deci că am pantaloni negri la dulama neagră, iar de dulamă nu mă dezbrăcam decât când eram singur, în cameră. În primăvară nu mai aveam bani nici de mâncare, nici de chirie, făcusem datorii, și am scăpat de ele împrumutând o mașină de scris de la domnul Vătășescu, secretarul Facultății de Litere, și dactilografiind, în șapte exemplare, un curs foarte rar, de Epidemiologie, pentru care studenții anului șase umblau cu gura căscată și pe care l-am vândut cu preț bun. Pentru unele relații în Universitate (cum era aceea cu domnul Vătășescu) mă ajutaseră colegele mele călugărițe, pe care le vizitam din când în când în căminul lor de la etajul unei case a Mitropoliei. Acolo o vedeam și pe maica Artemia, ai cărei ochi se făcuseră parcă mai codați și cu care aș fi voit, de s'ar fi putut, să stau de vorbă în doi. Uneori mă conducea până pe scară și-mi făceam iluzia că mi-a strâns mâna mai mult decât s'ar fi cuvenit. Că inima mi-o strângea, eram sigur.

Izbutisem să mă țin departe de organizațiile și asociațiile studențești, nu mă amestecam nicicum în viața publică și eram hotărât ca, din acest punct de vedere, să rămân un necunoscut. Balicii, neserioși și necopți ca toți balicii, se organizau și dezorganizau în diverse comitete de an, și-mi aduc aminte că era unul, Covrig, care se agita amarnic să se impună, dar colegii lui îl luau în râs și-l fluierau. Se apropia sfârșitul anului universitar și s'a iscat o problemă gravă, deblocarea examenelor. Cursurile începuseră târziu, studenții nu avuseseră timp să-și însușească toată materia și cereau conducerii Universității să le admită a-și da o parte din examene în iunie și restanțele în toamnă. Eu însumi nu mă simțeam îndeajuns de pregătit, darmite ceilalți, care își mai cheltuiau o parte din vreme pe la petreceri și pe stadioane. Din anul întâi se trimiseseră la rectorat două delegații și amândouă se întorseseră fără

rezultat. Sesiunea examenelor se apropia, pe unii îi prinsese disperarea și-i blamau pe delegați că sunt neserioși și nu se pricep să pună problema. Se căuta un șef de delegație, cu prestigiu și oarecare maturitate. Ochii au început să cadă pe mine, eu dădeam înapoi, sub diferite pretexte, decis să nu mă amestec și să împărtășesc și eu, oricare ar fi, soarta tuturor. Îmi aduc bine aminte, plecasem de la cazarma Dragalina, coboram pe strada Octavian Goga, când m'au ajuns din urmă mai mulți colegi, trimiși în grabă de alții. Atât m'au rugat și atât au insistat și atât au argumentat încât, până la urmă, mi-am călcat pe inimă și le-am făgăduit că voi merge în fruntea următoarei delegații. Și am fost, chiar a doua zi, la rectorat și am pledat cauza și m'am întors în amfiteatru cu mare izbândă, ceea ce i-a făcut pe colegii mei să izbucnească în aplauze și să se uite la mine ca la un salvator. În fond, fusese vorba de un rol inocent, de un simplu episod al vieții academice. Dar el îmi adusese, dintr'odată, o imensă popularitate. Nu o dorisem, dar ea venise. Și avea să mă urmărească, eroic, la Cluj – și, dureros, încă mulți ani după aceea.

* * *

Toată vericica am stat în mânăstire și mi-am pregătit examenele restante pentru toamnă. Manualele mele, groase și foarte complicate, unele în franțuzește, stârneau admirația părinților din chinovie. Le șopteau vizitatorilor: Vedeți, părintele acela o să fie doctor, studiază medicina. Mai greu s'au deprins cu broaștele care le invadaseră beciul de sub bucătărie, prinse pe Olteț de Moș Păpurică și aduse, în schimbul câtorva gologani, pentru experiențele mele de Fiziologie. Dar nicicum nu s'au învoit să vadă pân'la capăt cum prind câte o broască din beci, o răstignesc cu ace pe o scândură, îi distrug sistemul nervos răsucindu-i un ac prin craniu și prin măduva spinării, îi deschid pieptul cu bisturiul și îi leg inima la jumătate cu o ață, ca s'o urmăresc cum bate într'o parte și stă în cealaltă. În realitate, nici mie nu-mi făceau plăcere aceste exerciții de cruzime, dar mă angajasem pe un drum și mergeam pe el. Mai mult, Fizica și Chimia, discipline care – alături de Matematici – îmi fuseseră cele mai urâte în școală, îmi deveniseră acum o adevărată pasiune și simțeam chiar plăcere să visez legăturile ciclice ale acidului alfa-amino-beta-para-oxi-fenil-propionic...

Părintele Casian venise într'o zi de la cooperativă, în sfârșit, după nu știu câte luni de lipsă, cu rațiile de zahăr pe cartelă. Cum zahărul era „tos" și nu se dădeau la cooperativă pungi, îi împrumutasem servieta mea și el venise cu ea plină. După masă, din vorbă în vorbă, le povesteam

părinţilor cum îi dădeam tizului meu câteva ţigări şi plecam de la el cu servieta plină de oase.

– Care servietă? au întrebat ei deodată, cu mustăţile lăsate'n bărbi.

– Asta, că alta n'am, am răspuns eu, inocent.

Pe loc mi s'au oferit toate raţiile de zahăr, să le mănânc sănătos!

Altfel, o duceam bine cu părinţii. În vara aceea ni s'a sporit chinovia cu un novice neaşteptat. Într'o noapte a bătut în poartă un bărbat cu părul şi mustăţile albe, cu un geamantan în mână, şi a cerut adăpost mai îndelungat. Stareţul l-a primit cu bunăvoinţă şi curând a aflat că străinul era Ion Buzdugan, fost membru în Consiliul Naţional pentru realipirea Basarabiei la Patria-Mumă, după primul război mondial. Se credea – sau poate chiar era – urmărit de ruşi, părea foarte speriat şi se ruga de ajutor. Stareţul i-a dat o chilie, l-a îmbrăcat într'o rasă, l-a pus să-şi lase barbă, l-a învăţat să îngâne răspunsuri la strană, şi astfel nou-venitul era cunoscut drept „fratele Ion". Într'o seară, nu ştiu ce treabă a avut stareţul cu el şi l-a găsit în chilie îmbrăcat într'o frumoasă pijama de mătase.

– Ce faci, domnule, vrei să te nenoroceşti? Arunc'o pe foc, acum, în faţa mea!

Şi i-a dat o cămaşă de tort. Buzdugan era şi poet, avea la el un volum de versuri premiat de Academia Română, versuri despre care părintele Bica spunea că trebuie să fi fost luate de prin cărticelele de cântece ale Oastei Domnului:

Sus, sus, Maică, sus,
Lângă Pruncul tău Isus...

Omul îmbătrânea cu conştiinţa că e un mare poet şi mă prindea o tristeţe adâncă la gândul că şi eu aş putea să îmbătrânesc cu aceeaşi conştiinţă. Bătrânul a stat adăpostit în mânăstire până ce s'au mai limpezit vremurile, apoi a lepădat rasa şi barba şi a plecat la casa lui din Bucureşti. Mult mai târziu am aflat că murise.

* * *

În toamna lui 1945, Universitatea „Regele Ferdinand" revenise la Cluj. Transilvania fusese eliberată de sub ocupaţia maghiară, frontul înainta spre Berlin, mulţi tineri erau demobilizaţi şi veneau în cârduri spre sălile de cursuri, unii să înceapă, alţii să-şi termine studiile întrerupte.

În anul doi de Medicină ne făcuserăm şase sute de studenţi, numeroşi în amfiteatre, numeroşi în laboratoare şi în sălile de disecţie. Clujul a

fost întotdeauna cetate universitară și viața lui adevărată fremăta numai prin studenţime. Tinerii erau voioși că se întorc din pribegie, cântau *Clujule, măi Clujule*, petreceau zgomotos prin tavernele cu bere și se întorceau acasă seara, târziu, zgomotoși pe sub obloanele trase ale ungurilor.

Încă de la Sibiu mă împrietenisem cu clujenii Nelu și Sandu Racolța, gemeni, talentaţi la muzică, colegi de an cu mine la Medicină, și ne înţeleseserăm ca de îndată ce Universitatea se va întoarce la Cluj să locuiesc și să mănânc la ei. Tatăl lor era intendent la Administraţia Financiară și avea pentru copiii lui o cameră potrivită, cu fereastra la stradă, unde a pus un pat și pentru mine. Fraţii Racolța erau greco-catolici, eu eram ortodox, și ne-am înţeles să ne rugăm în cel mai adevărat spirit ecumenic, fiecare la crucifixul și la icoana lui. Doamna Racolța gătea bine, mâncam toţi în bucătărie. Ne pregăteam temeinic examenele restante; fiecare citea pentru el, apoi aveam o ședință cu „întrebări--încuietoare".

Eram plin de putere și avânt, optimist, cutezător. M'am înscris și la Academia Teologică, în anul doi, cu oarecare scutire de frecvență, cu obligaţia adică de a asista la cursuri atunci când sunt liber de la Medicină.

Fraţii Racolța cântau frumos la vioară (pentru un ban, dădeau chiar și „concerte" la un cinematograf, în pauză) și, aducându-mi aminte că la seminar luasem și eu lecţii de „violină", cred că m'a prins un fel de gelozie pe talentul lor. Era totuși, bănuiesc, și o ambiţie mai veche, căci îmi adusesem și vioara cu mine, din care „îi ziceam" din când în când, la mânăstire. M'am hotărât ca, în paralel cu Medicina și Teologia, să studiez și vioara. Se vede că nerăbdarea era atât de mare încât nu am mai așteptat să se întoarcă de la Timișoara, din refugiu, conservatorul românesc și m'am înscris la cel maghiar, unde am fost repartizat la profesorul Marcosz. Făceam progrese repezi, dascălul m'a promovat, după numai câteva luni, în anul doi.

Cu trei școli în paralel, găseam timp și pentru literatură. Victor Papilian își reînfiinţase vechiul cenaclu literar, ale cărui ședinţe se ţineau, în lipsă de un loc mai bun, în casa ospitalieră și încăpătoare a părintelui Florea Mureșan, preot de ţinută excepţională, cărturar, autorul unei prezentări a lui Varlaam, posesor al unei bogate biblioteci de cultură generală. Soţia sa, Eugenia Mureșan, era o femeie de o rară distincţie, calitate esenţială, fără de care frumusețea ei ar fi rămas doar frumusețe. Autoare a unui volum de nuvele, publicat la Cluj în vremea ocupaţiei maghiare, ea avea și darurile unei amfitrioane superbe, așa cum trebuie să fi fost, pe vremuri, cele ce creaseră „salonul francez". În casa soţilor Mureșan l-am cunoscut pe Ion Luca și, mai apoi, pe Lucian

Blaga. Dar obișnuiții cenaclului erau – din câți îmi mai amintesc și în afară de inegalabilul Victor Papilian – Ion Cârja-Făgădaru, Zorica Lațcu, Francisc Păcuraru, Titus Țifu, un oarecare Donică Oprea și alți câțiva pe care i-am uitat. Zorica Lațcu – devenită, mai târziu, Maica Teodosia, în mânăstirea Vladimirești – suferea de o foarte ciudată boală, cu rădăcini atavice, care-i dădea aparența unei femei dezechilibrate în vorbă și gesturi, dar versurile și le citea frumos, chiar foarte frumos, mai ales când se așeza în fața căminului, pe covor, cu paginile și obrazul în lumina focului. Pe lângă o minte foarte lucidă și o bogată cultură clasică, Zorica avea și un talent real, unul dintre talentele pierdute, risipite, alungate în anonimat.

Se reînființase și Asociația Scriitorilor Români din Ardeal, al cărei președinte era tot Victor Papilian și în care fusesem cooptat și eu, ca membru. La șezătorile literare publice venea și Ion Agârbiceanu, înalt, cu barba solemnă, și citea fragmente din prozele sale. Asociația a organizat și două turnee literare, la Dej, Năsăud și Prundul Bârgăului, în care eu aveam un mare succes de public cu poezia „Deochi”...

Funcționau în Cluj și două asociații studențești cu caracter religios, una a ortodocșilor și o alta a uniților. Fusesem ales vicepreședinte al celei dintâi și lucram cu un comitet de băieți foarte buni, dedicați cauzei creștine și deschiși unui spirit de ecumenism local. Ne cunoșteam cu colegii greco-catolici în sălile de cursuri, în laboratoare sau în micile pensiuni și aveam timp să ne discutăm problemele comune, simțindu-ne datori, și unii, și alții, să punem preț mai mare pe ceea ne unea și mai mic pe ceea ce ne despărțea. Duhul acesta era încurajat și de prietenia – foarte evidentă – dintre cei doi episcopi locali, Nicolae Colan și Iuliu Hossu, care mergeau împreună la teatru sau la unele șezători literare și-și spuneau „frate”. Așa se face că cele două asociații au început să-și trimită una alteia delegați care să participe le unele ședințe. Totul a culminat cu o „Adunare Generală a Studenților Creștini” – formulă care nu mai fusese folosită de dinainte de război –, ținută în ziua de 25 martie 1946 (Bunavestire) în sala Colegiului Academic, în prezența celor doi episcopi. Entuziasmul a fost general, se puneau premisele unui ecumenism al dragostei și cooperării, și, poate, instinctiv, al unei apărări comune față de vremurile care începeau să mijească.

În casa Racolța n’am stat mult, poate până pe la Crăciun. Cei doi frați gemeni obișnuiau să se certe des, se înjurau de mamă, se băteau cu pumnii și se amenințau cu cuțitul și nu admiteau intervențiile mele împăciuitoare. Pe de altă parte, banii mei erau tot mai puțini, rămăsesem în urmă cu plata chiriei și a mâncării, hrana era scumpă, bătrânii mi-au dat să înțeleg că nu mă pot ține pe credit. M’am mutat într’o cămăruță la niște gazde de pe dealul Feleacului. Nu aveam acces la

bucătărie și mi se atrăgea atenția că exercițiile mele la vioară – plicticoase și gălăgioase, ca orice exerciții – nu le făceau plăcere gazdelor. La cantina Universității se servea o singură masă pe zi, care costa 110.000 lei lunar, în timp ce bursa era de 90.000; țara se afla în plină inflație, pâine nu se găsea nicicum, micile pensiuni puteau oferi ceva mâncare, dar fără pâine. Cum catedrala Episcopiei avea rație specială de făină pentru prescuri, mă înțelesesem cu paracliserul și cumpăram de la el prescurile nevândute la biserică, ceea ce însă nu se întâmpla atât de des pe cât aș fi dorit; credincioșii aveau suficientă evlavie și plăteau liturghii zilnice. O „fuguță" până la părinții mei, în Vâlcea, nu fusese în stare să mă aprovizioneze decât cu o traistă de mălai și o alta de prune uscate. Cum gazdele mele nu mă lăsau să folosesc bucătăria, solicitam bunăvoința unui prieten, Titel Oprea, ofițer de artilerie antiaeriană, care locuia prin apropiere; soția lui îmi îngăduia să folosesc bucătăria lor, făceam câte o mămăligă mai mare, o înveleam cu un prosop și plecam cu ea în brațe, pe un ger de crăpau pietrele, să o legumesc în intimitate, acasă, cu prune uscate.

Într'o bună zi mergeam pe stradă și mi s'a părut că unul e mai sărac decât mine și am scos tot ce mai aveam în buzunar și i-am dat. Nu mi-a părut rău, dar îndată după aceea m'a cuprins un fel de descurajare. Nu mai aveam nimic și, pe cel puțin o lună, nu mai așteptam nimic. Leafa de la mânăstire se dusese, porția de la Mitică se cheltuise, o mică rație de la soții Tetrat nu mai era demult... A doua zi, întorcându-mă de la cursuri, mi-au spus gazdele că mă căutase factorul poștal cu un mandat. Nu-mi imaginam de unde putea să fie; repet, nu așteptam de la nimeni nimic. Am fugit la Poștă. Mandatul – cu o sumă modestă de bani, dar cât de prețioasă, Doamne! – era de la... părintele Veniamin, schimnicul de la Pătrunsa! Bătrânul – după cum am aflat mai târziu – se gândea într'o dimineață la mine, ce-oi mai fi făcând, cum m'oi descurca, și deodată s'a hotărât să-mi trimită pensia lui pe o lună, printr'un cioban care tocmai cobora spre Bărbătești. Am socotit întâmplarea aceasta ca o adevărată minune.

Ajutorul părintelui Veniamin era, totuși, temporar – și curând, pe măsură ce creștea inflația, situația mea financiară devenea tot mai critică. Mălaiul se isprăvise, prune nu mai aveam. Am început să caut o „meditație" și, prin mijlocirea domnului Vătășescu, secretarul general al Universității (fratele celui de la Litere), a cărui soție era profesoară la un liceu, m'am angajat să merg în fiecare seară tocmai în Mănăștur și să fac lecții cu un băiețel, într'o familie, în schimbul cinei. Munceam enorm, dormeam două-trei ore pe noapte, dar mă menținеam optimist.

De cum s'a făcut primăvară, m'a chemat profesorul Iuliu Hațeganu și m'a numit „confesor al Parcului Sportiv". Parcul Sportiv al Universității,

ctitorit de el în memoria unui copil mort, avea și o bisericuță în stil moțesc, pe care ungurii o profanaseră în vremea ocupației. Profesorul o restaurase și voia s'o pună la dispoziția studenților creștini, cu slujbe alterantive, o Duminică în ritul ortodox și alta în cel greco-catolic (Hațeganu însuși era unit). Nu putea să ofere nimănui vreo plată. Misiunea mea era aceea de a mă ruga când de un preot ortodox, când de unul unit, să vină în Parcul Sportiv, cu tot ce era de trebuință, și să facă o slujbă (eu eram numai diacon). În schimbul acestui serviciu, profesorul – care cunoștea de la domnul Vătășescu în ce greutăți mă zbat – mi-a oferit o cameră în casa din mijlocul Parcului, ceea ce pentru mine era un mare noroc. Camera mea se afla la parter, tot la parter trăia îngrijitorul Parcului cu familia lui, iar la etaj locuia Ion Moina, faimosul campion european de alergări la suta de metri, pe atunci un fel de cobai al profesorului Grigore Benetato, care îi prescria fiece gram de alimentație și îi urmărea, științific, randamentul. Moina vedea că vin acasă tot noaptea târziu, că încă mai citesc după aceea, că dorm pe apucate, și se luase de gânduri.

– O să te nenorocești, părinte, îmi spunea el; stai cu plămânii în aburul de formol din sălile de disecție, în otrăvurile din laborator, vii acasă și te vâri cu nasul în praful cărților, cocoșat pe masă, ba mai și fumezi.

Moina se scula foarte de dimineață, ca și mine, își făcea exercițiile de alergare pe alei, și a tot stat de mine până m'a înduplecat să mă țin după el. De alergat n'am învățat să alerg, dar din toată treaba aceasta am căpătat o deprindere: de îndată ce mă sculam, mă aruncam în marea piscină de lângă casă și înotam în apa rece, preț de zece minute; „sportul" acesta îmi făcea plăcere și mă reda proaspăt unei zile de muncă. Lui Moina i-am fost recunoscător prin aceea că-i împrumutam vioara mea, s'o scârțâie și el, în odaia lui de la etaj.

Generația academică Cluj '46

Toate ar fi fost bune, în ceea ce mă privea, dacă între timp nu s'ar fi reînființat vechea Societate Academică „Petru Maior" (a tuturor studenților de la Universitatea Daciei Superioare) și nu s'ar fi ținut alegeri de comitet pe ani de Facultate. Eram hotărât să nu mă amestec. Când s'au adunat colegii pentru alegerea președintelui anului doi de Medicină, pe tablă figurau numele a trei candidați (dintre care cel mai important și cu mai multe șanse părea a fi Covrig). Plutea în sală oarecare confuzie, alegătorii nu păreau deloc entuziasmați de candidații lor. Atunci au dat cu ochii de mine și și-au adus aminte cu cât succes îi reprezentasem cu un an înainte, la Sibiu, când cu deblocarea examenelor. Mi-au propus să-mi înscriu candidatura – n'am vrut. Au stăruit și m'am încăpățânat. O fată s'a ridicat dintr'o bancă și mi-a scris numele pe tablă, cu creta. Eu am protestat și am ieșit din sală, făcându-mi de lucru în laborator. Peste o jumătate de oră eram anunțat că fusesem ales președintele anului doi de Medicină, cu peste patru sute de voturi contra cinci. Am avut slăbiciunea să cedez.

Și poate că, până la urmă, nu a fost o slăbiciune. Cutezanța mea de a studia Medicina izvorîse din dorința de a-i fi de folos omului. Principalul obiectiv al Centrului „Petru Maior", la vremea aceea, era unul de asistență socială. Existau foarte mulți studenți săraci, bursele – câte erau – deveniseră foarte mici în raport cu prețurile (inflația era în continuă creștere), cele două cămine de băieți și unicul de fete erau cu totul neîndestulătoare, nu se găsea pâine, nu erau medicamente. Pe toate acestea mi le-am pus în față în secunda când am acceptat alegerea, și confirmarea avea să vină curând. Una din primele mele misiuni din partea Centrului Studențesc a fost aceea de a mă duce în delegație la București, împreună cu un alt student, din anul trei, Pițurcă, și a-i solicita ministrului Sănătății medicamente gratuite pentru studenți.

S'a întâmplat că am izbândit (m'am întors cu o impresionantă cantitate de medicamente), ceea ce a făcut ca prestigiul meu să sporească. Puneam la cale – pentru strângerea unor fonduri de asistență – formarea unei orchestre studențești (frații Racolța se oferiseră printre primii), organizarea unor concerte și chiar a unor spectacole de teatru. Președintele Centrului era Marcel Bănicescu, din anul șase de Medicină, om cu destulă aplecare spre nevoile altora.

Nu e mai puțin adevărat însă că exista în Cluj și o viață politică a Universității. Deși la guvernare existau încă cele patru partide – așa-numitul guvern „de largă concentrare democratică", sub președinția lui Petru Groza –, balanța puterii înclina evident spre comuniști. Universitatea – autonomă pe atunci – era condusă de Senatul Universitar, dar câteva din funcțiunile ei cheie fuseseră ocupate de comuniști : rector era profesorul Emil Petrovici, în locul lui Iuliu Hațeganu ; Papilian fusese demis de la decanatul Facultății de Medicină și pe locul lui se instalase Mihai Kernbach ; Facultatea de Litere se pomenise la conducere cu profesorul Constantin Daicoviciu, despre care se spunea – de către cei care-l cunoșteau – că în 1940 purtase cămașă verde. De altfel, aceștia erau singurii profesori comuniști din toată Universitatea. Studenții comuniști erau destul de puțini și destul de timizi, aproape că nu se arătau la vedere. În schimb erau foarte mulți țărăniști, activi, „înfocați" (aveau puternice servicii de voluntariat pentru difuzarea ziarului *Dreptatea*), ceva mai puțini liberali. Continuam să rămân periferic vieții politice, în general nu mă interesa, nu aveam timp să citesc ziarele. Profesorul Papilian, care-mi cunoștea „trecutul" și părea îngrijorat de „schimbarea vremurilor", mă sfătuise să fac un act de oportunism și să mă înscriu în Partidul Social-Democrat (partid în care și el s'a înscris, ceva mai târziu, pentru simpla rațiune că-l rugase insistent Titel Petrescu, cu care fusese coleg de școală ; această cesiune avea să-l coste pe marele profesor și scriitor un an de pușcărie, minarea carierei și a sănătății, moartea în anonimat). Într'o bună zi mi-am luat inima în dinți și am urcat scara unei clădiri pe care văzusem scris „Sediul Partidului Social--Democrat". Pe sală nu era nimeni, doar uși în dreapta și în stânga și, dincolo de ele, voci. Înainte de a mă hotărî să intru undeva, m'am întrebat : – Ce cauți tu aici, de ce nu-ți vezi de treabă ?... Și m'am întors din drum și am coborât scara în vârful picioarelor, nu cumva să iasă cineva, să mă întrebe ce doresc și să-i spun pentru ce venisem[1].

1. Mult mai târziu, revenit din America și participând la o masă familială, am povestit acest episod din viața mea clujeană. Unul dintre meseni mi-a spus : – Să știi că Dumnezeu te-a păzit, părinte Anania ! Eu eram pe atunci în Partidul Social-Democrat al lui Titel Petrescu. Sediul nostru era undeva

Aveam impresia – destul de vagă, de altfel – că printre studenţi există şi o organizaţie legionară. Stând odată la masă într'o pensiune modestă de pe strada Andrei Mureşanu, un oarecare student s'a apropiat de mine, mi-a dat a înţelege că ştie câte ceva din păţaniile mele şi, cu foarte multă prudenţă, călcând abil pe ambiguităţi, m'a „tatonat" dacă n'aş fi dispus să activez într'o organizaţie de dreapta, clandestină, evident legionară. De cum am priceput de ce e vorba, i-am retezat-o scurt, şi de atunci nu l-am mai văzut. De abia peste cincisprezece ani aveam să aflu că la Cluj exista, într'adevăr, pe atunci, o organizaţie legionară studenţească şi că toţi membrii ei au fost descoperiţi şi arestaţi în mai 1948. Dar o altă indicaţie despre existenţa ei aveam s'o am ceva mai devreme.

Dincolo şi peste împărţirile politice, viaţa academică a Clujului era dominată, fără doar şi poate, de suflul românesc, naţionalist, monarhic, inexpres, dar vădit opus comunismului care se instala în posturile de conducere. Principalele autorităţi, tot comuniste – Vasile Pogăceanu la Prefectură şi Gheorghe Crăciun la Chestura de Poliţie –, supravegheau îndeaproape viaţa studenţească şi duceau – mai ales chestorul prim – o politică de prudenţă. Studenţii, ca toţi tinerii, se întărâtau repede şi, dacă erau bruscaţi, puteau da uşor naştere unor tulburări publice de proporţii.

Şi totuşi, în acel Cluj al primăverii lui 1946, nu comunismul era principala preocupare a vieţii academice (exista o credinţă şi o încredere generală că puterile occidentale vor restaura democraţia de tip clasic), ci problema ungurească, problemă veche şi reînnoită acum, când stăpânirea maghiară fusese alungată din nordul Ardealului. Dacă românii se întorceau „acasă" şi trăiau din plin sentimentul biruinţei, ungurii nu ezitau să-şi arate duşmănia faţă de această victorie şi să popularizeze, printre ai lor, ideea că biruinţa românească e trecătoare şi că Ardealul va fi redat Ungariei pe cale diplomatică. Maghiarii contau enorm pe relaţiile lor cu Occidentul, îşi trimiseseră emisari prin mai toate ţările apusene şi aşteptau cu încredere Conferinţa de Pace de la Paris. Refuzau să vorbească româneşte în localurile publice, înjurau pe limba lor şi nu o dată s'au petrecut acte de provocare directă asupra studenţilor care purtau o panglică tricoloră la butonieră. Confruntările acestea, dintre români şi maghiari, cele mai multe la nivelul studenţesc, creaseră o anumită tensiune în atmosfera generală a oraşului. După câte aflam şi eu, scandalurile se consumau cu deosebire prin berării şi localurile de

---

la periferia oraşului, că nu aveam noi bani pentru un loc în centru. Dumneata intraseşi în sediul partidului cu acelaşi nume, dar condus de Lothar Rădăceanu, partid care curând avea să fuzioneze cu cel comunist...

noapte, și era de ajuns ca un ungur să scape o sudalmă pentru ca să înceapă o bătaie cu pumnii și cu scaunele, din care Bimbo ieșea întotdeauna victorios. Acest Bimbo era student prin anul trei la Medicină, o namilă de doi metri înălțime și două sute de kilograme în greutate, cu fața pururi jovială și pumnul veșnic greu; era un „erou" despre care se vorbea mai în toată ziua. Scandalurile se soldau cu câteva arestări; împricinații (mai ales studenții români, și aici era toată buba) erau duși la poliție, ținuți toată noaptea, tunși chilug și eliberați în zori. Numărul „tunșilor" era în creștere, aceștia protestau împotriva chestorului Crăciun, continuau să se bată și se întorceau noaptea târziu pe la cămine strigând pe stradă „Kali", numele unei zeițe a răzbunării dintr'un film la modă. Ungurii le aruncau înjurături printre obloane și uneori le vărsau în cap conținutul oalelor de noapte.

Întărâtarea studenților venea și de acolo că autoritățile – atât ale orașului, cât și ale Universității – manifestau destulă ambiguitate în atitudinea lor față de problema ungurească. Mai mult, se dovedeau deseori părtinitoare în favoarea maghiarilor, ceea ce făcea să se spună că, în fond, „oficialii" nu cred în perpetuitatea stăpânirii românești în Ardeal și-i menajează pe unguri spre a nu se pune rău cu ei.

Cu două zile înainte de Zece Mai, studențimea a fost convocată în Colegiul Academic pentru o consfătuire cu autoritățile, în legătură cu marea defilare. Prefectul Pogăceanu, după o introducere, a început să vorbească despre Partidul Comunist și a fost întrerupt și fluierat; tot așa a făcut și profesorul Petrovici, și i s'a întâmplat la fel. Mai diplomat s'a dovedit chestorul Crăciun, care a evitat politicul și s'a referit numai la sentimentul național și ordinea publică. Omul îi auzea bine pe studenți cum scandează

Vom veni de Zece Mai
pentru regele Mihai

și nu avea interes să se complice. Deodată însă ochii studentului Pițurcă au căzut pe o pânză drapată care acoperea ceva pe un perete. S'a repezit la locul cu pricina, a smuls pânza și a dat la iveală, modelată în basorelief, stema națională ungurească. Toată sala s'a făcut un urlet, oficialii au dispărut de pe scenă, Pițurcă a găsit nu știu unde o lopată și a sfărâmat stema care – se vedea bine – era păstrată pentru eventualitatea că ungurii se vor întoarce la stăpânire.

Din cauza acestui incident, premisele manifestației de Zece Mai deveneau incerte. Bănicescu ne-a convocat pe toți președinții de an și am hotărât ca noi să defilăm nu laolaltă, ci fiecare în fruntea anului respectiv, ca să putem controla mai bine ordinea; numai președintele

Centrului avea să defileze în frunte, după profesori, purtând pe piept eşarfa ce se păstra, mi se pare, din vremea lui Goga (Centrul Studenţesc „Petru Maior” luase fiinţă la Budapesta). Aveam o singură problemă, cu profesorul Daicoviciu. Comuniştii, câţi erau, nu se manifestau ca atare în public, nu aveau uniforme, nu strigau lozinci. Numai Daicoviciu obişnuia să defileze cu pumnul stâng ridicat – salutul comunist –, ceea ce era socotit un act de provocare şi stârnea reacţii. Am avut misiunea delicată, din partea Comitetului, ca înainte de începerea defilării să mă duc la coloana profesorilor şi să-l conving pe Daicoviciu ca, de dragul ordinii şi al păcii, să renunţe la salutul său provocator. A fost greu, dar până la urmă mi-a făgăduit. Şi s'a ţinut de cuvânt. Chestorul a putut să raporteze, la sfârşitul acelei zile, că defilarea de Zece Mai la Cluj a decurs în perfectă ordine. Mersesem şi eu, în rasa mea monahală, în fruntea anului doi de Medicină şi, în afară de aceasta şi de entuziasmul de pe margini, îmi amintesc de o mare manifestaţie de simpatie a studenţilor faţă de generalul Atanasiu, comandantul garnizoanei şi erou de pe frontul de răsărit, al cărui automobil a fost luat pur şi simplu pe mâini şi purtat în triumf, cu motorul încă pornit. *O, tempora!*...

La scurtă vreme după aceea, posturile de radio au anunţat, într'o seară, că marile puteri, în consultările pregătitoare asupra Conferinţei de Pace, îi recunoscuseră României drepturi suverane asupra Ardealului. Ca la o comandă, toată studenţimea a ieşit în stradă, de prin cantine (era la vremea cinei), din cămine, din case particulare, din berării şi din parcuri şi, în numai o jumătate de ceas, coloane imense se îndreptau, manifestând victorios, spre catedrala ortodoxă. Cred că eram în bibliotecă la ora aceea. M'am amestecat în mulţime, cuprins şi eu de fiorul mândriei naţionale, şi m'am pomenit în piaţa Teatrului Naţional, care era o mare de capete. Toate clopotele băteau puternic. Pe treptele catedralei s'a ivit bătrânul preot Laurenţiu Curea – care nu părăsise Clujul în vremea ocupaţiei maghiare –, cu o făclie în mână şi doi diaconi alături. Mulţimea s'a aşezat în genunchi şi a prins a cânta *Hristos a înviat* cu atâta putere încât părea că se deschide cerul. Bătrânul preot a rostit doar câteva cuvinte:

– Studenţi, acum patru ani, eu am fost cel ce v'am urmărit în drumul pribegiei; dau mărire lui Dumnezeu că tot eu sunt cel ce vă primeşte acum; bine aţi venit, trăiască România Mare!

La o fereastră a reşedinţei sale, de alături, apăruse şi episcopul Nicolae Colan, mult încercat, şi el, în vremea ocupaţiei. I s'a făcut o imensă manifestaţie de simpatie; mulţimea s'a încolonat şi i-a trecut pe sub fereastră, după care s'a îndreptat spre reşedinţa episcopului Iuliu Hossu, pe Calea Moţilor. Din mers, am fost împins în fruntea coloanei.

Ne-am ales repede o delegaţie şi am cerut să fim primiţi de episcop. Acesta a ieşit cu noi în balcon.

– Prea Sfinţite, i-am spus, studenţimea română a venit să şteargă scuipatul unguresc de pe obrazul Prea Sfinţiei Voastre.

Şi i-am sărutat obrazul şi mâna, în ovaţiile celor de faţă. (Mult mai târziu, când l-am reîntâlnit pe episcopul Hossu la mânăstirea Căldăruşani, unde se afla în surghiun, el şi-a amintit cu mare emoţie de această scenă.)

Studenţii s'au grămădit apoi în Piaţa Matei Corvin, au scos toţi lăutarii de prin cârciumi şi au jucat toată noaptea.

Toate acestea însă trezeau ecouri furioase în resentimentele ungurilor. Studenţii nu ignorau că se pune ceva la cale, deşi nu ştiau precis ce anume. Concentrări masive de maghiari deveneau evidente în fabrica Dermata şi în atelierele CFR. Mai mult, se spunea că majoritatea veniseră recent din Ungaria (Petru Groza deschisese temporar frontiera de vest) şi toţi posedau carnetul roşu al Partidului Comunist. Provocările de pe stradă erau tot mai multe. În una din desele lui altercaţii cu studenţii, profesorul Daicoviciu îi ameninţase odată, chiar în sala de curs:

– O să pun eu muncitorii de la Dermata pe voi!

Ameninţarea s'a ţinut minte.

Se apropia sfârşitul anului universitar, absolvenţii de la Medicină urmau să-şi facă tradiţionala defilare pe arterele principale ale oraşului, în frunte cu un profesor „şef de promoţie" – care purta, ca ei, şapca roşie de Heidelberg –, cu flori aruncate înainte-le, cu procesiune la Alma Mater. Dar unele informaţii îi preveniseră că ungurii de la Dermata ar vrea să folosească această defilare pentru o provocare masivă; scontau pe un scandal mare, cu bătăi în stradă, care să fie fotografiate de agenţii lor speciali şi trimise astfel pe masa Conferinţei de Pace, spre a dovedi, negru pe alb, că elementul maghiar e persecutat şi terorizat de români. Ştiam de la Bănicescu şi de la alţii că mari dispute s'au petrecut atunci între studenţii anului şase: unii, cu duh de înţelepciune, erau de părere să se renunţe la defilare, planul ungurilor urmând să fie astfel dejucat; alţii susţineau că nu tocmai promoţia lor avea să rupă o tradiţie care se menţinea vie, din generaţie în generaţie, de la începuturile Universităţii. Până la urmă a biruit înţelepciunea, dar acea promoţie a anului 1946 a fost cea mai abătută şi mai tristă din câte se pot imagina. Singura mângâiere a noilor medici era că făcuseră un sacrificiu de dragul interesului naţional.

Către acel sfârşit de mai mă întorsesem dintr'un turneu literar la Năsăud şi aflasem că Marcel Bănicescu, preşedintele Centrului Studenţesc, căzuse bolnav în spital. Pentru după-amiaza zilei de 29 mai, Comitetul

hotărâse o Adunare Generală a studenţilor, la Colegiul Academic, pentru adoptarea unor măsuri în legătură cu planul de asistenţă. M'am dus la spital, împreună cu alţi câţiva din Comitet – cred că mai erau cu mine Piţurcă, Stoican şi Rednic de la Medicină, Suciu de la Filosofie, Mureşan de la Drept – să-l vedem pe preşedinte. Acesta ne-a spus că şederea lui în spital va mai dura, că nu va fi deci în stare să prezideze Adunarea Generală din 29 şi că-i dă părintelui Anania – ca având mai mult prestigiu şi mai mare autoritate morală – o delegaţie în acest sens. Şi mi-a înmânat o delegaţie scrisă, pe care o avea deja pregătită. Aceasta se întâmpla la 28 mai, în ajunul Adunării.

În seara aceea m'am găsit cu câţiva membri din Comitet în casa unuia dintre ei (nu-mi mai amintesc precis care anume, oricum, la o gazdă particulară, nu prea departe de Universitate) şi am discutat până târziu de tot, punând la cale ordinea de zi a şedinţei, studiind unele statistici şi bătându-ne capul ca toamna viitoare să nu-i mai găsească pe studenţi fără locuinţe şi pâine.

Târziu în noapte ni s'a părut că auzim de undeva nişte strigăte şi împuşcături, dar ne-am zis că va fi fiind un nou scandal, din cele multe, prin preajma unei cârciumi. Întârziasem, nu m'am mai dus acasă (Parcul Sportiv era departe), am dormit pe o canapea în camera acelui coleg[1].

A doua zi – 29 mai –, dis-de-dimineaţă, pâlcuri de studenţi alergau pe străzi şi se chemau spre căminul „Avram Iancu". Se întâmplase o mare nenorocire

– Hai, părinte, ce mai stai, vino repede, că te-am căutat şi pe-acasă şi ne-a spus Moina că nu te-a văzut aseară...

Am alergat. În faţa căminului „Avram Iancu" era o imensă mulţime – studenţi şi ne-studenţi – care urla de se cutremura văzduhul. Mi-am făcut loc cu coatele, am ajuns pe trotuar, călcam pe cioburi de sticlă zburate din ferestre. Am înţeles repede despre ce era vorba şi primul gând mi-a fost să iau legătură cu procurorul.

În acea seară, cea din ajun, cam pe la unsprezece şi jumătate, în faţa căminului „Avram Iancu" s'a ivit un oarecare ins – tânăr, se spunea, cu părul blond – care a prins a striga spre ferestre:

– Haideţi, bă, ce staţi, că e manifestaţie pentru Ardeal!

Şi s'a făcut nevăzut, ca un curier grăbit să vestească şi în altă parte. Studenţii nu se lăsau rugaţi pentru o asemenea treabă şi nu puţini au coborât scările, încolonându-se. Nu ştiau unde anume e manifestaţia, dar au pornit-o, gălăgioşi, spre Piaţa Matei Corvin.

N'au apucat să ajungă în piaţă, că s'au stins luminile, pe străzi şi în case, şi toată partea aceea a oraşului s'a pomenit în beznă. După numai

1. Târziu, peste ani, doctorul Gheorghe Telea din Sibiu mi-a amintit că el era gazda.

câteva minute au sunat sirenele la Dermata și CFR, și zeci de camioane încărcate cu muncitori alergau în viteză spre căminul „Avram Iancu”. Se zice că ar fi fost ca la o mie de oameni care, înjurând ungurește, au debarcat la cămin, înarmați cu rângi de fier și chiar cu pistoale. Unii aveau lanterne. Studenții – câți rămăseseră în cămin – i-au văzut prin ferestre. Unuia dintre ei i-a dat în gând (ah, ce gând inspirat!) să se repeadă pe scară, unde, între parter și etajul întâi, era o ușă din bare de fier, pliantă, strânsă la perete, pe care nimeni n'o folosise vreodată; a înfipt ușa în peretele opus, apoi ceilalți au îngrămădit peste ea dulapuri, noptiere, scaune și tot ce au mai găsit, făcând o baricadă. În acest timp, agresorii pătrunseseră înlăuntru – câți încăpuseră – și au prins a izbi cu rângile încotro nimereau, până ce au devastat tot parterul, făcând zob bucătăria, sufrageriile, biblioteca și chiar closetele; nici un obiect n'a rămas întreg, nici o farfurie, nici un pahar; o cruce mare, de lemn, aplicată deasupra intrării în bibliotecă, zburase în țăndări. Ieșiți la ferestre, studenții aruncau găleți de apă în capetele agresorilor rămași în stradă, dar s'au retras repede când aceștia au prins a trage cu armele, strigând cu turbare: „Vrem sânge de valah!”. Unul dintre agresori, înlăuntru, a încercat să rupă cu ranga grila de fier de pe scară, dar barele n'au cedat. La parter nu erau dormitoare, în afară de unul mic, improvizat, cu câteva paturi, în care un singur student, surprins de năvală, se ascunsese în grabă sub unul din ele. Neputând pătrunde la etaj, ungurii au încercat să dea foc căminului și au aprins o saltea în dormitorul acela mic. Două minute mai târziu, la parter se făcea liniște și studentul stingea salteaua aprinsă, înăbușind-o cu altele. Pentru că, între timp, atrasă de urlete și focurile de armă, o patrulă sovietică (exista un comandament militar sovietic în Cluj) s'a apropiat de cămin și i-a somat pe agresori să se retragă. Aceștia s'au urcat în camioane și au dispărut. Dar, tot între timp, poliția arestase paisprezece dintre studenții care, chipurile, manifestau pe stradă.

Pe toate acestea le-am aflat nu numai de la studenții căminului „Avram Iancu”, ci și din gura primului procuror, pe care l-am găsit în cabinetul său de la Tribunal. Se întâmplase că el ieșea de la cinematograf când a auzit sirenele și a văzut camioanele gonind spre cămin. Înfruntând riscuri destule, dar profitând de întuneric, s'a amestecat printre agresori și a devenit astfel martor ocular al evenimentului. Auzise cu urechile lui cum turbații strigau în ungurește (limbă pe care el o știa bine): „Sânge de valah!”. Procurorul era un om serios, bun român, i-a făgăduit cauzei întregul său sprijin, dar se îndoia că ancheta – dacă se va face vreuna – va fi dată pe mâna lui.

L-am lăsat și m'am dus la Poliție. Credeam că așa e corect, ca primul contact să-l iau cu autoritățile, să mă informez, să văd ce e de făcut.

Aşteptam în anticameră, pe un scaun, într'un colţ, să fiu anunţat la primul chestor, când el însuşi a deschis violent uşa şi, negru, cu faţa numai nour, a dat câteva ordine scurte cuiva dintr'o altă uşă, care nu se vedea: „Toate forţele Poliţiei, concentrate de urgenţă; dacă studenţii se apropie de Chestură şi nu se opresc la somaţie, se va trage în plin". Și a dispărut în cabinetul lui, fără să mă fi văzut. Mi-am dat seama că se întâmplă lucruri grave, m'am furişat pe scară şi am alergat la cămin.

Mulţimea era acum imensă, umplea toate străzile dimprejur. De la ferestrele căminului se ţineau discursuri incendiare. Un student din anul şase de Medicină (i-am ţinut minte numele până mai acum câţiva ani) incita la răzbunare şi la eliberarea cu forţa a studenţilor arestaţi abuziv. M'am repezit la etaj, l-am dat la o parte, făcându-l direct răspunzător de ceea ce s'ar putea întâmpla, apoi am apărut eu în fereastră şi am ţinut un scurt discurs de pacificare, îndemnându-i pe studenţi la linişte şi făgăduindu-le că reprezentanţii lor din Comitet vor colabora cu autorităţile pentru identificarea şi pedepsirea agresorilor.

Nu am apucat să isprăvesc bine acest prim discurs, când am fost informat că profesorul Daicoviciu se afla sechestrat de studenţi în una din camerele căminului. Omul venise, ca mulţi alţii, să vadă ce s'a întâmplat, studenţii şi-au adus aminte de ameninţarea lui cu „muncitorii de la Dermata" (– Îi pun eu pe voi!) şi l-au încuiat într'o cameră, să-l judece ca pe un vinovat. M'am dus repede la locul cu pricina, l-am scos pe decan de sub sechestru şi l-am dus de braţ până la colţul străzii, recomandându-i să nu se mai arate în astfel de împrejurări.

Între timp, studenţii se încolonaseră spre sediul Comandamentului Militar Sovietic. I-am ajuns din urmă. Manifestau – spontan şi sincer – mulţumiri pentru patrula care intervenise la timp şi-i împrăştiase pe unguri. Într'adevăr, se aflase că aceea fusese singura intervenţie salvatoare. Poliţia nu apăruse (dimpotrivă, aresta studenţi), armata nu se arătase; Comandamentul Militar Românesc, întrebat, dăduse explicaţia că nu poate opera pe teritoriul oraşului fără ordinul prefectului, iar ordinul nu fusese primit. Şi totuşi, armata intervenise undeva: pusese un baraj de mitraliere pe Calea Moţilor, oprindu-i pe mănăşturenii înarmaţi să pătrundă în oraş. Mănăşturul era un sat mare, legat de Cluj, vestit prin ancestralul resentiment al locuitorilor lui faţă de unguri. Se proiecta şi o anume opoziţie faţă de guvernul „de largă concentare democratică" al lui Petru Groza: la limita dintre sat şi oraş, pe Calea Moţilor, apăruse, de-a curmezişul străzii, o pancartă cu inscripţia: *PÂNĂ AICI, DEMOCRAŢIE, DE AICI ÎNCEPE MĂNĂŞTURUL.* Facultatea de Agronomie era aproape în sat; studenţii ei repeziseră vestea asupra agresiunii ungureşti de la „Avram Iancu", la biserică sunase clopotul de alarmă şi mai multe sute de ţărani porniseră, înarmaţi, spre Cluj. I-au oprit mitralierele româneşti,

ivite nu ştiu cum în calea lor; şi bine au făcut, căci altfel mare vărsare de sânge ar fi fost în noaptea aceea. Dar acestea s'au aflat ceva mai târziu; studenţii ştiau că patrula sovietică întinsese puştile spre unguri şi-i silise să fugă. De aceea manifestau acum, repet, spontan şi cu sinceritate. Comandantul a ieşit cu un tălmaci în balcon şi le-a mulţumit manifestanţilor.

Îmi părea bine că toată acea vânzoleală de stradă ia un caracter mai paşnic şi mi-am îndrerptat gândul către probleme imediate şi practice. M'am dus la căminul Babeş (intenţionam să mă duc şi la cel de fete), să aranjez înjumătăţirea porţiilor de prânz pentru studenţii căminului devastat, care nu aveau unde şi ce să mănânce. Acolo, la Babeş, m'au găsit doi colegi, în goană:

– Hai, părinte, că e nenorocire, studenţii au împresurat Prefectura şi vor să-l omoare pe prefect!

Piaţa Prefecturii era, toată, o mare de capete şi un vuiet de urlete. Mânia se generaliza prin contaminare rapidă şi n'am mai văzut niciodată o mulţime atât de furioasă, atât de dezlănţuită; un fel de „Vrem capul lui Moţoc!". De data aceasta, capul era al prefectului Pogăceanu, socotit, în opinia tuturor, principalul vinovat; se aflase între timp că el ordonase un baraj de mitraliere în calea mănăşturenilor, dar nu făcuse nimic spre a-i opri pe unguri. Prefectul se afla înlăuntru, blocase bine uşa de la intrarea parterului, cu gărzile în spatele ei. Studenţii nu izbutiseră s'o forţeze şi câţiva încercau să se caţere pe cei doi stâlpi care susţineau balconul, spre a deschide o cale directă la cabinetul prefectului, de la etaj. Unii colegi, înspăimântaţi de ceea ce se vedea – şi mai ales de ceea ce se prevedea –, mă implorau să fac într'un fel şi să evit o nenorocire; să te ferească Dumnezeu, ziceau ei, de furia oarbă a gloatelor.

Mi-am făcut loc cum am putut, am ajuns la intrare şi am cerut să mi se deschidă. După o scurtă parlamentare cu gărzile dinlăuntru şi după ce am făgăduit că voi intra numai eu, mi s'a deschis. La etaj erau prefectul, primul procuror, un ofiţer sovietic, încă vreo două persoane şi un membru din Comitetul studenţesc; după câte îmi amintesc, cred că era Rednic, din anul patru de Medicină, roşcovan, cu ochelari. Atmosfera era tensivă, prin uşile închise ale balconului răbufneau în rafale urletele celor din piaţă. Prefectul era livid, tremura, ochii i se stinseseră în spatele ochelarilor. M'a primit ca pe un salvator, deşi mă vedea pentru întâia oară; după toate probabilităţile, Rednic îl informase că eu aveam delegaţie de preşedinte al Centrului Studenţesc.

– Părinte, te rog, mi-a zis el, pe dumneata te ascultă, fă ceva, ieşi în balcon, vorbeşte-le, potoleşte-i... te rog!...

Şi-şi frângea mâinile.

A sunat telefonul. Rednic mi-a şoptit că din zece în zece minute suna de la Bucureşti ministrul de Interne şi se interesa care e situaţia.

– Tovarăşe ministru, l-am auzit pe prefect vorbind în receptor, iată, e aici preşedintele Centrului Studenţesc, îl cheamă Anania, el are autoritate, ar fi bine să-i vorbiţi...

Şi mi-a trecut receptorul. În urechi îmi urla vocea furioasă a lui Teohari Georgescu, ordonându-mi să ies în balcon şi să-i împrăştii pe cei din piaţă. Mi-am păstrat calmul. Aveam atâta intuiţie cât să realizez că cheia situaţiei era, cel puţin până la un punct, în mâna mea. I-am spus ministrului că eu nu pot ieşi în balcon cu mâna goală; mi-aş lua curajul să le cer studenţilor să se împăştie dacă le-aş putea făgădui, în schimb, eliberarea colegilor lor arestaţi azi-noapte. Autorităţile locale făcuseră un abuz, spiritul de justiţie cerea o primă reparaţie. Ministrul a început să urle, mai furios, că el nu negociază cu huliganii; eu să împrăştii mulţimea, că de nu, „pun mitralierele în voi!”. Şi a trântit receptorul.

Atunci am început să negociez, local, cu prefectul. El se apăra spunând şi jurându-se (îmi amintesc bine, jurându-se) că el nu are nici un amestec în arestarea studenţilor şi că Poliţia lucrează sub autoritatea directă a Ministerului de Interne. Şi îl lua de martor pe primul procuror, care nu se arăta a mă fi văzut de dimineaţă. Ofiţerul sovietic nu se amesteca – se plimba de colo până colo, cu un tălmaci, şi era numai urechi.

A sunat din nou telefonul. Ministrul cerea să-mi vorbească. Dar, înainte de a-mi trece receptorul, prefectul l-a informat că situaţia e tot mai gravă, că el nu are înlăuntru gărzi suficiente şi dacă studenţii pătrund în balcon şi forţează uşa, nu mai e nimic de făcut. Vocea ministrului era acum ceva-ceva mai stăpânită, dar insista, ca o poruncă, să ies în balcon. L-am întrebat dacă a dat ordin la Poliţie să fie eliberaţi cei paisprezece. Până la urmă mi-a făgăduit că va da imediat acest ordin, dar eu să ies în balcon. Voi ieşi, i-am replicat eu, *după* ce va da acest ordin. El a izbucnit din nou în urlete, că el e ministru şi nu acţionează sub presiune, dar eu i-am amintit, calm, că presiunea nu venea de la mine. Şi ţineam receptorul departe de ureche, să audă şi el vuietul de afară. Vocea a devenit „negociabilă” şi mi-a dat cuvântul de onoare că va telefona la Poliţie în câteva minute, în minutul următor. Îmi dădeam seama că-mi asum un risc moral extraordinar, dar mi-a dat în gând să-mi iau o măsură de acoperire.

– Domnule ministru, i-am spus, vă rog să-i daţi acest cuvânt de onoare şi domnului prim procuror, care se află lângă mine.

Şi i-am trecut acestuia receptorul. După câteva secunde, procurorul îmi confirma promisiunea ministrului.

Am ieşit în balcon, am ridicat mâna şi am ţinut-o aşa preţ de trei-patru minute, până ce vuietul s'a potolit şi s'a făcut linişte. Am vorbit scurt, tare, apăsat, uşor retoric, pe ton de tribună: dreptatea e de partea noastră, ceea ce avem de făcut e s'o dovedim şi s'o câştigăm – şi i-am îndemnat să părăsească piaţa, făgăduindu-le pe cuvânt de onoare că la ora cinci voi deschide şedinţa Adunării Generale prin a le prezenta, liberi, pe cei paisprezece colegi arestaţi azi-noapte. Asemenea cuvinte pot avea efecte miraculoase; urletele de până mai adineaori s'au prefăcut spontan în urale şi ovaţii. Am rămas în balcon până ce am văzut piaţa aprope goală, apoi l-am rugat pe primul procuror să meargă cu mine, l-am luat pe Rednic şi pe încă alţi doi şi am plecat la Poliţie. Pogăceanu înviase. (Aveam să-l mai întâlnesc peste şase ani şi să-i datorez eliminarea mea din învăţământul teologic universitar.)

Chestorul Crăciun părea dezolat, negru de supărare, mânios pe ministrul de Interne, care – îi spunea el procurorului – când îi ordona să aresteze studenţi, când îi ordona să-i pună în libertate, fir'ar a dracului de treabă. Ne-a poftit să luăm loc pe nişte scaune, în cabinetul lui, şi să aşteptăm. Fiind informat de agenţii lui că studenţimea ar putea lua Chestura cu asalt (aşa sunaseră discursurile incendiare de la ferestrele căminului devastat), chestorul făcuse o mişcare „strategică": îi îmbarcase pe arestaţi într'o dubă şi-i trimisese la Turda. Acum, duba de abia ajunsese acolo şi primea ordin telefonic să se întoarcă. Aveam de aşteptat vreme de un ceas. Ne-a propus chestorul să plecăm şi să revenim, dar noi nu ne-am mişcat, deşi nu mâncaserăm nimic în ziua aceea şi ne era foame. Procurorul însă, socotindu-şi rolul încheiat, şi-a luat îngăduinţa să plece. Noi am rămas pe scaune şi chestorul la biroul lui şi ne uitam unii la alţii şi nu aveam ce să ne spunem. Tăcerea era lungă şi penibilă. Mă întrebam ce gânduri or fi în capul chestorului şi mă gândeam la Vlad Dracul al lui Arghezi şi la meditaţia lui asupra ţepelor ce li se cuveneau boierilor din preajma mesei. La o vreme, am tresărit şi m'am dus la fereastră: de afară se auzise un fragment din *Deşteaptă-te, române*; duba intrase pe poarta Chesturii.

Am coborât în curte şi i-am luat pe studenţi în primire, unul câte unul, după nume şi acte. Nu cunoşteam pe nimeni, dar ceilalţi din delegaţie îi ştiau pe câţiva. Se apropia ora cinci, nu voiam să-i scap din mână, i-am dus pe toţi la un birt şi am mâncat împreună.

Amfiteatrul cel mare al Colegiului Academic era ticsit de studenţime. Mă uitam la ei printr'un rost din spatele scenei, ştiam că veniseră acum nu pentru problemele noastre de asistenţă, ci să vadă dacă a fost sau nu cu putinţă să-mi ţin cuvântul. La 25 de ani e greu să scapi de tentaţia gloriei. Nu numai că nu am scăpat, dar i-am făcut şi o regie. Am apărut singur la tribună, într'o tăcere de gheaţă. După o introducere

foarte scurtă și foarte generală, în care mi-am prezentat și mandatul de președinte-delegat al Centrului, m'am referit la promisiunea dată în balconul Prefecturii, că voi începe ședința prin a le înfățișa pe cei paisprezece studenți arestați abuziv azi-noapte.

– Domnilor colegi, aceștia sunt!

Și, la un semn al mâinii, din spatele scenei s'au ivit cei paisprezece, urmați de membrii Comitetului studențesc. Ședința aceea n'a mai fost ședință, ci valuri succesive de ovații și scandări și iar ovații. Cei paisprezece au fost smulși de pe scenă și purtați pe sus, din mâini în mâini, ca niște eroi, au făcut astfel înconjurul amfiteatrului și n'au mai ajuns pe scenă. Eu am încercat să intru în ordinea de zi, dar n'a fost chip – nu-i ardea nimănui atunci de asistență socială, ci de dreptate națională. S'au ținut discursuri, șovinismul maghiar a fost puternic înfierat, ca și ungurii agresori; nu mai puțin înfierate au fost și autoritățile românești, s'au dezvăluit fapte noi (chestorul Crăciun, de pildă, se zicea, fusese azi-noapte nu la datorie, ci la un chef în afara orașului, iar pe studenți îi arestase comisarul Măldărescu). S'a adoptat o moțiune prin care se cerea începerea imediată a anchetei și pedepsirea agresorilor de la căminul „Avram Iancu". Părintele Anania era acreditat să supravegheze îndeaproape mersul anchetei și să intervină în favoarea cauzei românești.

Autoritatea mea devenise indiscutabilă. Boala lui Bănicescu mă împinsese în mijlocul evenimentelor și nu mai puteam da înapoi. Mă simțeam solidar cu destinul.

Următoarele două zile n'au adus nici o limpezire; dimpotrivă, mai multă confuzie și tulburare. Nu se începea nici o anchetă. Mai mulți studenți – unii dintre ei membri în Comitet – se oferiseră să colaboreze cu Siguranța și furnizaseră o seamă de informații, nume și adrese ale unor unguri denunțați de vecini că lipsiseră în noaptea aceea de acasă. Nu exista nici un semn că cineva dintre cei deferiți cercetărilor ar fi fost deranjat. Evident, autoritățile intenționau să mușamalizeze totul și, la acea vreme, să arunce vina pe studenți, pe acești huligani care-i provocaseră de atâtea ori pe frații și conlocuitorii noștri unguri. Politica de mușamalizare îi indigna până și pe unii angajați ai Poliției și Siguranței, ceea ce mi-a făcut posibilă stabilirea unor legături de informații în aceste două sectoare, lucru foarte important pentru orientarea Comitetului. O anchetă nu mai era de așteptat. Ungurii lucraseră cu cap, deveniseră – cu ușurință – posesori ai carnetului roșu, iar Partidului Comunist nu-i convenea, tocmai acum, când se confrunta cu celelalte din guvern, să-și aresteze propriii membri și să-i defere ca pe niște anarhiști, tulburători ai ordinii publice. Explicația aceasta – care, de altfel, părea reală – se răspândea cu mare iuțeală printre studenți și profesori și-i irita tot mai mult; politicul se dovedea prevalent asupra naționalului, studențimea

română trebuia să îndure, cuminte, ofensa adusă de agenţii şovinismului maghiar. Nu, aceasta nu se poate, îşi strigau studenţii unii altora, nu se poate!... Pe de altă parte, ungurii se simţeau protejaţi şi deveneau tot mai impertinenţi, pe stradă şi în localuri. Evident, scandalul le era necesar, iar în atmosfera ce se crease nu era greu de găsit. Se auzea că un grup de studenţi prinseseră un ungur care-i înjurase şi-l muiaseră de mai multe ori în apa unui lac, fără ca totuşi să se îndure să-l înece. Bătăi erau destule, tinerii nu puteau fi ţinuţi în frâu – nici nu era, practic vorbind, cine să-i ţină.

Cu membrii Comitetului mă sfătuiam tot la câteva ceasuri, urmăream evenimentele, ne gândeam cum să canalizăm mai paşnic protestele studenţilor, aşa încât nici demnitatea noastră să nu fie ofensată, dar nici să le furnizăm ungurilor materiale „documentare" pentru masa şi dosarul Conferinţei de Pace.

Prindea tot mai mult ideea unei greve şi am început s'o discutăm. Ne-am împărţit când a fost vorba dacă o asemenea grevă trebuie să fie doar de protest sau şi de revendicare; în primul caz, ea ar fi avut un termen; în al doilea, durata ei era în funcţie de satisfacerea revendicărilor. S'a pus la vot; cei mai mulţi s'au pronunţat pentru o grevă de protest *şi* revendicare: începerea anchetei şi sancţionarea vinovaţilor. Autorităţile trebuiau forţate să pună în aplicare legea. Personal, nu aveam nici o încredere că ancheta s'ar începe vreodată (mă prevenise, din primul moment, însuşi primul procuror) şi aş fi fost pentru o grevă de protest. Dar a trebuit să cedez nu numai votului, ci şi interior, în ceasul când a izbucnit vestea – era 31 mai – că se făcuse o nouă arestare de studenţi; şapte inşi, printre care şi Piţurcă, fuseseră luaţi de pe stradă, fără nici un motiv (cel puţin aparent) şi închişi la Poliţie (sau la Siguranţă, nu se ştia bine, dar şi Chestura avea un serviciu de Siguranţă). Evident, nu se mai putea. Universitatea intrase în fierbere, studenţii strigau după dreptate, că, dacă nu, şi-o fac singuri.

Comitetul a convocat Adunarea Generală studenţească pentru a doua zi la ora 9 dimineaţa, în Colegiul Academic. Ne-am gândit să-l aducem la şedinţă şi pe rectorul Emil Petrovici, şi în acest sens am format o delegaţie şi ne-am dus la el. M'a primit numai pe mine; ceilalţi, cărora li se mai adăugaseră şi alţii, pe scară, au rămas în anticameră. Împreună cu rectorul era şi profesorul Kernbach, decanul Facultăţii de Medicină. Am avut o confruntare dramatică. Rectorul a refuzat să accepte invitaţia, a declarat că nu se simte dator să-i apere pe huligani, că autorităţile au dreptate şi, adus în culmea furiei, a strigat că el însuşi telefonase la Poliţie să-i aresteze pe cei şapte studenţi, căci îi văzuse pe fereastră în atitudini suspecte. Nu se putea să nu devin şi eu furios, am ridicat tonul, l-am apostrofat pe rectorul care ar fi trebuit să fie părintele

studenţilor şi se dovedise a le fi călău. Am ieşit scrâşnind. Dar nu băgasem de seamă că cei din anticameră – care între timp se făcuseră mulţi – întredeschiseseră uşa şi ascultaseră totul. M'am pomenit luat în braţe şi pupat de o fată, aplaudat de ceilalţi, care se uitau la mine cu admiraţie şi respect; o asemenea filipică, ziceau ei, nu mai auzise rectorul în viaţa lui; studenţii Clujului au acum un conducător, fraţilor, ce-o spune părintele, aia să facem, uraa!...

A doua zi, la 1 iunie (oi ţine minte toată viaţa), era zece şi jumătate, am pus ceasul pe tribună şi am declarat greva de protest şi revendicare a tuturor studenţilor din Universitatea Daciei Superioare. Ovaţii, urlete de entuziasm. Am făcut un expozeu mai larg asupra intenţiilor ascunse ale ungurilor şi i-am îndemnat pe studenţi să se abţină cât pot şi să nu răspundă la nici o provocare, orice act de violenţă fiind de natură să le servească interesele. *Să te superi când vrei tu, nu când vrea altul* trebuie să devină lozinca fiecărui student, în acest moment greu...

I-am lăsat apoi pe membrii Comitetului să organizeze partea tehnică a grevei, pichetele care urmează să stea la intrările sălilor de cursuri spre a-i împiedica pe eventualii disidenţi să facă vreo ruptură. Curând s'a dovedit însă – chiar de a doua zi – că nu era nevoie de pichete; la grevă aderaseră şi studenţii evrei, sătui şi ei de violenţă şi vărsare de sânge.

Mai mult, practic nu se mai ţineau cursuri, profesorii înşişi se declaraseră în grevă, solidari cu studenţii. Senatul universitar demisionase în bloc, rectorul era pus în situaţia de a lucra numai cu cei doi decani comunişti şi nu putea lua hotărâri legale; ceea ce nu l-a împiedicat însă ca în dimneaţa zilei de 4 iunie să afişeze o decizie prin care studentul Anania Valeriu era exmatriculat din Universitate.

Începând din prima zi a grevei, eu eram atât de ocupat încât nu mai aveam timp să mă duc acasă. Pe de altă parte, fusesem sfătuit să nu prea circul pe stradă. Colegii mă voiau păzit, Bimbo se oferise cu mare plăcere să-mi organizeze o gardă personală. Prin mijlocirea studentului Mureşan, profesorul (Traian) Pop de la Facultatea de Drept mi-a pus la dispoziţie cheia şi cabinetul său de lucru din clădirea centrală a Universităţii, unde am făcut un fel de cartier general al grevei. Acolo mă sfătuiam cu membrii Comitetului, acolo primeam toate informaţiile, acolo mi se aducea mâncare şi tot acolo dormeam, pe o canapea, acolo îmi petreceam şi ceasuri de singurătate, târzii, când mă gândeam la toată tragedia neamului românesc şi plângeam cu faţa'n palme. Nimeni nu ştia, nimeni nu trebuia să ştie că eu pot să şi plâng; eu eram şi trebuia să rămân conducătorul încrezător în sine, inspirator de curaj şi îndrumător pe căile cu desăvârşire drepte. Nu, eroii nu au dreptul să plângă, dar eu plângeam cu faţa'n palme şi nu mă ştia nimeni.

Veneau ştiri că autorităţile vor lua măsuri drastice împotriva greviştilor. La Siguranţă s'ar fi discutat arestarea mea, dar ea trebuia precedată de o exmatriculare, ca să fiu surprins în poziţie de impostor. Se zvonea chiar – fără surse precise – că oraşul va fi pus sub stare de asediu şi că în acest sens s'ar fi făcut apel la trupe sovietice de ocupaţie şi control, întrucât în generalul Atanasiu nu se putea avea încredere, ca unul care se bucura de simpatia studenţilor. Din partea ungurească se lansau tot felul de ştiri false, cum că, de pildă, cutare student a fost crunt bătut de maghiari şi e pe moarte în cutare spital. Trimiteam oameni să verifice şi se dovedea provocarea, menită să reînvie întărâtările studenţilor care, de bine, de rău, se mai liniştiseră, conştienţi că protestul lor are o expresie, greva. Dar greva – sau cel puţin integritatea ei – părea ameninţată de unii disidenţi care pretindeau că ei vor să-şi dea examenele, că au venit la Universitate să înveţe carte şi că greva e susţinută în fond de leneşii şi zurbagiii care nu s'au pregătit pentru sfârşitul de an.

Îmi părea rău că cedasem ideii de „revendicare". O grevă de protest, de câteva zile, ar fi fost de ajuns. Una lungă, fără nici un termen, e greu de controlat. Mă şubrezeam interior, începusem să mă gândesc la o posibilitate onorabilă de a ridica greva, când a intevenit un incident care m'a readus pe poziţie. Eram în biroul profesorului Pop cu câţiva colegi din Comitet, când am fost anunţat că afară e cineva care doreşte să-mi vorbească. Am ieşit şi am văzut un tânăr care s'a uitat ţintă la mine, în poziţie de drepţi, şi mi-a comunicat, scurt, că din ordinul Mişcării Legionare trebuie să ridic greva imediat. După care s'a întors să plece. Mie mi-a năvălit deodată sângele în cap şi i-am strigat din urmă:

– Nu primesc ordine de la nimeni, domnule!

Tânărul s'a făcut nevăzut, eu am reintrat în cabinet, trântind uşa, dar nu am spus nimănui nimic. „Ordinul" mă obliga, moral, să continui greva cu orice preţ. Incidentul însă era o indicaţie că în Universitate exista o organizaţie legionară. Dar de ce voiau legionarii ca greva să înceteze, nu pricepeam nicicum; îmi plăcea să-i cred, totuşi, pe cele mai avansate poziţii de patriotism, pe ei, a căror istorie era faimoasă prin masive (dar şi violente) greve studenţeşti. (Despre tânărul care fusese la mine şi despre poziţia legionarilor aveam să mă lămuresc mult mai târziu, în 1959, când am citit întregul dosar al anchetei mele penale, de dinaintea procesului de la Ploieşti, în care se aflau nişte declaraţii ale lui Nicolae Petraşcu, Nistor Chioreanu şi ale altora. În 1946, Petraşcu, care conducea din Sibiu, conspirativ, întreaga organizaţie legionară, a fost informat asupra evenimentelor de la Cluj, ca şi asupra celui ce răsărise, nitam-nisam, conducător al studenţimii. Principiul lui Petraşcu

era ca unitățile lui să activeze cât mai „la fund” și să evite orice prilej de a ieși la suprafață. Or, greva de la Cluj era o demonstrație de suprafață, iar angajarea „băieților” în ea le putea pune în primejdie anonimatul. În acest sens, el l-a trimis pe Chioreanu – ajutorul lui imediat – la Cluj, iar acesta l-a mânat pe studentul Pop Cornel la mine, cu „ordinul” de a înceta imediat greva. Și mai târziu, la Aiud, am aflat că acel Pop Cornel fusese implicat în reeducarea de la Pitești și murise tragic la Jilava.)

Eram în cea de a treia zi de grevă și nu exista nici un indiciu că vreuna din revendicările noastre ar urma să fie satisfăcute. O seamă de membri ai Comitetului au ridicat și problema „legalității” grevei sau, mai precis, a acoperirii ei; ea fusese hotărâtă de Comitet și pronunțată de președinte în „aclamațiile” mulțimii, dar nu era expresia unui vot nominal. Am hotărât așadar să convocăm pentru a doua zi, 4 iunie, o nouă Adunare Generală și să supunem greva unui vot secret.

Mi-a fost o noapte grea aceea din ajunul Adunării, nedormită, frământată. Pentru câteva ceasuri mi-am luat privirea de pe evenimentele din juru-mi și am ațintit-o asupră-mi. Ce se întâmpla cu mine? Oare nu eu îmi făgăduisem să-mi văd numai de studii și literatură și să nu mă amestec în nici un fel de altă activitate? Oare bine îmi ședea mie, călugăr, să pozez în erou de mase și să mă las purtat de orgolii ieftine? Eram eu sigur că greva avea numai un caracter academic-național, fără implicații politice? Cine sunt acești membri din Comitet? De câtă vreme îi cunoșteam și ce știam eu despre ei? Dacă unii politicieni – și în special țărăniștii – vor să facă din grevă și din mine un instrument al propriilor interese? Să fi fost oare adevărat că internarea în spital a lui Bănicescu era „strategică”? Să fi știut el ceva, într’adevăr, despre planurile ungurilor? Și dacă am acceptat totuși o delegație din partea lui, de ce nu m’am limitat la mandatul propriu-zis, adică la prezidarea Adunării din 29 mai, și m’am aruncat în vâltoarea evenimentelor mari? Nu cumva îmi depășisem mandatul și eram un impostor? Nu cumva îmi pângăream singur propriile-mi făgăduințe și-mi ruinam visul de a deveni medic? N’ar fi bine oare ca mâine să mă retrag frumos și cinstit din toată afacerea asta și să cedez altuia – oricare ar fi el – locul de erou național?

Cam cu aceste gânduri am coborât a doua zi în holul Universității, unde Bimbo și echipa lui de haidăi așteptau să mă însoțească peste drum, la Colegiul Academic. Am găsit sala arhiplină, am urcat la tribună și am vorbit patru ore și jumătate – cea mai lungă cuvântare din viața mea. Un expozeu amplu asupra evenimentelor, pozițiilor noastre și intențiilor ungurești, am analizat țesătura de interese care împiedicau autoritățile să purceadă la o anchetă, am apelat la înțelepciunea studenților,

îndemnându-i să gândească matur dacă putem menţine o grevă fără nici o şansă de a-şi realiza obiectivele şi dacă, în cazul unor măsuri extreme din partea statului, vom fi în stare să rezistăm cu mijloacele „academice” pe care ni le-am propus. În fond, discursul meu se voia subtil demobilizator, dar nu-mi dădeam seama că oratorul care făcea asemenea analize şi se vădea stăpân nu numai pe analizarea istoriei, ci şi pe arta cuvântului, creştea, minut cu minut, în ochii şi admiraţia audienţei. A fost lungă şedinţa aceea, lungă, şi nu s'a mişcat nimeni din sală. După mine au vorbit alţii, cu mai multă însufleţire, apăsând pe ideea că având un asemenea conducător – pe care Dumnezeu l-a trimis în ceasul acesta de cumpănă – se poate merge până'n pânzele albe.

S'au împărţit buletine de vot, şi vreme de un ceas şi jumătate s'au perindat studenţii prin faţa urnei, în care timp eu încă mă sfătuiam cu membrii Comitetului, în camerele din spatele scenei. Atunci a venit vestea că pe afişierul rectoratului apăruse exmatricularea mea din Universitate. Informaţia fusese, deci, adevărată – însemna că trebuie să urmeze arestarea. Nu-mi era frică de arestare, ci de eşecul grevei. A venit rezultatul votării : imensa majoritate, pentru menţinerea grevei ; foarte puţine voturi împotrivă (mai târziu aveam să-mi explic că erau ale legionarilor, studenţii aceia de la balcon care nu aplaudau şi nu ovaţionau, mulţumindu-se doar să fie prezenţi). Am revenit la tribună şi am anunţat exmatricularea mea din Universitate. Ca urmare a faptului că, formal, nu mai sunt student, mi-am depus mandatul de preşedinte-delegat al Centrului, cu propunerea ca Bănicescu să fie rugat a-i da altcuiva delegaţie. Declaraţia mea a produs consternare, confuzie. Oratorii nu mai veneau la tribună, ci se improvizau pe lângă pereţii sălii, jurând că dacă părintele Anania îi părăseşte, studenţii vor ieşi în stradă şi îşi vor face dreptate prin orice mijloc, începând cu pedepsirea rectorului-criminal care a afişat o asemenea decizie. I-am lăsat să vorbească şi am părăsit scena. Eram obosit, aproape epuizat. Am cerut un pahar cu apă. Colegii din Comitet mi s'au făcut roată împrejur, implorându-mă, conjurându-mă să nu-i părăsesc. Trebuie să-mi dau seama, ziceau ei, că în momentul de faţă reprezint mai mult decât o personalitate, un simbol al ideii de ordine, singurul om în stare să stăpânească acest tineret confuz, gata să se dedea la acte nesăbuite. Cât despre exmatriculare, ea este cu desăvârşire ilegală, nulă şi neavenită, deoarece, după regulament, numai Senatul Universitar are autoritatea de a exmatricula un student. Vorbeau unul după altul şi mai mulţi deodată şi eu m'am ridicat şi m'am dus la fereastră şi mi-am lipit fruntea de geam. Tăcere s'a făcut, şi aşteptare. Câteva secunde. Mi-am dezlipit fruntea de geam. Zarul fusese aruncat.

– Bine, le-am zis, rămân.

Dar era evident că de acum trebuia să intrăm în plină conspirație. Am făcut un plan de câteva minute, am dat câteva dispoziții. Eu trebuia să dispar de la suprafață, Suciu va merge cu mine și numai prin el voi ține legătura cu restul Comitetului, care rămânea să conducă greva pe teren. Totul va depinde de solidaritatea și dedicația noastră față de cauza în care ne-am angajat.

M'am întors la tribună și am anunțat că revenisem asupra depunerii mandatului, că voi continua să conduc greva până la capăt. Toată sala a izbucnit în urale, apoi minute în șir mi s'a scandat numele. De abia am izbutit să fac iarăși liniște ; le-am recomandat studenților seriozitate și maturitate, să nu răspundă la provocări, să nu creadă zvonurile alarmiste, să se orienteze numai după comunicatele ce vor fi afișate zilnic în principalele puncte ale Universității și care vor fi semnate, în original, cu numele meu și de mâna mea. L-am lăsat pe Mureșan să încheie ședința (se făcea și o colectă pentru fondul grevei), i-am îmbrățișat pe colegii din Comitet, l-am luat pe Suciu și am coborât scara din dos, în curtea Colegiului, unde se afla Bimbo. O trăsură cu streașina lăsată aștepta la poartă, m'am urcat în ea, cu Suciu lângă mine, Bimbo a venit lângă capră (capul i se plimba pe deasupra streașinii) și i-a șuierat vizitiului :

– Mână la Mănăștur ! Și nu sufli vorbă, că te turtesc !

Lung e drumul Clujului, lungă era și Calea Moților prin care eu, călugărul Vartolomeu, intram în plină aventură, închinat cu desăvârșire unor evenimente care mă solicitau. Trăsura a oprit undeva pe ulița principală a Mănăștului, Suciu i-a plătit birjarului și i-a făcut semn să se întoarcă. Dar nu acolo trebuia să ne oprim noi, ci ceva mai departe, la casa unui inginer agronom care ne-a primit cu bunăvoință și s'a declarat părtaș al conspirației. Ne-a dat o odaie, în latura din spate, și ne-a făgăduit și mâncare, în schimbul unei sume convenabile. De cum am ajuns, mi-am dat jos rasa și dulama, am îmbrăcat o bluză de sport, mi-am ras barba și mustața, Suciu mi-a retezat părul, în care am ales o cărare pe stânga și am lăsat un zbenghi pe sprânceana dreaptă. Mă uitam în oglindă și mă întrebam când anume mă travestisem : acum, sau mai demult, la mânăstirea Antim ? Odată cu ținuta civilă mi se schimbaseră parcă și mișcările, mergeam altfel, mai degajat. Țineam cu ușurință mâinile în buzunarele pantalonilor.

(Și fiindcă veni vorba de pantaloni, voi face o mică paranteză. Intrasem în anul doi la Medicină și aproape îl isprăvisem cu aceeași pereche de pantaloni, în două culori înnădite, pe care o avusesem la Sibiu. Trebuia să mă prezint la examenele de la Academia Teologică și am solicitat o audiență la episcopul Nicolae Colan, cu o cerere pentru scutire de taxe. Episcopul era un cărturar de seamă, membru al Academiei

Române, mă ştia de la şezătorile literare, mă felicitase pentru poeziile mele, aveam toate motivele să cred că-mi va aproba cererea. E adevărat, nu mă întrebase niciodată ce fac, cum o duc, dacă am ce mânca sau unde dormi – cum făcea, bunăoară, secretarul general al Universităţii, domnul Vătăşescu –, dar, oricum, îl credeam sensibil la nevoile altora. N'a fost aşa. Episcopul mi-a spus că nu se poate, că Academia are o mulţime de lipsuri materiale, că Episcopia cu greu o poate susţine, şi aşa mai departe. Nu-mi venea să cred. I-am vorbit şi eu de sărăcia mea, de strâmtorările de tot felul, i-am înfăţişat dovezi, am insistat, l-am rugat, am cerşit. Episcopul se arăta inflexibil, nu părea convins de nici un argument, îmi împinsese hârtia, uşor, la marginea biroului. Atunci, disperat, am făcut cel mai mare gest de umilinţă din viaţa mea : mi-am dat în lături pulpanele de la rasă şi dulamă şi i-am arătat episcopului ce fel de pantaloni purtam pe mine. El a ridicat din umeri, a neputinţă, şi n'a zis nimic. Am plecat ruşinat, umilit de moarte, şi am ajuns acasă plângând. Pantalonii aceia blestemaţi îmi ardeau trupul. O bună parte din casa în care şedeam era magazie de echipament sportiv, fel de fel de mingi, rachete, bocanci, pantofi de tenis, suliţe, discuri şi tot felul de... haine : bluze, pantaloni, căciuliţe, şepci, toate claie peste grămadă ; sportivii veneau, îşi luau ce le trebuia pentru exerciţiile lor şi le aduceau înapoi, fără să le fi luat în primire şi fără să le predea cuiva anume. În ziua aceea, cu inima rănită şi dinţii strânşi, m'am strecurat în una dintre magazii şi am furat o pereche de pantaloni, iar pe cei vechi i-am ars în sobă. Umilinţa fusese atât de mare încât noii mei pantaloni, deşi de furat, nu mă ardeau.)

Nicolae Suciu era ceea ce se cheamă un băiat bun de tot. Ardelean de pe valea Mureşului, greco-catoloc, absolvise Teologia la Blaj şi era acum student în anul doi la Filosofie. Făcea parte din Comitet, ca preşedinte al anului său, şi avea funcţia de secretar al Comitetului. Curat la suflet, sincer, entuziast, plin de dăruire, cu privirea ageră şi vorba repede, studentul acesta nu prea înalt, cu obrazul mai tânăr decât vârsta, mi se apropiase de la bun început, îmi câştigase o încredere totală şi-l simţeam alături. Intuiţia nu m'a înşelat. Rar am văzut un om mai devotat, mai lipsit de interes personal şi mai curajos. Greva a mai durat două săptămâni, şi în tot acest timp Suciu a fost omul meu de legătură cu ceilalţi membri ai Comitetului şi cu spiritul maselor. Mânca şi dormea cu mine, îmi procurase o maşină de scris, se ducea zilnic în oraş şi preda comunicatele alcătuite şi semnate de mine, care apăreau, ca prin miracol, în principalele locuri de afişaj. El îmi aducea toate informaţiile, pe el trebuia să-l cred pe cuvânt, pe temeiul celor spuse de el hotăram măsuri şi trimiteam dispoziţii. Era singurul care ştia unde mă aflu, nu sufla o vorbă despre asta şi nimeni nu îndrăznea să-l

întrebe. La o vreme în care toţi agenţii de Siguranţă răscoleau oraşul să-mi dea de urmă, el trecea drept şi senin printre ei, cu privirea lui limpede, cu zâmbetul lui curat. Nu-l putea nimeni bănui, căci nu purta în el nici o viclenie, nici o prefăcătorie care ar fi putut să-l trădeze ochiului expert. Nu făcea nici un fel de politică, îşi iubea cu pasiune credinţa şi neamul, visa la o vreme în care scumpul său Ardeal să nu mai fie o marfă de târguială şi şantaj în mâna marilor puteri, nici pradă pentru poftele ungurilor.

Greva se desfăşura paşnic, studenţii se arătau maturi, rezistau provocărilor, se abţineau de la obişnuitele scandaluri, nu se înregistrau geamuri sparte, şi nici capete. Studenţii, cei mai mulţi, învăţau pentru examene – pe care şi le nădăjduiau, totuşi, apropiate –, alţii ieşeau la vremea când ştiau că trebuie să apară comunicatul şi se îndreptau spre unul din afişiere, vedeau ce se spune, ziceau ura! şi plecau în treburile lor, cel mai adesea la sport sau la o bere. Comunicatele aveau darul de a-i asigura mai întâi că au un conducător care e liber şi coordonează, apoi de a le spune adevărul şi a spulbera zvonurile false. Îndemnul la linişte şi ordine li se repeta zilnic, ştiau de acum că acestea erau arme puternice.

Mai mult, ştiau că au faimă. Despre agresiunea ungurească şi greva studenţilor scriseseră şi continuau să scrie ziarele, zburau corespondenţe, vestea s'a împânzit în toată ţara, clujenii erau obiect de admiraţie generală. Celelalte centre universitare trimiteau mesaje de simpatie şi organizau greve de solidarizare. Primii care au intrat într'o astfel de grevă au fost studenţii Şcolii Politehnice din Braşov. Au trimis o delegaţie, care de abia a răzbit până la mine, călăuzită precaut de Suciu (când aveam contacte cu alţii, nu foloseam niciodată locuinţa inginerului, ci câte o casă de ţăran, tot alta pentru fiecare împrejurare; nu aveam şcoala conspiraţiei, dar intuiţia mi se dovedea îmbelşugată). O altă delegaţie, din Timişoara, anunţa că şi studenţimea de acolo intrase în grevă. De la Universitatea din Iaşi mi-a ajuns un splendid mesaj, scris pe pergament, cu evocarea lui Ştefan cel Mare, Petru Rareş şi Mihai Viteazul; studenţimea ieşană intrase în grevă. După câte am aflat, la Universitatea din Bucureşti s'a încercat ceva, dar acţiunea a fost repede înăbuşită; prezenţa instituţiilor centrale nu le-a permis niciodată studenţilor bucureşteni să aibă un rol în viaţa publică.

Pe măsură ce greva noastră câştiga popularitate, se anunţau măsuri drastice împotriva ei. Fireşte, prima ar fi fost arestarea mea, dar eu socoteam că aceasta ar fi o mare prostie din partea autorităţilor. Mănăşturul era, tot, o cetate de veghe, se prezuma că poliţia şi agenţii de Siguranţă cu greu şi-ar putea face loc într'o arie care le putea fi primejdioasă. Cu toate acestea, copiii inginerului depistaseră indivizi suspecţi pe uliţele

satului și mă sfătuiau la mai multă prudență. La un moment dat am părăsit casa inginerului și m'am mutat în afara satului. Mănăștirul era dominat de un deal – mai precis, de coama unui platou – pe care se întindea un codru uriaș, cunoscut sub numele de Pădurea Popilor (era proprietatea Bisericii Unite). Acolo, sus, în marginea pădurii, mi-am făcut o colibă de crengi și frunzari, din gura căreia aveam în privelişte tot satul, cu ulițele lui și potecile de printre holde. Din acea colibă am condus greva până la sfârșit. Soția inginerului se oferise să ne gătească în continuare, Suciu aducea mâncarea cu sufertașele și nu se atingea de ea până nu începeam eu. Dormea în deschiderea colibei, de-a curmezișul, ca un câine de pază. Într'o noapte am auzit prin preajmă trosnituri de surcele uscate, strivite sub pași. Suciu a aprins lanterna și a dat cu ochii de niște feciori țărani înarmați, care i-au făcut semn să nu se sperie.

– Spuneți-i domnului părinte, i-au șoptit ei, să se hodinească liniștit, că noi suntem pe-aici și nu se apropie nimeni.

Eram mai cunoscut decât credeam.

Acolo, la margine de codru, îmi scriam la mașină comunicatele și-l așteptam pe Suciu cu vești. În ceasurile de singurătate aveam timp să stau pe gânduri. Îmi venea în minte maica Artemia, pe care o văzusem de câteva ori în sala Colegiului Academic, cu celelalte călugărițe, parte din studențime. Nu aveam cărți la mine, în afară de ediția definitivă, de la Fundații, a poeziilor lui Minulescu. Ciudat: în acele zile de mare gravitate și tensiune citeam și rețineam în memorie „Romanța noastră":

Pe-același drum
Mânați de-același îndemn nefast al năzuinții,
De-aceleași ne'nțelese-avânturi
Spre tot mai sus...

În sat am coborât o singură dată, când am avut o întâlnire cu Onoriu Chețianu, conducătorul echipei sportive „U". Rectoratul voia cu orice preț să spargă greva și căuta disidenți. Unde nu izbuteau ademenirile și făgăduielile, interveneau – și cel mai adesea – amenințările. Sportivii au fost întotdeauna oamenii cei mai îndrăgostiți, cei mai pasionați de îndeletnicirea lor, și rectorul știa aceasta când i-a anunțat pe studenții din echipa de fotbal că dacă nu intră la cursuri formația „U" va fi desființată. Tinerii – care aveau programate competiții cu alte echipe și scontau pe succese mari (era, într'adevăr, o echipă foarte bună) – începuseră să șovăie, ședeau în cumpănă. Chețianu – care era instructor de sport al Universității și pe care îl cunoșteam de prin 1937, când, sub auspiciile Străjii Țării, mă învățase să schiez, în cadrul unui curs, la

Predeal – părea îngrijorat, fiindu-i era teamă de o defecţiune. Ne-am înţeles ca el să-i sfătuiască pe băieţi să mai reziste puţin, căci mult n'o să mai dureze.

În realitate, nu ştiam cât va mai dura. Profesorii – şi ei în grevă, solidari cu studenţii – erau ameninţaţi la salarii. O parte dintre ei se adunau conspirativ în casa lui Coriolan Tătaru şi se sfătuiau. Mi-au trimis vorbă că ar vrea să mă vadă. Garanţia morală era Victor Papilian. Consfătuirea a avut loc seara târziu, pe lumină mică. Suciu mă însoţise pe drum şi rămăsese la poartă, în umbră. Mai erau de faţă – din câţi mi-i amintesc – Haţeganu, Veluda, Crişan, Pop, câţiva de la Litere şi Filosofie. Profesorii mi-au propus să încerc negocieri cu Guvernul pentru eliberarea celor şapte studenţi. Dacă izbutim, ar fi ceva, primul obiectiv al grevei ar fi atins şi, la urma urmelor, ne-am putea mulţumi şi cu atât; o anchetă nu aveam de aşteptat. Tătaru era în bune relaţii cu primul-ministru Petru Groza şi s'a oferit să-i adreseze acestuia un mesaj special, pe care eu să-l pun în mâna unei delegaţii care să meargă la Bucureşti. Aveam informaţii că cei şapte nu mai erau la Cluj, ci în arestul Ministerului de Interne.

Profesorul Tătaru a scris mesajul pe loc şi am plecat cu el. A doua zi, seara, plecau spre Bucureşti Rednic şi preşedintele anului întâi de la Medicină (al cărui nume nu mi-l mai amintesc cu nici un chip[1]). S'au întors peste două zile. Petru Groza îi primise cu bunăvoinţă, făgăduindu-le sprijinul, dar tot ce putuse face a fost să obţină promisiunea lui Teohari Georgescu ca delegaţii noştri să-i viziteze pe arestaţi şi să le dea ceva mâncare şi ţigări. Cei şapte nu ştiau pentru ce erau ţinuţi acolo, nu li se făcuse nici o anchetă, dar în arestul de la Cluj Piţurcă fusese bătut la tălpi; se rugau să facem ceva pentru ei şi să-i scoatem de acolo.

Nu făcusem un secret din faptul că trimiteam o delegaţie la Guvern; dimpotrivă, o anunţasem într'un comunicat. Dar am anunţat şi refuzul Ministerului de Interne de a-i elibera pe ai noştri. La scurtă vreme a apărut în Cluj Teohari Georgescu însuşi. N'a vrut să stea de vorbă cu nimeni, în afară de câţiva membri din Comitetul Studenţesc, care au acceptat să se ducă la Prefectură. Ministrul le-a vorbit aspru, a bătut cu pumnul în masă şi le-a urlat să-şi bage minţile în cap şi să-i cheme pe studenţi la cursuri, că de dracu' ăla de popă o să aibă el grijă. Şi a plecat aşa cum venise.

Nu ştiu dacă sunt în stare, după atâţia ani, să reconstitui o cronologie exactă, dar cred că după vizita lui Teohari Georgescu – şi ca urmare a ei – au fost luate unele măsuri represive împotriva greviştilor. Studenţilor

1. Este vorba de Mirescu.

la Medicină care lucrau ca externi în spitale li s'au refuzat salariile dacă nu dau declarații de desolidarizare de grevă. Tinerilor bolnavi li s'au sistat medicamentele, sub aceeași condiție. Dar măsura cea mai generală și mai de efect au constituit-o exmatriculările în masă. Zilnic la afișierul de la rectorat apăreau sute și sute de nume pe liste de exmatriculare, studenții se perindau prin fața lor, se citeau și începeau să se întrebe dacă și câtă seriozitate are sancțiunea. Exmatricularea – spunea rectoratul – poate fi ridicată numai dacă respectivul se desolidarizează de grevă și „intră în ordine".

Presa continua să se agite pe tema grevei de la Cluj. Nu mă deranjase un articol violent apărut în *Scânteia*, care mă înfiera și mă numea, ironic, „micul Căpitan al Daciei Superioare", cât mă deranjau articolele de prea mare laudă din ziarele partidelor „istorice", în special *Dreptatea* ; aveam tot mai mult impresia că grevei noastre i se atribuia un rol politic, iar faptul acesta mă punea pe gânduri.

Profesorul Tătaru stăruia să mai încercăm, convins fiind că doar calea negocierilor va aduce o dezlegare. I-am trimis iarăși pe cei doi la București. Groza i-a primit iarăși cu bunăvoință, dar când au ajuns la Interne au fost arestați și i-a scăpat tot Groza, care – cavaler – căuta să-l convingă pe Teohari că delegații se bucură de „dreptul de sol" și că nu pot fi arestați atâta vreme cât le funcționează mandatul. De data aceasta cei doi s'au întors cu un rezultat, dar acesta nu era acceptabil : Guvernul se învoia să-i elibereze pe cei șapte, dar *numai* după ce noi ridicăm greva. Acesta era cuvântul Ministerului de Interne, dar Groza – care nu era comunist – nu se pusese chezaș. Cine ne garanta nouă că Guvernul se va ține de cuvânt ? Noi îl aveam garant pe profesorul Tătaru, dar numai față de Petru Groza, care, la rândul său, deși prim-ministru, nu putea fi un garant față de Interne. Eram în impas. Rectoratul exmatricula masiv, negocierile noastre eșuau.

Comitetul a fost anunțat că Lucrețiu Pătrășcanu, ministrul Justiției, venise la Cluj și voia să stea de vorbă cu studenții. I-am trimis un scurt mesaj prin care îi sugeram că ar fi înțelept și mai potrivit să nu apară în fața maselor, ci să aibă o convorbire restrânsă, dar deschisă, numai cu membrii Comitetului. El era de altă părere : i-a convocat pe studenți la Colegiul Academic și s'a urcat la tribună. Mulți dintre cei care-și amintesc de Pătrășcanu în Ardeal fac o confuzie, spunând că aici, la Cluj și în această împrejurare, ar fi făcut el faimoasa declarație – care avea să-l coste capul – că „întâi sunt român și apoi comunist". După câte pot eu să-mi amintesc – și destul de vag –, el făcuse această declarație în alt oraș al Transilvaniei, Satu Mare sau Baia Mare, sau Sighet, și ceva mai înainte. Tocmai de aceea se spera mult de la el. În realitate, la Cluj nici n'a apucat să vorbească. Pătrășcanu a avut proasta inspirație

să nu țină seama de un anumit formalism al vieții universitare din Cluj, în virtutea căruia profesorii li se adresau studenților cu „domnilor colegi”, „domnișoarelor colege” – nici în ruptul capului nu i-ar fi tutuit. Ministrul Justiției – care era și el profesor – a venit cu limbajul de la București și și-a început discursul cu „Băieți, eu am venit la voi să ne cunoaștem”... „Băieții” au mârâit a insatisfacție, dar ministrul a continuat cu „voi” și „vouă”, „ale voastre”, până ce toată sala a irupt în fluierături și huiduieli și oratorul a trebuit să părăsească scena într’un vacarm înfiorător. M’a surprins lipsa de tact a lui Pătrășcanu și m’a întristat.

Una din principalele mele griji era să fiu la curent cu spiritul maselor studențești, să nu mă las furat de entuziasme superficiale, să nu devin victima unor informații false sau pe jumătate. Suciu se ducea zilnic în oraș, îmi raporta tot ce știa, dar de dincolo de el nu știam nimic. Așa se face că am ieșit odată, împreună cu el, la un sondaj direct, și am intrat întâi într’o berărie, la subsol, plină de studenți și de halbe. M’am amestecat printre ei, la o masă, am comandat bere, Suciu m’a prezentat ca pe un Ionescu, prieten de-al lui, student la București. De la bun început mi-am dat seama că se vorbea numai de grevă, de aspectele ei recente și de „Părintele”. Nu mi se mai rostea numele, mi se spunea, simplu, „Părintele”. Colegii de la masă s’au arătat bucuroși să mă informeze, ca pe un „străin” ce eram, ce înseamnă greva lor pentru expresia conștiinței noastre naționale și ce înseamnă să aibă ea un conducător atât de extraordinar. „Părintele” căpătase proporții fantastice, faptul că era și nu era prezent îi dăduse o aureolă de mit; toată Poliția și Siguranța îl căutau și nu-l aflau, dar cuvântul lui apărea zilnic, nu se știe de unde, sub iscălitură proprie; i se mai spunea și „Îngerul cu barbă”, era în același timp aici și acolo, americanii îi dăduseră o mașină blindată pe care o conducea singur, însuși ministrul de Interne se temea de el, mă rog, „Părintele” era cel mai mare erou național al vremilor noastre. Ascultam sceptic, mă gândeam, amuzat, la Zalmoxis al lui Blaga, am îndrăznit să iau cuvântul și să-mi temperez interlocutorii în sensul că am auzit și eu câte ceva despre acest „părinte”, de prin alte părți, că e un om aproape comun, dar înzestrat cu darul pozei și al imposturii, că de ce nu-și vede el de cădelniță și o face la Cluj pe Popa Șapcă... Cred că m’am întins cam mult și am apăsat prea tare pe unele calificative, căci cei din preajmă se încruntau, își făceau semne din ochi, vădit se întărâtaseră, așa încât Suciu, care mă tot lovise cu piciorul pe sub masă, m’a luat de mână și m’a scos repede afară, ca să scap nebătut. Am mers pe străzi, am tras cu urechea în dreapta și’n stânga, apoi Suciu m’a dus la un coleg al lui care se întâmpla să-și aniverseze ziua de naștere și avea în casă, ca oaspeți, vreo zece-doisprezece

băieţi şi fete, la un pahar de vin. Şi acolo eram tot Ionescu şi tot de la Bucureşti, dar de data aceasta foarte tăcut, timid. Se vorbea, firește, despre grevă şi despre „Părintele", cu aprindere şi imaginaţie. O fată, studentă la Conservatorul de Artă Dramatică, aflase că „Părintele" e şi scriitor, autor de piese de teatru...

– ...şi când o să se schimbe vremurile şi eu o să termin Conservatorul şi o să ajung actriţă – ajung sigur, asta s'o ştiţi voi, am talent şi sunt şi drăguţă –, o să mă duc la Părintele – el o să fie directorul Teatrului Naţional, o să vedeţi voi! – mă duc – ce, credeţi voi că n'o să am curaj? sunt şi drăguţă, după toate alea –, mă duc şi-i spun: eu, părinte, am votat pentru grevă, am fost în grevă, m'am ţinut pe poziţie, nu m'am lăsat intimidată – îi spun, credeţi că nu-i spun? că sunt şi drăguţă –, am rezistat până la urmă, acum sunt actriţă, am talent şi vreau să joc un rol în piesa dumneavoastră...

Tăcut cum devenisem, fata mă ignora, şi nici ceilalţi nu-mi dădeau prea multă atenţie. Mult mai târziu, când Suciu a întâlnit-o din nou nu ştiu unde şi i-a spus cine era prietenul cu care venise, curajoasa actriţă nu l-a crezut, apoi a leşinat de emoţie...

Exmatriculările în masă trebuiau să ducă la o altă măsură: studenţii nu mai aveau dreptul să beneficieze de cantine şi de cămine. S'au tăiat raţiile de alimente, cantinele s'au închis. O informaţie de la Chestură mă anunţa de dimineaţă că la ora 3 după-amiază forţele poliţieneşti vor pătrunde în căminul Babeş şi-i vor soma pe studenţi să evacueze clădirea. Se sconta pe o rezistenţă sigură a acestora şi pe un raport de rebeliune contra autorităţii publice.

L-am repezit pe Suciu în oraş, cu dispoziţia ca la ora 2 nici un student să nu mai fie în cămin; să se ducă unde or putea, la ora 3 căminul trebuia să fie găsit gol.

La acea oră treceam pe bicicletă prin faţa căminului şi trăgeam cu coada ochiului la ce se întâmplă: poliţiştii, uluiţi, se uitau unul la altul, câţiva studenţi, cu boccelele alături, şedeau pe marginea scării şi cântau din chitare.

Seara, cei mai mulţi dintre locatarii de la Babeş şi-au întins aşternuturile prin parcuri şi pieţe şi au semănat oraşul cu vestea că studenţii români au fost azvârliţi în stradă.

Un alt curier de la Poliţie îmi anunţa planul unei razii generale; orice student găsit afară va fi arestat, sub calificativul de vagabond. Imediat am trimis curieri-fulger prin tot oraşul, cu îndemnul ca fiece student să plece din parc şi să intre în prima casă de român, măcar pentru noaptea aceea. Cu toate acestea, destul de mulţi au fost surprinşi de razie şi duşi la Poliţie. Li s'a dat drumul a doua zi, sub declaraţia că vor părăsi Clujul în timpul cel mai scurt.

Presiunile erau mari. Fără cămine și fără mâncare, studenții își puneau problema, crucială, dacă ridică greva și rămân în Cluj sau dacă o continuă și pleacă acasă. O asemenea hotărâre nu putea fi luată decât în Adunarea Generală, pe care am convocat-o pentru ziua de 16 iunie, dimineața, la Colegiul Academic. Întrebarea era, acum, cine prezidează ședința? Așa cum eram, travestit, nu mă puteam prezenta în fața mulțimii; să nu mă prezint și să deleg pe altcineva, ar fi fost extrem de dificil pentru moralul studenților. M'am hotărât să prezidez ședința, aruncând în balanță ultimul risc și ultima expresie a aventurii.

În dimineața aceea m'am urcat pe o bicicletă și am intrat în oraș. Pe drum mi s'a dezumflat o roată, am lăsat bicicleta pe seama lui Suciu și am continuat drumul pe jos. La un colț de stradă l-am zărit pe comisarul Măldărescu, din Serviciul de Siguranță al Chesturii de Poliție, fumând și așteptând, probabil, pe cineva. M'a scormonit un demon, am scos o țigară și i-am cerut voie comisarului s'o aprind. M'a servit cu indiferență, parcă ușor plictisit. La Universitate, în cabinetul conspirativ al profesorului Traian Pop, mă aștepta Nelu Racolța și peruchierul-șef al Operei, care-mi confecționase, după fotografie, o barbă și o mustață false. În numai câteva minute eram altul – adică eu, „părintele"; peruchierul îmi făcea ultimele retușuri, din foarfecă și creion gumat, în timp ce Suciu desfăcea pachetul și-mi pregătea dulama. Apoi am rămas numai cu el și urmăream, prin fereastră, ce se întâmplă în stradă, dincolo de care era Colegiul Academic. Colțurile erau împănate de agenți de Siguranță în civil. Un cordon de poliție barase trecerea spre intrarea în Clegiu, studenții – dintre cei întârziați – se îngrămădeau în fața cordonului, se făceau că-l forțează cu heei-rup! și păreau destul de bine dispuși. Un curier îmi anunța ultimul plan al Poliției: dacă apare Anania, să fie lăsat să conducă ședința, să se vadă ce hotărâri se iau, și să fie arestat la ieșire. Perfect, mi-am zis, chestorul e om cumsecade. Din stradă s'a auzit un uraa!, cordonul se dăduse la o parte, întârziații năvăleau în sală, dar nu înainte de a-și fi prezentat la intrare, unei comisii de control instituite de Comitet, legitimațiile de studenți. Sala gemea de tineret, toți erau cu sufletul la gură, toți văzuseră paza din jurul Colegiului, toți se întrebau dacă misteriosul „părinte" se va arăta sau nu; foarte mulți erau sceptici.

M'am mai controlat o dată în oglindă. Totul era în ordine, numai părul, acum dat iarăși pe spate, părea cam scurt, dar nu făcea nimic; peruchierul se dovedise maestru, barba se potrivea de minune, numai mustața părea puțin cam groasă și o simțeam întinsă pe buză (de n'oi păți vreun bucluc în timpul cuvântării, să vezi ce mai circ!...).

Cu un minut înainte de ora fixată mi-am pus dosarul cu hârtii sub braț și am coborât scara, la capătul căreia mă aștepta, fericit, Bimbo,

cu o echipă de zdrahoni. Nu se dumerea Bimbo pe unde venisem, dar, la urma urmelor, clădirea avea mai multe uşi; sau poate că acolo, în ea, fusesem tot timpul. Suciu plecase înainte. Bimbo a făcut din băieţii lui un dreptunghi, pe mine m'a pus în mijloc, el s'a aşezat în frunte, şi aşa am trecut printre poliţiştii şi agenţii care se uitau lung şi nu le prea venea să creadă.

Când am ajuns în spaţiul din spatele scenei, membrii Comitetului, care nu mă văzuseră de două săptămâni, s'au năpustit pe mine cu îmbrăţişări şi sărutări – părinte, dragă părinte!... –, iar emoţia le luase nu numai văzul, ci şi simţul olfactiv, căci dacă barba îmi era bine aplicată, în schimb nu se putea să nu miroase a eter. M'am ferit cum am putut şi m'am grăbit spre tribună: S'a iscat un răscol în toată mulţimea, ţipete şi vuiete de uimire şi entuziasm, „idolul" era de faţă, ieşit din legendă, în carne şi oase, mulţumea cu mâna şi-şi simţea zâmbetul strâmb. Tumultul a durat minute în şir, se potolea şi iar începea, se cutremurau pereţii şi perdelele, se clătina văzduhul. Am vorbit foarte scurt, sobru, „la obiect"; hotărârea nu s'a lăsat nici măcar discutată, s'a rostit din sală, într'un glas, prin mii de glasuri: – Nu ne lăsăm, fraţilor, continuăm greva, plecăm acasă, ungurii ne alungă pentru a doua oară, sub protecţia autorităţilor româneşti, dar ne vom întoarce biruitori etc. etc. O ultimă întrebare, un vot unanim, prin aclamaţii, câteva noi recomandări şi îndemnuri la ordine, l-am rugat pe Mureşan să închidă şedinţa şi am plecat, în aplauze şi ovaţii. Când o parte dintre membrii Comitetului au ajuns, după mine, în spatele scenei, n'au mai văzut decât un ins în bluză de sport care-şi alegea o cărare în păr, la oglindă, şi se freca pe obaji cu vaselină. Suciu înfăşura grabnic un pachet, în timp ce eu coboram scara din spate. Jos mă aştepta o altă bicicletă. Din sală răbufnea imnul de încheiere *Gaudeamus igitur*, agenţii şedeau coardă – gata, se termină, acum! –, din curtea Colegiului ieşea, pedalând încet, fără grabă, şi trecea printre ei un ins oarecare, cu ţigara în colţul gurii. De abia pe Calea Moţilor am început să mân cu mare viteză.

Se zice că agenţii au strecurat om cu om, la ieşire, până la ultimul, apoi au năvălit în clădire şi au scotocit prin toate ungherele – au deschis şi cazanul de la calorifer –, dar nu s'au dumerit niciodată cum de-l văzuseră pe călugărul Anania intrând şi nu-l mai văzuseră ieşind. Deveneam, şi pentru ei, un mit.

Studenţii au început a părăsi Clujul încă din aceeaşi seară, cu oarecare tristeţe, dar şi cu mândrie. Potopeau trenurile în toate direcţiile, şi nu fără a scrie pe vagoane, cu creta, că fuseseră alungaţi din Alma Mater. Cei mai mulţi dintre membrii Comitetului au rămas pe loc. Nu eram atât de naivi încât să nu pricepem că plecarea studenţilor îi crea

Guvernului probleme noi. Fiecare ins devenea, în satul sau oraşul său, un „agitator”, oricum, un popularizator a tot ce se întâmplase, un factor de informare directă a opiniei publice. Dar nu era mai puţin adevărat că aveam şi noi problemele noastre. Cea mai serioasă era a celor din noua promoţie de la Medicină, nerăbdători şă-şi dea examenele finale şi să intre în posesia diplomei de medic. Cei mai mulţi aveau aranjamente de plasare prin spitale şi clinici; pentru ei, chestiunea era nu de a-şi amâna nişte examene pentru toamnă, ci de a-şi rata un început de drum în profesie. Făcuseră deja un sacrificiu renunţând la tradiţionala defilare, acum li se cerea prea mult.

Pe de altă parte, ţărăniştii, care-şi pregăteau terenul pentru alegerile din toamnă, exploatau cât puteau situaţia, trăgând spuza pe turta lor. Personal, eram extrem de preocupat ca greva să nu ia un aspect politic. Că noi, studenţii, ne aflam pe poziţii opuse Guvernului şi autorităţilor locale, era adevărat, dar aceasta numai din pricină că autorităţile comuniste căutau cu orice preţ muşamalizarea agresiunii maghiare, iar pentru aceasta nu se dăduseră în lături de la abuzuri împotriva studenţilor. În tot cursul grevei sau al întrunirilor noastre nu se manifestase nici o lozincă împotriva Guvernului ca atare, dar conflicul era implicit.

A doua zi am avut o nouă consfătuire cu o seamă de profesori şi am trimis la Bucureşti o nouă delegaţie, de data aceasta cu o propunere de compromis: studenţii arestaţi să fie puşi în libertate nu la Cluj şi nici la Bucureşti, ci undeva pe drum, la Braşov, Sighişoara sau Sibiu; în acel moment, înainte ca ei să ajungă la Cluj, noi ridicăm greva.

Aşteptam rezultatul cu nerăbdare; îmi era teamă să nu se întâmple vreo defecţiune înainte ca o dezlegare – cât de cât onorabilă – să fi venit. Comitetul se socotea în stare de emergenţă, şedea mai mult la un loc, în casa unui coleg, care avea şi telefon. Eu nu mai puteam sta izolat, a trebuit să mă „deconspir” în parte şi să mă arăt aşa cum eram. Bănicescu ieşise din spital şi venea la consfătuirea noastră continuă, dar îşi declina orice rol conducător în evenimente de asemenea natură. Era şi el preocupat de examene şi profesie şi nu făcea nici o taină din aceea că scontase pe poziţia lui de preşedinte al Centrului Studenţesc „Petru Maior” (ceea ce era, totuşi, un titlu de glorie) spre a-şi asigura o plasare mai bună. Acum îl preocupa o plasare pur şi simplu şi, mai înainte de ea, diploma de doctor.

În ziarul local *Tribuna nouă* a apărut un lung articol, semnat de profesorul Mihai Kernbach, decanul Facultăţii de Medicină, prin care încerca să demonstreze că exmatriculările în masă operate de rectorat erau pe deplin justificate. Am scris un articol-replică, pe care l-am trimis la redacţia aceluiaşi ziar, spre publicare, dar nu a apărut.

Între timp s'a aflat că sosise la Cluj o delegaţie de la Bucureşti, a UNSR-ului (Uniunea Naţională a Studenţilor din România), organizaţie care funcţionase până mai deunăzi sub denumirea de FDU (Frontul Democrat Universitar), alcătuită din studenţi comunişti sau procomunişti. Ramura clujeană, precum am spus, era destul de anemică, nu putuse (sau nu voise) să ne facă greutăţi; acum venise o delegaţie a organizaţiei centrale, cu scopul de a cerceta situaţia la faţa locului, de a întări organizaţia locală şi, mai practic, de a sparge greva. Doi din Comitetul nostru au avut o întâlnire cu cei de la Bucureşti şi s'au întors abătuţi: i se cerea Comitetului, în numele autorităţii de stat, o declaraţie prin care se desolidarizează de Anania, ca de unul ce acţionase din iniţiativă proprie şi de unul singur. Colegii s'au indignat, au respins propunerea şi au trimis vorbă că mai degrabă pot fi arestaţi, la orice oră, de pe strada X, numărul Y. Delegaţia bucureşteană mai aducea la cunoştinţă că de acum înainte viaţa universitară va intra sub conducerea UNSR-ului şi că aceasta e singura organizaţie studenţească pe care rectoratul Universităţii o recunoaşte şi cu care înţelege să stea de vorbă. Alte vremuri băteau la uşă, formele vechi trebuiau să dispară. Fireşte, li s'a răspuns bucureştenilor că – aşa cum se ştia – Comitetul Centrului „Petru Maior" fusese *ales* de studenţi, nu impus de Guvern. Dar noi simţeam că presiunile sunt mari, iar Bănicescu, deşi nu dezertase, nu încuraja nici un fel de rezistenţă; dimpotrivă, pretindea că abia îi mai ţine în frâu pe ai lui, absolvenţii de la Medicină, să nu dea declaraţiile cerute şi să intre la examene. Noi trimiteam în afară mesaje din care reieşea că suntem mai tari şi mai neînduplecaţi decât eram, şi voiam cu tot dinadinsul ca impresia aceasta să ajungă în conştiinţa autorităţilor; nu era nici o îndoială că delegaţia bucureşteană ţinea permanent legătura cu Capitala.

În dimineaţa zilei de 19 iunie, Piţurcă telefona din Sibiu că el şi colegii săi sunt liberi şi că pleacă cu primul tren spre Cluj. De îndată am alcătuit un comunicat de ridicare a grevei (bineînţeles, pe ton victorios, totuşi moderat), pe care l-am iscălit eu şi ceilalţi membri ai Comitetului. Comunicatul a fost multiplicat şi afişat peste tot, apoi transmis, pe toate căile, studenţilor plecaţi, cu îndemnul de a se întoarce la cursuri (mai precis, la examene, căci perioada cursurilor se încheiase).

Bănicescu avea să semneze, ca preşedinte, şi noi toţi după el, chiar a doua zi, într'o atmosferă mohorâtă, de sfârşit de veac, un alt comunicat: autodizolvarea Centrului Studenţesc „Petru Maior". Era un act de capitulare, pe care eu, unul, l-am iscălit în genunchi, plângând. Nu ştiu pe unde o fi rămas eşarfa cu inscripţie în fir de aur pe care Bănicescu, ultimul preşedinte al acestui Centru – din care făcuse parte şi Goga –, o purtase cu mândrie, pentru cea din urmă oară, la 10 Mai 1946.

Epilogul acestor evenimente, ca orice epilog, a fost scurt. În numai câteva zile, Clujul s'a umplut iarăşi de tineret. S'au redeschis căminele şi cantinele, căminul „Avram Iancu" a fost pus în reparaţie rapidă. De grevă nu mai vorbea nimeni, trecuse, aproape că se uitase, studenţii erau preocupaţi acum, febril, de cât de repede îşi pot revizui materiile şi de cum vor răspunde la examene.

Eu am mai rămas în coliba mea din marginea Pădurii Popilor până ce am ştiut că s'au ridicat toate exmatriculările (operaţie pe care rectorul o făcuse în trepte, cu aparentă greutate) şi au început efectiv examenele. Doi din fostul Comitet „Petru Maior" băgaseră de seamă că, din toată Universitatea, doar eu rămăsesem exmatriculat. Au alcătuit un memoriu adresat rectoratului şi au început să umble cu el, din student în student, după semnături. Au rămas dezolaţi: mai toţi dintre cei solicitaţi le puseseră întrebarea dacă n'ar fi indicat ca memoriul, înainte de a primi semnături, să aibă pe el o viză a organizaţiei UNSR!

Într'o seară m'am furişat până în casa din Parcul Sportiv, mi-am luat lucruşoarele din cameră şi rămas-bun de la Moina – care se uita la mine cu admiraţie tragică – şi am părăsit Clujul. Suciu nu-şi văzuse numele pe lista reînmatriculaţilor şi refuzase să facă vreo intervenţie. Pleca în surghiun, împreună cu mine.

Din nou în pribegie

Trenul ne ducea domol pe valea Mureșului, eu și Suciu trebuia să ajungem dincolo de Carpați, la schitul Pătrunsa, unde bătrânul părinte Veniamin ne va da, desigur, adăpost.

Suciu mi-a propus să ne oprim în satul său pentru o noapte și o zi, să-și ia ceva schimburi și rămas-bun de la ai lui. Ne-am oprit, eu am dormit în noaptea aceea un somn lung, odihnitor, cu nervii destinși, după atâtea săptămâni de încordare.

A doua zi pe la amiază – mai aveam câteva ceasuri până la trenul următor – am ieșit amândoi în afara satului, la Mureș, să facem o baie și să stăm la soare. Mă simțeam bine, mi-a făcut plăcere să înot îndelung și să trec Mureșul de mai multe ori, de la un mal la celălalt. Suciu se așezase la soare, cu o carte în mână, într'o luntre priponită la mal, dar eu încă nu mă astâmpărasem și mai treceam o dată râul – lat și domol în locul acela – înot. M'am trezit deodată cu un defect de respirație, în sensul că puteam să inspir, dar nu mai eram în stare să expir aerul din plămâni. Trecusem de jumătatea râului, malul opus nu era departe, mi-am zis că prundul trebuie să-mi fie la îndemână, m'am lăsat la verticală și m'am dus la fund. Apa era adâncă. N'am fost niciodată un înotător excelent, ci numai atât cât să mă țin corect la suprafața apei. M'am dezorientat, mi-am dezechilibrat mișcările, am încercat să înot pe dedesubt, mă speria gândul că în loc să merg spre mal am apucat-o spre mijlocul râului, am prins a înghiți apă. Am zvârlit din picioare și, o secundă, cu capul deasupra apei, am strigat, apoi iar am căzut la fund, zbătându-mă. Am zvârlit din nou, o nouă secundă am fost deasupra apei și l-am văzut pe Suciu cum se aruncă în apă. Acum știam că voi fi salvat. Înghițeam apă, dar eram lucid, foarte lucid, și mă gândeam la ceea ce citisem prin cărți, că inșii pe cale de a se îneca își ucid uneori

salvatorii prin aceea că-i apucă de mâini sau de gât şi se îneacă împreună. L-am simţit, l-am văzut pe Suciu prin preajmă, căutându-mă, şi l-am apucat de un picior. În câteva secunde eram întins pe nisipul de pe mal: Suciu îmi făcea mişcări de respiraţie forţată şi mă silea să vărs apa din burtă. Într'o jumătate de ceas eram restabilit şi treceam Mureşul înapoi, escortat îndeaproape de salvatorul meu. Mergând după aceea spre gară, pe potecă, aveam senzaţia amară că aş fi putut să mor stupid, după ce avusesem şansa de a muri eroic.

Drumul spre Pătrunsa trecea pe la Bistriţa. Am intrat în mânăstire ca doi străini, Suciu i-a cerut Maicii Olga, care ieşise în prag, găzduire pentru o noapte. Mama Olga a zâmbit subţire şi ne-a poftit în casă; mă şi recunoscuse, după ochi. Era la curent cu toate cele întâmplate – cine nu ştia de greva de la Cluj? – şi se arăta mândră de fiul ei duhovnicesc – care numai duhovnicesc nu arăta! –, măcar că-i ducea grija. Mama Paia (aşa i se spunea în orfelinat maicii Epiharia, o călugăriţă în vârstă şi şchioapă, cu care surorile Gologan formau trinitatea conducătoare a Bistriţei) s'a veselit foarte văzându-mă aşa de golan şi fercheş, a făcut cafele şi s'a oferit să-mi ghicească. Mama Olga m'a îndemnat să stau la Pătrunsa până mi-o creşte barba, apoi să vin şi să locuiesc în vale, că are ceva de lucru pentru mine. Ne-am înţeles ca eu şi Suciu să coborâm o dată pe săptămână, pentru aprovizionare cu de-ale mâncării.

Părintele Veniamin a fost tare bucuros să mă vadă – mai precis, să ştie că sunt eu, identitate de care se convingea cu repeziciune, căci barba mea era tânără şi harnică. El nu aflase nimic din cele petrecute şi s'a minunat ascultându-ne.

– De unde până unde, părinte, mi-ai trimis banii aceia? l-am întrebat.

– Uite-aşa, mi-a răspuns, de la Maica Domnului.

Şi n'a mai adus vorba de asta.

Nu aveam nici o certitudine că aş fi fost urmărit, dar paza bună trece primejdia rea. Îmi plăcea totuşi să cred că eram „periculos" numai în Ardeal şi că, de îndată ce s'ar fi ştiut că trecusem munţii, n'ar fi avut nimeni nimic cu mine. În fond, nu aveam nimic să-mi reproşez, nu vedeam nici temeiuri legale pentru un proces; cu toate acestea, punctul meu de vedere fusese potrivnic celui pe care-l adoptase autoritatea, şi aceasta ar fi fost de-ajuns, dacă nu pentru un proces, cel puţin pentru o arestare şi o detenţie temporară.

Era linişte mare la Pătrunsa, Suciu citea, eu mă îndeletniceam cu scrisul. Intram în vară, la Cluj nu se întâmpla nimic deosebit, examenele se isprăviseră; ştiam acestea dintr'o corespondenţă cu fraţii Racolţa, singurii care ştiau unde mă aflu, pentru orice eventualitate. În fiecare Duminică îi ţineam părintelui Veniamin strana la Liturghie, eu şi Suciu

ne luam seara desăgile goale și coboram la Bistrița, unde rămâneam o zi și o noapte. Lui Suciu îi plăceau slujbele de miezul nopții, măcar că el, ardelean și unit, nu gusta frumusețea muzicii psaltice, părându-i-se că toate „glasurile" sunt la fel. Maica Artemia se întorsese, împreună cu celelalte, de la cursuri, dar nu îndrăznisem s'o văd înainte de a-mi fi crescut barba cât de cât. De altfel, nu mă arătam în mânăstire prea mult; ceasurile cele mai multe le petreceam cu „maicile mari", la stăreție, unde Mama Olga torcea din furcă și depăna amintiri. Credeam împreună că „vremurile se vor schimba", că nu va fi țara sortită să rămână sub ruși sau comuniști, că Dumnezeu va avea milă de poporul Său. Dar Mama Olga avea alte intuiții decât oamenii obișnuiți, nu înlătura posibilitatea unor legături cu „oamenii zilei" și se tot ruga la Dumnezeu și se tot gândea cum ar face ca opera ei de o viață – orfelinatul și școlile de la Bistrița, care ajunseseră a rivaliza cu așezăminte similare catolice – să supraviețuiască.

– Doamne, părinte, zicea, uneori Dumnezeu poate să lucreze și prin robul Său Nabucodonosor.

Prin august, Suciu s'a întors în Ardeal, mi se pare că avea să participe la nu știu ce adunare sub gorunul lui Horea. A revenit, pentru scurtă vreme, spre toamnă, apoi iar s'a dus. Și de atunci nu l-am mai văzut. Am aflat, mult mai târziu, de la Mama Olga, că devenise preot și că, după noiembrie 1948, când uniții rămași uniți erau hăituiți de Poliție, el apăruse la Bistrița și ceruse adăpost; locul însă nu era deloc sigur, așa încât și el a dispărut. Pe unde o mai fi, acum, bunul și sincerul și devotatul meu Suciu?

În vară am revenit la Bistrița. Locuiam în casa de la poartă, mă arătam rar la vedere, din precauție elementară. Lucrul pe care avea să mi-l dea Mama Olga era cărturăresc. Maica Iuliana, care absolvise Facultatea de Limbi Clasice din Cluj, avea necazuri, de mai mulți ani, cu profesorul Naum, care, chipurile, o persecuta într'atât încât biata ființă de abia izbutise să-și treacă ultimele examene, iar acum era înspăimântată, descurajată, inhibată de perspectiva tezei și examenelor de licență.

– Ajut-o, părinte, pe toanta aia să-și facă teza, că am nevoie de profesoară de latină și ea nu mai isprăvește odată.

Subiectul tezei era „Terminologia religioasă în opera lui Titus Livius". M'am afundat cu toată seriozitatea în tomurile liviene și într'o lună și jumătate am dat gata o mândrețe de teză. Iuliana n'a avut decât s'o scrie la mașină și s'o învețe bine pe de rost. A zburat la Cluj și a devenit profesoară.

Succesul acesta i-a adus aminte Mamei Olga că și Sebastiana e în urmă cu teza de licență, de data aceasta la Limba Română. Subiectul ei era „Tipăriturile de la Râmnic din a doua jumătate a secolului XVIII".

– Bine, Mamă Olgo, dar o treabă ca aceasta nu se poate lucra decât în Biblioteca Academiei, la Bucureşti.

– Te duci acolo, dragul meu, că Dumnezeu ştie că faci o faptă bună şi te ocroteşte.

M'am dus, Dumnezeu m'a ocrotit şi am adus teza.

Venise noiembrie, se apropiau alegerile, ţara era în mare frământare, comuniştii făgăduiau că iau singuri puterea, ţărăniştii se dădeau de ceasul morţii. Am socotit că e bine ca în această perioadă să stau „mai la fund" şi am urcat iar la Pătrunsa, inspirat să scriu poezii. Am lucrat – mi se pare că tocmai în noaptea de alegeri – un poem cu

Norii peste munţi fac trambulină
Să se-arunce luna'n scăldătoare...

Şi-mi făcea plăcere să mă gândesc că aş putea să i-l citesc maicii Artemia, deşi ea era o fiinţă foarte „pozitivă" şi nu o interesau poeziile. Dar ea plecase înapoi la Cluj, iar eu pribegeam prin munţi, dat afară din Universitate, fără nici un căpătâi.

Comuniştii şi-au revendicat victoria în alegeri şi au format guvernul. Hotărât, soarta ţării se schimba, englezii şi americanii nu mişcaseră un deget, poate un război să mai schimbe ceva. Mă săturasem de pribegii şi incertitudini, nu aveam semne că sunt urmărit, suferam de singurătate. Studiul Medicinei îmi căzuse drag, eram bun la Anatomie, dar şi mai bun la Fiziologie, disciplină la care profesorul Grigore Benetato – un mare savant, mai târziu membru al Academiei – intenţiona să mă facă preparator şi, cu vremea, asistent. Îmi plăcea Fiziologia pentru că pe ştiinţa ei se putea construi o filosofie, aproape fiecare proces vital putea fi punctul de pornire al unei speculaţii; profesorul îmi acordase ceasuri întregi de conversaţii libere, în laboratorul său, trecând cu uşurinţă – şi logică – de la permeabilitatea selectivă a membranei celulare la *Învierea* lui Tolstoi. Îmi propusesem să fac un studiu despre psihoterapie în funcţie de influenţa hipotalamusului asupra proceselor de fagocitoză şi leucopoeză, aşa cum pretindeam că, printr'o simplă observaţie, descoperisem principiul ogivei în tramele osoase al colului femural. Toate acestea – şi multe altele – se spulberau şi nu trebuiau să se spulbere, căci nu făcusem nici o crimă şi era păcat de Dumnezeu să rămân pe drumuri.

– Mamă Olgo, eu m'am mai predat odată şi am ieşit bine. Ce-o fi o fi, nu pot să mai stau fugar – mă duc la Cluj şi încerc să reintru în Universitate.

Era în ianuarie. Artemia fusese de Crăciun la mânăstire şi mă încurajase.

Am ajuns în Cluj ușor emoționat, le-am făcut o scurtă vizită – de revedere și informare – fraților Racolța, apoi m'am dus la decanul Kernbach, cu care am avut o lungă conversație, din parte-mi explicativă și delicat apologetică, cerându-i sprijinul. A fost destul de binevoitor să mi-l făgăduiască și destul de perfid ca, imediat după aceea, să dea un telefon la Poliție. Am fost arestat pe stradă și vârât într'o celulă la Chestură. În prima zi a fost pe la ușa mea un adevărat pelerinaj: s'au perindat toți comisarii și agenții de Siguranță, să vadă cum arată „în realitate" călugărul pe care-l căutaseră atât. Era senzație. Dar chestorul Crăciun nu părea impresionat. Dimineața trecea prin fața fiecărei celule, la „raport", asculta plângerile fiecăruia, aproba din cap, pleca și nu făcea nimic. Celulele erau înșirate de-a lungul unui zid, cu ușile direct în curte. Era o iarnă năprasnică, nu aveam rație de lemne, sobița de tuci înghețase în colțul ei, nu aveam pat și nici învelitoare. Ziua mă plimbam din perete'n perete, suflând în pumni, noaptea mă ghemuiam pe dușumea, cu genunchii la gură. O crăpătură la vizetă îmi îngăduia să văd afară, chestorul se apropia, i se deschidea ușa, auzea că aș avea nevoie de câteva lemne, aproba din cap și lemne nu veneau. A treia zi eram hotărât să nu-i mai raportez nimic, dar el a catadixit să mă întrebe:

– Ei, cum e?

– E frig ca la Crăciun, domnule chestor!

A trimis un gardian să-mi facă focul.

Arestul nu avea rații de mâncare, fiecare deținut se descurca cum... putea. Familia putea să-i aducă de-ale gurii, dar eu nu aveam familie. Ba aveam. Era acolo, în Cluj, „Brâul Voinicului". Le-am văzut prin rostul vizetei pe câteșipatru, zgribulite de frig, cu chiciură pe broboade, trecându-mi prin fața celulei și îndreptându-se spre cabinetul chestorului. Îmi aduceau mâncare, câte ceva din porțiile lor înjumătățite, de la cantină.

– De unde până unde, ce-aveți voi cu el?

– E fratele nostru, domnule chestor, se poate? Pentru Dumnezeu, dumneavoastră nu puteți fi un om rău la suflet.

M'a hrănit „Brâul Voinicului", zi de zi, vreme de o săptămână. În „Brâul Voinicului" era și Artemia.

Mă așteptam să înceapă o anchetă și îmi împrospătam în minte toate faptele, dar nu mi s'a făcut decât o cercetare sumară. Comisarul Măldărescu părea interesat mai mult de „mica istorie" a grevei, de misterul în care fusesem eu învăluit, și a aflat cu acel prilej că-mi aprinsesem țigara de la a lui. Un alt comisar, la care am fost ținut vreo jumătate de ceas, mi-a spus că el nu se pricepe la interogatorii, dar că de bătut știe să bată bine. Nu m'a bătut. În a opta zi m'a chemat chestorul, mi-a comunicat,

scurt, că voi fi trimis „la urmă” și mi-a cerut să-i spun ce domiciliu am. Nu aveam nici unul. (Între timp, părintele Bica părăsise Polovragii și se transferase la Baia de Arieș, unde episcopul Nicolae Colan voia să întemeieze o mânăstire. În înțelegere cu mine, el îmi ceruse transferul și aștepta răspunsul de la Minister. Așadar de la Polovragi plecasem, iar la Baia de Arieș nu sosisem.). Întrucât nu aveam domiciliu (chestorul s'a ferit să-mi spună „vagabond”, deși bănuiam că aceasta avea în minte), urma să fiu trimis sub escortă în capitala județului în care m'am născut și predat biroului de Siguranță. Crăciun m'a dat pe seama unui agent în civil și a ordonat să ni se facă foile de drum, cu gratuitate pe calea ferată.

Ieșisem de la Poliție, mai erau câteva ceasuri până la plecarea trenului, și l-am rugat pe agent să-mi îngăduie o vizită și câteva cumpărături. M'a însoțit mai întâi la frații Racolța – bucuroși că scăpasem ieftin –, apoi la o librărie, de unde mi-am cumpărat o carte, *Comoara Împăratului Radovan* de Iovan Ducici. Nu aveam de făcut nici o altă cumpărătură – nici bani nu prea aveam –, dar tot speram s'o văd, întâmplător și măcar în treacăt, pe Artemia. Ne-am întors la frații Racolța și am găsit acolo „Brâul Voinicului”, tuspatru, vestite grabnic de prietenii și colegii mei. Doamna Racolța făcuse la repezeală o supă bună, cu găluște ; agentul, cumsecade, s'a înfruptat și el și nu a refuzat un pahar de vin. Le-am mulțumit maicilor-surori pentru că mă hrăniseră, mă uitam la ceas, plecam iarăși în pribegie și pe cine știe câtă vreme, aveam niște mari sfâșieri în suflet, dar mă țineam bine și voiam să arăt că sunt bărbat. Am recitat niște versuri, o „Cântare a Cântărilor”, Artemia a prins a plânge și mie-mi venea să-i culeg lacrimile cu inima.

* * *

Iarna era blândă în Oltenia, pe străzile Râmnicului zăpada se năclăise cu noroi, înotam prin zloată și eram obosit. Agentul m'a dus la Siguranță și m'a predat șefului, un bărbat cu fața aspră, pe care-l chema Filip. Acesta a semnat de primire și l-a concediat. M'a poftit să stau pe un scaun în timp ce răsfoia dosarul. Numele meu nu-i era necunoscut. A controlat ceva într'un fișier, s'a mai uitat în dosar și mi-a făcut apoi o morală lungă, avertizându-mă că în țară se fac schimbări radicale și că partidul nu-și va cruța dușmanii (băgam de seamă că domnul Filip nu spune „partidul comunist”, ci, simplu, partidul).

– E bine, îmi spunea el – și e bine în primul rând pentru dumneata –, să te abții de la orice activitate dușmănoasă, inclusiv critica la adresa

regimului. Chiar dacă gândești altfel, ține-ți gura. Înainte de a ne interesa ce cred oamenii depre noi, ne interesează ce spun. Să nu ajungi în obiectivul nostru. Avem liste negre, gata pregătite; cum s'o întâmpla să „cadă" vreun șef de-al nostru, „cad" toți de pe liste. Mă duc adesea la restaurantul cel mare, de pe bulevard, și-i văd pe dușmanii noștri, în special țărănești, stând liniștiți la mese și bându-și halba de bere, și mă gândesc cum, printr'o prostie a unuia singur, într'o singură noapte îi adunăm pe toți și-i curățăm. Fii atent, ești tânăr, nu te juca cu viața dumitale. Acum ești liber, dosarul rămâne la noi, ai grijă să nu mai ajungi pe aici.

Am ieșit în stradă, ningea cu apă, picioarele îmi erau ude, îmi țineam rucsacul pe braț, nu cunoșteam locul, mă uitam în dreapta și în stânga și nu știam încotro s'o apuc. Atunci, pe strada aceea cu zloată, la poarta Serviciului de Siguranță din Râmnicu-Vâlcea, am trăit din nou – și mai cu putere ca oricând – senzația dureroasă a unui câine rătăcit, căruia ochii și mirosul nu-i mai spun nimic. Unde să mă duc? La cine să mai cer adăpost? Bani nu aveam, curajul mă părăsise. Preț de un sfert de ceas am stat așa, în cumpănă, nehotărât, trist, cu sufletul negru; mai mult decât trist, eram foarte nefericit.

Până la urmă, tot la Mama Olga m'am hotărât să mă duc. M'a primit, m'a ocrotit, am stat la Bistrița vreo săptămână, până ce am primit răspuns de la părintele Bica: ajunsese la Baia de Arieș și era bucuros să mă aibă cu el. Știam că nu fac bine ducându-mă iarăși în Ardeal, dar era singura soluție: părintele Bica era singurul om spre care mă puteam îndrepta la ceasul acela. Și am plecat.

M'am întâlnit din nou cu iarna aspră a Ardealului, la Câmpia Turzii, de unde numai a doua zi pe la prânz puteam să iau „mocănița" pe valea Arieșului. La un han am găsit o cămăruță foarte sărăcăcioasă, cu o sobiță de tuci și câteva lemne, un pat cazon cu cergă de cânepă, o masă simplă, cu un scaun. Mă aflam nu numai la un nod de cale ferată, ci și la o răscruce a propriilor mele pribegii, și eram tot trist și nefericit. În noaptea aceea, cu mâna aproape înghețată, am scris versuri nemăiestre, dar deschise, ca o mărturisire:

Singurătate, voi prânzi cu tine
La masa asta veștedă, de brad.
Mă voi hrăni cu rodii de Bagdad
Și'n cinstea ta sorbi-voi cupe pline.

Mă iartă dacă, izgonit din lume,
Ți-oi fi la masă oaspete mai des...

La Baia de Arieș, părintele Bica se instalase pe un deal, într'o casă de lemn neisprăvită, cu bârnele netencuite, pentru care plătea o chirie ieftină. Avea și pentru mine o cameră, cu un pat țărănesc, fără saltea; paiele erau așternute de-a dreptul pe scânduri și acoperite cu un țol. Erau și purici mulți în casa aceea, de care nu aveam cum scăpa, și așteptam primăvara cu pelin.

Episcopia cumpărase o bucată de pământ pe un alt deal, la Măgură, și pusese acolo o piatră fundamentală pentru o mânăstire. După vreun an de încercări încoace și încolo, cercând sărăcia localnicilor, părintele Bica Gherasim – care era de prin apropiere și cunoștea bine oamenii – s'a înfățișat la episcopul Nicolae Colan și i-a cerut dezlegare de sarcină.

– Prea Sfințite, i-a spus el, cu moții mei fac mai ușor o revoluție decât o mânăstire.

Și a plecat.

Dar acum era încă la început, spera în oarecare izbândă și se lupta cu lipsurile. Am intrat și eu alături de el în această luptă. Inflația ajunsese la culme, prețurile creșteau de pe o zi pe alta, un salariu de abia ajungea pentru o săptămână. El făcuse rost și de o catedră de Geografie la Școala Industrială de Fete. Era lipsă de profesori. M'am învoit și eu să predau Fizico-Chimicele și Științele Naturale la Gimnaziul Mixt „Petru Șpan"; cu ce câștigam de acolo și cu ce-mi venea de la postul de diacon, mă cârpeam de la o lună la alta. Nu știam decât casa și școala, evitam să-mi fac relații sociale, mă căzneam să rămân cât mai necunoscut și mai nebăgat în seamă, deși lucrul acesta e aproape cu neputință când Dumnezeu te-a croit altfel. Îmi pregăteam lecțiile acasă și începusem să scriu o nouă piesă, *Postumia*, inspirată de un episod din opera lui Tit Liviu (piesa am abandonat-o după actul – mi se pare – al doilea, dar o parte din conflictul ei dramatic l-am transferat în *Meșterul Manole* de mai târziu).

Pe la începutul lui martie al acelui an, 1947, s'au petrecut arestări masive în toată țara. De peste tot veneau vești despre oameni ridicați ziua și noaptea, îndeosebi tineret, intelectuali. Îngrijorat, părintele Bica m'a sfătuit „să mă dau la fund" până va trece valul; m'a dus mai întâi pe Valea Ierii și acolo mi-a rânduit o călăuză care m'a purtat la mai adânc în Apuseni, la sălașul unui cioban de pe Muntele Mic, departe de orice altă așezare omenească.

Familia aceea de păstori avea alături o căsuță mai nouă, legată de cea bătrână printr'un pridvor acoperit. În schimbul unei sume de bani aveam o odaie și zilnicul mertic de mămăligă, lapte și brânză. Gazdele mele erau foarte primitive, aveau un vocabular foarte sărac (nu cred să fi depășit opt sute sau o mie de cuvinte), voroava lor se întindea pe lângă stână și grajd și se isprăvea repede. Era liniște mare acolo, în

care se cuprindea și vuietul râului din vale, împiedicat în roata țeapănă a morii (moara era pentru folosul numai al gazdelor mele și mergea de trei-patru ori pe an). Continuam să scriu la piesă, dar mai vârtos mă apucasem să învăț limba germană și tot omoram o gramatică și un dicționar. Deși scurte, zilele mi se păreau lungi, nopțile și mai lungi, mi se făcuse urât și mă apuca iarăși dorul de ducă.

Pe la începutul lui aprilie, brădetul muntelui a prins a se înveseli cu verdele crud al mestecenilor; mi s'a umflat inima cât o zare, mi-am luat rucsacul, am plătit gazdelor și am pornit-o spre Valea Ierii, măcar că nu știam nimic din cele ce mai erau prin lume, dacă primejdia trecuse sau nu... Din Cacova i-am trimis vorbă părintelui Bica, la Baia de Arieș, că sunt acolo, în satul lui, la frate-său, iar el a venit să petreacă Paștile cu rudele, mai ales că părintele Ștefan Roșu fusese arestat și satul nu avea preot. Am slujit cu el, am fost de față la străvechea și originala datină a „prișcălitului", din ziua întâia de Paști, apoi m'am întors la Baia de Arieș, unde nu exista nici un semn că autoritățile locale ar avea cunoștință de mine.

Demonul – care din ei? – nu m'a lăsat să stau mult locului. Gândul și dorul meu erau la Cluj; să mai încerc o dată, poate am mai mult noroc. De data aceasta am plecat cu autobuzul.

De cum am pus piciorul în stație, am fost arestat. Parcă mă așteptau. M'am pomenit iar la Chestura de Poliție, într'o celulă fără pat, cu numai o bancă lungă, pe care îmi întindeam oasele trudite de atâta plimbat. Nimeni nu apucase să mă vadă, nimeni nu știa că sunt acolo, „Brâul Voinicului" nu se mai ivea cu mertic. De data aceasta, îmi ziceam, n'o să mă mai ierte stăpânirea, o să-mi facă proces. Și mă prindea parcă un fel de veselie la gândul că o să se isprăvească odată cu toată pribegia asta, că o să mi se pună capăt drumurilor fără căpătâi, că, în sfârșit, o să știu ce am de făcut: pușcărie. Dar nu se întâmpla nimic, nimeni nu mă întreba nimic, măsuram celula cu pasul și fredonam o Doină a Oltului, cât era ziua de lungă. Doamne, și ce primăvară frumoasă își arunca lumina în curtea arestului!

Venise Sfântul Gheorghe, auzisem clopotele de la catedrală. Prin rostul vizetei vedeam comisari cu buchete de flori îndreptându-se spre biroul primului chestor Gheorghe Crăciun. Sunt oameni vechi, îmi ziceam, încă mai țin tradiția. Mama Olga avusese dreptate, a venit vremea când lucrurile mici ne fac bucurii mari.

A doua zi – cred – am fost chemat la chestor. Cabinetul îi era plin de flori, obrazul destins, vocea joasă.

– Uite, mi-a zis el, pentru ce te-am chemat. Nu ne aude nimeni – în afară numai dacă (și se uita la flori) pe-aici ar fi ascuns vreun microfon fără să știu eu. Ai fost arestat nu de mine, ci din ordinul inspectorului

de Siguranţă Mihai Patriciu, om care nu vede dincolo de vârful nasului. Eu îţi sunt numai custode. Acum, iată ce e: în noaptea de Paşti, popa unguresc din Cluj şi toţi ai lui au cântat imnul naţional maghiar în biserică. Popa a fost arestat, dar episcopii lui au alergat la Bucureşti, au făcut ce-au făcut şi l-au scos. M'am gândit: De ce episcopii unguri pot face asta pentru popii unguri, iar românii nu? Printr'un prieten al meu, avocatul X, l-am informat pe episcopul Colan că eşti aici şi l-am îndemnat să meargă la Bucureşti şi să facă ceva pentru dumneata. Nu ştiu, n'am nici o veste. Dar eu, după un anume regulament, nu te pot ţine mai mult de opt zile. Îţi dau drumul, adică te trimit „la urmă" sub escortă – unde stai?, la Baia de Arieş, acolo te trimit şi acolo o să fii pus în libertate, dar te sfătuiesc să te duci la Bucureşti şi să-ţi aranjezi situaţia cum ai crede mai bine, că e păcat de dumneata. Eu ştiu ce-ai făcut, mai mult nu-ţi pot spune şi nici nu te pot ajuta. Pleci peste două ceasuri.

Agentul Chesturii m'a predat, cu acte în regulă, biroului de Siguranţă al Poliţiei din Baia de Arieş. De acum mă făceam cunoscut şi acolo; fişa mea, blestemata mea fişă, se multiplica.

Pe chestorul Crăciun nu-l crezusem, deşi nu-mi explicam cu ce scop mi-ar fi spus o minciună. La scurtă vreme însă, părintele Bica a avut unele treburi la episcopul Colan şi, cu acel prilej, a adus vorba. Spre uluirea lui, episcopul i-a îngăimat că, într'adevăr, avocatul acela îl vizitase, dar că el nu a avut şi alte treburi pe la Bucureşti şi a mai amânat până ce..., în sfârşit, om mai vedea...

Despre chestorul Crăciun aveam să mai aud în anii următori; devenise colonel şi comandant de Securitate la Sibiu şi Braşov; şi avea să-mi fie „custode" în temniţa de la Aiud, al cărei comandant era în 1960, când am ajuns eu acolo. Dar despre conversaţia din Chestura Clujului nu am suflat niciodată vreo vorbă, într'atât aveam impresia că în pieptul acestui feroce comunist bate – totuşi – o inimă românească.

La Baia de Arieş am continuat să predau la gimnaziu până ce s'a încheiat anul şcolar, căznindu-mă să-i deprind pe puii de moţi cu terminologia ştiinţifică. Către sfârşitul anului am făcut cu elevii mei şi o reuşită serbare, cu o piesă de... Shakespeare, *Femeia îndărătnică* (sau *Scorpia îmblânzită*), în pregătirea căreia mi-am descoperit talente regizorale.

* * *

Odată însă cu sfârşitul anului şcolar aveam să-mi iau rămas-bun de la Baia de Arieş şi să poposesc tocmai către răsăritul Ardealului, la mânăstirea Topliţa, unde episcopul Colan avea nevoie de un... stareţ

care să pună rânduială și pace între cei câțiva călugări. M'am simțit bine la Topliţa (aveam, în sfârșit!, și o locuinţă confortabilă), locul era frumos, străjuit de departe de muntele Tarnița, i-am liniștit pe fraţi (deși ieromonahul Amfilohie, un basarabean cu sufletul înăcrit, nu mă ierta pentru faptul că îi... luasem locul, măcar că eram doar ierodiacon, în strana stăreţească), am pus rânduială în gospodărie și am reintrodus lumina electrică în mânăstire. Episcopul a venit de hram, la Sfântul Ilie, și m'a lăudat în faţa mulţimii de oameni. La hramul acela venise să mă vadă și maica Artemia, împreună cu încă două surori, și-mi adusese veşti proaspete de pe la Cluj.

Se apropia toamna, pe valea Mureșului se aşterneau ceţuri lungi când m'am hotărât să mă duc la Cluj și să-mi dau, pe furiș, examenele la Teologie. Am ajuns în gară noaptea, m'am strecurat într'o trăsură cu coșul ridicat și am ajuns la Episcopie, unde m'am adăpostit în chilia părintelui Bolchiș, un călugăr mărunţel și liniștit, ecleziarh la catedrală (cel de la care cumpăram prescuri în vremea lipsei de pâine). Gazda mea era mai mult plecată în timpul zilei, eu rămâneam stăpân pe chilie și mă aşterneam pe studiu. Avea părintele Bolchiș un singur pat, al lui; seara, eu căram din baie un paravan pliant, de pânză pe rame de lemn, îl puneam cu capetele pe două scaune, mă odihneam, dimineaţa îl căram la loc. Tot în baie mă refugiam când se întâmpla să bată cineva la ușa din faţă. Am stat acolo vreo trei săptămâni și nu am ieșit decât într'o sală de curs a Academiei Teologice, în care se putea ajunge printr'un gang, în clădirea vecină, unde mi-am dat examenele de anii doi și trei, unul câte unul, în mod absolut conspirativ, de conivenţă cu profesorii. Nu m'a iscodit nimeni întru nimic, nu m'a trădat nimeni (și mă gândesc cu duioșie și recunoștinţă la părintele Liviu Munteanu, rectorul de atunci – și excelent profesor de exegeză biblică –, mort mai târziu, tragic, în urma unor torturi fioroase, în temniţă la Aiud). Către sfârșitul lui septembrie mă întorceam, tot pe furiș, la Topliţa, cu notele pe carnetul de studii.

Odată cu aceasta însă îmi revenise dorul de Medicină, de studenţie, cred că și de vorba domoală a maicii Artemia, și m'am hotărât să mai încerc o dată. Vremurile parcă se mai liniștiseră, strânsesem ceva bani. Pe la sfârșitul lui octombrie, de astă dată la lumina zilei, poposeam iarăși în chilia părintelui Bolchiș.

Hotărâsem acum să încep tratativele de „sus". Cu ajutorul fraţilor Racolţa – care-și continuau studiile (Sandu trecuse la Conservator) și se rostuiau întru ale căsătoriei – am izbutit să pătrund la un „tovarăș", Mocanu (sau Moraru, nu mai ţin minte bine), secretar al organizaţiei locale a Partidului Comunist. Aveam cu mine și un memoriu (asupra căruia mă tocmisem mult cu fraţii Racolţa, care-mi propuneau un ton

capitulard, umilitor – şi cedasem în parte, fapt de care mi-a fost foarte ruşine după aceea). Am avut cu acest tovarăş o lungă conversaţie, la capătul căreia m'a îndrumat să mă adresez organizaţiei UNSR, cea mai îndreptăţită să-mi facă o recomandare către conducerea Universităţii. Am fost primit astfel, la sediul organizaţiei, de şeful ei (sau preşedinte, cam aşa ceva), un tânăr extrem de amabil şi îndatoritor. Nu mi s'a cerut nici o abjurare, nici un compromis politic, în afară de o colaborare în aria strict culturală a organizaţiei, arie în care – se prezuma – mă pricepeam. Am căzut de acord, mi s'a făgăduit sprijinul. Discuţiile duraseră aproape două săptămâni şi mă făcuseră atât de optimist, încât am început să-mi caut cameră de locuit. Mă duceam destul de des la părintele Florea Mureşanu – care se mutase în casa parohială a Bisericii din Deal –, eram invitat la masă, doamna a sugerat chiar că aş putea avea o cameră la ei, dar eu m'am ferit uşor, ca în faţa unei primejdii dulci.

Acolo, în casa Mureşenilor, l-am cunoscut, într'o seară, pe Lucian Blaga, om de care mă ţinusem într'adins la distanţă, să nu-l supăr cumva pe Victor Papilian. Blaga venea uneori în vizită la Mureşeni (doamna îmi confia chiar că-i servea drept tahigraf întru redactarea memoriilor, pe care le scria după dicteu). Deşi uşor distant, profesorul a vorbit în seara aceea numai despre el, îndeosebi amintiri din viaţa lui de diplomat, despre Mahatma Ghandi şi despre experienţele spiritiste ale unui personaj din Berna. Am plecat împreună. Plouase rece, se făcuse alunecuş, şi l-am dus de braţ, ocrotitor, fapt de care părea încântat. Aveam impresia că nu mă prea băgase în seamă, dar mult mai târziu, peste aproape zece ani, aveam să constat că mă ţinea minte, şi încă bine.

După multă căutare, am găsit, în fine, o cameră la un preţ convenabil. Dădusem acont şi făgăduiam s'o ocup chiar a doua zi, când, ieşit în stradă, s'a alăturat de mine, discret, un domn în civil, care mi-a spus încet să merg cu el. Eram arestat. Pe domnul acela cu mustăcioară subţire îl chema Gligor şi era şeful Siguranţei din Cluj. Nu m'am arătat surprins (de fapt, îmi înceta mirarea că nu fusesem arestat până atunci); i-am cerut doar îngăduinţa să intru într'o tutungerie şi să-mi cumpăr o oarecare provizie de ţigări.

De data aceasta nu am mai fost dus la Chestură, ci la Inspectoratul Regional de Siguranţă, pe strada Andrei Mureşanu, unde îşi avea biroul şi temutul Mihai Patriciu, evreu devenit foarte puternic la vremea aceea. Undeva, sub o scară, mi s'a deschis o uşă scundă, am fost împins înlăuntru şi m'am pomenit în beznă, cu capul lovit de un tavan care se lăsa în pantă spre fundul celulei. Am pipăit împrejur; celula era un fel de cosciug confortabil, în care ai fi putut sta cocoşat sau în genunchi; mai comod însă – deci, obligatoriu – era să stai întins pe cimentul rece,

cu capul rezemat la colțul ușii și cu picioarele proptite în peretele opus, înalt de o palmă. În această poziție am stat opt zile și opt nopți, în întuneric desăvârșit, numai cu dulama și rasa pe mine, drept așternut și învelitoare. Pentru nevoi eram scos într'o magazie de lemne de alături, la un hârdău. Am cerut să mi se dea o bucată de lemn, s'o pun sub cap, drept perină, și mi s'a refuzat; mă mulțumeam să-mi împăturez pălăria în două și în patru, ca să-mi feresc țeasta de răceala peretelui; dușmănia cimentului de dedesubt îmi era de ajuns.

Celula neagră de la Siguranța din Cluj a fost una dintre cele mai aspre detenții din viața mea. Cu toate acestea, puține au fost săptămânile în care spiritul meu să se fi simțit mai liber, mai puțin legat de mizeria împrejurării. Există o bucurie a suferinței, și ea e suprema dovadă că suferința ta are un sens; sau, dacă nu-l are ori nu-i de-ajuns de limpede, i-l dai, ți-o faci accesibilă. Eram aproape vesel în întunericul acela rece; când nu spuneam rugăciuni – și acelea erau de mulțumire – fluieram încet cântece sau hore din satul meu, de la vremea când eram copil și ajutam la culesul prunelor. Îmi umbla prin cap și schița unei comedii pe care aș fi vrut s'o scriu, și cred că acolo a fost singurul moment în care m'am simțit tentat să scriu o comedie. Admit că mă ajuta o mare neglijență a patronilor mei: nici unul nu se gândise să petreacă o noapte sub scara aceea înainte de a fi fost destinată să devină celulă; ar fi băgat de seamă că peretele din dreapta răspundea în biroul șefului Siguranței și că era destul de subțire ca să auzi toate convorbirile telefonice și unele conversații cu glas mai înalt. Așa am putut afla, de cum am ajuns, că fusesem arestat din ordinul partidului, căruia Gligor îi raporta că „popa e aici, l-am adus, da, tovarășe, e aici". Și dacă, noaptea târziu, mi se strângea inima când auzeam ordine de arestare transmise telefonic la distanțe mai mici sau mai mari, în după-amieze sau seara mă amuzam copios interceptând vocabularul și înjurăturile vulgare ale aceluiași Gligor când își beștelea „băieții" întorși de pe teren cu... mâna goală, și le tot făgăduia că-i trimite nu știu unde.

Mă pipăiam pe întuneric (Doamne, ce-o fi cu mine aici?), și aș fi râs tare de tot dacă luciditatea nu mi-ar fi trezit teama că veselia poate fi un semn de nesănătate mintală. Meditam într'un cosciug.

În timpul orelor de serviciu – și erau multe aceste ore la Siguranță –, scara ce-mi servea drept tavan era neîncetat urcată și coborâtă de un număr limitat de persoane, și mă căzneam să identific, după pași, pe fiecare în parte și să-i determin vârsta, greutatea corpului, funcția și starea de spirit. Era, desigur, un fel de a-mi trece vremea, și mai era un fel de a cunoaște oameni din mers.

Noaptea, târziu, auzeam de pe undeva vaiete și urlete omenești. Așadar exista și o cameră de tortură. Mă întrebam dacă agenții sau

comisarii unguri – și erau destui în serviciul Siguranței –, avându-mă acum „în mână”, vor căuta să completeze ceea ce nu mai avuseseră timp tovarășii lor să facă la căminul „Avram Iancu”. Într’o noapte m’am pomenit pe mine cu un trup omenesc în zvârcoliri, aruncat din ușă, grămadă, printre două înjurături. Omul s’a speriat mai rău decât era, zicea mamă, mamă și se ruga: Ia-mă Doamne! Era bătut măr, plângea – mai mult scâncea, carnea îi era un tremur și o simțeam îngrozită prin pulpanele bietei mele dulămi. M’am strâns cum am putut în colțul meu, cu genunchii la gură, s’a adunat și el în fundul celulei, adică proptit pe rotulele mele, și, auzind vorbă bună, a prins a se liniști. Mi-a istorisit, printre sughițuri, că era contrabandist și că fusese prins cu un transport de sare peste granița Ungariei. Nu făcea nici un secret din asta, părea vechi și priceput în „meserie”, spusese totul la anchetă, și totuși îl bătuseră crunt. Se mira de ce l-or fi trântit acolo, cu mine laolaltă, și prezuma că numai din greșeală, iar eu mă întrebam în sine-mi dacă nu cumva prezența lui e un avertisment pentru mine. Dar eram liniștit. La vremea când începusem a citi *Viețile sfinților*, prin anii de seminar, mă întrebam dacă eu aș fi în stare să îndur chinurile martirilor; treceam un ac printr’o flacără, mi-l petreceam apoi printr’un deget și-l purtam așa, cântând „*Fericit bărbatul*” (Psalmul I), preț de câteva minute. Mă încurajam acum cu izbânzile mele de atunci. Pe contrabandist l-au luat după câteva ceasuri și-mi părea rău că trebuie să-mi întind iar oasele în singurătate; mi se părea că omul – căruia nu-i știam chipul – ar fi avut multe de povestit.

În noaptea următoare, foarte târziu, mult spre dimineață, mi s’a făcut tare frig și am bătut în ușă, semn că vreau să fiu scos la tinetă. Era de servicu un subcomisar în civil, care se uita la mine cu ochi buni. Mi-a făcut hatârul de a mă ține puțin pe coridor, la lumina unui bec slab, și am intrat în vorbă. Îmi dădea a înțelege că el nu are nici o vină pentru faptul de a fi eu acolo. Mi-am permis să-l întreb cum se face că ei, comuniștii, care pretind a se fi ridicat în numele omului, fac din om – oricare ar fi el – un obiect de batjocură și tortură. A trebuit să aud – și era în 1947 – că vechii comuniști, luptătorii, idealiștii, doctrinarii, fuseseră repede covârșiți de comuniști răsăriți peste noapte, care se și grăbiseră să ocupe posturi-cheie, pe care și le apărau prin exces de zel. Mai mult, în partid pătrundeau cu ușurință foști legionari și țărăniști care, spre a-și acoperi trecutul, se dedau la cele mai violente și barbare acțiuni.

– Ei sunt cei ce bat, părinte, nu noi, sau, cel puțin, nu cei ca mine, cu ani de luptă muncitorească și de abia tolerați acum în posturi de subcomisari...

N’am știut dacă trebuie să-l cred sau nu. L-am lăsat cu viii și mi-am reluat locul în sicriu.

În cea de a opta zi, după-amiază, am fost dus într'o cameră de anchetă. Lumina zilei m'a izbit atât de puternic încât mi-am făcut ochii mici, ca de pisică; de abia îl vedeam pe comisarul de la birou, cu voce baritonală, care-mi spunea că – iarăşi! – voi fi trimis „la urmă". Foarte m'am mirat în sine-mi, căci fusesem convins că de-acum nu mă mai iartă şi că mi se va face proces. Am încercat totuşi să-i explic că ţineam la studiile mele începute şi că le făgăduisem „oficialilor" că-mi voi vedea numai de carte şi nu mă voi amesteca în nici o activitate publică.

– Te credem, părinte, mi-a zis el, dar prezenţa dumitale, simpla dumitale prezenţă, ne deranjează. Trebuie să ne înţelegi. Suntem la început, acum ne organizăm, vrem să întărim frontul în Universitate; dumneata eşti, încă, un idol al studenţimii şi doar faptul de a exista şi a merge pe stradă ne deranjează. Înţelegi?: Ne-de-ran-jea-ză! Du-te unde vrei, fă ce vrei, e ţara largă, dar îţi punem în vedere ca prin Cluj să nu mai dai, cel puţin un număr de ani, până când generaţia aceasta va trece şi numele dumitale va fi uitat. Altfel, tot aici vei ajunge, neapărat; şi poate mai rău.

Am tăcut câteva secunde. Intrase agentul care trebuia să mă ducă. Înainte de a ieşi, i-am spus comisarului:

– Dumneavoastră, comuniştii, v'aţi făcut un titlu de mândrie naţională din a fi desfiinţat graniţa de pe dealul Feleacului; observ că, cel puţin pentru un cetăţean al acestei ţări, Feleacul continuă să rămână graniţă.

Afară era zi frumoasă de început de noiembrie, cu cer noros şi călduţ. Copaci întârziaţi încă se mai desfrunzeau de-a lungul străzilor. Îmi readaptam ochii la lumină şi-mi era jale de pălăria mototolită şi rasa plină de praf. Agentul îmi mergea alături, întâi tăcut, apoi încercând să înnoade vorbă, pe tema că e dezgustat de ce vede împrejuru-i, că el mă ştie din vremea grevei şi-mi poartă o secretă admiraţie. I-am luat mărturisirea drept provocare şi m'am reţinut să mă umflu în pene. M'am oprit în faţa unei vitrine şi m'am privit în oglindă; obrazul îmi era galben ca frunzele desprinse din copaci, mustaţa îmi crescuse peste buză, ochii îmi ardeau în fundul capului. Înfăţişarea mea era, într'adevăr, jalnică.

Credeam că mergem spre gară, dar drumul ne era pe Calea Moţilor. Agentul a catadixit să mă informeze că avea ordin să mă predea Biroului de Siguranţă al Legiunii de Jandarmi. De ce, nu ştia nici el.

Un plutonier-adjutant, cu chipiul alături, scria la un birou. Agentul i-a predat plicul, subofiţerul l-a deschis, a scos hârtia, a semnat pe el de primire şi i l-a dat înapoi, profesional. Agentul a plecat salutând, plutonierul mi-a aruncat o privire, mi-a făcut semn să stau pe un scaun şi a continuat să scrie până ce a isprăvit.

A luat la rând hârtia lăsată de agent. Eram curios să ştiu ce se va mai întâmpla cu mine şi-l priveam atent. El a citit hârtia cu nişte ochi miraţi, ca şi cum nu-i venea să creadă, a mai citit-o o dată, apoi s'a uitat la mine cu nişte ochi teribil de deschişi, s'a ridicat în picioare, în ţinută

de respect, numai că nu m'a salutat militărește, altfel, palmele și le ținea la vipușcă.

– Dumneavoastră sunteți părintele Anania?

Părea pătruns de fiori de sus până jos. A ieșit din spatele biroului și mi s'a apropiat un pas.

– Dumneavoastră sunteți părintele Anania?

M'am ridicat și eu și stăteam în gardă, ca în fața unuia din acei anchetatori foarte versați, care-ți oferă o țigară și-ți fac un compliment foarte sincer și măgulitor înainte de a-ți trăsni două perechi de palme și o înjurătură. Dar omul nu se schimba, nu mă înjura, nu-i tremura buza de mânie reținută, ci mă poftea să șed pe scaun, în timp ce el făcea sforțări evidente să-și iasă din uimire și emoție. Și-a spus numele, îl chema Mureșanu, era subșeful Biroului de Siguranță, și mi-a întins o mână francă. Eu i-am dat-o pe a mea, fără convingere.

A trebuit să aflu, în câteva minute, că plutonierul Mureșanu era unul dintre marii mei admiratori anonimi. Fiul său era student la Medicină, și prin el cunoscuse, zi de zi și pas cu pas, tot mersul grevei și tot rolul pe care-l avusese părintele Anania în înfierarea obrăzniciei maghiare și apărarea demnității noastre naționale. Se uita la mine ca la o vedenie, aproape cutremurat. Și, simțind că nu-i dau prea multă crezare, mi-a făcut și dovada.

– Unde ați fost dumneavoastră ascuns, imediat după grevă, în vara anului trecut? Nu la schitul Pătrunsa, în Oltenia?

Am încremenit.

– Și? Ați fost cumva denunțat? Eu am știut de atunci. Fiul meu e prieten bun de tot cu frații Racolța, cărora le-ați trimis un mesaj confidențial de la Pătrunsa. Confidențial a rămas și pentru mine, deși, cum vedeți, sunt subșeful unui birou de Siguranță.

Eram dezarmat, încântat, uimit, răsturnat, ca în fața unui miracol. După ce s'a liniștit, omul a redevenit practic și a cercetat cu atenție hârtia. Ordinul, semnat de inspectorul Patriciu, era să fiu trimis „la urmă", adică la domiciliul meu din Toplița, dar din post în post, pe jos, escortat de jandarmi. Nu-mi venea să cred, dar așa era. Am examinat harta de pe un perete: până la Toplița erau vreo două sute de kilometri, pe care trebuia să-i parcurg la vreme de toamnă, în pantofi și dulamă lungă, prin ploaie, pe drumuri noroioase. Mi-ar fi trebuit, cât de cât, un echipament de drum, o pereche de bocanci, niște pantaloni strânși pe gleznă, o manta sau bluză de ploaie. Plutonierul, cu toată admirația și bunăvoința lui, nu s'a învoit să-mi dea o escortă ca să mă duc până la Episcopie și să-mi iau ce-mi trebuie; aș fi fost cu ușurință reperat de agenții lui Patriciu sau de „băieții" lui Gligor și-mi vâram protectorul în bucluc.

Observasem din stradă că Legiunea de Jandarmi era vecină, zid în zid, cu căminul de studente. Trecusem prin fața porții și-mi bătea inima. Plutonierul a fost deodată bucuros să audă că aș putea apela la servciul călugărițelor din cămin, surorile mele, la care ar putea trimite un soldat să le anunțe că sunt acolo.

– Nu trimit pe nimeni, părinte, eu le cunosc pe măicuțe, vai de mine, mă duc chiar eu.

Se lăsase seara. Artemia și Galiani au venit cu sufletul la gură, au tras o porție de plâns, apoi au zbughit-o repede și s'au întors cu ceai fierbinte și pâine prăjită, unsă cu unt. De opt zile nu mâncasem aproape nimic și de abia acum simțeam foamea. Au intrat cu bunăvoință în conspirația plutonierului și s'au dus, în aceeași seară, la părintele Bolchiș, de unde mi-au adus rucsacul cu ce aveam în el – de unde făcuseră rost așa repede, nu știu –, bocanci, pantaloni „golf" și o jachetă impermeabilă, toate purtate, dar încă bune. Părintele Bolchiș mă împrumutase și cu ceva bani. Urma să plec a doua zi de dimineață.

Plutonierul Mureșanu – al cărui șef era plecat undeva – nu m'a dus în arest, ci m'a poftit să stau peste noapte în biroul lui. Avea acolo un fel de canapea de lemn, mi-a lăsat o pătură, m'a încuiat pe dinafară și am auzit o voce strașnică dând ordine de pază unor ostași, că dacă nu, îi ia mama dracului.

În noaptea aceea n'am putut să dorm. Am găsit niște hârtie de împachetat și am scris o poezie nostalgică, dureroasă, ca „Din prag", cu gândul că a doua zi am să i-o citesc maicii Artemia, înainte de plecare. Nu-mi inspirase până atunci nici un vers și mă bucuram de bucuria ei.

Spre dimineață a început să plouă, mărunt și lung, a toamnă rece. Eram echipat, gata de drum, bocancii îmi erau cam mari, dar îi căptușisem cu niște obiele. Plutonierul m'a prevenit că până la Apahida – așa suna ordinul – voi fi escortat de doi jandarmi, care așteptau afară. Artemia a venit cu o tavă încărcată de bunătăți, pe care fumega un ceainic. Mureșanu – o fi înțeles ceva? – și-a făcut de lucru pe undeva și ne-a lăsat singuri. Eram emoționat. Adio Cluj, adio vis al vieții studențești, adio carieră medicală, adio Alma Mater, adio vecinătate a ochilor migdalați, nour romantic în văzduhul bietei mele vieți monahale! Ședeam cu ea față'n față, aveam convingerea că momentul e solemn, am scos hârtia și am început să citesc rar, cu vocea ușor tremurătoare:

Pleca-voi iar
Rătăcitor prin toamna sângerândă,
Cu duhul plin de jar,
Cu inima flămândă
De tot ce m'a hrănit odată...

Citeam și nu vedeam cum săraca Artemia, natură pozitivă și fără sensibilităţi lirice, își oprise ochii și degetul pe bluza mea de ploaie.

– Vai, m'a întrerupt ea, nasturele ăsta e slab și o să-ți cadă pe drum...

Și a dus mâna la pieptar, unde – ca mai toate gospodinele – avea ac și ață. O mare mânie mi-a întunecat deodată creierii, apoi o tristețe de moarte mi-a copleșit inima. Înfrânt, rușinat, umilit, am sfârtecat hârtia în zeci de bucățele și am dat cu ele de pământ, mi-am înhățat rucsacul pe umăr, am ieșit și le-am făcut semn jandarmilor că sunt gata. M'au încadrat, de o parte și de alta, cu armele în cumpănire, și am plecat prin ploaie, încovoiat ca un osândit.

(Artemia avea să-și muște buzele și să nu-și ierte niciodată aplecarea maternă cu care îmi examinase ținuta de drum. A adunat peticile lirice și le-a păstrat cu scumpătate, reconstituite în hârtia originală, pe care mi-a dat-o mult mai târziu, cu lacrimi de căinţă. Prin 1949 sau 1950, Arghezi avea să-mi citească un caiet de versuri și să însemne poemul acesta cu două cruci, ca pe unul care, după spusa lui mult prea binevoitoare, ar putea să însemne un început de drum nou în poezia românească.)

Era încă foarte de dimineață, orașul plutea în cenușiu, ploaia îmi curgea mărunt pe umeri. Soldaţii mă purtau pe străzi lăturalnice – aveau, pesemne, itinerar precis, pe unde se bănuia că e mai puțină circulaţie. Câţiva studenţi mai harnici mergeau zgribuliţi pe trotuarul opus, fără să ia seama la nimic. Aș fi putut să mă gândesc că tinerii aceștia, atât de absenţi acum, mă ovaţionaseră cândva cu sutele și miile, înnebuniţi de flăcările elocinţei mele. Dar nu mă gândeam atunci la nimic. Mergeam mecanic, între ţevile puștilor, cu sufletul năpădit de ploaie. Ceva mai târziu a început să-mi pară rău că nu apucasem să-i mulţumesc plutonierului Mureșanu. Ce și-o fi închipuit omul acela delicat și patriot, care-și riscase poziţia pentru favorurile pe care mi le făcuse? Oricum, de atunci nu l-am mai văzut și nici n'am mai auzit de el. Părăseam Clujul pentru multă vreme, poate – cine știe? – pentru totdeauna. Aveam să-l revăd, totuși, după vreo nouă ani, la înmormântarea lui Victor Papilian, când aveam să-l reîntâlnesc și pe Blaga, cărunt, suav, umanizat.

Drumul meu de la Cluj până la Topliţa a durat aproape două săptămâni, și mai toată vremea a plouat. Nu mai ţin minte prin câte posturi de jandarmi am trecut; la unele a trebuit să aștept o zi și mai mult până să încep etapa următoare, căci nu toate aveau escorte disponibile. Cu excepţia plutonierului din Apahida, care m'a privit dușmănos și m'a încuiat peste noapte într'un arest murdar, cu ferestrele sparte (mi-a fost foarte frig în noaptea aceea), șefii de post s'au purtat cu mine omenește. Desigur, situaţia unuia care e dus „la urmă" devine ușoară

în chiar clipa când i se cunoaște „foaia de drum”; insul merge, oricum, spre libertate, și nu are motive să evadeze. În cele mai multe locuri am fost pus să dorm în odaia jandarmilor, pe un pat cazon disponibil, al unuia care era plecat în patrulare. La Sânmihaiul de Câmpie mi s'a întâmplat să petrec o noapte absolut singur în tot postul, jandarmii trebuind să plece, toți, în nu știu ce misiune și lăsându-mă „de pază”. La Sărmășel m'a luat în primire un sergent tânăr și drăguț, care purta un pistol automat; de cum ne-am îndepărtat de post, a scos încărcătorul și l-a băgat în buzunar; am apreciat, în sine-mi, acest act de delicatețe.

De-a lungul acestui drum însă s'a întâmplat un alt fenomen, pe care inspectorul Patriciu nu-l prevăzuse: în mai toate satele prin care am trecut am fost identificat cu repeziciune și tratat ca atare. Pe ici, pe colo se mai găseau încă studenți întârziați, care-mi recunoșteau chipul și se grăbeau să dea sfoară că la postul de jandarmi a poposit „părintele nostru”. În numai două ceasuri mă pomeneam cu imense cantități de mâncare, încât nu numai eu mă îndestulam, ci și jandarmii – paznicii mei –, care se îndopau pe spetite. Uneori aveam impresia că vestea pribegiei mele îmi mergea înainte, din sat în sat; în preajma posturilor de jandarmi mă așteptau țărani cu căciulile în mână, să-l vadă și să-l salute pe „domnu' părinte care-o fost cu studenții la Cluj”. Manifestațiile lor erau tăcute și cuviincioase, fără să bruscheze autoritatea, ceea ce se vădea că nu le displace celor ce mă escortau. Realizasem, de altfel, că șefii de post nu-mi ignorau profilul clujean, chiar dacă numai atunci trebuiau să facă o asociere între acest profil și numele meu (a-ha, dumneata ești cel care...). Oricât aș mai auzi și acum ploaia aceea de noiembrie țâraindu-mi pe raniță, oricât aș mai simți și acum acele picioare luptându-se cu noroiul cleios al dealurilor transilvane (pe alocuri nămoalele erau atât de mari încât la Sânmihaiul de Câmpie am văzut, pentru prima oară în viața mea, femei umbând pe picioroange), oricât aș mai avea și acum în nări mirosul greu de motorină din dormitoarele jandarmilor, nu-mi pot aminti de acea călătorie decât ca de un drum triumfal.

În unul din locurile mele de popas m'am umplut însă de păduchi. Mergeam spre Reghin și-i simțeam mișunându-mi pe trup. Ajuns în oraș, m'am înțeles repede cu soldatul să întrebăm unde e casa protopopului Ciceu – pe care-l cunoscusem, de Sfântul Ilie, la hramul mânăstirii – și să facem o haltă. Părintele Ciceu era plecat undeva, pe vreo jumătate de zi. Am găsit-o pe doamna preoteasă, cu cei doi băieței. M'am oprit în prag, mi-am cerut mii de scuze, i-am spus ce și cum. Am avut la dispoziție camera de baie, și într'un ceas eram despăducheat, primenit, gata să stau la masa pe care, gazda, mult prea amabilă, o încărcase între timp cu ce avea mai bun. Mânca cu mine și jandarmul,

în timp ce copiii, înnebuniţi de fericire, i se jucau cu puşca, ochindu-se şi făcând poc! poc! (Mi se pare că unul dintre copii e acum pianist de faimă în Germania.)

În sfârşit, am străbătut ultima etapă şi am fost depus la Siguranţa din Topliţa, unde aveam să aflu că mi se fixase domiciliu obligatoriu cu regim riguros: de ouă ori pe zi trebuia să mă prezint la biroul de Siguranţă şi să iscălesc o anume condică. Orele de prezentare erau absolut fixe (nu le mai ţin minte exact, dar una era în cursul dimineţii şi alta după-amiază). Deci de două ori pe zi, fără nici o tocmeală.

La început nu le-am spus părinţilor nimic (le eram stareţ, ce Dumnezeu!), dar nici n'am putut să le dau seamă, în chip rezonabil, de ce tot băteam drumurile în târg. De la mânăstire până la Siguranţă erau câţiva kilometri buni şi, cu dusul, cu întorsul, mai cu ce şedeam pe acolo, lipseam de acasă câte trei-patru ceasuri zilnic. Mânăstirea nu avea căruţă şi eram obligat să fac drumul pe jos. Când, până la urmă, le-am spus de ce era vorba, l-am simţit pe înăcritul de Amfilohie icnind de bucurie, la gândul că va redeveni stareţ (de altfel, a început repede cu rapoarte la Episcopie, cum că eu nu prea stau la mânăstire, ci mai mult prin... sat).

Şeful Siguranţei era un cavaler frumuşel şi zvelt, căruia îi plăcea să se poarte în costum semi-vânătoresc, deseori cu o puşcă pe umăr, de tip nemilitar. Se întâmpla uneori să fie de faţă la „semnatul condicii" şi îi plăcea să abordeze conversaţii pe te miri ce temă. Din vorbă'n vorbă, a aflat că fusesem elev la Seminarul Central din Bucureşti şi a tresărit, parcă amuzat de coincidenţa unei amintiri.

– Am fost, părinte, şi eu acolo, într'o cercetare, acum câţiva ani, când aveam serviciul în Capitală. Nişte servitori – sau lucrători – de la acel seminar au descoperit un pistol ascuns de cine ştie când într'o infirmerie, sau cam aşa ceva, în canalul de calorifer. A fost anunţată Siguranţa, m'am dus la faţa locului, l-am găsit pe director – parcă-l chema Păunescu, sau cam aşa ceva – tremurând, pierdut. L-am liniştit repede: pistolul era mâncat de rugină, nu mai era bun de nimic...

Aşadar tocmai aici, la Topliţa, aveam să aflu eu de soarta fostului meu pistol, pe care nu-l folosisem niciodată şi de care uitasem cu desăvârşire. Ce'nseamnă...!

Toamna aceea de la Topliţa a fost foarte posomorâtă, cu ceţuri groase şi ploi prin ceaţă. Drumurile mele s'au făcut şi mai anevoioase odată cu începutul iernii. Toată lumea ştia unde mă duc şi de unde vin; când ningea proaspăt, eu eram cel ce făcea pârtie prin zăpadă. Am început să simt pedeapsa. Nu mă lămuream de ce trebuie să merg de două ori pe zi la Siguranţă, şi încă la oră fixă.

– Simplu, părinte, mi-a mărturisit, până la urmă şi într'o criză de bunăvoinţă, şeful: din gara Topliţa pleacă zilnic numai două trenuri spre Cluj; dumneata trebuie să fii aici la 15 minute după plecarea fiecărui tren; când se întâmplă să aibă întârziere, te ţinem de vorbă, îţi oferim şi o cafea, până ce ni se comunică de la gară că trenul a plecat.

Aşadar, câtă vreme trăiam în Transilvania eram sortit să fiu un ghimpe în veghea autorităţilor clujene. Am aşteptat să treacă sărbătorile Crăciunului, mi-am făcut bagajul, m'am strecurat într'o noapte până la gară şi am plecat în direcţia opusă celei interzise, spre cealaltă parte a Carpaţilor.

L-am găsit pe părintele Bica la mânăstirea Turnu, pe valea Oltului. Era şi el în cumpănă. Nu putuse să facă mânăstire la Baia de Arieş, trecuse dincoace şi aştepta un răspuns de la Episcopia de la Râmnic. Răspunsul n'a întârziat: era numit stareţ la Govora. Am plecat amândoi la ctitoria Brâncoveanului, rău gospodărită de stareţul care de abia plecase. M'am instalat într'o chilie foarte sărăcăcioasă, cu o sobă improvizată, pentru care aduceam lemne cu spinarea, din pădure.

Nu ştiu de ce m'am simţit obligat să fiu cavaler şi să-i trimit şefului de Siguranţă din Topliţa o carte poştală prin care îl înştiinţam că nu-mi priise clima de pe valea Mureşului şi mă stabilisem aici, la Govora. Mi se părea un gest de onestitate, mai ales faţă de un om care se purtase cu mine omeneşte. La vreo două săptămâni după aceea, întorcându-mă la mânăstire din localitatea Govora-Băi, unde fusesem trimis cu oarecare treabă, Bica îmi spune că între timp întrebase de mine şeful Postului de Jandarmi; nu-i prea venea să mărturisească pentru ce anume, dar se scăpase că i-a venit un dosar de la Cluj. Stigmatul mă urmărea.

Mi-am pus iarăşi raniţa'n spinare şi m'am dus la Bistriţa, să cer măcar sfat, dacă nu şi adăpost.

– Dragă părinte, mi-a spus Mama Olga după puţină gândire, se cheamă că te afli acum în raza Râmnicului. Noi îl cunoaştem pe domnul Filip, şeful Siguranţei. Dumnealui a fost chelner în Călimăneşti şi ne servea la masă când se întâmpla să avem acolo vreo conferinţă învăţătorească. Vine destul de des pe la noi – îşi face omul meseria – şi am impresia că ne stimează. Dă-mi oarecare timp, lasă-mă să vorbesc eu cu el şi să văd dacă-ţi poate închide dosarul. Şi nu văd de ce nu ţi l-ar închide, de îndată ce eu îl voi asigura că nu mai ai nici o intenţie să te întorci la Cluj. Dar până atunci trebuie să stai ferit, să nu ţi se întâmple ceva.

După oarecare chibzuinţă, am luat drumul Bucureştilor. Trecuse Anul Nou, intrasem în 1948, îmi apropiam vârsta de 27 de ani, şi încă nu aveam nici un căpătâi. Tânjeam dureros după un acoperiş stabil, un

dumicat muncit și o masă de scris. Fratele meu de abia pe atunci se însura, pentru a doua oară, și se căznea să-și refacă un cămin ruinat. L-am regăsit pe iubitul meu părinte Grigore Băbuș, care ajunsese arhidiacon la Patriarhie și avea o chiliuță în căminul călugărilor. A fost bucuros să mă găzduiască, dar nu putea să-mi dea și mâncare; el lua masa la cantină, unde avea cartelă, și la care nu erau primiți decât salariații Patriarhiei. Avea însă sobă de teracotă, rație de lemne, o saltea suplimentară pe care mi-o așterneam noaptea pe dușumea, și, mai ales, o masă de scris. El era mai mult dus în timpul zilei, așa încât puteam să mă simt în largul meu.

Nu uitam sfatul chestorului Crăciun – la care se adăugase acela al Mamei Olga – de a căuta să-mi „aranjez situația" prin vreunul din prinții Bisericii. Am stat de vorbă mai întâi cu părintele Firmilian, fostul meu dascăl, care s'a scărpinat lung în barbă, căutând un răspuns, și mi-a vorbit apoi de noul mitropolit al Moldovei, Justinian Marina, om, zice-se, foarte influent la Guvern.

– Nu știu cât vei izbândi, a precizat dascălul, dar cred că mitropolitul are o mare calitate, îți spune de la început dacă se angajează sau nu, adică nu te poartă cu vorba.

Maica Tiberiada era pe atunci cea mai strașnică monahie a Bistriței; voinică, îndrăzneață, onctuoasă, fără cultură, dar cu o prodigioasă inteligență nativă, perseverentă și răzbătătoare, devenise faimoasă prin extraordinara abilitate de a-și face relații în lumea politică, în mai toate ramurile Guvernului și ale Partidului, inclusiv Securitatea și Miliția. A făcut epocă, s'au vorbit multe pe seama ei și multe i s'au pus în cârcă, dar Mama Olga s'a rezemat mult pe ea în strădaniile ei de a asigura supraviețuirea instituțiilor de la Bistrița. Pe această Tiberiada am întâlnit-o acum la București și am rugat-o să intervină pentru mine la mitropolitul Justinian Marina, pe care-l cunoștea bine. După două zile mi-a adus un răspuns clar, așa cum îl prevăzuse părintele Firmilian: mitropolitul nu putea „să se bage" într'o asemenea chestie, deoarece avea alte probleme, mai importante, de rezolvat (într'adevăr, se spunea că patriarhul Nicodim e pe moarte și că deja se discută problema succesiunii).

Cineva m'a îndrumat către arhiepiscopul Emilian Antal, pe atunci al Sucevei, despre care se spunea că ar fi în foarte bune relații cu puternicul Emil Bodnăraș. I-am ținut calea într'o Duminică, la ieșirea din catedrala Patriarhiei (mai tot Sinodul venise atunci la București), și l-am rugat să mă asculte. Mi-a dat un număr de telefon. A doua zi eram la ușa apartamentului său, înarmat cu un dosar în care aveam nu numai un memoriu, ci și foarte multe acte – unele, originale – asupra grevei de la Cluj. M'a ascultat cu bunăvoință, mi-a oprit dosarul și mi-a făgăduit

că va vorbi cu Bodnăraş şi-mi va da răspunsul la un număr de telefon pe care i l-am indicat. Răspunsul n'a venit niciodată. După mai puţin de un an, arhiereul – veleitar la scaunul patriarhal – avea să folosească dosarul şi pe mine împotriva celui ce devenea patriarhul Justinian.

Citeam mult în chilia lui Grigore, mai şi scriam câte ceva, făceam planuri, croiam noi piese de teatru, îl reîntâlnisem pe Ion Luca (m'a recomandat cuiva, pe stradă: – Uită-te bine la el, ăsta o să fie urmaşul meu în dramaturgie!), îmi plăcuse grozav *Năframa iubitei* pe scena Naţionalului şi aflasem, dintr'o corespondenţă, că Mama Olga, cu vechea şi puternica ei pasiune pentru teatru, se pregătea s'o pună în scenă la Bistriţa, cu elevele de la liceu. În casa Tetraţilor eram destul de des şi-i mărturiseam odată generalului, la masă, că aşa cum un compozitor trebuie să cunoască nu numai muzică, ci şi tehnica tuturor instrumentelor şi pe a fiecăruia în parte, tot aşa un dramaturg ar trebui să ştie bine şi tehnica punerii în scenă, adică limitele până la care imaginaţia lui poate pune pe hârtie o piesă jucabilă. Bunul Tetrat şi-a adus aminte că-l cunoaşte bine pe maestrul Kiriacov-Suruceanu, scenograful Operei Române, şi s'a oferit să mă recomande. În numai două zile eram în atelierele Operei, de pe Cheiul Gârlei (fostul Teatru „Regina Maria", azi de Operetă), unde m'am dus cu regularitate, ca un student, zi de zi, vreme de vreo trei săptămâni. Maestrul Kiriacov m'a purtat de la schiţa de decor până la orga de lumini, m'a introdus în secretele perspectivei şi ale fascicolului lateral, m'a învăţat cum să construiesc o stradă pe numai un metru de podea, şi câte altele nu m'a învăţat omul acela priceput şi harnic care, cu toată ocupaţia lui, găsea timp şi pentru mine.

Pe capul lui Kiriacov nu simţeam că aş fi căzut, dar pe al lui Grigore căzusem acum cu desăvârşire. Chilia acestui călugăr extrem de curat şi ordonat, unde n'ai fi găsit un fir de praf sau un lucruşor nelalocul lui, s'a pomenit deodată năpădit de cartoane, foarfeci, cuţite, lame, vopsele de apă, pensule, beţişoare, clei, mă rog, un întreg arsenal de mărunţişuri din care răsăreau, cu mare migală, castele şi saloane în miniatură, machetele de decor prin care aplicam practic ceea ce învăţasem în atelierele Operei. Când venea bietul Grigore seara şi dădea cu ochii de zecile şi sutele de aşchii de hârtie risipite pe modestul dar impecabilul său covor, când vedea pe faţa de masă urme de gumă arabică şi petice de acuarelă, se lua cu mâinile de cap:

– Ce mi-ai făcut, fratee?!

Dar eu îl rugam cu deadinsul să mă mai îngăduie numai o jumătate de ceas până ce pun şi capitelurile la coloanele acelea ionice, şi gata, curăţ totul, fac oglindă. Mă suporta Grigore, că n'avea încotro, ţinea la mine şi mă pâra la generalul Tetrat, care zâmbea cu şiretenie prefăcută; Grigore nu ştia cine mă recomandase lui Kiriacov.

Către sfârşitul lui februarie, Mama Olga îmi scria că repetiţiile la *Năframa iubitei* sunt aproape gata, iar eu mă oferream – specialist – să mă ocup de montare. Piesa avea foarte multe tablouri, deci foarte multe schimbări de decor, pe o scenă foarte mică (dar scenă, căci Mama Olga făcuse la Bistriţa o clădire care era numai teatru). Cu ce mă inspirase spectacolul de la Naţional, cu ce mă ajuta imaginaţia proprie, am făcut schiţele şi machetele (pe tehnica decorului în decor) şi am plecat la Bistriţa încărcat de cartoane şi pânze, de planuri şi entuziasm. Şipci de brad am luat de la fabrica de cherestea, la tâmplărie şi electricitate m'a ajutat domnul Sandu, pictura a făcut-o maica Galiani. Printre noi toţi se încurca şi Conu' Fănică, pe care-l găsisem acolo, pe jumătate la vedere şi pe jumătate pitit, mai uscat decât înainte şi mai guraliv. Mama Olga făcea repetiţii de ansamblu, iar pentru costumaţia de epocă bizantină adusese din tezaurul mânăstirii Hurezi veşminte, hlamide şi paftale domneşti originale. Ne înţeleseserăm ca ea, ca directoare de scenă, să supravegheze jocul în reprezentaţie, iar eu să operez schimbarea fiecărui decor în mai puţin de două minute, aşa cum nu mai văzuseră nici sufletele Bistriţei şi nici ţăranii de prin împrejurimi, care veneau în număr mare la teatrul mânăstirii. Cât despre Conu' Fănică, el trebuia să stea în spatele scenei şi să dirijeze vuietul noroadelor din Bizanţ: uu-uu..., jos călăul Nichifor!..., trăiască împărăteasa Irina!... şi alte câteva intervenţii de mare efect.

Biata Mama Olga! Avea nu numai o ardentă pasiune pentru teatru, ci şi un rafinat gust al frumosului estetic. Costumele imaginate de ea şi scrise cu acul de o duzină de călugăriţe, după indicaţiile ei foarte amănunţite, erau coborâte de-a dreptul din văzduhul luxuriant al bazileilor, vecin şi întrepătruns cu al îngerilor din ierarhia Areopagitului. Interpreta principală – Irina – era o elevă din clasa a opta de liceu; o chema Lidia Ghenciu, frumuşică foc şi talentată pară (păcat că nu s'a făcut actriţă; a luat drumul ingineriei, dar Mama Olga a iubit-o până la moarte, căci nu o mai uita pe Irina de atunci).

Sala era plină, primele scene subjugaseră publicul, şi era extrem de important s'o ţinem aşa până la sfârşit; piesa era lungă, regizoarea nu tăiase nici o replică. Eu, devenit „Paiaţa Maicii Domnului", şedeam ascuns pe după arlechin şi, de cum se lăsa cortina peste un final de tablou, mă repezeam năprasnic pe scenă, mă căţăram pe funii şi scări, şi în mai puţin de două minute ziceam: gata!

La un moment dat însă, înainte de începerea unui nou act, o văd pe Mama Olga zăbovind în scenă, cu ochii şi degetele pe veşmintele Irinei, tot măsurând-o de la un pas şi de la trei...

– Mamă Olgo. Gata!

Dar Mama Olga nu mă lua în seamă. Între cele două acte trecuseră vreo zece ani, împărăteasa avea alt costum şi o brumă de alb pe tâmple, desăvârşit potrivită cu argintul cununii...

– Mamă Olgo, întârziem, gata, hai să începem! mă dădeam eu de ceasul morţii.

Mama Olga nu auzea; de la doi paşi i se păruse că o cută a hlamidei nu e impecabilă şi scosese un fir de aţă, să împlinească lipsa. Mai trecuseră patru minute, simţeam că turbez în spatele arlechinului.

– Mamă Olgo, pentru Dumnezeu, terminaţi odată!...

Atunci Mama Olga s'a uitat la mine cu nişte ochi pe care n'am să-i uit niciodată şi mi-a vorbit cu un glas în a cărui linişte se ascundea o mare sfâşiere, de sfârşit de veac:

– Lasă-mă, părinte, că nu ştiu dacă voi mai trăi să gătesc o împărătească!

Mi-a venit să plâng de duioşie şi am lăsat-o în pacea (sau nepacea) ei până ce i s'a părut că totul e desăvârşit. A ieşit din scenă surâzând şi a făcut semn să se ridice cortina.

* * *

A doua zi începea Postul Mare, iar eu mă hotărâsem să petrec prima săptămână în singurătatea Pătrunsei, la schitul părintelui Veniamin. De data aceasta nu mai urcam muntele ca un fugar, nici mă tortura gândul că-l expun pe bătrânul meu binefăcător vreunei primejdii; Mama Olga mă vestise că mi se închisese dosarul la Râmnic, aşa încât eram scos de sub urmărire. Poate de aceea mergeam atât de slobod prin pădurea acelui început de martie, care mustea a primăvară, şi salutam cu atâta efuziune vârful de piatră ce-mi răsărea de după dâlmă, deasupra pălăriei mele zburătoare:

– Să trăieşti, Măria Ta!

Nici măcar grăbit nu eram. Luminişurile de pe lângă izvoarele Otăsăului erau pline de florile dintâi ale anului, şi m'am oprit îndelung să culeg un buchet pentru icoana Maicii Domnului.

Dar de cum am ajuns la schit a prins a mă chinui o cumplită durere de dinţi. Aveam de multă vreme o măsea cariată, pe care nu-mi amintesc să fi tratat-o în vreun fel, şi de la ea îmi veneau acele zvâcneli fierbinţi, ale unei dureri captive într'o cetate osoasă. Părintele Veniamin nu avea în chilia lui nici un fel de medicament, şi nu avusese vreodată. Pe el nu-l durea niciodată nimic. La vremea când eram fugar şi mă ţinea sub adăpost, îl vedeam cum, după ce-şi mânca merticul de mămăligă şi cartofi, în beciul ce-i servea drept bucătărie şi trapeză, ducea mâna la

polița de deasupra și scotea o coajă de pâine înflorită cu mucegai alb, pe care o ronțăia încet, tacticos, cu convingerea cu care îmi sorbeam eu cafeaua. La început mi s'au cam întors mațele pe dos și n'am îndrăznit să întreb nimic. M'am uitat pe poliță; mai multe asemenea coji de pâine erau înșirate pe ea, cu straturi moi de mucegai. Părintele se înfrupta cam de două ori pe săptămână din acea ciudată rezervă dezgustătoare. Când, totuși, am înrăznit să-l întreb, mi-a mărturisit că acesta era un obicei al lui foarte vechi, deprins de la niște călugări moldoveni, care, și ei, la rândul lor, îl moșteniseră de la generațiile timpurilor imemoriale; a mânca din când în când o asemenea pâine cu mucegai – dar numai alb, căci cel verde e otrăvitor –, e foarte bine pentru sănătatea trupului. Aceasta se întâmpla cam cu un an înainte ca Fleming să fi descoperit penicilina! Mucegaiul alb era singurul „medicament" la îndemână și acum în casa părintelui, dar eu nu eram deloc încredințat că ar fi bun și pentru o acută durere de dinți. Toată noaptea n'am dormit, n'am închis ochii, m'am zvârcolit ca pe jar și am gemut; bătrânul se uita neputincios, murmura câte o rugăciune; pe el nu-l duruseră niciodată măselele (pe la vreo optzeci de ani, mai târziu, mi se plângea că pierduse două).

A doua zi eram galben, tremuram tot. N'am avut încotro, mi-am luat ranița și am făcut drumul întors spre Bistrița. Cum nu era nici un dentist prin preajmă, Mama Olga m'a sfătuit să merg la Sibiu, la un doctor sas pe care-l știa ea, să mi se facă o extracție și o punte. N'am așteptat, am pornit-o, chinuit, spre Sibiu, fără să-mi dau seama că acea banală și nenorocită durere de dinți avea să fie pricina unei noi întorsături pe drumul vieții mele. Știu și eu? Poate că-mi fusese stârnită chiar de Maica Domnului, pentru icoana căreia culesesem atâtea flori de pe lângă izvoarele Otăsăului.

La Sibiu am intrat în tratamentul dentistului și am izbutit să fiu găzduit în căminul preoțesc al Mitropoliei, care se afla în aceeași curte cu Academia Teologică și internatul ei. Acolo am aflat că murise Berdiaev și că teologii îi făceau o comemorare solemnă, în aula lor cea mare. M'am strecurat și eu în sală și m'am așezat undeva, pe o bancă din fund. Veniseră mulți profesori, rectorul. Serbarea s'a deschis cu o rugăciune, apoi corul teologilor a început să cânte... *Internaționala*. Începuse, și aici, procesul de „adaptare" la noile vremuri. Pe coridoarele școlilor de la Bistrița apăruseră portretele lui Stalin. Mama Olga își punea degetul pe buze și-mi făcea semn să tac. Tăceam și aici, la Sibiu, dar nu știu ce jale mi-a cuprins sufletul și am prins a plânge cu amărăciune. N'aș fi plâns, desigur, dacă aș fi fost de față la o adunare muncitorească, dar aici, la Teologie, nu puteam să nu plâng. Comemorarea lui Berdiaev nu m'a mai interesat. A vorbit cineva, au vorbit poate mai mulți despre personalitatea și opera marelui gânditor creștin, dar eu am fost aproape absent.

Nu am trecut însă neobservat. Erau destui – dintre profesori – care mă cunoșteau din vremea anului meu întâi de studenție la Medicină și care, la sfârșitul serbării, m'au abordat. Pe de altă parte, greva de la Cluj îmi făcuse numele faimos. Din vorbă'n vorbă, au aflat că-mi întrerupsesem studiile teologice și m'au întrebat dacă n'aș vrea să le isprăvesc aici, la Sibiu.

– Pentru noi, îmi spunea rectorul, ar fi o onoare să te avem student.

Era ceva cu totul nou, la care nici nu mă gândisem. Nici nu eram în stare să ghicesc cam câtă vreme aveam să mai fiu un neisprăvit. Carte știam destulă, citeam în toată vremea, dar lecturile, numai ele, nu-mi ofereau și o diplomă. La Cluj dădusem examenele toate de anii doi și trei; pentru cel de al patrulea făcusem o încercare – dar numai o încercare – la Facultatea de Teologie din București, unde secretarul Stoenescu îmi comunicase oficial că nu pot fi primit, din cauza situației mele... politice. Îmi luasem așadar grija, și iată-mă acum poftit, pe neașteptate, de însuși soborul dascălilor sibieni, să frecventez ce mai rămăsese din anul universitar și să-mi pregătesc teza de licență. Binecuvântată să fie, îmi ziceam, durerea mea de dinți!

Cererea mi-a fost luată de rectorul Nicolae Neaga, care i-a dat-o vicarului-arhiereu Teodor Scorobeț; acesta i-a prezentat-o mitropolitului Nicolae Bălan și a trimis-o înapoi aprobată. Pe lângă o taxă, se cereau și ceva alimente, și am zbughit-o până la Govora, de unde m'am întors cu un sac de făină și cu altul de cartofi; părintele Bica era parcă mai bucuros decât mine.

M'am instalat într'un dormitor mic al internatului teologic, la un loc cu încă trei studenți mai mari, dintre care unul era preot. În spatele unui paravan aveam și o masă mare de scris, cu sertare, un fel de birou. Îmi adusesem și cărțile de care aveam nevoie, pe lângă aceea că Academia avea o bibliotecă impresionantă.

La scurtă vreme însă am aflat că Gheorghe Crăciun, fostul prim-chestor al Poliției din Cluj, devenise inspector de Securitate la Sibiu. Vestea aceasta m'a obligat la măsuri radicale. Nu trebuia să-i dau prilej lui Crăciun, sub nici o formă și în nici o împrejurare, să ia act de prezența mea în Ardeal. Chiar dacă, personal, nu ar fi avut intenția să mă aresteze, funcția l-ar fi obligat. Mie mi se oferise șansa neașteptată de a-mi isprăvi studiile teologice, și nu trebuia s'o ratez. Ca atare, am hotărât să mă autoclaustrez în internat pe toată durata studiilor. Într'adevăr, din martie și până la sfârșitul lui iunie nu am părăsit internatul, nu m'am arătat nici măcar în poartă. În noaptea Învierii, singur în toată clădirea, am asistat la slujbă din spatele unei ferestre dintr'o sală de cursuri, peste drum de catedrală, cu o lumânărică în pumni, bine ocrotită, să nu-mi descopere chipul; în stradă se cânta

Hristos a înviat, cântam și eu, vocile lor umpleau văzduhul, a mea se învăluia de singurătate, în odaia goală.

Am muncit din greu, ziua și noaptea, audiind cursurile dascălilor și scriindu-mi teza de licență. Încă de pe când eram în anul I, la București, făcusem o lucrare de seminar despre „Misterele Orientale și raporturile lor cu Creștinismul", lucrare pe care severul profesor Teodor M. Popescu o elogiase la superlativ. Încă de pe atunci mi-am hotărât-o, mult dezvoltată și completată, teză de licență. Timp de vreo șase ani am citit tot ce se putea citi asupra subiectului – îmi procurasem, prin niște prieteni, chiar cele mai noi cărți, din Franța –, am întocmit câteva mii de fișe, așa încât nu-mi rămăsese decât ordonarea vastului material, condensarea informațiilor, contribuția de gândire personală și redactarea propriu-zisă. Colegii mei de cameră, ardeleni cumsecade, care așteptau o diplomă ce trebuia să le vină oricum, nu prea înțelegeau pasiunea și dăruirea noului venit, dar prețuiau omul și-l respectau, mai ales că auziseră multe despre el. Unul din ei, Floca, „băiatul popii din Răhău", a învățat după aceea carte multă, și-a luat un doctorat și a devenit profesor.

Mă aruncasem deci, cu toată puterea, în muncă, dar pacea mea nu era deplină. Prin luna mai s'a zvonit că se fac arestări masive în toată țara, iar agenții de Securitate nu au întârziat să-și facă apariția și în internatul teologic. A fost arestat mai întâi un oarecare Cerbu, student prin anul doi sau trei, despre care se șoptea că ar fi șeful unei organizații subversive. Au urmat alți câțiva. Nu-mi imaginam că cineva, din toată Academia, nu va denunța prezența mea acolo. Mă pregăteam sufletește, și nu doar sufletește. Agenții veneau discret și repede, alegeau pe câte unul – chiar ziua, în sala de cursuri – și plecau cu el tot atât de repede, așa cum îl găseau, în cămașă sau în papuci, fără a-i da timp să ia ceva cu el. O lună de zile am dormit aproape îmbrăcat, cu brațul petrecut pe după curelele raniței, cu gândul că dimineața mă va prinde prin cine știe ce celulă. Îmi părea rău de fișele adunate cu trudă, de teza neisprăvită, de încă o spărtură în frământata mea viață de student. Seara, după rugăciunea comună, rămâneam în capelă și mă rugam îndelung. Dumnezeu a fost bun cu mine. Buni au fost și oamenii. Nu m'a denunțat nimeni. În iunie îmi treceam examenele de anul patru, îmi susțineam teza de licență la profesorul Emilian Vasilescu, și obțineam o diplomă cu calificativul „excepțional". Terminam Teologia după șapte ani.

* * *

Am plecat de îndată la București. Fratele meu, recăsătorit de câteva luni, locuia în Bucureștii Noi și s'a oferit să mă găzduiască și să-mi dea

de mâncare. Între timp, căpătasem o nouă pasiune, aghiologia, și mă hotărâsem să-mi petrec mai toată vremea în Biblioteca Academiei Române, studiind viețile martirilor după vasta documentație a călugărilor bollandiști. Aveam de gând să scriu, la modul literar, câteva „vieți de sfinți" proiectate pe o cât mai apropiată imagine a vremii lor (mă fascina, de pildă, martiriul Sfântului Timotei în timpul serbărilor orgiastice de toamnă ale zeiței Diana din Efes). Dar eu iarăși eram un om fără domiciliu, nu mai dădusem de mult, legal, pe la autorități, nu mai aveam acte de identitate și eram expus oricând să fiu înhățat de una din multele razii pe care Poliția le făcea în toată Capitala. Aflasem însă că raziile se fac întotdeauna numai pe stradă și niciodată în vehiculele de transport în comun. Timp de aproape două luni nu am cunoscut alt drum decât între casa fratelui meu și Biblioteca Academiei, adică între capetele a două linii de tramvai.

De la un timp, cumnata mea (cu care Mitică – înțelegeam – nu o ducea prea bine) a început să-mi facă „scene", în sensul că ședeam ca un trântor la masa lor, fără să aduc nimic în casă. Fratele meu avea un atelier în care producea garnituri de chiulasă pentru autombile și locomotive, după o invenție a lui. L-am convins să mă învețe meseria și să lucrez în atelier, plătit măcar la nivelul lui Nelu și Jean, ucenicii lui. Am învățat repede și produceam mulțumitor, nu fără a-mi sângera mâinile cu plăcile de cupru, tăioase, aplicate pe azbest și îndoite la o mașină cu turație mare. Îmi plăteam rația de mâncare și-mi mai rămâneau libere două zile pe săptămână, pentru studierea tomurilor din *Acta Sanctorum* și *Analecta Bollandiana*.

Se făcuse sfârșit de septembrie. Mi-am ridicat ochii de pe carte și am văzut prin fereastră cum se desprind frunze galbene în parcul Bibliotecii Academiei. M'a năpădit deodată nostalgia muntelui și dorul de ducă. Am închis cartea și am plecat. A doua zi călătoream spre Bistrița, haida-hai, cu trenuțul forestier, apropiindu-mi platoșa de piatră a muntelui Buila. Aveam de gând să stau o zi-două la mânăstire, apoi să urc spre plaiurile Pătrunsei, în raiul acela de rugină și azur. Dar Dumnezeu îmi rânduise alte cărări, pe mulți ani, pe toată viața.

La Bistrița începeau școlile și am găsit-o acolo pe o nepoțică a mea, fetița bărbatului surorii mele, trimisă să învețe carte la maici. M'am simțit dator să mă ocup de ea și s'o recomand viitoarelor ei dăscălițe, fostele mele colege de Universitate.

Mama Olga însă se gândise la mine, cum să mă culeagă de pe drumuri și să-mi afle un rost. Avea la liceu o catedră vacantă, de religie, și mi-a spus că n'ar fi rău s'o ocup eu. Mi-ar fi putut aranja un program convenabil, concentrat în două-trei zile pe săptămână; de locuit aș fi putut să locuiesc sus, la mânăstirea Arnota. Pentru aceasta însă trebuia

să obțină aprobarea patriarhului; Bistrița, ca mânăstire, era stavropighie, adică depindea direct de scaunul patriarhal. Nu prea știa cum va reacționa patriarhul la propunerea ei, dar se gândea să se ducă la București și să-l convingă. Poate că atunci când mă întorc eu de la Pătrunsa găsesc numirea gata și-mi ocup catedra. Planul nu mi se părea deloc rău, dar mă arătam (și eram) destul de sceptic; patriarhul, care era un „comunist", ajuns la cârmă prin influența partidului, nu putea să fie de acord cu numirea unui „reacționar".

Cam cu aceste gânduri am isprăvit conversația cu Mama Olga, la o cafea cu dulceață, după care m'am dus în odaia „mea" din casa de lângă poartă, să mă spăl de praful și fumul drumului. În timp ce mă frecam cu prosopul, am văzut pe fereastră automobilul patriarhului intrând în mânăstire. Devenisem un fel de fiară cu instincte, miroseam primejdia de departe și m'am simțit obligat să nu ies din cameră până ce nu va pleca neașteptatul oaspete. Ce-o fi căutând aici, tocmai acum?

Am stat așa ca la vreo jumătate de ceas, când m'am pomenit cu Florentia năvălind pe ușă, cu sufletul la gură:

– Te cheamă patriarhul!

M'am uitat la ea, să-i surprind șaga în ochii ei mici, de șoricel, dar „Moașa" era foarte serioasă și a zis:

– În frica! – adică „în frica lui Dumnezeu", supremul jurământ al unei călugărițe. Tulburat, mi-am pus rasa pe mine și am plecat la stăreție. Maica Eliodora mă aștepta în prag și mi-a făcut semn să intru întâi în odaia Mamei Olga, vecină cu salonul de oaspeți.

Mama Olga mi-a vorbit în șoaptă, pe jumătate speriată și pe jumătate bucuroasă. Patriarhul se întorcea de la băi (probabil Herculane). Pe drum a început să-l supere o unghie de la picior, crescută în carne, și s'a hotărât să se abată până'n mânăstire, unde știa că e o călugăriță medic. Maica Olga Glejaru venise cu uneltele ei de scobit și cu un lighenaș de apă caldă și ședea la picioarele patriarhului, în salon, operându-i unghia. În acest timp, Mama Olga, secondată discret de soru-sa, a prins a aduce vorba de școlile lor, de nevoia unor cadre mai bune, de catedra vacantă și de un „nepot" al ei, mai de departe, călugăr foarte deștept și foarte învățat și foarte talentat și foarte dinamic și foarte serios, care-și luase licența cu zece și care... și care... uite-așa și așa... ar fi bine să-l avem aici.

– Păi, dacă-i așa de bun, zisese patriarhul, nu vi-l las vouă aici, ci-l aduc la mine, la București, că eu sunt patriarh de curând, la început de drum, și am nevoie de oameni pregătiți, ca ăsta de care spuneți. Unde e el acum?

Mama Olga s'a speriat și a spus repede o minciună, cum că, după câte știe ea, acest părinte ar fi pe undeva prin satul lui, să-și vadă

părinţii. Dar „toanta aia de Olga”, care asculta şi nu zicea nimic, sare ca o proastă şi zice:

– Vai, Mamă Olgo, dar părintele Vartolomeu e aici, numa’ ce-a venit, în casa de la poartă...

În faţa acestei mărturisiri, patriarhul a dat ordin să fiu chemat la el.

Şi acum, ce era de făcut?

– Mamă Olgo, ziceam eu căznindu-mă să-mi ţin vocea strangulată, pe mine mă cunoaşteţi, eu nu sunt unul care să lucreze cu comuniştii sau pentru comunişti; cum o să fiu eu colaboratorul lui Justinian?...

– Mamă, îşi frângea ea mâinile, dar dacă n’o fi comunist? E preot de o viaţă, noi îl ştim din Râmnic; cu mânăstirea noastră s’a purtat bine, şi el ne-a scăpat din ghearele lui Burducea când venise să ne facă percheziţie şi să ne denunţe că avem tablouri legionare. Dacă o fi omul lui Dumnezeu?...

– Dacă e omul lui Dumnezeu, de ce s’a dus în vizită la Moscova? mă încrâncenam eu.

– Ei, asta-i, Doamne, părinte, parcă pe la Moscova n’or fi şi oameni de-ai lui Dumnezeu!

M’am ciorovăit cu Mama Olga vreun sfert de oră, cu ochii pe ceas, la ceasul acela de mare cumpănă. Eram nervos, îmi venea să aprind o ţigară şi să trag ca un şarpe. Până la urmă, am căzut la o înţelegere:

– Am să mă duc la Patriarhie şi, timp de mai multe luni, un an, am să-l ţin pe patriarh „în reflector”, sub cea mai atentă observaţie, să mă conving dacă e un patriarh adevărat sau numai o unealtă a comuniştilor. Va fi omul lui Dumnezeu şi al Bisericii, rămân; nu, îndărăt la pribegie!

– Bine, mamă, aşa să faci, mi-a zis bătrâna, cu un licăr de nădejde în ochi.

Şi mi-a deschis uşa la salon.

Doctoriţa isprăvise ce avea de făcut şi plecase. Patriarhul şedea pe un fotoliu. I-am sărutat mâna şi a urmat o conversaţie scurtă, de numai câteva minute. M’a întrebat cum mă cheamă, ce vârstă am, ce studii, de unde sunt.

– Uite, maicile te-au lăudat, iar eu le-am răspuns că nu te las aici, ci te iau cu mine la Patriarhie să te numesc într’un post, nu ştiu anume care, oricum, unul din cele vacante, că am nevoie de colaboratori destoinici.

Eu m’am simţit obligat să-i mulţumesc şi să-i atrag atenţia, cu tot respectul, că încă nu mă cunoaşte şi nu ştie pe cine cheamă în serviciul Patriarhiei. Şi, din două vorbe, i-am destăinuit „trecutul” meu politic: frăţia de cruce, lagărul, greva de la Cluj, arestările. Patriarhul a stat puţin pe gânduri şi mi-a pus două întrebări: dacă am avut vreodată

calitatea de şef de cuib şi dacă în prezent mă aflu sub urmărire. Răspunsurilor mele negative le-a urmat o invitaţie care m'a descumpănit:

– Mergi la Bucureşti; eu sunt singur în maşină, te iau cu mine, chiar acum.

Mi-am frânt mâinile şi l-am rugat să mă îngăduie o zi sau două, până ce-mi instalez o nepoată la şcoală.

– Bine, mi-a zis, te aştept peste două zile; vii la mine cu o cerere prin care soliciţi numirea în unul din posturile vacante ale Patriarhiei.

Mi-a întins mâna spre sărutare, şi-a isprăvit cafeaua şi a plecat.

– Dacă e omul lui Dumnezeu, o să te iubească, mi-a zis Mama Olga. M'am uitat în ochii lui, i-a plăcut că eşti om dintr'o bucată.

Doamne, cu ce mărunte fleacuri poţi Tu să coteşti drumul unui om: un dinte găunos îmi pusese în mână o diplomă universitară, o unghie încarnată mă urca acum în Dealul Patriarhiei!

Sub patriarhul Justinian

Nu fusesem niciodată în reşedinţa primului prinţ al Bisericii. Îi trecusem de multe ori pe dinainte şi-mi plăcea să mă uit la foişorul de lângă paraclis, scris în piatră cu daltă de epocă brâncovenească. Ajunsesem odată până la uşa principală, cu gândul că aş putea să solicit un post de diacon, dar fusesem repede descurajat de un secretar în dulamă cenuşie. În faţa acelei uşi, pe treptele de piatră, îl văzusem – pentru prima oară – pe Justinian, mitropolitul de atunci al Moldovei, slujind un prohod pentru patriarhul Nicodim. Purta pe umeri o mantie roşie şi avea un dinte de aur care-i şedea foarte rău. Îl privisem cu oarecare dezgust şi n'am stăruit asupră-i.

Acum şedeam la uşa lui, în anticamera cu bolţi gotice, aşteptând să fiu anunţat de părintele Cazacu, secretarul său, preot cu chip de rară frumuseţe şi cu mişcări onctuoase, ale unei viclenii subtile. Ţineam în mână o cerere – aşa cum mă învăţase – şi mă întrebasem ce voi deveni în zece-cincisprezece-treizeci de minute: diacon la catedrală? funcţionar de birou? arhivar? Nu îndrăzneam să iscodesc nici măcar cu privirea pe cei câţiva consilieri care-şi aşteptau rândul, cu dosare groase sub braţ.

N'am aşteptat mult. Patriarhul m'a primit cu bunăvoinţă – parcă mulţumit că nu întârziasem –, mi-a oprit cererea pe birou şi mi-a spus să ies pe uşa cealaltă (opusă celei de la intrare) şi să aştept acolo.

M'am pomenit într'o sală foarte spaţioasă, croită ca un centru de catedrală, cu boltă sprijinită pe pandantive şi ferestre cu vitralii. Mi-am dat seama că era holul de la intrarea principală. Nu era nimeni acolo. M'am aşezat pe un scaun şi am aşteptat. Am aşteptat un ceas. Şi două. Din când în când, printre perdelele ce despărţeau holul de un coridor, zăream siluetele negre ale unor călugăriţe cu fărăşe şi cârpe de praf.

S'a ivit și un călugăr, care părea de casă, și l-am întrebat unde pot afla o toaletă. Mi-a făcut semn spre o altă ușă și am pătruns în aripa veche a reședinței, cu odăi care se deschideau una din alta. Pe pereți atârnau o mulțime de tablouri vechi, unele foarte frumoase, și icoane de argint. Aripa era pustie, fereastra toaletei, deschisă, dădea în parc.

Am revenit pe scaunul meu și iar am mai așteptat un ceas și nu se întâmpla nimic.

La un moment dat, călugărul de casă s'a apropiat de mine și m'a poftit la… masă.

– Porunca Înaltului, mi-a precizat el, răspunzând nedumeririi mele.

M'a condus jos, în bucătărie, și de acolo într'o trapeză simplă, neîngrijită, unde personalul de serviciu – câteva călugărițe și un tinerel imberb, Tomiță, mâncau la o masă de lemn acoperită cu mușama. Am înțeles că părintele Damian, care mă condusese, era intendentul palatului patriarhal, adică administratorul întregului imobil și șeful personalului de serviciu. Încerca să mă descoase ce și cum e cu mine pe-acolo și nu părea să dea vreo crezare nedumeririlor mele.

După masă mi-am reluat locul pe scaunul din hol și m'am așternut iarăși pe așteptat. În sfârșit, a venit la mine un preot cu barba scurtă și neagră; îl chema Gheorghe Pașoi, era consilier economic, venit de la Vâlcea, și stătuse la masă cu patriarhul. De la el am aflat, cu felicitări, că fusesem numit intendent în locul părintelui Damian, care trebuia să plece din serviciu și să se mute la o mânăstire, pentru niște nereguli în administrație. Mi s'a dat și o cameră, în catul de jos, nu departe de bucătărie.

Timp de o lună am luat în primire de la părintele Damian întregul palat patriarhal, o sută patruzeci și patru de încăperi, cu tot ce se găsea în ele. Cu ocazia aceea am întocmit și un inventar complet și foarte descriptiv, împlinind o lipsă care dura de dinainte de război.

Așadar locuiam în aceeași casă cu patriarhul, eram în situația de a-i cunoaște orice mișcare, felul de viață, programul zilnic, ce mânca și ce bea, cu cine stătea la masă; mai mult, eram în posesia tuturor cheilor posibile, nu exita nici o ușă care să-mi stea închisă, inclusiv aceea de la dormitorul stăpânului. Aveam toate condițiile – nevisate – ale unei observații apropiate și de durată, la capătul căreia urma să mă decid dacă rămân în preajma acestui om sau plec în cine știe ce noi singurătăți.

Serviciul mă ținea ocupat de dimineața până seara, cu greu puteam să ies în oraș. Am scăpat, totuși, pentru vreo două ceasuri, la masă într'o familie de cunoscuți, unde veniseră și foarte multe cucoane. Se vorbea copios despre noul patriarh, tânăr – nu împlinise cincizeci de ani –, cu barba neagră, și despre chefurile și orgiile – cu femei, bineînțeles – ce se petreceau în sfânta reședință patriarhală, unde vinul vechi și dansul

fraged se revărsau din belşug. Picanterii de acestea mai auzisem eu, în treacăt, despre fostul mitropolit al Moldovei, dar acum ele se confruntau cu ceea ce ştiam eu, de la faţa locului, ca un martor nemijlocit şi observator atent. M'am simţit dator să spun cine sunt, ce serviciu am, unde locuiesc; toţi ochii – şi mai ales toate urechile – s'au năpustit asupră-mi. Am mărturisit că noul patriarh duce o viaţă foarte sobră, că posteşte miercurea şi vinerea, că niciodată nu bea la masă mai mult de un pahar de vin roşu amestecat cu apă de Covasna, că se culcă la ora unsprezece seara şi se scoală, fără greş, la şase şi jumătate dimineaţa, că are o viaţă foarte ordonată şi munceşte disciplinat; cât despre femei, în palat locuieşte temporar fiica lui, logodită cu un medic moldovean, şi fiul său, absolvent de Medicină, care, în apartamentul său de jos, se pare că, într'adevăr, îşi aduce câte o femeie pentru o noapte, fără să ştie nimeni dacă îi este doar prietenă sau viitoare soţie. Mărturia mea a produs o imensă dezamăgire; stricasem cheful conversaţiei, cucoanele mă priveau cu oarecare ciudă, apoi cu indiferenţă, ca pe unul care „nu mai avea nici un haz".

Un intendent al palatului patriarhal are foarte multe treburi de făcut: să supravegheze personalul de serviciu, la nevoie să propună remanieri, să aplaneze micile neînţelegeri, să controleze meniul patriarhului – alcătuit de bucătarul-şef –, să asigure aprovizionarea cu alimente, să verifice curăţenia zilnică a întregului edificiu, să vegheze îndeaproape inventarul, să ţină din scurt administrarea pivniţei de vinuri, să se îngijească de găzduirea şi hrana oaspeţilor. Îmi luasem meseria în serios, eram ocupat toată vremea. Reşedinţa avea lipsă de o cămărăşiţă pricepută şi devotată; am umblat prin câteva mânăstiri şi am adus-o pe maica Achilina, femeie de rară cinste şi vrednicie, care l-a slujit pe patriarh vreme de douăzeci de ani, când s'a pensionat.

* * *

Patriarhul Justinian mă impresiona prin vigoare şi vioiciune, printr'o uriaşă putere de muncă, prin memoria sa prodigioasă, printr'un spirit administrativ aproape perfect. Mult mai târziu aveam să descopăr în el pe diplomat, pe omul extrem de abil care tratează cu adversarul de pe poziţii aparent comune. Pe atunci însă vedeam în el numai o „persoană oficială", care se bucura de încrederea Guvernului comunist şi împărtăşea idei de stânga, ferindu-se însă să violenteze esenţa dogmelor ortodoxe. Îi plăcea să povestească şi nu mi-a fost greu să aflu că făcuse politică ţărănistă militantă, dar în aripa de stânga a Partidului Ţărănesc. Nu făcea un secret din aceea că-l găzduise – fiind preot în Râmnic – pe

Gheorghe Gheorghiu-Dej după evadarea acestuia din lagărul de la Târgu-Jiu (de altfel, era evident că acea găzduire fusese hotărâtoare pentru rapida ascensiune a preotului Ioan Marina către vicariatul de la Iași; mai târziu, într'o închisoare, aveam să aflu de la un învățător oltean că rețeaua de gazde a lui Dej – de la Târgu-Jiu la București – fusese alcătuită numai din țărănești, fără nici un comunist; preotul Marina fusese doar o verigă a lanțului).

„Persoană oficială", „demnitar de stat", patriarhul se bucura și de „protecția" Guvernului. Reședința avea două posturi permanente de miliţieni – unul la intrarea principală, altul spre grădină, lângă garaj. E adevărat însă că ele funcționaseră și înainte; Justinian le moștenise de la Nicodim. Pe unul – cel din spate – l-a desființat, mulțumindu-se cu cel de la intrare. Ceea ce mi se părea cu totul nou – (deși aveam să aflu că și patriarhul Nicodim avusese ceva asemănător – era agentul de Securitate, din corpul special pentru paza demnitarilor. Funcțiunea se limitase întru început doar la călătoriile patriarhului; când acesta avea de mers undeva, mai ales în provincie, anunța telefonic Securitatea și i se trimitea un agent care-l însoțea pe tot itinerarul. El mergea de obicei lângă șofer, ținea vreo două-trei pistoale prin buzunări și la brăcinar și un pistol-mitralieră între genunchi. Personajul era și foarte important și avea ochii în patru, mai ales când mașina atingea regiunile muntoase, unde putea fi atacată de partizani. Se purta întotdeauna în civil; pe unde poposea patriarhul, el, agentul, era „inginer", „arhitect", „consilier de presă", orice, în afară de securist. Cam odată cu venirea mea la Patriarhie, însă, situația acestui „funcționar" se schimbase, evoluase; funcțiunea lui avea caracter permanent, „șeful" trebuia păzit și acasă. El venea dimineața la serviciu, ca orice slujbaș, nu făcea nimic toată ziua, pleca seara și mai venea a doua zi. Patriarhul fusese la început destul de naiv să creadă că singurul rost al acestei prezențe era paza; repede însă avea să-și dea seama că era vorba de o adevărată și foarte strictă supraveghere, a sa, a personalului său înconjurător și a oamenilor cu care venea în contact.

* * *

Hotărât lucru, patriarhul avea vederi de stânga, se declara de acord – chiar în cercurile intime – cu politica generală a Guvernului, credea în revoluția socialistă și în evoluția lumii către ea și se străduia să adapteze viața Bisericii la „vremurile noi". Aceasta se petrecea la vremea când aproape toată țara – și noi, cei dimprejurul său – așteptam „venirea americanilor" de pe o lună pe alta, și nici nu-i trecea cuiva prin minte

că România va rămâne pe multă vreme sub stăpânirea comunistă. Toţi ascultam emisiunile de radio din străinătate, şi noi, şi patriarhul; cu o deosebire: noi le credeam, el nu le credea. Sau, în măsura în care le-ar fi dat crezare, conştiinţa lui îi spunea, în cel mai rău caz, că e un sacrificat de bună voie al trebuinţei Bisericii de a supravieţui în aceste vremuri grele. Îşi reclama o misiune, iar cugetul îi spunea că el era singurul în stare s'o ia pe grumaji (intuiţia aceasta o avusese şi mitropolitul Nicolae Bălan, că la asemenea timpuri numai Justinian Marina e omul potrivit).

Patriarhul ştia că eu nu împărtăşeam nici pe departe convingerile sau – cel puţin – orientările lui. Aşteptam ziua în care să încerce a mă face să văd altfel, dar ziua aceea nu a venit niciodată. Mărturisesc şi acum, cu mâna pe inimă, că de-a lungul anilor în care i-am fost colaborator, omul acesta nu a făcut nici cel mai mic gest de a-mi violenta convingerile, rezervele sau gândurile nemărturisite. Dimpotrivă, ori de câte ori a avut prilejul m'a apărat, şi nu prin a încerca să-i convingă pe conducători că aş fi fost altfel de cum eram, ci atenuând acuzaţiile şi dând faptelor o nouă interpretare. Am avut prilejul să mă conving curând.

La scurtă vreme după ce ocupasem modesta slujbă de intendent, patriarhul m'a chemat confidenţial şi mi-a destăinuit că la Preşedinţia Consiliului de Miniştri se desfăşoară o anchetă asupră-mi, în legătură cu greva de la Cluj. M'a sfătuit să alcătuiesc un memoriu şi să i-l dau lui. Ancheta era condusă personal de Petru Groza, preşedintele Consiliului de Miniştri.

Mai multe detalii am avut de la Titus Ţifu, fost coleg în cenaclul literar al lui Victor Papilian şi în Societatea Scriitorilor din Ardeal, ajuns acum director în Ministerul Cultelor. În calitatea lui de clujean – şi presupus martor al evenimentelor – i se ceruse o declaraţie. Ancheta fusese provocată de arhiepiscopul Emilian Antal, căruia, cu un an în urmă, îi solicitasem protecţia, îi încredinţasem un dosar cu multe documente originale şi de la care obţinusem promisiunea că va interveni la Bodnăraş. Cu viaţa hărţuită, cum fusesem, preocupat de studii şi ceva literatură, ignoram cu desăvârşire intriga bisericească, prieteniile şi adversităţile dintre ierarhi, şi numai acum aveam să aflu că Emilian Antal era cel mai înverşunat duşman al noului patriarh, cel care dusese o susţinută campanie de presă şi sub-presă împotriva lui, încă de pe vremea când acesta era vicar şi apoi mitropolit la Iaşi. Aveam să înţeleg că folosea acum „cazul" şi dosarul meu drept nouă armă împotriva lui Justinian, demonstrând Guvernului că acesta se înconjura de elemente reacţionare şi că-şi adusese, ca om de încredere, pe marele tulburător al ordinii publice din Cluj, inveterat duşman al poporului şi al noii

orânduiri sociale. Ţifu m'a încredinţat că, chemat personal la Preşedinţie, depusese în favoarea mea, demonstrând că, împotriva celor susţinute de Antal, eu fusesem un păstrător al ordinii, canalizând protestul studenţilor pe calea cea mai paşnică cu putinţă (faptele, de altfel, îi erau cunoscute – primului ministru). (Mult mai târziu, peste un număr de ani, Ţifu mi-a încredinţat o copie de pe declaraţia lui scrisă.)

Cam în sensul acesta mi-am întocmit şi eu memoriul. I l-am dat patriarhului şi, după o vreme oarecare, aveam să aflu că primul--ministru încheiase ancheta prin a clasa dosarul. (Tot de la Ţifu am aflat că fusese interogat şi Gheorghe Crăciun, fostul prim-chestor al Poliţiei din Cluj şi ajuns între timp unul dintre cei mai temuţi comandanţi de Securitate; mărturia lui i se arătase lui Ţifu a fi fost destul de corectă, limitată mai ales la aspectul ordinii publice). Pe arhiereul Emilian Antal aveam să-l mai întâlnesc de multe ori, dar niciodată nu i-am dat a înţelege că ştiu ceva din oribila lui purtare. Dumnezeu să-i dea pace în lumea unde este acum!

Că devenisem obiect de supraveghere şi delaţiune, îmi era tot mai evident. Agentul de Securitate mă provoca discret şi aveam impresia că mi se cam umblă prin cameră, ceea ce m'a obligat s'o încui. Din ce în ce mai suspecte însă deveneau întâlnirile şi convorbirile *tête-à-tête* dintre securist şi Tomiţă. Acest Tomiţă fusese valetul patriarhului Nicodim, iar noul patriarh îl moştenise ca atare. Avea o cămăruţă sus, la mansardă, unde locuiau şi maicile, nu făcea mare lucru şi era „valet" mai mult prin inerţie. Avea vreo şaptespreze ani şi nu te privea niciodată drept în ochi. De când se bucura de tovărăşia agentului, devenea tot mai emancipat, apoi de-a dreptul obraznic; maica Achilina mi se plângea tot mai des, iar eu, naiv, căutam să împac lucrurile. Tomiţă primea de la agent şi literatură marxistă, pe care o studiau adesea împreună.

Într'una din zile, maica Achilina, deşertând coşurile de hârtii, a găsit în unul din ele ceva suspect: ciorna unei note informative (aşa se numeau denunţurile către Securitate sau Partid). Eram pârât că primesc vizitatori dubioşi – în special oameni „de-ai mei" de la Cluj – şi că vorbesc împotriva regimului. Nota însă nu era semnată de Tomiţă, cum ne-am fi aşteptat, ci de Luca, miliţianul de la intrare (socrul unui fost administrator al bunurilor din Patriarhie). I-am arătat patriarhului ciorna, iar el m'a sfătuit să fiu cu ochii'n patru. Notam, fireşte, că omul doar mă face atent, dar nici măcar nu-mi sugerează că ar trebui să vorbesc – chiar de circumstanţă – în favoarea regimului sau să adopt oarecari poziţii de „reconciliere". Patriarhul începea de acum să mă cunoască mai bine şi descoperea că în modestul său slujbaş mai sălăşluiau

un teolog cu destule cunoştinţe, un ins de cultură generală şi un râvnitor poet. La drumuri lungi, în maşină, mă invita să recit poezii.

În seara Anului Nou (1948-1949), patriarhul a mâncat la ora obişnuită şi mi-a cerut ca, cu puţin înainte de miezul nopţii, să-i bat în uşă şi să-l trezesc, voind el a asculta la radio mesajul primului-ministru.

În palat era linişte mare. Copiii patriarhului – Didu şi Sibica – plecaseră să-şi petreacă revelionul cu oarecari prieteni. În catul de jos, lângă bucătărie, maicile pregătiseră o masă bogată, cu vin şi tradiţionala plăcintă. Mâncam bucuroşi laolaltă, înfruptându-ne nu numai din bucate, ci şi din duhul binecuvântat al vieţii de obşte.

Numai când am intrat în odaia patriarhului mi-am dat seama de singurătatea acestui om, la care îl obliga oficiul, într'un ceas când tot omul se împărtăşea de veselia şi vorba altuia, cât de cât, într'o societate, într'un grup, într'o familie (până şi în închisori îşi strigă puşcăriaşii unii altora, prin pereţi şi gratii: „La mulţi ani!"). M'am strecurat în cămară şi am revenit cu o sticlă de şampanie şi un pahar, pe o tavă. Patriarhului i-a plăcut gestul, m'a lăsat să pun tava pe masă şi mi-a zis cu glas uşor emoţionat:

– Îţi mulţumesc; cum vezi, sunt foarte singur; adu şi pentru tine un pahar!

Şi am ciocnit un „mulţi ani" de la distanţe enorme, dar topiţi o clipă în comuniunea unui ritual străbun. L-am lăsat apoi să asculte mesajul.

* * *

Cu cât trecea timpul, cu atât cârdăşia dintre Tomiţă şi agentul de Securitate devenea tot mai evidentă şi mai agasantă. De fapt, agentul nu era unul şi acelaşi. Venea un oarecare, funcţiona o vreme, era înlocuit cu altul; Tomiţă era cu fiecare. Cel mai mult a stat unul Velican, lung, voinic şi cam tembel. Am plecat odată cu patriarhul în reşedinţa de la Dragoslavele şi m'am instalat într'o cameră de sus, cu balcon, oarecum vecină cu a „şefului". Seara târziu, după retragere, m'am pomenit cu Velican – care îşi alesese drept sălaş un salon de jos, lângă intrare –, misterios şi foarte conştient de misiunea lui.

– Părinte, mi-a zis el în şoaptă, am inspectat toată grădina, vila de sus, casa personalului, am luat toate măsurile. Eu pun o canapea de-a curmezişul uşii principale şi dorm pe ea. Am o singură grijă, balconul de la camera dumitale. Punct descoperit. Partizanii se pot căţăra pe el şi pătrunde peste dumneata în dormitorul şefului. Iată, îţi las un pistol şi ai grijă de punctul ăsta!...

Și m'am pomenit cu un pistol pe masă, mare, cu țeavă lungă, așa cum nu mai văzusem. Degeaba am încercat să-l conving că nu mă pricep la asemenea chestii, că eu nu cred în partizani și nici că l-ar ataca pe patriarh, că nu știu să trag cu pistolul; omul mi-a făcut la repezeală o demonstrație la piedică, încărcător și trăgaci; era automat, nici nu era nevoie să ocheşti, trăgeai până nimereai. N'a fost chip să scap, am stat în noaptea aceea cu un asemenea pistol lângă mine. Bietul Velican le ştia pe toate, în afară de aceea că eu eram un reacționar în toată puterea cuvântului, fapt de care patriarhul a râs cu mare poftă a doua zi, când i-am povestit întâmplarea. Dar el avea să râdă cu și mai mare poftă peste vreun ceas, după micul dejun, când m'a luat la o plimbare prin pădurea din imediata vecinătate. Velican mergea la opt-zece metri înainte, înarmat cu un pistol-mitralieră. Nu știu ce povestea patriarhul, când am auzit înainte-ne crengile trosnind și ne-am pomenit cu Velican apărând între două cetini:

– Ursul!... Ursul!...

Era galben, speriat de moarte, și uite-așa îi tremura pistolul în mână. Bietul urs de abia îl băgase'n seamă și se ducea în treaba lui.

Odată cu primăvara, patriarhul conducea o acțiune de reconciliere a capilor tuturor cultelor religioase din țară, pe care-i dorea asociați într'un fel de ecumenism intern. Pe cei din provincie îi invitase la București și pe cei mai mulți – luterani, calvini, unitarieni – îi găzduise în chiar palatul patriarhal (o parte din acesta fusese transformat, tot de el, în cămin arhieresc). S'a ținut o consfătuire, s'au ținut două, urma, mi se pare, o a treia. Era programată, cu acel prilej, și o masă festivă, cu participarea unor reprezentanți ai Guvernului (acțiunea patriarhului nu era lipsită de o acoperire politică: antrenarea cultelor religioase în „lupta pentru pace").

De câtăva vreme venise un nou agent de Securitate. Îl chema Papamanole și își lua rolul mai în serios decât toți înaintașii lui. Și-l ținea aproape pe Tomiță. Insul era îndrăzneț, deseori impertinent, și voia să creeze impresia că el e adevăratul șef al personalului; își permitea opinii în treburile gospodărești și nu o dată și-a permis să dea ordine bucătarului sau călugărițelor de serviciu. Începusem să mă întreb ce trebuie să fac eu cu un asemenea om, cum trebuie să mă port; încă evitam să-i raportez patriarhului.

Incidentul s'a întâmplat chiar în ziua când avea loc masa oficială de care vorbeam mai sus. Rânduisem personalul în așa fel încât fiecare să aibă un rol precis în desfășurarea mesei; șoferii vor mânca numai către sfârșitul acesteia, când aveau să fie serviți de călugărițele rămase disponibile. Agentul – care avea cunoștință de dispozițiile mele – a profitat

de absența temporară a intendentului, a chemat șoferii înlăuntru cu mult înainte de vreme și le-a poruncit maicilor, sub amenințare, să le servească masa. Ele s'au supus, săracele, de frică, alergând încoace și încolo, dar aceasta însemna dezorganizarea serviciului din sufrageria oficială. Mi s'a raportat, dar faptul părea împlinit și mi-am zis că e bine să mă stăpânesc.

După-amiază însă dau cu ochii de Papamanole, întâmplător, în sala de ședințe a Sfântului Sinod, goală. Am socotit că e prilejul – drept e că fierbeam – să-i atrag atenția că e foarte indicat să nu-și depășească atribuțiile și să nu opereze imixtiuni în administrația reședinței. Individul a avut un râs obraznic, urmat de câteva vorbe și mai obraznice. Mi-a năvălit sângele în cap, mi-am ieșit din fire și am început să urlu la el. Tocmai în clipa aceea patriarhul se îndrepta spre cabinetul său de lucru, m'a auzit strigând și a deschis ușa, să vadă ce se întâmplă. De cum am dat cu ochii de el, am prins a urla și mai cu putere:

– Înaltpreasfințite, să-i spuneți derbedeului ăstuia să-și bage mințile'n cap și să-și vadă de pistoalele și rapoartele lui, că, dacă nu, îl sleiesc de pereți!...

Încleștasem pumnii. Patriarhul a intervenit împăciuitor, i-a făcut semn agentului să plece în treaba lui, pe mine m'a trimis să fac nu știu ce. Omul era destul de ocupat cu treburile lui ca să mai facă pe loc o cercetare de această natură. Știam că a doua zi toți șefii de culte, în concluzia consfătuirii lor, trebuiau să meargă într'o vizită oficială la Președinția Consiliului de Miniștri.

Seara, târziu, au mai sosit câțiva din delegația musulmană de la Constanța și am trimis-o pe maica Achilina să-i conducă în camerele rânduite pentru ei. Era cam pe la ora unsprezece. Patriarhul m'a chemat în dormitorul său și mi-a cerut să mă duc la episcopul reformaților unguri cu sugestia, din partea lui, de a lua cuvântul a doua zi, la Președinție. De cum am ieșit de la patriarh, am dat cu ochii de Papamanole. Nu știam că mai e încă în palat, credeam că plecase. Avea înfățișarea schimbată, zâmbea amabil, ca și cum nimic nu se întâmplase (a prins bine prezența patriarhului, mă gândeam), m'a luat de braț și m'a rugat să merg cu el până la intrarea principală, că cineva are să-mi spună ceva.

– Cine?

– Ei, o să vezi dumneata.

Și zâmbea și mă tot ducea de braț. Mi-am dat cu gândul că maicile își uitaseră în ziua aceea obiceiul de a-i da și milițianului din post o bucată de friptură și un pahar de vin din belșugul mesei oficiale și că acesta, flămând și dezamăgit, apelase la intervenția securistului. Dar era cu totul altceva.

De cum am crăpat ușa, cineva a pus piciorul în deschizătură, iar Papamanole m'a împins ușor afară. Cele două felinare de la scară erau stinse, am zărit siluetele a opt sau zece oameni în cerc; lângă ei, mai la capătul scării – l-am văzut bine –, Tomiță. Alături, gardianul Luca. Am vrut să fac un pas înapoi, cercul se închisese bine în spatele meu. Un automobil negru luneca la treapta de jos a scării.

– Domnilor, am zis, văd bine că mă arestați; am însă asupra mea cheile palatului; îngăduiți-mi să le dau în primire.

– Lasă-te de goange! a zis unul, și m'am pomenit împins pe scară și vârât în mașină. Șoferul a tras în spatele clopotniței și am stat acolo vreo douăzeci de minute, flancat de doi agenți care fumau și tăceau. La un moment dat a mai venit o mașină și a oprit nu prea departe. S'au schimbat câteva vorbe scurte:

– L-ați adus, mă, și pe ăla?

– Gata!

Cine-o mai fi, Doamne? mă întrebam.

Era miezul nopții, mașinile goneau pe străzile pustii, totul se petrecea atât de misterios, nu mai cunoșteam locurile, îmi ziceam că ăștia mă duc undeva și mă împușcă. Dar eram liniștit.

M'am trezit în arestul de la subsol al Ministerului de Interne, unde, spre marea mea surpriză, am dat cu ochii de păritele Bica (el fusese numit între timp exarh al mânăstirilor și locuia la Radu Vodă). Cu mine, înțelegeam, aveau ce aveau, dar cu Bica?... Ne uitam unul la altul și nu puteam să zicem nimic.

Mi s'au făcut formele de încarcerare și am fost dus într'o celulă de la al doilea cat al subsolului. Doi inși s'au trezit din somn, și-au ridicat capetele dintre pături și mi-au făcut semn spre patul liber. M'am recomandat, și-au spus și ei numele. Nu aveam bagaj, eram doar în dulamă și fără pălărie.

– Sunt păduchi? am întrebat eu.

– Nu sunt.

– Dar ploșnițe?

– Nici ploșnițe.

– De bătut, se bate? am cutezat eu.

– Hm! mi s'a confirmat.

Mi-am făcut rugăciunea, m'am dezbrăcat și m'am vârât sub pătură. Obișnuiți cu nervii și tremurele noilor arestați, cei doi s'au mirat:

– Chiar vrei să dormi, părinte?

– Pușcăria se trece dormind, i-am asigurat eu.

Și mi-am tras pătura peste cap.

Într'adevăr, am adormit curând și am avut somn adânc, deși între timp mă încercase o migrenă.

Dimineața a sunat clopotul și m'am supus ritualului pe care-l cunoșteam atât de bine: deșertarea hârdăului, spălatul (nu în celulă, ci la un robinet pe coridor), gamela cu terci.

N'a trecut un ceas și am fost chemat de un gardian care m'a dus undeva cu liftul, la un etaj, într'o cameră de anchetă. Așa repede? Nici nu avusesem timp să mă gândesc. M'a primit un ofițer de Securitate (pe atunci nu le cunoșteam gradele), care mi-a pus la început câteva întrebări generale și indiferente, cum fac anchetatorii care-ți studiază mai întâi vocea și tremurul mâinilor: în ce loc v'ați născut, din ce părinți, mai aveți frați, unde ați făcut școala primară?... Ofițerul însă, care părea extrem de amabil, părea puțin încurcat și a început să-mi explice că a fost o regretabilă eroare, că fusesem arestat din greșeală, că se pot întâmpla asemenea cazuri penibile, că voi fi pus imediat în libertate. Nu credeam o iotă din ce spunea, dar în minutul următor a intrat un plutonier care a răsturnat pe masă un săcotei de pânză.

– Acestea sunt obiectele dumneavoastră? m'a întrebat ofițerul.

Da, era ceasul meu, pieptenul meu, stiloul meu, o legătură de chei, ale palatului. Am fost invitat să reintru în posesia lor, ofițerul mi-a întins mâna, cu alte scuze, plutonierul m'a condus până în stradă și m'a lăsat acolo. M'am urcat într'un tramvai; lume multă, ca înainte de șapte dimineața, și eu mă simțeam teribil de jenat că la ora aceea călătoream numai în dulamă și fără pălărie.

Am mers drept către dormitorul patriarhului. Ușa era întredeschisă, i-am auzit vocea vorbind la telefon:

– Domnule ministru, e ora șapte și Anania încă n'a venit... Cum?... Trebuia să fie aici... Vă rog!... Vă rog!... Nu, nu se poate, e timpul când trebuie să fie aici...

Am împins ușa și am intrat. M'a văzut.

– Domnule ministru, e aici, da, da, Anania; acum a intrat... bine, mulțumesc, vedeți de Bica!...

Aveam ochii plini de lacrimi, n'am putut zice nimic. I-am sărutat mâna. Momentul era de un mare dramatism, dar el nu l-a dramatizat. Ca un gospodar cu griji, mi-a dat instrucțiuni să mă îngrijesc de micul dejun al musafirilor și, de voi vrea și voi înțelege, să le torn chiar eu ceaiul în cești.

Ceea ce am aflat că se petrecuse între timp e aproape de domeniul fanteziei.

Maicile din bucătărie l-au văzut pe Papamanole și pe alți câțiva agenți îndreptându-se spre camera mea. Au auzit cum forțează ușa. Maica Achilina, mai bătrână și mai curajoasă, s'a dus să vadă ce se întâmplă. Indivizii se încuiaseră pe dinlăuntru și n'au lăsat-o să intre.

Alarmată, biata călugăriță a început să mă caute prin tot palatul, din coridor în coridor și din odaie în odaie. Coborând scara, l-a întâlnit pe Tomiță și l-a întrebat dacă nu cumva l-a văzut pe părintele Anania. Acesta i-a răspuns obraznic:

– Ține-ți gura, că dacă nu, te duci și tu după el!...

Maica a alergat într'un suflet la bucătărie; agenții fuseseră văzuți plecând, fără părintele Anania, folosind ușa de la subsol, imediat sub intrarea principală, prin care și intraseră. Ușa la mine era acum deschisă, camera răvășită, ca după vandali.

Călugărița m'a mai căutat o dată peste tot, alergând din prag în prag, apoi și-a luat inima'n dinți și a bătut la ușa patriarhului. Acesta și-a pus dulama pe el și a ieșit tulburat, cu bastonul în mână. La bucătărie a dat cu ochii de Tomiță, care s'a înspăimântat văzându-l. Patriarhul l-a întrebat:

– Tomiță, unde e Anania?

Și citindu-i vinovăția în ochi, a prins a-l lovi cu bastonul. S'a petrecut atunci o scenă nemaipomenită: băiatul fugea prin încăperile de la subsol, patriarhul îl urmărea cu bastonul ridicat, urlând de se cutremurau pereții:

– Unde e Anania?... Unde e Anania?...

Părea turbat, ieșit din minți. Tomiță a izbutit să cotească spre ieșire și a zbughit-o de-a curmezișul pieței, refugiindu-se la marginea ei de dincolo, drept în oficiul de Securitate al Parlamentului!...

În clipa aceea s'a oprit în fața scării un jeep din care a coborât un ofițer de Miliție. Se vedea că are treabă cu gardianul. Străin de toată întâmplarea, omul venea liniștit și profesional, în rondul său de noapte, să inspecteze postul, dar s'a pomenit deodată cu patriarhul în fața lui, răcnind din răsputeri:

– Iar ați venit? Plecați de aici, ticăloșilor!

Ofițerul s'a urcat repede în automobil și i-a poruncit șoferului să mâie, lăsându-l neinspectat pe bietul milițian, care tremura din genunchi.

Patriarhul s'a întors în dormitor, a pus mâna pe telefon, a sunat la reședința lui Petru Groza și a cerut să vorbească, urgent, cu primul ministru. I-au trebuit multe minute aghiotantului până să-l convingă pe patriarh că-i e imposibil să-l scoale din somn pe primul-ministru la ora aceea; l-a asigurat însă că Groza – tip sportiv – e foarte matinal și că va fi curând accesibil. Patriarhul n'a dormit.

La ora cinci era îmbrăcat și pornea spre casa primului-ministru. L-a luat pe acesta în mașină și au plecat amândoi la casa lui Teohari Georgescu, ministrul de Interne, pe care l-au luat din pat. Pe de-o parte, el a protestat împotriva arestării unui om din propria lui reședință, violare gravă a drepturilor unui demnitar de stat; pe de alta, a atras

atenţia asupra unei serioase greşeli politice (se pricepea grozav la exploatarea situaţiilor): arestarea, sub ochii lui, a unuia dintre colaboratori, de îndată ce devine cunoscută (şi nu se poate să nu devină), îi ruinează dintr'odată succesul de a-i fi reunit laolaltă, sub semnul încrederii, pe şefii cultelor religioase.

Argumentele erau puternice. Ministrul de Interne dădea ordin să fiu eliberat, în timp ce eu mă găteam de puşcărie lungă, mâncându-mi terciul, după câteva ceasuri de somn. Încă de pe atunci trebuia să înţeleg că dacă puşcăria se poate trece dormind, libertatea înseamnă stare de trezie. Eu mă odihnisem în noaptea aceea; patriarhul meu, nu.

În timp ce oaspeţii îşi luau micul dejun, patriarhului i s'a adus la cunoştinţă că Tomiţă revenise, foarte spăsit, în palat. M'a chemat şi mi-a dat poruncă:

– Te duci la el sus, în camera lui, îi ordoni să-şi facă bagajul în faţa ta şi-l conduci personal până la ieşire!

Tocmai urcam cu băiatul scara de la mansardă, când am auzit în urmă-mi vocea patriarhului răcnind din răsputeri:

– Ieşi! Ieşi! Să nu te văd! Banditule!... Ieşi afară!...

M'am aplecat peste balustradă şi l-am văzut pe agentul Papamanole, care venise, ca un slujbaş conştiincios, la serviciu. Patriarhul ridicase bastonul, gata să-l croiască, dar agentul s'a ferit şi a mai avut doar atâta timp cât să-şi înhaţe nişte lucruri de-ale lui, pe care le avea în camera uşierului, după care s'a făcut nevăzut. El a fost ultimul agent de Securitate cu funcţiune permanentă în palatul patriarhal. Justinian a încredinţat Guvernul că-i e suficientă paza oamenilor săi şi că admite prezenţa unui agent numai în timpul călătoriilor. În mai puţin de doi ani avea să renunţe şi la acest fel de pază, ca şi la postul de miliţie de la intrarea palatului. Cât despre Tomiţă, l-am dat afară, şi de atunci nu l-am mai văzut.

Pe la orele 9 sau 10, în dimineaţa aceea, patriarhul a plecat cu şefii de culte la Preşedinţie, iar eu am încuiat bine toate uşile şi am rămas înlăuntru, cu personalul de serviciu. Trăiam sub impresia puternică a celor petrecute şi mă simţeam ca un copil pe care l-au lăsat părinţii singur acasă. Mă gândeam că Papamanole, profitând de lipsa „şefului" şi având complicitatea miliţianului, care avea cheia intrării prin subsol, va reveni cu echipa lui de agenţi şi se va răzbuna. Umblam prin dosul perdelelor şi cercetam împrejurimile, mai încercam o dată zăvoarele la uşi.

Trecând, pentru a nu ştiu câta oară, prin gangurile de la subsol (singura arie „descoperită"), îmi cad ochii pe o firidă din perete şi văd în ea un pistol mare, de tip militar, cam ca acela pe care mi-l lăsase

Velican în cameră la Dragoslavele. Iată, mi-am zis, provocarea! În câteva minute vor fi aici, vor „găsi” pistolul și mi-l vor pune în cârcă. Cap de acuzație capital!... Am scos batista – cum văzusem în filme –, am înfășurat în ea pistolul, l-am vârât în buzunarul dulămii și m'am dus direct în dormitorul patriarhului, unde l-am pus într'un sertar.

După câtăva vreme vine maica Achilina și-mi spune:

– Doamne, părinte, milițianul tot vine prin bucătărie și întreabă maicile dacă n'au găsit ceva.

– Și?

– N'au găsit nimic, ce să găsească? Dar nici el nu vrea să spună ce.

Aceasta s'a întâmplat de mai multe ori, gardianul părea tot mai disperat și se ruga de maici să nu-l nenorocească. Aveam să-mi dau seama că firida aceea se afla lângă un closet de serviciu, pe care-l folosea și milițianul. Bietul om, înainte de a fi intrat în closet „se făcuse comod” și-și lăsase pistolul în firidă. Între timp am trecut eu, tiptil, cu presupunerile mele caraghioase, iar acum omul se vedea dezarmat în timpul serviciului, expus, fără doar și poate, Curții Marțiale. Dar eu simțeam o plăcere diabolică să-l fierb „în zeama lui”, ca pe unul ce făcuse note informative mincinoase împotrivă-mi și fusese martor tăcut – poate și complice – la arestarea mea.

Plăcerea aceasta a simțit-o și patriarhul, care s'a întors la prânz și căruia i-am istorisit totul. El i-a mai prelungit milițianului tortura până cu puțin înainte de ora schimbului. L-a chemat la el, i-a dat pistolul și i-a făcut o dojană aspră, cu dublu înțeles. În curând avea să desființeze însuși postul de „pază”. Milițianul Luca a devenit poștaș.

* * *

Puține luni aveam să mai stau în funcția de intendent. Consilierul Pașoi m'a întâlnit într'o bună zi pe scară (tocmai se încheiase o ședință de Consiliu) și mi-a strâns mâna cu mirare și admirație:

– Felicitări! Salt rapid! Ai fost numit inspector patriarhal pentru învățământul religios!

Avansarea mea a fost o surpriză generală, cu atât mai mult cu cât se credea, tot în general, că recenta mea arestare nu era de natură să mă promoveze, ci dimpotrivă. Patriarhul se gândise de unul singur și luase hotărârea, chiar dacă – lucid cum era – își dădea seama că va trage unele ponoase. La vremea aceea însă el era destul de puternic din punct de vedere politic, așa încât nu i-a fost prea greu să obțină „confirmarea” din partea Ministerului Cultelor.

Mi s'a dat o locuință în unul din imobilele Patriarhiei, și anume în casa cu cerdac și ferestre florentine. Locuința era o cameră mare, foarte

friguroasă iarna, pe care am despărţit-o, printr'un perete, în două. Eram vecin de uşă cu părintele Anton Uncu, protodiaconul catedralei. În acelaşi imobil locuia, la celălalt capăt, părintele Bica Gherasim, care ieşise cam speriat din încercarea de la Ministerul de Interne.

Acasă însă şedeam relativ puţin. Patriarhul iniţiase un plan foarte larg asupra învăţământului bisericesc: reorganizarea seminariilor teologice şi a şcolilor de cântăreţi, înfiinţarea seminariilor şi şcolilor monahale. Aria mea de activitate era ţara întreagă (din care am exceptat, totuşi, Clujul), aşa încât acelei funcţiuni îi datorez cunoaşterea aproape a tuturor mânăstirilor şi schiturilor din România, precum şi a o mulţime de oameni. Alergam mult, mi se părea că lumea începe şi se sfârşeşte cu mine, patriarhul se arăta mulţumit de zelul meu şi-mi aproba toate propunerile. Nu mă simţeam însă obligat să-i raportez cele ce aflam de la unii stareţi sau stareţe mai îndrăzneţe, cum că, de îndată ce plecam dintr'o mânăstire, Securitatea îşi făcea în grabă apariţia şi se interesa de „atitudinea faţă de regim" a inspectorului, dacă a vorbit sau a pus la cale ceva împotriva orânduirii sociale. De întreprins nu întreprindeam nimic într'un astfel de sens, dar de vorbit vorbeam, şi încă destul, mai ales faţă de persoanele în care socoteam că pot avea încredere.

Într'o bună zi, în timp ce lucram cu patriarhul, acesta m'a întrebat, din senin, dacă îl cunosc cumva pe preotul Vasilian. Nu-l cunoşteam, nu auzisem de el.

– Dacă se întâmplă să-l întâlneşti – îmi spune patriarhul pe ton confidenţial – fii atent; e unul dintre cei mai periculoşi informatori ai Securităţii.

I-am mulţumit şi am trecut la alte lucrări.

A trecut o bună bucată de vreme şi nu m'am mai gândit la ce-mi spusese patriarhul. Îmi vedeam de treburi, iar faţă de regimul politic mă consideram cel puţin corect: un ins care-şi păstra (şi adesea îşi exprima) opiniile potrivnice, fără să le prefacă în acţiuni practice împotriva statului.

Întorcându-mă într'o zi dintr'o călătorie, vecinul meu, părintele Uncu – care-mi aduna, în lipsă, şi corespondenţa de la uşă –, îmi spune că m'a căutat un domn X. Am căutat în amintire, ştiam numai doi inşi cu acest nume, un fost coleg de şcoală, pe care nu-l mai văzusem de vreo şapte ani, şi un fost coleg de puşcărie, legionar vechi, om de mare cumsecădenie şi bun povestitor (era un fel de cronică vie a începuturilor Gărzii de Fier), căruia îi ziceam „Nenea Ion"; nu-l mai văzusem, nici pe el, din ocnă.

Peste două zile am plecat din nou, într'o altă călătorie, pe două-trei săptămâni, şi la întoarcere aflu că iarăşi am fost căutat – cu oarecare insistenţă – de acelaşi domn.

A doua zi îmi bate cineva în ușă. Deschid și dau cu ochii de Nenea Ion. Surpriză mare, plăcere, ne îmbrățișăm ca frații. Cu el, un preot, pe care mi-l recomandă „părintele Vasilian". Bucuros de oaspeți, îi poftesc înlăuntru, prindem a conversa la modul general, ce mai faci, nu te-am văzut de mult, îmi era dor, îmi pare bine c'ai venit, stați să bem o cafea... Și în timp ce, în odaia de alături, potriveam zahărul în ibric, m'a trăsnit deodată un presentiment neliniștitor și întrebarea: Doamne, unde am auzit de numele acesta, Vasilian?... Și reveneam în cameră și mai înnodam un crâmpei de voroavă și mă întorceam la ibric și tot mai mult mă izbea întrebarea: Ce-mi spune mie numele de Vasilian? Unde și de la cine am auzit eu de el?... M'am tot chinuit așa în du-te-vino, până ce, tocmai când turnam cafeaua în cești, m'a luminat un fulger: acesta e preotul-agent de care mi-a pomenit patriarhul!... Deci, în gardă!

Într'adevăr, părintele Vasilian n'a întârziat în a mă provoca. Mai întâi m'a lăudat pentru capacitatea mea intelectuală, pentru talentul meu literar, pentru integritatea caracterului, pentru naționalismul meu, pentru faptele mele eroice de la Cluj, pentru tot ceea ce conștiința românească așteaptă încă de la mine...

– Și toate ar fi cum ar fi, dar când scăpăm, părinte Anania, de comuniști? Când crezi că o să vină americanii să ne scape de hidra bolșevică?...

În orice altă împrejurare, neprevenit, m'aș fi antrenat ușor într'o asemenea discuție – și în sensul scontat –, mai ales că eram în fața lui Nenea Ion, caracter impecabil, de care nu m'aș fi îndoit nicicum. De data aceasta însă provocarea îmi era atât de transparentă – mai ales că aceleași întrebări se repetau în variate chipuri –, încât m'am hotărât să-l decepționez pe bietul Nenea Ion (care, îmi ziceam, habar n'are cine e acest popă), să-l fac să-și piardă orice urmă de prețuire pentru caracterul meu. Așadar, nu aveam nimic împotriva regimului, personal mă bucuram de o situație excepțională, inspector patriarhal la 28 de ani, cu leafă corespunzătoare, indemnizații de deplasare, locuință cu două camere (cum nu mulți aveau în București); cât despre situația generală, o justiție socială tot trebuia să vină, poporul trăiește doar durerile nașterii unei lumi noi, religia se bucură de libertate suficientă etc. etc. Niciodată nu vorbisem așa, mă miram și eu de ceea ce sunt în stare. Vasilian mă mai încerca pe la un meterez, pe la altul, doar-doar o smulge o încuviințare cât de cât, eu îi puneam în față un zid bine întărit, Nenea Ion tăcea și se uita la mine. Până la urmă, adversarul n'a mai avut ce întreba. La plecare mi-a cerut să-i împrumut o carte (evident, să-și mai facă drum); i-am refuzat-o, motivând că-mi trebuie mie. La plecare le-am mulțumit amabil pentru vizită, Nenea Ion mi-a strâns mâna cu putere și mi s'a uitat, cu tărie, drept în ochi.

Asupra lui Vasilian eram lămurit – și încă cu prisosință –, dar mă tot întrebam, nedumerit, ce căutase Nenea Ion cu el?

Peste două zile, Nenea Ion mi-a bătut la ușă. Era singur, puțin speriat, grav. S'a uitat pe pereți, m'a întrebat dacă aude cineva. Atunci a trebuit să aflu din gura lui – cutremurat – că fusese într'o noapte arestat de Securitate, ademenit, terorizat, dus orbește pe malul lacului Tei și amenințat că va fi înecat, până ce, în cele din urmă, a iscălit un angajament de agent informator. A fost dat apoi pe seama preotului Vasilian – fost legionar, chiar șef de garnizoană prin Dobrogea –, căruia Nenea Ion îi spunea acum „Popa Dracu'" și-l descria ca unul dintre cei mai perverși și mai primejdioși provocatori ai Securității. El, Nenea Ion, trebuia să fie nada lui Vasilian pentru oamenii cu care se cunoștea și aveau încredere în el. Așa mergeau din victimă în victimă și ajunseseră și la mine.

– Dar, părinte Anania, dragă părinte, nu știu, Dumnezeu te-a luminat, că ți-au ieșit din gură numai îngeri păzitori. Eu venisem înainte, singur, să te previn, dar nu te-am găsit acasă. La nota informativă, Popa Dracu' nu a putut să mintă, căci fusesem eu de față. Ai, părinte, un raport excelent la Securitate, că o să te țină liber cel puțin zece ani. Un singur lucru, din tot sufletul: nu spui nimănui, că mă nenorocești. Am nevastă și doi copii; pentru ei am ajuns în halul acesta, că altfel m'aș fi sinucis. Eu o să mai vin pe la dumneata, din când în când, să te mai întreb de una și de alta. Nu mă osândi, spune-mi ce vrei, numai să nu mă nenorocești.

Săracu' Nenea Ion! N'a mai venit, de atunci nu l-am mai văzut, n'am mai auzit de el. Să nu-l mai fi mânat niciodată conștiința la ușa mea? Să fi părut suspect raportul lui la Securitate? Să nu fi rezistat tragediei interioare și să-și fi pus capăt zilelor?... Era mult mai în vârstă ca mine, Dumnezeu să-i linștească sufletul, pe unde o fi! Și dacă – pentru prima oară când mărturisesc despre acest episod – nici acum nu îndrăznesc să-i pomenesc numele adevărat, e pentru că i-am dat atunci un cuvânt de cinste și încă mă tem, pentru copiii lui.

De preotul Vasilian aveam să aflu mai târziu, la Aiud, că pe mulți îi băgase în pușcărie. Atunci i-am fost, în sinea mea și o dată mai mult, recunoscător patriarhului Justinian. Și e mai mult decât probabil ca gestul său de mare confidență să-mi fi prelungit starea de libertate cu un număr de ani.

* * *

Într'un asemenea climat sufletesc m'am dus într'o zi, din vara aceea, să-l văd pe Arghezi. Nu-l vizitam prea des, vorbeam mai mult la telefon, și atunci conspirativ, după coduri prestabilite (dacă răspundea doamna,

eu ceream să vorbesc cu „părintele Iosif” – codul acesta fusese formulat chiar de el). Era la vremea când, în urma cărţuliei lui Sorin Toma, bătrânul fusese eliminat din literatură, ocărât de critici, pus la periferia vieţii sociale, taxat drept primejdios. Contactele cu el erau crime împotriva ordinii de stat. Trăia greu, i se luase cartela de alimente, şi nu o dată îmi luam raţia de zahăr de pe cartela mea şi i-o duceam lui, ca să aibă cu ce-şi îndulci copiii. Şi nu o dată am găsit-o pe Mitzura la poartă, cu cireşe pe terezie, atunci culese din livadă, în aşteptarea unor cumpărători din mahalaua Mărţişorului. Poetul avea răbdare, aştepta şi el „schimbarea vremurilor”; asculta cu regularitate – ca tot omul – posturile de radio din străinătate, dar nu dădea doi bani pe transfugi, care erau – toţi – nişte lichele. Mântuirea o vedea numai în oamenii cinstiţi şi-mi propunea ca, atunci când va veni vremea, să scoatem o revistă de biciuire a moravurilor politice, la care să se angajeze numai oameni care nu vor vrea să ajungă nici miniştri, nici mitropoliţi, nici universitari. Auzise că patriarhul cel nou are o barbă mare, din care s’ar putea face un măturoi, dar mai pe urmă, simţindu-mi jena şi rezervele, nu mai pomenea de el.

În ziua aceea, înainte de prânz, m’am dus la el – contrar obiceiului – pe neanunţate. Am tras de clopot, el mi-a deschis poarta şi m’a ţinut în curte. Am priceput că se întâmplase ceva. Era schimbat la faţă, părea distrus sufleteşte. M’a informat, în numai câteva cuvinte, că în noaptea aceea Baruţu fusese arestat de Securitate. Dar nu i se făcuse, ca de obicei, şi percheziţie. Aceasta putea să vină dintr’un minut în altul, iar bătrânul avea în casă un „corp delict”, o mică valiză, plină cu nişte documente, probabil de valoare politică, pe care un prieten de familie, medic de meserie, i-o încredinţase spre păstrare, înainte de a fi fost arestat, cu câţiva ani în urmă. Acum, el ar fi distrus-o, dar prietenul i-o lăsase să fie păstrată, nu nimicită. Dilema încă nu se isprăvise, dar percheziţia era iminentă.

Nu aveam de ales. I-am cerut să-mi încredinţeze valiza. Mi-a adus-o în grabă. Era, într’adevăr, micuţă, îmbrăcată în pânză cărămizie. Când am luat-o în mână, Arghezi mi-a cuprins capul în palme şi m’a sărutat pe amândoi obrajii. Nu mai făcuse niciodată aşa ceva.

Am străbătut aleea ca un fur, cu conştiinţa că în tot minutul mă pot întâlni cu Securitatea sau că sunt deja obiectul unui ochi veghetor. Totul era la mila Domnului, la puterea Lui de a face minuni.

Totuşi, m’am simţit obligat să fiu conspirativ. De cum am ajuns în staţia de tramvai, am pus valiza jos şi m’am îndepărtat câţiva paşi, ţinând-o în coada ochiului. Tot aşa am făcut şi după ce, în sfârşit, după o aşteptare care mi s’a părunt enormă, m’am urcat în vehiculul zgomotos, care avea să mă lase drept în capătul intrării Patriarhiei. De abia

atunci mi-am dat seama că locuința mea însăși nu era „curată”, scutită de o cercetare polițienească, și că valiza aceasta subversivă trebuie să apuce un alt drum.

Părintele Bica locuia într'o chilie la parter, în latura cealaltă a clădirii, și m'am gândit să trec mai întâi pe la el, pentru oarecare sfat. L-am găsit acolo și pe părintele Veniamin, fostul „frate Vasile” de la mânăstirea Polovragi, care acum era stareț în ctitoria jupânului Danciu Pârâianu. El venise cu ceva treburi prin București, ne cunoșteam bine, nu aveam ce ascunde unul altuia. Le-am spus povestea și le-am arătat valiza.

– Dă-mi-o mie, a zis părintele Veniamin. Eu plec chiar acum la gară; o duc la Polovragi și o pun într'un loc unde n'o află nimeni. O singură precauție: valiza în sine ar putea fi eventual reperată de cineva care o cunoaște; îi turnăm conținutul în geamantanul meu, care – îl vedeți – e destul de mare.

Propunerea mi-a priit și din alt punct de vedere. Mi-a venit în minte întâmplarea cu pistoalele colonelului Demetriu, și acum aș fi voit să văd eu, cu ochii mei, conținutul valizei. Am trecut prin mână câteva cărți și broșuri legionare, scrisori de familie, o diplomă de medic – pe numele unui dr. Iosif Veselovschi –, o statuetă de lemn (un fel de zeitate africană), o seamă de mărunțișuri. Toate acestea, împachetate în hârtie albă și puse în geamantanul părintelui Veniamin, au luat – chiar în ziua aceea – drumul spre Polovragii Gorjului.

După o vreme oarecare i-am comunicat lui Arghezi – spre liniștea lui – ceea ce aflasem de la Veniamin: conținutul valizei, bine apărat într'o cutie de metal unsă cu smoală, fusese îngropat la adânc, în mânăstire, sub temelia cuptoarelor brâncovenești. Și, luați de alte treburi și griji, am uitat de el, și unul, și altul, și nu ne-am mai întrebat niciodată. Dar eu aveam să mi-l aduc aminte peste aproape zece ani, când avea să fie descoperit și să-mi cârnească viața spre alte răscruci.

* * *

Aveam 28 de ani când mi s'a făcut întâia propunere de a deveni arhiereu. Era într'o Duminică foarte de dimineață, încă nu mă sculasem. A venit la mine Didu, fiul patriarhului, cu un mesaj special. Patriarhul avea nevoie de un episcop-vicar – în special pentru Arhiepiscopia Bucureștilor. Pur și simplu m'am speriat. L-am concediat pe Didu, m'am îmbrăcat în grabă și m'am dus de-a dreptul la palat, unde am cerut să fiu primit într'o audiență cu totul particulară și confidențială. Patriarhul m'a primit în dormitor și mi-a ascultat cu răbdare cele o mie și unu de

motive, dintre care principalul era acela că nu voiam să ajung arhiereu. M'a ascultat și n'a stăruit. De atunci, de-a lungul anilor, problema aceasta avea să fie reluată de mai multe ori, iar eu am rămas tot atât de încăpățânat în a-i refuza patriarhului chiar și o făgăduință pentru un viitor oarecare. Oare cât timp aveam să țin cu dinții la libertatea mea și să nu-mi fac concesii de acest fel?

În fond, voiam să fac, cu tot dinadinsul, literatură. Continuam să scriu – mai mult poezie – și îmi mijea vag ideea unei *Miorițe*. Deseori treceam însă prin momente de deznădejde, reciteam ce scrisesem, mi se părea că literatura mea nu face doi bani și mă hotăram să zvârl condeiul în prăpastie. Deveneam trist și nu aveam cui să-i spun păsul, în afară de părintele Bica, pe care-l vedeam zilnic și de mai multe ori pe zi.

– Ești prieten cu Arghezi, îmi spunea el, de ce nu profiți de împrejurare și să-i dai ceva să citească? După câte pricep, nu-i duci niciodată nimic și cred că el ar fi bucuros să-ți spună părerea cinstită și să-ți dea un sfat bun.

Am făcut o selecție de poezii, și de mai multe ori m'am dus la Arghezi cu ele în buzunar și tot de atâtea ori le-am adus acasă fără să fi îndrăznit a i le arăta.

Într'o bună zi mi-am călcat pe inimă și i le-am dat, dar numai la sfârșitul vizitei, înainte de plecare. Și a trecut o săptămână, și au trecut două, și au mai trecut vreo patru-cinci. Într'o sâmbătă, spre seară m'a căutat la telefon Arghezi. Eram la palat și am înțeles că mă căutase și dimineața, fără să mă fi aflat.

– Am vrut numai să-ți mulțumesc, dragă părinte, mi-a zis el cu vocea lui pițigăiată, dar caldă.

– Să-mi mulțumiți pentru ce? am îngăimat eu, nedumerit.

– Să-ți mulțumesc pentru darul prieteniei. Azi-noapte ți-am citit poeziile și-ți mulțumesc...

O imensă bucurie mi-a năpădit toată ființa. Prezența mea, atunci, la palat era legată de un eveniment bisericesc: părintele Teoctist Arăpaș, fost coleg de diaconat la mânăstirea Antim, devenea episcop-vicar pentru Arhiepiscopia Bucureștilor. Am asistat la hirotonia lui cu un mare, ascuns, orgoliu.

Peste câteva zile eram la Arghezi și aflam că pe vremuri el avusese un prieten la care ținea în mod deosebit și pe care-l avea des în casă. Acesta i-a dat odată niște poezii, cu rugămintea să le citească și să-i spună o părere sinceră. După câteva ezitări, Arghezi a optat pentru sinceritate și l-a sfătuit să nu mai scrie. Din ziua aceea nu l-a mai văzut; pierderea prietenului îl duruse.

– Purtam această amintire, a continuat el, când mă tot uitam la caietul dumitale și nu-mi venea să-l deschid. Vezi dumneata, una e să

citești ori să asculţi una-două-trei-nouă poezii „de ocazie”, și alta e să ai de-a face cu o culegere și să-ţi apleci pe ea un ochi critic, solicitat să preceadă un verdict. În noaptea aceea nu puteam dormi, aveam caietul dumitale pe raft, deasupra patului. Am dus mâna, l-am deschis la întâmplare, am citit o pagină și am șoptit: – Îţi mulţumesc, părinte Anania!... A doua zi am luat totul pe îndelete, cu creionul în mână, și hai acum să ne uităm amândoi peste versurile dumitale și semnele mele.

Și ne-am uitat și am rămas prieteni.

Baruţu fusese eliberat după câteva luni, în urma unor intervenţii ale tatălui său. Arghezi – în acel timp – mi-a arătat copiile a două scrisori ale lui către Ana Pauker (ministru de Externe și cu uriașă influenţă în partid), care dogorau de durerea părintelui, dar și de o mare demnitate a scriitorului. Teribila Ana Pauker nu a rămas insensibilă și a intervenit eficient pe lângă ministrul de Interne, Teohari Georgescu.

Situaţia materială a scriitorului însă continua să devină din ce în ce mai precară. În gospodăria lor, principala sursă de hrană deveniseră vreo cinci-șase capre, cu ai căror iezi mă jucam și eu, deseori, în iarba din livadă. În legătură cu acestea am o amintire cu totul aparte.

Era, cred, prin 1950, când maică-mea se îmbolnăvise (hipertensiune arterială) și o adusesem în București pentru un tratament în spital. Aflându-mă într’o zi la Arghezi, din vorbă’n vorbă i-am spus că părinţii mei fuseseră obligaţi să-și vândă vaca, din pricină că aceasta nu le dădea atâta lapte cât le cerea statul drept „cotă”, și că se hotărâseră să cumpere o capră (animal de la care nu se cerea cotă de lapte). Arghezi s’a oferit imediat să le dea două din caprele lui, care, și așa, se cam înmulţiseră și-i complicaseră gospodăria. Eu am îngăimat o mulţumire, dar după aceea mă tot întrebam, îngrijorat, cam cât o să-mi ceară poetul pentru cele două capre, știind că el e cam cârciobar la bani, iar eu nu-mi voi permite să mă tocmesc. Când mi-a aflat îngrijorarea, bătrânul a râs și m’a asigurat că le dă pe gratis, că nici nu s’a gândit la vreun preţ.

Maică-mea se înzdrăvenise, urma să plece acasă, în Mărţișor se făceau pregătiri de despărţire. Dar trebuiau și niște formalităţi. Mai întâi, o autorizaţie de transport, pentru care Arghezi a făcut o cerere către Sfatul Popular, în care declara că cele două capre sunt proprietatea lui și că, de bună voie și nesilit de nimeni, le cedează soţilor Anania din satul... raionul... regiunea… Autorizaţia s’a dat foarte greu, căci poetul nu putea dovedi cu acte că animalele sunt ale lui și că fuseseră înregistrate ca atare; ele îi crescuseră în livadă de capul lor, fără știrea și încuviinţarea statului. Cu unele intervenţii și puţin scandal, s’a trecut peste asta. Dar poetul nu avea nici hârtii de vaccin pentru cele două

capre și a trebuit să-l caute îndelung pe veterinar, să-i explice ce și cum și să-l înduplece a-i da un certificat. Cu actele în regulă, am purces amândoi să facem două cuști, cotrobăind după niște scânduri vechi prin magazie și mai rupând câteva din gard; cu acel prilej mi-am dat seama că poetul mânuia cu pricepere ciocanul și fierăstrăul.

Doamna Paraschiva a împodobit apoi cuștile cu ramuri înflorite de salcâm, ca să se simtă Bița bine la drum lung; fratele meu a venit cu un camion deschis, cu cai, închiriat din Obor, a pus caprele, ca pe niște mirese, în cuștile astfel înzorzonate, și a plecat cu ele la gară, căci mie mi-a fost cam rușine să străbat Capitala pe „capra" camionului, într'o asemenea tovărășie. Cel mai încântat dintre toți se pare că a fost taică-meu, văzându-și nevasta cum se întoarce de la București cu două capre dăruite de cel mai mare poet al țării.

* * *

Ascultarea de inspector patriarhal pentru învățământul religios m'a obligat să călătoresc mult, să cunosc bine țara și în special așezămintele mânăstirești. Puține vor fi fost schiturile pe care să nu le fi cercetat.

Patriarhul Justinian se voia un Brâncoveanu al procesului – nu mai puțin vast – de culturalizare a vieții monahale; călugărițele ieșiseră din sălile de clasă și se instalaseră la războaiele de țesut covoare, pentru pâinea cea de toate zilele. Patriarhul a reînființat Seminarul de la Neamțu, pentru monahi, și a întemeiat două seminarii de călugărițe, unul la Văratec – mutat ceva mai târziu la Agapia – și unul la Plumbuita, în București – mutat, și acela, la Hurezi. Ele trebuiau însă alimentate cu elevi, și prima mea sarcină a fost aceea de a umbla din mânăstire în mânăstire și de a recruta pentru seminar pe acei frați și acele surori care aveau la bază o anume școlarizare, minimă, cerută de regulament. Dacă în mânăstirile de bărbați treaba a mers relativ ușor, în cele de femei am întâlnit rezistența călugărițelor mai bătrâne, care cu greu se învoiau a-și lăsa ucenițele – bune pentru zilnicele „ascultări" în casele proiestoaselor – să se ducă la școală. La Jitianu (lângă Craiova) exista pe atunci o singură soră cu ceva știință de carte și, când m'am dus eu în cercetare, bătrânele o ascunseseră în biserică, declarând însă că era bolnavă, de frică să nu fie „dusă" la seminar. Am aflat-o atunci – printr'o șoaptă indiscretă – ascunsă într'un ungher, și am găsit-o apoi, peste câțiva ani, stareță a mânăstirii; cunoștea teologie bună și vorbea franțuzește.

Seminariile monahale trebuiau să le dea mânăstirilor cadre didactice pentru înființarea școlilor monahale, de învățământ teologic inferior,

elementar, suficient să spulbere o ignoranță universală, ce devenise inerție.

Corpul didactic de la Neamțu avea o compoziție cu totul originală. Odată cu instaurarea regimului comunist, mai mulți arhierei ai Bisericii, oameni „vechi" și cu funcțiuni aproximative, s'au pomenit deodată suspendați în gol, fără salarii, fără pensii, fără nici un mijloc de existență. Până ce va putea determina Guvernul să găsească o soluție echitabilă pentru ei (și aceasta a durat, mi se pare, vreo doi ani), patriarhul i-a numit profesori la Seminarul de la Neamțu și i-a încadrat în salarii. Erau acolo – la vremea aceea – Partenie Ciopron, fost episcop al Armatei Regale Române (avea și funcția de director), Emilian Antal, fost arhiepiscop de Suceava, Eugeniu Laiu, fost vicar patriarhal, Atanasie Dincă, fost episcop-locotenent de Râmnic, Pavel Șerpe, fost vicar al Patriarhiei. Departe de ceea ce fuseseră în scaunele lor chiriarhale, oamenii nu păreau nemulțumiți, își făceau datoria la catedră și-și petreceau timpul liber în conversații pe marginea evenimentelor, sau ca oaspeți, la câte o masă îmbelșugată, ai starețului Melchisedec. La Neamțu am fost în „inspecții" pur formale, și nu o dată mi-am cerut scuze pentru obligația de a întocmi un proces-verbal. Ceva mai târziu, arhiereii-profesori au obținut pensii și s'au retras în osebite mânăstiri. Dar nici Seminarul Monahal de la Neamțu nu a durat mult; dacă Guvernul l-a sprijinit pe patriarh în opera de restaurare materială a mânăstirilor, nu a părut deloc încântat de opera de culturalizare teologică și, în timp, a făcut tot ce a putut spre a o înăbuși. Și, în cea mai mare măsură, a izbutit.

O seamă de călugărițe, adunate de pe la Bistrița și din alte părți, formau corpul didactic al celor două seminarii de femei. Cel de la Văratec era condus însă de directoarea Veronica Constantinescu, femeie mărunțică și aprigă, cu o școală de pictură bisericească, fără prea multă carte, dar bună organizatoare, măcar că spiritul ei conducător era cam jandarmeresc (ceea ce se vădea, totuși, pe gustul patriarhului, care o avea în ochi buni). Maica Veronica avea însă complexe de inferioritate și a intrat repede în conflict cu profesoarele propriu-zise. Maica Cipriana – o excelentă dăscăliță de limbă franceză – „zburase" repede de la catedră și fusese surghiunită pe undeva; dintre cele mai bune rămăsese maica Patricia, licențiată în Teologie și, de altfel, prietenă bună cu cea plecată.

Eram cu patriarhul la Văratec când acestuia i-a parvenit, prin șoferul său, un memoriu al tuturor elevelor seminarului, cu semnături în regulă, prin care se cerea revenirea la catedră a maicii Cipriana. Pusă în fața hârtiei, directoarea a obiectat, ofensată, că memoriul nu fusese înaintat „pe cale ierarhică" și l-a pus repede pe seama unei conspirații conduse din umbră de maica Patricia, care ar fi vrut, cu tot dinadinsul, să-și aducă prietena înapoi.

În după-amiaza aceea patriarhul m'a chemat la o plimbare în jurul bisericii și mi-a cerut să fac o anchetă pentru descoperirea presupusei conspirații. Ancheta – mi-a indicat el – o voi face împreună cu directoarea. Am obiectat respectuos că directoarea, fiind „parte" în conflict, nu poate fi admisă în conducerea anchetei.

– Bine-bine, mi-a spus patriarhul, înțeleg, dar pentru ea e o ocazie de a-și cunoaște mai bine elevele.

– Dacă nu le-a cunoscut până acum, am replicat eu tot respectuos, nu văd la ce i-ar folosi o anchetă de două ceasuri.

Patriarhul s'a stăpânit și, după puțină gândire, a mers mai departe:

– Vezi tu, având în vedere trecutul tău comun cu al Patriciei și Ciprianei, în cazul că faci ancheta singur s'ar putea să fii bănuit de părtinire.

Argumentul era tare. Cele două profesoare fuseseră – se știa îndeobște – afiliate Mișcării Legionare. La vremea când unii cetățeni luau – pentru te miri ce – drumul Canalului, sesizarea unei conspirații tripartite Anania-Patricia-Cipriana putea să aducă repede o surpriză. Se spunea că Veronica avea un frate ofițer de Securitate.

– Dacă voi fi bănuit de părtinire, i-am răspuns eu patriarhului, și Preafericirea Voastră vă veți însuși bănuiala, voi fi gata să renunț la poziția de inspector și să mă duc la mânăstire.

Am văzut palma patriarhului cum se strânge tare pe mânerul de argint al bastonului.

– Bine, a zis el scurt, ancheta am s'o fac eu.

Și mi-a dat semn că pot pleca.

Spre seară, după cină, m'a chemat în apartamentul său.

– Începi imediat ancheta. Mâine dimineață, înainte de ora opt, vreau să am rezultatul.

– Mă iertați, dar, în cazul acesta... cum trebuie s'o fac?...

– O faci cum știi! a răspuns el, neobișnuit de concesiv.

Am concentrat toate elevele într'o sală mare și am pus-o pe directoare să le supravegheze, în timp ce eu, în cancelaria de alături, am ascultat pe una câte una și le-am luat declarații scrise. Am epuizat totul, până la ultimul amănunt. Ancheta a durat până mult după miezul nopții.

Diminineața m'am înfățișat patriarhului, care sta gata să plece la București. I-am raportat că toată opera era a elevelor, care-și voiau cu tot dinadinsul și cu sinceritate profesoara înapoi, și că nu aflasem nici cel mai mic indiciu că maica Patricia ar fi avut vreo cunoștință sau participare.

Patriarhul n'a obiectat, mi-a poruncit să-i prezint raportul și dosarul când voi veni la București. Și a plecat.

Eu am mai rămas câteva zile. Mă bucuram la Văratec de ospitalitatea stareței Irina Lecca, o călugăriță foarte cultă și manierată, boieroaică

de viţă veche, fostă, în vremea ei, doamnă de onoare la Palatul Regal. Conversaţiile noastre, la masă sau la o ceaşcă de cafea, îmi erau o adevărată încântare şi le duceam ecourile în foişorul de sus al casei de oaspeţi, unde rămâneam, fără somn, până noaptea târziu, ascultând cum ciobanii muntelui răscoleau văzduhul cu buciumele. Cred că prin zariştile sufletului îmi mijea câte ceva din *Miorița* de mai târziu.

Peste vreo două săptămâni mă aflam la Patriarhie, în biroul inspectorilor, şi lucram. A sunat telefonul: secretarul Cazacu îmi transmitea ordinul patriarhului ca peste o oră să-i prezint raportul şi dosarul asupra anchetei de la Văratec. Nu întocmisem referatul. Am chemat o dactilografă şi am început să i-l dictez direct, cu ochii pe piesele dosarului. Când am ajuns la concluzii, părintele Alexandru Ionescu, inspectorul general, a sărit de pe scaun, m'a oprit şi m'a luat de-o parte.

– Ce faci, frate, vrei să te nenorocești?

– Nu înțeleg.

– Nu ştii că patriarhul vrea s'o dea afară pe Patricia? Veronica presează, nu se mai poate, „şeful" vrea să curme tensiunea din şcoală.

– Bine, dar eu n'am găsit-o vinovată.

– Se vede că eşti tânăr şi fără experienţă. Orice anchetă se conduce şi se conchide în funcţie de ceea ce ai simţit că doreşte şeful...

– Eu nu fac asta.

– Şi? Dacă te dă afară?

Am ridicat din umeri şi mi-am încheiat raportul.

Patriarhul a trecut repede peste expozeu şi a pus degetul pe concluzii. Era dezolat.

– Vezi tu, Patricia trebuie să plece, neapărat, din seminar. Altfel se va ajunge la scandal, iar o directoare ca Veronica nu mai găsesc.

– Preafericite, am zis eu, sunteţi patriarh, aveţi toată puterea; pe Patricia o puteţi da afară oricând, dar nu pe concluziile mele.

El a stat puţin pe gânduri, apoi a tresărit şi a început să caute într'un sertar. Îşi amintea că ţinea acolo, de mai multă vreme, nerezolvată, o cerere de demisie a Patriciei, din cine ştie ce împrejurare. A scris pe ea „Se aprobă" şi i-a dat-o secretarului. Patricia a trebuit să plece, într'adevăr, de la Văratec, iar părintele Alexandru Ionescu avea să afle cu nedumerire că, în urma acelei anchete, patriarhul nu numai că nu m'a dat afară, ci mă ţinea în mai multă preţuire.

* * *

În această perioadă mi-am făcut timp şi de citit, şi de scris. A fost şi epoca mea de oarecare prosperitate materială. Practic, mă bucuram

de două salarii, cel propriu-zis și așa-numita indemnizație de deplasare, din care cheltuiam foarte puțin; casa și masa îmi erau oferite de unitățile pe care le vizitam. Deși jumătate din câștigul meu lunar îl trimiteam bătrânilor mei părinți pentru acoperirea nevoilor lor, îmi rămâneau destui bani spre a-mi mări biblioteca și a o înzestra cu ediții rare. Citeam mult în tren, ori în târziul popasurilor mânăstirești.

Eram odată, vara, la schitul Ciocanu, sus, deasupra Câmpulungului, să-l văd pe părintele Severian. Prânziserăm împreună, el se învârtea cu ceva treburi prin ogradă, iar eu, din cerdac, mă tot uitam la un cățel care suferea de căldură, lungit a lene, și se tot muta după umbră, cu burta lipită de brâul de ciment care înconjura biserica. Mai încolo, un vițel priponit de un par se uita galeș la câțiva pui de găină, iscoditori prin țărână. Ce s'ar întâmpla – mi-am zis – dacă la un moment dat întreaga făptură ar reveni în starea de copilărie? Am fi cumva mai fericiți sau, în durată, ne-am resimți de neîmplinire?

Au trecut mai multe luni, poate un an. Mă aflam, tot vara, la mica mânăstire Surpatele, în Oltenia. Era acolo o livadă mare de pomi și în fundul ei zărisem o masă bătută pe pari, cu o bancă alături. Seara, după cină, i-am cerut maicii starețe să-mi lase peste noapte lămpița ei de veghe, cu lumina cât bobul de mazăre. Starețа s'a cam mirat (în chilia mea era lumină electrică), dar mi-a dat lămpița. Când s'a făcut liniște mare în mânăstire, m'am strecurat la masa din fundul livezii și am început să scriu; gândului de la schitul Ciocanu îi venise sorocul acum. A tocat de utrenie, peste trei ceasuri au ieșit maicile de la slujbă, eu eram tot acolo. Către ziuă isprăvisem poezia „Lumea copiilor". Dar nu a apărut niciodată ca atare; materia ei am topit-o mai târziu în substanța poemului meu dramatic *Du-te vreme, vino vreme!*

* * *

Ani de zile am asistat la ședințele Sfântului Sinod în calitate de „tehnician", pentru eventualitatea că patriarhul sau altcineva ar fi avut nevoie de un anume material documentar. Funcționam ca inspector de numai vreun an și jumătate, o comisie sinodală prezenta în ședință un raport asupra organizării învățământului religios în mânăstiri și propunea, în final, să i se aducă mulțumiri Preafericitului Patriarh pentru înfăptuirea acestei opere. Am avut surpriza – nu lipsită de emoție – cum, din fundul sălii de ședințe unde ședeam de obicei, să-l aud pe patriarh propunând Sinodului ca mulțumirile să nu i se adreseze lui, ci părintelui arhidiacon Vartolomeu Anania, care... a făcut aproape totul. Îl știam pe patriarh orgolios și nu mă dumeream cum de se depășise.

A doua zi – nu mai ştiu pentru ce motiv – am lipsit de la ședința de după-amiază. Seara aveam să aflu o nouă surpriză: la propunerea patriarhului, Sinodul mă avansase profesor-asistent la Institutul Teologic, lăsându-mi libertatea de a-mi alege singur catedra. Saltul era mult peste tot ce aş fi putut visa. Oricum, n'aş putea spune că o carieră universitară nu ar fi fost una din dorinţele mele secrete (poate imediat următoare aceleia de a călători în străinătate).

Mă simţeam apt pentru catedra de Omiletică şi Catehetică, dar mă izbeam de o imensă dificultate morală: titularul acestei catedre era preotul Grigore Cristescu; cu el mă aflam în termeni buni, dar acesta era cunoscut ca un mare şi bătăios adversar al patriarhului, pe care îl ataca în orice împrejurare, la modul vulgar, mai ales când se îmbăta (ceea ce se întâmpla foarte des). Fusesem martor la o scenă penibilă. Patriarhul îi invitase la masă pe toţi profesorii Institutului Teologic. Venise şi Cristescu, deja cam băut. Atmosfera era bună, nu se programaseră discursuri, ci doar conversaţii libere. La un moment dat, cam pe la mijlocul prânzului, profesorul Cristescu s'a ridicat şi a început o cuvântare (era bun orator, de altfel) iritantă încă de la început. Deşi tras de mânecă de către vecini, el a alunecat repede în aluzii răutăcioase la adresa amfitrionului său, culminând cu fraza: „Nu toţi am avut norocul să ne moară nevestele spre a putea ajunge patriarhi". Împietriseră toţi. Împietrise şi patriarhul, care – cu o extraordinară stăpânire de sine – nu l-a întrerupt, ci l-a ascultat până la sfârşit, după care a poruncit să se facă rugăciunea de încheiere, a binecuvântat şi a părăsit sala fără să spună o vorbă. Cristescu îşi luase asupră-şi oprobriul întregului corp profesoral, dar el era un mare cinic şi, pe de altă parte, se prezuma că are legături puternice la Guvern, în special la Ministerul Cultelor, şi la Securitate.

Profesorul Cristescu mai avea un an sau doi până să iasă la pensie şi m'am hotărât ca, între timp, să lucrez la catedra de Istorie Bisericească Universală a profesorului Teodor M. Popescu, om de caracter gigantic şi nu mai puţin uriaşă integritate morală, pe lângă faptul că era un savant. Bucuros de prezenţa mea la catedra lui, profesorul – arhicunoscut prin severitate şi disciplină – manifesta o adevărată curtoazie faţă de proaspătul său asistent, şi în ruptul capului nu mi-ar fi solicitat o oră în plus peste programul la care eram obligat. Îmi revenise pofta pentru studiul Aghiologiei; în nu mai puţin de şase-şapte luni am consultat sute de volume şi am întocmit câteva mii de fişe bibliografice; astfel pregătit, mă gândeam să mă înscriu pentru un doctorat (mi-ar mai fi trebuit, totuşi, o mare împrospătare a limbii elene, materie în care nu strălucisem niciodată). (Mai târziu, când nu mai aveam ce face cu ele, fişele mi-au fost cerute cu împrumut de un profesor al Academiei

Teologice din Sofia, care avea preocupări similare. I le-am trimis de tot. Profesorul e acum mitropolitul Bisericii Ortodoxe Bulgare din America și se numește Iosif.)

Nu pot trece peste capitolul vieții mele „universitare" fără să mă opresc, cât de cât, asupra serbărilor de Crăciun pe care le-am dat cu studenții pe scena Institutului Teologic. Odată cu apropierea primelor sărbători ale mele în Institut mi-au revenit mai-vechile mele veleități de regizor și scenograf și, vreme de două luni, mi-am consacrat tot timpul liber, până noaptea târziu (nu mă mai găsea nimeni pe acasă), pregătirii unui spectacol de două ceasuri și jumătate. Victor Ion Popa era un autor interzis pe atunci; eu am fost cel care i-a repus numele pe afiș și în programul de sală, cu *Vicleimul*. Pentru desfășurarea pe scenă a mai tuturor datinilor de Crăciun și Anul Nou am scris la repezeală un text-pretext, o piesișoară în proză, *Colinde, colinde...* Echipele de studenți (interpreți, tehnicieni, electricieni, tâmplari, decoratori) lucrau cu un entuziasm și o dăruire de nedescris. Ne simțeam – e adevărat – și solidari într'un fel de conspirație. Odată cu instaurarea regimului comunist, datinile noastre de sărbători nu mai puteau fi văzute și auzite în săli publice, cu excepția unor concerte de colinde, permise doar în biserici (și în textul acestora, cuvântul „boieri" fusese obligatoriu înlocuit cu „gazde"). Nouă, pentru prezentarea unui asemenea spectacol (pe care îl voiam cu acces la publicul din afară) ne trebuia o autorizație din partea statului. Ne-am adresat Ministerului de Culte; acesta și-a declinat competența și ne-a trimis la Ministerul Culturii, iar acesta – sub pretextul că era vorba de un spectacol religios – ne-a trimis înapoi la Culte. Totul s'a împotmolit pe undeva între cele două ministere. I-am raportat patriarhului impasul și l-am întrebat ce putem face cu spectacolul.

– Dați-l pe barba mea! a zis el, ușor iritat.

Și nu am mai întrebat pe nimeni și am pregătit piesele și am ridicat decorurile și înainte de vacanța Crăciunului am dat șase spectacole (o adevărată microstagiune), seară de seară, cu sala arhiplină (600 de locuri), în aplauzele și lacrimile de entuziasm ale spectatorilor care avuseseră norocul să încapă. La ora aceea – și în câțiva ani următori – noi am fost singura instituție, din toată țara, care păstra continuitatea unei glorioase tradiții a serbărilor de Crăciun. Ele au continuat până la arestarea mea din 1958 și, măcar că neinterzise de nimeni între timp, aveau să mi se adauge la „dosar", un dosar care creștea fără să-mi dau seama.

Nu știu dacă voi mai reveni asupra acestui subcapitol, și de aceea vreau să însemn că, textul pieselor fiind același de la an la an, căutam să-i aduc ceva nou în interpretare, costume, decoruri, montare. Aveam

scene văzute prin transparența unei cortine de thul pe care proiectam – pe creșteri și descreșteri de lumină – icoane în culori ale Nașterii Domnului. La un moment dat mi-a venit în minte o piesă a lui Alfonso Alfieri, ale cărei acte erau precedate – în spectacol – de balet plastic. Cineva mi-a făcut cunoștință cu Sanda Dimitriu-Panaitescu, fostă balerină, care conducea acum Școala de Balet pentru Copii a Ministerului Poștelor și Telecomunicațiilor. I-am cerut să compună un balet cu 14 copii (simbolul pruncilor uciși de Irod), cu care să-mi facă niște „treceri" între cele zece tablouri ale *Vicleimului* lui Victor Ion Popa. Amicul meu Lucian Teodossiu s'a angajat să scrie muzica, pe teme din colinde. Sanda s'a învoit, pentru o sumă decentă, cu condiția ca numele ei să nu fie pus pe afiș sau în programul de sală: era membră de partid! Aportul Sandei Dimitriu a fost excepțional și, după prima „stagiune", ea a fost atât de încântată de primirea publicului încât a cerut ca în anul următor să-și aibă numele pe program!

Mai târziu – poate peste vreo doi ani – Sanda m'a rugat prin telefon (cred că era prin februarie) să-i scriu ceva, orice, un libret de balet, cu text-pretext pentru producția de sfârșit de an a claselor ei. Îi eram obligat moral și, în vreo două săptămâni, am scris *Păhărelul cu nectar*, piesă pe care i-am dat-o și cu care a avut un foarte mare succes. Piesa a plăcut atât de mult încât peste câteva zile m'am pomenit invitat, printr'o directoare din Ministerul PTT, la Casa de Creație a Sfatului Popular: tovarășii voiau să-l întâlnească pe necunoscutul autor și să-i propună niște contracte. Nu m'am dus.

* * *

Nu hrăneam, de altfel, nici o nădejde că aș putea să apar în câmpul literaturii oficiale. Lucian Teodossiu s'a dus odată cu poezia mea „Lumea copiilor" la nu știu ce redacție, cu propunerea de a fi publicată. Poezia a plăcut enorm, dar când redactorii, întrebând cine e autorul, au aflat că e „popă", au înghețat și i-au dat bietului Teodossiu hârtia înapoi.

Teodossiu era compozitor, dar în viață a practicat mai mult arhitectura. Prieten vechi cu Ion Luca, pe de-o parte, și cu mine, pe de alta, el a fost autorul moral al unei trinități amicale care a durat, frumos, câțiva ani de zile. Luca locuia la Vatra Dornei, dar venea des și stătea mult în București, în speranța, veșnic prelungită, că va obține un contract cu vreun teatru sau vreo editură. De când fiică-sa îi luase cămăruța de pe lângă Piața Buzești, Luca locuia la mine, dormind pe o canapea completată cu un scaun. Teodossiu venea aproape în fiecare seară și petreceam împreună ceasuri întregi în discuții și, cel mai

adesea, în controverse; Luca se irita ușor și simțeam o plăcere diabolică să-l provoc. Era – și va rămâne – un mare dramaturg, dar nu a putut niciodată sparge conspirația tăcerii care se urzise – și, din păcate, continuă – în jurul numelui său. Nici el – fost diacon și cu un doctorat în Teologie – nu putea fi scutit de stigmatul „popă" și, ca atare, „om vechi", „reacționar".

Prin 1950, călătoream cu trenul spre Craiova și atunci, pe drum, uitându-mă la fereastra vagonului, mi s'a năzărit gândul de a scrie o *Miorița*.

Febril, am urzit un prim proiect, dar acesta era atât de complicat, de încâlcit, încât l-am abandonat repede. Apoi, cu încetul, a prins a se simplifica până ce a căpătat o anume rotunjime. De-a lungul acestor căutări s'au consumat și acelea privitoare la versul în care trebuie scrisă piesa și, pornind de la principiul laitmotivului wagnerian, am imaginat polimetria dramatică. Luni de zile au durat exercițiile de metrică – o metrică în funcție de caracterele piesei –, de alternanța și încrengarea ritmurilor.

În vara următoare mi-am petrecut vacanța la Bistrița. Acolo, în casa de lângă poartă, în cămăruța cu grădină'n fereastră, am lucrat primele două acte din *Miorița*, mult mai lungi decât au apărut în prima ediție, din 1966. Maica Artemia, care încă mai suferea în urma păcatului antiliterar săvârșit odinioară la Cluj, mi-a adus grațios un top de hârtie ieftină, bună de scris și, la nevoie, de aruncat. Îmi mai aducea în odaie și surâsul ochilor ei migdalați, luminați pe dinlăuntru de niște efluvii romantice ce se cereau, acum, și mărturisite. Aveam și vaga impresie că Mama Olga simțea ceva și se făcea a nu pricepe.

Întâia lectură a *Mioriței* (a celor două acte) am făcut-o la stăreție, în prezența câtorva rude ale Mamei Olga. Reacția a fost extrem de favorabilă – eram nu numai încurajat, ci și fericit.

– Ah, a exclamat Marioara Bulgărea – nepoata Mamei Olga și profesoară la București – am făcut o baie de românism.

În plină epocă de stalinizare și realism socialist, asta însemna mult.

* * *

În toamna aceea, în una din zile m'am pomenit chemat sus, la Patriarhie. Eram răcit, aveam febră, îmi vâjâia capul.

Patriarhul m'a pus la curent cu acțiunea lui de recâștigare a așezămintelor de la Curtea de Argeș. Încă de prin 1948 Guvernul începuse să ia, una câte una, câteva din principalele proprietăți ale Bisericii: Seminarul Central, Seminarul Nifon. În 1950, după abolirea monarhiei,

biserica de la Curtea de Argeş fusese închisă, pe motiv că poporul nu trebuie să mai aibă acces la mormintele regale. Moaştele Sfintei Filofteia fuseseră strămutate la Episcopia din Râmnicu-Vâlcea, clădirile fuseseră declarate casă de odihnă pentru muncitori şi puse sub stăpânirea Consiliului Central al Sindicatelor. Cheia bisericii o avea protopopul local. Acum Guvernul voia o nouă proprietate bisericească: mânăstirea Radu Vodă, din Bucureşti, aşezare frumoasă, pe înălţime şi lărgime, fost internat al studenţilor teologi. Patriarhul a pus piciorul în prag, s'a opus cât a putut şi, când a văzut că nu mai are încotro, a condiţionat cedarea clădirilor de la Radu Vodă de un „schimb": Curtea de Argeş. Negocierile au durat mult, patriarhul a izbutit să-i convingă pe conducători că poporul român nu a fost niciodată monarhist şi că puţin îi păsa de plecarea regelui. Guvernul convenise asupra „târgului", se făcuseră formele de trebuinţă, biserica trebuia nu numai să reintre în posesia aşezămintelor de la Argeş, ci şi să le dea folosinţă imediată. Patriarhul hotărâse să decongestioneze clădirea – mult prea aglomerată – de pe strada Sfânta Ecaterina, care adăpostea întregul Institut Teologic şi Seminarul, şi să mute la Argeş aşa-numitele Cursuri de Îndrumări Misionare; acolo trebuiau să vină preoţii din Oltenia şi jumătatea de vest a Munteniei. Cursurile durau câte două luni pentru fiecare serie de aproximativ două sute de preoţi. Profesorii – cam câte patru-cinci pe seria de cursanţi – urmau să predea prin rotaţie.

Patriarhului îi trebuia însă un decan al Centrului de la Argeş şi nu găsise nici unul printre profesorii titulari, toţi căsătoriţi, cu familii, legaţi de Capitală. Nici unul nu voia să-şi mute familia (pe cât timp?) la Argeş, mai ales că rezidenţa bucureşteană se obţinea extrem de greu.

– Tu eşti singurul călugăr din tot corpul didactic, mi-a zis patriarhul, şi te rog să accepţi această răspundere; te rog şi insist; dacă nu deschid cursurile acum, în toamnă, risc să pierd din nou Argeşul.

Cumpăna nu era uşoară. Eram numai asistent, şi încă proaspăt, destul de tânăr şi neexperimentat. Pe de altă parte, voiam cu tot dinadinsul să mă înscriu la doctorat, şi iată, acum, mi se cerea să fac administraţie (căci, în fond, asta era un „decan", administrator general). I-am cerut patriarhului un timp de gândire până a doua zi, dar nu mi l-a dat. Deşi bolnav, răspunsul trebuia să i-l dau pe loc. Până la urmă (sensibil şi la faptul că mai-marele meu nu făcuse apel la principiul „ascultării" monahale, în virtutea căruia ar fi fost deajuns un simplu ordin) am acceptat, dar i-am cerut să fie de acord cu trei solicitări, pe care l-am rugat, în modul cel mai cuviincios, să nu le ia drept „condiţii": să fiu considerat decan „administrativ", fără drept de autoritate asupra profesorilor (exceptând doar prezenţa la serviciu); să am buget propriu, independent de acela al Institutului tutelar din Bucureşti, cu dreptul de

a aproba venituri și cheltuieli; să am dreptul de a-mi alege pe cei doi spirituali ai Centrului, dintre călugării pe care-i cred eu în stare să mă ajute. Bucuros, patriarhul a fost întru totul de acord și a dat poruncă să mi se facă delegația.

A doua zi eram la Curtea de Argeș și începeam să iau în primire. Se zvonise prin țară că mormintele regale fuseseră golite de trupuri și lăsate în paragină. Am luat cheile de la preotul Chiriță, am deschis biserica: mormintele erau intacte (doar acoperite cu niște perdele de catifea); în chivotul de la intrare, Evangheliarul lucrat de Carmen Sylva. Era atâta tăcere în biserică încât mi se părea că ultima Liturghie a preoților se continua, la infinit și inefabil, în turla Pantocratorului, de soborul îngerilor. Îmi era dragă ctitoria Meșterului Manole; o văzusem pentru prima oară, cu câțiva ani în urmă, la lumina fulgerelor, și nu mă gândeam că voi scrie cândva o piesă de teatru răsărită din lujerul imaginar al Siminei.

Muncitorii părăsiseră clădirile, casa lor de odihnă se mutase la Bran. Director era un tânăr comunist (peste putință să-mi aduc aminte cum îl chema), cu care m'am înțeles neașteptat de bine. Timp de două săptămâni am tot mers din cameră în cameră, identificând obiectele de inventar și separând bunurile CCS-ului de cele ale vechilor instituții: mânăstirea, episcopia, palatul regal de vară. Zilnic plecau camioane încărcate spre Bran, mi se mărea răspunderea. Veniseră între timp și vreo doi călugări, trimiși de patriarh să mă ajute, dar părintele Meletie prefera să-și pună pălăria pe ochi și să plece în oraș, în vreme ce ierodiaconul Grigore ședea lungit în chilie, cu picioarele desculțe pe pereți, mâzgălind note muzicale – obsesie – pe hârtii enorme.

Părintele Bica, vechiul meu stareț și prieten, era pe atunci profesor la Școala de Cântăreți din Craiova și știam că n'o duce bine. I-am trimis o scrisoare cu întrebarea dacă vrea să vină spiritual la Argeș și mi-a răspuns telegrafic că primește cu bucurie. L-am chemat și pe părintele Iasim, de la Câmpulung, și au venit amândoi. Patriarhul și-a ținut cuvântul și i-a aprobat în posturi.

Predarea și preluarea inventarului erau pe isprăvite, dar eu m'am aflat deodată într'o imensă încurcătură. Pe frontispiciul fostei reședințe regale se răsfăța o stea uriașă, cu cinci colțuri, roșie, pe al cărei câmp, luminat dinlăuntru, se încârligau secera și ciocanul. Nu aveam nici un semn că vechii locatari ar fi intenționat s'o dea jos și că n'ar fi vrut să mi-o lase moștenire. Dilemă: dacă o păstrez, admit emblema comunistă pe frontispiciul unei instituții teologice, ceea ce era de neconceput; dacă o dau jos, comit un act de „lèse-partid", ceea ce înseamnă arestare sigură. Venise ajunul plecării directorului (cu ultimul camion), iscăliserăm amândoi procesele-verbale, și eu încă nu știam ce să fac. Ședeam

la cină, am mai adus odată vorba de treburile noastre și l-am întrebat, ca în treacăt, dacă nu cumva steaua aceea e obiect de inventar și o scăpase din vedere... Directorul – care nu mi se vădise deloc prost, și nici mitocan – a înțeles întrebarea, mi s'a uitat scurt în ochi, cu zâmbet, și mi-a șuierat:

– Bine, părinte, trimit la noapte pe moș Dobre s'o dea jos; într'adevăr, e obiect de inventar, făcut cu cheltuiala sindicatului.

A doua zi a plecat, și de atunci nu l-am mai văzut. Colindând apoi clădirea, de unul singur, cu cheile în mână, într'un ungher de la subsol am dat peste sfărâmăturile emblemei comuniste; tânărul membru de partid dorise să-mi arate că nu o avea în inventar.

Vreo două săptămâni după aceea a durat amenajarea localului în vederea noii sale destinații. Aripa de nord – fostă cândva reședință episcopală – adăpostea dormitoarele preoților. La parter îmi rezervasem un mic apartament, drept birou și locuință, la îndemâna oficiilor administrative (secretariat, casierie, contabilitate) și cu ferestrele spre parcul din față. Biserica lui Manole mi se arăta dinspre altar, zveltă pe tălpile de piatră, și doar mai târziu – peste câțiva ani – aveam să-mi dau seama că imaginea aceasta îmi intrase în subconștient și dintr'însa mi se năzărise, năpristan (în timp ce călătoream singur într'un compartiment de tren spre Târgoviște), lujerul Siminei cu pruncul ridicat pe brațe, întâia mișcare în procesul de creație a piesei *Meșterul Manole*.

Aripa de nord – fostă reședință regală de vară – era formal declarată muzeu, dar principalele ei apartamente de sus fuseseră rezervate, pentru vremea când s'ar fi aflat acolo, patriarhului, mitropolitului Olteniei, episcopului de Râmnic și rectorului de la București. Câteva camere mai mici le erau destinate profesorilor. Tot acolo, la etaj, se afla atelierul de lucru al reginei Elisabeta, cu pereții căptușiți în brad binemirositor, cu ferestre în amândouă laturile. De nenumărate ori am zăbovit în acea încăpere foarte liniștită, cu mobila ușor prăfuită și roasă de vreme, rătăcindu-mă prin amintiri posibile. Se păstra acolo și un mic altar de rugăciune.

Patriarhului nu i-a plăcut locul pe care mi-l alesesem drept locuință și mi-a dat poruncă să mă mut în aripa de nord (mai prestigioasă pentru poziția unui decan), și anume în micul apartament, de două camere, fost cândva al reginei Elisabeta. Era acolo mai mult confort și mai multă liniște, dar nu mai aveam imaginea bisericii, grăitoare, în fereastră.

S'a bârfit mult pe seama acelor Cursuri de Îndrumări Misionare și Sociale, punându-li-se pe seamă un accent politic de natură să-i forțeze pe preoți în a accepta regimul comunist. Creându-le, patriarhul s'a

prevalat de o măsură mai largă a Guvernului, care instituise asemenea cursuri pentru anumiţi profesionişti (medici, ingineri, profesori) cu scopul declarat de a-i forţa „să-şi aducă la zi" cunoştinţele de specialitate. Nu e exclus ca patriarhul să le fi dat autorităţilor a înţelege că preoţii vor fi îndrumaţi şi către „o nouă orientare", şi iarăşi n'ar fi de tăgăduit că, cel puţin la început, unii profesori mai angajaţi sau mai oportunişti faţă de regimul politic să fi avansat în prelegerile lor ideea şi temeiurile unei posibile întâlniri a teologiei cu comunismul – cel puţin în aspectul lor social (mă gândesc în primul rând la profesorii Liviu Stan, Nicolae Nicolaescu, Grigore Cristescu). Patriarhul a corectat în timp aceste excese (ceea ce, pe lângă altele, i-a atras adversitatea celor pomeniţi mai sus), mergând mai degrabă pe ideea că preoţimea trebuie „să ia act" de noua situaţie politică din România şi să-şi adapteze pastoraţia în funcţie de noile condiţii. Într'o vreme în care imensa majoritate a preoţimii – ca şi a întregii populaţii – credea într'o apropiată şi iminentă „venire a americanilor", patriarhul – aproape singur – profesa o totală necredinţă în acest sens, iar timpul a dovedit că a avut dreptate. Ignorându-i intuiţia politică şi admirându-i, în acelaşi timp, abilitatea diplomatică, nici noi, profesorii, nu ne îndepărtam de spiritul general şi ne socoteam laolaltă, mai mult sau mai puţin tacit, „reacţionari". În timpul cursurilor, după cină, când preoţii se linişteau prin dormitoare, cei câţiva profesori (Iustin Moisescu, Nicolae Chiţescu, Mircea Chialda, Mihail Bulacu) veneau în apartamentul meu şi ascultam împreună, cu neştirbită regularitate, seară de seară, „Vocea Americii", la aparatul meu de radio, un „His Master's Voice" uriaş, care înfrunta cu bărbăţie barajele sonore ale Guvernului. Toţi ascultam şi nu comentam. De îndată ce se încheia emisiunea, musafirii mă rugau să pun ceva din frumoasa mea colecţie de discuri (vreo patru sute), un Beethoven, un Wagner sau un Bach. Profesorul Iustin Moisescu mi-a atras odată atenţia, în mod foarte confidenţial, să fiu mai atent cu participările lui Bulacu, ins care „ciripeşte" (adică dă informaţii la Securitate).

Timp de şase luni am condus cursurile de la Curtea de Argeş – două serii de câte două sute – şi nu am primit de la nimeni instrucţiuni de „politizare". Personal, predam Omiletica şi ţineam seminariile zilnic, imediat după slujba Liturghiei; am ţinut o singură prelegere de Istorie Bisericească – prevăzută de program – cu un subiect din epoca Bizanţului şi a Cruciadelor.

În restul timpului făceam administraţie. Singura mare plăcere de acest fel era inspectarea zilnică a serei de flori şi a parcului, când întreţineam subtile conversaţii cu veveriţele, multe şi vioaie, curioase de după trunchiurile copacilor. Moş Argint, grădinarul, îmi făgăduise doi pui în primăvară. În fiecare seară citeam trei-patru predici, şi în

această perioadă am găsit timp și pentru o nouă piesă de teatru, *Hoțul de mărgăritare*, pe care i-am dat-o Mamei Olga s'o joace cu fetele și copiii ei de la Bistrița. (În 1958 voiam s'o joc cu studenții teologi pe scena Institutului; repetițiile erau în plină desfășurare când am fost arestat, și totul s'a năruit în spaimă.)

De Sfântul Nicolae era ziua onomastică a profesorului Chițescu, iar soția acestuia venise de la București încărcată de bunătăți și aranjase o masă în cinstea sărbătoritului. Nu eram mulți la cina aceea neobișnuită, dar pe neașteptate „picase" și profesorul Grigore Cristescu, de altfel vechi și bun prieten cu sărbătoritul. Părintele Grigore nu scăpa nici o ocazie în a-și etala elocința, și nici de data aceasta nu a ratat prilejul de a ține un discurs. Spre surpriza noastră, însă, și spre jena mea, oratorul a trecut repede peste numele lui Chițescu și s'a oprit și a stăruit asupra părintelui Anania, pe care l-a elogiat și l-a ridicat în slăvi, cu toată puterea cuvântului, mai mult de o jumătate de ceas. Când a terminat, am intervenit cu o scurtă replică și am înturnat totul către cel sărbătorit. Ieșirea lui Cristescu a creat confuzie și ea nu s'a risipit nici într'un târziu, când ne-am ridicat de la masă.

L-am condus pe oaspete în camera lui. El însă luase asupră-i și o sticlă mare de coniac, rămasă neconsumată la cină. Mi-a cerut să aduc două pahare și s'a așternut la vorbă, ducând cu hărnicie paharul la gură. L-am înșelat cât am putut, așa încât, târziu după miezul nopții, el băuse singur aproape toată sticla și-și pierduse controlul. Atunci mi s'a deschis deodată – cu acea dulce sinceritate a beților – și a prins a-mi mărturisi că el nu venise la Argeș „de florile mărului", ci trimis (de cine?) să mă verifice și să dea un raport asupră-mi; dar el va avea grijă să dea un raport pozitiv, „căci noi, nu cei mulți și proști, ci noi, o mână de oameni, vrem ca pe scaunul lui Melchisedec să stea un cărturar" (Melchisedec fusese, în secolul trecut, marele episcop al Romanului, iar scaunul era acum vacant sau ocupat provizoriu). Cristescu (care mă știa încă de când eram elev în Seminar și care, în tainițele sufletului său încâlcit, cred că a avut întotdeauna un sentiment bun și sincer asupră-mi) mi-a vorbit așa până n'a mai putut vorbi și a adormit pe fotoliu. Înclinându-i-se trupul, un smoc de hârtii i-a ieșit pe jumătate din buzunar și am putut vedea bine că era vorba de niște „note informative". Mi-a fost silă să-i scotocesc buzunarele și mi-a fost silă de mine și de toate aceste fețe ale lui Janus și mi-a fost silă să mai dorm și să mai visez. Când s'a făcut ziuă, l-am târât pe profesor până la scară, l-am aruncat într'o trăsură, ca pe un buștean, și l-am trimis la gară.

Preoții mi-au fost în genere buni și nu mi-au creat probleme majore. Pioși la slujbele zilnice și harnici la studiu, se adaptau greu la disciplina unei vieți de internat, cu clopoțel și ore de program. Au pregătit o

excelentă serbare de Crăciun, cu concert de colinde și daruri pentru copiii salariaţilor. În mijlocul serbării ne-am pomenit cu părintele Gala Galaction; venea de la Râmnic, însoţit de vicarul Ghermano. L-am poftit să grăiască și a vorbit frumos, mărturisind, printre altele, că aici, la Curtea de Argeș, scrisese el nuvela inimii sale, „Trandafirii”. A plecat repede, grăbit, în altă parte.

Patriarhul îmi dăduse la Argeș și un automobil, un Chevrolet vechi, condus de un călugăr priceput și cuminte, părintele Partenie. Personal, am folosit această mașină numai de două ori, o dată mergând la Pitești (pentru darurile de Crăciun ale copiilor) și o dată la Bistriţa (murise părintele Ilarion și m'au chemat maicile la înmormântare). Automobilul putea fi ușor lipsit de scaunul din spate și se arătase foarte potrivit pentru căratul zilnic al zarzavaturilor, din piaţă, treabă pe care o făcea administratorul Pelinescu. Mașina aceasta, însă, era una din foarte puţinele existente în acel orășel și, în curând, mai toate autorităţile au fost cu ochii pe ea. Au început solicitările, mai întâi prin Pelinescu, apoi direct la mine, prin telefon, de la Sfatul Popular (Primărie), de la Sindicate, de la Miliţie, de la Securitate. Știam că toţi aceşti conducători suprapuși sunt abuzivi și că era de-ajuns s'o fi dat o singură dată cuiva spre a nu mai putea să scap de ceilalţi. Inventam fel de fel de pretexte să amân și să refuz. Turbam la gândul că mașina Patriarhiei ar putea fi folosită de Securitate pentru investigaţii și arestări. Presiunile creșteau. M'am dus la București și i-am cerut patriarhului să-mi dea o hârtie oficială, semnată chiar de el, prin care mi se punea în vedere că mașina nu putea fi folosită decât de Centrul preoţesc și numai în interesul acestuia. Pelinescu purta hârtia cu el, o arăta în dreapta și'n stânga, de câteva ori a lipit-o pe parbriz, dar „șefii” nu se lăsau convinși: dacă vrea decanul – ziceau ei –, ce nevoie e să știe patriarhul cui și când a dat-o?...

La un moment dat aveam mare criză de cartofi în internat, pe piaţă nu se găseau. Pelinescu a aflat că au sosit cartofi „de la stat” și că se vor desface numai prin bunăvoinţa și discreţia președintelui Sfatului Popular. L-am trimis cu o hârtie, cerând – bineînţeles, contra cost – un vagon de cartofi perntru cei două sute de preoţi. Administratorul s'a întors cu un răspuns verbal: președintele va aproba două vagoane dacă decanul va înţelege să-i împrumute mașina când e nevoie. Am dat de înţeles că ar fi posibil, am avut cartofii, dar a doua zi l-am trimis pe Partenie cu mașina la București și i-am cerut patriarhului ca în locul ei să-mi trimită o căruţă-camion cu un cal. Așa a făcut. Căruţa nu mi-a mai cerut-o nimeni.

Nu mai ţin minte prin ce vreme – poate în preajma Crăciunului – eram la Patriarhie și am dat cu ochii de noul ministru al Cultelor, de abia instalat și venit în vizită protocolară la patriarh. A făcut și el ochii

mari, când i-am fost prezentat: era Vasile Pogăceanu, fostul prefect comunist de Cluj în 1946, pe vremea grevei studenţeşti! Cum de ajunsese tocmai el ministru al Cultelor nu-mi dădeam seama, dar pesemne că nici el nu se dumerea cum de eu, marele răzvrătit al Daciei Superioare, reacţionar notoriu, ocupam acum o asemenea funcţie de suprafaţă.

Cred că prin ianuarie 1952 am fost invitat să mă prezint la ministru. M'a primit amabil şi neoficial, la masa scundă din cabinetul lui, cu cafele şi ţigări. După o conversaţie foarte generală, a prins a-şi aminti evenimentele de la Cluj, încet, fără grabă, făcând ocoluri şi împletind amănunte. Îl urmăream ca o fiară la pândă şi mă întrebam ce vrea. Ministrul apăsa de acum pe evidenţa vinovăţiei mele faţă de regim şi pe şansa unei răscumpărări. Până la urmă, extrem de precaut şi călcând uşor pe nuanţe, mi-a dat să înţeleg că m'ar dori informatorul său personal asupra a ceea ce se petrece prin Patriarhie. Cu aceeaşi fineţe i-am dat a înţelege că nu în mine va găsi un asemenea colaborator şi, cu aceasta, ne-am despărţit în aparentă pace.

Nu i-am spus nimic patriarhului. Bătăiosul Justinian intra repede în conflict cu toţi miniştrii Cultelor; acesta era la început şi nu voiam ca tocmai eu să fiu un prim factor de înăsprire.

În februarie era ziua de naştere a patriarhului şi m'am dus le recepţia oficială de la palat. Către sfârşit, sărbătoritul mergea, după obicei, cu un pahar în mână de la om la om, ciocnind şi schimbând două vorbe. Când a ajuns la mine mi-a şoptit:

– Tu să stai la urmă, că avem ceva de vorbit.

Am stat, am rămas în doi.

– Iată ce, îmi spune el, nu ştiu ce are Pogăceanu cu tine. De la o vreme mă tot presează să te scot afară din învăţământ; nu are nimic de obiectat asupra prezentului, dar el te ştie de la Cluj, eşti un om în care Guvernul nu poate avea încredere, eşti un om cu influenţă asupra mulţimilor, tu nu trebuie să stai în contact cu masele, căci poţi crea oricând o surpriză.

Patriarhul mă punea în gardă şi mă prevenea că va trebui să înceapă lupta „şi cu ăsta". Fără să-i destăinui nimic din cele întâmplate, l-am rugat pe patriarh să nu-şi uzeze forţele pentru mine, căci are nevoie de ele pentru interese mult mai mari ale Bisericii. Dacă ministrul va insista, eu mă pot rertrage din învăţământ şi duce la o mânăstire, la Sinaia, de pildă, unde există o bibliotecă şi un muzeu; m'aş mulţumi cu un post de bibliotecar sau muzeograf şi aş fi bucuros de linişte, să-mi pot continua *Miorița* şi începe alte lucrări. Patriarhul a replicat că eu în nici un caz nu trebuie să „cobor"; m'a îndrumat să mă întorc la Argeş şi să termin seria de cursuri (care dura până la sfârşitul lui martie), apoi om vedea noi ce e de făcut.

Nu știu cum s'au mai desfășurat lucrurile. Probabil că ministrul și-a continuat presiunile, căci în luna următoare am aflat – mai întâi dintr'un zvon – că de la 1 aprilie va fi decan, în locul meu, arhimandritul Atanasie Gladcovschi, doctor în Teologie și vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor. Patriarhul mi-a confirmt telefonic noutatea și mi-a admis rugămintea ca eu, venind la București, să ocup locuința părintelui Atanasie.

Noul decan a venit la timp, a luat în primire cu proces-verbal. S'a făcut și o masă de rămas-bun, mi-am urcat bagajul într'o trăsură, iar personalul de serviciu m'a petrecut până la poartă, bărbații lăcrimând, femeile cu șoarțele la ochi.

Cuvântul „bibliotecă", rostit de mine în legătură cu Sinaia, se lipise de creierul patriarhului. Și-a adus aminte că unul din sectoarele încă neorganizate ale Patriarhiei era biblioteca palatului, unde nu se mai lucrase nimic de dinainte de război. Un post vacant de consilier a fost transformat în acela de director de bibliotecă, și astfel am început să lucrez iarăși mai aproape de patriarh, la pragurile și cărările lui.

Epilog. Până la urmă, un conflict – și încă acut – între patriarh și noul ministru al Cultelor nu a putut fi evitat. Pogăceanu a fost înlocuit și mutat în nu știu ce funcție. La un moment dat a venit la Patriarhie zvonul unei întâmplări cu totul neobișnuite. Pogăceanu participa la o vânătoare de urși în munții Carpați. În timp ce stătea la pândă, oarecum izolat de alții, un urs întărâtat de hăitași l-a surprins prin spate, i-a aruncat pușca în prăpastie și l-a gherănit sângeros, desfăcându-i fâșii de carne de pe trup. Pogăceanu abia scăpase cu viață și se afla într'un spital.

– Vezi, Dumnezeu nu bate cu bățul, a încheiat patriarhul istorisindu-mi întâmplarea.

* * *

Într'adevăr, în Biblioteca Palatului Patriarhal nu se mai lucrase de mai bine de zece ani, și în primele mele săptămâni a trebuit să mă lupt cu praful, mărunt și copt, așternut pe cărți, pe birou, pe podea ; foloseam o mască de tifon, ca la spital, pe care o schimbam foarte des. Numai după aceea mi-am făcut un plan de lucru și am început recatalogarea cărților, de la cota unu, odată cu recondiționarea manuscriselor și a cărților rare.

De bine, de rău, aveam o ocupație și primeam un salariu. Mi se dăduse și o locuință destul de confortabilă, două camere la etaj, în curtea fabricii de lumânări ; părintele Atanasie, succesorul meu de la Argeș, îmi lăsase spre folosință patul, o canapea și două covoare.

Odată cu mine, însă, mai fusese dat afară de la Institutul Teologic și profesorul Iustin Moisescu, titular al catedrei de studiul Noului Testament. Dar dacă pentru mine patriarhul găsise soluția unei slujbe, față de Iustin s'a arătat rece și neînduplecat, și nimeni nu putea să-și explice de ce. Patriarhul fusese în termeni foarte buni cu dascălul celibatar și, cu doi-trei ani în urmă, vedea în el un viitor mitropolit. Eu însumi fusesem martorul unor întâlniri (la Patriarhie, la mânăstirile Cernica și la Căldărușani), în care patriarhul se căznea să-l convingă a accepta perspectiva devenirii în ierarhia superioară bisericească. Profesorul însă, burlac convins și boem fără griji, se opunea constant și mărturisea – mai direct, mai pe de lături – că, atâta vreme cât se bucură de o catedră și o leafă sigură, nu are nici un interes să-și complice viața.

Acum însă se pomenise dat afară din slujbă, cu desăvârșire nepregătit – nici psihologic și nici material – pentru o asemenea năprasnică întâmplare. Iustin nu strângea bani albi pentru zile negre. Mânca zilnic la cantina profesorilor din Institut, împreună cu cei mai mulți dintre noi. De cum se dădeau lefurile, nu-l mai vedea nimeni prin cantină; își cheltuia salariul în numai patru-cinci zile, prin restaurante bune, și se întorcea apoi spăsit la borșul de fasole, rugând-o pe Frau Poldi să-i dea un supliment de gogoși. Eliminarea de la catedră însemna pentru el o adevărată catastrofă și l-am văzut așteptând ore întregi – și zile de-a rândul – la ușa patriarhului, în nădejdea unei slujbe, fără să fie primit. În această privință, patriarhul părea a-și fi dat mâna cu ministrul, și nimeni nu îndrăznea să-l întrebe ceva.

Într'o seară – la mai multe săptămâni după aceea – am fost invitat la masă de profesorul Nicolae Chițescu. Era și Iustin acolo, cu alți câțiva. Am stat până după miezul nopții – când nu mai mergeau tramvaiele – și am plecat amândoi pe jos. Era abătut, îngândurat, devenea nervos. Pe drum, din vorbă'n vorbă, a rupt deodată o mărturisire: a fost dat afară pentru că nu acceptase să devină informatorul lui Pogăceanu! Am tăcut și l-am crezut. Despre experiența mea nu i-am vorbit nimic.

Iustin a trăit din împrumuturi și aproximații până ce în locul lui Pogăceanu a venit la Culte profesorul Constantinescu-Iași. Acesta fusese președintele – dacă nu și întemeietorul – Partidului Național Popular (PNP), iar profesorul Iustin Moisescu i se alăturase printre primii. (Acest partid luase ființă curând după 23 august 1944 și era destinat cu precădere intelectualilor „progresiști", orientați principial spre Partidul Comunist, cu care însă nu voiau să se întâlnească de-a dreptul.) A doua zi după instalarea noului ministru, Iustin era nu numai repus la catedră, ci și numit director în Ministerul Cultelor, în care calitate cobora din mașină la scara patriarhului, cu o mapă sub braț, și intra pentru lucrări

oficiale. Nu ştiu cum a stăpânit patriarhul această întorsătură. Nu bănuise, desigur, că biruinţa lui asupra lui Pogăceanu avea să aducă biruinţa lui Iustin şi că aceasta va fi începutul unor numeroase şi prelungite dureri de cap pentru şeful Bisericii.

La scurtă vreme, mitropolitul Nicolae Bălan a încetat din viaţă, iar scaunul Ardealului a devenit vacant. Ceea ce nu izbutise patriarhul a izbutit acum ministrul Constantinescu-Iaşi: să-l convingă pe profesor a deveni mitropolit. Dar, în această devenire, Iustin se proiecta, încă de la început, nu aliatul patriarhului, ci al Guvernului. Dacă nu oricine putea pricepe asta – şi printre ignoranţi mă număram şi eu –, patriarhul o intuia sigur. În consultările cu Guvernul, el s'a opus din răsputeri „formulei Iustin", prezentată de ministru drept unică. Văzându-l că nu cedează, ministrul a recurs la o stratagemă: i-a trimis o telegramă arhiereului Emilian Antal, retras la Topliţa, chemându-l la Bucureşti pentru consultări asupra ocupării scaunului de la Sibiu, dar ministrul a făcut în aşa fel ca patriarhul, printr'o informaţie „indiscretă", să ia cunoştinţă de acea invitaţie. Antal era un vechi şi înverşunat duşman al patriarhului şi, între două rele, Justinian a ales repede – cât mai era timp – pe cea mai puţin rea, trimiţând vorbă la Guvern că e de acord cu „formula Iustin". Ministrul şi-a frecat mâinile şi n'a mai avut vreme să contramandeze chemarea lui Antal. Acesta, emoţionat de neaşteptata perspectivă, se aruncase într'o sanie şi mâna caii atât de tare, ca să prindă primul tren, încât sania s'a răsturnat într'un şanţ, iar el şi-a rupt un picior, rămânând pe toată viaţa şchiop şi descalificat pentru funcţia episcopală (după Canoane, una din condiţiile preoţiei şi arhieriei este integritatea corporală).

Au urmat câteva formalităţi. Iustin a fost dus la mânăstirea Cernica şi făcut mai întâi călugăr. De vreme ce ne menţineam în termeni buni, el mi-a propus – iar eu am acceptat – să-i fiu naş de călugărie şi l-am dus pe sub mantie la altar, împreună cu stareţul Atanasie Gladcovschi (care, între timp, fusese arestat la Curtea de Argeş, stătuse scurtă vreme în închisoare şi luase apoi conducerea Cernicăi). La câteva zile, noul monah a fost hirotonit diacon şi apoi preot. Acolo, în stăreţia de la Cernica, l-am învăţat să spună ecteniile şi să slujească pe cel care urma să devină arhiereu fără ca în viaţa lui să fi pus mâna pe o cădelniţă.

S'au întrunit Sinodul şi Colegiul Electoral Bisericesc şi l-au ales pe Iustin mitropolit al Ardealului. Noul ales s'a prezentat în ţinută clericală, cu rasă şi cruce pe piept, şi şi-a ţinut, liber, discursul de acceptare, pe care-l scrisese în ajun şi-l învăţase pe de rost. Totul s'a petrecut măsurat, rapid, treaptă cu treaptă, inclusiv hirotonia în arhiereu.

La instalare m'am aflat în suita patriarhului. Văzusem multe asemenea ceremonii, toate cam la fel și nici una în alt fel, aceleași discursuri, urări și promisiuni (notez că, după cât am fost informat, imediat după ce a fost ales mitropolit, Iustin i-a făcut o vizită de curtoazie – și mulțumire – ministrului Constantinescu-Iași, care se afla bolnav într'un spital).

După masa de instalare, urma să părăsesc Sibiul împreună cu patriarhul, când acesta m'a chemat și mi-a șoptit că noul mitropolit îi ceruse – iar el aprobase – ca eu să mai rămân o săptămână la Sibiu, spre a-l instrui pe noul vlădică în ale slujbelor arhierești. De abia am avut timp să-mi iau lucrușoarele din vagonul special cu care veniserăm.

Iustin se adapta la noua situație cu o repeziciune extraordinară, își inspecta reședința și plănuia unele schimbări (îl interesa teribil și o ușă dosnică, neoficială, la scara ce răspundea direct în bibliotecă, jos la parter). A doua zi am plecat împreună la mânăstirea Brâncoveanu, din Sâmbăta de Sus, pe care eu o vedeam pentru întâia oară, înmărmurit de majestatea munților. Începea Săptămâna Mare, iar Iustin nu se arăta prea încântat nici de mâncarea de post – pe care călugării, totuși, se străduiau să i-o facă cât mai bună – și nici de privegherile cu metanii. Îi făcusem program zilnic de practică liturgică și nu mă sfiam să-i pun mineiul sub braț, la cădit, așa cum mă învățase și pe mine părintele Firmilian, acum mitropolit la Craiova. Noul mitropolit se mișca greu în veșminte, neîndemânatec în a ține dichero-tricherele, și se pare că și după aceea, de-a lungul anilor, n'a putut scăpa de o anume stângăcie în săvârșirea sfintelor slujbe.

Firește, pe durata acelei săptămâni de la Sâmbăta am avut cu el numeroase conversații, dar din nici una nu mi-am putut da seama ce anume îl făcuse să-și schimbe părerea și să accepte a deveni vlădică. Nu ascundea rolul ministrului – cu care era vechi prieten și tovarăș politic –, dar se ferea să preconizeze vreo atitudine oarecare față de patriarh. Știa că el îi fusese „impus" lui Justinian și nu-i displăcea aluzia la împrejurare.

Cronologic vorbind, voi lăsa pe mai târziu – sau la o parte – alte amintiri și-mi voi continua gândul asupra mitropolitului Iustin. Există printre călugări o vorbă, că în clipa în care unul dintre ei e făcut arhiereu, îi suflă dracul ceva la ureche și-l schimbă cu desăvârșire. Schimbarea lui Iustin se dovedea radicală. Îl cunoscusem destul de bine, atât la Curtea de Argeș, cât și în lungile seri de voroavă cu mitropolitul Firmilian, la București sau Craiova, și cunoscusem disprețul profesorului Iustin Moisescu pentru toate acele „fleacuri și nimicuri" cu care erau împodobiți arhiereii.

– Ați devenit niște cucoane de salon – spunea el cu sinceritate – și, când vă găsiți unul cu altul, nu mai vorbiți de altceva decât de pietrele

preţioase şi aurul de pe engolpioane, de autenticitatea chihlimbarului de pe mătănii, de finețea stofelor de haine... Unde sunt arhiereii primelor veacuri?...

Acum, Iustin devenise cel mai împodobit ierarh al Sinodului, arborase pălăria şaguniană, cu ciucure mare de aur aruncat peste margine, şi rasa căptuşită cu roşu, pe care şi-o ţinea înadins desfăcută spre a i se vedea garnitura engolpionului şi crucii pastorale, cu lanţ masiv de aur, pe care i-o dăruise Guvernul. Din profesorul modest şi cuviincios răsărise un ierarh arogant şi ambiţios, cu nasul ascuţit şi vorba tăioasă. Îşi adunase în preajmă-i câţiva oameni de încredere, profesorul Iorgu Ivan, profesorul Liviu Stan, preotul Alexandru Ionescu şi alţi câţiva mai pe de lături, prin care răspândea zvonul că zilele patriarhului Justinian sunt numărate. Optimismul grupului său mergea până acolo încât lansase şi un fel de lozincă, cu întrebare şi răspuns: – Ce deosebire este între Iustin şi Justin-1-an? – Un an!

Patriarhul nu ignora nici semnificaţia promovării lui Iustin în Sinod, şi nici zvonurile. Cu privire la prima, ar fi fost de bănuit două alternative: Guvernul voise să-i pună patriarhului – care devenea din ce în ce mai voluntar şi mai „independent" – un om în coastă, ca un corectiv; sau Guvernul dorea cu orice preţ înlocuirea lui printr'un ierarh destul de obedient (într'o împrejurare la care am fost de faţă, Iustin însuşi exprimase deosebirea pe care o făcea Guvernul între cei doi: Justinian întâi face şi apoi întreabă, pe când Iustin întâi întreabă şi apoi face. Noul mitropolit părea extrem de satisfăcut de această constatare).

Ultima ipoteză a căpătat consistenţă la numai un an de la instalarea lui Iustin la Sibiu. Mitropolitul Moldovei, Sebastian Rusan, murise, iar scaunul de la Iaşi – al doilea în rang după cel de patriarh – devenise vacant. Din forurile guvernamentale a răsărit ideea – tot mai stăruitoare – că Iustin e cel mai indicat să devină mitropolit al Moldovei şi vicepreşedinte al Sfântului Sinod; mai mult, o anume tradiţie crease prezumţia că, în caz de vacanţă patriarhală, mitropolitul Moldovei este cel ce întruneşte şanse aproape sigure de a fi promovat la Bucureşti. „Şahul" la adresa lui Justinian era evident, iar acesta a reacţionat prompt. Când problema s'a pus formal, patriarhul a invocat un Canon care interzice transferul unui ierarh într'un scaun de acelaşi rang cu acela pe care-l ocupă în prezent (mitropolit – mitropolit). Dar Liviu Stan, profesor de drept canonic, s'a priceput îndeajuns să-i dea Canonului o interpretare care să încurajeze punctul de vedere al Guvernului.

S'a petrecut atunci cea mai mare şi mai acută criză a raporturilor patriarhului cu Guvernul. Fiind supus la presiuni zilnice să convoace Sinodul şi să accepte „formula", patriarhul s'a declarat bonav, a suspendat orice audienţă şi orice acces, s'a încuiat în dormitor şi şi-a

deconectat telefonul, rupând astfel orice legătură cu exteriorul. Tensiunea devenise maximă, circulau tot felul de zvonuri, o mare luptă se dezlănţuise, toţi se întrebau cine va fi mai tare. Eu ştiam de toate acestea, fără să mă amestec, şi continuam să lucrez în bibliotecă, al cărei birou se afla în vecinătatea cabinetului de lucru al patriarhului (mai mult, primul corp al bibliotecii se instalase chiar în cabinetul lui, aşa încât nu rare erau zilele când el, venind – cam pe la ora 10 – la lucru, mă găsea cu rafturile'n braţe; şi nu era un lucru neobişnuit să-mi încrucişez paşii cu ai lui, pe coridor, în hol sau în „oficiul sufrageriei", unde maica Achilina îmi oferea plăcerea unei cafele). Timp de două zile nu l-am văzut. Aveau acces la el numai fiul său, Ovidiu, şi maica Achilina, care-i ducea mâncarea. Ovidiu (Didu, cum i se spunea) venea uneori în bibliotecă, părea consternat, dădea „plecarea" lui taică-său ca aproape sigură, posibilă de la ceas la ceas, şi părea îngrijorat doar de faptul că patriarhul nu se îngrijise să-şi facă undeva o căsuţă a lui şi să-şi adune câteva lucruri; va trebui deci să se ducă unde i se va spune.

A treia zi m'am pomenit chemat de patriarh, prin maica Achilina. Era numai în halat, tras la faţă. Întrevederea a durat doar două minute; m'a rugat să accept o „misiune de încredere", pe care mi-o va spune Didu.

În aceeaşi seară, fără să mă ştie nimeni, am plecat cu trenul la Craiova, unde l-am văzut, vreme de numai două ceasuri, pe mitropolitul Firmilian. Patriarhul îl informa de tot ceea ce se întâmplase şi-i solicita influenţa printre membrii Sinodului în sprijinul autorităţii scaunului patriarhal. La rândul său, Firmilian îl informa că ministrul Cultelor îi convocase telefonic pe toţi membrii Sinodului, cu recomandarea severă ca de la gară sau aeroport să meargă *direct* la minister, nu întâi – cum se obişnuia – pe la Patriarhie. Am plecat din Craiova cu primul tren, am ajuns la Bucureşti înainte de a se face ziuă, la ora 7 dimineaţa semnam condica de prezenţă şi intram, obişnuit, la serviciu.

Într'adevăr, în ziua următoare toţi membrii Sinodului poposeau în Capitală şi se grăbeau spre minister, cu excepţia lui Firmilian, care a înfruntat „recomandarea" şi, venind cu automobilul, s'a oprit mai întâi la patriarh. Am aflat mai târziu – din gura lui Firmilian însuşi – că discuţia celor doi ierarhi a fost scurtă şi dramatică. Mitropolitul Olteniei, cu degetele prin fuiorul bărbii înţelepte, îi atrăsese patriarhului atenţia că atitudinea lui radicală nu face altceva decât să-i ofere lui Iustin şansa *imediată*, nu *în timp*, de a ocupa scaunul de conducere a Bisericii, ceea ce nu ar fi fost deloc în favoarea instituţiei, şi nici în vederile – chiar dacă neexprimate – ale sinodalilor. „Nu ne puneţi în situaţia – ar fi zis el – ca în locul unei alegeri de mitropolit să facem o alegere de patriarh."

Odată adunaţi la Culte, sinodalii au aflat că, în fapt, fuseseră convocaţi de – şi trebuiau să meargă la – Preşedinţia Consiliului de Miniştri. Erau acolo – îmi povestea mai târziu Firmilian – cei mai puternici şi mai temuţi şefi ai Statului şi ai Partidului. Atmosfera era grea, apăsătoare, ierarhii înlemniseră. Chivu Stoica (dacă-mi aduc bine aminte) a luat cuvântul şi le-a dat a înţelege că momentul era extrem de grav, că Guvernul nu doreşte schimbări radicale în Biserică, dar, dacă acestea se vădesc absolut necesare, nu le va sta împotrivă. Îndemnaţi să reflecteze şi să-şi spună părerile, bieţii sinodali căzuseră în bărbi. Atunci s'a ridicat mitropolitul Firmilian şi, cu vorba lui domoală şi cu unele ocoluri, a sfârşit prin a mărturisi că-l văzuse pe patriarh cu numai un ceas înainte şi că e autorizat să declare că şeful Bisericii ar fi dispus să accepte o interpretare elastică a Canonului cu pricina, adică o soluţie amiabilă. Efectul a fost năprasnic – spunea Firmilian; deodată toate feţele s'au destins – şi ale ierarhilor, cu excepţia, fireşte, a lui Iustin, şi ale guvernanţilor (cu excepţia, poate, a lui Constantinescu-Iaşi). Mitropolitul Olteniei nu numai că nu a fost admonestat pentru încălcarea unei straşnice dispoziţii, ci tocmai dimpotrivă, pentru curajul, cavalerismul şi înţelepciunea sa.

Înscăunarea lui Iustin la Iaşi a urmat curând şi, ca de obicei, m'am aflat în suita patriarhului. Înainte de aceasta însă a mai intervenit o stare tensivă între Justinian şi Constantinescu-Iaşi. Se formase o comisie mixtă (Patriarhie-Minister) pentru alcătuirea protocolului de instalare. Patriarhul şi ministrul – cu suitele lor – urmau să călătorească într'un vagon special, ministerial, şi să fie primiţi în gara Iaşi, cu pâine şi sare, de notabilităţile eclesiastice şi civile ale oraşului. Când s'a ajuns la punctul: cine apare primul în uşa vagonului, comisia a căzut de acord, fără multă vorbă, că acesta trebuia să fie patriarhul. A doua zi, la următoarea şedinţă, reprezentanţii ministerului au prezentat observaţia personală a lui Constantinescu-Iaşi – care urmărea îndeaproape proiectul de protocol – în sensul că cel care trebuia să apară întâi în uşa vagonului era ministrul, ca reprezentant al Guvernului, urmat de patriarh. Şedinţa s'a suspendat, delegaţii Patriarhiei şi-au întrebat şeful, iar acesta le-a dat dispoziţii să se menţină pe punctul de vedere al primatului bisericesc. „Pe noul mitropolit eu îl instalez – ar fi zis el –, ministrul e numai martor şi oaspete; când şi-o instala el un prefect sau un primar, atunci face ce vrea." Câteva zile au durat confruntările în şedinţe, câteva zile bieţii delegaţi – şi dintr'o parte, şi din alta – s'au dus să-şi întrebe şeful şi s'au întors cu acelaşi răspuns. În cele din urmă, supărat şi nervos, Justinian a pus mâna pe telefon şi l-a chemat pe Constantinescu-Iaşi:

– Ascultă, domnule ministru, te rog să pui capăt discuţiei şi să realizezi o dată pentru totdeauna că dumneata eşti numai *un membru*

al unui colectiv care se cheamă Consiliul de Miniştri, pe când eu sunt *şeful* unui colectiv care se cheamă Sfântul Sinod. Să fim bine înţeleşi!

În fapt, era aici mai mult decât înfruntarea dintre două orgolii; era reacţia promptă a patriarhului la tentativa ministrului de a da expresie subordonării Bisericii faţă de Stat, subordonare pe care, deşi o simţea şi o accepta, în parte, de nevoie, patriarhul nu voia s'o şi recunoască. Ministrul n'a avut încotro şi a cedat; la Iaşi, în sunetul fanfarei, patriarhul se arăta surâzător în uşa vagonului, cu ministrul după el.

Nici instalarea lui Iustin la Iaşi nu a avut în sine nimic deosebit, în afară de faptul că patriarhul – care avea pe atunci un fel de obsesie a posibilităţii de a fi asasinat – nu a gustat din mâncărurile gazdelor, ci s'a mulţumit (sub pretextul unui sever regim alimentar) cu o bucată de friptură rece, adusă de părintele Nicanor, intendentul, la pachet, de la Bucureşti. Mi-a displăcut discursul de la masă al noului mitropolit, care a făgăduit a-şi aminti pururea de mitul lui Anteu, dând a înţelege că puterea lui va sălăşlui în legătura cu „pământul" (ceea ce însemna, evident, realităţile „de jos" politico-sociale). Nu eram dispus să mai ascult alte cuvântări – de obicei, numeroase, lungi şi cam aceleaşi – şi i-am făcut cu ochiul părintelui Nonea, consilier şi vicar sub cinci mitropoliţi, moldovean de omenie şi prozator popular, care, de ani şi ani de zile, întreţinea relaţii prieteneşti cu scriitorimea Iaşului (cu câţiva ani înainte fusesem oaspetele părintelui Nonea în sufrageria Mitropoliei şi m'am cunoscut acolo cu poeţii George Lesnea, Radu Boureanu şi Vlaicu Bârna; ceea ce făgăduise a fi o masă îmbelşugată s'a transformat repede într'un adevărat „banchet" platonician, cu recitări şi lecturi literare). Părintele Nonea s'a ridicat discret, s'a arătat apoi peste zece minute şi a făcut câteva semne pe la mese, de unde ne-am furişat, unul câte unul, eu, nelipsitul şi jovialul George Lesnea, Al. Cerna-Rădulescu şi câţiva redactori ai revistei *Iaşul literar*. Ne-am găsit într'o cameră de alături, în jurul a mai multe sticle de „Cotnărel", şi acolo ne-am petrecut vremea, spunând poezii şi fragmente de proză, până ce am aflat că se isprăviseră discursurile oficialilor.

Mitropolitul Iustin devenea acum mai puternic, ascensiunea lui rapidă dădea de gândit, şi nu puţini din apropiaţii patriarhului începeau să cocheteze. S'a întâmplat odată să fiu de faţă, în reşedinţa mitropolitană din Iaşi, la o conversaţie între Iustin şi Teoctist Arăpaş, pe atunci vicar patriarhal şi considerat unul dintre cei mai devotaţi oameni ai lui Justinian. Prilejul era o vizită a episcopului libanez Vasila Samaha, căruia eu îi slujeam ca interpret de limbă franceză; Teoctist era însoţitorul său oficial. Se mâncase, se băuse, se făcuse târziu, Samaha dormita, absent, pe un fotoliu, eu mă uitam într-un album. Atunci a trebuit să aud, cutremurat şi scârbit, cum Teoctist se oferea să treacă

„de partea” lui Iustin, cerând ca acesta, în schimb, să-i asigure scaunul de la Roman. Și l-am văzut pe mitropolit surâzând triumfător și pufnind un aer de dispreț în fumul de țigară aruncat în nasul interlocutorului, fără să se rostească în vreun fel. Teoctist a suportat palma și s'a înecat într'o garafă de Cotnar.

Despre această întâmplare nu i-am spus niciodată nimic patriarhului. Deși țineam la el, mă feream să mă taxeze drept delator, mai ales când era vorba de oameni pe care el și-i considera apropiați. Unul dintre aceștia – de pildă – era și fratele Andrei Scrima, adus de mine, în 1952, să-mi fie ajutor la bibliotecă. Cred că la vreun an după aceea, Justinian a primit o invitație din partea patriarhului Alexandru al III-lea al Antiohiei să meargă cu o delegație la Damasc și să participe la niște serbări jubiliare. Acordul Guvernului român a stârnit senzație: ar fi fost prima „ieșire” a patriarhului dincolo de „cortina de fier” (până atunci i se permisese să meargă numai la Moscova, Sofia, Belgrad, deci prin „împrejurimi”). La un moment dat ne-a chemat în cabinetul său, pe mine și pe Scrima, și ne-a făcut cunoscut că ne introdusese pe lista delegației în calitate de „experți culturali”; până la plecare (și ar fi fost vreo două-trei luni), eu trebuia să citesc și să mă documentez asupra a tot ce privea istoria, geografia, religia, etnografia și cultura Constantinopolului și Ierusalimului; Scrima avea de făcut același lucru pentru ariile Egiptului și Siriei. Patriarhul intetiona, cu acel prilej, să viziteze toate patriarhatele din Răsărit, iar noi urma să-i stăm le îndemână cu orice material documentar menit să-i alimenteze discursurile și conversațiile. Îndoielii mele că nici eu și nici Scrima nu avem „presă bună” la Guvern și că acordul final al acestuia asupră-ne e foarte puțin probabil, el ne-a asigurat că discutase deja în principiu și că ne garanta „cu barba lui”.

Nu mică ne-a fost emoția și cu mare râvnă ne-am așternut pe tomuri, hărți, enciclopedii, făcându-ne note, întocmind fișe. Deseori ne opream din lucru și prindeam a visa în cuvinte, închipuindu-ne ce va fi în sufletul nostru când vom păși în Aghia Sofia sau în biserica Sfântului Mormânt. Depănându-și astfel de visuri, Scrima s'a rostit deodată, furat de închipuire, că de se va vedea cumva în afara „cortinei de fier”, acolo va rămâne. Am înlemnit. Deși doream și eu, cu toată inima, să mă văd „scăpat”, știam ce ar fi însemnat o asemenea ispravă pentru patriarh, la întoarcere, o adevărată catastrofă politică. Poate că două-trei săptămâni mi s'a zbătut sufletul în una din cele mai dureroase dileme: să-mi fac datoria față de patriarh, prevenindu-l, sau să nu mă îngădui drept delator al colegului care-mi făcuse o confidență. De chinul acesta m'a scăpat vestea că Guvernul se răzgândise și nu mai era de acord cu plecarea personală a patriarhului. Într'adevăr, delegația a fost condusă de mitropolitul de atunci al Moldovei, Sebastian Rusan...

Iustin căuta să-și recruteze colaboratori și se pare că, în privința aceasta, sinodalii îl interesau mai puțin decât cei pe care-i bănuia veleitari spre demnitatea sinodală. Unul dintre acești bănuiți eram și eu, iar el căuta, în mod evident, să mă facă a accepta ceva mai mult decât niște relații aproape convenționale, corecte. Căuta prilejuri să mă îndatoreze. Încă din vremea când era mitropolit la Sibiu aflase, întâmplător, că am nevoie de bani pentru o reparație radicală a casei părinților mei (într'adevăr, mă împrumutasem la Casa de Ajutor Reciproc a Arhiepiscopiei Bucureștilor cu o sumă destul de mare, îi vândusem mitropolitului Firmilian colecția de *Proverbe* a lui Zanne – o splendidă ediție legată în mătase, cu autograful autorului –, și încă îmi mai trebuiau bani). S'a oferit năpristan să-mi ofere un împrumut din fondul Casei Clerului de la Sibiu, iar vicarul Traian Belașcu s'a grăbit să-i execute porunca. Împrumutul l-am achitat.

Altădată, găsindu-ne, la o țigară, pe un coridor al Palatului Patriarhal, m'a întrebat – chipurile, confidențial – dacă e adevărat ce se șoptește pe la Culte, că eu aș fi făcut parte cândva dintr'o Frăție de Cruce. Am răspuns, simplu și direct, că da; la care el s'a năpustit asupră-mi cu îndemnul de a-mi ține gura și a nu mai spune la nimeni, că nu se știe cât timp el mă poate apăra... Aceasta se întâmpla la vremea când un oarecare preot umbla cu colinda pe la foștii mei colegi de seminar, iscodindu-i, nu fără insinuări și presiuni, dacă eu am făcut „politică legionară" în vremea școlii. Unii dintre aceștia – care au avut curajul – au venit la mine și mi-au spus. Cunoscându-l odată pe acel preot, întâmplător (îi aveam în minte numele cu care s'a recomandat), l-am rugat să nu-mi mai terorizeze colegii, ci să vină oricând la mine și va afla tot ceea ce îl interesează, chiar din gura mea. Insul s'a făcut ca ceara. Voia să ajungă protopop și umbla să-mi facă mie un dosar la Culte.

La scurtă vreme după instalarea lui Iustin la Iași, călătoream împreună, cu trenul la Sibiu, pentru instalarea succesorului său, Nicolae Colan. La o țigară și un pahar de vin, m'a abordat direct:

– Vino la mine, la Iași, și te fac om!

Hohotele și sarcasmele mele nu l-au demobilizat; stăruia în ideea că Justinian e în declin și că lângă el nu am nici un viitor... Nu s'a lăsat nici când i-am șoptit că nu mă vreau vlădică, ci scriitor.

– Ce legături literare are Justinian?...

Dar el, Iustin, era prieten cu Alexandru Voitin, dramaturg și, pe atunci, procuror general al Republicii, care venea săptămânal în apartamentul de la București al lui Iustin (pus la dispoziție de Guvern) și stătea până noaptea târziu; aș fi putut fi invitat și eu odată cu el și...

– ...vezi, așa se fac treburile!

– Bine-bine, ziceam eu, dar Voitin(ovici) o să mă întrebe ce părere am despre piesele lui și mă voi simți obligat să-i spun că sunt proaste...

– Vezi, dacă ești măgar?... Hai mai bine să te introduc la Beniuc! E ceva să te cunoști cu președintele Uniunii Scriitorilor. Te face membru. Te publică. Suntem în termeni buni, am călătorit împreună în China...

Peste vreo săptămână, întorși la București, Iustin m'a informat, acostându-mă, că vorbise cu Beniuc și că acesta așteaptă de la mine un telefon, ca să-mi fixeze o audiență. Peste alte două zile m'a întrebat dacă-i telefonasem lui Beniuc. Nici nu mă gândisem. S'a înfuriat grozav pe mine, ca pe unul care-l „puneam" în situații delicate:

– Nu se poate, bre, am vorbit cu omul, omul m'a luat în serios, așteaptă... te rog!

N'am avut încotro și, puțin amuzat, i-am telefonat lui Beniuc. M'a primit imediat, în cabinetul lui prezidențial de la Șosea, și-mi aduc aminte de o discuție cenușie, în care insul nu mi s'a părut deloc interesant. Firește, m'a întrebat – și fără să se refere la numele mitropolitului (cu mențiunea, absolut ne-necesară, că el e ateu, dar că nu respinge bunele relații cu oamenii Bisericii) – cu ce mă poate servi.

– Mulțumesc, nu doresc nimic, am zis eu.

L-am simțit pe mărunțelul prezident extrem de flatat: intervenisem printr'un mitropolit numai pentru plăcerea de a spune că „mă cunosc" cu Beniuc... De atunci nu l-am mai văzut pe poetul care „știa șapte limbi și rusește"!

Iustin nu m'a mai abordat direct, mulțumindu-se să mă tatoneze, din când în când, prin interpuși. Statura lui politică era în creștere; ierarhul devenise membru al Parlamentului (Marea Adunare Națională), avea acces direct la capii Statului și ai Partidului, impunea curtoazia directorilor de la Culte, avea în București un apartament luxos, pus la dispoziție – după spusele lui – de Comitetul Central, devenea tot mai arogant și mai agresiv în ședințele Sinodului, se aduna cu prietenii la multe pahare de băutură (el consuma cu deosebire coniacuri foarte tari) și denunța cu emfază atitudinile „antiguvernamentale" ale patriarhului. „Care e opinia – sau poziția – lui Iustin?" devenise întrebarea capitală în toate problemele majore ale Bisericii.

Patriarhul era conștient de toate acestea și ajunsese să se apere cu mijloace ieftine, provocând mărturisiri ample asupra rolului său în evadarea lui Gheorghiu-Dej sau făcând să fie văzute, ca din întâmplare, fotografii ale acestuia cu capul Bisericii, în bună dispoziție, râzând, la un pahar de vin (în realitate, erau fotografii obținute de patriarh, prin oamenii lui, de la Agerpres; fuseseră luate, de pildă, la recepția oficială de 23 August, când șeful partidului ciocnea, absolut protocolar, un pahar de vin cu oaspeții). Aflam pe atunci, din chiar gura patriarhului, în

unele momente de confidenţă, că accesul său la Gheorghiu-Dej devenise aproape imposibil şi de abia mai izbutea să-i împingă câte o hârtie prin una din fiicele acestuia, cu care copiii patriarhului se înverşunau să întreţină legături cât mai apropiate.

Cred că era prin 1957, într'o dimineaţă singuratică şi cenuşie, când patriarhul m'a chemat în biroul său. Voia să-mi vorbească. Părea nedormit, tras la faţă, abătut. A intrat direct în subiect:

– Iată, Anania, puterea mea politică e în declin. Am folosit-o cât am putut în interesul Bisericii, şi poate că tocmai de aceea creditul meu pe lângă Guvern scade. Tu trebuie să te gândeşti şi la tine, aşa cum mă gândesc eu. Te-am chemat să-ţi spun părinteşte că-ţi dau binecuvântarea să te alipeşti de oricare ierarh vei socoti tu că-ţi poate asigura viitorul.

A fost unul din cele mai impresionante momente din viaţa mea. M'am uitat bine la patriarh, eram convins că e sincer. De abia stăpânindu-mi emoţia, i-am mărturisit că n'am înţeles niciodată să slujesc un om – oricare ar fi el –, ci o instituţie, că nu mă gândesc la nici un fel de „viitor" al meu (în înţelesul comun al cuvântului) şi că voi continua să rămân lângă patriarhul meu atâta vreme cât el socoteşte de cuviinţă şi atâta vreme cât eu sunt convins că el este cu adevărat capul Bisericii.

A tăcut. I-am sărutat mâna şi am plecat.

La scurtă vreme după aceea, poziţia politică a patriarhului avea să se reconsolideze în chip cu totul neaşteptat. A primit o invitaţie de la patriarhul Serbiei să-i facă o vizită oficială în fruntea unei delegaţii. La acea vreme, Guvernul român era teribil de interesat în a relua legăturile cu Iugoslavia, multă vreme întrerupte şi acoperite de o foarte servilă participare la campania antititoistă a lui Stalin. Ca atare, Guvernul a încurajat acceptarea invitaţiei. Justinian s'a întors din Iugoslavia cu un succes răsunător: fusese primit şi decorat de mareşalul Tito, care nu folosise prilejul spre a rosti vreun cuvânt de critică sau rezervă faţă de conducerea statului român. Guvernamentalii bucureşteni au interpretat aceasta drept o deschidere spre destindere şi la scurtă vreme au iniţiat negocieri care au avut succes. Măcar că şi Iustin făcuse parte din delegaţie, laurii erau ai lui Justinian, iar acesta i-a exploatat cât a putut.

Menţionez că, iniţial, patriarhul inclusese şi numele meu pe lista delegaţiei ce urma să meargă la Belgrad, dar acesta – după câte am aflat mai târziu – a fost şters de creionul roşu al lui Emil Bodnăraş (al doilea puternic în conducerea Partidului).

De altfel, nu era pentru prima oară când nu mi se admitea ieşirea peste hotare. Prin 1954 – cred – a venit la Bucureşti patriarhul Bulgariei, Chiril, român pe jumătate (îşi luase doctoratul la Cernăuţi şi vorbea fluent româneşte), om foarte învăţat, cărturar, istoric, membru al

Academiei Bulgare de Ştiinţe. Ne-am cunoscut bine (îl ajutam ca, în „ferestrele" programului oficial, să meargă la Biblioteca Academiei spre a studia nişte documente) şi, din vorbă'n vorbă, i-am împărtăşit planul meu de a scrie o piesă de teatru intitulată *Asanii*, inspirată din glorioasa epocă a aşa-zisului imperiu româno-bulgar. Bucuros de veste, Chiril nu numai că m'a încurajat, dar, mai mult, mi-a propus să mă duc la Sofia şi la Târnovo spre a studia documentele din arhiva Academiei – la care îmi asigura acces şi traducător –, precum şi descoperirile arheologice recente din capitala lui Ioniţă Asan. Îmi oferea găzduire în reşedinţa sa şi transport în interiorul Bulgariei. Toate acestea s'au concentrat într'o invitaţie oficială, care mi-a venit la scurtă vreme după întoarcerea sa la Sofia. Patriarhul meu – un entuziast al ideii – mi-a oferit transportul Bucureşti-Sofia şi înapoi, şi a intervenit oficial pentru a mi se da paşaport. Urma să plece cu mine şi regretatul Iufu, funcţionar al Patriarhiei, macedonean născut în Bulgaria, bun cunoscător al limbii şi locurilor. Am fost chemat la Culte să completez nişte formulare, am depus şi fotografiile de rigoare, dar paşaportul nu a apărut niciodată şi mă întrebam de ce mi-a fost interzisă o călătorie într'o ţară socialistă. Ceva mai târziu am aflat – printr'o indiscreţie a cuiva de la Culte – că plecării mele i se opusese însuşi ministrul Petre Constantinescu-Iaşi, pe motivul că cele două Academii – Română şi Bulgară – încă nu se puseseră de acord asupra naţionalităţii fraţilor Asan şi că o piesă de teatru în care aceştia, evident, urmau să apară ca români, ar fi fost de natură să-i indispună pe vecinii noştri socialişti din sudul Dunării.

Tot cam prin acei ani – 1954-1955 – patriarhul ecumenic Athenagoras I i-a propus patriarhului Justinian un schimb de doi călugări licenţiaţi în Teologie care să studieze reciproc la Bucureşti şi, respectiv, la Halki, pentru o diplomă de doctorat. Justinian n'a stat mult pe gânduri şi m'a propus pe mine ; îmi voia nu numai un doctorat în Teologie, ci şi cunoaşterea limbii greceşti, cu care armătură intenţiona să mă numească apocrisiarh – un fel de ambasador bisericesc – pe lângă patriarhatele ortodoxe din Răsărit. La Bucureşti a venit, din Istambul, arhimandritul Apostolos Dimelis şi a beneficiat de bursă ; mie mi s'a refuzat paşaportul, patriarhul s'a înfuriat, dar nu a avut altă putere decât aceea de a nu mai trimite pe nimeni la Halki.

* * *

Continuam să scriu literatură fără nici o nădejde că aş putea fi publicat. La drept vorbind, însă, nici nu voiam să întreţin o asemenea nădejde. Ca orice „bun român", încă mai credeam în „venirea americanilor"

şi, deci într'o vreme în care aş putea publica fără cenzură, fără umbra vreunui compromis. Dacă aceste aşteptări n'au fost niciodată împlinite, ele m'au ajutat, totuşi, să mă menţin cu desăvârşire liber în ceea ce scriam şi să nu-mi impun acea autocenzură de care se resimt mai toţi scriitorii de sub regimuri dictatoriale; nu m'am întrebat niciodată dacă subiectul cutare „merge" sau nu, dacă abordarea lui trebuie făcută aşa sau altfel, în funcţie de posibila interpretare a cenzurii. Scriam, cu alte cuvinte, o „literatură de sertar", menită să aştepte. Dar tot această libertate interioară m'a scutit de ispita unei „literaturi polemice", izvorâtă din atitudinea mea faţă de regimul politic sau a acestuia faţă de mine.

Vacanţele de vară ale anilor 1952 şi 1953 le-am petrecut în vilişoara lui Ion Luca (în fapt, nu era a lui) de la Vatra Dornei, şi acolo, în cămăruţa de la mansardă, scriind cu osebire noaptea până'n zori, am lucrat piesa *Mioriţa* – în afară de actele I şi II, pe care le scrisesem la Bistriţa olteană, şi de câteva fragmente scrise la Bucureşti, la mânăstirea Ciorogârla şi la Dragoslavele. Erau la el – tot pe vară – Lucian Teodossiu cu soţia, care simţeau, ca şi mine, nevoia băilor de nămol şi acid carbonic (acestea din urmă erau o permanentă trebuinţă a lui Ion Luca, vechi neurastenic, şi pricipala raţiune a aşezării lui în acea splendidă localitate). Soţia lui Teodossiu şi doamna Sibila – o rudă a lui Ion Luca, admiratoarea lui literară şi ocrotitoarea lui atâta vreme cât a fost în stare să-i suporte temperamentul şi nervii – purtau grija gospodăriei, Lucian se ostenea cu orchestrarea unei compoziţii, Luca nu făcea mai nimic în afară de audierea – cu urechea lipită pe difuzor – a posturilor străine de radio, întreţinându-se, şi el, în nădejdea că „vin americanii". Nu i se juca nici o piesă, nu i se tipărea nici o carte; cu mare greutate a izbutit să-şi plaseze la radio o piesişoară, *Şcoala din Humuleşti*, pentru o singură difuzare. Trăia modest, dintr'un mic ajutor de la Uniunea Scriitorilor (deşi ar fi avut dreptul la o pensie regulată) şi din unele aproximaţii; printr'o înţelegere conspirativă, eu şi soţii Teodossiu îi plăteam dublu decât ar fi trebuit pentru şederea şi hrana noastră; era modul delicat (şi aproape neobservat) de a-l ajuta cât de cât. Aveam în faţă şi trăiam împreună cu un mare scriitor, pe care vremurile „Noi" îl ţineau înăbuşit, şi aveau să-l ţină până la moarte.

Mioriţa am isprăvit-o atunci, în vara lui 1953, am bătut-o la maşină şi... aşteptam. În afară de Luca şi Teodossiu (la care trebuie să-l adaug pe marele actor George Vraca), o mai ştiau câţiva prieteni buni. Am făcut o lectură, la mine acasă, în faţa lui V. Voiculescu, Al. Mironescu, părintele Benedict Ghiuş. I-o citisem şi mitropolitului Firmilian (care avea un gust foarte rafinat), şi dacă am izbutit să-l impresionez pe el, nu l-am mişcat deloc pe fratele Andrei Scrima.

Poate că la vreo doi ani după aceea mi-a venit în birou, la bibliotecă, criticul Şerban Cioculescu. O ducea prost, trăia din munca soţiei, care

lucra manual la o cooperativă meşteşugărească; nu era publicat nicăieri, i se refuza (dar şi refuza) orice colaborare, şi ajunsese să-şi vândă cărţile rare din biblioteca proprie, umblând după un preţ mai bun. Acesta era, în principal, motivul care-l aducea la mine (aveam căderea de a achiziţiona cărţi şi manuscrise pentru biblioteca Patriarhiei). Cu ochii iscoditori printre cărţile şi hârtiile îngrămădite pe birou, profesorul a dat peste un caiet gros, dactilografiat. Nu ştia că scriu. Mi-a cerut să i-l împrumut pe vreo săptămână; pleca la ţară, prin Argeş, şi voia să-mi citească piesa în linişte. Ar fi fost prima mea confruntare cu un critic, şi încă un critic adevărat.

Peste vreo zece zile, Cioculescu m'a chemat la telefon, invitându-mă la el acasă, seara. Am găsit acolo vreo cincisprezece dintre prietenii săi cei mai apropiaţi, printre care şi temutul critic Vladimir Streinu, actorul Mircea Şeptilici, mitropolitul-cărturar Tit Simedrea (fost al Bucovinei, pensionat la Bucureşti). Amfitrionul îi convocase spre a le face cunoscută o… descoperire! A vorbit mult despre piesa mea, subliniind nu numai limba şi versul, ci şi împletirea planului mitic cu cel real, şi-mi creştea inima auzindu-mă comentat, analizat, „descoperit". Am fost rugat apoi să citesc actul întâi şi ultima parte a celui final. A luat cuvântul Vladimir Streinu şi… m'a lăudat, spre stupoarea poetului Larian Postolache, care nu-l auzise niciodată pe rafinatul şi pretenţiosul critic spunând o vorbă bună la adresa unui… începător!

Cam aşa începea istoria publică a *Mioriţei* mele, istorie care avea să fie mult mai dramatică decât piesa însăşi.

Nu mai ţin minte – spre ruşinea mea – în ce împrejurare l-am cunoscut pe regizorul Ion Şahighian; probabil, prezentat de cineva, la premiera unei piese a lui Laurenţiu Fulga (*Ion Vodă cel Cumplit*). Era, la vremea aceea, directorul Teatrului Armatei, căruia îi crease o reputaţie excepţională, nu numai prin calitatea artistică, ci şi prin repertoriul alcătuit exclusiv din piese româneşti (vreo patru ani la rând a jucat Şahighian, pe scena acestui teatru, *Vlaicu Vodă*, stârnind furtuni de entuziasm românesc în plină eră stalinistă). Încurajat de opiniile celor doi critici literari, ca şi de aplecarea cu totul deosebită a poetului – şi dramaturgului – V. Voiculescu (care-mi împărtăşise părerile, ca şi unele observaţii, pe două pagini scrise mărunt), am îndrăznit să-i dau piesa lui Şahighian, cu rugămintea nu de a o juca (la aşa ceva nu speram), ci numai de a o citi şi a-mi spune sincer părerea unui mare om de teatru asupra a ceea ce pretindeam eu a aduce nou în scriitura unei piese: polimetria (aveam cumplite îndoieli dacă aceasta rezistă sau nu pe scenă). Maestrul a citit-o şi de îndată a hotărât să o propună Consiliului Artistic al Teatrului pentru lectură şi reprezentare. A fixat şedinţa şi m'a invitat să-mi citesc chiar eu piesa.

Din câţi mi-i amintesc, din Consiliu făceau parte: George Vraca, regizorul Victor Bumbeşti, Ninetta Gusti, Aurel Rogalski şi doi scriitori--militari: Laurenţiu Fulga (colonel) şi Nicolae Tăutu (maior); primul din ultimii doi reprezenta oficial Armata – patroana teatrului – şi, implicit, linia de partid.

Piesa – în versiunea ei literară de pe atunci – era lungă, foarte lungă. După lectura fiecărui act se făcea o pauză de zece minute, în care timp Fulga – veşnic ascuns în spatele ochelarilor negri – se făcea nevăzut. I-am simţit ostilitatea, în contrast cu interesul şi căldura celorlalţi. Au început discuţiile. Vraca a calificat piesa drept „o cotitură a literaturii noastre dramatice", Victor Bumbeşti a salutat „întoarcerea poeziei pe scenă", după el alţii şi alţii au avut numai vorbe bune. I s'a dat cuvântul lui Tăutu, acesta a refuzat să vorbească înainte de a se fi rostit colonelul, care într'adins se lăsase la urmă. După o lungă şi încurcată introducere, Fulga, pur şi simplu, s'a năpustit asupra piesei – şi, bineînţeles, a autorului –, sfârşind prin a acuza direcţia teatrului de „devieri" şi adoptarea unei linii „nesănătoase". Şahighian i-a replicat prompt, apoi a început între cei doi o discuţie violentă care a degenerat într'o ceartă grozavă, că eu mă făcusem mic în fotoliu şi mă întrebam ce caut acolo... Fulga l-a ameninţat pe director cu Ministerul, la care „Şahul" şi-a ieşit din fire şi a prins a urla ca un nebun, de se cutremurau ferestrele:

– Lăsaţi-mă cu Ministerul!!... m'am săturat!... de zece ani nu mai pot juca o piesă bună din cauza Ministerului!... să vă duceţi dracului cu Ministerul vostru!...

N'am mai aşteptat finalul „discuţiei"; mi-am cerut scuze şi am plecat.

Fulga s'a ţinut de vorbă: Ministerul se opunea reprezentării *Mioriţei*, dar Şahighian nu se dădea bătut:

– Lasă, părinte, că-i ştiu eu; comuniştii sunt ca şi căţelele, au accese de călduri; să mai aşteptăm până le trec căldurile...

În acest timp, cele două exemplare depuse la teatru treceau din mână în mână şi erau citite de toată suflarea, de la actori până la contabili şi portari; scandalul stârnise un interes imens, atât asupra piesei, cât şi a autorului: un scriitor nou, călugăr şi reacţionar (Şahighian mă informase că Fulga folosea deja arma politică, denunţându-mă drept legionar, argument imbatabil spre a-l da pe Şahighian înapoi). Prin actori, vestea scandalului s'a întins repede şi prin alte teatre.

Curând după aceea (ajunsesem pe la începutul lui 1958) am avut surpriza unui telefon de la Marietta Sadova, celebra regizoare, care lucra pe atunci la Teatrul Naţional din Bucureşti. Îmi cerea piesa s'o citească. M'a primit într'un apartament plin de neorânduială şi de bagaje; pleca în seara aceea la Cluj (călătorea numai cu trenul) şi-şi propusese să-mi citească piesa pe drum, în linişte.

La întoarcere mi-a dat o veste mare: avea cu Naţionalul din Cluj un contract pentru montarea a două piese; una era un Shakespeare şi a doua trebuia să fie *Miorița*, cu care voia să facă o premieră pe țară.

Nu cunoşteam aproape deloc „lumea teatrului" şi numai întâmplător aflasem între timp că între Șahighian şi Sadova exista o veche rivalitate care, cu timpul, a căpătat expresia unei adevărate dușmănii. Cunoscând acestea, mi-am făcut un proces de conştiinţă şi m'am simţit obligat să-l informez pe „Șahul" asupra iniţiativei şi intenţiilor „rivalei" sale. Spre marea mea uimire, acesta nu numai că nu s'a zbârlit, ci, dimpotrivă, și-a deschis deodată faţa şi a plesnit din palme în birou:

– Asta ne pică bine, Sadova e muierea dracului, se descurcă peste tot, și-a făcut relaţii puternice, are cuvânt la ministru, joacă şi teatru cu „ăi mari", dacă impune ea piesa înseamnă că drumul nostru se limpezeşte…

Pe de altă parte însă mă cunoscusem de curând cu criticul de teatru Radu Popescu şi acesta, informat asupra celor ce se petreceau, mi-a șuierat, la o voroavă, chipurile binevoitor, că ar fi bine ca nu numai să nu mă „lansez" în provincie, dar nici numele meu să nu apară asociat cu acela al Mariettei Sadova. Atunci mi-am adus aminte de unele șoapte mai vechi, că doamna Sadova fusese soţia lui Haig Acterian, director al Teatrului Naţional din Bucureşti în vremea guvernării legionare (dispărut mai târziu pe frontul rusesc) şi că ea însăşi ar fi purtat cămașă verde. Îmi era tot mai limpede, deci, că întâia mea tentativă de a intra în literatură se izbea de vechiul meu stigmat, ale cărui reflexe țeseau în juru-mi pânze de păianjen.

Sadova a plecat la Cluj pentru mai multă vreme, iar Șahighian s'a gândit să încercăm o altă poartă: editura.

Într'adevăr, la Editura pentru Literatură se afla, de mai multă vreme, manuscrisul *Miorița*, iar prezenţa lui acolo i se datora lui Arghezi.

* * *

Pe Arghezi cel ostracizat continuam să-l văd periodic. Bătrânul mă iubea şi nu rareori îmi cerea sfatul sau chiar intervenţiile în unele probleme de familie. Mitzura se căsătorise cu un actor, Baruţu îşi adusese o nevastă de pe la Oradea, părinţii se însingurau, poetul suferea de sărăcie şi de izolare. Câţiva ani de-a rândul, în perioada surghiunului său literar, ziua lui de naştere (21 mai) nu era observată decât de trei oameni: eu şi soţii Gherghinescu-Vania, care veneau special de la Braşov ca să aducă un zâmbet şi o floare în casa poetului. În rest, nici o vizită, nici o scrisoare, nici un telefon… Numele lui răspândea unduiri de spaimă. Parcă numai câinii îi rămăseseră credincioşi, şi fluturii nopţii.

De abia pe la sfârșitul lui 1954 și începutul lui 1955 a prins a se răspândi zvonul că Arghezi va fi „reconsiderat”. Oficialii își dădeau seama că nu putea fi ignorat la nesfârșit al doilea mare poet al neamului. Arghezi nu mi-a dezminţit zvonul; mai mult, mi-a dat de ştire că reîncepuse să scrie şi mi-a citit câteva fragmente din *Cântare omului*. Se învoise să traducă o piesă de teatru rusească (și se plângea grozav de șicanele pe care i le făceau niște neisprăviți foarte „deștepți”), se lucra la o culegere de proză.

La 21 mai 1955 m'am găsit iarăși cu soții Gherghinescu-Vania la Mărțișor, dar pe poet nu l-am aflat acasă și a trebuit să așteptăm până s'a întors de la Palatul Marii Adunări Naționale cu o decorație și un decret. Soții Vania – care, provinciali, nu erau la curent cu preliminariile – păreau stupefiați, dezamăgiți. Stupoarea lor – și nu mai puțin a mea, de data aceasta – a fost desăvârșită când în urma lui Arghezi au năvălit în curte o mulțime de mașini și din ele au coborât o droaie de inși bine îmbrăcați, extrem de curtenitori, care nu-l mai scoteau pe bătrân din „maestre” și-l îmbulzeau cu niște ediții proaspete în exemplare cu legătură de lux. Gazdele au făcut și prezentări. Atunci și acolo i-am cunoscut pe Alexandru Balaci, redactor-șef al Editurii pentru Literatură, și Mihai Șora, adjunctul său, împreună cu mulți alții pe care nu-i mai țin minte. Soții Vania se uitau la mine și eu la ei și ne-am tras, ușor, de-o parte, copleșiți de atâtea mărimuri. La un moment dat am început să ne simțim de prisos și i-am șoptit doamnei Paraschiva că am vrea să plecăm, dar Arghezi ne-a găsit repede în odaia de alături și ne-a poftit să rămânem, ca de obicei, la masă:

– Dumneavoastră ați venit în casa mea când toți puternicii aceștia nu îndrăzneau să-mi dea măcar un telefon; așteptați puțin, să plece ei, și rămâneți cu mine.

În timpul mesei am aflat că poetul va primi din partea Guvernului și o mașină.

– Și cum, domnule Arghezi, ați acceptat? a întrebat, consternată, Domnița Gherghinescu-Vania (o femeie superbă, de un mare rafinament intelectual).

– De ce nu, draga mea? a răspuns Arghezi foarte calm. Ei mi-au luat, fără să mi-o plătească, o întreagă tipografie; crezi că nu merit în schimb o mașinuță?...

La vremea aceea Arghezi a fost inclus în delegația care avea să preia tezaurul românesc aflat la Moscova încă din vremea războiului și, câtă vreme a stat în Uniunea Sovietică, a publicat în *Contemporanul* o serie de articole care mi-au făcut o mare silă. S'a isprăvit, îmi ziceam, nu mai vreau să-l văd! Și nu m'am dus, și nici telefon nu i-am dat, multă vreme după ce s'a întors din Rusia. A simțit, m'a chemat la el, a insistat,

mi-am călcat pe inimă, i-am spus tot ce aveam pe inimă, l-am judecat. Nu a încercat nici o dezvinovăţire; am auzit din gura lui o vorbă apăsată:

– Să ştii, dragă părinte, că nu mai e timpul să ne hrănim cu iluzii; că vrem sau nu, că ne place sau nu, Rusia e un imens capac aşezat peste Europa.

O următoare vizită la el a coincis cu aceea a lui Alexandru Balaci. Arghezi îmi vorbise de el în termeni foarte buni şi se pare că tot aşa făcuse şi faţă de el cu privire la mine. În timpul cafelei, bătrânul m'a luat prin surprindere:

– Iată, domnul Balaci e gata să-ţi publice o carte; ce-i dai?

Am încremenit, n'am zis nimic. Dar, la un moment dat, rămânând în odaie numai cu mine, editorul m'a poftit să-i încredinţez un manuscris. M'am apărat cum am putut, îngăimând că eu sunt doar un amator în ale literaturii şi că domnul Arghezi e doar amabil cu mine, nu şi drept faţă de slova tipărită... Revenind cu alte cafele, Arghezi şi-a reluat vorba:

– Dă-i ceva! Fă-mi bucuria de a-ţi prefaţa întâia dumitale carte!

Aproape trei ani de zile a revenit Arghezi cu acest îndemn, până ce, în sfârşit, m'a convins să iau sub braţ manuscrisul *Mioriţei* şi să i-l prezint lui Balaci. Întrevederea mea cu editorul a fost foarte scurtă, de numai câteva minute, şi am avut grijă să-i spun că doresc ca manuscrisul să apară aşa cum a fost întocmit, fără modificări, ciuntiri sau adăugiri; în caz că nu se publică, aş dori să mi se restituie exemplarul.

– Sperăm să vă restituim o carte transfigurată în literă de tipar, mi-a replicat, surâzând, elegantul şi amabilul profesor de italiană, şi mi-a întins mâna.

Drumul meu către editură mai fusese încurajat şi de o altă implicaţie. Şerban Cioculescu mă introdusese – cred că prin 1956 – în cenaclul literar din casa lui Barbu Slătineanu, unde se adunau în fiecare marţi seara o seamă de scriitori care nu aveau acces nici la tipar şi nici în cenaclurile literare oficiale: V. Voiculescu, Şerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Dinu Pillat, Claudia Millian, Alice Voinescu; o vreme, Ştefan Aug. Doinaş; mai la urmă, eu. Slătineanu, fost colonel în Armata Regală, poseda o mare colecţie de tablouri şi rarităţi. Înainte ca statul să-i confişte („naţionalizeze") colecţia, el – imitându-l pe Zambaccian – a pus-o la dispoziţia statului, ca „donaţie", primind în schimb titlul de custode al muzeului şi dreptul de a locui într'un colţ al propriei sale case. Muzeul era oficial, dar cenaclul la care-şi aduna prietenii era aproape clandestin; oricum, cei care-l frecventau conveniseră pe tăcute să nu-i facă nici un fel de publicitate. Amfitrionul – care-şi descoperise la bătrâneţe talent de prozator – nu îngăduia discuţii politice în casa

lui, ceea ce însă nu-i împiedica pe oaspeţi ca, ieşind câte doi-trei în stradă, să se întrebe ce-au mai auzit „nou” la „Europa Liberă” sau „Vocea Americii”. Şedinţele, toate, aveau ceva şi din spiritul academic al lui Vladimir Streinu, şi din vivacitatea (rafinat sarcastică) a lui Cioculescu, şi din duhovnicia lui Voiculescu. Acolo am ascultat o seamă din *Povestirile* lui V. Voiculescu – care i-au creat faima de după moarte –, multe capitole dintr'un roman istoric al lui Slătineanu, şi tot acolo am citit şi eu, act cu act, *Mioriţa*, în cinci şedinţe consecutive. Piesa a fost foarte bine primită, dar nu aceasta mi-a împins, o dată mai mult, paşii spre editură, cât o confidenţă a lui Cioculescu, în drum spre tramvai, în sensul că i se solicitase colaborarea la *Gazeta Literară*, iar el acceptase, cu precizarea că se declară specialist în istoria literaturii române de până la 23 August 1944. Aşadar, mă gândeam, nu numai Arghezi – a cărui versatilitate nu era, totuşi, o surpriză –, ci însuşi intransigentul Cioculescu era dispus să „cedeze”, în timp ce eu, un necunoscut, mă încăpăţânam să-i aştept pe americani. (Cu adevărat îndărătnic se arăta numai Voiculescu – care refuzase o ofertă a lui Zaharia Stancu de a-i juca o piesă la Naţional –, deşi se zbătea într'o sărăcie înfiorătoare.) Pe de altă parte, Streinu – care de acum nu mai credea în „venirea americanilor” – pleda discret pentru prezenţa în literatură a talentelor viguroase, singurele care ar fi putut alimenta poporul cu ceva mai bun decât produsele realismului socialist; până la urmă, conchidea el, această prezenţă e o problemă de conştiinţă naţională. Purtam în mine şi acest gând în momentul în care i-am înmânat lui Balaci manuscrisul *Mioriţei*. Îl rugasem însă pe Arghezi să nu-i scrie Prefaţa decât după ce piesa va fi – dacă va fi – acceptată pentru publicare.

Dar în legătură cu *Mioriţa* a trebuit să am, încă de la început, una dintre cele mai dureroase încercări din viaţa mea. Relaţiile mele cu Ion Luca nu mai erau bune, se rupseseră de tot. Avusesem cu el odată, la mine acasă – unde şi locuia pe vremea cât avea treburi în Bucureşti –, o lungă şi violentă controversă pe tema mesajului din *Cântarea Cântărilor*. El ajunsese să urle, irascibilitatea lui mă amuza. Discuţia a degenerat la scara unor cancanuri. Luca suferea de un orgoliu exacerbat şi, la un moment dat, s'a rostit:

– Indiscutabil, sunt cel mai mare dramaturg al literaturii române!

La care eu, cu absolută gratuitate, am avut nefericita inspiraţie de a-i replica:

– Adevărat, maestre; singura dumitale neşansă este aceea de a fi contemporan cu mine.

S'a făcut negru, şi-a luat şapca şi a plecat. L-am aşteptat, nici seara n'a venit. A doua zi l-a trimis pe Teodossiu să-i ia valiza. Îmi părea

nespus de rău pentru nesăbuinţa mea, am încercat în repetate rânduri – prin prieteni comuni (Lucian Teodossiu, Liviu Stan) – să ne împăcăm, i-am cerut iertare; n'a vrut cu nici un chip. Şi despărţiţi am rămas.

La scurtă vreme după ce eu citisem *Miorița* la Teatrul Armatei, Luca s'a dus acolo să se intereseze de o piesă a lui (*Doamna Chiajna*, pare-mi-se, pe care Șahighian nu o plăcea) și a aflat – sau mai degrabă a înţeles – că Anania va fi jucat, că nu se poate să nu fie jucat. Se zice că l-ar fi apucat nişte furii grozave şi a prins a debita la unul şi la altul că piesa nu-mi aparţine în întregine, că am scris-o în colaborare cu el...

– Cum de a îndrăznit Anania să-şi pună numele singur pe o lucrare al cărei autor nu e doar el?...

La început nu am dat crezare celor câteva telefoane care-mi aduceau uluitoarea veste. Curând însă Luca i-a spus părintelui Grigore Băbuș – prietenul meu – aceeași poveste și i-a confiat intenţia de a mă pârî la patriarh. Așa încât nu m'am mirat când, a doua zi, am aflat de la părintele Cazacu, secretarul cabinetului, că Ion Luca a solicitat o audienţă la patriarh – cu care se cunoştea, de altfel – şi că aşteaptă la secretariat (era încă de dimineaţă, patriarhul nu apăruse). Am vrut atunci o explicaţie deschisă cu Luca și, conștient de risc, am intrat la secretariat și i-am întins mâna. Mi-a întors spatele. Mi-am înghiţit flăcările și m'am înfundat în bibliotecă.

Pa la prânz m'am întâlnit cu patriarhul pe coridor şi acesta m'a informat, în treacăt, cu un gest de scuză (el ştia şi nu prea ştia de ruptură), că-i pare rău că nu l-a putut primi pe Luca, fiind extrem de aglomerat cu alte treburi. L-am rugat cu insistenţă să-l primească; Luca vine cu o plângere împotriva mea şi va crede că eu i-am împiedicat audienţa. Cu ochi miraţi (i-am spus despre ce era vorba), patriarhul i-a dat semnal lui Cazacu să-l poftească pe scriitor pentru după-amiază.

Seara, patriarhul mi-a relatat, îngrozit, că toate eforturile lui de a-l trezi pe Luca la realitate nu dăduseră rezultat; acesta, cuprins de o gelozie evidentă şi excesivă pe prezumata mea glorie şi îmbogăţire, nu-şi voia numele pe piesă, ci, pur şi simplu, jumătate din veniturile ei! În final, patriarhul i-ar fi spus:

– Domnule Luca, bănuiesc că nu sunt primul faţă de care vrei, neapărat, să te faci de râs. Păcat de dumneata!

Unii mă sfătuiau să-l dau pe Luca în judecată pentru calomnie, dar nu cred că aş fi făcut-o. În curând avea să vină vremea când Luca se va înspăimânta nu numai de revendicarea unei colaborări, dar şi de bănuiala că m'ar fi cunoscut vreodată.

Toate acestea, ca şi demersurile lui Şahighian pe lângă Balaci şi Şora de a accelera publicarea piesei (ceea ce i-ar fi înlesnit lui punerea în scenă) aveau să se învăluie în ceaţă şi întuneric.

Deşi sub semnul „destinderii” de la Geneva, vremea acelor ani (1955-1958) era tulbure. Rând pe rând, oamenii pierdeau nădejdea că „vin americanii”, primeau mesaje, în acest sens, de pe la prietenii din Apus, şi căutau să se rostuiască, mai bine sau mai rău, sub noile aşezări. Colonelul Bodea, ofiţer în retragere, care circula zilnic pe strada Justiţiei şi te acosta de departe, cu gesturi conspirative, continua să-ţi comunice ultima „bombă” auzită cu urechile lui la cutare post de radio străin, după care americanii încep războiul în maximum o lună. Prins cu mâţa'n sac, după mai multe asemenea termene sigure, colonelul sfârşea:

– Ce să facem, domnule, trebuie să menţinem moralul poporului, fir'ar ai dracului de americani!

Şi pleca grăbit spre următorul, cu o nouă „bombă”.

* * *

Arestări masive nu se făceau, puşcăriile politice erau pline cu deţinuţi mai vechi; unii dintre aceştia, cu termene mai scurte, îşi făceau apariţia în libertate. L-am reîntâlnit astfel, după mulţi ani, pe prietenul Radu Pătrăşcanu, poet la vremea lui; ieşea cu câţiva ani de închisoare şi lagăr, umbla toată ziua, cu pingelele rupte, să-şi găsească un serviciu sau să-şi plaseze o poezie la vreo redacţie şi mi se întorcea seara frânt de oboseală, bucuros de o bucată de pâine cu brânză. Venea des la mine, aproape zilnic, şi mi l-a adus apoi în casă pe Traian Bocioacă, fost „camarad” de generaţie f.d.c., ieşit şi el din nu ştiu ce puşcărie. Radu se socotea de acum apolitic, nu-şi mai simţea nimic în comun cu Garda de Fier şi nici nu era dispus să adere la vreo altă formulă; Traian însă păstra destul din vechile convingeri, îl ascultam şi nu făceam eforturi să-l contrazic. Costică Bărbulescu, şi el cu stigmatul unui an de lagăr la Bicaz (nu făcuse politică, dar „clămpănise” ceva împotriva regimului), îmi venea şi el zilnic, şomer, şi-mi fuma ţigările. Împărţeam cu ei ce aveam, iar Pătrăşcanu a continuat să mă vadă şi după ce s'a însurat cu Marga.

În casă îmi venea, la vremea aceea, şi maica Veniamina, o călugăriţă de vreo treizeci de ani, frumoasă şi inteligentă, pe care o cunoşteam de multă vreme, încă de pe când era elevă (cam întârziată) la liceul din Bistriţa. Fusese stareţă la Viforâta, şi acum era stareţa mânăstirii Ţigăneşti, în care calitate venea aproape săptămânal în Capitală, de abia ducând în mână o servietă uriaşă, plină cu hârtii. Eram prieteni buni şi-mi confiase dragostea (poate şi pasiunea) ei pentru un contabil din Bucureşti, cu care ar fi vrut chiar să se căsătorească. (– Vezi, îmi spunea, m'am obişnuit cu un anumit fel de trai şi mă gândesc la o vreme

când s'ar putea să nu mai fiu stareţă şi voi simţi imposibilitatea de a mă întoarce la ţesutul covoarelor.) S'a împrietenit repede cu soţii Pătrăşcanu, care o vizitau la mânăstire.

A trebuit însă să-mi dau seama că între timp Securitatea îşi lărgise şi consolidase reţeaua de informatori, împingând-o până în aria Patriarhiei, chiar printre clerici. Unul dintre aceştia (de altfel, prieten bun) a avut tăria să-mi mărturisească implicarea lui forţată (asemenea lui „Nenea Ion") şi obligaţia de a da informaţii chiar asupra mea.

– Iată, îmi spunea, „tema" acestei săptămâni: ce părere şi atitudine ai tu faţă de sărbătoarea Sfinţilor Arhangheli Mihail şi Gavriil, dacă o ţii, cum anume, dacă, provocat la discuţie, faci vreo referinţă, directă sau doar sugerată, la patronajul Gărzii de Fier...

Această deconspirare m'a pus în situaţia de a-i identifica, fără prea mare efort, ca informatori pe toţi cei care mă provocau, la vremea respectivă, la o discuţie pe „temă": 6 Septembrie, Buna Vestire, eventual 23 August, condamnarea lui Nikos Beloianis. Eram prudent fără să mă sforţez a mă preface; cel puţin faţă de Garda de Fier mă simţeam liber şi nici prin minte nu-mi trecea că părtăşia unei bucăţi de pâine cu câţiva prieteni ieşiţi din puşcărie ar putea constitui o crimă împotriva ordinii de stat.

Aşa se face că, în 1956, de îndată ce am aflat că Radu Gyr a fost eliberat, la termen, după unsprezece ani de puşcărie, m'am şi repezit să-l văd, într'o cameră a Institutului de Geriatrie, unde fusese internat. Nu-l mai văzusem pe Gyr din toamna lui 1944, în acea cameră de spital din Râmnicu-Vâlcea. Întâlnirea a fost emoţionantă şi ne-am propus să ne mai vedem, după ce el mi-a propus deschis, încă de la început, ca în cursul conversaţiilor noastre să nu abordăm, sub nici o formă sau nuanţă, probleme de natură politică; s'ar putea, totuşi, să fim întrebaţi cândva, şi e bine să avem răspunsuri clare; pe de altă parte, sincer vorbind, el se declara desprins de Mişcarea Legionară ca de o iubită din tinereţe, cu care nu s'a căsătorit, dar care i-a rămas în lumina şi surâsul unei amintiri.

Poetul avea îngăduinţa de a-şi petrece sâmbetele şi Duminicile în familie, şi atunci îl găseam la o rudă de pe lângă Bărăţie; soţia şi fiica locuiau îngrămădite într'o singură cameră cu o cumnată şi nu aveau unde să-l primească. Doamna Flora îmi şoptea că Radu trăia teribil durerea de a dispune de o vastă operă poetică fără să aibă şansa de a şi-o publica.

Cred că era prin februarie sau martie 1957 când m'am pomenit cu un telefon de la Monica:

– Tata doreşte neapărat să vă vadă; diseară, pe la şapte, în apartamentul rudelor.

Nu-l mai văzusem pe Gyr de peste o lună, poate două. În acea după-amiază a venit pe la mine Nicu Adameşteanu, avocat, fost seminarist (şi legionar), cu o treabă oarecare (de fapt, nu chiar oarecare, căci se lupta să distrugă politic pe un ins care ar fi vrut să-l uzurpe pe fratele său de la o catedră a Facultăţii de Medicină Veterinară; lui Adameşteanu îi trebuia o declaraţie, singura valabilă, că acel ins, fost cândva seminarist şi acum membru de partid, fusese frate de cruce, iar eu, negăsind o asemenea implicaţie în memorie, refuzam să i-o dau). Aruncându-şi ochii peste rafturile cu cărţi, Adameşteanu vede colecţia – vastă – de „Documente privind istoria românilor" şi exclamă:

– Săracu' Panaitescu! Ai auzit că a fost arestat? Şi de ce, crezi? Pentru că s'a dus să-l vadă pe Radu Gyr...

Informaţia îmi venea cu numai două ore înainte ca eu să-l văd pe Radu Gyr! M'am cumpănit puţin şi mi-am zis că dacă *el* mi-a trimis vorbă, înseamnă că are nevoie de mine, iar eu nu am dreptul să dezertez.

I-am telefonat lui Mitică să vină la şapte fără un sfert la „ceasul de la Brătianu"; i-am spus de ce era vorba, avertizându-l că, în cazul că nu mă mai întorc, să ştie cel puţin în ce împrejurare am dispărut.

În primele zece minute de discuţii (generale) cu Gyr, am adus vorba, în treacăt, de Panaitescu.

– Bietul Panaitescu, a exclamat poetul, ce-o mai fi făcând?... Nu l-am mai văzut de vreo... cincisprezece ani...

Gyr era cu soţia şi mă chemase cu un scop foarte concret: profitând de prietenia mea cu Arghezi, îmi cerea să mă duc la acesta cu o întreită rugăminte: să intervină la Primărie pentru o locuinţă, să vorbească cu Beniuc pentru o pensie de la Uniunea Scriitorilor şi să aranjeze cu un editor republicarea unei plachete cu versuri pentu copii.

Arghezi era puternic la vremea aceea, iar eu din ce în ce mai confuz asupră-i. Poetul mi se arăta plin de contradicţii. La cererea lui, Guvernul îi pusese la dispoziţie un spaţios şi splendid apartament la Şosea – pe lângă maşină şi şofer –, iar el îmi înjura la ureche Guvernul, care „trăia numai din experienţe nefericite pe spinarea bieţilor cetăţeni". Poetul făcuse concesii totale, încasa bani foarte mulţi şi avea puternice şi dramatice crize de conştiinţă; odată m'a luat de umeri şi mi-a mărturisit, cu buza tremurândă, că-i vine să se sinucidă; şi mi-a citat numele lui Maiakovski, Esenin şi Şolohov. Ceva mai târziu, prin 1957, avea să mă uluiască de-a binelea. Îi apăruse o carte nouă, *Stihuri pestriţe*, cu câteva virulente poeme antimonarhice. M'am întristat citindu-le, nu pentru că eu aş fi fost cumva monarhist, ci pentru că Arghezi îmi povestise de atâtea ori, pe îndelete şi cu amănunte, despre bunele – chiar excelentele – lui relaţii cu regele Carol al II-lea, care-i venea chiar în casă, la Mărţişor, şi ţinea să-şi facă din autorul *Florilor de mucigai* un prieten. Poemele

din cartea de acum erau pline de scârbă la adresa aceluiaşi vodă. De abia apăruse volumul când m'am dus în vizită la Arghezi (în casa de la Şosea). Nu am pomenit nimic de carte, nu l-am felicitat, ne-am dat în vorbă despre altele, poetul s'a cufundat în nişte amintiri din care nu a lipsit nici regele Carol, pentru ca, în final, să exclame la modul cel mai candid cu putinţă:

– Mă tot gândesc să fac ceva pentru reabilitarea imaginii acestui rege care a făcut enorm pentru cultura românească...

Mi-aş fi muşcat un deget ca să mă conving că stau într'adevăr în faţa unuia şi aceluiaşi om care de abia publicase *Sthuri pestriţe*.

Radu Gyr nu se văzuse niciodată cu Arghezi. A doua zi – amânându-mi o plănuită plecare la mânăstirea Cheia – m'am dus la Şosea şi i-am transmis bătrânului mesajul. L-am văzut emoţionat, m'a sărutat pe amândoi obrajii, a făgăduit că va face tot ce va putea pentru poetul pe care-l cunoştea „doar din silueta violetă a versului".

Prea mult n'a putut face Arghezi pentru Gyr. Acesta s'a pomenit, într'adevăr, într'o bună zi, în camera lui de la Geriatrie, cu un personaj de la Sfatul Popular, care i-a luat nişte date în legătură cu o eventuală locuinţă, dar lucrurile s'au încurcat pe undeva prin labirintul birocraţiei socialiste. Bietul Gyr a trebuit să părăsească sanatoriul şi să se mute în camera în care mai locuiau – după cum am amintit mai sus – soţia şi fiica lui împreună cu o cumnată. Nici cu pensia nu s'a făcut mare lucru. Un manuscris de versuri s'a înfundat prin sertarele Editurii Tineretului. Poetul – după câteva luni de spitalizare, pentru nişte operaţii – se simţea oarecum întremat fiziceşte, dar continua să trăiască greu.

Ceva mai mult a făcut patriarhul pentru el, aşa cum se putea, la modul conspirativ. Nu o dată, mai ales înainte de marile sărbători, am ieşit din cămara patriarhului cu impresionante cantităţi de carne, ouă, brânzeturi şi vin, pe care i le trimiteam poetului prin mijlocirea fiicei sale, discret, seara, la colţul străzii, întrebându-ne din ochi dacă şoferul ar putea fi un agent sau informator al Securităţii; cu toate precauţiile, până la urmă rămâneam tot în mila Domnului.

Gyr îşi luase obiceiul să mă viziteze destul de des şi-i făcea vădită plăcere să zăbovească la mine, în jurul unei gustări şi al unui pahar de vin. Nu vorbea niciodată de suferinţele lui; dimpotrivă, era jovial, romantic, căuta într'adins pricină de glumă, se desfăşura în lecturi cu voce tare, din care nu lipseau nici *Cânticele ţigăneşti* ale lui Miron Radu Paraschivescu. L-am rugat şi a acceptat cu plăcere să imprime pe bandă de magnetofon două balade şi mai multe poezii proprii, sporindu-mi astfel colecţia de înregistrări, în care se mai aflau Tudor Arghezi, V. Voiculescu şi Sandu Tudor.

Îl întâlneau la mine Radu Pătrăşcanu şi soţia sa, Marga (de altfel, veche prietenă cu soţia şi fiica poetului), precum şi, din când în când,

maica Veniamina. Totuşi, prezenţa celei din urmă la astfel de întâlniri nu era de natură să mă încânte de când starețа îmi confiase că Securitatea îi ceruse să noteze numerele tuturor automobilelor care poposeau în mânăstirea Ţigăneşti; mai mult, avea unele indicaţii că Securitatea ar fi vrut s'o folosească drept cursă pentru un tânăr diplomat străin care-şi luase obiceiul de a se duce cam des pe la mânăstire şi-i făcea stareței cadouri subţiri. Dar, la urma urmelor – ne ziceam şi eu şi Gyr – ne vedem deschis, la lumina zilei, nu avem nimic de ascuns, nu discutăm politică, suntem prieteni vechi, Securitatea n'are decât să ştie (deşi, la drept vorbind, fiecare gândea în sine-şi că ar fi mult mai bine dacă s'ar şti cât mai puţin).

Vorbindu-i odată patriarhului de promiscuitatea în care era obligat să trăiască poetul Radu Gyr (pe un spaţiu mai restrâns decât al unei celule de puşcărie), acesta şi-a adus aminte că la o casă parohială din Bucureşti se eliberaseră două camere, cu bucătărie şi baie, prin mutarea unor locatari, şi m'a autorizat să întocmesc formalităţile necesare, prin Arhiepiscopie, pentru ca acea locuinţă să-i fie repartizată poetului şi familiei sale. M'am dus la preotul respectiv cu ordinul scris al Arhiepiscopiei, dar m'am izbit de rezistenţa înverşunată a preotesei, care ţipa şi bătea cu pumnul în masă şi urla că nu va permite ca cele două camere să fie ocupate de altcineva decât de o nepoată a ei (pentru care, de altfel, şi provocase mutarea vechilor locatari). Când şi-a dat seama şi de identitatea noului „solicitant", preoteasa a prins a ameninţa şi cu... Securitatea! Patriarhul a trebuit să dea înapoi; nebuna putea să-i pricinuiască poetului neplăceri şi mai mari. A rămas să aşteptăm până la o nouă posibilitate în cadrul proprietăţilor bisericeşti, o posibilitate care n'a mai venit.

Gyr se ferea să-şi mărturisească mâhnirea de a nu se vedea publicat, dar aceasta i se putea citi pe faţă şi printre cuvinte ori de câte ori punea mâna pe o carte nouă. Vorbea uneori cu umor negru despre soarta poeziilor lui, făcute – cele mai multe şi mai bune – în cei unsprezece ani de puşcărie, menite a fi memorate de unul şi de altul şi transmise oral din celulă în celulă şi din penitenciar în penitenciar. Unele ajungeau înapoi la autor, după un circuit foarte larg şi foarte cotit, ciuntite, diformate, cu versuri şi cuvinte înlocuite după priceperea celui ce le scăpase din memorie sau le prinsese greşit prin alfabetul Morse, fără ca ele să se fi dovedit mai bune decât originalele. Nimic nu putea fi mai dureros decât o asemenea constatare a unui poet care caută un cuvânt, chinuitor, zile şi săptămâni întregi.

Gyr se pusese la curent şi cu literatura vremii, îi plăceau câteva tinere talente, dar se cam speriase de nişte pagini din noul roman al

lui Zaharia Stancu, *Rădăcinile sunt amare*, în care „criminalul” Radu Gyr nu era greu de identificat (și își amintea de o vreme, sub Guvernul Antonescu, când Stancu îl implora, aproape plângând, să intervină, prin niște relații, pentru eliberarea din lagăr, sub jurământ că nu avusese niciodată și nu avea „idei de stânga”).

La un moment dat, în presa românească au apărut niște vehemente proteste împotriva capitolului despre literatura română semnat de Virgil Ierunca în acea *Histoire des Littératures* apărută atunci în colecția Pléiade. Autorului i se reproșa că trecuse sub tăcere sau minimalizase scriitori valoroși ca Zaharia Stancu, Mihai Beniuc și alții din catalogul „realismului socialist”, în timp ce accentuase importanța unor scriitori minori și „reacționari” ca Nichifor Crainic, N. Davidescu, Herescu, Gregorian și alții. Gyr nu-și văzuse numele în lista celor stigmatizați de presa oficială și se întreba dacă acesta figurează sau nu în capitolul lui Ierunca. Poetul îmi mărturisea că ar vrea să tragă o concluzie politică: dacă numele lui este în *Istoria* lui Ierunca, dar a fost omis în referințele presei bucureștene, înseamnă că oficialii vor să-l menajeze, iar aceasta ar putea fi o indicație că nu au de gând să-l aresteze din nou (rearestarea e coșmarul oricărui ins pus în libertate după un mare număr de ani). M'a întrebat dacă aș putea să fac rost de un exemplar al acelei *Istorii*, prin relațiile pe care știa că le am cu bibliotecarii Academiei. N'a fost nevoie să apelez la aceștia; am găsit cele două volume pe biroul criticului Radu Popescu și i-am cerut să mi le împrumute pe două-trei zile. Radu Gyr nu exista în capitolul lui Ierunca! Când am văzut prin fereastră că poetul se îndreaptă spre ușa mea, am ascuns repede cartea și l-am mințit, spunându-i că n'o aflasem. Știam – eram sigur – că inexistența lui într'o istorie literară care apăruse în „lumea liberă” îl va durea mult mai mult decât prezumția că ar putea fi din nou arestat. Erau cincisprezece ani de când nu-i mai apăruse nici o carte și de când numele lui era universal prohibit. (Peste ani, în prima întâlnire avută cu Virgil Ierunca la Paris, în restaurantul La Coupolle, i-am istorisit întâmplarea. Mi-a îngăimat că editura îi fixase un „spațiu” foarte limitat. I-am răspuns că, întâmplător, Radu Gyr e cel mai scurt nume (exceptându-l pe Urmuz) din toată istoria literaturii române. Peste vreo doi-trei ani, întâlnindu-l din nou, tot la Paris, a ținut să mă informeze că-l inclusese pe Radu Gyr în noua ediție; dar eu n'am văzut-o). Opera lui Gyr așteaptă încă în manuscris.

* * *

Postul meu de bibliotecar nu-mi displăcea, în afară de lucrările administrative legate de el. Patriarhul a investit sume mari în crearea

unui nou corp de bibliotecă, sculptat în stejar masiv, în chiar cabinetul său de lucru, operă de artă a atelierelor de la Plumbuita. Urmărindu-mă cu entuziasm cum așezam în rafturi cărțile nou-legate și recatalogate, a exclamat:

– Vezi tu, nu știu ce va rămâne din tot ce facem noi pe aici, dar asta va rămâne!

Înzestrasem biblioteca cu mai multe enciclopedii, achiziționasem unicate din literatura românească veche – pe care nu le avea nici Academia –, petreceam ceasuri și zile multe în anticariatul (statului) de pe strada Biserica Enei, alegând tot ce mi se părea mai bun. La un moment dat, o lucrătoare mi-a șoptit că jos, la subsol, există un mare depozit de cărți vechi, cele mai multe religioase, ascunse de vedere, la care nu se pricepe nimeni; ar fi bine să încerc să le văd înainte de a fi date la... topit! M'am zbătut să fac rost de o autorizație specială (prin intervenția unui român, anticar de meserie, Enescu) și am pătruns în depozit. Nu era un depozit, ci un tezaur de ediții vechi și rare, câteva incunabule, manuscrise; mi-am dat seama că fuseseră confiscate de prin castelele grofilor unguri, în Transilvania, odată cu „naționalizarea" averilor, adică trecerea lor în patrimoniul statului. Mai mult de trei săptămâni am petrecut în acel depozit, de dimineața până seara, trecând prin mână carte cu carte, identificând și punând de-o parte ceea ce mi se părea mai prețios. Mă întâlneam cu *Novum Testamentum* tradus de Erasmus de Rotterdam și publicat în 1522, cu exemplare *editio princeps* din opera lui Luther și a lui Filip Melanchton, cu sigiliile și dedicațiile prinților din Germania secolului XVI, cu zeci de opere tipărite pe hârtie scumpă și legate în pergament. Îl informasem pe patriarh, iar acesta, la cererea mea, a suplimentat cât a putut bugetul achizițiilor de cărți (în cazul acela nu mai era vorba de o achiziție, ci de salvarea de la pieire a unor rarități) și astfel am adus la Patriarhie un Jeep încărcat cu tomuri extrem de prețioase, cumpărate, prin aproape totala ignoranță a depozitarilor, la prețuri ridicole (îmi amintesc bine că Noul Testament al lui Erasmus a fost valorificat la 1.000 de lei!).

Andrei Scrima făcuse ce făcuse și plecase în străinătate, de unde nu s'a mai întors. În locul lui l-am adus pe părintele Grigore Băbuș, vechiul și statornicul meu prieten, om de rară sârguință și probitate.

Citeam mult, dar de scris scriam relativ puțin. După *Miorița*, am mai lucrat vreo două-trei versiuni – și un libret de operă pentru Teodossiu – ale piesei *Du-te vreme, vino vreme!*, m'am risipit într'o seamă de poeme, am ținut, vreo doi-trei ani, rubrica „Note și comenarii" la revista *Ortodoxia*, singura – ca fiind bisericească – pe care mi se admitea numele. Sufeream de un fel de *spleen*, nu-mi găseam locul. Vechiul vagabond intrase în „ordine", se ducea dimineața la serviciu și ieșea la

ora 3, avea o leafă sigură și locuință cu covoare, se resimțea dureros de „îmburghezire”, ceea ce-l făcuse să exclame odată, față de un Scrima uluit, că trebuie, trebuie neapărat să i se întâmple ceva neobișnuit, o arestare, o pușcărie, ceva de felul acesta, care să-l scoată din amorțire.

Totul se uniformiza, devenea cenușiu, statul își impusese controlul în toate sectoarele vieții sociale. Străzile aveau „responsabili” care-și supravegheau vecinii, casele aveau „cărți de imobil”, cu evidența strictă a mișcărilor de locatari. În Biserică apăruseră „împuterniciții” Ministerului Cultelor, în realitate agenți de Securitate deghizați, răspândiți cu precădere pe lângă episcopi și protopopi; o încercare ageră a patriarhului de a-i desființa dăduse greș, nici un preot nu mai putea fi transferat sau numit fără „avizul” împuternicitului local. După înăbușirea „contrarevoluției” din Ungaria oamenii își pierduseră nădejdea că vor mai veni vreodată „americanii”; se preconiza retragerea trupelor sovietice din România, ceea ce însemna că regimul se simțea bine consolidat.

Lucian Blaga însuși ieșise din rezervă și negocia cu o editură publicarea unui volum de versuri. Îl reîntâlnisem după aproape zece ani, în 1946. Mă dusesem la Cluj, chemat telegrafic, să particip la înmormântarea lui Victor Papilian, care murise de inimă, după ce făcuse omul și un an de pușcărie (Papilian ieșise demoralizat din închisoare și nu-l osândea câtuși de puțin pe Titel Petrescu – șeful Partidului Social-Democrat –, care, eliberat și el de curând, făcuse declarații de supunere față de regimul comunist; dacă i s’ar fi cerut – îmi spunea Papilian – ar fi făcut la fel. Pe când era bolnav în spitalul Colentina, scriitorul-savant mi-a încredințat lista manuscriselor lui literare și numărul safe-ului de la Academie, unde se păstrau, rugându-mă ca după moartea lui să ridic acele manuscrise și să le predau familiei; ceea ce am și făcut, cred că în 1952, împreună cu fiica sa, Dudu, căsătorită în București cu doctorul Stoichiță). Din pricina telegramei întârziate, am ajuns la Cluj cu numai două ceasuri după ce Papilian fusese îngropat și i-am găsit doar mormântul proaspăt, acoperit de un maldăr de flori pe care se adunau albinele. Revedeam Clujul după atâta vreme! Nu se schimbase aproape nimic. August fiind, universitatea era pustie. Numai pe Blaga l-am găsit schimbat, încărunțit, cald, prietenos, umanizat, în biroul lui de bibliotecar al filialei Academiei. Catedra o pierduse demult, trăia din serviciul acela modest, scrisese mult între timp, filosofie, teatru, poezie, traduceri, încercase chiar un roman.

– Am auzit că ai scris o *Mioriță*, mi-a zis el deodată, și că e foarte frumoasă; m’ar interesa s’o citesc.

Îl informase Cioculescu.

L-am revăzut în București, peste câtăva vreme, și mi se plângea că negocierile cu editura mergeau greu, aceasta voindu-și dreptul exclusiv

de a selecta poeziile din volum, iar poetul temându-se că ele nu vor fi cele mai indicate să-l reprezinte. Tot atunci mi-a vorbit – nu fără o tresărire a vechiului său orgoliu – despre ştirea că ar fi fost propus pentru Premiul Nobel (ştire pe care o aveam şi eu de aiurea) şi m'a rugat să-i aranjez o întâlnire discretă, la mine acasă, cu poetul V. Voiculescu, pe care nu-l mai văzuse de mulţi ani şi de care-i era foarte dor. Întâlnirea nu a avut loc; alte evenimente se precipitau în subteran.

* * *

În februarie 1958 a venit în România episcopul libanez Vasile Samaha (despre vizita căruia am mai vorbit în aceste pagini), iar eu l-am însoţit, ca tălmaci de limbă fanceză, în Moldova. Cu vreo două luni înainte mi se năzărise ideea unei piese de teatru pe momentul descălecării lui Dragoş şi Bogdan, mă repezisem pe numeroase tomuri şi monografii de istorie şi – ca în multe alte inspiraţii năprasnice – flacăra scăzuse repede şi murise; socoteam proiectul abandonat.

Mitropolitul Iustin i-a oferit oaspetelui o călătorie pe la câteva mânăstiri din Bucovina şi ne-a dat pe părintele Nonea, vicarul, drept însoţitor. Mergeam cu două automobile. Era zi de iarmaroc în Paşcani şi am văzut din trecere un călugăr cu cizme şi desagi.

– E starețul de la schitul Boureni, mi-a explicat părintele Nonea.

Nu auzisem niciodată de acest schit. Vicarul mi-l ghicea cu degetul când treceam Moţca spre apa Moldovei şi aveam să aflu că-şi trăgea numele de la „bour", zimbrul pe care-l alungase Dragoş până ce l-a răpus...

– ...iac'aici, după salcâmii ceia, unde e acum schitul.

Subiectul piesei îmi reintra fatal în câmpul gândurilor şi-l simţeam cum se amplifică pe măsură ce-i povesteam lui Samaha istoria şi semnificaţiile descălecatului.

Când, trecuţi de Suceava, ne îndreptam – potrivit unui program amănunţit, pe care Nonea îl tot consulta cu ceasul în mână – ne îndreptam, zic, spre Dragomirna, maşinile s'au împotmolit în zăpada proaspătă, iar şoferii au declarat că nu mai putem înainta pe drumul acela. Situaţia ne-a obligat să schimbăm itinerarul şi astfel am trecut, pe negândite, prin Rădăuţi, unde călăuza ne-a oprit să vedem biserica vechii mitropolii, prima în aşezarea istorică a Moldovei. În biserică am dat peste mormintele lui Bogdan şi Laţcu – eroi ai prezumatei mele piese –, cu lespezi funerare aşezate de către Ştefan cel Mare şi Sfânt, pogorâtor din coapsele lor. Am luat această „întâmplare" ca pe un semn de la Dumnezeu şi, îngenuncheat, le-am făgăduit celor doi voievozi să nu mai lepăd gândul de

a-i aduce cândva pe scena literaturii românești. Făgăduința a mai căpătat o pecete când, la Putna, am dat cu ochii de bisericuța lui Dragoș, de lemn, adusă de la Volovăț. Și nu mai știam dacă eu merg prin istorie sau dacă istoria curge prin mine, cu toate vârtejurile ei de lumini și umbre.

Cred că, întors la București, m'aș fi apucat să scriu de îndată piesa dacă n'ar fi căzut, ca un trăsnet, o veste: fuseseră arestați părintele Veniamin Nicolae, fostul stareț al Polovragilor, și părintele Tit Moldovan, urmașul său. Curând aveam să aflu amănunte. În satul Polovragi fusese descoperit și pus sub arest, în urma unui denunț făcut de ibovnica gazdei, colonelul Popovici, fost ofițer de jandarmi și – după cât se spunea – fost comandant militar al Odessei, ca ocupant în timpul războiului. Colonelul ședea de zece ani ascuns în adăpostul unei șure de fân din curtea unui țăran, unde-și făcuse o adevărată odaie de locuit. În acest timp el ținuse și un jurnal, în care-și notase nu numai dușmanii, ci și binefăcătorii, pentru a se ști toți la „ziua socotelilor". Jurnalul căzuse în mâna Securității, jumătate din sat fusese arestat și se dovedise că unul din primele adăposturi ale colonelului în acele părți ar fi fost mânăstirea, prin stareții Veniamin și Tit. Veștile veneau prin diferiți călugări și călugărițe și erau de natură să mă neliniștească: Veniamin era cel care primise de la mine și îngropase în aria mânăstirii pachetul cu materiale subversive de la Arghezi. De ascuns știam că e bine ascuns, dar Veniamin va vorbi oare de el, sau nu?

Se scurgea luna martie și veștile erau tot mai rele. Fusese arestat părintele Dosoftei, starețul schitului Ostrov, sub învinuirea că l-ar fi găzduit și el pe Popovici înainte ca acesta să fi ajuns la Polovragi.

Într'o bună zi m'am pomenit la bibliotecă cu o doamnă care mi-a șoptit că e cumnata lui Bica și mi-a cerut să-mi vorbească în mare taină. Am dus-o în sala de ședințe a Sinodului, goală, și acolo, în spatele unui pupitru, și-a scos un pantof și a tras din el o hârtie împăturită; Bica fusese arestat în Curtea de Argeș, unde se însurase între timp (în urma unor crize sufletești), iar securiștii, din Craiova, îi găsiseră printre hârtii niște scrisori de ale mele și ar fi exclamat:

– Anania?... Punem noi mâna și pe banditul ăsta!

Potrivit știrilor, Securitatea prezuma că Popovici a avut arme pe care le-a ascuns și, ca atare, cerceta crunt terenul mânăstirii; se răscoleau beciurile, se scoteau merii din pământ cu tractoarele, se săpau șanțuri și gropi adânci, cei doi călugări erau bătuți zilnic și fuseseră torturați chiar în ziua de Paști, legați de stâlpii pridvorului, să spună tot ce știau; la limita puterilor, spuneau câte o minciună, ca să aibă timp să răsufle, după care începeau alte tortùri.

Toate acestea se petreceau în paralel cu demersurile lui Arghezi de a mi se tipări cartea, cu acțiunile lui Șahighian și ale Mariettei Sadova

de a-mi juca piesa, cu proiectul meu de a începe o nouă lucrare. Retrăiam un sentiment ciudat, de balans pe extreme, pe care-l avusesem în clasa a VI-a de seminar: nota mea de la Matematici întâmpina sfârşitul anului şcolar sub limita de trecere şi, în funcţie de un 4 sau un 6 la examen, urma să fiu ori corigent, ori premiant. Acum, în primăvara lui 1958, destinul îmi făgăduia una din două intrări posibile: în literatură sau în puşcărie. Eram pregătit şi pentru una, şi pentru alta, şi n'aş minţi dacă aş spune că mai degrabă o vedeam pe a doua. Eram informat la zi cu tot ce se petrecea în Oltenia, şi tot zilnic îmi vedeam de treburi.

După Paşti a poposit la Patriarhie mitropolitul Firmilian şi i-am urat un bun-venit în camera lui de la Palat. Era tare neliniştit de cele ce se petreceau la Polovragi şi, fireşte, l-am întrebat ce mai e nou. Nişte ingineri veniţi la Craiova de la Tismana aduseseră vestea că la Polovragi nu se găsiseră arme, dar fusese descoperit, în schimb, un pachet cu nişte documente, literatură şi... un fel de statuetă a unei zeităţi africane, sau cam aşa ceva! M'am schimbat pesemne la faţă, că mitropolitul m'a întrebat:

– Ai ceva pe-acolo?

Iar eu l-am minţit, liniştindu-l. În seara aceea eram invitaţi amândoi pentru cină la contabilul Mircea Ionescu şi soţia sa, scriitoarea Ioana Postelnicu, şi numai Dumnezeu mă ştie cum m'am atins de bucate şi am închegat o conversaţie. Ioana vorbea voluptuos de noul ei roman şi mă întreba cum stau cu contractul la editură...

Odată descoperit pachetul – îmi ziceam –, Securitatea va ajunge la mine oricum, fie prin Veniamin, dacă acesta nu va rezista la interogatorii, fie prin Bica, şi el arestat, fie – dacă trăieşte şi s'o fi aflând prin vreo puşcărie – prin doctorul Veselovschi, proprietarul pachetului, cel care i-l încredinţase lui Arghezi. Mă îndoiam că bătrânul va fi abordat pe această temă şi mă întrebam dacă, totuşi, implicaţia mea în transmiterea unui asemenea material – nicidecum „exploziv" – era suficient de gravă pentru a provoca o arestare şi un proces.

Am început, totuşi, să mă pregătesc pentru orice eventualitate, deşi nu prea sever; nici nu mi-a trecut prin minte, de pildă, să-mi „epurez" biblioteca personală, în care aveam destule volume de Nae Ionescu, Mircea Eliade, Constantin Noica. Am luat însă banda de magnetofon cu versurile lui Radu Gyr şi am ascuns-o într'un raft al bibliotecii din „Sala Miron", în Palatul Patriarhal.

L-am chemat pe Baruţu Arghezi şi i-am povestit istoria cu pachetul (despre care el nu ştia nimic). Bătrânul său tată suferise la vremea aceea o congestie cerebrală (dacă nu şi pe a doua), îşi pierduse vederea la un ochi şi era ţinut în afara oricărei posibiltăţi de a încerca vreo emoţie sau şoc; tot ce venea din afară, inclusiv ziarele, se filtra printr'o

severă cenzură a familiei, care oprea la ușă tot ce ar fi putut să-i fie nociv. Era însă foarte puțin probabil ca Securitatea – în ipoteza că ar fi vrut să-i pună vreo întrebare – să se fi împiedicat de un asemenea filtru. Așadar taina descoperirii pachetului urma să fie cunoscută numai de Baruțu și de maică-sa, și numai în cazul în care Securitatea ar fi bătut la ușă trebuia prevenit, în modul cel mai puțin brutal, Arghezi. Am făgăduit – din proprie inițiativă – că, în cazul că voi fi arestat, nu voi face caz de numele marelui și puternicului poet întru apărarea mea. Lui Baruțu i-au dat lacrimile și m'a îmbrățișat.

Patriarhului nu i-am spus nimic; nu are rost – îmi ziceam – să-l tulbur cu o „eventualitate". Avea destule pe cap, se ducea la Moscova pentru nu știu ce jubileu (însoțit de Iustin!), aștepta oaspeți străini pentru aniversarea a zece ani de patriarhat (1948-1958) și inaugurarea unor mânăstiri renovate, se zbătea din greu să reducă sau să anihileze infiltrarea cooperatismului (de Stat) în mânăstiri. Am chemat-o pe devotata maică Achilina și am rugat-o ca, în caz că voi fi arestat, să-l informeze pe Preafericitul Patriarh – din parte-mi – că nu am altă vină decât aceea de a fi transmis la Polovragi, cu nouă ani în urmă, un pachet care nu-mi aparținuse, cu niște materiale politice interzise; știut fiind că Securitatea obișnuia să pună pe seama unui arestat cele mai fanteziste învinuiri de crime, conspirații, comploturi armate, trafic de valută etc., patriarhul era rugat să nu creadă nimic în afara celor mărturisite de mine acum, prin maica Achilina.

Firește, l-am informat pe fratele meu, Mitică. A strâns din umeri și s'a uitat la Dumnezeu. El nu mai fusese „deranjat" de vreo paisprezece ani, își refăcuse familia (căsătorindu-se cu o săsoaică de pe la Brașov), avea serviciu destul de bun și ducea o viață ordonată, ferindu-se de orice amestec în viața politică. În ce mă privea, avea nădejde că „fapta" nu era deloc gravă, menită adică să submineze existența ori stabilitatea regimului, și că Securitatea va evita un scandal – fie și indirect – pe seama lui Arghezi.

În mai am iscălit contractul de editură pentru *Miorița*. Aveam dreptul la un avans de 3.600 lei. Fondul literar se afla atunci pe strada Eminescu și, când am ieșit de la casierie, m'a acostat la poartă un ins cu barbă, șchiop, care mi-a cerut un ajutor. Întotdeauna m'am arătat deschis unor asemenea solicitări și eram gata – bucuros și „bogat" ca acum – să-i ofer o sumă onorabilă, când insul, ținându-se după mine, s'a simțit obligat să-mi spună că e sărac și pe drumuri din cauză că e contra „ăstora" și că a luptat și că a făcut... Deodată individul mi s'a părut suspect și l-am alungat și l-am ocărât și mi se rupea inima la gândul că ar putea fi totuși un nevoiaș cumsecade și mă îndepărtam de el cu îndărătnicie, apărându-mă de o cursă.

Am plecat la țară, în Vâlcea, să-mi văd părinții și să le las lor drepturile de autor de la întâia mea carte. Înfloriseră pădurile de salcâm pe valea Peștenii și tot drumul era o nuntă albă și plină de miresme. Maică-mea era bătrână și bolnavă, și de câte ori mă despărțeam de ea îmi ținea capul în palme și mă mai săruta o dată, lăcrămând, spunându-și că e poate ultima oară când mă mai vede. De data aceasta era să fie adevărat. Mă întorceam prin nunta salcâmilor, înaintând spre miasmele Jilavei și Aiudului. Am sosit la București în seara zilei de 21 mai și am mai avut timp să merg la Arghezi cu o urare de mulți ani. Bătrânul era tare bucuros: soția lui Baruțu îi dăruise un nepot.

Patriarhul vizita Moscova la o vreme când tensiunea dintre el și mitropolitul Iustin se vădea foarte ascuțită. Acesta îl însoțea, iar la întoarcere fiecare din noi căuta să le citească pe față – și printre cuvinte – dacă vizita avusese sau nu vreo influență asupra relațiilor lor. Lui Iustin i se bănuiau largi și puternice legături politice, care ar fi putut să se întindă până în capitala Uniunii Sovietice. Patriarhul părea totuși destins, și așa s'a arătat în tot timpul serbărilor lui aniversare, la care au luat parte, într'adevăr, numeroase delegații bisericești din străinătate.

Trecea zi după zi și nu mi se întâmpla nimic. Căutam să fiu liniștit, pregătit sufletește, gata să înfrunt orice; în nici un caz nu-mi trecea prin minte că aș putea să mă ascund, să mă fac nevăzut, să nu dorm noaptea acasă.

Într'o bună zi însă mi s'a ivit în apartament un individ tânăr care s'a dat drept funcționar de cadre în Sfatul Popular al Capitalei; venise, zicea el, să-mi ceară o referință despre un ins cu care eu aș fost coleg de Facultate la Cluj și care acum solicita o funcție la Primărie. I-am răspuns scurt că nu-mi aduc aminte să fi avut un coleg cu acest nume; tânărul mă asculta, dar ochii i se plimbau repede în jurul pereților, pe rafturi. La plecare, s'a uitat o clipă la ușa din capătul de sus al scării și m'a întrebat în treacăt:

– Ușa asta dă în balcon, nu?

Era limpede, individul fusese trimis să recunoască „terenul de operații". Mi-am mai revizuit o dată colecția de scrisori și am ars câteva.

Peste câteva zile, criticul Radu Popescu și soția sa m'au invitat la un spectacol de teatru cu nu mai știu ce piesă poloneză. În pauză, în timp ce comentam actul, un individ ne tot dădea târcoale și și-a apropiat atât de mult urechea de noi încât Radu Popescu și nevastă-sa au schimbat priviri și m'au tras mai la o parte.

La 11 iunie delegațiile străine erau încă în București. Patriarhul le-a invitat să participe la festivitatea de încheiere a lucrărilor de restaurare a mânăstirii Plumbuita, lângă Capitală, ctitorie a lui Matei Basarab. Slujbă, cuvântări, prânz în cerdac. Spre sfârșitul mesei m'am furișat să

fumez o ţigară şi în una din camere am dat peste Iustin şi preotul Alexandru Ionescu; fumau şi ei, discutând despre o apropiată plecare a lui Iustin la Londra, la care profesorul Vintilă Popescu nu fusese admis (de către Guvern) ca interpret. La un moment dat a venit vorba despre recenta vizită la Moscova, impresii, amintiri proaspete, ţinuta patriarhului. Voi ţine minte toată viaţa cum Iustin, aprinzându-şi o nouă ţigară, a pufăit aceste cuvinte:

– Mm..., patriarhul..., s'a ajuns la concluzia că cu patriarhul se poate totuşi lucra, dar că el trebuie scutit de prezenţa câtorva elemente nefaste care-l înconjoară.

Nu a mers mai departe, a schimbat subiectul. Cine puteau fi acele „elemente nefaste"? mă întrebam. Şi „unde s'a ajuns la concluzia..."? La Moscova sau la Bucureşti? sau în ambele părţi? Contextul lui Iustin fusese neclar.

Seara, patriarhul a dat o recepţie pentru două delegaţii care trebuiau să plece a doua zi. Am fost la masă. Vicios cum eram, către sfârşit m'am strecurat pe terasă să fumez (nu fumam niciodată în faţa patriarhului, deşi el îmi ştia patima). În acest timp au fost aduse în sufragerie paharele cu şampanie, iar eu am reintrat în momentul în care toţi, în picioare, cântau „Mulţi ani trăiască" în urma unui toast. Am luat şi eu un pahar şi mi-am amestecat glasul cu ale celorlalţi. A doua zi dimineaţa a venit maica Achilina în bibliotecă. Era înfiorată, straniu cutremurată:

– Vai, părinte, n'am dormit toată noaptea; aseară, în timp ce cântai cu paharul în mână, mitropolitul Iustin se uita lung la sfinţia ta, tăcea şi se uita, dar se uita cu nişte ochi care mi-au vârât fiori prin şira spinării, m'au umplut de groază, vai, Doamne, cu ce ochi se uita!...

În seara aceea – de 12 iunie – m'am simţit foarte obosit, m'am culcat devreme şi, ca niciodată, am întors cheia în uşa apartamentului. Locuiam în două camere-vagon, la etaj, legate de curte printr'o scară interioară sub care se afla closetul. De obicei, încuiată şedea uşa de jos. În capătul de sus al scării, o uşă dădea în apartament, o alta într'un balcon paralel cu ferestrele. În camera primă aveam biroul de scris şi biblioteca, cea din spate era dormitor. Ochiul de sus al unei ferestre din bibliotecă şedea pururea deschis, pentru aer.

Dormeam adânc, poate că visam ceva, când m'a trezit o lumină puternică ce-mi venea, prin pervazul dintre cele două camere, din direcţia cerului, a ochiului de fereastră prin care priveam deseori luna de miezul nopţii. M'a cuprins o senzaţie ciudată, un fel de spaimă, ca la vederea unei comete aprinse, a unui cataclism cosmic. Din spatele luminii s'a desluşit o voce gâtuită:

– Psst, psst, scoală-te... eşti singur?... deschide uşa!

– Cine e? am strigat eu.

– Psst! nu face gură... Miliţia... deschide uşa!

Aşadar veniseră. Forţaseră uşa de jos, urcaseră scara, unul din ei pătrunsese cu uşurinţă pe balcon, se căţărase pe o ladă până'n dreptul ochiului deschis al fereastrei şi-mi pusese o lanternă pe ochi. Am sărit din pat şi nu tremuram, am descuiat uşa, s'a arătat un ofiţer de Securitate cu pistolul în mână, vreo patru-cinci agenţi în civil s'au năpustit cu el înlăuntru.

– O, bine c'aţi venit! le-am zis eu frecându-mă la ochi; în fapt, vă aşteptam.

Mi-au poruncit să stau în fotoliu şi să nu mă mişc. Aveam voie doar să mă uit cum îmi răscoleau toată casa, cercetând totul cu deamănuntul, carte cu carte, obiect cu obiect, scrisoare cu scrisoare, hârtii, manuscrise; acestea din urmă erau puse de-o parte (am zărit, printre altele, şi „Predoslovia" lui Arghezi la *Mioriţa*, pe care o scrisese între timp, dactilografiată şi corectată apoi cu mâna). Invazia se produsese curând după miezul nopţii, percheziţia a durat câteva ceasuri şi nu părea isprăvită când unul dintre agenţi a băgat de seamă că se crăpa de ziuă şi i-a atras şefului atenţia. Atunci mi-au ordonat să mă îmbrac repede şi să-mi iau câteva schimburi. Fusesem atât de împrăştiat încât nici nu-mi pregătisem ce-mi trebuia, deşi aveam experienţă. Scoteam la întâmplare ce mai găseam prin sertarele scrinului – răvăşite şi ele –, pe jos, prin colţuri, şi înfundam un rucsac. Pusesem în el o pereche de izmene flanelate şi nu o găseam pe a doua; la un moment dat, unul dintre agenţi s'a apropiat repede şi mi-a vârât-o în rucsac, şoptind:

– Ia-o şi p'asta, că o să-ţi prindă bine!

Asemenea licăriri de omenie aveam să mai întâlnesc şi i-am mulţumit în tăcere acelui necunoscut pentru acea pereche de izmene care avea să-mi facă iernile ceva mai blânde în celulele Aiudului.

Zorile se arătau, într'adevăr, şi am fost împins repede pe scară, în curte, din ale cărei colţuri se desprindeau alţi agenţi; o adevărată strategie, ca la război, pentru un călugăr fără apărare. Maşinile Securităţii nu erau staţionate la poartă, ci mai departe, pe strada 11 Iunie. Am fost vârât într'un Jeep şi mi s'au pus ochelari negri. Nu-mi puteam face nici o părere pe unde merg şi încotro. Peste vreo jumătate de oră mi se făcea încarcerarea şi mă trezeam, singur, în celula unei închisori unde domnea o linişte înspăimântătoare.

Din nou, pe brânci, nella città dolente

Celula era o încăpere de patru metri pe doi, cu pereţi masiv închişi şi o ferestruică deasupra uşii, sub care ardea un bec puternic. Trei paturi de fier, cazone, cu saltele, unul în fund şi două pe laturi. Mi se dăduse un cearceaf, o pătură şi o perină, după ce, percheziţionat la piele, mi se luaseră şireturile de la pantofi şi mi se lăsaseră două schimburi. În colţ, lângă uşă, o oală de noapte. Uşa era prevăzută cu obişnuita vizetă, iar aceasta cu ceva nou, „spionul", o deschizătură rotundă, cu geam, acoperită pe dinafară cu un căpăcel pe care gardianul îl ridică discret ori de câte ori vrea să vadă ce e înlăuntru.

Noutatea cu care mai făceam cunoştinţă erau ochelarii negri ; semănau cu două capace de cutie de cremă, legate între ele cu o piele lată, atârnate la ochi cu ajutorul unui elastic petrecut pe după ceafă. Ochelarii făceau parte din regula secretului. Din momentul în care fusesem pus în Jeep nu mai văzusem nimic decât biroul de încarcerare (sobru, cu un mare portret al lui Stalin, în ulei, pe un perete) şi celula. Mai mult, nu-mi dădusem seama pe unde sunt dus, pe unde merg, unde mă găseam. Sentimentul acesta de neorientare în spaţiu mi s'a părut teribil. Luni întregi, cât am fost singur în celulă, m'am căznit să identific, măcar cu aproximaţie, partea de Bucureşti în care mă găseam. Mă bănuiam când pe Calea Rahovei, când la Malmaison, când la Interne (singurele aresturi de care auzisem sau în care mai fusesem) ; mă deruta însă un zgomot surd de tramvaie ce păreau a urca şi a coborî pe o pantă. Auzeam, Duminica, clopotul cel mare al Patriarhiei, ale cărui dangăte grave răzbeau prin pereţi, dar îmi era peste putinţă să aproximez direcţia sau distanţa. Numai foarte târziu, odată cu venirea în celulă a unui deţinut cu mai multă „experienţă", aveam să aflu că mă găseam la „Uranus", o veche cazarmă reamenajată şi transformată de Securitate în închisoare şi arenă de anchete.

De cum mă vârâse înlăuntru, gardianul mi-a dat câteva instrucţiuni, în sensul că nu am voie să vorbesc (?), să cânt sau să fluier, nu am voie să strig, nu am voie să stau întins pe pat, ci numai să şed pe marginea lui, în capul oaselor, nu am voie să bat în uşă; dacă-mi trebuie ceva, apăs pe butonul de lângă uşă (mai târziu aveam să observ că butonul activa nu o sonerie, ci un bec mare de deasupra uşii, pe coridor). Oala o puteam folosi numai pentru nevoile mici. Aveam alături o cană cu apă şi mi se dăduse o bucăţică de săpun cât o cutie de chibrituri, uscat şi rău-mirositor, făcut din reziduuri de petrol. Instrucţiunile mai prevedeau că ori de câte ori aud zăvorul mişcându-se sar de unde mă aflu, mă duc la fundul celulei, stau în poziţie de drepţi cu faţa la perete şi aştept până mi se ordonă să mă întorc.

Mi s'a vârât prin vizetă o gamelă cu „cafea" de orz prăjit şi o felie de pâine. Am întrebat dacă am voie să fumez şi mi s'a spus întâi că nu am voie să vorbesc tare, ci numai în şoaptă sau cu voce foarte scăzută. Arestarea mă surprinsese cu vreo patruzeci de ţigări, le aveam la mine, dar la încarcerare mi se luaseră chibriturile. Gardianul mi-a dat să aprind ţigara prin vizetă, şi aşa a făcut-o ori de câte ori a binevoit. M'am aşezat pe marginea patului şi am sorbit zeama caldă. Şi am stat aşa, pe gânduri, cu barba'n pumni. Hainele călugăreşti mi se opriseră la magazie; rămăsesem „civil", în pantaloni şi o haină. Acolo ţi se leapădă toate ifosele, de preot, de ofiţer, de profesor, de avocat sau inginer; acolo eşti un „reţinut" oarecare, a cărui identitate se află doar pe fişă şi în dosar.

La un moment dat (trebuie să fi fost ora opt) au început să trăsnească zăvoare pe coridor. Arestaţii erau scoşi la anchetă. Acesta era singurul zgomot – singurul, dar foarte violent – care se putea auzi în toată închisoarea. Coridorul avea preşuri pe jos, gardienii de serviciu îşi schimbau cizmele cu papuci de pâslă, mergeau ca pisicile şi vorbeau între ei prin semne. Nu puteai să ştii când se îndepărtează sau se apropie vreunul.

Dacă erai cu faţa spre uşă, puteai să surprinzi un ochi care te scruta prin „spion". Ochiul acesta apărea din cinci în cinci minute, uneori mai des, dar niciodată mai rar, ziua şi noaptea, stăruia două-trei secunde şi capacul luneca fără zgomot. Prezenţa acestui ochi mi s'a părut una din cele mai teribile tortùri ale vieţii de închisoare comunistă; el te urmăreşte chiar şi atunci când nu se arată, te pătrunde, te furnică, îţi citeşte faţa, gesturile şi gândurile, îţi numără bătăile inimii. Intermitenţele apariţiei lui sunt mult mai crâncene decât dacă celula ar avea uşă de gratii sau pereţi de sticlă; ai trăi atunci ca într'un dormitor mare, de internat sau cazarmă, descoperit în faţa altor descoperiţi; „spionul" însă îţi creează iluzia că poţi fi şi singur, cu tine însuţi, un minut, două

sau patru, pentru ca această iluzie să fie veşnic tăiată în bucăţi de întâlnirea cu ochiul, cu pupila aceea dilatată, fixă, din spatele uşii. Uneori căpăcelul se lăsa, pentru ca ochiul să reapară în secunda următoare, ca şi cum s'ar fi răzgândit. Şi toată această supraveghere minuţios calculată, cu efecte psihice prevăzute într'un vast laborator al infernului, se petrecea în cea mai desăvârşită linişte, o linişte de cimitir în care morţii meditează pe propriile lor morminte.

În această pace apăsătoare se aude deodată zăvorul, smucit puternic şi izbit de piedica lui, fier pe fier, zdrang!, o singură secundă. Am sărit de pe pat şi m'am repezit către fundul celulei, drepţi, cu faţa la perete. Am simţit uşa cum se deschide uşor, apoi câteva secunde de tăcere.

– Întoarce-te! mi-a poruncit o şoaptă.

Un sergent de Securitate mi-a făcut semn să mă apropii şi mi-a dat ochelarii negri să mi-i pun singur, având însă grijă să controleze dacă i-am pus corect şi dacă n'aş putea cumva să zăresc pe la coada ochiului. Apoi m'a prins de braţ şi m'a purtat pe un coridor lung, pe o scară, pe alt coridor. Mâinile le ţineam, obligatoriu, la spate. M'a vârât undeva pe o uşă, m'a împins într'un colţ.

– Scoate-ţi ochelarii! am auzit o voce – de data aceasta o voce, nu o şoaptă.

Eram într'o cameră de anchetă, în faţa unui tânăr ofiţer de Securitate, care şedea la un birou. Sergentul mi-a luat ochelarii şi a ieşit. Ofiţerul mi-a făcut semn să iau loc la măsuţa anchetatului, pe un scaun, în colţul de lângă uşă. Cerceta nişte hârtii, răsfoia un dosar, m'a lăsat să aştept. Camera era mobilată simplu şi avea un dulap mare, de metal, cu cheie şi cu sigiliu pe plastilină. Fereastra era dublată cu un grătar de sârmă şi am înţeles mai târziu că aceasta era o măsură de precauţie pentru cazul că, în timpul anchetei, arestatul ar fi încercat să sară pe fereastră.

– Ştii pentru ce-ai fost arestat?

– Nu ştiu, domnule...

– Domnule grad!

– Îmi pare rău, dar nu cunosc gradele ofiţerilor.

– Dar pe cele „vechi" le-ai cunoscut?

– Pe cele vechi, da, am făcut serviciul premilitar.

– Nu le cunoşti pentru că eşti duşman al poporului şi nu te interesează nimic din ce e al poporului. Aici ai să le'nveţi pe toate, te asigur, şi n'o să le uiţi. Mie îmi vei spune „domnule locotenent-major". Când te vei afla în faţa unui ofiţer în civil, sau căruia încă nu i-ai învăţat gradul, îi vei spune „domnule anchetator"... Şi zici că nu ştii pentru ce ai fost arestat. Dar cu materialele de la Polovragi ce e?

– Da, într'adevăr, am transmis nişte materiale.

– De la cine le-ai primit?

– Îmi pot permite să nu vă spun?

– Nu-i nevoie. Chestia cu Arghezi o știm. El n'o să pățească nimic, căci s'a dat pe brazdă și scrie pentru popor.

Am răsuflat cu mare ușurință. Nu pentru că Arghezi nu pățea nimic – pe asta o știam –, ci pentru că nu fusesem obligat să-i rostesc eu numele. De atunci, numele lui nu mai avea să fie pronunțat în anchetă decât peste un an, în ajunul procesului.

Ancheta era doar introductivă: date personale, divagări pe marginea evenimentului. Un proces-verbal de două pagini, scris caligrafic pe hârtie liniată; am înțeles că pe anchetator îl chema Preda (dacă, într'adevăr, așa îl chema, întrebare pe care mi-am pus-o asupra tuturor celor ce au mai iscălit după aceea procese-verbale de interogatoriu).

La un moment dat s'a deschis ușa și a intrat un ofițer înalt, spătos, bine făcut, cu ochii de oțel. Avea pe umeri câte patru stele și ar fi trebuit să știu cel puțin că e căpitan, dacă nu și că îl chema Gheorghe Enoiu și că era șeful corpului de anchetatori. Fusesem instruit să mă ridic în picioare.

– Stai jos! mi-a ordonat el.

Apoi a făcut câțiva pași prin cameră, cu mâinile în buzunare, s'a oprit și m'a privit lung, cu un aer triumfător:

– Ei, ai ajuns la noi! De-acum, aici rămâi! Nu te mai scoate șeful. Auzi? Nu te mai scapă șeful! Acum s'a isprăvit!

Am înțeles că se referea la intervenția patriarhului din 1949. N'am zis nimic. Enoiu mi-a făcut apoi o uluitoare demonstrație asupra priceperii lui în treburile bisericești. Mi-a citat nominal pe toți părinții de la Patriarhie, cu funcțiile și rosturile lor, făgăduindu-mi că a venit vremea ca Securitatea să se ocupe și de acest „cuibar de rezistență", unde și-au dat mâna toate „uneltele reacțiunii". A trântit ușa. Anchetatorul a apăsat pe un buton în perete și a apărut un sergent care mi-a agățat ochelarii negri și m'a dus la celulă.

La prânz mi s'a adus o gamelă cu ciorbă de murături, o alta cu arpacaș și o bucată de pâine. Cantitativ, mâncarea era destulă, și nici calitativ nu părea mizerabilă, cel puțin la nivelul pretențiilor mele. Mâncam cu gamela pe genunchi, când am simțit o mișcare alături, pe pat: un șoricel se urcase pe bucata de pâine și prinsese a se înfrupta. La început m'am înduioșat. Simțindu-se privit, micuțul se oprise din mâncat și nu știa dacă trebuie să fugă sau nu. La gândul însă că aș putea să mi-l simt noaptea sub pătură, m'am decis să-l omor și am încercat. Animalul a fugit încoace și încolo, pe dușumeaua de ciment, apoi a dat de mătura din colț și s'a urcat pe ea, până în vârful cozii. Căuta o salvare pe care eu i-o contestam. L-am gonit de acolo și l-am

ucis chiar cu obiectul pe care el, săracul, încercase să supraviețuiască. În fond, cred că el îmi dăduse ideea de a folosi mătura. I-am aruncat stârvul în oala de noapte, apoi, când gardianul a deschis vizeta să ia gamelele goale, i-am raportat întâmplarea, cu tonul unui protest.

– Cum dracu'? s'a mirat el. N'am mai văzut șoareci pe-aici de când nu mai ţiu minte.

Nici eu n'am mai văzut după aceea. Dar mi-a părut rău că-l omorâsem și-mi scormoneam conștiința dacă nu cumva făcusem aceasta numai spre a-i demonstra gardianului, cu probe materiale, că sunt ţinut într'o închisoare cu șoareci. N'ar fi trebuit să-l omor. Eram numai la începutul unei detenţii de durată și nu știam ce înseamnă prezența unei ființe vii în singurătatea vieţii de pușcărie. Osândiţii nu ucid niciodată asemenea animale; dimpotrivă, se bucură și le întreţin. Doctorul Ilie Niculescu îmi povestea mai târziu, la Aiud, cum se găsea odată în Zarcă (secţia cea mai severă a închisorii), supus unui regim de cruntă înfometare. În celulă i-a apărut un șoarece, poate mai înfometat decât el, căutând încoace și încolo. I-a aruncat un miez de turtoi, micuţul a mâncat și a plecat. A doua zi a venit din nou și și-a găsit porţia într'un loc anume, aproape de spărtura prin care venea. A treia și a patra zi la fel; mai mult, aproape la ore fixe. Omul ședea întins pe pat, fără nici o mișcare, pentru ca șoricelul să nu se sperie și să-și mănânce turtoiul fără bătăi de inimă; se mulţumea doar să se uite la el, cu ochii ficși, împărtășindu-i bucuria. Dar, după ce s'a săturat, șoricelul s'a urcat pe piciorul patului, a venit pe pieptul osânditului și a început să joace ca un acrobat, oferindu-i binefăcătorului său un extraordinar și nemaivăzut spectacol de tumbe, sărituri, învârtecușuri și fantastice năzdrăvănii. Regalul acesta s'a petrecut zilnic, vreme de mai multe săptămâni, până ce Niculescu a fost mutat într'o altă celulă.

S'a întâmplat ca prima zi de detenţie la Uranus să fie și zi de „aer". Clănţăneau zăvoarele, auzeam pași cufundaţi în pâslă, apoi am sărit și eu, după ritual, am primit ochelarii negri și m'am lăsat dus pe alte coridoare și uși, am simţit că umblu printr'o curte, am fost vârât undeva, mi s'au luat ochelarii, și o ușă de fier mi-a răbufnit în spate. Patru pereţi de beton, acoperiţi cu un grătar de sârmă prin care se vedea cerul, cu norii lui albi. Erau mai multe asemenea celule (câte, n'am știut niciodată); de-a lungul unei margini era un pod de lemn pe care se plimba un sergent, supraveghind ce se petrecea în ele. Aveam dreptul să mă plimb în orice direcţie pe acei șaisprezece metri pătraţi, preţ de 15-20 de minute.

Așadar, îmi ziceam, iată-mă, în sfârșit, la închisoare! Cât va fi să stau? câteva luni? un an? zece ani? o viaţă? Numai Dumnezeu știe.

Stare neobișnuită: acolo, în ţarcul acela, mă simţeam destins, slobod, aproape bine dispus, și-mi venea să fredonez o romanţă, romanța mea

favorită, pe care-mi plăcea atât de mult s'o ascult la radio (o copiasem și pe bandă magnetică), interpretată de Ioana Radu: „Mi-e dor”... Și cred că o și fredonam mintal, atunci, și multă vreme după aceea, așa încât și acum, de câte ori o mai ascult sau mi-o aduc aminte, mă văd captiv la Uranus. Romanța îmi place și acum, și e interesant să observ că plăcerea aceasta e mai puternică decât amintirea pușcăriei, ceea ce înseamnă că spiritul meu e încă tânăr și-și menține primatul.

Spre seară aveam să fac cunoștință cu un nou „program” al regimului de Securitate și cu o nouă tortură: closetul. Arestatul era dus, tot cu ochelari negri, la toaleta din capătul coridorului, unde trebuia să-și poarte oala de noapte într'o mână și cana de apă în alta; când oala se întâmpla să fie plină și prea grea pentru o singură mână, i se punea cana de apă pe capac și era dusă cu amândouă. Câteva closete turcești, în linie, complet deschise, se aflau într'o cameră cu ușă de fier, din care nu lipsea blestematul „spion” prin care tu, ființă umană, erai cu desăvârșire descoperit ochiului de după el, un ochi a cărui prezență – reală sau bănuită – îți paraliza toate sfincterele și toate reflexele. Aici însă mai intervenea ceva: vocea gardianului. Sergenții erau pururea grăbiți, într'adins grăbiți, și nici nu apucai să te așezi pe vine când auzeai din spatele ușii o înjurătură și îndemnul de „a da mai repede” sau porunca „gata!”. Complexele mele pudice, vechea mea inhibiție, funcționau acum mai neînduplecat decât oricând. Vreme de aproape o săptămână mi-am torturat intestinele, până ce n'am mai putut, am vociferat, am cerut să vină ofițerul de serviciu, am protestat. Gardienii au devenit ceva mai îngăduitori, dar și acomodarea mea la situație a trebuit să vină, încetul cu încetul. Arestatul nu era scos la acest „program” decât de două ori pe zi, dimineața și seara, în aceleași condiții de grabă, promiscuitate și insatisfacție, și e greu ca cineva să-și imagineze că dacă, după aproape doi ani de detenție la Securitate, doream din toată inima să ajung la pușcăria-pușcărie, la penitenciar adică, era și pentru dorința – dureroasa dorință – de a avea în celulă hârdăul pe care să-l pot folosi când am nevoie.

La closet se afla și robinetul, unde puteai să-ți speli mâinile și fața în nu mai mult de două minute, și să-ți umpli cana cu apă.

Pereții celulei aveau o seamă de crăpături, zgârieturi și neregularități în care ochii însinguratului văd tot soiul de figuri și istorii fantastice; și astăzi mă obsedează corabia urmărită de rechin, dansul antediluvian și schima unui Hercule mâncat de viermi. Dar mult mai multe închipuiri se desprindeau din mozaicul podelei, în care ochii mi-au rătăcit mii de ceasuri, ai osânditului să șadă pe marginea patului, cu fața'n palme. Reveneam în celulă după zece ore de anchetă, obosit, dezlânat, și deodată mă simțeam bine reîntâlnindu-mă cu regele Filip al Spaniei și

cu Coana Matilda, personaje bizare și foarte îndepărtate, cu care întreţineam conversaţii consolatoare.

Seara am avut la vizetă instrucţiuni asupra felului cum trebuie să dorm peste noapte: învelit cu pătura numai până la subţiori, cu mâinile afară, cu faţa în sus sau spre interiorul celulei, niciodată întoarsă la perete. Dacă iarna, când era frig, mâna se vâra prin somn sub pătură sau corpul se întorcea cu spatele la centru, gardianul deschidea vizeta și te trezea printr'un „psst!", poruncindu-ţi să revii la poziţia regulamentară; dacă somnul îţi era adânc, sergentul intra ușor în celulă și te îndrepta de aproape. Aceasta era una din multele și minuţioasele măsuri împotriva oricărei tentative de sinucidere. Încă de la încarcerare ţi se smulgea orice obiect de metal, plachiurile de la pantofi, nasturi, copci, precum și cureaua, șireturile și orice împletitură care ar fi ascuns un ștreang potenţial. Percheziţiile erau săptămânale, severe, amănunţite, terorizante. Dacă doctorul îţi prescria o pastilă, gardianul ţi-o aducea la vizetă și trebuia s'o înghiţi în faţa lui, adică în faţa unui ochi expert, care putea să distingă între o înghiţitură reală și una simulată. După lungi săptămâni de interogatoriu și tortură, doctorul Aurel Marin – o somitate europeană în otorinolaringologie – a încercat să se sinucidă aruncându-se în spaţiul gol al unei scări în spirală, pe care izbutise să-l vadă printr'o „imperfectă" așezare a ochelarilor negri; de atunci, toate spaţiile de acest fel au fost acoperite cu grătare de sârmă. Obligaţia de a dormi cu mâinile peste pătură a fost atât de severă și îndelungată, încât ea a devenit un reflex de care nu m'am dezbărat decât foarte târziu, la luni de zile după ce am ieșit din pușcărie.

Trecuse o săptămână de la arestare fără să mai fi fost chemat la anchetă. Zăvorul îmi trăsnea la ușă numai dimineaţa și seara, pentru chinuitorul „program" de care am vorbit. Între timp descoperisem că mă pot plimba prin celulă și o măsuram de-a lungul, printre paturi, pe distanţa celor trei pași posibili. Nefiind de fapt o plimbare, ci o învârtire, ameţeam repede și mă reașezam pe dunga patului, în capul oaselor; sub nici o formă nu aveai voie să-ţi rezemi spatele de perete sau trupul pe un cot. De dimineaţa de la cinci până seara la zece, singurele poziţii posibile erau în picioare sau pe marginea patului; anchetatorii pretindeau, cinic, că arestatul trebuia să stea treaz și să mediteze la „păcatele" trecutului său politic; ei aveau însă grijă să-ţi strice și nopţile: după o zi de interogatoriu, ţi se punea o ultimă întrebare, prăpăstioasă, înfricoșătoare, la care însă trebuia să răspunzi a doua zi...

La primul interogatoriu, anchetatorul Preda, care „știa" că fumez, m'a întrebat dacă doresc să mi se dea zilnic o „raţie" de ţigări. Cunoscând ce înseamnă această „raţie" (invitaţia de a fi „sincer" la anchetă, adică de a accepta sugestiile anchetatorului), am refuzat. Ofiţerul a zâmbit;

sconta pe tăria unui asemenea viciu și, deci, pe nedurata rezistenței mele. În următoarele patru zile am isprăvit cele vreo patruzeci de țigări și, singur în celulă, așteptam să înceapă lupta cu o patimă de care niciodată nu fusesem în stare să mă dezbăr. Dar, spre uimirea mea, dușmanul se ascunsese prin stufărișurile unei noi conștiințe și refuza să mi se arate. Lipsa unei țigări am simțit-o la început fizic, mai ales după mese, apoi psihic, în ceasuri depresive, golite de orice conținut. Apoi am uitat că mai fumasem vreodată.

Zilele acelei prime săptămâni mi-au fost lungi, foarte lungi. Nu știam unde mă aflu, auzeam uneori, în după-amieze, niște soldați cântând (evident, făceau exerciții de marș), melodia lor începea să mă obsedeze. Odată mi s'a părut că aud țipete și nu eram în stare să deosebesc dacă erau ale unor torturați sau ale unor copii care se joacă într'o curte.

Încă de la început observasem că, deși încontinuu spionat prin vizetă, nu mi se interzice să mă rog, nici când o făceam în picioare, cu fața la perete, nici înainte de a adormi, când îmi șopteam ultimele rugăciuni cu degetele împreunate deasupra păturii. Duminica se auzea clopotul cel mare de la Patriarhie; știam că e ora zece fără un sfert, mă așezam în genunchi, cu coatele pe marginea patului, și recitam în gând toată Liturghia. În ciuda multor mărturii exagerate sau de-a dreptul mincinoase, trebuie să notez aici că, de-a lungul a șase ani și două luni în închisorile comuniste, nu am avut probleme în obiceiul și trebuința de a mă ruga, oriunde și oricât de mult; era interzisă însă, prin regulament, rugăciunea în comun sau o rugăciune individuală cu voce tare. Am auzit uneori ușoare ironii la adresa celor ce se rugau, dar niciodată o interdicție.

Într'o dimineață mi s'au pus ochelarii negri și m'am trezit în fața unui ofițer blond, cu ochi albaștri, al cărui chip nu era de natură să inspire spaimă. Avea gradul de maior. Ofițerul acesta a „lucrat" cu mine toată vara, aproape zi de zi, până prin septembrie. Iscălea procesele-verbale cu numele de Aramă Ion și am înțeles de la el că lucra obișnuit într'o altă secție a Ministerului de Interne, fiind aici doar temporar, ca specialist în ale culturii, spre a mă ancheta pe mine și „pe un prieten al dumitale", în care l-am bănuit pe poetul și doctorul V. Voiculescu.

Maiorul Aramă opera ceea ce numea el „ancheta preliminară", adică istorisirea și consemnarea amănunțită a întregii mele vieți, din anii de seminar până la data arestării. Insul îmi scormonea memoria cu o îndemânare diabolică, ajutat de un maldăr de hârtii – declarații, denunțuri, note informative – pe care îl răsfoia înaintea fiecărei întrebări. Am înțeles atunci că un dosar la Securitate înseamnă o imensă magazie de informații, adunate organizat sau la întâmplare, din orice sector al vieții, începând cu o activitate politică propriu-zisă și terminând cu

preferinţa pentru un anume sos sau o anume ţigară. Totul e menit să te uimească, să te epateze, să te simţi descoperit în amănuntele tale intime, să-ţi creeze şi întreţină complexe de inferioritate faţă de atotştiinţa celui ce te anchetează, să te predai, dezarmat, oricărei bănuieli. Niciodată nu-mi imaginasem cât e de greu să-ţi redescoperi viaţa, să faci din ea un film cu secvenţe precise, liniare, din care „ancheta" va face apoi „decuparea" şi „montajul" viitorului proces. Mi s'a cerut să povestesc tot ce am făcut, ce am vorbit, ce am intenţionat, an de an, lună cu lună, săptămână cu săptămână, şi uneori zi cu zi. Limbajul unui asemenea proces-verbal nu admite expresii ca „mi se pare", „după cât mi-aduc aminte", „se poate că", „probabil", „pesemne", „dacă am auzit bine"; totul trebuie declarat la modul pozitiv, precis, concret, cu cât mai multe amănunte şi nuanţe. De la început observasem că limbajul procesului--verbal de anchetă e vicios; anchetatorul, care îl redacta după declaraţia verbală a arestatului, avea grijă să „traducă" această declaraţie în termeni vădit incriminatorii. Dacă declarai că „m'am întâlnit" cu cutare, ceea ce însemna o întâlnire ocazională, întâmplătoare, pe stradă sau la teatru, în procesul-verbal apărea „am luat legătura" cu cutare, ceea ce, evident, însemna cu totul altceva. „Târguiala pe cuvinte" a devenit o preocupare – aş spune o luptă – a mea pe toată durata (lungă) – a anchetei, şi unii ofiţeri, exasperaţi de obiecţiile mele, mi-au aruncat în faţă că adopt „atitudini banditeşti" faţă de anchetă. Îi spusesem răspicat maiorului Aramă că nu voi iscăli nici un proces-verbal al cărui limbaj mi-ar vicia declaraţia reală şi-i cerusem să-mi citească fiecare frază înainte de a trece la următoarea; aceasta, în urma unui refuz al meu de a iscăli, ceea ce l-a obligat să rupă procesul-verbal şi să scrie un altul (aceste procese-verbale erau scrise pe o hârtie specială, liniată şi numerotată; nu se admiteau ştersături, corecturi sau adăugiri; mai târziu aveam să-mi dau seama câtă ipocrizie se cheltuia în regizarea acestor „măsuri" de aparentă acurateţă şi onestitate în nişte documente ce urmau să devină o încărcătură de minciuni şi construcţii false).

Maiorul Aramă părea docil, îmi admitea obiecţiile terminologice, biografia înainta liniar, cu multe poticniri şi popasuri. Anchetatorul lăsa deseori condeiul şi se antrena într'o discuţie pe te miri ce temă, cu totul în afara interogatoriului, o carte citită, un film uitat, o idee în devenire. Nu mi-a fost greu să constat, cu destulă uimire, că ofiţerul acela spelb, care suferea de căldurile lui iulie şi august şi-şi punea vestonul pe spătarul scaunului, era un om de cultură, şi încă vastă. Se mişca uşor în filosofie – de la presocratici până la existenţialism –, în literatură – de la Homer până la Sartre şi Eugène Ionesco –, în politică – unde eu mă pricepeam mai puţin. Se părea a fi cunoscut limbile franceză, germană şi rusă, oricum, filologia comparată nu-i era ceva străin;

se dovedea la curent, cel puţin în mare, cu ştiinţele exacte, dar el pretindea (ca mai toţi anchetatorii, de altfel) că are la bază studii de Drept şi că adevărata lui specialitate e aceea de jurist (de aici, şi pretenţia ofiţerilor anchetatori de a „transpune" declaraţiile „profane" ale arestaţilor în „limbaj juridic"!).

Cultura lui Aramă izbutise, într'adevăr, să mă tulbure şi odată, în cursul unei conversaţii „de aerisire" – cum i se spune în ancheta penală –, mi-am permis să-l întreb, cu mirare, ce caută un om ca el în... Securitate. A râs.

Mi-a dat apoi să înţeleg că adevărata lui menire era aceea de a-mi citi toate manuscrisele literare şi de a face un raport asupra conţinutului lor (prezumat, fireşte, a fi fost politic, reacţionar). Mi se mai luaseră de acasă şi alte caiete, cu ocazia unei a doua percheziţii, în lipsă, când se descoperise că, mascat de bibliotecă, aveam un dulap în perete (pe care nu-l foloseam) în care aflaseră doar... fişe de discuri muzicale. Mi se luaseră magnetofonul şi benzile.

Pe măsură ce citea, maiorul Aramă părea a descoperi în mine un scriitor valoros şi nu-şi ascundea un sentiment care s'ar fi putut numi admiraţie. Citea acasă, nu aducea niciodată manuscrisele la birou, şi aşa îmi explicam şi jumătăţile de zile în care eram lăsat în celulă; sau poate că citea în birou, singur, subliniind sau făcându-şi note. Eu îi ascultam „aprecierile" cu imense rezerve, aproape cu totală necredinţă, şi mă puneam în gardă: te gâdilă la orgoliu, băiete, ca să scoată de la tine, când le-o veni vremea, cât mai multe declaraţii „sincere". Pesemne că el ştia ce gândesc; admiraţia lui a prins a deveni brutală.

Într'o dimineaţă părea foarte obosit, se freca la ochi.

– Toată noaptea ţi-am citit *Miorița*, a zis el. Ascultă la mine: dacă apucai să ţi-o publici cu un an mai înainte, acum n'ai fi aici.

Peste alte câteva zile:

– Presupunând, prin absurd, că ţi s'ar da drumul acasă şi ai apuca să publici numai două-trei cărţi ca *Miorița*, noi nu te mai putem aresta decât în cazul extrem că ai face complot armat împotriva Guvernului. Până la această limită ai deveni intangibil. Suntem, totuşi, sensibili la actele de cultură autentică produse în timpul nostru.

Altădată, sceptic asupra şansei ca eu să nu ajung la un proces, m'a sfătuit ca imediat după rostirea sentinţei, în loc de obişnuitul apel (care nu face două parale), să înaintez o cerere de graţiere la Consiliul de Stat, arătând că sunt autorul unor opere literare în manuscris, a căror apariţie a fost împiedicată de actul arestării. Ar fi urmat ca referinţele să-i fie cerute maiorului Aramă. Nici nu mă gândeam; nici pe urmă nu m'am gândit.

Vara se potolea pe după ferestrele cu sârmă, vârful plopului tremura a început de toamnă.

– Lucrul meu cu dumneata e pe sfârșite, mi-a spus maiorul, e vremea să mă întorc la treburile mele. Nu știu pe mâna cui ai să încapi de acum înainte, dar te informez că pe aici te urăsc toți și zile bune n'o să ai. La dumneata e inutil să mă mai gândesc, dar mă gândesc la manuscrisele dumitale. Nu au în ele nimic care să te incrimineze. De obicei, asemenea materiale, care nu interesează tribunalul, se ard. Asta e soarta lor, oamenii de pe aici nu se pricep și nu-i interesează. În curând te voi chema să le inventariezi, să faci o listă pe care o voi semna și eu, și să lași o declarație prin care vei hotărâ singur unde să ți se trimită: familiei sau undeva la Academie. Fii sigur că vor ajunge.

Vreo trei zile după aceea n'am părăsit celula. Când, chemat, am pătruns în camera de anchetă, am văzut pe dușumea, risipite, o mulțime de „confetti" albe, de hârtie, scăpate dintr'un perforator. Maiorul Aramă își luase osteneala de a-mi inventaria el manuscrisele. Erau acolo, pe măsuța din colț, caietele-caiete, foile volante perforate la cotor și adunate în tomuri cu pagini numerotate în creion albastru.

– Te-am chemat să verifici dacă-ți lipsește ceva și, în cazul că nu ai obiecții, să iscălești acest inventar pe care deja l-am semnat eu și unul din colegi, precum și o declarație asupra destinației.

Eram emoționat. Vedeam acolo hârtii cu care nu mă mai întâlnisem de ani și ani, înfundate prin sertare și cărți, lucruri cândva finite și multe mărunțișuri, exerciții de ritm, strofe începute și neisprăvite, note, gânduri, schițe de piese... Deodată m'a fulgerat o spaimă: într'un caiet vechi, foarte vechi, din anii de seminar, dădusem peste o poezie uitată, pe tema memoriei lui Moța și Marin (eroi legionari uciși în războiul civil din Spania). Am încremenit. Să-i fi scăpat maiorului? Să fi văzut-o și într'adins să nu o fi consemnat în anchetă? Era atât de sigur că aceste manuscrise trec numai prin mâna (sau pe sub ochii) lui? Adevărul nu l-am știut niciodată, numai Dumnezeu îl știe, El, care cunoaște inimile oamenilor. Am pus caietul printre celelalte, am iscălit inventarul și am dat o declarație cu dorința ca aceste materiale să-i fie predate cumnatei mele, Renate Anania (de ce cumnatei, voi explica mai la vale). Maiorul a înfundat totul în unul din rucsacurile mele (plecasem cu două de acasă), l-a legat bine și l-a vârât într'un dulap. Peste șase ani, când m'am întors acasă, aveam să-mi găsesc *toate* manuscrisele, fără nici o știrbire. Pe maiorul Aramă Ion nu l-am mai văzut de atunci. Dar dacă ar fi să-l mai întâlnesc vreodată, i-aș strânge mâna cu maximă sinceritate și afecțiune. (Menționez în treacăt că nu toate materialele literare trecute pe la Uranus sau Malmaison au avut norocul alor mele. Mariettei Sadova i s'a ridicat la arestare toată corespondența – extrem de valoroasă – a lui Ion Marin Sadoveanu, fostul ei soț, cu Gordon Craig; de atunci n'a mai văzut-o: fusese arsă la Securitate.).

Tehnica anchetei era aceea de a-ți crea probleme sufletești, de a te ține veșnic încordat, agitat interior; mai precis, tehnica suspansului. Interogatoriul zilei era gradat în așa fel încât, în final, erai pus în fața unor perspective dezastruoase, de iminentă condamnare pentru complot, spionaj, trădare de patrie... La ultima întrebare nu trebuia să răspunzi imediat; urma să te gândești bine, „cu seriozitate, maturitate și simț de răspundere, cu conștiința clară a vinovăției", și să răspunzi a doua zi. Aceasta ar fi însemnat, după opt-zece ore de interogatoriu și alte lungi ore de ședere în capul oaselor sau de învârtire prin celulă, o noapte de nesomn, de gânduri chinuitoare, de coșmaruri: măcinarea zilnică a sufletului, distrugerea lui, depersonalizarea. Am avut suficientă luciditate să realizez toată această tactică diabolică și mi-am zis în minte, după ce am reintrat în celulă: Nu te mai gândești la anchetă! Domnul – după însuși cuvântul Său – te va lumina ce vei răspunde mâine!

Pe de altă parte, mi-am zis: Nu știi cât ai să stai în pușcărie, un an, doi, zece. În nici un caz, acest timp nu trebuie să-ți fie sterp. Lucrează!

Primele mele poezii, pe la vârsta de zece ani (eram în clasa a treia primară), nu le-am scris. Păzeam vaca pe luncă, „îmi venea" o idee și o turnam pe versuri, mintal, strofă cu strofă; odată „făcută", poezia era și înregistrată în memorie și numai acasă, după ce i-o spuneam mamei, o transcriam într'un caiet. Ceva mai târziu am prins a face cunoștință cu „primejdia facilității", cu exemplele de muncă ale lui Eminescu și Caragiale, și am început să chinuiesc hârtia. Acum, în celulă, nu aveam nici hârtie și nici creion și nici vreun alt mijloc de a scrie; simpla bănuială a unei unelte de acest fel sau a unui asemenea exercițiu era socotită drept crimă și se pedepsea cu mare asprime. Dacă ei au o lege a secretului, îmi ziceam, o voi avea și eu pe a mea. Astfel am revenit la primele mele unelte, cerebrale, de lucru literar, la care nu gândeam că o să mă întorc vreodată. La început a fost extrem de greu să-mi fac creierul tăbliță și să „scriu" pe el. Operația cea mai dificilă nu era „scrierea" în sine, ci „ștergerea" variantelor inutile, la care ai renunțat după ce ai formulat un vers mai bun, o strofă care ți se pare perfectă; primele variante au tendința de a rămâne și de a nu ceda locul celor următoare sau celei definitive, singura care urmează să fie înregistrată și depozitată în memorie. Am început precaut, cu lucruri simple, versuri scurte, rime împerecheate, spre a îndrăzni apoi tot mai mult spre forme mai pretențioase. Sentimentul izbutirii îmi lumina sufletul; munca aceasta era nu numai o sustragere de la anchetă și o umplere a timpului gol, ci un act de creație în sine, care mă împlinea. Am lucrat astfel cu regularitate și îndărătnicie, zi de zi, vreme de șase ani, oriunde m'am aflat, și am ieșit din închisoare purtând în memorie două piese de

teatru complete și o mulțime de poezii, totalizând aproape douăsprezece mii de versuri. Din clipa în care am simțit că pot lucra, viața de pușcărie m'a interesat doar pe jumătate, poate nici atât; trăiam în universul meu interior, creșteam și mă împlineam cu fiecare vers; anchetatorii și gardienii mei mă credeau torturat de întrebări și incertitudini, în timp ce eu trăiam bucuriile inefabile ale creației.

Prin luna august am fost mutat din celulă într'o alta, mai departe, de unde se auzeau în apropiere, foarte distinct, tramvaie în urcuș și coborâș. Tot nu puteam să-mi dau seama unde mă aflu. După vreo două săptămâni m'au mutat din nou, dar nu la subsol, unde, evident (după scări), stătusem la început, ci pe un coridor de la parter; judecând după frecvența fâșâitului de pași ce-mi treceau prin fața ușii, mi-am dat seama că celula mea era destul de aproape de ușa ce ducea spre birourile de anchetă.

Toamna venea cu o pauză lungă în ancheta mea penală. Într'o bună zi m'am trezit în fața unui alt ofițer, un locotenent-major tânăr, foarte blond. Îl chema Adrian König și era noul meu anchetator, în fapt, principalul meu anchetator. Fără multă cultură, era inteligent și extrem de mobil în atitudini, de la zâmbetul mieros până la mânia reținută. Mi-a oferit o țigară și am primit, știind ce înseamnă: mai întâi, atitudinea arestatului față de ofertă; apoi anchetatorul va observa dacă arestatului îi tremură degetele și cât, în timp ce-și ține țigara spre a fi aprinsă.

Eram calm. Cu toată preocuparea de poezie, îmi făcusem și unele socoteli asupra anchetei și nu găseam cam ce vină gravă mi s'ar putea construi. Nu activasem în nici o organizație politică, nu complotasem împotriva nimănui, nu posedasem arme. Chiar transmiterea pachetului de la Arghezi nu avusese drept scop multiplicarea și difuzarea puținelor broșuri legionare, ci, evident, conservarea unor acte personale ale unui medic. Adrian König însă citise dosarul anchetei preliminare și-mi reproșa că nu am declarat mai nimic, că ce se află acolo e „apă de ploaie" și-mi făgăduia că numai de acum înainte voi fi luat „la bani mărunți" și va trebui să spun tot ce știu, întreaga mea acțiune dușmănoasă dusă împotriva regimului.

Într'adevăr, în următoarele cinci-șase luni aveam să-mi dau seama că biografia mea, lungă, consemnată de Aramă, era numai materialul brut, cărămizile din care noul anchetator trebuia să ridice o construcție dinainte plănuită în birourile Securității. Axa construcției era calitatea de legionar, conștiința legionară, scopurile legionare. Nici o lepădare, nici un argument că această conștiință nu mai funcționa de aproape douăzeci de ani nu slujea la nimic. Dacă te-ai întâlnit cu, sau ai avut prieteni legionari sau foști legionari, ai întreținut „legături"; pe nelegionari ai încercat să ți-i apropii și să-i convertești. Totul era făcut să

te incrimineze: dacă, de pildă, ai văzut un asemenea „camarad” pe un bulevard și l-ai oprit să-l întrebi ce mai face, aceasta se chema „reluare de legături”; dacă însă ai întors capul și te-ai făcut că nu-l vezi, aceasta era expresia unei conștiințe culpabile, precauția instinctivă a oricărui delincvent întru a nu fi descoperit de autoritate. Faptele tale cele mai inocente erau decupate din context și subsumate unui schelet de oțel căruia trebuia să i se dea o formă. La un moment dat i-am spus lui König: Am impresia că dumneavoastră nu sunteți marxiști, ci hegelieni: ați fixat dinainte o idee și forțați realitatea să i se supună.

Tânărul locotenent-major se ferea să se angajeze în discuții care l-ar fi depășit. În conversațiile zise de „aerisire” se limita să vorbească de un film sau, cel mult, de o carte a lui Jack London, pe care o citise în traducere. Dar eu îl forțam uneori în subiecte mai de adâncime și foloseam într'adins un vocabular cât mai „intelectual”, spre a-l epata. În fond, era o confruntare permanentă, în care fiecare din cele două părți căuta să o domine pe cealaltă și să-i creeze complexe de inferioritate; în cursul unor declarații, de pildă (în care amănuntele erau întotdeauna binevenite), menționam într'adins că la vremea aceea tocmai citeam o carte de Chateaubriand, poemele lui Baudelaire sau o referință asupra lui Hemingway, știind că domnul locotenent-major va rămâne cu condeiul în aer pe numele proprii și nu va îndrăzni să mă întrebe cum se scriu. Anchetatorul și anchetatul sunt două cetăți închise care se scrutează reciproc și-și caută fisuri: primul bănuiește că celălalt știe mult mai multe decât spune, al doilea caută să ghicească unde anume vor să ajungă întrebările (de obicei, puse de la distanțe mari, cu salturi surprinzătoare, ca la șah). Eu aveam de partea mea adevărul (și un plus de intelect), el avea de partea lui puterea (și un plus de viclenie) .

Atitudinea mea „banditească”, de negare a interpretărilor vicioase și de „ceartă pe cuvinte” îl supăra evident, dar evita să mă bruscheze. În camera de anchetă mi s'a spus întotdeauna „domnule Anania” și o singură dată „tu” (de către șeful Enoiu, care intra din când în când și întreba „cum merge”, la care anchetatorul ridica din umeri.

– Bagă de seamă, mi-a zis odată, că ne pierdem răbdarea, până acum noi ne-am purtat bine cu tine!).

Nu am fost înjurat, nici insultat, nu mi s'a ironizat poziția bisericească. Poate că toate acestea îmi creau iluzia că domin ancheta și că, până la urmă, capetele mele de acuzare nu vor fi nici numeroase și nici grave.

În afară de ancheta propriu-zisă mai existau și interogatoriile „de referință”, mai numeroase chiar decât oamenii pe care-i cunoșteai, căci uneori ți se puneau în față fotografiile unor persoane pe care nu le văzuseși niciodată. Aceste interogatorii erau luate fie de ofițeri, alții

decât „al tău” (uneori veniţi din provincie) – şi am izbutit să număr peste douăzeci –, fie de anchetatorul tău principal. Într’o zi, König a început să-mi ia un asemenea interogatoriu asupra lui Radu Pătrăşcanu, pe care-l cunoşteam, într’adevăr, din anii liceului, dar pe care nu-l mai văzusem de mult. Ofiţerul mi-a citit prima frază, pe care o redactase de altfel: „Ultima dată l-am întâlnit pe legionarul Radu Pătrăşcanu în ziua de...”. Eu am cerut înlocuirea cuvântului „legionar” cu „fostul legionar”, pe motivul că acesta, deşi înscris cândva în Garda de Fier, îşi schimbase complet părerile şi renunţase la orice afiliere cu organizaţia (faptul era adevărat, îl ştiam chiar din gura lui). König nu a acceptat schimbarea, eu n’am vrut în ruptul capului să prezum că insului i se va construi o anchetă de legionar pe baza declaraţiei mele, şi a început o lungă târguială în care König a afirmat că nu există „fost”, că...

– ...pentru noi, un om care a trecut o singură zi prin Garda de Fier a fost şi a rămas legionar.

Era enervat, îşi aprinsese o ţigară, se plimba agitat între birou şi fereastră. După o tăcere tensivă, mi-am luat îndrăzneala:

– Dumneavoastră, anchetatorii, obişnuiţi să acordaţi în anchetă câte o discuţie „de aerisire”. Putem avea una?

– De acord, a răspuns ofiţerul, cu nădejdea ascunsă că voi ceda.

– Mulţumesc. Cunosc regula: numai anchetatorul pune întrebări, arestatul doar răspunde. Dar, fiindcă ne considerăm în afara anchetei, îmi permiteţi o întrebare? Una singură.

– De acord.

– Domnule locotenent-major, ce credeţi dumneavoastră despre Tito: este sau nu este comunist?

König a sesizat repede capcana. Mare vrăjmăşie exista atunci, iarăşi, între România şi Iugoslavia, Tito era denunţat drept „deviaţionist”, trădător al comunismului internaţional. Ofiţerul a prins a se bâlbâi.

– Cu Tito... vezi dumneata... e o problemă cu totul specială...

– Este sau nu este comunist? am insistat eu.

– El, desigur, pretinde că este...

– Domnule locotenent-major, dumneavoastră îmi cereţi întotdeauna răspunsuri clare la întrebări clare. Eu nu v’am întrebat ce crede Tito despre sine, ci ce credeţi dumneavoastră despre el: este sau nu este comunist?

– Nu este, a pălit el.

(Acuzaţia de „titoist” era foarte gravă la vremea aceea, mai ales pentru un ofiţer de Securitate.)

– Mulţumesc. Dumneavoastră, comuniştii, faceţi mare caz de principialitate. Prin urmare, Tito, care şi-a revizuit poziţiile faţă de comunism, a încetat să mai fie comunist, în timp ce Radu Pătrăşcanu, care şi-a

revizuit poziţiile faţă de Mişcarea Legionară, continuă să fie legionar. Mă întreb acum: unde vă este principialitatea?

König n'a mai zis o vorbă. S'a dus la buton, a apăsat, i-a făcut semn sergentului să-mi pună ochelarii negri şi să mă ducă. De atunci nu a mai fost vorba niciodată de Radu Pătrăşcanu, interogatoriul a rămas suspendat în mijlocul primei fraze.

Nu bănuiam însă că toate aceste îndrăzneli aveau să mă coste.

* * *

După mai multe încercări de o parte şi de alta, ancheta s'a concentrat asupra relaţiilor mele cu Radu Gyr şi a „ajutoarelor" pe care i le dădusem acestuia. „Ajutorul legionar" era socotit una dintre cele mai vii şi mai acoperite activităţi reacţionare. Definiţia era foarte largă; ajutorul putea fi material sau moral, bani, mâncare, găzduire, în genere orice fel de asistenţă, chiar un sfat, o îndrumare socială şi, până la urmă, simplul fapt că între doi sau mai mulţi presupuşi legionari ar fi existat o legătură cât de cât. Ancheta nu părea deloc interesată de faptul (sau explicaţia) că între mine şi Radu Gyr existase o legătură – şi o prietenie – nu de la legionar la legionar, ci de la scriitor la scriitor sau, în ultimă instanţă, de la om la om. König era informat – şi destul de bine informat! – că Gyr băuse şi mâncase în casa mea, că-i dusesem cadouri la spital, că intervenisem la Arghezi pentru reintrarea lui în literatură, că „activasem" pentru supravieţuirea şi infiltrarea lui în societatea socialistă.

În sufletul meu începeau clătinările, unele prăbuşiri. De unde ştia Securitatea atâtea amănunte? Reveneam în celulă, îmi scormoneam amintirile, le confruntam cu dosarul şi-mi descopeream prieteni în teancul de file pe care anchetatorul le tot răsfoia şi după care conducea interogatoriul. Şi dacă aceşti prieteni au spus, pe ce cale au ajuns să spună? Ca agenţi informatori, sau fuseseră şi ei arestaţi şi siliţi să mărturisească? Gândurile acestea îmi întunecau zilele, uneori şi nopţile. Capitolul acesta, al lui Radu Gyr, a durat, cred, vreo două-trei săptămâni; nu tăgăduiam că l-am asistat pe poet în unele trebuinţe, dar nu recunoşteam nicicum că aceasta ar fi avut cumva semnificaţia unui „ajutor legionar". Dar nici nu era nevoie de recunoaşterea mea. Anchetei îi trebuiau doar fapte recunoscute; calificarea faptelor îi aparţinea Securităţii, procurorului, tribunalului.

Momentele cele mai grele într'o anchetă penală sunt acelea în care trebuie să vorbeşti nu despre tine, ci despre alţii. Din clipa în care ţi se pare că ai fost implicat într'un delict oarecare, orice menţiune de nume proprii poate însemna implicarea acelor persoane în cauza ta,

arestarea, anchetarea și condamnarea lor. Cu toată legea secretului, König nu mai făcea o taină din aceea că foarte mulți inși din Patriarhie fuseseră arestați, dar eu nu știam dacă trebuie să-l cred sau nu. Doar mai târziu aveam să aflu că în aceeași noapte de 12/13 iunie mai fuseseră ridicați părintele arhimandrit Sofian Boghiu, părintele protosinghel Felix Dubneac, ieroschimonahul-scriitor Daniil Sandu Tudor, profesorul Codin Mironescu; ceva mai târziu, arhimandritul Grigore Băbuș, preotul profesor Dumitru Stăniloae, profesorul Teodor M. Popescu. Toți aceștia, mai de aproape sau mai de departe, erau legați de patriarh și Patriarhie, erau oamenii Bisericii, iar numele lor apăreau destul de des în întrebările lui König sau mențiunile veninoase ale lui Enoiu. Și iată că acum, la un moment dat, mi se punea întrebarea dacă și cât l-a ajutat patriarhul însuși pe Radu Gyr. Era pentru prima oară când numele lui Justinian era implicat direct în anchetă. Am tăgăduit. Negația într'o anchetă la Securitate e aproape o obligație morală a celui întrebat, și ea durează fie până la epuizarea rezistenței fizice, în caz de tortură, fie în fața unor evidențe zdrobitoare pe care anchetatorul ți le pune în față. (În cazul din urmă, unui preot i se face și cuvenita morală: – Păi cum, părinte, așa scrie la sfânta carte, să minți? Și vă supărați pe noi când vă spunem ipocriți!). König m'a turtit cu o droaie de amănunte asupra timpului și modului în care eu primisem pachete cu alimente din cămara patriarhului și i le transmisesem lui Gyr. Firește, n'am mai putut tăgădui faptele, dar am dat o explicație: Patriarhul obișnuia ca la marile sărbători – în special la Crăciun și la Paști – să ofere membrilor familiei lui și colaboratorilor mai apropiați pachete cu alimente și vin. Printre aceștia mă număram uneori și eu, dar niciodată nu eram înștiințat din vreme și-mi făceam, ca de obicei, propriile mele cumpărături și pregătiri cu două-trei zile înainte. Cadourile patriarhului se distribuiau doar în ajunul sărbătorii respective, așa încât pachetele ce-mi reveneau îmi erau un plus cu care nu aveam ce face, deoarece îmi făcusem deja cumpărăturile. Așa m'am hotărât ca, la rândul meu, să le ofer unuia care are lipsă de asemenea bunătăți și i le-am dat lui Radu Gyr. Așadar alimentele proveneau, într'adevăr, din cămara patriarhului, dar ele îmi aparțineau și, ca atare, eu și nu patriarhul era autorul acelor daruri. Dacă uneori i-am dat lui Gyr să înțeleagă altfel (date fiind calitatea alimentelor și ambalajul), a fost numai spre a nu-l face să se simtă cumva umilit. König mi-a ascultat explicația și a consemnat-o, apoi m'a privit cu niște ochi care oscilau între admirație și ură.

Doar la Aiud aveam să aflu, din contactele cu doctorul Sârbulescu și alții, că Securitatea îmi căuta un „lot" în care să mă implice și să mă trimită la tribunal. O vreme figurasem în lista „lotului Gyr" (Sârbulescu îmi văzuse numele acolo), dar pesemne că anchetatorii s'au răzgândit;

în „lotul Gyr” eu nu puteam să fiu decât mai pe la coadă, iar ei îmi căutau un loc de frunte, pentru un proces cu răsunet.

Ancheta s’a concentrat apoi asupra grevei de la Cluj, din 1946, pe care ţinea cu orice preţ să o prezinte drept acţiune legionară condusă de un legionar. Documentele vechi de la dosar (le vedeam pe masă îngălbenite de vreme) păreau a nu ajuta prea mult. Erau acolo şi discursurile mele de la Colegiul Academic, stenografiate probabil de agenţii strecuraţi în sală; nici din ele nu transpira vreo atitudine legionară. Doar la Ploieşti, citindu-mi dosarul înainte de proces, aveam să mă lămuresc că declaraţiile lui Nicolae Petraşcu şi Nistor Chioreanu (conducătorii organizaţiilor legionare subterane ale acelor vremi) îi făcuseră Securităţii imposibilă catalogarea grevei de la Cluj sub semnul Gărzii de Fier. Au renunţat.

Intrasem adânc în toamnă, dar plopii încă nu se desfrunziseră. Mă obişnuisem cu celula, era casa mea, continuam să lucrez poezii pe construcţii ceva mai complicate.

Ancheta a luat o nouă turnură, de natură să mă năucească. Cu câţiva ani înainte fusesem, într’adevăr, într’o vizită la mânăstirea Viforâta, lângă Târgovişte, la vremea când maica Veniamina era stareţă. Sensibilă la artă – şi, poate, cu orgoliul că se cunoaşte cu un autor –, ea mă rugase să citesc *Miorița* într’un fel de cenaclu ad-hoc, şi am citit piesa în salonul de la stăreţie, în prezenţa câtorva călugăriţe invitate de stareţă. Printre acestea se afla şi maica Olimpiada Liţescu, fiinţă care nu mi-ar fi fost întru nimic deosebită de altele dacă n’aş fi ştiut că era nepoata părintelui Bonifaciu Liţescu, prieten al lui Firmilian, mort tragic în mânăstirea Plumbuita. Olimpiada locuia în aceeaşi casă cu o mătuşă şi – mi se pare – cu o soră (i se spunea „casa maicilor Liţescu”), şi după lectură m’a invitat la o dulceaţă şi o cafea. Aceasta fusese tot.

Acum mă pomeneam somat să fac declaraţii complete despre instigarea la activitate legionară a călugăriţelor Veniamina Răducu şi Olimpiada Liţescu şi despre organizarea, împreună cu ele, a ajutorului legionar în oraşul Târgovişte! (Prin asemenea întrebări prăpăstioase mai trecusem. König îmi ceruse să declar, de pildă, ce ştiam despre „legăturile secrete” dintre patriarhul Justinian şi George Hama Baramki, „trimisul special al regelui Hussein la Bucureşti în probleme de spionaj”. Bietul Baramki era un sirian căsătorit cu o româncă, venise în Bucureşti să-şi cunoască rudele după nevastă şi-i adusese patriarhului o ramură de finic de la Ierusalim. Nu a fost nevoie să demonstrez prea mult că Baramki vorbea româneşte – învăţase de la nevastă – şi că patriarhul, conversând cu el, nu avea nevoie de interpret. Dar era evident că întrebarea, culeasă de prin dosare, era menită doar să mă sperie.) König vorbea cu maximă seriozitate despre „complotul” de la Viforâta, iar râsul meu se părea că-l

înfurie. Dacă au ajuns să născocească – îmi ziceam – înseamnă că scap ușor. Eram dispus să admit că Securitatea, pornind de la niște fapte reale, chiar inocente, le poate distorsiona în așa fel încât să le facă incriminatorii ; dar în nici un caz nu mi-aș fi putut închipui că îi e mai ușor să inventeze fapte imaginare, incriminatorii de-a gata, decât să-și mai bată capul a le stâlci pe cele reale.

Firește, tăgada mea era categorică și totală : nu discutasem niciodată politică cu cele două călugărițe (mai mult, n'aș fi avut nici aplecarea s'o fac) ; în orașul Târgoviște – prin care trecusem doar călător – nu cunoșteam pe nimeni. König venea cu tehnica amănuntului care dezarmează, îmi cita din dosar date „precise" asupra conspirației și mă făcea atent că poziția mea de rezistență față de anchetă îi va face pe cei „mai mari" să-și piardă răbdarea. Continuam să neg, mirându-mă în sinea mea cum de-și permit securiștii jocuri atât de gratuite și naive. La urma urmelor, ar fi avut destule motive să mă înainteze la tribunal și să obțină o condamnare.

Într'o seară, cam pe la miezul nopții, zăvorul s'a tras ușor de tot, ușa s'a deschis, mi s'a poruncit să mă îmbrac, mi s'au pus ochelarii negri, și doi „caralii" m'au împins într'un birou de anchetă, altul decât al lui König. Dar acesta era acolo, împreună cu alți doi ofițeri. Niciodată nu fusesem scos la anchetă după ora stingerii, atmosfera părea sinistră, apăsătoare. De undeva se auzeau răcnetele înfundate ale unui om torturat (poate reale, poate pe o bandă de magnetofon), vârful unui plop bătut de lumină electrică avea prin ferestre o strălucire metalică. Trei anchetatori, așezați la un birou, au reînceput interogatoriul asupra „instigațiilor" mele de la Viforâta și au insistat să-mi recunosc faptele, de bună voie. N'am recunoscut nimic.

– Bine, a zis unul din ei.

Și a făcut un semn. Pe ușă a intrat, ca o umbră, o siluetă neagră, de femeie, cu rochie lungă și broboadă pe cap. Avea fața trasă, palidă, și ochii duși în fundul orbitelor, parcă ar fi ieșit dintr'un mormânt. A fost poftită pe un scaun.

– O cunoști ? m'a întrebat unul.

– Maica Olimpiada Lițescu, am răspuns eu, uluit.

– Îl cunoști ? au întrebat-o pe ea.

– Părintele Vartolomeu Anania, s'a auzit o voce sfârșită, ca din fundul pământului.

Vaiete și răcnete de om chinuit răzbeau prin pereți. Frunzele plopului tremurau metalic.

Unul din ofițeri a dat citire unei declarații a maicii Olimpiada, potrivit căreia eu le-aș fi vorbit – ei și Veniaminei – despre Corneliu Codreanu, Garda de Fier, și datoria noastră ca, în urma unui mesaj

transmis prin radio de către Horia Sima, să colectăm ajutoare bănești pentru susținerea activităților legionare. Obiecției lor că o asemenea acțiune ar fi primejdioasă, eu i-aș fi opus raționamentul că noi, sub adăpostul Bisericii și hainelor clericale, putem acționa fără să fim descoperiți, totul consumându-se sub semnul carității creștine.

– Îți recunoști declarația? a fost întrebată călugărița.

– Da, a zis ea, cu ochii la anchetatori.

– Acum îți recunoști activitatea dușmănoasă de la Târgoviște? am fost întrebat eu.

Nici nu puteam răspunde, într'atât eram de tulburat, de uluit. Totul îmi părea incredibil, din domeniul nebuniei. Mă crezi, iubite cititor, că m'am clătinat?

– Domnilor anchetatori, am îngăimat eu cu o voce pe care nu mi-o mai cunoșteam, vă rog să mă credeți că nu-mi amintesc nimic, absolut nimic din ce se scrie acolo.

– A-ha, au sărit ei, sesizându-mi slăbiciunea, iată, de aceea te-am chemat aici, ca să-ți amintești. Recunoști sau nu recunoști?

– Nu recunosc nimic, am zis eu, revenindu-mi în parte.

– Îl auzi? nu recunoaște, i s'au adresat călugăriței.

– Eu știu că părintele Anania e un om cu conștiință, a zis ea, și mă mir că nu recunoaște. Ar trebui să aibă curajul răspunderii și să declare adevărul.

Se învârtea pământul cu mine, l-aș fi vrut deschis, să mă înghită în clipa aceea. Îmi zvâcnea creierul, ochii mi se stâlpiseră pe frunzele plopului, care se făcuseră ca sticla. Cei trei așteptau un răspuns. Confruntarea era de partea lor, le trebuia un singur cuvânt de la mine, consemnat în proces-verbal și iscălit.

Înfruntând riscul de a fi luat în bătaie de joc, m'am hotărât să apelez la singura mea armă posibilă, apelul la conștiința religioasă. Am cerut îngăduința de a sta față'n față cu călugărița și de a-i pune o singură întrebare. S'au consultat în șoaptă și mi-au dat voie.

– Maică Olimpiada, am zis eu, sunt călugăr și ești călugăriță, amândoi credem în Dumnezeu. Spune-mi, te rog, în numele Domnului nostru Iisus Hristos, că ceea ce ai declarat în scris și mărturisești aici e adevărul adevărat.

Maica își ținea capul în jos și degetele mâinilor puternic încrucișate.

– Părinte, trebuie să recunoaștem, a zis ea cu vocea foarte scăzută, trebuie să recunoaștem...

Inima mi s'a făcut crâncenă. M'am întors spre cei trei ofițeri și le-am declarat, rece, că nu recunosc nimic. Mă așteptam să fiu torturat, dar am fost dus înapoi în celula mea.

Toată noaptea n'am dormit. Aveam senzaţia că sunt victima unei halucinaţii. Apoi am început să mă îndoiesc de mine însumi, de propria mea memorie, de luciditatea propriilor mele fapte. Scormoneam cu seriozitate în amintire şi nu mă găseam nicicum acolo unde declaraţia călugăriţei pretindea că am fost; nu-mi găseam nici cuvintele, nici măcar gândurile, intenţia, nu-mi găseam nimic. Totul era o născocire a Securităţii; dar cum se făcea că maica Olimpiada se pusese de acord cu ea şi nu avea curajul unei dezminţiri? Să fi fost torturată în aşa hal? Să fi fost drogată (cum se auzea că face uneori Securitatea) până la a-şi pierde orice conştiinţă a personalităţii proprii? Să fi acceptat un târg?

Că Securitatea se concentra acum pe această „temă", nu era nici o îndoială. Că eu trebuia să fiu „iniţiatorul", „instigatorul" şi „şeful" principal al „subversiunii" de la Târgovişte, iarăşi era evident. Dar, pentru Dumnezeu, totul pornea de la nimic! Totul era o construcţie imaginară, dincolo nu doar de realitate, dar şi de putinţa unei realităţi. Despre Codreanu nu mai vorbisem cu nimeni de ani de zile; de Sima, nici atât (practic, nici nu ştiam dacă individul mai trăia sau pe unde o fi fost), nu aveam nici măcar bănuiala că ar mai putea exista o organizaţie legionară. De unde vin toate acestea? Dintr'o amnezie a mea sau dintr'o nebunie a Securităţii?

Din noaptea aceea, în rugăciunile mele s'a cuprins ceva nou: îi ceream lui Dumnezeu, fierbinte, să mă scape de năpastă.

Anchetatorul König ducea cercetările mai departe, cu toate ramificaţiile lor, şi revenea zilnic asupra „instigaţiei de la Târgovişte", cu invitaţia expresă de a o recunoaşte, „ca să isprăvim odată". Enoiu venea ca de obicei, pentru un minut, mă privea încruntat şi-mi făgăduia că „n'o să-ţi meargă mult". König mi-a „strecurat" „informaţia" că, avându-se în vedere atitudinea mea complet negativă faţă de anchetă, se discutase „sus" posibilitatea unor măsuri mai aspre; Securitatea era perfect informată asupra „activităţii" mele de la Viforâta, călugăriţa Veniamina Răducu fusese arestată şi făcuse declaraţii complete. Am cerut o confruntare cu ea. Ofiţerul a ridicat din umeri. Nu se poate, îmi ziceam, pe Veniamina o cunosc de ani de zile, ea nu poate minţi, în nici un caz nu poate minţi.

Zilele mele erau negre, închisoarea devenise odioasă. Cred că şi eu aveam o înfăţişare sălbatică. Sub pretext că are ordin să nu se „atingă" de preoţi, comandantul arestului îmi refuzase de mai multe ori cererea ca plutonierul-frizer să vină şi în celula mea, cu o foarfecă, să-mi ajusteze părul şi barba. Aceasta îmi crescuse enorm, stufoasă, nepieptănată. La baie eram scos o dată pe săptămână, sub un duş; zece minute erau admise pentru duş, spălatul corpului şi al rufelor, întorsul la celulă. Spălatul era foarte anevoios, din cauza săpunului, care era foarte tare şi cu suprafaţa foarte mică (cam jumătatea unei cutii de

chibrituri). Pe de altă parte, dușului i se deșurubase pâlnia (care ar fi putut constitui elementul practic al unei eventuale spânzurători), așa încât apa cădea într'o coloană grea și îngustă, reducându-și eficiența la jumătate, la un sfert. Ca să câștig timp, îmi muiam rufele în celulă, cu apa din cana de băut, și le săpuneam încet, după care le așezam grămadă pe capacul oalei de noapte, și așa le duceam la baie. Rufele mele erau, săptămânal, foarte murdare. Toată viața am suferit de guturaiuri alergice, iar acestea mi-au fost o mare calamitate în închisoare, unde pentru o asemenea boală nu se dădeau medicamente. Strănutam câte două-trei ceasuri, cele trei batiste reglementare se dovedeau o nimica toată pentru imensele cantitități de lichid vâscos ce-mi curgeau din nas, și atunci îmbălam tot ce aveam – prosop, cămașă, izmene, chiar și ciorapii. Toată această mizerie nu se putea scoate în cele câteva minute de „baie", cu atât mai puțin se putea îngriji o barbă imensă. Și nici aceasta nu era cea mai mare suferință: mustățile îmi crescuseră cu doi-trei centimetri peste buza de jos și-mi astupaseră gura; ca să pot mânca, îmi țineam mustățile ridicate cu mâna stângă, în timp ce cu dreapta foloseam lingura, gamela stând cumpănită pe genunchi. Nu mi se dădea foarfecă pentru tăiatul unghiilor; acestea deveniseră niște gheare enorme, cu încărcături negre la subsuori. Pe toate acestea le vedea Dumnezeu și sergentul de serviciu, care mă cerceta prin spion din cinci în cinci minute.

După multe luni de absolută singurătate, mi s'a adus în celulă un tovarăș de suferință. Era un bărbat pe la vreo treizeci de ani și purta uniformă de milițian. Era milițian, într'adevăr (cel puțin după spusele lui), și fusese arestat pentru bănuiala de a fi avut legături cu reacțiunea. Nu mai știu cum îl chema, și poate că l-aș fi uitat de tot dacă în timp ce ședeam cu el împreună nu mi s'ar fi întâmplat ceva cu totul deosebit.

Chemat într'o seară (iar seara!) la anchetă, m'am trezit în fața unui domn în civil, la vreo cincizeci de ani, foarte bine îmbrăcat, cu croiala hainelor perfectă și cravata impecabilă. Ședea la birou. Notasem că nu sergentul mă introdusese, ca de obicei, ci însuși Enoiu, șeful anchetei, care, după ce mi-a luat ochelarii, a bătut călcâiele, a salutat și a ieșit. Mi-am dat seama că – dacă nu era o farsă, la care te poți aștepta oricând la Securitate – insul trebuie să fi fost un personaj foarte important, mult mai mare decât Enoiu, poate directorul Securității însuși. Câteva întrebări generale, preliminarii, de rutină, apoi domnul mi-a spus cam așa:

– Am citit dosarul dumitale, am văzut declarațiile de până acum. Nu e mare lucru. Dumneata ai mult mai multe de spus. În fond, nu ce-ai vorbit sau făcut dumneata cu Radu Gyr ne interesează, nici cu alții din categoria lui. Astea-s fleacuri. Prezența și activitatea dumitale la Patriarhie,

asta ne interesează, despre asta trebuie să vorbești. Dumneata ai făcut din Patriarhie o oficină reacționară, legionară, dumneata ai umplut Patriarhia cu legionari.

– Reiese din dosar că eu, într'adevăr, l-am angajat pe călugărul Langa, pe când eram intendent.

– Langa era portar; crezi că portarii ne interesează?

– Și, mai târziu, pe Grigore Băbuș, la bibliotecă.

– Nici bibliotecarii nu ne privesc. Mai sus!

Cred că eram ușor amuzat și am îndrăznit:

– Unde mai sus, domnule... anchetator? Îmi place să cred că nici pe episcopul Valerian Zaharia și nici pe mitropolitul Firmilian nu eu i-am adus în Sinod.

Sensibil la impertinență (cel puțin Zaharia fusese făcut episcop sub presiunea Ministerului de Interne), insul s'a uitat pieziș la mine, s'a stăpânit și a continuat, alegând-și însă mai mult cuvintele:

– Uite ce, oameni pe care noi am scontat la început ca fiind ai noștri s'au tot îndepărtat de noi pe parcurs, și atât de mult încât acum seamănă a ne fi mai mult dușmani decât prieteni. Și aceasta prin influența dumitale, exercitată subtil și abil, zi de zi. Aceasta e vina dumitale reală și pentru asta ești aici. Să lăsăm fleacurile. Gândește-te bine și hotărăște-te să vorbești. Noi am avut destulă răbdare cu dumneata. Dar s'ar putea s'o pierdem.

Domnul a apăsat pe buton, a apărut Enoiu și a înlemnit în poziție de drepți, în timp ce importantul personaj s'a ridicat și a ieșit. Șeful anchetei l-a urmat respectuos, la mine a venit un plutonier și m'a dus la celulă.

Cu unele precauții pentru eventualitatea că celălalt sau unul din ceilalți ar putea fi „turnător", deținuții își povestesc, de obicei, unii altora cele întâmplate la anchetă, ce întrebări li s'au pus, cum s'a purtat ofițerul. I-am povestit și eu milițianului și mă tot întrebam cine o fi fost domnul cel important. Tovarășul m'a pus să-l descriu în amănunt și s'a jurat că acela nu fusese altcineva decât Alexandru Drăghici, puternicul și temutul Drăghici, ministrul de Interne! Când vreunul din „ștabi" – îmi explica el – avea poftă să-și petreacă două-trei ceasuri într'un restaurant, iar Securitatea, deseori luată prin surprindere, nu dispunea de forțe suficiente de pază, apela la concursul milițienilor de prin posturile învecinate; în astfel de împrejurări îl păzise și acesta pe Drăghici de câteva ori, și-l știa bine. Nu era nici o îndoială, stătusem la anchetă în fața ministrului.

Că acela o fi fost Drăghici sau nu, nici astăzi nu știu. Atunci însă m'am lămurit pe deplin că adevăratul obiectiv al tuturor acestor anchete nu eram nici eu, nici Grigore, nici Veniamina, nici Stăniloae, nici alții,

ci patriarhul însuşi. Securitatea – adică Ministerul de Interne – trebuia să dovedească „sus”, la Comitetul Central al Partidului, că patriarhul se înconjurase de nişte colaboratori pe care Justiţia i-a dovedit drept reacţionari notorii şi i-a trimis la închisoare cu condamnări grele[1]. Vina patriarhului era nu numai aceea de a-şi fi ales şi apropiat astfel de „oameni de încredere”, ci şi de a se fi lăsat influenţat de ei până într'atât încât fusese în stare să adopte atitudini ostile regimului.

Miliţianul nu a stat mult cu mine în celulă. Mutat altundeva, în locul lui a fost adus un inginer, pe nume Călin, om liniştit, care nu mai fusese în puşcărie, dar care avea un defect sinistru: sforăia noaptea îngrozitor. Apoi a venit un bărbat pe la vreo cincizeci de ani, Dobrescu, de meserie mecanic textilist. Era însurat din nou cu o nevastă tânără pe care – după spusele lui – o bătea cumplit. Intrat în anchetă, se întorcea tremurând: i se făgăduia că va fi bătut dacă nu va declara „adevărul” („adevărul” era întotdeauna şi fără greş în dosarele Securităţii). După câteva săptămâni a plecat Călin şi am rămas cu mecanicul. Făceam eforturi uriaşe să mă sustrag sufleteşte de la obsesia noii faze a anchetei şi să-mi continui lucrul literar. Şederea la marginea patului, în capul oaselor, îmi devenise un chin din ce în ce mai greu de suportat, şi numai ce îndrăzneam să mă rezem puţin în coate, prin vizetă îmi venea porunca de a sta corect.

Când să fi fost? prin octombrie? prin noiembrie? Pierdusem noţiunea timpului şi nici acum n'o pot restaura. În după-amiaza aceea avusesem anchetă lungă, până către ora stingerii, şi refuzam cu îndărătnicie să-mi recunosc „instigaţia” de la Târgovişte-Viforâta. Enoiu venise de câteva ori în camera de anchetă şi şuşotise ceva cu König. Într'un târziu a intrat acolo un sergent, mi-a pus, ca de obicei, ochelarii negri, dar am băgat repede de seamă că în loc să mă duc la celulă (ştiam drumul atât de bine, numărul exact de paşi în fiecare direcţie) mă purta pe nişte coridoare necunoscute, apoi am coborât pe o scară.

Când mi s'au luat ochelarii, mi-am dat seama că mă aflu în camera de tortură. Încă de pe scară auzisem un vâjâit sinistru; era injectorul de păcură al sistemului calorific; acum aveam nu numai în urechi acel vâjâit, care crescuse enorm, ci şi în faţa ochilor flăcările ce ţâşneau din injector, ca într'o gură de iad, năpustindu-se spre cazan. Camera de tortură se afla deci la subsol, în centrala termică a clădirii.

---

1. Mă confirmă acum, după cincizeci de ani, Referatul ministrului Constantin Drăghici din 6 octombrie 1958, în care numele meu este copios menţionat ca intim al patriarhului Justinian (a se vedea Cristina Păiuşan şi Radu Ciuceanu, *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, vol. I, 2001, pp. 321-331).

Mi s'a poruncit să stau jos, pe podeaua de ciment. Erau acolo Enoiu, König, un ofițer bălan, cu pistrui, despre care auzisem că e „șeful bătăilor", și un alt ofițer în care am bănuit – iarăși de prin auzite – un medic. Aceștia ședeau în dreapta mea. Din stânga am auzit o voce puternică, rânjind a batjocură:

– Ă-hăă, ăsta e cu barbă!

Era o namilă de om, de peste doi metri. Doar în pantaloni și maiou, își arăta pulpele brațelor, groase, cu mușchi puternici, și trăsnea demonstrativ o vergea pe nu știu ce, masă sau altceva. Cu el mai erau doi, nu tot atât de voinici. Acesta trebuie să fie faimosul Brânzaru, mi-am zis, bătăușul profesionist al Securității, care chinuise gererații de osândiți. Am început să mă rog în gând și i-am cerut lui Dumnezeu ca tot ce se va întâmpla să fie întru răscumpărarea, cât de cât, a păcatelor mele celor multe.

Mi s'a ordonat să-mi las în jos pantalonii și izmenele și să-mi scot pantofii. Cu o funie mi s'au legat picioarele unul de altul, pe la glezne, cu alta mi s'au legat mâinile în față, apoi mi s'au petrecut genunchii printre ele, iar pe sub ei mi s'a vârât o rangă de fier. Doi inși au ridicat ranga de capete și m'au purtat mai întâi spre gura cuptorului (am simșit o arșiță grozavă, a flăcărilor ce suflau nebunește), apoi între două capre de lemn pe care se rezemau capetele răngii. Trupul mi se răsucise cu capul în jos, începeam să simt sângele în tâmple.

Apropiindu-se, Enoiu mi-a pus o întrebare, ce știu eu despre banii pe care patriarhul îi are în băncile din străinătate. Nu știam nimic, atunci auzeam întâi de așa ceva. La un semn, Brânzaru m'a trăsnit cu vâna de bou peste tălpi. Mi s'a cutremurat tot trupul de durere.

– Spune! a zis Enoiu.

– Nu știu, domnule, nimic! am răspuns.

Au început loviturile, una după alta, date mai întâi de Brânzaru, din dreapta, apoi de celălalt, din stânga. Cel de al treilea ținea de capătul funiei în așa fel încât, cumpănit pe rangă, trupul să-mi stea cu capul cât mai jos și tălpile în bătaia vergelelor. Îmi propusesem să fac toate eforturile posibile să nu plâng, să nu mă vaiet, să nu țip, să nu urlu. Gemeam numai și șopteam: Pentru păcatele mele! pentru păcatele mele!... Câte lovituri să fi fost? Am leșinat.

M'au trezit turnându-mi peste cap o găleată cu apă rece. Trupul îmi tremura tot. Enoiu s'a apropiat iarăși și m'a întrebat despre ce știu eu în legătură cu afacerile bănești ale patriarhului pe șantierele de lucru ale Patriarhiei, tranzacțiile lui cu inginerii și antreprenorii... Nu știam nimic, nici nu-l bănuisem pe patriarh. Brânzaru a prins a mă lovi cu altă vergea, peste dosul descoperit, și probabil că m'a bătut până ce a

ostenit, că de la un moment dat loviturile îmi veneau de la celălalt. Am leşinat iarăşi şi din nou m'au trezit cu apă.

– Te-ai hotărât să spui? a strigat Enoiu.

Brânzaru a revenit cu loviturile la tălpi, un timp, apoi tovarăşul lui mi-a aruncat o pânză udă peste fund şi m'a bătut de-mi plesnea pielea, pe urmă n'am mai simţit usturimea, dar mă dureau grozav încheieturile mâinilor, strânse de funie, unghiile fiecărei mâini se înfipseseră în cealaltă. Li s'a poruncit călăilor să schimbe vergelele; Brânzaru mă lovea puternic peste tălpi. La un moment dat am auzit vocea lui Enoiu:

– Daţi-i la două ciocane!...

O ploaie de lovituri, din amândouă părţile, ritmic, ca pe nicovala potcovăriei, s'a năpustit pe tălpile mele. Atunci am început să urlu, şi-mi era ruşine de mine, şi nu voiam să urlu, şi urlam îngrozitor – îmi dădeam bine seama – şi muşcam aerul şi simţeam nevoia să-mi înfig dinţii în ceva şi am nimerit, zvârcolindu-mă, piciorul celui ce ţinea de capătul funiei şi l-am muşcat de pantalon şi i-am auzit înjurătura, apoi am leşinat din nou.

– Spui? a zis Enoiu.

Şi nu aveam ce spune.

Atunci mi-au pus pantofii în picioarele deja tumefiate, au luat răngi grele de fier şi m'au lovit cu ele peste tălpile pantofilor, şi durerea de acum era mult mai cumplită decât cele de dinainte: când îmi izbeau călcâiele simţeam lovitura în cap, scursă prin şira spinării, şi ostenisem urlând şi-mi ziceam că mor.

M'au lăsat. Din ce a urmat nu-mi mai aduc aminte decât că doi „caralii" mă duceau, orb, de subsuori pe scară şi eu încercam să merg şi pantofii nu-mi mai şedeau în picioare şi i-am pierdut pe trepte. M'au purtat pe sus, m'au zvârlit grămadă în mijlocul celulei şi au închis uşa binişor. Lângă mine lăsaseră şi pantofii, ale căror feţe erau sfâşiate de presiunea răngilor[1]. Dobrescu era culcat, s'a uitat la mine cu ochi îngroziţi, apoi şi i-a acoperit cu pătura. M'am ridicat în mâini, m'am întins pe pat, am închis ochii şi am început să mă rog pentru cei ce mă torturaseră şi mă întrebam dacă mă rog cu sinceritate sau numai spre a-mi amăgi o conştiinţă ce-mi poruncea să fac aşa şi am fost fericit să văd în adâncul meu că-i iertasem pe călăi şi mă rugam sincer. Am adormit gândindu-mă că Brânzaru va fi ajuns acasă, bucuros de ispravă,

1. Nemaifiind buni de nimic, aceşti pantofi au rămas cu boarfele mele prin toate magaziile închisorilor prin care am mai trecut, i-am păstrat, aşa cum erau atunci, iar la 15 august 2006 i-am aşezat înaintea lui Dumnezeu sub poala proscomidiarului din capela pe care am ctitorit-o în reşedinţa mea din mânăstirea Nicula.

îşi mângâia nevasta sau poate îşi săruta pe frunte băieţelul sau fetiţa, prin somn...

A doua zi îmi erau picioarele ca butucii. O săptămână am umblat numai pe genunchi şi coate, prin celulă, la closet, spre camera de anchetă, ca un animal zdrobit. Gardienii nu mă bruscau, mă lăsau să merg cum pot, nu-mi dădeau obişnuitele lor semne de nerăbdare. Mă dureau picioarele îngrozitor, umflate de la genunchi în jos, tălpile-mi erau numai o rană, aş fi dormit noaptea pe burtă şi nu aveam voie. Şi mi s'a mai întâmplat ceva. În timpul chinurilor îmi muşcasem peretele dinlăuntru al gurii şi aveam acum o infecţie care se înrăutăţea şi-mi dădea febră. Am cerut doctor, a venit, m'a ascultat şi nu mi-a trimis nimic. Falca mi se umfla şi nu mai eram în stare să mănânc decât supă, furată din lingură pe la colţul celălalt al gurii. Când Dobrescu mi-a spus că umflătura se albise la vârf cât un ban, am apucat-o între măsele, am strâns o dată puternic şi am scuipat puroiul şi sângele în oala de noapte. Apoi s'a vindecat.

În biroul lui König am intrat dus de subsuori de doi gardieni care m'au aşezat pe scaun; aş fi sărit pe tălpi şi tălpile îmi zvâcneau când atingeau pământul. La tortură mi se puseseră întrebări numai despre patriarh. Acum, nici o vorbă despre el; în schimb, mi s'a pus în faţă o declaraţie prin care recunoşteam „activitatea mea legionară" de la Viforâta. Te rog să mă crezi, cititorule: nu numai că am iscălit-o, dar am fost bucuros s'o semnez şi, după ce am făcut-o, am respirat uşurat. Ştiam că asta voiseră de la mine şi că-mi iscălisem sentinţa de condamnare. M'au dus la celulă şi nu m'au mai chemat vreme îndelungată.

Dar tot atunci, sub presiunea interogatoriului şi a durerilor fizice, am avut slăbiciunea să declar că ascunsesem banda magnetică cu poezii de Radu Gyr în biblioteca Palatului Patriarhal, şi în care loc anume. S'au dus acolo şi au găsit-o. Aveam enorme remuşcări, dar mă consolam la gândul că ea – întrucât nu conţinea literatură cu caracter politic – va fi o mărturie în apărare, şi a lui, şi a mea.

Dobrescu a isprăvit ancheta relativ repede. A iscălit de bună voie tot ce-a vrut ofiţerul şi a fost scos din celulă. În locul lui a venit un bătrânel (nu mai ştiu cum îl chema), fost funcţionar la Administraţia Financiară. Se născuse pe Calea Griviţei, trăise toată viaţa pe aceeaşi stradă şi era o istorie vie şi interesantă a acelei părţi de Bucureşti. Povestea frumos şi îndelung, se scărpina cu arătătorul printre degetele picioarelor şi încerca apoi un dinte care se clătina. Nu făcuse nici un fel de politică, dar ancheta ţinea acum morţiş să-l afilieze Mişcării Legionare; presat şi intimidat de ameninţări, şi cu imaginea mea în tremurul sufletului (mă vindecasem, încet, sub ochii lui), bietul bătrânel a isprăvit prin a „recunoaşte" că fusese... legionar!

La un moment dat a venit peste noi un inginer tânăr, Marian Bărbulescu, transferat dintr'o altă celulă. Era la începutul anchetei, părea optimist; plin de vitalitate, fredona din grosul buzelor primele măsuri din Simfonia Clasică a lui Prokofiev. Ancheta i s'a înăsprit apoi. Mai fusese închis, cu unele implicaţii legionare. Eliberat, se însurase cu o grecoaică frumoasă, făgăduindu-i că se va ţine numai de casă şi de serviciu şi că nu se va mai încurca în nici un fel de activitate politică. Se ţinuse de cuvânt, dar aceasta nu-i folosea acum. I se punea în sarcină reluarea „activităţii legionare", pe baze noi, nu prin organizaţie, ci „de la om la om", şi i se cerea să „recunoască" în schimbul unei pedepse mai mici; dacă nu, i se va da maximum. Îndrăgostit de soţie, bietul om se zbătea în dilemă.

– Nevastă-mea, zicea el, o să fie de faţă la proces; dacă va auzi din gura mea că am reluat activitatea politică, mă va taxa drept om fără caracter – care nu şi-a ţinut jurământul şi a minţit-o tot timpul – şi va divorţa; dacă neg, îmi salvez caracterul, dar voi primi 25 de ani, şi biata femeie se va deznădăjdui şi tot va divorţa...

Bătrânelul a plecat pe drumul procesului, eu am rămas mai multe luni cu Marian şi în acest timp ne-am împrietenit. Îi făceam cunoscute poeziile mele cele noi (îmi aduc aminte cu ce emoţie i-am recitat, pentru prima oară, „Crinul"), el îmi ţinea lungi prelegeri de filosofie a Matematicilor. De la el (ca şi de la bătrânel) am aflat despre zvonul răspândit în toată ţara cum că, în urma arestării noastre (adică a mea, a lui Sofian, Felix, Grigore Băbuş, Stăniloae, Daniil Sandu Tudor, doctorul Grigore Popescu, Simion Alexandrescu etc.), patriarhul fusese „debarcat", trimis cu domiciliu obligatoriu la o mânăstire şi înlocuit cu mitropolitul Iustin. Dar acesta – deşi puternic – era numai un zvon; nimeni nu avea nici o confirmare.

În dimineaţa zilei de 7 ianuarie (1959) i-am spus lui Marian:

– Azi la prânz am să-ţi spun cu siguranţă dacă Justinian mai este sau nu patriarh.

Mi-am recitat Liturghia, în genunchi, ca de obicei. Când ni s'au adus castroanele cu mâncare, i-am spus lui Marian că patriarhul este încă patriarh. La 7 ianuarie el îşi serbează, fără abatere, ziua fostului său nume, Ion, slujind Liturghie. Cunoşteam regula: dacă patriarhul doar asista la slujbă, fără să oficieze, clopotul cel mare se trăgea la zece fără un sfert, când acesta intra în biserică, nu şi la ieşire; dacă însă slujea, clopotul se trăgea şi la intrarea, şi la ieşirea din slujbă, în timpul procesiunilor de ducere şi întoarcere, în odăjdii. Or, acum eu auzisem clopotul în amândouă momentele. Dacă ar fi fost patriarh Iustin, el nu ar fi slujit Liturghie în ziua de Sfântul Ion. Aşadar, cu toată „încercuirea" pe care i-o făcuse Securitatea – şi eu eram pe deplin convins despre aceasta –, patriarhul supravieţuia. Un sentiment de uşurare mi-a cuprins inima.

Aveam însă grele presentimente cu privire la fratele meu. Când fusese să declar cui anume să-i fie predate manuscrisele mele, inima mi-a şovăit pe vârful condeiului şi am scris numele cumnatei mele. Acum se împrimăvăra. König îmi dăduse să înţeleg că procesul mi se apropie şi am cerut să mi se aducă de acasă – prin fratele meu – perie şi pastă de dinţi, săpun, ciorapi, batiste şi o pereche de bocanci (pantofii mi se ţineau doar în vârfuri, ca papucii). Când mi s'au adus cele cerute, am ştiut că Mitică nu era acasă; bocancii, cu trei numere mai mari decât măsura piciorului meu (45 în loc de 42), îmi fuseseră, desigur, cumpăraţi de cumnată-mea, care – intrată de curând în familia noastră – nu avea nici o idee despre mărimea încălţămintei ce mi-ar fi trebuit; ştiindu-mă cam de aceeaşi înălţime cu bărbatu-său, gândise că ne potrivim şi la mărimea piciorului şi-mi luase bocanci cu numărul lui. Am fost trist de tot în ziua aceea şi mă gândeam nu numai la el, ci şi la biata maică-mea, femeie bătrână şi bolnavă, cu amândoi feciorii în puşcărie...

* * *

König îmi scăpase o vorbă în sensul că ancheta mea se va isprăvi în altă parte. Nu pricepusem ce voia să spună.

Pe la sfârşitul lui martie – poate începutul lui aprilie – am fost scos cu tot bagajul şi m'a luat în primire un necunoscut în uniformă. Pe sub ochelarii negri am simţit că sunt vârât într'un Jeep. Dinţii unei cătuşe americane mi-au strâns o mână, inelul celălalt era petrecut pe după bara de fier din fundul maşinii.

Şi Jeepul a prins a goni, pe străzi tăcute şi pe altele zgomotoase, pe şine de tramvai, pe caldarâmuri aspre şi netede, apoi afară din oraş, pe o şosea întinsă. Nu era chip să mă orientez, nu-mi dădeam seama încotro sunt purtat. Dacă ţinta nu era Jilava (şi nu părea să fie), care alta?

După mai bine de o oră am fost coborât undeva; o poartă grea, o curte, o uşă, alte uşi, trepte la subsol; m'am pomenit într'o cameră cu gratii la tavan, în faţa unui plutonier gras, care tot învârtea în mână o baionetă goală. Mi-a poruncit să mă dezbrac la piele şi să mă întorc cu faţa la perete. Nu ştiam ce face în spatele meu, părea a-mi controla hainele şi bagajul. Îmi era frig, tremuram şi încercam să alung gândul că m'ar putea străpunge cu baioneta prin spate. Apoi mi-am pus hainele.

– Ştii unde te găseşti? a zis plutonierul.

– Nu ştiu.

– Dar cu baioneta asta ştii ce fac?

– Nu ştiu.

– Dacă aveai potcoave la bocanci, le scoteam, a rânjit el.

Nu părea un om rău.

Mi-a pus ochelarii negri, m'a purtat pe un coridor lung, pe care bolboroseau rezervoare de closet, a descuiat o ușă. Când aceasta s'a trântit în urmă-mi, am văzut mai multe spinări aliniate în fundul celulei. Oamenii s'au întors și le-am zărit fețele sălbatice, nerase, plutind pe zdrențe. Spectacolul m'a înfiorat. Erau șase – eu deveneam al șaptelea – grămădiți într'o celulă cu numai două paturi, de beton. Ne-am întins mâinile, ne-am spus numele.

Eram în arestul Securității din Ploiești. Așadar acolo, la Ploiești, urma să fiu judecat, oraș în jurisdicția căruia se aflau Târgoviștea și Viforâta...

Securitatea din Ploiești își avea local propriu, anume construit, cu arestul la demisol. Celula avea două paturi și două măsuțe de beton masiv. Mult mai important însă (și, pentru mine, o imensă fericire) era closetul; deși fără ușă și cu deschiderea spre vizetă, el era totuși o instalație permanentă și la îndemână oricând. Scaun turcesc, cu maneta de apă la podea (o sârmă prin perete acționa rezervorul suspendat afară, pe coridor), el servea și la spălatul rufelor, înfundat cu un dop de cauciuc. Cabina closetului avea și un duș în tavan, cu apă caldă o dată pe săptămână.

Dintre camarazii de celulă mi-l amintesc bine pe Constantinescu, fost căpitan în trupele de Securitate, arestat și condamnat pentru aceea că în timpul răscoalelor din Ungaria se sfătuise cu alți trei-patru ofițeri ca, în cazul că mișcările se vor întinde și în România, să nu tragă în răsculați; unul dintre ei îi „turnase" și fuseseră imediat arestați. Mi-l amintesc pe Jugănaru, timorat de anchetă, promițându-și ca, de va mai fi vreodată liber, să umble cu otravă asupră-i, spre a se sinucide în cazul unei noi arestări. Mi-l amintesc pe un miner din Prahova, arestat de curând, care suferea grozav din pricina lipsei de femeie. Mi-l amintesc pe domnul Tănăsescu, țărănist de pe la Târgoviște, care se tâmpise într'o anchetă lungă și vorbea singur prin cameră, gesticulându-și eventualele răspunsuri. Mi-l amintesc pe un Popescu, avocat, care a adus vestea sigură a arestării lui Radu Gyr. A mai trecut pe acolo un țăran de la munte, apoi a venit doctorul Nicolae Roșu, fost cronicar literar la *Gândirea* lui Nichifor Crainic. Roșu era un intelectual de rasă și întreținea discuții interesante atunci când nu venea tremurând de la anchetă, amenințat că va fi dus la beci și bătut pe rangă. Securitatea din Ploiești, condusă pe atunci de colonelul Maurițiu Ștrul, era vestită în toată țara prin bătăile crunte aplicate deținuților. Aproape zilnic auzeam urletele celor chinuiți și se încrâncena carnea pe noi. Se făcea atunci tăcere în celulă, ședeam cu degetele încleștate unele în altele, câțiva se rugau. Sâmbăta după-amiază, pe la ora 4, ne apuca o veselie

subită și necontrolată, făceam glume proaste și improvizam epigrame; știam că până luni dimineața nu mai e anchetă și nici bătaie. Regula însă nu era absolută. La marile sărbători comuniste – 23 August, 7 Noiembrie, 30 Decembrie – ofițerii erau consemnați să-și petreacă timpul la sediul Securității. Atunci, seara, se deschidea ușa la celula din capătul coridorului, deținuții se întorceau, la comandă, cu fața spre ușa deschisă, cineva îi măsura cu ochii și arăta cu degetul pe unul:

– Tu!

Nefericitul era scos din celulă și adus peste un sfert de oră cu carnea și oasele zobite. Apoi se deschidea ușa celulei următoare și se petrecea același ritual. Scrâșnetul zăvoarelor și gemetele celor aduși de subsuori creștea sinistru. Cei din celulele încă nedeschise încremeneau de groază și se repezeau la closet, ceea ce făcea ca toate rezervoarele de pe coridor să bolborosească a batjocură pentru bieții oameni care-și picurau emoțiile pe meatul urinar. Nimeni nu știa pe cine va cădea sorțul, căci nu exista – cel puțin în aparență – nici un criteriu. Un „Tu!" punctat cu degetul de un ofițer cu chipiu albastru era suficient ca osânditul să fie dus în camera de tortură, pus pe rangă, bătut și adus înapoi. Era modalitatea securiștilor lui Ștrul de a celebra o sărbătoare „națională".

La Ploiești nu am avut o anchetă propriu-zisă. Un locotenent tânăr m'a chemat de câteva ori și mi-a pus o seamă de întrebări deja consumate în voluminosul dosar pe care părea să-l completeze.

În sfârșit, mi s'a spus că procesul mi se apropie. Pe măsuța din colțul camerei de anchetă mi s'a pus în față dosarul, pe care aveam voie să-l studiez. Conținea nu mai puțin de 1.250 de pagini, pe care le-am citit în două zile întregi (și cred că n'am citit chiar totul). Investigațiile fuseseră exhaustive, sute de oameni interogați și puși să iscălească declarații, găseam în ele nume scumpe și nu aveam puterea să mă tulbur; descumpănirea interioară avea să mi se arate cu întârziere. M'am oprit cu precădere asupra capitolului ce părea a face obiectul principal al acuzării. Prima declarație a maicii Veniamina era clară: cu părintele Anania nu avusese niciodată conversații politice, și numai din șoaptele altora aflase că ar fi fost cândva legionar. A doua declarație suna la fel. În a treia, maica își făcuse un „sever examen de conștiință" și se hotărâse să spună „adevărul", confirmând cele declarate anterior de maica Olimpiada Lițescu.

I-am mulțumit ofițerului și am revenit în celulă, cu multe zile de așteptare. Pușcăriașii mai vechi știau că, odată condamnat și intrat în regimul de penitenciar, nu mai am nici un drept să primesc ceva din afară și m'au sfătuit să-i cer comandantului arestului să mi se dea o carte poștală prin care să solicit a mi se trimite câte ceva din partea familiei. Cum cartea poștală nu mai venea, m'am cerut „la anchetă", adică să-i raportez anchetatorului cazul.

Locotenentul scria ceva la biroul lui și mi-a făcut semn să stau. A continuat să scrie, un timp, mi-a ascultat raportul, mi-a făgăduit că va da ordin în consecință.

– Pentru că tot ai venit pe la mine, mi-a zis el la un moment dat, îți dau să citești ceva.

Și mi-a pus în față două dosare, apoi și-a continuat lucrul la birou, ignorându-mă.

Dosarele nu erau voluminoase, le-am parcurs repede și am împietrit. O priveau pe maica Veniamina.

Înainte de a fi devenit stareță la Țigănești, Veniamina avusese o dublă funcție la mânăstirea Viforâta: aceea de stareță și aceea de președintă a cooperativei meșteșugărești. Securitatea ordonase acum o anchetă economică pentru toată acea perioadă, în ambele sectoare. „Experții contabili", după ce calculaseră o mulțime de materiale intrate și ieșite (prune, țuică, struguri, vin, găini, gâște, rațe, porci, vaci de lapte, lână și vopsea pentru covoare etc.), conchiseseră, nici mai mult și nici mai puțin, că stareța-președintă delapidase peste o sută de mii de lei!...

– Ei, ce zici? m'a întrebat ofițerul în cele din urmă.

– Nu se poate, domnule locotenent, am îngăimat eu, nu e de crezut. Eu o cunosc pe ființa aceasta de ani de zile, și o cunosc bine. Nu avea ce face cu atâția bani, trăiește modest, locuiește împreună cu maică-sa, călugăriță și ea, schimnică. Nu, nu pot crede așa ceva.

– Dar cifrele și declarațiile vorbesc.

– Vorbesc, dar eu nu le pot crede.

Ofițerul a părut a-mi face cu ochiul:

– În fond, știm și noi că n'a furat.

– Atunci?

– Atunci?...

– Neglijență în scripte?

– Se poate. Oricum, după lege, se pedepsește întocmai ca și delapidarea însăși.

M'am întors la celulă tulburat. De ce-mi dăduse să citesc dosarele? Ce se acunde în spatele acestui gest?

De abia când am aflat de la avocatul Popescu existența unei legi recente, potrivit căreia delapidările de peste o sută de mii de lei se pedepseau cu moartea, am fost în stare să reconstitui totul. Procesul meu se apropia, Veniamina urma să fie „piesa tare" a acuzării. E posibil ca ea să nu fi făgăduit a-și susține ultima declarație în fața tribunalului, sau cel puțin Securitatea nu era sigură că ea nu va face o retractare, ceea ce ar fi dărâmat toată construcția procesului. Așadar s'a ordonat această anchetă economică cu aceste concluzii, Veniaminei i s'au pus în

faţă dosarele, pe de-o parte, şi noua lege, pe de alta: ori susţine acuzarea, ori e dusă la stâlpul de execuţie. Se lucra, într'adevăr, diabolic. Ce va face Veniamina în instanţă? Va avea tăria de caracter (pe care i-o ştiam) să-şi retracteze declaraţia falsă (evident, smulsă prin forţă, ca şi a mea) sau se va lăsa timorată de spectrul morţii? Bieţii de noi!

Într'zi m'a chemat, într'o cameră de anchetă, un ofiţer care nu purta uniformă de Securitate. Era un om negricios, uscăţiv, părea a suferi de intestine sau ficat. Am înţeles că era procurorul-şef al Tribunalului Militar, că nu el va apărea în instanţă, dar că voise să mă cunoască. Am rămas mirat să-l aud că-mi citise dosarul, că înţelesese că sunt „un om de valoare", că, după părerea lui, nu comisesem fapte deosebit de grave, dar că, cu toate acestea, voi primi o condamnare grea. Mă sfătuia ca, odată condamnat, să mă port bine în închisoare şi să nu-mi pierd nădejdea într'o eventuală graţiere (mi-am adus atunci aminte şi de König, care-mi spunea odată, cu cinism, că Securitatea e cea care decide condamnările şi că Justiţia rareori trece peste aceste decizii).

Într'o altă zi am fost chemat la colonelul Ştrul. Mai era cu un ofiţer. Auzise că scrisesem o carte poştală şi că nu aveam răspuns. Voia să pară amabil, extrem de amabil.

– Şi ce-ai cerut în cartea poştală, domnule Anania?

– Două schimburi, o căciuliţă de lână, vitamine şi ţigări.

– Să-i faci raţie de ţigări! i-a ordonat el ofiţerului. Ce fel de vitamine? mi s'a adresat apoi.

– Polivitamine.

Şi-a sucit scaunul spre un dulap în care am văzut sute de flacoane, ca la o farmacie.

– Cred că avem şi noi aşa ceva, a zis el, o să-ţi dăm câte-ţi trebuie.

Obiectul întrevederii însă era altul: să mă convingă ca, în interesul meu şi numai al meu, să-mi menţin în instanţă declaraţiile de la anchetă.

I-am răspuns, calm, dar răspicat, că-mi voi menţine toate declaraţiile care mărturisesc adevărul; o voi retracta însă pe cea smulsă prin tortură, ea fiind cu desăvârşire falsă.

– Cum, ai fost torturat? m'a întrebat el cu mirare.

Îmi făcea o silă imensă şi mă sforţam să nu izbucnesc. Asupra unui singur punct am căzut de acord: în apărarea mea să nu fac uz de numele lui Arghezi; nicicum, sub nici o formă.

A doua zi am primit pachetul cu cele cerute de acasă. În el, printre alte lucruri de bună calitate (şi mă îndoiam că cumnată-mea îşi permisese să cheltuiască atât), un semn care m'a emoţionat: căciuliţa de lână pe care o purta patriarhul în camera lui, şi pe care eu o ştiam atât de bine! Aşadar ţinuse să fie prezent!

Proces în umbra lui Kafka

În ajunul zilei de 7 mai (1959), spre seară, am fost dus la frizeria arestului, unde un plutonier mi-a retezat părul, m'a tuns pe gât și mi-a aranjat barba. După un an, vedeam o oglindă.

A doua zi dimineața mi s'a ordonat să mă îmbrac cu ce aveam mai bun. Pantalonii mi se țineau încă onorabil, o haină am împrumutat-o de la Jugănaru. Gardieni grăbiți pe coridor m'au dus într'o cameră, unde șeful de anchetă mi-a examinat ținuta. Nu părea mulțumit.

– Uniformă de preot n'ai? m'a întrebat.

– Am, dar e la magazie.

– Adu-i bagajul de la magazie! a strigat el către un plutonier, și s'au mișcat patru.

Dulama și rasa se arătau însă grozav de mototolite; de un an ședeau ghemuite în rucsac.

Era grozavă grija securiștilor de a salva aparențele, de a crea impresia că totul se desfășoară sub semnul unui desăvârșit umanitarism. De cum li se apropia procesul și urmau să apară în public, oameni care până aici fuseseră snopiți în bătăi, înjurați, umiliți, depersonalizați, reduși la expresia supraviețuirii fizice, erau deodată bine hrăniți, îmbăiați, primeniți, asistați medical, îndopați cu vitamine, tunși și bărbieriți proaspăt, bine îmbrăcați. În regimul de închisoare era cu desăvârșire interzis orice schimb de hrană sau îmbrăcăminte între deținuți, infracțiunea pedepsindu-se cu asprime; în ziua unui proces era nu numai admis, dar și încurajat un asemenea schimb; candidatului la condamnare i se aduceau de la magazie cămașa albă și cravata, i se călcau pantalonii, i se punea la dispoziție cremă de ghete, i se ofereau țigări. El trebuia nu numai să apară și să pară cât mai bine și mai omenește tratat de Securitate, ci și domolit, îmblânzit, ca nu cumva să izbucnească în

public și să denunțe adevăratul tratament la care fusese supus, sau, dacă o va face, nimeni să nu-l creadă. Sub această grijă eu porneam spre Tribunal într'o impecabilă ținută preoțească, cu rasă neagră și guler alb, ca și cum atunci aș fi ieșit din biserică. În numai zece minute, ca prin minune, mototolitele mele haine deveniseră perfect călcate, profesional, cu dungă pe spatele rasei.

La Tribunal ne-am găsit mai mulți, într'o spațioasă sală de așteptare, fără să ne putem recunoaște decât cu anevoie și pe furiș. Regula era ca fiecare inculpat sau martor să stea pe un scaun, cu fața la perete și cu spatele la ceilalți, fiindu-i interzis a întoarce capul, a vorbi sau a face vreun semn. O nevoie oarecare era semnalizată prin ridicarea mâinii; unul dintre numeroșii sergenți de Securitate, înarmați cu pistoale automate, venea să-l întrebe în șoaptă ce vrea: foc la o țigară, apă, să fie dus la closet. Uneori mâna ședea ridicată îndelung – și schimbată cu cealaltă – fără ca cineva să o ia în seamă. Dar lotul nostru se bucura de atenție deosebită, șeful anchetei mergea amabil de la unul la altul, oferind țigări, în timp ce un sanitar împărțea calmante, aspirine și piramidoane. În ziua aceea nu era voie să fii indispus sau nervos, judecata trebuia să ți-o întâmpini surâzând.

S'a dat semnalul de începere a procesului, simțeam prin spate cum se mișcă oameni în cizme, grăbiți. Știam că sunt „șeful de lot" și mă așteptam să fiu chemat primul la interogatoriu. Dar nu eram chemat. Se scurgea minut după minut, în sală erau numai tăceri și șoapte, trecuse peste o jumătate de oră și nu eram chemat. Am acceptat o țigară de la șeful de anchetă și mi-am permis să-l întreb ce se întâmplă, de ce nu sunt introdus în instanță. Mi-a șoptit la ureche că primul interogatoriu i se ia Veniaminei Răducu. Îmi era limpede: acuzarea voia ca mai întâi să se asigure de mărturia nefericitei călugărițe și inversase ordinea interogatoriilor. Eram hotărât să mă apăr, să-mi retractez declarația de la anchetă. Eram încă destul de naiv pentru ca să mai cred într'un minimum de obiectivitate a Justiției. Trebuia să fac totul singur. Îl întrebasem pe procurorul-șef dacă mă pot consulta cu un avocat, dacă-mi pot pregăti apărarea; îmi spusese că familia mi-a angajat unul, dar că nu-l pot vedea înainte de proces. Nu mă mirasem, cunoșteam procedeul din experiențele altora.

În sfârșit, am fost introdus în instanță. Sala era plină de lume; gărzi de Securitate pe lângă pereți și pe culoarul din mijloc, două în spatele boxei. Judecător era un căpitan de Justiție (mai târziu aveam să aflu că-l chema Sitaru); în partea opusă, grefierul. În boxa acuzaților era numai maica Veniamina, pe un scaun, fără scufie, numai cu o broboadă neagră.

După ce mi-am declarat datele personale, de identificare, am cerut tribunalului să-mi admită o confruntare în instanță cu inculpata

Veniamina-Vasilica Răducu și, ca urmare, să admită ca ea să nu fie de față la interogatoriul meu. Judecătorul a părut a se consulta cu asesorii. Era evident că provocasem surpriză – în sală era tăcere mare.

– Depoziția inculpatei Răducu a fost completă și clară, a zis judecătorul, tribunalul nu admite confruntarea.

Mă căzneam să fiu calm și am cerut a doua oară, respectuos, să mi se admită confruntarea. Mi s'a respins. Atunci mi-am simțit pumnii strânși și am ridicat glas puternic:

– Domnule judecător, în numele justiției și al dreptului de apărare, cer cu tărie și insistență să mi se acorde o confruntare pe care ancheta mi-a refuzat-o; ceea ce solicit acum e crucial nu numai pentru libertatea și viața unor oameni, ci mai ales pentru restaurarea adevărului însuși. Repet, cer cu insistență această confruntare.

Cred că toți nervii erau încordați. Magistratul le-a șușotit ceva asesorilor, apoi i-a făcut semn Veniaminei să părăsească boxa. Primul pas părea câștigat.

Interogatoriul meu a durat două ore, cu o pauză de vreo zece minute. În timpul pauzei am cerut – și mi s'a admis – să citesc porțiunea de până aici a procesului-verbal consemnat de grefier. Când ședința a fost redeschisă, am propus corectarea unor cuvinte și expresii pe care nu le rostisem, precum și corectarea unor omisiuni. Judecătorul a aprobat, dar după aceea nu mi s'a mai dat voie să citesc textul depoziției, așa încât totul a rămas la discreția (vădit tendențioasă) a grefierului.

Mi s'au arătat pe masa tribunalului niște hârtii (de fapt, împachetate, pe care nici nu le-am văzut bine de la distanță) și am recunoscut că-i încredințasem călugărului Veniamin Nicolae, în 1949, un pachet cu materiale subversive, spre păstrare. În general, am recunoscut tot ce era de recunoscut. Când s'a ajuns însă la principalul cap de acuzare (și erau, mi se pare, vreo unsprezece), „instigația și activitatea legionară" de la Viforâta, am negat constant, la fiecare întrebare, am negat totul, absolut totul. Mi s'a atras atenția că-mi contrazic declarația de la dosar și am găsit momentul să spun că o retractez în întregime, ca fiind în întregime neadevărată. Știam că asemenea retractări erau socotie „atitudini dușmănoase" la adresa regimului, deseori urmate de crunta răzbunare a Securității. Hotărât pe demnitate și adevăr, înfruntam riscul. Judecătorul părea încurcat, cred că nu cuteza a gândi că eu aș putea merge mai departe.

– Retractarea e nejustificată, a zis el; declarația e semnată de dumneata.

– Semnătura mi s'a smuls prin forță, domnule judecător; am fost torturat.

Cuvântul a căzut ca o bombă.

– Torturat? s'a bâlbâit magistratul, evident descumpănit.

Și n'a mai zis nimic, răsfoia dosarul, a trecut la întrebările finale, care, de fapt, nu mai aveau nici o importanță. Mă vedeam dus înapoi la Securitate, pus pe rangă, urlând și mușcând văzduhul. Dar devenisem calm, ușurat.

A venit chiar și un moment menit să mă amuze. La sfârșitul interogatoriului, procurorul, probabil neprevenit, revizuindu-și notele, a pus o întrebare:

– Acuzatul a omis să declare de la cine anume a primit pachetul cu materiale subversive pe care le-a transmis călugărului Veniamin...

Din tăcerea sălii s'a auzit un „Pssst!" ascuțit, șuierat pe ultimele silabe ale procurorului. Acesta s'a făcut palid, magistratul a intervenit repede:

– Chestiunea e lămurită, declarația de la dosar e completă.

Și a suspendat ședința.

Când am reintrat în sală, Veniamina era în boxă. Eu am fost oprit la trei pași înapoia ei, așa încât ochii să nu ni se întâlnească. Acuzarea își luase măsuri amănunțite; judecătorul, viciind procedura confruntării, după care eu ar fi trebuit să pun întrebări și co-inculpata să răspundă, a invitat-o să repete în fața mea ceea ce declarase la anchetă și în instanță. Relativ fluent, ca pe o lecție bine învățată, dar la vreme de oboseală, Veniamina a prins a debita enormitățile construite de Securitate: eu îi vorbisem îndelungat despre Garda de Fier și Corneliu Codreanu, despre ordinele lui Horia Sima transmise prin posturi de radio clandestine... Înainte ca ea să ajungă la „fapte", am intervenit, indignat, cerând ca eu să pun întrebări, judecătorul, vădit satisfăcut, mă întrerupea; eu devenisem nedisciplinat, întrerupeam la rândul meu, am cerut ca, fiind vorba de o confruntare, co-acuzata să nu fie ținută cu spatele la mine. Veniamina devenise confuză, începuse să tremure, nu mai știa de cine să asculte, și-a întors capul spre mine, eu am prins momentul și i-am cerut să declare pe Dumnezeu și pe conștiința ei de călugăriță, pe amintirea maicii sale, dacă eu îi vorbisem vreodată de toate aceste lucruri. Judecătorul i-a poruncit să se întoarcă spre el.

– Ei? a întrebat-o, așteptând parcă în răspunsul ei propria lui sentință.

Ea se sforța acum să răspundă, se zbătea între un gând și altul... Mi se părea că sunt crud cu această femeie și-mi părea rău, dar mă îndârjisem. Evident, confruntarea nu mai era între mine și ea, ci între mine și Securitate, între mine și magistrat.

– De fapt, domnule judecător, a rupt Veniamina, de fapt nu mi-a vorbit așa, dar așa am înțeles eu.

Am scos un strigăt de triumf:

– Să se consemneze declarația: nu așa i-am vorbit eu, ci așa a înțeles ea! Să se consemneze!

Veniamina lăsase capul în pământ. Hotărât, începuse să dea înapoi, acuzarea era în panică. Scurt, judecătorul a suspendat ședința. Am fost scos din boxă, îmbrâncit într'o dubă și dus înapoi la Securitate, în celulă.

A trecut restul zilei fără să se întâmple nimic. A trecut și toată ziua următoare fără să se întâmple nimic. Nu știam ce să cred. Colegii de celulă erau de părere că procesul se suspendase, poate că se ceruse o completare a anchetei, poate că mă așteptau zile negre, sau poate – mai știi? – s'or fi sesizat „ăi mari" și or fi hotărât restabilirea adevărului. Ipotezele pușcăriașilor se cumpănesc de obicei între disperare și optimism.

De abia a treia zi (9 mai) am fost dus iarăși la Tribunal și am înțeles repede că procesul fusese continuat fără mine. Acum eram în boxă toți acuzații, nouăsprezece la număr; eu, în fruntea lor, ca „șef de lot", pe scaunul din vârful unghiului; în spatele meu, pe al doilea rând de scaune, Veniamina și Olimpiada, alături; în spatele lor era maica Xenia, o altă călugăriță din Viforâta. Pe ceilalți nu-i cunoșteam. Pe nici unul.

A început audierea martorilor. Toți, martori ai acuzării. Apărării nu i s'a admis nici unul. Un grup de avocați ședeau în băncile din față, cu nasul în dosare. Unul dintre ei se presupunea a fi al meu.

Primul martor a fost un preot din vecinătatea Târgoviștei, care slujise o vreme la mânăstirea Viforâta. Mi se pare că-l chema Popescu Gheorghe. Nu arăta a fi fost sub stare de arest. Potrivit mărturiei acestuia, eu vizitasem des mânăstirea de călugărițe, ținusem în biserică predici cu vădit caracter reacționar. Avusesem ședințe conspirative cu câteva maici, între care Veniamina și Olimpiada: ședințe secrete, cu ușile încuiate. Judecătorul asculta răspunsurile și le dicta apoi grefierului.

S'a arătat apoi o călugăriță pe care nu o cunoșteam. Și ea a declarat că ținusem ședințe secrete. Ascultam și mă miram de întorsătura pe care putea s'o capete o inocentă lectură a *Mioriței*; simpozionul devenise conspirație, prezența mea, crimă! La un moment dat, magistratul i-a pus călugăriței o întrebare piezișă:

– Unde dormea Anania când venea la mânăstire?

– La stăreție, a răspuns martora în chipul cel mai firesc.

– Inculpatul dormea noaptea la stareță, a dictat judecătorul.

Am ridicat mâna să pun o întrebare, să propun o corectură. Voiam să precizez că stareța nu locuia la stăreție, ci într'o altă casă, împreună cu bătrâna ei mamă. Nu mi s'a dat cuvântul. Nici după aceea nu mi s'a dat, nu am putut pune martorilor nici o întrebare. Magistratul părea hotărât să domine procesul, să nu mai aibă slăbiciuni ca aceea de a-mi fi acordat o confruntare în instanță.

Escortat de un plutonier de Securitate – care a rămas tot timpul în spatele lui –, a intrat în sală Costache Georgescu.

Acesta îmi fusese coleg de seminar, cu mai mulţi ani înaintea mea, era unul din fruntaşii Frăţiei de Cruce şi devenise apoi un aprig luptător legionar. Îl întâlnisem de câteva ori şi după absolvirea seminarului; avusesem convingerea că e unul din acele caractere frumoase şi purtasem un mare respect ţinutei sale demne. Vreo zece ani, poate mai mult, nu mai ştiusem nimic de el, viaţa ne răzleţise. M'am pomenit o dată cu „bădia Costache" la Patriarhie, pe vremea când eram bibliotecar. Am stat de vorbă în holul mic de lângă intrarea Palatului. Se adunase de pe drumuri, voia să se facă preot, trebuia să dea un examen de calificare şi venise să-mi ceară informaţii asupra materiilor de examinare, ca şi asupra unor manuale. Omul pierduse de mult contactul cu Teologia, voia să se orienteze şi eram singurul pe care-l cunoştea la centru. Acesta fusese tot obiectul conversaţiei. Acum, în instanţă, bădia Costache declara sub jurământ că eu îl chemasem spre a-i da instrucţiuni politice şi că-i încredinţasem misiunea de a relua contactul cu preoţii legionari din judeţul Prahova şi de a-i reorganiza în vederea unei vaste acţiuni de subminare a regimului. Ascultam, nu-mi venea să cred şi aveam tăria să nu urlu. Doamne, dar omul acesta îmi fusese şef, se menţinuse legionar – şi încă dârz – la vremea când eu nu mai aveam nimic în comun cu Garda de Fier; pe bădia Costache îl ştiam turnat în cremene... – chiar în aşa hal să-l fi adus tortùrile de la Securitate? Bietul om!

Apoi a apărut, tot escortat, Costel Constantinescu. Fost, şi el, coleg de şcoală, şi tot mai mare decât mine cu câţiva ani, funcţionase o vreme ca şef al „mănunchiului de prieteni", treapta pregătitoare a unei Frăţii de Cruce. Aşadar fusese unul din primii oameni în faţa cărora stătusem „drepţi" şi pe care, atunci, eram în stare să-i ascult orbeşte. Dacă pe bădia Costache îl văzusem – totuşi – o dată în anii din urmă, pe Constantinescu nu-l mai întâlnisem literalmente de prin 1937 (cred că anul în care el a absolvit Seminarul). Auzisem cândva, în treacăt şi întâmplător, de la nu ştiu cine, că luptase pe frontul din Rusia şi că fusese rănit, sau cam aşa ceva. Sub ochii mei şi în auzul meu, el declara acum că fusese trimis de Costache Georgescu la mine pentru un plus de instrucţiuni legionare şi că i le dădusem în biroul meu din biblioteca Patriarhiei...; potrivit acestora, el acţionase pe teren – tot în judeţul Prahova –, dar fusese descoperit de Securitate şi arestat. Şi pe el îl ascultam. Îmi şedea pe limbă o singură întrebare: să spună martorul unde anume se afla biroul meu din biblioteca Patriarhiei, cum se putea ajunge la el şi cum arăta. Dar magistratul a avut grijă să mă ţină tot timpul cu gura închisă. Doamne, ce i-aş mai fi încurcat cu întrebările!

Depoziţia lui Constantinescu însă m'a descumpănit lăuntric. Dacă, în alte capitole ale acuzării, fanteziile Securităţii îşi făcuseră totuşi puncte de referinţă în nişte fapte concrete, petrecute aievea (o lectură în cerc

restrâns la Viforâta, o întrevedere cu Costache la Patriarhie), depoziția acestui martor nu avea nici un sprijin, venea din gol și se întemeia pe gol: pe omul acesta nu-l mai văzusem *fizic* de douăzeci de ani!

Din acel moment am pus ochii într'un colț al tavanului și nu m'a mai interesat ce se petrece în sală. Vei admite, stimate cititor, că martorii care te acuză într'un proces nu pot fi uitați. Ei bine, te rog să mă crezi că numai printr'un abur de amintire mai pot bănui că au mai venit în acea sală și au depus preotul George Diță, preotul Gheorghe Mateescu; primul fusese șef de Frăție la același Seminar Central, al doilea devenise, ca student teolog, mai mare, șef de Grup și, în toamna lui 1940, ne conducea în marșuri legionare „cu Dumnezeu și cântecul, înainte!". Și nu sunt deloc sigur dacă au fost martori amândoi sau numai unul din ei, și nici din gura căruia am auzit că i-aș fi ordonat să saboteze pastoralele patriarhului, omițând la lectura în biserică acele pasaje care lăudau ori sprijineau regimul de democrație populară. Îmi știu doar gândul că inteligența Securității nu era, totuși, perfectă: maicii Veniamina i se ceruse să declare că eu eram acela care-i scria patriarhului pastoralele și că de aceea ele aveau un discret, dar evident caracter... legionar!

Tot ca prin ceață îi văd și pe martorii celorlalți acuzați. Am avut o singură tresărire: aflam că unul dintre inculpați era contabilul Minea, căruia – știam bine – maica Veniamina îi purta un puternic sentiment de iubire și cu care ar fi fost ispitită cândva chiar să se căsătorească. Reieșea din depoziții că Minea fusese arestat prin denunțul Veniaminei; iubita îi devenise unică acuzatoare, atât în timpul anchetei, cât și în proces, construcție pe care aș fi înțeles-o mai bine în monstruozitatea ei dacă aș fi știut atunci că aceeași Veniamina își mărturisise în instanță legături de intimitate cu mine, care aș fi fost și tatăl unui făt avortat.

Audierea martorilor a durat toată dimineața și o parte a după-amiezei, apoi i s'a dat cuvântul procurorului, care, bineînțeles, a făcut din mine nu numai un conspirator de profesie, ci și un monstru moral. Mi-a cerut maximum de pedeapsă, care putea duce până la cea capitală. Devenisem calm de tot, continuam să țin ochii în tavan și cred că aveam pe buze un surâs impertinent, care-l înfuria și mai tare pe procuror.

Când i s'a dat cuvântul apărării, mi-am văzut avocatul: un bărbat ca la patruzeci și ceva de ani, bine legat, cu geantă mare. Fiind avocatul „șefului de lot", a avut căderea nu numai de a vorbi primul, ci și de a face o introducere în numele colegilor lui. Introducerea mi-a făcut o silă imensă. Ea suna cam așa:

– Onorat tribunal militar, în calitate de cetățeni loiali ai Republicii Populare Române, de constructori ai socialismului și de martori ai uriașelor transformări ce se petrec astăzi în scumpa noastră patrie, noi nu ne solidarizăm sub nici o formă cu faptele criminale comise de

acuzaţii din boxă; dimpotrivă, le înfierăm. În calitate de apărători, însă, e datoria noastră să vedem..., să cercetăm..., să încadrăm... şi să rugăm onoratul tribunal a le da acuzaţilor o pedeapsă mai uşoară decât aceea pe care ar merita-o...

Cam pe tonul acesta au vorbit şi ceilalţi, fiecare „apărându-şi" clientul prin a începe să-l înfiereze.

Mascarada era teribilă. Nu mă mai gândeam la mine, care ştiam adevărul; mă gândeam la cei din sală, poate că oameni de bună-credinţă, impresionaţi de vigilenţa Securităţii şi de imparţialitatea Justiţiei. Am văzut în sală şi un general – cine-o fi fost – în uniformă, cu guler roşu; oricum, nu era din Securitate.

Şedinţa a fost suspendată pe douăzeci de minute, pentru deliberare. Magistratul a declarat că pentru timpul acestei pauze le acordă acuzaţilor vorbitor cu rudele şi dreptul de a primi pachete. Cei din spatele meu au ieşit toţi. Eu am rămas singur în boxă. La mine nu venise nimeni. Sau poate – mă gândeam – sunt pedepsit pentru atitudinea mea „duşmănoasă".

După exact douăzeci de minute s'a redeschis şedinţa. În picioare, acuzaţii şi-au ascultat sentinţele. Se începea cu mine. „Starea de fapt" suna (o transcriu după o copie legalizată a sentinţei, obţinută după eliberare): „Inculpatul, vechi legionar, după anul 1948 a reluat activitatea legionară, prin ţinerea legăturii de la om la om, prin organizarea ajutorului legionar, prin întâlniri cu vechii membri ai organizaţiei legionare cu care a purtat discuţii ostile regimului democrat-popular, prin toate acestea ducând o activitate în scopul de a schimba ordinea socială statornicită în statul nostru". Conform articolului 209 al Codului Penal şi articolului 463 al Codului Justiţiei Militare, eram condamnat la 25 (douăzeci şi cinci) de ani muncă silnică, zece ani degradare civică, o mie de lei cheltuieli de judecată şi confiscarea totală a averii personale. Încadrarea: „Crimă de uneltire contra ordinii sociale".

Pedepsele celorlalţi au variat – cred – între 5 şi 15 ani de închisoare, cu excepţia maicii Veniamina, care a primit şase luni, cu suspendare. Când magistratul rostise pentru mine douăzeci şi cinci de ani, am auzit-o pe Veniamina gemând a surpriză şi disperare; aveam impresia că e gata să leşine. Sentinţa mi-o ascultasem cu un calm desăvârşit şi cred că nu-mi ascunsesem un zâmbet sfidător; în fapt, o ştiam de mult, mi-o spusese König, mi-o spusese procurorul-şef, cu mult înaintea procesului. „Deliberarea" tribunalului durase douăzeci de minute pentru nouăsprezece inculpaţi, ceea ce însemna că soarta fiecăruia se hotărâse în numai un minut şi câteva secunde. Era clar, meşterii sinistrului circ se arătau grăbiţi să isprăvească şi să vâre fiarele în cuşcă.

Așa s'a încheiat procesul, în seara zilei de 9 mai 1959. Acum condamnații aveau voie să se vadă și să-și vorbească. M'am întors. Cele două călugărițe plângeau fierbinte, cu lacrimi mari.

– Iartă-mă, iartă-mă! se îneca Veniamina.

– Iartă-mă, părinte! sughița Olimpiada.

Doamne, ce calm eram! Le-am spus că înțelesesem totul și le-am îndemnat să se poarte bine pe unde vor merge. Dar vorbele mi-au fost retezate de sergenții de Securitate care ne porunceau să părăsim sala.

Am fost îmbarcați toți într'o dubă și purtați pe străzile orașului. Am amintit mai înainte că anchetele Securității erau atât de crunte încât ziua procesului – și a sentinței – devenise, pentru cei mai mulți, un fel de zi a mântuirii, un capăt al regimului de teroare fizică și morală sub ochiul necruțător al Ministerului de Interne. Cei din dubă se simțeau acum relaxați, li se făcuse foame, aveau poftă de mâncare, desfăceau pachetele primite la vorbitor și înghițeau, de pe genunchi, cozonac și ouă roșii. Nu știu cine – cred că mai mulți – mi-au îmbiat și mie câte ceva. Băgaseră de seamă că aveam mâinile goale, că nu mă bucurasem de favoarea unei întrevederi cu cineva dintre ai mei. Și, în definitiv, cu cine? Mult mai târziu am aflat că cumnată-mea fusese de față la prima zi a procesului, apoi Securitatea i-a sugerat că ar fi înțelept să stea acasă și să-și vadă de treburile ei. Acum nu mă simțeam obosit, mă apucase un fel de veselie subită, am început să umblu prin dubă, de la ins la ins, dând mâna cu membrii lotului meu:

– Domnilor conspiratori, a venit momentul să vă cunoașteți șeful!

Nu le mai țin minte numele (nici atunci nu le-am înregistrat prea bine); erau printre ei un medic, un colonel pensionar (sau „deblocat", cum se spunea), vreo câțiva muncitori, cei mai mulți din Târgoviște sau împrejurimi. Nici ei nu se cunoșteau între ei și nu-și dădeau seama după ce criterii fuseseră judecați și condamnați împreună. De mine nu auzise nimeni niciodată, în afară de călugărițe și de contabilul Minea, care – singurul – părea foarte abătut. Apoi m'am așezat într'un colț al dubei, alături de Veniamina. Mi-a șoptit:

– Să știi că te-am acuzat..., le-am spus că te urăsc...

– Dar mă urăști cu adevărat?

Mi-a întins o felie de pâine și un ou roșu. Le-am primit.

– Hristos a înviat!

Și a început să plângă.

Sergenții ne-au descărcat la Securitate, în gangul lung de la intrare, și ne-au înșirat cu fețele la perete, distanțați. Se făcuse întuneric, câteva becuri murdare ardeau din loc în loc. Am înțeles că nu mai suntem duși înapoi la celule și că vom primi bagajele acolo. Se simțea răsufletul ușurat al tuturor. Vom fi transferați la penitenciar! Gata cu

interogatoriile, gata cu tortùrile sau perspectiva lor! Ne vom linişti pe termen lung.

Aveam în faţă traista din celulă şi rucsacul de la magazie. Câţiva sergenţi umblau de la om la om, în control. Pe bagajul meu s'a aplecat un plutonier din paza arestului. Îl văzusem de multe ori, întotdeauna – ca toţi ceilalţi – încruntat şi rău. Fusese de faţă la proces, în echipa de gardă, dar plecase înainte de pronunţarea sentinţelor. Se făcea că umblă cu mâinile prin traistă şi, simţindu-mi obrazul aproape:

– Cât v'au dat? mi-a şoptit.

– Douăzeci şi cinci.

– Eh, cel puţin v'a admirat toată lumea, a suflat el şi a trecut repede la un altul.

Mi se păruse şi altădată că întrezăresc asemenea scăpărări de omenie la angajaţii Securităţii, oameni instruiţi în legea neîndurării, a asprimei, a vorbei răstite, a sprâncenei încruntate, a întunecimii de suflet şi îngustimii de minte. În noaptea arestării, un agent îmi vârâse în rucsac, conspirativ, o pereche de izmene flanelate pe care eu nu izbutisem s'o găsesc. În arestul din Uranus apăruse la un moment dat un sergent--major, un băieţandru, care se abătea evident de la regulă : seara, la închidere, în loc să spună prin vizetă „Culcă-te!", ca toţi ceilalţi caralii, şoptea „Noapte bună!". N'a stat însă mult pe acolo; într'o bună zi a dispărut. Acum, la Ploieşti, mă întâlneam cu vorba acestui plutonier, în care nu izbutisem să surprind încercarea de a-şi bate joc. Şi aveam să mai am o surpriză, la numai câteva minute. Lângă mine a apărut ofiţerul de serviciu, locotenent; obrazul lui îmi apăruse de multe ori la vizetă, aspru, scrutător, dătător de fiori. S'a aplecat şi el deasupra bagajului meu, chipurile căutând foaia de inventar pe care o rătăcise; în realitate a scos-o de undeva din palmă, ca un prestidigitator, şi mi-a dat-o să iscălesc de primire. Mi-a şuierat aceeaşi întrebare:

– Cât v'au dat?

– Douăzeci şi cinci.

– Eh, bun e Dumnezeu! a suflat el vorbele în rucsac. Şi au rămas acolo, până astăzi, printre boarfele mucezite. Cu ele am luat drumul adevărat al închisorii.

Sinistrul interludiu

Era după zece seara când am ajuns la penitenciar. Nu ştiu ce drum apucaseră femeile; le lăsasem acolo, în gangul de la Securitate, cu feţele la perete. Cei care am ajuns la puşcăria oraşului ne-am pomenit într'o cameră murdară care servea drept frizerie, unde ne aşteptau câţiva gardieni cu brice şi maşini de tuns. Unul dintre ei mi-a dat părul jos, din câteva forfecări grăbite, şi nu s'a îndurat ca mai întâi să-mi tundă barba şi apoi s'o radă: a făcut din ea un clăbuc, a tras cu briciul de două ori şi a aruncat-o pe podea, cu un râs de batjocură care aducea şi a înjurătură. Hainele preoţeşti mi-au fost puse în rucsac şi duse la magazie. Cu „sarsanaua" pe braţ (un maiou cusut la poale şi prefăcut în traistă cu urechi), am intrat într'o cameră largă, slab luminată, unde scrâşnetul uşii topise în secundă sforăiturile celor ce dormeau, îngrămădiţi, pe paturi suprapuse şi pe podele, şi se trezeau acum buimaci. Duhnea un miros greu de trupuri murdare; pe capetele paturilor atârnau rufe întinse la uscat, dintr'un colţ aburea miros de urină. Osândiţii se ridicau într'un cot şi se uitau întrebători la nou-veniţi.

Eram trei şi ne-am spus numele. Am simţit că se face senzaţie, rumoare, oamenii se ridicau să se uite mai bine. Înţelegeam că toţi auziseră de arestarea, ancheta şi procesul meu. „Şeful de cameră" avea voie să se ridice în picioare şi mi-a întins mâna în numele celorlalţi. Erau patruzeci-cincizeci de oameni acolo, viermuiţi pe podea, unii cu capetele pe picioarele altora, sau spânzuraţi, câte doi, pe paturi cazone, suprapuse până la tavan. Câţiva de jos au prins a se strânge unul în altul, să-mi facă loc, dar doi au sărit de pe patul cel mai de sus, s'au ghemuit repede unde au putut şi m'au poftit să mă duc în locul lor.

– Nu se face, ziceau ei, ca părintele Anania să doarmă pe podea.

Le-am mulțumit, dar am refuzat să ocup singur patul. Atunci am băgat de seamă că era cu mine domnul Minea și l-am poftit să dormim alături.

Minea însă nu putea să doarmă. Se zvârcolea de pe o parte pe alta, părea rătăcit, năuc, simțea nevoia să-mi spună în ureche toată tulburarea sufletului. Nu-i venea cu nici un chip să creadă că Veniamina, femeia pe care o iubea și pe care ar fi dorit să și-o facă soție, pe care o îmbrățișase, înfruntând păcatul și pedeapsa lui Dumnezeu, la care se uitase ca la o icoană a frumuseții de chip și curăției de suflet, fusese în stare să construiască pe seama lui un denunț și să susțină o acuzare. Omul nu făcuse niciodată politică, era un funcționar liniștit și conștiincios; în vacanțe îi plăcea să colinde mânăstirile și-l cunoscuse la Slatina pe părintele Arsenie Papacioc, fost legionar, devenit călugăr, cu care a avut un schimb de scrisori. Papacioc fusese arestat; scrisorile lui Minea, găsite la el, căpătaseră la Securitate proporțiile catastrofale ale unui cifru conspirativ, în care „credința noastră" s'ar fi tradus cu „credința legionară", „sper să ne mai vedem" ar fi însemnat „vom ține legătura", și așa mai departe, interpretări în care fantezia Securității se dovedise extrem de bogată. Interpretările acestea însă se aflau rostite în declarațiile maicii Veniamina, care le atesta autenticitatea; uluit, Minea nu-și crezuse urechilor auzind cum iubita mărturisea în instanță că deține „cifrul" scrisorilor din chiar gura lui, în momentele de intimitate și confidență. Sufletul omului de lângă mine era acum un iad în care se năruia tot cerul lui Dumnezeu.

Penitenciarul orașului era închisoare de tranzit, unde condamnații își așteptau – săptămâni și luni – transferul la pușcăria de termen lung. Nimeni nu știa când pleacă și încotro. Programul era zilnic același, cu numărătoare dimineața și seara, hrană la ore fixe, o jumătate de ceas de plimbare în cerc, afară, în curte, și măruntele mizerii ale vieții în comun, începând cu folosirea hârdăului și sfârșind cu distribuirea apei de băut și spălatul rufelor.

Era însă răcoare, afară bătea vântul, mi-am pus căciulița de lână pe capul chilug, mă plimbam în cerc, cu mâinile la spate, în rând cu ceilalți, și încercam să mă adun de prin toate întâmplările.

– La dumneata se uită, mi-a șoptit cel din spate.

Pe după gratiile camerelor vecine se îngrămădiseră capete câte puteau să încapă, nerase, cu ochii mari. Cei din lotul meu fuseseră răsfirați prin toată pușcăria și răspândiseră vestea că eram acolo. Nu mă simțeam bine; aș fi vrut să fiu un anonim, un pușcăriaș oarecare, să trec printre oameni neobservat. Nu se putea. Destinul numelui mă urmărea și acolo unde ar fi trebuit să fiu un simplu număr.

La prânz, ciorbă cu mămăligă rece, bătută cu lopata, apoi după-amiază leneșă, cu șoapte în câte doi-trei. Mulți dintre colegi ar fi vrut să știe

mai multe despre procesul meu, dar nu aveam chef de vorbă, mă ajunsese oboseala, patul mi se părea prielnic. În cameră stăruia doar un zumzet de vorbă scăzută. Un grup de muncitori se adunaseră într'un colţ, pe podea, şi cântau încet un imn al minerilor; nu-l mai auzisem niciodată, şi melodia aceea, grea, bolovănoasă, aspră, mi-a rămas multă vreme în minte[1].

Spre seară s'a deschis uşa şi a apărut un gardian cu o hârtie:

– Care e Anania?

Am sărit în poziţie de drepţi.

– Fă-ţi bagajul!

Doamne, mă gândeam îngrămădindu-mi lucruşoarele în sarsana, atât de repede? Şi unde?

Minea mi se plânsese că, tuns, îi era frig la cap şi nu avea nimic să şi-l acopere. Am avut timp să-mi iau rămas-bun, acolo, pe patul de sus, şi să-i las o bască pe care o aveam de rezervă. Şi am plecat.

Eram, după numai o zi, înapoi la Securitatea din Ploieşti. Mi s'a făcut reîncarcerarea şi, cu ritualul ochelarilor negri, am fost dus la celulă.

Dacă cineva ar verifica acurateţea acestor amintiri printr'o confruntare cu scriptele arestului, ar afla multe nepotriviri în ce priveşte, mai ales, cronologia vieţii mele de celulă. Nu numai zilele semănau una cu alta, ci şi camerele: aceeaşi aşezare a paturilor, aceeaşi fereastră, sus, cu gratii şi plasă de sârmă, acelaşi bec deasupra uşii, acelaşi closet turcesc, aceeaşi vizetă cu spion. Şedeai un timp cu câţiva camarazi, unul sau mai mulţi plecau, unul sau mai mulţi le luau locul, într'o continuă vânturare de chipuri şi suflete. La Securitate, criteriul acestor mişcări era legea secretului: doi în aceeaşi cauză sau înrudiţi cu ea nu trebuiau să stea împreună şi nici să fie mutaţi într'o celulă cu alţi înrudiţi. Nu aveai voie să ştii cine a mai fost arestat în legătură cu tine sau ce a declarat el la anchetă. Apariţia unui nou-venit însă mai putea să însemne ceva (şi de aceea era privită, cel puţin o vreme, cu foarte multă rezervă): plantarea unui „turnător", spion al Securităţii, care avea menirea de a culege din celulă tot ceea ce ofiţerii nu puteau obţine în camera de anchetă, sau chiar în aceea de tortură. Privilegiul de a dormi pe pat le revenea celor cu vechime mai mare; cei mai noi dormeau pe jos, dar de

1. Cântecul acesta l-am mai auzit, copleşit de emoţie, după 41 de ani, în 2000, când, ca arhiepiscop, am poposit în adâncul minei de sare din Ocna Dejului, ca să sfinţesc biserica săpată acolo în stâncă, şi unde am fost întâmpinat de minerii locului cu vechiul imn, care era şi al lor. Fulgerător mi-a revenit în minte grupul minerilor din nordul Prahovei, care ieşiseră dintr'o ocnă şi intrau în alta.

îndată ce unul din ei își avea un anume stagiu, „avansa” pe patul unui senior care părăsea celula. Iată de ce totul mi se pare atât de amestecat astăzi; când mă gândesc, de plildă, la patul din dreapta ușii îl văd când pe Constantinescu, când pe Comănescu, și nu știu care dintre ei a fost întâi și care pe urmă. Nu știu măcar nici dacă atunci, la revenirea în Securitate, am fost dus îndărăt în celula de dinaintea procesului sau într'o alta. Ar fi oare atât de important?

Anchetatorii continuau să bată crunt și eram încredințat că aceasta fusese rațiunea readucerii mele la Securitate: să fiu torturat pentru atitudinea mea de la proces, pentru confruntarea cu Veniamina, pentru retractarea declarației, pentru denunțarea publică a chinurilor sub care-mi fusese smulsă o mărturisire falsă. Dar nu mă tulbura nimeni cu nimic, nici în prima zi, nici în a doua, și nici multă vreme după aceea. Colegul meu de pat, Zamfir, a fost adus într'o seară zdrobit în bătaie. Lângă el, în mijlocul odăii, sergenții au aruncat o sticlă cu spirt și o pungă cu pudră de talc. L-am urcat pe pat. Omul era inconștient, gemea și aiura, tot trupul îi era tremur. Toată noaptea i-am pus comprese cu spirt și apă rece, schimbându-le la o jumătate de ceas. În câteva zile a prins a se vindeca. Îi ceruseră să declare că a primit un ajutor legionar de la niște veri ai lui; învinuirea era neadevărată, omul rezistase cât putuse și până la urmă, la limita puterilor, a iscălit o declarație de recunoaștere. După două sau trei săptămâni l-au chemat din nou la anchetă și din nou a venit zdrobit în bătaie; anchetatorul pretindea că-i verificase prima declarație, o găsise neadevărată și-l trimisese în camera de tortură pentru faptul de a fi... mințit! Zamfir îmi povestea printre sughițuri și nu se putea abține să și râdă, ca un nebun, de absurdul situației: întâi mă bat ca să spun o minciună și apoi mă bat pentru că am mințit!.. Doamne, Doamne!...

Mult mai crunt bătut era un om foarte voinic, cu trupul bine legat, care mai trecuse de multe ori prin anchete, condamnări și pușcării. I se spunea Popescu-CFR. Fusese cândva impiegat de cale ferată, prin părțile Buzăului, și comandase o oarecare unitate legionară, cu care trecuse și prin campanii electorale. Cunoscut ca unul din luptătorii dârji ai Gărzii de Fier prin acele locuri, se presupunea că știe multe lucruri despre legionarii încă necunoscuți și că avea multe legături, deși omul pretindea că încetase de mult orice activitate. Anchetatorii, disperați că nu scot nimic de la el, îl puneau „pe fus” și-l trimiteau la celulă într'un hal care mă înfiora. Ajutat de Zamfir, îl urcam pe patul lui, de lângă fereastră, și-i schimbam compresele și-i ștergeam sudoarea de pe frunte și-l liniștеam cât se putea. Călăii trimiteau apoi sanitarul să-i facă injecții de întărire, îi dădeau supliment de hrană și, în două săptămâni, când îl repuneau bine pe picioare, îl luau din nou la interogatoriu și din

nou îl aruncau în celulă mai mult mort decât viu. Ciclul acesta s'a întâmplat de câteva ori. Într'o asemenea noapte, bietul Popescu-CFR arăta mai rău ca oricând. Tot trupul îi era negru, tălpile umflate cât butucii; inconştient, gemea cu scâncete. Îl vegheam la marginea patului. La un moment dat s'a trezit şi a dat semne că ar vrea să meargă la toaletă. L-am sculat pe Zamfir, l-am luat amândoi pe Popescu de subsuori, l-am purtat pe sus la closetul din colţ şi l-am ajutat. Urina roşu.

– De ce mă ţineţi aşa? a prins el a vorbi. De ce mă ţineţi, fraţilor, aşa?... Hm? Nu cumva m'au bătut?

– Ei, lasă asta, linişteşte-te!

– Nu cumva m'au bătut?

Omul a început a râde prostеşte, un râs care-mi dădea fiori.

– Hă-hă, să ştii că m'au bătut... Hă-hă, te pomeneşti că m'au bătut... Hă-hă, şi m'au bătut rău? Hî-hî!...

Hotărât, îşi ieşea din minţi. L-am întins pe pat şi toată noaptea l-am ţinut cu şervete ude pe cap. Într'un târziu a adormit şi a dormit somn adânc, care i-a făcut bine. A doua zi s'a sculat întreg. Nu-şi amintea monologul.

– He-heei, fundul încă mă ţine, fraţilor, dar capul, nu ştiu cât.

În arestul Securităţii trebuie să mi-l amintesc, neapărat, pe acel bărbat uscăţiv, înalt, îmbrăcat în zdrenţele unei uniforme vărgate, de puşcăriaş, pe care l-am găsit întins pe patul lui de ciment. Purta pe cap o căciulă soldăţească, de oaie, şi fuma un muc de ţigară cu ajutorul unui trabuc din miez de pâine. Îl chema Traian Comănescu, fost legionar, şi făcea închisoare de 16 ani. Fusese adus de la Aiud pentru – spunea el – un supliment de anchetă. Atâta tribut de suferinţă impunea respect şi, mai ales, încredere, aşa încât i te puteai deschide cu toată inima. Era o istorie vie a Aiudului, cunscuse o mulţime de oameni şi întâmplări şi povestea îndelung, cu lux de amănunte, pierdut în amintiri. Îi plăcea să fie ascultat şi nu se lăsa rugat de două ori spre a-ţi istorisi a patra oară aceeaşi întâmplare, dar într'o altă variantă, de unde puteai să înţelegi uşor că insul suferea de mitomanie. Numai despre ancheta lui vorbea puţin, în termeni vagi, se întorcea mai întotdeauna cu ţigări şi fără poftă de mâncare. Avea nervii tociţi şi, aţipit, urla ca un taur când vreunul din noi ar fi ciocnit uşor cana pe masa de beton. Ce rost avea el acolo, nu era greu de bănuit. Mult mai târziu, la Aiud, pomenindu-i numele, aveam să aflu că acest Comănescu devenise unul dintre cei mai perfizi informatori ai Securităţii (încă de acolo, din marea închisoare) şi că îndată după „ancheta" de la Ploieşti fusese pus în libertate.

Pe mine nu mă întreba nimeni nimic. Treceau săptămâni după săptămâni, nu eram scos la anchetă, nu eram interogat, nu eram bătut. Parcă mă uitaseră toţi, şi nu simţeam că nervii mi se biciuiau de atâta aşteptare şi incertitudine.

* * *

Într'o bună zi am fost scos din celulă, am primit hrană rece și apoi dus cu un Jeep la București, unde m'am trezit în arestul de pe Uranus. Mi se spusese că voi fi martor (al acuzării, bineînțeles) în procesul lui Radu Gyr.

Aici trebuie să mă opresc un moment și să-mi amintesc bine că am fost martor în procesul lui Gyr înainte de a fi avut loc procesul meu. La acesta din urmă, în timpul rechizitoriului, procurorul a subliniat legăturile mele cu Radu Gyr, comandant legionar, „condamnat la moarte pentru crimele lui împotriva noii orânduiri sociale". Da, da, am auzit bine expresia „condamnat la moarte" și nu l-am crezut pe procuror, spunându-mi că folosește o expresie gratuită numai spre a da o notă foarte gravă acuzării pe care o dezvolta patetic.

Așadar, trebuie că am fost dus la București în primăvara lui 1959..., dar cine și-a putut da seama de cum arăta afară? În regimul ochelarilor negri am văzut celula din Ploiești și am mai văzut-o pe aceea de pe Uranus. Îmi era foame când am ajuns, am desfăcut pachetul cu mâncare și am găsit pâine, o bucată de brânză, una de slănină și... două cepe. Mai era cineva în celula aceea și l-am îmbiat să mănânce cu mine și din toate bunătățile de acolo a ales ceapa și am rămas și eu cu una și am început să le ronțăim amândoi, goale și crude, cu o poftă de necrezut; de aproape un an nu mai pusesem pe limbă nimic proaspăt.

În camera de anchetă era un ofițer, apoi a venit Enoiu.

– Mâine vei fi martor în procesul lui Gyr, a zis el aspru, știi ce ai de declarat.

– Știu, domnule căpitan: ceea ce am declarat și la anchetă.

– E vorba de poeziile acelea legionare, înregistrate de dumneata pe bandă.

– Acele poezii nu au conţinut politic; lucrul acesta l-am precizat la anchetă și am semnat o declarație în acest sens.

– Noi am constatat că ele sunt poezii legionare, iar el a recunoscut. Așadar știi ce ai de spus.

– Îmi voi susține declarațiile de la anchetă.

– Ții neapărat să treci pe unde-ai mai trecut? și-a repezit el vorbele, apăsat.

Cred că toată iuțeala acelei cepe mi-a năvălit în sânge:

– Domnule căpitan, înainte de a depune ca martor mi se va cere să jur că spun adevărul, și sunt hotărât să-l spun. Nu mă puneți în situația de a mai adăuga unul, că mi-ați cerut, sub amenințare, să calc legea și să jur strâmb.

Șeful de anchetă și-a oprit înjurătura în gât și a părăsit camera, trântind ușa. Știam că, cel puțin în seara aceea, nu mă vor bate.

Camera de așteptare a tribunalului era plină de martori, așezați pe scaune, cu fața la perete, păziți prin mijloc de sergenți înarmați. Mă întrebam cine o fi bărbatul în costum vărgat, cu manta și căciulă, care ședea lungit pe podea; părea slăbănog, paralitic. Prea mult nu puteam vedea pe la coada ochiului, și nici nume nu țin minte, din cele strigate de aprozi. Când a fost strigat și al meu, omul de pe podea a ridicat capul și s'a uitat la mine cu interes, ca și când și-ar fi spus: ăsta e Anania?

Asistența era puțină în procesul lui Gyr; oricum, mai puțini în sală decât în boxa acuzaților. Prin ochelarii lui enormi, poetul privea tăcut. Din treacăt le-am văzut, pe banca din față, pe doamna Flora, soția poetului, și – mi se pare – pe Monica, fiica sa.

După o seamă de întrebări preliminarii și altele anoste, magistratul s'a referit la poeziile „cu caracter legionar" ale acuzatului Radu Gyr, înregistrate de mine pe bandă de magnetofon. M'am grăbit să precizez că nu am cunoștință de nici o poezie cu un astfel de caracter, înregistrată de mine. (Îl văzusem pe Enoiu în sală și mă întrebam ce va urma.) Judecătorul a surâs subțire, ca un triumf anticipat:

– Bine, să vedem!

Și a făcut un semn cuiva. Am întors capul. În latura din stânga a sălii mi-am văzut magnetofonul pe o masă, manevrat de un ins în civil. În aer a răsunat vocea frumoasă a lui Gyr, recitând câteva strofe (Gyr spunea versurile, într'adevăr, foarte frumos.)

– Recunoști acest text? m'a întrebat magistratul.

– Da, e un text al lui Radu Gyr, înregistrat de mine pe bandă de magnetofon.

– Ce anume text?

– Un fragment din „Balada ucenicului cu ochi albaștri".

– Bine. Așadar, e vorba aici de doi ochi...

– ...albaștri.

– Nu culoarea ne interesează, m'a repezit magistratul. E vorba de doi ochi.

– Da, de doi ochi, am repetat eu, complet nedumerit, ca la lectura unui text suprarealist.

– Ia spune-mi, te rog, care era semnul electoral al Partidului „Totul pentru Țară"?

M'am gândit puțin.

– Eram mic pe atunci..., nu cred că aveam mai mult de cincisprezece ani, dar, după câte-mi pot aminti, era un pătrat cu două puncte.

– Exact! Un pătrat cu două puncte. Două puncte ca doi ochi. Și? nu vezi nici o legătură între acele două puncte ale Gărzii de Fier și cei doi ochi din poezie?

Îmi plăcuse enorm balada aceea, o ascultasem de zeci de ori, îmi plăcea simbolul ucenicului-înger care venea noaptea, pe o scară de lumină, și desăvârșea lucrul truditului olar. Arghezi credea la fel, că inspirația artistului vine de dincolo de el, de sus, din mister. La auzul acelei interpretări vulgare am simțit cum îmi fierbe indignarea în gâtlej, îmi venea să urlu: Domnilor, dacă sunt cumva străini în sala aceasta, ne facem dracului de râs cu atâta prostie!... Dar nu am avut tăria să urlu. M'am mulțumit să răspund:

– Nu văd nici o legătură. Îl admir pe Radu Gyr ca pe un poet de seamă, dar îl cred incapabil de o asemenea fantezie.

Eram nemulțumit. Mă exprimasem dulce, ar fi trebuit să strâng pumnii și să urlu. De ce n'o făcusem? Eram, totuși, un laș? Mă stăpâneam fiindcă-l văzusem pe Enoiu? Nu e exclus ca acest examen de conștiință fulgerător să mă fi prăbușit, pentru un minut, într'o și mai mare lașitate. Magistratul m'a întrebat despre legăturile mele cu Traian Bocioacă. Acesta era prieten bun (și fost coleg) cu Radu Pătrășcanu; prin el mă regăsise, după mulți ani, și venise la mine în casă. Îl suspectam puțin, datorită faptului că se afișa întotdeauna, neobișnuit de deschis, ca legionar constant, pe poziții extreme, și-și exprima nemulțumirea că până și Radu Gyr „abdicase" de la intransigență și-și negocia publicarea operei literare. În timpul anchetei mă tot întrebam de unde și de la cine o fi știind Securitatea atâtea amănunte asupra relațiilor mele cu Gyr și deseori îmi reproșam că nu fusesem mai prudent față de Bocioacă. Acum, la proces, magistratul îmi punea o întrebare (care, vai!, nu-mi fusese pusă la anchetă):

– Ce-a zis odată Bocioacă depre Radu Gyr?

– A spus că el ar fi... „ultimul bastion al Mișcării Legionare".

Din spatele meu am auzit un „aaa!" de surpriză și spaimă, al unor femei. Desigur, doamna Flora, poate și soră-sa, poate și Monica... Așadar scăpasem o afirmație gravă; gravă nu pentru Traian (ah, numai el putea să „toarne" acea conversație), ci pentru Gyr: ce crede lumea despre el, ce trece el în ochii lumii; așadar, un „ultim simbol", care trebuie distrus. Îmi venea să intru'n pământ. Fusesem un laș? Mă pornisem împotriva lui Bocioacă sau îmi fusese frică de Enoiu și voisem să-mi răscumpăr ceva din „vina" de a fi negat caracterul politic al baladei? Nu știam atunci, și nici acum nu știu. Nu voiam să cred că făcusem o declarație gravă. Poate că de aceea, la procesul meu, nu l-am crezut pe procuror că Gyr ar fi fost condamnat la moarte; nu l-am crezut pentru că *nu voiam* să-l cred. Încercam să mă alung din vină. Dar mă urmărea acel „aaa!" de spaimă al femeilor de pe bănci. După ce am iscălit depoziția și m'am întors, nu le-am văzut (nu m'am uitat la ele) decât o secundă: ședeau împietrite, cu ochii țintă la mine.

Aprodul a strigt apoi: Petrașcu Nicolae! Doi gardieni l-au ridicat pe omul de pe podea și l-au dus de subsuori în sala de ședințe. La întoarcere nu l-au mai lăsat jos, ci l-au dus către ușă. M'au luat și pe mine și ne-au urcat pe amândoi într'un Jeep. Lui nu i-au pus ochelari negri.

În aceeași zi am fost transportat înapoi la Ploiești, fără să mă întrebe nimeni nimic. Călătoream orbește și-mi părea rău că nu fusesem bătut. Nu-mi dădeam seama că, atunci, nu puteam fi torturat; mi se apropia procesul și trebuia să apar în public ca un om bine tratat, omenește, de umanismul socialist.

Într'un foarte târziu și într'o foarte de dimineață am fost vârât într'o cameră de anchetă, la demisol, și lăsat să aștept. Doamne, ce mai aveau cu mine?

Mi s'a adus acolo gamela cu cafea și felia de pâine. Apoi a venit un ofițer, mi-a pus pe masă multe coli de hârtie, creion, țigări, și mi-a spus că trebuie să scriu tot ce n'am declarat la anchetă. Dacă mi se tocește creionul, să bat în ușă și să-i cer sergentului să mi-l ascută.

– Am declarat tot, nu mai am nimic.

– Te mai gândești. Timp ai, liniște ai, nu te grăbi, nici noi nu te grăbim. Tot ce n'ai spus!

Vreme de patru ceasuri nu m'am atins de creion. Pentru masă am fost dus în celulă, apoi încuiat din nou în acea cameră. Nici în restul zilei n'am scris nimic. Seara a venit ofițerul și a văzut hârtia albă.

– Am declarat tot, nu mai am nimic de spus, am zis eu.

– Bine, te mai gândești.

Comănescu pretindea că nu e nimic grav, că la condamnarea mea de 25 de ani nu se mai putea adăuga nimic, orice-aș fi scris, că cine știe ce mai vrea Securitatea de la mine.

A doua zi de dimineață, îndată după spălare, am fost dus din nou în camera de anchetă.

– Domnule anchetator, de ce nu-mi luați un interogatoriu? De ce nu-mi puneți întrebări precise la care trebuie să răspund? Nu știu ce înseamnă „spune tot ce n'ai spus". Trebuie cumva să-mi povestesc copilăria?

– Nu încerca să fii ironic, a zis el calm. Dumneata știi ce ne interesează: patriarhul și sfetnicii lui apropiați, atmosfera reacționară din jurul lui. Tot ce n'ai declarat.

Rămas singur, am descoperit un păianjen în fereastra oarbă, căptușită cu sârmă. Țesuse o pânză mare și sta la pândă. L-am urmărit așa vreo două-trei ceasuri, apoi i-am aruncat pe pânză fire de tutun și el se repezea ca un năuc și se întorcea dezamăgit în colțul lui. Nu mai urmărisem niciodată un păianjen atât de aproape și atât de îndelung. Îmi părea bine că aveam cu ce-mi trece vremea.

Prânzul l-am mâncat tot în celulă. Apoi în camera de anchetă am descoperit o muscă și mi-am adus aminte de Mariţa. Mariţa era musca pe care o avusesem în celulă înainte de proces. Toţi, de comun acord, o botezaserăm așa, o iubeam ca pe singura ființă vie ne-umană din mijlocul nostru, lăsam într'adins pentru ea picături de zeamă de arpacaș și o căutam cu ochii și o strigam pe nume ori de câte ori se întâmpla să fie ascunsă prin cine știe ce ungher, poate obosită de atâta afecţiune. Când, după vreo două zile de absenţă, n'am mai văzut-o nicicum, ne-a cuprins pe toţi o mare tristețe și alte vreo două zile am stat mai mult tăcuţi, ca după o înmormântare, deși puteam bănui că Mariţa o zbughise pe ușă, spre libertate, odată cu unul care era dus spre camera de tortură. Poate că musca aceasta de acum intrase odată cu mine, dar nu putea fi Mariţa, ci o alta, oricare alta, din miile de muște care pot popula văzduhul unei închisori. Sau, mai știi? Musca se plimba de colo până colo, în timp ce păianjenul se zbârcea de foame. Desprinsese firele de tutun de pe pânză și ședea, lihnit, în colţul lui, așteptând.

Oare ce face păianjenul când i se prinde o muscă? m'am întrebat, ca un prost. Ar fi interesant de știut. Poate că Fabre o spune în tomurile lui entomologice, dar eu n'am ajuns și la acest capitol. Ce păcat!

Păianjenul pândea o pradă oarecare, eu pândeam acum musca, momentul când, în sfârșit, va cădea în cursă. Uitasem de sentimentalismul meu pentru Mariţa și doream cu tot dinadinsul s'o văd încleiată în evantaiul de borangic fin al monstrului pe catalige. Dar momentul întârzia. A-ha, mi-am zis, șansa unui păianjen „liber" e în poziţia soarelui faţă de pânză, în felul cum cade lumina pe ea, de-a dreptul sau dintr'o parte, și o face invizibilă; blestematul acesta de bec, nemișcat pe locul lui, menţine pânza la vedere și musca o ocolește cu grijă. Ce-ar fi să-mi asum, pentru moment, rolul soarelui?

Am început, iubite cititor, o vânătoare teribilă în camera aceea de anchetă și până la urmă am izbutit să prind musca în palmă – având grijă să n'o strivesc – și am aruncat-o în pânză. Bestia a făcut un salt până la jumătatea drumului, s'a întors în colţ, a stat câteva secunde, apoi s'a repezit să constate realitatea în materialitatea ei, prin toate simţurile. Atunci am văzut că păianjenul nu-și atacă prada dintr'odată; o înconjoară de mai multe ori, trece peste ea cu pântecele lui păros, o îmbrăţișează și o lasă. E un joc lung, ca al pisicii cu șoarecele, dar mult mai simplu și mai elegant, totul culminând într'un dans plin de graţie și voluptate, după care monstrul se face că se ascunde în colţul lui, de unde se repede, dintr'un salt, la pradă, o înţeapă cu acul și începe să-i sugă mâzga. Am urmărit toată această scenă cu un imens interes, cucerit de noutatea spectacolului, ca o adolescentă care vede întâi o luptă de gladiatori într'un circ roman. Nu simţeam nici un fel de milă

pentru biata musculiţă – victima mea, de fapt – care se zbătea neputincioasă în cleiul pânzei, cutremurată de groază.

Mi-am adus aminte apoi că am de scris şi am început să aştern pe hârtie fapte cunoscute, pe care le declarasem şi la anchetă, cu conştiinţa că umplu un spaţiu alb şi, până la urmă, voi fi lăsat în pace. Ofiţerul a luat cele câteva pagini.

– Vezi că merge?

A doua zi, dis-de-dimineaţă, cu acelaşi ritual, eram în aceeaşi cameră. Cadavrul musculiţei, supt şi uscat, fusese desprins pe pe pânză şi zăcea pe dunga ferestrei, jos. În colţul lui, păianjenul aştepta o alta.

Am prins a continua istorisirea de unde o lăsasem şi, pe măsură ce scriam, creştea în mine un fel de poftă de a spune, de a mărturisi, de a-mi descărca sufletul şi năduful, de a denunţa, de a nu lăsa să-mi scape nici un amănunt. Mai mult, îmi răsturnasem perspectiva şi, de unde până aici mă dominase tendinţa de a-mi apăra prietenii şi de a pune cât mai puţin pe seama lor, acum simţeam un fel de voluptate să le descopăr fapte şi atitudini ce-i calificau drept adversari ai regimului.

Pornirea aceasta – căci era o pornire – m'a stăpânit şi în ziua următoare, şi-mi amintesc nu numai de Firmilian şi Valerian (Zaharia), foşti legionari deveniţi arhierei şi membri ai Sinodului, ci şi de – cu mai multă mâhnire – de mitropolitul Tit Simedrea, fost al Bucovinei, om care nu făcuse politică, dar, după spusele mele, era autorul unor ectenii speciale antisovietice, pe care le difuzase în timpul războiului din Răsărit. Pe un asemenea om – ziceam eu – şi-l făcuse patriarhul duhovnic! Pe episcopul Teoctist Arăpaş îl văzusem odată plângând la mormântul lui Ştefan cel Mare şi-i denunţam acum lacrimile ca pe o mărturie a sentimentelor lui naţionaliste şi, deci, reacţionare. Scriam, scriam şi nu mă opream şi mă miram de mine şi continuam să scriu, prins de un fel de furie împotriva tuturor celor ce erau atunci liberi în timp ce eu zăceam în puşcărie. Scriam ca un apucat, ca un posedat, devenisem rău. Eram, până la un punct, conştient de ceea ce făceam, dar simţeam o plăcere dureroasă de a-mi biciui astfel conştiinţa şi de a săvârşi o nelegiuire împotriva propriei mele naturi.

În noaptea aceea nu puteam adormi, mă gândeam la ceea ce aş putea scrie în ziua următoare. Deodată m'a săgetat o întrebare: Ce se întâmplă cu tine? De ce ai prins musca şi ai aruncat-o în gura păianjenului? De ce te repezi cu atâta furie împotriva unor oameni pe care-i stimezi şi-i iubeşti? Ce se întâmplă cu tine?

O umbră mi s'a luat – o clipă – de pe ochi: descopeream că întotdeauna fusesem scos din celulă foarte de dimineaţă şi întotdeauna mi se adusese cafeaua în camera de anchetă; numai pentru prânz şi cină eram adus în celulă, unde îmi primeam porţia scoasă cu polonicul din hârdău.

Auzisem – fără să fi crezut prea mult – că Securitatea obișnuiește să pună droguri în mâncarea unor deţinuţi, „droguri de sinceritate”, care-i fac să-și schimbe psihologia și să declare tot ce știu[1]. Cineva îmi citase cazul părintelui Benedict Ghiuș, care ar fi fost – poate din greșeală – supra-drogat și ajunsese să sară într'un picior prin celula de la Uranus, în timpul anchetei. Dar, repet, nu eram dispus să dau prea multă crezare unor asemenea presupuneri.

În dimineaţa următoare am primit gamela cu cafea tot în camera de anchetă, dar de data aceasta am pândit să se depărteze sergentul și am vărsat conţinutul în oala de noapte, apoi mi-am deșertat cât am putut băşica udului (cafeaua, și aşa, era destul de spălăcită). În timpul zilei m'am căznit să beau cât mai multă apă și să adaug cât mai multă urină peste lichidul suspect. Scrisul mi l-am continuat cu ceva mai puţină râvnă.

A doua zi am repetat „figura” și am scris mult mai potolit. Oricum, simţeam că mă trezesc, că-mi revine controlul întreg al conștiinţei, am prins a debita banalităţi și a face literatură (îmi amintesc de un portret al lui Andrei Scrima, pe care cred că l-aș semna și acum ca pe o mică piesă de virtuozitate stilistică).

În ziua următoare am început să-mi amintesc lucid de ceea ce scrisesem mai înainte; mă prindea mirarea, rușinea, scârba de mine însumi, aveam mustrări de conștiinţă. Păianjenul din fereastră (și acest păianjen este o realitate, iubite cititor, nu o metaforă) lihnise aşteptând o nouă pradă. I-am spus ofiţerului că nu mai am nimic de declarat. Am fost dus la celulă și lăsat în pace.

* * *

Nu mai știu cât timp a trecut după aceea. Mă căzneam să uit întâmplarea și izbuteam s'o uit. Dar am căzut, încetul cu încetul, într'o stare de adâncă depresiune sufletească, îmi era silă de mine și de toţi oamenii. Îmi veneau în minte, tot mai stăruitor, toţi prietenii pe care – cu prilejul lecturii dosarului – îi descoperisem a fi fost informatori sau martori împotrivă-mi; numele lor se grămădeau, vinovate, într'o noapte de cuget, și nu-mi dădeam seama că eu le îngrămădeam aşa, ca să-mi

1. Mult mai târziu aveam să aflu de existenţa scopolaminei, supranumită „serul adevărului”, un drog care acţionează asupra sistemului nervos central și prin administrarea căruia un interogat este silit să spună tot ce știe. În cele mai dezvoltate ţări, folosirea lui este ilegală și fără efecte în instanţele de judecată (Encarta, 2007).

ascund conștiința propriei mele vinovății. Ideea sinuciderii nu m'a încercat niciodată, dar atunci m'a încercat un gând mult mai grozav, să renunț la lumina ochilor, să nu mai văd o omenire care nu mai merită să fie văzută. Zile și zile m'a urmărit acest gând, până ce a devenit hotărâre. Trebuia să-mi înțep ochii, să li se scurgă lumina pe perina nesomnului meu.

Îmi trebuia un obiect ascuțit, pe care nu-l aveam și nici nu era chip să-l aflu. Aveam însă în traistă o perie de dinți ruptă, dintr'un material plastic foarte tare. Frecată îndelung de piciorul aspru al măsuței de beton, de lângă pat, coada periuței putea deveni o andrea cu vârful bine ascuțit, în stare să pătrundă în globul ocular fără prea mare efort.

Stând la capătul de jos al patului, cu ochii și urechile ațintite la vizetă, am început operația, drăcească operație de a-mi pregăti instrumentul propriei mele torturi. O făceam cu luciditate și hotărâre, având în minte ținta finală: aruncarea lumii într'un întuneric total. Colegilor le-am spus că o unghie de la picior îmi creștea în carne și am nevoie de o asemenea unealtă, spre a o scobi pe dedesubt. M'au crezut.

Truda a durat mai multe zile, cu nenumărate întreruperi, vigilența caraliilor fiind tot atât de ascuțită ca și la Uranus. Pe măsură ce vârful uneltei se ascuțea (și-l încercam cu buricul degetului mare), mă plimbam prin celulă cu ochii închiși, numărându-mi pașii, făcând exerciții de orientare pe întuneric. Îmi părea rău că nu sunt ciclop. Ar fi fost mult mai lesne cu un singur ochi. Oare puteam fi sigur că durerea unuia nu-mi va paraliza mâna în drum spre celălalt? Aici bănuiam că va fi momentul meu cel mai greu. Și va mai trebui să am destulă tărie să nu țip, să nu gem înainte ca umoarea să se fi scurs îndestul. Aceasta însă putea fi rezolvată, dacă îmi înfundam dinainte gura cu un prosop. Numai durerea de-ar putea fi depășită!

Eram gata. Faptul trebuia să se petreacă târziu după miezul nopții, cam către orele 2 sau 3, când somnul camarazilor e foarte greu și frecvența gardianului la spion mai scăzută; știam asta din nopțile mele de insomnie sau de veghe pe rănile celor bătuți.

S'a dat stingerea și l-am rugat fierbinte pe Dumnezeu să-mi dea curaj și putere. Andreaua o aveam ascunsă sub perină, o cârpă îmi era la îndemână. Ședeam culcat cu fața'n sus și așteptam să treacă timpul. Clipele se scurgeau greu, cele patru-cinci ore urmau să fie foarte lungi. Doamne, numai de nu mi-ar slăbi voința, de nu mi-ar șovăi brațul! Dacă izbutesc la un ochi și nu ajung la celălalt ar însemna o catastrofă morală, ar fi să mă fac de râs. Pe cât de sublim este să fii orb, pe atât de ridicol este să fii chior...

Cam pe aceste gânduri m'a furat somnul. Că aș fi putut să ațipesc ar fi fost ultima mea presupunere în noaptea aceea de celulă. Și totuși

am ațipit, am dormit; cât, nu știu, poate câteva minute, poate o secundă, ca în poveștile arabe. Eram în picioare pe o plută care luneca în susul unei ape, și apa ar fi fost Bistrița moldovenească, mai în jos de Toance. Ședeam așa, drept ca o statuie, și deodată lângă mine a apărut Milica, sora mea care murise oarbă la 16 ani. Nu vorbeam nimic și pluteam amândoi, umăr lângă umăr, în susul apei, fără lopeți și fără cârmă. La un moment dat, eu păream ajuns la o anume destinație; pluta s'a apropiat singură de mal, eu am sărit pe uscat cu o mișcare ușoară. Atunci am auzit-o pe Milica:

– Și nu uita: n-ai dreptul să-i fii altuia povară!...

De pe mal am urmărit-o cum se ducea, dreaptă pe plută, ca un abur pe lujer omenesc.

M'am trezit, mi-am adus aminte tot visul, și mă trezeam nu numai din somn, ci și dintr'un fel de buimăceală a spiritului, dintr'o noapte a lucidității. Cum de nu-mi amintisem eu de Milica în timp ce-mi plănuiam și-mi pregăteam orbirea? Cum de n'o văzusem eu împiedicând-se de scaune și cum de n'o văzusem pe maică-mea lăcrimând în urmă-i și sărindu-i în ajutor? A fi orb înseamnă întotdeauna a depinde de cineva care vede, fie el câine sau făptură omenească, de a-l împovăra cu o grijă în plus, de a-i răpi cel puțin o parte din bucuriile sau libertatea la care ar avea dreptul. Când eram în școala primară vedeam destul de des un om orb – îl chema Ciocion – străbătând satul, purtat de mână de un copil; copilul era cam de vârsta mea și mi se părea întotdeauna ascultător și trist și era de presupus că bate drumuri lungi, cu povara'n palme, în timp ce noi învățam în clasă ori ne jucam în curtea școlii.

Deznodământul a fost simplu, fără deliberări, fără dramatism: am scos de sub perină unealta blestemată, pe care o ascuțisem cu atâta grijă, migală și riscuri, m'am dus la closet, am rupt-o în câteva bucățele, am aruncat-o în hazna și am tras apa.

De atunci continui să văd.

* * *

Iată, memoria nu mă mai ajută să știu limpede când anume am fost ridicat în mare grabă de la Securitatea din Ploiești, legat cu cătușă de bara unui Jeep și transportat în mare viteză înapoi la Uranus. Dar, înainte de a ajunge la destinație, mașina s'a oprit – poate pentru o jumătate de ceas – în fața clădirii fostului ziar *Curentul*, unde funcționa (după câte auzisem) sediul central sau unul din sediile Securității. Mi se scoseseră ochelarii negri și puteam să văd lumea cum trecea grăbită pe stradă, bărbați, femei, tineri și copii, la numai un pas de mine,

fiecare la treburile lui. Iată, îmi ziceam, viața e aceeași, nimic nu s'a schimbat, oamenii par mai mult sau mai puțin fericiți și nimeni nu se sinchisește că aproape atinge cu umărul un semen în cătușe, purtat orbește dintr'o celulă în alta, cu douăzeci și cinci de ani de osândă în spinare. Nu se poate așa, Valeriu, dacă nu-ți vei face și menține o viață interioară, te vei distruge sufletește numai la gândul că toată lumea asta te ignoră, că nu ia act nici măcar de existența, necum de suferința ta. Oamenii de pe stradă erau îmbrăcați ușor, pentru anotimp mijlociu, și nu am acum nici o idee dacă aceasta se petrecea în toamna lui 1959 sau primăvara lui 1960. Securitatea din Ploiești nu avea curte pentru „aer", arestații nu erau scoși niciodată la „plimbare", așa încât puteai să stai un an rotund fără să poți repera timpul după o frunză de copac sau un fulg de zăpadă.

La Uranus m'am pomenit într'o celulă singur, dar îndată după mine a apărut un bărbat voinic, tuns scurt, arestat de foarte curând. Nici numele acestuia nu mi-l aduc aminte. Pretindea că e inginer, dar nu mi-a trebuit decât o frântură de conversație spre a-mi da seama că nu putea fi mai mult decât un tehnician; cunoștea bine sculele de lucru și măsurători, dar vorbea de „simbolul" apei și nu prea auzise de hidrocarburi. Omul aducea știri proaspete de afară. Se zvonea în continuare despre patriarh că ar avea domiciliu obligatoriu. Soția lui Radu Gyr fusese văzută îmbrăcată în negru, de unde concluzia – sigură – că bărbatul ei fusese executat. M'a prins o tristețe de moarte și am trecut numele lui Radu sub semnul crucii în pomelnicul rugăciunilor mele.

Când ești ținut la dispoziția Securității pentru așa-numitele anchete „de referință", poți sta în celulă săptămâni și luni de zile fără să te întrebe nimeni nimic, și deseori te întrebi dacă nu cumva ești uitat. Mi se urâse de regimul acela aspru și, așa cum am amintit mai sus, nu-mi doream nimic altceva decât să mă „stabilizez" la penitenciar (unde să am un hârdău în celulă) și să-mi fac pușcăria liniștit. Se scurgeau săptămânile una după alta, lucram versuri în fiecare zi, de luni până vineri; sâmbăta și Duminica erau zile de repetiție. Construiam, act cu act și scenă cu scenă, piesa *Steaua Zimbrului* și-mi venea să cred că, odată „stabilizat" la pușcărie, voi fi în stare s'o lucrez în întregime și s'o fixez în memorie.

Într'un târziu am fost chemat în fața unui tânăr locotenent-major (învățasem, între timp, gradele ofițerilor), zvelt, cu mustăcioară, care mi-a oferit o țigară. Mă informa, simplu, că a doua zi aveam să fiu martor în procesul lui Radu Pătrășcanu. Bietul Radu, mă gândeam, veni și rândul lui.

– Ei, cu ocazia aceasta îți vei revedea și pe vechiul dumitale prieten, Radu Gyr, s'a scăpat ofițerul, așa, din senin.

Am rămas cu ţigara în aer şi am prins a o omorî în scrumieră.

– Cine? am zis, uluit.

– Radu Gyr, prietenul dumitale. Va fi şi el martor în proces.

– Radu Gyr?... Păi... trăieşte?

– Sigur că trăieşte. Dar ce credeai?

– Credeam că... l-aţi... l-aţi... omorât.

Ofiţerul mi-a făcut un semn şmecheresc din muşchiul obrazului:

– Eh, nu facem noi d'astea!

Îi era evident că nu-l credeam.

– Văd că nu mă crezi, dar, ce mai e vorbă, mâine ai să te convingi.

Uram împrejurările când trebuia să fiu martor (şi'ntotdeauna presupus al acuzării) în procese, şi au fost câteva (Gyr, Musceleanu, Dosoftei Moraru), nu numai pentru depoziţia în sine, penibilă, umilitoare, ci şi pentru procedura de a fi dus între pistoale, ţinut cu faţa la perete, insultat, îmbrâncit. Întors odată de la un asemenea proces, am avut un sentiment pervers de uşurare, ca după un drum lung şi greu, şi senzaţia că revenisem acasă, în celula cu care mă familiarizasem, care-mi devenise „a mea". Acum era pentru prima oară când aşteptam cu nerăbdare un proces şi cred că am dormit foarte puţin în noaptea aceea.

Scos din celulă, cu ochelari negri, şi pus cu faţa la perete în vecinătatea a ceea ce mi se părea a fi o uşă, eram numai urechi, dar nu izbuteam să prind nimic din şoaptele monosilabice şi şuierele caraliilor care se foiau pe coridor, ducând pe unul, aducând pe altul. Mi s'a părut totuşi că trece pe lângă mine un ins bolnav, cu mersul încet, şi inima îmi bătea cu putere. Am fost apoi vârât într'o dubă cu celule individuale şi mi s'au luat ochelarii. Când am ajuns la tribunal, cineva a strigat la uşa dubei că martorii vor merge în linie, cu mâinile la spate, fără să se uite înapoi sau în lături, fără să vorbească cu cineva sau să facă vreun semn; orice abatere va fi aspru sancţionată. Am prins a coborî, unul după altul, şi a ne înşira pe scara tribunalului. Eram, mi se pare, al doilea sau al treilea; cei din faţa mea îmi erau necunoscuţi, oricum, nu era Radu Gyr. Victimă ispitei lui Lot, am înfruntat riscul şi, urcând treptele, am întors capul: Radu Gyr cobora din dubă! Era el, viu! Doamne, ce imense bucurii pot să aibă uneori osândiţii! Un caraliu a strigat la mine, am reintrat în ordine.

Pe culoarul tribunalului am dat cu ochii de maica Veniamina. Şedea lângă o fereastră, singură, şi se uita la noi cu jale. A dat din buze spunându-mi ceva, dar n'am înţeles nimic. Nu purta uniforma de călugăriţă, ci o rochie lungă şi un tulpan negru. Dar era liberă.

Duba adusese martori la mai multe procese. La început ne-au băgat pe toţi într'o sală, dar, miracol!, de data aceasta nu cu faţa la perete, ci pe nişte bănci în jurul pereţilor. Ne vedeam, dar nu aveam voie să

vorbim. Gyr ședea în spatele unei mese mari. Era slab, foarte slab, cu obrazul galben, și nu știam dacă mă vede prin ramele groase ale ochelarilor. Am furat momentul să-l salut cu o ușoară mișcare din cap. Mi-a răspuns țuguind buzele a „Te pup!" apoi tăcere și priviri neputincioase, sub ochii încruntați ai gardienilor.

Eu și Gyr am fost mutați într'o altă sală de așteptare, mică de tot, cât o celulă, cu două bănci la perete, față'n față. El s'a așezat pe una, eu pe alta. L-am găsit acolo pe Traian Bocioacă; ședeam lângă el. Un sergent, însărcinat cu paza și supravegherea noastră, s'a așezat lângă ușă, pe aceeași bancă cu mine. Firește, ne-a dat instrucțiunile cuvenite și apoi a prins și el a înfrunta minutele lungi de tăcere, care treceau leneș unele prin altele, făcându-se ceasuri. Îl ajunsese oboseala și părea a moțăi din când în când.

Deși oameni mari, serioși și în toată firea, deținuții devin copii când e vorba să înșele vigilența supraveghetorilor și uzează de orice tertip care le-ar face posibilă comunicarea. Primele semne dintre mine și Gyr descifrau nădejdea că sergentul moțăie de-a binelea, că nu se preface.

– Cât? m'a întrebat el apoi cu degetul în podul palmei, pe linia destinului.

– Douăzeci și cinci, i-am răspuns eu, de două ori cu toate degetele de la mâini și o dată cu cele de la una.

– Eu sunt condamnat la moarte, m'a informat el cu degetul pe un trăgaci imaginar la tâmplă.

– Dar nu te execută, am protestat eu, cu gândul la confidența mimată a anchetatorului: Eh, nu facem noi d'astea!

– La moarte sunt condamnat, a repetat poetul, gândind că eu n'am înțeles sau că nu-l cred.

– N'ai teamă, nu te împușcă! am stăruit eu cum am putut

– Dumnezeu știe! a conchis el cu ochii în tavan și mâinile a îndurare.

Sergentul a deschis deodată ochii:

– Ce-ai vorbit? Ce semne i-ai făcut?

– N'am făcut nimic, domnule sergent, a răspuns Gyr cu inocență.

– Mai și minți? Acum te pun cu fața la perete. Ce i-ai spus?

– Nu i-am spus nimic. Dar, de fapt, voiam să-l întreb dacă n'ar vrea să fumeze o țigară. Că eu tocmai mă gândeam să vă rog respectuos să-mi dați un foc.

– Ce te privește pe dumneata ce vrea el? Vrei foc? Poftim! Fumează și taci!

Vrând-nevrând, bietul Gyr a scos o țigară și a prins a fuma, ca să acopere înșelăciunea. A tras țigara cam jumătate, apoi, ca orice pușcăriaș gospodar, a omorât restul pe marginea băncii și l-a vârât în buzunarul de la piept al bluzei. Dar asta (așa cred, cel puțin) l-a costat:

peste vreo jumătate de oră s'a lăsat moale pe scaun, într'un atac de inimă. Sergentul s'a speriat și a vrut să dea alarma, dar poetul i-a făcut semn să stea; din buzunarul celălalt a scos o pastilă (o pastilă din cele pe care le purta totdeauna la el, și se vedea că-i erau îngăduite și'n pușcărie), a înghițit-o și după câteva minute și-a revenit.

Am fost chemat eu primul să depun în proces. Bietul Radu Pătrășcanu ședea în boxa acuzaților și o avea alături pe Marga, soția lui. Procurorul a cerut ca „martora" Veniamina-Vasilica Răducu, întrucât se cunoaște cu Anania, să părăsească sala pe durata depoziției acestuia. Biata Veniamina!

Am rămas surprins să constat că magistratul îi permitea lui Radu să-mi pună întrebări, ceea ce fusese de neconceput în procesul meu. Mai mult, Radu – fost magistrat prin Moldova – se arăta destul de bătăios, intervenea prompt, revenea pentru o precizare. I-am știut imediat eforturile de a o scoate pe Marga din cauză și l-am ajutat cu dragă inimă (din „cauză" e un fel de a zice. Gyr, Pătrășcanu și eu nu făcuserăm nici o conspirație, nici un complot – mai mult, nici nu discutasem politică –, dar pentru acuzare era suficient ca trei inși cu fișe de legionari să fi fost împreună pentru ca întâlnirile lor să fie calificate drept conspirative, „dușmănoase" la adresa regimului).

La sfârșit am cerut permisiunea – și mi s'a acordat – să-mi citesc depoziția consemnată de grefier, înainte de a o semna. În acest timp a intrat Gyr. Întrebat dacă Marga Pătrășcanu participase la convorbirile noastre, el a tăgăduit.

– Cum se face asta? a întrebat judecătorul, ea doar venea la Anania împreună cu bărbatu-său.

– Da, dar ea ședea pe terasă și ne făcea cafele, a răspuns martorul cu o candoare desăvârșită.

E posibil ca o schimă a mea, involuntară, să-l fi făcut pe magistrat să mă apostrofeze:

– Ei, dar încet mai mergi! Ia-ți declarația și citește-o afară!

Și m'a izgonit.

La plecarea de la tribunal, eu și Gyr, numai noi, am fost urcați într'un Jeep. El purta ochelari negri, pentru mine caraliii n'au găsit o pereche și nu știau ce să facă. Atunci unul din ei a avut o idee: mi-a prins căciulița și mi-a îndesat-o pe ochi, până'n dreptul nasului. Mă amuzam copilărește că, de data aceasta, tertipul nu-l imaginasem eu: întinsă pe nas și urechi, căciulița de lână își rărise împletitura și devenise transparentă. În tot timpul drumului m'am uitat la Gyr, pe banca din fața mea, până ce, ajunși la Uranus, l-au coborât.

Aveam să-l mai văd doar peste mulți ani, în 1972, la București, în apartamentul său de pe strada Nikos Belloianis, fostă Atena. Era liber,

în mijlocul familiei, dar manuscrisele lui literare erau captive încă, grămădite pe o poliță, în cartoanele pe care nimeni nu îndrăznea să le deschidă.

* * *

Încă multe luni s'au mai scurs în celula mea de la Uranus până ce mi s'a spus că urmează să fiu mutat în penitenciar. Sănătatea mi se șubrezea. Încă de pe când eram la Ploiești mi se deschisese o fistulă la baza coloanei vertebrale, cu supurații intermitente. Acum puroiul curgea încontinuu; medicul arestului mă văzuse, ridicase din umeri și nu-mi prescrisese nici măcar un pansament. Îmi spălam rana cu apă murdară din cloaca closetului și nu aveam nici un mijloc să-mi apăr rufăria de acea culoare gălbuie și acel miros fetid.

I-am raportat lui Enoiu că sunt suferind și am cerut să fiu trimis la Văcărești – închisoare-spital – spre a fi examinat și eventual operat. Șeful anchetei a făcut o mutră de compătimire.

– Bine, te trimitem. Depinde cum te porți.

Știam ce înseamnă asta.

Am fost dus la Jilava.

* * *

Revedeam închisoarea subterană a Jilavei după șaisprezece ani. Coridoarele aveau becuri, nu mai miroseau a fecale. Gardienii păreau, în schimb, foarte fioroși, ca niște dulăi dresați să muște și să ucidă. Când nu erau încruntați, rânjeau a sălbăticie și le tremurau fălcile.

Într'o cameră „de tranzit" ne-am găsit mai mulți condamnați, care de pe unde și care încotro. Pereții erau umezi, podeaua de ciment umedă, un hârdău într'un colț, o vadră cu apă. Vreo câțiva aveau țigări, aveam și eu câteva, furate din buzunarul rucsacului, toți am fi fumat și nu aveam cui să-i cerem un foc; la ușa ferecată nu apărea nici un gardian. Ne era frig – cred că era prin aprilie –, ne plimbam în lungul și în latul camerei, lihniți de foame.

A venit ora schimbului de seară și au apărut trei sergenți. Ne-au numărat. Aveau timp, voiau să ne cunoască. În front, eu eram mai la coadă. Au început să întrebe pe câte unul la rând: cum te cheamă, ce profesie ai, la cât ești condamnat, ce-ai făcut pentru asta?... Ajunși să

răspundă la ultima întrebare, bieţii oameni se înecau şi prindeau a se apăra jurându-se că n'au făcut nimic şi că stau la puşcărie pe degeaba. În fond, ei spuneau un adevăr, dar nu realizau că, odată intrat pe uşa temniţei, nimeni nu te va crede nevinovat sau mai puţin vinovat decât se scrie pe fişă; pe de altă parte, orice încercare de a te apăra e cu desăvârşire ineficientă: gardianul e custodele, nu judecătorul tău. Sergenţii ascultau cu dispreţ şi scuipau pe podea, între două fumuri de ţigară. Mirosul ne gâdila nările şi ne răscolea o poftă sălbatică de fumat, şi tot mai mult înţelegeam că nu exista nici o şansă să putem aprinde una. Când mi-a venit rândul, am spus că sunt condamnat la 25 de ani muncă silnică pentru crimă de uneltire contra ordinii sociale.

– Şi? Ai uneltit?

– Da, am uneltit.

– Cum ai uneltit? Ai fost legionar?

– Da.

– Şi ai dus activitate?

– Am dus, să trăiţi.

– Aşa, cu şedinţe şi ajutor legionar?

– Da, cu şedinţe şi ajutor.

– Şi ce-ai de gând să faci?

– Puşcărie.

Cei de după mine s'au lepădat ca Petru şi s'au tânguit. La sfârşit, unul dintre noi a luat poziţia de drepţi şi a cerut, respectuos, un foc.

– Nu meriţi, i-a zis sergentul. Nici unul nu meritaţi. Toţi sunteţi nişte mincinoşi. Degeaba v'a adus statul aici?... Numa' ăla de colo, ăla cu mustaţă, a spus adevărul.

N'am mai aşteptat. Am scos repede o ţigară şi am primit foc. În seara aceea au fumat fraţii pe săturate, ţigară din ţigară, până ce am fost scoşi şi repartizaţi la celule. Acolo nu se mai putea fuma; ţigările rămase prin buzunare erau oprite la bagaj.

* * *

Eram peste douăzeci – dacă nu aproape treizeci – în celulă, şi toţi cu condamnări grele, de la 25 de ani în sus. Majoritatea erau intelectuali. Jilava era închisoare de tranzit şi fiecare îşi aştepta, de săptămâni şi luni, rândul să fie transferat în penitenciarul definitiv. Vagonul-dubă, care era ataşat la unele trenuri de persoane, avea un itinerar foarte complicat, culegând şi lăsând condamnaţi pe întregul cuprins al ţării şi nimeni nu putea să ştie nici timpul şi nici criteriile după care unii erau sortiţi să plece şi alţii să rămână.

L-am reîntâlnit la Jilava pe Sandu Lăzărescu, intelectual subțire, cu studii de drept, cu o cultură vastă și un spirit extrem de delicat. Îl cunoscusem la poetul V. Voiculescu, cu care era aproape vecin. Acum avea o condamnare grea și îndeplinea în celulă funcția de… distribuitor de apă. Apa era, într'adevăr, o problemă. Într'un singur hârdău, pe toată ziua, la douăzeci-treizeci de inși, se dovedea cu totul neîndestulătoare și deținuții s'au văzut obligați să și-o raționalizeze ei între ei : o jumătate de cană pentru spălatul feței, o cană pentru băut, o jumătate de cană pentru… spălarea fundului (hârtia era cu desăvârșire inexistentă și interzisă în închisorile comuniste, așa încât igiena intimă se făcea turcește, cu apă, din aceeași cană care folosea și pentru băut, și numai Dumnezeu putea să știe cât de curată sau necurată se întorcea dintr'o asemenea folosință). Spălatul rufelor se făcea în etaje. Patru-cinci inși și le țineau pe palme, la niveluri diferite ; Sandu Lăzărescu turna sus un fir de apă pe etajul superior : batista ; din aceasta apa se scurgea pe o cămașă, apoi pe o izmană, apoi pe ciorapi și ajungea neagră în hârdăul cu urină și fecale. Pentru această muncă, Sandu era scutit de căratul hârdaielor cu murdărie, dimineața și seara.

Ca și la Securitate, regimul era de „marginea patului". De la ora deșteptării până la aceea a stingerii nimeni nu avea voie să se lungească pe pat, ci doar să stea în capul oaselor, atunci când nu se plimba prin celulă. Paturile cele două dinspre ușă scăpau unghiului de control prin vizetă și deținuții își rânduiau delictul de a fura cinci-zece minute de odihnă rezemați cu umerii de perete (acesta era maximum de profit ce se putea obține). Era însă un caraliu afurisit, poreclit „Pisica", ce avea talentul de a trage zăvorul ușor de tot, pe nesimțite, și odată te pomeneai cu el în mijlocul celulei :

– Stai așa !

Și nimeni nu mișca. Avea o plăcere drăcească să-i prindă pe bieții oameni moțăind la perete și să-i pedepsească pentru „adormire". Cam după o lună am căzut și eu victima lui și am executat trei zile de izolare, într'o celulă cu înfățișare și temperatură de peșteră.

Turtoiul[1] se distribuia cam pe la ora 10. Bucata fiecăruia trebuia împărțită cu grijă în trei porții, una pentru prânz, una pentru cină și a treia pentru a doua zi dimineața. Parcă-l văd pe bietul Vișoianu (alintat Fifi) cum se chinuia cu ultima porție : s'o păstreze pentru a doua zi sau s'o mănânce de cu seară ? O scotea din trăistuță, o înconjura cu ochii, o ducea la gură și mezdrea, precum caprele, ceva de pe coajă, apoi se gândea la foamea de a doua zi și o punea la loc, pentru ca ispita să se repete la infinit. Seara își punea bucățica de turtoi sub cap și îmi

1. Mălai copt la tavă ; porția era un cub cu latura de 10 centimetri.

mărturisea, ca unui vecin de pat, că uneori nu doarme toată noaptea, bântuit de gândul că suferă de foame cu mâncarea la căpătâi. Îl urmăream tăcut, într'o seară, cum se zbătea în nehotărâre, pentru ca, la un moment dat, să-l văd că înfulecă bucata din câteva înghițituri.

– Ce-ai făcut, Fifi?

– Am ajuns eu la concluzia că e mai bine să-i duc dorul decât grija. De atunci a prins a dormi liniștit.

* * *

Ceasurile noastre de seară, dintre numărătoare și stingere, le umpleam cu povestiri, prefăcându-ni-le în adevărate șezători culturale. Fiecare spunea, pe rând, ce știa din specialitatea sau experiența lui. În cele vreo trei luni cât am stat în Jilava am ascultat povestindu-se zeci de cărți, filme, teorii filosofice, un curs universitar despre structura luminii și patru-cinci conferințe despre operele de artă din Florența. Când mi-a venit rândul, am povestit *Miorița*, ceva din *Du-te vreme, vino vreme!*, apoi, în cursul zilei următoare, a venit vorba de mânăstirile românești și am fost îndemnat să povestesc ceva despre ele. Am început cu ruinele Vodiței, am continuat cu istoria și legendele Tismanei. Pe măsură ce povesteam mi se trezeau, ca prin farmec, cunoștințe și impresii uitate, descopeream perspective istorice noi, îmi veneau în minte chipuri de călugări originali și întâmplări neobișnuite. Timp de două săptămâni, seară de seară, i-am purtat pe ascultătorii mei prin toate laturile munților, până la Putna. Totul le era fascinant, o adevărată revelație; la sfârșit mi-au dorit ca, de voi mai fi vreodată liber, să aștern toate acele povestiri pe hârtie. Așa s'a născut, acolo, în subpământeana Jilavă, cartea *Salba Carpaților*, pe care o tot port de atunci în suflet și pe care intenționez să încep s'o scriu de îndată ce voi isprăvi aceste însemnări. Au trecut paisprezece ani de atunci, cartea nu va mai fi poate aceeași, multe s'au schimbat, altele s'au adăugat, dar dorul ei a rămas și n'aș vrea să îmbătrânesc de-a binelea înainte de a o vedea scrisă[1].

Într'o zi ușa s'a trântit în spatele unor nou-veniți. Erau vreo cinci sau șase.

Condamnați la moarte, așteptaseră aproape un an în celula numărul Zero să fie executați. Acum fuseseră scoși din lanțuri, cu pedepsele

1. Scrisă mai întâi ca un documentar artistic, cartea a fost editată sub titlul *Cerurile Oltului* de către Editura Episcopiei Râmnicului și Argeșului, în 1990. Ca operă literară, sub titlul *Amintirile peregrinului apter*, a fost editată de Cartea Românească în același an.

comutate în muncă silnică pe viață, și aduși peste noi. Printre ei, Cristofor Dancu, fostul călugăr de la Cernica, și… bădia Costache Georgescu, martorul din procesul meu. Când a dat cu ochii de mine, a prins a plânge și se ruga să-l iert. Îl iertasem demult, de îndată ce-mi trecuse uluirea. Cine mai poate judeca pe un om care trece prin asemenea situații-limită? Nici măcar propria lui conștiință, stâlcită de incertitudini. Doar Dumnezeu, la Judecata de Apoi.

* * *

Prin iulie am fost luat cu bagaj cu tot și urcat într'un Jeep. Cătușă mi s'a pus doar la o mână, legată de bara de fier a mașinii; cealaltă mână mi s'a lăsat liberă, cu permisiunea de a fuma. Nu mi s'au pus ochelari negri. Am ajuns în București, vedeam orașul năpădit de zăpușală, oameni alene pe străzi. Am avut și emoții: după multe cotituri, mașina a ajuns pe strada 11 Iunie, a trecut prin fața uliței mele, pe lângă Patriarhie; pe strada Justiției l-am văzut pe preotul Staicu mergând pe trotuar, cu ochelari de soare. Putea oare bănui că trec încătușat la numai un pas de el? Apoi mi s'au legat ochii și am priceput că mașina poposește la Uranus. Un fior de groază mi-a năpădit sufletul: ce mai aveau cu mine? Aveam însă să aștept în mașină, undeva pe la poartă, până ce un alt osândit a fost adus și legat pe banca din fața mea. După câteva ceasuri de călătorie am fost depus la Securitatea din Pitești. Aveam să depun ca martor, a doua zi, în procesul preotului din satul meu natal, Fănel Mărgăritescu. Doamne, și el era arestat? Într'adevăr, fusese legionar.

Au găsit că pentru numai o noapte nu e cazul să-mi mai facă forme de încarcerare și m'au încuiat, cu bagaj cu tot, într'o celulă „de cer", în curte. Era o noapte de vară, senină, și se ridica luna pe un cer limpede ca sufletul Fecioarei. Mă năpădea o fericire imensă și m'am lungit pe ciment, cu capul pe rucsac, și mi-am zis rugăciunile și n'am dormit toată noaptea; zorile le sorbeam în ochii deschiși și-I dădeam mulțumită lui Dumnezeu pentru darul acelei nopți.

La proces l-am văzut pe Miti, fiul părintelui Fănel. Se uita la mine cu ochi triști și oarecum speriați de jale. Era student la Teologie, avea talent dramatic, cunoscuse un părinte Anania autoritar la catedră și neîndurător la repetițiile serbărilor de Crăciun, temut de studenți și admirat de spectatori, iar acum vedea un bărbat în zdrențe, tuns chilug, cu obrazul tras, escortat de sergenți cu pistoale-mitralieră sub braț. Depoziția mea trebuia să se refere la o „discuție dușmănoasă" la adresa regimului, pe care aș fi avut-o cândva cu părintele Fănel, într'o vizită

prin sat. Eu nu mi-o aminteam nicicum, dar am luat totul asupra mea, în sensul că eu am vorbit, iar el nu m'a contrazis. Cu o condamnare de 25 de ani nu mai ai nimic de pierdut.

De la tribunal am fost dus direct la penitenciarul oraşului, închisoarea care va rămâne în istoria spaimelor universale prin cele petrecute în ea în anii 1950-1952. Acum nu ştiam prea multe despre faimoasa „reeducare", dar aveam să aflu mai târziu, la Aiud, şi să citesc în străinătate.

Vreo trei luni am rămas în puşcăria aceea sinistră, într'o celulă cu încă vreo şapte-opt. De la doctorul Pâslaru, fost ţărănist, am învăţat codul Morse, în percuţie, absolut indispensabil pentru un minimum de comunicare cu vecinii, şi chiar cu restul închisorii. Majoritatea deţinuţilor erau de prin Oltenia şi m'am străduit pe toate căile să aflu de soarta Mamei Olga şi a mânăstirii Bistriţa. Se zvonea că mânăstirea fusese desfiinţată, călugăriţele alungate, dar nimeni nu ştia că maicile Gologan ar fi făcut obiectul vreunui proces.

Continuam să lucrez zilnic. Acolo am început ciclul de *Istorii agrippine*, pe care nu ştiu dacă-l voi isprăvi vreodată. Dar puterile îmi slăbiseră mult. Hrana era înfiorător de săracă şi am văzut oameni plângând de disperare; după săptămâni de nădejde, primeau aceeaşi gamelă cu zeamă caldă în care pluteau trei firişoare de varză împuţită între două steluţe de ulei. În trei luni, numai de două ori a fost sărbătoare, cu ciorbă de fasole. Supravieţuirea era bucata de turtoi. Acolo, la Piteşti, am simţit foamea chinuitoare, obsedantă, foamea fizică şi foamea psihologică; noaptea mă visam înfulecând, mă trezeam cu fălcile încleştate, ziua nu plănuiam altceva decât ca, dacă voi mai fi vreodată liber, să investesc totul în bucătărie şi artă culinară. Şi mă mai năpădea un dor. Când eram scoşi la aer, în curte, de pe vârful scării puteam să văd, numai pentru câteva secunde, pădurile mari şi verzi ale Argeşului şi mă visam cutreierându-le călare, haiduceşte, cu desagii la oblânc, într'o pribegie fără sfârşit, a celui ce nu e menit a avea cetate stătătoare pe acest pământ. Doamne, cât de dureros mă chemau acele păduri ale Argeşului!

În una din zilele lui octombrie am fost scoşi din celulă doi oameni, eu şi doctorul Pâslaru. În sfârşit, ne venise transferul! Magazia de bagaje era în aripa unde se aflau celulele femeilor. Se auzeau glasuri subţiri şi scâncete în spatele uşilor aliniate. O gardiancă în uniformă şi cu grad de sergent şedea la o masă şi citea. Era tânără şi destul de frumoasă şi mă întrebam ce-o fi făcut-o pe această fată să îmbrăţişeze o asemenea odioasă meserie. Şi ce anume o fi citind? De cum am primit rucsacul, am cotrobăit după ţigări. Văzusem că femeia avea pe masă o cutie cu chibrituri şi m'am apropiat. Mi-a făcut semn că pot să-mi aprind ţigara şi nu şi-a luat ochii de pe carte. Citea *Iliada*!

Se făcuse seară, se sunase stingerea, nouă ni se făceau formele de transfer. În cabina de la poartă, un plutonier ne-a pus în braţe câte un pachet cu hrană rece, un camion, deja încărcat cu deţinuţi de drept comun, aştepta le ieşire să pornească spre gară. În ultimul moment, plutonierul se mai uită o dată pe fişa mea şi prinde a-i înjura pe sergenţi:

– Fir'aţi ai dracului, voi n'aţi văzut că ăsta are 25 de ani?

După regulament, cei cu condamnări de la 20 de ani în sus trebuiau transportaţi, pe dubă, în lanţuri.

– Cheamă-l repede pe ăla cu nicovala!

– S'a culcat, tovarăşe plutonier, e după stingere.

– Scoală-l şi dă-l în mama dracului! Scoală-l! Şi repede, că pierdem trenul!

M'au îmbrâncit în curte, la raza unui bec chior, mi-au ordonat să mă lungesc pe pământ şi mi-au pus o manta pe cap. Am înţeles că potcovarul era şi el deţinut şi nu aveam voie să ne vedem la chip. Auzeam îmbrânceli şi bufnituri, lacătul de la uşa unei magazii, cineva care alege lanţuri şi aleargă spre mine cu paşi grei. O mână puternică mi-a prins o gleznă, a pus-o pe nicovală, a îmbrăţişat-o cu un inel lat şi rece şi a prins a bate nitul cu ciocanul, printre zbieretele plutonierului de la poartă şi înjurăturile sergenţilor din juru-mi. Şedeam ca un animal trântit la pământ şi mă gândeam că nenorocitul acela de potcovar, încă buimăcit de somn şi înspăimântat de ghionturi, îmi va greşi odată ciocanul pe fluierul piciorului. Loviturile curgeau ca o ploaie, meşterul se dovedea, totuşi, îndemânatec. Mi-a pus pe nicovală glezna cealaltă şi a bătut nitul cu mare repeziciune.

– Fugi! i-au poruncit sergenţii.

A luat nicovala în braţe şi a pierit.

Mi-au smuls mantaua de pe cap, unul m'a ghiontit în coaste cu vârful cizmei:

– Mişcă!

De aproape douăzeci de ani nu mai purtasem lanţuri la picioare şi mă căzneam să fug şi mă împiedicam şi săream ca un cal în două picioare şi aşa m'am azvârlit, pe umeri, în camion. Cu patru gardieni înarmaţi, le colţuri, camionul – cu platforma descoperită – a prins a goni spre gară. Doctorul Pâslaru mi-a făcut loc pe roata de rezervă pe care se aşezase; el avea o condamnare de numai 16 ani şi nu purta lanţuri. De cum am pornit, ochii mi-au fost răpiţi de cerul nopţii, acoperit cu scame de nori alburii. Era foarte frumos cerul acela şi nu-mi puteam lua ochii de la el. L-am simţit alături pe doctor desfăcând pachetul şi clefăind.

– Mănâncă! mi-a şoptit el, dându-mi cu cotul.

Mi se părea de-a dreptul vulgar să mănânci sub cerul acela fascinant. Știam că în pachet trebuie să fie pâine, brânză și slănină, poate și o ceapă, dar cerul cu nori mici și alburii îmi era o ispită covârșitoare.

– Mănâncă, frate! mă îndemna vecinul.

– Nu-mi e foame, i-am răspuns aproape supărat.

– Mănâncă! mi-a șuierat el cu ton de poruncă conspirativă.

Ce-o fi vrând omul ăsta să-mi spună? (Nu aveam voie să vorbim.) Am desfăcut încet pachetul și am molfăit un miez de pâine și câteva fărâme de brânză. Apoi mi-am pus iarăși ochii pe cer. Până la gară nu erau decât câțiva kilometri, camionul alerga cu mare viteză, răpitoarea privelişte nu avea să dureze mult.

Camionul s'a oprit într'o umbră din spatele gării, deținuții de drept comun au coborât, noi, politicii, am rămas și am aşteptat. Trenul sosise, sergenții se foiau încolo și încoace, șoptind între ei. Urechile ațintite ale doctorului au înțeles că în vagonul-dubă nu mai era nici un loc pentru politici și că noi trebuia să aşteptăm până la duba următoare.

În goană pe drumul întors, camionul ne-a lăsat la poarta pușcăriei.

– Dați pachetele îndărăt! ne-a poruncit plutonierul.

– Eu am mâncat din el, domnule plutonier, s'a spăsit doctorul, ca un neştiutor ce se afla.

– Cum dracu'?

– Mi-a fost foame și am mâncat. Uitați-vă.

– Dă-l tu! mi-a poruncit mie.

– Și eu am mâncat. Nu mult, dar l-am început.

Plutonierul și-a oprit o înjurătură.

– Două zile fără rație!

Am fost duși într'o altă celulă, la etaj, numai noi doi.

– Ai priceput acum? mi-a spus doctorul, uitându-se drăgăstos la bucata de slănină. Un pachet început nu se mai primeşte înapoi, asta e regula. A ne tăia de la rație înseamnă a nu ne da bucata de turtoi; dar ciorba ne-o dă, ai să vezi dumneata. Și-o să mai înveți d'astea.

Doctorul Pâslaru, care suferea de un picior și mergea șchiop, făcea pușcărie de vreo șase ani.

Regulamentul însă mai prevedea ceva: un condamnat nu poate fi ținut în celulă cu lanțuri la picioare, ci le poartă numai pe drum, în transfer. Îi atrăsesem atenția plutonierului că trebuie să fiu dus mai întâi la nicovală și să mi se „taie lanțurile", dar m'a repezit scurt că n'are vreme de așa ceva și că mi le va scoate a doua zi dimineața.

O săptămână am stat în celula aceea, de două ori pe zi am protestat, am cerut să vină ofițerul de servciu, și o săptămână nu m'a ascultat nimeni și am dormit îmbrăcat, cu lanțurile la picioare.

În săptămâna aceea i-a venit rândul unei poezii pe care o dospeam de multă vreme, „Facerea", poem cosmogonic de inspirație creștină (așa

cum nu mi se părea nici a lui Eminescu, nici a lui Voiculescu). Când a fost gata și i-am spus-o doctorului, acesta s'a uitat lung la lanțurile mele și a lăcrimat. (Poezia am publicat-o mai târziu în caseta „Noi" și în volumul omagial din *Mitropolia Olteniei*, dedicat lui Firmilian.).

* * *

Cu această nouă bucurie am părăsit închisoarea din Pitești și am fost vărsat de vagonul-dubă, împreună cu mulți alții, undeva pe o linie moartă de pe lângă podul Grant din București. Era noapte și umbrele noastre, încovoiate sub bagaje, se strecurau grăbite printre ghionturile sergenților cu pistoale automate, care ne înjurau înfundat și ne grămădeau într'o dubă.

Înapoi la Jilava! Într'o cameră de tranzit de lângă poartă, cei veniți înaintea noastră dormeau pe jos și respirau adânc o grozavă putoare de murdărie omenească. Mi-am făcut și eu loc între doi, înfundându-mi pe cap căciula militară de oaie, cu clape la urechi și pe ochi, legată sub bărbie cu nojița. Am dormit atât de adânc încât n'am auzit clopotul de dimineață și m'a trezit un ghiont de cizmă soldățească, repezit în coaste; era ofițerul de serviciu, un locotenent înalt și rău de mama focului. Hârdăul se umpluse cu fecale, urina se vărsase peste margini și făcea șiroaie pe ciment, în parte sorbită de zdrențele osândiților. Ofițerul a făgăduit că va permite golirea hârdăului, a plecat și nimeni n'a mai venit să deschidă ușa. Chinuiți în vezică și pântece, oamenii dinlăuntru și-au pierdut răbdarea, au ciocănit de mai multe ori în ușă, apoi au prins a bate cu pumnii, urlând. Zăvorul a scrâșnit și s'a arătat locotenentul, fioros. Nu avea timp pentru așa ceva; de va mai bate cineva cu pumnul, va fi pedepsit.

– Pedeapsă mai mare ca asta, domnule? a gemut unul, cu îndrăzneala deznădejdii. Nu mai pot, domnule locotenent, nu mai pot, îmi vine să fac, unde să fac?

– În pumni, fir'ai al dracului! a răcnit ofițerul și a trântit ușa.

M'am pomenit singur într'o celulă foarte murdară. Se vedea că nimeni nu mai fusese demult acolo; urina fermentase în hârdău și împinsese pe de margini fecalele uscate. Un șobolan a fugit de sub un pat și a pierit într'o gaură. Am bătut cuviincios cu degetul în ușă, la vizetă a apărut obrazul gardianului, am raportat, am amintit regulamentul.

– Nu te agita, a zis el calm, și mi-a trântit vizeta'n nas.

Trântitura aceasta a vizetei te umilește de moarte și te aruncă într'o singurătate fără margini. Vai, ce ne-am face fără Dumnezeu?

În a treia noapte, târziu, m'a trezit gardianul și mi-a făcut semn să-mi iau bagajul. M'a dus mai întâi la potcovărie, lângă poartă, unde mi s'au pus gleznele pe nicovală și, cu dalta și ciocanul, mi s'au tăiat niturile de la lanțuri. Îmi surprindeam nu numai ușurința de pasăre'n zbor, ci și bucuria că, după zece zile, puteam să mă schimb.

* * *

Timpul înaintase mult în octombrie și se făcuse frig. Dar în cămăruța aceea din „reduit", care servea drept birou de încarcerare, o sobiță de tuci găzduia un foc prietenos. Trei sergenți ședeau în jurul unei mese, fumând. Îi știam. Toți îmi fuseseră „șefi" pe secția întâi, toți erau negri în cerul gurii. Neștiindu-le numele, deținuții le pun caraliilor porecle. Interesant era că unele porecle atribuite la Securitate de arestați care nu se vedeau și nu comunicau nicicum erau foarte apropiate pentru una și aceeași persoană. În fața mea erau acum „Viplă" (cu dinți de metal), „Târlă" (necioplit, mocofan) și „Pisica" (cel care ne prindea în „adormire").

Cu Târlă avusesem de-a face îndeosebi. Seara, după ce se lăsa întunericul, paza celulelor se făcea pe dinafară, prin ferestre (acestea nu aveau obloane, iar vara rămâneau deschise, cu doar gratiile de fier). Șeful de secție se plimba de-a lungul ferestrelor, observa ce se petrece înlăuntru și se oprea ici și colo, cu importanță, să-l întrebe pe unul cum îl cheamă și pe altul de ce stă așa și nu altfel. Când se oprea sergentul la fereastră, cei dinlăuntru erau obligați să ia poziție de drepți, cu fața la el. Târlă ne-a măsurat pe fiecare, apoi a căzut cu ochii pe mine.

– Cum te cheamă?

Am răspuns, ca de obicei, la toate întrebările legate de vârstă, domiciliu, condamnare.

– Și cum de-ai luat plasa? s'a făcut el a se mira.

– Ordonați? am răspuns eu, nedumerit.

– Te-am întrebat cum de-ai luat plasa?

Am rămas fără răspuns, căutând să traduc întrebarea. Colegii de abia își stăpâneau râsul, realizând că eu ignoram expresia de argou care, de fapt, ar fi însemnat: Cum de-ai căzut în cursă? cum de te-au prins? cum te-ai încurcat în socoteli?

Târlă s'a uitat lung la mine, dând din cap a dispreț, ca la un prostănac care nici măcar nu știe bine românește.

– Ce meserie ai? a căutat el să-și dea seama de nivelul meu cultural.

– Sunt diacon, am răspuns eu.

Nu fără intenție spusesem așa. Noțiunea de „diacon", foarte puțin familiară comuniștilor din Securitate, îi încurcase pe mulți din anchetatorii

mei, care, asemenea ciobanilor de pe Parâng, cunoșteau doar noțiunea generală de „popă”. Însuși maiorul Aramă preferase să scrie în fruntea proceselor-vebale de interogatoriu „preot-călugăr”, și așa făcuseră toți cei de după el. De la Târlă nu era de așteptat mai mult. Acum era rândul lui să se facă a nu fi auzit bine.

– Ce ești?

– Diacon, să trăiți.

Cu ochii la chipul nenorocit al sergentului, camarazii de abia își mai stăpâneau râsul. Și-l stăpâneau doar de frică; tentativa de a-ți bate joc de administrație se pedepsea foarte aspru. Târlă s'a sforțat să-și refacă stăpânirea de sine (atât de necesară celor ce umblă cu fiarele captive) și a părăsit fereastra pe câteva cuvinte menite să-l salveze:

– Hm, mă mir de tine, că diaconii nu prea ajung pe-aici...

Râsul de pe urmă ne-a răzbunat multe ceasuri de tristețe și amărăciune.

Acum Târlă ședea cu coatele pe masă, în timp ce Viplă își pregătea hârtia să-mi inventarieze bagajul, bucată cu bucată. Toate zăceau răsturnate pe podea, iar eu ședeam în spatele lor, numai în cămașă și izmene – și desculț –, după regulament. Sobița de alături însă mă învăluia cald și-mi făcea bine. Era târziu după miezul nopții, liniște în toată pușcăria, celulele bine zăvorâte; se vedea că sergenții – toți șefi de secție – nu aveau de lucru și căutau să-și treacă timpul. Oricum, nu se grăbeau.

Procesul-verbal de inventar începea cu preliminariile: data, numele, condamnarea, profesia...

– Cum, adică, diacon? a cutezat Viplă.

I-am explicat. Așadar eram popă. Sergenții s'au uitat la mine cu interes, ca la o dihanie.

– Și la ce biserică ai fost?

– La Patriarhie.

– A-ha, ești de-al lui Justinian! a exclamat unul.

Mă întrebam, cu nestăpânită bucurie, dacă aceasta era o indicație involuntară că Justinian este încă patriarh. După clopotul din acea zi de Sfântul Ion nu mai avusesem nici o astfel de nădejde.

Viplă a lăsat condeiul și a întors scaunul.

– Ia ascultă, dumneata chiar crezi în Dumnezeu?

Nu încăpea nici o îndoială. Dar sergentul își pusese în gând să mă încurce.

– Uite, să-mi răspunzi la o întrebare. Când eram la școala primară, în cartea de religie se spunea că Sfântul Ilie umblă cu căruța prin cer, pocnind din bici, și așa se fac tunetele și fulgerele. Mai târziu, la altă școală, am învățat că norii se încarcă cu electricitate pozitivă și negativă, se atrag și fac o scânteie electrică, fulgerul. Care din astea două e adevărată?

– Asta, cu scânteia electrică.

Viplă jubila.

– Păi vezi? Și cum rămâne cu Sfântul Ilie?

– Dumneavoastră, domnule sergent, erați mic când ați citit cartea de religie, e timp de-atunci, nu mai țineți minte. În ea se spunea, într'adevăr, că proorocul Ilie s'a ridicat cu o căruță la cer, dar în nici o carte de religie – și, dacă-mi dați una, eu o mănânc în fața dumneavoastră – în nici una nu se spune că biciul lui Ilie ar produce fulgerele sau roțile căruței lui ar face tunetele. La școlile acelea speciale, pe dumneavoastră vă învață într'adins să amestecați religia cu folclorul, ceea ce nu e totuna. Legenda cu Sfântul Ilie e o poveste frumoasă, creată de popor în vremile de demult, ca să-și explice în imagini un fenomen natural cum e fulgerul. Mai sunt și alte asemenea legende, pe care noi nu le numim religie, ci mitologie.

Și, încălzindu-mă, le-am povestit pe larg și cât mai atrăgător mitul lui Prometeu și pe acela al lui Vulcan. Caraliii mă ascultau cu interes crescând, era evident că nu mai auziseră astfel de istorii, se cultivau; a doua zi aveau să le istorisească nevestelor, spre a le arăta cu ce bărbați deștepți s'au pricopsit.

– Dar cu Iisus Hristos cum e? a întrebat Pisica. Se zice că e tot legendă.

– Existența lui Hristos e istorie, domnule sergent, istorie adevărată.

– Fiindcă așa se spune la Biblie?

Îmi dădeam seama că argumentele biblice n'ar fi fost de mare folos. Mi-a venit în minte altceva. Fusesem primul teolog din România care să publice câteva articole (în *Ortodoxia*) despre documentele de la Qumran și descoperirea lor. Calea mi s'a părut excelentă și am prins a le povesti sergenților despre cei doi copii de beduini care păzeau caprele pe țărmul Mării Moarte, capra rătăcită, piatra aruncată, gura peșterii, nădejdea unor comori, deziluzia, cele două pergamente, anticarul din târg...

– Văd că ai țigări, m'a întrerupt Târlă, cu ochii la obiectele revărsate pe podea. Ia-ți și fumează.

Am aprins o țigară la un tăciune. În clipa aceea știam că-i câștigasem pe caralii. În Jilava nu se putea concepe un asemenea gest din partea unui șef de secție. În celule, fumatul era absolut cu neputință: nimeni nu intra cu țigări, toate i se opreau la magazie. În camerele de tranzit, când aveai tot bagajul asupră-ți, erai norocos dacă sergentul binevoia să-ți dea un foc, la vizetă. Cât timp stătusem în lanțuri, nu avusesem acest noroc. Acum fumam în fața a trei șefi de secție, invitat de ei!

Mi-am continuat povestirea despre așezământul de la Qumran, biblioteca anahoreților, războiul lui Vespasian și Titus, distrugerea Ierusalimului..., felul de viață al eremiților, Ioan Botezătorul, rudenia lui cu Iisus,

posibila vizită a Acestuia din urmă la Qumran, documente, plăcile de aramă, semnele evidente ale prezenţei lui Iisus prin acele locuri...

Ascultătorii mei păreau fascinaţi.

– Nu ţi-e frig? Îmbracă-te! mi-a zis unul dintre ei.

În timp ce-mi puneam pantalonii şi bocancii, i-am zis lui Viplă:

– Dar, la urma urmei, domnule sergent, nici nu e nevoie de atâta istorie şi de atâtea documente, de vreme ce dumneavoastră înşivă mărturisiţi de mai multe ori pe zi că Hristos a existat.

– Cum asta? s'a neliniştit el.

– Ce-aţi scris acolo, pe hârtia aceea?

– „Inventar".

– „Astăzi, ... octombrie, 1960...".

– Da' calendarul nu l-am făcut eu, a prins el a se dezvinovăţi, pricepând deodată unde vreau să ajung.

– Sigur că nu l-aţi făcut dumneavoastră. E calendarul oficial, şi al statului, şi al partidului. Dar de câte ori scrieţi „1960" mărturisiţi că atâţia ani au trecut de la naşterea lui Hristos.

S'a făcut tăcere, sergenţii au rămas pe gânduri. Târlă, rezemat cu coatele pe masă, şi-a împins chipiul pe ceafă.

– Vezi, o putere care să fi făcut lumea asta tot trebuie să fie, a conchis el. Dar nu aşa, cum e prin biserici, cu plete şi barbă...

– Sunt de acord cu dumneavostră, domnule sergent, am zis eu fericit; nici eu nu cred că Dumnezeu are plete şi barbă.

– Cât o fi ceasul? a răsărit Viplă.

Deodată şi-au dat seama că se apropie ziua. Viplă a închis dosarul, cu inventarul de abia început.

– Uite ce, îţi iei la celulă tot bagajul. Şi aşa eşti în transfer. Da' ai grijă de ţigări, să le fumezi pe toate până pleci. La ieşire te controlează Iamandi, şi dacă dă de ele...

Plutonierul Iamandi era spaima Jilavei. Ţigan voinic, ciupit de vărsat, era mai-marele caraliilor şi – se spunea – executorul celor condamnaţi la moarte; îi împuşca în ceafă, pe marginea gropii, şi pentru fiecare execuţie primea cinci sute de lei. Ceea ce-mi spunea mie Viplă acum era o adevărată conspiraţie între trei sergenţi de Securitate şi un condamnat cu fişă de legionar.

– Şi... cam în cât timp ar trebui să le termin? am împins eu conspiraţia dincolo de ceea ce nu se putea închipui.

În puşcărie nu aveai voie să ştii nimic dinainte, nici unde vei fi dus, nici când, nici cu ce mijloc, nici pe ce rută... În principiu nu aveai voie să ştii nici cât e ceasul, nici dacă e zi sau noapte. Întrebarea era de-a dreptul provocatoare. Destinaţia o ştiam: prin nu ştiu ce neglijenţă, pe rucsacul meu era o plăcuţă de lemn, legată cu sârmă, pe care scria

„Aiud”. Dar nu ştiam cât aveam să mai stau în blestemata aceea de Jilava; mă voiam „stabilizat” la domiciliul final.

– Până vineri, mi-a şuierat Târlă.

Noaptea aceea a fost cea mai mare victorie morală pe care am dobândit-o, cu ajutorul lui Dumnezeu, în cei şase ani şi două luni de temniţă.

În noua mea celulă am găsit vreo cincisprezece-douăzeci de inşi dormind pe paturi suprapuse. La deşteptare ne-am cunoscut şi am început să le împart ţigările, pentru ei – ca şi pentru mine – un adevărat miracol. Dar, practic, nu puteau fi fumate decât „reci”, după vorba unuia din ei. În celulă nu era voie să se fumeze, şi cu nici un chip şeful de secţie n'ar fi dat un foc; cel mult, se putea face că nu vede şi nu ştie.

Un camarad mai isteţ s'a cerut la infirmerie şi s'a întors victorios cu puţină vată şi praf de hipermanganat. Un altul şi-a scos nasturele pietros de la izmene şi i-a petrecut prin găuri două aţe răsucite cruciş. Prin extensia şi relaxarea rapidă a aţelor, nasturele se învârtea cu mare viteză pe o pietricică, făcând scânteile să sară în vata impregnată cu hipermanganat. Aşa s'a aprins prima ţigară şi s'au mângâiat fraţii de-a lungul celor trei zile cât am stat cu ei

Viplă avusese dreptate. Iamandi însuşi îmi făcea percheziţia la ieşirea din secţie. Într'un buzunar mi-a găsit o ţigară.

– Ce e cu asta? s'a încruntat el, mai rău decât era.

Nu ştiam. Nu mă controlasem, o uitasem acolo.

– Dă-i un foc! S'o fumeze aici, în faţa mea, i-a poruncit el unui sergent.

Am tras primul fum.

– Omoar-o! mi-a ordonat el.

Am aruncat ţigara şi am strivit-o cu bocancul.

La poartă, în potcovărie, am îndurat iarăşi chinul şi umilinţa punerii lanţurilor. Poate din întâmplare, poate din ordin, poate din răutate, sergentul-lăcătuş a ales lanţurile cu cele mai late brăţări, de patru degete, grele şi reci peste glezne. Cu ele am călătorit vreme de patru zile şi patru nopţi, singur într'o celulă din vagonul-dubă, strâmtă cât o carceră, aşezat pe scaunul de scânduri care servea şi drept closet printr'o deschizătură rotundă pe unde se vedeau şina şi traversele. Ceasuri nesfârşite în ţăcănitul roţilor şi alte ceasuri – şi mai fără sfârşit – pe câte o linie moartă, prin cine ştie ce gară pustie, în aşteptarea unei alte legături. Era frig, picioarele îmi îngheţaseră în lanţuri. Am prins o răceală grozavă, cu febră şi abundente scurgeri de mucozităţi nazale, adăugată nesomnului şi durerii de a sta atât de îndelung în capul oaselor, pe o şiră a spinării din care se scurgea puroi.

În sfârşit, am ajuns într'o autodubă care străbătea în goană străzile unui oraş. O poartă s'a deschis şi s'a închis în urmă-mi. O a doua a scrâşnit şi a răbufnit în urmă-mi. O a treia s'a desfăcut şi s'a ferecat în urmă-mi.

Într'o curte pardosită cu pietre de râu mi s'au tăiat lanţurile.

Eram în Aiud

Despre anii mei de la Aiud ar trebui să mai scriu cel puţin încă pe atâtea pagini câte am scris până acum, dar timpul meu se scurtează şi, hărţuit de zilnicele treburi, mă văd silit nu numai să-mi grăbesc condeiul, ci şi să aleg din multele amintiri pe cele mai vrednice de luare aminte.

Nu aveam să cunosc niciodată în întregime această închisoare uriaşă, alcătuită din mai multe clădiri, curţi interioare, secţii. Legea secretului era strictă şi aici, nu era permisă nici o comunicare a deţinuţilor din secţii sau celule diferite; ochelari negri nu existau, dar trecerea osânditului dintr'un loc în altul se făcea cu pătura sau mantaua pe cap. În aproape cei patru ani câţi i-am petrecut în Aiud nu mi-am putut da seama nici măcar dacă puşcăria e departe sau aproape de oraş, cât e de largă, cum arată pe dinafară. Ferestrele erau oblonite cu şipci de lemn, oblice în sus – şi numai în sus –, printre care puteai să vezi un petic de cer, dar niciodată curtea.

Din camera de pe secţia unde am poposit întâi am *auzit*, seara, celularul de alături ca pe un stup uriaş zumzăind prin cele trei sute de ferestre. Impresia a fost puternică.

Mi-am declarat suferinţa şi am fost dus în faţa unei comisii de medici (deţinuţi care erau folosiţi profesional în închisoare); aceştia mi-au examinat fistula şi au pus diagnosticul unei tuberculoze osoase în regiunea sacro-coccigiană. În felul acesta m'am pomenit într'o cameră mare de bolnavi t.b.c. – vreo treizeci la număr – care aveau o hrană ceva mai consistentă şi o raţie zilnică de hidrazidă.

Acolo l-am găsit – şi cunoscut – pe Nicolae Porsenna, vestit prin romanele lui slabe şi prin cărţile despre spiritism (el îi spunea meta-psihică). Fusese avocat de meserie, avea o cultură bogată, cunoştea câteva limbi străine. Era în vârstă acum, dar se ţinea bine, avea simţul

umorului şi, mai ales, povestea frumos, seara, când gardienii se simţeau mai rar pe la uşă (coridoarele Aiudului nu aveau preşuri, dar gardienii, de cum intrau în serviciu, îşi îmbrăcau cizmele cu un fel de sandale de pâslă, cărora deţinuţii le spuneau „pisici"). Mi-a venit şi mie rândul să povestesc, am spus ce am ştiut, până când, într'o bună seară, am anunţat ceva nou, *Steaua Zimbrului*, piesă de teatru încă nescrisă, dar construită – vreme de aproape trei ani – act cu act şi scenă cu scenă, până la amănunt. Aveam de gând să încep a lucra efectiv în ianuarie şi voiam ca mai întâi, povestind-o, să văd reacţia ascultătorilor – oameni de condiţii şi niveluri culturale foarte variate – şi, eventual, observaţiile lor. În prima seară nu am izbutit să povestesc dcecât jumătate din piesă; am sfârşit-o în cea următoare. Reacţia a fost atât de favorabilă – se putea spune entuziastă –, încât nu am mai aşteptat să vină ianuarie şi am început să lucrez primele versuri chiar atunci, în noaptea aceea, 10 decembrie 1960. M'a întărit Dumnezeu şi am lucrat cu mare îndărătnicie, zi de zi şi noapte de noapte, alcătuind şi lepădând mii şi mii de versuri, repetând la infinit forma definitivă şi recapitulând – o săptămână din cele patru ale lunii – tot ce lucrasem până aici. Am lucrat acolo, în secţia de bolnavi, am continuat să lucrez în celular, unde am fost mutat după două luni (bineînţeles, fără nici un semn de vindecare). Piesa a fost gata la 25 ianuarie 1961, după treisprezece luni de muncă neîntreruptă.

În acelaşi timp se rotunjea proiectul unui *Meşterul Manole*. Ideea îmi fusese sugerată în 1958 de către Ion Şahighian, care ar fi vrut să-i scriu un scenariu pentru un film românesc. Inspiraţia centrală o avusesem într'un compartiment de tren, în drum spre Târgovişte, dar mare lucru nu creştea împrejur. În ultimii doi ani gândisem piesa îndelung, fără să izbutesc a o închega mulţumitor; se repeta parcă drama însăşi a legendei: o scenă se prăbuşea aproape imediat ce fusese zidită. În celularul de la Aiud m'am aşezat pe proiect cu toată stăruinţa, l-am închipuit în felurite ipostaze. Trecuse mai mult de un an de când isprăvisem *Steaua Zimbrului*, eram aproape descurajat; îmi mai trebuia o „cheie" şi nu o găseam. Prin luna aprilie a anului 1962 şedeam într'o celulă la parter, împreună cu Piţ (porecla de alintare a doctorului Constantin Diaconescu). După câteva ore de tăcere (fiecare cu a lui) am exclamat:

– Piţ, acum s'a născut *Meşterul Manole*!

Găsisem şi „cheia" care-mi mai lipsea. Din ziua aceea m'am aşternut pe lucru, zi de zi şi noapte de noapte; în vara lui 1963 piesa era încheiată, dar câteva scene le-am înlocuit ceva mai târziu, prin toamnă. Lucrasem şi înmagazinasem în memorie peste zece mii de versuri – teatru şi poezie –, repetarea îmi solicita mult mai mult timp, soliditatea memoriei îmi era deseori ameninţată de subnutriţie şi boală.

În fapt, când mă gândesc la Aiud mă gândesc la aceste două piese. Munca aceasta – și mai ales conștiința creației – mi-au menținut, de-a lungul acelor ani, un echilibru moral de care nu mulți se bucurau. Acest univers interior al meu m'a făcut să îndur cu numai jumătate de suferință toate privațiunile și promiscuitatea vieții de pușcărie: foamea, frigul, oboseala, murdăria, praful, spaima, percheziţiile, umilințele de tot felul, turnătoriile, nervii camarazilor de celulă. Nu am cuvinte să-i dau mulțumită lui Dumnezeu pentru acel dar de a fi în stare să mă implic într'o asemenea muncă. Aproape că nici de boală nu-mi mai aduc bine aminte. Rana continua să supureze și, până la urmă, soții Balea – medicii șefi, oficiali, ai închisorii – au hotărât să fiu dus la spital (o secție specială a penitenciarului) și operat.

Operația mi-a făcut-o doctorul Gheorghe Sârbulescu (condamnat în lotul lui Radu Gyr), asistat de doctorul Aurel Marin (o somitate a medicinei românești, care fusese bătut crunt la Securitatea din Uranus și încercase să se sinucidă). Dar la cinci zile după operație am fost dus din nou la celulă, cu regim de „marginea patului" (nici la Aiud nu era voie să stai întins pe pat în timpul zilei), așa încât la numai câteva săptămâni plaga s'a redeschis și a reînceput să supureze. Numai după vreun an am fost mutat în secția a XI-a, unde am găsit vreo două sute de condamnați bolnavi de toate felurile de tuberculoză: pulmonară, osoasă, ganglionară, testiculară, oameni care scuipau sânge, oameni în cârji, oameni pe targă, oameni cu gâturile umflate. Acolo l-am regăsit pe Sandu Lăzărescu, pe Horia Nițulescu (fost gazetar la *Sfarmă-Piatră*, pe părintele Daniil Sandu Tudor, acolo l-am cunoscut pe Ernest Bernea.

În acel timp, Administrația închisorii a hotărât construirea unei noi aripi a spitalului, vecină cu secția a XI-a, și a repartizat la muncă pe tuberculoșii cu forme mai ușoare. Pe acel șantier am învățat meseria de dulgher (de la un meseriaș de prin Prahova) și am lucrat efectiv dulgherie, ridicând nu numai schele, dar și căpriorii acoperișului. De acolo, de sus, puteam să mă uit în curtea secției-fabrică, de alături, și să-l văd pe fratele meu, Mitică, în haine vărgate, traversând de la un atelier la altul, cu umerii ușor aduși înainte.

Încă din primele zile aflasem – de la alți deținuți – că Mitică era în Aiud, ajuns acolo înaintea mea. Chiar de la început fusese repartizat să lucreze în fabrică (pușcăria avea o fabrică metalurgică), datorită calificării lui de proiectant. Cei din fabrică lucrau mult, într'adevăr, dar se bucurau de un regim mai omenos: hrană mai multă, saltele și cearceafuri pe paturi, bibliotecă, sală de șah. „Cazul" lui însă era uluitor. În 1941 fusese condamnat de regimul Antonescu la opt ani de închisoare. În 1944 a fost eliberat, printr'un decret de suspendare a pedepsei, și vreme de 15 ani nu l-a mai deranjat nimeni cu nimic. În 1959 a fost arestat,

trecut sumar pe la Securitate și, fără nici o anchetă, fără nici un nou proces, trimis la Aiud, cu o așa-numită „reactivare de mandat”, să execute restul celor opt ani la care îl condamnase regimul Antonescu! Omul a protestat în zadar; a ajuns la Aiud și a executat restul, până la ultima zi.

Acum muncea în fabrică, iar eu mă uitam la el de pe vârful unui acoperiș, fără ca el să-și dea seama că sunt acolo.

Cam o dată pe lună, celor din fabrică li se aducea câte un film. Vizionarea se făcea seara în curte (uneori puteam auzi și noi muzica; secția noastră era despărțită de fabrică printr'un zid masiv, înalt de patru metri). Se întâmpla însă că secția-fabrică nu avea bănci suficiente, și atunci se făcea un împrumut de la secția t.b.c.: cei de dincolo veneau, doi câte doi, până'n poarta secției noastre; tot câte doi de-ai noștri cărau băncile, fiecare de câte un capăt, și le înmânau, în poartă, celorlalți. Totul se făcea sub ochiul atent al șefului de secție, care nu îngăduia – sub nici un motiv și sub aspră amenințare – vreun schimb de cuvinte sau semne. Într'o asemenea seară eram în dormitor, poate că lucram, poate că ședeam pe gânduri, poate că vorbeam cu cineva, când câțiva colegi au năvălit pe mine și m'au împins afară:

– Ia o bancă, pune mâna pe o bancă... uite, pe asta... ia-o de capătul din față, fratele e'n poartă!...

Nici nu mă dezmeticisem bine când m'am pomenit în fața lui Mitică. Năpădit de emoție, am scăpat banca și am alergat în brațele lui. Ne strângeam și ne îmbrățișam și nu ne venea să credem că suntem aievea. A avut timp să-mi spună în ureche:

– Să știi că mămica a murit.

Și iar am lăcrimat amândoi și ne-am strâns, până ce gardianul, pesemne și el mișcat de această întâlnire, a mormăit:

– Gata, gata!

I-am simțit complicitatea și ne-am dat seama că mai mult nu se cade să-l expunem. Într'adevăr, nu ne-a raportat.

Biata maică-mea! Moartea ei nu-mi era chiar o noutate, ci mai mult o confirmare. Aflasem în celular, prin „Morse”, de la deținuți care stătuseră împreună cu Mitică prin alte celule sau în fabrică. Multă vreme după arestarea mea, maică-mea n'a știut nimic (și, bineînțeles, nici taică-meu). Știind-o bolnavă, Mitică o tot mințea că m'a trimis patriarhul cu o delegație în străinătate și că s'ar putea să stau mai mult, că cenzura obișnuiește să oprească scrisorile de peste hotare, dar că el știe că sunt bine etc. Fără să știe de aceasta, avocatul meu, cu buna intenție de a face ceva pentru mine, le-a trimis părinților mei, prin poștă, textul unei cereri către Guvern (în sensul că ei sunt bătrâni, iar eu sunt singurul lor sprijin), cu invitația de a o semna. Maică-mea era bolnavă pe pat. Când a priceput adevărul, a exclamat:

– Așadar Valerică e închis?!

Din acel moment i s'au pecetluit buzele și n'a mai grăit o vorbă până i-a venit vremea să-și dea sufletul (scena o cunosc din relatarea surorii mele).

Încă de pe când eram în celular, prin pereți se răspândea zvonul că într'o cameră de pe secția a V-a se aflau mai mulți șefi legionari și că Administrația începuse cu ei un program de „reeducare". Prin sufletele condamnaților mai vechi a trecut un fior de groază, la gândul că s'ar putea reedita la Aiud fioroasa „reeducare" de la Pitești și Canal.

Mai târziu, în secția a XI-a t.b.c. aveam să aflu că, într'adevăr, foste căpetenii legionare ca Dumitrescu-Borșa, Victor Biriș, Traian Costea și alții se lepădaseră public de trecutul lor politic, înfierându-și foștii șefi, și se făgăduiau, în perspectiva unei eventuale eliberări, leali regimului de democrație populară. Exemplul lor fusese urmat de alții și de alții, reeducarea luase proporții, în toate secțiile funcționau cluburi în care deținuții, unul după altul, își făceau „autoanaliza" (adică expunerea critică a trecutului politic) și „precizarea de poziție".

Despre reeducarea de la Aiud există o carte a lui Ion Cârja (*Întoarcerea din infern,* vol. II) în care etapele acelei dramatice experiențe sunt înfățișate cu multe amănunte, în bună parte cu destulă acuratețe. Autorul, fost prieten al meu de la Cluj și încăput în America pe mâinile unor scursori ale exilului, îmi pomenește numele de câteva ori, ceea ce m'a obligat să-i adresez o „scrisoare deschisă" în toamna lui 1973, publicată în revista *Credința*. Consider acea scrisoare drept parte integrantă a acestor *Memorii* și o constitui drept anexă a prezentului manuscris. Câteva amănunte însă le consider necesare.

Secția a XI-a t.b.c. devenise faimoasă în Aiud prin aceea că era „rezistentă" la reeducare. E adevărat că Administrația ne lua „cu binișorul". S'a înființat mai întâi un „club cultural", condus de un fost băcan, Ion Baniță, lichea patentată și turnător ordinar. Clubul însă avea bibliotecă și, cum în secție erau foarte mulți intelectuali, ne-am așternut pe citit, ceea ce nu mai fusese posibil de pe când eram liberi. Au avut loc și mai multe conferințe, tot culturale, în cadrul cărora am vorbit și eu, despre Eminescu (și cred că a fost unul din lucrurile mele bune în acest gen). Dar invitațiilor la „autoanalize" nu le dădea nimeni nici un răspuns. Toți nădăjduiam că, bolnavi fiind, Administrația nu-și va îngădui să ne forțeze în vreun fel.

Într'o zi a apărut în secție colonelul Gheorghe Crăciun, comandantul închisorii. Îl revedeam după 16 ani; se îngrășase, chipul îi era mai aspru. A dat cuiva o hârtie să o citească cu glas tare. Era o scrisoare a lui Radu Gyr (despre care se auzise prin pușcărie), în sensul că

renunţă la tot trecutul lui politic şi se desolidarizează de orice apartenenţă la Mişcarea Legionară. Crăciun a poruncit apoi să mi se dea mie hârtia şi m'a invitat să spun dacă recunosc semnătura originală a lui Gyr. Am recunoscut-o. Comandantul ne-a recomandat să reflectăm.

Au mai trecut câteva săptămâni şi eforturile lui Baniţă nu aveau nici un rezultat. Crăciun a apărut din nou, a selecţionat din secţie vreo 15-20 de „personalităţi" şi, în camera clubului, ne-a ţinut un discurs patetic în sensul că e anacronic şi nesănătos să mai credem în himerele noastre politice şi că e vremea să încetăm a mai fi socotiţi duşmani ai poporului. În discursul său însă a făcut câteva ironii la adresa sentimentului religios, amintind că astronauţii sovietici au zburat prin cer şi nu l-au văzut nici pe Dumnezeu şi nici pe îngerii lui. La sfârşit a prins a invita pe fiecare în parte să-şi spună părerea, şi îmi amintesc că m'am supărat rău pe părintele Daniil Sandu Tudor, care şedea pe banca din faţă, îl aprobase tot timpul, din cap, pe comandant, şi acum spunea că se declară deschis unui program de lămurire. Când mi-a venit rândul, i-am întors lui Crăciun ironia, în sensul că la o asemenea interesantă întâlnire aşteptam ceva mai mult decât o judecare a religiei la nivel folcloric. Numai afară în curte, când el a vorbit în faţa tuturor celor din secţie, mi-am dat seama că-l supărasem rău. Furios pe rezistenţa noastră, a urlat la un moment dat că „Anania ar face mai bine să-şi mărturisească păcatele de la Cluj – le ştie el – decât să-şi continue activitatea duşmănoasă chiar şi aici, în puşcărie". Nu m'am tulburat şi mi-am văzut de treburi, lucrând zilnic la *Meşterul Manole*.

Nu încape nici o îndoială că această încăpăţânată muncă a mea, literară, m'a ţinut oarecum în afara nu numai a mizeriilor vieţii de puşcărie, ci şi de tragismul reeducării. Auzeam de scene sfâşietoare – unora le-am fost şi martor – ale celor ce-şi păstraseră, cu cinste, crezul legionar şi investiseră în el cu convingere şi mândrie, câte 15 şi 20 de ani de temniţă. Acestora li se cerea, cu mijloace mai mult sau mai puţin coercitive, nu numai să se lepede de acel crez, ci şi să-şi osândească, în cuvinte aspre, ca pe nişte criminali, idolii cărora le slujiseră o viaţă întreagă. E adevărat că unii, sătui până'n gât de puşcărie şi deznădăjduiţi în a mai vedea vreodată „victoria legionară", aşteptau în secret o constrângere oarecare spre a-şi putea mărturisi renegările, cu suficientă acoperire – faţă de opinia publică şi de propria lor conştiinţă, aşa cum n'ar fi îndrăznit să facă „de bună voie şi nesiliţi de nimeni". (Cele mai multe călugăriţe de la Bistriţa olteană se pomeniseră aşa din pruncie, orfane crescute în mânăstire, fără să le fi întrebat cineva dacă doresc sau nu să se răstignească pe crucea Domnului. La maturitate se trezeau fără vocaţie, dar nu-şi asumau păcatul de a părăsi haina monahală şi a intra în rosturile comune ale societăţii. Un decret al statului comunist,

în 1959, care le alunga din mânăstire şi le silea să îmbrace haina civilă, cu tot dramatismul lui aparent, le-a fost acestora un fel de decret de eliberare. Absolvite de păcatul apostazierii, numeroase călugăriţe renunţau cu uşurinţă la uniformă şi se măritau cu voioşie.).

La câteva săptămâni am fost chemat în cabinetul comandantului. N'a pomenit o vorbă despre faptul că ne-am mai fi văzut cândva. Vorbea domol despre procesul de reeducare al întregii puşcării şi, în final, mi-a strecurat ideea de a da eu semnalul în secţia a XI-a, cea atât de îndărătnică. I-am mărturisit sincer că eu nu mă mai consider de mult legionar şi că a da o declaraţie în acest sens nu ar însemna pentru mine nici o dificultate. Aş fi preferat însă s'o dau în stare de libertate, spre a nu o lipsi de valoarea juridică şi morală. Chiar dacă ar fi trebuit însă să o dau în închisoare, aş fi dat-o bucuros, dacă mi s'ar fi cerut înainte ca marii şefi legionari să le fi dat pe ale lor. Eu nu ştiu dacă ei sunt sinceri sau nu, dacă nu cumva mâine se va dovedi că a fost doar o manevră a lor spre a induce în eroare regimul (cum auzisem că făcuse Nicolae Petraşcu prin 1945-1946); în cazul că ar fi traşi la răspundere într'un eventual proces, pe mine mă poate pândi primejdia de a fi socotit că am făcut acelaşi lucru, nu din convingere şi cu sinceritate, ci din „disciplină legionară", ca unul care „mi-am urmat şefii". Crăciun a priceput eşafodajul eschivării mele şi n'a insistat.

Necazul l-am avut la întoarcerea în secţie, unde părintele Daniil – altfel, om duhovnicesc şi cu prestigiu cultural – opina pentru începerea reeducării („mai curând sau mai târziu, tot trebuie s'o facem, şi-apoi le prinde bine legionarilor ăstora să-şi mai scuture conştiinţa de crimele pe care le-au comis în numele Crucii"). Mai mult, mărturisea că se va oferi să înceapă el. Umbla de la om la om, căutându-şi aderenţi, şi nu l-a potolit decât ameninţarea fostului său uşier de la ziarul *Credinţa*, legionar, care se oferea să-i pună fostului gazetar Sandu Tudor întrebări şi apoi să precizeze el câte milioane de lei îi adusese în pachete, de la uşă până la *safe*, preţul monstruoaselor şantaje cu care-i despuia pe oameni de parale. La vreo săptămână, părintele Daniil a fost scos din secţie, cu bagaj cu tot. La nu mai ştiu câtă vreme am auzit că murise în celular. Preoţii, vreo şase-şapte, câţi ne găseam în secţie, i-am făcut rugăciunile de îngropare. Am fost trist şi de moartea lui, dar şi de faptul că plecase din secţie fără să fi apucat să se împace cu domnul Ernest Bernea – om de rară cumsecădenie –, cu care se certase pe nişte principii de filosofie a culturii şi pe care îl insultase cu vorbe grele, aşa cum numai un temperament răvăşit ca al său putea să rostească. Mijlocisem în zadar, nu l-am putut îndupleca. Dumnezeu să-l ierte! A rămas în urma lui un *Acatist al Sfântului Ioan Evanghelistul*, învăţat pe de rost

de un tânăr pe care nu-mi mai amintesc cum îl chema; se părea că e singurul depozitar al textului.

Atitudinea gardienilor devenise moderată; disciplina, mai puţin severă; de prin alte secţii se eliberau loturi; se zvonea că Guvernul ar fi dat un decret pentru punerea în libertate – treptată – a tuturor deţinuţilor politici, iar noi, cei din secţia a XI-a, speram să beneficiem de decret fără să mai trecem prin reeducare. Dar n'a fost aşa.

Într'o bună zi a apărut în secţie, transferat din altă parte a închisorii, Nicolae Grigorescu, avocat, fost primar legionar al Târgovişteei. Se ştia despre el că devenise un fruntaş al reeducării şi un adevărat „spărgător de fronturi" în câmpurile de rezistenţă. Din primele ore a fost numit şef de club şi s'a instalat în locul lui Baniţă. Ne-a strâns în curte şi ne-a ţinut un discurs patetic; altfel, era bun orator şi creier inteligent, dar ochii îi scăpărau de lichelism. L-am ascultat toţi şi am tăcut.

Grigorescu îşi avea camera lui aparte, hrană după voie, primea pachete de la familie, cu raţie de ţigări (fuma foarte mult), se bucura până şi de dreptul de a avea un valet, pe bietul „Nenea Gogu", un deţinut bondoc, care mergea mai mult de-a fuga şi care făcea tot pentru „şef" (mâncare, curăţenie'n cameră, serviciu de informaţii confidenţiale), doar-doar l-o scăpa mai repede din puşcărie. Mai presus de orice, însă, Grigorescu a fost cel care a urnit reeducarea în secţia noastră, şi tot el a isprăvit-o. La început a avut răbdare şi a dus „muncă de lămurire" de la om la om. Într'o bună zi, pe uşa clubului a apărut o listă cu numele a vreo zece-cincisprezece inşi care „aderaseră" la reeducare; a doua zi, lista s'a lungit cu încă cinci-şase; a treia zi, cu vreo zece... Nimeni nu părea constrâns, forţat în vreun fel: de cum se hotăra, fiecare se ducea la listă şi îşi scria numele. Rezistenţii de până ieri se agitau prin curte, în consultări de câte doi-trei, şi se grăbeau spre uşa clubului, voind parcă să scape de vina de a fi fost printre ultimii. Când lista s'a umplut mai mult de jumătate, mi-am pus şi eu numele pe ea, împreună cu prietenul Sandu Lăzărescu, pe care-l regăsisem aici, cu o tuberculoză pulmonară reactivată, şi cu care îmi petreceam cele mai multe ceasuri ale zilei.

Gigorescu s'a oferit să-şi facă primul autoanaliza (deşi şi-o mai făcuse de nu ştiu câte ori prin alte cluburi) şi ne-a oferit un model de stupiditate în gândire şi vulgariate în limbaj, calităţi ce păreau a califica orice examen de acest fel drept autentic şi sincer. L-au urmat cei mai zeloşi, şi alţii după ei, zi de zi, săptămâni şi săptămâni în şir.

Mă hotărâsem să mă aşez pe poziţia nu a „omului politic", ci a teologului, şi să-mi motivez neaderenţa la Mişcarea Legionară prin incompatibilitatea dintre ideologia şi faptele ei, pe de-o parte, şi învăţătura creştină, pe de alta. O asemenea paralelă nu se putea face fără ample

incursiuni în Biblie și în Sfinții Părinți. Grigorescu părea interesat, dar „asesorii" (îmi amintesc de unul Grigoriu, profesoraș prin Prahova) au obiectat, iritați, că la adăpostul autoanalizei propagam religia în penitenciar, ceea ce era împotriva regulamentului. Mi s'a șoptit că au expediat și „note informative", în acest sens, la comandament. Dar de acolo nu le venise nici o încurajare. Crăciun așteptase prea mult acest moment spre a-și permite să-l zădărnicească. Treceam drept personalitate.

Terminând ce avusesem de spus (din toată treaba aceea – care a durat vreo trei zile – numai „exorcismele" mi-au fost penibile și le-am făcut *à contre-cœur*), am revenit la treburile mele, ascultând cam printre gânduri mărturisirile altora. Dincolo (sau dincoace) de tot ce mi se petrecea în jur, *Meșterul Manole* se rotunjea ca operă de artă, neîntinată de lamentațiile foștilor luptători legionari, parașutați de Horia Sima cu misiuni de sabotaj postbelic și spionaj perpetuu. Trăiam mai mult în mine însumi. Isprăveam a doua piesă lucrată în pușcărie. Pe atunci nu cunoșteam expresia „spălare la creier" (am auzit de ea numai aici, în Occident), dar simțeam bine că viiturile acelea ale reeducării lunecau pe lângă mine, ca pe un gât de lebădă, fără să afecteze un creier pe care eu scriam încontinuu.

Într'o zi am fost scos din secție, cu bagajul, și dus în celular. M'am pomenit la un loc cu doi bărbați. De unul auzisem, Ilie Niculescu, doctor în Științe Economice, fost comandant al Corpului Răzleți, care făcea pușcărie, zi la zi, de douăzeci și doi de ani! Celălalt era un prieten al lui (nu-mi mai amintesc nicicum numele), tot economist, un tip cam pătrat, exoftalmic, cu un zâmbet parșiv. Prin contrast, Niculescu era un om de o mare finețe și delicatețe sufletească, manierat, elegant în gesturi și vocabular. S'a grăbit să-mi mărturisească, frângându-și mâinile, că din cauza lui sunt eu mutat în celular, că la cererea lui mă găseam eu acum la regim „de pedeapsă".

Ilie Niculescu era unul dintre puținii șefi legionari care nu aderaseră la reeducare. Avea prea mulți ani de pușcărie spre a mai aștepta libertatea și era prea cinstit sufletește spre a face acte de oportunism. Insistențelor lui Crăciun le răspundea constant că nu sentimentele lui legionare îl țin în rezervă, ci cele creștine. Credincios militant și cu fervoare, el era convins că ideologia creștină și cea legionară sunt atât de întrepătrunse și se condiționează reciproc încât lepădarea de una înseamnă, neapărat, abjurarea celeilalte. Niculescu nu era capabil de subterfugii; el credea cu sinceritate în ceea ce spunea. La un moment dat, comandantul i-a spus:

– Avem într'o altă secție pe unul – și ăla e teolog, nu economist – care susține tocmai pe dos: el s'a lepădat de Garda de Fier tocmai pentru ca să rămână creștin. Ai auzit de părintele Anania?

Niculescu auzise. Mai mult, una din dorințele lui era aceea de a se întâmpla să fim împreună pentru o vreme. Nu i-a ascuns lui Crăciun acest gând și l-a rugat să-i înlesnească o întâlnire cu mine, undeva, la un vorbitor, pentru două-trei ceasuri. Auzise că mă aflu în secția t.b.c., dar nu îndrăznea să creadă că el va fi dus vreodată acolo, deși avea plămânii șubrezi și – mi se pare – ganglionii atinși de tuberculoză.

Crăciun hotărâse altfel și mă dusese pe mine în celular, unde aveam regimul obișnuit al locului, dar primisem rația de hidrazidă. Căutam să-l conving pe doctorul Niculescu că a sta de vorbă cu el în aceeași celulă nu e o pedeapsă, ci un privilegiu. Totuși, mă neliniștea interior faptul că eram acolo – cel puțin în intenția comandantului – cu o „misiune".

Niculescu voia să știe foarte multe asupra adevăratelor raporturi dintre creștinism și Garda de Fier (de altfel, vechi subiect de controversă în toate mediile politice și bisericești) și m'a iscodit zile și săptămâni întregi, cu o nepotolită sete de cunoaștere. Îmi dădeam perfect de bine seama că-l duceam pe acest om spre clătinarea și prăbușirea crezurilor lui de peste treizeci de ani, și n'aș fi vrut să fiu un iconoclast, dar nici nu puteam să-i vorbesc împotriva propriilor mele convingeri, pe care le nutream, și eu, de două decenii. Mai mult, intelectul rafinat al lui Niculescu m'a obligat (mai precis, mi-a dat prilejul) să adâncesc aceste probleme până la cele mai delicate subtilități. Începând să priceapă, el se înspăimânta la gândul că atâta amar de vreme fusese, în realitate, un necredincios. L-a liniștit – și luminat – doar distincția pe care i-am oferit-o între noțiunile de „bine-credincios" și „rău-credincios". Dar în afara acestora am avut cu el lungi și interesante dialoguri de filosofie, literatură și artă. Ne-am legat și am rămas prieteni. Doctorului Ilie Niculescu îi port de-a pururea o amintire fragedă.

Starea mea fizică însă se înrăutățea și am fost dus înapoi în secția t.b.c. La câteva săptămâni avea să vină și Ilie Niculescu.

Înainte de aceasta însă a trebuit să dau piept cu campania ateistă, singura împrejurare în care am devenit cu adevărat „activ" în procesul zis de reeducare. Propagandă antireligioasă se făcea în toate cluburile, prin lecturi din *Biblia hazlie* (o carte pe care eu o citisem, în originalul franțuzesc, *La Bible amusante*, în biblioteca oratorului mason de pe Calea Griviței, prin 1941) și prin interpretarea „științifică" a zborurilor cosmice. Pușcăriașii ascultau aceste lecturi cu inima strânsă; nu le lua nimeni în serios, fiecare continua să-și facă rugăciunile (care, de altfel, nu erau interzise). Cel care a început astfel de lecturi în secția a XI-a a fost un învățător de prin Moldova; îl chema Dascălu și se părea a fi cam scrântit la cap, ceea ce le conferea „prelegerilor" lui o ineficiență totală. L-a urmat, cu mai multă seriozitate și pondere, un profesor mărunțel de prin Prahova, Grigoriu.

Problema a devenit serioasă în momentul în care a apărut în secţie Vasiliu, vechi condamnat pentru o spargere de bancă în scopuri politice, trecut prin fioroasa reeducare de la Piteşti şi devenit acolo nu numai un comunizant, ci şi un ateist feroce. El a lansat teza că Mişcarea Legionară îşi avusese rădăcinile în ideologia creştină şi, ca atare, proba ultimă şi convingătoare pe care un „reeducat" trebuia s'o ofere public era nu numai abjurarea trecutului politic, ci şi lepădarea de ceea ce produsese acel trecut, credinţa creştină.

Grigorescu a stat în rezervă la început, apoi s'a raliat tezelor lui Vasiliu şi a dat a înţelege că, odată autoanalizele isprăvite, va inaugura faza ultimă a reeducării. Un preot de prin Moldova (nu-mi mai amintesc cum îl chema) s'a grăbit să se urce la tribună, a declarat că trăise în eroare şi că s'a lepădat nu numai de preoţie, ci şi de orice credinţă religioasă. Făcea această declaraţie, nefericitul, înainte de a se elibera la termen, după care a şi dispărut din secţie. Exemplul lui i-a încurajat pe ateişti, care deveneau din ce în ce mai agresivi. Oamenii, credincioşi în imensa lor majoritate, au prins a se uita la mine. Înspăimântaţi, preoţii, vreo şase-şapte (îmi mai amintesc dintre ei, desigur, pe Ioan Iovan, Iorgu Ionescu, Zamfir, Mihăescu-Jilava, care-mi era şi duhovnic, Sandu Tudor – din Buzău, altul decât fostul gazetar, se făceau ciotcă în juru-mi şi mă întrebau ce e de făcut. Se părea că tezele creştine pe care eu îmi construisem autoanaliza fuseseră validate; acum totul se întorcea pe dos. Administraţia nu intervenea – cel puţin direct – şi nu ştiam care-i este punctul de vedere. Oricum, toţi acei indivizi care agitau relaţia creştinism-legionarism se bucurau de toată libertatea expresiei şi-şi forţau campania spre forme concrete.

Când nu s'a mai putut, am ieşit din rezervă, m'am urcat la tribună şi am dezvoltat teza contrară (nu eram deloc original, o făcuseră alţi teologi încă de prin 1936-1937, dar eu aduceam analize şi argumente noi). Fireşte, ateiştii mi-au replicat, eu am trecut la contra-replică şi s'a iscat în secţie un imens scandal pe această dispută. Grigorescu şi-a pierdut măsura până într'acolo încât a ţinut o şedinţă „secretă" cu „muncitorii" din secţie (adică osândiţii care nu erau intelectuali), cerându-le o moţiune prin care să se solicite Administraţiei scoaterea mea din secţie şi, eventual, internarea în Zarcă (Zarca era numele de groază în Aiud, vechea clădire a puşcăriei, în care regimul aplicat deţinuţilor era extrem de sever, un fel de exterminare lentă). Administraţia m'a chemat de mai multe ori; ore întregi am stat încuiat în câte o cameră de anchetă şi am scris declaraţii lungi asupra poziţiei mele. Într'o întrevedere cu colonelul Crăciun am căutat să-l conving că nu e în interesul „lor" să împingă reeducarea pe o asemenea pantă; dacă – mai greu sau mai uşor – oamenii şi-au renegat trecutul politic, nu vor glumi deloc în ceea

ce privește credința lor religioasă – singurul bun care le-a mai rămas și care, după convingerea mea, nu are nimic de-a face cu Garda de Fier.

Cu toate acestea, clănțăii din secție nu s'au domolit și-mi aduc aminte că odată, la o ședință în curte, am urlat atât de tare la adresa lui Grigorescu și acoliților săi încât vocea – se pretindea – mi se auzise dincolo de zid, în fabrică, ceea ce era încălcare de regulament. Deținuții însă au refuzat să se înscrie pentru noile autoanalize propuse de club și... trăgeau de timp. Se auzea de tot mai multe loturi care plecau, din alte secții, în libertate, gardienii erau aproape prietenoși. Fuseserăm duși să vedem și câteva filme de cinematograf (*Darclée*, *Tudor*), în curtea dintre secții, și acolo îl reîntâlnisem pe Mitică, așezat conspirativ pe banca din spatele meu. Îl părăsise soția și-l aștepta o eliberare – la termen – tristă.

La o vreme am fost declarat vindecat și repartizat „la munci", în secția a V-a. Am lucrat acolo câte zece ore pe zi, mai întâi la încărcat și descărcat camioanele cu nisip, apoi la canalizare, apoi la cărat beton cu roaba, apoi la săpătură de pământ, în adâncime; se făcea un uriaș decantor pentru colectarea tuturor canalelor pușcăriei, și când săpătura a ajuns sub nivelul Mureșului, săpam în piatră, cu apa pân'la genunchi și, uneori, când pompele se defectau, pân'la șolduri.

Exista și acolo un club de reeducare, condus de Stere Mihalexe. L-am găsit acolo pe Cristofor Dancu și am avut cu el discuții dramatice; el apostaziase și, mai mult, inițiase o campanie de denigrare publică a ierarhilor Bisericii, în frunte cu „legionarii" Firmilian Marin și Valerian Zaharia. Se pare că el propusese chiar instalarea unui post de radio intern, prin care să se difuzeze pe larg ceea ce scria el într'o carte. Acolo i-am cunoscut și auzit pe câțiva comandanți ai Gărzii de Fier, Nicolae Pătrașcu (încă nu știam că se scrie Petrașcu!), Radu Mironovici, Nistor Chioreanu și alții, care alcătuiau, și ei, un fel de document funebru al Mișcării Legionare. Treceam drept scriitor, și profesorul Petrașcu m'a rugat să-i ajut la stilizare, ceea ce am făcut cu ceva mai multă silă decât gratuitate.

Într'o seară însă Mihalexe a anunțat în club că, încheindu-se reeducarea politică, se deschide programul de educație antireligioasă și l-a invitat pe unul să citească un capitol dintr'o carte ateistă. Am tăcut, dar îndată după ședință m'am dus la el în cameră și l-am avertizat că dacă acest program continuă, eu voi adopta poziția pe care am avut-o în secția a XI-a t.b.c. I-am spus că poate raporta Administrației. Nu știu dacă a raportat sau nu; cert este că aceea a fost prima și ultima lectură antireligioasă.

Hrana era acolo destul de bună (rație de muncă grea), dar mă întorceam de la lucru atât de istovit încât nu mai puteam mânca. Îngrijorător însă îmi era faptul că nu mai aveam timp și putere să-mi repet lucrările; de

multe ori, seara, sub pătură, adormeam cu rugăciunile la jumătate. Isprăvisem și *Meșterul Manole* și mă sforțam să repet printre roabe și cazmale, sub strigătele gardienilor care ne zoreau la lucru.

Supurația rănii însă se intensifica și, după o nouă examinare medicală, am fost iarăși internat în secția tbc.

Intram într'un fel de panică: memoria mi se încărcase peste măsură și trăiam teama că tot ce lucrasem se va scurge prin spărturi și se va risipi. Lucra în secție, ca medic, deținutul Paul Minea, un om admirabil, fost coleg, cândva, de seminar. La sfatul lui, m'am cerut „la raport" și i-am destăinuit colonelului Crăciun că în acești ani nu stătusem degeaba și că lucrasem, mintal, două piese de teatru. Ceream să mi se dea caiete și creion, spre a fixa pe hârtie ceea ce depozitasem în memorie. Umplute, caietele urmau să fie predate Administrației, citite – adică cenzurate politic – și păstrate la grefă în regimul obiectelor de valoare (ceasuri, inele etc.); de va fi vreodată să mă eliberez, mi se vor da atunci. Crăciun a aprobat și i-a ordonat plutonierului Lungu să-mi dea caiete și creion; dar când acesta a aflat pe urmă de câte am nevoie, s'a speriat și a convenit să-mi dea numai câte unul, după ce-i voi face dovada că l-am umplut pe cel anterior.

Foloseam în dormitor un pat al patrulea, lângă tavan (și-l aveam ca vecin pe prietenul, admirabilul prieten Sandu Lăzărescu); un tâmplar mi-a confecționat un fel de măsuță cu cârlige, pe care o agățam de coada patului (becul era aproape) și acolo am scris pe nerăsuflate, zi și noapte, mărunțel, cele două piese.

Puteam însă să am încredere că Administrația îmi va păstra ori îmi va restitui caietele? Puteam fi sigur că nu va găsi pretexte „politice" în caietele mele, spre a mi le face inaccesibile? Puteam fi sigur că nu le va declara pierdute?

Doctorul Minea – care-mi știa toate gândurile și îndoielile – avea acces, ca medic, în fabrică și se cunoștea cu unii care lucrau în clubul de acolo (șefii de club aveau la dispoziție belșug de caiete pentru notarea autoanalizelor). Printre ei, poetul Ion Caraion. Prin aceștia m'am înzestrat cu un al doilea rând de caiete, filă cu filă, și astfel mi-am făcut un dublet. În afară de mine și Paul, conspirația o mai știa doar doctorul Floricel, coleg de lucru cu Minea, care m'a și ajutat să leg caietele laolaltă. Pe cele oficiale le-am predat Administrației – prin plutonierul Lungu –, pe cele secrete le-am ascuns în saltea (de altfel, percheziţiile – teribilele percheziţii din pușcărie! – deveniseră mai rare și mai blânde). Nesiguranța însă și neîncrederea erau legate și de unele, și de altele; cele de la Administrație puteau să nu-mi fie restituite, cele secrete puteau fi găsite și, mai mult, formau obiectul unei anchete și al unui proces. Așadar, cu toată oboseala cerebrală, continuam să repet cu îndărătnicie.

Odată cu primăvara lui 1964, prin pușcăria Aiudului sufla vânt de libertate. Se bănuia că în toată închisoarea n'ar mai fi rămas mai mult de 1.000 sau 1.500 de deținuți. În unele secții apăruseră pușcăriași de drept comun (Aiudul fusese numai pentru politici); prin iunie, aceștia au preluat fabrica. În iulie s'a golit celularul. Cam pe la Sfântul Ilie, colonelul Crăciun ne-a adunat pe toți (poate vreo mie, ultima mie!) în curte, ne-a citit un decret și ne-a anunțat, emfatic, că din acea clipă suntem cetățeni liberi ai Republicii Populare Române. Noutatea a fost întâmpinată cu urale și ne-am năpustit spre magazii, să ne lăsăm zdrențele vărgate și să ne îmbrăcăm cu hainele noastre, făcute mucegai și ghem. Ne puteam plimba în voie prin curte, vorbi unii cu alții; noaptea dormeam în celular, la parter, fiecare unde găsea un pat liber. Se spunea că numai Grigorescu, dintre toți, întrebând de la celulă la celulă dacă e un loc, și răspunzându-i-se peste tot că nu e, a fost nevoit să se culce afară, pe coridor.

Plecările se făceau în trepte, pe loturi de câte treizeci, câți încăpeau într'un camion, și potrivit unui mers al trenurilor pe care nu-l știa nimeni. Tot la câte două-trei ore se striga o nouă listă, iar cei care-și auzeau numele se îmbulzeau, cu disperare, spre laturile camionului militar. Zi de zi, ne împuținam văzând cu ochii.

M'am cerut „la raport", prin plutonierul Lungu, ca să-mi cer caietele, dar mi s'a spus că „șeful" – Crăciun – e plecat la București și că fără ordinul său personal nu puteam să le capăt. Începeam să înțeleg și mă felicitam pentru conspirație. Caietele le vârâsem printre boarfe, nu în rucsac, ci într'o sacoșă de mână, știut fiind că ceea ce e mai evident și mai la îndemână e mai puțin suspect. Totuși, nu știam dacă la poartă se face sau nu percheziție, iar doctorul Minea Paul, mânat de mine din timp în timp, zadarnic trăsese cu urechea pe lângă ieșire.

1 august 1964 – zi memorabilă, în care mi s'a înmânat adeverința de eliberare. Minea a plecat în cursul dimineții, eu am rămas, cu Floricel. Am plecat spre seară, cu *ultimul* lot de deținuți politici din Aiud. Ședeam în camion lângă Floricel, încă în curtea pușcăriei, și-mi bătea inima la gândul că o percheziție mă putea întoarce îndărăt. Solidar cu emoțiile mele, doctorul mă ținea strâns de braț. S'a deschis prima poartă, n'am văzut obișnuita haită de gardieni, a percheziționilor. Un sergent ne-a numărat și a făcut semn spre poarta a doua. Și acolo a fost tot doar numărătoare! Dar la poarta a treia? Ceva mai mulți gardieni, atâția cât a-mi fi făcut sufletul să tremure, dar numai unul s'a urcat pe roata camionului și ne-a numărat. Când ne-am văzut în stradă, m'am luat în brațe cu Floricel și ne-am strâns, plângând. El, cu ani în urmă, la arestare, își lăsase soția însărcinată și nici acum nu știa dacă e tatăl unei copile sau al unui băiat. Dar se bucura sincer de

caietele mele, tefere'n traista cu rufe murdare și fragede ca niște crengi de april.

Am mai lăcrimat când am văzut copii pe străzile orașului și când, ieșiți la câmp spre Teiuș, am dat cu ochii de verdele pădurii. Doamne, cât de fericiți putem fi uneori!

Balans pe trambulină

Mi-a dat Dumnezeu, pe lângă altele, darul de a mă adapta repede oricărei condiţii de viaţă. În acel început de august revedeam Bucureştii după şase ani şi două luni, cu grădinile revărsate peste garduri, şi mi se părea că sunt liber de când lumea. Mai mult decât libertatea îmi făcea bine sentimentul anonimatului, deşi, la drept vorbind, părul tuns la piele, soldăţeşte, şi pantalonii largi, demodaţi, trădau cu uşurinţă puşcăriaşul scăpat de curând. Oameni tunşi chilug mişunau prin tot oraşul, îşi căutau rude pierdute şi prieteni uitaţi, dar se ocoleau unul pe altul, cu spaima că ochiul atent al Securităţii ar putea să interpreteze o nouă conspiraţie.

Mitică venise la gară şi mă condusese apoi în apartamentul său de pe strada General Cernat, rămas gol după plecarea nevesti-si. Rămăsese fata acesteia, lăsată copilă şi devenită acum femeiuşcă cu evidente apucături de vampă; locuia în cămăruţa de lângă bucătărie, unde-şi primea, seara, pe un ceas ori două, câte un prieten cules de pe cine ştie unde.

La numai câteva ore după ce am sosit, a sunat telefonul. De câteva zile, patriarhul o pusese pe maica Achilina să întrebe periodic dacă părintele Anania a venit acasă. Venisem! Maica a plâns în receptor şi s'a grăbit să-mi transmită cuvântul Preafericitului de a mă prezenta de îndată la el.

Am fost a doua zi, m'a îmbrăţişat cu emoţie şi m'a luat la plimbare în grădină, unde am petrecut vreo două ceasuri, istorisindu-ne unul altuia necazurile. Avusese, şi el, multe, mai ales cu decretul din 1959 al Departamentului Cultelor, prin care o mulţime de călugări şi călugăriţe fuseseră alungaţi din mânăstiri. Tot prin 1959, înainte de procesul meu (la care patriarhul trimisese pe protopopul de Ploieşti să asiste şi apoi

să-i raporteze), mitropolitul Iustin, susţinut de profesorul Dumitru Dogaru, şeful Departamentului Cultelor, propusese în Sinod ca arhidiaconul Anania să fie exclus din monahism şi caterisit, pentru faptul de a fi comis acte criminale împotriva statului şi moralităţii eclesiastice. Patriarhul a cerut dosarul cu probe şi sentinţa judecătorească, dar pârâşul venise cu mâinile goale şi nu a putut răzbi prin îndărătnicia şefului.

I-am cerut patriarhului îngăduinţa unei luni de „libertate" şi am plecat mai întâi la Glăvile, unde am plâns pe mormântul maică-mi. Tatăl meu murise la numai câteva luni după ea, într'o casă de bătrâni, şi fusese îngropat acolo, în sat străin. Nu mă gândesc niciodată cu venin la anii mei de puşcărie; mă cuprind însă cumplite resentimente faţă de asupritorii mei pe numai două gânduri: că maică-mea a murit tristă şi că mi-am pierdut biblioteca (din cele aproape două mii de volume, adunate cu trudă şi cheltuială de-a lungul anilor, am mai găsit vreo cincisprezece).

M'am dus apoi la Bistriţa şi am găsit-o pe Mama Olga fără uniformă călugărească, în rochie lungă şi tulpan negru, într'o casă, cu chirie, de lângă poarta (dar în afara) mânăstirii. Mama Sia slăbise de tot, de inimă rea. Aveau să moară, amândouă, departe de ctitoria lor, în casa de bătrâne a mânăstirii Viforâta, lângă Târgovişte. M'am întors repede la Bucureşti.

Avusesem grijă să ascund imediat caietele scoase în taină din puşcărie. În casă nu le puteam ţine; la tânăra vampă veneau tot felul de inşi suspecţi, şi numai târziu a putut Mitică s'o dea afară din casă. M'ar fi acoperit doar caietele „originale", rămase la Aiud. I-am trimis o cerere comandantului. N'am primit nici un răspuns. I-am mărturisit patriarhului că-mi plesneşte capul de atâta încărcătură. Mi-a împrumutat, conspirativ, o maşină de scris, am dus-o acasă şi, vreme de trei săptămâni, ziua şi seara până târziu, am scurs prin clape cele două piese şi o bună parte din poezii. (Aveam vreo şase-şapte ani când taică-meu, negustor cu prăvălie, mi-a pus în spate un „Vermorel", adică o maşină de stropit via, s'o duc pe deal, la oamenii care lucrau şi mai aveau nevoie de una. Când am ajuns în vârful dealului, la vie, unul din lucrători mi-a desfăcut curelele şi mi-a luat fierăria din spate; am avut senzaţia limpede că prind aripi şi încep a pluti pe deasupra văilor largi. Aceeaşi senzaţie mă încerca acum, cu fiecare pagină pogorâtă din povara cerebrală.) Dactilogramele celor două piese, *Steaua Zimbrului* şi *Meşterul Manole*, au rămas în posesia lui Mitică, au ajuns mai târziu la editură şi sunt reproduse aidoma în ediţiile prime ale acestor două lucrări, ediţii care nu m'au făcut niciodată fericit, în afara satisfacţiei că, oricum, apăruseră. E motivul pentru care, în 1970, m'am hotărât să trec întregul text prin vârful condeiului – altfel controlat pe hârtie decât pe tăblţa invizibilă – şi să alcătuiesc o versiune *ne varietur*.

La câteva luni, lucrând eu în Biblioteca Sfântului Sinod de pe strada Antim, m'a chemat la ușă un individ care mi-a spus că e de la Securitate. Mi-a pus în mână un pachet și a plecat repede. Erau caietele rămase la Aiud!

În cursul acelei luni de august a apărut în București părintele Glicherie Moraru, secretarul Episcopiei Ortodoxe Române în America, venit în vizită la rude. Îl cunoscusem, cred, prin 1957, tot la București. Cu puțin înaintea lui veniseră la Patriarhie episcopul Andrei Moldovan și consilierul Alexandru Suciu, din Chicago. Acesta din urmă pusese ochii pe mine, venea zilnic să mă vadă în bibliotecă, și lansase vorba că „omul acesta, părintele Anania, ne trebuie nouă, în America". Pe mine mă cam înspăimântau vorbele acestea și-l rugam să se potolească; Securitatea va afla și va crede că cine știe ce pun eu la cale. Întors în America, domnul Suciu a mărturisit în Consiliul Episcopesc ce anume a descoperit el la București și și-a popularizat ideea. Părintele Moraru – om vechi în America, influent și cu foarte multe legături politice – și-a însușit-o și i-a devenit militant. Așa se face că pe la începutul lui 1958 preotul profesor Liviu Stan – și el cu multe legături politice în România – mă informa confidențial că la Departamentul Cultelor și la Președinție se află o cerere a Episcopiei din America prin care sunt solicitat să merg acolo spre a-l ajuta pe episcopul Andrei. Stan era convins că cererii nu i se va da nici un curs, dar mă sfătuia ca, în cazul că mi s'ar aduce la cunoștință, eu să refuz (în America, zicea el, ar putea să se ducă Andrei Scrima, care era deja plecat în străinătate). În afara acestei confidențe a lui Liviu Stan, n'am știut nimic de existența acelei cereri. Oricum, la Patriarhie nu a ajuns.

Acum, în 1964, părintele Moraru era din nou în București și, de cum a aflat că mă liberasem din pușcărie, a cerut să mă vadă. Ne-am întâlnit mai întâi la hotelul Lido, unde locuia, apoi la Patriarhie. Trebuia să merg în America, zicea el, neapărat. Episcopul Andrei murise de vreo doi ani, Episcopia era fără păstor, încercarea patriarhului de a-l trimite pe Teoctist – ajuns episcop la Arad – se izbea de mașinațiile episcopului disident Valerian Trifa.

Eu însă nu voiam să plec în America. Îmi doream o viață mai liniștită decât înainte, cu mai puține relații sociale, cu timpul dedicat mai mult literaturii. Securitatea va crede că-mi pun la cale o „fugă" acoperită, eu, cel ce fusesem acuzat la proces, între multe altele, că lăudasem tehnica americană ca fiind superioară celei sovietice (totul pornise de la magnetofonul american cu care, e adevărat, mă lăudasem pe la prieteni). Părintele Moraru începea să plângă și se străduia să mă convingă, dramatic, să zic da.

– Bine, bine, îi spuneam eu, chiar de-aş zice eu da, e de neconceput că o să mi se dea paşaport. Totul depinde de Securitate, se ştie doar!

Nu eram deloc convins că stau bine cu Securitatea. În zilele eliberării noastre de la Aiud, în camerele de anchetă veneau diverşi indivizi de la Bucureşti, ne chemau pe câte unul şi, profitând de psihologia foarte fragilă a celui cu un picior afară şi cu unul în puşcărie, căutau să-şi recruteze informatori. I-am declarat insului că nu voi semna niciodată un asemenea angajament, dar el mi-a replicat, surâzând, că nici nu-mi ceruse; cu ochii de el o să dau vrând-nevrând, căci lumea e mică.

Şi am dat cu ochii de el, într'adevăr, în Cişmigiu, în timp ce făceam o plimbare. M'a poftit pe o bancă şi a întreţinut o conversaţie foarte generală şi amiabilă. Dar, la sfârşit, nu am acceptat o întâlnire. M'a agăţat apoi pe la Podul Senatului şi m'a dat pe mâna unui alt individ care m'a condus, oarecum misterios, într'un apartament din aşa-zisul bloc-turn. Am înţeles că era – după cum auzisem prin închisoare – unul din apartamentele conspirative ale Securităţii. Apartamentul era mobilat, locatarul părea plecat la lucru, dar securistul avea cheie şi se ferea să deranjeze lucrurile. A prins a mă iscodi despre unele probleme din Patriarhie (era familiar cu activitatea şi cu foarte multe nume) şi mi-a cerut să scriu acasă pe hârtie ceea ce-i spusesem şi să i-o aduc la o întâlnire viitoare; puteam să-mi fixez şi un pseudonim. N'am avut tăria să urlu, m'am stăpânit, m'am ruşinat, i-am spus că nu devin informator. Insul mi-a pus o hârtie pe masă şi m'a poftit să scriu pe loc. Am început: „Declaraţie. Subsemnatul Anania Valeriu...". A obiectat: nu „Declaraţie", ci „Notă informativă". „Declaraţie", am zis eu. A cedat: nici „Declaraţie", nici „Notă informativă", ci... nici un titlu. Text direct şi fără semnătură.

N'am vrut. Mi-am menţinut „Declaraţia" şi am iscălit în josul ei, cu dată. Mi-a dat drumul. A treia oară, tot el (acum îmi amintesc că se recomanda Bujeniţă) şi încă unul, într'o curte de pe strada Academiei. Întrebări, răspunsuri, invitaţie la o „Notă informativă". Am scris o „Declaraţie" şi le-am spus răspicat motivul:

– Domnilor, ştiu că sunteţi forţă publică şi că nu mă pot opune degetului dumneavoastră; de câte ori mă acostaţi în felul acesta, mă consider arestat şi pus sub anchetă; mai ştiu că la anchetă trebuie să răspund la întrebări şi să iscălesc o „Declaraţie". E a treia oară când sunt arestat după eliberarea mea din puşcărie.

De atunci m'au lăsat în pace.

Cu aceste episoade am devansat acum momentul Moraru, la care mă întorc. Persistentul preot se jura că are legături personale şi cu americanii, şi cu românii, şi că va lupta pe ambele căi să mă ducă în America. M'am scuturat de toate, trimiţându-l la superiorul meu.

Patriarhul era la Sinaia, Moraru l-a găsit acolo.

– Eu n'am nimic contra, i-a spus acesta, dar nu cred că o să i se dea pașaport.

– De asta mă îngrijesc eu, i-a zis Moraru.

Peste două zile, Moraru îmi citea textul unui memoriu alcătuit de el, cu care nu izbutise să răzbească până la Gheorgiu-Dej, așa cum ar fi vrut, ci numai la două personaje foarte „înalte" – zicea el –, care-l ascultaseră și reținuseră cererea, fără să-i făgăduiască nimic.

– Acum mă duc acasă și lucrez cu americanii, își freca el mâinile. Situația politică s'a schimbat, comuniștii de la București nu-și mai pot permite să refuze o vorbă venită de la Washington. Lasă-l pe tata Moraru!

Omul acesta avea o poftă nemaipomenită să-și propună câte un obiectiv și să nu se lase până nu-l atinge (își alesese nevasta, năprasnic, după o fotografie zărită în casa unei rude și o adusese din România împotriva tuturor opreliștilor canonice și legale). În ce mă privea, nu luam nimic în serios și repede am uitat acest capitol, văzându-mi de alte treburi.

* * *

Între timp mă căuta avocatul Editurii de Stat pentru Literatură. Era evreu și-l chema Ascher. Aveam cu editura o încurcătură. Într'adevăr, prin 1961, la Aiud, a apărut la vizetă capul unui plutonier. Mi s'a întins o hârtie, să semnez pentru luare la cunoștință. Era o citație: editura mă dăduse în judecată pentru deținerea „fără titlu" a unui avans de bani în contul *Mioriței*! Am semnat și apoi n'am mai știut nimic. Acum aflam că procesul se judecase „în lipsă" și fusesem condamnat să restitui editurii suma încasată în 1958!

– Ar trebui să dau eu în judecată editura, i-am spus avocatului, că nu mi-a publicat cartea, așa cum prevede contractul!

– Asta se poate, mi-a replicat el, dar vă convine să vă judecați cu statul?...

Administrația editurii se schimbase, pe noii oameni nu-i cunoșteam. Cazul a ajuns la Mihai Gafița, redactorul-șef, care s'a mirat de cele ce afla din gura avocatului. Au avut loc multe și lungi discuții, analize, negocieri. Gafița se arăta extrem de înțelegător, ar fi vrut să radieze totul, dar avocatul susținea că e o hotărâre judecătorească și că trebuie, neapărat, executată. Până la urmă s'a adoptat un compromis, propus de Gafița: să depun lunar câte o sută de lei, în contul datoriei; să fie împăcată și legea, dar nici salariul meu de la Patriarhie – care, și așa, nu era prea mare – să nu fie afectat. Am plătit până ce a aflat Arghezi,

care a făcut un scandal monstruos. El, prin Ion Bănuţă, noul director al editurii, a grăbit refacerea contractului asupra *Mioriţei*; din valoarea noului contract mi s'a scăzut restul datoriei. Începeam să devin autor prin a plăti pentru propria mea carte.

Voiam cu tot dinadinsul să intru în literatură, băteam la uşa tuturor redacţiilor literare, dar stigmatul de puşcăriaş îi inhiba chiar şi pe cei mai binevoitori. Citindu-mi poeziile, date prin secretară, Demostene Botez, de pildă, voia să mă publice neapărat în *Viaţa Românescă*, dar, aflând de unde veneam, a îngheţat şi s'a bâlbâit. Crohmălniceanu m'a luat peste picior, şi nici măcar la *Glasul Patriei*, unde mi-am călcat pe inimă să încerc, nu m'au primit. Dar continuam să scriu şi să nădăjduiesc.

Între timp, cam prin primăvara lui 1965, unii prieteni mai apropiaţi mă sfătuiau în şoaptă să fiu atent la ce fac şi ce vorbesc, căci Securitatea îi întreabă de mine şi ia referinţe. Nu cumva vor să mă aresteze din nou?... Nu aveam de unde să ştiu că încă din ianuarie sosise în ţară cererea oficială a Episcopiei din America, semnată de vicarul Ioan Bugariu şi de secretarul Glicherie Moraru, şi că Ambasada Statelor Unite la Bucureşti întreba periodic Guvernul român dacă există un paşaport al unui părinte Anania pentru care Consulatul are un *affidavit* de la Detroit.

Pe la începutul lui iulie m'a chemat patriarhul. Era în cabinet, cu mai mulţi consilieri. Mi-a spus înmânându-mi o hârtie:

– Du-te, citeşte-o, şi dă-mi răspunsul în două zile!

Zărisem, o secundă, *en-tête*-ul Departamentului şi mi-a trecut prin minte că, în sfârşit, îmi venise „recunoaşterea" acestuia în postul pe care-l ocupam la Patriarhie. Era însă cu totul altceva. Departamentul îi aducea patriarhului la cunoştinţă că Episcopia Misionară Ortodoxă Română în America îl ceruse pe arhidiaconul Vartolomeu Valeriu Anania în serviciul ei; dacă Preafericirea Sa e de acord, să i se facă părintelui Anania formele pentru paşaport. Precaut, patriarhul pusese o rezoluţie în felul acesta: Dacă părintele Anania e de acord, să i se facă formele.

Citeam şi nu-mi credeam ochilor. Totul mi se părea o imensă conspiraţie împotriva liniştii şi chiar a siguranţei mele. Am plecat spre casă cu gândul să nu accept. Dar lungi discuţii cu Mitică m'au înduplecat în parte, şi am ajuns la un compromis: să accept o delegaţie din partea patriarhului şi o călătorie de informare, în Statele Unite, pe termen de şase luni, după care mă voi întoarce, voi raporta şi se va vedea ce mai e de făcut, dacă adică va fi cazul sau nu să plec din nou, pe un termen mai lung.

Ideea nu i-a displăcut patriarhului. În fond, nici el şi nici altcineva din Patriarhie nu cunoştea prea bine situaţia Episcopiei Misionare din America. De aproape trei ani nu era episcop, iar rapoartele vicarului

sau ale lui Moraru erau sporadice, incomplete și suspecte de incorectitudine. În sensul acesta mi s'au alcătuit formele pentru pașaport.

Dar demersurile oficiale nu coincideau cu cele sufletești. Nu simțeam nici un fel de ispită să mă duc în America, deși mai toată viața îmi dorisem – dureros de mult – să călătoresc. Eram liniștit, căci mai degrabă nu credeam că voi pleca decât eram înclinat să cred.

Concediul mi l-am petrecut la mare, să-mi încălzesc oasele pe care soarele nu le mai văzuse de atâția ani. Locuiam în casa unui învățător cumsecade din Mamaia și acolo m'a găsit o telegramă a lui Mitică. Departamentul Cultelor mă chema urgent la București spre a depune fotografii și a completa un formular pentru pașaport. M'am dus, pentru o zi, și am îndeplinit această „formă" cu absolută gratuitate interioară; mai depusesem cândva fotografii pentru o plecare în Bulgaria (țară socialistă!), dar pașaportul nu mi-a venit niciodată.

Nu s'a mai întâmplat nimic până pe la începutul lui octombrie. Se zvonea că voi pleca în America, prietenii mă întrebau pe stradă, nu știam ce să le spun. Atâta tăcere – oficială – mă făcea să cred că totul se înmormântase. Moraru dădea telegrame disperate, la care nu i se răspundea. Într'o zi, prin septembrie, poate, având treabă în biroul consilierului Fecioru, l-am găsit acolo pe domnul Gheorghe Nenciu, director în Departamentul Cultelor. Era relativ nou în Departament, îl cunoșteam mai mult din vedere. După una-alta:

– Ei, plecați în America? m'a întrebat el.

– Așa ar fi vorba, dar nu cred că voi pleca.

– Și totuși, e foarte probabil să plecați, mi-a zis el surâzând, cu o clipă de ochi stăruitor.

Aceasta a fost singura indicație oficială, a unui om presupus a ști câte ceva (se șoptea printre funcționari că acest domn Nenciu lucrase cândva în Securitate, oricum, era membru de partid).

Venise începutul lui octombrie. Aranjasem, pentru ultima oră a după-amiezii, o audiență la profesorul Alexandru Balaci, fostul șef de editură, devenit acum mare în Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, cu sediul în Casa Scânteii, lângă lacul Herăstrău. În aceeași zi mi s'a comunicat, prin Departament, să mă prezint la Direcția Consulară a Ministerului de Externe, spre a completa formularul pentru... viza americană! Completarea acestui formular mi-a izbit sufletul ca o grindină năprasnică. Dacă se intervenea pentru viza de intrare în Statele Unite, însemna că pașaportul meu fusese eliberat și că aveam viza de ieșire!... Se apropia ora audienței. La poartă mi s'a spus că Balaci plecase, neprevăzut, la o ședință urgentă și că-mi va fixa o altă audiență (cu Balaci făcusem primul contract pentru *Miorița* și voiam să-l rog a mă sprijini și pentru reînnoirea lui; știam că-i plăcuse mult lucrarea).

Am trecut drumul și m'am pomenit pe marginea lacului. Sufletul îmi era răvășit, aveam senzația că mă clatin, ca un om beat. De acum nu mai era nici o îndoială, urma să plec în America! Pe cât timp? Mă voi mai întoarce vreodată? Voi avea tăria să aleg libertatea cu prețul trădării patriarhului? Iar de mă voi întoarce, cine mă va scăpa de anchetele Securității asupra „legăturilor" mele cu străinătatea? Experiența închisorii îmi arătase că toți cei reveniți de peste hotare erau obiectul unor permanente suspiciuni din partea autorităților statului.

Se lăsa amurgul. Am închiriat o barcă, am împins-o în mijlocul lacului și am lăsat vâslele. M'am legănat așa, cu fața'n sus, până ce luna a prins a se urca pe cer. Ce mai vrei, Doamne, să faci cu mine?

Curând după aceea am fost invitat să mă prezint la Ambasada Americană. Un consul amabil, cu un dosar în față, mi-a pus o mulțime de întrebări la care am căutat să răspund cât mai corect. La sfârșit mi-a spus că, în fond, știe totul despre mine, că aceasta e o formalitate la care îl obligă oficiul. La a doua vizită mi-a dat formularele pentru analizele medicale. Doctorii de la clinica unde lucra prietenul Petru Sava se uitau admiratori la mine:

– Părinte, ți-a pus Dumnezeu mâna'n cap!

O nouă uluire mă aștepta după a treia vizită la consul: mi se dădea viză de imigrant, adică pe viață, adică să stau cât poftesc în Statele Unite.

– Domnule consul, m'am bâlbâit eu, n'am cerut viză de imigrant.

– N'ați cerut-o, dar noi v'o acordăm, a zâmbit domnul Taplin. America e o țară liberă; dacă vă simțiți bine în ea, rămâneți; dacă nu, puteți pleca oricând doriți, nimeni nu vă va reține cu forța.

Am alergat la patriarh. S'a mirat și el. La câteva zile după aceea l-a primit în audiență de curtoazie pe ambasadorul american, care, urmând să părăsească România, își lua rămas-bun. De la părintele Cazacu, care fusese interpret, am aflat că patriarhul discutase lung cu ambasadorul despre plecarea mea în America și-mi făcuse un portret pe cât de real pe atât de eficient.

Mă pregăteam de drum, Mitică fremăta de emoție și mă asista la cumpărături. Adunam articole pentru calendarul *Credința*. Cu geanta doldora, treceam prin galeria noilor magazine din fața Sălii Palatului, când mi-a răsărit înainte... Bujeniță. M'a dus într'un colț și m'am pomenit înconjurat de vreo patru-cinci indivizi.

– Plecați în America? mi-a zis unul.

– Așa se pare, am răspuns eu, cu sufletul la gură.

– Bine, vrem să stăm de vorbă.

M'au urcat într'o mașină și m'au dus în afara orașului, spre Săftica, într'o vilă elegantă cu fermă împrejur. Trei inși extrem de amabili m'au

poftit într'un salon somptuos şi vreme de vreun ceas mi-au dat să înţeleg că ei – Securitatea – ar fi interesaţi de rosturile mele prin America şi că sfaturile lor – ca unii care cunosc mult mai multe lucruri decât mine şi sunt la curent cu ele – ar putea să-mi prindă bine.

– Domnilor, m'am cutremurat eu, în ruptul capului nu voi accepta să fac acte de spionaj într'o ţară care-mi acordă încredere.

Au râs.

Nu de spionaj era vorba, ci, spre pildă, de orientarea Calendarului. Şi au prins a răsfoi articolele răsturnate din geantă, voind a părea competenţi. Începeam să-mi dau seama că indivizii făceau parte din sistemul de lucru al celor mai mulţi dintre comunişti: se băgau în treaba şi munca altuia, cu aere de diriguitori, ca să poată raporta superiorilor că cutare lucru e rezultatul acţiunii lor; dacă lucrul ieşea bine, mai căpătau un grad şi un plus de leafă; dacă ieşea prost, aveau puterea să sancţioneze un nou „duşman al poporului", ceea ce era iarăşi un merit. I-am lăsat să citească şi să comenteze, liniştit acum şi chiar uşor amuzat. Până la urmă mi-au urat „Drum bun" şi, la ieşire, unul dintre ei mi-a spus că oricând se va prezenta cineva la mine şi-mi va spune: „Salutări de la domnul Nicolae", să ştiu că acela e un om de-al lor şi să am încredere în sfaturile lui. Iată, trăiesc de opt ani şi jumătate în America şi nimeni niciodată nu mi s'a prezentat cu această parolă.

Plecarea mea a întârziat apoi şi din pricina banilor. Patriarhul insista să nu plec fără dolari în buzunar; nu trebuia să fiu pus în situaţia de a întinde mâna (Moraru mă avertizase că leafa mea nu va fi mare). Mi s'a dat salariul pe şase luni în avans, dar, cu toate intervenţiile, insistenţele şi revenirile patriarhului – şi chiar ale Departamentului –, Ministerul de Finanţe refuza să-mi vândă dolari. Impasul nu era uşor şi n'am ieşit din el decât datorită preotului Mihai Iancu, nepotul ministrului adjunct de Finanţe, care avea acces oricând la el. M'a lăsat să aştept jos, la intrare, şi s'a întors de la unchi-său cu hârtia aprobată. Ne-am dus amândoi la Banca Naţională şi mi s'au pus în palmă 1.092 de dolari.

Părintele Stăniloae mi-a dat câteva adrese din America. Patriarhul m'a rugat să-l caut pe arhimandritul Victorin Ursache şi să-i dau o Biblie pe care i-o ceruse cândva prin profesorul Jerome Newville. Preasfinţitul Antim Nica mi-a dat o indicaţie vagă cum că arhimandritul Victorin ar fi profesor pe undeva, la un seminar teologic, şi că aş putea să dau de el prin Newville. Cam atât se ştia atunci despre Victorin, cel care peste doar şase luni avea să devină capul Episcopiei Misionare din America.

În ajunul plecării m'am dus la şeful vămii din aeroport să-l previn că voi avea în bagaj cărţi teologice, materiale pentru Calendar – articole şi fotografii –, precum şi câteva manuscrise personale. Am primit încredinţarea

că el va fi acolo și, de voi avea vreo greutate, să le spun vameșilor să-l cheme.

I-am făcut o vizită protocolară și profesorului Dumitru Dogaru, șeful Departamentului Cultelor.

– Părinte Anania, mi-a spus el, am aici pe birou patru declarații de la patru oameni de seamă cum că dumneata, dacă treci granița, îi vei întoarce țării spatele și-i vei deveni dușman. Cu toate acestea, noi am trecut peste ele și ți-am acordat încrederea de a pleca. De acum, totul depinde numai de dumneata. Ești chemat în America; vor să te aleagă episcop; vei vrea să devii episcop acolo, bine; nu vei vrea, tot bine; te vei înțelege cu oamenii de acolo, vei rămâne cu ei; nu te vei înțelege, poți veni înapoi, o bucată de pâine se va găsi oricând pentru dumneata. Îți urez drum bun!

Cam în aceiași termeni îmi vorbise și patriarhul.

29 octombrie 1965. La aeroportul Băneasa m'au însoțit ai mei din familie și mulți prieteni. Gheorghe Alexe a pătruns cu mine în vamă. Doi funcționari mi-au deschis gemantanele și au înșirat pe masă totul, examinând încet, fără grabă, ca niște oameni care aveau timp să se uite pe îndelete la fotografii și să comenteze cât de frumos e la mânăstirea Văratec toamna, în octombrie. Megafoanele chemau pasagerii la îmbarcare, vameșii nu se grăbeau. Le-am spus să cheme șeful, dar șeful lipsea în ziua aceea, fiind liber! În ultimul minut mi-au închis geamantanele, oprind pe masă tot ce nu era literă tipărită: manuscrisele literare, materialele pentru Calendar și partitura unei „Liturghii" a compozitorului Dimitrie Cuclin, pe care acesta mă rugase să o duc în America.

Astfel ușurat de bagaj, am trecut prin punctul de frontieră și m'am urcat în avion. Alexe, care fusese martorul emoțiilor mele, ședea pe peron, alături de ai mei, urmărind mișcările din jurul avionului. Aveam loc la fereastră și mă vedea. La un moment dat i s'a luminat fața și mi-a făcut cu mâna un semn de triunf: scara se îndepărta de avion, pe rotițe. Scara, acea scară fascinantă, pe care un român al acestor vremi poate face primii pași spre libertate, scara înspăimântătoare pe care, la un semn cu degetul, te puteai întoarce din ușa avionului spre umilire și frică.

Nu-mi era frică. Primeam totul ca de la Dumnezeu, și cu El în rugăciune îmi luam zborul spre alte zări, într'o imensă curbă a ciudatului meu destin.

Detroit, Michigan
8 mai 1974[1]

1. Această întâia parte a *Memoriilor* mele a fost transcrisă pe suport electronic după manuscrisul original de pe hârtie, cu foarte rare intervenții, în 2007-2008.

Partea a doua

Cuvânt înainte

Reiau scrierea *Memoriilor* mele după o pauză de treizeci de ani. Mâna încă nu-mi tremură, dar și-a pierdut elasticitatea, așa încât prefer să scriu la computer. Multe din reperele trecutului mi-au pierit din amintire, dar îmi sunt de folos câteva agende cu însemnări sumare.

Nici acum nu urmăresc efecte stilistice; îmi propun doar să fiu veridic.

Autorul
Februarie 2004, Cluj

În sfârșit, liber!

Sentimentul libertății nu l-am avut decât în aeroportul Copenhaga, unde am părăsit TAROM-ul și urma să mă îmbarc pe un avion al companiei SAS (*Scandinavian Airlines System*). Acolo, în spațiul internațional al lui *Duty Free*, am trăit, pentru prima oară în viață, voluptatea de a-mi cumpăra ceva (în speță, o înghețată și un pachet de țigări) din „banii mei", o bancnotă de 5 dolari, scoasă la vedere, de la care mi s'a dat restul în monede mărunte, primite în palma deschisă.

Se înserase de-a binelea când avionul a decolat și a prins a lua înălțime. În numai câteva minute, ziua venea înapoi. La unsprezece mii de metri, soarele era de-o palmă deasupra orizontului. Așa a rămas, neclintit, vreme de vreo șapte sau opt ore. Aveam locul lângă o fereastră din dreapta și, fără să pot adormi, l-am contemplat ca pe o icoană a timpului oprit. Nu fenomenul în sine mă uimea (știam că avionul merge contra soarelui cu viteza de rotație a pământului), ci noutatea experienței. Când avionul a început să coboare, noaptea a revenit tot atât de repede precum pierise.

Pe aeroportul din New York m'am oprit la ghișeul Serviciului de Imigrare și am prezentat plicul primit de la consulul american din București. Funcționarul l-a deschis, a examinat conținutul, a căutat repede, profesional, ceva într'un catastif foarte voluminos (am bănuit că e indexul persoanelor suspecte), mi-a aplicat pe pașaport o viză specială de intrare și mi-a spus: „*Welcome to the United States!*", adăugând că în câteva zile voi primi, prin poștă, legitimația *Green Card*. Așadar, din chiar clipa aceea aveam calitatea de rezident permanent al Statelor Unite, cu toate drepturile și obligațiile unui cetățean american, în afară de cele politice.

Liber în forfota uriașului aeroport, m'am trezit deodată în mijlocul unei alte lumi, unde eu nu eram altceva decât un biet nepriceput.

Aveam numărul de telefon al părintelui Moraru, mă aflam în fața unui aparat public, dar nu cunoșteam nimic din tehnica unui apel. Am încercat pe dibuite, m'am încurcat și, până la urmă, am cerut sprijinul unui călător oarecare, ținând bănuții în palma deschisă și peticul de hârtie, fără să știu că mai întâi formezi numărul (cu prefix cu tot) și introduci în aparat monede de o anumită valoare (în funcție de distanță). Dacă ai pus cât trebuie, contactul se face imediat; dacă nu, o voce de undeva îți spune cât trebuie să mai pui. Așa am izbutit să-l anunț pe părintele Moraru că voi sosi la Detroit cu avionul de la ora X.

Întâmpinare cu tâlc

Despre acest Glicherie Moraru nu ştiam prea multe (mai ales amănunte), dar destul ca să am o imagine globală asupra omului care, de fapt, instrumentase venirea mea în America. Voi vorbi ceva mai la vale despre cele două episcopii româneşti şi despre poziţia lui Moraru în conducerea celei Misionare. Moldovean de origine, Glicherie fusese călugăr şi diacon la Episcopia din Constanţa. Cânta frumos şi cunoştea bine rânduielile slujbelor. A imigrat în America, unde a devenit preot, dovedindu-se a fi un spirit extrem de activ, întreprinzător, cu o rară inteligenţă practică, întotdeauna ştiind ce vrea, unde anume trebuie şi cum să ajungă. A construit două biserici în Canada, apoi una în Detroit, devenită catedrala Episcopiei. Avea o mare iscusinţă în a atrage oameni şi de a-i face să scoată bani din buzunar. Şi-a făcut o parohie mare şi, la vremea aceea, era singurul preot din eparhie care avea un salariu de 500 de dolari pe lună, sumă pe care nu o mai încasa decât preotul Vasile Haţegan din Cleveland, fruntaş al „celeilalte" Episcopii. Despre Moraru se spunea că e în stare să străbată un continent spre a dobândi un dolar, dar nimeni nu afirma că ar fi necinstit sau hoţ, ci doar „uns cu toate unsorile", omul omniprezent şi imprevizibil, capabil să obţină pentru sine tot ceea ce-şi dorea. Aşa se face că fusese însurat de două ori (unii ziceau că de trei), ultima lui soţie fiind Margareta, fiica unui ceferist moldovean, femeie frumoasă şi mult (cu mult) mai tânără decât el, cu care o avea pe Katty. Pe Margareta o cunoscusem în Bucureşti, la Patriarhie (cu puţin înainte de anul 1958), unde venise în fruntea unui grup turistic de femei române din America (prima cutezanţă de acest fel în România lui Gheorghiu-Dej); era însoţită de Katty, pe atunci o copilă de vreo opt-nouă ani, care vorbea bine româneşte.

Moraru mă aştepta la aeroport, frecându-şi mâinile, şi m'a poftit în luxosul său Cadillac (la banii lui, nu concepea să aibă o altă marcă de automobil), dar, spre surprinderea mea, nu m'a dus la sediul Episcopiei, ci la casa parohială, unde m'a întâmpinat, surâzătoare, Margareta. Mi-am zis în sine că, deoarece la Episcopie nu mă aştepta nimeni, soţii Moraru vor ca mai întâi să-mi ofere cina. În timpul mesei însă aveam să aflu că în reşedinţa episcopală de pe strada Riopelle locuiau fraţii Sextil şi Sorin Mihălţan, fiii preotului Simion Mihălţan, fost paroh în Indiana Harbor şi fost vicar administrativ al Episcopiei. Mie mi se pregătise locuinţă chiar aici, în casa parohială, o cameră cu baie, la etaj, unde mă voi simţi excelent. Fulgerător am intuit capcana. Euforia primului sentiment al libertăţii se risipea cu aceeaşi repeziciune şi i-am cerut lui Moraru să mă conducă imediat la Episcopie, că doar pentru ea venisem în America. Cei doi soţi au insistat în fel şi chip să rămân la ei măcar în noaptea aceea, până mâine, când lucrurile se vor aranja, dar eu devenisem arici:

– Părinte Moraru, dacă nu mă duci imediat la Episcopie, te rog să mă duci, tot imediat, la aeroport, de unde voi pleca spre Bucureşti cu primul avion posibil; am bilet dus-întors; dacă nu, ies în stradă şi iau un taxi.

Atunci am înţeles mai bine înţelepciunea patriarhului Justinian care mă sfătuise (de fapt, era o condiţie) să nu plec fără să am banii mei în buzunar.

Neavând încotro, Moraru m'a dus la Episcopie (de altfel, în apropiere). Ceea ce se chema „reşedinţă episcopală" era, de fapt, o casă ca oricare alta din zonele rezidenţiale, cu parter şi etaj, ca pentru o singură familie, cumpărată de episcopul Andrei după ce fusese alungat de la Vatra. În living room, fraţii Mihălţan se uitau (ori se făceau că se uită) la televizor, şi m'au întâmpinat cu destulă răceală (cred că Margareta le anunţase telefonic, supărată, iminenta mea sosire).

Obosit de drum, am făcut un duş fierbinte şi m'am culcat, dar prima mea noapte în America avea să fie bântuită de coşmaruri. Nu-mi dădeam seama dacă prin somn sau prin trezvie auzeam voci, râsete şi chicote de copii, vălmăşaguri indistincte care se apropiau şi se îndepărtau, din când în când o voce groasă, de bărbat, care răcnea stârnind reacţii vesele sau spaime simulate ale unor copii zvăpăiaţi... La un moment dat m'am uitat pe fereastră şi am văzut cum în tinda casei vecinilor de peste drum şedea pe scaun un negru burduhos, nemişcat, cu palmele pe genunchi; cete de copii, mascaţi în fel şi chip, în costume de drăcuşori sau vrăjitoare, se apropiau de el şi, de cum ajungeau să-l pipăie, acesta îşi arăta pân'la urechi dinţii mari şi albi, dintre care ieşea un răcnet

fioros, menit să-i sperie pe micuții obraznici... De abia a doua zi aveam să aflu că fusese noaptea de Halloween (31 octombrie), cu care mai târziu aveam să mă obișnuiesc. (Tot mai târziu, obișnuit să mă raportez la simboluri, m'am întrebat dacă nu cumva noaptea aceea îmi prefigurase strigoii care aveau să-mi bântuie cei unsprezece ani petrecuți în America.)

De cei doi locatari n'am scăpat ușor. Amândoi lucrau, și nu-i vedeam decât seara, când le repetam invitația de a se muta în altă parte. Nu era simplu. Aici nu plăteau chirie, nici lumină, nici căldură, și se simțeau bine, în ciuda faptului că, de trei ani fără stăpân legiuit, casa arăta jalnic, murdară, prăfuită și infestată de șoareci. Sorin, fire mai blândă și cumpănită, a înțeles și s'a mutat. Sextil, fost ofițer în armata română, arogant și tenace, mi-a declarat că el nu pleacă. Moraru încerca să mă înduplece la îngăduință, dar în spatele lui o simțeam pe Margareta. De altfel, lucrurile erau mult mai complicate. Curând aveam să aflu că – spus pe șleau – Sextil era amantul Margaretei (căreia îi spunea „nașă") și cu care, în 1974, curând după moartea lui Moraru, se va căsători. Trebuia să plec în prima mea călătorie misionară, în Massachusetts, și i-am spus lui Sextil că la întoarcerea mea doresc să găsesc casa complet liberă. N'a fost așa. Nu am scăpat de el decât atunci când, întors de la serviciu, a constatat că cele două uși de intrare aveau alte încuietori. Le schimbasem. Dar știam că intrasem în război cu Margareta.

Moraru însă își avea interesele lui și continua să mă asiste. De altfel, singur și străin în țară străină, nu mă descurcam fără el. Prin el am cumpărat patru curse de șoareci, care, timp de trei zile și trei nopți, au „lucrat" ca niște automate; rozătoarele însă se răzbunau prin aceea că arcurile destinse cu zgomot pe grumajii lor îmi rodeau mie somnul. Tot Moraru mi-a arătat de unde să-mi cumpăr alimente: supermarketul din imediata apropiere, al cărui belșug, aproape indecent, îl uimea pe cel care de abia ieșise din sărăcia socialistă. De gătit îmi găteam singur, sumar, călugărește (ceea ce, de altfel, am făcut pe durata celor unsprezece ani de rezidență în Lumea Nouă).

Moraru mi-a spus că primul salariu îl voi primi după prima lună de serviciu; până atunci, s'a oferit să mă împrumute, la care i-am răspuns că deocamdată am cât îmi trebuie.

Început în Lumea Nouă

Întrunit la 4 noiembrie în Detroit și prezidat de preotul vicar Ioan Bugariu din Indiana Harbor, Consiliul Eparhial m'a numit în funcțiile de director al cancelariei (în englezește, *chancellor* – un titlu cam pompos față de ceea ce găseam eu acolo!), redactor al revistei și calendarului *Credința – The Faith*, misionar eparhial și îndrumător al școlilor duminicale. Mi s'a fixat un salariu de 250 de dolari pe lună, plus locuința cu toate ale ei (lumină, căldură, telefon, în reședința de pe strada Riopelle), plus mașină de serviciu, cu combustibilul aferent. Cu acest salariu am lucrat cinci ani, după care mi-a fost mărit la 300.

În urma unui apel cu răspunsuri prompte, cele câteva societăți parohiale de doamne (*Ladies Auxiliaries*) m'au ajutat să înzestrez reședința cu perdele, albituri de pat, veselă de bucătărie și de sufragerie, câteva covoare. Pentru cancelarie – care nu avea nimic – am cumpărat din banii mei un birou (mic) și o mașină de scris. Gardul curții era aproape la pământ; l-am înlocuit cu unul nou, în colaborare financiară cu vecinii americani. Atunci am observat că mai toate casele americanilor erau făcute din paiantă; arătoase pe dinafară și pe dinlăuntru, prin pereții lor intra cuiul ca prin brânză. Așa era și locuința mea. Peretele dinspre cada de la baie l-am găsit spart, cu șipcile paiantei ca niște coaste de cal mort; apa din duș pătrundea prin spărtură și se scurgea pe unde nimerea. Prin Moraru îl cunoscusem pe Aurel Plantus, diacon onorific la catedrală, instalator de meserie. L-am chemat să-mi repare peretele de la baie, a făcut-o, dar imediat mi-a prezentat și *bill*-ul, adică nota de plată. L-am rugat să mă păsuiască doar câteva zile, dar a doua zi mi-a telefonat cu voce aspră:

– Mie să-mi plătești pe ce-am muncit, că altfel te fac de rușine...

Intrasem în zodia pragmatismului american. Firește, l-am plătit pe Aurel, dar nici că vreodată l-am mai chemat.

De la început mi-am dat seama că dacă vreau să mă descurc în această lume nouă trebuie să învăţ repede două lucruri esenţiale: să conduc automobilul şi să vorbesc fluent limba americană. Moraru mi-a trimis un instructor (particular, fireşte), pe care l-am plătit din punga mea, şi am învăţat cum se învaţă acolo, cu foarte puţină teorie şi cu practică directă, în trafic; peste două săptămâni am dat examenul la Poliţie şi am intrat în posesia permisului (care, în Statele Unite, este şi buletin de identitate).

Între timp, poşta mi-adus şi *green-card*-ul promis la ghişeul din New York.

Aşadar, ştiam să conduc maşina, dar nu aveam maşină. Cea veche zăcea pe butuci, ocupând garajul degeaba. În America, dacă nu ai automobil nu ai picioare. De la Consiliu obţinusem aprobarea de a cumpăra unul, ceea ce am şi făcut, asistat de Moraru, opţiunea căzând pe un Ford Galaxy. Cu el am străbătut toate imensităţile continentului pe unde există comunităţi româneşti, de la Atlantic la Pacific şi de la Cercul Polar la zonele subtropicale. L-am isprăvit în şase ani, după care i-a urmat un altul, de aceeaşi marcă şi cu aceeaşi hărnicie.

Cu deprinderea limbii fluente a fost ceva mai greu. Ştiam de acasă o engleză destul de bună, cu vocabular bogat, pe care o citeam – şi chiar o scriam – cu destulă uşurinţă. Nu aveam însă un suficient exerciţiu al conversaţiei libere, şi cu atât mai puţin în limba „americană”, cu accentele, guturalele şi contragerile ei. Înainte de a o vorbi, nu eram în stare s'o percep auditiv. Am încercat cu televizorul, cu discuri şi casete audio, am frecventat chiar şi un curs special la un liceu, dar limba nu mi s'a dezlegat decât peste vreo trei ani, în urma unui curs intensiv, de două luni, la Universitatea Michigan, după ce patriarhul Justinian mă anunţase că voi face parte din delegaţia Bisericii noastre pentru dialogul teologic cu creştinii monofiziţi din India şi Etiopia.

Cele două episcopii româno-americane

Patriarhul avusese dreptate și într'o altă privință. La București se știa foarte puțin despre situația religioasă a românilor din America. În mare, știam și eu că Episcopia Ortodoxă Română în America luase ființă în 1929 și că, prin statutul adoptat de întemeietori, era așezată sub jurisdicția canonică a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. Episcop însă nu a avut decât în 1935, în persoana lui Policarp Morușca, fost stareț al mânăstirii Hodoș-Bodrog, om cu experiență administrativă, cumpănit, cu simțul responsabilității eclesiale. Odată sosit, a vrut să pună rânduială într'o lume românească bântuită de haos. Bine primit – chiar cu entuziasm – de enoriași, el a trebuit să-și dea repede seama că relația lui cu preoțimea nu va fi nici simplă, nici ușoară. Preoții știau că trebuie să aibă un episcop, dar preferau ca acesta să nu se ocupe prea mult de ei și, mai ales, să le pretindă bani cât mai puțini sau chiar deloc. În Lumea Nouă, religia e o problemă particulară a fiecărui cetățean; ca atare, statul nu are nici o implicație financiară. Statul român îi atribuise lui Policarp suma de 500 de dolari pe lună, ca salariu, dar nu prevăzuse nimic pentru cheltuielile de reședință, administrație (chiar minimă), deplasări sau reprezentare; acestea rămâneau pe seama contribuției benevole a parohiilor, situație cu care preoții nu erau deprinși. Preoților cu statut canonic precar (recăsătoriți, de pildă) noul episcop le-ar fi spus: – Vă primesc așa cum sunteți, dar situații noi nu voi admite. Preoții din Canada, cei mai mulți, fuseseră hirotoniți de episcopi ruși și obligați ca, împreună cu enoriașii lor, să țină stilul vechi. Noul episcop a fost bine primit în prima sa vizită canonică, dar pe a doua n'a mai făcut-o. Se confrunta și cu una dintre cele mai nefericite slăbiciuni ale românilor (moștenită, probabil, de la strămoșii daci): dezbinarea. În 1939 a întreprins o a doua călătorie în patria-mamă, dar o seamă de

uneltiri (din care nu au lipsit câţiva preoţi români americani, care l-ar fi atras de partea lor chiar şi pe regele Carol al II-lea), urmate de izbucnirea celui de al doilea război mondial şi de instaurarea dictaturii comuniste, i-au împiedicat întoarcerea.

Au trecut unsprezece ani. Între timp, dezbinarea românilor americani a căpătat forme acute. O grupare îl avea în frunte pe protopopul Ioan Truţa, o alta, pe protopopul Glicherie Moraru. Ambii, lideri ambiţioşi, veşnic puşi pe harţă, obişnuiţi să-şi domine şefii. În 1950, a doua grupare îl alege ca episcop pe preotul văduv Andrei Moldovan, care vine în ţară şi este hirotonit de mitropolitul Nicolae Bălan şi alţi doi arhierei. Se întoarce şi se instalează în reşedinţa de la Vatra, dar Truţa denunţă alegerea.

Valerian Trifa

În 1951 vine în America teologul Viorel Trifa, ca redactor al ziarului *America*. Truţa pune ochii pe el şi-l covinge să devină episcop, dar nici o biserică ortodoxă nu acceptă să-l hirotonească pe necunoscutul candidat. În disperare de cauză, Trifa consimte să primească „hirotonia" de la aşa-numitul „arhiepiscop" John Theodorovici, din Philadelphia, lider al sectei ucrainene a samosfeaţilor, adică a autohirotoniţilor, şi capătă numele de Valerian. Este instalat în 1952 de către un Truţa victorios, dar care, mai târziu, văzând că noul episcop are personalitate şi refuză să i se supună, va muri blestemându-l. În urma unui proces şi a unui asalt „ca la carte", Andrei Moldovan este alungat din Vatra şi va muri (aşa cum am aflat mai târziu) blestemându-l pe Moraru. Dezbinarea era, de acum, pecetluită.

Când am ajuns eu în Detroit, cele două episcopii româneşti se aflau în plin război mediatic, prin revistele *Solia* şi, respectiv, *Credinţa*. Aceasta din urmă, scrisă şi difuzată de Moraru, etichetase Episcopia de la Vatra ca fiind legionară, datorită faptului (de altfel, notoriu) că Viorel Trifa fusese comandant legionar. În schimb, Episcopia Misionară din Detroit era denunţată drept comunistă, prin aceea că depindea canonic de Patriarhia Română, care, la rândul ei, era, chipurile, aservită regimului comunist subordonat Moscovei bolşevice (i se spunea, în derâdere, „Sovrom--Patriarhia"). Or, în opinia publică americană cuvântul „legionar" nu spunea nimic, dar „comunist" avea o rezonanţă profund negativă. Nu e de mirare, deci, că în acest climat psihologic Episcopia Misionară, condusă de Andrei Moldovan, un bătrân cumsecade şi cam atât, şi intrată complet pe mâna lui Moraru în răstimpul unei vacanţe de aproape trei ani, îşi răzleţise parohiile dezorientate, în timp ce Episcopia

de la Vatra, condusă de un episcop relativ tânăr, cult, inteligent, întreprinzător, ambiţios, bun organizator şi bun orator, se consolidase administrativ şi se bucura de prosperitate materială.

Din parte-ne, mai mulţi preoţi au venit la mine, să ne cunoaştem şi să stăm de vorbă, şi am înţeles că prima urgenţă era alegerea unui nou episcop (care, în ochii lor, nu putea fi decât nou-venitul). La sfârşitul primei slujbe la care am participat în catedrala din Detroit, al cărei paroh era Glicherie Moraru, acesta m'a prezentat poporului drept „noul nostru episcop", fapt pentru care l-am certat, amintindu-i că niciodată nu am promis cuiva că voi accepta episcopatul; am făgăduit să vin spre a-i ajuta pe românii noştri să-şi reorganizeze Episcopia, şi atât.

Acesta era adevărul, aceasta era treaba pe care mă pregăteam să o încep, dar nu fără dileme lăuntrice. Pe de o parte, politic vorbind, mă aflam în lumea liberă, cu acte în regulă, şi aveam tot dreptul să „aleg libertatea", o opţiune care m'ar fi obligat ca, pe linie bisericească, să bat la uşa Episcopiei de la Vatra. Aveam însă de ales între criteriul politic şi cel canonic. Valerian Trifa nu avea hirotonie validă, nu avea succesiune apostolică, nu era posesor al harului dumnezeiesc; prin urmare, avea toate calităţile, în afară de una singură: pur şi simplu, nu era episcop. Aceasta a fost raţiunea pentru care, mai târziu, în 1970, când a acceptat să intre în Mitropolia Rusă din New York (pe cale de a deveni Biserica Ortodoxă în America – *The Orthodox Church in America*), ruşii i-au conferit în schimb succesiunea apostolică (pe care ei o aveau), hirotonindu-l în secret (deci împotriva canoanelor, care prevăd că hirotonia este un act public) mai întâi diacon, apoi preot şi apoi arhiereu. Aceasta după ce, timp de nouă ani, Trifa acţionase ca un episcop adevărat, „hirotonind", la rându-i, preoţi, care, la rândul lor, fără să aibă har, au „oficiat" toate Tainele şi ierurgiile Bisericii, într'o teribilă, nemaipomenită impostură. Curând după 1970, într'o discuţie pe care am avut-o la New York cu profesorul John Meyendorff (cu care lucram colegial, de ani de zile, în două comisii ale Conferinţei Permanente a Episcopilor Ortodocşi din America), l-am felicitat pentru reconcilierea dintre Mitropolia Rusă şi Biserica ei Mamă (acţiune în care el, alături de Alexander Schmemann, avusese un rol important), a venit vorba şi de Trifa, asupra căruia mi-a relatat că ei, ruşii, la hirotonie, l-au obligat ca, la rândul lui, să-i hirotonească pe preoţii şi diaconii lui. Meyendorff nu ştia dacă Trifa s'a supus; mai degrabă era înclinat să creadă că nu, dat fiind penibilul situaţiei în care un episcop le spune preoţilor săi că, de fapt, ei nu erau preoţi, şi aşa mai departe. E o problemă, a conchis el, pe care numai Dumnezeu o rezolvă. Aşadar aceasta era raţiunea canonică pentru care, în nici un caz, nu puteam intra sub jurisdicţia lui Valerian Trifa.

Pe de altă parte, Episcopia de la Vatra se desprinsese de Biserica-Mamă invocând motivul că aceasta era aservită regimului comunist. Eu însă știam bine că patriarhul Justinian nu numai că nu era pro-comunist, ci adoptase o foarte abilă politică bisericească de împotrivire comunismului (poziție care, la ceasul când scriu aceste *Memorii*, este atestată de mărturiile documentelor din arhiva Securității).

Așadar, până la urmă, îmi era clar că rațiunea canonică trebuia să primeze asupra celei politice. Sentimental, mi-ar fi plăcut să fac parte din categoria exilului, dar datoria mă obliga să optez pentru categoria – apolitică – a emigrației.

Victorin Ursache

Trebuia să caut un viitor episcop, dar nu eram pregătit. Singurul monah cunoscut în lumea Episcopiei noastre era călugărul basarabean Nestorian Cicală, preot al unei mari și importante parohii româno--canadiene, Sf. Gheorghe, din Windsor, dar statutul său moral era departe de a-l califica pentru episcopat.

La plecarea mea din București, patriarhul Justinian mi-a încredințat o Biblie pe care i-o ceruse, prin cineva, arhimandritul Victorin Ursache, fost stareț al mânăstirii Neamț și fost preot, timp de zece ani, la așezământul românesc din Ierusalim, aflat acum pe undeva prin America... M'a sfătuit să-l caut prin Jerome Newville și să-i înmânez Biblia. Acest Newville era un american protestant convertit la ortodoxie de către un preot grec din Washington, în timp ce lucrau împreună la Biblioteca Congresului. Petrecuse vreo doi ani în Grecia, unde învățase limba, apoi venise în România și mi se apropiase prin aceea că eu vorbeam englezește. Ne-a spus că-l avusese ca duhovnic, în America, pe Victorin Ursache.

Într'adevăr, l-am găsit telefonic pe Jerome și prin el am avut legătura, tot telefonică, cu Victorin, care funcționa ca profesor de dogmatică la Seminarul Teologic St. Tihon din South Canaan, Pennsylvania. I-am spus că am să-i dau o Biblie din partea Patriarhului și ne-am dat întâlnire la parohia din Cleveland, Ohio, unde slujea din când în când. Nu era un necunoscut printre românii din America. Erau multe parohii vacante, iar el slujea, benevol și prin rotație, când la una, când la alta.

Bucovinean de obârșie și călugăr nemțean, plecase de multă vreme din țară și era distins prin viață duhovnicească, evlavie, blândețe, bunătate și credicioșie canonică.

La Cleveland, după slujbă, i-am dat Biblia și am stat mult de vorbă împreună. Desigur, cunoștea situația celor două episcopii românești, a

înţeles că eu eram acolo spre a ajuta la reorganizarea celei Misionare şi că aceasta avea nevoie, neapărat, de un episcop, dar eu m'am ferit să-i fac vreun avans în acest sens. Ne-am despărţit cu promisiunea de a ne revedea.

La scurtă vreme am făcut prima mea vizită în New York, unde am avut o întrevedere, stabilită prin telefon, cu arhiepiscopul Iakovos, conducătorul marii şi puternicei comunităţi greceşti din America. Ne cunoşteam din anul 1955, când el, ca episcop de Malta, venise într'o vizită oficială la Patriarhia Română, unde eu eram bibliotecar. Bucuros de revedere, s'a arătat tot atât de bucuros să afle că arhimandritul Victorin intrase în orizontul preferinţelor mele pentru viitorul episcop al eparhiei canonice. Acordul său nu putea să-mi fie indiferent.

Tot atunci, la New York, l-am revăzut şi pe Ion Cârja. Fuseserăm colegi de studenţie la Cluj, în 1946, colegi în cenaclul lui Victor Papilian şi în Asociaţia Scriitorilor din Ardeal, editaserăm împreună unicul număr al revistei *Abecedar literar* şi, mai târziu, ne intersectaserăm tranzitiv în închisoarea de la Aiud. După eliberare, ca născut în America, obţinuse dreptul legal de repatriere, locuia într'o cămăruţă modestă, se străduia să învețe englezeşte şi manifesta ambiţioase veleităţi politice în mediile exilului românesc. El mi-a prilejuit prima mea întâlnire cu români din New York, vreo zece, adunaţi la o cafea în spaţiosul apartament al lui Vasile Bărbulescu. Prezentat de Ion, eram în atenţia tuturor ca proaspăt venit din România. Atunci însă, vai!, mi-am dat seama în ce societate intrasem. Aproape fiecare, sub pretext că-mi arată un tablou sau priveliştea oraşului de la una din ferestre, îmi şoptea că e bine să mă feresc de cutare (cel cu mustaţă), care e omul Ambasadei, să fiu atent cu cutare (cel cu semn în bărbie), care lucrează cu FBI-ul, să-l ocolesc pe cutare (brunetul cu ochii verzi), care... şi uite-aşa se turnau unul pe altul până ce mi s'a făcut silă şi m'am grăbit să plec. În drum spre hotel, m'a ajuns din urmă cel ce se recomandase Comandorul X (i-am uitat numele), care cu multă persuasiune căuta să mă convingă să intru în Episcopia lui Trifa, asigurându-mă de avantajele pe care le pot avea, de rang, de bani, de respectul legionarilor şi de încrederea autorităţilor americane. L-am rugat frumos să mă lase în pace, iar el a întors foaia: de la dulcegării şi făgăduieli a trecut la avertismente şi ameninţări, punându-mi în faţă toate consecinţele unei campanii de presă în care pot fi denunţat ca agent al comunismului şi al Securităţii din România. Mi-am pierdut cumpătul şi am urlat la el în plină stradă newyorkeză, după care am intrat în hotel. Nu cred că am fost în stare să dorm.

La scurtă vreme am vizitat parohia macedo-română din Worcester, în statul Massachusetts. Am slujit împreună cu părintele Victorin, iar

la masă a fost primul meu exercițiu de cuvântare publică în limba americană, cu mare succes.

Stăteam în același hotel cu Victorin. Atunci și acolo, în prelungit sfat de taină, i-am spus că Episcopia Misionară are nevoie de el. M'a ascultat îndelung, dar impresia mea finală a fost aceea că nu era dispus să mă ia în serios. Pe lângă evlavie și viață sfântă, descopeream în el și acea subtilă viclenie călugărească, deseori folosită ca armă de apărare și niciodată pedepsită de canoane.

Am colindat prin parohiile răzlețe din Statele Unite și Canada și le-am reactivat canonic în vederea alegerii noului episcop.

Între timp, am reactivat revista *Credința*, în al cărei prim număr am publicat un editorial semnat „REDACȚIA", din care citez:

„Păstrăm comuniunea cu celelalte Biserici Ortodoxe din continentul american. Episcopia noastră este membră a organizației bisericești «Standing Conference», întemeiată în anul 1960, care întrunește laolaltă, în duhul dragostei și solidarității, toate Episcopiile canonice din cele două Americi. Înțelegem să apărăm, în coloanele noastre, orice acțiune constructivă, menită să sporească prestigiul Bisericii și rolul ei pozitiv în societate.

Ortodoxia românească din America și Canada, privită ca întreg, ne e scumpă și o îmbrățișăm cu dragoste. Nu ne socotim mai buni decât frații noștri, și nici mai harnici. Știm că suntem pe drumul cel adevărat, și aceasta ne e de ajuns. Hristos Domnul ne-a dat libertate, legiuirile statului ne-o fac lucrătoare în ogorul sufletului. Fiece om e liber să vadă, să cumpănească și să hotărască, cu înțelepciunea dată lui de Dumnezeu. Problemele de conștiință nu se rezolvă altcum decât în rugăciune, în cercetarea cugetului și în părtășia sfatului celui bun. Ne e dor de bună pace, de înțelegere, de frățietate, de împreună-lucrare în toată fapta cea bună, păstrând rânduială în casa noastră și deschizând obloanele spre casele vecinilor".

Prima întâlnire cu Valerian Trifa

În acest context i-am făcut o vizită și episcopului Valerian Trifa, la reședința lui de la Vatra Românească, o fostă fermă situată într'o zonă agricolă, cumpărată de Policarp Morușca și transformată în sediu episcopal. M'a primit cu dezinvoltură, stăpân pe sine și pe situație, m'a invitat la o discuție deschisă, i-am spus că nu aveam gânduri rele, că vreau doar să ajut Episcopia Misionară să iasă din impas și să se reorganizeze canonic. La rândul său, mi-a împărtășit convingerea că toate parohiile românești din America și Canada ar trebui să se adune într'o singură Episcopie (firește, cea condusă de el) și că pentru aceasta el a tot sperat ca, după moartea lui Andrei Moldovan și în neputința Patriarhiei de a trimite un episcop nou, parohiile răzlețe să vină singure de partea lui. Nu s'a sfiit să-mi spună că-i sunt ca un ghimpe, că a izbutit să-l blocheze pe Teoctist în drumul spre Detroit[1], dar că eu l-am luat prin surprindere, că de mine a aflat printr'un telefon de la Vasile Hațegan care-l anunța că pe continentul american a sosit din România un călugăr cu același nume (Valeriu-Valerian!) și că, de fapt, i-am încurcat socotelile. Cam aceasta a fost întâlnirea, în timpul căreia am consumat amândoi câteva cafele și am umplut o scrumieră uriașă. La plecare, strângându-i mâna, l-am rugat să mă ia așa cum sunt, ca pe unul cu o biografie cam complicată. El a rânjit:

– O știu. Vrei să ți-o public?

Atunci mi-am dat seama că insul poate fi și ticălos.

---

1. Teoctist Arăpașu, pe atunci episcop la Arad, fusese desemnat de către Sfântul Sinod ca succesor al lui Andrei Moldovan. Nu știu de ce el a intrat mai întâi în Canada. În acest timp, Trifa și-a procurat niște articole cu conținut antiamerican, pe care Teoctist le publicase în tinerețe (desigur, la comandă, spre a-și alimenta cariera de abia începută) și le-a furnizat autorităților americane, care au refuzat să-i acorde autorului viza de intrare (și cu atât mai puțin pe aceea de rezident permanent).

Alegerea episcopului Victorin

Victorin conducea o mică asociaţie prin care strângea ajutoare bănești pentru Ierusalim, al cărei casier era un om simplu și cumsecade din Detroit, bănăţeanul Condrea Bizovi. În casa acestuia l-am reîntâlnit pe Victorin și acolo l-am convins, într'o noapte lungă, să accepte candidatura pentru scaunul episcopal vacant, totodată informându-l confidenţial că după alegere, la capătul celor șase luni de rezidenţă, eu îmi voi considera misiunea încheiată și mă voi întoarce în ţară.

Consiliul Eparhial a stabilit ca alegerea să se facă în ziua de 23 aprilie 1966, dată pentru care a fost convocat Congresul Episcopiei (așa se cheamă acolo Adunarea Eparhială, care devine și Colegiu Electoral).

Delegaţiile parohiale au sosit în ajun, spre seară, iar eu am făcut „lobby" pentru părintele Victorin, fără să întâmpin rezistenţă, ci doar nedumerire. Greu însă mi-a fost cu delegaţiile din Worcester și Southbridge, din statul Massachusetts, parohii alcătuite numai din români macedoneni, oameni de caracter și tari de cerbice. Până spre miezul nopţii am stat cu ei în bucătărie, eu căutând să-i conving cu cine să voteze, ei replicându-mi că adunările lor parohiale le-au dat mandat pentru părintele Anania și că ei nu au dreptul să facă altfel. Cu mare greutate au cedat.

Ședinţa a avut loc în catedrala din Detroit, sub președinţia vicarului administrativ Ioan Bugariu. Pe listă erau înscrișii doi candidaţi : arhimandritul Victorin Ursache și arhidiaconul Vartolomeu Anania. După anunţarea numelor, eu m'am ridicat și, exprimându-mi convingerea că dintre doi buni posibili trebuie ales cel mai bun, mi-am retras candidatura în favoarea primului. Așa se face că Victorin Ursache a fost ales cu cvasi-unanimitate, întrucât s'a înregistrat o singură abţinere (ceva mai târziu aveam să aflu că aceasta îi aparţinea preotului Ioan Jifcu din Timmins – nordul Canadei –, care, în imposibilitate de a mă vota pe mine, n'a mai votat pentru nimeni). Aplauze, entuziasm.

Ar fi trebuit să urmeze acceptul și cuvântarea celui ales, dar acesta a cerut o scurtă pauză. Alături, în casa parohială, Victorin mi-a declarat confidențial și ferm că acceptă episcopatul numai cu o singură condiție, aceea de a nu-l lăsa singur și de a-i sta alături, cu energia, dinamismul și curajul pe care el nu le avea. Pentru mine (dar și pentru el, ca și pentru Episcopie), moment crucial, de mare cumpănă. Fulgerător mi-am dat seama că îmi asum cea mai mare jertfă morală din viața mea : aceea pe care mi-o făgăduise, pe una din străzile New York-ului, Comandorul. Am luat-o ca de la Dumnezeu și am acceptat.

Congresul a primit întreaga veste aplaudând îndelung, în picioare, dar numai sufletul meu cunoștea prețul acestei victorii : stigmatul dezonorant cu care aveau să mă încununeze, săptămână de săptămână, publicațiile trifiste și pro-trifiste, stigmat care va fi preluat mai târziu cu mare plăcere de greco-catolicii din țară și, în general, de toți adversarii Ortodoxiei românești. Fie totul înaintea Domnului, la judecată !

Alegerea lui Victorin a fost ca un trăsnet și pentru Valerian Trifa. Sigur că eu voi fi alesul, pregătise un număr special al „Soliei" îndreptat împotriva mea, la gura tiparului, care trebuia să apară chiar a doua zi, dar la care a trebuit să renunțe. Se va răzbuna, cu vârf și îndesat, de-a lungul anilor mei din America.

Hirotonirea și instalarea episcopului Victorin

Hirotonirea noului episcop a avut loc în Duminica din 7 august 1966, în frumoasa și spațioasa biserică Sf. Gheorghe din Windsor, și a fost oficiată de către Arhiepiscopul Iakovos din New York și de doi ierarhi ai Patriarhiei Ierusalimului, vechi cunoscuți ai arhimadritului Victorin din vremea celor zece ani petrecuți de el în Sfânta Cetate : arhiepiscopul Epifanios de Philadelphia, care-i fusese și duhovnic, și arhiepiscopul Aristovoulos de Kyriakoupolis, care-și făcuse studiile teologice la Academia Andreiană din Sibiu.

În cuvântarea sa, arhiepiscopul Iakovos a declarat că în timpul celor trei vizite făcute în România a avut prilejul de a cunoaște bine situația Bisericii Ortodoxe Române. „În nici un caz – a subliniat el – Biserica din România de astăzi nu poate fi stigmatizată ca fiind condusă de regimul politic. România este una din cele mai adevărate țări creștine ale zilelor noastre, iar poporul român are cea mai puternică credință religioasă din câte am întâlnit”[…] „Eu știu că patriarhul Justinian are mulți aderenți, dar sunt convins că aderenții săi sunt partizanii lui Hristos. Am cunoscut mulți ierarhi și teologi ai Bisericii Ortodoxe Române și rareori mi s’a întâmplat să cunosc oameni atât de devotați vieții religioase a poporului. În 1955 am cunoscut la Patriarhia Română pe arhidiaconul Anania, pe care am avut bucuria de a-l întâlni din nou în America și care, vreme de mai mulți ani, L-a mărturisit pe Hristos și în închisoare. Nu sunt deloc mirat, deci, că un om de calitatea sufletească a Preasfințitului Victorin a devenit membru al Sfântului Sinod Român și al ierarhiei ortodoxe americane. Vă îndemn nu numai să-l respectați, ci să-l și urmați în acțiunea de reunificare a românilor ortodocși și aducerea lor într’o singură turmă. Noul vostru episcop nu

va fi singur; el e sprijinit de cele două milioane de greci ortodocși din America."

A doua zi, presa americană locală a relatat evenimentul, dar eu am avut parte de o surpriză. Ziarul *The Detroit News*, cel mai important al orașului, publica un amplu reportaj asupra hirotoniei din Windsor, dar textul era însoțit de o poză mică, a lui Victorin, și de una mare, a mea, deasupra căreia se anunța cu litere grase: ***He didn't want to be a bishop***. Articolul sublinia faptul – cu totul neobișnuit în mentalitatea generală, și nu doar americană – că cel care ar fi trebuit și a avut șansa să devină episcop a participat la slujbă ca un smerit diacon, rostind ecteniile și plecându-și capul în fața noului hirotonit. Abia mai târziu am aflat că ziaristul stătuse de vorbă cu Jerome Newville, venit și el pentru ceremonie, și aflase faptul, de-a dreptul incredibil, că Anania avusese episcopatul în palmă și-i dăduse cu piciorul...

Instalarea episcopului Victorin s'a făcut cu două săptămâni mai târziu, din cauza unei greve prelungite a mecanicilor de avioane din Statele Unite. De îndată ce a fost anunțată încetarea grevei, am telegrafiat la București că delegatul Patriarhiei Române, mitropolitul Nicolae Corneanu al Banatului, poate pleca spre Detroit. Evenimentul a fost programat pentru Duminica din 21 august 1966.

În chiar dimineața acelei Duminici, eu am plecat la New York cu unul din primele avioane care-și reluaseră zborurile și l-am întâmpinat pe mitropolit chiar în vama aeroportului, el neștiind englezește. Timpul era la limită. La plecarea din Detroit m'am gândit că el, ca demnitar bisericesc, nu poate avea decât bilet de clasa I, așa încât și eu, împotriva obiceiului și a pungii, mi-am cumpărat unul la fel, dus-întors, ca să-l pot însoți pe drum. El însă avea bilet de *coach*, clasa a II-a. Nemaiavând timp să mi-l schimb pe al meu, ne-am urcat în avion, am arătat, ca de obicei, biletele la intrare, am făcut un schimb de scaune cu un pasager și ne-am așezat amândoi alături, pentru ca eu, pe durata orei de zbor, să-i comunic programul ceremoniei.

Atunci, cu acel prilej, am început să cunosc câte ceva și din modul de viață al poporului american. După ce avionul și-a luat înălțimea, stewardesa a venit lângă mine și, politicoasă cum sunt toate, a cerut să-mi vadă biletul. I l-am dat.

– Dumneavoastră aveți bilet de clasa I, dar mergeți cu a II-a...

I-am explicat ce și cum, vecinul de alături, graba, trebuința de a fi împreună, iar ea mi-a restituit biletul. Am continuat conversația. Peste câteva minute vine din nou și-mi cere biletul. Puțin enervat, l-am scos din buzunar și i l-am dat. Mi l-a restituit peste alte câteva minute, spunându-mi:

– În câteva zile veţi primi diferenţa de preţ.

Şi, într'adevăr, am primit-o. Nu era cine-ştie ce, dar am primit-o.

Ceremonia instalării a avut loc în catedrala episcopală din Detroit. S'a citit Gramata Sinodală, iar mitropolitul i-a înmânat noului episcop cârja vlădicească. Pe lângă preoţii şi credincioşii noştri, au participat arhiepiscopul Epifanios, rămas aici de la hirotonie, arhiepiscopul Aristovoulos, venit din Canada, precum şi preotul George Bacopulos din New York, ca delegat al arhiepiscopului Iakovos.

În acest context, episcopul Victorin a emis prima sa Scrisoare Pastorală, din care citez următorul pasaj ca fiind semnificativ pentru poziţia noastră faţă de Episcopia de la Vatra:

„Şi acum fac un apel, mai întâi către credincioşii Episcopiei noastre Misionare, şi apoi către toţi credincioşii de origine română de pe continentul american:

Toţi sunteţi fii ai aceluiaşi neam, cu aceeaşi credinţă, cu aceleaşi tradiţii şi obiceiuri, cu aceleaşi cântări şi melodii bisericeşti, cu acelaşi mândru port naţional, caracteristic regiunilor din care aţi venit, cu acelaşi ideal de a vă dovedi cetăţeni buni, vrednici şi cinstiţi ai ţărilor de pe continentul nostru american şi canadian. Trăiţi, deci, în bună înţelegere, în pace şi dragoste frăţească, pentru a da dovadă de înalta voastră demnitate şi de aleasa voastră educaţie creştinească. Lăsaţi deosebirile de vederi în legătură cu jurisdicţia bisericească pe seama conducătorilor eparhiali şi a preoţilor! Orice preot cu suficientă conştiinţă religioasă va cumpăni singur între îndatoririle faţă de unul sau altul dintre ierarhi şi între îndatoririle şi poziţia lui faţă de Biserica lui Hristos. Orice ierarh sau preot conştient de misiunea lui şi cu adevărat credincios Bisericii noastre ortodoxe îşi va da seama, mai curând sau mai târziu, de răspunderea pe care o are în faţa lui Dumnezeu pentru călăuzirea credincioşilor de sub autoritatea lui spirituală pe calea mântuirii. Dacă a ales o cale sau alta, nu înseamnă neapărat rea voinţă, ci doar dovada educaţiei teologice, a nivelului de înţelegere şi a conştiinţei demnităţii pe care o deţine.

De aceea, îndemn pe preoţii şi credincioşii Episcopiei noastre Misionare ca în raporturile lor cu clerul şi credincioşii Eparhiilor române de sub jurisdicţia Mitropoliilor ruseşti să dovedească cea mai deplină înţelegere şi cea mai cuprinzătoare dragoste frăţească. Din parte-ne, considerăm că, din acest ceas, toţi credincioşii şi preoţii de origine română de pe acest continent trăiesc în pace, bună înţelegere şi unire, conştienţi de răspunderea lor în faţa lui Dumnezeu şi a oamenilor”[1].

1. *Credinţa*, 16 august – 30 septembrie 1966.

Pâră românească

Hirotonirea şi instalarea lui Victorin în perfecte condiţii canonice (dar cred că şi ultimele două fraze din cuvântarea de la hirotonie a lui Iakovos) l-au iritat teribil pe Valerian Trifa şi pe adepţii săi. Ca şi cum campaniile de presă nu ar fi fost de-ajuns, s'a recurs şi la delaţiune.

La câteva săptămâni după evenimentul bisericesc din Windsor m'am pomenit că primesc invitaţia de a mă prezenta la Serviciul de Imigrare (trebuie să spun că acest Serviciu, care stă sub autoritatea Ministerului de Justiţie, este omologul FBI-ului pentru rezidenţi, adică pentru locuitorii care încă nu sunt cetăţeni americani; are o structură poliţienească şi nimeni nu se simte confortabil atunci când este anume chemat la un interviu). M'am înarmat cu documente şi m'am prezentat în faţa unui domn de vârstă mijlocie, care avea pe birou mormane de dosare şi hârtii. Am înţeles că se primise o sesizare în sensul că Episcopia Misionară de pe strada Riopelle nr. 19959 este o agentură comunistă, camuflată sub egidă bisericească, cu rolul de a-i aservi pe românii americani regimului comunist din România şi, prin aceasta, de a submina democraţia americană. Mi-a cerut explicaţii şi documente. L-am informat că această Episcopie există din anul 1929 şi i-am prezentat *charter*-ul, adică autorizaţia de funcţionare, precum şi alte documente din istoria instituţiei. În legătură cu noul ei episcop, i-am pus în faţă numărul 7-8 din iulie-august 1966[1], în care hirotonirea din Windsor era relatată pe larg, atât în română, cât şi în engleză, textele fiind însoţite de numeroase fotografii. A examinat totul cu atenţie, s'a destins, a mai răsfoit câteva hârtii şi m'a întrebat ce este *Ţara şi Exilul*. I-am răspuns, le modul general, că este o publicaţie periodică a unor români refugiaţi în Spania. Desigur,

1. Al revistei *Credinţa*.

nu i-ar fi spus nimic numele lui Horia Sima, patronul revistei care aruncase primul atac împotriva unui... „agent educat în hrubele Securităţii şi sosit în America spre a-l submina pe episcopul Exilului, Valerian Trifa”. De acolo venea delaţiunea, atestată însă de Episcopia de la Vatra. Ofiţerul mi-a restituit documentele şi mi-a strâns mâna, asigurându-mă că, de acum, nimeni, niciodată, nu mă va mai deranja. Ceea ce s’a şi întâmplat.

Întors acasă şi povestindu-i lui Victorin cele petrecute, a zâmbit şi mi-a spus că are şi el o amintire de acest gen. De abia sosit în Statele Unite, şi înainte de a fi devenit rezident permanent, s’a pomenit cu doi agenţi de la FBI care i-au pus în faţă un denunţ în sensul că el, la data de..., a vizitat ambasada română comunistă din Paris. El a scos paşaportul şi le-a dovedit că la acea dată se afla încă în Israel şi că, în drum spre America, nu trecuse şi prin Franţa. Cei doi au rupt hârtia şi au clătinat din cap: – E posibil ca un episcop să mintă?... Şi l-au asigurat – ca şi, mai târziu, ofiţerul de la Imigrare pe mine – că nimeni vreodată nu-l va mai deranja. Aşa a şi fost.

O altă delaţiune avea să se petreacă ceva mai târziu, în 1971. Revista şi Calendarul (Almanahul) le tipăream la mica întrprindere Chene Printing Company, singura care putea să scoată de sub teasc şi publicaţii în alte limbi decât cea americană, având literă adecvată şi câţiva linotipişti exersaţi în a culege mecanic, după dactilograme la două rânduri. La un moment dat, întreprinderea a intrat în faliment şi a anunţat că vinde tipografia. Episcopul Victorin era de părere să o cumpărăm noi, dar eu, care o cunoşteam mai bine (era veche şi foarte costisitoare) am opinat să ne înzestrăm cu propria noastră instalaţie de culegere, ultramodernă, procurată de la firma IBM, cu plata în rate. Am studiat toate prospectele, am obţinut aprobarea Consiliului Eparhial şi am făcut comanda, în care intra şi adaptarea maşinilor la limba română. Timp de două săptămâni, eu şi George Alexe (pentru culegere în română), precum şi Pat Paslaru (pentru cea în engleză) am făcut un curs special, zilnic, la firma IBM, unde am învăţat să operăm cu delicatele maşini electronice. Pe pagina întâi a revistei *Credinţa* din noiembrie 1971 am putut anunţa că „AVEM TIPOGRAFIE PROPRIE”. Întreaga instalaţie ocupa o singură încăpere în demisolul casei noastre, special amenajată pentru o asemenea treabă.

Se vede că vestea a produs agitaţie în tabăra lui Trifa, care a dorit să o verifice. La numai câteva zile ne-am poment cu Iosif Drugoci, conducătorul tipografiei (de tip clasic) a Episcopiei de la Vatra, care ne-a spus că vrea să vadă „minunea” cu ochii lui. Binevoitori, i-am dat toate explicaţiile, făcându-i şi demonstraţiile de rigoare. A plecat mulţumindu-ne, dar după alte câteva zile ne-am poment cu un inspector de la primărie care deţinea informaţia că noi am încălcat legea care

interzice amplasarea unei instalaţii de tip industrial într'o casă locuită... După ce a văzut despre ce e vorba, a plecat cerându-şi scuze. Drugoci fusese singurul străin care intrase atunci în demisolul casei noastre. (Păcat de el, că era originar din Vlădeni, consătean cu părintele Stăniloae!)

O altă delaţiune, de o neaşteptată originalitate, s'a petrecut pe la începutul anului 1970. În marea şi puternica parohie misionară din oraşul Hamilton, Canada, devenită vacantă prin retragerea la pensie a preotului Constantin Iuga, urma să fie instalat preotul Nicolae Ciurea, proaspăt venit din România la chemarea episcopului Victorin. Legionarii din Hamilton, devotaţii lui Valerian Trifa, în frunte cu farmacistul George Bălaşu (cel care, mai târziu, va edita publicaţia *Cuvântul Românesc*), au mers la preot şi au încercat să-l intimideze, dar nu au reuşit. Atunci (de necrezut!) l-au chemat la postul local de radio CHML pe Richard Wurmbrand, evreu botezat într'o sectă neoprotestantă şi fost deţinut politic în România, unde acesta, venit special din California, într'o emisiune din 24 februarie, a criticat violent Biserica Ortodoxă Română şi, bineînţeles, pe preoţii ei, inclusiv (evident!) pe cei veniţi în America şi Canada. CHML era un post de radio cu mare audienţă şi în rândul românilor din Hamilton, mai ales în emisiunea *Open Line* (cu întrebări şi răspunsuri prin radio-telefon), aşa încât aceştia, indignaţi, mi-au telefonat la Detroit şi mi-au cerut insistent să le salvez onoarea de cetăţeni ai Hamiltonului. După ce am obţinut aprobarea legală, precum şi banda magnetică cu înregistrarea emisiunii lui Wurmbrand, în seara zilei de 6 martie, în aceeaşi emisiune *Open Line* şi, potrivit legii, în acelaşi număr de minute, i-am dat lui Wurmbrand replica ce i se cuvenea, al cărei efect a fost faptul că peste două zile, conform programului stabilit, Victorin şi-a instalat preotul cel nou întru satisfacţia şi bucuria enoriaşilor (un preot care a păstorit îndelung şi cu mare vrednicie marea comunitate din Hamilton şi care, la moarte, a fost plâns de toată lumea). În timpul replicii, un ascultător (evident, din tabăra lui Bălaşu) m'a întrebat dacă în România există libertate religioasă. Am răspuns că orice dictatură impune restricţii în libertatea cetăţenilor, inclusiv în cea religioasă. În România, însă, pe de o parte Biserica nu poate să facă ceea ce vrea în faţa unui partid dictatorial instalat la putere, dar, pe de alta, nici partidul nu poate să facă ceea ce vrea în faţa unei Biserici majoritare, puternice şi bine organizate. Ei bine, un legionar (se pare că era vorba de Stelian Stănicel din Detroit) a trimis la Ambasada Română (comunistă) din Washington o notă informativă în care, referindu-se la emisiunea radiofonică din Hamilton, îl denunţa pe părintele Anania că a negat existenţa libertăţii religioase în România. Aşadar, dacă primele delaţiuni relatate aici erau ale unor anticomunişti către autorităţile americane anticomuniste, de data aceasta delaţiunea a fost făcută de către anticomunişti către comunişti... De râsul lumii!

Presa Exilului

Nu acestea însă au fost marile și îndelungatele noastre necazuri. Pe toată durata șederii mele în America am avut de-a face cu două categorii de români: Emigrația, alcătuită din oameni pașnici, cuminți, plini de hărnicie și cumpătare, cei care își părăsiseră țara – mai de demult sau mai nou – din motive economice; și Exilul, categorie eminamente politică, alcătuită din oameni care plecaseră din Țară (sau nu se mai întorseseră) de teama comunismului sau din repulsie față de acesta.

Deși divizat în mai multe grupuri sau formule politice (dintre care supraviețuiau cu precădere rămășițele Gărzii de Fier și, în măsură mult mai mică, țărăniștii), Exilul era solidar pe principiul anticomunismului și își concentrase acțiunile împotriva oricărui român din străinătate bănuit a fi comunist, procomunist sau chiar neutru, ca și împotriva oricărei organizații catalogate ca atare.

Exilul dispunea de publicații numeroase și foarte combative, răspândite în toată lumea românească din străinătate, pe bani sau gratuit. Începând mai ales cu anul 1966, Episcopia Misionară a stârnit o mare iritare a spiritelor din Exil, iar persoana mea a devenit unul dintre principalele obiective de atac prin publicațiile acestuia, număr de număr, cu mare perseverență și cu un vocabular din ce în ce mai violent.

Ani de zile a trebuit să îndur avalanșa de minciuni, injurii și amenințări pe care poșta mi le aducea aproape zilnic. Minciuna lansată de o publicație era preluată și răspândită de celelalte cu o vigoare demnă de o cauză mai bună. Era transparent principiul: Calomniați, calomniați, că ceva tot rămâne!... Episcopul Victorin Ursache mi-a relatat odată, amar amuzat, că la Montréal îl vizitase pe vărul său bun, Pavel Ursache, și-l întrebase dacă n'ar fi cazul înființării unei parohii românești în marele oraș al Canadei. Acesta a ridicat din umeri: – Ideea e bună, dar

nu cred că pe-aici pe la noi ar exista destui comuniști ca să formeze o parohie...

Pe de o parte, mă căzneam să-i înțeleg în special pe legionari, oameni care se dedicaseră cu sinceritate și dăruire unui ideal național măreț, suferiseră pentru el, iar acum se vedeau înstrăinați și risipiți, cu enorme traume sufletești care făceau din ei, pur și simplu, niște oameni răi.

Pe de alta, nici pe departe nu recunoșteam în ei pe legionarii visați de mine în Frăția de Cruce, cei presupuși a fi jurat pe *Cărticica șefului de cuib* că vor urî nedreptatea, necinstea sufletească, minciuna, calomnia, lovitura pe la spate, lașitatea. De la vitejia dreaptă a lui Ahile decăzuseră în vicleniile lui Odiseu. Nu-mi mai amintesc când anume, ziarul *Solia* ne învinuia că noi îl acuzăm pe episcopul Valerian Trifa că e legionar, la care eu am replicat: „Noi nu-l acuzăm pe Trifa că e legionar, ci că nu mai e".

Asumându-mi jertfa de care am pomenit mai sus, mi-am asumat, implicit, și rolul de platoșă a lui Victorin. Într'adevăr, numele lui apărea foarte rar în atacurile Exilului, acestea lovind în cocoașa mea. Misionar prin vocație, Victorin trebuia să-și vadă de treaba lui, colindând continentul cu *bus*-ul, cercetându-și credincioșii și încurajându-i. Episcopia Misionară nu numai că nu dispărea, ci, dimpotrivă, sporea. La începutul pastorației lui Victorin, Episcopia Misionară număra 17 parohii; în 1976, când am plecat eu, număra 33; acum, când scriu aceste amintiri, numără 57 (55 pe continentul nord-american și 2 pe cel sud-american). E adevărat însă că cea de la Vatra a avut întotdeauna mai multe.

Acum aș vrea să însemn aici, spre știință, publicațiile Exilului care au proferat, unele mai mult, altele mai puțin, atacuri la adresa Episcopiei Misionare și a mea:

Țara și Exilul, „curier informativ al Mișcării Legionare", editată la Madrid de Horia Sima și Gheorghe Costea; *BIRE* (*Biroul Informativ al Românilor din Exil*), editată la Paris de René Théo; *Stindardul*, editată la München de V. Emilian; *Vatra*, editată la Freiburg de dr. Petre Vălimăreanu; *La Nation Roumaine*, editată la Paris de o fracțiune țărănistă; *Romanian Free Press* editată la Londra de dr. Ioan Rațiu; *Solia*, editată la Detroit de episcopul Valerian Trifa; *Drum*, editată la Mankato de Vasile Posteucă; *Troița*, editată la Toronto de preotul Nicolae Tănase; *Universul*, editată la Montréal de Florin Marghescu (cu apariție sporadică); *Fiii Daciei*, editată la New York de George F.A. Boian; *Boian News Service*, foaie editată la New York de același personaj; *Exilul Solidar*, editată la New York de Petre Mihail; *Acțiunea Românească*, editată la New York de Ion Cârja; *Buletinul Comitetului Național Român*, editat la Windsor (Canada) de Chirilă Ciuntu.

Acestora li s'a adăugat, începând cu anul 1968, ziarul *America*, controlat în acea perioadă de către episcopul Valerian Trifa, prin Eugen J. Popescu. (De altfel, recunoscut drept „Episcop al Exilului", Trifa era principalul dirijor al campaniei antimisionare și nu era greu să-i identifici cornițele aici sau dincolo.)

Cu rare excepții însă, aceste publicații erau pe cât de veninoase ca ton și vocabular, pe atât de slabe ca ținută de idei sau de limbă, așa încât mi-am propus să nu angajez cu ele nici un fel de polemică. Cum era să polemizez, de pildă, cu George Boian? După știința mea, acest semidoct veleitar era portarul unui bloc din New York și-și petrecea timpul liber bătând la mașină o foaie intitulată (auzi!) *Boian News Servic*e, pe care o multiplica la mimeograf în vreo sută de exemplare pe care le răspândea gratuit prin parohiile românești din Statele Unite și Canada. Trifa nu a ezitat să-l folosească, iar Boian se număra printre invitații de onoare ai Congreselor de la Vatra.

Cum era să polemizez cu Eugen J. Popescu, fiu de frizer și frizer el însuși? Consătenii lui din Vinerea Hunedoarei îl cunoșteau bine: fusese nu doar membru de partid, ci și șeful organizației de bază, îl turnase la Securitate pe preotul comunei, iar aici, în America, unde orice impostură era posibilă, ajunsese mare mâncător de comuniști, ceea ce l-a propulsat în nesperata poziție de președinte al Uniunii și al Ligii, singura și marea organizație laică a românilor americani, pe care Trifa a avut grijă să și-o subordoneze.

Onoarea însă mă obligă la o întregire.

Nu au publicat atacuri la adresa Episcopiei Misionare sau a mea personal următoarele reviste de cultură ale Exilului:

Destin, editată la Madrid de George Uscătescu; *Revista Scriitorilor Români*, editată la Paris-Roma de Mircea Popescu; *Ființa Românească*, editată la Paris de Virgil Ierunca și Monica Lovinescu; *Limite*, editată la Paris de Virgil Ierunca; *Prodromos*, editată la Freiburg-Paris de Paul Miron și Ioan Cușa; *Buna Vestire*, editată la Roma de Monseniorul Aloisie Tăutu.

Șeful meu

Mă așezasem de bună voie în subordinea unui om pe care de abia îl cunoscusem, dar care reprezenta singura soluție pentru ocuparea scaunului episcopal vacant. Credeam însă – așa cum cred și acum – că Dumnezeu este Cel care pe toate le rânduiește. Cu vlădica Victorin Ursache am trăit zece ani sub același acoperiș, am mâncat la aceeași masă și cu el am împărțit necazurile și bucuriile.

Era ceea ce se cheamă un om duhovnicesc, fapt care-i făcuse un nume bun printre români, dar și printre ierarhii ortodocși din America. Era prețuit și respectat. Călugăr tuns și educat la Putna, cu studii teologice la Cernăuți, păstra cu sfințenie ceea ce învățase de acasă, pravila zilnică, postul riguros (nu mânca niciodată carne, nu consuma niciodată băuturi alcoolice, de vin se atingea doar prin împărtășanie sau, foarte rar și foarte puțin, la unele împrejurări sărbătorești). Într'o Lume Nouă, în care adaptările sunt rapide, el era singurul ierarh ortodox care-și purta părul lung, cu cosița ascunsă sub gulerul dulămii, și singurul care nu a adoptat anglicanul (și, mai târziu, catolicul) *clergy collar*, semnul prin care orice bărbat îmbrăcat în costum civil era recunoscut și tratat drept cleric; Victorin nu și-a lepădat niciodată dulama, rasa și potcapul. Am încercat să-l conving ca măcar să-și reteze părul, dar n'am reușit.

Fusese și stareț al mânăstirii Neamț, ceea ce nu era puțin lucru. Asta se petrecea pe vremea patriarhului Nicodim (el însuși nemțean), al cărui secretar și colaborator apropiat era arhimandritul Vasile Vasilachi, doctor în Teologie și predicator oficial al catedralei patriarhale. Nu am știut niciodată (și nici nu am încercat să aflu) ce încurcături va fi avut Victorin la Neamț, dar se pare că din ele l-a scăpat părintele Vasilachi, care, spre mai-binele fostului stareț, l-a făcut „scăpat" și din țara

ocupată de comuniști, trimițându-l (desigur, cu aprobarea patriarhului) în postul de superior al Așezământului românesc de la Ierusalim, poziție pe care a deținut-o vreo zece ani. Acolo, pe lângă limba franceză, pe care o cunoștea dinainte, a învățat greaca modernă și araba.

Când la Ierusalim a fost numit un alt superior, Victorin a preferat să nu se întoarcă în România și a luat drumul Americii, fără să aibă însă o țintă precisă. Slujbele pe care le făcea la una sau alta din parohiile românești vacante îi asigurau un trai modest, dar cred că monahul din el nu-și dorea mai mult. A deprins destul de repede limba engleză (ale cărei noțiuni le avea, oricum, de la Ierusalim), iar Seminarul Teologic ortodox St. Tihon din South Canaan, Pennsylvania, aflat sub jurisdicția Mitropoliei Ruse (care îl avea, în principal, pe mai cunoscutul St. Vladimir din Syosett, NY), l-a invitat să predea Teologia Dogmatică. De acolo a venit el la cârma Episcopiei Misionare.

Vechiului său binefăcător i-a păstrat un sentiment de puternică recunoștință, pe care a ținut să i-o și demonstreze. Vasilachi făcuse câțiva ani buni de pușcărie, împreună cu fratele său, arhimandritul Haralambie, care însă a murit acolo, ca victimă a gulagului românesc. După eliberarea din 1964, a cerut să se întoarcă la schitul Pocrov, de unde cei doi frați fuseseră arestați, dar mitropolitul Iustin Moisescu, veșnic atent și sensibil la posibilele reacții ale brațului secular, nici n'a vrut să audă. L-a primit, în schimb, Teofil Herineanu al Clujului (singurul episcop care, alături de patriarhul Justinian Marina, le-a deschis foștilor deținuți politici brațe părintești), numindu-l preot în parohia Bobâlna.

Printr'o decizie-surpriză, citită chiar de el într'o ședință a Consiliului Eparhial, Victorin l-a numit în funcția de vicar al său (alături de preotul Ioan Bugariu, care rămânea, pe mai departe, vicar administrativ). Patriarhul a aprobat numirea și, după obișnuitele lungi și anevoioase demersuri, Părintele Vasilachi a venit în Statele Unite, ca preot paroh în New York. Nu după multă vreme, Victorin i-a cerut patriarhului să-i aprobe ridicarea lui Vasilachi la rangul de arhiereu. Justinian nu a fost de acord, invocând două motive: mai întâi, Vasilachi fusese căsătorit, era divorțat, iar soția sa, profesoară pe undeva, încă trăia (ceea ce eu, care purtam mesajul, nu știam); în al doilea rând, un vicar arhiereu, prezumat succesor al titularului, trebuia să fie mai tânăr decât acesta, iar Vasilachi era mai în vârstă cu câțiva ani. Altfel, înalt, prezentabil, impozant, cu barba mare și privirea ageră, însușiri cu care însă nu i se acorda și vocea, moale și ușor efeminată.

Demersul a fost reluat sub patriarhul Iustin, dar nici acesta nu a fost de acord, invocând aceleași două motive. Eram de față (ca director al Institutului Biblic) când a primit hârtia și i-am sugerat să-i acorde cel

puţin rangul de arhimandrit mitrofor, prin derogare de la actualul Statut al BOR care nu mai prevede acest rang, și i-am adus un argument personal. Fiind în Detroit și participând, ca singurul arhimandrit din zonă și, deci, ca protos, la una din vecerniile interortodoxe din Postul Mare, printre preoţii de mir – vreo douăzeci – a apărut și un rus care, deși se afla într'o margine, purta mitră, spre nedumerirea credincioșilor care nu pricepeau de ce protosul nu o are. Aşadar, susţineam eu, se poate face o excepţie pentru diaspora, dar Iustin a rămas la litera legii.

După 1990, Vasilachi a strâns o frumoasă sumă de dolari cu care a contribuit la refacerea bisericii Sf. Spiridon Vechi, demolată de comuniști, și a venit la București pentru resfinţire. În ajunul evenimentului, seara, la cina patriarhului Teoctist, între ierarhii de faţă a venit vorba despre vechea dorinţă a lui Victorin de a-l vedea arhiereu pe binefăcătorul său (acum și ctitor de biserică). Cei de faţă au reiterat vechile motivaţii (deși, între timp, fosta soţie a lui Vasilachi murise), iar eu, stăruitor, am repetat argumentul prezentat cândva lui Iustin, pledând pentru acordarea rangului de arhimandrit mitrofor, ceea ce, până la urmă, s'a aprobat. Hirotesia a avut loc chiar a doua zi, la resfinţirea bisericii. Nu cred că Victorin a fost pe de-a'ntregul mulţumit; părintele Vasilachi a murit cu mitră pe cap, mantie pe umeri și cârjă în mână, dar fără omofor. Dumnezeu să-l odihnească în pace.

Asemenea Sfântului Nicolae, episcopul Victorin era un „chip al blândeţelor". Cu toate acestea, ierarhului din Mira Liciei i s'a atribuit legenda potrivit căreia, în toiul disputelor dogmatice din Sinodul Ecumenic de la Niceea, i-ar fi ars o palmă ereticului Arie. Neobișnuita ieșire a sfântului nu este însă confirmată de numeroasele documente ce s'au păstrat asupră-i, adunate cu grijă și publicate de călugării catolici bollandiști. E posibil ca legenda să fi fost generată de o metaforă. Nici Victorin nu ar fi fost în stare să-i dea cuiva o palmă, dar știa să aibă vorba tăioasă atunci când trebuia. La nevoie, știa să fie și încăpăţânat.

Avea și o viclenie defensivă, specifică monahilor, care o folosesc ca armă ori de câte ori trebuie să se apere, fără să bruscheze pe nimeni, de avansurile lumii laice.

Era un misionar înnăscut. La început s'a obișnuit greu cu noua sa postură de episcop și părea să nu se îndemne la cercetarea periodică a parohiilor din subordine. Cred că era și puţin speriat de experienţa lui Policarp Morușca faţă de preoţii recalcitranţi. Și-a elaborat pe tăcute o strategie a pastoraţiei și, în final, când s'a hotărât să pornească la drum, nimeni și nimic nu l-a mai putut opri. A refuzat să înveţe șoferia, de avion avea oroare, trenul îl folosea destul de rar, așa încât vehiculul său preferat era *bus*-ul celebrei companii de transporturi în comun

Greyhound (Ogarul Cenuşiu), cu care tot restul vieţii a cutreierat continentul în lung şi'n lat, chiar dacă pentru a ajunge la o parohie din vestul Canadei trebuia să călătorească, zi şi noapte, o săptămână. Hrană putea găsi la orice popas, singura sa grijă fiind aceea de a-şi avea alături geamantanul din care, la orele ştiute, îşi scotea cărţile pentru obişnuita pravilă călugărească.

Nu era lipsit nici de simţul umorului, pe care-l folosea chiar în situaţii foarte serioase. La un moment dat, fostul călugăr Nestorian Cicală, instalat într'o parohie cam instabilă jurisdicţional, i-a telefonat episcopului cerând să-i aprobe căsătoria cu ibovnica pe care o avea de mai multă vreme.

– Asta în nici un caz nu se poate, i-a răspuns ierarhul, nu permit canoanele. Ar trebui s'o ştii.

– Dacă nu-mi aprobaţi, a încercat acela şantajul, pierdeţi parohia.

– Iar dacă-ţi aprob, îmi pierd eparhia, a replicat, calm, Victorin, dezarmându-şi interlocutorul.

Era prin definiţie conservator – ultraconservator –, dar această însuşire nu se limita la conturarea şi definirea propriei persoane, ci, din păcate, era operant şi în administraţie. Niciodată nu l-am putut convinge să-mi dea mână liberă în a întreprinde acţiuni menite să alunge sau să subţieze sărăcia în care ne zbăteam, de la simple înnoiri în casa care ne adăpostea până la proiecte productive mai îndrăzneţe, cum ar fi fost un lot de parcare, o staţie de spălat automobile, şi chiar un spital al nostru, al Episcopiei, finanţat în întregime de câţiva medici români cu venituri mari. Se apăra:

– Singura mea misiune este aceea de a asigura şi reprezenta canonicitatea acestor parohii, legătura lor spirituală cu Biserica-Mamă, indiferent de regimul politic care conduce Ţara-Mamă. Dacă fac asta, îmi e de ajuns.

Cum-necum, pe durata celor unsprezece ani cât am lucrat cu el, împreună am izbutit să reorganizăm o Episcopie aproape uitată, părăsită, debusolată, să redăm încrederea şi optimismul preoţilor pe care i-am găsit şi să completăm vacanţele parohiale cu preoţi noi, aduşi din ţară cu enorme dificultăţi şi nu întotdeauna fără riscurile unor posibile infiltrări (câteva din acestea au fost identificate, în timp, prin autodenunţări în faţa lui Victorin, însoţite de căinţă).

După nouă ani, Episcopia era atât de bine rânduită, iar conducătorul ei se dovedise atât de devotat principiului canonic ortodox, încât, printr'o hotărîre a Sfântului Sinod, Victorin a fost ridicat la rangul de arhiepiscop, iar instituţia devenea Arhiepiscopie.

La rândul meu, mi-aş fi dorit să rămân toată viaţa în treapta de diacon (cu o vechime de 25 de ani), dar m'am pomenit că mă aflu într'o

zonă misionară în care nu puteam oficia o Liturghie. După multă chibzuinţă, i-am cerut episcopului Victorin să mă hirotonească în treapta preoţiei. Aşa se face că la 20 octombrie 1967, în catedrala din Detroit, am devenit preot, treaptă în care aveam să rămân, tot voluntar, încă 26 de ani. Rangul de protosinghel şi apoi cel de arhimandrit au venit de la sine.

Fireşte, încă de la început episcopul Victorin a fost cooptat ca membru în SCOBA (*Standing Conference of the Orthodox Bishops in America*), prezidată de arhiepiscopul Iakovos, iar eu am devenit membru în două comisii ale aceleiaşi Conferinţe, cea Ecumenică şi cea pentru Studii şi Proiecte, în cea din urmă lucrând, vreme de zece ani, alături de preoţii profesori John Mayendorff şi Alexandre Schmemann din Mitropolia Rusă (devenită în 1970 „Biserica Ortodoxă în America") şi de Paul Shneirla din Arhiepiscopia Ortodoxă Antiohiană (care era şi secretarul Conferinţei).

De asemenea, tot alături de Victorin am lucrat în Conferinţa Naţională (Americană) a Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

Prin cele spuse până acum nu vreau să creez imaginea idilică a unei perfecte colaborări între mine şi Victorin, adică întotdeauna armonioasă şi complet lipsită de incidente. Acestea din urmă nu au fost majore, dar au existat (de altfel, ca şi în viaţa obişnuită a unei familii).

Am evitat ispita de a-mi asuma rolul subalternului care-şi conduce, pe faţă sau din umbră, şeful. Acesta îşi avea şi ascunzişurile lui, în care nu am tins să pătrund. L-am respectat pe episcop (aveam toate motivele s'o fac) şi m'am supus hotărârilor lui, cel mai adesea chibzuite şi înţelepte (poate că, în raport cu temperamentul meu, prea chibzuite şi prea înţelepte). De altfel, principalele mele atribuţii se concentrau în două sectoare în care el nu se pricepea : corespondenţa de cancelarie şi revista lunară *Credinţa* (căreia i se adăuga, o dată pe an, calendarul-almanah cu acelaşi nume).

Corespondenţa nu era cine ştie ce, dar trebuia făcută la timp. Mi-am cumpărat, din banii mei, o maşină de scris, cu claviatura adaptată la diacriticele româneşti, şi pe aceea am folosit-o pentru ambele trebuinţe, oficială şi personală. Evident, nici eu şi nici episcopul nu posedam o engleză atât de bună încât s'o folosim şi în corespondenţa oficială, aşa încât Victorin i-a încredinţat acest sector doamnei Patricia Pâslaru, despre care voi vorbi mai la vale.

Revista, ca orice publicaţie, avea o latură redacţională şi una administrativă, iar eu le făceam pe amândouă. Fireşte, odată scoasă din mâna lui Moraru, îmi propusesem să fac din ea o foaie de înaltă ţinută, la nivelul pretenţiilor mele de scriitor, dar m'am izbit de nivelul cultural

al cititorilor, începând cu preoţii. Primele mele conversaţii cu aceştia se dovedeau a fi destul de... sumare.

– Bănuiesc că sunteţi familiari cu un mare român de pe aici...

– ...?

– E vorba de Eliade.

– Ei, cum să nu, pe Eliade Rădulescu doar l-am învăţat la şcoală...

Altădată, după ce ansamblul „Ciocârlia" îi fermecase pe americani cu cântecele şi jocurile româneşti (inclusiv clarinetul lui Dumitru Fărcaş), am scris un articol intitulat „N'a murit Marele Pan" şi am primit felicitări de la unii cititori pentru frumuseţea cu care l-am evocat pe Anton Pann!

Credinţa era, fireşte, o publicaţie bilingvă, destinată româno-americanilor. Când englezei i-am dat spaţiu majoritar, primeam reproşuri de la bătrânii din vestul Canadei: – Păi dacă şi voi, Biserica, vă lepădaţi de limba noastră strămoşească...! Când am umplut paginile cu mai multă română, mă mustrau tinerii: – Dacă n'o putem citi, de ce s'o mai plătim?...

Dar chiar şi numai cu limba română aveam probleme. Bătrânii o cam uitaseră, împrumutau cuvinte americane pentru noţiunile pe care nu le prea avuseseră prin cătunele lor transilvane şi vorbeau o limbă pestriţă. O conversaţie între două românce din prima generaţie de emigranţi se desfăşura cam în felul următor:

– Cum te mai filuieşti[1]?

– Acum mă filui mai ghinişor, că am fost la hoşpital[2] şi mi-a dat doctoru' să iau nişte mediţinuri[3]. Acum pot să mă hodinesc pe porci[4] şi chiar să ocuiesc[5] pe saidòc[6] pân' la drugstor[7].

– Şi departe-i drugstorul?

– Iac'aici, după corner[8].

Pitorescul nu lipsea nici din realcătuirea numelor proprii. Earl Plantus îl traducea pe Aurel Plăntuş; când îl cunoşteai pe Nick Chalamen îţi trebuia ceva timp până să-ţi dai seama că-l ai faţă pe un Niculae Căliman, iar sub numele lui Gus Fortais nu l-ai fi bănuit în ruptul capului pe Costache Fârtăieş. Nu e mai puţin adevărat însă că cei mai

1. De la *to feel* = a (se) simţi.
2. *hospital* = spital.
3. *medicine* = medicament, leac.
4. *porch* = balcon, prispă.
5. *to walk* = a umbla, a merge.
6. *side-walk* = trotuar.
7. *drugstore* = farmacie.
8. *corner* = colţ.

mulţi români îşi păstraseră numele corect, odată cu dobândirea cetăţeniei americane, aşa încât nu puţini erau Nistor, Streza, Betea, Puşcaşu, Nan, Olaru etc. Cu toate aceste nume mă întâlneam în administrarea revistei, pe care am găsit-o cu un tiraj de 150 de exemplare, pentru ca în scurtă vreme s'o ridic la peste 3.000. Pentru expediţie, Moraru folosea un aparat manual, vechi, defect, cu o şurubelniţă veşnic alături. Am procurat unul nou, electric, care însă solicita adresele imprimate pe matriţe de plastic, dactilografiate cu literă seacă. Ei bine, singur primeam şi înscriam abonamentele, cu eliberarea chitanţelor, singur scriam matriţele, singur ţineam cartoteca la zi (cu desele schimbări de adresă), singur făceam expediţia, singur puneam pachetele în sacii poştali, singur îi căram cu maşina la oficiu, singur îi descărcam pe rampă şi-i predam pe cărucior, singur mă duceam apoi la ghişeu să verific dacă în contul revistei mai erau bani suficienţi pentru cuvenita taxă poştală, taxă pe care o alimentam cam cu ţârâita.

Evident, tot singur redactam revista, în cămăruţa de 12 mp, trebuind să dactilografiez întregul material pentru lynotipistul Larry de la modesta tipografie Chene, care culegea mecanic, fără să priceapă o boabă, ceea ce nu mă scutea de câte trei-patru sau chiar cinci corecturi succesive, plus machetarea, plus ilustraţiile pe zinc (comandate la o altă companie), plus tipărirea la maşina plană.

Din luna septembrie a fiecărui an începeam pregătirea Calendarului (prin tradiţie, aşa se cheamă acolo Almanahul), care trebuia expediat nu mai târziu de 10 decembrie, ca să poată ajunge de Crăciun la destinatari; altfel (economia de piaţă, la concurenţă cu *Solia*!), exista riscul de a nu se vinde toate exemplarele. Nopţi nedormite, zile şi zile întregi în tipografie. Americanii beau cafeaua (e adevărat, diluată cu lapte) cum beau ruşii ceaiul. Şi acolo, la Chene, exista un fel de samovar electric, de unde fiecare din cei câţiva lucrători îşi turna la discreţie pentru sine, având şi zahărul alături. Tot alături se afla şi o tăviţă în care fiecare, după vrere, alimenta fondul comun. M'am înscris şi eu, având grijă să pun în tăviţă ceva mai mult decât oricare, ceea ce s'a observat. De cum îmi făceam apariţia în tipografie, simpaticul negru care lucra la primul lynotip îmi răspundea la salut şi, arătându-şi dinţii albi şi prietenoşi, mă îndemna:

– *Welcome, father, you buy*![1]

Şi astfel mă lăsam exploatat, ştiind eu că un lynotipist era plătit cu 7 dolari pe oră, în timp ce eu primeam, cu totul şi la acelaşi volum de muncă, mai puţin de un sfert.

Dar nu aceasta era important, ci faptul, de necrezut, că puteam întocmi Calendarul după propria mea voie şi pricepere, fără mentori şi

1. Bine-ai venit, părinte, faci cinste!

fără cenzură. La intervenția zgomotoasă a Centrului eparhial primisem o parte (doar o parte) din materialele oprite la vama din București. Între timp făcusem o înțelegere cu preotul Ioan Bugariu, vicarul administrativ al Episcopiei. Delia, fiica lui, urma să plece în țară pentru niște treburi familiale (cred că-și perfecta apropiata căsătorie). I-am transferat jumătatea biletului meu de avion, care-mi devenise de prisos, i-am dat câteva adrese și mi-a adus în bagajul de mână materialele care-mi mai trebuiau. Am creat în Calendar o secțiune de literatură românească (intitulată blagian „La curțile dorului") și am publicat, ani la rând, pagini semnate nu doar de autori clasici precum Eminescu, Goga și Coșbuc, dar și de autori contemporani: Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Ion Agârbiceanu, Victor Papilian, Ion Th. Ilea, Radu Gyr, Nichifor Crainic, A.E. Baconsky, Dumitru Ichim, Virgil Carianopol, Pan M. Vizirescu, Horia Nițulescu, Ion Iuga. Puțini sunt cei ce știu, chiar și astăzi, că în primul Calendar editat de mine, cel pe 1966, am publicat în premieră absolută *Schitul de ceară* al lui V. Voiculescu, după manuscrisul pe care mi-l încredințase Ionică, fiul său, o povestire care în nici un caz n'ar fi putut să apară în România de atunci. În unsprezece ani am editat unsprezece almanahuri, și cred că aceasta a fost singura mea pasiune culturală în tot acest răstimp. Nu o dată s'a întâmplat să lucrez până la 3 dimineața, să dorm o oră pe canapea, să plec la aeroport, să las mașina în uriașul lot de parcare cu cinci etaje, să mă urc în avion și, pe durata unei ore de zbor până la New York, să ațipesc în scaun, să particip la ședința de la Standing Conference și să mă întorc seara pentru a o lua de la capăt.

Evident, episcopul Victorin nu avea nimic de-a face cu aceste treburi. Zona lui ar fi trebuit să rămână în parohii, dar nici această misiune nu era simplă, de vreme ce Valerian Trifa și oamenii săi căutau să rupă cât mai mult din ceea ce pretindeau că le aparține de drept. Așa cum fac sectanții dintotdeauna, pândeau crearea unui vid și se grăbeau să-l umple, fie acolo unde parohia nu avea preot, fie acolo unde era, dar putea fi corupt prin metodele clasice de care am mai vorbit: ademenirea sau amenințarea. În parohiile încă vacante alerga să slujească Victorin, în altele mă trimitea pe mine. Distanțele fiind uriașe, deseori îmi trebuiau patru zile spre a-mi îndeplini misiunea.

Cele mai pândite – și, desigur, râvnite – erau câteva parohii mari și puternice, dintre care două se situau în frunte, ambele în Canada: Windsor și Hamilton. Mă voi opri puțin la cea din urmă, numai pentru tine, cititorule, ca să ai o imagine a „luptei" pe care trebuia să o ducem întru apărarea principiului canonic. Pentru aceasta însă e necesar ca mai întâi să precizez că, sub anumite influențe protestante, nu preotul era președintele Consiliului parohial, ci un laic, parohul având statutul

de angajat al Consiliului. Cu toate acestea, ca părinte spiritual, preotul era un important factor de influenţă.

Era în 1969. Îmi spune Victorin:

– Poimâine va fi alegere de Consiliu la Hamilton şi sunt informat că oamenii lui Bălaşu vor să pună mâna pe parohie. În fond, nu biserica îi interesează, ci „hala" (adică sala de conferinţe, care putea fi folosită direct sau închiriată pentru bani). Vă rog să mergeţi acolo, că e primejdie.

– Dar, pentru Dumnezeu, Preasfinţite, tot pe mine mă trimiteţi unde e mai greu? Ştiţi că am şi alte treburi.

– Dacă nu vă duceţi, pierdem parohia. Oamenii lui Bălaşu sunt foarte bine organizaţi, au avut grijă să răspândească zvonuri (dau telefoane, trimit bileţele) cum că la alegere va fi mare scandal în biserică, spre a-i face pe enoriaşii noştri – oameni cuminţi, iubitori de pace – să stea liniştiţi acasă şi, deci, să nu participe la vot.

Spre seară eram în casa parohului Constantin Iuga, preot cu vechime în Canada, bucovinean de baştină (fusese chiar coleg de studenţie cernăuţeană cu Victorin Ursache), bun slujitor, dar amestecat în prea multe treburi lumeşti şi purtând în el un suflet cu foarte multe unghere obscure. L-am chemat acolo şi pe George Preţu, preşedintele în exerciţiu al Consiliului parohial şi candidat pentru un nou mandat. Frizer de meserie, se descurca destul de bine în administraţie şi avea priză la popor. Prin el, la un moment dat, descoperisem eu mentalitatea electoratului din democraţia Lumii Noi. La una din mesele festive ale parohiei venise şi un deputat din parlamentul Canadei. Ca orice om politic, a gustat ceva, a ţinut un discurs şi şi-a cerut scuze că trebuie să plece (evident, la o altă parohie, pentru o nouă „baie de mulţime"). Ieşea cu pardesiul pe mână, când l-am întrebat pe Preţu:

– De ce nu-l petreci pe domnul deputat?

– De ce să-l petrec?

– Aşa, de politeţe.

– Apăi, nu eu am nevoie de el, ci el are nevoie de mine...

Ştiam că între preotul şi preşedintele din Hamilton există unele diferende, dar acum i-am găsit de-a dreptul învrăjbiţi şi, vreme de vreo două-trei ceasuri, n'a fost chip să-i împac. Se acuzau reciproc de fleacuri administrative, printre care şi dispariţia unor sticle de bere. Profitând de o scurtă absenţă a preotului, Preţu a ţinut să mă informeze în şoaptă că, de fapt, popa vrea să treacă de partea „celorlalţi" şi inventează motive de supărare.

Aveam însă să aflu că parohia ar fi urmat să treacă nu sub jurisdicţia lui Valerian Trifa, ci sub aceea a episcopului Teofil Ionescu de la Paris, socotit pe atunci drept episcop canonic al exilului. Treaba era pusă la cale de către Petre Popescu din Montréal, preot cu etichetă legionară,

al cărui cumnat, George Donisan, din tabăra lui Bălaşu, trebuia să devină preşedintele Consiliului parohial din Hamilton.

Mi-am făcut un plan. În Montréal îl aveam pe prietenul Remus Ţincoca, compozitor, profesor la Conservatorul de Muzică şi dirijor al corului parohial. I-am telefonat şi l-am rugat să-mi înlesnească pentru a doua zi o întâlnire cu Petre Popescu.

În noaptea aceea am dormit foarte puţin, ca să pot lua trenul super--rapid care să mă ducă la Montréal. Întâlnirea a avut loc la masa unui restaurant liniştit. I-am descris lui Popescu toată situaţia de la Hamilton şi l-am rugat să-i telefoneze cumnatului său, cerându-i să nu mai candideze. El a încercat să se eschiveze sub explicaţia că legăturile lui cu Donisan sunt absolut sporadice şi superficiale, că nu are asupră-i nici o ascendenţă morală... şi aşa mai departe. Eu i-am atras atenţia că, dacă partida lui Bălaşu câştigă, preotul Iuga va fi dat afară, iar acesta nu va merge în altă parte decât la Montréal, unde-şi avea casa şi gospodăria şi unde i-ar fi foarte uşor să întemeieze o a doua parohie, românii fiind foarte mulţi în capitala provinciei Québec. Deşi (îmi dădeam seama) vecin cu şantajul, avertismentul meu a prins şi, în cele din urmă, Popescu mi-a promis că-i va telefona cumnatului în sensul celor dorite de mine.

Spre seară, la întoarcere, Preţu mă aştepta la gară şi m'a condus la braţ.

– Părinte Anania, eu v'am spus că popa ăsta al nostru nu e Iuga, ci Iuda. A ieşit astăzi, cică să-şi plimbe câinele, iar eu l-am urmărit de la distanţă, să văd ce face. Ei bine, a intrat în casa lui X (nu-mi mai amintesc numele), unde erau adunaţi oamenii lui Bălaşu, împreună cu Donisan. A stat acolo ca la douăzeci de minute şi e sigur că ne-a trădat. Pun capul jos.

În aceeaşi seară eram în casa lui Aurel Somordolea, bătrânul cu cea mai mare autoritate morală în comunitatea românească din Hamilton. Era la curent cu toate maşinaţiile şi mi-a spus că e hotărât să intervină. De la poarta lui m'am urcat direct în maşină şi m'am întors la Detroit, unde a doua zi aveam să aflăm, Victorin şi eu, cum se desfăşurase alegerea.

Încă de dimineaţă, oamenii lui Somordolea îi îndemnaseră pe toţi enoriaşii să vină la biserică în număr cât mai mare, căci liniştea şedinţei era asigurată nu doar de autoritatea morală a bătrânilor, ci şi de poliţie. De-o parte, aderenţii lui Donisan, de alta, cei ai lui Preţu. Preşedinte de şedinţă, parohul Iuga. Aripa lui Donisan a început asaltul verbal, însoţit de aplauze, zgomote din picioare, răcnete. Moment de mare descumpănire când preotul-preşedinte se vădea a fi de partea acestora. Cuminţi şi intimidaţi, enoriaşii se clătinau. Somordolea a lăsat totul să

fiarbă și, când a crezut el că trebuie să vorbească, a cerut cuvântul. A vorbit scurt, apăsat, pătrunzător, oamenii îl ascultau ca pe un părinte înțelept, îl aprobau încuviințând din cap, iar când s'a văzut că Iuga o cârmește de partea lui, partizanii lui Bălașu s'au ridicat și au părăsit biserica.

În aceeași zi, spre seară, oamenii lui Bălașu l-au acuzat public pe preotul Iuga de trădare, în sensul că nu-și respectase cuvântul dat la consfătuirea de taină, Iuga a negat că avusese loc vreo înțelegere, ceilalți s'au declarat gata să difuzeze prin postul local de radio banda magnetică ascunsă pe care o înregistraseră, Iuga a făcut un infarct și a nimerit în spital, unde l-am găsit, a doua zi, eu și episcopul. Era terminat.

Retragerea lui pe caz de boală devenise iminentă. Ea s'a perfectat la 30 mai. Parohia vacantă a fost suplinită, pe rând, de mine, de protosinghelul Felix Dubneac și chiar de Victorin, până la 3 noiembrie, când a fost instalat noul preot Nicolae Ciurea, proaspăt chemat de noi și venit din România, care a păstorit-o cu mare vrednicie până la moarte.

Cât despre „oamenii lui Bălașu", ei și-au făcut, ceva mai târziu și nestingheriți de nimeni, „Câmpul Românesc", loc ideal pentru ședințe, întruniri și petreceri.

Iubite cititor, ți-am povestit acest episod cu gândul la enorma distanță dintre *Cântecul Potirului* al lui Nichifor Crainic și sticlele de bere ale comilitonilor mei din Hamilton.

Acum însă trebuie să spun că la masa festivă (româno-americanii îi spun „banchet"!) de la instalarea preotului Nicolae Ciurea i s'a adresat episcopului cuvenita respectuoasă salutare, dar vorbitorii, în frunte cu Somordolea, m'au copleșit cu mulțumiri și laude pentru promptitudinea, tactul și eficiența cu care rezolvasem criza (printre ei, chiar și Dumitru Stan, enoriașul pe care, la prima mea vizită la Hamilton ca proaspăt sosit din România comunistă, îl întâlnisem în bucătărie și care, ținându-și mâinile în buzunarele scurtei, îmi aruncase întrebarea malițioasă: – Și ce mai e pe la partid?...). Atunci am simțit, ceva mai mult decât în alte dăți, că e ceva care lui Victorin nu-i pică bine.

Deseori îmi aminteam de un sfat pe care mi-l dăduseră doi oameni înțelepți, la distanță de timp și fără să știe unul de altul, profesorul Victor Papilian și mitropolitul Tit Simedrea: „Văd că ești făcut să strălucești. Evită cât poți, că-ți vei face dușmani".

Cred că întotdeauna am avut în mine un înnăscut simț al măsurii, ceea ce nu înseamnă, neapărat, smerenie, ci doar conștiința propriilor mele limite. Nu m'am străduit niciodată să „strălucesc", dar aceasta depinde și de context (un Vlahuță nu poate străluci lângă Eminescu, dar devine orbitor pe lângă Dan Deșliu). În ambianța româno-americană eram destinat să strălucesc, dar, firește, nu alături de Mircea Eliade,

dar în mod sigur alături de Vasile Posteucă[1]. Victorin se simțea din ce în ce mai umbrit în vecinătatea mea, ceea ce nu era de natură să-i alimenteze cunoscuta-i smerenie, ci mai degrabă conștiința superiorității pe care i-o acorda demnitatea de episcop eparhiot și, prin urmare, de „Stăpân”, apelativul bizantin al oricărui arhiereu. Victorin m’a făcut să mă gândesc și la o anume psihologie a omului smerit, a cărui virtute se acumulează în cantități atât de mari încât începe să debordeze în contrariul ei.

1. Prin anii ’50, când scaunul mitropolitan al Moldovei devenise vacant, noi, câțiva tineri ucenici ai lui Firmilian Marin, fostul meu profesor și naș de călugărie, devenit mitropolit al Olteniei, l-am ispitit dacă va candida, la care el ne-a răspuns : – Nu, măi copii, că dacă mă duc la Iași, ăia de acolo mă compară cu Dosoftei, cu Varlaam, cu Iacob Stamate, cu Iosif Naniescu, cu Irineu Mihălcescu, pe când aici, la Craiova, mă compară cu… Nifon Criveanu.

Colaboratorii mei

Înainte de a vorbi despre cei doi colaboratori ai mei, de durată, în redacţia *Credinţa*, trebuie să menţionez că înaintea lor a fost Dumitru Anania, fratele meu mai mare, pe care toţi membrii familiei şi prietenii îl numeau, pe scurt, Mitică. Trecut prin încercările unor ani grei de închisoare politică şi nenorocos în cele patru căsnicii, el mi-a fost nu doar frate şi prieten, ci şi admirator literar până la limita absurdului, întrecut doar de vechiul nostru amic din Craiova, doctorul Dan Begu, care va muri nefericit că mie nu mi s'a acordat Premiul Nobel! Pe durata repetatelor mele absenţe din Bucureşti, Mitică mi-a păstrat cu sfinţenie toate manuscrisele, până la cea mai mică şi mai neînsemnată hârtiuţă, convins fiind că toate sunt absolut geniale. Purta în memorie zeci şi zeci de poezii ale fratelui său, pe care le recita (e adevărat, cu talent) oriunde se găsea cineva să-l asculte. Credea cu fanatism că opera literară mă va face faimos şi foarte bogat (ceea ce, spre marea lui dezamăgire, nu s'a întâmplat!).

După ce am ştiut că voi rămâne pe multă vreme în America, i-am dat o procură prin care îl autorizam să mă reprezinte pe lângă edituri, teatre şi Fondul Literar şi să încaseze drepturile de autor pe care să mi le depună în contul meu de la CEC, după ce îşi va fi reţinut comisionul ce i se cuvenea.

În 1969 am pus la cale o vizită a sa în Statele Unite, la fratele său, despre care nu se ştie cât anume va mai sta pe acolo şi care nu ar vrea să plece înainte de a-i oferi lui Mitică şansa de a vedea Lumea Nouă. I-am trimis biletul de avion dus-întors şi invitaţia oficială, pe termen de trei luni, însoţită de legiuitul *affidavit* pentru viza americană. Prin scrisoare l-am sfătuit să-şi depună cererea şi taxa, după care să aştepte în linişte termenul legal, sugerându-i că eu nu voi face nici un fel de

intervenţie către nimeni (ştiam că orice intevenţie solicită o bunăvoinţă, iar aceasta poate pretinde un schimb dezonorant). După expirarea termenului, mi-a comunicat răspunsul negativ. Atunci l-am îndemnat să repete cererea, cu taxa de rigoare, şi să aştepte răspunsul. Acesta a fost tot negativ. Acum era vremea să intervin, dar nu cu vreo rugăminte, ci protestând împotriva faptului că unui cetăţean al Republicii Populare Române i se refuză dreptul legal de a-şi vizita fratele fără să păgubească întru nimic statul român. Protestul l-am trimis peste tot, la Preşedintele României, la Comitetul Central al Partidului, la Ministerul de Interne, la cel de Externe şi, bineînţeles, la Ambasada Română din Washington (condusă pe atunci de ambasadorul Corneliu Bogdan). Peste numai o săptămână am aflat că la uşa fratelui meu se prezentase, precipitat, cineva „de sus", care i-a cerut să meargă imediat spre a-şi ridica paşaportul...

Aşa se face că Mitică a sosit în America cu o întârziere de vreo patru luni, adică pe la începutul lui octombrie 1969. L-am întâmpinat pe aeroportul Kennedy şi l-am plimbat câteva zile prin New York, apoi, în drum spre casă cu maşina, prin Philadelphia şi Pittsburgh. Ca orice nou venit, cerceta cu ochii vitrinele opulente şi aprecia ieftinătatea mărfurilor.

– Extraordinar! Un stilou, doar 8 dolari...

– Îţi place? Poftim!

În alt loc:

– Ceas de mână... cu brăţară... ce mai, auzi, 22 de dolari...

– Îţi place? Poftim!

Dar mă gândeam: Dacă merge tot aşa, până mâine mă devalizează...

Ajunşi pe Riopelle, mi-a prezentat şi o listă de la nevastă-sa, în fruntea căreia se afla, nici mai mult şi nici mai puţin decât o haină de blană.

– Vezi tu, frate, eu, fiind călugăr, nu mă pricep la chestii d'astea. Să mergem în *downtown* şi să cercetăm vitrinele.

Dacă-mi aduc bine aminte, vitrinele cu pricina afişau preţuri între 8.000 şi 20.000 de dolari. Apoi, ajunşi acasă:

– Vezi tu, Mitică, leafa mea este de 250 de dolari pe lună. În aşteptarea ta am pus de-o parte 800. Iată, îi ai în mână şi-i chiverniseşti cum crezi. În perioada aceasta eu sunt prins până peste cap cu calendarul şi revista, aşa că nu te pot însoţi la cumpărături. Iei dimineaţa autobuzul şi mergi în *downtown*, centrul comercial al metropolei. Tu te descurci în engleza elementară, destul pentru a nu te pierde. La prânz îţi poţi potoli foamea în bufetul oricărui mare magazin. Te afli însă în America, unde nimic nu se face pe gratis. La mine ai casă şi masă fără să te coste, bineînţeles, nimic. În schimb, când eu sunt gata cu calendarul (o carte de 250 de pagini) şi cu revista pe decembrie, tu mă vei ajuta

la expediție, împachetând, scriind adresele și însoțindu-mă la rampa de mesagerii a companiei Greyhound. Totul trebuie terminat la Sfântul Nicolae. După aceasta eu sunt liber până după sărbători. Facem o excursie în Florida, în zona subtropicală, de unde poți lua calea întoarcerii în țară. Vei fi încântat.

Zis și făcut. Avea și el o listă, a lui, cu mai mari sau mai mici obiecte de profil mecanic, o menghină, trusă de scule, fier de călcat cu abur etc. În seara primei zile se întoarce obosit, abătut.

– Ei, ce-ai cumpărat?

– Deocamdată, nimic. Totul e scump pe-aici pe la voi.

– Deci, ai învățat lecția: când banii sunt din buzunarul altuia, totul e ieftin; când e să-i scoți din al tău, totul devine altfel...

Până la urmă, avea în bagaj esențialul, inclusiv, pentru nevastă-sa, o haină cu blana din imitație de astrahan.

M'a ajutat, am isprăvit totul la timp și am pornit pe autostrada națională 75, care leagă statul Michigan de Florida. Timp de trei zile, cu popasuri în moteluri liniștite, am trecut, treptat-treptat, de la iarnă grea, geroasă, la una mai blândă și tot mai blândă, la împrimăvărare, la primăvară, apoi la vară răsfățată prin aurul imenselor livezi de portocali în plină recoltă, unde puteam opri la o mustărie de pe marginea șoselei, să bem un pahar de suc proaspăt, cu spumă, pentru 10 cenți. Totul părea un miracol.

De sărbători am slujit în biserica parohiei românești din Hollywood, iar Mitică mi-a dat răspunsurile la strană. Am fost găzduiți în frumoasa locuință a soților Andrei și Aurelia Bizovi (Andrei era un om simplu, originar din Banat, muncitor într'o întreprindere industrială, care se îmbogățise cumpărând ieftin mari suprafețe de pământ din imediata vecinătate a metropolei Detroit și ținându-l degeaba până ce orașul s'a întins în zonă, când l-a parcelat și l-a vândut la prețuri de zece-douăzeci de ori mai mari, ceea ce i-a permis să se recăsătorească și să-și cumpere în Hollywood o vilă somptuoasă). Câțiva dintre românii hollywoodieni aveau ferme în vecinătatea orașului, ceea ce i-a oferit lui Mitică uimirea și voluptatea de a gusta căpșuni în ziua de Crăciun, culese direct din straturile grădinii, după care, îmbuibat de atâtea bunătăți, putea face plajă ca la Mamaia în iulie.

L-am dus și la Key West, să vadă casa memorială a lui Hemingway, în care acesta locuise și lucrase înainte de a se muta la Havana.

După zilele Crăciunului am parcurs drumul spre New York, tot vreme de trei zile și trecând invers prin anotimpuri. Mitică s'a urcat în avion purtând în mână o plasă plină cu portocale de Florida, proaspete, cadou de Anul Nou pentru nevastă-sa (care, am aflat, s'a arătat foarte

mulțumită și cu o imitație de astrahan; la urma urmelor, era, totuși, din America!).

Și acum, câte ceva despre cei doi colaboratori de durată.

Gheorghe Alexe avea o licență în Teologie care-i permitea să devină preot. Nu a cerut aceasta niciodată, din motive doar de el știute. Prin anii '50 cânta în Corala Patriarhiei Române, sub conducerea lui Nicolae Lungu, și lucra în redacția revistelor patriarhale, având pe seamă *Ortodoxia*, în care aveam și eu o rubrică permanentă, „Note și comentarii". (Ca orice autor care se respectă, mai întotdeauna îi dădeam materialul cu întârziere, ceea ce l-a făcut ca într'o vară, în timp ce eu, uitând de obligație, mă retrăsesem în mânăstirea Suzana și lucram la poemul dramatic *Du-te vreme, vino vreme!*, să-mi trimită o misivă plângăreață:

Vremea vine, vremea trece,
Vremea fără de fruntarii
Și eu, fără... Comentarii!

Le-am scris pe loc și i le-am trimis.)

Mai pe urmă a avut în grijă *Glasul Bisericii*. În 1958 am scris cu plăcere (și, probabil, cu talent) o recenzie la placheta de versuri a lui Vasile Nicolescu dedicată lui George Enescu, plachetă care-mi plăcuse. I-am dat-o lui Alexe să o publice în revistă și așa a ajuns la Departamentul Cultelor, în mâna doamnei Nedeianu, care opera cenzura presei bisericești. La o cenzură mai înaltă însă lucra și Vasile Nicolescu, și anume la Direcția Generală a Presei (marxist-marxist, dar traducea din Henri Michaux!). Alexe îi dăduse recenzia, acesta le-a citit-o colegilor din Direcție și toți s'au arătat încântați. Când însă Alexe a mers la doamna Nedeianu cu alte materiale, aceasta l-a apostrofat:

– Alexe, să nu te mai prind că vii la revistă cu Anania!

– De ce, doamnă Nedeianu? i-a replicat el cu fățarnică smerenie.

– Scrie ca la *Gândirea*, a strigat ea, furioasă.

– Dar, doamnă Nedeianu, cei de la *Gândirea* nu știau să scrie...

– Mă, și tu? iar începi?... Și s'a întors cu fața la perete, să-și stăpânească râsul.

Recenzia a fost culeasă și urma să apară în revistă, dar când aceasta trebuia să primească „bun de difuzare" s'a aflat că autorul fusese arestat politic. Mare încurcătură! Doamna Nedeianu, către Alexe:

– Mă, cum o să trimit eu pentru difuzare o revistă în care se află numele unui deținut politic? Tu n'ai aflat? Unde este el acum?

– Știu și eu, poate pe la Jilava...

La repezeală, cu ştirea şi acordul lui Nicolescu, s'a făcut un târg: recenzia să apară sub semnătura lui Gheorghe Alexe, acesta va încasa banii cuveniţi ca drepturi de autor şi-i va da lui Mitică, fratele meu.

Despre această poveste am aflat foarte târziu, mai întâi de la Mitică, apoi de la Alexe însuşi, care termina cu îndemnul de a publica recenzia în una din cărţile mele, restituindu-i astfel paternitatea. Până acum, când scriu, încă nu am făcut-o. N'am avut timp şi de ea.

S'au scurs şase ani. Eliberat din închisoare, m'am prezentat la Patriarhie şi am fost rânduit să lucrez la secţia de documentare a Cancelariei Sfântului Sinod, situată într'o încăpere largă, la etaj, în clădirea din curtea mânăstirii Antim, împreună cu părintele Stăniloae, care scăpase de la Aiud înaintea mea. Patriarhul Justinian se gândise că, pentru o vreme, e bine să stăm mai la umbră, până ne creşte părul pe cap şi'n bărbie. Acolo, în acea cameră spaţioasă, l-am găsit pe Alexe aşezat la masa centrală, în timp ce noi trebuia să lucrăm la cele două mese laterale, având a traduce, din limbile pe care le cunoşteam, materiale teologice relativ recente, selecţionate de către consilierul preot Dumitru Fecioru. Alexe era un fel de coordonator. Zi de zi în aceeaşi încăpere, ne-am împrietenit până la a ne tutui.

Către sfârşitul lui octombrie 1965, în ziua plecării mele spre America, l-a însoţit la aeroport pe Mitică şi pe cei câţiva membri ai familiei mele şi, împreună cu ei, a urmărit, de la mică distanţă, negraba cu care vameşii îmi triau cărţile, pozele şi manuscrisele. Plutea în aer posibilitatea ca avionul să plece fără mine. M'am urcat, aşa cum am mai spus, în ultimul minut, având scaunul la o fereastră dinspre partea rampei de îmbarcare. Ai mei se uitau la mine, eu mă uitam la ei şi ni se părea că cele câteva minute premergătoare pornirii echivalau cu o veşnicie. Alexe a fost acela care, la un moment dat, mi-a făcut cu mâna un semn repetat care se traducea: – Au desprins scara... Deci, nu mai puteam fi întors!

În prima jumătate a lui 1970 aveam să aflu că Alexe, împreună cu Didi, soţia sa, se află în Canada sub acoperişul unei secte care-şi spunea „Biserica Nouă Apostolică", întemeiată şi condusă de câţiva saşi originari din Transilvania. Conducătorul acesteia, Michael Kraus, era şi proprietarul unei mari fabrici de covoare şi mochete, „Kraus Carpets", firmă care, înscrisă sub egida unei „Biserici", era scutită de impozite. Aşadar, foarte mulţi bani. Alexe mi-a spus, prin telefon, că fusese adus acolo de către aceşti saşi spre a-i ajuta să alcătuiască un Statut pentru Biserica lor; după ce termină se va întoarce în România, dacă nu cumva este nevoie şi în altă parte de serviciile lui...

Cum eu eram singur şi foarte împovărat, mi-a picat bine această neaşteptată ofertă şi, cu acordul episcopului, am început demersurile

pentru aducerea lui Alexe la Detroit. Mi-am dat repede seama că treaba nu era deloc simplă. Nefiind cleric, Alexe nu putea obţine rezidenţa permanentă în Statele Unite, singura care-i permitea să lucreze şi-l obliga să plătească impozit pe venit. Exista o listă cu categoriile de specialişti de care America avea nevoie la vremea aceea (de la cosmonauţi până la şoferi de camion greu), dar el nu se încadra în nici una. După luni de căutări, tot „tata Moraru" a găsit soluţia, şi anume un demers oficial al Parohiei „Sfânta Treime" prin care Alexe Gheorghe era cerut să ocupe postul vacant de cântăreţ bisericesc, acesta fiind asimilat clerului inferior. Aşa se face că soţii Alexe au intrat în Detroit cu acte legale (şi cu bagaje care de abia încăpuseră în cele două maşini cu care-i adusese din Canada arhimandritul Paulin Popescu, devenit paroh în Windsor).

Într'adevăr, Alexe a cântat la strana bisericii „Sfânta Treime" (care era şi catedrală episcopală), dar nu peste multă vreme „s'a stricat" cu Moraru, care nu l-a mai vrut. A venit la Episcopie şi, la propunerea mea, în ziua de 31 octombrie 1970, a fost numit de către Consiliul eparhial în funcţia de al doilea redactor al revistei şi calendarului *Credinţa*, devenind astfel colaboratorul meu.

Având simţ şi practică muzicală, la scurtă vreme şi-a format un cor mixt, pompos intitulat „Corala România", care, de-a lungul mai multor ani, a desfăşurat o frumoasă activitate în lumea româno-americană din statul Michigan, provincia Ontario şi împrejurimi.

Locuiam în aceeaşi casă de pe strada Riopelle, foloseam aceeaşi bucătărie şi mâncam la aceeaşi masă, tot în bucătărie, dar fără să alcătuim ceea ce se cheamă o obşte. Eu găteam pentru mine (cam de două ori pe săptămână), Didi gătea zilnic pentru ei amândoi, Victorin era mai mult plecat, iar acasă prefera să arunce în cuptorul electric câţiva cartofi, principala sa hrană, asociată cu nişte supe foarte consistente, cumpărate din comerţ şi încălzite pe plită; li se adăugau, din belşug şi pe alese, fructele. Pentru spălatul vaselor făcusem şi o înţelegere: o săptămână Didi, o săptămână eu, fără ca ea să pară câtuşi de puţin jenată de faptul că un arhimandrit îi curăţă sosul de pe farfurie.

Patricia Pâslaru (pe scurt şi familiar, Pat) a devenit necesară în momentul în care ne-am procurat echipamentul tipografic IBM, care costa 14.000 de dolari. Acesta a fost cumpărat cu un avans de 2.000 de dolari (luaţi cu împrumut), iar ratele trebuiau achitate prompt. Aşadar maşinile trebuiau, neapărat, să producă bani într'un anume ritm, dar nu prin comenzi întâmplătoare, ci prin contracte cu publicaţii periodice. Pentru limba română eram eu şi Alexe (am contractat mai întâi revista comunităţii baptiştilor de origine română, condusă de pastorul Lucaci, un om foarte de treabă, care achita factura fără nici o întârziere), dar

nădejdea era în publicaţiile de limbă engleză. Căsătorită cu fotograful industrial George Pâslaru, care lucra la Chrysler, şi mamă a două fetiţe, Patti Ann şi Janet, Pat era româncă de a treia generaţie, engleza fiindu-i limba maternă. În timpul liber citea enorm. Absolventă de liceu şi colegiu, făcuse studii speciale de secretariat – compoziţie, stenografie, dactilografie (bătea la maşină ca o mitralieră, în metoda zisă „oarbă", cu ochii pe manuscris). Victorin o angajase ca secretară *part time* pentru corespondenţa oficială de limbă engleză, operaţie pe care ea o putea face şi acasă, volumul de muncă fiind relativ redus; episcopul îi dicta doar ideile, restul era treaba ei. Se împrietenise repede cu soţii Alexe (o prietenie care durează şi astăzi), aşa încât a acceptat cu uşurinţă invitaţia de a lucra şi în redacţia *Credinţa*. Împreună cu mine şi cu Alexe a urmat cursul special de folosire a maşinilor IBM. În redacţie i-am mai încredinţat contabilitatea, precum şi matriţele de expediţie.

Am avut în ea nu doar o colaboratoare de serviciu, ci şi un foarte bun şi devotat prieten, care nu m'a minţit niciodată şi în care am avut o nezdruncinată încredere. Deşi nu citea şi nu vorbea româneşte, credea în valoarea mea ca scriitor (văzuse, la Bucureşti, premiera poemului dramatic *Miorița* şi mă ajutase apoi să traduc, cam la repezeală, *Meşterul Manole* pentru uzul unui grup de intelectuale americance care anunţaseră că merg în România – sub conducerea unei profesoare, Diane Edgecomb – şi în al căror program era inclusă şi vizionarea piesei mele la Teatrul „Al Davila" din Piteşti). Pat avea un suflet de copil mare, căruia însă nu-i lipsea înţelepciunea. La un moment de cumpănă, când i-am împărtăşit dilema între a mă întoarce într'o Românie dominată de comunism sau de a rămâne definitiv în lumea liberă, ea mi-a spus doar atât: *Your destiny is in Romania*. Ei i-am încredinţat manuscrisul-unicat al primei părţi din *Memoriile* mele, pe care l-a păstrat într'un safe de bancă cu cifru secret (pe care eu nu l-am ştiut niciodată, socotind că e mai sigur), şi tot în casa Pâslarilor am lăsat geamantanul cu corespondenţa mea din perioada americană, pe care l-am recuperat acum trei ani, neatins.

Evoluții și involuții

Dacă prietenia mea cu Pat Pâslaru a rămas constantă, aceea cu Victorin Ursache, pe de o parte, și cu Gicu Alexe, pe de alta, a suferit oscilații și deteriorări.

În iulie 1973, Congresul anual, care s'a ținut la Boian, în vestul Canadei, constatând că Episcopia era deja prosperă, cu un număr mare de parohii păstorite de preoți vrednici, cu solide relații interortodoxe și ecumenice și cu un prestigiu recunoscut de toate autorităţie eclesiastice și civile, a hotărât ca ea să fie ridicată la rangul de Arhiepiscopie. Hotărârea a fost aprobată de către Sfântul Sinod la 12 decembrie 1964, când episcopul Victorin a fost ridicat la rangul de arhiepiscop.

În același timp, una din preocupările majore era statutul real al instituției noastre, în special cel administrativ. În contextul polemicii dintre cele două episcopii, una din repetatele acuzații aduse nouă de întreaga presă a lui Trifa era aceea că Episcopia Misionară nu este autonomă, că depinde (se evita sistematic termenul „canonic") de Patriarhia Română, că aceasta, la rândul ei, este aservită regimului comunist și că, prin urmare, aservirea se extinde și asupra noastră.

Tema devenise acută încă din 1966, datorită unei gafe în redactarea actului sinodal de recunoaștere a alegerii lui Victorin Ursache în scaunul de episcop la Detroit. În acest act, printre prerogativele canonice și administrative ale noului episcop era prevăzută și autorizarea lui de a începe demersurile necesare pentru recuperarea reședinței de la Vatra Românească (din care Andrei Moldovan fusese alungat cu forța, dar pe care o pierduse prin justiție, în urma unui proces viciat politic). Toată presa trifistă a luat foc: În fața acestei amenințări, la Vatra se iau măsuri de prevenire a unui atac sau a unei ocupări de către „misionarii" incitați de la București etc. În martie 1967, de îndată ce gafa ne-a fost

cunoscută prin actul sinodal ajuns în America, eu am scris un articol, publicat ca editorial și semnat CREDINȚA în numărul 3 al revistei, prin care făceam următoarele puneri la punct:

– referirea la Vatra nu este un ordin, ci recunoașterea unui drept al noului episcop;
– această temă nu se află în programul de pastorație al lui Victorin, prezentat la instalarea sa ca episcop;
– deși Vatra este proprietatea de drept a Episcopiei Misionare, aceasta constată că este bine administrată și că-și menține profilul pentru care a fost creată, să fie adică și un loc de întâlnire a tuturor românilor ortodocși de pe continentul american;
– generațiilor viitoare le va fi greu să înțeleagă luptele noastre fratricide pentru „o palmă de pământ" de pe un continent atât de larg și de generos ca al Americii.

Criza s'a potolit, dar vechea temă a rămas. Ne trebuia, neapărat, un document emis de către Sfântul Sinod prin care autonomia (reală) a Episcopiei să fie redefinită statutar în termeni mult mai precişi în raport cu vechiul Statut, eliminând orice echivoc și orice putință de răstălmăcire.

În 1973, episcopul Victorin îi adresa Sfântului Sinod o cerere în acest sens, dar ea a rămas fără răspuns, ceea ce, desigur, nu a fost de natură să-l fericească.

În decembrie 1974 eu mă aflam din nou la Patriarhie. La locul cuvenit voi povesti pe larg cum, în urma unei corespondețe între patriarhul Justinian și mine, acesta mă convinsese să părăsesc America și să vin la București în postul vacant de episcop vicar patriarhal, ca să-i fiu toiag de sprijin la bătrânețe. Gândul lui Justinian însă nu a fost și pe placul stăpânirii comuniste, așa încât eu – care aveam rezidența permanentă în Statele Unite – urma să mă întorc acolo de unde venisem. Am intuit însă că autorităților le era teamă ca nu cumva eu să mă supăr și, Doamne ferește!, să trec cu arme și bagaje de „partea cealaltă". Acest lucru mi-a fost mai limpede într'o conversație cu profesorul Dumitru Dogaru, președintele Departamentului Cultelor, un om cult, cumsecade și destul de atent cu Biserica, singurul șef al acelui Departament (fost Minister) cu care Justinian nu a avut nici un conflict. Am simțit că pot profita de împrejurare și am reactualizat problema autonomiei, asigurându-mă de sprijinul lui Dogaru. Pe al patriarhului, desigur, îl aveam. Am reexaminat textul și am semnat un referat adresat Sfântului Sinod care, în ședința din 12 decembrie 1974, fiind și eu de față și prezentând toate argumentele specifice diasporei, a aprobat documentul. Extrag aici principalele prevederi:

– „Arhiepiscopia Ortodoxă Română din America se conduce după statute și regulamente proprii, *fără nici un amestec din afară*” (s.m.).
– „Arhiepiscopul, împreună cu organele legislative, executive și disciplinare [...] își conduce eparhia *în mod de sine stătător*” (s.m.).
– „Parohiile Arhiepiscopiei Misionare Ortodoxe Române în America sunt proprietarele de drept și de fapt ale bunurilor mobile și imobile pe care le dețin, având a le administra în conformitate cu Statutul Arhiepiscopiei și cu legile statelor respective. *Patriarhia Română nu revendică drepturi de proprietate mobiliară sau imobiliară asupra parohiilor de pe teritoriul jurisdicțional al Arhiepiscopiei Misionare Ortodoxe Române în America*” (s.m.).

La 7 februarie 1975, în cadrul unei ședințe solemne a Consiliului Eparhial ce a avut loc în catedrala Sfânta Treime din Detroit, am făcut prezentarea acestui document sinodal care, în limbile română și engleză, de atunci este reprodus în toate edițiile Calendarului *Credința*, spre știința tuturor, prieteni și dușmani.

Acesta, desigur, era un mare succes al Arhiepiscopiei, dar, implicit, și al meu, ceea ce, tot implicit, l-a mâhnit pe Victorin.

Amendarea statutului

Una din preocupările noastre era aceea de a aduce la zi vechiul statut al Episcopiei, neatins din vremea lui Policarp Moruşca. Problema figurase pe agenda a cel puţin două congrese, dar fără rezultate notabile, ca orice lucru făcut la grămadă.

În primăvara lui 1975, arhiepiscopul Victorin, când nu era pe drum, se închidea zile întregi în camera lui şi lucra intens la nimeni nu ştia ce; părea să fie un secret pe care şi-l păzea cu străşnicie. Apoi dispărea în *basement*, subsolul casei noastre, unde se afla şi maşina de spălat, spre care eu mă îndreptam într'o bună zi cu rufele sub braţ. Aşa se face că l-am surprins trăgând de zor la mimeograf teancuri de hârtii şi aşa am ajuns să aflu că pregătea o versiune personală a statutului. Nu asta m'a mirat, ci tăcerea.

Congresul acelui an a avut loc la 5 iulie în sala hotelului Troy Hilton Inn, lângă Detroit. Victorin şi-a prezentat proiectul de statut şi-l citea cu glas tare, cerând vot pentru fiecare articol în parte. Am votat şi eu, până ce mi-am dat seama că, de fapt, proiectul nu era altceva decât reacţia arhiepiscopului la actul sinodal de reînnoire a autonomiei. Actul prevedea că „Arhiepiscopul, *împreună cu organele legislative, executive şi disciplinare* [...] îşi conduce eparhia în mod de sine stătător". Ceea ce îl deranjase pe Victorin nu era „*de sine stătător*", ci sintagma „*împreună cu...*". Amendamentele lui excludeau aproape în totalitate participarea acestor organe la actul de conducere, totul fiind concentrat în mâna şi sub autoritatea arhiepiscopului (se vedea oarecum modelul grecesc, cu care el era familiar). De îndată ce mi-am dat seama de toată povestea, nu am mai ridicat mâna la vot, dar preşedintele se făcea că nu vede, ceea ce m'a obligat la o întrebare:

– Înaltpreasfinţite, un preşedinte de şedinţă pune nu doar două întrebări: pro şi contra, dar şi: abţineri.

Obligat astfel, arhiepiscopul a pus și a treia întrebare, iar eu am ridicat mâna.

Uluire în sală, ochi întrebători, cineva (un preot, nu mai știu care) a menționat că o abținere de la vot cere și explicații, iar eu am făcut-o, cu calm, deferență și accent. Au urmat discuții care s'au încheiat cu propunerea (aprobată) ca amendarea statutului să fie făcută de o comisie alcătuită din arhimandritul Bartolomeu Anania, preotul-vicar Ioan Bugariu, preotul Ștefan Slevoacă, preotul Nicolae Ciurea, inginerul Boris Pușcașu, Constantin Radu și Eugen Caraghiaur. Acesta din urmă, inginer petrolist și cu dare de mână din Montréal, a anunțat că pune la dispoziția comisiei vila sa din Lac David, în nordul Canadei, unde i se asigura și menajul.

Ședințele de lucru au durat trei zile pline, adică 7, 8 și 9 august 1975, dar rezultatul lor nu era de natură să-l fericească pe Victorin.

O Sală Românească în Detroit

În 1973, Roman Gribbs, primarul orașului Detroit, soția sa și președintele Universității de Stat Wayne au lansat inițiativa de a invita grupurile etnice din oraș să-și amenajeze fiecare, pe cheltuială proprie, o „Sală etnică" în una din clădirile Universității, drept mărturie, prin și peste generații, a culturii din care coboară grupul etnic respectiv. La prima consfătuire, din partea românilor au fost invitați – pe nu știu ce criterii – episcopul Valerian Trifa și arhimandritul Bartolomeu Valeriu Anania (fără ca unul să fi știut de invitația celuilalt). Firește, cu acel prilej am vorbit îndelung cu Trifa și am salutat posbilitatea unei asemenea colaborări pe o temă atât de românească, fără nici un fel de implicație religioasă sau politică. Atitudinea lui a fost ușor duplicitară, dar nu descurajatoare. În zilele următoare însă el a încercat o manevră de a mă împinge în afara acestei acțiuni și de a forma Comitetul Românesc doar pe seama lui și a oamenilor săi. Manevra am interceptat-o la timp printr'o cunoștință mai veche, doamna Mary Ball, directoarea Serviciului Cultural al Primăriei și coordonatoarea întregului proiect al grupurilor etnice.

Constatând, o dată mai mult, cât de necinstit sufletește este acest Trifa, m'am hotărât să i-o iau înainte. M'am consultat cu zece români de apartenențe foarte diferite (ortodocși, catolici, baptiști, intelectuali și oameni simpli), i-am convocat într'un loc neutru (sala unui restaurant) și în aceeași seară am alcătuit Comitetul pentru Sala Românească la Universitatea Wayne. Prin alegere, doctorul Paul Drăgulescu a devenit președinte, iar eu, secretar executiv.

Proiectul prevedea că fiecare grup etnic are dreptul să-și aleagă sala de îndată ce va depune în contul Comitetului suma de 1.000 de dolari. Cine depune primul – sau printre primii – are șansa de a avea spațiul

pe care şi-l doreşte, din cele puse la dispoziţie de Universitate. Acest spaţiu urma să fie adaptat (fără modificări de structură) şi decorat cu elemente specifice grupului etnic respectiv şi putea fi folosit de acesta (în afara cursurilor universitare) ca loc de întâlnire, pentru şezători culturale specifice şi obiectiv turistic pentru oricine ar fi dorit să-l vadă.

De la bun început am pus ochii pe o sală de lectură a studenţilor, spaţioasă şi centrală, uşor accesibilă. Unul din Comitet a fost convins să ne împrumute cei o mie de dolari, ca să nu scăpăm ocazia. Am reţinut-o, iar pentru proiect l-am abordat întâi pe arhitectul Micuda, membru al Comitetului, profesionist foarte talentat (în presa locală devenise faimos prin aceea că proiectase acoperişul suspendat al unui stadion), dar şi foarte orgolios, arţăgos şi ahtiat după bani. De altfel, dihonia românească nu a întârziat să se arate şi în acest Comitet atât de eterogen: şedinţele noastre se terminau mai întotdeauna cu certuri, insulte şi demisii, unii plecau supăraţi, alţii veneau de probă, ceea ce m'a făcut să-i aduc pe Gicu Alexe şi Pat Pâslaru, ca să am pe cineva mai aproape. Am socotit că acest Comitet nu ar fi fost reprezentativ pentru toţi românii din zonă fără participarea Episcopiei de la Vatra. În acest sens i-am trimis lui Trifa un mesaj cu invitaţia de a participa, fie el, personal, fie prin unul sau doi delegaţi. S'a codit, a dat răspunsuri evazive, nu părea sensibil faţă de o acţiune pur românească, fără nici un fel de implicaţii confesionale sau politice, dar până la urmă a venit în Comitet Victor Angelescu, profesor universitar de limba şi literatura engleză la Facultatea Politehnică şi diacon în subordinea lui Valerian, om de mare distincţie sufletească, cu care m'am înţeles admirabil (ceva mai târziu el mi-a tradus în englezeşte, fără pretenţii pecuniare, romanul *Străinii din Kipukua*, rămas însă nepublicat, Angelescu neputând să găsească un editor).

În privinţa proiectului am avut norocul să-l cunosc la New York pe arhitectul Constantin Marinescu, imigrat nu de mult în Statele Unite, care obţinuse un glorios doctorat la una din marile universităţi americane. În ţară lucrase la Primăria Bucureştilor şi, în această calitate, fusese de faţă la confruntarea dintre patriarhul Justinian şi arhitectul-şef al Capitalei, un evreu care proiectase magistrala dintre Piaţa Unirii şi Bulevardul Mărăşeşti. Proiectul prevedea şi demolarea bisericii Slobozia, care intra în spaţiul magistralei. Marinescu îmi relatase tensiunea dintre cei doi. Arhitectul-şef pretindea că proiectul avea deja aprobarea „forurilor superioare" (formulă care, de obicei, avea menirea de a intimida) şi că patriarhul trebuie să fie de acord.

Patriarhul: Niciodată nu voi fi de acord să mi se dărâme o biserică!

Arhitectul-şef: Da, dar proiectul e făcut şi aprobat.

Patriarhul: Domnule, proiectul dumitale e pe hârtie, în timp ce biserica mea e pe temelie. Mută dumneata marginea şoselei cu doi metri mai încolo şi lasă-mi biserica la locul ei. Văd bine că doar atât îţi trebuie.

Arhitectul-şef, neclintit, dezaprobă din cap.

Patriarhul (*erupe şi zbiară*): Lăsaţi-mi biserica în pace!... Altfel merg cu voi de gât până la Haga!

Şi biserica a rămas pe loc.

Marinescu s'a oferit să ne facă gratis proiectul Sălii Româneşti şi s'a ţinut de cuvânt; o operă de mare rafinament artistic şi cu un buget echilibrat.

Lucrările Comitetului de desfăşurau greoi şi cu pauze mari, asta şi din cauza lungilor mele absenţe, mânat de alte treburi, fie pe continent, fie în afară.

Aşa am ajuns în anul 1975, când ne-am hotărât să pornim ofensiva. Aveam nevoie de cel puţin 5.000 de dolari, pentru a plăti datoria şi a începe lucrările propriu-zise.

Aici trebuie să-ţi spun, cititorule, că americanii practică sistemul *Fund Raising Dinner*, adică organizarea unei mese comune destinată strângerii de fonduri, practicat în special de oamenii politici în campania electorală. În oraşul cutare se anunţă că un asemenea dineu va avea loc la data de... în marele salon al hotelului X, cu atâtea locuri, onorat cu prezenţa candidatului. Preţul unui loc: 100 de dolari. Reţin bilete mai întâi membrii şi susţinători ai partidului respectiv, dar şi oameni neutri, chiar cu venituri modeste, încântaţi însă că vor sta la masă şi vor obţine fotografii cu viitorul preşedinte al Americii, poze cu care se vor mândri fiii şi nepoţii lor. Exploatarea orgoliului şi a interesului politic se dovedeşte foarte eficientă financiar: din cei 100 de dolari pe care-i plăteşte la intrare, cetăţeanul mănâncă de un dolar (o jumătate de pui fript şi o salată, băutura plătindu-se separat), iar 99 de dolari intră, legal, în fondul campaniei electorale.

La scară mai mică, sistemul e practicat şi de organizaţii obşteşti, inclusiv parohiile diferitelor confesiuni, printre care şi cele româneşti. Preţul unui loc însă nu depăşea 10 dolari.

Noi, cei din Comitetul Sălii Româneşti, ne-am propus să organizăm un asemenea dineu, dar nu puteam aspira la mai mult de 50 de dolari tacâmul. Pentru o asemenea sumă însă era nevoie, neapărat, ca invitatul de onoare să fie o mare personalitate politică sau culturală, care să atragă cât mai mulţi meseni. În lungile noastre discuţii, am ajuns la două nume celebre: Mircea Eliade sau George Emil Palade. Votul a fost pentru ultimul, deoarece un laureat al Premiului Nobel are mai multă rezonanţă în cultura românilor americani decât un istoric al religiilor.

Palade era pe atunci profesor la Universitatea Yale din New Haven (Connecticut).

Am fost delegat să-l invit și, mai ales, să-l conving. Palade devenise atât de celebru încât săptămânal refuza câte o invitație din partea universităților lumii, fiecare dorind să și-l înscrie în palmaresul academic cu o comunicare cât de scurtă, dar să fie.

M'a primit cu amabilitate în cabinetul său de lucru și, după o conversație de vreo jumătate de oră, cred că i-am plăcut. Fără să-mi dea un răspuns la invitație, m'a invitat el să-i văd institutul de fizică moleculară pe care-l conducea. O bibliotecă impresionantă, de specialitate. În laboratorul său am văzut, pentru prima dată, un microscop elecronic, noutate absolută a secolului. Știam de la George Pâslaru că laboratorul companiei Chrysler avea unul. Palade avea două. Când am intrat în spațioasa sală de cercetare am avut impresia că mă aflu în scriptoriul unei mânăstiri benedictine, unde călugări tăcuți copiază manuscrise vechi. Așa păreau cercetătorii lui Palade, vreo douăzeci, veniți (selecționați) din toate colțurile lumii, fiecare așezat pe un scaun cu fața la perete și aplecat pe o masă cu tomuri, caiete, fișe, microscop și lamele. Profesorul mă conducea de braț și-mi vorbea în șoaptă. S'a oprit însă în dreptul unei mese la care studiau doi români, soț și soție. Îi primise cu condiția fermă ca, la sfârșitul cercetărilor și în posesia calificării, să se întoarcă în România (chiar dacă era comunistă) spre a-i fi de folos poporului român. Și mi-o spunea cu mândrie.

Reveniți în cabinet, profesorul mi-a promis că va reflecta la mesajul cu care venisem, își va consulta agenda și-mi va da răspuns în timp util. În contextul conversației îmi dădusem seama că Palade, care cunoștea facțiunile românilor, dorea să evite folosirea numelui său de un anume grup, fie religios, fie politic, ceea ce era absolut normal din partea unui om ca el. Așadar își lua timp pentru a se informa asupra Comitetului nostru. Am plecat cu o dedicație pe comunicarea care-l calificase pentru Premiul Nobel.

Dineul l-am stabilit pentru data de 21 mai 1976 în salonul hotelului Fairlane, în orașul-satelit Dearborn, eu urmând să fiu *toastmaster*, adică gazda care stă în centrul mesei principale, salută oaspeții de onoare și-i invită la cuvânt.

Palade mi-a dat răspunsul pozitiv la a doua mea vizită, mai scurtă decât prima. Între timp îl abordasem din nou pe Trifa, care acum părea mult mai receptiv. Mi-am dat seama că, în contextul atacurilor la adresa lui, care începuseră în presa americană pe tema apartenenței sale la Garda de Fier, el era cel interesat să apară într'un moment festiv al întregii comunități românești. Era însă suspicios, ca nu cumva să i se întindă o cursă, am intrat în amănunte de protocol și i-am prezentat

schema mesei, asigurându-l astfel că va sta la loc de frunte, simetric cu acela al lui Victorin, și că va fi invitat la cuvânt. La rândul său, el m'a asigurat de participarea Uniunii și Ligii, așa încât totul era în regulă.

În ziua de 17 mai, arhiepiscopul Victorin s'a întors de la Windsor, dar în aceeași seară a plecat la Winnipeg, în vestul Canadei, fără să-mi ceară, ca de obicei, să-l conduc cu mașina la autogara Greyhound. Mi-a dat să înțeleg că e posibil ca treburile de acolo să nu-i permită participarea la dineul Comitetului. Era o grea lovitură, dar continuam să sper.

A doua zi, la 18 mai, poșta mi-a adus copia unei scrisori prin care arhiepiscopul Victorin îl înștiința pe doctorul Paul Drăgulescu, președintele Comitetului, că nu va participa la dineu. Acesta a primit originalul scrisorii în seara aceleiași zile și mi-a telefonat. Consternare totală.

Ca să fiu și mai sigur, Victorin mi-a telefonat a doua zi de la Winnipeg că nu va veni la Detroit.

Între timp, eu și colegii din Comitet am făcut o largă publicitate evenimentului ce urma să aibă loc la 21 mai, folosind toate mijloacele de comunicare, telefonul, presa, pliante distribuite prin parohii, precum și Ora Românească de Radio, pe care George Roman și Aurel Trocea ne-au pus-o cu generozitate la dispoziție.

Pe profesorul Palade l-am întâmpinat la aeroport în chiar ziua de 21 mai, la ora 14.40, și l-am condus la hotelul Fairlane, unde-i rezervasem un apartament la măsura celebrității lui.

Seara, condus de mine, oaspetele a fost întâmpinat în holul hotelului de către episcopul Valerian Trifa și preotul George Mureșan, reprezentantul comunităților greco-catolice din America, precum și de grupuri de români, într'o atmosferă destinsă, gâdilată de glume și hohote de râs. La masă s'au rostit cuvântări, el a vorbit magistral, făcând apel la unitatea spirituală a românilor. Primarul orașului Dearborn i-a înmânat diploma și însemnele cetățeniei de onoare.

Dineul acela a fost un mare succes, mai întâi moral: după foarte, foarte mulți ani, românii din diferitele facțiuni antagoniste se întâlneau pentru prima oară în același loc, cu fețe luminate și surâsul pe buze. Succesul s'a dovedit tot atât de mare și la nivel financiar: toate locurile (cred că vreo două sute) fuseseră ocupate, la prețul de 50 de dolari. Scăzând cheltuielile, rezultatul era peste așteptări. A doua zi, în cursul dimineții, l-am plimbat pe Palade prin metropola Detroit, a văzut câteva biserici parohiale, Troița din secția românească a cimitirului, am prânzit împreună la Fairlane, apoi l-am condus la aeroport, unde ne-am despărțit îmbrățișându-ne.

Singura pată cenușie a sărbătorii românești din 21 mai 1975 a fost absența – voită, deliberată și nemotivată – a arhiepiscopului Victorin Ursache.

După reţinerea mea în ţară (octombrie 1976), cei interesaţi s'au simţit liberi să se ocupe de Sala Românească după cum le-a plăcut. Alexe (pe care eu îl introdusesem în Comitet) şi-a asumat rolul de factor influent şi s'a înţeles cu părintele Felix Dubneac să înlocuiască proiectul arhitectului Marinescu cu un altul mai simplu şi mai profitabil. Felix era călugăr basarabean, fuseserăm colegi în mânăstirea Antim, trecuse şi el prin închisorile comuniste, era pictor bisericesc calificat (lucrase în echipa părintelui Sofian Boghiu) şi, la recomandarea mea, venise în America chemat oficial de Victorin tocmai pentru a lucra în specialitatea lui. A pictat câteva biserici şi iconostase, desigur, pe bani buni. Acum el primise comanda de a pune pe pereţii Sălii Româneşti o frescă populată cu portretele principalelor personalităţi din istoria poporului român, de la Traian şi Decebal până la Cuza şi Carol I, ceva oarecum asemănător cu opera lui Costin Petrescu de pe cupola Ateneului, dar, desigur, la o scară valorică modestă. Autorul şi-a pus lucrarea pe nişte cărţi poştale ilustrate pe care mi le-a trimis şi mie, dar fără să mă convingă că ea ar fi conţinut mesajul spiritualităţii noastre naţionale către străini sau către noile generaţii de româno-americani.

În 1983, când autorităţile de la Bucureşti mi-au permis, în sfârşit, să revin temporar în Detroit spre a-mi lua şi aduce bunurile personale, m'am dus să văd şi Sala Românească. Pe un perete, lângă intrare, era o placă (de marmură? de bronz? nu mai ţin minte) cu numele fondatorilor Comitetului. Al meu nu era!

Alt moment penibil

Printre abonaţii revistei *Credinţa* se număra şi un Ionescu, din Los Angeles, fost învăţător, care-mi trimitea din când în când scrisori de apreciere, neuitând să menţioneze că în familia lui, acasă, se vorbea doar româneşte. Deşi în metropola californiană existau numeroşi români, noi nu aveam acolo parohie. Exista doar una, sub jurisdicţia lui Valerian Trifa, condusă de un preot, pe cât se părea, destul de mediocru.

În toamna lui 1972 am primit de la domnul Ionescu un telefon prin care mă anunţa că fiul său se căsătoreşte şi că – nici mai mult, nici mai puţin – sunt rugat ca eu să oficiez cununia.

– Vreţi să spuneţi că... Înaltpreasfinţitul Victorin...

– Nu, părinte, dumneavoastră. Vă citim articolele, am avut în mână şi două cărţi, vă dorim în mijlocul nostru.

Eram încurcat.

– Bine, bine, dar..., vedeţi, distanţa e mare, avionul costă nişte bani...

– N'aveţi nici o grijă, părinte! Vă trimitem biletul de avion, vă reţinem cameră la hotel... ne achităm toate obligaţiile.

Desigur, îmi doream să văd California, şi iată că mi se oferea prilejul.

Am fost întâmpinat la aeroport cu flori şi condus la hotel.

Mirele se numea Lavinel, proaspăt doctor în ştiinţe matematice şi candidat la o carieră universitară (pe care a şi făcut-o), iar Lia, mireasa, era tot româncă, din familia Chiţu, studentă la nu mai ştiu ce Facultate. Nu mai ţin minte numele naşilor, dar erau oameni cu dare de mână. Slujba cununiei am făcut-o într'o biserică ortodoxă bulgărească din San Diego; restul, în Los Angeles. Nuntă mare, cu tradiţii româneşti, mulţi bănăţeni, ospăţ îmbelşugat, lăutari tuciurii (care, fie vorba între noi, în curte au tras pe dilble şi o „Sfântă tinereţe legionară", ca expresie a libertăţii!). La masă am rostit un discurs care a mers la inimă şi care, de fapt, a fost începutul parohiei noastre de pe ţărmul Pacificului.

Seara, ajuns la hotel, am deschis plicul pe care mi-l înmânase nașul și am dat cu ochii de o sumă incredibilă: 500 de dolari. Onoarea m'a obligat ca a doua zi dimineața să întreb prin telefon dacă nu cumva acel plic mi se dăduse din greșeală și mi s'a spus că nu, în nici un caz. Această sumă mi-a permis să stau în California, pe cont propriu, o săptămână întreagă, să vizitez ceea ce n'aș fi visat vreodată, inclusiv Disneyland, și să cunosc persoane din „lumea bună", printre care principesa Sonia Rosetti Roznovanu, marea soprană de operă Stela Roman (cântase și la Scala din Milano) și baritonul Dan Iordăchescu, aflat acolo pentru un recital.

Lavinel m'a plimbat îndelung prin San Diego, și astfel ne-am împrietenit. Peste patru ani a devenit profesor la Universitatea Catolică din Detroit și ne vedeam uneori. Între timp, de el și de Lia se apropiaseră soții Alexe.

În aprilie 1976 a sosit în Detroit mitropolitul Banatului, Nicolae Corneanu. (Acum, când scriu aceste rânduri și când societatea românească e bântuită de scandalul „Dosariadei", toată lumea știe că acest personaj misterios, cu multiple fețe ascunse, a fost informator al Securității, plătit, vreme de 40 de ani – Doamne, Dumnezeule, patruzeci de ani! – și că notele lui informative asupra propriilor săi preoți și protopopi alcătuiesc un dosar, se spune, de două mii de pagini. De abia acum încerc să-i ghicesc și rosturile lui printre românii din America. Pe atunci nu-l puneam la îndoială, și așa se face că nu-mi mai amintesc pentru ce anume venise el la Detroit.)

Între timp, Alexe manifesta o tot mai vădită schimbare de atitudine față de mine. Devenea din ce în ce mai puțin colegial, indisciplinat în serviciu, arogant. Când, într'un târziu, i-am atras atenția că, totuși, eu port răspunderea sectorului, că eu i-am asigurat un salariu și locuință, după ce tot eu îl adusesem din Canada, el a avut o foarte ciudată izbucnire și mi-a strigat:

– Nu-i adevărat! Eu am venit prin propriile mele forțe și mijloace!

Împietrit, nedumerit, mi-am păstrat calmul, dar nu știu de ce tocmai atunci mi-a fulgerat prin minte că eu și Stăniloae, eliberați din pușcărie, fuseserăm duși să lucrăm într'o încăpere patronată de el, de Alexe. Cum nu sunt suspicios din fire, am alungat gândul necurat și mi-am văzut de treburi.

Pe 8 aprilie l-am primit pe Corneanu la aeroport împreună cu părinții Paulin Popescu, Ștefan Slevoacă și Felix Dubneac, cu Aurel Trocea, George Alexe și Lavinel Ionescu. A doua zi a sosit din Canada și arihepiscopul Victorin, iar în cea următoare l-am plimbat pe oaspete prin Greenfield Village, un fel de muzeu al satului american.

În aceeaşi seară trebuia să fim împreună, adică Nicolae, Victorin, soţii Alexe şi eu, ca invitaţi la cină ai soţilor Ionescu. În aşteptarea momentului plecării, eram la mine în birou şi lucram ceva, când a sunat telefonul. Lavinel, cu vocea aproape sugrumată, mă informa că Alexe nu mă doreşte şi pe mine în compania oaspetelui; în ultimă instanţă, dacă vine şi Anania nu mai vine nici mitropolitul şi nici soţii Alexe.

M'am stăpânit şi i-am spus lui Lavinel că, dacă aşa stau lucrurile, îl rog din suflet să nu rateze prilejul de a avea în casă un mitropolit.

Ei au plecat, eu am rămas.

A mai trecut o vreme. Prin nu ştiu ce mijloace, Lia a obţinut o bursă de studii la Bucureşti şi locuia într'un cămin pentru studenţii străini. S'a auzit că, amestecată în nu ştiu afaceri dubioase, fusese omorâtă cu lovituri în cap. Lavinel a venit s'o ia acasă. Eu eram în Bucureşti, el m'a rugat să vin în biserica de lângă morgă şi să rostesc o rugăciune pentru Lia înainte de a pleca la drum, urmând ca slujba înmormântării să fie făcută în Statele Unite. Tot atunci, nu ştiu pentru ce, soţii Alexe se aflau şi ei în Bucureşti. În biserică, Lia zăcea în sicriu, cu capul acoperit de o pălărie (evident, spre a-i ascunde bandajul de pe rană). Alături, câţiva colegi de studii. Înainte de a începe eu rugăciunea, Lavinel m'a tras de-o parte, spre tinda bisericii, şi mi-a spus doar atât, încrâncenat:

– Dacă Alexe va îndrăzni să se arate aici, aici îl omor!

Aceasta este povestea tristă a mirilor cununaţi de mine.

Eu și țara mea
Prima vizită

Cetățenește, nu știu cum m'aș fi comportat pe durata șederii mele în America dacă aș fost doar un simplu pașaportar. Fără îndoială, aș fi respectat cu strictețe legile americane (ca, de altfel, pe ale oricărui alt stat prin care am trecut), dar aș fi fost legat de cetățenia română, adică de a unui stat cu orânduire comunistă care mi-ar fi pretins nu doar loialitate, ci mai mult. Experiența o aveam din perioada imediat următoare eliberării mele din închisoare, despre care am vorbit. Faptul că dețineam statutul de rezident permanent al Statelor Unite a fost marele dar al lui Dumnezeu, pavăza care m'a ocrotit – legal – de derapajele aproape inerente oricărei ambiguități, cea care mi-a conferit confortul (și, în același timp, disconfortul) de a mă purta ca un om liber nu doar în patria – adoptivă – a libertății, ci și în aceea – naturală! – a constrângerii, perversității și terorii. Așa se face că de-a lungul celor unsprezece ani de rezidență americană mi-am putut permite să vin de câteva ori în România la adăpostul unui document de călătorie care se chema *re-entry permit* (permis de reintrare), care avea formatul și structura unui pașaport, valabil însă pentru o singură deplasare în țările pe care doreai să le vizitezi și pentru care îți luai viza de intrare de la ambasadele respective. La întoarcere trebuia să-l depui la oficiul care îl eliberase.

Un astfel de „pașaport" însă era atipic și putea da naștere la incidente ca acela care mi s'a întâmplat în 1967, la prima mea vizită în România. Intrasem în vama aeroportului bucureștean și l-am văzut cum mă aștepta, dincolo de grilaj, părintele Vasile Ștefan, consilierul trimis de patriarhul Justinian să mă întâmpine, un moldovean hâtru, de pe urma

căruia au rămas multe întâmplări anecdotice. Punct de frontieră. Îi prezint sergentului grănicer *re-entry permit*-ul.

– Vă rog, pașaportul dumneavoastră!

– Acesta este pașaportul meu.

– Eu lucrez aici de multă vreme și n'am mai văzut așa ceva.

– Vezi dumneata, aici e viza de intrare în România, eliberată de Ambasada Română din Washington. Ea te obligă să-mi aplici, aici, ștampila care să ateste că am intrat astăzi în București. Când mă întorc, eu trebuie să arăt asta.

Eram îmbrăcat în costum civil, dar purtând *clergy collar* (ceea ce, desigur, sergentului nu-i spunea nimic).

– Domnule, văd că vorbiți bine românește. Sunteți român?

– Român.

– Și? Nu aveți pașaport românesc?

– Am și de acela.

– Să-l văd!

Fără să mă gândesc bine, scot pașaportul original. El îl cercetează și... pac! aplică ștampila și mi-l întinde.

– Puteți merge.

– Domnule...

– Puteți merge. Cu mine nu mai aveți nimic.

– Nu mă mișc până nu-mi aplici aceeași ștampilă și aici, pe acest document.

– Domnule, aveți pașaport românesc valabil, aveți și viza de intrare, asta-i tot!

– Cheamă-l pe șeful dumitale! Să vină aici!

Cineva dintre cei ce căscau gura pe delături a strigat după șef, acesta a venit, eu i-am explicat ce și cum, el i-a ordonat sergentului să aplice ștampila.

Când, în sfârșit, l-am îmbrățișat pe părintele Vasile Ștefan, acesta mi-a șoptit în ureche:

– Cum văz eu, e greu și de intrat...

Dileme și echilibru

Or, dacă intrarea putea să stârnească nedumeriri, cu atât mai mult ieșirea, care prezuma un pact cu diavolul. În virtutea acestei prezumții – și a credibilității ei – fusese lansată împotrivă-mi calomnia de a fi fost „pregătit în hrubele Securității", răspândită cu repeziciune în diaspora și, mai târziu, preluată cu plăcere de către greco-catolicii din România și suporterii lor. Pe de altă parte, în lipsa unor explicații suficiente (care, oricum, nu puteau fi date), cei din țară (mă refer la mediile literare, editoriale, cu care aveam de-a face) erau rezervați asupra statutului meu de „bun român", dacă nu cumva, adică, făcusem un pact cu „Unchiul Sam", în virtutea căruia puteam oferi oricând surpriza unei disidențe declarate, de natură să-i compromită politic pe cei ce-mi arătau bunăvoință în editarea unor cărți sau în reprezentarea pe scenă a unor piese de teatru.

Din această perspectivă, prietenii se simțeau obligați să-mi ia apărarea sau să se apere pe ei înșiși. Din ceea ce știu și-mi amintesc, Vasile Nicolescu devenise directorul unei edituri care trebuia să-mi tipărească o carte. Apariția acesteia însă întârzia. La un moment dat, Gheorghe Alexe, care-i era prieten, l-a întrebat:

– Ce e cu cartea lui Anania? De ce întârzie?

– Sst! i-a răspuns acela în șoaptă. Umblă vorba că Anania se menține împotriva regimului, că n'o să se mai întoarcă...

– Tu ești nebun, mă, Vasile? Anania e trimis acolo în misiune. Ce, crezi c'a plecat de capul lui?

– Oare?

– Dacă-ți spun eu...

Și cartea apărea.

În același timp, nepotul meu Laurian Anania, fiul lui Mitică, elev de liceu și apoi student la Politehnică, devenise suspect prin faptul că avea

„un unchi în străinătate” (ceea ce, în orânduirea comunistă, era foarte grav!). Învăţat de taică-său, răspundea constant la orice întrebare:

– Unchiul meu e trimis în misiune.

Care şi ce anume „misiune”, rămânea un mister. Laurian îşi continua studiile.

Când însă repeţi o minciună la infinit, ajungi s’o şi crezi. Fiind odată în România (locuiam întotdeauna în reşedinţa patriarhului Justinian), fratele meu m’a căutat şi, timp de vreo două zile, nu m’a găsit. Dădusem o fugă până la Braşov s’o văd pe Jeana, soţia prietenului şi fostului meu coleg de clasă în Seminar, doctorul Popescu D. Ioan, despre care auzisem că a fost arestat sub învinuirea că operase un avort. La întoarcere, Mitică:

– Pe unde mi-ai fost?

I-am răspuns cu o glumă:

– M’am întâlnit cu o femeie.

El a clătinat din cap:

– Pe mine încerci tu să mă „duci”? Pleci aşa, fără să spui nimănui nimic? Nu se poate să nu fi fost cu niscaiva securişti...

Ce era să mai zic?

Nu ziceam nimic, ci continuam să mă port ca un om liber, înţelegând că libertatea nu înseamnă neapărat nebunie, ci mai degrabă înţelepciune. Să mă simt liber şi în faţa lui Valerian Trifa, şi în aceea a lui Emil Bodnăraş, să vorbesc detaşat şi într’o întâlnire cu Virgil Ierunca, şi în una cu Mihai Dulea. Neaparţinând exilului, nu eram obligat să-i înjur pe comunişti. Neaparţinând comuniştilor, nu eram obligat să-i înjur pe americani. Nefiind cetăţean american, în Bucureşti nu eram obligat să merg, pentru înscriere în evidenţă, la Amabasada Statelor Unite, aşa că autorităţile româneşti puteau fi, din acest punct de vedere, liniştite.

Debut în dramaturgie

Dacă statutul meu de rezident permanent al Statelor Unite mi-a fost, cum spuneam, pavăză împotriva tentativelor Securităţii de a mă racola (aşa cum voi povesti mai la vale), debutul meu editorial din 1966 cu o *Mioriţă* prefaţată de Tudor Arghezi a avut menirea de a-mi deschide porţi şi drumuri literare care, la rândul lor, i-au făcut pe securişti să se gândească de două ori înainte de a mă aborda (şi atunci, cu prudenţă şi delicateţe). Cartea a avut, după cum auzeam, un mare succes de librărie (s'a epuizat în câteva zile), dar şi de critică. Ea a căzut şi în mâna secretarei literare a Teatrului „Barbu Delavrancea" (instituţie a regiunii Ilfov, dar cu sediul în Bucureşti, pe şoseaua Ştefan cel Mare), condus de actriţa Victoria Dinu. Rodica Mihăilescu (devenită mai târziu, ea însăşi ca autoare a unor piese de teatru, Rodica Padina) zice-se că a citit-o într'o noapte, iar dimineaţa, cu entuziasmul pe buze, a pus mâna pe telefon:

– Victoriţo, cred că am găsit ceea ce căutam. E o piesă extraordinară, pe care trebuie, neapărat, s'o jucăm.

I-a plăcut şi directoarei, au înscris-o oficial în repertoriu şi au apelat la vreo doi regizori din afara Teatrului, dar aceştia, prudenţi, au refuzat. Aşa s'a ajuns la Marietta Sadova. Cred că în prima parte a *Memoriilor* mele (pe care, iată, nici până acum nu am recitit-o!) am povestit despre avatarurile acestui poem dramatic de dinainte de arestarea mea. Aşadar, invitaţia Victoriei Dinu nu făcea altceva decât să-i ofere doamnei Sadova împlinirea unui vis mai vechi. (Pe toate acestea le-am aflat din unele scrisori ale lui Mitică, precum, mai detaliat, în toamna lui 1966, la Bucureşti.)

Marietta a lucrat spectacolul cu elevii ei de la Conservator, printre care Alexandru Repan, Dorina Lazăr, Mihai Stan, care au făcut carieră

actoricească de prim rang. În rolul bătrânei intrigante Bălușca (sarea și piperul piesei) a distribuit-o chiar pe directoarea Victoria Dinu, actriță de comedie, foarte talentată, dar încă destul de tânără pentru un astfel de rol, de dragul căreia a remodelat coordonatele întregului spectacol în așa fel încât vârsta acesteia să nu pară stridentă.

Venisem în țară cu unele treburi bisericești, ale Episcopiei pe care o slujeam, dar am potrivit lucrurile în așa fel încât să pot vedea și premiera absolută a *Mioriței*. Spectacolul se afla în faza finală, se tipăriseră afișele, în Teatru pluteau emoțiile premierei. Pe doamna Sadova o vedeam zilnic în apartamentul de bloc unde locuia împreună cu o veche prietenă. Era fericită, își freca mâinile, sigură de succes.

Am văzut ultima repetiție generală, în decorurile lui Mircea Marosin, în scenografia semnată de Zoe Anghel-Stanca, în mișcarea scenică construită de Vera Proca Ciortea pe muzica lui Tiberiu Olah. Întregul spectacol era o adevărată simfonie a rădăcinilor noastre mitice. Regizoarea își instruia elevii asupra ultimelor detalii și, când era cazul, nu ezita să se ridice de pe scaunul ei din stal, să urce pe scenă și să-i arate tânărului actor, pe viu, cum anume trebuie să-și frângă șalele și să-și îndoaie brațele în semnul unei consternări.

Mai erau doar trei zile până la premieră când doamna Sadova m'a chemat s'o văd urgent și mi-a comunicat vestea-trăsnet: Victoria Dinu nu mai era directoare. Între ea și Călin Florian, regizor angajat al Teatrului „Barbu Delavrancea", se consuma de mai multă vreme o luptă pentru putere, adică pentru păstrarea sau obținerea directoratului, iar lupta se ducea, cum era pe atunci, pe terenul politic. Noul director se și instalase, iar prima sa decizie fusese aceea de a interzice cu desăvârșire accesul rivalei sale în Teatru, ceea ce însemna că, practic, aceasta nu mai putea să-și joace rolul din piesa mea. Or, doamnei Sadova îi era peste putință ca într'un timp atât de scurt să pregătească pe altcineva, mai ales că trebuia să anuleze adaptările făcute de dragul Victoriei și să remodeleze spectacolul pe coordonatele lui inițiale. După ce ne-am sfătuit frângându-ne mâinile, am hotărât ca eu să mă duc la noul director, în calitate de autor, și să-i solicit revenirea asupra deciziei, ceea ce am și făcut. Florian însă, foarte furios, nu mi-o scotea pe fosta directoare din „viperă", „scorpie" și alte asemenea delicatețuri. Bătea cu pumnul în masă strigând că „otrava" nu mai are ce căuta printre actorii Teatrului.

M'am întors la doamna Sadova, i-am spus ce și cum, și am hotărât să mai încerc odată, cu nuanța ca Victoriei Dinu să-i fie permis să joace doar în următoarele cinci-șase spectacole, până când putea fi pregătită o nouă interpretă. Altfel, premiera nu putea să aibă loc.

Am pledat cu toate argumentele, dar Florian a rămas neînduplecat. În final, mi-a replicat tăios:

– La urma urmelor, nici măcar nu depinde de mine!

Practic, mă dădea afară.

La doamna Sadova am găsit-o şi pe Victoria Dinu. Pe drum îmi făcusem un alt plan, le-am spus cu ce cuvinte mă concediase directorul şi le-am întrebat:

– Eu habar n'am cine e mare şi cine e mic în Bucureşti. Dumneavoastră trebuie să ştiţi: De cine oare depinde rezolvarea acestui caz?

– De Ion Brad. El este directorul secţiei de cultură în Comitetul Central al Partidului.

Şi mi-au dat un număr de telefon prin care am avut legătura cu Brad. I-am spus cine sunt şi i-am solicitat o audienţă, dacă se poate, cât mai repede. Amabil, m'a primit imediat.

– Domnule Brad, mă adresez deopotrivă omului politic, care deţine puterea, dar şi scriitorului, care ştie ce înseamnă un debut, dacă acesta îl lansează în literatură sau îl ruinează din start.

– Da, cunosc lupta dintre cei doi şi sunt deja informat că acest Călin Florian a început-o cu parul. Fiţi liniştit, premiera se va juca aşa cum a fost pregătită.

Aşa s'a jucat. Sală arhiplină, succes uriaş, ecouri puternice în presă şi televiziune. N. Carandino a publicat a doua zi o cronică fulminantă.

La sfârşitul spectacolului-premieră, în holul Teatrului, în timp ce actorii cinsteau succesul cu un pahar de vin, l-am întâlnit şi pe Călin Florian. M'a felicitat, dar nu a ratat ocazia de a-mi reproşa, cu voce joasă, că-l pârâsem la Ion Brad. Era stingherit.

– Ce era să fac? Dumneata m'ai trimis!

Peste câteva zile, patriarhul Justinian a cumpărat toate biletele unui spectacol şi a umplut sala cu preoţimea Capitalei, lojile fiind ocupate de către membrii Sfântului Sinod, aflaţi atunci în sesiune. *Mioriţa* a ţinut afişul toată stagiunea şi promitea să-l mai ţină cel puţin încă una sau două, dar, din câte aveam să aflu, spectacolul a fost înăbuşit printr'o acţiune de culise a lui Andrei Băleanu, cronicarul teatral al ziarului *Scînteia*, oficiosul partidului, campanie menită să-i intimideze politic pe actori. Nu a avut curajul să publice o cronică negativă, care l-ar fi compromis profesional, dar evreul din el nu putea admite că o asemenea victorie culturală era opera lui Valeriu Anania şi a Mariettei Sadova, foşti deţinuţi politici etichetaţi ca legionari, şi că această operă fusese consacrată entuziast de N. Carandino, şi el fost puşcăriaş în lotul fruntaşilor ţărănişti. S'a mulţumit să umble din om în om şi să şoptească un avertisment menit să intimideze:

– Dacă vreţi să vedeţi cum a murit Codreanu, duceţi-vă la piesa lui Anania!

Şi a ucis spectacolul.

Episodul acesta are însă și un epilog.

Câțiva ani mai târziu mă aflam din nou la București, găzduit, ca de obicei, în reședința patriarhală. Într'o bună zi mă caută un domn care nu era altcineva decât Călin Florian. Lucra la un alt teatru, unde era, mi se pare, și director.

– Cu ce vă pot fi de folos?

– Iată ce nevoie am. Sunt căsătorit doar civil, nu și religios. Eu și soția mea așteptăm un copil, dar părinții noștri n'ar vrea ca pruncul să se nască din părinți păgâni și ne-au cerut să ne cununăm. Eu, personal, sunt născut și crescut la țară, cred în Dumnezeu, dar sunt membru de partid și, după cum știți, nu-mi pot manifesta public credința fără consecințe profesionale. Ne-am sfătuit, am auzit că sunteți în țară și am hotărât să vă adresăm rugămintea de a ne cununa dumneavoasttră, undeva într'un loc discret, la vreo mânăstire, fiind de față doar noi, mirii, părinții din ambele părți și nașii.

– Bucuros, dar trebuie să primesc încuviințarea patriarhului. Așteptați puțin.

I-am spus lui Justinian ce și cum, că e vorba de un fost oponent literar al meu, dar care-mi face surpriza de a-mi cere să-l cunun. Și i-am cerut îngăduință și intervenție pentru mânăstirea Cernica, din apropierea Capitalei.

El s'a gândit puțin, apoi:

– Da' de ce să mergeți la Cernica? Mânăstire mare, cu ochi mulți... Iată, aici, în chiar reședința mea, paraclisul. Îi cununi în el, iar răspunsurile să ți le dea maicile de serviciu.

Zis și făcut. A treia zi i-am raportat patriarhului că cele opt persoane sunt aici, gata pentru slujbă. Și dădeam să plec, când m'a întors din drum:

– Stai puțin! Asta e nuntă, mă, băiete, iar aici e o casă de om. Spune-i lui Nicanor (intendentul) să ducă în salon niște cozonac și vin... ba nu: fursecuri și șampanie, iar după cununie mergeți cu toții acolo și închinați în sănătatea mirilor.

De curând hirotonit preot, aceasta a fost prima cununie pe care am oficiat-o în viața mea: a unui membru de partid.

Un Cadillac pentru patriarh

Justinian moştenise de la patriarhul Nicodim un Cadillac vechi şi demodat, care nu mai putea fi folosit. Un astfel de vehicul (fireşte, de lux) era folosit mai mult pentru protocol, când Patriarhia primea un oaspete de rang înalt. Pentru unul nou, însă, guvernul nu-i aprobase schimb valutar. El îşi dorea însă unul pe care să-l aibă la 6 iunie 1968, când urma să-şi sărbătorească douăzeci de ani de patriarhat, dată la care se anunţase în vizită patriarhul Alexandriei. Nu am ştiut niciodată dacă cu încuviinţarea tacită a statului român sau fără, el mi-a transmis rugămintea de a-i procura o limuzină nouă, care însă urma să fie plătită printr'un sistem original. La vremea aceea, nu puţini erau românii americani care-şi ajutau rudele din ţară cu sume de bani trimise prin bancă. Schimbul era, mi se pare, 12 lei dolarul. Patriarhia oferea un schimb de 15 lei dacă ajutoarele erau trimise prin Episcopia Misionară, de treaba aceasta ocupându-se părintele Anania, care se îndatorase să ducă maşina la Bucureşti. Odată cu suma trebuiau trimise numele şi adresa beneficiarului, care urma să primească banii direct în mână. Oricum, oficial, maşina era darul pe care Episcopia Misionară din America i-l făcea Patriarhiei cu ocazia aniversării din 6 iunie. De tot hazul!

Am dat sfoară în toată eparhia. Bucuroşi de chilipir, oamenii s'au îmbulzit să trimită bani şi adrese, aşa încât uşor s'a adunat suma de aproape 12.000 de dolari, cât costa atunci o asemenea bijuterie. Cei mai mulţi erau sibieni. Am cumpărat-o nouă-nouţă, plătind *cash*, cu factură în regulă. Clientul fiind o instituţie religioasă (Episcopia Misionară), avea şi scutire de taxe.

În acelaşi timp fusesem numit membru al delegaţiei Bisericii Ortodoxe Române care să participe la cea de a patra Adunare Generală a Consiliului

Ecumenic al Bisericilor, din 3-23 iulie 1968, la Uppsala, în Suedia. Înainte de aceasta însă trebuia să trec şi prin Elveţia, la Institutul Ecumenic din Bossey, unde urma să lucrez, timp de o săptămână, într'o comisie pregătitoare a Adunării Generale. Aşadar mi-am pregătit itinerarul – şi calendarul – în funcţie de toate aceste date. Era în prima jumătate a lunii mai 1968.

M'am îmbarcat la New York pe transatltanticul United States, urmând ca peste patru zile şi jumătate să debarc la Cherbourg, de unde să traversez Franţa în diagonală şi să străbat apoi Elveţia până la Bossey.

Pe la mijlocul drumului însă, tocmai când mă bucuram de prima mea experienţă de acest fel, petrecându-mi mai tot timpul pe punte şi contemplând, ziua şi noaptea, cerul înstelat şi largile orizonturi rotunde pe care le visasem dureros în claustrările mele, noi, pasagerii, aveam să aflăm că, în timp ce pe mare era linişte, pe uscat bântuia furtuna. Franţa lui De Gaulle se confrunta cu o uriaşă rebeliune a tineretului universitar, căreia li se asociaseră masive greve muncitoreşti, ceea ce afecta grav nu doar liniştea socială, ci şi economia ţării. Peste o zi ni se anunţa că, la ordinul armatorului, din motive de siguranţă, vaporul nu va mai acosta pe ţărmul nord-vestic francez, ci pe cel sud-vestic englez.

Debarcaţi astfel în portul Southampton, ni s'a acordat viza britanică pe paşapoarte şi fiecare a fost invitat să se descurce cum poate.

La acea vreme, preotul român din Londra era părintele profesor Vintilă Popescu, cel de la care (precum şi de la soţia sa) luasem la Bucureşti, cam pe furiş, lecţii de limbă engleză. I-am telefonat, i-am spus ce şi cum şi că, în drumul meu, trebuie să ocolesc Franţa. De mers mai departe cu maşina, nici pomeneală, în infernalul trafic londonez şi circulând pe stânga... Am lăsat Cadillacul sub pază la un hotel din apropierea portului, am mers cu trenul la Londra şi acolo, sfătuindu-mă cu foarte amabilele mele gazde, mi-am fixat traseul : Belgia-Germania-Elveţia. Părintele a mers cu mine peste tot şi cu ajutorul său am obţinut viza belgiană, dar nu şi pe cea germană : fiind joi, consulatul era închis în sărbătoarea Înălţării Domnului.

Întors la Southampton, mi-am făcut o cruce mare şi am parcurs coasta de sud a Angliei conducând pe culoarul din stânga şi depăşind pe dreapta. La Dover m'am îmbarcat pe un *ferry-boat* şi am atins astfel ţărmul belgian.

Ajuns la Bruxelles vineri seara, când consulatul german era închis pentru week-end, şi trebuind să aştept până luni dimineaţa, mi-am luat răgazul de a vizita splendidul centru al capitalei, conservat în frumuseţea lui istorică din vremea exilului lui Voltaire. Nu am ratat prilejul de a vedea şi casa memorială a lui Erasm, cu emoţia fostului bibliotecar care

ţinuse în mână *Novum Testamentum* greco-latin în ediţia 1522, descoperit într'un anticariat bucureştean şi achizionat pentru colecţia de rarităţi a Patriarhiei. Citisem undeva (Duhamel?) că portretele lui Erasm îl înfăţişează întotdeauna cu boneta pe cap, ceea ce ar sugera faptul că savantul avea un creştet diform, pe care voia să şi-l ascundă. Nimic mai fals. Expus aici, în casa memorială, pe o măsuţă acoperită cu pluş, craniul lui Erasm este tot atât de frumos ca şi creierul pe care l-a adăpostit cândva.

După o noapte petrecută în Aachen, am pornit-o pe valea Rinului, dar fără să-mi rezerv plăcerea de a-mi desfăta gândurile cu aurul acestuia, sau măcar ochii cu silueta castelelor. Ţineam deschis în permanenţă aparatul de radio, atent la ceea ce se petrecea în Germania. Mişcările studenţeşti erau conduse de un oarecare Kohn Bendit. Acesta, prin repetate mesaje radiofonice, încerca să stârnească şi universităţile germane limitrofe, în timp ce eu treceam prin zonă la volanul unei limuzine cu număr american. O Cavalcadă a Walkiriilor putea fi în orice clipă bruiată de un pietroi aruncat în parbriz.

M'am mai liniştit când am trecut de Frankfurt, şi de-a binelea când am dat cu ochii de tăbliţa care anunţa oraşul Darmstadt. N'am mai stat pe gânduri şi, izbit de o zvâcnire a memoriei, am oprit la poarta mânăstirii *Öekumenische Marienschwestern*.

Cunoşteam istoria acestui aşezământ din revistele occidentale care-mi parveneau în biblioteca Patriarhiei pentru aşa-zisul fond documentar. După sfârşitul celui de al doilea război mondial, care însemna şi prăbuşirea nazismului, două tinere s'au întrebat ce s'ar putea face pentru răscumpărarea, într'un fel, a crimelor şi ororilor care apăsau pe numele şi conştiinţa poporului german. Au adunat în preajma lor şi alte tinere, cu acelaşi gând, şi astfel au întemeiat o comunitate care-şi propunea să practice castitatea, sărăcia şi disciplina, spre a fi astfel total disponibile operelor de caritate şi cultură printre victimele nazismului, începând cu evreii. Aşa se face că în Biserica lui Luther, cel care negase şi desfiinţase monahimul, lua fiinţă o mânăstire ale cărei vieţuitoare descopereau, fără s'o ştie, cele trei voturi călugăreşti clasice. Prin revistele Patriarhiei, eu am fost primul care le-a relatat românilor acest fenomen, căruia i l-am asociat pe cel similar de la Agape, în nordul Italiei, ca şi pe cel de la Taizé, în Franţa.

Poarta mânăstirii era foarte înaltă, aşa încât privirea nu putea pătrunde în curte. Am apăsat pe sonerie şi am auzit o voce feminină în micul difuzor de alături, întrebând cine sunt şi ce vreau. Poate că n'aş fi convins-o să-mi deschidă dacă n'aş fi pronunţat numele maicii Basileea Schlink, una dintre cele două fondatoare ale comunităţii şi singura care, din cât ştiam, mai trăia.

Aşa am ajuns în faţa venerabilei stareţe, care însă nu vorbea englezeşte, după cum nici eu nu vorbeam germana. A chemat o soră care ştia bine engleza şi astfel am întreţinut o foarte frumoasă conversaţie cu maica Basileea, bucuroasă să afle că aşezământul lor e cunoscut şi în România. A vrut să ştie cât mai multe despre credinţa poporului român şi despre Biserica lui. I-am vorbit, ca de obicei, cu sinceritate şi detaşare, atât despre dificultatea de a-ţi practica deschis religia într'un stat prin definiţie ateu, cât şi despre eforturile şi izbânzile Bisericii în menţinerea tonusului spiritual în rândurile credincioşilor, dându-i şi o seamă de exemple concrete. Nu ştiam de ce mă ascultă cu tot mai multă atenţie şi cu tot mai mult interes, pentru ca doar la urmă să-mi spună că trecuse pe acolo pastorul Richard Wurmbrand şi că acesta îi prezentase lucrurile exact pe dos.

(Despre acest ins am vorbit într'un alt context, acela al campaniei trifiste împotriva Episcopiei canonice româneşti. Desigur, şi el a îndurat rigorile puşcăriilor ca oricare altul, şi s'a purtat bine, dar, spre deosebire de ceilalţi, avea să-şi revendice o aură de martiraj creştin. A făcut-o după ce a ajuns în America, unde şi-a clamat suferinţele pe la posturile de televiziune, dezbrăcându-şi cămaşa şi expunându-şi urmele rănilor primite pe spate în închisorile comuniste. Nu vreau să păcătuiesc, dar spun doar ceea ce mărturiseau alţi deţinuţi politici ajunşi în America, anume că semnele acelea nu erau urme de bătăi – se ştie că securiştii băteau în aşa fel încât să nu rămână semne –, ci urmele unei operaţii chirurgicale la plămâni, ştiut fiind că Wurmbrand îşi petrecuse o mare parte din detenţie în penitenciarul din Târgu-Ocna, anume rezervat tuberculoşilor, unde suferiseră adevăraţi martiri precum poetul Valeriu Gafencu, rămas în posteritate ca „sfântul închisorilor", sau călugărul Gherasim Iscu, fost stareţ al mânăstirii Tismana, mort acolo în stare de extaz, după ce el, cu mâinile lui, îl îngrijise pe fostul său torţionar, aflat în aceeaşi cameră. Pe ecranele televiziunilor americane, ignorând – sau trecând sub tăcere – faptul că sfântul nu-şi dezvăluie rănile, ci şi le acoperă, „eroul" Wurmbrand a stârnit uriaşe valuri de compătimire şi simpatie, ceea ce i-a adus tot atâtea uriaşe sume de bani. Or, el ştia că un erou nu se defineşte pe sine decât într'un vid valoric, în contextul unor laşităţi, cesiuni şi compromisuri în care el a fost singurul rezistent.)

Nu am comentat mărturia amabilei mele gazde, ci m'am mărginit să-i spun că, personal, nu-l cunoscusem niciodată pe detractor, deşi îmi oferise cândva un prilej. Prin 1964-1965, după eliberarea mea din închisoare, o pictoriţă care-i făcea patriarhului Justinian un portret mi-a transmis din partea pastorului Wurmbrand invitaţia de a participa la nişte adunări religioase patronate de el. Între timp însă aflasem că doamna aparţinea unei secte, aşa încât am avut un dublu motiv să refuz.

Maica Basileea – care, după cât se părea, era silită să-şi petreacă timpul mai mult într'un jilţ – i-a poruncit surorii să-mi arate mânăstirea şi m'a poftit să rămân acolo peste noapte. I-am spus însă că în seara aceea va trebui să fiu, neapărat, la Basel, pentru ca în ziua următoare să ajung, tot neapărat, la Bossey, aşa încât mi-am luat rămas-bun, mulţumindu-i pentru conversaţie şi cafea.

Mânăstirea protestantă din Darmstadt depăşea cu mult tot ceea ce îmi putusem imagina. Trăiau acolo peste trei sute de surori dedicate idealului ctitoricesc, aveau biserică, mai multe capele, o mare tipografie care producea anual zeci de mii de cărţi şi broşuri religioase, difuzate gratuit în toate mediile sociale. Era acolo şi o casă de oaspeţi cu profil ecumenic; dacă, musafir fiind, declarai că eşti catolic, în camera ta găseai un crucifix; dacă erai ortodox, te întâmpina o icoană bizantină; evreul avea la îndemână o Tora, musulmanul, un Coran, şi aşa mai departe. Grupe de surori erau pregătite anume să devină infirmiere şi mergeau voluntar în spitale israeliene, unde asistau bolnavii, fără nici o remuneraţie, totul fiind în seama mânăstirii. Aveau o sală de spectacole şi, mai mult, echipe de surori care făceau turnee prin localităţile învecinate, jucând mici piese din teatrul misteric medieval. Peste tot, senin şi lumină.

Alesesem să petrec noaptea la Basel, deoarece posturile de radio anunţau că răzmeriţa franceză începuse să contamineze şi studenţimea din Berna, aflată deja sub supravegherea poliţiei.

Deşi frânt de oboseala drumului, nu mi-am putut stăpâni imboldul de a mă reîntâlni cu Erasm la mormântul său din catedrala Münster şi cu amintirea lui Jung şi Nietzsche.

Presat de timp, am văzut Geneva doar de la volan şi am ajuns seara la Bossey, o aşezare mică, pe malul lacului Leman, devenită însă foarte cunoscută în lumea creştină prin Institutul Ecumenic, de ale cărui cursuri au beneficiat şi o seamă din vlădicii noştri de astăzi. Director era atunci profesorul Nikos Nissiotis din Atena, pe care-l anunţasem telefonic şi care mă aştepta la marginea imensului parc (de fapt, o pădure cu alei de pământ) în care se afla Institutul. Era chiar ora cinei şi m'a prezentat celor de faţă cu precizarea:

– Părintele Anania îmi este un vechi cunoscut şi se află aici la ora aceasta datorită faptului că în Geneva nu a găsit un loc de parcare pe potriva maşinii cu care vine din America...

Într'adevăr, într'o Duminică de prin anii '50 asistam la Liturghia din catedrala Patriarhiei ca un simplu credincios, stând în picioare, amestecat cu lumea. Spre sfârşitul slujbei se apropie de mine cineva care-mi şopteşte:

– Părinte Anania, aici, în spatele dumneavoastră, se află un străin care, evident, nu cunoaşte pe nimeni şi nici nu pricepe româneşte. Puteţi să vă apropiaţi de el şi să-l întrebaţi dacă are nevoie de ceva?

Aşa l-am cunoscut pe Nissiotis. Venise în România cu o echipă sportivă din Grecia (nu-mi mai amintesc dacă de handbal sau de baschet), dar era profesor de Teologie şi a ţinut să-mi mărturisească de la început că la ei, ţară liberă, e mai puţină credinţă decât o vede el într'o Românie dominată de comunism. La rândul meu, i l-am prezentat patriarhului Justinian, care ne-a reţinut la masă.

Aici, la Bossey, erau convocaţi vreo zece sau doisprezece teologi din toată lumea, constituiţi într'o comisie pregătitoare a apropiatei Adunări ecumenice de la Uppsala. Printre ei, doi tineri arhimandriţi greci, cu care m'am împrietenit repede; unul dintre ei, Vasilios, avea să devină mitropolit pe lângă Scaunul patriarhal din Ierusalim, iar eu aveam să-l revăd, după ani şi ani, la Bucureşti.

Timp de cinci zile am asistat la câte două prelegeri ale lui Nissiotis, una dimineaţa şi una după-amiază, care ne prezentau principalele teme ale Adunării, teme pe care noi, seara, fiecare în camera sa, trebuia să le aprofundăm spre a le analiza sintetic în ziua următoare. Rugăciunile din capelă erau tot „ecumenice", câte ceva din altceva, atât cât nimeni să nu se supere.

În una din zile am făcut cu Nissiotis o lungă plimbare prin parc, am vorbit despre una-alta şi, într'un oarecare *à propos*, l-am întrebat dacă mai ştie ceva de Andrei Scrima. A făcut o schimă de dezgust şi un gest de lehamite. Mi-am înghiţit gafa şi am schimbat vorba, dar mi-am dat seama, o dată mai mult, de situaţia fostului meu coleg de bibliotecă. După un scurt stagiu în India, el revenise în Occident, apoi se strămutase la Istanbul şi intrase în graţiile patriarhului ecumenic Athenagora (pe jumătate macedonean), care l-a împuternicit să-l reprezinte, ca observator, la Conciliul Vatican II, ceea ce i-a înfuriat pe greci, răniţi în amorul propriu. Desigur, Scrima a strălucit, ziarele îi publicau interviuri, declaraţii şi fotografii, ştia de invidia grecilor şi, captiv al propriei sale naturi, nu ezita să-i privească de sus. Aşa îmi explic de ce, după lungi peregrinări, Andrei nu şi-a putut găsi un loc stabil nici în Occidentul catolic, nici în Răsăritul ortodox, ci într'un obscur seminar teologic de prin Liban.

După cele cinci zile de lucru, cursanţilor li s'a oferit o excursie cu vaporul pe lacul Leman, principalul obiectiv fiind castelul Chillon. Aici, nu castelul în sine m'a interesat, ci teribila temniţă din subsol, care inspirase celebrul poem al lui Byron. Dar nu de literatură îmi ardea mie acum, în clipa când mi-am dat seama că pătrund în acel sinistru spaţiu nu ca un turist, ci ca un fost puşcăriaş care se întâlnea cu propriile sale

coşmaruri din Uranus, Jilava, Piteşti şi Aiud. În clipa aceea mă vedeam ţintuit pe scaunul de anchetă şi-l auzeam pe Enoiu strigând la mine:

– Te facem noi să spui tot; la nevoie, cu parul!

Şi mă vedeam legat pe „fus", cu capul în jos şi cu tălpile în bătaia răngii de fier şi-l auzeam pe acelaşi Enoiu răcnind spre gealaţi:

– Luaţi-l la două ciocane!...

Aici am trecut pe lângă uneltele de tortură şi m'am oprit lângă masivul stâlp de lemn, îmbrăţişat cândva, sub odgoane, de flagelaţii bicelor cu cârlige de fier care muşcau cu sălbăticie din carnea sângerândă. Ghidul prezenta stâlpul arătându-ne, rece, profesional, urmele unghiilor care scrâşneau sub durere şi rupeau aşchii devenite, la rândul lor, ţepuşe înfipte'n burice. Priveam, auzeam şi simţeam cum priveliştea crâncenă se îngână'n mine cu amintirea neguroasă şi începeam să mă întreb dacă nu cumva trebuie să-mi fie ruşine că osânditul de odinioară străbate acum Europa într'o limuzină de lux. Când m'am întors pe vapor şi am dat cu ochii de azurul pur al cerului şi de albastrul transparent al apei, de abia atunci am simţit năucitorul contrast dintre frumuseţea lumii create de Dumnezeu şi urâţenia cu care o spurcă o altă creatură a aceluiaşi Dumnezeu, omul.

Profesorul Nissiotis şi colaboratorii săi m'au îndrumat să traversez Alpii prin tunelul St. Gotthard, ceea ce am şi făcut. Plănuisem ca în seara aceea să fiu în Torino, ceea ce nu s'a întâmplat. De altfel, acolo nu aveam alt interes decât să văd celebrul giulgiu despre care citisem atâtea, dar faptul în sine de a nu putea să-l văd nu însemna, neapărat, o pierdere. Credinţa mea nu s'a întemeiat niciodată pe simţul tactil al lui Toma, ci pe ea însăşi.

La intrarea în tunel, punctul de vamă. Cadillacul era plin de bagaje. Nu puţini erau românii-americani care-mi ceruseră să iau pachete cu daruri pentru rudele din România. Numărându-se printre cei ce dăduseră şi bani pentru schimb, nu i-am putut refuza. Pe lângă nişte piese auto şi câteva bidoane de ulei fin pentru maşină, în portbagaj aveam şi numeroase cartoane de ţigări, ştiind eu cât de preţios poate fi acest dar prietenilor mei din ţară. Vameşii au trecut repede peste celelalte bunuri şi s'au oprit la acestea, informându-mă că în Italia ţigările sunt monopol de stat şi că trebuie să plătesc vamă. Le-au scos afară, le-au numărat de mai multe ori, eu mă uitam la ceas şi încercam să-i conving că sunt fumător, că acolo era provizia mea pentru mai multe luni în România şi că, pe cuvântul meu de onoare, nu voi vinde şi nu voi lăsa în Italia nici măcar un pachet. După o îndelungă ciorovăială, soluţia a fost ca eu să depun acolo contravaloarea ţigărilor, primind chitanţă în regulă, iar la ieşire, în Triest, să arăt la vamă ţigările şi să primesc banii înapoi.

Am făcut aşa, numa' că la tunel am dat dolari americani, iar la Triest am primit lire italiene... Intrasem în zona gintei latine! Aceasta a fost prima întârziere. A doua mă aştepta imediat.

După ce am parcurs fără probleme cei 16 kilometri ai celui mai lung tunel din lume, pe versantul sudic al Alpilor mă întâmpina o vreme câinoasă, cu ploaie prin ceaţă şi vânt puternic, care creşteau odată cu lăsarea serii. Coboram pe şoseaua şerpuită de la o înălţime de 3.000 de metri, cu vizibilitatea redusă de negură şi cu urechile absolut înfundate de presiunea atmosferică. Coboram prin pustietatea nopţii şi nu mai aveam decât o singură ţintă, să mă opresc la primul loc de popas care-mi iese în cale. De abia la poala muntelui am zărit lumina palidă a unui motel şi am oprit. Ploua cu găleata.

Părea să mă aflu într'o localitate modestă, de ţară. În micul lot de parcare, unde staţionau câteva automobile, a apărut hangiul, cu o haină în cap. Am izbutit să-i explic că am nevoie de un adăpost pentru maşină şi m'a condus în spate unde se afla, într'adevăr, un garaj gol, cu uşa dschisă, în care însă Cadillacul meu de abia a încăput pe jumătate. Dădeam din cap a dezolare, în timp ce proprietarul, vădit interesat să nu scape din mână un astfel de client (deşi ştia că ploaia şi întunericul sunt de partea lui), a ţinut să mă asigure că are câine de pază şi că totul e în siguranţă.

– Ai câine? m'am înviorat eu. Adu-l aici şi leagă-l lângă maşină!

– Domnule, a îngăimat el, proprietatea mea e măricică, iar câinele dă ocol peste tot, că asta e meseria lui. Nici o grijă, domnule, trece şi pe aici.

Ploua torenţial, eu trebuia să mă odihnesc pentru etapa următoare.

– În noaptea asta câinele dumitale e al meu. Leagă-l aici! Cât vrei?... Zece dolari, numai pentru câine. Ajung?

Hangiul a holbat ochii. Ofertă magică! Odaia mea costa cinci dolari.

(Ajuns la Bucureşti şi aflându-mă la cina patriarhului, le povesteam mesenilor peripeţiile mele de pe drum şi, când am isprăvit acest episod, Justinian a intervenit vesel: – Vedeţi, olteanu-i tot oltean: nu poate adormi'n căruţă dacă nu şi-a legat căţeaua de şuşlete...)

Într'adevăr, a doua zi m'am trezit devreme, refăcut şi gata de drum. Ploaia încetase. În Milano însă nu-mi puteam permite mai mult de două--trei ore. Pe drum, împotriva obiceiului meu, am luat cu mine pe cineva care făcea autostopul. Era un italian localnic şi l-am rugat să-mi fie călăuză până aproape de centrul oraşului, unde să-mi pot parca maşina.

– E bine să aveţi grijă cu parcarea, domnule, că pe la noi se cam fură... Puneţi maşina în lotul cu plată, că acolo e pază. Dincolo, Dumnezeu cu mila.

Înaintasem în zona gintei latine!

Mi-a arătat locul căutat şi a coborât, mulţumindu-mi. În faţă, un furnicar de automobile care ieşeau şi intrau, cu nervii la volan. Stând puţin în cumpănă, ca să-mi identific direcţia, am auzit vorbă românească. Era o doamnă, în picioare, care i se adresa soţului ei din maşină.

– Nu, dragă, nu acolo, că acolo se plăteşte...

Nu mulţi ştiu ce este emoţia de a auzi vorbindu-se în limba ta după săptămâni de grai străin. Erau, desigur, turişti din categoria celor ce se hrăneau din traistă cu salam de Sibiu. Am sărit din maşină.

– Doamnă, domnule, mergeţi după mine, în partea asta.

Uimiţi, şi ei, de a-şi auzi limba într'un asemenea loc, au îngăimat:

– Da, dar ştiţi... noi...

– Nu-i nimic, plătesc eu.

Am plătit, le-am dat tichetul şi ne-am despărţit fără să ştim cum ne cheamă.

În Milano, pe măsura timpului, aveam două obiective: Domul şi biserica Santa Maria delle Grazie.

Un Da Vinci e cu totul altceva dacă-l vezi pe peretele original, aşa degradat cum e, decât în miile de cromolitografii comerciale sau pe covoraşele cu care gospodinele evlavioase îşi decorează bucătăria. Pentru asta merită să stai măcar câteva minute în faţa Cinei celei de Taină.

Goticul *flamboyant* al Domnului te copleşeşte mai mult prin maiestatea broderiilor în piatră decât prin duhul sacralităţii. Acolo însă am văzut ceva despre care voi vorbi puţin mai la vale.

Spre seară eram în Verona, unde am şi rămas peste noapte. Uriaşul amfiteatru roman din secolul I, magnifică mărturie a unei civilizaţii care-şi cunoştea bine finalităţile, e atât de bine conservat încât şi astăzi găzduieşte concerte şi spectacole în aer liber. Mormântul Julietei, însă, real sau simbolic, m'a readus în tragic, dar, Doamne!, în ceva mai mult. Ghidul arăta lespedea de piatră, teşită de buzele îndrăgostiţilor lumii, şi deodată mi-am amintit că în Domul din Milano văzusem, acum câteva ore, o statuie a Sfântului Petru care avea un picior cu coama tălpii ceva mai teşită decât a celuilalt. Asta, spunea ghidul, era efectul miilor şi miilor de credincioşi care-l sărutaseră cu evlavie. Atunci trecusem uşor peste acest amănunt (poate că, mă gândeam eu, cam „făcut"), dar aici, în camera mea de hotel, am scris în noaptea aceea o poezie intitulată „Ev în Castelul Chillon". Ah, nu pentru a-l maimuţări pe Byron, ci pentru a-mi mărturisi descoperirea că lumea, cu toate urâţeniile şi ororile ei, rămâne frumoasă atâta vreme cât într'însa dăinuie sfinţenia şi iubirea.

A doua zi, două ceasuri în Veneţia, atât cât a contempla frescele din basilica San Marco (de fapt, aşa cum nu trebuie contemplate, cu graba

turistului care-și mai bifează un obiectiv, dar care poate spune, totuși: *et in Arcadia ego!*).

Astfel am ajuns cu bine la București, după ce am făcut un popas în satul meu natal, ca să aprind o lumânare și să rostesc o rugăciune la mormântul părinților mei (care muriseră triști, cu amândoi feciorii în închisoare). Limuzina i-am predat-o șoferului Gheorghe Ileanca, învățându-l cum s'o folosească. Patriarhul a văzut-o și simțit-o a doua zi, adică la 7 iunie, când urma să meargă la aeroport spre a-l întâmpina pe patriarhul Alexandriei. M'a luat cu el, ca translator. Când s'a așezat în scaun, a exclamat doar atât:

– O, că bine e!...

Era pentru prima oară când ședea într'o mașină fără să-și țină genunchii aproape de gură.

Conflict la Uppsala

Iulie 1968. Delegaţia Bisericii Ortodoxe Române la cea de a IV-a Adunare Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor era alcătuită din patru membri: Iustin Moisescu, mitropolitul Moldovei, Nicolae Corneanu, mitropolitul Banatului, preotul profesor Liviu Stan şi eu, ca reprezentant al Episcopiei din America.

Cazarea celor câteva sute de delegaţi din toată lumea s'a făcut în campusul studenţesc, iar repartizarea a avut drept criteriu paşaportul fiecăruia. Cum eu călătoream cu document american, m'am pomenit în aceeaşi secţie cu numeroşi „compatrioţi", cu care, de altfel, m'am înţeles foarte bine.

Programul primei zile prevedea adunarea delegaţilor în celebra Universitate din Uppsala, de unde trebuia să ne încolonăm şi să mergem astfel la catedrala oraşului, unde urma să se oficieze slujba de deschidere, în prezenţa regelui Suediei.

Ajuns în holul Universităţii, m'am pierdut repede în furnicarul de oameni care se căutau unul pe altul în toate direcţiile şi'n toate limbile pământului. În acea forfotă m'am întâlnit, piept în piept, cu episcopul Valerian Trifa, care făcea parte din delegaţia Mitropoliei Ruse din America. Ne-am îmbrăţişat.

– Ce faci? m'a întrebat el cu formula de rutină.

– Trebuie să-i găsesc pe ai mei şi nu ştiu unde se află.

– Hai, că-i ştiu eu!

M'a luat de braţ, m'a condus la nu mai ştiu care etaj şi a deschis uşa unei încăperi în care se aflau, într'adevăr, colegii mei. Evident, se văzuseră mai înainte. Trifa era relaxat şi m'a prezentat glumeţ:

– Permiteţi-mi să vă prezint o oaie rătăcită...

– Permiteţi-mi să vă prezint un păstor rătăcit, am replicat eu cu aceeaşi dulceaţă.

Am râs toţi cu poftă, dar replica mea avea să fie ţinută minte şi citată în repetate rânduri, cu trimiteri la tâlcul ei.

Adevărul este că, în calitate de români, ne-am simţit bine laolaltă. Trifa venea şi lua masa împreună cu noi, înfruptându-se din aceleaşi bucate searbede, în special felii de peşte afumat, culese de fiecare pe farfurie (inclusiv arhiepiscopul de Canterbury, urmat de soţia sa), în stilul bufetului rece, pe care le mâncam cu pesmeţi în loc de pâine. De-a lungul a cel puţin două săptămâni ne-am întreţinut astfel în conversaţii lejere, pe subiecte foarte diverse şi neangajante, pe care însă mitropolitul Iustin le exploata ca fond de introducere a temei „păstorul rătăcit". Desigur, Trifa era conştient de faptul că nu avea hirotonie validă şi că, în eventualitatea unei apropieri, putea s'o obţină de la Biserica Ortodoxă Română, aşa încât nu numai că nu refuza avansurile lui Iustin, dar le şi încuraja, cel puţin până la un punct. Personal, nu m'am angajat în aceste discuţii, mulţumindu-mă să fiu martor. De altfel, urmăream şi strategia lui Valerian, pe care o cunoşteam bine din vremea când discutam participarea noastră comună la programul Sălii Româneşti din Universitatea Wayne; el te asculta cu atenţie şi bunăvoinţă, părând să fie de acord, te încuraja adăugând un argument în favoarea temei, dar, când tu credeai că l-ai cucerit şi când el credea că a cules de la tine tot ce trebuia, făcea un semn de lehamite şi, cu un gest, încheia discuţia. Aşa făcea acum şi cu mitropolitul (care, să nu uităm, era şi om politic); lăsa discuţia în suspensie până la cea următoare, încuraja ipotezele, cerea variante noi, pentru ca, la un moment dat, să întoarcă cheia. Îmi amintesc că, spre sfârşit, i-a pus lui Iustin întrebarea:

– Dacă vin în România, îmi garantaţi că nu mi se întâmplă nimic?

Interlocutorul a ridicat din umeri, şi totul s'a încheiat.

E greu să-mi dau seama, acum, dacă Trifa ştia ceva despre negocierile secrete dintre Patriarhia Moscovei şi Mitropolia Rusă pentru crearea a ceea ce în 1970 se va numi The Orthodox Church in America (OCA), operaţie care-i deschidea perspectiva de a intra în canonicitate fără să mai treacă pe la Bucureşti. Venind la Conferinţă, eu mă oprisem pentru câteva ore în Geneva, iar în avionul care mă ducea la Stockholm îi văzusem pe preotul profesor John Mayendorff şi pe preotul Vitalie Borovoi, reprezentantul Patriarhiei din Moscova pe lângă Consiliul Ecumenic, presupuşi adversari, stând alături şi discutând tot timpul, *tête-à-tête*, ca doi oameni care pun la cale ceva foarte important şi intim.

Ultimele două zile ale Conferinţei erau dedicate alegerii noului Comitet Central al Consiliului Ecumenic. Biserica Ortodoxă Română avea două locuri, în care urmau să fie menţinuţi mitropolitul Iustin Moisescu şi profesorul Liviu Stan. Atunci însă am avut noi marea surpriză de a afla că Mitropolia Rusă, care avea un singur loc, aprobase retragerea arhiepiscopului

John de San Francisco şi-l propunea pe episcopul Valerian D. Trifa! Stupoare. În ceea ce mă privea, îngrijorare: calitatea de membru în Comitetul Central al Consiliului Ecumenic (Mondial, în versiunea engleză) îi oferea lui Trifa un teribil ascendent în relaţia dintre cele două episcopii; în timp ce Victorin deţinea un loc în organizaţia locală (naţională) a Consiliului, Valerian îl putea privi de sus, de la centru, cu mari şanse de a exploata psihologia, şi aşa fragilă, a românilor americani.

La întâlnirea de seară a delegaţiei noastre, deci în penultima zi a Conferinţei, Iustin ne-a informat că, în pauza dintre două şedinţe, mitropolitul Nicodim al Leningradului şi Novgorodului, care conducea o puternică delegaţie de peste patruzeci de membri, îl asigurase că dacă noi, românii, vrem să zădărnicim alegerea lui Trifa, voturile ruşilor, ca şi ale prietenilor lor, vor fi de partea noastră. Cumpănă grea. Eu m'am pronunţat ferm împotriva acestei soluţii, motivând că i-am oferi Conferinţei un spectacol moral penibil, acela ca românii să voteze împotriva unui român; nu trebuie uitat că, pe lângă sutele de delegaţi oficiali, în Uppsala sunt şi tot cam atâţia ziarişti din toată lumea; nu cred că ecourile din presă ne-ar fi favorabile. Între timp, însă, mă gândisem la o formulă de echilibru, asupra căreia m'am consultat cu profesorul Stan. Acesta îmi promisese că, dezabuzat de numeroasele lui prezenţe în diferite comitete şi comiţii, e gata să renunţe la locul său din Comitetul Central în favoarea propunerii de a fi ales Victorin, ca pandant al lui Valerian. Corneanu şi-a exprimat acordul, dar toţi ne-am izbit de rezistenţa fermă a lui Iustin, în sensul că el plecase de la Bucureşti cu numele celor doi candidaţi deja aprobate de către „forurile superioare" şi că în nici un caz nu înţelegea să facă altfel. S'a încins o discuţie aprinsă, cei doi s'au strecurat tiptil să meargă la culcare, iar eu am rămas cu Moisescu toată noaptea, lângă o sticlă de coniac, străduindu-mă să-l conving că până şi în armată pot exista situaţii speciale: dacă comandantul unei armate constată pe câmpul de luptă că inamicul şi-a schimbat tactica, el are dreptul şi datoria de a ignora planul cu care plecase de la Statul-Major şi să adopte un altul, impus de împrejurare. Argumentul nu l-a convins, şi nici invocarea mijloacelor moderne de comunicare, telefonul sau telegraful, prin care el putea să solicite „forurilor", cu explicaţiile şi motivaţiile de rigoare, modificarea listei. A rămas inflexibil. Obedienţa lui faţă de politic era arhicunoscută, dar nu bănuisem că poate deveni radicală.

A doua zi, în şedinţă, imediat după vot, m'am ridicat de pe scaunul meu şi, aplecat la urechea lui Iustin, i-am declarat că din acel moment mă retrag din delegaţie în semn de protest şi că, în sensul acesta, îl voi înştiinţa pe patriarh. Ceea ce am şi făcut, imediat, printr-o telegramă, adăugând că voi trimite o relatare scrisă.

Reacţia lui Iustin era de aşteptat. Seara, la masă, întunecat, nervos, arţăgos:

– Şi-acum, ce-o să-mi faci? O să scrii contra mea?...

– Încă nu m'am gândit, dar e o idee! am replicat eu, calm.

Într'adevăr, în proximul număr al *Credinţei* am publicat un articol acidulat, „Fotogenie şi ecumenism", care, după cât am auzit, a făcut mare senzaţie în Bucureşti, unde se considera că persoana puternicului mitropolit Iustin Moisescu e intangibilă.

Relatarea scrisă i-am trimis-o patriarhului prin mitropolitul Nicolae Corneanu. Ceva mai târziu am aflat că aceasta, ajunsă fatalmente în mâna „forurilor superioare" şi supusă unei atente analize pe canavaua scandalului de la Uppsala, a avut darul de a-i convinge pe mai-marii zilei că formula lui Anania fusese cea justă şi că ei, întrebaţi, s'ar fi pronunţat în favoarea ei, ceea ce l-a înfuriat şi mai tare pe Iustin, care ar fi scrâşnit într'un cerc eclesial:

– Atâta vreme cât voi fi eu în Sinod, Anania nu va intra în el!

Şi s'a ţinut de cuvânt, fără să ştie că-mi face un bine.

Altfel, cele trei săptămâni ale Adunării ecumenice din Uppsala s'au petrecut după tipicul evenimentelor de acest fel, cu participare numeroasă, cu forfotă de ziarişti şi băgători de seamă, cu o demonstraţie a unui grup de tineri şi tinere care urlau un fel de cântec protestatar la adresa noastră (n'am prea priceput ce aveau cu noi!). Hrana de la prânz şi cină – am mai amintit – era sumară şi proastă, aşa încât peste zi, când se mistuiau bunătăţile micului dejun din campus, făceam foame. Iustin şi eu am fost, o singură dată, ceva mai norocoşi. Îl cunoscuserăm pe rectorul Universităţii din Princeton care, suferind ca şi noi, ne-a invitat să prânzim împreună într'un restaurant din oraş. Dar nu masa îmbelşugată a fost cel mai mare câştig, ci faptul că atunci şi acolo am pus la cale posibilitatea ca primii patru tineri români licenţiaţi în Teologie să facă studii doctorale, ca bursieri, în America. Deoarece episcopia noastră încă avea destule parohii vacante, iar aducerea unor preoţi din ţară era foarte anevoioasă, i-am cerut mitropolitului Iustin ca, în calitatea sa de parlamentar, să obţină din partea autorităţilor româneşti acordul ca aceia dintre tinerii doctori care vor vrea să intre în slujba acestei episcopii să nu fie consideraţi transfugi şi, prin urmare, familiile lor să nu aibă de suferit. Dintre cei patru, Aurel Jivi a declarat dintru început că se va întoarce la Facultatea de Teologie din Sibiu (unde a şi devenit profesor). Dumitru Ichim, poetul, a izbutit să se căsătorească cu logodnica sa, Florica Baţu, devenind preot în Canada. Tot în Canada a devenit preot George Chişcă prin căsătoria cu o nepoată a doamnei Căşvăneanu din

Montréal. Cât despre Aurel Bucălae, burlac prin vocaţie, este arhimandritul Avacum de astăzi, stabilit tot în Canada.

Într'o sâmbătă liberă, noi, cei patru membri ai delegaţiei române, ne-am propus să mergem, cu trenul, la Stockholm, să vedem oraşul şi să facem ceva cumpărături. De cum am ajuns în gară, Iustin a telefonat la Ambasada română şi a cerut să i se trimită o maşină. Ajunşi la sediul diplomatic, ne-a primit locţiitorul ambasadorului, acesta fiind plecat în România. Mitropolitul i-a cerut să-i pună la dispoziţie nici mai mult şi nici mai puţin decât o ladă cu douăzeci de sticle de coniac. Acesta s'a codit, spunând că în lipsa şefului său nu poate umbla în depozit, dar Iustin a reuşit să-l intimideze şi, în cele din urmă, a cedat. Aşa am descoperit şi eu cam în ce termeni se face diplomaţia! Pentru cumpărături ne-a însoţit unul din secretarii Ambasadei, un ins stilat, care mi s'a dovedit şi mie de folos. I-am spus că vreau să găsesc un produs care se fabrică numai în Suedia şi pe care nu l-am aflat în Statele Unite, anume un material din care se fac cele mai bune proteze dentare, necesar fratelui meu, căruia îi promisesem solemn că-l voi ajuta. M'a dus la un negustor evreu, de unde am cumpărat ce-mi trebuia. Pe acel „secretar de ambasadă" aveam să-l întâlnesc peste vreo zece ani, la Bucureşti. Îl chema Vasile Burulean şi era colonelul de Securitate care supraveghea oficial, la acea vreme, Patriarhia! Cred că despre el voi mai vorbi.

De cum am ştiut că voi merge în Suedia, mi-am propus să nu plec înainte de a depune o floare de recunoştinţă valahă pe mormântul Selmei Lagerlöf, ale cărei povestiri inspirate din evangheliile apocrife, traduse în româneşte, mi-au încântat lecturile din vremea claselor primare. Lucram într'o subcomisie a Adunării, potrivit programului stabilit la Geneva, mi-am făcut temele în avans şi astfel mi-am luat o zi liberă (care nu era, neapărat, un chiul). După ce am consultat harta, am mers cu trenul până la Stockholm, apoi cu un altul până la micuţa gară Karlstad, unde am găsit un taximetrist amărât, căruia am izbutit să-i explic că vreau să merg la mormântul Selmei. Mi-a dat să înţeleg că vrea mai întâi să meargă acasă să mănânce. Era vremea prânzului, şi mie îmi era foame, şi ne-am înţeles să mă caute în modesta pensiune de lângă gară. S'a întors cu o copiliţă de vreo opt-nouă ani, care vorbea o engleză destul de bună pentru vârsta ei. O învăţa la şcoală. Era plăcută, vioaie şi deşteaptă foc. Mi-a relatat că şoferul, vecin cu părinţii ei, le-a spus acestora că trebuie să meargă cu un „american" la mormântul Selmei, dar că el de abia îndrugă câteva vorbe englezeşti şi nu ştie cum să se descurce. Copila i-a rugat pe părinţi, iar aceştia i-au dat voie să-l

însoţească şi să-mi fie tălmaci. Aşa am parcurs cei vreo cincisprezece--douăzeci de kilometri spre nord, prin salba de lacuri limpezi ca şi cerul de deasupra, până ce am ajuns la locul căutat, un mic cimitir de familie, izolat parcă de restul lumii, unde i-am mulţumit Doamnei pentru mugurii copilului de altădată în care, şi prin cărţile ei, se năştea scriitorul. Am avut timp să văd, pe îndelete, şi casa memorială a învăţătoarei de ţară care purtase cununa Premiului Nobel, după care m'am întors la gară. Nu ştiam cum să-i mulţumesc copilei şi mi-am încercat cu timiditate buzunarul, dar ea a simţit şi m'a oprit:

– Se poate, domnule? Eu trebuie să vă mulţumesc, ca una care-mi doream să văd mormântul Selmei. Nu aveam ocazia, dar iată că mi-aţi oferit-o...

M'a sărutat pe obraz şi a fugit. De la taximetrist i-am aflat numele întreg şi adresa poştală. Întors la Uppsala, am scos din bagajul meu câteva frumoase obiecte de artizanat românesc şi i le-am trimis într'un pacheţel. Numele i l-am uitat; pe ea, nu.

Mai aveam însă o dorinţă. Ştiam din cărţi câte ceva despre ziua polară şi noaptea polară, de câte şase luni fiecare, cea dintâi cunoscând fenomenul numit „soarele de miezul nopţii". Mi-am propus să-l văd. Mi-ar fi plăcut să merg cu trenul, pe coasta răsăriteană a Suediei, şi să admir de la fereastra vagonului miile de fiorduri dantelate în apele Golfului Bothniei, dar nu aveam timp pentru o astfel de călătorie, aşa că am folosit avionul. Potrivit tradiţiei, la un anume moment din timpul zborului stewardesa i-a înmânat fiecărui pasager un Certificat de Trecere a Cercului Polar Arctic, document pe care-l păstrez şi care poartă numărul 05267 din 19 iulie 1968.

Kiruna este cel mai nordic oraş al Suediei şi punctul terminus al curselor aviatice de călători. Ţinta călătoriei mele m'a întâmpinat însă cu neprietenie; un strat de nori acoperea un aer liniştit, fără nici o pală de vânt. Aşa a rămas toată seara – zadarnic am pândit miezul nopţii, soarele său nu l-am putut contempla. A doua zi m'am mulţumit să văd câteva locuinţe de eschimoşi, cârduri de reni rătăcind prin pădure, şi să îndur înţepăturile unor ţânţari uriaşi, cei mai agresivi pe care i-am simţit vreodată, adevărate picaje ale unor ace care ţi se înfig în piele pentru o fracţiune de secundă şi dispar lăsând urme de sânge: răzbunarea văzduhului boreal împotriva faptului că, în modesta mea cameră de hotel, scrisesem o poezie atât de proastă încât, făcută bucăţele, zburase pe fereastră.

Căi ecumeniste

Printre lucrările traduse de mine la vremea când, în 1964, după eliberarea din închisoare, lucram împreună cu părintele Stăniloae în Serviciul Documentar al Patriarhiei, fusese şi un admirabil studiu al preotului John Mayendorff despre monofizitism. Fireşte, din studiile mele teologice ştiam că în Sinodul IV Ecumenic de la Calcedon s'a discutat aprig despre cele două firi ale lui Iisus Hristos şi că o parte din sinodali au refuzat să accepte formula majorităţii, preferând să creadă că Acesta a avut o singură natură, pe cea dumnezeiască, din care pricină Bisericile lor, separate radical de Constantinopol, au fost numite „monofizite" sau „noncalcedoniene". Nici prin minte nu-mi trecea însă că, traducând şi asimilând cu voluptate cerebrală paginile marelui profesor de la Seminarul Sf. Vladimir de lângă New York, voi ajunge nu doar să-l cunosc şi să lucrăm împreună (aşa cum am mai spus-o), ci şi să fiu implicat în dialogul pe care patriarhul Justinian avea să-l iniţieze şi patroneze în 1969 cu bisericile zise şi „Orientale" din India şi Etiopia.

Înştiinţarea că voi face parte din delegaţie am primit-o încă de la începutul anului 1968, cu menţiunea că dialogul teologic cu gazdele va avea loc în limba engleză. Dându-mi seama că pentru o asemenea treabă am nevoie de o engleză mai nunaţată şi mai fluentă decât aceea pe care o ştiam, m'am înscris, pe cheltuială proprie, la un curs intensiv de perfecţionare în limba engleză pentru străini, al Universităţii Michigan, cu sediul în orăşelul Ann Arbor. Timp de două luni am dus viaţă de student căminist, împărţind aceeaşi cameră cu un tânăr de la Facultatea de Geografie, hrănindu-mă cu ceea ce ne oferea automatul din aşa-zisa sufragerie şi frecventând lecţiile celor patru „instructori", laolaltă cu încă o sută şaizeci de cursanţi, marea majoritate veniţi din America Latină. Am trecut cu bine primele teste, m'am detaşat repede de gloată

și, din salt în salt, am absolvit ca șef de promoție, revenindu-mi și cinstea de a rosti cuvântul festiv. În același timp suplineam și parohia Sf. Gheorghe din Windsor, unde mergeam Duminica pentru slujbă.

Atunci, în acea primăvară, s'a petrecut zguduitoarea dramă a asasinării lui Martin Luther King. În salonul căminului, unde era instalat un televizor cu ecranul cât peretele, am urmărit funeraliile celui ce lansase lozinca *I have a dream* și, consternat, îi vedeam cu ochii mei pe autorii morali ai crimei mergând, spăsiți și cuvioși, în urma carului mortuar, ca și cum ar fi rostit „regrete eterne".

Patriarhia m'a înștiințat că din delegația condusă de Justinian mai făceau parte mitropolitul Nicolae Mladin al Ardealului, mitropolitul Nicolae Corneanu al Banatului și episcopul vicar patriarhal Antim Nica. Acesta din urmă și cu mine eram singurii știutori ai limbii lui Shakespeare. Mi s'a trimis biletul de avion pentru ruta Detroit-Bombay, via Cairo, iar viza am obținut-o de la ambasada din Washington după ce funcționara--consul, observându-mi gulerul clerical, m'a pus să semnez o declarație că pe durata șederii mele în India mă voi comporta ca membru al unei delegații bisericești oficiale, abținându-mă de la orice fel de propagandă religioasă. Ceva mai târziu aveam să aflu că statul indian, sătul de misionarii veniți nu doar în calitate de creștini, ci mai ales în aceea de catolici, anglicani, luterani sau calvini, facțiuni care se concurau între ele, luase măsuri de prevenire a zăpăcelii pioase.

Înțelegerea era ca eu să călătoresc independent, urmând să ne întâlnim la Bombay, de unde trebuia să plecăm împreună spre Kottayam, statul Kerala, unde își avea sediul Patriarhia Ortodoxă a Indiei.

În India

Am socotit că ierarhiile și buna cuviință mă obligă să fiu la Bombay înaintea patriarhului, așa încât am plecat din New York în ziua de 1 ianuarie 1969. Or, cine-și programează o astfel de călătorie chiar în ziua Anului Nou? Așa se face că un Boeing Air India, de 240 de locuri, purta peste țări și mări doar unsprezece pasageri, dintre care numai eu aveam bilet de clasa întâi. Nimic mai simplu decât să culc spătarul scaunului din față și să-mi fac astfel un pat confortabil, în care m'am odihnit toată noaptea.

Dacă în cele de mai jos voi povesti și această călătorie transatlantică și transeuropeană, aproape leită cu cea de anul trecut, o fac numai din convingerea că într'o astfel de circumstanță neprevăzutul te poate abate din drum, dar nu și de la țintă.

Am ajuns la Frankfurt cam pe la vremea amiezii. Ni s'a spus că avionul va sta o oră, pentru alimentare, în care timp pasagerii vor lua masa în restaurantul aeroportului. La intrare i s'a dat fiecăruia obișnuitul card de tranzit, după care eu, deloc flămând, m'am hotărât să folosesc acest timp spre a trimite salutări rudelor și prietenilor din țară. M'am amestecat în viermuiala uriașului aeroport și, până să schimb niște bani la ghișeu, până să aleg ilustratele, până să le scriu, până să cumpăr și să lipesc timbrele și până să le pun în cutia poștală nu mi-am dat seama cum trece timpul pe sub plafoanele din care în fiece secundă se anunță o decolare sau o aterizare, ori se rostesc, în toate limbile pământului, numele cuiva care caută pe cineva. Când, în sfârșit, am ajuns la poarta pe care intrasem, mi-am dat seama de catastrofă: cu numai zece carduri în mână, pe care uitase să le numere, fata de serviciu m'a înhățat, pur și simplu, de mânecă și m'a tras într'un jeep care

trebuia să mă ducă urgent la avionul care... vai, sub ochii noștri, tocmai își lua zborul într'un unghi de 45 de grade!

Fata m'a condus la oficiul companiei Air India și, după o scurtă relatare (asumându-și vinovăția de neglijență în serviciu), m'a lăsat pe seama „ofițerului", din gura căruia așteptam mai degrabă câteva ocări la adresa unui pasager gură-cască. Nici vorbă însă de așa ceva. M'a întrebat întâi când anume doresc să-mi continui drumul.

– Cu prima cursă posibilă, am răspuns eu.

M'a poftit politicos să iau loc, a dat și primit mai multe telefoane, după care m'a informat:

– Primul avion care merge spre Bombay, via Cairo, pleacă mâine spre seară, dar nu de aici, ci din Londra. La Londra veți pleca peste o jumătate de oră cu un avion Panamerican, în care v'am rezervat deja un loc. Veți fi condus la un hotel, unde veți avea și cina, precum și prânzul de mâine; bineînțeles, totul e în contul nostru.

Începeam să mă simt umilit, știind sigur că doar eu eram de vină. I-am spus că cele două valize ale mele au rămas în avionul care plecase.

– Nici o problemă, mi-a surâs el, le-am semnalat deja telefonic la bordul avionului, sunt în siguranță. Poftiți, vă rog, biletul pentru Frankfurt-Londra.

Acolo, la intrarea călătorilor, se afla o stewardesă în uniforma Air India, care întreba:

– *Who's mister Anània, please?*

– *It's me.*

– Aveți viză pentru Anglia?

– Nu știam că voi ajunge aici.

– Poftiți, vă rog, cu mine.

M'a condus la pupitrul de frontieră și m'a recomandat ofițerului, care mi-a aplicat pe pașaport viza de tranzit. M'a condus apoi la una din ieșirile aeroportului, unde aștepta o limuzină Air India.

– Șoferul vă va conduce la hotel. Aici aveți numărul camerei rezervate de compania noastră, precum și tichetele de masă. Vă doresc noapte bună!

Hotel de primă mână. Nu aveam asupră-mi decât actele și banii. La urma urmelor, puteam dormi și fără pijama, așa că nu mi-am cumpărat decât o periuță și pastă de dinți.

La ora cinei m'am așezat la o masă în restaurant și tocmai mă întrebam dacă trebuie să comand și o mică băutură-aperitiv, când mi-am auzit numele rostit din plafon:

– *Mr. Anània, telephone, please!*

Ei, pe naiba, mi-am zis, de abia ai sosit în capitala Angliei, că te și caută cineva la telefon. Fie că ai devenit peste noapte, fără s'o știi, un

personaj celebru, fie că se află prin preajmă mâna aceea lungă de care se tot vorbeşte...

În receptorul telefonului din perete, o voce feminină uşor metalizată:

– Sunt stewardesa de la aeroport. Şeful meu mi-a spus că doriţi să plecaţi cu prima cursă, care ar fi mâine spre seară. Mi-a cerut însă să vă informez că un avion foarte întârziat din cauza unor furtuni în America de Sud va pleca din Londra mâine dimineaţă la ora şase cu destinaţia Bombay, dar nu prin Cairo, ci via Moscova-New Delhi. Puteţi câştiga o zi. Hotărâţi cum doriţi. Ce să-i comunic?

– Că plec cu acesta, de mâine dimineaţă.

– La ora 4 vine limuzina noastră să vă conducă la aeroport.

Incredibil! Şi, totuşi, eu eram singurul vinovat!

La Moscova ni s'a spus că avionul va rămâne o oră, pentru alimentare, timp în care pasagerii sunt invitaţi să coboare. Eu însă aveam asupră-mi paşaport de rezident permanent, câte unul de fiecare călătorie, la eliberarea căruia trebuia să declari anume ţările în care vei merge; erau câteva prohibite, printre care şi Uniunea Sovietică. Deşi ştiam că zona de tranzit a oricărui aeroport este spaţiu internaţional, care deci nu reclamă viză, m'am întrebat dacă nu cumva la „ăştia" sunt alte reguli, îmi aplică o ştampilă pe document şi mă fac de toată pomina la Immigration Service. Am rămas pe loc, uşile s'au deschis şi au intrat femeile în pufoaică să facă curăţenie, în avion pătrundea un curent îngheţat, m'am înfofolit în câte păturI şi perne mi se aflau la îndemână şi am scăpat astfel cu obrazul curat.

La Bombay mă întâmpina o Indie nemiloasă; în ianuarie e vremea când se recoltează orezul. M'am instalat într'un hotel de statură mijlocie, îmi era foarte sete, am coborât la restaurant şi i-am comandat chelnerului meniul şi o sticlă de bere. Am observat că tresare, dar nu ştiam de ce. Mă gândeam că port guler clerical şi că preoţii lor nu cer aşa ceva când le e sete. La câteva minute vine ober-chelnerul şi, foarte politicos, mă întreabă dacă am cerut o bere. I-am confirmat.

– De când sunteţi în India?

– De o oră şi ceva.

– A-haa, se vede că nu cunoaşteţi regulile. La noi este interzis prin lege consumul de băuturi alcoolice în localurile publice. Uitaţi-vă împrejur, la toate mesele se beau doar sucuri de fructe.

– Nu, n'am ştiut, am zis eu stânjenit. Nu-i nimic, beau un suc, sau chiar apă. Nu-i nici o problemă.

El mi s'a aplecat, surâzător, la ureche:

– Dacă veţi binevoi să vi se servească masa în cameră, acolo vă putem oferi şi o excelentă bere germană, vă asigur, proaspătă şi de cea mai bună calitate...

A doua zi de dimineață m'am prezentat la biroul din aeroport al companiei Air India. Un ofițer tânăr și foarte amabil, pe care eleganta uniformă părea turnată, m'a întâmpinat surâzând:

– Aveți aici valizele dumneavoastră.

L-am poftit în bar, la o cafea, și l-am informat că în noaptea următoare voi fi iarăși în aeroport spre a întâmpina delegația Bisericii Ortodoxe Române, condusă de patriarh, al cărei membru eram. Am lăudat excelentele prestații ale companiei Air India și, mai mult în treacăt, am adăugat:

– În buzunarul scaunului din fața mea a rămas un caiet în care, la drum lung, începusem să scriu, în limba română, un fel de jurnal. Dacă cumva nu s'a pierdut, aș fi bucuros să-l am; dacă nu, nici o pretenție.

Din fața hotelului angajasem, pentru întreaga zi, un taxi condus de un șofer tânăr care, văzându-mă cu guler de cleric, m'a îmbiat surâzând:

– Numele meu este Ali, dar vă rog să-mi spuneți „Fiule". Vă rog, de la dumneavoastră nu accept alt apelativ decât *Son*.

Pentru 10 dolari (în palma lui, o avere!) s'a oferit să mă plimbe prin tot orașul, oriunde vreau eu sau pe unde știe el, fiindu-mi în același timp șofer și ghid. Firește, m'am dat pe mâna lui, după ce, la rugămintea mea, m'a dus la un centru unde mi-am făcut vaccinul antimalarie, pe care nu putusem să-l fac înainte de plecare și fără dovada căruia nu puteam reintra în Statele Unite. În legătură cu sănătatea, tot el m'a sfătuit ca pe durata șederii mele în India să nu beau apă, ci doar sucuri.

Desigur, mi-ar fi plăcut ca în programul vizitei patriarhale să fi fost inclusă și o incursiune în nord, spre Tibet, cumva pe urmele românului Mircea Eliade, în două-trei din lamaseriile care ne puteau oferi o imagine cât de sumară a spiritualității hinduse. A trebuit să mă mulțumesc cu ceea ce doar citisem.

Altfel, ce poți vedea în câteva ceasuri dintr'o uriașă metropolă în care opulența și sărăcia sunt vecine pe aceeași stradă, unde leneșii dorm ziua pe marginea podurilor în timp ce harnicii lucrează într'o uriașă spălătorie în aer liber, unde străzile sunt furnicare de oameni grăbiți, printre care vacile sfinte și costelive se plimbă nestingherite, fără ca nimeni să le omoare și nimeni să le hrănească (seara, târziu, plimbându-mă singur pe niște uliițe răzlețe, le-am văzut mâncând coji de fructe din lăzile de gunoi), unde sute de copii flămânzi cerșesc prin fața magazinelor apărate de paznici încruntați, unde, în plină explozie demografică, guvernul le îmbie bărbaților un televizor în schimbul castrării.

Pe la miezul nopții eram din nou în aeroport. În una din sălile de așteptare am dat cu ochii de un preot care, după toate aparențele, era ortodox. M'a condus într'o sală de alături, mai dosită, unde m'a prezentat

câtorva mitropoliţi somnolenţi pe scaune, care mi-au mărturisit supărarea de a nu li se permite accesul în zona de sosire a călătorilor, unde ar fi trebuit să-l întâmpine pe patriarhul României, deoarece cam la aceeaşi oră se întorcea de undeva primu-ministru Indira Gandhi, iar aeroportul se afla sub paza severă a serviciilor secrete.

În holul cel mare l-am întâlnit pe tânărul ofiţer.

– Poftiţi caietul dumneavoastră, mi l-a îmbiat el surâzând.

Eram copleşit. I-am vorbit despre prezenţa şi necazul mitropoliţilor şi mi-am exprimat teama de a nu avea şi eu aceeaşi soartă.

– Poftiţi, vă rog, cu mine!

Şi, purtându-mă la braţ, m'a trecut senin prin toate cordoanele poliţieneşti, până în zona câmpului de aterizări.

– Rămâneţi pe loc şi aşteptaţi. Aici se va opri avionul care vine de la Cairo.

Când patriarhul a apărut în uşa avionului şi a dat cu ochii doar de mine, popândău într'o singurătate ce părea expresia inospitalităţii, i s'a strâns inima. Dar de îndată ce i-am explicat, sumar, circumstanţa în care mitropoliţii îl vor întâmpina de abia la ieşire, s'a destins şi m'a bătut pe umăr:

– Cum, mă, adică lor, cetăţeni ai ţării, nu li s'a permis să vină, în timp ce tu, un străin, ai răzbit până aici?...

Apoi, întorcându-se către ceilalţi, cu mândrie de patriotism local:

– Vedeţi ce'nseamnă să fii oltean?...

În aceeaşi zi întreaga delegaţie eram în provincia Malabar a statului Kerala, o fâşie lungă şi îngustă în partea de sud-vest a Indiei, pe coasta Mării Arabice, unde am rămas pe durata celor zece zile ale dialogului.

După tradiţie, Evanghelia a fost propovăduită pe aceste meleaguri de către Sfântul Apostol Toma, care a şi fost ucis de băştinaşi şi al cărui mormânt se află pe vârful unei coline de lângă Madras, dincolo, pe ţărmul Oceanului Indian. Creştinii de aici sunt minoritari, în proporţie de numai 20%, egală cu aceea a musulmanilor, în timp ce hinduşii numără 60%. La rândul lor, creştinii originari, care se mai numeau şi „tomiţi", alcătuiau o singură Biserică Orientală Siriană, până în secolul al XVI-lea, când portughezii au ocupat cu armele teritoriul, le-au confiscat lăcaşurile de cult, le-au alungat preoţii şi au instaurat catolicismul, rupându-i astfel în două.

Începând cu secolul al XVIII-lea, când India a început să intre sub influenţa şi apoi sub dominaţia britanică, pe teritoriul ei şi-au făcut apariţia şi misionarii Bisericii Angliei, cu tot cortegiul lor prozelitist.

În portul Cochin, unde ne lăsase avionul şi unde ne aştepta o delegaţie de bun-venit, am avut bucuria de a-l întâlni pe Paul Verghese, călugăr

erudit, teolog eminent şi poliglot redutabil, pe care-l cunoscusem şi de care mă apropiasem la câteva sesiuni ecumenice, inclusiv cea de la Uppsala. Acum era directorul Seminarului Teologic din Kottayam, în apropierea căruia se afla şi clădirea, nouă, cu mai multe etaje, unde urma să fim cazaţi. De jur-împrejur, o imensă pădure de arbori de cauciuc, semănată cu tufişuri. L-am întrebat pe Paul dacă în zonă există cobre.

– Eu, personal, n'am văzut nici una, dar ieri a fost găsit în apropiere un câine mort, muşcat de o cobră.

L-am strâns de braţ:

– Paule, te rog, dă-mi o cameră la ultimul etaj...

În Kottayam este şi sediul Patriarhiei. Catolicosul Augen I ne-a primit cu mai multă căldură decât protocol, subliniind faptul că, în cei 1.500 de ani câţi s'au scurs de la Sinodul din Calcedon (451), aceasta este prima vizită a unei Biserici Ortodoxe, şi anume printr'o delegaţie condusă de însuşi întâistătătorul ei. De altfel, prezenţa noastră a fost percepută peste tot ca un eveniment extraordinar. Programul a cuprins mai multe deplasări în diferite localităţi, fie pentru inaugurarea noii clădiri a Facultăţii de Teologie, fie la Seminarul Teologic Romano-Catolic, fie pentru o întâlnire cu tineretul ortodox, fie pentru a vedea spitale, orfelinate şi universităţi şi chiar mânăstiri de călugări. Peste tot, mii şi mii de oameni în alb ne întâmpinau cu clopote, aplauze, fanfare, tobe, prapuri şi mai ales cu flori. Acestea erau împletite în uriaşe ghirlande şi ni se puneau pe grumaji, chiar câte două şi trei deodată, dar nu fără să ne producă îngrijorări. Florile (desigur, naturale) îşi lăsau polenul pe hainele şi mâinile noastre, maculându-ne gulerele şi, mai ales, manşetele. Cât despre patriarhul nostru, cu hainele lui albe, care-şi luase de acasă vreo două valize cu schimburi, în fiecare seară se întreba dacă a doua zi mai poate arăta cât de cât onorabil.

Aici e locul să notez că în Kerala am găsit o altă lume decât, cel puţin eu, o văzusem în Bombay, cu o altă imagine asupra civilizaţiei şi culturii indiene. În pofida faptului că acest stat avea pe atunci o populaţie de cca 30 milioane de locuitori (cu o densitate de 800 de persoane pe kilometru pătrat), am văzut oraşe curate cu străzi îngrijite, bărbaţi în costume sumare, în alb (cămaşă scurtă, strânsă sub cingătoare, pantaloni largi, tot de pânză, capul descoperit şi picioarele desculţe – în ianuarie, temperatura Malabarului este de 32 de grade Celsius, cu foarte mici variaţii între iarnă şi vară), femei elegante în costumele lor colorate, copii cu zburdălnicie disciplinată, studenţi mergând la universitate sau ieşind de la cursuri în aceeaşi manieră decentă, băieţii mergând întotdeauna pe un trotuar, iar fetele, fără excepţii, pe celălalt. Kerala este singurul stat indian în care peste 90% din cetăţeni sunt ştiutori de carte, în mare măsură datorită şcolilor şi instituţiilor de învăţământ

superior create de Bisericile creştine, în special de cea catolică. Pentru întreţinere, toate aceste aşezăminte culturale (inclusiv Seminarul ortodox din Kottayam) au fost înzestrate cu păduri de arbori de cauciuc, care să le aducă un venit îndestulător cu minimum de efort. Curios să le cunosc, am văzut cum în coaja fiecărui arbore este înfiptă cangea de metal în care, zi şi noapte, se scurge preţioasa sevă cleioasă a cauciucului pur; când cupa e plină, o alta îi ia locul. Dar am mai descoperit ceva: Kerala era singurul stat indian în care, prin alegeri libere, se instalase comunismul. Când m'am interesat de cauză, mi s'a spus că principalul factor fusese... Biserica (îndeosebi, cea catolică). Prin numeroasele instituţii de învăţământ menite culturalizării poporului, Biserica i-a dat societăţii generaţii întregi de intelectuali calificaţi, dar fără a fi în stare să le ofere şi locuri de muncă. Aşa s'a născut şomajul şi, prin el, comunismul. Paradoxal, dar adevărat.

Cea mai strălucită primire a avut-o delegaţia noastră la 11 ianuarie, în oraşul Kothamangalam, centru mitropolitan al Bisericii din Malabar. O imensă mulţime, estimată la 50.000 de bărbaţi, femei şi copii veniţi din toată Kerala, ne-a întâmpinat cu o ceremonie de mare amplitudine, începând cu cei cinci elefanţi aliniaţi pe margine care, la semnalul celor ce le şedeau pe coamă cu înalte cruci aurite şi umbrele colorate, şi-au ridicat trompele în semn de salut. Mii de steguleţe purtau fotografiile patriarhilor Justinian şi Augen I, în timp ce văzduhul era animat de aplauze, aclamaţii, fanfare, tobe şi petarde. După un mileniu şi jumătate de totală izolare, Biserica lor se vădea în comuniune cu Bizanţul.

Cât despre dialog, principala ţintă a vizitei, acesta s'a consumat în câteva şedinţe găzduite de însuşi Augen I. De fapt, aceste dezbateri marcau doar începutul dialogului, disponibilitatea celor două părţi de a-l continua în spirit ecumenic, analizând cauzele, natura şi consecinţele rupturii de la Calcedon şi căutând căile de reconciliere. Prima izbândă a fost faptul că teologii monofiziţi, printre care, desigur, se afla şi Paul Verghese (devenit mai târziu mitropolit), au recunoscut că traducerea în limba siriană a principalei formule calcedoniene, aceea care precizează că cele două firi ale lui Iisus Hristos, divină şi umană, funcţionează în chip neamestecat şi neschimbat, neîmpărţit şi nedespărţit, a fost ambiguă, de unde şi interpretarea viciată.

În final, buna dispoziţie a fost pecetluită printr'o excursie oferită de gazde la bordul unui vas care ne-a purtat pe apele lagunare ale junglei. De abia acolo, în totală izolare de rigorile legii, mitropolitul Teofil a comis păcatul de a scoate din traistă, în cinstea noastră, o sticlă de whisky.

La Madras, între două avioane, timpul nu ne-a permis să urcăm la mânăstirea catolică de pe vârful dealului unde a fost martirizat Apostolul

Toma. Ne-am mulţumit s'o vedem de jos. În ce mă priveşte, mi-am rezervat plăcerea de a zăbovi câteva minute pe plajă, unde mi-am scos sandalele doar de dragul amintirii că mi-am spălat picioarele în Oceanul Indian.

La New Delhi am fost oaspeţii guvernului indian şi, ca atare, găzduiţi într'un hotel de lux, cu aer condiţionat (de unde se vedea uriaşa clădire a ambasadei americane în care lucrau, se spunea, câteva sute de diplomaţi). Notez doar în treacăt momentele strict oficiale, vizita la preşedintele Zakir Husain, întâlnirea cu Monseniorul Colasmono din Nunţiatura Apostolică şi cu episcopul Willebrands de la Secretariatul Vaticanului pentru unitatea creştină, cu Triguna Sen, ministrul Educaţiei.

Neoficial însă – şi cu atât mai autentic – ne-a fost popasul la mausoleul ridicat în memoria lui Mahatma Gandhi, anume pe locul unde a fost incinerat în urma asasinării lui, în 1948. Pe o placă de marmură este inscripţionată, în limba şi alfabetul hindu, ultima sa rostire, înainte de a-şi da sufletul: O, Doamne!

Care va fi fost oare conţinutul acestei exclamaţii? În nici un caz frica de moarte, a unui om care se luptase cu un imperiu şi îl biruise cu o singură armă, asceza. Iată întrebarea care mi-a întârziat somnul din seara aceea. Am adormit încercând un răspuns: surpriză, mirare, nedumerire. În ultima vreme, Gandhi izbutise eliberarea patriei sale, în marea ei majoritate hindusă, dar nu putuse împiedica separarea Pakistanului islamic. Nu i-a rămas decât să propovăduiască pacea şi buna înţelegere între cele două popoare şi religii. Asasinul său însă nu era un musulman, ci un hindus fanatic. Într'adevăr, e tragic să fii ucis de propriul tău fiu spiritual. De aici, o asociere. Nu uit că doctrina pacifistă a lui Gandhi se hrănise din scrierile lui Tolstoi, precum şi din Evanghelii (nu mai ştiu – şi nu am vreme să caut – unde am citit observaţia lui Mahatma că dacă adepţii lui Hristos ar respecta doar principiile enunţate în Predica de pe Munte, ar trebui să fie, toţi, sfinţi). Or, Iisus fusese, şi El, ucis de fiii propriului său popor. O, Doamne!

În Etiopia

În după-amiaza zilei de 15 ianuarie am părăsit India şi ne-am îndreptat spre Etiopia, zburând peste imense deşerturi galbene, străbătute doar de umbra avionului, peste munţi stâncoşi, sterpi, la poalele cărora mai dăinuiau albiile nisipoase ale râurilor secate de arşiţă. Ici şi colo, pe podişuri foarte înalte, aşezări omeneşti de mărimea unui sat, care stârneau o primă întrebare: oare cum comunicau oamenii aceia, ei între ei, de vreme ce două aşezări erau despărţite prin uriaşe prăpăstii? De la bun început, Etiopia mi s'a părut un ţinut straniu, un podiş deprimant, parcă anume sustras oricărei perspective paradisiace.

Addis Abeba însă e un oraş destul de frumos, cu câteva bulevarde largi şi grădini bine întreţinute. Situat la o altitudine de 2.400 de metri, aerul rarefiat se resimte atât în respiraţie, cât şi în bătăile inimii. Pe toată durata vizitei am fost oaspeţii împăratului Haile Selassie, găzduiţi în unul din palatele lui şi hrăniţi doar la început, protocolar, cu mâncăruri indigene; în rest, am remarcat eticheta unui suveran care-şi petrecuse o bună parte din viaţă în Europa.

De altfel, Haile Selassie a fost iniţiatorul acestei întâlniri ecumenice, pe care o pusese la cale împreună cu patriarhul Justinian în cursul vizitei sale la Bucureşti, cu ceva vreme în urmă. Dacă turneul delegaţiei române a început însă cu India, s'a avut în vedere faptul că Biserica – monofizită – Etiopiană era mult mai înţepenită în resentimentele ei faţă de Bisericile din sfera Bizanţului şi, deci, mult mai puţin dispusă să accepte un dialog. Pentru îmblânzirea ierarhilor etiopieni a fost necesară, pe de o parte, autoritatea împăratului şi, pe de alta, vestea cea bună pe care o aduceam noi din India. Eram deja informaţi că suveranului nu-i fusese deloc uşor să-i scoată pe capii Bisericii sale din mentalitatea de ghetou a celor o mie cinci sute de ani de izolare şi să-i

convingă că e vremea deschiderii spre universalitate. Fireşte, era expresia unei experienţe europene (Liga Naţiunilor) pe care dorea să o fructifice în propria lui ţară. El a ştiut să se folosească nu doar de sceptru, ci şi de ascendentul moral al conducătorului care se luptase şi suferise pentru libertatea poporului etiopian, dar şi, implicit, a Bisericii. Printre episcopii pe care noi i-am întâlnit în cursul vizitei se afla şi unul cu o figură aparte, spân, fără firicel de barbă. Arhimandritul Habte, care mi-a devenit în timp foarte apropiat, mi-a explicat că episcopul fusese torturat şi castrat de către italienii lui Mussolini, care invadaseră Etiopia în 1935-1936 (când însuşi împăratul a fost forţat să se refugieze în Anglia, de unde nu a revenit decât în 1941, când patria lui a fost eliberată de către armatele britanice şi etiopiene). Aşadar, ierarhia eclesiastică etiopiană avea destule motive să cedeze în faţa insistenţelor imperiale.

Aşa se face că la aeroport am fost întâmpinaţi de un sobor de sinodali în frunte cu arhiepiscopul Teofil, locţiitor de patriarh (calitate pricinuită de faptul că patriarhul Basilios, bătrân, bolnav şi orb, nu mai putea conduce). O anume răceală protocolară s'a risipit repede. A doua zi, delegaţia română a fost întâmpinată în Catedrala Sfânta Treime (închinată eliberării de sub jugul fascist) printr-un *Te Deum* solemn, în care s'a menţionat faptul că e vorba de prima vizită a unui patriarh ortodox în Biserica Etiopiană.

A doua zi am fost primiţi de împăratul Haile Selassie. De cum ne-am apropiat de poarta curţii imperiale, ne-au cam trecut fiorii. Poarta era păzită de câţiva lei – lei adevăraţi, vii şi... liberi. Doi aşteptau în picioare, ceilalţi dormitau tolăniţi pe alături. Alţii, tot vii şi liberi, patrulau pe ziduri, în văzul oamenilor, lăsându-se fotografiaţi de turişti. Ceva mai târziu, după audienţă, am fost conduşi să vedem şi vasta colecţie de lei sălbatici în cuştile uriaşe, aliniate de-a lungul zidului. Mai curios decât noi ceilalţi, dar şi mai imprudent, episcopul Antim Nica a pus mâna pe o gratie, s'o vadă mai bine pe tânăra leoaică, dar în următoarea fracţiune de secundă de abia a avut timp să şi-o retragă din faţa fiarei care se destinsese ca un arc, cu ghearele scoase.

Însoţitorul etiopian ne-a explicat că leul era animalul emblematic pentru dinastia imperială, descendentă din regele Solomon prin pruncul cu care regina de Saba a plecat în braţe din palatul lui. Leii erau capturaţi de mici şi îmblânziţi, dar mai mult pentru decor decât pentru pază. Atunci mi-am amintit de ceea ce-mi spusese Paul Verghese în India. Acesta fusese cândva secretarul particular al lui Haile Selassie şi ştia foarte multe lucruri din viaţa şi eticheta curţii. Când un demnitar străin intra în palat şi aştepta să fie primit, împăratul apărea în salon precedat de un leu, care, la un semn, se aşeza pe coadă şi urmărea ceremonia. Asta a mers până când un nou ambasador, care însă nu

fusese prevenit asupra protocolului etiopian, a intrat în salon având asupră-i scrisorile de acreditare. Așteptând respectuos intrarea împăratului, a văzut cum draperia de pluș se mișcă și cum dintre cutele ei apare un leu în carne și oase, îndreptându-se domol către el. Săgetat de fiorul morții, demnitarul a scos repede pistolul și l-a împușcat. De aici, un mare scandal diplomatic, dar nu pentru că ambasadorul omorâse un leu (erau destui de rezervă), ci pentru că, împotriva uzanțelor, intrase înarmat.

De atunci împăratul a renunțat la originalul protocol, preferând să fie precedat de… doi căței, ceea ce însă nu s'a întâmplat la vizita oficială a unui patriarh, pe care l-a primit în sala tronului, în prezența înalților demnitari și ierarhi etiopieni, și căruia îi rezervase un jilț arhieresc imediat de-a dreapta sa.

Haile Selassie era un bătrânel de statură mijlocie, mai degrabă scund, cu fața uscățivă, bărbuța căruntă, ochii pătrunzători și, la rândul lor, pătrunși de blândețe, grai cu economie de cuvinte, compensată printr'un surâs abia perceptibil. Era iubit de popor, mai ales pentru înțelepciunea și blândețea lui. Aflasem că, din cauza prafului fin din aerul acestei țări africane, foarte mulți copii își pierdeau vederea, așa încât în Addis Abeba funcționa un mare cămin pentru orfanii orbi, patronat și finanțat de casa imperială. Ne-am dus să-l vedem, dar, de cum am ajuns la poartă, am dat cu ochii de gărzile serviciilor secrete de pază. Ni s'a spus că împăratul era înlăuntru. Obișnuia ca o dată pe săptămână să se intereseze personal de viața copiilor și să prânzească cu ei.

Audiența din sala tronului a decurs protocolar, cu salutări reciproce și schimburi de daruri. Firește, împăratul a ținut să sublinieze, mai ales pentru urechile episcopatului etiopian, care este principalul scop al acestei vizite și ne-a urat, tuturor, succes.

Într'adevăr, în după-amiaza aceleiași zile a avut loc o ședință a Sfântului lor Sinod, în care delegația română și-a expus punctele de vedere și dorința ca între cele două Biserici să se instituie nu doar un dialog ecumenic, ci contacte teologice mai largi, cum ar fi schimburi de profesori și studenți (de altfel, din cât îmi aduc aminte, la acea vreme exista cel puțin un tânăr etiopian care studia Teologia la București). Din partea lor, gazdele s'au declarat deschise dialogului, opinând, asemenea colegilor lor din India, că principala problemă a noncalcedonienilor față de calcedonieni este diferența de traducere și interpretare a formulei diofizite. Cam la atât s'a redus miezul vizitei noastre în Etiopia. În rest, împăratul ne făcuse un program turistic pe măsura generozității și posibilităților lui, după ce mai întâi ne scosese dintr'o mare încurcătură, să-i zic, casnică. Ajunseserăm în Addis Abeba cu valizele pline de rufe

şi haine murdare, trecute prin praful, polenul şi sudoarea de sub cerul Indiei, ţară în care nu ni se oferise nici o şansă să le spălăm. Ei bine, dincoace, în micul palat imperial unde am fost găzduiţi, la uşa fiecăruia dintre noi era câte un valet care, zi şi noapte, veghea să nu ne lipsească nimic, gata să primească şi execute orice dorinţă. Aşa se face că a doua zi, seara, după vizita la împărat şi şedinţa Sinodului, am găsit hainele şi albiturile spălate, călcate şi aşezate în dulap.

Purtaţi în două automobile imperiale, la 17 ianuarie am străbătut imense păduri prin care fugeau de dinainte-ne maimuţe speriate şi am ajuns într'un ţinut sălbatic, stâncos, dincolo de care se întindea deşertul. Mânăstirea Debre Libanos, veche de opt secole, se bucura de o biserică nouă, monumentală, în care cei vreo cincisprezece călugări se rugau zilnic, după pravila lor. Arhimandritul Habte din Addis Abeba (de care mă leagă şi amintirea unei magnifice păduri de eucalipţi din vecinătatea capitalei) îmi vorbise de ei şi de strania lor particularitate că străbăteau deşertul populat cu lei fără ca sălbăticiunile să-i fi făcut vreodată cuiva vreun rău. Am întrebat, iar unul din ei mi-a răspuns râzând:

– Aşa e, dar asta nu înseamnă că noi am fi sfinţi ca Gherasim de la Iordan... Vedeţi, nopţile de la noi sunt răcoroase, şi chiar reci. Prin veche tradiţie, atât aşternuturile, cât şi învelitorile noastre sunt blăni de leu. (Cum s'ar zice, ne folosim de resursele locale, ieftine, la îndemână şi durabile.) Cu vremea, mirosul de leu – care e foarte puternic – se impregnează în haine, în albituri şi chiar în piele. Noi străbatem deseori pustia, cu treburi dincolo, leii ne adulmecă de departe, simt în nări mirosul familiar (şi familial) şi, crezând că e vorba de unul dintr'ai lor, ne petrec cu priviri paşnice sau, pur şi simplu, nu ne bagă'n seamă. Asta-i tot.

Marea revelaţie din vizita noastră în Etiopia a fost întâlnirea, pentru prima oară în viaţă, cu dansurile davidice. Ştiam, desigur, că dansul sacru făcea parte din ritualul evreilor vechi-testamentari şi că însuşi regele David cântase şi jucase în fruntea imensei procesiuni care aducea chivotul Domnului în Ierusalim, dar eram departe de a bănui că aceste dansuri nu constituiau o simplă pagină de arheologie biblică, ci existau aici, în Etiopia, codificate şi păstrate cu străşnicie în doar câteva manuale, din care le-au învăţat generaţii şi generaţii de preoţi, de-a lungul a trei milenii, până'n zilele noastre. Le-am văzut, pe viu, în cele câteva centre parohiale din vecinătatea capitalei, dar mai ales în desfăşurarea marii sărbători a Botezului Domnului, pe care etiopienii o celebrează în ziua de 19 ianuarie, aceasta fiind şi ziua lor naţională. Totul se desfăşoară într'o vastă câmpie, în prezenţa împăratului, a clerului şi a unei imense mulţimi care subliniază momentele solemne religioase prin aclamaţiile bărbaţilor, iar cele laice (sosirea şi plecarea suveranului), printr'un fel de chiote ascuţite, inimitabile, gâlgâite din gâtlejurile miilor de femei.

Dansurile davidice sunt apanajul preoţilor anume instruiţi, alcătuiţi în cete. Singurul instrument muzical este toba, obiect sacru, păstrat în altar. Fiecare preot, îmbrăcat în odăjdii, poartă pe umăr un toiag cu mâner de argint, iar în cealaltă mână agită un fel de furculiţă cu două aripi late, tot din argint, şi cu inele muzicale înşirate între aripi pe o vergea de sârmă. Dansurile încep domol, ca o rugăciune, cu preoţii aliniaţi în două sau trei rânduri, creşte treptat, ca nişte imnuri ritmice, şi se termină frenetic, rotund, exuberant, într'un vârtej al sfintelor bucurii.

Impresionantă, de asemenea, mi s'a părut procesiunea antimiselor (antimisul fiind, ca şi la ortodocşi, năframa sfinţită pe care se oficiază, obligatoriu, Liturghia). Fiece antimis, prins circumstanţial în cusătură pe faţa inferioară a unei perne groase şi colorate, era purtat pe cap de către un preot bătrân, din oraş până în câmpia Bobotezei şi de acolo înapoi, într'o coloană de câte patru pe un rând, calea fiindu-le deschisă de evlavia poporului. Pe feţele acestor preoţi am citit credinţă, evlavie şi smerenie, unii mergând cu pleoapele lăsate, ca într'un extaz. Chipurile brăzdate de riduri, supte, palide, trădau o prealabilă pregătire prin posturi lungi şi aspre. Totul era mărturia unei vieţi liturgice intense.

În următoarele zile ale programului mi-ar fi plăcut să călătorim cu vehicule de sol, cu trenul adică, sau cu maşina, dar timpul era scurt şi distanţele enorme (un însoţitor ne-a precizat că suprafaţa Etiopiei e de cinci ori mai mare decât aceea a Franţei). Un avion special, al curţii imperiale, ne-a purtat în numai câteva ore spre sudul ţării, la lacul Tana, din apropierea căruia am contemplat cascadele Nilului Albastru, dantelate, spumoase, jucăuşe în bătaia soarelui, mult mai spectaculoase decât prăpastia de apă a Niagarei. Noaptea am petrecut-o într'o vilă a lui Haile Selassie, al cărei stil vădea gusturile unui etiopian contaminat de rafinamentele europene.

A doua zi am aterizat într'un câmp deschis, fără absolut nici o clădire, unde exista doar o scândură în vârful unui par, pe care scria LALLIBELA AIRPORT. Două Jeep-uri ne-au purtat pe un drum de ţară, plin de gropi şi de praf. Patriarhul Justinian, care fusese operat la rinichi, cu interdicţia de a-i supune zdruncinăturilor, se ţinea cu amândouă mâinile de bară şi parcă-l aud exclamând:

– Ah, dac'ar afla doctorul Olănescu, m'ar lega de piciorul patului...

Lallibela era numele unei foste capitale etiopiene. Nu ştiu pe unde vor fi fost ruinele, căci noi am trecut doar pe lângă un sat sărăcăcios, cu femei cocoşate de muncă şi copii cu nasurile mâncate de muşte. Împotriva acestor insecte, care roiau pretutindeni, ni s'au dat, de cum am ajuns, nişte apărătoare de hârtie, cu panglici colorate, pe care să le vânturăm în jurul capului. Un ghid profesionist ne-a condus la obiectivul

turistic, cred că unic în lume, care merita să fie văzut, mai ales de o delegaţie eclesială. Câteva biserici rupestre, construite de sus în jos, de mărimea unui lăcaş obişnuit, dar şi una de dimensiunile catedralei ortodoxe din Sibiu. Pe platoul de piatră, netezit, se desena conturul acoperişului plat, care îl indica şi pe acela al zidurilor. Pe el se tăia muntele până jos, la bază, croindu-se astfel şi un spaţiu de jur-împrejur, apoi se săpa interiorul, cu dalta, până ce se ajungea la forma şi detaliile dorite. Aceste biserici, gândite şi făcute la vremea când ameninţarea musulmană se apropia de frontierele Etiopiei, nu puteau fi nici dărâmate, nici arse. În ele au slujit preoţii şi s'au rugat credincioşii vreme de secole. Capitala a dispărut, dar bisericile au rămas. Una din ele, văzută de sus, are formă de cruce.

O altă relicvă megalitică se află în oraşul Axum, o altă fostă capitală a Etiopiei, unde am ajuns în ziua următoare. E vorba de un obelisc uriaş, dintr'un singur bloc de granit, cu figuri şi inscripţii gravate. Nu se cunoaşte nici timpul când a fost alcătuit şi ridicat, nici tehnica folosită. Oricum, e un unicat mondial.

Potrivit tradiţiei locale, de aici, din Axum, a plecat femeia cunoscută în Biblie drept regina de Saba, cea care l-a vizitat pe regele Solomon şi care a adus cu ea nu numai un prunc, devenit întemeietorul dinastiei etiopiene, ci şi religia Vechiului Testament. Axum este centrul unde au venit, în secolul al IV-lea, primii misionari creştini şi de unde a început încreştinarea etiopienilor.

În ziua următoare, 23 ianuarie, am poposit în Asmara, capitala provinciei Eritreea, oraş modern, al cărui stil european li se datorează italienilor care au stăpânit-o vreme îndelungată. Are multe şi frumoase biserici. Primarul ne-a primit şi decorat la sediul municipiului, după care patriarhul Justinian a vorbit în faţa a peste cinci mii de credincioşi, adunaţi anume în curtea catedralei.

De aici, din Asmara, ne-am luat zborul spre patrie, cu escale la Cairo, Atena şi Sofia.

Am lăsat la urmă audienţa de despăţire de la palatul imperial, petrecută la 21 ianuarie, pentru că, în cuvântarea sa, Haile Selassie l-a evocat pe Nicolae Titulescu drept omul care a făcut pentru Etiopia mai mult decât ar fi făcut un etiopian, protestând împotriva invaziei fasciste şi activând toate canalele diplomatice în favoarea eliberării unui popor captiv. De altfel, în Catedrala Sfânta Treime din Addis Abeba, în care fusese oficiat *Te Deum*-ul de bun-venit, se află reprezentarea picturală a unei şedinţe a Ligii Naţiunilor, prezidată de Titulescu în prezenţa împăratului exilat. Mai târziu, întors din exil şi reaşezat în scaun, Haile Selassie va fi detronat de comunişti pentru ca, la scurtă vreme după aceea, să moară singur şi înfrânt.

1. Atelier literar în Honolulu
Fişe pentru un roman

Contactul meu cu Lumea Nouă a fost mai întâi euforic, şi doar după o vreme mi-am dat seama că se ridică şi problema adaptării. Ieşisem din muţenia închisorilor, apoi din mizeria comunismului şi mă pomeneam într'o civilizaţie pe roţi, zgomotoasă, curgând în ritmuri ameţitoare şi ducându-te cu ea fără nici o şansă de a putea să i te sustragi. După un an şi ceva am avut o cădere nervoasă progresivă. Ajunsesem în aşa hal încât nimeni nu se mai putea înţelege cu arţagurile care ţâşneau din mine la fiece vorbă, la fiece pas, la fiecare gest. Eram conştient de ceea ce se întâmpla cu mine, deseori plângeam închis în cameră, neputincios şi părăsit.

M'a văzut doctorul Rădoiu, m'a văzut doctorul Drăgulescu, şi amândoi m'au sfătuit să plec, neapărat, pentru o lună, undeva departe, într'un loc liniştit şi cald, unde nu sunt români care să mă solicite şi unde să nu fac altceva decât să dorm, să mă hrănesc uşor, să mă plimb, să contemplu natura, să fotografiez peisaje, să nu-mi pun creierul la treabă, ci, cel mult, să citesc cărţi uşoare, romane poliţiste sau cam aşa ceva. Era iarnă, început de ianuarie 1967. La Detroit, ger şi zăpadă. Nu cunoşteam o zonă caldă decât Florida. Medicii însă au obiectat că, pe lângă existenţa a două parohii româneşti, aerul subtropical are un mare grad de umiditate datorită imenselor mlaştini care se întind, la sud, pe mii de kilometri pătraţi. Or, umezeala e contraindicată stării mele nervoase. Recomandabilă ar fi o cură de odihnă în arhipelagul Hawaii.

Cuvântul Hawaii mi-a căzut ca o rostire magică, din sfera utopiilor. E ca şi cum mi s'ar fi spus să-mi petrec o vacanţă la Acapulco sau în Azore. Nu aveam nici o idee despre mijloace de transport şi costuri. Vreo două zile m'am tot plimbat încoace şi încolo prin *downtown*, până ce am

cutezat să intru în oficiul agenţiei aviatice United, a cărei vitrină anunţa că are zboruri zilnice la Honolulu. Din spatele biroului m'a întâmpinat surâsul amabil al unei doamne tinere care purta un ecuson cu numele Kennedy. Eram singurul client la ora aceea. I-am spus că nu vreau să cumpăr un bilet ori să-mi fac o rezervaţie, ci doar să obţin câteva informaţii despre o posibilă călătorie la Honolulu.

– Desigur, cu mare plăcere, mi-a răspuns uitându-se cu interes la gulerul meu de cleric. Am impresia că sunteţi preot ortodox. Purtaţi barbă.

– Aveţi dreptate, sunt arhimandrit ortodox.

– Ce fel de ortodox?

– Român.

– Ştiţi de ce întreb? Fiindcă şi eu sunt ortodoxă.

– Ce fel de ortodoxă?

– Rusoaică.

– Dar văd că vă numiţi Kennedy...

– După soţul meu. Dar eu sunt rusoaică, născută din părinţi ruşi refugiaţi în America.

– Şi cărei parohii îi aparţineţi?

– Sfânta Treime.

– Aa, la părintele Fedetz.

– Cum, îl cunoaşteţi pe părintele Fedetz?...

– Desigur. Ne-am întâlnit la o primă slujbă a clerului ortodox din Detroit.

– Cu ce vă pot fi de folos? s'a luminat ea deodată.

– Ca simplă informaţie, aş vrea să ştiu cât costă un bilet clasa a II-a la Honolulu dus-întors.

– Când vreţi să plecaţi?

– Nu ştiu, nu m'am decis. Nici nu sunt sigur că voi pleca. Dar dacă plec, intenţionez să stau o lună.

– Dacă plecaţi marţea viitoare, a răspuns ea deschizând un caiet, vă pot da un bilet la jumătate de preţ. E vorba de un *charter* care pleacă marţi, a rămas un loc liber, iar biletul e valabil o lună.

În mod sigur, mă gândeam, Dumnezeu e aici, deasupra, şi vrea să mă fac sănătos, în semn că mai are treabă cu mine.

Aşa se face că după patru zile mi-am luat zborul pe deasupra Pacificului şi am aterizat pe aeroportul Honolulu, de unde am luat un taxi spunându-i şoferului să mă ducă la un hotel.

– La care hotel?

– La oricare, doar să nu fie din cele scumpe, ci unul de mijloc.

Două zile am umblat, pe jos, din hotel în hotel, la preţuri variind între 50 şi 200 de dolari pe zi, inaccesibile buzunarului meu. Mă gândeam

că o să-mi reduc sejurul la măsura banilor și mergeam așa, tot mai descurajat, până ce, spre marginea orașului, am intrat în Hotel Kaimana. Era nou, proprietatea unei firme japoneze, cu personal eminamente japonez, elegant, curtenitor. Am întrebat de prețuri.

– Avem camere pentru 30, 20 și 10 dolari, mi-a răspuns doamna de la oficiu.

Pentru mine, cifre incredibile!

– Și care e diferența?

– Aveți aici trei chei de la trei camere libere. Mergeți și le vedeți, apoi îmi spuneți pentru care v'ați hotărât.

Camerele erau la fel, cu absolut același confort, numai că cea de 30 avea fereastra și balconul orientate spre largul oceanului, din cea de 20 priveai de-a lungul coastei, iar cea mai ieftină dădea spre parcul Kapiolani, o mare de verdeață tropicală, luxuriantă, deasupra căreia veghea Diamond Head, conul unui vulcan stins. Cu ceva economii la mâncare, puteam să stau întreaga lună recomandată de doctori.

Știam (care intelectual român nu știa?) că în Honolulu trăiește poetul Ștefan Baciu, tânărul care la 17 ani intra triumfal în literatură cu *Poemele poetului tânăr*, încununat cu Premiul Fundațiilor Regale. Nu-l întâlnisem niciodată. Am căutat în cartea de telefon, mi-a răspuns o doamnă, soția lui, și m'am recomandat, cine sunt și ce caut pe aici, unde stau și că doar am vrut să-l salut, fie și doar telefonic, pe singurul român dspre care am auzit că s'a stabilit în Honolulu.

Cred că în mai puțin de o jumătate de oră un Volkswagen se oprea în parcarea din față și de la volan s'a desprins o doamnă de statură mijlocie, corpolentă, chiar grasă, dar cu mersul sprinten și fața jovială. Așa am cunoscut-o pe Mira, cu care am stat de vorbă vreo două ceasuri la o cafea în holul hotelului. Când a aflat că sunt vâlcean, a cuprins-o o vervă nemaipomenită și mi-a povestit multe din viața ei și a lui Ștefan. Mira Simian era fiica lui Dinu Simian, industriaș bogat și fruntaș liberal din Râmnicu-Vâlcea, fost rezident regal al Olteniei, închis de comuniști și mort în temniță. Mama ei, farmacistă, fusese eliberată din închisoare, iar Mira depusese eforturi uriașe s'o scoată din țară și să o aducă la ea, în Honolulu. Fratele ei, Sergiu, căsătorit, și cu un copil, murise după eliberarea din temniță. Ea se căsătorise cu Ștefan Baciu, pe care Guță Tătărescu, devenit ministru de Externe după 23 august 1944, îl împinsese într'un post la ambasada română din Berna, de unde să poată pleca mai departe, ceea ce s'a și întâmplat. S'au pomenit în America de Sud, unde Fidel Castro era în plină ascensiune. Ștefan Baciu, social-democrat din aripa lui Titel Petrescu, i s'a alăturat și i-a rămas aproape, dar când a înțeles că acesta devenise dictator, s'a desprins cu oarecare zgomot, ceea ce l-a înfuriat pe Castro și i-a obligat

pe soţii Baciu să părăsească precipitat Brazilia şi să se aciuieze pe undeva pe coasta vestică a Statelor Unite şi să rămână acolo, în condiţii de viaţă precare (nici în America de Sud nu o duseseră prea bine), până ce au aflat că Universitatea din Honolulu caută profesori. Aşa i-am găsit eu. Ştefan, pe baza versurilor proprii, a traducerilor, a antologiilor şi a celor peste cinci mii de articole, studii şi comentarii publicate în Rio de Janeiro şi São Paulo, devenise profesor de limba şi literatura spaniolă. Edita revista internaţională de poezie *Mele*, întemeiată de el. Cât despre Mira, farmacistă ca şi maică-sa, după ce şi-a luat un doctorat în litere la Universitatea din Strasbourg, deţinea catedra de limbă şi literatură franceză.

Am fost invitat în casa lor, situată pe o colină umbroasă, şi, de-a lungul lunii mele de vacanţă curativă, ne-am văzut de numeroase ori, ne-am plăcut reciproc şi ne-am împrietenit până la a ne tutui. Ştefan avea o educaţie oarecum nemţească (tatăl său fusese profesor de limba germană în Braşov). În conversaţiile tematice vorbea puţin, dar se desfăşura generos în orizontul amintirilor, povestea cu haz şi nu evita calamaburul. Mira era, dimpotrivă, vorbăreaţă tot timpul şi foarte mândră de originea ei oltenească. De la ea am rămas cu o bogată colecţie de scrisori personale, pe care le păstrez într'un sac de piele, recuperat prin Pat Pâslaru, sac pe care, iată, după vreo trei ani, încă nu am avut vreme să-l deschid.

Mirei însă îi datorez ceva mult mai important pentru mine. Acolo, pe durata vacanţei mele, nu am scris nimic în afară de câteva poezii, dar mi s'a stârnit interesul pentru o lume exotică, a cărei cultură era doldora de mistere. Hawaiiana e o limbă moartă, asemenea ebraicii şi latinei în Europa. În biblioteca Universităţii din Honolulu există însă o secţie specială a culturii şi civilizaţiei hawaiiene, rezervată specialiştilor. Mira a fost aceea care mi-a atras atenţia asupra acestui tezaur. Atunci nu aveam nici timp şi nici posibilitatea să intru în bibliotecă, dar din standul Universităţii am putut să-mi cumpăr trei cărţi importante: *Hawaiian Legends of Old Honolulu* (*Legendele hawaiiene ale vechiului Honolulu*), *Hawaiian Legends of Volcanoes* (*Legendele hawaiiene ale vulcanilor*) şi *Hawaiian Legends of Ghosts and Ghost-Gods* (*Legendele hawaiiene ale spiritelor şi ale spiritelor-zei*), culese, traduse din limba hawaiiană şi publicate de William D. Westervelt. N'am socotit că e un efort intelectual (interzis de doctorii mei din Detroit) să citesc aceste cărţi şi să-mi fac fişe, fascinat de faptul că insulele arhipelagului sunt de natură vulcanică şi că, prin urmare, sâmburele mitologiei hawaiiene îl constituie lupta stârnită de întâlnirea focului cu apa. Din acest material documentar, ca şi din observaţiile directe, aveau să se nască, ceva mai târziu, câteva povestiri din proiectatul ciclu *Legendele Hawaiiului* şi, în final, romanul *Străinii din Kipukua*.

2. Atelier literar în Honolulu
Texte dramatice ne varietur

Am amintit, cred, că în tinerețe am fost stăpânit de patima drumeției și că am cutreierat țara, în lung și'n lat, cel mai adesea pe jos, de la un capăt la altul. Așa am cunoscut-o și așa am învățat s'o iubesc. Dorul acesta s'a intensificat pe durata anilor petrecuți în închisoare, recluziunea însăși făcându-l pe cel flămând să viseze doar la mâncare și pe cel înlănțuit, la drumeție. Îndrăzneam să trec de hotarele țării, dar cutezanța nu mergea niciodată mai departe de nordul Europei, Finlanda, Suedia, Norvegia, și cam atât. Dumnezeu mi-a dat însă incomparabil mai mult decât fusesem în stare să visez, începând cu rezidența permanentă în Statele Unite.

Munceam cu devotament pentru Episcopie, așa cum îi făgăduisem lui Dumnezeu și arhiereului Victorin, călătoream des, pe distanțe enorme, fie la parohiile răzlețe, fie la diverse conferințe sau congrese, dar aveam pe inimă un mare năduf. Mă știam scriitor, editurile din țară îmi publicaseră trei din cele patru poeme dramatice, dar textul acestora se afla încă „la prima mână". Trecuseră aproape trei decenii de la scrierea *Mioriței*, iar *Steaua Zimbrului* și *Meșterul Manole* apăruseră în versiunile „scrise" pe creier în închisoare. Cât despre *Du-te vreme, vino vreme!*, după nu mai știu câte versiuni migălite de-a lungul unei vieți, se cerea, practic, rescrisă. Mi le doream pe toate patru adunate într'un singur volum, în ediție definitivă, dar munca la Episcopie la care mă înhămasem (și pe care, potrivit năravului meu, o luam în serios, chiar și așa, plătit puțin și cu întârziere) nu-mi lăsa nici un răgaz pentru literatură. Așa se face că, la cererea mea, arhiepiscopul și consiliul eparhial mi-au acordat ceea ce se chema în America un *sabbathic year*, adică suma concediilor mele neefectuate, ceea ce însemna primele șase luni ale

anului 1971. Pentru lucrul în redacţie şi tipografie rămâneau George Alexe şi Pat Pâslaru.

M'am pregătit minuţios pentru o muncă literară neîntreruptă pe durata acestor luni, iar locul nu putea fi altul decât Honolulu: linişte, lumină, vară eternă şi prietenii Mira Simian şi Ştefan Baciu. Am rugat-o pe Mira să-mi găsească o locuinţă pe măsura pungii mele modeste, iar ea, după multă căutare, m'a informat că voi putea lucra într'o insulă de verdeaţă tropicală din inima oraşului, şi anume într'un *bungalow*, adică într'o căsuţă de lemn vopsit în verde (una din cele vreo şase-şapte), cu o cameră spaţioasă, bucătărie, baie şi debara, cu o chirie de 3 dolari pe zi. Ceva mai târziu am aflat că proprietarul acestui teren îl ţinea în rezervă pentru vremea când nevoile urbanistice îl vor solicita să fie parcelat şi vândut la preţ însutit. Până atunci, ridicase câterva *bungalow*-uri pe care le închiria, la preţ modic, în special artiştilor plastici, cu reguli care trebuiau respectate cu stricteţe şi care-mi conveneau de minune. Căsuţele, deşi aveau între ele spaţii generoase, nu erau închiriate familiilor cu copii mici, în ele nu erau permise jocuri de noroc, petreceri, cântece sau manifestări zgomotoase. Aşadar, un loc ideal pentru scris.

Mira a venit la aeroport îmbrăcată într'un muumuu hawaiian, acea rochie viu colorată, fără mâneci, închisă la gât şi lungă pân'la pământ, elegantă, sărbătorească.

Venisem cu vreo şapte-opt geamantane mari, în care se aflau de toate: cărţi, manuscrise, caiete cu însemnări, maşină de scris, aşternuturi şi schimburi de pat, vase de bucătărie, tacâmuri; elemente decorative pentru pereţi, ştergare naţionale, afişe ale pieselor mele, poze de familie. Totul pentru a mă simţi mai puţin înstrăinat, dar şi pentru a-mi sugera sentimentul că scriu româneşte în mediu românesc.

La Detroit, cea mai fericită de vacanţa mea era Pat. Am spus că era o admiratoare a scriitorului din mine, deşi nu putea citi nimic din paginile lui. Ea este aceea care-mi spusese că destinul meu nu e în America, ci în România; se gândise, desigur, la literatură. Înainte de a ne despărţi a avut grijă să mă dădăcească, implorându-mă să nu-mi irosesc timpul cu tentaţii turistice, ci să mi-l dedic scopului pentru care obţinusem cele şase luni. I-am promis, dar ei i-a venit deodată o idee:

– Să-mi raportezi în fiecare zi, prin poştă, ce şi cum ai lucrat în douăzeci şi patru de ore...

„Raportul" a devenit un *Hawaiian Diary*, pe care l-am recuperat din mâinile ei şi pe care îl reproduc aici, în versiunea românească, cu foarte mici intervenţii.

Jurnal hawaiian

29 decembrie 1970

În sfârşit, visul meu de a avea o lungă vacanţă în care să mă dedic scrisului devine realitate.

Am sosit în Honolulu la ora 4.10 p.m. (ora locală; 9.10 p.m. în Detroit), după aproape nouă ore şi jumătate de zbor şi lăsând în urmă un continent acoperit de zăpadă.

Avionul a aterizat cu douăzeci de minute mai devreme decât ar fi trebuit. Pasageri, cincizeci-şaizeci de persoane.

Întâia mea surpriză din această zi: în avion, pe programul stereo canalul 2, *Rapsodia Română nr. 1* de George Enescu, dirijată de Constantin Silvestri.

Aeroportul (cel nou) e în construcţie.

Îmi aştept bagajele. Zece minute mai târziu apare Mira, surâzând, în muumuu, având în mâini o leie de orhidee. Ea îmi atârnă leia de grumaz, eu o sărut. Mira e mai grasă ca oricând! Dar o prietenă drăguţă. Se prăpădeşte de râs când află că am ceva... complicaţii: să-mi aduc de la cargo o „putină cu brânză", să declar la punctul de vamă agricolă nişte seminţe de „mărar"... Şi râde... râde... râde!...

– Îmbătrâneşti, Valeriu, eşti ca „mama"!...

Într'un taxi-camionetă, care mergea în urma Volkswagen-ului Mirei, am poposit în strada Young... Grădina (minunată!) şi căsuţa (ceva mai mult decât o colibă).

Interiorul arată sărăcăcios! Totul pare să fi fost părăsit, pereţii şi duşumeaua arată murdar, prăfuit. Un pat vechi şi sărăcăcios, mult mai scurt decât statura mea (Dumnezeule, va trebui să-mi ţin picioarele afară!).

Mă uit împrejur. Odaia principală (pentru lucru şi odihnă) e încăpătoare, foarte încăpătoare (mai mult decât 20/15 picioare), cu patru

ferestre. Alături, baia, bucătăria şi o debara largă, ea însăşi o cameră, având cuiere şi spaţiu pentru bagaje.

Par dezamăgit. Mira se scuză... promite că va căuta o altă locuinţă, undeva în altă parte... Eu surâd:

– În două zile n'o mai recunoşti!

Seara, cină în familia Baciu-Simian. Ştefan e acelaşi, vorbăreţ, plin de amintiri, simţul umorului.

Între timp, Mira i-a telefonat doamnei care administrează căsuţele şi i-a cerut să aducă un alt pat. Ştefan şi Mira mă invită să dorm la ei în noaptea asta. Nu accept. Vreau să dorm în casa *mea*!

30 decembrie 1970

...Şi aşa am făcut. În ciuda lungimii patului, am dormit destul de bine. Mira îmi făgăduise că va fi aici pe la 4 după-amiază.

Mi-am făcut planul. Mai întâi şi mai întâi trebuie să curăţ casa.

Mira voise să cheme pentru curăţenie o femeie japoneză, dar nu pot aştepta până la sfârşitul week-end-ului. Aşa că, Valeriu, începe!

Un supermarket superb! Mai mare şi mai bun decât al lui Gene! De aici, doar două minute! Are de toate, ca şi în Detroit, plus o mulţime de „alimente orientale" şi, desigur, bunuri hawaiiene (orezul nu se vinde în pungi, ci în saci, aşa cum se vinde la Detroit sămânţa de iarbă).

Mi-am procurat toate cele necesare pentru curăţenie, şi am început cu bucătăria. În acest timp, doi chinezi mi-au adus un alt pat (unul mare, lung şi bun), aşa că m'am răzgândit şi am început curăţenia în camera principală. Centimetru cu centimetru, colţ cu colţ..., una, două, trei ore...

Apoi mi-am deschis geamantanele, precum şi debaraua căptuşită cu lemn, mi-am scos lucrurile, bucată cu bucată. Mi-am făcut patul, am agăţat covorul de perete, ştergarele (naţionale) şi afişele cu *Miorița* şi *Meşterul Manole*.

Mi-am aşezat pe noptieră apartul de radio... Minunat! Sunt foarte mulţumit!... În Honolulu există un post de radio stereo care transmite muzică clasică în tot cursul zilei, aşa cum face în Detroit postul WQRS.

Acum totul pare altfel decât cu câteva ore înainte. Duşumeaua luceşte, cărţile sunt aranjate în rafturi şi Valeriu-copil se priveşte din fotografia de pe perete.

1.30 după-masă. Şi baia străluceşte. Aerul e proaspăt, totul miroase frumos.

Curentul electric l-am găsit deschis, apa curgând, dar gazul e încă închis. Mira mi-a promis că va telefona la compania de gaz. Până acum nu a venit nimeni, iar eu sunt deja flămând.

2.30 după-amiază. Am început curățenia în bucătărie.

O văd pe Mira venind. Deschid ușa, Mira se oprește pe scară... și se uită înlăuntru... Gură căscată... Un pas... gură căscată..., încă unul..., gură căscată, căscată...

Acum sunt eu cel care râde!... Nu în două zile, ci doar în una! Mira se uită de jur-împrejur, se minunează, devine fericită.

Eu însă mor de foame. Omul de la gaz va să vină între orele 2 și 4 după-amiază... A venit la 3.55! A deschis gazul, a verificat soba, precum și cazanul din baie. Totul e în regulă.

Și'n timp ce Mira degustă o ceașcă de cafea, eu înghit jumări de ouă cu pâine. Bun! După aceea, întâia mea cafea în Hawaii!

Marea surpriză a zilei se petrecuse cu două ore mai devreme, înainte de sosirea Mirei. Făceam curățenie în bucătărie când am auzit venind din afară un zgomot ciudat, cam din fața ușii, apoi am văzut poștașul plecând. Am alergat la cutia de scrisori, am văzut două plicuri adresate... mie: unul de la Pat și celălalt de la Episcop. Nici n'am sosit bine, și am deja scrisori!... Eram atât de fericit... Dar noutatea am păstrat-o pentru mine!

Pe la patru și jumătate după-amiază, Mira m'a dus în *downtown*[1], ca să expediez câteva telegrame. Apoi m'a lăsat în centrul comercial Ala Moana, ca să-mi cumpăr sandale (pantofii mei de vară sunt deja prea grei aici), precum și hârtie de ambalaj (e ajunul Anului Nou!).

M'am întors acasă pe jos, în 15 minute! Asta înseamnă 20 de minute de acasă până la plajă.

Sunt invitat să petrec noaptea de Anul Nou în familia Baciu-Simian. Am cumpărat din vecinătate niște flori și o orhidee albă pentru Mira.

Mira a revenit la 7 după-amiază, m'a luat în mașină și m'a dus acasă la ei.

Cină în trei (mama Mirei nu se simțea bine). Am primit un cadou: o Mioriță hawaiiană, frumos sculptată în lemn.

Potrivit programului, miezul nopții (și Anul Nou) ne-au găsit în vârful unui munte înalt, de unde puteam să contemplăm o priveliște fantastică: întregul Honolulu, la picioarele muntelui, magnific luminat și scânteietor sub zecile de mii de artificii și de tunete. E o veche tradiție chineză, adoptată în timp de întregul oraș, bazată pe credința că, prin astfel de explozii, duhurile rele ale anului vechi sunt alungate de Cel Nou. Descoperit de chinezi, praful de pușcă avea o întrebuințare religioasă înainte de a fi devenit praf de distrugere.

---

1. Literal: orașul de jos. În America, *downtown* este zona administrativă și comercială a oricărui oraș.

Contemplând priveliştea, am băut o sticlă de şampanie şi ne-am îmbrăţişat, ritual, unul pe altul.

În jurul orei 1 (1 ianuarie), Mira şi Ştefan m'au lăsat acasă.

La mulţi ani!

1 ianuarie 1971

M'am sculat la 9 dimineaţa, după o foarte bună odihnă pe perna mea proprie.

Mic dejun sumar, apoi o lungă plimbare printr'un oraş pustiu. Aerul e proaspăt, traficul e sărăcăcios; oamenii sunt obosiţi după o lungă noapte de petrecere. Am reîntâlnit străzi şi locuri pe care le-am cunoscut cu ani în urmă: strada King, bulevardul Kapiolani, statuia lui Kamehameha I (cu coiful şi mantia de aur), Biblioteca de Stat, Primăria, Oficiul Poştal. Un frumos centru comercial. Într'o vitrină, un splendid muumuu.

Înapoi în Berentania..., Muzeul de Artă, parcul...

Invitat pentru prânz la soţii Baciu, trebuie să fiu acasă la 12.30, când urmează să fiu luat de către soţii Ştefan (Pishta) şi Suzy Tausic, evrei unguri născuţi în România, prieteni ai Mirei, trăind de mai mulţi ani în Hawaii.

O jumătate şi ceva de oră mai târziu, ei aveau să ia în maşină pe o tânără (domnişoară? doamnă?), Ada Zgârcitu, de curând fugită din România şi trăind în Honolulu ca femeie de serviciu într'o familie de americani. E prima ei vizită la familia Baciu-Simian. De la bun început sunt dezgustat; nu pentru că e foarte grasă, dar pentru că e o femeie foarte vulgară.

Prin contrast, doamna Tausic e o lady întru totul distinsă, purtând pe chip câteva urme ale unei vechi suferinţe. Am aflat că în timpul războiului mama ei fusese arsă de vie de către nazişti la Auschwitz, fiica ei aflându-se acolo, în lagăr. L-a reîntâlnit pe Pishta (un bărbat pururea-surâzător) după ani de despărţire şi l-a făcut să se hotărască (pe el, burlac convins de-o viaţă) să se căsătorească cu ea. Arată a fi fericiţi. El e chimist, ea predă limba franceză într'un liceu.

Prânz minunat, în şapte. După patru ani am reîntâlnit-o pe doamna Simian, mama Mirei, care mi-a mulţumit cu lacrimi în ochi pentru faptul de a fi mers la mormântul fiului ei, Sergiu, în Râmnicu-Vâlcea, şi de a-i fi adus o pungă cu pământ luat de acolo, de pe mormânt.

Ada a vorbit în mai tot timpul prânzului, îndrugând lungi şi ciudate poveşti despre aventurile ei (şi ale altor români) în Turcia, Italia, Franţa şi New York. Ştefan Baciu o asculta cu luare-aminte, amuzându-se de stilul vulgar al acestei originale şi neaşteptate povestaşe.

Cafeaua a fost servită pe largul balcon ce domină oraşul întreg, precum şi oceanul până la orizont.

Încă doi oaspeţi erau aşteptaţi: soţii Sorel şi Lika Etrog, înainte ca ei să părăsească Honolulu după două săptămâni petrecute în Hawaii. Aproape orice român în trecere ştie că Ştefan Baciu locuieşte în Honolulu şi îi telefonează, lui sau Mirei, să le adreseze un salut. De obicei, aceştia sunt invitaţi să se bucure de un bun-venit.

Sorel Etrog este un bărbat de 38 de ani, sculptor, deja celebru în Europa, Statele Unite şi Canada, evreu născut în România, ai cărui părinţi locuiesc în Israel. De trei ani este căsătorit cu Lika, turcoaică (poate cu puţin mai în vârstă decât el). Ea vorbeşte fluent franceza şi engleza.

Soţii Etrog locuiesc o jumătate de an în Canada (P.O. Box 5943, Station „A", Toronto, tel. 481-8400 sau 368-5874) şi o jumătate de an în Italia (63 Via Bolognese, Firenze).

Au sosit pe la 4 după-amiază, aducând două albume cu operele lui Etrog, cele mai multe expuse în oraşe europene, americane şi canadiene (am recunoscut una din ele; pe *Moise* îl văzusem la Montréal Expo 1967, lângă pavilionul american). Arta lui Etrog e modern-abstractă, caracteristica fiindu-i linia ondulată, pretins inspirată de şarpele din Rai.

Etrog însă nu crede în inspiraţie, ci doar în muncă. A începe o operă înseamnă a găsi o idee şi, mergând pe urmele ei, a da peste încă una... şi aşa mai departe.

În afară de sculptură, Etrog pictează. A lucrat cu Eugène Ionesco la ilustrarea uneia din piesele acestuia, iar acum lucrează cu Samuel Beckett la ceva asemănător. E foarte familiar cu teatrul absurdului, spre fericirea Mirei!

La o cafea, la un pahar de vin şi apoi la cină am avut lungi ceasuri de conversaţie despre artă şi literatură. Soţii Etrog s'au arătat interesaţi de piesele mele *Miorița* şi *Meşterul Manole*, ale căror teme şi naraţii le erau surprinzător de noi. Etrog s'a interesat insistent de cărţile mele şi nu m'a lăsat până nu i-am promis că-i voi trimite câte un exemplar din ele. Ca atare, îi voi scrie fratelui meu să-mi trimită câteva, dacă mai există vreunul.

Am plecat pe la 11 înainte de miezul nopţii, condus acasă de soţii Tausic.

2 ianuarie 1971

În timpul dimineţii mi-am rânduit mai bine locuinţa, am cumpărat alimente, am gătit o gustoasă ciorbă ţărănească de pui, apoi am mers în Ala Moana şi am petrecut vreo două ore la Sears.

Prima mea zi pe plajă. Numai o jumătate de oră. Mai mult nu, pentru azi. Temperatura, 80 de grade [Fahrenheit]. Mi-am îngăduit plăcerea de a înota în Oceanul Pacific, a cărui apă e atât de prietenoasă!

Înapoi la Sears, mi-am cumpărat un pliant și un pupitru portabil, cu scaun atașat. Voi putea să-l duc în grădină și să scriu la umbra uriașilor arbori tropicali.

L-am dus acasă, l-am încercat. E destul de bun. Ceea ce îmi lipsește acum e un birou sau o masă de scris, grea. Voi vedea luni.

După-amiază, puțină odihnă. Îmi fac planul de lucru. Principalul scop: cele patru piese și *Legendele Hawaiiului*.

Mai sunt câteva căsuțe în grădină, locuite de cupluri asiatice și de câțiva hippies, băieți și fete. Cu anevoie însă pot fi văzuți. Trec ca niște umbre. Copii, deloc. Locul e foarte liniștit, încărcat de vegetație tropicală, un uriaș filtru de lumini și umbre. De jur-împrejur, un ușor zgomot al civilizației.

Peste noapte mi-am adus jurnalul la zi.

3 ianuarie [1971]

Frumoasă dimineață duminicală! Un lenevos Valeriu se scoală la 9.

Am făcut o baie și am izbutit să fiu prins de o mică răceală. Grabnic la supermarket (deschis astăzi), să cumpăr aspirină și Dristan.

Ceva mai bine, am răspuns la cele câteva felicitări de Crăciun pe care le-am adus cu mine din Detroit. Oameni norocoși, în loc să primească o banală ilustrată de Crăciun, se vor bucura de o frumoasă vedere hawaiiană. Câteodată e bine să întârzii!

Între ora 11 și amiază am asistat la slujba religioasă din „Întâia Biserică Chineză in Hawaii", situată în vecinătate, la câțiva metri. Slujba era în limba engleză, pe alocuri în chineză, oficiată de doi pastori și colorată de două ceremonii speciale: botezul unei duzini de adulți și primirea a vreo douăzeci de membri noi, toți chinezi.

Prânz de unul. La radio, program religios. Un pastor evanghelic, Popov, care petrecuse 13 ani în închisorile bulgare, este aici și vorbește despre suferințele lui, oarecum altfel decât Wurmbrand. „Eu nu-i osândesc pe comuniști, de vreme ce ei nu au făcut nimic împotriva mea fără îngăduința lui Dumnezeu." În cuvântul său, nici o mențiune despre Wurmbrand!

După-amiaza mi-am petrecut-o în grădină, sub uriașii arbori tropicali, scriind epistole către Episcop și Pat.

Pentru prima oară am știut (și pe propria mea piele) că în Hawaii sunt țânțari. Nu mulți și nu foarte agresivi, dar sunt! Îmi amintesc că cei mai agresivi țânțari pe care i-am întâlnit vreodată erau în Kiruna, Suedia, dincolo de Cercul Polar.

La întoarcere am găsit-o pe Mira la ușă. Vizită scurtă. Era în drum spre Universitate, unde avea să prezideze o ședință literară. Voia doar să-mi spună ce a făcut ea de ieri dimineață până acum. Complicată femeie! Ocupată, preocupată, indispusă, iritată, victimă a numeroase invidii, nenorocoasă etc. etc. Totuși, ieri s'a înțeles cu Sorel Etrog să-i ilustreze câteva poeme pe care să le publice în Paris!

4 ianuarie [1971]

De dimineață am fost în *downtown*, la Harclif Corporation, să transfer căsuța de pe numele Mirei pe al meu. Am plătit chiria (95 de dolari) pe ianuarie și am întrebat dacă au un birou sau o masă de scris. Nu au așa ceva disponibil.

Am aflat că grădina și tot ce se află în ea vor fi distruse. Probabil că aici vor fi ridicate noi clădiri, moderne. Păcat! Arborii sunt atât de frumoși!

Întors, mi-am procurat cantitățile necesare de hârtie și indigo pentru scris. De asemenea, timbre și cărți poștale ilustrate. Prea mulți prieteni!

Îmi trebuie însă, neapărat, o masă de scris. Sunt nerăbdător să-mi încep munca. Am văzut la Sears o masă de grădină, disponibilă pentru 45 de dolari. Aș putea s'o cumpăr. E simplă, solidă și destul de mare.

Pe la 5 a venit Mira. M'a dus la magazinul de vechituri Salvation Army, de unde și ea și-a procurat mobila. Idee excelentă! Am găsit un birou foarte bun și mare, cu o instalație specială pentru păstrarea și folosirea mașinii de scris, la prețul de numai 30 de dolari, plus 7,50 pentru livrarea la domiciliu. Un singur regret: nu-mi poate fi adus înainte de joi. Oricum, sunt foarte bucuros.

Mira m'a purtat apoi de-a lungul țărmului oceanului, a oprit puțin să se uite la o pereche de adolescenți care făceau dragoste pe plajă, mi-a arătat blocul cel nou, uriaș, de lângă Ala Moana, mi-a vorbit excelent despre Al. Paleologu și scrierile lui, m-a lăsat în fața grădinii mele și s'a făcut nevăzută.

Astă-seară am isprăvit articolul pentru *Credința*, început ieri.

Le-am scris Veronicăi și lui Nenea Costică.

Miezul nopții. Temperatura, 68 de grade (74 în timpul zilei).

5 ianuarie [1971]

Azi-noapte, înainte de a adormi, am citit în pat și mi-am adunat ceva mai mult material pentru *Legendele Hawaiiului*.

Noapte bântuită de vânt, ploaie, zgomot. Pe la ora 2 am fost nevoit să-mi pun dopurile în urechi. Așa am putut dormi bine, timp de șase ore. De când am venit, nu a fost nimic care să mă trezească din somn.

În camera mea există deja instalat un aparat telefonic, dar deconectat. Ar putea fi pus în stare de funcționare în câteva ore. Nu aveam această intenție. Dar dacă Mira se va simți obligată să mă viziteze în fiecare zi, i-aș putea îmbia posibilitatea să beneficieze de bunele oficii oferite de Hawaiian Telephone Company.

Toată dimineața, ploaie.

Le-am scris profesorilor Frederick Will și Paul Engle de la Universitatea Iowa în legătură cu scrierile lui D. Țepeneag. De asemenea, i-am scris lui Țepeneag, la Paris.

După-amiază, ploi torențiale.

Le-am scris lui Romulus Vulpescu și Mariei Hogea.

O conversație de cincisprezece minute cu Mira despre piesa lui Eugène Ionesco *La soif et la faim*. Ea crede că a fost inspirată de legenda Meșterului Manole!

Seara, lectură din Eliade.

7 ianuarie [1971]

Dimineață rece. Puțin câte puțin, soarele devine victorios asupra norilor.

Stând acasă în așteptarea biroului, i-am scris lui Uscătescu, după care am adunat ceva mai mult material pentru *Legendele Hawaiiului*.

După-masă au venit Ștefan și Mira Baciu și m'au invitat să vedem împreună, mâine seară, spectacolul *The Cage [Cușca]*.

Azi nu m'am simțit bine. Dureri persistente în șale. La sfatul soților Baciu, am cumpărat o sticlă de vodcă, am băut-o pe toată și m'am îmbătat. Nimic, în afară de muzică.

8 ianuarie [1971]

Mă simt mai bine. La 7 dimineața am telefonat la Serviciul de Livrări Salvation Army și m'am plâns asupra biroului. M'au asigurat că-l voi avea astăzi.

Scrisoare către Marietta Sadova (despre intenția ei de a monta *Steaua Zimbrului* pe scena Teatrului Național din Iași), către Nicu Caranica, Mitică și Lucia Olteanu (de la care încă nu am nici un răspuns privitor la scenariu).

Am gătit macaroane cu brânză.

La 2.15 am telefonat din nou la Serviciul de Livrări. Am fost asigurat că biroul e pe drum și că-l voi avea înainte de ora 4.

Dar camionul nu a sosit. E rușinos. M'am enervat, incapabil să fac ceva.

Singura rază de soare pe ziua de azi: o ilustrată de la Pat. Întrebări, întrebări!... Vecinii mei? Câteva perechi de bătrâni și tineri, în general oameni liniștiți și politicoși. Până acum nu am cu ei nici un fel de relații, cu excepția salutului „Hello!", Este aceeași relație pe care am avut-o, timp de cinci ani, cu vecinii mei din Detroit. Aici nu am de stat decât șase luni! Dar îmi place că sunt sâcâit!

Am dactilografiat și expediat articolul pentru *Credința*. Scrisoare către Alexe.

Am văzut spectacolul *The Cage*, piesă de Rick Clushey, la Teatrul Kennedy al Universității din Honolulu. Clushey și-a scris piesa în timp ce executa o condamnare pe viață pentru jaf și răpire, în închisoarea San Quentin, unde el a condus un atelier de teatru. Premiera a avut loc chiar în închisoare. În 1966 a fost pus în libertate condiționată, în mare parte motivată de lucrarea sa dramatică, iar în februarie 1970 a înființat o companie nonprofit, numită Barbwire Theatre, ai cărei actori sunt, toți, foști pușcăriași sau eliberați pe cauțiune și al cărei scop este promovarea unei reforme penale.

Spectacolul a fost sponsorizat de Colegiul pentru Educație Perpetuă și Serviciu Comunitar, în colaborare cu Teatrul Universității și cu Hawaii Interim Session.

În distribuție:

– Ken Whelan (Hatchet), condamnat pe viață pentru jaf înarmat. Fost deținut al închisorii San Quentin. Acum, secretar al corporației și director executiv al companiei;

– Thomas Acker (Jive), fost polițist militar, apoi condamnat pentru folosirea armei cu intenția de a ucide. Eliberat în mai 1969, după trei ani de închisoare;

– De De Ford (Doc), un negru detectat drept criminal încă din tinerețe. Condamnat pentru jaf de gradul întâi, hoție, înșelăciune și spargere. Eliberat din închisoarea San Quentin în ianuarie 1970;

– Larry Morgan (Al). A executat o pedeapsă de șapte ani și jumătate pentru spargere. Pus în libertate condiționată în decembrie 1969.

– Henry (Bagdad) Everhart (Guard Captain). Condamnat pe viață pentru omor de gradul întâi, a executat unsprezece ani și jumătate în San Quentin. Pus în libertate condiționată în 1969;

– Ben Niemus (Director/Locotenent). Condamnat la închisoare pentru NSF (cecuri fără acoperire) în 1953. Eliberat din San Quentin în 1970.

Piesă într'un act, mai mult senzațională decât literară, scrisă sub influența lui Kafka și, poate, a lui Camus, a fost bine jucată și călduros

primită de spectatori, majoritatea studenţi ai Universităţii, care umpluseră sala până la refuz. Ca în oricare din piesele americane moderne, prea multă (homo)sexualitate implicată. Mi se pare că dezgustătorul viciu uman animă drama mai mult decât starea de detenţie.

Mai interesantă a fost „confruntarea" care i-a urmat spectacolului, o discuţie de o oră între actori şi spectatori. Ex-condamnaţii au făcut foarte puţine referiri la propriile lor crime, dar au acuzat cu insistenţă sistemul american, justiţia şi opinia publică pentru a nu fi făcut nimic în favoarea unei reforme penale. Judecătorii nu au putere reală, ei nu pot face altceva decât să aplice mecanic legea aşa cum este.

În pauză, Ştefan şi Mira Baciu m'au prezentat celebrului Charlot, pictor născut în Franţa, şi soţiei sale, ambii trăind în Honolulu.

9 ianuarie [1971]

Mira m'a dus la magazinul Salvation Army. Mi s'a spus că şoferul (care citise greşit nota de livrare) mi-a adus biroul marţi (în loc de joi) şi nu era nimeni acasă! Nimic despre cele două telefoane ale mele de ieri şi despre promisiunea lor.

Am încercat să contactez o companie de transport. Azi e sâmbătă, nimic disponibil. Întru sfârşit, funcţionarul de la Salvation Army mi-a promis că va livra biroul marţea viitoare. În mod sigur!

Zi noroasă şi ploioasă.

Am făcut o baie lungă, şi caldă; puţină odihnă, apoi am scris prima jumătate a principalului meu articol pentru „Noi". Şi primele rânduri din *Steaua Zimbrului*.

O poveste mică-mică:

Azi-dimineaţă, Mira m'a dus în cabinetul ei de la Universitate (de unde avea să-şi ia nişte hârtii), cu gândul de a-şi folosi telefonul în sprijinul încercării mele de a chema o companie de transport. Şi-a găsit cabinetul cu uşa deschisă! Încet-încet, a fost stăpânită de presupunerea că cineva a intrat în cabinet şi a operat un control prin dosarele şi manuscrisele ei. Totul părea mişcat din loc, deşi nu lipsea nimic. Am sfătuit-o să cheme poliţia ca să ia ceva amprente, dar a refuzat... De fapt, îngrijitorul făcuse curăţenie în cabinet şi uitase să închidă uşa după el!

10 ianuarie [1971] (Duminică)

Am adăugat încă două pagini la *S.Z.* La asta am fost ajutat de versiunea primului act, scrisă în Detroit acum doi ani. Am ceva probleme

cu construcţia şi expresia, iar refacerea câtorva scene îmi ia ceasuri şi ceasuri. În final, însă, totul va fi depăşit.

O, am primit o lungă scrisoare de la Pat. Am fost atât de fericit încât am lăsat lucrul de-o parte şi, după ce am citit-o de trei ori şi am uitat să mănânc de prânz, am plecat de acasă. De altfel, trebuia să merg la oficiul poştal şi să-mi prezint cardul verde, ceea ce am şi făcut. Nu există nici o obligaţie de a-mi anunţa adresa temporară.

Apoi am colindat pe străzile din *downtown* (Oahu Market), prin câteva magazine, mi-am cumpărat o Biblie (în engleză) la preţul de 5 dolari, am intrat la Woolworth şi am stat acolo vreo trei ceasuri. Am cumpărat de la Sears două perechi de chiloţi de baie, dar încă am nevoie de slip pentru o mai bună expunere a şoldurilor mele la razele soarelui, având în vedere reumatismul şi sciatica. La Woolworth am văzut o mulţime de asemenea slipuri la preţuri reduse (45 de cenţi fiecare), am cumpărat unul (aşa cum m'am priceput eu mai bine), dar, ajuns acasă, am constatat că-mi procurasem nişte chiloţei pentru fetiţe mici. Ştiu că trăim vremea când a distinge sexele e din ce în ce mai dificil!

Prânzul l-am luat la ora 7 după-masă. Mira a sosit pe neaşteptate la 8, a rămas două ore. Mi-a cerut să-i citesc poemele ce urmează să fie publicate în primul meu volum de versuri. Ea a părut impresionată, iar eu, desigur, am fost încântat. E imposibil să alungi vanitatea de la scriitori.

12 ianuarie [1971]

Marele eveniment al zilei: în sfârşit, am acasă un birou! Mi-a fost adus pe la zece dimineaţa, dar l-am găsit foarte murdar, plin de praf şi de un fel de funingine. Cam o oră şi jumătate mi-a luat să-l curăţ, pe din afară şi pe dinlăuntru, în fiecare colţişor, şi să-l fac să strălucească. Acum arată foarte bine, chiar luxos! E un birou mare şi confortabil, având un sertar central, alte trei în partea dreaptă, iar în partea stângă fiind înzestrat cu un mecanism pentru maşina de scris. La baza singurului dulap are o platformă de metal pe care stă maşina de scris. E suficient să tragi în afară platforma, că ea se ridică automat şi se aşază în poziţie de lucru. Totodată, uşa deschisă a dulapului capătă rolul de suport al platformei. Este, într'adevăr, minunat!

M'am dus la supermarket şi mi-am procurat hârtie adezivă şi, desigur, ceva alimente. În timp ce pe plită fierbea nişte varză gătită olteneşte, cu carne de porc, am aplicat hârtie adezivă pe dinlăuntrul tuturor sertarelor, apoi, una câte una, am ales şi sortat toate hârtiile, manuscrisele, dosarele şi uneltele mele de scris şi le-am aşezat în ordinea lor cea nouă.

Îmi spunea Arghezi odată că el a renunţat la intenţia de a deveni pictor doar pentru că ustensilele pentru o astfel de îndeletnicire sunt prea sofisticate: atelier anume luminat, pânze, pensule, vopsele etc. Un scriitor însă nu are nevoie decât de un creion, o bucată de hârtie şi, eventual, de o bancă în parc. Cred că mai târziu şi-a dat seama că un scriitor are nevoie, totuşi, de mai multe ustensile.

Făcând astăzi atâtea eforturi fizice, am transpirat şi a trebuit să mă schimb de mai multe ori.

La 6 după-amiază, varza mai avea încă să stea la fiert. Aşa că am plecat la „Centrul de aspiratoare" din vecinătate, unde văzusem aspiratoare noi şi vechi. L-am cumpărat pe cel mai ieftin, la numai 24 de dolari, cu toate piesele. Înainte de a părăsi Honolulu îl voi putea revinde la acelaşi Centru.

După o jumătate de oră m'am uitat în jurul meu şi m'am simţit pe deplin satisfăcut de tot ceea ce făcusem. Am socotit astfel că merit să beau ceva. Acest „ceva" îl aveam (rom hawaiian), după care am avut plăcerea să mă desfăt cu varză gătită olteneşte cu carne de porc, condimentată cu mărar, şi, desigur, mămăligă. În timp ce mâncam desertul (orez cu lapte, aromat cu scorţişoară), cu totul pe neaşteptate a sosit Mira. Era foarte grăbită, dar voia să merg cu ea şi să văd spectacolul *Dada*, jucat chiar de ea şi de studenţii ei în campusul situat de cealaltă parte a insulei. Nu mă simţeam în stare să mă duc, dar Mira a insistat. De abia a avut timp să-mi vadă biroul; de fapt ea nu l-a recunoscut ca fiind acelaşi cu cel pe care-l văzuserăm împreună în magazinul cu vechituri.

Spectacolul *Dada* de astă-seară – al doilea în una şi aceeaşi zi – a fost precedat de o cină în stil franţuzesc, la care au participat studenţii Mirei. Atmosferă de campus american: băieţi desculţi şi nebărbieriţi, în pantaloni scurţi, fete desculţe şi nepieptănate, tot în pantaloni. Câţiva cântau la chitară.

Spectatori, tot atât de numeroşi precum actorii. Spectacol scrântit, ca orice producţie dadaistă. Actorii, cu textele în mână, au citit câteva fragmente combinate din Tristan Tzara, Franz Kafka şi alţi autori de aceeaşi teapă, când pe rând, când simultan. „Costumele" erau, de fapt, nişte saci de boarfe şi gunoi (i-am spus Mirei că, în caz de trebuinţă, eu voi fi gata să „împrumut" câteva „costume" din propriile-mi provizii). Oricum, „costumul" Mirei părea a fi fost prea strâmt pentru ea şi, ca atare, a trebuit să-i facă două mari deschizături, una în faţă şi alta în spate.

La un moment dat, în timp ce actorii vorbeau, zbierau, răcneau şi mugeau toţi deodată, un căţel negru a sărit din braţele „mamei" sale

și a început să latre și să urle, adăugând spectacolului un rol foarte dadaist. Câteva minute mai târziu, când „starurile” țopăiau un dans nebunesc, cățelul s'a simțit de-a dreptul provocat, a făcut un nou salt și a înhățat primul picior care-i venise'n fața gurii. A fost un mare succes, și cred că el, cățelul, a fost cel mai bun actor din seara aceea, singurul care-și cunoștea rolul pe de rost și-și făcea intrarea la momentul potrivit. În cele din urmă, bravul actor a fost prins și ținut de a sa „mammy” și e probabil că acesta a fost motivul pentru care spectacolul și-a ratat un final culminant.

Vecinul meu de scaun m'a întrebat în șoaptă:

– Ați înțeles ceva?

– Oh, am răspuns, un spectacol dadaist nu e făcut să-l înțelegi, ci să-l admiri.

„Piesa” a fost urmată de trei filme dadaiste de scurt metraj, unul din ele destul de interesant, cel care, peste ani, avea să inspire una din piesele lui Beckett. Într'o pauză, Mira a ținut o prelegere de zece minute despre dadaism și suprarealism, într'o excelentă franceză și la un elegant nivel academic. De altfel, franceza era obligatorie atât pentru conversații, cât și pentru spectacol, și mi-a trebuit un oarecare efort în a-mi recăpăta ușurința de a vorbi pe măsură.

Mira l-a lăsat pe un student în fața locuinței sale, iar pe mine la poarta grădinii „mele”.

Am mers de-a dreptul în pat, dar n-am fost în stare să adorm repede. Așa că am scris primul vers dintr'o poezie pe care o purtam în mine de exact trei ani (inspirată de pădurile de eucalipt din Etiopia).

Miercuri, 13 ianuarie [1971]

Am început să lucrez la ora 9 dimineața și, în afara celor câtorva pauze de cafea, am continuat până la 4 după-amiază, când primul tablou din *S.Z.* era aproape terminat. Pare bun, mai dinamic decât cel din versiunea originală.

Piesa este acum altfel construită, nu în acte, ci în tablouri. Mai multă libertate de mișcare, mai multe șanse de a concentra acțiunea, o mai pregnantă semnificație în deschiderea și închiderea scenelor, mai multe posibilități de modelare a implicațiilor mitice.

Prânz la 5 după-amiază. Puțină odihnă. Seara, ce a rămas nescris din jurnalul de ieri. Scrisoare către Pat. Scurtă plimbare în grădină, apoi muzică. Aparatul meu de radio îmi este, într'adevăr, un bun prieten.

Mira n'a venit astăzi!

Joi, 14 ianuarie [1971]

Primul tablou este acum revizuit. Am introdus câteva îmbunătățiri (finale). Apoi am început pe cel de al doilea și am scris trei pagini. O problemă în a conecta două scene (Bogdan întorcându-se de la vânătoare, apariția Mușatei). Cumpănă între a ucide sau nu cerbul. În cele din urmă am găsit cea mai bună soluție și am schițat trecerea.

Poștă bogată astăzi! Primit hârtie indigo și două scrisori de la Pat, trei plicuri mari și unul mai mic cu corespondența sosită între timp la Detroit. Nu mai puțin de 31 de scrisori și cărți poștale de la diferiți prieteni. La urmă, o scrisoare de la dr. Begu și una de la Agapiescu. Un mesaj de Anul Nou de la Nichita Stănescu, un altul de la Victoria Dinu. O felicitare de Crăciun de la Mitică și familia lui!

Părintele Iorgu Ionescu, fost camarad de pușcărie la Aiud, este aproape orb, surd și astmatic, și cere ajutor.

O scrisoare de la profesorul Ion Mărgineanu, cu câteva ştiri despre Eugenia Mureșan. După ce a divorțat de părintele Florea Mureșan, s'a măritat cu profesorul D.D. Roșca. Cununia le-a fost oficiată de însuși preotul Florea Mureșan, primul soț al miresei. Se presupune că, prin aceasta, el a vrut să arate că totul s'a făcut cu învoirea lui, dar situația îi deconcertează pe mulți. După câțiva furtunoși ani de căsnicie, ea a divorțat din nou și trăiește acum în Cluj, având o pensie alimentară de la D.D. Roșca. Părintele Florea Mureșan a intrat într'o mânăstire, unde a murit. Sărmană lume! Casa lor a fost locul unde l-am întâlnit pentru prima oară pe Lucian Blaga (care ținea la Eugenia Mureșan, o femeie foarte frumoasă și inteligentă), unde l-am întâlnit pe dramaturgul Ion Luca, unde am participat, de atâtea ori, la ședințele cenaclului literar al lui Victor Papilian. Chiar actualul critic D. Micu pretinde a mă fi întâlnit în casa Mureșenilor. Părintele Mureșan, în pofida excentricităților sale, a fost realmente un om minunat.

Profesorul Mărgineanu, și el fost camarad de pușcărie la Aiud, este acum bolnav.

Azi a plouat cu găleata, atât de greu încât apa a trecut prin acoperiș și prin tavan, mi-a pătruns în cameră și m'a obligat să mut patul. Dar mi-a plăcut, amintindu-mi de vremuri trecute.

Astă-seară n'am lucrat nimic. O scurtă scrisoare către Pat, apoi o lungă plimbare prin grădină.

În revista *Time*, un interesant articol despre viața din închisorile americane, care pare a fi cu mult altfel decât mi-am închipuit-o.

Îmi calculez impozitul pe venit, pe care va trebui să-l achit mâine.

Oare ce s'a întâmplat? Mira n'a venit nici astăzi!

Vineri, 15 ianuarie [1971]

Mi-am irosit toată dimineața în *downtown*, de colo până colo, în căutarea unui oficiu unde să completez formularele necesare pentru plata impozitului pe venit. I-am dat cezarului ceea ce-i aparține cezarului (Dumnezeu mai poate aștepta, El având timp, dar guvernul e întotdeauna grăbit). Ultima rată pentru 1970 este de numai 340,73 dolari, un total de 700,43 pentru un venit brut de 5.075,13 dolari.

Singura companie de autobuze din Honolulu se află în grevă de peste două săptămâni (și se pare că va mai dura câteva luni), așa că va trebui să merg pe jos. Sunt însă norocos: ploaia a început la câteva secunde după ce am ajuns acasă.

Puțin lucru după-amiază. Unei scrisori de la Alexe i-am răspuns imediat. De asemenea, i-am scris Episcopului.

Mira a venit la 3 și jumătate și a rămas până la 7. Veste mare: *Anthology of the Latin-American Literature* de Ștefan Baciu va fi publicată de New York State University. Știrea i-a venit astăzi, prin telefon, de la New York. Mira mi-a înșirat întreaga poveste a proiectului ei de a publica (poate la Paris) *L'Apocalypse* a lui Paul Claudel, ilustrată de Jean Charlot. Altă veste: Domnișoara Marie-France Ionesco, fiica lui Eugène Ionesco, care predă acum limba franceză la New York State University, va fi în Honolulu marțea viitoare, pentru zece zile, ca musafir al Mirei. Gazda e deja în febra pregătirii unui program special, care va include câteva întâlniri „senzaționale" la Universitate. Dar cu luare-aminte mă informa (doar printre altele, ca un fel de *à-propos*) că Marie-France s'a îndrăgostit, acum vreo trei ani, de criticul român Matei Călinescu, care trăiește și e căsătorit în București și pe care ea îl întâlnise la Paris pentru scurtă vreme.

După plecarea Mirei l-am sunat pe Ștefan și l-am felicitat pentru vestea cea mare. Era, într'adevăr, fericit (Antologia lui are 1.200 de pagini în manuscris și i-a luat doi ani de muncă).

Citesc cartea lui Mircea Eliade *Le Prince Dragoș et la „chasse rituelle"*. Nu sunt de acord cu unele din punctele sale de vedere. Dar nu sunt interesat de tezele acestea. Interpretarea pe care eu o dau mitului e complet diferită.

Târziu în noapte, pe la ora 2, am adăugat două pagini în tabloul al doilea.

Sâmbătă, 16 ianuarie [1971]

Toată dimineața, ploaie torențială. Pe insulă, câteva locuri inundate. Temperatura, 76 de grade. Umiditatea, 97%.

Am scris un articol nou pentru „Noi”, despre propria mea experiență în mitul „animalului-călăuză”. Cred că am făcut o treabă bună. I-am scris părintelui Felix să-mi dea câteva date despre ceea ce el mi-a povestit că s’a întâmplat la Pipirig. Vreau să scriu un articol despre sursele mitului Meșterului Manole, pe care le-am folosit în piesa mea.

Deoarece nu am dormit suficient, m’am simțit puțin obosit, dar nu mi-am îngăduit odihnă.

Poștașul mi-a adus două scrisori de la Pat și un alt plic mare cu corespondență personală. Mi-a făcut mare plăcere să citesc câteva scrisori.

A plouat fără întrerupere până la 5 după-amiază. Articolul e acum revizuit. Cumpărături în supermarket și o bună aprovizionare cu de-ale gurii. Poate că mâine îmi voi găti o ciorbă de perișoare.

Seară liniștită. Am făcut o lungă plimbare, de o oră, după care, revenit acasă, am împins tabloul doi până la scena finală. Cred că acum e mulțumitor. Dar mai bine voi vedea mâine, când îl voi termina și șlefui.

O nouă (și excelentă) idee pentru ultima versiune a *Mioriței* : Miorița-năzdrăvana dispare în timp ce Miorița-fecioara apare, și viceversa. Un contrapunct care-i va conferi piesei un plus de dramatism și semnificație.

Luni, 18 ianuarie [1971]

Vremea e acum mult mai frumoasă. Fără ploaie. Cer noros, dar sec.

Lucru la poem.

Revăd și bat la mașină „Urma lupului”, pentru „Noi”.

Poștă nouă din România. Scrisori de la Nicolae Goga, Adrian Marino, Mona Ionescu. Rodica Mihăilescu mă roagă să-i sugerez un pseudonim literar (ea alesese Rodica Arin). Vecinătatea a doi aa nu sună bine. Îndată îmi vine în minte Rodica Vălimar. E’n regulă. Voi fi nașul Rodicăi! Se bucură. Premiera piesei sale (care?) va avea loc anul acesta, cartea ei de teatru e pe cale de a fi publicată.

Toată seara am lucrat la tabloul doi din *Steaua Zimbrului*. L-am isprăvit puțin după miezul nopții.

Marți, 19 ianuarie [1971]

Azi-noapte mă căzneam să adorm, când în minte mi-a venit un nou poem. Am sărit din pat și am schițat câteva versuri.

Azi am răspuns la șase scrisori.

La noul poem am adăugat câteva versuri.

Acum două zile, pentru prima oară în viața mea, eram tentat să cumpăr o bucată de somon sărat. Mira îmi dăduse o rețetă și am încercat-o azi. Buun!

Oh, Marie-France va să sosească astăzi. Potrivit invitației din partea soților Baciu, diseară voi fi la ei, să-i adresez un salut. Simpla prezență a unor femei ne aduce aminte că trebuie să avem mai multă grijă de noi. Așa că m'am tuns și mi-am călcat pantalonii.

Mira însă nu a venit să mă ia. Nu cunosc motivul, dar mai bine înțeleg acum de ce hippies sunt băieții cei mai de „succes" din lume.

Am început cel de al treilea tablou și am scris trei pagini.

Miercuri, 19 ianuarie [1971]

Dimineață frumoasă! Prima de acest fel pe durata a aproape trei săptămâni. Desigur, azi voi merge la plajă.

Timp de două ore am răspuns la scrisori și felicitări [de Crăciun]. Și încă mai am atâtea!

Pe la 11 a.m., doi neașteptați musafiri la ușă: două tinere misionare ale denominațiunii Mormonilor: domnișoara Standiford din Utah și domnișoara Tarawa din Noua Zeelandă. Treaba lor zilnică este aceea de a merge de la casă la casă, de la ușă la ușă, să informeze oamenii despre Biserica Mormonilor, să le dea cărți și pliante și, desigur, să încerce să-i convertească la *Cartea Mormonului*.

De la bun început le-am spus că eu sunt un foarte convins român ortodox și că nu le văd nici o șansă de a mă converti. Cu toate acestea, sunt dispus să stăm de vorbă.

O oră și jumătate de convorbire despre revelație, profeție, viața veșnică, societate, familie, căsătorie. Ajunși la acest punct, am fost informat că, la mormoni, soțul-tată este autoritatea indiscutabilă în familie; toți membrii, inclusiv soția, trebuie să i se supună necondiționat, deoarece, potrivit învățăturii lor, bărbatul este capul femeii sale. Nu am avut răspuns la întrebarea dacă femeile mormone sunt, în această privință, foarte fericite. Am adăugat că femeile ortodoxe române au aceeași învățătură, dar cu o minusculă corecție: într'adevăr, bărbatul este capul femeii, dar femeia este gâtul, care întoarce capul încotro vrea. Mi s'a părut că celor două tinere mormone le-a plăcut foarte mult „minuscula corecție" și că ele au de învățat câte ceva de la români.

După-amiaza mi-am petrecut-o pe plajă și am înotat cu plăcere în apele calde ale Pacificului, plăcere pe care mi-a oferit-o și un magnific apus de soare.

În drum spre casă, am zăbovit prin Ala Moana să aleg câteva ilustrate amuzante pentru Pat. E un copil mare și-mi imaginam reacțiile pe care

le va avea primind-o pe asta... și pe asta... și pe asta. Uneori, prin contaminare, și eu mă surprind a fi un astfel de copil; e atât de simplu ca un bărbat să devină ridicol! Dar, oricum, trebuie să ne păstrăm simțul umorului. Mă îndoiam că voi trimite vreodată astfel de ilustrate; totuși, le-am cumpărat!

Ajuns acasă, mi-am mutat patul la locul lui (îl mutasem în timpul ploii), am făcut curățenie în cameră, o baie, am îmbucat ceva și mi-am reînceput lucrul. Încă trei pagini la tabloul al treilea. Scenele Mușata-Moldovenii, Volodia-Ițcu sună bine. Pentru o mai bună logică și mai bune efecte dramatice, am restructurat aproape în întregime fostul Act 3.

Joi, 20 ianuarie [1971]

Aș dori ca programul meu zilnic să fie tot atât de liniștit cum a fost cel de astăzi. Fără probleme gospodărești, fără birouri și aspiratoare ce se cer cumpărate, fără slipuri de încercat! Cafeaua turcească e delicioasă, dar mă îndoiesc că provizia mea va fi îndestulătoare pentru încă cinci luni.

I-am scris surorii mele și am răspuns la câteva scrisori de la prieteni din România.

Am finisat noul poem în cea de a treia versiune și am meditat asupra celui următor.

Vremea a fost frumoasă astăzi, dar nu m'am îndemnat să merg la plajă, preferând să stau acasă și să mă bucur lucrând.

Probleme noi, de amănunt, în cel de al treilea tablou din *Steaua Zimbrului*. Am lucrat toată după-amiaza, precum și seara, urmărind cu grijă fiecare rând și încercând diferite modalități. După patru variante nereușite, pe ultima am isprăvit-o cu puțin înainte de miezul nopții. I-am adăugat astfel tabloului încă șase pagini, rămânând de scris scena finală.

Nici o veste de la Baci! Habar n'am de ceea ce s'o fi întâmplat, dar sunt încăpățânat și nu le voi da nici un telefon.

O lungă și încântătoare epistolă de la Pat a răscumpărat totul. Mulțumiri!

Vineri, 22 ianuarie [1971]

Alte câteva scrisori și-au căpătat răspuns în cursul dimineții.

Cred că noua mea poezie ar putea fi intitulată „Slavă". Am bătut-o la mașină, am citit-o încă o dată, pare bună.

Zi de gătit: varză cu carne de porc. Destul pentru trei prânzuri.

După masă m'am bucurat de plajă și înot. Nu prea multă lume pe plaja Ala Moana: câteva perechi ici și colo, un grup de hippies – patru băieți și două fete –, așezați în cerc și fumând marijuana, trecându-și „iarba" de la unul la altul.

Abătut din drum în Centrul Ala Moana, m'am întors cu o poruncă de la Regina mea. Am fost bucuros s'o fac.

Nu cine știe ce progres la tabloul al treilea. Noi îndoieli mă frământă, încă nu știu cum să depășesc unele dificultăți. În schimb, am scris o nouă poezie, „Străinătate" (cum oare ai tâlcui sentimentul de a fi departe de țara ta?).

Am schițat și primele versuri din cea de a treia.

Sâmbătă, 23 ianuarie [1971]

După patru zile de absență, Mira a venit astăzi. Era încurcată dacă trebuie sau nu să-mi spună adevărul: Marie-France Ionesco nu vrea să mă vadă, deoarece, potrivit a ceea ce știe ea de la unele persoane din „exil", eu sunt un om „periculos".

Nu m'am simțit deloc afectat de veste. Atâta vreme cât Bacii (amândoi) nu sunt supărați pe mine, nu am nici un motiv să fiu supărat. În cel mai rău caz, încă o dată realizez cât de puțin liberi sunt unii oameni în lumea liberă. Asta-i tot.

Apoi Mira mi-a istorisit strania poveste a lui Jacques Lusseyrand, născut în Franța. La vârsta de opt ani, în timp ce se juca cu alți copii, aceștia l-au orbit înfigându-i în ochi ochelarii sparți. Deși nevăzător, el a reușit să devină un om de înaltă ținută intelectuală și, în timpul celui de al doilea război mondial, a fost pe de-a'ntregul implicat în Rezistența franceză împotriva naziștilor. Mira l-a întâlnit în 1966 la Universitatea Midburry, unde el era *visiting professor* și preda cursuri despre teatrul francez. El a fost cel care a sfătuit-o pe Mira, care-și pregătea doctoratul, să-și aleagă drept subiect al tezei „Sentimentul morții în teatrul lui Eugène Ionesco". Asta după ce ea prezentase o disertație despre influențele românești (Caragiale, Urmuz, Ciprian) în piesele lui Ionesco. Au devenit prieteni.

În acest timp, Lusseyrand era căsătorit a doua oară. Soția sa era o persoană foarte plăcută, ajutându-l și asistându-l în tot ceea ce făcea el, îndeosebi prin lungi lecturi din diferite cărți și opere scrise.

La un moment dat, s'a îndrăgostit subit de una din fostele lui studente, o americancă cu 25 de ani mai tânără decât el. Așa că a divorțat de soția sa și s'a însurat cu Maria, ai cărei părinți – foarte bogați – s'au supărat și au dezmoștenit-o.

Săraci și fericiți, au plecat în Spania (sau Portugalia?), unde pretindeau că se află „în extaz”, și doar Mira a fost aceea care i-a împiedicat să plece în Brazilia. Au plecat în Franța.

În vremea studiilor, Mira i-a întâlnit în Paris, unde i l-a prezentat pe Lusseyrand lui Jacques Borel, romancierul francez care, ceva mai târziu, avea să fie *visiting professor* la Universitatea din Honolulu.

Mira – și în special Jacques Borel – au stăruit pe lângă oficialii Universității să-l cheme pe Lusseyrand aici ca *visiting professor*, ceea ce s'a și făcut. Soții Lusseyrand au venit în Honolulu, în timp ce Mira era încă la Paris, au beneficiat la început de locuința ei și au intrat în Universitate. Între timp, Maria fusese iertată de părinții ei și s'a pomenit cu o impresionantă sumă de bani.

În ultimul timp, însă, relațiile dintre soții Lusseyrand și Mira s'au schimbat radical. Nu numai că prietenia lor s'a răcit, dar au întrerupt până și elementara comunicare dintre ei. Acum Mira îl deplânge pe el și o critică aspru pe Maria. În funcție de aceste explicații confuze ale Mirei, mi se pare că motivele sunt două: o rivalitate progresivă între Mira Baciu și Jacques Lusseyrand, cauzată de preferințele studenților (Mira pretinde că *ea* este preferată) și, pe de altă parte, iritația crescândă a Mirei împotriva „controlului integral” pe care Maria îl exercită asupra soțului ei. Mira spune că Lusseyrand este din ce în ce mai sleit (are 46 de ani) și că în el nu mai e nimic din strălucitorul profesor și scriitor orb de altădată. Mira pretinde că „această femeie l-a distrus”.

I-am spus că, după părerea mea, nu Lusseyrand s'a schimbat, ci părerea ei despre el. Acum câțiva ani era fascinată de acest straniu „profesor” orb care preda la Universitate, într'o perfectă și elegantă franceză, ce?: drama – o artă vizuală. Acum el nu mai e „profesor”, ci „coleg”, un coleg care, eventual, poate deveni „rival”.

Ea mi-a respins interpretarea, susținând sus și tare că Lusseyrand este un om distrus și că „pentru mine nu mai există!”. Cu toate acestea, într'un anume fel, nu a tăgăduit că e bucuroasă: în această dimineață, după o lungă perioadă de tăcere, a primit primul telefon de la Jacques Lusseyrand!

În această după-amiază am rescris „Străinătate”, fiecare strofă având acum două versuri în loc de trei.

N'am nici o poftă să continui tabloul trei! Am făcut o plimbare lungă, de patru ore, în Waikiki, de-a lungul avenidei Kalakaua, care nu mai seamănă cu cea de acum patru ani: e populată cu hoteluri noi și invadată de hippies.

Întors acasă, n'am putut să adorm decât spre ora 4 dimineața. Am scris „Aquaforte” pentru „Noi” și am citit din Alecsandri.

Duminică, 24 ianuarie [1971]

Trezit la ora 11, am lipsit iarăşi de la biserică.

De altfel, nu am sentimentul vinovăţiei. Mergând la o biserică neortodoxă, îmi dau seama că în sufletul meu lucrează mai mult curiozitatea decât evlavia. Aşa că mi-am făcut rugăciunile acasă, ceea ce pare a fi lucrul cel mai bun în astfel de circumstanţe.

Azi nu am ieşit. Am bătut la maşină „Aquaforte" şi am scris „Pagini de jurnal", pentru „Noi", despre moartea lui Streinu şi Comarnescu, după nişte notiţe pe care le am cu mine. Text revizuit, scurtat şi dactilografiat.

Am schiţat o genealogie completă a teribilei Pele, zeiţa hawaiiană a focului. Cred că următoarea legendă e pe cale de a fi scrisă în curând.

Lucrând până la ora 3 dimineaţa, am realcătuit întregul tablou al treilea din *S.Z.*, reaşezând câteva scene. O idee nouă şi bună: să intensific dramatismul momentului când steaua zimbrului piere, Dorna devenind nebună şi păstrând-o astfel în scenele următoare. Acum trebuie să revizuiesc scena hotărârii pentru luptă a lui Bogdan; Dorna se va întretăia cu această hotărâre într'un mod mai tragic. Găselniţa mi se pare excelentă. În unele situaţii, tragicul e mai bine exprimat prin râsuri nebune decât prin lacrimi sincere.

Luni, 25 ianuarie [1971]

Cu exact nouă ani în urmă, după paisprezece luni de lucru mental zilnic, terminam *Steaua Zimbrului* într'o celulă din Aiud. Iar acum încă mai lucrez la ea, în Hawaii. Ce straniu poate fi destinul unui om! Şi al unei piese!

A sosit poşta. O veste mare: Alexe are mult-aşteptata viză permanentă pentru Statele Unite. Bravo lui! Eu pot fi acum de zece ori mai liniştit, de vreme ce el se poate ocupa mai mult de *Credinţa.* – Două scrisori de la Pat, câteva din România şi Franţa (Ionel Jianu), două reviste literare. Aflu că Dan Zamfirescu şi-a publicat de curând cartea despre *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie.* Virgil Cândea scrie o caldă pledoarie despre ea. Asta mă încântă. Întotdeauna am crezut, mai degrabă prin intuiţie decât prin documente, că epoca lui Neagoe a fost un pinten al Renaşterii în Evul Mediu românesc, ceea ce am încercat să fie evident în *Meşterul Manole.*

Am găsit o poveste minunată în legendele hawaiiene. Restructurată şi amplificată, poate fi una din cele mai bune în cartea mea.

La ora 3 dimineaţa (26 ianuarie) am isprăvit (în fine!) tabloul al treilea din *Steaua Zimbrului*.

Marţi, 26 ianuarie [1971]

M'am sculat la ora 11 dimineaţa.

Cumpărături în supermarket. Am gătit ceva pentru prânz.

După masă mi-am cărat în grădină măsuţa portabilă şi am petrecut acolo trei ceasuri, bucurându-mă de aerul proaspăt şi recitind vechiul act al treilea din *S.Z.*, cugetând la tabloul următor şi chiar scriind prima scenă.

O scrisoare, prin poşta rapidă, de la părintele Felix, îmi aduce câteva din datele cerute asupra a ceea ce s'a petrecut la Pipirig în 1945-1947 şi 1954 cu ţiganii care şi-au cerut înapoi portretele făcute de pictori, ca fiind „umbrele" lor. Aceste date îmi trebuiau pentru o mai bogată documentare a tezei mele din *Meşterul Manole*.

Miezul nopţii. Tabloul al patrulea e gata.

Necaz în bucătărie... Cumpărasem o pungă de fasole şi, cunoscând câte ceva despre cum se găteşte o mâncare delicioasă, am pus boabele de fasole într'o cratiţă – cam două treimi din ea –, am umplut-o cu apă şi am lăsat-o să stea aşa peste noapte. Acum, după numai două ore, găsesc cratiţa plină de fasole! Pare a fi experienţa pe care am avut-o cu ani în urmă, când am gătit orez pentru prima dată în viaţa mea... Aşa că am pus jumătate din boabe într'o altă cratiţă şi le-am umplut pe amândouă cu apă...

O oră mai târziu. După ce am schiţat un plan pentru tabloul al patrulea, constat că amândouă cratiţele sunt pline ochi cu boabe de fasole! Vai de mine, dacă le gătesc pe toate, voi mânca fasole toată săptămâna, de trei ori pe zi!

Miercuri, 27 ianuarie [1971]

Iarăşi n'am putut dormi azi-noapte şi m'am tot învârtit în pat până pe la 5 dimineaţa, când mi-a venit somnul. Poate că din pricina creierului, mult prea frământat de gânduri asupra actualei situaţii a teatrului românesc: criticii oficiali au operat un divorţ al dramaturgilor şi spectatorilor faţă de scenă. Atât de des schimbându-şi criteriile şi adoptând acum, dintr'odată, un punct de vedere „modern", i-au făcut pe autorii dramatici să scrie piese împotriva naturii lor literare, în timp ce publicului spectator i-a inculcat un fel de complex de inferioritate: oamenii nu se simt atraşi de o piesă „modernă", dar merg s'o vadă doar din teama de a nu fi socotiţi „înapoiaţi". În consecinţă, şi autorii, şi spectatorii acţionează împotriva a ceea ce simt... În acest timp doream să scriu un articol şi apoi să dorm. Şi iată că n'am făcut nici una, nici alta.

Așa că m'am sculat la ora 11, am gătit „fasole" (exact a treia parte din cantitatea muiată azi-noapte), am mâncat... excelent (adăugasem câteva bucățele de slănină afumată și ceva ingrediente – pătrunjel și mărar). Totul a fost gata la 4 după-amiază.

Cinci ore mi-a luat scrierea a două pagini și jumătate din *Povestea lui Kamapua – Legendele Hawaiiului* –, dar îmi place cum am scris până acum. Trebuie să continui.

La nouă și jumătate seara sunt foarte ispitit să merg la culcare.

Miezul nopții. Am citit ultimul număr din *Contemporanul* și am găsit o cronică asupra piesei lui William Gibson *The Miracle Worker*, a cărei premieră a fost jucată recent în București. Cronicarul e reticent și critic față de piesă – catalogând-o drept „melodramă" –, dar îmi dau seama că a avut un mare succes de public (divorțul dintre critici și publicul spectator!).

Am schițat o scrisoare către Gibson.

Am scris aproape trei pagini ale tabloului cinci din *S.Z.*

Noapte amenințată de furtună.

Joi, 28 ianuarie [1971]

La ora 2 noaptea am fost trezit de o ploaie grea. Apa a început să picure din nou, așa că mi-am mutat patul în mijlocul camerei, mi-am astupat urechile și am încercat să adorm.

Nu sunt convins că odihna mi-a fost foarte bună.

Zi ploioasă, aproape fără întrerupere. Între două ropote m'am repezit la telefonul public – la stația de benzină – și am sunat din nou la compania-proprietar să trimită un om să-mi repare acoperișul. Alte promisiuni!

I-am scris lui William Gibson o epistolă și am expediat-o.

Toată după-amiaza și toată seara am lucrat la cel de al cincilea tablou, schimbând scene și rescriind (din nou) jumătate din el. La 3 dimineața era, în sfârșit!, încheiat. Acum cred că e bun!

Vineri, 29 ianuarie [1971]

O lună de când am sosit în Hawaii și aproape trei săptămâni de lucru efectiv. Trei scurte interludii pe plajă. Adaptare parțială la noul stil de viață. Cinci tablouri la Steaua Zimbrului (45 pagini), 24 pagini de *Jurnal,* câteva pagini pentru „Noi", jumătate dintr'o *Legendă hawaiiană*, o mulțime de scrisori și cărți poștale, lecturi din diferite cărți. Cât

despre odihnă, nu prea multă, dar, la urma urmelor, mi-am propus o „vacanţă de lucru”.

Dintr’odată, vremea s’a schimbat în zi frumoasă, splendidă.

Am scris şi expediat 22 de cărţi poştale către toţi preoţii din eparhie.

Poşta mi-a adus o scrisoare de la Alexe. Veşti bune despre hârtie.

Hârtia a sosit ceva mai târziu prin poşta specială. Frumoasă înfăţişare, bună dispoziţie.

I-am scris lui Alexe, împărtăşindu-i impresiile asupra hârtiei.

Sâmbătă, 30 ianuarie [1971]

O nouă poştă specială. Un exemplar din *Limite* şi o scrisoare de la Alexe, scrisă în Windsor. O veste rea: tipografia e pe cale de faliment din cauza problemelor financiare. De acum, marea problemă va fi a noastră, aceea de a găsi o alta. Am însă mare încredere în Pat, în capacitatea ei practică. Marele meu regret: unde voi găsi un alt Larry?

Cele două tinere mormone au venit din nou, fără a părea grăbite să şi plece. Două ore de conversaţii neinteresante. Singurul lucru pe care l-am aflat este că „profetul” Joseph Smith a încercat să demonstreze că creştinismul nu e o religie „importată” şi că, în acest fel, el poate fi adoptat de băştinaşii americani (în special indieni) care-i urăsc pe albi. Cele două „surori misionare”, însă, nu au fost de acord cu părerile mele.

O altă scrisoare către Alexe.

Azi nu mă simt bine. Poate că am contractat o mică răceală. N’am poftă de lucru.

Bucuros că am primit două cărţi de – şi de la – criticul Dumitru Micu: *Estetica lui Lucian Blaga* şi *Lirica lui Lucian Blaga*, cu dedicaţii măgulitoare. Două luni întregi le-a trebuit până să ajungă la mine, străbătând două continente şi aproape două oceane. Îi voi scrie, cu mulţumiri.

Am gătit mâncare de pui pentru trei zile. O stare de oboseală mă face incapabil să mă concentrez şi să lucrez.

Târziu în noapte, lectură din Cantemir.

Am dactilografiat patru pagini din *S.Z.* pentru „Noi”.

Duminică, 31 ianuarie [1971]

Încă nu mă simt bine.

Cer noros, mohorât. Azi mă simt atât de singur! Prefer însă să stau acasă şi să-mi degust singurătatea.

O scrisoare lui Dumitru Micu.

O nouă poezie mi-a venit năprasnic în minte: „Perspective”. Am scris-o în cinci ore. La 5 după-amiază era gata. Este a patra poezie scrisă aici până acum (a treia însă e neterminată).

Am scris „Marginalii” și „În căutarea unei umbre” pentru „Noi”.

Trei pagini din al șaselea tablou din *S.Z.*

Luni, 1 februarie [1971]

Azi, o veste bună: o scrisoare de la Mitică. Cartea mea de poezii urmează să fie gata la începutul lui martie. De asemenea, *Steaua Zimbrului* ar trebui să fie în librării (ceea ce nu mă fericeşte, acum, când scriu o versiune mai bună).

O carte poștală din Paris: Caranica și Uscătescu. Cel de al doilea mi se adresează pentru prima oară cu „Iubite prieten Valeriu” și semnează „George”. Și două scrisori de la Pat.

Contemporanul aduce vestea că lui Zaharia Stancu i-a fost acordat Premiul Herder.

Scrisori către Mitică și Pat și continui să scriu la *S.Z.*

Marți, 2 februarie [1971]

Zi minunată! Însorită, strălucitoare, „hawaiiană”. După-amiază mi-a plăcut să stau trei ore pe plajă.

În rest, zi de curățenie și de spălat. M’am dus la spălătoria cu mașini automate și mi-am spălat tot ce era murdar: albituri de corp, prosoape, cearceafuri și cuvertura (aceasta din urmă fiind pătată de apa căzută din tavan).

Am isprăvit cel de al șaselea tablou și am început un articol pentru *Credința.*

M’am culcat la miezul nopții și am reușit să adorm pe la 1.

Miercuri, 3 februarie [1971]

În timpul dimineții mi-am luat de la laborator fotografiile făcute de mine și am trimis câteva, însoțite de scrisori, lui Mitică, Sandu, Begu, Pâslaru. Am trimis scrisori către Agapiescu (în Elveția), Victoria Dinu, Bodnaru etc.

Azi, o foarte interesantă și mișcătoare epistolă de la un oarecare Romulus Zaharia, din București. De-a lungul ultimilor cinci ani a scris

un roman de 500 de pagini despre greva academică a studenţilor din Universitatea clujeană în 1946, condusă de mine. Aşadar eu sunt principalul erou al cărţii! Manuscrisul a atras interesul Editurii Eminescu. Zaharia vede mişcarea de la Cluj ca fiind „departe de ceea ce ştiţi a fi fost din perspectiva oficială". „Generaţia 1946 trebuie reabilitată." „Mişcarea de la Cluj a fost inspirată de un înalt patriotism pe durata unui pericol naţional, acela al revizioniştilor fascişti maghiari în preajma Conferinţei de Pace de la Paris."

Autorul era pe atunci elev de liceu, în vârstă de 16-17 ani, locuind în Cluj împreună cu mama sa – nu departe de căminul „Avram Iancu", aşadar, în măsura în care era posibil, martor ocular al evenimentelor.

Mă roagă să-l ajut trimiţându-i unele date despre „dimensiunea reală a vizionarismului Dv.".

Faptul cel mai impresionant este acela că această generaţie (Zaharia trebuie că are acum 40 de ani) simte că în această epocă are un mesaj special, responsabilitatea de a repara ceea ce „revoluţia" a făcut rău. Ce să mai vorbesc de curaj!

Al şaptelea tablou pare a fi cel mai dificil.

Mira a venit – după câte zile? – şi mi-a reproşat că în ultimul timp nu i-am dat nici un telefon. A fost bolnavă. Convorbire despre ultimele evenimente din Universitate.

Joi, 4 februarie [1971]

Mi-a luat toată dimineaţa să rescriu şi să termin articolul pentru *Credinţa*. L-am dactilografiat şi i l-am trimis lui Alexe.

Astăzi soarele a fost cald pe plajă. Am început să mă bronzez. În treacăt fie spus, tare îmi plac duşurile pe care le fac după două sau trei ore de plajă. Duşurile reci sunt pe ţărm; apă de înaltă presiune, un adevărat şi plăcut masaj. Mă simt împrospătat, relaxat, gata să reîncep lucrul.

Bag de seamă că respiraţia îmi devine mult, mult mai uşoară în fiecare zi când fac plajă şi înot. Nu mai şuieră, aerul pătrunde până în fundul plămânilor. Îmi e mult mai bine. Sper să continue.

Mira a venit din nou la 8 seara. Discuţii în contradictoriu despre Ionesco, Beckett şi Breton. I-am dat să citească câteva poezii de Ana Blandiana în *România literară*. În timp ce citea, faţa îi trăda ceva neplăcut. Evident, e invidioasă pe Blandiana.

Lucru la tabloul al şaptelea până la 3.30 dimineaţa, dar fără să reuşesc să-l termin. E realmente dificil, trebuie să mă lupt cu fiece mişcare.

Vineri, 5 februarie [1971]

Minunată dimineață!

La mulți ani, Pat! Îți doresc tot ce e mai bun pe lume!

Am continuat să lucrez la *Steaua Zimbrului*.

În sfârșit, în sfârșit... meșterul a venit și mi-a reparat acoperișul!!! Acum trebuie să spăl perdelele. De acum nu vor mai fi pătate de apa murdară picurată din tavan. (Aseară, Mira a observat câteva pete întunecate pe tavan. – Trebuie că are ceva găuri în el, a exclamat ea. – O, nu, am răspuns eu surâzând rece, sunt câțiva bureți noi. Și, într'adevăr, erau.)

Am curățit tavanul, apoi am plecat la plajă.

O mică aventură dureroasă. Dincolo de țărm, la o distanță de aproximativ o jumătate de milă, se află niște stânci deasupra suprafeței oceanului. Mi-am pus în gând să înot până la ele și înapoi. Și am făcut-o. Dar, ajungând și atingând partea lor de sub apă, cea din față, am simțit pe trup niște dureri ascuțite și usturătoare. M'am cățărat deasupra. Brațul drept îmi sângera. Pe piciorul drept se aflau o mulțime de zgârieturi, tot așa pe braț și pe ambele palme. Suprafața stâncilor era atât de aspră încât părea a fi fost făcută din milioane de lamele minuscule. M'am spălat de sânge, m'am aruncat în apă și am înotat îndărăt.

Ajuns acasă, mi-am tratat zgârieturile cu alcool.

Am continuat să lucrez la cel de al șaptelea tablou. În sfârșit, pe la miezul nopții l-am terminat. După încă o lectură atentă, se pare că e bun!

Sâmbătă, 6 februarie [1971]

Am început tabloul al optulea din *Steaua Zimbrului*, dar după două pagini m'am oprit și m'am apucat să lucrez din greu pentru „Noi". Așa că am scris o versiune scurtă a unei legende hawaiiene („Cum începe o iubire"), am revizuit-o și dactilografiat-o.

Astăzi, fără plajă. Legenda m'a ținut ocupat, n'am vrut să-mi irosesc timpul. Mă tem să nu fie prea târziu; e ultima șansă de a mai tipări un număr din „Noi" la Chene.

Mira a venit la șapte și m'a luat într'un raid pe muntele Pali. Pare deprimată, având sentimente stranii despre viața ei de familie.

Întors acasă, am început articolul principal pentru „Noi" (și ultimul!).

Duminică, 7 februarie [1971]

M'am sculat la 8.30. Am asistat la slujbă în Prima Biserică Chineză a lui Hristos. E Duminica Tineretului și toată slujba a fost oficiată de adolescenți, băieți și fete, chiar ca pastori. Ciudat!

Editorialul din „Noi” mi-a luat toată după-amiaza şi toată seara. L-am isprăvit la miezul nopţii. Încet şi cu grijă, am revizuit întregul cuprins. La ora 2.30 dimineaţa (luni) m’am dus la cutia poştală şi am aruncat plicul. Desigur, o scrisoare către Larry.

Între timp am scris o nouă poezie (*Bunavestire*).

Luni, 8 februarie [1971]

O scrisoare de la Alexe însoţeşte cartea de poezii a Aureliei Diaconu. Cartea am citit-o pe plajă şi am impresia că alte poezii ale ei, pe care le-am cunoscut înainte, erau mai bune. Vestea cea bună este aceea că Alexe a fost primit în serviciul Catedralei Sfânta Treime.

Înainte de a primi poşta i-am scris lui Alexe (trimiţându-i schiţa după care va pagina „Noi”) şi Patriciei, de la care am primit o epistolă imediat după ce îi expediasem pe a mea.

De la 6 (dimineaţa) la 10.30 (seara) am lucrat la cel de al optulea tablou şi l-am isprăvit. Mă simţeam foarte obosit, dar nu în stare să dorm. Aşa că am luat o tabletă de Sominex, pentru prima oară în viaţa mea când folosesc un astfel de ajutor pentru a adormi.

Marţi, 9 februarie [1971]

E greu să-mi dau seama până unde a lucrat Sominex, dar, oricum, am adormit pe la 1 dimineaţa şi m-am trezit la 7.30, simţindu-mă odihnit.

M’am decis să-mi petrec dimineaţa pe plajă, ceea ce am şi făcut.

Nici un eveniment major, în afară de întoarcerea celor trei astronauţi americani din călătoria lor pe lună. Un astfel de eveniment devine din ce în ce mai obişnuit în zilele noastre.

Toată după-amiaza şi toată seara am lucrat la cel de al nouălea tablou; şi l-am isprăvit! Dar câteva fragmente din el erau deja revizuite şi publicate în „Noi”.

Între 9 şi 10 seara am urmărit eclipsa totală de lună, apoi am răspuns la câteva epistole şi am scris altele, apoi am luat din nou tablete de Sominex şi am adormit pe la 1 dimineaţa.

Miercuri, 10 februarie [1971]

Dimineaţa devreme am început ultimul tablou din *Steaua Zimbrului*.

Am citit câteva materiale noi despre *Legendele Hawaiiului*.

După-amiază pe plajă, citind *Contemporanul*.

Mira m'a invitat pentru vineri după-amiază să ascult o prelegere a lui Jacques Lusseyrand. Am promis. Am continuat să lucrez la al zecelea tablou. Am o dilemă: să-i schimb tonul general și să-l fac mai „elaborat" sau să-i păstrez caracterul „teatral", „strălucitor". Voi vedea.

Joi, 11 februarie [1971]

Timpul zilei de azi a fost în cea mai mare parte consacrat mai multor încercări nereușite de a schimba tonul general al celui de al zecelea tablou. Am scris câteva scene în două sau trei variante. Nu sunt mulțumit. Pare ceva artificial. O, și speram să-l termin astăzi!

M'am decis să nu mai folosesc Sominex sau vreun alt fel de pastile pentru dormit, indiferent când trebuie să mă dau somnului. Presupun că organismul meu știe mai bine când să mă culc și când să mă scol.

Vineri, 12 februarie [1971]

Alte încercări nereușite de a încheia tabloul al zecelea. Cred că va trebui să mă întorc la forma inițială, dar substanțial îmbunătățită în ceea ce privește expresia literară.

Mira a venit între orele 10 și 13, mai devreme decât îmi spusese, la vremea când începeam să mănânc. Am poftit-o să mănânce cu mine (omletă și salată), dar a refuzat. Am aflat (nu fără să mă amuz) că începuse o „dietă" de slăbire, așa că hrana ei e strict limitată. Până la urmă a acceptat două ouă fierte și o salată crudă.

La rugămintea mea, m'a dus cu mașina la biblioteca Universității, m'a prezentat directorului, mi-a dat spre folosință permisul ei, apoi m'a lăsat acolo (avea ore). O doamnă foarte amabilă m'a condus la secția hawaiiană a bibliotecii, unde am petrecut o oră și jumătate trecându-mi prin mână carte cu carte. Se află aici nu prea multe, în schimb foarte bune colecții de folclor hawaiian, povești vechi, mituri, obiceiuri. Am găsit aici marea colecție realizată de regele Kalakaua. În final am ales *Hawaiian Mythology* de Martha Beckwith, ediția a doua, 1970, 571 pagini, și am luat-o cu mine.

Am mers pe jos până la Moore Hall (o clădire nouă) și am ajuns cu zece minute înainte de a începe prelegerea. După câteva minute au sosit Jacques Lusseyrand și soția sa, iar Mira mi-a făcut prezentarea. Lusseyrand e un bărbat de 46 de ani, statură mijlocie, păr lung, pielea brunetă; arată bine. Cu excepția ochilor săi ficși, nimic nu-l arată a fi orb. Surâsul său are ceva din acela al lui Tzincoca.

După câteva minute Mira m'a prezentat unei doamne micuțe, doamna (sau domnișoara) Tuyet Ly, o vietnameză care se întâmplă să locuiască pe aceeași stradă King. E studenta Mirei și mi-a stat alături în timpul prelegerii.

Lusseyrand a vorbit despre „Poluarea sinelui" („Poluarea lui Eu" egal cu Ego-ul).

(În cuvântul ei introductiv, Mira mă prezentase public drept „un important scriitor român, ale cărui piese de teatru sunt jucate în România și care se află acum în Honolulu spre a scrie o carte despre vechile legende ale Hawaiiului".)

Câteva din ideile lui Lusseyrand:

– Nu doar pământul e în pericol de poluare, ci și ființa umană, și anume ego-ul.
– Generoasei oferte a altora îi preferăm puținul care e în putința noastră de a-l face.
– Ego-ul uman trebuie să facă față unui dublu război: al ideilor și al faptelor.
– Noua literatură (în special piesele lui Ionesco și ale lui Beckett) nu are un ego. Eroii lor nu au „ego", sau cel puțin sunt pe cale de a-l pierde. Nimic nu-i adus să înlocuiască o astfel de pierdere. Noile opere literare (din nou Ionesco!) nu au personaje, ființe umane, ci doar umbrele lor.
– Cea mai mare parte a conținutului nostru spiritual vine din afară (prin presă, radio, televiziune) și viața noastră lăuntrică devine din ce în ce mai goală.
– Ceea ce numim noi „ego" nu ne aparține; e rezultatul unui bombardament continuu de sunete și imagini care vin din afară; e o „intoxicare circulară a ego-ului". În acest fel, cea mai mare parte din ceea ce se petrece în noi e ceva împrumutat de la alții.
– Invazia crescândă a drogurilor amenință omenirea să piară în somn.

Prelegerea a durat o oră și a fost, într'adevăr, interesantă. Lusseyrand este un mare orator.

Din păcate, nu au fost prezenți decât vreo treizeci de spectatori. L-am felicitat pe Lusseyrand și am deschis cu el o discuție despre incapacitatea omului modern de a face o selecție în ceea ce vine din afară și se îndreaptă spre asimilare. Pericolul real nu este acest continuu bombardament de impresii și senzații, ci incapacitatea de a distinge între ceea ce ne ține „informați" și ceea ce se cere a fi „asimilat", încorporat în propriul nostru ego. El a fost de acord.

Mira m'a condus în cabinetul lui Ștefan Baciu. (Din resentiment, el nu a asistat la prelegerea lui Lusseyrand.) Cabinetul e foarte mic (deși

„modern”), în care el se simte nefericit. Am cinat împreună într'o „cafeteria”, după care Mira ne-a dus acasă la ei.

Am petrecut întreaga seară pe balconul lor înalt, urmărind apusul de soare, amurgul, stelele și, desigur, stând de vorbă. Ștefan era bine dispus și ne-a povestit o mulțime de întâmplări și amintiri. (Marele „mit” mondial a fost... Mitu Gogea – un bine-cunoscut uriaș român de acum vreo treizeci de ani, care nu a reușit să devină boxeur.)

Am făcut imprudența de a bea ceva mai mult gin (pentru prima oară în viața mea), așa că am devenit nițel „făcut”. Mira m'a dus acasă pe la 11 seara și am adormit imediat.

Sâmbătă, 13 februarie [1971]

Un Valeriu indispus, morocănos s'a ridicat din pat pe la ora 9.

M'am simțit realmente rău. Niciodată nu voi mai bea gin. Parc'ar fi o otravă pentru creier.

Cu excepția câtorva lecturi din și despre Ion Barbu, îmi consider ziua de azi ca fiind pierdută.

O singură consolare : Am dormit două ore după masă, iar la 1 noaptea m'am dus la culcare și am adormit fără nici un Sominex.

Duminică, 14 februarie [1971]

Bună dimineața !

Azi m'am simțit bine.

Mira a venit la 9.30 și m'a dus la biserica ortodoxă grecească, mult în afara orașului, în munți. Fără ea mi-ar fi fost imposibil să ajung acolo (autobuzele sunt încă în grevă, iar un taxi e foarte scump în Hawaii).

Am asistat amândoi la slujbă, oficiată de părintele Gigikos. A slujit mai mult în engleză, în timp ce corul dădea răspunsurile în greacă (un cor foarte plăcut, de opt persoane și orgă).

La sfârșit l-am întâlnit pe părintele Gigikos. M'am prezentat singur. Ca mulți alți epicopi și preoți greci, a fost drăguț, dar nu foarte prietenos (nu m'a invitat măcar, ca de obicei, să vin și să slujesc împreună cu el). În schimb, la cafeaua care-i urmează întotdeauna Liturghiei, credincioșii mi-au arătat multă prietenie, iar unul dintre ei, om în vârstă, mi-a dăruit un borcan cu „miere curată hawaiiană” din producția lui proprie.

Aici e micuța comunitate grecească din Hawaii, singura, cu doar treizeci de membri, *numai* ortodocși. Așadar, mi-am dat seama că rușii au mințit de mai multe ori când vorbeau despre „comunitățile rusești

din America Continentală și Hawaii”. În mod sigur, aici nu există nici o parohie rusească!

Altfel, la ora 4 dimineața (luni) am terminat (în sfârșit!) *Steaua Zimbrului*. Și sună bine!

Luni, 15 februarie [1971]

M’am ridicat din pat la 11 dimineața. Gândul că am terminat *Steaua Zimbrului* mă face să mă simt relaxat.

Toată ziua am dedicat-o curățeniei și spălatului. Am strâns tot ce era murdar – inclusiv toate perdelele – și le-am dus la *laundrette,* unde le-am spălat și uscat.

Mai mult timp mi-a luat călcatul perdelelor. Totul a fost gata la 10 seara. Simțeam în mine o oboseală fizică, dar nu încă în stare să dorm. Am făcut o baie, am citit în pat (Alexandru George, *Marele Alfa*, un foarte interesant studiu asupra lui Arghezi).

Marți, 16 februarie [1971]

În timpul dimineții am dactilografiat aproape zece pagini din *S.Z*. O fac foarte încet și grijuliu, nu doar pentru faptul că textul va merge sub ochii tipografilor, dar și în virtutea presupunerii că e unul *final*. Încă mai am de schimbat o seamă de cuvinte și de îmbunătățit unele versuri.

M’am gândit că e vremea să merg la plajă, ceea ce am și făcut, dar nu fără să trec mai întâi prin *downtown* și să-mi cumpăr un șezlong (făcut din aluminiu), pliant, ușor de purtat sub braț și foarte confortabil, mai ales pentru citit.

Înainte de a ajunge la plajă, cerul a devenit noros. N’are importanță! Soarele tropical lucrează și prin perdeaua de nori albi. Iar apa era, ca de obicei, caldă. Temperatura aerului, 81 grade Fahrenheit.

M’am gândit că e timpul să pun în lucru *Du-te vreme, vino vreme!* Primul act (tablou) este deja rescris de când l-am revizuit spre a fi tradus în engleză de Vera Berceanu și John Rodenback. Problema e cu cel de al doilea tablou. Mi se pare prea sărac (nu prea scurt, ci prea sărac în acțiune și, cel mai grav, în semnificație). Am sentimentul că trebuie inclus ceva mai mult, poate un simbol nou și mai expresiv. Oricum, trebuie să mă mai gândesc până ce voi avea totul limpede în minte.

Miercuri, 17 februarie [1971]

Am continuat să dactilografiez *Steaua Zimbrului*. Două ceasuri am pierdut uitându-mă la un cuvânt care se cerea înlocuit, și tot n'am găsit altul mai bun.

Între timp m'am apucat de gătit, dar carnea de vită nu era încă fiartă (în supă) când a venit timpul să merg la plajă. Așa că am lăsat-o baltă și am plecat la mare.

Timp de patru ore m'am bucurat de soare, de înot și de lectura câtorva povestiri.

Înapoi acasă, am continuat să-mi gătesc supa. Mira m'a găsit foarte ocupat în bucătărie și nu și-a ascuns încântarea. Mi-a spus că studenta ei Tuyet Ly vrea să mă vadă, și e probabil că va veni spre seară. N'a venit.

O scrisoare de la Mitică și Leni. Totul merge bine. *Geneze* e în corectură, *S.Z.* e în tipografie. Mitică și Grigore Băbuș încearcă să aranjeze o vitrină specială într'o librărie, de ziua mea, cu toate cărțile mele. Toți (inclusiv Alexe) se străduiesc să-mi facă o „surpriză"!...

O veste proastă: Doctorul Solomon, soțul Sibicăi, a murit, se pare că în urma unui atac de inimă (Sibica e fiica patriarhului). I-am trimis câteva rânduri de condoleanțe, apoi i-am făcut o lungă scrisoare lui Mitică, cu câteva instrucțiuni privitoare la aspectul tehnic al *Zimbrului* și la câteva ultime corecturi la *Geneze*.

Joi, 18 februarie [1971]

Dimineața devreme, la 9.30, Tuyet Ly a apărut pe neașteptate. Aseară era prea obosită. E o femeie (potrivit Mirei) în vârstă de 45 de ani, dar nu pare s'o aibă. Ea mi-a explicat (dar fără să-mi spună vârsta) că, de obicei, femeile asiatice arată mult sub vârsta lor reală. Am înțeles că e pe cale de a se mărita cu un coleg, tot student, un american în vârstă de 49 de ani. Singura piedică este aceea că el încă nu a divorțat de soția sa!

Am stat de vorbă cam vreo oră și a sorbit cu plăcere (pentru prima oară în viața ei) o ceașcă de cafea turcească. Interesată de gândirea și opera mea literară, mi-a cerut permisiunea de a mă mai vedea. Eu însă am sfătuit-o ca mai întâi să ceară permisiunea „logodnicului" sau, mai realist, „prietenului" ei.

Azi n'am avut o zi bună. Uneori mă încearcă senzația că am ceață pe creier, că gândurile nu-mi sunt limpezi. Nu am poftă de lucru, sunt puțin nervos, incapabil să mă concentrez. E un fel de apatie, atât în

suflet, cât şi în trup. Mai mult, n'aveam nici un chef să merg la plajă, cu toate că vremea era splendidă. De fapt, eu ştiu ce am, dar refuz să mă gândesc la asta, ca să nu-mi fie mai rău.

Exceptând câteva notiţe, n'am făcut nimic în timpul zilei, nici măcar n'am dormit.

Seara, însă, poşta specială mi-a adus colile din „Noi" şi o scrisoare de la Alexe. Mi-am dat seama că totul a mers atât de repede datorită lucrului pe care amândoi, Alexe şi Pat, l-au făcut în tipografie. Prieteni minunaţi ! Deodată am devenit un alt om, am început corecturile şi am lucrat toată seara. I-am scris lui Alexe.

I-am făcut o scrisoare şi profesorului Panaitescu-Perpessicius, membru (vechi) al Academiei Române, ca răspuns la un mişcător mesaj primit de la el asupra casetei „Noi". Am fost absolut încântat de un astfel de mesaj, cu atât mai mult cu cât nu l-am întâlnit niciodată pe Perpessicius, acest vechi critic şi istoric literar, care ne-a dăruit gigantica şi exhaustiva ediţie critică a poeziei lui Eminescu.

Vineri, 19 februarie [1971]

Dis-de-dimineaţă m'am dus în *downtown*, la oficiul poştal (sunt câteva autobuze care circulă acum în oraş) şi i-am expediat lui Alexe „Noi", împreună cu două mandate poştale pentru plata tiparului.

Întors acasă, continui dactilografierea la *S.Z.*

Am primit o scrisoare de la Episcop şi am expediat un răspuns.

După masă am stat acasă şi am găsit ceva interesant pentru cel de al doilea tablou din *D.V.* Mi i-am imaginat pe sfetnicii împărăteşti în grădina palatului biciuind cu cruzime trunchiul gigantic al unui stejar spre a-l face să-şi grăbească apariţia ghindei (nu e vremea ghindei, dar ei au poruncă de la împărat). Truda lor pare a da roade. Devansând ritmul timpului, pe crengile stejarului cresc acum roade gigantice (ghinde) de mărimea dovlecilor, care încep să cadă, ameninţându-i pe bătrânii sfetnici cu moartea. (Răzbunarea timpului ori de câte ori este silit, presat, împins să-şi altereze paşii normali. Totodată e implicată şi ideea de ecologie.)

Scena am gândit-o mai departe în timpul nopţii. Ideea pare bună, dar trebuie să plonjez în profunzime. Am schiţat deja un dialog.

Sâmbătă, 20 februarie [1971]

N'am schimbat ideea, ci configuraţia. Sfetnicii imperiali biciuiesc nu un stejar, ci pământul din care creşte un cireş. Pământul va deveni cald (e toamnă), cireşul va creşte şi va face roade. Dar, mai târziu, roadele vor

deveni nefiresc de gigantice și vor cădea amenințătoare, primejdioase. Mai mult, unele vor avea viermi. Viermii vor fi și ei gigantici, ca șerpii, și vor invada curtea imperială. Dezgust, alarmă, pericol... În final, viermii vor fi trimiși de către Juma'-de-Om să mănânce stârvul împăratului care murise în urma luptei sale cu Făt-Frumos.

Dactilografiez din *Steaua Zimbrului*.

Lecturi și notițe din *Mitologia hawaiiană*. Mircea Eliade are dreptate: miturile (poveștile cu zei) sunt crezute ca fiind „povești adevărate", spre deosebire de legendele „istorice", care sunt gândite ca „ficțiuni".

Astăzi, zi caldă, dar bântuită de vânt.

Seara m'am dus în *downtown* și i-am trimis patriarhului o telegramă pentru cea de a 70-a aniversare a nașterii sale.

Duminică, 21 februarie [1971]

Mira nu poate să mă ducă la biserica grecească. Pe de altă parte, îmi spune că Tuyet Ly, care-mi arătase bunăvoința de a mă duce ea la biserică, e bolnavă. Așa că am stat acasă (simțindu-mă puțin încețoșat) și am lucrat toată dimineața și după-amiaza, până ce al treilea tablou din *S.Z.* a fost complet revăzut și dactilografiat (21 pagini).

Am scris primele două pagini ale celui de al doilea tablou din *Du-te vreme*, pe noua idee dramatică.

Luni, 22 februarie [1971]

În ultimele zile am reușit să-mi educ somnul la parametri aproape normali, adică să mă culc pe la 2 dimineața și să mă scol la 8.

Toată ziua am dactilografiat *S.Z.* și am isprăvit tabloul cinci. Bucuros că am îmbunătățit câteva dialoguri.

Nu prea mult lucru efectiv la *Du-te vreme*... De stabilit câteva detalii ale noii construcții și puse în relație cu întregul.

Mira a venit la 5 după-amiază și mi-a oferit un raid în Waikiki și Kahala. Valurile mării sunt uriașe, ridicate de vânturile care au bântuit insula în ultimele 4-5 zile.

Înapoi acasă, lectură despre Blaga. Nu-i nici o îndoială că gândirea și scrierile acestui mare poet și filosof au fost puternic influențate de secta creștină minoră a bogomililor, singura erezie ivită din trupul Ortodoxiei. Dualitatea *bine-rău*, reconcilierea și cooperarea lor în crearea și cârmuirea lumii e realmente minoră și lipsită de seriozitate. Mai mult, dramatismul ei e sărac. Cu toate acestea, un erou în *Meșterul Manole* al lui Blaga se cheamă Bogumil, în relație directă cu erezia.

Marţi, 23 februarie [1971]

Între 9.30 dimineaţa şi 5 după-amiază – cu o scurtă pauză de prânz – am dactilografiat tabloul al şaselea din *S.Z.* Ca de obicei, am îmbunătăţit o seamă de texte.

Acum sunt din ce în ce mai neliniştit de publicarea *Stelei Zimbrului* în prima ei versiune. Aşa că i-am făcut o scrisoare editorului Liviu Călin, rugându-l – dacă e posibil – să stopeze lucrul în tipografie şi să introducă versiunea cea nouă. Asupra acestui subiect i-am scris şi lui Mitică. Dacă Mitică va avea un răspuns pozitiv, îmi va telegrafia să-i trimit manuscrisul.

Spre seară m'am simţit obosit, dar nu am acceptat să dorm, cu excepţia unui crâmpei de odihnă, întins pe pat. Câteva probleme importante nu pot fi rezolvate decât lucrând. Aşa că am reînceput tabloul doi din *D.V.* şi am scris trei pagini.

Dar m'am încălzit şi am scris încă două. Toate cele cinci pagini sunt absolut noi.

Azi am început să iau Robitusin, un sirop expectorant.

Miercuri, 24 februarie [1971]

Cartea mea de versuri va fi în librării luna viitoare. De obicei, autorii le trimit unor mari personalităţi culturale, în special criticilor literari, exemplare cu autografe şi dedicaţii. N'am făcut asta niciodată, dar cred că de data aceasta ar trebui s'o fac. Nefiind acolo şi, deci, neputând să scriu dedicaţii, mă gândesc să tipăresc aici câteva fişe de mărimea unei cărţi poştale, având numele autorului şi titlul cărţii, „omagiul autorului" şi data – martie 1971.

În cursul dimineţii am umblat pe la câteva tipografii până ce am dat de una care-mi poate face şaizeci de exemplare. Corectura va fi gata mâine.

Voi scrie, de mână, numele destinatarului, semnătura mea şi, eventual, un adaos de câteva cuvinte. Fişele vor fi trimise, toate, lui Mitică, iar el se va ocupa de ele după cum îi voi spune eu.

Toată după-amiaza şi o parte din seară am revăzut şi dactilografiat tabloul şapte din *S.Z.*

Mira a venit la 8.30 şi m'a ţinut cam o oră. Părea foarte obosită. În conversaţie, nimic interesant; doar flecăreală.

Am scris încă o pagină din *D.V.* şi am făcut „scurtăturile" între textul nou şi cel vechi.

M'am culcat la miezul nopţii. Şi am adormit în câteva minute!

Joi, 25 februarie [1971]

Ce dimineață minunată! Și afară, și înlăuntru! M'am sculat la 8, simțindu-mă atât de odihnit! Lumina soarelui invadase ferestrele, lumina zilei ciocănea'n geamuri, păsărelele mă chemau în arbori și crânguri. Cu greu am rezistat ispitei de a ieși, de a face o plimbare, de a merge la plajă. Dar am de lucru.

După ce mi-am luat obișnuita ceașcă de cafea turcească, am început să lucrez. Am revăzut și dactilografiat întregul tablou al optulea și șapte pagini din cel de al nouălea. Între timp am copt în cuptor o bucată mare de carne, cu sos de ulei, unt, lămâie, piper, ceapă, morcov, frunze de dafin și de cimbru. Delicioasă la gust, deși am scăpat cam multă sare. De acum am hrană pentru patru prânzuri.

M'am dus pe jos la tipografie și am dat OK pe corectură. Apoi, trei ore pe plajă. În timp ce ședeam întins pe nisipul cald, un băiețel de 18 luni, care se juca în preajmă, s'a apropiat de mine și mi-a surâs. În câteva clipe a devenit prietenos și m'am jucat cu el. Îl cheamă Matthew. Maică-sa, Helen Hawkins, s'a mirat văzând cât de repede găsise în mine un prieten – de obicei, el se ține departe de străini –, mi-a spus că sunt „un om încântător" și m'a invitat să-l întâlnesc pe soțul ei – psiholog în Waikiki – și să bem ceva. Eu însă nu i-am promis, și nu cred că o voi face. Atât cât mă pot eu pricepe, asta ar însemna o „complicație". Am acceptat, totuși, să fiu dus acasă cu mașina, iar ea m'a lăsat în apropiere, pe strada Pensacola.

Înapoi acasă, am găsit colile de indigo trimise de Pat. Prezența ei se face simțită, întotdeauna, exact la timpul potrivit!

Și o scrisoare de la un tânăr poet român, D. Țepeneag, aflat acum la Paris. Își dorește o bursă în Statele Unite și mă roagă să-l ajut...

Vineri, 26 februarie [1971]

Zi magnifică astăzi, dar nu-i chip să mă duc la plajă! Trebuie să lucrez, și am izbutit să dactilografiez întregul tabou al nouălea din *S.Z.*

După masă am mers de trei ori la tipografie până ce am lut fișele comandate.

Am dactilografiat o listă cu 54 critici și personalități culturale, care să-i fie trimisă lui Mitică.

Mira a venit spre seară. Jacques Borel va colabora cu ea la editarea unei cărți Claudel-Charlot. O va ajuta și Ionel Jianu. Tuyet Ly are probleme. Prietenul ei a părăsit-o, revenind la soție. Probleme, probleme...

Sâmbătă, 27 februarie [1971]

Toată ziua a fost consacrată dactilografierii *S.Z.* Tabloul ultim a fost gata la 7 seara. O piesă întreagă se află acum în spatele îngrijorărilor, și mă simt atât de ralaxat! Întru celebrarea acestui eveniment am cumpărat o cutie de bere! Dar de băut n'am putut bea decât o cană. Mi-am petrecut seara nefăcând nimic și ascultând muzică

Duminică, 28 februarie [1971]

Slujba din biserica ortodoxă grecească a fost într'adevăr frumoasă. Am fost însoțit de Mira și de maică-sa. Preotul nu se numește părintele Gigikos, ci părintele Demetrios N. Leon. A fost o confuzie. Am făcut cu el o înțelegere să pot face o slujbă la 18 martie.

După-amiază liniștită, acasă. Am scris dedicații pe 55 cartonașe *Geneze*, o scrisoare către Mitică, una adresată arhiepiscopului Iakovos, una către Florentia Bârdan, și m'am gândit la o posibilă piesă cu o clasă a unor foști elevi de liceu adunați în aceeași sală la aniversarea a 30 de ani de la absolvire și comportându-se ca niște adolescenți, ca unii ce poartă în subconștient vechiul lor stil de viață. Ar putea fi interesantă.

Luni, 1 martie [1971]

Greva autobuzelor s'a terminat. Am fost cu *bus*-ul în *downtown*, am expediat – recomandat – o scrisoare și cartonașele *Geneze* pentru Mitică, epistola, prin poșta rapidă, către arhiepiscopul Iakovos, mi-am plătit chiria pe martie.

Întors acasă, am lucrat fără întrerupere la *Du-te vreme*... (tabloul doi), refăcând cea mai mare parte din text, împingându-l spre tot mai multă profunzime.

Seara, cumplită durere de cap.

Mira a venit la 8 și mi-a adus un mărțișor. M'am simțit obligat să-i ofer și eu unul, pe care-l aveam în colecția mea din anii trecuți. Eu purtam însă un mărțișor de la Pat, dar Mirei i-am spus că-l primisem de la cumnată-mea...

I-am citit tabloul al treilea din *S.Z.* Cred că realmente și'n mod sincer i-a plăcut, deși nu e genul de teatru preferat de ea. Nu se îndoiește că va avea succes pe scenă. (Nici eu!)

În pofida tabletelor pe care le-am înghițit, durerea mea de cap a persistat și nu mi-a lăsat multe șanse de lucru. Am adormit pe la miezul nopții.

Două scrisori mi-au sosit astăzi. Una de la Pat şi una de la sora mea. Lenuţa mi-a trimis o floricică de primăvară şi a fost prima care mi-a urat „La mulţi ani” de ziua naşterii mele.

Marţi, 3 martie [1971]

Somn lung, lung, neobişnuit de lung! Era 9.30 când m'am trezit. Desigur, fără durere de cap.

O lectură minuţioasă a *S.Z.* şi scrierea accentelor româneşti pe literele capitale (Ş, Ţ, Î) mi-au luat câteva ore bune de lucru. Manuscrisul este acum gata pentru tipar.

Mă gândesc că, în afară de Marietta Sadova (dacă voi avea vreun răspuns din parte-i), ar fi bine să trimit piesa la Teatrul Naţional din Bucureşti, la Teatrul „Al. Davila” din Piteşti, şi chiar la Teatrul Naţional din Cluj. Desigur, pentru aşa ceva mi-ar trebui mai multe copii. Poate că voi încerca să aflu preţul câtorva xerox-uri după dactilograma mea originală.

Azi, nici o scrisoare. Am primit însă *Contemporanul* şi am aflat că poetul Miron Radu Paraschivescu a murit. Era în vârstă de 60 de ani şi avea un copil de numai 6 ani!

Tabloul doi a fost împins către scena finală.

Miercuri, 3 martie [1971]

Dis-de-dimineaţă, scena finală a tabloului doi se afla în planul meu de lucru.

Între timp a apărut Tuyet Ly, mi-a făcut o scurtă vizită şi m'a invitat, pentru vineri seara, la un spectacol de teatru jucat la Teatrul Kennedy de către studenţii Departamentului de Dramă. Am acceptat. Era tristă şi mi-a împărtăşit dezamăgirea în legătură cu fostul ei *boy-friend* (un „băiat” în vârstă de vreo 50 de ani!), care a părăsit-o după trei luni de dragoste şi s'a întors la nevastă-sa. I-am spus că şi soţia lui are dreptul să-l revendice şi să şi-l aibă aproape şi că nimănui nu-i este îngăduit să-şi clădească propria sa fericire pe nefericirea altcuiva.

Am lucrat toată ziua la *D.V.* Seara am terminat dificilul tablou doi, dar mă simţeam foarte obosit.

Joi, 4 martie [1971]

Am dat telefoane la mai mai multe companii de xerox şi am găsit pe cea mai convenabilă. Aşa că m'am dus acolo, am discutat cu şeful – o

tânără doamnă – și am obținut o reducere substanțială. Am plătit 55 dolari pentru patru còpii *S.Z.*, fiecare având 118 pagini, foarte bine executate. Totul mi-a luat 45 de minute.

Înapoi acasă, le-am perforat și le-am legat în coperți.

O scrisoare (a doua) de la domnișoara Maria Hogea, studentă la Universitatea din Iași. Corneliu Sturzu, directorul Teatrului Național din Iași, este și profesorul ei de Teoria Literaturii. Acesta mă roagă prin ea să-i trimit *Steaua Zimbrului*, care îl interesează. Bună veste! Voi vedea. Poate că încă vreo câteva zile de așteptare a unui cuvânt din partea Mariettei Sadova.

Am primit *Credința*. Un număr foarte bun. Bravo, Alexe!

Și, târziu după-amiază, am primit pachetele cu „Noi". La 11 seara, toate exemplarele erau deja aruncate în cutia poștală. Încărcată zi!

Un mesaj, prin poșta rapidă, de la Pat! O, Doamne!...

Vineri, 5 martie [1971]

I-am trimis o scrisoare lui I. Petraru, la Oficiul Poștal Central din București, atrăgându-i atenția asupra revistei „Noi", în sensul de a nu se mai repeta „greșala" din trecut.

Schițe pentru al treilea tablou din *D.V.*, care pare a fi mult mai puțin dificil decât cel de al doilea.

Am verificat numărul de pagini al fiecăreia din cele patru copii xerox *S.Z.*

Seara, am asistat la spectacolul *Oh what a lovely war* (*Ah, ce război fermecător!*) la Teatrul Kennedy (Universitate), acompaniat de Tuyet Ly, care m'a și purtat cu mașina dus-întors. „Piesa", așa și-așa. O producție (muzicală) antirăzboi. Tuyet era atât de obosită (cu câteva ore înainte avusese de trecut un examen la Mira), încât a prins-o somnul și, practic, a dormit în timpul spectacolului. Mă simțeam nițel stânjenit cu o astfel de companie. Oricum, i-am mulțumit, ea m'a lăsat la poartă și s'a dus să doarmă acasă.

Scrisori către Pat, Alexe, Episcop, o lungă scrisoare patriarhului.

Duminică, 7 martie [1971]

Potrivit unei înțelegeri, doamna Pauline Van Dorn, organista corului, care locuia în Waikiki, a oprit în vecinătatea locuinței mele și m'a dus cu mașina la biserică.

Cu siguranță, părintele Demetrios s'a arătat foarte prietenos. La sfârșitul slujbei a dat citire scrisorii pe care o primise de la Arhiepiscopia

Greacă din New York (a cărei copie o aveam în buzunar) și mi-a adresat salutări speciale. A anunțat Liturghia pe care aveam s'o oficiez la 18 martie „în frumoasa limbă română" și s'a oferit să-mi dea răspunsurile la strană „în frumoasa limbă greacă".

Preot celibatar fiind, m'a invitat să luăm prânzul împreună la un restaurant. În timpul mesei am avut interesante conversații despre Ortodoxia în America. Apoi l-am invitat la mine să bem o cafea... turcească. El a lăudat nu numai cafeaua, dar și inspirația mea de a închiria o căsuță atât de „romantică" într'o astfel de grădină minunată.

După-amiază, puțină odihnă, apoi trei pagini din cel de al treilea tablou.

Luni, 8 martie [1971]

Aproape toată ziua am lucrat zdravăn la tabloul al treilea și l-am împins către ultima scenă.

Apoi am pregătit pentru expediere poștală cele patru còpii ale piesei *S.Z.*, le-am ocrotit cu învelișuri de carton și le-am pus în plicuri.

Tuyet a apărut pe la cinci și jumătate, pentru cincisprezece minute, doar să mă vadă și să-mi spună cât de supărată e pe fostul ei *boy-friend*, iar eu mi-am dat seama acum că legătura lor nu fusese doar sentimentală. Tuyet avusese pe cineva care o ajuta cu bani pentru studii, dar fără nici un angajament de căsătorie. A apărut însă acest om (care lua lecții de Yoga) și a atras-o spre el, mai ales prin promisiunea că va divorța de soție și se va însura cu Ly. Acum el s'a întors la nevastă, iar sărmana Tuyet, care s'a îndepărtat de sponsorul ei de îndată ce a intrat în relație cu bărbatul cestălalt, simte că e în aer. Poate că acesta e motivul pentru care vrea să plece din actualul ei apartament și să aibă un loc în spațiul unei colege. Probleme omenești.

Mira a venit pe la 8. Conversație interesantă asupra scriitorului francez Jean Genet, despre care am aflat o mulțime de lucruri. Oricum, va trebui să citesc cartea lui Sartre *Saint Genet* și să aflu ce a spus Cocteau despre el la Academia Franceză. Mi se pare însă că Mira e prea mult înclinată să explice opera unui scriitor prin datele lui biografice. Biografia poate însemna ceva, dar nu totul. După ani de cercetări, de pildă, Vladimir Streinu a tras concluzia că nimic din opera lui Creangă nu poate fi explicat prin biografia lui.

Marți, 9 martie [1971]

În jurnalul de ieri am uitat să menționez că am cerut să mi se instaleze un post telefonic în locuința mea. De când merg cu regularitate la

biserică şi, pe de altă parte, având în vedere că pentru Mira e cam obositor să vină prea des să mă vadă, m'am decis să-mi pun telefon. Mira a salutat vestea.

Azi-dimineaţă am fost în *downtown* şi am expediat cele patru còpii *S.Z.* către Teatrul Naţional din Bucureşti (director, Radu Beligan), Teatrul Naţional din Iaşi (director, Corneliu Sturzu), Teatrul Naţional din Cluj (director, Vlad Mugur) şi Teatrul „Al. Davila" din Piteşti (director, Constantin Dinischiotu). Toate cele patru plicuri au fost trimise, recomandat, cu poşta aeriană (13,80 dolari).

Înapoi acasă, am făcut scrisori către cei patru directori şi le-am expediat.

După ce am mâncat de prânz m'am decis să merg la plajă (după câte zile?). A fost frumos, mi-a făcut plăcere să înot – sau să fac pluta pe valuri.

Seara, am fost musafirul spălătoriei automate (*laundrette*). Am spălat şi uscat rufărie şi prosoape.

Seară fructuoasă. Nu numai că am terminat tabloul trei, dar am scris (din nou) trei din cele mai bune pagini ale acestei piese. Ideea că *Timpul nu e muritor, nici nemuritor, nu e veşnic, ci ne-veşnic* e absolut nouă.

M'a luat somnul, pe deplin mulţumit, pe la 1 după miezul nopţii.

Miercuri, 10 martie [1971]

Scrisori către Preasfinţitul şi Pat; acesteia i-am trimis şi un mandat poştal de 10 dolari, suma cu care a expediat „Noi" Detroit-Honolulu.

Am făcut o schimbare în structura piesei *Du-te vreme*... Fostul act întâi este acum despărţit în două tablouri. Prin urmare, tabloul al doilea devine al treilea..., aşa că acum voi începe tabloul al cincilea în loc de al patrulea.

Şi l-am început, scriind din nou prima scenă.

Omul care trebuia să-mi instaleze telefonul n'a venit astăzi, aşa cum era programat. Poate că, mai ştii?, se va repeta povestea biroului.

Scrisori către Maria Hogea (Iaşi), N. Carandino, Mitzura Arghezi, Irineu Suceveanul, Ovidiu Marina, Sandu Tudor – cele mai multe fiind răspunsuri la felicitările de Crăciun şi Anul Nou!

Am expediat „Noi" către Beligan, Mugur, Sturzu şi Hogea.

Am terminat de scris tabloul al cincilea la 1.30 după miezul nopţii. E foarte bun. Noile mele idei lucrează bine. Am adormit pe la 3 dimineaţa.

Joi, 11 martie [1971]

M'am sculat la 10, dar nu mă simțeam bine. Oleacă de răceală – habar n'am de cauză –, îmi curge nasul, respirație grea. Am luat aspirină, mi-am pus picături în nas, apoi o cafea neagră, turcească, și am început tabloul al șaselea.

O veste excelentă de la Alexe: a avut un mare succes ca dirijor al corului catedralei.

De asemenea, vești de la Episcop, de la Pat și... nimic de la Mitică.

A plouat toată ziua. Seara, târziu, cel de al șaselea tablou era terminat. Și am început o nouă poezie.

Vineri, 12 martie [1971]

Cel de al șaptelea tablou va începe cu invazia viermilor în împărăția lui Făt-Frumos. Ideea e magnifică, văd totul în amănunt. Acum trebuie găsită și cea mai bună modalitate a expresiei.

L-am lăsat de-o parte și am continuat poezia. Am lucrat la ea toată ziua și am terminat-o noaptea târziu. Poezia se cheamă „Trec anii", un fel de autoportret.

Între timp, scrisori către Episcop, Alexe, Pat. Târziu după miezul nopții am dactilografiat poezia și i-am trimis-o lui Alexe.

Tot între timp am contactat Compania de Telefoane. După discuții și explicații plicticoase, mi-au conectat la centrală aparatul deja existent și mi-au dat numărul: 521-3941.

Iată, am primit o scrisoare de la părintele Veniamin, bătrânul pustnic care trăiește, la cei 84 de ani ai săi, în muntele Buila, din România. Și-a dat acordul să i se facă o operație chirurgicală de hernie (ruptură abdominală). La cinci ore după operație s'a ridicat din pat și a început să se plimbe în jurul camerei, sub ochii holbați ai doctorilor și asistentelor medicale. După opt zile, complet refăcut, s'a întors la sihăstria lui. Se simte bine. Ultima oară l-am văzut acum trei ani. Era sănătos, dar mi se plângea că pierduse doi dinți... Avea 81 de ani!

Sâmbătă, 13 martie [1971]

Am telefonat la casa Baciu. Ștefan are probleme cu sănătatea. Are pe corp niște țesuturi moarte care pot degenera în cancer. Se află sub îngrijire medicală.

Mira a primit o scrisoare de la Ionel Jianu (Paris). O scrisoare lungă. Eugène Ionesco – care a fost primit recent, oficial, ca membru al Academiei Franceze – este un „porc". „Un mare porc"!... Nu l-a invitat pe Jianu la festivitatea de recepţie, tocmai pe el, cel care, cu ani în urmă, l-a lansat ca scriitor în România!

Am fost în *downtown* şi am încercat prin mai multe magazine, dar nu am găsit gulerul alb ataşabil care-mi trebuie.

Am scris cinci pagini din tabloul al şaptelea şi am revăzut poezia.

Duminică, 14 martie [1971]

Am asistat la slujbă în biserica grecească şi, invitat de părintele Demetrios, am rostit predica. Satisfacţie generală. Ca urmare, am fost invitat să ţin o conferinţă despre Ortodoxie, anume la Universitatea Hawaii, Departamentul Religie (nu am reţinut numele profesorului care mi-a adresat invitaţia; oricum, e rus). Poate cândva după Paşti.

Mira a venit după-amiază şi am ajutat-o să-şi pună în rânduială manuscrisul dactilografiat despre Ionesco (500 de pagini), într'un dosar copertat, spre a-i fi trimis astfel editorului din New York. I-a plăcut enorm noua mea poezie, ca şi cele cinci pagini pe care le-am scris azi-noapte (invazia viermilor).

Seara, încă trei pagini.

Scrisoare către dr. I. Albescu, în Germania.

Luni, 15 martie [1971]

M'am sculat târziu, mi-am luat obişnuita cafea şi i-am scris părintelui Veniamin, precum şi doctorului I. Albescu, în Germania de Vest.

Poşta mi-a adus primul mesaj, de la Pat, pentru aniversarea celor 50 de ani ai mei. Am fost, desigur, încântat.

Totodată am primit două cărţi trimise, la rugămintea mea, de către Grigore Băbuş: *Învăţăturile Voievodului Neagoe către fiul său Teodosie* şi *Măştile populare*.

Am fost încântat, deoarece nu mă aşteptam ca Grigore să mi le trimită aici.

După cum îmi propusesem, m'am dus pe plajă luând cu mine *Învăţăturile*. Lectură lungă şi profundă.

Seara am vrut să continui lucrul la tabloul al şaptelea. Mai întâi am simţit trebuinţa de a găsi termenul arhaic pentru „contract" sau „înţelegere" şi am presupus că-l pot afla în *Învăţăturile lui Neagoe*. Începând să caut un cuvânt (şi nu l-am găsit), am fost din nou captivat

de această carte și am tot citit până pe la 3 dimineața. Cartea e excelentă și dovedește științific ceea ce eu am anticipat, prin intuiție, în *Meșterul Manole*, aceea că Neagoe și epoca sa au fost un pinten al Renașterii în Evul Mediu românesc.

Marți, 16 martie [1971]

Mi-am petrecut dimineața (frumoasă dimineață!) pe plajă, continuând să citesc. Dar și să mă odihnesc.

Am ajuns acasă cu exact zece minute înainte de a sosi poșta. Și o mare surpriză: primele două exemplare din *Geneze*!!! E grozav! Mitică e un „băiat de zahăr"!

Coperta e, într'adevăr, frumoasă. Presupun că a fost inspirată de versurile mele: „Nani, ritmică rotundă/ Înzilită din secundă".

Nu m'am așteptat să-mi văd fotografia în carte. Cine a avut ideea? Ar fi trebuit să mă întrebe. Nu aș fi fost de acord să am o fotografie (oricare) în această carte de poezie. În sfârșit!

Am fost cu adevărat încântat, emoționat, și gata să visez la volumul următor.

Am sunat-o pe Mira și i-am spus vestea. A venit, i-a plăcut, dar nu fără un fel de mâhnire pe chip. Mi-am dat seama: nu pentru mine, ci pentru ea, poate pentru ei, lipsindu-le șansa de a-și avea cărțile publicate în România.

În timpul serii nu am fost în stare să mai fac altceva decât să mă simt fericit și să visez.

Miercuri, 17 martie [1971]

M'am dus în *downtown,* la oficiul poștal, și am expediat un exemplar din *Geneze* pentru prietenii mei din Detroit. Mi-ar fi plăcut să i-l trimit Patriciei, dar ce era să fac? Ar fi fost imposibil să fac asta fără să-l rănesc pe Gicu. Așa că o să-i trimit primul exemplar „disponibil", de îndată ce-l voi avea.

Mi-am luat cămășile de la spălătorie, mi-am dus pantalonii la călcat. După masă mi-am făcut curățenie în locuință, am cumpărat un vin franțuzesc și o față de masă din plastic, am făcut o baie și m'am culcat mai devreme decât de obicei.

Poșta mi-a adus o felicitare și o scrisoare de la Mitică și familia sa, de la Pat, Didi și Gicu. Drăguț din partea lor! Și o veste (bună? rea?): Pe 5 martie, *Steaua Zimbrului* era deja culeasă și gata pentru prima corectură. OK! Ce să mai zic?

Joi, 18 martie [1971]

Bună dimineața! Am 50 de ani! Mai bătrân? Mai tânăr? Mă simt același. Nici un fel de schimbare!

M'am sculat la 6.30. La 7.10 a sunat telefonul. Eram sigur, ea e! I-am auzit vocea vorbindu-i operatoarei în silabe. Apoi am auzit monedele căzând... căzând ritmic în cutia aparatului telefonic: cling! cling! cling!... Ca niște clopoței. Minunați clopoței! Clopoței de argint, clopoței matinali, singurele clopote de ziua nașterii mele! Cling! Cling! Cling!... Apoi, vocea: *Happy birthday!*... Câte minute? Poate două. Dar destule spre a-mi crea o excelentă dispoziție. *Big Child!*

Părintele Demetrios a venit la 7.45 și m'a luat cu mașina.

Slujba am început-o la ora 9, în românește, iar părintele Demetrios îmi dădea răspunsurile în greacă. În biserică erau Mira și mama ei (Ștefan n'a îndrăznit să apară în public cu copci pe frunte). În timpul slujbei au mai venit în biserică o seamă de persoane, până pe la douăzeci, cele mai multe fiind doamne. Așa că m'am simțit obligat să intercalez câteva scurte ziceri în engleză și greacă. Liturghia s'a încheiat la 10.

Mă aflam încă în altar, ca să las totul în ordine, când am fost chemat în repetate rânduri de părintele Demetrios. În sfârșit, am intrat în *hall*. Iar acolo, surpriză: Toată lumea a prins a cânta *Happy birthday!* Iar pe masă, un tort aniversar, un tort frumos, având pe el cifra 50. A trebuit să strâng mâini, să răspund la felicitări și să dau astfel piept cu această „conspirație" pusă la cale de părintele Demetrios și de doamnele din Comitet. Mira și mama ei, pe de-a'ntregul mișcate.

Mira m'a dus acasă la 11, apoi a fugit la Universitate, unde avea curs. M'am odihnit puțin.

Mira a revenit la 1.15, mi-a adus un buchet de flori albe și o ghirlandă de orhidee. Apoi m'a dus la „La Ronde", un restaurant rotitor în vârful unei clădiri din Ala Moana, pe țărmul oceanului (timp de un ceas, în timp ce iei masa, poți vedea întreaga panoramă, de jur-împrejur). Potrivit stilului de viață hawaiian, Mira m'a obligat ca în timpul mesei să port ghirlanda de orhidee împrejurul grumazului. Nu eram deloc singurul care purta o asemenea podoabă. Friptura Teriaki a fost delicioasă, iar panorama, minunată. Eram în formă bună, am făcut o droaie de glume, iar Mira râdea de mama focului, gata-gata să explodeze.

Am rugat-o pe Mira să mă ducă până la postul telegrafic. Întorcându-mă de la biserică, găsisem în cutia poștală o notă. Două telegrame mă așteptau, una de la Pat, Didi și Gicu și o alta de la părintele Moraru și Gicu. Încântător!

Întors acasă, am găsit un mesaj de la enoriașii din Pontiac.

Trei ore de relaxare, muzică și răspunsuri la câteva mesaje.

Ştefan şi Mira au sosit la 7.15 seara şi mi-au adus daruri: o carte splendidă, ilustrată în culori, *The Hawaiians*, apărută în 1970 (exemplar de lux) şi un disc cu muzică hawaiiană. Şi-au adus şi aparatul stereo.

După dorinţa lor, le-am oferit o cină cu un singur fel de mâncare, iar acesta a fost „mămăligă împăturată cu brânză", ciobănească, coaptă în cuptor. Le-a plăcut atât de mult încât Ştefan s'a servit de trei ori, sub ochii amuzaţi ai Mirei. În schimb, de abia a gustat o picătură de vin; se află sub severă supraveghere şi dietă medicală. Amândoi s'au simţit bine. Ştefan, ca de obicei, a debitat o mulţime de istorii hazlii, în timp ce Mira se prăpădea de râs. Au rămas până la 10.30.

Restul serii l-am petrecut în pat, admirând minunatele ilustraţii din *Hawaiienii.*

Vineri, 19 martie [1971]

La 7.30 m'a trezit telefonul. Operatorul de la telegraf mi-a transmis, silabisind, o telegramă, în româneşte, de la episcopul Victorin: salutări şi felicitări pentru „banchetul poetic".

Poşta mi-a mai adus trei mesaje, de la Veronica, de la Grigore şi un altul, neaşteptat, de la domnul Ion Lungeanu, directorul Protocolului din Comitetul pentru Treburi Religioase, în Bucureşti.

Astăzi am scris puţin.

Mira m'a invitat să merg cu ea să vedem *Procesul*, un film realizat pe baza celebrului roman al lui Kafka. Filmul a fost rulat în una din sălile Universităţii şi a fost într'adevăr bun, dar mă întreb câţi dintre studenţii care l-au văzut au rămas în mintea lor cu vreun înţeles.

În timp ce mă ducea acasă, Mira mi-a povestit întreaga istorie despre începuturile piesei lui Eugène Ionesco, *Cântăreaţa cheală*. Cu desăvârşire necunoscut în Paris, era bun prieten cu Monica Lovinescu, care lucra pentru compania teatrală Bataille ca director de scenă. Ionesco i-a citit Monicăi piesa, pretinzând că a scris „o glumă". Monica însă i-a spus, a insistat şi l-a convins că scrisese „o piesă". I-a citit manuscrisul lui Bataille şi câtorva din membrii companiei şi a decis să o reprezinte. Repetiţiile au luat câteva luni, fără nici o satisfacţie. Nici genul comedie şi nici genul dramă nu ofereau adevărata modalitate a interpretării. În cele din urmă, pe pragul disperării, Monica a avut o idee: „Hai să'ncercăm s'o jucăm împotriva textului, ca şi cum textul ne-ar fi duşman! Cel puţin până acum, aceasta este singura modalitate de a pune în scenă *Cântăreaţa cheală*". Au jucat-o într'o sală foarte mică din Paris, Monica s'a angajat într'o stăruitoare „propagandă", mai ales printre studenţi, dar piesa nu a avut succes şi a continuat să se menţină astfel. Între

timp, Ionesco a scris *Scaunele*. După premieră, Jean Anouilh a publicat un articol exploziv, lăudând piesa la cote înalte. El, cu autoritatea lui, a fost cel care l-a „lansat” pe Ionesco în atenţia lumii literare. În acest context şi în lumina *Scaunelor*, *Cântăreaţa chelă* a devenit şi ea celebră. De curând Ionesco a fost primit oficial în Academia Franceză, dar pe Monica nu a invitat-o la recepţie.

Sâmbătă, 20 martie [1971]

Ziua întreagă am consacrat-o părţii finale din tabloul a şaptelea şi, în sfârşit, l-am terminat. Pare foarte bun.

O scrisoare de la Pat şi una de la Alexe.

Reflecţii asupra tabloului opt.

Duminică, 21 martie [1971]

M'am sculat târziu, nu m'am dus la biserică. În schimb, mi-am petrecut ziua lucrând la tabloul al optulea şi am scris cinci pagini.

I-am scris şi lui Mitică o epistolă în legătură cu treburile mele literare.

Seara am avut o puternică senzaţie de singurătate şi frustrare. Am luat autobuzul, am mers în Waikiki şi mi-am cheltuit aproape trei ore hoinărind pe străzi. Nimic nou, aceeaşi lume, aceiaşi hippies, aceleaşi distracţii.

Îndărăt acasă, am băut nişte coniac şi m'am ameţit puţin.

Noapte bună!

Luni, 22 martie [1971]

La 9 dimineaţa eram aşezat la birou şi am început să lucrez, progresiv, oră de oră, la cel de al optulea tablou.

După-amiază mi-am continuat lucrul. – Cer noros, umiditate densă (78%). Senzaţie de inconfort, transpiraţie subţire şi persistentă. Nu pot aştepta până la ora culcării, aşa că pe la 7 seara am făcut o baie. După o jumătate de oră îmi curge nasul, strănut, mă simt rău. Desigur, aspirină.

Mira a venit la 8. Două ore de conversaţie asupra lui Giraudoux şi Claudel.

A învăţat de la mine ceva nou: definiţiile termenilor „apofatic” şi „catafatic”.

După miezul nopţii am terminat tabloul al optulea.

Marţi, 23 martie [1971]

Încă de dimineaţă nu m'am simţit bine. Cu toate acestea, am început tabloul al nouălea şi am scris două pagini şi jumătate.

În prima jumătate a după-amiezii am mers la bancă şi mi-am încasat un cec (salariul pe noiembrie 1970). De asemenea, mi-am procurat un mandat poştal prin care să-mi achit impozitul pe venit datorat municipiului Detroit (79,38 dolari).

Întru târziul după-amiezii m'am simţit mai bine după ce am mai luat aspirină.

Scrisori către Grigore, Dan Zamfirescu, enoriaşii din Pontiac, precum şi lui Dumitru Micu (de la care am primit ieri o scrisoare; se află acum în Franţa, unde predă limba şi literatura română la Universitatea din Lyon; aspecte interesante ale lumii literare din România; anumite „împrejurări" nu i-au permis să scrie, în calitate de critic literar, despre cărţile mele).

Mi-am încheiat ziua cu şapte pagini din tabloul al nouălea.

Miercuri, 24 martie [1971]

Poştaşul mi-a bătut la uşă foarte de dimineaţă şi mi-a înmânat un pachet: un kilogram şi jumătate de cafea şi o cutie de halva, trimise de Pat. Ce inimă minunată! Îţi mulţumesc, Pat, îţi mulţumesc tare mult!

În tot restul zilei m'am ocupat de tabloul al nouălea. După ce am rupt cinci pagini şi rescris patru, l-am încheiat. Am scris sub o inspiraţie reală. Dar spre sfârşitul zilei mă simţeam extenuat.

Joi, 25 martie [1971]

Bunavestire. Cincizeci de ani de când am fost botezat.

O ilustrată de la episcopul Victorin mă salută pentru *Kuhio Day*. Mira îmi spusese că Universitatea va fi închisă vineri – *Kuhio Day* –, dar nu i-am dat atenţie. Aşa că am sunat-o acum. Nu ştia nimic despre Kuhio; dimpotrivă, credea că eu sunt cel care ştie ceva mai mult, ca „specialist" în viaţa hawaiiană. Kuhio însă a fost un principe, nu un zeu. El îi aparţine istoriei (şi anume, uneia recente), iar nu mitologiei. Aşa că speram să aflu ceva de prin ziare, n'am găsit nimic, dar...: „La Sears, preţuri reduse de Ziua lui Kuhio!"... „Economisiţi bani la Woolworth de Ziua lui Kuhio!"... „Kuhio, mari reduceri de preţuri!"... – şi aşa mai

departe, pe zeci de pagini... Speram să aflu ceva despre celebrarea în sine, ca sărbătoare naţională hawaiiană. În cele din urmă, la un colţ de stradă era anunţat, cu cele mai mici litere posibile, un concert de *ukulele* (viori) al unor grupe de studenţi. OK!

Am făcut o revizie minuţioasă a tabloului nouă. O lungă scrisoare lui Dumitru Micu, în Franţa.

Seara a venit Mira şi i-am citit tablourile şapte, opt şi nouă. S'a arătat cu sinceritate uimită, copleşită, în timp ce eu trăiam senzaţia unei reale satisfacţii.

Vineri, 26 martie [1971]

Kuhio Day! Peste tot, reduceri de preţuri! Şi nimic mai mult. În Kailua – orăşel situat de cealaltă parte a insulei – a avut loc o paradă. Concertul de ukulele, programat pentru astă-seară, a fost anulat din cauză că adolescenţii (care-l pregătiseră preţ de câteva luni) nu au avut posibilitatea de a găsi autobuze care să-i transporte de ici colo. (Mi-a părut rău mai mult pentru dezamăgirea lor decât pentru insuccesul încercării – intenţiei – mele de a celebra *Kuhio Day*). În cele din urmă am aflat că Prinţul Kuhio făcea parte din Familia Regală, era pro-american şi a reprezentat Hawaiiul în Camera Reprezentanţilor, din 1902 până în 1922, când a murit.

De dimineaţă am fost în *downtown,* de unde mi-am procurat un album pentru păstrarea fotografiilor şi, revenit acasă, am inserat cele aproape o sută de poze de la spectacolele cu *Meşterul Manole*. O treabă bună!

O oarecare Miss Bloland, care predă lecţii de sport la Universitatea din California, fostă bursieră Fulbright în România în 1967, sosise în Hawaii pentru vreo zece zile şi deschisese un curs de dansuri româneşti. Mă gândeam să merg şi să văd, dar Mira, care dorea şi ea, nu m'a putut duce. Am telefonat la Consiliul de Stat pentru Dansuri al Hawaiiului şi am găsit-o pe domnişoara Bloland. Mi-a spus că lecţiile erau deja terminate. Le încheiase prin rularea unor filme româneşti. Se va întoarce în California cu un singur regret: lecţiile ei fuseseră frecventate de *prea mulţi* cursanţi (în majoritate, elevi de liceu şi studenţi), aşa că nu a putut insista asupra unor detalii. Iar eu mă gândeam la doamna Popescu-Judeţ care, după luni de zile în Detroit, se întorcea în România cu regretul de a nu fi avut destui cursanţi dintre români care să frecventeze lecţiile ei de dansuri româneşti! Puţin mai târziu, Mira mi-a spus la telefon ce îi mărturisiseră vreo câţiva dintre studenţii ei: frecventaseră cursurile domnişoarei Bloland şi ştiu deja să joace „Alunelul", „Hora" şi alte dansuri.

După-amiază am primit un telefon de la Tuyet Ly. Împacheta și făcea curățenie înainte de a se muta (va împărți spațiul locuibil cu o prietenă). Am aflat că e flămândă și am invitat-o să mănânce la mine. Aveam mâncare destulă, doar s'o încălzesc. A venit. Vai de mine, cred că era moartă de foame, că nu mâncase de zile întregi. Eram eu stânjenit de cât putea să mănânce, așa că, în timp ce ea ședea la masă, eu am continuat să bat la mașină o scrisoare către Marin Preda, editorul *Genezelor*. În cele din urmă a terminat, a mulțumit și s'a întors să-și continue treaba. Înainte de a ieși, în ușă, m'a sărutat pe obraz.

Am încheiat scrisoarea către Marin Preda și am expediat-o, mulțumindu-i pentru *Geneze* și anunțând manuscrisul volumului *Poeme cu măști*. Còpii lui Mihai Gafița și Mitică.

Proiecte și schițe pentru tabloul final din *Du-te vreme...*

Sâmbătă, 27 martie [1971]

Încercare nereușită de a începe partea finală a poemului *Du-te vreme...* Cred că întregul act cinci trebuie condensat într'un singur tablou, având ca model pe cele precedente.

Poșta mi-a adus *România literară*. Am sunat-o pe Mira și am informat-o că, potrivit unei cronici pe care am citit-o chiar acum, o carte (monografie) asupra lui Urmuz a fost scrisă și publicată la București de către criticul Nicolae Balotă. A sărit, gata să vină și să vadă. O oră mai târziu era aici, în timp ce Ștefan făcea cumpărături într'un supermarket din apropiere. Citind cronica, încerca să se stăpânească, dar se vedea cât de colo că e supărată, iritată, cu surâsuri amare. Deodată am priceput totul. De ani de zile Mira crede că ea e singura care l-a studiat pe Urmuz, care a scris și publicat exegeze asupra operei acestuia, deținând un fel de „monopol" asupra primului scriitor absurd din lume (român). Mai mult, ea știa că Balotă începuse un studiu amplu asupra lui Urmuz. O suspectez pe Mira de a fi încercat să stopeze lucrul lui Balotă (sau, cel puțin, să-l limiteze) prin Sașa Pană, un vechi specialist bucureștean asupra lui Urmuz și posesor a numeroase și importante documente. Ca vechi prieten al Mirei, el i-a procurat acesteia câteva materiale, dar în același timp a fost rugat să-l ajute pe Balotă. Mira este acum nu doar indispusă de știre, ci și nerăbdătoare să afle dacă și în ce măsură Sașa Pană i-a procurat lui Balotă date și documente. Cronica (lăudând cartea lui Balotă la cote înalte) nu spune nimic despre asta. M'a implorat să-i scriu imediat lui Grigore, rugându-l să-mi trimită cu poșta, cât mai repede cu putință, cartea lui Balotă. Când am însoțit-o până la locul de parcare al supermarketului, unde l-am întâlnit pe Ștefan, era încă supărată.

Am scris și dactilografiat articolul pentru *Credința* pe aprilie. Și am început o scrisoare către Alexe.

Seara m'am dus la *laundrette* și mi-am spălat rufele. Înapoi acasă, am dat peste un musafir neașteptat: pe biroul meu era o... șopârlă pitică, încă amețită de aprinderea bruscă a luminii. (În Hawaii sunt o mulțime de asemenea șopârle, nu mai mari decât un deget, sălbatice și protejate de oameni.) O idee: am lăsat jos punga cu albituri, am luat aparatul de fotografiat, am potrivit blitzul și m'am apropiat de birou în vârful picioarelor. Am așteptat în tăcere, minute și minute, până când ea a început să miște. La început s'a speriat de lumina blitzului. Apoi, încetul cu încetul, s'a obișnuit, a devenit chiar familiară, a umblat de mai multe ori încoace și încolo pe hârtiile și cărțile mele, plăcându-i să fie fotografiată ca unei stele de cinema. M'am amuzat văzând-o urcându-se pe *Geneze* și zăbovind pe carte, ca și cum ar fi interesat-o. Din păcate, blitzul avea ceva, un defect, și nu mergea decât la întâmplare. Patru filme am prăpădit ca să obțin șase sau șapte blitzuri. La urmă i-am mulțumit (cu scuze că nu i-am putut oferi nici un țânțar), am făcut-o să sară într'o pungă de plastic și am dus-o în lumea ei, în grădină. Din păcate (iarăși!), ceva mai târziu am verificat deschiderea diafragmei: uitasem s'o potrivesc. Mă tem că pozele au fost supraluminate. Voi vedea.

Am expediat articolul și scrisoarea către Alexe.

Duminică, 28 martie [1971]

Condus de doamna Van Dorn, m'am dus la biserică, am asistat la slujbă, am venit înapoi și – nu știu de ce – m'am simțit tare obosit, extenuat. M'am urcat direct în pat și am dormit două ore și jumătate. Prânzul l-am luat la 3 după-amiază. Mi-am adus *Jurnalul* la zi.

Fusesem invitat de Mira să vedem, seara, un film suprarealist pe tema timpului.

A venit la 8.35. Am mers împreună să vedem filmul, dar ușile sălii erau închise și nimeni prin preajmă. După câteva minute de nedumerire, i-am verificat biletele: erau pentru Duminică, 5 aprilie! Mira se blama că devenise tâmpită. I-am propus să mergem la cabinetul ei de la Universitate ca să luăm cartea lui Paleologu, *Spiritul și Litera*, de care era foarte interesată. Așa am și făcut. În timpul jumătății de oră cât am stat acolo, Mira mi-a citit o poezie de „marele, marele poet Ion Negoițescu" (știam că Mira îl iubește pe Negoițescu, pe care-l întâlnise cu câțiva ani în urmă la Paris). Poezia (evident, dedicată ei) era înlăuntrul unei scrisori al cărei sfârșit l-am văzut involuntar: „Te sărut cu drag...".

După ce m'a lăsat acasă, am început să citesc cu nesaţ cartea lui Paleologu (cu foarte interesante consideraţii asupra lui Blaga, Camil Petrescu, Eugène Ionesco, Ion Barbu) şi nu m'am oprit decât la 4.30 dimineaţa.

Luni, 29 martie [1971]

M'am sculat la 10, încă obosit. Pregătiri să încep tabloul final din *Du-te vreme...*

Poşta mi-a adus scrisori de la Pat, Mitică, Leni, şi o carte poştală semnată de Caranica şi Uscătescu, din Paris. Mitică a primit cartonaşele omagiale pe care i le-am trimis pentru *Geneze.* Şi fotografiile. [Mitică şi Leni] au călătorit (cu maşina) la Râmnicu-Vâlcea şi au făcut o treabă bună împrospătând atmosfera în familia Veronicăi.

După-amiază am început tabloul al zecelea şi am lucrat până la miezul nopţii, când am terminat trei pagini.

Marţi, 30 martie [1971]

I-am răspuns lui Mitică şi l-am rugat pentru cartea lui Balotă.

Scrisoare de la Alexe. Răspuns. Salutări (Detroit) de la soţii Predeţeanu, doamna Papas. Răspunsuri. O nouă scrisoare de la părintele Veniamin, Pătrunsa. O scrisoare de la Mihnea Gheorghiu (Institutul Român pentru Relaţii Culturale cu Ţări Străine). Mi-a trimis nişte cărţi. Răspuns părintelui Cazacu.

Am continuat să lucrez, dar după ore de diverse încercări, vechea scenă a nunţii am preschimbat-o într'un ritual magic care-i cere cireşului să redevină roditor. Am scris această scenă aproape în întregime, lucrând până la 3 după miezul nopţii.

Miercuri, 31 martie [1971]

Zi consacrată în întregime tabloului final. Nimic altceva. Cu toate eforturile, nu era încă terminat la ora 3 după miezul nopţii, când nu am mai fost în stare să lucrez şi m'am culcat.

Seara o sunasem pe Mira, cerându-i ajutor. După ce a strâns date de la câţiva dintre studenţii ei, m'a sunat şi mi-a comunicat relaţia aritmetică dintre Timp, Distanţă şi Viteză. Îmi trebuia pentru scrierea mea.

Joi, 1 aprilie [1971]

Am lucrat cu îndârjire toată dimineața și toată după-amiaza, schimbând și rescriind de mai multe ori o seamă de pagini, până ce am fost mulțumit. La ora 7 seara, *Du-te vreme, vino vreme!* era, în întregime, isprăvită.

Mă simțeam atât de relaxat și de deschis către orice, încât de abia m'am abținut să-mi cumpăr ceva băutură și să mă abțiguiesc... (Mi-a fost teamă de pedeapsă!)

Du-te vreme... am început-o acum 29 de ani, în 1942. Primele pagini le-am scris în casa generalului și doamnei Tetrat, în timp ce ei erau la teatru. Îmi amintesc că eram singur în casa lor și mă bucuram de o seară liniștită. În timp ce ședeam la biroul generalului, în salon, și folosind o lampă de birou, am scris primele două sau trei pagini ale acestei piese (al cărei titlu era, pe atunci, *Făt-Frumos*).

Tot în casa lor am început piesa *Drumur*, la care am lucrat vreo patru ani. După ce am scris-o pe toată, nu mi-a mai plăcut (mi se părea prea romantică) și am renunțat la ea pentru totdeauna. Cu toate acestea, mai târziu, tema ei principală (iubirea fetei) am transferat-o în *Steaua Zimbrului* ca temă secundară (combinând mitul iubirii cu mitul istoriei, așa ivindu-se în existență Mușata!).

Vai de mine, am fost atât de ocupat cu scrisul, încât de multă vreme n'am mai gătit. M'am dus la supermarket, mi-am făcut cumpărăturile necesare, am revenit acasă și am gătit varză cu carne de porc în cantitate apreciabilă, să am destul și să nu duc grija hranei pe mai multe zile.

Seara mi-am petrecut-o gătind și făcându-mi planul pentru *Miorița*.

Vineri, 2 aprilie [1971]

Cred că aseară era prea răcoare în supermarketul cu aer condiționat. Am răcit, așa că în această dimineață mă simțeam rău, îmi curgea nasul, strănuturi, febră. Aspirină, picături în nări.

Poșta mi-a adus o reală și mare surpriză: numărul pe martie al *Credinței*, cu prima pagină dedicată în întregime aniversării celor 50 de ani ai mei. Articole semnate de episcopul Victorin, George Alexe și părintele Felix Dubneac. A fost o adevărată „conspirație"! Nici un cuvânt nu s'a strecurat de la cineva... Cine trebuie pedepsit?

Deși m'am simțit rău toată după-amiaza și seara, am dactilografiat șapte pagini din *Du-te vreme...* și am recitit studiul lui Mircea Eliade asupra *Mioriței*. Pentru mine, nimic nou. Chiar și interpretarea lui,

nouă și originală, cum că *Miorița* ar fi o reacție împotriva terorii istoriei, e îndoielnică. Pare artificială.

Sâmbătă, 3 aprilie [1971]

M'am sculat în târziul dimineții, simțindu-mă mult mai bine. Puțin lucru la *Miorița*, apoi a venit poșta. O scrisoare mânioasă de la Pat. Copil mare!

M'am hotărât să-mi petrec după-amiaza în Parcul Kapiolani, unde se ține Jubileul Hawaiian. Așa am făcut, rătăcind din loc în loc, uitându-mă la cântăreți, dansatori, actori, spectacole de copii. Am ajuns astfel în „Satul Samoan", unde tocmai se anunța o serbare specială. Așezat jos, pe iarbă, am urmărit o veche ceremonie samoană, interesantă și plină de culoare: primirea unor oaspeți importanți (șefi de seamă, străini de rang înalt), urmată de cântece și dansuri. Am fost interesat îndeosebi să decelez implicațiile magice (întregul ritual vine de dinaintea sosirii misionarilor în Samoa). Cu părere de rău a trebuit să plec la 5.30, de vreme ce îi promisesem Mirei să merg cu ea într'o familie americană din Honolulu.

Cinci persoane erau la cină, dar eu am fost interesat să-i cunosc mai bine pe soții John și Ann Salyer, care lucrau pentru Quaker Center și petrecuseră patru ani în Nigeria, ajutându-i pe băștinași. Aproape toată conversația s'a concentrat asupra unei fetițe vietnameze de 13 ani, victimă a războiului (lovită în spate, a devenit paraplegică și a fost adusă în Statele Unite – Hawaii). Acum are 16 ani, locuiește în casa soților Salyer, merge la școală, e foarte inteligentă, harnică și-și face o mulțime de planuri, cu toate că-și petrece ziua într'un cărucior pe rotile. Soții Salyer m-au invitat să le fac o vizită și s'o întâlnesc pe copilă.

Înapoi acasă, am citit cartea lui Caranica, *Nașterea tragediei*. Prin urmare, se pare că nu voi avea prea multe de făcut la *Miorița*.

Duminică, 4 aprilie [1971]

Am fost la slujbă în biserica grecească. Profesorul Michael Klimenko mi-a repetat invitația de a rosti o prelegere la Universitate. I-am promis pentru cândva după Paști.

Prânz cu părintele Demetrios în restaurantul La Ronde, în vârful blocului Ala Moana.

După-amiază, oleacă de odihnă. Apoi a venit Mira și ne-am dus amândoi să vedem *The Last Year at Marienbad*. Aprigă controversă cu

Mira despre metodele criticii literare și despre principala semnificație a acestui film.

Luni, 5 aprilie [1971]

Dimineața și după-amiaza mi le-am petrecut revăzând și dactilografiind mai multe pagini din *Du-te vreme...*

Mira m'a sunat de la Universitate și mi-a pus câteva întrebări asupra unei interpretări corecte (sau uneia posibile) a piesei lui Claudel *L'annonce faite à Marie*. Ea se pregătește pentru o călătorie în Idaho, unde este invitată să rostească o disertație în perioada 1-18 aprilie 1971.

Seara, lucru la *Miorița*. Întreaga piesă am împărțit-o în nouă tablouri, am schimbat câteva scene ale fostului act întâi. Îmi propun să dactilografiez textul de îndată ce l-am revizuit din ediția 1965.

Marți, 6 aprilie [1971]

Am continuat să dactilografiez *Du-te vreme...*

Poșta mi-a adus zece exemplare din *Geneze*, trimise de Mitică.

Am mers în *downtown* și mi-am procurat câteva plicuri speciale, ca și timbrele poștale aferente.

Înapoi acasă, i-am expediat Patriciei primul exemplar din *Geneze*. Am scris și trimis felicitări de Paști tuturor membrilor familiei mele din România, precum și 37 de cărți poștale ilustrate tuturor membrilor Consiliului Eparhial.

Mira a venit la 8 ca să-și ia rămas-bun înainte de a pleca la San Francisco, Idaho. Părea foarte obosită. Conversație despre filmul lui Roblier *The Last Year at Marienbad.*. A pretins că în prelegerea ei de astăzi de la Unversitate, comentând filmul cu studenții, a citat interpretarea mea (în fapt, ea crede că tema principală a filmului este timpul, în vreme ce eu am văzut repetatele încercări nereușite ale celor două ființe umane de a se apropia una de cealaltă ; nu timpul era cauza eșecului lor, ci destinul – magistral interpretat de Pitöeff).

A plecat la 10, după care am mai lucrat câteva pagini la *Miorița*. (Mirei îi dădusem un exemplar din *Geneze*, și un altul pentru Ștefan).

Ziarele de azi au anunțat încetarea din viață a lui Igor Stravinsky, în vârstă de 88 de ani, „cel mai mare compozitor al secolului XX".

Miercuri, 7 aprilie [1971]

Am revăzut și dactilografiat 14 pagini din *Du-te vreme...* Mi-au luat toată dimineața și o parte a după-amiezii.

Scris, adresat și expediat 28 de felicitări de Paști rudelor și prietenilor din România.

Seara, m'a sunat Ștefan Baciu și mi-a mulțumit pentru *Geneze*.

Joi, 8 aprilie [1971]

De câtăva vreme am necazuri cu mânerul frigiderului. Azi-dimineață s'a înțepenit de tot, așa că m'am văzut nevoit să chem meșterul. Acesta a venit după-masă, l-a găsit în mare hal de stricăciune, mi-a spus că toată ușa trebuie desprinsă, dusă în atelier, desfăcută etc. Desigur, totul va costa ceva bani. Eu am protestat, el m'a taxat cu 8,25 dolari și s'a dus.

Am dactilografiat 12 pagini din *Du-te vreme...*, am revăzut numeroase părți din *Miorița*.

Spre seară am întâlnit-o în grădină pe doamna-manager și i-am vorbit despre frigider. Mi-a promis că voi avea un altul de la companie.

Am făcut o lungă plimbare prin grădină, ascultând frumosul concert al corului *Last Supper* venind prin ferestrele larg deshise ale Primei Biserici Chineze, din imediata apropiere. Într'adevăr, frumos.

Vineri, 9 aprilie [1971]

Splendidă dimineață! N'am mai fost pe plajă de nu mai știu câte zile, așa că m'am hotărât să merg astăzi. Oricum, va trebui să-mi petrec câteva ore fără să scriu, de vreme ce aseară am primit cartea lui Blaga (*Teatru*).

Am stat pe plajă patru ore, recitind *Meșterul Manole* al lui Blaga și o seamă de comentarii asupră-i. Totul e în regulă. Încă o dată, sunt sigur de originalitatea piesei mele.

În cutia poștală mă aștepta un plic de la Alexe. O scrisoare de la Caranica. Și o notă pentru o „recomandată" din Madrid.

Caranica e trist, deprimat. Lanțul: Eu am scris și publicat *Miorița*. El și-a publicat cartea *Nașterea tragediei*. Cartea lui a fost criticată cu furie de către C. Amăriu în *La Nation Roumaine*, dar nu doar cartea, ci chiar (mai rău) vederile lui politice. Caranica a scris o replică, dar ziarul (același *La Nation Roumaine*), unde Amăriu e redactor, a refuzat

s'o publice. Acum, Caranica și-a publicat replica în *Destin*, denunțând atitudinea lui Amăriu, dar și angajările lui comuniste din România. Reacția a fost promptă, suporterii lui Amăriu trimit scrisori peste tot, blamându-l pe Caranica. Ăsta e exilul!

Cu greu am mâncat ceva și am alergat la oficiul poștal să-mi iau scrisoarea de la Madrid. Exact ce așteptam: *Destin*! Replica lui Caranica e, într'adevăr, puternică, foarte puternică. E mai mult decât o replică, e o execuție. De ce se plânge Caranica? Se aștepta oare să fie felicitat și lăudat?

Numărul din *Destin* e excelent, în cea mai mare parte dedicat lui Heidegger. E recenzată și *Du-te vreme*... Îmi place că același Caranica (recenzentul) notează „prolixitățile" din piesa mea Altfel, ca de obicei, e mult lăudată și comparată cu *Peer Gynt*.

Seara mi-am amintit deodată că trebuia să văd celebrul best-seller Love Story, doar o singură zi rulat în Honolulu. Am luat autobuzul spre Waikiki. Niciodată nu am văzut „coadă" la un teatru în America, dar în seara asta a trebuit să stau la rând, având înaintea mea cel puțin cinci sute (aș crede că mai multe) persoane. Filmul e o foarte obișnuită poveste de dragoste, dar excelent regizată și interpretată. La sfârșit, cei mai mulți spectatori erau cu ochii în lacrimi. – La ora 10 seara, nici un autobuz (Vinerea Mare pentru catolici și protestanți), așa că am mers pe jos din Waikiki până acasă. Am mai citit din Destin.

Azi am trimis exemplare din Geneze către Victorin, Alexe, Caranica, Uscătescu, Felix și Micu.

Sâmbătă, 10 aprilie [1971]

Doi oameni au venit de dimineață și mi-au adus un alt (vechi) frigider. E mai mic, dar bun. Spre deosebire de celălalt, e foarte silențios.

Am dactilografiat în întregime tabloul al șaselea din *Du-te vreme*... și jumătate din cel de al șaptelea. Cât despre *Miorița*, aștept inspirația de a rescrie întreaga scenă.

Poșta mi-a adus trei scrisori de la Pat, toate deodată.

Scris și expediat numeroase felicitări de Paști; scrisori către Episcop și Alexe.

Seara m'am simțit dintr'odată rău. Febră, strănuturi, nas curgând, dureri de cap. Aspirine, aspirine, și mai devreme în pat. Între timp mi-am pregătit predica de mâine, în virtutea promisiunii pe care i-am făcut-o părintelui Demetrios.

Duminică, 11 aprilie [1971]

M'am trezit simţindu-mă mult mai bine. Ceva mai multă aspirină, un ceai fierbinte, mai multe picături în nări, o bună provizie de şerveţele de hârtie, şi m'am dus la biserică. Biserica era plină ochi. Mulţi vizitatori de pe continent. Predica mea a fost călduros receptată de ascultători (în timp ce vorbeam i-am văzut pe unii plângând).

Înapoi acasă, am prânzit, am aţipit puţin, mi-am adus *Jurnalul* la zi şi am continuat să dactilografiez *Du-te vreme*... Sper s'o termin în două sau trei zile. (Am încă îndoieli asupra finalului piesei. Am şase sau şapte variante şi încă nu ştiu care ar fi cea mai bună.)

Luni, 12 aprilie [1971]

Am dactilografiat a doua jumătate a tabloului şapte şi pe cel de al optulea, permiţându-mi doar o scurtă pauză în care mi-am pregătit o salată de verdeţuri şi am mâncat (e Săptămâna Patimilor).

O lungă scrisoare de la D. Micu (Lyon), însoţită de o poezie a lui Adrian Păunescu – poet român din generaţia tânără – dedicată lui Mircea Eliade (Păunescu şi soţia sa Constanţa Buzea – şi ea poetă – au avut o bursă în Iowa City).

O călduroasă scrisoare de la Andriana Fianu – *România literară*. Mitică i-a dat *Geneze*.

Am scris câteva felicitări de Paşti şi, de asemenea, i-am trimis lui Pat nişte diapozitive.

Seara am fost la denie în biserica grecească. Părintele Demetrios m'a întrebat dacă şi când voi pleca, şi dacă intenţionez să-mi continui serviciul în Detroit (pot presupune oare că se teme ca nu cumva eu să rămân aici şi să-i iau parohia?). Slujba a fost realmente frumoasă.

L-am sunat pe Ştefan Baciu şi l-am întrebat dacă el a primit *Destin* (Ionel Jianu îl citează într'un articol). Nu l-a primit. Pare a fi într'o stare proastă; e nervos, supărat pe toţi, criticând, blamând, nu doar – ca de obicei – regimul din România, dar şi pe Eliade, pe Uscătescu, pe Păunescu şi „pe toţi care acceptă orice fel de contact cu regimul şi sunt de acord să le fie publicate cărţile în România" (??). Dar, în acelaşi timp, e supărat pe oficialii din România pentru aceea că nu-i menţionează numele în nici un context literar („după ei, eu nu exist ca scriitor român"). A-ha!...

Marţi, 13 aprilie [1971]

Am continuat să revăd şi să dactilografiez *Du-te vreme...*, încheind tabloul al nouălea.

Scrisori către Caranica, Uscătescu şi alţii.

Denia de la biserică a fost frumoasă.

Miercuri, 14 aprilie [1971]

Am avut de „luptat" cu cel mai lung şi mai dificil tablou din *Du-te vreme...*, cel de al zecelea (24 de pagini). Pe durata întregii zile am reuşit să dactilografiez 14 pagini.

O neaşteptată şi caldă scrisoare de la Mihai Gafiţa, editorul *Genezelor* (e prima scrisoare pe care mi-o adresează). Editura îmi mulţumeşte pentru aceea că i-am încredinţat *Geneze* pentru publicare. Ei aşteaptă ca noua mea carte să le fie, de asemenea, trimisă. Bună veste! Mă numeşte „prieten" şi termină cu „îmbrăţişare".

O scrisoare de la Mitică. Deja le-a dat *Geneze* tuturor celor indicaţi de mine. O carte poştală cu mulţumiri de la profesorul Al. Rosetti, membru al Academiei Române. *Steaua Zimbrului* se află la ultima corectură.

O scrisoare de la părintele Veniamin. A pornit-o pe 85 şi se simte minunat (la opt zile după operaţia de hernie nu numai că a părăsit spitalul, dar a urcat muntele – aproape patru kilometri de urcuş – pe jos!).

Am primit formularele pentru impozitul meu pe venit către statul Michigan.

Denie la biserică.

Joi, 15 aprilie [1971]

Am continuat să lucrez la tabloul al zecelea, dar, în pofida aşteptărilor mele, nu l-am şi isprăvit. Am de făcut câteva schimbări substanţiale în final.

Felicitare pascală de la Mitică şi familia lui. Şi o „Floare Pascală" culeasă de ei din pădurea Băneasa. Şi ceva în plus: *Luceafărul*, revistă literară, a anunţat apariţia *Genezelor*, cu fotografia mea. E pentru prima dată când o carte de a mea cunoaşte o astfel de publicitate. Anunţul e pus sub genericul „Avant-Premieră Editorială".

O nouă scrisoare călduroasă de la Pat.

La bancă, mi-am procurat un mandat poştal de 72 de dolari şi mi-am plătit impozitul pe venit datorat statului Michigan.

După masă am continuat să lucrez şi la ora 6 am încheiat *Du-te vreme, vino vreme!* M'am simţit atât de relaxat (relaxat mintal, spiritual; altfel, obosit).

La ora 7 am plecat la biserică, condus de aceeaşi bună doamnă Van Dorn, al cărei băieţel, Mark, îl asistă în fiecare seară pe preot ca băiat de altar. Pe neaşteptate, părintele Demetrios m'a invitat să slujesc (engleza lui e, într'adevăr, foarte săracă). El a citit cinci evanghelii în greceşte, eu le-am citit pe cele şapte în engleză, iar poporul a fost realmente încântat.

Întors acasă, am citit *Contemporanul* şi *România literară*. Marele Perpessicius a trecut la cele veşnice.

Cu poşta specială, formularele pentru impozitul meu pe venit datorat Statului Federal pe 1971. Scrisori de la Episcop şi Alexe.

Şi *Credinţa* pe aprilie (numărul de Paşti). Foarte bun.

Vineri, 16 aprilie [1971]

Înainte de toate am mers la bancă şi mi-am procurat un mandat poştal de 96 dolari. Am expediat întâia rată a impozitului pe venit în 1971. Bugetul meu personal a devenit sărac. Trebuie să-l rog pe Episcop să-mi plătească salariul pe decembrie 1970. Altfel, porţia mea zilnică va fi din ce în ce mai subţire.

O scrisoare caldă – poate cea mai caldă – de la Patriarh. Şi una de la Didu, care doreşte un *affidavit* pentru o călătorie în SUA.

I-am răspuns lui Mihnea Gheorghiu. Am citit – pentru eventuale corecturi – *Du-te vreme*... O lungă scrisoare lui Alexe. Şi Preasfinţitului.

Seara, slujbă lungă, de Vinerea Patimilor. Frumoasă.

Duminică, 18 aprilie (a Paştilor) [1971]

Slujba de Paşti a fost oficiată de părintele Demetrios şi de mine. Mulţi participanţi. Printre ei, Ştefan şi Mira (Mira se întosese din Idaho la 11 seara), dar au plecat după prima jumătate a Liturghiei. Corul a fost minunat, dar părintele Demetrios a întrerupt slujba chiar înainte de sfinţirea Darurilor şi a cerut bani de la popor („azi, deschideţi-vă buzunarele!"). M'am simţit ruşinat şi dezgustat. Asta e America? Bani, bani! (Salariul părintelui Demetrios este de 850 de dolari pe lună, pe

care-l plăteşte o comunitate de 36 de membri!) Aproape să plâng de ruşine.

Acasă, la 2.30, am mâncat un ou roşu – primit de la biserică –, am băut un pahar de vin, I-am mulţumit lui Dumnezeu şi m'am culcat. Refuzasem invitaţia credincioşilor greci de a participa la picnicul lor de amiază.

La ora 11.30 m'a trezit un telefon de la Mira. M'a invitat să fiu la ei seara, la o felie de tort şi un pahar de şampanie.

Pentru prânz mi-am procurat o friptură de porc la grătar, căreia i-am adăugat un piuré de cartofi, o salată, vin, şi am mâncat de unul singur, ascultând romanţe româneşti cântate de Ioana Radu. Într'un fel, îmi era dor de acasă, simţeam un fel de nostalgie. După ce am mâncat, mi-am luat şezlongul de aluminiu, m'am dus la mare şi am stat patru ceasuri întins pe el, contemplând cerul şi apele.

Seară frumoasă la soţii Baciu, unde i-am întâlnit din nou pe soţii Tausic. Bătrâna doamnă Simian a fost şi ea de faţă, dar aproape toată conversaţia a fost monopolizată de Mira cu poveşti din călătoria ei la San Francisco şi Idaho.

Întors acasă, lecturi din Arrabal şi Eugène Ionesco.

Luni, 19 aprilie [1971]

Toată dimineaţa şi toată după/amiaza am citit cu grijă, am corectat şi marcat cu diacritice româneşti întregul text al piesei *Du-te vreme, vino vreme!* Am mai înlocuit câteva cuvinte, ceea ce m'a obligat să redactilografiez o seamă de pagini. Acum textul e gata de tipar.

Poşta mi-a adus o scrisoare de la Pat, precum şi două reviste literare din Bucureşti. Două ore citind.

Mira a venit la 8 seara. În timpul conversaţiei a sunat telefonul. Când eram gata să răspund, Mira a spus: „Dacă e Ştefan, nu sunt aici". N'am răspuns la telefon, m'am mâniat şi i-am spus Mirei că nu doresc să mai fiu pus în astfel de situaţii. Încurcată, a plecat repede.

Am scris încă două pagini noi din *Miorița*, dar nu-mi plac.

Marţi, 20 aprilie [1971]

Am auzit ceasul sunând la 7 dimineaţa, dar am recăzut într'un somn adânc. Era 9.30 când m'a trezit cineva care-mi bătea în uşă: o femeie care distribuia broşuri de-ale Martorilor lui Iehova!

Am reînceput să lucrez la *Miorița*.

O scrisoare de la domnişoara Hogea Maria din Iaşi. Profesorul Sturzu, directorul Teatrului Naţional, a primit *Steaua Zimbrului*. Un capitol din teza ei de licenţă, „Mit şi creaţie", se ocupă de piesa mea *Meşterul Manole*. Teza urmează să fie prezentată în iunie.

Am scris o nouă scenă din *Miorița*.

În timpul plimbării prin grădină am fost surprins de o năprasnică ploaie grea, m'am udat şi am răcit. Toată seara m'am simţit rău. Vinovatul sunt eu, deoarece nu mi-am schimbat cămaşa după ce am intrat în casă.

Miercuri, 21 aprilie [1971]

Dimineaţa m'am simţit încă rău. Mai multă aspirină, mai multe picături în nări.

De îndată ce m'am apucat să dactilografiez primul tablou din *Miorița*, am început să mă simt mai bine.

O scrisoare de la Dan Zamfirescu, autorul monumentalei cărţi *Învăţăturile*... Îmi reaminteşte că la 15 septembrie 1971 se vor împlini 450 de ani de la moartea lui Neagoe şi îmi sugerează să scot o a doua ediţie a piesei mele *Meşterul Manole* şi să-mi public scenariul în cadrul acestei aniversări de nivel naţional.

Între timp am fost în *downtown* şi am făcut două copii xerox la *Du-te vreme*... : una care să-i fie trimisă maestrului Liviu Ciulei, director şi regizor al Teatrului Bulandra, din Bucureşti, şi o alta pentru dosarul meu.

Mira m'a sunat spre seară. Mama ei se simte mai rău.

După-amiază mă sunase şi Tuyet Ly. A fost ocupată cu un *(boy)friend* din California, care vizita Hawaiiul.

Joi, 22 aprilie [1971]

Dimineaţa devreme am primit (de la Alexe) cartea lui Alfred Jarry, *Ubu*, tradusă, publicată şi trimisă mie de către Romulus Vulpescu, cu o dedicaţie magnifică. Cartea e realmente frumoasă.

Întors acasă, am pregătit copia pentru poştă.

O lungă scrisoare de la Alexe, însoţită de altele de la diferiţi prieteni (felicitări de Paşti). O recenzie critică asupra „Calendarului Credinţa 1970", publicată în principala revistă a Patriarhiei Române. Am recunoscut mâna părintelui Gagiu. M'am înfuriat, apoi am surâs. Sunt atâtea puncte slabe în recenzie, încât îmi oferă prilejul unei replici delicioase.

Am scris replica – două pagini – în cursul după-amiezii, iar seara am dactilografiat-o. M'am simţit însă din nou obosit, nemaifiind în stare să lucrez. Lectură din *Ubu*.

Vineri, 23 aprilie [1971]

În timpul dimineţii am scris şi dactilografiat editorialul pentru *Credinţa*.

Din *downtown* am expediat *Du-te vreme…* lui Liviu Ciulei – şi scenariul, lui Dan Zamfirescu.

O scrisoare de la George Uscătescu. Prieten superb!

I-am făcut o lungă scrisoare lui Alexe şi am expediat cele două articole pentru *Credinţa*. Am gătit o mâncare de cartofi. Am citit un articol (în franceză) despre Caragiale şi Ionesco (o comunicare de Klaus Engelhardt, Lewis and Clark College, prezentată la cea de a 21-a Adunare Anuală a Conferinţei Pacificului de Nord-Vest pentru Limbile Străine, Universitatea Victoria, 3-4 aprilie 1970).

În timpul serii nu m'am simţit bine. Am lucrat, totuşi, câteva pagini din *Miorița*.

Sâmbătă, 24 aprilie [1971]

La 8 dimineaţa am început să lucrez la *Miorița*.

Tuyet Ly a venit să mă vadă pe la 11. A rămas o jumătate de oră. În timp ce gustam o cafea am întrebat-o despre cultul strămoşilor în Vietnam şi am aflat ceva deosebit, interesant. În anumite zile ale anului, oamenii fac corăbioare de hârtie (aşa cum fac copiii), pun în ele ceva de-ale mâncării şi le dau drumul să plutească în josul râului spre a ajunge la cei morţi, ca să-i hrănească. În unele zone din România există „Paştile Blajinilor", după Paşti, când oamenii aruncă pe apele râurilor coji de ouă roşii; credinţa populară spune că aceste coji vor fi duse de apă undeva sub pământ, în „lumea cealaltă"; văzându-le, morţii vor şti că Hristos a înviat şi că Paştile au venit. Iată, deci, două obiceiuri similare în două zone complet diferite. Această idee ar urma s'o folosesc în *Greul Pământului*.

Am continuat să lucrez toată după-amiaza şi am realizat 14 pagini din *Miorița*. Apoi scrisori către maestrul Liviu Ciulei, Aurel Martin (editor) şi o epistolă de trei pagini lui Dan Zamfirescu.

Duminică, 25 aprilie [1971]

În timpul lecţiilor din Şcoala Duminicală am stat în biblioteca bisericii greceşti şi am citit câteva capitole din cartea lui Bogolepov despre o posibilă Biserică Ortodoxă Americană.

După slujbă am fost încântat să văd copii distrându-se cu iepurașii aduși (așa cum se întâmplă adesea) de domnul Chura, un bătrân carpato-rus care are o crescătorie pe insulă (m'a invitat să i-o văd).

Profesorul Klimenko m'a poftit din nou să țin o conferință la Universitate. Ne-am înțeles pentru miercurea viitoare la 10.30.

Ca de obicei, am prânzit acasă: cartofi și lapte acru. După puțină odihnă am expediat scrisorile către Zamfirescu, Martin și Ciulei. Mi-am reluat apoi lucrul la *Miorița*, cu toate că mai am de răspuns la unele scrisori (Gafița, Micu etc.).

Mira a venit spre seară pentru aproximativ două ore. Povești și amintiri, nimic substanțial. Se miră că Negoițescu nu-i mai scrie.

Scrisoare către Mitică (i-am trimis còpii după scrisorile mele adresate lui Ciulei și Martin), precum și către părintele Cazacu.

Am revăzut tabloul al treilea din *Miorița*, rescriind o scurtă scenă.

Luni, 26 aprilie [1971]

Profesorul Klimenko m'a sunat de dimineață. Ne-am înțeles asupra unor detalii legate de conferința mea de miercuri.

Zi consacrată în întregime *Mioriței*. Am dactilografiat tabloul al treilea, am revăzut și dactilografiat pe cel de al patrulea – 22 de pagini.

I-am făcut o epistolă lui Mihai Gafița, răspunzându-i la scrisoare. Primit scrisoare de la Pat.

Am citit din cartea lui Lossky până la 2.30 dimineața.

Marți, 27 aprilie [1971]

Acum două zile, în timp ce-mi făceam obișnuita plimbare prin grădină, am văzut două fetițe jucându-se pe iarbă cu un copilaș. Mi-au făcut mai multe semne de prietenie, ceea ce m'a obligat (ca pe unul căruia îi plac copiii) să mă apropii de ele și să le cunosc. Se numeau Pam (Pamela), de 11 ani, Jenny (Jenifer), de 9 ani, și fratele lor Steve, în vârstă de 7-8 luni. Am înțeles că ele și mama lor, acum divorțată, au venit din Toledo, statul Oregon, și vor rămâne trei sau patru zile în căsuța bunicii lor (bătrâna doamnă, soră medicală), după care se vor muta într'un

apartament, de vreme ce căsuţele din grădină nu pot fi folosite de familii cu copii. Mama lor era văduvă.

– OK, fetelor, la revedere!

Astăzi, în timp ce mă pregăteam să-mi încep lucrul, cele două fetiţe, Pam şi Jenny, mi-au venit la uşă aducându-mi flori, un buchet, şi... o cunună! Încântat, le-am poftit înlăuntru, le-am oferit alune şi mere. Repede am devenit prieteni. Ele ştiau deja (de la bunica lor) că sunt scriitor, mi-au pus întrebări despre cărţile mele, au vrut să le vadă. La rugămintea lor, le-am povestit Păhărelul cu nectar şi s'au prăpădit de râs.

Desigur, copilăreasca lor curiozitate le-a împins către o ingenuă „inspectare" a camerei mele. Mi-au pus întrebări despre toate cele: ştergarele de pe pereţi, crucea, icoanele, cuvertura de pe pat, cărţile etc. S'au uitat la fotografia mea (de copil) şi m'au întrebat:

– Cine e?

– Ghiciţi!

Precaută, Jenny, cea mai isteaţă (semăna cu Janet Pâslaru), a pus prima întrebare:

– Eşti însurat?

– Nu.

– Ai fost?

– Nu.

– Aşadar, asta nu e fiica ta... Nepoată cumva?

– Nu.

Mirare (şi amuzament) când au aflat că fetiţa din poză sunt (eram) eu!

Încurajate de amabilitatea mea, au dat fuga acasă şi s'au întors cu Steve! Am pus un cearceaf pe pat şi ne-am jucat împreună cu băieţelul, glumind şi râzând (Steve era foarte interesat de barba mea şi mă trăgea de păr). Toate bune, până ce Steve, pe neaşteptate, s'a udat. Pam a plecat cu el fuguţa, Jenny a rămas.

Mi-a venit aproape. I-am dat un pupic. Mi-a dat şi ea unul. Apoi mi-a sărit pe genunchi, cu ochii la maşina de scris.

– Poţi să scrii ceva pentru mine?

– Desigur.

Am scris (cu un deget): „Jenny e o fată drăguţă".

– Voi încerca să scriu şi eu ceva pentru tine, a zis ea. Cum îţi scrii numele?

Am dactilografiat: „V-a-l-e-r-i-u".

Bâjbâind literele pe claviatură, în cele din urmă a reuşit: „Valeriu e un om foarte drăguţ".

Câteva minute mai târziu, a întrebat:

– Îți plac copiii, nu-i așa?
– Cum de știi?
– Uite-așa: știu.
– Da, îmi plac tare mult.
– Și de ce nu te-ai însurat, ca să ai copii?
– Mmm..., păi să vezi..., nu, nu am făcut-o.
– De ce nu te însori acum?
– Să mă însor?... Ar fi o idee!... Numa' că-i prea târziu.
– Târziu? Știu un bărbat care s'a însurat la 64 de ani.
– Serios? Și câți ani avea mireasa?
– Tot 64.
– Drăguț! Dar, vezi tu, unde să găsesc eu o fată de 64 de ani care să se mărite cu mine?
– Poți găsi una mult mai tânără.
– De pildă!
– Mmm... Stai să mă gândesc...
S'a făcut că se uită undeva, apoi:
– Pe mine mă placi?
– Sigur că te plac.
– Și de ce nu vrei să fim împreună?
– Cu tine?... Dar tu ești doar o fetiță! Cum o să mă însor cu tine?
– Nu cu mine! Cu mama.
– Cu mama? (Vai de capul meu!) Dar maică-ta nu e măritată?
– E divorțată.
– A-ha, înțeleg. De cât timp?
– De când m'am născut eu.
– De când te-ai născut tu?... Dar Steve? Cine-i tatăl lui?
– Un australian.
– Și unde-i el acum?
– Cred că în Australia.
– Mmm... Nu cred că mă voi însura.
– De ce?
– Eu nu sunt australian.
A pufnit-o râsul. S'a plimbat puțin în jurul camerei, apoi:
– Hm! Frumoasă familie: tu, scriitor; bunica, și ea scrie poezii; mama, dactilografă; unchiul, fotograf...
– Unchiul tău? El unde e?
– În Oregon.
– Și e un bun fotograf?
– Da. Și mai e maniac sexual.
– Ce?...
– Maniac sexual.

– Ce'nseamnă asta?
– Îi plac fetele.
– E'nsurat?
– Da, dar îi plac și fetele.
– Asta nu-i rău!
După câteva minute:
– La ce oră îți faci plimbarea în grădină?
– Nu am o anumită oră. Ori de câte ori simt nevoia. Dar de ce mă'ntrebi?
– Nu știu.
– Bravo! Atunci, hai să mergem în grădină.
Eu mă plimbam pe cărarea mea obișnuită, de-a lungul gardului, ea se cățăra prin arbuști, făcea mișcări gimnastice, sărea pe iarbă. A rupt o crenguță de jacaranda și mi s'a apropiat:
– Te voi încorona.
– De ce?
– Fiindcă arăți ca un rege.
– Eu? Rege?... Ce fel de rege?
– Tu ești... regele florilor.
– Iar tu ești regină.
– Ce fel de regină?
– Regina maimuțelor.
S'a veselit. Apoi:
– Nu, nu sunt regina maimuțelor.
– Dar?
– Eu sunt regina băieților.
– Serios? Îți plac băieții?
– Îmi.
– Și... ai un *boy-friend*?
– Nu... Dar am avut unul... Și mi-a dat o brățară.
– Bine, Jenny. Ne vedem mâine. Acum am de lucru.
– Bye-bye!
În urma acestui episod romantic am revenit acasă, am mâncat ceva, apoi am revăzut și dactilografiat zece pagini din Miorița.
Seara mi-am petrecut-o pregătindu-mi prelegerea de mâine. Mira mă va conduce la Universitate.

Miercuri, 28 aprilie [1971]

Conferința mea de la Universitate, intitulată „Aventura lăuntrică a Ortodoxiei", a avut un mare succes. Audiența nu a fost prea numeroasă,

dar foarte atentă. Profesorul Michael Klimenko m'a prezentat în câteva cuvinte, apoi am început să vorbesc, liber, fără notițe, înaintând, pas cu pas, în dogmele de bază și în experiența mistică a Bisericii Ortodoxe. Potrivit planului, prelegerea a durat 35 de minute. Au urmat 25 de minute de întrebări și răspunsuri. Mi-au plăcut foarte mult întrebările ridicate de studenți; toate erau la obiect și obligau dialogul să înainteze în profunzime. De la profesorul Klimenko și de la alții am aflat că era pentru prima oară când studenții aveau prilejul de a cunoaște un astfel de subiect. Pentru ei era ceva absolut nou. Mira era printre ei. Ceva mai târziu mi-a telefonat ca să-și exprime copleșitoarea ei admirație pentru succesul conferinței, dar și profundul regret de a nu-i fi invitat pe toți studenții Departamentului ei să fie de față. Niciodată nu prezumase că eu aș fi în stare să stăpânesc o astfel de poziție (tema era realmente „înaltă" și subtilă, pentru că, mai mult decât în filosofie, teologia mistică operează cu concepte antinomice – contradictorii – și folosește metoda apofatică – negativă – a cunoașterii).

Când totul s'a terminat, studenții m'au însoțit pe scări și chiar în „cafeteria" (unde am luat o cafea), punându-mi întrebări suplimentare. Apoi dl Klimenko m'a însoțit până la stația de autobuz.

În cutia poștală, doar nota de plată pentru curentul electric!

Am gustat ceva, apoi am început să gătesc (o cratiță mare de fasole), în timp ce le scriam doctorului Marina, părintelui Iuga și lui Alexe.

Poșta rapidă mi-a adus o scrisoare de la părinții Paulin și Felix, care mă roagă să nu public replica mea la adresa părintelui Gagiu. Le-am răspuns că nu accept propunerea. Scrisoarea lor și o copie de pe replica mea i le-am trimis Episcopului, rugându-l să decidă el.

Mă simțeam obosit, incapabil de lucru. După ce am citit două capitole din cartea lui Paleologu, m'am culcat la miezul nopții.

Joi, 29 aprilie [1971]

Pe durata întregii zile am lucrat la *Miorița*, finalizând tabloul al cincilea, apoi revăzând și dactilografiind pe cel de al șaselea (în total 20 de pagini).

Finalul tabloului al șaselea l-am schimbat substanțial, împingându-l către mister, acțiunea trecând-o repede din planul comun în orizontul mitului.

În cutia poștală, nimic, în afară de nota de plată pentru gaz.

În grădină am văzut-o, de departe, pe mama lui Jenny: e mult mai grasă decât Mira!

Mira mi-a telefonat seara. Ea și Ștefan primiseră prospectele Universității Române de Vară din Poiana Brașov. Se minuna de admirabilele lucruri pe care le pot face comuniștii!

La 2.30 după miezul nopţii am făcut o baie prelungită, relaxantă, apoi m'am culcat.

Vineri, 30 aprilie [1971]

M'am sculat târziu, pe la 10. În următoarele două ore am lucrat revăzând tabloul al şaptelea şi, parţial, pe al optulea. Apoi a venit poşta. Un plic mare de la Alexe : o scrisoare, câteva ştiri din Episcopie, un ziar evreiesc cu un articol împotriva lui Trifa, câteva felicitări de Paşti întârziate. O scrisoare de la Pat. Şi… *România literară* cu prima recenzie a *Genezelor*, semnată de Dan Cristea. Sunt totalmente negat ca poet ! Desigur, recenzentul nu e doar polemic şi superficial, dar şi maliţios. Pentru mine ar putea fi un semn bun.

Restul zilei mi l-am petrecut gândind, citind *România literară* şi *Contemporanul*, adăugând revizii la *Mioriţa*.

Sâmbătă, 1 mai [1971]

În Hawaii e Ziua Ghirlandelor de Orhidee (*Lei Day*). Numeroase spectacole, concerte şi dansuri au fost anunţate, dar vremea e urâtă : noroasă, ploioasă, umedă, mohorâtă.

Văzând mulţimea de scrisori de pe biroul meu, m'am decis să răspund la toate. Şi am făcut-o, întreaga zi, redactând nu mai puţin de cincisprezece scrisori ; printre ele, Micu. O bună ispravă !

Tuyet m'a sunat la 6 după-amiază şi m'a întrebat dacă vreau să merg cu ea să vedem celebrul film *Lawrence of Arabia*. Am fost de acord – îmi pusesem deja în gând să văd filmul. A venit pentru o cafea, apoi am mers în Waikiki. Filmul – trei ore şi jumătate – e realmente impresionant. Mi-a plăcut enorm. Pe la 11.30 Tuyet m'a lăsat la poartă şi s'a dus. Am mers imediat la culcare.

Duminică, 2 mai [1971]

După slujba din biserică, părintele Demetrios m'a poftit să prânzim împreună. Are necazuri cu Consiliul parohial, vrea să se retragă. Astă-seară va merge cu avionul la San Francisco spre a-l întâlni pe Arhiepiscopul Iakovos.

După-amiază am aţipit puţin (la masă băusem nişte bere), apoi m'am aşternut pe lucru.

Azi-dimineață am întâlnit la biserică un tânăr prezbiterian bărbos, Thomas Morrison, venit de pe continent cu câteva luni în urmă și lucrând aici în cadrul a ceea ce se cheamă Co-operative University Ministry, The United Church of Christ. Fusese informat despre conferința mea la Universitate și m'a întrebat dacă aș accepta s'o repet. I-am promis în principiu și i-am dat numărul meu de telefon.

Scrisori către Romulus Vulpescu și Alexe.

Spre seară, vizita Mirei. Un singur subiect interesant: Claudel. Restul, vorbărie.

Luni, 3 mai [1971]

Domnul Thomas Morrison m'a sunat la telefon de dimineață. M'am declarat de acord să conferențiez Duminică seara. Mă va suna din nou joi sau vineri, pentru unele detalii.

O scrisoare suplimentară lui Romulus Vulpescu, privitoare la manuscrisele lui Aron Cotruș aflate în păstrarea lui N. Petra din Mexico City.

Am dactilografiat tabloul șapte din *Miorița*. Două ore am stat pe plajă și m'am bucurat de soare (azi-dimineață nu m'am simțit bine).

Toată seara, lucru. Am revăzut și dactilografiat 15 pagini din tabloul al optulea.

O scrisoare de la episcopul Antonie. Vești bune despre tâmpla bisericii din Windsor. Și o scrisoare de la Pat.

Marți, 4 mai [1971]

Lucrul meu a progresat în cursul dimineții, fără ceva special.

Astăzi, nici o scrisoare. La 2 după-amiază am mers la plajă și am stat trei ceasuri. Pe plajă, din ce în ce mai puțini. Soarele mi-a făcut bine.

M'am hotărât să merg la ultimul concert al Orchestrei Simfonice din Honolulu (locuiesc chiar peste drum de Honolulu Concert Hall!), și mi-am cumpărat un bilet.

Concertul a început la 8 seara și a fost, într'adevăr, minunat. În program: Honegger, *Pacific 231*; Ravel, *Concertul în sol major pentru pian și orchestră* (solo pian, dna Ruth Laredo); Saint-Saens, *Simfonia nr. 3 în do minor, opus 78, „Orgă"* (solo orgă, John McGreary). Sala de concerte, plină până la refuz; dirijorul, Robert LaMarchiua și soliștii, copleșiți de aplauze.

Miercuri, 5 mai [1971]

Lucru intens la cel de al nouălea tablou din *Mioriţa*. Ieri, în timpul celor trei ore petrecute pe plajă, am schiţat noua scenă a morţii lui Novac, pe potriva ideii celei noi. (A fost prima oară când am lucrat pe plajă; de obicei, e imposibil; ca orice fapt de intimitate, scrisul se cere făcut doar în spatele uşilor închise.)

Am continuat să lucrez toată după-amiaza şi seara, rescriind scena lui Novac. Acum sună frumos, mai dramatic, complet originală şi contribuind la limpezirea semnificaţiei întregii piese. Am terminat tabloul la ora 1 noaptea, când am mers la culcare.

Azi am primit o scrisoare de la Pat. I-a plăcut mult povestea cu cele două fetiţe din grădină (de fapt, nu le-am mai văzut de câteva zile; poate că s'au mutat).

Am primit şi o scrisoare de la C. Dinischiotu, directorul Teatrului „Al. Davila" din Piteşti. Aşa cum mă aşteptam, vrea să joace *Steaua Zimbrului*; face însă o aluzie transparentă la acordarea dreptului ca spectacolul său să fie „premieră naţională", ceea ce înseamnă dreptul său – acordat de mine – ca teatrul din Piteşti să prezinte premiera înaintea oricărui alt teatru din România. Nu-i voi răspunde acum. Mai întâi, e de văzut dacă ceilalţi trei directori de teatru (sau oricare din ei) sunt interesaţi să joace piesa. De fapt, nu ştiu dacă o astfel de permisiune poate fi dată de autor. Nu e foarte important.

Mira m'a sunat astă-seară să-mi spună că în campus sunt numeroase afişe care anunţă conferinţa mea de Duminică seara.

Joi, 6 mai [1971]

Muncă zdravănă la cel de al zecelea tablou (şi ultimul) al *Mioriţei*.

O lungă şi prietenoasă scrisoare de la N. Carandino – importantul critic teatral care a lăudat cu entuziasm premiera *Mioriţei* –, cu câteva noutăţi literare din Bucureşti. Se oferă să-i vorbească lui Radu Beligan – directorul Teatrului Naţional din Bucureşti – despre *Steaua Zimbrului*.

A sosit şi *România literară*. Am citit-o pe plajă, după-amiază. Nu are nimic deosebit.

Speram ca astăzi să termin *Mioriţa*. Cu toate eforturile, nu am izbutit. Totuşi, 12 pagini din tabloul final sunt deja dactilografiate.

Vineri, 7 mai [1971]

A fost necesar să rescriu câteva fragmente din tabloul al zecelea, cu scopul de a adânci și limpezi semnificația centrală a piesei. De vreme ce moartea nu-i este exterioară omului, ci interioară (omul se naște și crește cu „ea"), singura atitudine față de „ea" este să o iubești, să-ți faci din ea mireasă. Acest fel de iubire îl împiedică pe om nu numai să cadă în ne-ființă, dar îl capacitează să aducă moartea în existență și, mai mult, s'o facă fecundă. E de sperat că o astfel de limpezire îi va descuraja pe unii regizori să creeze un peresonaj simbolic, „Moartea" – așa cum a făcut-o Marietta Sadova –, de vreme ce Moartea e însăși Mioara.

Scrisori de la Alexe, Pat, Ichim, Episcop (fără nici un cec!), C. Voicescu. *Cărți noi* anunță *Steaua Zimbrului* pentru aprilie (vestea a fost descoperită de Pat). Și revista *Magazine*, al cărei editor – părintele Eusebius A. Stephanou (un preot grec disident) – își exprimă dezacordul față de broșura mea *Orthodoxy in America Today*. Voi scrie o replică.

În sfârșit (!), la ora 6 după-amiază am terminat *Miorița*.

Era timpul să am puțină grijă și de mine. Mi-am strâns toate albiturile murdare, le-am dus la laundromat și le-am spălat de istov. Revenit acasă, am făcut curățenie în casă (spălat, șters praful, lustruit bucătăria), am schimbat lenjeria de pat, am făcut o baie. La ora 11.30 totul era isprăvit, am cinat și… m'am dus la culcare.

Am în plan ca luni să încep lucrul la *Meșterul Manole*.

Sâmbătă, 8 mai [1971]

Dimineața mi-am petrecut-o pe plajă. Zi splendidă. Marea nu mai era albastră, ci verde. Când ai ochi s'o vezi, natura e minune.

În timpul după-amiezii am citit cu atenție o sută de pagini din „noua" *Miorița*, făcând corecturi și inserând diacriticele românești. Am găsit chiar unele versuri care se cereau schimbate, așa că am redactilografiat mai multe pagini (una din ele se află încă „sub observație").

Noaptea, târziu, am început să-mi pregătesc prelegerea de mâine. Mi s'a spus că timpul nu-mi va fi limitat, așa că pot intra într'o seamă de amănunte.

Duminică, 9 mai [1971]

La biserică l-am întâlnit pe părintele Demetrios. Lunea trecută a fost la San Francisco, i-a întâlnit acolo pe Arhiepiscopul Iakovos și pe Episcopul

Meletios, au discutat despre problemele ivite în parohie și totul s'a aranjat. Mi-a transmis salutările Arhiepiscopului Iakovos.

Doi credincioși greci m'au informat că în Honolulu se află un român, anume dr. Alexandru I. Corpacius, specialist în chimia nucleară, care avusese un accident, suferise vreme îndelungată, trăiește singuratic și s'ar presupune că ar vrea să mă cunoască. Unul dintre ei mi-a dat adresa și numărul de telefon.

După-amiaza mi-am petrecut-o acasă, pregătindu-mi prelegerea.

Mira a sosit la 6, părintele Demetrios la 6.30. Am băut împreună o cafea, după care ne-am îndreptat spre Avenida Seaview, unde se află Centrul patronat de United Church of Christ.

La prelegere au fost de față paisprezece tineri, plus părintele Demetrios, Mira și Tuyet. Am vorbit timp de o oră, căreia i-au urmat două ore de întrebări și răspunsuri. Deși obositoare, seara a înregistrat un succes. Părintele Leon era impresionat de câtă teologie cunosc eu!

M-a invitat să cinăm împreună (de fapt, un sandwich și un pahar de lapte, la ora 11 seara), apoi m'a condus acasă. Destul de obosit, m'am culcat imediat.

Luni, 10 mai [1971]

Așa cum plănuisem, am început lucrul la *Meșterul Manole*. Seara am scris o scenă nouă, care va fi inserată în tabloul întâi: mama copilului a cărui umbră a fost „furată" de zidari.

Marți, 11 mai [1971]

Postul de radio a anunțat pentru astăzi după-amiază cer noros și averse de ploaie, așa că m'am decis să merg pe plajă încă de dimineață. Pentru prima oară m'am simțit în stare să scriu într'un astfel de loc: am continuat și terminat scena începută aseară.

O raită prin centrul comercial Ala Moana. Nu am găsit tot ce-mi trebuia, în afară de o panglică nouă pentru mașina de scris, precum și hârtie de bambus.

Întors acasă, mi-am petrecut după-amiaza scriind simultan literatură și gătind o ciorbă de fasole. La ora 4 fasolea era gata; literatura, nu!

Poșta mi-a adus o nouă scrisoare de la Pat, precum și *Urmuz*, cartea lui Nicolae Balotă, trimisă de Mitică la rugămintea mea (de fapt, o cerusem pentru Mira, „specialistă" în Urmuz, precursorul mondial al literaturii absurdului, un român a cărui operă completă însumează 50 de pagini).

Seara am sunat-o pe Mira și i-am dat de veste. În doar câteva minute a fost gata și a venit în mare grabă să ia cartea. Plănuisem să i-o ofer cadou, dar nu știu cum se face că eu o primisem cu o călduroasă dedicație a autorului adresată mie (nu-l cunosc personal pe Balotă; știu că e un important istoric și critic literar – Uscătescu îi aduce laude înalte în *Destin* – și profesor la Universitatea din București). Mira se sforța să mimeze bucuria de a fi primit cartea, dar fără să-și poată ascunde invidia. Răsfoind-o ici și colo, s'a grăbit să conchidă că „aproape nimic nu e nou, aproape nimic nu e interesant", dar a zbughit-o acasă, să facă un duș și să-l citească, toată noaptea, pe Balotă. Sunt absolut sigur că în articolul despre Urmuz, pe care Mira se pregătește să-l scrie și să-l publice într'o revistă franceză, ideile lui Balotă se vor bucura de o prezență copioasă. Asta-i lumea!

Miercuri, 12 mai [1971]

Lucru intens la *Meșterul Manole*. Am încheiat o scenă nouă, am scris-o pe a doua, după care, de-a lungul dimineții și al după-amiezii, am dactilografiat zece pagini din primul tablou.
Seara, senzații stranii, inexplicabile: dor de-acasă, anxietate, nervozitate, singurătate. Am luat autobuzul, am coborât în *downtown* și am rătăcit pe străduțe mici, uitându-mă la viața de noapte a acestei lumi dubioase din preajma portului: cartofori, bețivani, tineri ușuratici, femei suspecte, vagabonzi, toți aparținând rasei asiatice din diferite cotloane ale Pacificului. M'a pus naiba chiar să intru într'un „teatru", ca să văd un film deocheat, dar am ieșit după numai câteva minute (de abia stăpânindu-mi voma) – m'am dus acasă și m'am culcat.

Joi, 13 mai [1971]

Am dormit bine azi-noapte. Azi am lucrat toată dimineața, până la 2, când am prânzit și m'am hotărât să merg la plajă. Acolo însă m'am simțit rău. Câteva simptome de răceală îmi erau din ce în ce mai evidente. La ora 6 am revenit acasă; aspirină, vitamina C, picături în nări... degeaba. N'am mai fost în stare să lucrez.

Mira m'a sunat pe la 9 seara. Își schimbase părerea despre Balotă. Autorul e teribil de cultivat, e la zi cu lecturile din literatura universală, interpretarea lui asupra lui Urmuz e „surprinzător" de nouă și „stă în picioare". Cel mai surprinzător însă e faptul că ideile ei asupra lui

Urmuz sunt aceleași ca ale lui Balotă! Singurul fapt inconfortabil este acela că Balotă încearcă să-și exhibe în întregime copleșitoarele lui cunoștințe din literatură și filosofie și să epuizeze subiectul care-l preocupă. I-am replicat: – Acesta-i scopul oricărui critic! Simțindu-mi tenta ironică, mi-a întors-o: – Nu, asta poate fi doar dintr'un unghi românesc, îngust, dar nu din unul „universal". Mi-am înghițit răspunsul, așteptând. Conversația a alunecat în domeniul „noului roman", iar ea mi-a vorbit cu entuziasm despre Saporta, un scriitor francez care a publicat de curând un roman de 300 de pagini, ale cărui „pagini" însă nu sunt numerotate și nici legate într'o „carte", ci se vând într'o cutie de carton, cititorul fiind invitat să le aranjaze cum vrea el; indiferent cum sunt aranjate, paginile constituie un „roman"! M'am amuzat teribil și i-am ținut Mirei o lungă lecție despre deosebirea dintre artist și artizan, artă și artizanat, talent și virtuozitate, dintre a citi o carte și a da în cărți. Cu greu a fost de acord că o astfel de „literatură" nu are valoare, dar a încercat, totuși, să sublinieze că ea îl invită pe cititor să „re-facă" scrierea, să-i devină „co-autor", să participe la „re-crearea" ei... Am râs și am „informat-o" că această modalitate e tot atât de veche ca literatura însăși; un scriitor real și bun nu-i spune niciodată cititorului tot ceea ce-i poate spune, ci doar atât cât poate fi spus. În orice operă literară e ceva ascuns sub text – ca și deasupra lui –, așa încât cititorul e în permanență invitat să detecteze „subtextul" – acesta constituind valoarea reală și profundă a oricărei literaturi – și, prin aceasta, să devină personal implicat în „re-crearea" cărții. Altfel, știința criticii literare – ca analiză, sinteză, comentariu, interpretare – n'ar exista. Am încheiat implorând-o pe Mira ca – de dragul propriului ei prestigiu – să nu-l includă pe acest Saporta în programul prelegerilor ei de la Universitate. Evident, a devenit nervoasă și s'a grăbit să schimbe subiectul...

Un singur lucru bun: Mira – în calitate de excelentă farmacistă – m'a informat că „răceala" mea nu o „răceală" adevărată, ci o alergie, foarte frecventă în Hawaii din cauza abundenței florale (e adevărat, e vremea când toți arborii plumeria sunt înfloriți, o nuntă fantastică a naturii) și mi-a recomandat ca în loc de aspirină să iau tablete Allergest.

Vineri, 14 mai [1971]

De dimineață, bună dispoziție. Am început să lucrez la cel de al doilea tablou.

Mira m'a sunat pe la 11. A terminat de citit cartea lui Balotă: e o „capodoperă"! Acum o citește Ștefan.

Am lucrat toată ziua, fără întrerupere și fără să ies pentru vreo treabă (mai am fasole pentru încă trei zile!). Seara, târziu, am încheiat tabloul doi.

Mira m'a sunat din nou. Primise *Revista Scriitorilor Români* – apare în Italia –, care se deschide cu trei poezii ale ei. Mircea Eliade are o minunată piesă de teatru, *Coloana nesfârșită*, inspirată de viața și opera lui Brâncuși. Sunt nerăbdător s'o citesc.

Sâmbătă, 15 mai [1971]

Cinci pagini din cel de al doilea tablou le-am încheiat în timpul dimineții.

Poșta mi-a adus scrisori de la (în fine!) Mitică și Leni, însoțite de câteva fotografii. Au avut un Paște minunat la mânăstirea Cozia, pe valea Oltului. Cartea lui Balotă nu mai există pe piață, așa că însuși autorul mi-a trimis un exemplar, prin Mitică. Nici o veste literară importantă. *Steaua Zimbrului* se află încă în corectură (la 4 mai, cu toate că fusese anunțată pentru aprilie!), Radu Beligan era încă în Italia, Marietta Sadova montează o piesă la Oradea. Peste toate, mi-a plăcut mult cum descrie Leni călătoria lor (cu mașina, la volan fiind Laurian!) la Cozia și înapoi.

De vreme ce lucrul meu literar pe această săptămână e la zi – 30 de pagini –, mi-am petrecut după-amiaza pe plajă, bucurându-mă de soare.

Seara i-am făcut o scrisoare lui Mircea Eliade – cu privire la vizita pe care ar urma să i-o facă Didu –, după care am făcut o lungă plimbare prin grădină. Temperatura, 84 grade în timpul zilei, 70 la vremea serii.

Am sunat-o pe doamna Van Dorn. Ca de obicei, mă va duce cu mașina la biserică mâine dimineață. Simțindu-mă obosit, m'am culcat mai devreme, dar n'am fost în stare să adorm decât pe la 1.30.

Duminică, 16 mai [1971]

Înainte ca slujba să înceapă în biserică, am intrat în mica bibliotecă parohială și am mai citit câteva pagini din cartea lui Bogolepov privitoare la înființarea unei Biserici Ortodoxe (autocefale) în America.

După slujbă, Vicky, o fetiță de opt ani – mixtură greco-japoneză – mi-a spus că vrea să vorbească cu mine „în particular". Era interesată în special să știe „cine l-a făcut pe Dumnezeu?"; „cum a intrat Dumnezeu în existență?". Douăzeci de minute am rămas cu ea, străduindu-mă din răsputeri să-i dau o explicație, dar nu cred că i-am fost de mare folos. Părea că înțelege tot ceea ce-i spuneam despre noțiunea (ideea) de

început, sfârşit, fără început, fără sfârşit (exemple cu ziua, noaptea, dimineaţa, seara, soarele, linia dreaptă şi cercul), dar la urmă mă întreba din nou: „Da, dar cum a venit?”...

Întru sfârşit (dar deloc mai puţin important!) mi-a destăinuit că ar vrea să plece din Hawaii... şi să meargă... nu pe continent..., nu în Europa..., nu în Japonia..., ci pe Marte sau pe Venus! I-am urat călătorie plăcută, dar am sfătuit-o ca, până ce călătoria ei va începe, să se bucure de frumosul Pământ şi de minunatul Hawaii. Vicky e o fetiţă brunetă, păstrând pe chip trăsături din ambele părţi, europeană şi japoneză. Inteligenţa – aş crede – o moşteneşte din amândouă părţile. Tatăl ei, japonez, fusese militar în armata americană staţionată în Grecia, unde a petrecut peste trei ani. Acolo a cunoscut o tânără – grecoaică –, cu care s'a căsătorit şi pe care a adus-o în Hawaii. Vorbeşte perfect limba greacă şi este dirijorul corului din biserică.

I-am scris Anei Blandiana – mulţumindu-i pentru articolul destinat unui proiectat număr al *Credinţei literare* – şi o lungă epistolă adresată lui N. Carandino.

Mira a venit la 8.30 şi mi-a adus *Revista Scriitorilor Români*. De vorbă până pe la 10.30, când a plecat. Mi-a citit o poezie (nouă) inspirată de piesa lui Eliade. E realmente inspirată.

Luni, 17 mai [1971]

Domnul Alexandru Corpaciu m'a sunat dis-de-dimineaţă şi mi-a adresat rugămintea de a ne vedea. Numărul meu de telefon îl avea de la unul din membrii bisericii greceşti.

Mi-a făcut o scurtă vizită de prezentare, apoi am mers împreună pe plajă şi am stat acolo toată dimineaţa, înotând şi discutând. Doctorul Corpaciu era un important om de ştiinţă. Părăsise România înainte de război, ca bursier al Academiei Române pentru studii în Elveţia (avea deja un doctorat în Matematici de la Bucureşti). Războiul l-a prins în afara graniţelor şi nu s'a mai întors în ţară. După ce şi-a petrecut mai mulţi ani în Elveţia şi Germania, studiind şi predând, a semnat un contract pe şapte ani cu guvernul argentinian şi a devenit consilierul ştiinţific şi tehnic al preşedintelui Argentinei, mai ales în probleme militare (între timp, obţinuse încă cinci masterate şi doctorate în Geodezie, Geografie, Fotogrametrie, Inginerie şi Cercetări Spaţiale).

După expirarea contractului a părăsit Argentina şi a venit în Statele Unite, dar nu a izbutit să-şi schimbe viza de turist în aceea de rezident permanent, aşa că era pe punctul de a pleca în Europa. Tocmai atunci ruşii sovietici şi-au lansat primul Sputnik în spaţiu, eveniment care i-a

determinat pe americani să înfiinţeze o cotă de imigrare specială pentru oamenii de ştiinţă. Doctorul Corpaciu a fost imediat admis ca rezident permanent. La început a fost angajat cu normă întreagă ca profesor şi om de ştiinţă la Universitatea Georgetown din Washington, D.C., apoi s'a transferat la Dallas şi în Florida, unde a lucrat ca om de ştiinţă în probleme spaţiale la Patrick Air Force Base şi la Cape Kennedy. Alături şi împreună cu alţi şase sute de oameni de ştiinţă, a fost unul dintre pionierii care au pus bazele a ceea ce mai târziu s'a numit NASA. Între timp, în 1961, a devenit cetăţean american (după numai doi ani de rezidenţă) printr'un vot al Senatului.

Acum patru ani a venit în Hawaii ca angajat al Marinei Americane, departamentul războiului antisubmarin, când i s'a întâmplat un accident de automobil care l-a zdruncinat mental şi l-a scos în afara serviciului. S'a redresat încetul cu încetul, conştient însă că niciodată nu va putea reveni la principala lui pasiune, Matematicile şi Ştiinţa. S'a pensionat, s'a căsătorit cu o americancă, şi-a cumpărat în Honolulu un apartament de 50.000 de dolari şi a început o viaţă nouă, aceea a unui înţelept care se controlează în tot ce face. Într'un anume fel, e un maniac al modului în care îşi selectează dieta personală şi exerciţiile zilnice. Dar e fericit, în special pentru succesul de a-şi fi recăpătat echilibrul lăuntric.

La amiază m'a invitat să prânzim împreună la el. Frumos apartament! A pregătit o salată sofisticată. Avea şi sarmale, gătite chiar de el. Nu foloseşte deloc pâine, sare şi condimente.

I-am dat un almanah, broşura mea *Orthodoxy in America Today* şi i-am împrumutat *Miorița* s'o citească. Era foarte interesat să cunoască adevărata situaţie a Bisericii româneşti din America (desigur, ştia foarte puţin despre Episcopia Misionară, şi anume lucruri foarte urâte, din *Solia*, din unele scrisori şi din zvonuri). Dar cunoştinţa cu mine părea să-i fie o adevărată revelaţie. Soţia sa era la serviciu.

Pe la 4 după-amiază m'a dus cu maşina acasă.

N'am lucrat nimic astăzi. În schimb, m'am tot gândit la destinul acestui om.

Mira m'a sunat spre seară şi i-am spus de recenta mea întâlnire. S'a arătat foarte surprinsă. (De fapt, după ce eu am venit în Hawaii, ea mi-a vorbit despre un al treilea român care trăieşte în Honolulu, un român care a avut un serios accident de maşină, fiind bolnav mintal şi neavând nici o relaţie socială.) Era interesată să afle noutăţi despre doctorul Corpaciu şi, în final, mi-a mărturisit că se simte vinovată de a nu-i fi dat acestui om nici o atenţie.

Marţi, 18 mai [1971]

Toată ziua m'am străduit, dar tot n'am fost în stare să scriu o scenă nouă pe care s'o includ în cel de al treilea tablou. Am tot început şi reînceput, am întrerupt-o de mai multe ori, dar nu mi-au plăcut decât câteva rânduri. Pe de altă parte, azi nu m'am simţit bine – răceală sau alergie? – şi am luat numeroase tablete de aspirină şi vitamina C.

Spre seară m'a sunat Tuyet Ly. Doreşte să-i facă Mirei un cadou de ziua numelui şi-mi cere s'o învăţ cum se scrie în româneşte „Mulţi ani fericiţi". Peste câteva zile va pleca cu avionul în California spre a întâlni un bărbat cu care speră să se căsătorească. Casă de piatră!

Miercuri, 19 mai [1971]

Am reuşit să scriu noua scenă pe care mi-o doream inclusă în cel de al treilea tablou (cei nouă meşteri şi soţiile lor). Patru pagini de text nou (şi bun). Pentru azi nu-mi mai trebuie nimic. Sănătatea nu-mi este încă bună.

Un plic mare mi-a venit de la Alexe, o scrisoare telegrafică de la el, *Credinţa* pe luna mai, încă o seamă de felicitări pascale şi... o scrisoare din Germania. Aceasta din urmă m'a dat peste cap...: „Dragul meu prieten"... evident, o scrisoare de dragoste de la o femeie, Mihaella, care aşteaptă de la „mine" un bilet ca să zboare la Londra, unde va petrece „cu mine" un timp minunat, după care vom pleca împreună la Viena, unde ne aşteaptă un alt timp minunat, după care ne vom spune la revedere, deoarece soţul ei urmează „să se întoarcă"... De necrezut!... Gândeam că o e glumă, o farsă... când m'am uitat încă o dată la adresă: Valeriu Anania, pentru dr. Ovidiu Marina! A-haa!... L'am prins (desigur, involuntar). Am pus scrisoarea într'un plic mic cu o scrisorică alături, apoi într'un plic mai mare, pe care i l-am trimis lui Gicu să i-l înmâneze lui Didu (de altfel, nu e primul secret al lui Didu pe care i-l cunosc).

Aflu că mitropolitul Nicolae Mladin se află în Detroit, că episcopul Antim Nica urmează să sosească şi că Didu va fi acolo în câteva zile. Bieţii mei fârtaţi din Detroit! Bine că nu sunt acolo!

Joi, 20 mai [1971]

Am revăzut şi dactilografiat încă o seamă de pagini.

Domnul Corpaciu m'a sunat, a venit, m'a luat cu maşina şi m'a dus în afara oraşului ca să văd celebrul Sea Life Park (pe care doream,

într'adevăr, să-l văd). Totul m'a încântat, inclusiv minunatele spectacole cu balene acrobate și delfini dansatori.

Pe drumul întors m'am simțit rău și tot mai rău: strănuturi, nas curgând, durere de cap, febră. Domnul Corpaciu a presupus că am o alergie-de-fân (arborii plumeria sunt acum în plină floare) și m'a lăsat acasă. Am sunat-o pe Mira. Era de aceeași părere, adăugând însă că s'ar putea să am și un început de gripă. Așa că am luat șase grame de vitamina C, patru tablete de Allergest, inhalații Dristan... Nu-i chip de scris, de citit, de nimic altceva. M'am culcat devreme.

Vineri, 21 mai [1971]

De dimineață m'am simțit mult, mult mai bine (de altfel, azi-noapte am avut un somn adânc și lung).

Am continuat lucrul și am realizat 15 pagini în cel de al treilea tablou (sunt însă în urma programului pe care mi l-am propus).

După-amiază a venit domnul Corpaciu. Mi-a restituit *Miorița* (în opinia sa, sunt un „mare scriitor"); Conversația s'a desfășurat în jurul celor două episcopii românești și mi-a arătat o scrisoare pe care o primise de la Trifa cu cinci ani în urmă (1966), cu vorbe foarte urâte la adresa grecilor, a Arhiepiscopului Iakovos și a Episcopului... Victorin. Această scrisoare l-a făcut pe doctorul Corpaciu să nu mai meargă la biserica grecească, singura ortodoxă în Honolulu (și Hawaii). Acum însă mi-a promis că va merge din nou la biserică. Mâine va pleca, împreună cu soția, pe continent, unde vor rămâne timp de o lună, așa că vizita sa de acum este și una de rămas-bun, pe care el o folosește spre a-și exprima mulțumirile și satisfacția de a mă fi întâlnit. (Ieri i-am transmis salutările Mirei și regretul ei de a nu-l fi văzut de atâta timp. A zâmbit: „Da, Bacii sunt oameni drăguți, dar, vezi dumneata, ei țin legătura cu oameni care pot să-i ajute sau, cel puțin, să-i placă. La vremea aceea – cu trei ani în urmă –, când i-am cunoscut, eu nu eram o astfel de persoană; eram bolnav, handicapat mintal, mai degrabă având eu nevoie de ajutor decât să ajut pe alții... E'n regulă!".

Azi a fost ziua onomastică a Mirei și a maică-sii (Mira-Elena și Constanța). De vreme ce eram invitatul lor, am mers în *downtown* și am cumpărat o ghirlandă de orhidee, apoi am ambalat frumos o carte de poezie românească pentru Mira și un exemplar din *Geneze* pentru maică-sa.

Mira a venit la 7.30 și m'a dus acasă. Toți studenții ei – vreo douăzeci – au venit și au ținut o ședință literară (Mira îi asociase într'un Cerc Literar). Programul: lecturi din poezii originale, glume, conversații

publice sau private, vin, prăjituri. Privind la toate acestea, Ștefan Baciu părea mai degrabă ironic. Pe la miezul nopții am fost dus acasă de soții Tausic (Ștefan și Suzy), evrei născuți în România.

Sâmbătă, 22 mai [1971]

Zi aglomerată, dar stearpă literar.

Profesorul Klimenko m'a sunat de dimineață și m'a invitat să asist la botezul celor patru copii ai săi, care va avea loc în biserică la ora 4 după-amiază, și apoi să particip la cina care va urma. Ce era să fac? Am promis.

Tot în cursul dimineții, Mira m'a scos în afara orașului, pe țărmul vestic al insulei. În principal, voia să meargă la biserica romano-catolică Santa Rita, una dintre cele mai vechi ale Hawaiiului. Are o evlavie specială pentru Santa Rita, a cărei sărbătoare (nașterea) este astăzi. Biserica însă era goală; dimineața nu se țin slujbe. O bătrână hawaiiană părea teribil de nemulțumită de noul preot, american, care îl înlocuise pe cel vechi, chinez, și schimbase aproape totul în viața parohiei (un sătuc cu populație hawaiiană).

Ne-am dus pe domeniul Mahaka, de faimă recentă, întins, foarte întins (o vale întreagă și țărmul), cumpărat de curând de către proprietarul hotelului Ilikai din Waikiki: drumuri noi, vile noi, hoteluri noi, trei restaurante și tot soiul de facilități.

Investiția, o enormă sumă de bani. Am făcut o plimbare primprejur, apoi am avut un prânz prelungit într'un restaurant-grădină, cu o splendidă priveliște spre ocean și munți. (Mira a plătit). Mai tot timpul mi-a vorbit despre povestea familiei. Viața lor de familie, reală și ascunsă, a fost – și se pare că este – un infern!

Cu puțin înainte de ora 4, după un raid de-a lungul țărmului, m'a lăsat la biserica grecească și s'a dus.

Părintele Demetrios m'a invitat să slujesc alături de el. Un botez neobișnuit, patru copii deodată; mama lor, elvețiancă, fostă protestantă și devenită ortodoxă (cred) acum două săptămâni. Duminica trecută s'a cununat religios cu soțul ei, profesorul Klimenko de la Universitatea Hawaii (dar sunt căsătoriți de ani întregi).

Vreo douăzeci de persoane, plus copiii, au participat la cina de după botez, într'un restaurant romantic, „Willows" („La Sălcii"), unde nouă ni se rezervase un spațiu în aer liber. Mâncare bună, vin bun, oameni drăguți – greci și ruși.

Părintele Demetrios m'a lăsat acasă la 8.30. Mă simțeam destul de obosit.

Mi-am adus *Jurnalul* la zi.
În cutia de scrisori, nimic.

Duminică, 23 mai [1971]

Dimineaţa, la slujba din biserică. Nimic deosebit.

După ce am prânzit, puţină muzică, şi am început să lucrez. Încă şase pagini din tabloul trei sunt deja dactilografiate.

Lectură din cartea lui Balotă despre Urmuz. A prins o paralelă între „Luceafărul" lui Eminescu şi „Pâlnia şi Stamate" a lui Urmuz.

Luni, 24 mai [1971]

Zi dedicată în întregime lucrului. Am încheiat tabloul trei, l-am început pe al patrulea şi l-am dus până la scena finală, care trebuie scrisă din nou.

O scrisoare de la Mitică. Veşti bune din familie, neimportante din literatură. *Steaua Zimbrului* se află în a doua corectură. Dan Zamfirescu a primit de la mine scrisoarea şi scenariul.

O frumoasă carte poştală ilustrată de la Pat. Şi o epistolă de la bunul meu prieten dr. Dan Begu.

Marţi, 25 mai [1971]

Am scris noua scenă finală a tabloului patru. Am început să-l revăd şi dactilografiez pe cel de al cincilea.

Nimic în cutia poştală.

Lucru continuu în cursul după-amiezii şi al serii. Am încheiat tabloul al cincilea. Sună bine.

Miercuri, 26 mai [1971]

Am început lucrul la al şaselea tablou, dar am avut dificultăţi cu o nouă scenă care se cere scrisă şi intercalată. Am făcut numeroase încercări, dar nici una n'a mers. Fără succes la scris, după-masă m'am dus pe plajă şi am stat acolo trei ceasuri nefăcând nimic.

Întrucât provizia mea de plicuri pentru poşta aeriană s'a epuizat, am mers în centrul comercial Ala Moana să cumpăr altele, dar (a mirare!) n'am mai găsit nici unul, aşa că m'am mulţumit cu cele albe.

Seara, alte încercări de a scrie scena cea nouă; pare a fi ceva, dar nu ceea ce vreau. E mai bine să mă culc.

Joi, 27 mai [1971]

După patru ceasuri de lucru, am izbutit să scriu (să re-re-scriu) noua scenă. Sunt eu oare mai ambițios cu acest *Meșter Manole*? Oricum, scriind acest text final trebuie să le am în vedere pe cele trei care l-au precedat: cartea, versiunea pentru scenă și scenariul de film. Trebuie să verific fiece detaliu; nimic de omis, nimic de prisos. Am continuat să lucrez și după-amiază.

Mira a venit spre seară și mi-a adus *Urmuz* editat de Sașa Pană, pe care Ștefan Baciu l-a primit acum din România. Frumoasă carte! Mira m'a întrebat cu oarecare maliţiozitate dacă am primit vreo veste de la Tuyet! (De vreo săptămână, Tuyet e plecată în California să-l întâlnească pe noul ei prieten, cu care speră să se mărite.) Eu am spus bancuri olteneşti, Mira a râs până a plecat.

Cu toate acestea, în forul meu interior nu eram foarte vesel. Azi am primit de la Episcop o scrisoare, dar... fără nici un cec alături. La Episcopie nu sunt bani! E posibil să plec din Hawaii mai devreme decât am plănuit. Voi vedea.

Vineri, 28 mai [1971]

Toată ziua, lucru, lucru, lucru, și nimic altceva! Noi dificultăţi (de versificaţie), dar le-am depășit. Progres în calitate, mai puțin în cantitate.

Frumoasă zi! Nu m'am dus nicăieri.

Seara i-am făcut o scrisoare Patriarhului.

M'a sunat Mira. Maică-sa e mai rău. Are un cancer generalizat, iar doctorul i-a spus Mirei că maică-sa mai are de trăit maximum șase luni. Atât Mira, cât și Ștefan și-au anulat anul sabatic.

Sâmbătă, 29 mai [1971]

Lucru, în continuare, la tabloul al șaselea, întrerupt doar ca să gătesc (varză) pentru trei-patru zile. Câteva fragmente le-am scris din nou și am împins tabloul până la ultima scenă.

Seara m'am simţit tare obosit. Mă gândeam să merg să văd un film, dar m'am răzgândit; mai bine stau acasă.

Duminică, 30 mai [1971]

După slujba de la biserică, familia Anastasopulos m'a invitat la un picnic în Parcul Kapiolani. Cu toţii (patru bărbaţi şi două doamne) am petrecut acolo toată după-amiaza şi seara, cu plăcerea de a gusta bucate, de a conversa şi… de a face candele fanteziste, săpate în nisipul ud de pe plajă (copiii de prin preajmă erau teribil de amuzaţi). John e un tânăr foarte plăcut, cu barbă şi plete lungi, dar nu e hippy. Blond, pururea surâzător, e foarte prietenos (e zoolog). Mi-a promis să mă ducă într'o vale hawaiiană a cărei vegetaţie e foarte tropicală şi deosebit de frumoasă. Cina am luat-o într'un restaurant din Waikiki, aşa că de abia pe la miezul nopţii am ajuns acasă. Obosit, am mers la culcare.

Luni, 31 mai [1971]

Azi m'am trezit târziu. Somnul era atât de dulce, încât cu greu m'am hotărât să mă ridic din pat.

Încetul cu încetul, s'a făcut de prânz. Am mâncat, apoi am început să-mi scriu articolul pentru *Credinţa*. L-am scris de două ori şi de abia a treia versiune mi s'a părut bună şi am dactilografiat-o.

O scrisoare de la Alexe. Şi una de la Pat. Şi asta a fost ziua!

Marţi, 1 iunie [1971]

Mă gândeam că e timpul să-i fac o ultimă scrisoare doamnei Lucia Olteanu, directorul general al Studioului de Film Bucureşti, spre a protesta împotriva felului de a se purta al domniei sale, odată cu declaraţia mea de anulare a oricărui angajament dintre mine şi Studio. Aşadar, am făcut o scrisoare de trei pagini, am dactilografiat-o şi m'am dus în *downtown*, unde am făcut cinci copii xerox spre a fi trimise, spre informare, câtorva persoane oficiale.

M'am dus, de asemenea, la Hardcliff Corporation să mi se restituie depozitul de 100 dolari şi să propun ca această sumă să constituie plata ultimei mele chirii. N'au fost de acord, acoperiţi fiind de contract: depozitul va fi restituit la cinci zile după eliberarea locuinţei. Aşa că am plătit chiria din buzunarul propriu, în care mi-au mai rămas 50 de dolari pentru o întreagă lună (hrană, note de plată).

Am expediat scrisoarea către doamna Olteanu, copiile pentru oficiali şi una pentru Mitică, pe care l-am autorizat să ridice scenariul de la Studio.

După-amiază mi-am reluat lucrul la *Meşterul Manole*. Seara am izbutit să scriu o pagină şi jumătate de versuri noi, un puternic monolog al lui Manole despre drama lui de a fi fost obligat să construiască pe un loc anume dat. Obosit, dar mulţumit, m'am culcat la 2 după miezul nopţii.

Miercuri, 2 iunie [1971]

Am uitat să menţionez scrisoarea pe care am primit-o ieri de la dra Hogea Maria din Iaşi. Îmi spune că *Steaua Zimbrului* i-a fost dată regizorului (?) să o citească echipei de actori. Pare a fi un pas înainte. (În acelaşi timp, această fată pare a fi făcut şi ea un pas înainte: mi-a dedicat o poezie!)

Pe durata dimineţii am încheiat tabloul al şaselea, în care am inclus câteva fragmente scrise din nou.

Am continuat să lucrez toată după-amiaza şi seara şi am izbutit să scriu primele trei pagini din tabloul al şaptelea.

Joi, 3 iunie [1971]

Poşta rapidă m'a trezit la 7.30 dimineaţa. O scrisoare de la Gicu şi un cec de 100 de dolari. Foarte bine!

I-am răspuns, am luat micul dejun, am început să lucrez şi totodată să gătesc (fasole!).

Dimineaţa, cinci pagini; după masă, încă cinci. Bună treabă azi!

Poşta mi-a adus o scrisoare şi o jumătate de kilogram de cafea de la Pat. Alte câteva scrisori. Teatrul Naţional din Cluj confirmă primirea piesei *Steaua Zimbrului*, care a fost dată spre studiu „cu o atenţie deosebită". O carte poştală de la Tuyet Ly: se distrează grozav în California. Am mai primit şi câteva felicitări pascale întârziate. Şi... două note de plată (gazul şi telefonul).

Mira a venit la 8.30 seara şi a stat până la 11. Multe necazuri la Universitate şi, de asemenea, acasă. Maică-sa se simte din ce în ce mai rău.

Mi-a adus nişte texte de Paul Claudel şi ilustraţiile lui Jean Charlot (toate asupra Apocalipsei), cerându-mi s'o ajut în descifrarea simbolurilor. Într'adevăr, nu e deloc o treabă uşoară. Charlot e un pictor dificil, dar nici Claudel nu-i mai prejos. Cred că Mira s'a angajat într'o treabă care o depăşeşte. Oricum, am reţinut materialele, să văd ce pot face.

Obosit, m'am culcat la miezul nopţii.

Vineri, 4 iunie [1971]

Muncă rodnică încă de dimineață: am încheiat tabloul al șaptelea din *Meșterul Manole*. Sunt, într'adevăr, mulțumit.

După micul dejun m'am decis să merg la plajă și am stat acolo vreo trei ore. Nu știu de ce, deodată m'am pomenit strănutând. În drum spre casă, tot mai rău. Am înghițit la repezeală câteva tablete de aspirină C și câteva antialergice.

Deși nu mă simțeam deloc bine, mintea (și întreaga mea ființă) erau adânc preocupate de construirea celui de al optulea tablou, așa că l-am început scriind din nou două pagini și îmbunătățind alte trei.

La miezul nopții, înainte de a mă culca, mi-am simțit corpul invadat de febră. Alte tablete, alte picături în nări, un ceai fierbinte, și am căzut într'un somn adânc.

Sâmbătă, 5 iunie [1971]

M'am trezit la... 11, după unsprezece ore de somn! De multă vreme n'am mai avut o odihnă atât de lungă. Și mă simțeam mai bine.

Toată dimineața am lucrat la tabloul opt.

La 6 după-amiază am început să-mi fac curățenie în casă, apoi am mers la laundromat și mi-am spălat tot ce aveam murdar.

La 9 seara eram gata să-mi reîncep lucrul.

Între timp m'am hotărât să las stratul gros de gheață de pe pereții frigiderului să se topească. Am oprit frigiderul, i-am deschis ușa și am așteptat. Se părea că va trece foarte mult timp până ce stratul de gheață se va topi. Folosind o șurubelniță și un ciocan, am încercat, cu băgare de seamă, să sparg blocul de gheață, dar am reușit să împing prea tare șurubelnița și am deschis rezervorul, așa încât gazul aflat sub presiune a țâșnit afară. E clar că frigiderul nu mai funcționează. Voi vedea luni ce e de făcut.

Acest eveniment însă nu a fost de natură să mă distragă prea mult de la munca mea literară. Schimbând momentele esențiale din scena încorporării Siminei în zid, la ora 1 după miezul nopții am încheiat tabloul al optulea.

De îndată ce m'am așezat în pat, m'a cuprins o puternică durere de cap. Am încercat să adorm fără să iau vreun fel de tablete, dar durerea de cap devenea tot mai puternică și dureroasă. Am luat două aspirine. O oră mai târziu, două tablete de Excedrin. Alunecam în somn când în minte mi-a venit ideea că dispariția umbrei Siminei poate fi exprimată mult mai bine decât o făcusem. Chiar noile versuri mi se năzăreau limpezi. Am sărit din pat și le-am scris pe o hârtie, dar somnul fugise.

Poşta mi-a adus astăzi o carte scrisă şi trimisă de criticul Dumitru Micu, despre Arghezi, tradusă în limba engleză. Am început s'o citesc. Eseul e bun, dar versurile lui Arghezi, folosite drept citate, sunt traduse oribil.

În sfârşit, pe la ora 5 dimineaţa, simţind oboseala, am adormit.

Duminică, 6 iunie [1971]

După ce am asistat la slujba din biserică, Mira m'a condus acasă şi am stat de vorbă vreo trei ceasuri. Mi-a povestit multe din copilăria ei şi despre rădăcinile psihologice ale urii dintre ea şi maică-sa. Mi-a mai povestit lunga şi dramatica istorie a vieţii şi morţii Irinei Malaxa.

După-masă n'am putut să aţipesc câtuşi de puţin. M'am decis să răspund la toate scrisorile stivuite pe birou. Ceea ce, într'adevăr, am şi făcut.

Luni, 7 iunie [1971]

Am telefonat la mai multe întreprinderi, dar n'am izbutit să găsesc una care să-mi repare frigiderul într'un mod convenabil. Mai precis, nici una nu s'a învoit să-l readucă în funcţiune pe mai puţin de 75 de dolari. Nimic de făcut, decât s'o informez pe doamna manager despre ceea ce s'a întâmplat. Va telefona mâine la administraţie. Gândul la banii mei din depozit nu mă face deloc fericit!

O scrisoare de la Pat.

Zi de muncă intensă – dar şi… extensă. Am revăzut şi dactilografiat opt pagini din tabloul final, inclusiv numeroase fragmente scrise din nou şi intercalate în text.

A sunat Tuyet! Ieri s'a întors din California, unde s'a distrat pe cheltuiala unui gentleman. Dar, până la urmă, s'a răzgândit: nu e încă decisă să se mărite. Bietul om!

Marţi, 8 iunie [1971]

Dis-de-dimineaţă, cei doi japonezi angajaţi ai companiei Hardcliff mi-au adus un frigider „nou" şi l-au luat pe cel „vechi". (Noul frigider e de vârsta mea, dar, oricum, destul de bun.) I-am întebat dacă administraţia îmi va cere să plătesc paguba; mi-au spus că nimic nu se poate şti dinainte, dar, dacă mă duc la ei, e bine să nu am „gură mare".

Am lucrat toată dimineața, dar fără cine știe ce spor. Am multe de schimbat în acest tablou final și de refăcut sfârșitul piesei.

Mira a venit după-amiază și m'a luat la o plimbare cu mașina pe un munte foarte înalt, cu case izolate, spânzurate pe clinuri. Aer răcoros și bătut de vânt. Mira încerca să-și uite pentru moment necazurile de acasă, iar eu am contribuit cu glume bune.

Seara, lucru ceva mai mult. Am eliminat complet două scene din actul al nouălea.

Miercuri, 9 iunie [1971]

Efort final de a isprăvi piesa astăzi, dar n'am izbutit. După o întreagă zi de muncă, două pagini încă așteaptă să fie scrise. Eram prea obosit să mai continui, așa că m'am culcat curând după miezul nopții.

Joi, 10 iunie [1971]

Ziua în care am isprăvit manuscrisul cărții *Poeme cu măști*, încheind ultimele pagini ale piesei *Meșterul Manole* la ora 11 dimineața. Mă simțeam atât de vesel, de relaxat, de liber!

Poșta mi-a adus *Credința* pe iunie (neașteptată!) și o scurtă scrisoare de la Alexe. Și una de la Pat. Am înțeles că Congresul va începe cu două zile mai devreme decât mă așteptam, că Episcopia nu are bani să-mi plătească salariul pe anul trecut, că Pat e foarte ocupată cu maică-sa bolnavă. Am socotit că e de datoria mea să ajung la Detroit mai devreme decât plănuisem. Așa că m'am dus în *downtown* și mi-am schimbat rezervația la avion pentru luni, 21 iunie, la ora 2.45 după-amiază, cu sosirea la Detroit în dimineața următoare la 5.55.

Întors acasă, scrisori către Alexe și Pat. Seara am petrecut-o dactilografiind „Predoslovia" lui Arghezi la *Miorița*, care va fi inclusă în volum.

Azi am avut un alt necaz. Îi spusesem Mirei că mâine voi urmări marea și strălucitoarea Paradă de Ziua lui Kamehameha chiar din grădina în care locuiesc, de vreme ce ziarele au anunțat-o ca trecând prin bulevardul Kapiolani și strada King (stradă care mărginește grădina pe partea din față). Mira mi-a spus că acesta ar fi cel mai bun loc de urmărit parada și că va veni și ea s'o vadă.

Pe de altă parte, Tuyet m'a sunat întrebându-mă dacă doresc să mă ducă ea undeva, cu mașina, să urmăresc parada. Aflând ceea ce plănuisem, s'a invitat să vină alături de mine și de Mira, iar eu n'am avut nimic împotrivă.

Seara, Mira m'a sunat din nou, iar eu i-am spus vestea. De îndată a început să se codească și mi-a spus că ea, de fapt, s'a răzgândit..., că e ocupată..., că trebuie să meargă la o petrecere... și că, la urma urmelor, nu o vrea pe Tuyet împreună cu noi. Intuind că era vorba de o stupidă scenă de gelozie, m'am înfuriat și i-am spus apăsat Mirei că nici ea și nici Tuyet nu vor veni mâine. De ce? Fiindcă vreau să fiu singur. E bine?

M'am dus la culcare oarecum iritat de nebunia femeilor. Dar m'am liniștit gândindu-mă la biata natură umană.

Vineri, 11 iunie [1971]

Mare sărbătoare în Hawaii: Ziua lui Kamehameha, celebrându-l pe marele rege care a unificat insulele sub un singur sceptru, după secole de dezbinare și lupte fratricide.

M'am sculat la 9, am luat micul dejun și mi-am pregătit aparatul de fotografiat și filmele. Știam că parada va începe în Waikiki la ora 10, așa că pe la 11-11.30 va trece pe strada King, prin fața grădinii în care locuiesc. De mai multe ori m'am mișcat în afară și înlăuntru, ca să observ momentul în care poliția va opri traficul pentru uriașa paradă la care vor participa nu mai puțin de 86 de formații. La 11.30 traficul era încă în mișcare; tot așa la 12.00..., tot așa la 12.30. În ultima clipă mi-am dat seama că Bulevardul Kapiolani întâlnește strada King nu în susul, ci în josul locului unde mă aflam eu. La ora 12.30 parada se termina în fața Palatului Iolani, în orașul de jos!

Dezamăgit, afurisind-o pe Mira, pe Tuyet și pe toate femeile din lume, am mâncat ceva de prânz și m'am dus pe plajă, unde am stat toată după-amiaza, nefăcând nimic decât să contemplu marea și cerul.

Din când în când mi se părea că o femeie tânără (pe la vreo 30 de ani), în timp ce citea o carte la distanță de doi sau trei pași, mă fura cu privirea din spatele ochelarilor de soare. Pe la ora 6 s'a apropiat și m'a întrebat, fără nici o introducere, dacă sunt scriitor. Cuprins de mirare (nu avusesem în mână nici vreo hârtie, nici vreun creion, nici vreo carte), am confirmat. S'a așezat alături și mi-a spus că e astrolog și că în dimineața aceasta a avut un vis: va vedea un străin cu barbă, mai în vârstă decât ea, care e scriitor. Și, de îndată ce a dat cu ochii de mine, a știut cu certitudine că eu eram cel care trebuia să fie un scriitor (în pofida faptului că pe plajă sunt numeroși oameni cu barbă). Kenya (acesta era numele ei) m'a rugat să-i povestesc una din piesele mele, iar eu i-am povestit *Meșterul Manole* (cea mai proaspătă în memoria mea). A părut teribil de impresionată și mi-a spus povestea ei.

La vremea când avea vreo 17 sau 18 ani, un mare compozitor de muzică s'a îndrăgostit de ea, dar nu s'a petrecut nimic concret. El era căsătorit, iar Kenya nu a acceptat ca ea să devină cauza unui divorț. După mai multe tentative de a o avea, el a compus o muzică de balet care s'a bucurat de un succes enorm în Mexico City. Baletul fusese inspirat de Kenya. A doua zi după premieră, el s'a sinucis. I-a lăsat o scrisoare în care-i spunea că moare nefericit, dar că energia lui o transferă în ființa ei și că prezența manifestă a acestei energii va fi dovada iubirii lui pentru ea. Kenya nu s'a lăsat copleșită de acest fapt până în momentul când, afându-se într'o anticărie și dorind să-și cumpere o partitură muzicală din multele care erau în rafturi, prima partitură pe care a atins-o cu mâna și a cumpărat-o era una care-i aparținuse lui Robert: purta semnătura lui.

Mai târziu s'a căsătorit cu un bărbat cu 12 ani mai tânăr decât ea și au avut doi copii, după care amândoi s'au înțeles să trăiască în castitate, ca frate și soră, cu scopul de a-și transfera energia sexuală în energie contemplativă. Au o viață frumoasă.

Soțul ei va sosi mâine, împreună cu copiii, din Oklahoma, unde au trăit până acum. Ea venise cu câteva zile mai devreme, ca să închirieze un apartament. Au decis să se mute în Hawaii.

Era timpul să plec. M'am îndepărtat pentru câteva minute, să-mi spăl picioarele la dușurile publice. Înainte de a pleca, a dat mâna cu mine și mi-a spus:

– N'o să ne mai vedem. Vreau să știi că piesa dumintale nu este doar un mit, ci și un adevăr de viață.

Când am ajuns acasă, am găsit în sacoșă un petic de hârtie cu aceste cuvinte: „Maestre Anania, întrebări din categoria lui *cum* și *de ce* stau ascunse ca praful într'un apus de soare. Să respirăm doar frumusețea. A Dumitale și a Lor întru Adevăr, Kenya". Alături, o schiță: o mână (cu brățară) oferind un buchet de flori.

Nu e ciudat?

(Notă. Ca profesie, Kenya e geolog. A făcut studii intense de muzică. Și se ocupă foarte mult cu astrologia.)

Sâmbătă, 12 iunie [1971]

Mira m'a sunat de dimineață ca și cum nimic nu s'ar fi întâmplat și m'a rugat să-i împrumut perforatorul. S'a oprit în drumul către spital, a luat perforatorul, m'a poftit în mașină și m'a lăsat la plajă.

După ce am petrecut două ore în lumina soarelui, am revenit acasă, am prânzit, apoi m'a sunat Tuyet. M'a întrebat unde aș vrea să mă ducă

(de fapt, îmi cunoştea dorinţa de a vedea Grădinile Botanice). Am fost de acord. A venit şi m'a condus acolo. În timp ce ne plimbam pe alei, mi-a vorbit despre toată povestea călătoriei sale în California şi despre trista ei concluzie de a nu se fi simţit în stare să se mărite cu acel domn. Ascultând, am făcut numeroase fotografii ale arborilor, şi chiar una a ei.

Grădinile s'au închis la ora 4. Tuyet m'a dus să văd frumosul Vârf Rotund, un munte înalt care domină întregul Honolulu şi împrejurimile. Un raid lung şi, într'adevăr, frumos. Dar am simţit oboseală. Aşa că m'a lăsat acasă şi s'a dus.

Seara m'a sunat John Dixon. Nu-şi uitase promisiunea de a mă duce cu maşina în faimoasa Vale Moanalua. Ne-am înţeles pentru a doua zi după-amiază.

Seara mi-am petrecut-o făcând o seamă de corecturi pe manuscrisul dactilografiat al piesei *Meşterul Manole* (diacriticele româneşti).

Duminică, 13 iunie [1971]

În biserică, părintele Demetrios a anunţat că Duminica viitoare voi sluji Liturghia împreună cu el, înainte de a părăsi Hawaiiul.

Am prânzit acasă. John a venit la 2.15. Între timp m'a sunat Mira, invitându-mă ca, împreună cu ea şi cu Ştefan, să merg astă-seară la strălucitoarea sărbătoare a filipinezilor.

Moanalua e proprietatea privată a unei familii bogate, descendentă a primilor misionari în Hawaii. John e zoolog şi are acces în ea. Timp de o oră şi jumătate ne-am plimbat încoace şi încolo de-a lungul acestei minunate văi tropicale, sălbatică şi totodată prietenoasă. Am făcut numeroase fotografii în timp ce vorbeam cu acest băiat de ispravă, John. Mi-au plăcut, deopotrivă, priveliştea şi conversaţia.

La 6 după-amiază m'a lăsat în faţa casei Bacilor şi a plecat. Am întâlnit-o pe mama Mirei, bolnavă în pat, dar încă surâzând. Ştefan se hotărâse să rămână acasă, Mira şi eu am plecat în Ala Moana, unde se desfăşurau splendide dansuri filipineze.

Înapoi acasă, mi-am încheiat *Jurnalul*.

Încă şapte zile în Hawaii.

Luni, 14 iunie [1971]

M'am sculat târziu, pe la 10. Am mers în *downtown*, la corporaţia Hardcliff. Acolo am găsit un alt domn, căruia i-am cerut să-mi restituie depozitul. La început nu m'a crezut că îmi fusese promisă restituirea,

apoi mi-a spus că colegul său nu se află în oraş şi că cecul trebuie semnat de amândoi, aşa încât trebuie să mai încerc joi, când şeful celălalt se va întoarce.

În downtown se desfăşura o mică paradă de Ziua Drapelului. Nu i-am dat mare atenţie.

Înapoi acasă, intenţionam ca după-amiază să merg pe plajă, dar dintr'odată cerul a devenit noros. Am renunţat. Rămas acasă şi, neizbutind să dorm, am continuat să fac corecturi pe manuscris, lucrând până seara târziu. Am verificat încă o dată toate paginile întregului manuscris şi am descoperit câteva greşeli. Trebuie să redactilografiez câteva pagini.

Marţi, 15 iunie [1971]

După somnul bun de azi-noapte, am început să lucrez la 9.30. Am redactilografiat toate paginile cu greşeli, iar pe cele noi le-am intercalat în manuscris.

Zi ploioasă. O ploaie atât de grea n'a mai fost în Honolulu din ianuarie. E greu de prevăzut cât va mai dura. Oricum, azi a plouat toată ziua. Poate că voi avea „norocul" să nu mă mai duc la plajă!

După-amiaza mi-am petrecut-o împachetând. Alegând câteva lucruri, unul câte unul, am făcut un pachet care să fie trimis cu poşta (Tuyet mi-a promis că mă va duce ea la poştă vineri după-amiază).

Seara a venit Mira şi a stat trei ore ascultându-mi prelegerea despre Cartea Apocalipsei, privitoare la proiectul ei de a edita un Claudel--Charlot. Încă o dată a părut a fi copleşită de „uriaşele cunoştinţe" pe care le posed şi m'a implorat să cer cel puţin o catedră de *visiting professor* la o Universitate...

S'a decis să-mi cumpere aspiratorul de praf şi lampa fluorescentă şi mi le-a plătit în avans, 34 de dolari.

Maică-sa se află în spital. O voi vedea sâmbătă.

I-am spus Mirei povestea cu Kenya. S'a arătat impresionată (ea crede în astrologie) şi a găsit-o foarte interesantă.

Îmi restituise perforatorul, aşa încât după plecarea ei am perforat toate paginile redactilografiate.

Având acum pe cei 34 dolari de la Mira, mâine mă voi duce în downtown ca să-mi fac còpii xerox de pe Miorița şi Meşterul Manole (azi-dimineaţă am telefonat şi mi s'a spus că 280 de pagini vor costa 36 dolari).

Când mergeam la culcare, după miezul nopţii, afară încă ploua (sunt însă bucuros că nu şi înlăuntru, ca'n ianuarie!).

Miercuri, 16 iunie [1971]

Frumoasă zi! Dimineața am fost în *downtown* și, deoarece fata nu putea să-mi facă copiile xerox imediat, am lăsat originalele acolo și am petrecut două ore în zona comercială, căutând o *muumuu*. Nimic pe potriva gustului meu. Înapoi acasă, am prânzit, am început să împachetez. La 4 după-amiază m'am dus din nou în *downtown* și mi-am luat copiile, pentru care am plătit 36,52 dolari.

Seara mi-am petrecut-o alcătuind, tehnic, manuscrisul, filă cu filă, numerotând cele 531 de pagini ale viitoarei cărți *Poeme cu măști*, actuala mea operă dramatică. Am lucrat până după miezul nopții.

Joi, 17 iunie [1971]

Am continuat să împachetez. Atâtea mărunțișuri de identificat și clasificat! Două pachete mari, gata de expediere.

Manuscrisul l-am ambalat, trainic, ca să-l trimit azi, cu poșta aeriană, direct la Editura Cartea Românească.

Am făcut și un pachețel cu o copie a manuscrisului, pe care să-l trimit, tot cu poșta aeriană, la Detroit, ca măsură de securitate. În caz că originalul se pierde, iar eu mor, munca mea trebuie să supraviețuiască (unde ești, Camil Petrescu?...).

După prânz m'am dus din nou în *downtown*, am expediat cele două pachețele cu destinația București și Detroit, după care am revenit la compania proprietară. Din depozitul de 100 de dolari mi-au reținut 30 pentru cele trei luni în care nu am ocupat locuința (închirierea se face pentru minimum zece luni) și 20 pentru defectarea frigiderului. Așa că m'am întors acasă cu 50 de dolari!

Restul după-amiezii mi l-am petrecut-o în Ala Moana, mergând din magazin în magazin și făcând cumpărături. La sfârșit mi-au mai rămas în buzunar 7 dolari. Eram însă bucuros de a fi găsit câteva lucruri frumoase pentru prieteni.

Părintele Demetrios a venit la 7 și m'a luat cu mașina să cinăm împreună, așa cum era mai dinainte stabilit. Am cinat în restaurantul Fisherman, pe țărmul oceanului: o delicioasă friptură Mahimahi, la grătar, și bere. Apoi gazda m'a luat la o plimbare, așa că am ajuns acasă pe la miezul nopții, foarte obosit și aproape adormit. La culcare, fără zăbavă!

Vineri, 18 iunie [1971]

La început aveam intenția să mă duc la plajă, dar am renunțat, la gândul că trebuie să-mi fac geamantanele și să mai răspund la câteva scrisori. Așa că am rămas acasă, împachetând și scriind.

După-amiază a venit Tuyet și m'a ajutat să duc la poștă cele două pachete grele. Între timp vândusem măsuța portabilă și scaunul cel lung, pentru 20 de dolari, din care am plătit 16,60 taxa poștală pentru cele două pachete trimise la Detroit. Revenit acasă, un telefon de la Mira. Era la spital și m'a rugat să iau un taxi și să alerg acolo, unde maică-sa se simțea foarte rău și dorea să se împărtășească. Tuyet se simțea și ea rău, așa încât n'am îndrăznit s'o rog să mă ducă. Așa că am ieșit, am luat un taxi, m'am dus la spital și am stat o oră cu mama Mirei. S'a spovedit și a primit Sfânta Împărtășanie.

Mira m'a dus acasă și m'a ținut mai mult de trei ore, vorbindu-mi despre orice și făcând tot felul de presupuneri în legătură cu starea maică-sii. Îi dorea moartea! Mă simțeam peste măsură de obosit, doream să mă culc, să nu mai aud nimic și să nu mai știu nimic. Ceea ce am și făcut după plecarea Mirei.

Sâmbătă, 19 iunie [1971]

Cu câteva zile înainte îi făgăduisem Mirei că am să scriu o analiză sistematică a Apocalipsei. Scrisesem două pagini, azi am mai scris trei. Asta, ca s'o ajut în realizarea eseului proiectat asupra lui Claudel și Charlot.

Cu acestea și cu câteva plicuri adresate, mi-am pus mașina de scris în cutia ei.

Mi-am desprins afișele de pe pereți și le-am pus într'o valiză. Locuința apare acum din ce în ce mai mult așa cum am găsit-o. Am demontat lampa fluorescentă (deja vândută Mirei) și am curățit biroul, care urmează să fie cumpărat mâine, cu 25 de dolari, de către vecinii mei (ieri eram îngrijorat că nu am bani să plătesc taxiul, dar am avut!!).

I-am înmânat poștașului cardul pentru schimbarea adresei.

După-amiază a trebuit să-i fac o vizită profesorului Charles-James Bailey, sociolog, care m'a invitat insistent la el acasă. Conversație plăcută. Mi-a dat o carte, *The First Circle*, a celebrului Alexandr Soljenițîn.

Revenit acasă, doar zece minute de odihnă. Mira a venit și m'a dus la spital, unde am revăzut-o pe mama ei.

Apoi m'a dus acasă la ei, unde ne aștepta Ștefan. Am mers împreună la un restaurant și am luat cina, după care ne-am întors acasă și am conversat până la miezul nopții.

Ștefan va suferi o operație chirurgicală săptămâna viitoare.

În ultimele mele zile în Hawaii am fost mai ocupat decât în cele șase luni. Se cheamă asta o vacanță? Unde sunt plaja și zările albastre-verzi ale Hawaiiului?

M'am întors acasă obosit, gata de culcare. Dar încă nu am făcut curățenie în casă, așa cum m'am hotărât s'o las înainte de a pleca.

Duminică, 20 iunie [1971]

Iată că m'am întors la măsuța prăpădită pe care am găsit-o aici cu șase luni în urmă! Frumosul – și foarte utilul – birou l-am vândut ieri vecinului meu de alături pentru 25 de dolari. Acum am bani să-mi plătesc taxiul de la Aeroportul Metropolitan din Detroit până la Episcopie!

În această dimineață am slujit împreună cu părintele Demetrios Leon și am rostit predica. Biserica a fost plină ochi. Părintele a rostit câteva cuvinte de adio, eu am răspuns. Mira a asistat la slujbă.

Apoi doamnele din Comitetul parohial au oferit în cinstea oaspetelui o gustare cu cafea și mi-au dăruit ceva extraordinar: cartea *The Hawaiians* și un mesaj de rămas-bun cu semnăturile lor. O atmosferă de mare căldură sufletească, fiecare m'a sărutat cu cuvintele: Mai veniți!

Mira m'a dus acasă și și-a luat mărunțișurile care-i mai rămăseseră la mine. Era întoarsă pe dos: maică-sa îi spusese lui Ștefan că ultima ei dorință este aceea de a fi incinerată! Mira m'a întrebat pe mine și pe părintele Leon despre o astfel de situație, iar noi i-am spus că, potrivit acestei dorințe, răposata nu va avea parte de slujbă religioasă. Mira a decis că nu va respecta dorința maică-sii.

Am mâncat ceva, m'am dus la mare și am petrecut trei ore pe plajă. La sfârșit, i-am spus adio minunatului orizont hawaiian, m'am întors, am făcut curățenie în casă și am mai împachetat câte ceva. De asemenea, am pregătit un coș cu tot felul de vase de bucătărie și mărunțișuri gospodărești, pe care să i le dau lui Tuyet mâine dimineață.

Mira a venit la 8.30 și m'a cules din stradă, unde o așteptam. Am cinat la ei acasă. Ștefan Baciu era îngrijorat de operația chirurgicală pe care o va avea săptămâna viitoare. La cină au mai fost soții Tausic – Ștefan și Suzi (intenționasem să-i sun astă-seară la telefon și să-mi iau rămas-bun). Aproape toată conversația s'a consumat în jurul mamei Mirei și a dorinței acesteia. Am avut imprudența de a vorbi despre oribilul obicei al incinerării și am început să le istorisesc povestea fostului meu profesor Anton Holban, la a cărui incinerare am asistat la vârsta de 14-15 ani. Mira mi-a făcut un semn să tac. Chipul doamnei

Suzi se schimbase brusc. Într'o fracţiune de secundă mi-am dat seama de gafă, amintindu-mi că Suzi (evreică) era încă un copil când mama ei a fost arsă (de vie) de către naziști, la Auschwitz, în prezența ei. (Acel eveniment oferă o explicaţie faptului că, de ani de zile, Suzi s'a ataşat atât de mult de mama Mirei, văzând în ea ceea ce pierduse). Desigur, am întors conversația într'o altă direcţie, aşa încât, încetul cu încetul, chipul Suzanei și-a revenit.

La sfârşitul cinei, Ştefan şi-a cerut scuze că trebuie să plece, și-a luat la revedere de la fiecare, m'a îmbrăţişat și s'a dus în camera lui, ca să-şi pregătească prelegerea pentru mâine. Mira, eu şi soţii Tausic am rămas să mai stăm de vorbă în salon. Mira îşi recăpătase buna dispoziţie şi ne-a istorisit o lungă poveste a pasiunii ei pentru Walter, cu ani în urmă (de fapt, toţi cunoşteam povestea, dar Mira s'a ambalat în a ne destăinui câteva amănunte şi cum anume a trădat-o Walter, ceea ce i-a inspirat câteva poezii).

Pe la ora 11 Mira s'a oferit să mă conducă, dar eu am preferat să fiu condus de soţii Tausic.

Ajuns acasă, am făcut curăţenie în bucătărie şi am rezervat în valiză spaţiul unde-mi voi pune mâine dimineaţă aşternuturile de pat.

Luni, 21 iunie [1971]

Plec astăzi!

Aproape şase luni, şi timpul a trecut atât de repede! Acum pot conchide că sejurul de aici mi-a plăcut într'adevăr, mai ales prin aceea că am avut condiţii – morale şi fizice – de a lucra şi a împlini ceea ce mi-am propus.

Tuyet, fiind bolnavă, n'a venit să-şi ridice lucruşoarele pe care i le-am destinat. Mi-a telefonat de dimineaţă şi m'a rugat să las coşul la doamna manager, de la care îl va lua mai târziu.

Am isprăvit de împachetat, totul e gata de plecare.

E amiază, în curând va veni Mira să mă ducă la aeroport.

Adio, Hawaii!

Epilog

Poeme cu măşti a apărut la Cartea Românească în chiar anul următor, 1972.

Steaua Zimbrului nu a fost jucată nici la Bucureşti, nici la Iaşi, nici la Piteşti, ci la Baia Mare, în stagiunea 1973-1974.

Doctorul Alexandru Corpaciu poate fi reîntâlnit în romanul meu *Străinii din Kipukua*, în personajul Domnul Martin.

Cât despre Kenya, și ea poate fi regăsită în același roman, sub numele de Diana-Niaulani.

Deși textele dramatice lucrate în atelierul din Honolulu au apărut ca „ediție definitivă”, de curând – după 35 de ani! – le-am găsit alte hibe și le-am revizuit din nou, pentru ediția în pregătire la Editura Limes.

Învecinări
Albi și negri

Strada Riopelle era o arteră lungă, foarte lungă (așa se explică și numărul de pe ușa Arhiepiscopiei : 19959), care se întindea, pe direcția nord-sud, de-a lungul a două treimi din orașul Detroit, cu clădiri rezidențiale pentru familii din clasa de mijloc, o societate în ambianța căreia am trăit și eu vreme de unsprezece ani. Ca pe orice drum secundar, traficul auto era redus pe strada Riopelle, așa încât copiii se puteau juca în voie, cu mingea sau pe bicicletă, însuflețind-o.

La vreo douăzeci de metri spre sud, Riopelle era întretăiată de o arteră largă, principală, State Fair, cu trafic intens, de zi și noapte. Altceva însă vreau să spun. La nord de această arteră, locuitorii – printre care și noi, cei câțiva, de la Episcopie – erau albi, pe când cei din sudul ei alcătuiau un cartier compact de negri. Detroit era considerat pe atunci al cincilea oraș, ca mărime, al Statelor Unite, iar cam 50% din populația lui era alcătuită din oameni de culoare.

Cel puțin eu nu am apucat vremea conflictelor rasiale și a linșajelor, despre care aflam cândva de prin ziare sau de la posturile de radio, mai ales de la cele antiamericane. Acum viața era oarecum liniștită, cele două rase conviețuiau în bună pace, școlile și universitățile îi primeau, deopotrivă, și pe unii, și pe alții, tot așa instituțiile de stat sau particulare. Poșta, cel puțin, la scară națională, era servită de negri în proporție de peste 90%, iar aceștia, anume educați, se străduiau – și izbuteau – să arate că-și pot face slujba tot atât de bine ca și albii. Printre negrii din oficiul poștal Highland Park, unde mergeam aproape zilnic, era și Johnny, un negru masiv și jovial, căruia îi devenisem foarte apropiat și care mă răsfăța cu apelativul de *Bishop*. Dacă veneam să expediez un pachet cu cărți, avea grijă să mă întrebe ce fel de cărți sunt

înlăuntru, pentru ca, după caz, să le aplice taxa poştală cea mai convenabilă – şi, bineînţeles, legală. La un moment dat, după vreo câteva săptămâni, mă întorsesem din Florida, unde, între două treburi oficiale la una din parohiile noastre, găseam răgazul de a-mi vedea şi de sănătate, pe plajă, sub binefăcătorul soare tropical, aşa încât mă înnegrisem de nu se mai cunoştea obrazul din barbă. Când, la ghişeu, Johnny a dat cu ochii de mine, o nespusă bucurie i-a invadat dinţii strălucitori şi a exclamat admirativ:

– *O, Bishop, you look so beautiful!...*

Cum însă orice societate îşi are pleava ei, nici cea de culoare din Detroit nu ducea lipsă. Majoritatea infractorilor proveneau din rândurile negrilor, iar poliţiştii albi erau deseori acuzaţi de rasism dacă mai scăpau câte un ghiont în coastele delincventului târât spre dubă. Presa intervenea, ca de obicei, zgomotos, denunţând „conflictele rasiale". Lucrurile s'au schimbat radical când, prin natalitatea lor foarte ridicată, negrii au depăşit procentul de 50% şi, majoritari fiind, au impus la alegeri un primar de culoare, care s'a grăbit să reformeze Poliţia, înnegrind-o.

Cei din sudul avenidei State Fair făceau parte din categoria negrilor civilizaţi, cu case frumoase şi curate, cu iarba din faţă tunsă la zi, cu splendide decoraţii luminoase în zilele sărbătorilor de iarnă, aşa încât una din plăcerile mele era atunci să mă plimb seara cu maşina prin acest cartier şi să admir imaginaţia şi stilul unor oameni pe care-i crezusem, oarecum, primitivi.

Tot atât de adevărat este însă că cele două rase nu convieţuiau în aceleaşi spaţii vecine. Nu că s'ar fi urît, nu că s'ar fi dispreţuit, nu că şi-ar fi cârnit nasurile de cine ştie ce mirosuri, ci, pur şi simplu, pentru că aveau stiluri de viaţă, temperamente şi moravuri diferite. Când negrii – repet, foarte prolifici – se infiltrau într'o zonă locuită de albi, aceştia se retrăgeau paşnic, cedându-le locul. Am fost interesat să urmăresc fenomenul chiar pe strada Riopelle. Exista în apropiere o casă de vânzare (un fapt foarte frecvent în societatea americană, unde muncitorul sau funcţionarul ieşit la pensie în nord îşi vinde casa spre a-şi cumpăra una în sud, la cald, unde-şi va petrece restul vieţii). Patru bărbaţi negri se coboară dintr'o maşină, examinează placa din faţa casei, pe care e scris, cu litere mari, *FOR SALE*, şi sună la uşă. Iese proprietarul, iar ei i se adresează politicos.

– Suntem interesaţi s'o cumpărăm. Cât pretindeţi pe ea?

Proprietarul ştie, pe de o parte, că legea îi interzice refuzul, iar, pe de alta, că vecinii îl pândesc cu ochii pe la ferestre să vadă dacă e dispus să încheie târgul; s'ar putea ca, înainte de a-şi vinde casa, să şi-o vadă arzând. La vremea aceea, preţul unei case obişnuite era de aproximativ 20.000 de dolari.

– O vând, dar nu mai jos de 35.000 de dolari, răspunde stăpânul, descurajant. Nu poate să-i refuze, dar e dreptul lui să ceară cât vrea.

– *Okay*! O cumpărăm.

– Da, dar să vedeţi, ăsta e preţul meu, dar trebuie s'o întreb şi pe nevastă-mea, care e plecată la nişte rude. Fără *boss* nu pot face nimic.

– *Okay*! Când să revenim?

– Ştiu şi eu?... Mai încercaţi săptămâna viitoare.

Peste o săptămână, amatorii sunt la uşă.

– V'aţi consultat cu soţia?

– Ea se pricepe mai bine. În nici un caz mai puţin de 50.000.

– *Okay*. Trimitem notarul pentru contract.

E greu să reziști la o astfel de sumă. Dar nici frica nu-i mică. Proprietarul mai încearcă descurajarea prin amânare.

– Păi, să vedeţi, noi avem un băiat care lucrează în California. Acum e plecat pentru afaceri în Africa, dar nu putem încheia târgul fără să-l consultăm şi pe el. El e moştenitorul, face parte din familie, nu-l putem ignora.

– *Okay*! Când să revenim?

– Ştiu eu?... Mai încercaţi luna viitoare.

Peste o lună, aceiaşi amatori.

– V'aţi consultat cu fiul?

– Da, el are experienţă în tranzacţiile imobiliare, ştie cât costă o casă ca a noastră într'o astfel de zonă rezidenţială şi, moştenitor fiind, pretinde 100.000 de dolari.

– *Okay*!

Târgul se încheie în mare taină, noaptea, iar vecinii se trezesc a doua zi cu o familie de culoare.

Mecanismul: Bine organizaţi, negrii cumpără primele trei-patru case de pe o stradă la orice preţ, cât de mare, ştiind că preţul celorlalte va scădea în ritm accelerat, fiecare alb grăbindu-se să şi-o vândă aproape pe nimic, numa' să plece cât mai grabnic. Aşa se deteriorează valorile într'o ţară care garantează, prin lege, dreptul de proprietate...

Pe strada Riopelle, fenomenul a început relativ târziu (în raport cu cei unsprezece ani ai rezidenţei mele). Pe avenida State Fair, în apropiere de mine, exista un fel de băcănie cu de toate, de la băuturi alcoolice până la dulciuri. Mă duceam des să cumpăr alune (voi spune mai la vale pentru cine). Acolo veneau şi destui negri din sudul avenidei. Dacă stăteam la rând şi se întâmpla să am în faţă un pui de negru care aştepta să cumpere bomboane, nu mă sfiam să-l mângâi pe părul sârmos, ca unul căruia îi plac copiii. El întorcea capul şi se uita la mine, mirat că nu-mi e silă, ne surâdeam, iar dacă scena era văzută de maică-sa ori de taică-său, din apropiere, a doua zi mă pomeneam salutat

pe stradă, de ei și de alții care aflaseră. Așa se face că la vremea când primele familii de culoare și-au făcut apariția pe strada noastră, copiii lor aveau deja un prieten în mine și, prin mine, în cei mai mulți dintre copiii albilor. Printre aceștia din urmă se număra și Dawn.

Acum e timpul să spun că americanul de rând e un om liniștit, pașnic, plin de hărnicie și seriozitate, mai degrabă sobru decât familiar, scump la vorbă, păstrând față de semeni o distanță decentă. Relațiile dintre doi vecini sunt și rămân sumare. Dacă se întâmplă ca într'o dimineață de sâmbătă sau duminică să iasă amândoi odată să tundă iarba din fața casei, conversația lor se rezumă la câteva cuvinte contrase, de genul:

– *Go'd mo'ning!*
– *Go'd mo'ning!*
– *How ar' you to-day?*
– *I'm okay. What about you?*
– *Not too bad.*

Tot atât de laconic era și vecinul meu din Riopelle. Altfel, om cumsecade. Nu știam nici măcar ce și unde lucrează. Am descoperit fără să caut. Se știe că în Detroit (supranumit *Motor City*) își au sediile centrale cele patru mari firme care produc automobile. Aici se află și marea uzină de asamblare a companiei Ford, singura având și un program zilnic pentru vizitatori. Când am intrat acolo pentru prima dată (ulterior aveam să-i conduc pe fratele meu, pe profesorul Giurescu, pe D.R. Popescu și Paul Everac etc.), de-a lungul benzii pe care înaintează, lent, în ritm calculat la secundă, automobilele care trec prin toate fazele, de la carcasa goală până la cheia cu care pleacă în lume, am dat cu ochii de vecinul meu. Meseria lui era aceea de a monta o roată. Una singură. Aceasta îi venea de undeva de sus, printr'un tobogan, el o împingea cu mâna până'n dreptul osiei (osia din spate, cea de partea lui), o fixa cu găurile în șuruburi, prindea manual fiecare piuliță în șurubul ei, apoi lua de alături un aparat electric, îl prindea de piulițe și, printr'o singură apăsare, acestea se înșurubau până la refuz. Încă o opinteală, de probă, și operația era terminată, carcasa luneca mai departe, o alta venea din urmă, o nouă roată îi venea pe tobogan... L-am salutat, mi-a răspuns din cap și am înțeles că nu avea voie să stea de vorbă cu nimeni, de vreme ce totul era cronometrat. Munca lui nu era grea, plata, desigur, era mulțumitoare, dar m'a îngrozit gândul că acest om nu face altceva, de-a lungul unei vieți, decât să monteze o roată de automobil. Un robot cu suflet viu.

Acasă, uitându-se peste gard, nu-și ascundea mirarea văzându-mă că stau de vorbă cu veveriițele din curtea sau din preajma locuinței noastre, a celor trei-patru călugări străini. Asta nu-i prea intra în cap

nici episcopului Victorin, aşa cum nu înţelegea nici uşurinţa cu care eu mă împrieteneam cu negrii. Blând cu oamenii, nu-i plăceau animalele, iar negrii îi inspirau, pur şi simplu, groază. Această spaimă îi intrase în sânge din momentul în care, cu ceva ani în urmă, mergând singur, seara, pe o stradă din Philadelphia s'a pomenit înconjurat de câţiva vlăjgani negri, cu mâinile în buzunare şi ochi fioroşi. Erau gata să-l atace, când un şuier scurt, prelins dintr'un ungher obscur din apropiere, le-a dat ordin de retragere. Era, desigur, şeful lor, care nu vedea o pradă atrăgătoare în acel om ciudat, cu barbă albă, îmbrăcat de sus până jos în robă neagră şi avându-şi capul acoperit de o căciulă înaltă, cu streaşină. Victorin a scăpat, dar fiorul groazei i-a rămas. Acest fior traducea nu ură sau dispreţ, ci, pur şi simplu, rezervă. Nu-şi ascundea însă admiraţia pentru dezinvoltura cu care eu intram în relaţii directe şi durabile nu numai cu negrii, ci şi cu animalele.

Ciciloanca

A venit vremea când și noi ne-am trezit cu vecini de culoare. Soții aveau doi copii, un băiat și o fetiță, de vreo patru-cinci ani, care de la bun început manifestau o anume sălbăticie : aruncau cu pietre în veveriţele din stejarul nostru, adulte sau pui. Am încercat de mai multe ori să le explic că nu e frumos, că și veveriţele sunt făcute de Dumnezeu, că și ele simt durerea unei lovituri cu piatra, că părinţii plâng după puiul lovit sau omorât etc. Mă ascultau, dar cu prima ocazie loveau din nou. Am încercat altfel. Se jucau în faţa casei lor când m'am apropiat și le-am oferit câte o ciocolată mare, frumoasă, ademenitoare pentru orice copil. Au primit-o, dar imediat au dat fuga în casă. Am zărit-o pe mama lor la fereastră. S'au întors mușcând fiecare din ciocolata lui. De la ceastălaltă fereastră, scena fusese urmărită de Victorin.

– Aţi văzut, mi-a spus el triumfător, că nu doar eu am rezerve faţă de ei, dar și ei au faţă de noi, albii. Copiii au primit ciocolata, dar au dat fuga să-și întrebe mama dacă trebuie s'o și mănânce, și n'au făcut-o decât după ce au primit încuviinţarea. Așa sunt educaţi.

– Dar tot mama sau tata i-a educat să-mi lovească veveriţele ?

– Eu nu zic că fac bine, dar nici nu cred că trebuie să vă stricaţi cu vecinii din cauza unor veveriţe. Nu vă înţeleg aplecarea spre aceste animale.

Episcopul n'o înţelegea, dar micuţii negri au înţeles-o. Îmblânziţi cu ciocolată, mi-au promis că nu vor mai da cu pietre.

Adevărul este că-mi plac animalele și că mi le apropii cu destulă ușurinţă. Cum nu aveam nici câine, nici pisică, am constatat cu bucurie că în stejarul din curtea noastră, falnic și umbros, se află o familie de veveriţe, ai cărei pui se jucau de-a v'aţi ascunselea prin frunziș ori alergându-se de-a roata pe trunchiul gros, de mai mare dragul.

De altfel, toată această zonă nordică a orașului era plină de veverițe, datorită faptului că aici se întindea, până nu demult, o mare pădure de stejari seculari. Cu vremea, orașul s'a extins și, practic, a intrat în pădure, dar oamenii, americani practici, au doborât copacii doar cât a face loc străzilor și caselor. Ceilalți au rămas în picioare, păstrându-și astfel și populația de veverițe. Americanii păstrează față de ele sobrietatea cu care își tratează și vecinii. Nu le alungă, dar nici nu și le apropie. Le aruncă resturi de mâncare, dar se feresc să le atingă. Nutresc un fel de superstiție că o eventuală mușcătură de veveriță e otrăvitoare și poate fi letală. În ce mă privește, am fost cucerit de gingășia acestor ființe mici, suple, sprintene, cu ochi inteligenți și coadă interogativă. Cumpăram alune și le presăram prin curte, la umbra stejarului, dar fără să simt nevoia vreunei precauții.

Locuiam pe atunci la etaj, într'o cameră care avea ușă și în spate, în al cărei prag se proptise cândva o scară de lemn, acum putredă și nefolosită. Ușa o țineam deschisă doar pentru aer. Tolănit pe un șezlong, citeam o carte. Adâncit în lectură, la un moment dat am simțit un mic zgomot și am întors capul. Veverița-mamă, intrată pe nesimțite, apucase în gură o alună din grămăjoara anume rezervată și, într'o fracțiune de secundă, a zbughit-o pe ușa deschisă, dispărând pe scara beteagă. Întrucât alunele nu au miros, nu pricepeam cum de simțise năzdrăvana că ele sunt acolo. Atunci mi-am zis: Decât să mi le furi, drăguțo, am să-ți fac eu educația de a le primi chiar din mâna mea!

Zis și făcut. Lângă intrarea casei aveam un brăduț. De cum o vedeam printre crengile lui, agitam în mână o alună și o chemam prin ceea ce credeam eu că ar putea fi graiul ei: Ci-Ci! Ci-ci! De aici, Ciciloanca. După câteva chemări, îi aruncam aluna; la început, departe, apoi din ce în ce mai aproape, ca să-i creez reflexul condiționat. Tertipul a prins. Eu țineam aluna în mână: Ci-ci!... Ci-ci!..., ea sărea de pe creangă, mi se apropia de picior, mirosea vârful pantofului, apoi pantalonul, apoi jacheta, și tot așa, zile și zile, progresiv și cu răbdare, până ce am adus-o pe umăr, unde îi oferam aluna, iar ea o ronțăia acolo, ridicată pe picioarele din spate și gâdilindu-mi ceafa cu coada-semn-de-întrebare. Apărea și soțul ei, Ciciloiul, dar pe el nu l-am putut educa; mândria masculină impunea rezistență! Cred însă că Ciciloanca s'a dovedit o bună educatoare a puilor ei, cărora nu le-a trebuit mult până să-mi ajungă pe umeri. Deveniserăm o familie.

Dawn

Dacă cu vecinii de alături schimbam uneori un salut și o conversație laconică, cu cei de peste drum nu aveam nici un fel de relație; ne ignoram reciproc. În fiecare zi de lucru, dimineața, la oră fixă, îl puteam vedea pe domnul Vecin urcându-se în mașină și plecând la serviciu. În urma lui rămânea soția, mama unui prunc pe care-l plimba uneori în cărucior, pe trotuar, sau îl ținea în brațe pe un scaun din pridvoraș, la aer. Acesta era pridvorașul care-mi tulburase somnul din prima mea noapte petrecută în Detroit, din care veneau răcnetele regizate ale acelui negru care se făcea că sperie copiii în seara de Halloween.

Copilul – de fapt, o fetiță – a crescut, practic sub ochii mei, vreme de vreo trei-patru ani. Într'o bună zi mi-a bătut la ușă poștașul, dar nu pentru mine sau pentru noi. Avea un pachet adresat vecinilor de peste drum, dar nimeni nu era acasă, așa încât m'a rugat să semnez eu de primire și să li-l înmânez cu prima ocazie. Am acceptat, și așa am intrat în casa soților Johnson, cu pachetul în mână. Amabili, m'au reținut la o cafea și m'am împrietenit repede cu micuța Dawn, nume care, în românește, se traduce Aurora.

Între timp, printre locatarii de pe strada Riopelle și-au făcut apariția și negri. Unii mă cunoșteau din băcănia de pe avenida State Fair, așa încât nu mi-a fost greu s'o introduc pe Dawn, ca și pe alți copii albi, în compania de joacă a nou-veniților (sau, mai bine zis, invers). Vara, când în casă mă înăbușeam de căldură (Detroit e situat în zona marilor lacuri, unde zăpușeala e însoțită de un foarte înalt grad de umiditate), luam aer șezând pe treptele scării de la intare, de unde puteam urmări joaca copiilor de pe stradă. Dacă se întâmpla ca Dawn să treacă în fuga bicicletei și să mă vadă acolo, oprea brusc, venea la mine să-mi dea un pupic și pleca mai departe.

Cam aceasta era atmosfera de pe strada Riopelle când, într'o seară, destul de târziu, după lăsarea întunericului, la ora când, practic, nu se mai circulă pe jos, am auzit soneria. Intrigat – fiind și singur acasă – am mers tiptil la ușă, m'am uitat prin vizor și am văzut-o pe Dawn cu un pui de negru alături, din vecini. Am aprins becul și am deschis ușa. Dawn era cu ochii în lacrimi și ținea în mână o colivie în care se afla, nemișcată, o păsăruică.

– Ce e cu tine, Dawn?

– *Father*, s'a smiorcăit ea, am venit la tine cu o mare rugăminte.

– Ce s'a întâmplat?

– Noi doi ne jucam în poienița din spate și am găsit în iarbă această pasăre cu aripa ruptă. Te rugăm s'o ții la tine până mâine dimineaață, când o vom duce la doctor...

– Bine, bine, dar de ce n'o ții la tine?

– Noi avem pisică. Dacă pasărea o simte, începe să se zbată, iar aripa se frânge mai tare.

– De ce n'o ține el?

– Și ei au pisică.

Impresionat și amuzat totodată, am întrebat-o:

– Bine, scumpo, am să v'o țin până mâine. Dar aș vrea să știu, de ce ai venit tu la mine, și nu la oricare dintre vecini?

– Fiindcă tu ești un om bun.

– De unde știi tu că sunt un om bun?

– Vedem noi cum vin la tine veveriițele!...

Lică Herşcovici

În marele oraş Cincinnati, din statul Ohio, exista pe vremuri o mare colonie de români ortodocşi, organizaţi într'o parohie puternică, cu biserică şi casă parohială. Cu trecerea timpului, cei din noile generaţii s'au risipit prin alte oraşe, fie că obţineau slujbe mai bine plătite, fie prin căsătorie, fie din cauza negrilor care invadau zona, cucerind-o aproape în întregime. Parohia făcea parte din Episcopia noastră, dar ştiam că mai rămăseseră vreo treizeci-patruzeci de enoriaşi, în majoritate bătrâni, care nu mai puteau plăti un preot. Biserica şi casa parohială erau închise. Preşedintele aşa-zisului Consiliu parohial era domnul Gheorghe Cristea, unul din pionierii coloniei, care însă locuia în oraşul Dayton, unde avea o mică întreprindere industrială (producea câteva piese de avion) din care câştiga binişor. Era nelipsit de la congresele anuale ale Episcopiei, era generos la vorbă, dar şi în donaţiile pe care le făcea Centrului eparhial, la concurenţă cu românii mai înstăriţi din partea locului.

Aşa se face că nu l-am putut refuza la vremea când mi-a dat un telefon:

– Părinte Anania, vin Paştile, iar noi nu avem preot. Cum o să stăm noi fără slujbă în ziua de Înviere? Vino la noi, părinte, că tot nu ai parohie şi ştiu eu că slujeşti tot la Moraru, unde mai sunt doi preoţi. Dacă eu ajut Episcopia, să ne ajute şi Episcopia cu ceva, măcar cu o slujbă de Paşti.

Drum lung, anevoios, pe ploaie şi lapoviţă.

Am fost primit în casa parohială, în care se făcuse curăţenie, dar care încă mirosea a vechitură. Mi s'a spus că slujba de Înviere nu se va ţine noaptea, din cauza negrilor, ci dimineaţa la ora zece.

M'am dus mai devreme, pentru spovedit. La Liturghie, aşa cum mă aşteptam, vreo treizeci şi ceva, bărbaţi şi femei. Am slujit, am împărtăşit,

am predicat, am schimbat cuvinte cu bieţii enoriaşi, bucuroşi că nu sunt cu totul părăsiţi.

Nefiind din oraş, domnul Cristea m'a invitat să prânzim împreună la un restaurant nemţesc, după care ne-am despărţit.

Drumul fiind lung şi vremea rea, nu puteam pleca decât a doua zi dimineaţa.

După-masă am fost invitat în familia domnului Bădescu, fost ofiţer în armata regală română, alungat şi el, ca mulţi alţii, de vremi potrivnice. O prăjitură, o cafea, conversaţie, dar într'un târziu mi s'a părut că ar vrea să-mi spună ceva, dar se codeşte.

– Da, într'adevăr, a rupt-o el, dar vă rog să nu vă supăraţi.

– Vai de mine, cum o să mă supăr? V'ascult.

– Aţi observat, poate, că în biserică era şi o femeie înaltă, care plângea în timpul predicii dumeavoastră.

– Desigur, am observat.

– Lângă ea, un bărbat ceva mai scund, care doar asculta cu atenţie.

– Fiind puţini, cred că l-am remarcat.

– Ei bine, ea este româncă ortodoxă, iar cel de alături e soţul ei, Leibu Herşcovici, evreu nebotezat, fost legător de cărţi în România, meserie pe care o practică şi aici. Se ţine însă de biserica noastră şi, mai mult, îi îndeamnă şi pe cei de la sinagogă să o facă, măcar din când în când, doar aşa, de dragul lui... Suntem prieteni, noi îi spunem Lică, şi m'a rugat să vă întreb ceva.

– Vă rog!

– Lică Herşcovici ar avea mare plăcere să vă invite astă-seară să luaţi masa la ei, dar nu ştie cam cum staţi dumneavoastră cu sentimentele faţă de evrei... vedeţi, că dacă ar fi vorba de un refuz, l-ar suporta mai uşor prin mine decât direct... înţelegeţi...

– Vai de mine, domnule Bădescu, dar îmi face plăcere. Ce să fac eu diseară, într'o casă pustie? Să mă uit pe pereţi? Să mă uit la televizor? Noaptea e lungă...

Întraripat, domnul Bădescu s'a repezit la telefon:

– Lică, s'a făcut, Lică! Vine, Lică! Vine cu plăcere, Lică! Venim împreună, Lică! La ce oră?... Bun, ne-am înţeles.

La poarta casei m'a întâmpinat Jean Herşcovici, fiul lui Leibu, care ne-a condus pe scară, la etaj, într'un apartament foarte larg şi primitor. Gazdele, în prag, emoţionate. Doamna a dispărut în bucătărie, domnul ne-a poftit mai întâi în salon, unde ne-a întrebat dacă dorim să bem, ca aperitiv, un whisky sau o ţuică românească.

– Aveţi aşa ceva?

– Cum să nu? Şi, încă, bătrână.

Între timp, aşteptând să fim poftiţi la masă, mi-am făcut o socoteală. Cunoşteam rânduiala nescrisă a Americii, unde coexistă sute de credinţe religioase în respect şi menajament reciproc. Dacă la o masă se aşază câţiva de credinţe osebite, fiecare îşi spune rugăciunea în gând, în legea şi pe limba lui, în deplin consens. Mă aflam în casa unui evreu nebotezat şi voi aplica regula Americii.

În sufragerie, masa încărcată de bunătăţi. Un platou cu ouă roşii. Când eu, arhimandritul, mă pregăteam să aplic regula americanilor, Leibu Herşcovici s'a rostit:

– Păi, de vreme ce părintele Anania se află în casa noastră, îl rugăm să ne binecuvânteze masa de Paşti.

– Hristoase, Dumnezeul nostru, binecuvântează mâncarea, băutura, casa aceasta şi pe noi, robii tăi, că sfânt eşti totdeauna, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin!

– Păi, a continuat Lică, după tradiţia noastră românească se cuvine să ciocnim un ou roşu.

Schimburi luminate:

– Hristos a înviat!

– Adevărat a înviat!

Şi ne-am aşezat la masă şi doamna Mara ne-a răsfăţat cu toate bunătăţile culinare ale unei gospodine de mare clasă. Pentru mine, o seară de neuitat.

Revenit în casa parohială, în aceeaşi seară i-am făcut fratelui meu o scrisoare cam în termenii următori:

> Dragă frate, domnul Cristea m'a dus într'un restaurant nemţesc unde am mâncat gulaş unguresc, în casa familiei Bădescu am gustat un *cake* american şi am băut o *instant coffee*, şi a trebuit să merg în casa lui Leibu Herşcovici ca să gust o ţuică de prune, să ciocnesc un ou roşu, să simt belşugul pascal prin ciorbă de miel dreasă cu leuştean, stufat, miel la tavă şi, în final, pască şi cozonac.

Peste vreo doi ani, un telefon de la Lică Herşcovici:

– Jean al meu a fost prin Romanaţi şi şi-a găsit o fată cu care să se însoare. Pentru cununie nu vrem pe altcineva decât pe părintele Anania. Cum nu aţi refuzat să veniţi în casa noastră, nu ne veţi refuza nici acum.

– Bine, bine, dar e o problemă. Înainte de nuntă, Jean va trebui să se boteze. E musai.

– E botezat, părinte. L-a botezat nevastă-mea, pe ascuns, crezând că o să mă opun. Nu m'aş fi opus. Cu mine e cu totul altceva... Numa' că l-a botezat într'o biserică protestantă, că aia era mai la îndemână în orăşelul unde locuiam noi pe atunci. Are şi certificat.

– Atunci treaba e mai simplă, va trece la ortodoxie. Îi trimit eu un catehism simplu, elementar, să-l citească și să-l învețe, iar restul îl fac eu când voi veni.

– Om de aur!... Știu că nu vreți bani, dar aduceți-mi o carte, să v'o leg eu în piele.

A fost, la Cincinnati, o nuntă ca'n povești.

Pe Lică l-am revăzut, pentru ultima oară, la Detroit, călător în trecere spre Canada. Încă din țară era un mare admirator al lui Gică Petrescu și aflase dintr'un ziar că va cânta în câteva localități din țara vecină. Atunci mi-a lăsat și cartea, legată la cotor în piele verde: *Tudor Arghezi, VERSURI, ediție definitivă, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943*, cu dedicația autorului.

Mihai Iancu

Mihai Iancu (familiar, Mişu) mi-a fost student în vremea trecerii mele meteorice prin Institutul Teologic Universitar din Bucureşti. L-am întâlnit odată pe culoarul unui vagon de tren şi am stat mult de vorbă. Era foarte isteţ, înzestrat cu spirit practic şi îşi calcula cu luciditate perspectivele de viitor.

A devenit preot şi conducea cantina salariaţilor Patriarhiei, unde mâncam şi eu, aşa că-l vedeam zilinc. Acolo îşi dovedea din plin spiritul gospodăresc, se „descurca" într'o penurie de alimente, lumea era mulţumită. Nu mai ştiu la ce parohie slujea, dar asta n'are importanţă.

Cred că era prin 1973 când, fiind în Detroit, am aflat că în lagărul de refugiaţi politici din Italia se află şi un preot din România, anume Mhai Iancu. I-am făcut o scrisoare scurtă, întrebându-l dacă are nevoie de ceva. Neprimind nici un răspuns, am tras concluzia că informaţia era falsă şi mi-am văzut de treburi.

După o vreme însă am aflat că preotul Mihai Iancu se află la New York. Pesemne, mi-am zis, a încăput pe mâna lui Florian Gâldău, un preot foarte activ în Episcopia condusă de Trifa, despre care se ştia că îi întâmpină eficient pe refugiaţii români. Gâldău venise din Anglia, unde vieţuise ani buni, la vremea când, din România, îl auzeam vorbind la radio şi promiţându-i patriarhului Justinian cea mai înaltă spânzurătoare (mai târziu, cunoscându-l la New York şi vorbindu-i despre asta, m'a luat prieteneşte de braţ şi mi-a spus că într'adins îl vorbea de rău pe Justinian, anume cu scopul de a-i consolida poziţia, ştiind că cu cât era patriarhul mai înjurat în străinătate, cu atât îi creştea creditul în faţa comuniştilor...).

După altă vreme am aflat că intrase sub jurisdicţia lui Valerian Trifa, care-l numise preot în parohia „Sfântul Simion" din Detroit.

După altă vreme mi-a dat un telefon de bună ziua, am acceptat invitaţia de a-l vedea, mi-a arătat mai întâi biserica (în care nevastă-sa a avut grijă să ne fotografieze instantaneu), apoi am stat înlăuntru, la o cafea. De la bun început am observat că-mi vorbea familiar, ca de la egal la egal, că nu mai eram fostul său profesor, ci unul „de-al lui", „de-ai noştri", şi repede am realizat că i se vorbise de mine ca despre un „trimis în misiune" de la Bucureşti şi că mă bucuram de „încrederea" lui. Am încurajat această abordare, plutind între bănuială şi certitudine, până când am pus ochii pe nişte audiocasete răsfirate pe birou, pe care însă nu era tipărit numele şi poza unui Mozart sau Enescu, ci numele lui Aurel Trocea sau Tiberiu Humiţă, scrise de mână. Ca să fiu scurt: Iancu îl chema pe unul la telefon şi-l ţinea de vorbă cu ceasul, „destăinuindu-se" pe sine ca refugiat politic şi punându-i întrebări meşteşugite, dar provocatoare, totul fiind înregistrat pe o casetă care avea să fie trimisă „undeva" printr'o persoană de încredere (am ştiut şi „persoana", dar decenţa mă obligă la tăcere). De atunci l-am evitat sistematic, lăsându-l să creadă ce vrea (vai, nu era singurul!).

Cred pe la începutul lui 1977 am aflat că Trifa (care, probabil, îl „mirosise" ca infiltrat) îl destituise. Iancu (care, între timp, îşi consolidase bune legături cu enoriaşii) a declarat parohia „independentă", iar episcopul l-a dat în judecată. Evident, parohia s'a rupt în două, o parte a rămas cu Iancu, cealaltă nu. Problema era: cine stăpâneşte biserica?

L-am întâlnit întâmplător pe stradă – era optimist. L-am avertizat:

– Mişule, vei pierde procesul. Eşti încă nou-venit şi nu cunoşti legile americane. Ele împart Bisericile în două mari categorii: ierarhice (catolică, ortodoxă, anglicană) şi congregaţionaliste (cele protestante). La proces, judecătorul te întreabă ce eşti, tu răspunzi... ortodox; el te întreabă cine-ţi este episcopul, tu... taci; pe Trifa îl întreabă care-i este Sinodul, iar el răspunde, cu probe, că face parte din Sinodul Bisericii Ortodoxe în America (fosta Mitropolie Rusă).

În ziua de 25 noiembrie 1975 „independentul" Mihai Iancu a pierdut procesul şi a fost scos din biserică cu poliţia. Şi-a adunat adepţii şi şi-a făcut o nouă parohie, de care însă nu am mai ştiut nimic din toamna anului următor (când, aflându-mă temporar în România, Securitatea m'a oprit să mă întorc în Statele Unite). Am aflat însă că, neputând rezista ca independent, Mişu Iancu l-a înduplecat pe arhiepiscopul Victorin să-l primească, şi aşa s'a săvârşit din viaţă.

Constantin Antonovici

Acesta era numele sculptorului român din New York, talentat, care lucra puţin şi vindea scump şi care excela prin a se pretinde elevul lui Brâncuşi. Nu ştiu cât va fi stat el în preajma sau în atelierul acestuia, dar distanţa dintre el şi Maestru era, oricum, vizibilă. Ne-am cunoscut şi ne-am apropiat. Cum eu mergeam de câteva ori pe an la New York, ca membru în două comisii ale Conferinţei Permanente a Episcopilor Ortodocşi din America, de fiecare dată îl întâlneam şi pe Antonovici, la un prânz într'o *cafeteria* sau la o plimbare prin *Central Park*. Era însă un clevetitor de mare clasă, aşa cum nu am întâlnit decât în persoana scriitorului român parizian. Constantin Virgil Gheorghiu (pe care, de altfel, îl admiram pentru *Ora douăzeci şi cinci*). Vorbea de rău pe toată lumea, fiecăruia îi găsea un cusur. Plecase demult din ţară, avea rude acolo (mi se pare că şi o soră), îi era dor de ai săi şi mi se plângea că nu are destui bani spre a încerca o călătorie în România. I-am pus dorul la inimă, iar prilejul nu s'a lăsat prea mult aşteptat.

În primăvara lui 1967, episcopul Victorin şi eu am primit de la patriarhul Justinian o scrisoare prin care ne înştiinţa că la 15 august se vor împlini 450 de ani de la sfinţirea bisericii episcopale din Curtea de Ageş (legată de numele Meşterului Manole) şi ne invita să alcătuim o delegaţie de cinci persoane care să participe, pe cheltuiala Patriarhiei, la marea serbare a acestei aniversări. Întrucât Victorin, prudent, încă nu era hotărât să meargă în România, mi-a lăsat libertatea de a alcătui delegaţia, care va fi condusă de preotul Ioan Bugariu, vicarul administrativ al Episcopiei. Pentru mine, nimic mai simplu decât să-l includ şi pe Antonovici în delegaţie, alături de mine, de preotul George Nan şi de Gus Radu.

Aceasta a fost marea bucurie pe care i-am oferit-o artistului. A gustat din plin serbarea de la Argeş, şi-a vizitat rudele din Moldova şi a

participat, în București, la un Colocviu Internațional asupra lui Brâncuși, parcă anume programat pentru el!

A trecut o vreme. În New York trăia și Vasile Bărbulescu, pe care l-am mai pomenit. Fusesem în casa lui, dar Victorin începuse să-l țină la distanță. Fără să întrebe pe nimeni, înființase o parohie în New York, o înregistrase pe numele lui și-i propunea episcopului s'o recunoască și să sfințească bisericuța pe care o improvizase într'o clădire veche. Victorin însă deținea informația (verificată) că, în realitate, „ctitorul" avea o firmă comercială prin care voia să importe vinuri din România, cu (bineînțeles!) scutire de taxe vamale!

Nu știu (sau nu-mi mai amintesc) dacă pe această temă sau pe alta, Antonovici se certase rău cu Bărbulescu și, temperamental cum era, nu numai că-l clevetea pe toate drumurile, dar îi cerea lui Victorin să-l... sancționeze. Firește, episcopul nu l-a luat în seamă.

Unul din congresele anuale ale Episcopiei s'a ținut în localitatea Southbridge, în statul Massachusetts, nu foarte departe de New York. La sfârșitul ultimei ședințe (care se desfășura afară, în aer liber) Antonovici a luat cuvântul și i-a cerut președintelui să-l pună în dezbatere pe „nemernicul de Bărbulescu" (care era de față) și să-l sancționeze printr'o hotărâre a Congresului... Victorin mi-a receptat semnul negativ și a declarat că Congresul nu e instanță de judecată și că nu poate nici măcar discuta o astfel de chestiune (la urma urmelor, de ordin personal). Ședința s'a încheiat, ne-am întors la hotel, dar în holul acestuia, populat nu doar cu români, Antonovici, desfigurat, crispat, în culmea furiei, a început să zbiere la noi, cu pumnii ridicați:

– Comuniștilor!... Țineți cu bandiții!... Comuniștilor, huoo!...

Spre consternarea tuturor celor de față, a ținut-o așa până ce noi am intrat în lift, poate și după aceea...

De Constantin Antonovici voi mai vorbi, în alte contexte.

Ion Cârja

Transcriu editorialul pe care l-am publicat în revista *Credinţa* din mai 1969:

Care-mi eşti tu, Ioane?
– pagină de jurnal –

15 mai 1969

Însemnările mele se întâlnesc din nou cu numele prietenului Ion Cârja. Dar de astă dată nu cu acel Ion Cârja-Făgădaru din Clujul nostru studenţesc şi liric de altădată, nici cu părtaşul unor suferinţe comune prin temniţele din România, nici cu amicul care, acum trei ani şi jumătate, saluta cu entuziasm venirea mea în America şi mă recomanda cu fervoare prietenilor săi din New York, nici cu partenerul de până mai deunăzi al unor întâlniri, conversaţii şi schimburi epistolare. Ci cu un altul.
Primesc numărul din 11 mai 1969 al foii *Boian News Service* din New York, în care Dr. Ion Cârja publică, sub semnătură, un „Răspuns" adresat Doctorului Anghel Rugină din Boston. E vorba de o polemică. Mă rog, îl priveşte! El e deja un mentor al exilului, eu nu sunt, vai de mine, nici măcar un exilat. Dintr'un paragraf introductiv al redacţiei iau cunoştinţă că „Răspunsul" lui Cârja era scris la începutul lui octombrie 1968, când ziarul *America* a refuzat să-l publice. Ah, iată, îmi aduc bine aminte că în seara zilei de 15 octombrie 1968 prietenul Cârja mă întâlnea în New York, la premiera „Ciocârliei", şi mă îmbrăţişa cu ardoare, în faţa sălii de spectacol; deci, *după* ce descoperise că aş fi un „agent" şi „apologet" al regimului din România. Căci acestea sunt atributele cu care prietenul Cârja mă onorează, şi pe mine, în acest „Răspuns" adresat Doctorului Rugină.
Să fie o greşală?... Nu demult i-am răspuns lui Ion la o scrisoare pe care, din pricina unei absenţe mai îndelungate, o deschisesem cu întârziere. Caut scrisoarea, o recitesc. E datată 22 ianuarie 1969.

Mai citesc o dată articolul de „Răspuns”, scris înainte de octombrie 1968. Și transcriu:

„...sculptorul Constantin Antonovici din New York, îmbrobodit de cercurile oculte ale agenților comuniști trimiși în misiune în Statele Unite, cu cartierul general la Episcopia Ortodoxă Română din Detroit” (pagina 2). Și:
„Dl Dr. Rujină, înainte de a fi scris «Chemarea...» ar fi fost mai bine să consulte în prealabil (sic!), pe un apologet al regimului din țară, Arhimandritul Bartolomeu Anania de la Detroit” (pagina 6).

Mai citesc o dată și scrisoarea la care de abia am răspuns și, spre ținere de minte, o transcriu:

New York, 22 ianuarie 1969

„Dragă Valeriu,

Nu am apucat până azi să-ți mulțumesc de Calendarul CREDINȚA. Te felicit. A ieșit excelent, cu mult mai aspectuos decât SOLIA lui Valerian. Cu toate că eu colaborez la AMERICA nu m’am învrednicit să primesc un calendar până acum. Nici anul trecut nu mi s’a dat unul. Dar nici eu nu cumpăr. L-am văzut la cineva. E foarte rău legat. Cred că au greșit cu alegerea unei alte edituri. Azi, ca și în anul trecut, pentru toate orientările mele calendaristice mă orientez după CREDINȚA ta.
Dragă Valeriu, prin nu știu ce mister, un preot Gherasimescu din Dâmbovița a ajuns în posesiunea adresei mele și mi-a scris o scrisoare prin care îmi cerea concursul în planul lui de a veni în USA. Eu nu mă împotrivesc nimănui și oricui i-aș ajuta în măsura posibilităților mele. În acest caz eu nu mă pot băga, cunoscute fiind atitudinile noastre față de regimul de la București. Eu îți trimit scrisoarea lui și dacă este posibil, prin bunăvoința P.S. Sale Victorin, să-i dați o mână de ajutor. Cred că este răpit de tot de vraja Americii și acest om ar dori cu orice preț să vină în USA. El a scris mai multora dar nimeni nu i-a răspuns. Eu i-am răspuns așa cum răspund oricărei persoane din țară când îmi cere să-i scriu sau să-i trimit ceva. Dacă nu se poate altfel, cel puțin un gând bun și o salutare frățească și aceasta face mult pentru menținerea entuziasmului și speranțelor.
Eu am fost la Inaugurare în Washington. Am fost aproape de măririle zilei și am participat la unul din cele șapte baluri. A fost o experiență nouă, cum zic Americanii.
Tu ce mai faci? Îmi spunea Dna Mihai că te pregătești de un drum mai lung prin lume. Eu lucrez în mijlocul Harlemului și am început să scriu povestiri și schițe din Harlem. Mă bate gândul să le public sub un pseudonim în România. Cred că sunt primul Român care «explorez» Harlemul, o altă lume, o neștiută lume de suferințe și de compromisuri sociale. Te îmbrățișez cu drag și-ți mulțumesc de Calendar.

Ion”

Firește, nu am nici un chef să deschid o polemică, și tocmai cu Ion.
Dar pun aceste două înscrisuri față'n față și le întreb, nedumerit: Care-mi ești tu, Ioane?

VALERIU ANANIA

Cele de mai sus ar pleda pentru învinuirea lui Ion Cârja de duplicitate. Eu însă dețin o mărturie, chiar din gura lui, care denunță un fapt cu mult mai grav.

Cred că era în vara lui 1968 când, aflându-mă în New York, eu și Ion Cârja am fost invitați la o sărbătoare în familia surorilor Mihai. Era pentru prima oară când mergeam în casa lor, Ion le era cunoștință veche, așa încât el mi-a dat întâlnire în centru și am mers amândoi cu metroul până spre una din periferiile metropolei. Se lăsa seara. De la stația unde am coborât până la casa gazdelor se întindea un fel de poiană cu o cărare prin mijloc. Străbătând-o, Ion m'a prins de braț:

– Valeriu, vreau să-ți spun ceva. Am scris o carte despre închisorile din România și, ca orice autor, țin neapărat s'o public. Am propus-o celor de la ziarul *America*, dar mi-au spus că nu au bani. Tot așa mi-a spus și Vișoianu. Din încercare în încercare, am ajuns la Editura *Destin* din Madrid.

– Pe care o conduce, de drept și de fapt, Horia Sima.

– Exact. Cei de acolo m'au asigurat că o publică ei, dar cu o singură condiție: să te atac pe tine.

– Pe ce temă?

– Ei știu că nu te pot prinde cu ceva de la suprafață și de aceea te scotocesc prin anii de temniță. Umblă vorba că ai participat la reeducarea de la Aiud, unde am fost și eu.

– Sigur că am participat. Ca oricare altul. Dacă au făcut-o Petrașcu, Chioreanu, Mironovici, Vojen, dacă au făcut-o aproape toți deținuții politici, de ce n'aș fi făcut-o eu? Poate că și tu, nu te-am întrebat niciodată. N'am tăgăduit-o, și nu-mi e rușine decât în măsura în care m'am lăsat constrâns.

Îmi lăsa brațul, își frământa mâinile, iar mi-l apuca și mi se lipea de ureche.

– Valeriu, vreau să-mi văd cartea publicată...

M'am oprit.

– Bine, Ioane, tu știi bine că reeducarea se făcea pe secții, iar noi doi nu am stat niciodată în aceeași secție. Tu știi bine că ne-am intersectat doar două-trei secunde, în curte, când ne scoteau la muncă din mai

multe secţii. Tot pe câteva secunde m'am intersectat atunci cu Ion Caraion, cu Grigore Băbuş, şi chiar cu propriul meu frate. Ce poţi tu să spui despre un om cu care nu te-ai văzut decât în treacăt? Ioane, eşti liber să faci ce vrei, dar gândeşte-te şi la conştiinţă.

În anul următor, la Editura *Destin* apărea cartea *Întoarcerea din infern* a lui Ion Cârja, în care era atacat şi fostul deţinut politic Valeriu Anania, actualul Arhimandrit Bartolomeu. Desigur, detractorii mei s'au grăbit să preia şi să răspândească atacul, ca provenind dintr'o sursă credibilă. Ion cedase. Cartea lui mi-a rămas, demult, în America; nu pot cita textul, dar îmi e limpede că acesta şi cel din *Boian News Service* i-au fost impuse, prin şantaj, de aceeaşi oficină.

Editorialul meu pe care l-am reprodus mai sus a rămas fără replică. Între mine şi Ion s'a aşternut tăcerea.

Au trecut opt ani. Între timp, devenisem director al Institutului Biblic din cadrul Patriarhiei Române. În prima jumătate a lunii mai 1977 am primit un telefon de la o doamnă. Era soţia lui Ion Cârja (pe care eu nu o cunoscusem); mă anunţa că acesta murise la New York în urma unui cancer la plămâni (el, care în viaţa lui nu pusese o ţigară în gură!). La dorinţa lui, l-a adus în ţară şi va fi înmormântat poimâine în satul său natal, Mihai Viteazul, de lângă Turda.

M'am dus imediat la patriarhul Iustin şi i-am cerut îngăduinţa ca a doua zi să lipsesc de la serviciu.

– Am avut în America un prieten cu care m'am certat, a murit, se află în casa părintească de lângă Turda şi mă duc să mă împac cu el.

– Dar cum e el văzut aici? m'a întrebat Iustin, a cărui ureche era întotdeauna foarte atentă la ceea ce se credea... sus.

– Reacţionar acerb şi irecuperabil.

– Păi... îţi convine?

– Preafericite, eu nu fac tranzacţii cu conştiinţa mea. Eu mă duc să mă'mpac cu Ion.

A doua zi am plecat cu avionul la Cluj. Mă aştepta la aeroport, cu maşina, un tânăr din familie; mă anunţasem telefonic. Acasă, soţia lui Ion şi câteva rude. El, în sicriu de metal, descoperit. Mi-am pus epitrahilul, am deschis cartea şi am citit rugăciunile de iertare şi dezlegare. Şi i-am pus mâna pe frunte:

– Ioane, cred că amândoi am greşit. Iartă-mă, Dumnezeu să te ierte!

Am refuzat prânzul şi m'am mulţumit cu o cafea, deoarece urma să mă întorc cu acelaşi avion. În cele vreo zece minute disponibile, soţia sa mi-a spus, plimbându-ne prin grădină:

– Ion a regretat până la moarte că v'a supărat, dar nu a avut curajul să v'o şi spună. De aceea v'am telefonat. Vă mulţumesc din toată inima.

Am plecat. Nimeni nu m'a întrebat nimic, niciodată.

Nicu Caranica

Poetul Nicu Caranica era unul din românii refugiaţi politic în Paris. Îşi câştiga pâinea printr'un serviciu care nu avea nimic în comun cu literatura. În ţară îi rămăseseră două fiice şi sora sa, Eta Boeriu, devenită celebră prin traducerea *Divinei Comedii*. Când şi când, acestea îi trimiteau cărţi apărute în România.

Într'o bună zi a primit de la una din fiicele sale o carte însoţită de o scrisorică: – Citeşte-o, tată, e o carte de care se vorbeşte mult la noi.

Cartea se chema *Mioriţa* de Valeriu Anania, apărută în 1966.

Caranica se recăsătorise cu o italiancă, Egle, cu care o avea pe Clairette, aşa încât îşi petrecea concediile în localitatea natală a soţiei. Acolo a citit cartea şi, entuziasmat, a început să scrie o cronică pe care să o publice în revista *Destin* din Madrid, condusă de George Uscătescu (cu care, de altfel, era foarte bun prieten).

Acesta, după ce a citit manuscrisul, i-a spus:

– Nicule, asta nu e cronică, tu ai scris o carte. O public în volum.

Aşa a apărut, în 1968, *Naşterea tragediei*.

Între timp, Caranica a prins a se interesa de autor şi, din om în om, a intrat în posesia adresei mele din Detroit. Prima sa scrisoare e datată 1.III.1967 şi a fost urmată de multe altele, pe durata multor ani. Aşa s'a iscat una din cele mai frumoase prietenii din viaţa mea, consumată nu doar epistolar, ci şi prin câteva întâlniri faţă către faţă. A început protocolar, iar în cele din urmă ne tutuiam ca fraţii (el fiind doar cu zece ani mai vârstnic decât mine).

De la bun început a trebuit să constat că intram în viaţa lui ca prieten, confident şi – de ce nu? – tămăduitor de răni sufleteşti. Îndura numeroase adversităţi din partea unor colegi de exil, între care excela

un anume Constantin Amăriuței, flecar, guraliv impertinent, care nu scăpa nici un prilej spre a-l jigni și întărâta.

Din păcate, Amăriu nu era singura amărăciune din viața sa. O atmosferă ostilă în jurul său fusese generată și era întreținută, după mărturiile lui, de Paul Miron și Ion Cușa (acesta din urmă, macedonean) și, cu mult mai grav, de Andrei Scrima (care, după credința mea, nu și-a revendicat vreodată obârșia macedoneană decât spre a intra în grațiile aromânului Athenagoras I, patriarhul ecumenic, care l-a și numit reprezentant al său, ca observator, în Conciliul Vatican II). Dezamăgirea lui Nicu era cu atât mai dureroasă cu cât pe Scrima îl iubise cu adevărat. Iată ce-mi spunea în scrisoarea din 3 iulie 1967 (pe când îi eram încă Părintele Anania):

„Scrisoarea Sfinției Voastre am simțit-o ca pe cea mai frățească din toate câte mi le-ați trimis până acum și mai întâi de toate vreau să vă spun cât de mișcat am fost pentru deschiderea Sfinției Voastre [...] și, ca atare, mă ajutați să-mi deschid și eu inima plină de amar și răni care nu cred că se vor mai vindeca vreodată. [...]

Despre acești doi [Miron și Cușa] dacă v'aș spune tot ceea ce mi-au făcut, mi-ar fi ușor, repet, și știu că m'ați crede. Dar cum să vă vorbesc despre părintele Scrima, care spuneți că vă e prieten și care mi-a făcut, dintre toți, *cel mai mare rău*?

Ah, cum l-am iubit pe omul ăsta, cu extraordinara lui cultură – dar nu! spun prostii, cultura nu înseamnă nimic, l-am iubit pentru dulceața lui misterioasă în grai, în privire, în tot comportamentul lui! Era o vreme când îl poreclisem „doctor seraphicus" și când venea la masă la noi era sărbătoare. După ce mă despărțeam de el îmi dădeam seama cât de reală e în om „nostalgia paradisului", căci stăruia în mine ceva nepământesc.

Apoi a urmat grozăvia care a urmat [*sic*]. Ceea ce mă mir e că nu mi-am pierdut credința (e ușor să zici: oamenii sunt una, Dumnezeu e alta, dar când îți vine ceva pe piele...), dar și câtă a rămas, mușcată de îndoieli, retrasă aproape în fiziologic, cu rugăciuni care se încăpățânează, dar alunecă din ce în ce mai mult în automatism, cu teama până și de gesturi (îmi fac cruce cu limba în gură), toate astea nu știu prea bine dacă se mai pot numi credință.

Dar ca să nu vă las așa, vă spun numai atât: Părinte Anania, eu, nu în detalii, dar *grosso modo*, știu bine *cât* ați suferit. Dar ce-ați zice dacă ați fi exilat și v'ați vedea prelungită persecuția tocmai din partea fraților de exil? Pe mine mă cheamă Caranica. Tatăl meu a fost profesor de muzică, dirijor de cor și orchestră și muzicolog în folclorul aromân, premiat pentru lucrarea lui cu marele premiu Năsturel. Vărul meu de gradul întâi a fost fala Academiei Comerciale din București și împușcat în 1939 ca un câine la Sfântul Gheorghe. Alți doi veri mai îndepărtați ai mei, tot cu numele Caranica, au fost împușcați tot atunci în Dobrogea. Și totuși, numele Caranica a devenit în Țară nume blestemat, și înainte, și după război. Sora

mea, Eta Boeriu, a dăruit anul trecut culturii românești o nouă traducere completă, în versuri, a *Divinei Comedii*. Dar acum 7-8 ani își pierdea postul, în timp ce trudea la traducere – muncă de 15 ani! –, tot pentru că era o Caranica. Astăzi în Țară multe s'au schimbat, sora mea a avut premiul național pentru traducere, iar în întâlnirea noastră din începutul acestui an în Italia (după 26 de ani de nevedere!) mi-a spus că o revistă din Țară, care s'a ocupat de mișcarea poetică ardelenească de dinainte de război, mi-a pomenit sfios numele. Iar eu, aici, de când sunt în exil, îmi dărui tot timpul liber pentru a-i răzbuna pe ai mei, pentru ca într'o zi numele Caranica să însemne poezie și blestemul [de] deasupra celor dragi ai mei să fie ridicat. Și în timpul acesta cine m'a lovit pe chestia numelui, cine a prelungit aici, în libertate, umbra aceasta blestemată? Tocmai «frații» de care vă vorbeam, în frunte cu «doctor seraphicus»".

Nu am știut – nici atunci și nici mai târziu – amănunte asupra amestecului lui Scrima în viața exilului românesc din Paris, în intrigile, invidiile, orgoliile, animozitățile sau adversitățile unor oameni cu nervii tociți de așteptări și speranțe deșarte, și mai ales în biografia lui Nicu Caranica. Oricum, de la nivelul unui reprezentant al patriarhului ecumenic la Conciliul Vatican II, pe care ziarele franceze îl gratulau cu titlul de *Monsignore Scrima* (rezervat doar reprezentanților papei) să te cobori în plevușca exilului și să devii aliatul lui Amăriu e o distanță. Avea să mi-l vorbească de rău și Constantin Virgil Gheorghiu în singura vizită pe care i-am făcut-o, când m'a reținut la masă și mi i-a tocat mărunt pe aproape toți românii parizieni, în frunte cu Andrei Scrima, personaj odios, sinistru, șarpe de dudău. Eram dispus să văd în Gheorghiu un mare bârfitor, demn de foarte puțină crezare, dar de cinstea sufletească a lui Caranica nu mă puteam îndoi.

Că Andrei (devenit André) Scrima nu simțea deloc românește o știam demult și cred că am mai spus-o. Că, în consecință, era împotriva oricărei forme de naționalism sau patriotism (definindu-se pe sine drept „cetățean al universului") îmi era evident. Dar asta nu înseamnă că trebuie să-l disprețuiești ori să-l ironizezi pe cel care crede și se comportă altfel, și cu atât mai puțin să unelteşti împotriva lui. Și, totuși, cred că nu acesta era păcatul cel mai mare al părintelui Scrima (pe care nu-mi amintesc să-l fi numit vreodată „prietenul" meu). Cu câțiva ani mai târziu avea să vină în Detroit, pe neașteptate, dorind să-l vadă pe episcopul Victorin. Acesta însă urma să plece în aceeași noapte în Canada, așa că mi l-a lăsat pe seamă. N'aș putea spune că eram bucuros. La scurtă vreme după sosirea mea în America m'am pomenit cu o scrisoare de la el în care, vezi Doamne!, se mira că mi s'a permis să plec din România, ceea ce înseamnă că „mi s'a schimbat statutul"... I-am

răspuns, scurt și tăios, să nu se mai mire, de vreme ce el plecase, cu acte în regulă, la o vreme când nici pasărea nu ieșea din țară. Cum nu sunt ranchiunos din fire, a doua zi l-am luat cu mașina de la hotelul Hilton, unde trăsese, l-am plimbat prin oraș și, la vremea prânzului, știind că e un rafinat *gourmet*, l-am dus la cel mai rafinat restaurant italian pe care-l cunoșteam, la Vanelli, și l-am invitat să comande după poftă, ceea ce a și făcut. Mă rog, pretindea că primise invitații de la mai multe universități americane... să predea ca *visiting professor*... și, de fapt, venise să vadă la fața locului și să aleagă... Îmi vorbea cu o imensă admirație (dusă până la adorație) despre „marele poet Mao"...

În acest timp, o tânără chelneriță ne servea conștiincios și elegant, cu un fel de mâncare, cu altul, cu altul, cu un vin ales și, la un moment dat, ni s'a adresat cu o familiaritate decentă (un dat natural al serviciilor americane):

– Scuzați că vă întreb, în ce limbă vorbiți? Cumva, în spaniolă?

– Nu, i-am răspuns eu, suntem români și vorbim românește, dar limba noastră e înrudită cu spaniola.

– Da? Mulțumesc.

Neavând altceva mai bun de făcut, părintele André Scrima a ținut să-i precizeze curioasei ospătărițe:

– De fapt, eu nu sunt român, sunt francez, dar cunosc bine limba română...

În clipa aceea m'a cuprins o imensă silă, că-mi venea să mă ridic imediat și să plec. N'am făcut-o, doar pentru că Scrima era, totuși, invitatul meu, și l-am suportat silabic până ce ne-am despărțit. De atunci mi-a plecat din inimă și ultima rămășiță a fostului meu coleg din biblioteca Patriarhiei.

Nu mai știu ce i-am răspuns lui Caranica la scrisoarea lui din 3 martie, dar la 20 ale aceleiași luni îmi scria:

„Scrisoarea Sfinției Voastre din 6.VII mi-a adus pace și numai pace. Vă mulțumesc și Dumnezeu să vă întoarcă înzecit. Ce contează de acum atâtea răni și lovituri, când vă simt așa de aproape? Și, în plus, îmi mai dați și vestea că în toamnă veți fi aici! E o bucurie care, la ceasul bun, a fost preludiul multor alte satisfacții și bucurii.

Prima dintre ele e mai degrabă o ușurare. Am primit o carte poștală de la Uscătescu, după o lungă tăcere care – cunoscându-i scrupulozitatea în corespondență – m'a neliniștit că era boală la mijloc. Nu m'am înșelat: soția lui a fost foarte bolnavă. Au trecut [prin] momente teribile. Acum pare să fie iarăși bine. În puținele lui cuvinte nu uită să-mi spună că a primit o scrisoare foarte frumoasă de la Sfinția Voastră și că vă va răspunde.

Apoi mi-a scris fata mea a doua din Țară (nu cea care mi-a trimis *Miorița* și care-i de mult căsătorită) care s'a căsătorit cu un coleg al ei de la

Conservator. Ea singură îl continuă pe tatăl meu cu muzica. Eu nu eram contra acestei căsătorii, dar aş fi vrut să-şi termine întâi studiile, amândoi. Dar ea mi-a scris o scrisoare adorabilă, iar băiatul şi-o începe pe a lui cu «Dragă tată». Şi tata s'a topit... De altfel, nu-i unica meserie a părinţilor aceea de a da binecuvântarea?

Apoi mi-a scris sora mea. Am două surori, să le pui pe rană.

O altă satisfacţie: frecventez aici cercul unui jurnal francez săptămânal cu idei monarhiste-gaulliste (îmbinarea nu-i imposibilă în Franţa tuturor suprarealismelor), nu că le-aş împărtăşi ideile, dar directorul, Pierre Boutany, mi-a fost coleg înainte de război la Ecole Normale. Am dus pe unul din colaboratorii lor la retrospectiva Ţuculescu, deschisă în momentul de faţă aici, şi am avut surpriza unei excelente cronici scrise de el. De altfel, la acest jurnal scriu şi eu câteodată. Îmi îngădui, cu rândurile astea, să vă trimit două numere în care am scris despre Pierre Emmanuel. Numărul cu Ţuculescu, în schimb, vi-l voi pune la o parte în septembrie, fiindcă deocamdată nu-l am şi redacţia s'a închis pentru vacanţă.

Iertaţi-mi scrisoarea asta în care vorbesc numai de mine şi trec de la problemele familiale la... Ţuculescu şi Pierre Emmanuel. Voiam să vă trimit oarecum un autoportret prezent, pentru ca să pipăiţi puţin cât de senin m'au făcut rândurile Sfinţiei Voastre şi nu ştiu dacă m'am priceput. E timpul acum să vă întreb dacă veţi avea, nu zic «vacanţă», ci o oarecare oază de reculegere, ca să puteţi scrie liniştit, pentru că cu activitatea preoţească îmi închipui cât trebuie să sacrificaţi poezia. Vorbesc aproape ca un necredincios, iertaţi-mă, dar ce vine, vine din inimă. Eu voi pleca de aici în 27.VII, în Italia, şi voi reveni în 3.IX. De acolo încolo voi începe să vă aştept. Ce minunat va fi! Poate va fi loc în valiză şi pentru *Du-te vreme, vino vreme!*...

Apreciaţi la justa valoare cum ştiu să vă iau pe departe?

Vă mulţumesc încă o dată, plin de recunoştinţă.

Respectul pe care vi-l port e mai mare acum, îmbogăţit cu adânci rezonanţe de uman, dar îngăduiţi-mi să-mi termin rândurile cu un Vă îmbrăţişez cu drag şi vă aştept. Al Sfinţiei Voastre, acelaşi Nicu Caranica".

Prima mea întâlnire cu Nicu Caranica a avut loc, într'adevăr, în septembrie 1967. În drum spre ţară, unde aveam să asist la premiera absolută a *Mioriţei* în ziua de 3 octombrie, am făcut o escală de câteva zile la Paris. Trăsesem la un hotel de clasă mijlocie din Montparnasse, i-am telefonat, m'a luat acasă la el şi ne-am întreţinut îndelung. Macedonean de obârşie (născut în Bitolia), cu o perfectă conştiinţă de sine, poet prin vocaţie, dar şi un bun tehnician al versificaţiei (mi-a dovedit-o de mai multe ori corectându-mi poeziile), suflet generos, deseori plin de sentimentalisme explozive, dar cu tot atât de explozive crize de mânie; se bucura ca un copil când i se recunoştea o izbândă literară, dar tot atât de frumos se bucura de izbânda unui prieten. Necruţător faţă de prostie, minciună, laşitate, perversiune sau intrigă, îşi făcuse mulţi duşmani, cu

care se lupta aprig. Îmi era de la sine înțeleasă statura lui de legionar, dar niciodată nu l-am abordat pe această temă, și nici el nu mi-o adia în vreun fel. Prietenia noastră se consuma în zona literară, și atât.

Printre multe altele mi-a vorbit și despre cenaclul literar găzduit și patronat de Leonid Mămăligă (ca scriitor, L.M. Arcade), român înstărit, căsătorit cu o franțuzoaică bogată, a căror casă dispunea și de un salon foarte încăpător și ospitalier. Caranica m'a prevenit că voi fi invitat la proxima ședință, care urma să aibă loc peste două zile.

Între timp, m'am cunoscut cu alți trei scriitori, în chiar dimineața următoare. Coborâsem în restaurantul hotelului, să iau micul dejun (cu precizarea că, fiind hotel de mâna a doua, prețul micului dejun nu era inclus în acela al camerei). Încă din prag, în forfota clienților, am auzit vorbindu-se românește și i-am recunoscut pe Nicolae Manolescu, Ioan (pe atunci, Ion) Alexandru și Marin Sorescu. Își socoteau bănuții și tot calculau cât costă cafeaua – cu lapte sau fără –, cornul – cu unt sau fără... M'am prezentat, mă știau doar din nume (mă rog, eram deja autorul unei cărți de succes!), le-am spus că și eu sunt aici tot pentru micul dejun, că nu sunt bogat, dar trăiesc în țara Unchiului Sam, ceea ce înseamnă că am în buzunar ceva dolărași și i-am poftit să fie oaspeții mei la o masă pe care am și ocupat-o.

– Vă rog să vă comandați ce vreți și cât vreți, că știu eu că până diseară nu mai mâncați...

Atunci am aflat că ei erau deja invitați în cenaclul lui Mămăligă. Va fi de față și Mircea Eliade, precum și soții Ierunca.

A doua zi, cu Caranica, în salonul amfitrionului (care mă invitase personal, prin telefon). Să fi fost înlăuntru cam douăzeci de persoane. Eliade venise înaintea noastră și se așezase într'un colț, pe un scăunel retras, aproape timid. Gazda ne-a întâmpinat cu multă amabilitate și ne-a informat că Virgil Ierunca și Monica Lovinescu nu pot participa, obligați fiind să-i țină companie lui Constantin Vișoianu, de abia sosit în Paris. Din cei de față mai rețin în memorie doar pe Ionel Jianu (bărbat de o rară distincție) și pe Aurora Cornu (prima soție a lui Marin Preda). Caranica mă prevenise că ar putea fi prezent și Constantin Amăriuței (sub semnătură, C. Amăriu), fost membru al Partidului Comunist din România și devenit, în „exil", de dindărătul unor ifose filosofice, mare mâncător de rahat.

Și Nicolae Manolescu venise înaintea noastră, împreună cu Ioan Alexandru. Sorescu o zbughise în Germania, unde i se aranjase, la repezeală, o întâlnire cu Heidegger (întâlnire pe care o va avea, puțin mai târziu, Ioan Alexandru, cu înrâuriri decisive pentru orientarea lui spirituală, alături de influența părintelui Stăniloae).

Gazda a salutat prezența lui Mircea Eliade și ne-a prezentat sumar pe noi, cei trei, invitându-ne să deschidem seria lecturilor. A început Nicolae Manolescu, dar de îndată am simțit un vântișor rece, ghețos, venind dinspre Amăriu și de la alți câțiva. Eram singurii care nu făceam parte din „exil" și ieșiserăm din România cu acte în regulă, adică pașaport cu viză de ieșire... Manolescu a făcut o scurtă prezentare a noii generații de scriitori din țară (a „șaizeciștilor"), subliniind faptul că într'o Românie din a cărei literatură și din al cărei învățământ lipseau „precursori" precum Arghezi, Blaga, Bacovia, Voiculescu, Barbu s'au ridicat nume ca Ana Blandiana, Ion Alexandru, Adrian Păunescu și alții, foarte valoroși chiar prin debuturile lor. S'a ridicat la cuvânt Aurora Cornu, destul de înțepată, insinuând că Manolescu ne-a prezentat scriitori dintr'un fel de „generație spontanee" și precizând că, într'adevăr, „precursorii" lipseau din manualele școlare și din bibliotecile publice, dar oricare Blandiană și oricare Alexandru îi puteau citi în orice casă particulară... Manolescu a preferat să nu răspundă.

A fost invitat să citească Ion Alexandru, pe un scaun anume instalat pentru lecturi. Prudent, nu a scos din buzunar unul sau mai multe manuscrise, ci a deschis un volum proaspăt apărut, din care a anunțat că va citi trei poezii. În timp ce o citea pe prima, Amăriuței a început să-l bruieze cu schime, gesturi caricaturale, chiote înfundate, râs înghițit. Autorul s'a stăpânit și a început lectura celei de a doua, îndurând umilința de a fi îngânat. Apoi a închis cartea și s'a retras, cu mențiuna că a citit destul. Atunci eu m'am ridicat, i-am luat cartea din mână, am deschis-o la semn și am citit cea de a treia poezie, sub cuvânt că ne fusese promisă.

S'a făcut tăcere. Era rândul meu. Am citit trei sau patru poezii manuscrise, fără să mă deranjeze nimeni. Amăriuței s'a mulțumit să-mi critice poeziile prin aceea că sunt demodate, că au rimă, ceea ce în poezia modernă nu se mai obișnuiește... Eu, la rându-mi, m'am mulțumit să-i spun că dacă îl supără poezia cu rimă, atunci n'ar trebui să înceapă cu mine, ci cu Blaga, Bacovia, Barbu... A intervenit Ionel Jianu, adresându-i-se direct lui Amăriu:

– Bine, domnule, dumneata nu ai antene pentru poezie; domnule, dumneata vorbești numai ca să te afli'n treabă; domnule, dumitale nu-ți spune nimic o metaforă, un vers de excepție, o idee subțire, o strofă memorabilă?...

Gazda a anunțat o pauză. Se putea gusta și un pahar de șampanie. Mircea Eliade a venit la noi, cei trei, ca să ne cunoaștem:

– Eu, dac'aș fi poet, nu mi-aș citi poeziile aici...

Ioan Alexandru, teribil de afectat, mi s'a adresat mie:

– Dacă noi, copiii, și voi, popii, n'om mântui neamul acesta, nu-l mai mântuie nimeni!

Reacția lui Caranica a început de a doua zi, când a venit la mine și mi-a cerut poeziile citite în cenaclu spre a i le da lui George Uscătescu să le publice în *Destin* (revistă de elită a exilului, unde publicau, printre alții, Mircea Eliade, Constantin Noica, Vintilă Horia, Nicu Caranica, Horia Stamatu), ceea ce s'a și petrecut, ca modalitate elegantă de a le da adversarilor o replică. Și, pentru ca eu să nu cred cumva că Uscătescu le publică doar de dragul prietenului Caranica, acesta, într'o scrisoare din 1 noiembrie 1967 (la vremea când îi eram încă „Mult iubite și stimate Părinte Anania"), îmi reproducea un fragment dintr'o scrisoare a editorului din Madrid:

> „Dragă Nicule, numai la o oră după expedierea scrisorii mele de azi am primit bogata, impresionanta ta recoltă de vești, de texte și de mare suflet de poet. Cum aș putea să-ți răspund la atâtea daruri? De o jumătate de zi am dat totul la o parte, mi-am uitat de toate și te-am citit îndelung, recitind textele poetice. Sunt cufundat ca într'o baie de aur, în care lumina tomnatecă nu exclude o anumită tensiune minerală, ce ne restituie unor realități originare, pure. Ce să mai vorbesc de aventura umană a prietenilor mei întru poezie – Caranica și Anania – încolțiți de falșii barzi parizieni? Ați intrat în gura lupilor și mă mir că te mai miri. Personal, aș avea o mie de lucruri să-ți spun. Nu am mult răgaz să o fac – sunt în preajma unei noi călătorii – și, pe de altă parte, față de generozitatea deschiderii tale și a lui Anania, singura mea replică este un sobru DA multiplicat cât vrei și cum vrei tu. Da, la poemele lui Anania, de o fascinantă noutate. E un cu totul alt poet decât cel al *Mioriței*. Le voi publica la loc de cinste în *Destin* 16. Poți să-i spui că-i voi trimite probele pentru corectură. M'au entuziasmat în special „Purpura" (unele imagini sunt fără egal: „dreapta săgeată a zborului alb"), „Scrisoare", ritmul interior din „Greul Pământului". Da, cu entuziasm la „1940" al tău și la cronica despre *Mioriița*. Tentat aș fi să spun NU numai la cronica ta despre Tempo di Utopia, prea elogioasă pt. personajul utopic care este George Uscătescu".

Caranica însă avea pe suflet o povară greu de suportat, aceea că în ședința de pomină a cenaclului lui Mămăligă fusese de față la măgăriile lui Amăriu și... tăcuse. În zadar încercam eu să-l domolesc și să-l conving că nu totul trebuie luat în serios, că Amăriu e un caraghios care se descalifică prin sine însuși, că „voi, macedonenii, nu aveți simțul unmorului"; n'am reușit, Nicu continua să-mi mărturisească mustrările lui de conștiință. Culmea a fost atinsă după ce, în anul următor, i-a apărut *Nașterea tragediei*. Amăriu s'a grăbit să-l atace în ziarul *La Nation Roumaine*, un atac care l-a afectat teribil pe bietul Caranica. Îi va răspunde dur, o adevărată „execuție", în *Destin*, dar nu fără multe ezitări prealabile.

Într'o scrisoare din 15 mai 1969 (în timp ce-i devenisem „Dragă Valeriu") îmi spunea că izbutise să-și învingă greața de a alcătui răspunsul:

> „Am făcut și treaba asta, una din cele mai neplăcute din viața mea. Înțelege-mă: o polemică de idei între oameni de bună credință m'ar fi pasionat, dar când e vorba de un valet, singura reacție valabilă (după concepția mea aristocratică, de oameni liberi care nu s'au plecat la nimeni în munții Macedoniei, din moși-strămoși) era să-i dau două palme sfinte, două palme dumnezeiești, pentru că cu valeții nu se face polemică, valeții se cravașează. Cravașa e pâinea cea de toate zilele a valetului. Dar cine ar fi înțeles gestul meu? Toți ar fi sărit că nu știu să răspund decât cu mâna. Iată de ce am suferit atâta și am zăbovit să-ți explic, ca să mă ierți și să-mi înțelegi complet tăcerea".

Mustrat de o conștiință hipersensibilă, Nicu îmi cerea o iertare pe care nu i-o pretinsesem, fără să aibă nici cea mai mică bănuială că va veni o vreme în care eu îl voi ruga de iertare fără să am certitudinea că voi muri iertat.

L-am iubit, așa cum și el m'a iubit pe mine, iar mărturie stau cele nu mai puțin de patruzeci de scrisori și cărți poștale pe care le-am primit de la el pe durata a șase ani și pe care le-am păstrat cu sfințenie.

De la un timp însă, cam de pe la începutul anului 1973, am observat că-mi scrie mai rar și mai apatic, dar am pus totul pe seama vieții lui aspre, de om cu familie și cu un serviciu în care trebuia să țină o permanentă cumpănă între prieten și patron (era un fel de comis-voiajor la firma lui Leonid Mămăligă).

Nu mai țin minte când anume s'a petrecut ultimul meu popas la Paris (cred că în 1974). L-am căutat, m'a poftit la masă și am avut certitudinea că între noi doi se petrecuse ceva, dar fără să știu ce anume. I-am propus să mergem undeva, într'un local retras, ca să stăm puțin de vorbă doar noi între noi. El a ales un *bistrot* ținut de un neamț pe care-l cunoștea și, la o măsuță, în fața câte unei halbe de bere, ne-am pus sufletele față'n față.

Ei bine, totul pornea de la un articol al meu publicat în *Credința* din octombrie 1971. Ce se întâmplase? Într'o foaie românească din America se anunțase că profesorul Constantin C. Giurescu va sosi în toamna acelui an la New York, unde își va inaugura seria de prelegeri la Universitatea Columbia. Desigur, era un eveniment de mare importanță culturală, având în vedere că doar Nicolae Iorga mai avusese această cinste și că de la el nu mai călcase nici un român pe la catedra de istorie a acestei universități. Lătrătorii români au hotărât boicotarea românului și s'au grăbit să-i facă o atmosferă ostilă, scriind că Giurescu era, desigur, trimis de Securitate, în ale cărei hrube fusese anume

instruit, și că el nu e altceva decât o unealtă a regimului comunist din România etc. etc., calomnii pe care le îndurasem și eu. Mânios, m'am hotărât să-i iau apărarea scriind un editorial intitulat „Un nou asasinat", în care făceam o paralelă între Iorga, asasinat mai întâi moral și apoi ucis mișelește, și Giurescu, fost deținut politic în închisorile comuniste, căruia i se pregătea acum un asasinat moral. Lectura acestui articol deschisese în sufletul lui Caranica o rană adâncă, pe care acum mi-o mărturisea cu patos și disperare:

– Până și tu, Valeriu, până și tu vii să ne dai în cap cu Iorga?... M'am săturat, m'am săturat să tot aud că noi l-am omorât pe Iorga... și dă-i cu Iorga... nu mai scăpăm de Iorga...

Devenise crâncen, eu am rămas încremenit. Am încercat să-i spun că nu pe el l-am avut în minte când am scris articolul, că dac'aș fi știut că-l supăr pe el, prietenul meu cel mai bun și mai drag, aș fi renunțat la paralela ucigașă... Nu era chip să-l potolesc. Atunci mi-am dat seama că, de fapt, făcusem o gafă; în el izbucnise nu atât legionarul, cât Caranica. Știam încă din adolescență că unul din cei trei tineri care-l împușcaseră pe primul-ministru I.G. Duca în gara Sinaia, numiți „Nicadori", și cinstiți în ritualul legionar ca niște eroi exemplari care „pedepsiseră" un „trădător de neam", era un Caranica. Dintr'o scrisoare a lui Nicu reținusem că acesta îi era văr, iar acum realizam că prietenul meu nu putea să admită calificativul de „asasin" pentru cineva din sângele lui.

Poate că ar fi trebuit să mă opresc aici, dar teologul din mine s'a simțit obligat ca, odată cu scuzele de rigoare, să încerce a-și justifica nefericitul termen din titlul articolului prin aceea că, oricum ai lua-o, împușcarea unui om în timp de pace este, totuși, un păcat.

Ne-am ridicat, tăcuți, și ne-am îmbrățișat pentru ultima oară. O mare prietenie se înfășura într'o dureroasă tăcere.

George Uscătescu

Prietenia mea cu George Uscătescu a început tot printr'un schimb de scrisori.

Față către față ne-am cunoscut în 1968 când, făcând eu drumul întors de la Uppsala, poposeam pentru a doua oară în Paris. Caranica l-a anunțat că sosisem, iar el s'a urcat în primul avion și în aceeași seară ne aflam tustrei într'un mic restaurant, unde am cinat și am tot vorbit până târziu după miezul nopții. Apropierea, de-a lungul anilor următori, se întemeia nu doar pe afinitățile noastre spirituale, pe colegialitatea vârstei (eram cu numai doi ani mai tânăr), ci și pe rădăcinile lui gorjenești, de care era foarte mândru (ca și, de altfel, vâlceanca Mira Simian, prietena noastră comună, ceea ce îl făcea pe Caranica să vorbească uneori despre „mafia oltenească").

Uscătescu era un intelectual de mare suprafață, cu studii solide și operă vastă, profesor universitar la Madrid, președinte al Societății Ibero-Americane de Filosofie, președinte al Societății Internaționale de Studii Filosofice „Giovanni Gentile" din Roma, laureat al Premiului Național pentru Literatură (1970) (singurul nespaniol care s'a bucurat de această distincție). Spirit creator, a întemeiat și condus Editura Destin, din Madrid, la care au văzut lumina tiparului operele unor mari scriitori ai exilului, întreaga memorialistică a lui Mircea Eliade, operele poetice ale lui Horia Stamatu, Nicu Caranica și Ștefan Baciu. În cele douăzeci de volume ale revistei *Destin* s'au întâlnit scriitori din diaspora cu cei din România, precum Constantin Noica, Petru Comarnescu, Zoe Dumitrescu-Bușulenga sau Mihnea Gheorghiu. Uscătescu și-a propus – și, în cea mai mare măsură, a reușit – să concentreze în editura și revista lui valori culturale din ambele Românii, cea de sub comuniști și cea din afara hotarelor, folosind orice prilej de deschidere și aerisire pe care le ofereau, când și când, autoritățile de la București.

În ce mă privește, am povestit mai sus cum reacția lui Caranica la obrăzniciile lui Amăriu din cenaclul parizian a fost aceea care m'a propulsat cu câteva poezii în *Destin* 16, ceea ce echivala cu o adevărată lansare (în urma căreia am fost fericit să primesc semnale admirative de la oameni pe care nu i-am cunoscut niciodată, ca, de pildă, Vintilă Horia).

George Uscătescu era un apropiat al lui Constantin Noica (acesta fiind, de fapt, unul din admiratorii lui). Bănuiesc că-i vorbea de mine, fie direct, când făcea vizite în România, fie indirect, prin scrisori. Într'o bună zi, aflându-mă eu în țară, aveam o treabă la Editura Eminescu, care își avea sediul în Casa Scânteii (acum, după revoluție, Casa Presei Libere). Pentru a pătrunde înlăuntru trebuia să treci pe la un ghișeu de la parter, într'o aripă, unde un funcționar (firește, un lucrător de Securitate) îți cerea actul de identitate, îți citea numele cu voce tare (desigur, spre a fi înregistrat undeva), îl însemna într'o condică și-ți dădea biletul de intrare. Când am ajuns eu, lângă ghișeu, de partea cealaltă, stătea în picioare, ușor rezemat de zid, un domn îmbrăcat în pardesiu și purtând pe cap o pălărie verzuie, oarecum asemănătoare cu a unui brigadier silvic. Părea că așteaptă ceva sau pe cineva.

Când să plec cu biletul în mână, m'a acostat calm, fără să se miște:

– Sunteți părintele Anania?

– Da.

– Sunt Constantin Noica.

Și mi-a întins mâna, surâzând.

Așa ne-am cunoscut. Ceva mai târziu avea să-mi vorbească despre importanța caietelor lui Eminescu, pe care le cercetase în Biblioteca Academiei și pentru a căror facsimilare insistase zadarnic, că nimeni nu-l lua în seamă. În favoarea acestei idei dorea să creeze un curent de opinie la scară mai largă, printr'o broșură pe care să o poată difuza personal ici și colo, până la factorii de decizie. Știind că la Detroit dispun de instalația tipografică a Arhiepiscopiei, m'a întrebat dacă-l pot ajuta. Așa se face că în calendarul-almanah *Credința* pe anul 1970 am publicat textul lui Noica „Ce cuprind caietele lui Eminescu", din care am făcut un extras în șaizeci de exemplare, pe care i le-am trimis, cu poșta, la adresa pe care mi-o dăduse, Centrul de Logică, din București. La 12 februarie 1970, îmi confirma primirea:

> „Ați făcut o faptă bună trimițându-mi-le, căci voi putea grăbi, cu ele, hotărârea de a se facsimila caietele lui Eminescu. Au fost multe ezitări, sfârșind cu cele bănești, care n'ar fi trebuit să intre în joc, dar până la urmă toată lumea s'a încredințat că nu mai putem amâna această ispravă cerută de ani și ani de către toți oamenii de cultură ce răsfoiseră manuscrisele. Ceilalți, specialiștii, n'o cereau, parcă din gelozie și dorința de-a păstra pentru ei comoara".

Și, în final, un sfat pentru mine:

„Am primit între timp «caseta» Dvs. Îmi plac foarte multe lucruri în ea și vă îndemn călduros să continuați. Dar îngăduiți-mi să vă împărtășesc un gând: nu trebuie vorbit de noi înșine, frate. Mă iertați că o spun? Sînteți *deasupra* a tot ce poate să vi se întâmple. Cu aceeași prietenească dragoste, al Dvs. C. Noica".

Îl pomenesc pe Noica aici, în acest capitol, datorită unei alte amintiri. Eram revenit (reținut) în țară, deci după 1976, și lucram la Institutul Biblic, când m'am pomenit cu un telefon de la Noica. Coborât de la Păltiniș, se afla în București spre a-l întâlni pe George Uscătescu, care se afla în România, mai mult în trecere, și-i spusese că ar vrea să mă vadă și pe mine, dar nu știe unde mă poate găsi. Noica făcea o propunere: Să ne întâlnim toți trei azi după masă, la ora cutare, în hotelul Athénée Palace, și anume în barul de zi de la etajul doi. Am înțeles: nu în camera lui Uscătescu, ci afară, în văzul tuturor, pentru ca oricine să ne poată vedea și, eventual, auzi. Asta m'a amuzat și, bineînțeles, m'am dus.

Atunci am constatat cât de apropiați erau cei doi (la urma urmelor, terenul comun al filosofiei) și cât de multă prețuire avea Noica pentru prietenul său. În vorbă, multe și de toate. La un moment dat, fără nici un fel de pregătire sau introducere, Noica l-a întrebat, așa, din senin:

– Ce ai de gând să faci după ce te pensionezi?

M'am uitat la Uscătescu; devenise, cum se spune, mască. Era evident că niciodată nu se gândise tocmai la... pensionare. S'a mulțumit să ridice din umeri.

– Să scrii o istorie a culturii europene! Asta trebuie să faci! O operă de sinteză, de care e mare nevoie și pe care doar dumneata o poți face!...

Am plecat cu impresia că, în afara plăcerii de a-și revedea prietenul, acesta fusese singurul gând cu care Noica se desprinsese, pentru o zi, de Păltiniș.

A fost întâlnirea mea de adio, și cu unul, și cu altul.

Mircea Eliade

Pe Mircea Eliade l-am cunoscut în cenaclul lui Leonid Mămăligă, în 1967.

Relațiile mele cu marele om au fost puține și sporadice, eu propunându-mi să-mi văd lungul nasului și să nu dau buzna în viața unui savant pe care niciodată nu mi l-am putut imagina decât la masa de scris, drămuindu-și fiecare clipă.

În primăvara anului următor am aflat că pe data de 16 martie Mircea Eliade avea să fie oaspetele Universității din Windsor, care-i va decerna un titlu de onoare. Cum acest oraș canadian se află pe malul „celălalt" al fluviului Detroit, am strâns câțiva apropiați și ne-am dus să-l vedem, să-l ascultăm și, oricum, să facem simțită prezența românească într'un mare centru de cultură (unde era profesor și Henry Hill, un tânăr episcop anglican cu care devenisem prieten). În cadrul ceremoniei, Eliade și-a ținut prelegerea într'o engleză sobră, de catedră. Prezența lui însă a fost receptată ca un eveniment major în istoria universității windsorene și tratată ca atare, ceea ce nu l-a făcut pe oaspete să-și iasă din propria-i natură, așa cum îl văzusem în cenaclu, mai degrabă timid, plin de bun-simț, îndatoritor față de alții. După ce totul s'a încheiat, el a venit la mine ca la o veche cunoștință și m'a poftit la o ceașcă de ceai în *cafeteria* universității. Am stat de vorbă mai mult de o jumătate de oră. Cunoștea situația culturală din România, mult mai destinsă decât altădată, și era bucuros de vestea că unele din cărțile lui, îndeosebi cele literare, vor fi editate și în țara sa de baștină, unde, desigur, avea incomparabil mai mulți cititori decât aiurea. Înainte de despărțire a scos din geantă o carte, *Le Mythe de l'Éternel Retour*, Gallimard, 1969, pe care mi-a dăruit-o cu o dedicație scrisă pe loc. De fapt, o aveam (în prima ei ediție, cea din 1949), o citisem, dar autograful îmi era prețios, așa cum îmi este și acum, când scriu cu ea în față.

Am recitit-o ceva mai târziu, peste câteva luni, pe îndelete, în timpul unei convalescenţe la pat, şi i-am făcut autorului o scrisoare încheiată cu o sugestie pentru o eventuală nouă ediţie. În sprijinul tezelor sale asupra repetării arhetipurilor, dar mai ales asupra regenerării timpului, eruditul Eliade foloseşte citate din toate culturile populare ale lumii, dar nimic din folclorul românesc. Ei bine, unul dintre cele mai frumoase colinde ale noastre începe aşa:

Mare-i seara de-astă seară,
Dar nu-i seara de-astă seară,
Ci e seara lui Crăciun,
Lui Crăciun celui bătrân
Când s'a născut Fiul sfânt,
Fiul sfânt pe-acest pământ.

Lăsând la o parte splendoarea literară, această strofă poate constitui cel mai convingător citat pentru susţinerea unei teze suplimentare, aceea că timpul prezent poate fi o inserţie în *illo tempore*, că sărbătoarea de astăzi devine, practic, contemporană cu evenimentul care i-a dat naştere.

În răspunsul său din 8 ianuarie 1969, Eliade se declara uimit de frumuseţea colindului, dar eruditul din el îmi cerea date pentru o fişă: „sursa", unde a fost publicat etc.

Datele le-am avut foarte târziu, la vremea când doamna Eliade îmi spunea prin telefon că soţul ei e foarte bolnav (avea o artrită rebelă) şi că i se administrează un tratament cu aur, foarte dureros, care-l face incapabil de orice comunicare.

Mircea Eliade însă continuă să comunice cu noi şi cu generaţiile viitoare, plenar, prin opera sa.

Mira Simian

Mira Simian este, practic, eroina principală a *Jurnalului hawaiian*, așa încât evocarea ei aici va fi, oarecum, sumară și epilogică.

După plecarea mea din Honolulu am continuat să comunicăm prin corespondență.

Eram prietenul ei cel mai apropiat și, în momentele ei dificile (care nu erau nici puține și nici simple), mărturisea că întotdeauna găsise în mine pe cel care avea puterea s'o liniștească, s'o încurajeze, să-i redea optimismul și puterile spirituale de care avea nevoie. Aparent, ființa asta clocotea de energie, era ca un vulcan în virtuală erupție, de o mare mobilitate fizică și constanță ideatică, dar fragilă în contextul social (și chiar familial) și, în cele din urmă, demobilizată de suferințe fizice.

Multă vreme am crezut că, odată stabilită în Hawaii, principala ei țintă era aceea de a deveni profesor universitar. Olteancă ambițioasă, în înțelesul bun al cuvântului, nu putea suporta gândul că soțul ei obținuse o catedră universitară fără o diplomă anume, ci doar pe baza intensei lui activități literare și publicistice din Brazilia, în timp ce ea nu avea decât o biată diplomă de farmacistă. Și-a propus să nu rămână mai prejos de Ștefan. Deoarece nu știa decât foarte puțin englezește și nici nu avea chef s'o învețe la o vârstă postșcolară, s'a înscris la singura universitate de limbă franceză (franceza, învățată din leagăn, cu guvernantă, fiindu-i, practic, a doua limbă maternă) undeva în estul Statelor Unite. Distanța enormă o obliga la mari cheltuieli cu deplasarea, așa încât a trebuit să dea meditații spre a câștiga banii necesari. După licență, a fost sfătuită să-și facă doctoratul la Universitatea din Strasbourg, cu o teză despre „sentimentul morții în teatrul lui Eugène Ionesco". Prietenă bună cu Monica Lovinescu, aceasta i-a înlesnit apropierea de autorul *Scaunelor*, care, bucuros să știe că devine obiectul unei teze

de doctorat în Litere, i-a stat la dispoziţie şi a ajutat-o cu texte şi date biografice. Pe scurt, totul a mers bine până în ziua în care Mira i-a pus în faţă capitolul obligatoriu pentru o astfel de teză, adică cel menit să aducă ceva nou, absolut original, o contribuţie esenţială la rotunjirea subiectului: precursorii. Or, Mira considera că teatrul absurd al lui Ionesco îi avea ca înaintaşi pe Caragiale şi Urmuz (aceştia doi fiind complet necunoscuţi în literatura franceză). Ionesco a sărit ca ars, afirmând sus şi tare că el nu are precursori! Mai mult, a prevenit-o pe Mira că, dacă nu-şi retrage capitolul cu pricina, el va fi împotriva doctoratului ei. De aici, cearta şi despărţirea.

Mira şi-a continuat munca (bineînţeles, în mare secret), şi-a încheiat teza (care avea, din cât îmi amintesc, 600 de pagini) şi s'a dus la Strasbourg s'o susţină în faţa comisiei. Îmi povestea cu ce emoţii şi-a susţinut-o, în ianuarie 1970, torturată de teama ca nu cumva uşa să se deschidă şi să apară Eugène Ionesco, gata să-i nimicească truda cu un singur cuvânt, cu un singur gest. Doctoratul ei a fost un mare succes, cu calificativul *très honorable*, ceea ce i-a deschis calea spre titularizare la catedra din Honolulu şi egalitatea academică cu soţul ei!

Aceasta fusese însă doar o etapă. Catedra îi oferea o poziţie socială mai mult decât onorabilă, precum şi un venit corespunzător. Adevărata ei ambiţie (iarăşi, în sensul bun) era aceea de a deveni o scriitoare recunoscută, consacrată, intrată în istoria literaturii franceze. Poezii în limba română scria din tinereţe, era deja colaboratoare la *Destin* (şi la încă vreo zece publicaţii din exil), dar ţinta ei, nutrită mai bine de douăzeci de ani, era aceea de a scrie un roman (bineînţeles, tot în franceză), inspirat din lumea pe care o cunoştea mai bine, cea oltenească. Despre acest proiect îmi vorbise încă de la prima noastră întrevedere, cea din holul hotelului Kaimana, dar cu mai mult aplomb şi cu multă aprindere mi-a (ne-a) vorbit în seara zilei de 18 martie 1971, la cina din ziua mea de naştere, în timp ce Ştefan, tăcând ca un braşovean nemţit, savura cu nesaţ mămăligă împăturată cu brânză la cuptor. Atunci l-a evocat Mira pe Limbă, ţiganul lăutar din Râmnicu-Vâlcea, eroul principal al romanului, pe care ţinea să-l introducă, neapărat, în literatura franceză.

Odată însă cu proiectele literare a început şi perioada necazurilor de tot felul, inclusiv cele provocate de boala care avea s'o răpună în următorii şase-şapte ani. Iată cum îşi începea scrisoarea din 22 septembrie 1971 (deci, la aproape trei luni după plecarea mea): „...de trei săptămâni vreau să-ţi scriu şi... «neam». Sunt bolnavă prăpădită, şi mă târăsc să-mi fac cursurile". Şi, în post-scriptum: „Roagă-te pentru mine, să mă lase durerile şi să pot scrie. Să accept realitatea. Scrie-mi fuga, Bădie!". Scrisoarea însă a fost terminată la 4 octombrie, cu alt post-scriptum, pe

margine: „Iartă-mă, sunt foarte rău, în pat, nemișcată, cu dureri mari...”.

În luna precedentă însă îi murise mama, în timp ce ea, Mira, se afla la Paris, și după dorința ei, fusese incinerată fără ca fiica ei să știe. Într'o altă epistolă, din 7 decembrie, scrisă la mașină, întrucât nu mai putea ține condeiul în mână:

„Te-am văzut prea puțin, prea pe fugă, prea în nenorociri mari. Și totuși trebuie să fiu conștientă că Dumnezeu te-a trimis aici, ca mama să poată să te vadă și să-i ușurezi suferința. Și acum încă îți mulțumesc. Nici n'am curaj să-ți povestesc c'a trebuit s'o mut din groapă, căci, ducându-mă la cimitir, am găsit camioanele trecând peste mormânt, și mormântul plin de ciment. Se făcea un alt Freeway [o nouă autostradă, [n. m.]. Așa c'a trebuit s'o mut în altă parte, săraca, sărăcuța... Acum e pe o coamă de deal, se vede marea, e lângă biserică, însă știu că în fiecare zi la 4 curcubeul o pornește din mormântul ei”.

Cu trei zile înaintea doamnei Constanța Simian muriseră soții Lusseyrand, în Franța. Iată cum îmi povestea Mira acest straniu episod în scrisoarea din septembrie-octombrie 1971:

„Lusseyrand și Marie erau în Franța. Mă căutau la Loches cu disperare, cu telefonul, ce-or fi avut să-mi spună, Doamne?! Când s'a terminat Colloquiul (unde am avut cel mai mare succes după susținerea tezei – sunt sigură că «locul» meu este în Franța...), mi-am luat rabla de mașină și-am pornit-o hai-hui, singură, pe valea Loarei. Într'o vineri, așa, un gând nebun mă făcea să gonesc. Unde? Habar n'aveam. Și, la un moment dat, la o cotitură, să frânez... bun, și să-mi spun: aici, aici e magia. Era un pod, sălcii, nuferi, liniște, vis. Când m'am întors la Paris peste trei zile, am aflat că *exact* în același loc, cu *4 ore înainte*, Lusseyrand și Marie avuseseră un accident care i-a omorât pe loc. Derapare, au fost azvârliți din mașină, iar altă mașină care venea i-a sfărâmat. Noroc că era Ionel Jianu care-mi citea articolul, așa c'am putut să plâng, să mă plesnesc peste gură, să fiu în familie. N'am putut să mă duc în cimitirul unde sunt îngropați (cum nu pot de o lună să mă duc în cimitirul unde e urna mamei). În ultima duminică l-am rugat pe Mihai Șora să meargă cu mine, m'am oprit la pod și m'am rugat. Mihai n'a știut. A avut și el același șoc magic, și m'a rugat să stau, să stau... Când vei veni la anul în Franța voi merge cu tine ca să speli blestemul.
La Paris am făcut parastas pentru mama (nu știam că o incineraseră). Când am aflat, a început o dereglare a sănătății: întâi mi-am sucit tendoanele la genunchi... Și acum am o complicație la șira spinării. Dureri mari, care, sunt sigură, sunt pe bază nervoasă. În plus, când am ajuns acasă, Tudor ceruse să mi se umple apartamentul cu trandafiri roșii. Apoi, biata Nelly – maică-sa, la telefon – să-mi citească ultima lui scrisoare. Ei bine, Valeriu!, nu pot să accept: Tudor, pe un deal pe Pacific, la Seattle, putrezind; mama,

un pumn de cenușă, sus, pe Pali; iar Jacques și Marie făcuți zob. Nu pot. Cât va dura acest chin?! Nu știu. Dar știu că sufăr fizic groaznic".

Cu toate aceste suferințe, Mira își păstra robustețea sufletească cu care o înzestrase Dumnezeu și prin care a izbutit să-și definească statura de scriitoare. Iată ce-mi spunea în aceeași epistolă din 7 decembrie 1971, după ce îmi relatase succesul cu o piesă de Beckett, precum și întocmirea complicatului dosar menit să o promoveze ca profesor universitar asociat:

„În neliniștea fantastică care [*sic*] mă domină, am scris în cinci zile tot volumul de poezii în franceză. 75 de poeme care, sunt sigură, sunt definitive. Acum volumul a plecat la Jacques care, întors pentru câteva zile din Italia, îl va judeca și va decide soarta acestui unic copil al meu. Pot să-ți spun că atâta vreme cât volumul era prin aer, prin avioane, am avut impresia că am un copil plecat, rătăcit, și am trăit o angoasă și mai mare până când l-am știut la Paris. Se va numi: *Houla, Macoumba, Hora*. Acest titlu corespunde la cele trei cicluri, hawaiian, brazilian și românesc. Acum pot muri. Râmnicul și Oltenia au intrat, sunt sigură, în literatura franceză".

Într'adevăr, volumul, prefațat de Jacques Borel și ilustrat de Jacques Hérold, a apărut la Saint-Germain-des-Prés, din Paris, în 1973. Alte trei volume de literatură îi vor apărea înainte de moarte, și doar unul, *Farmece*, postum (de fapt, ca reeditare a celui apărut în 1966), prefațat de Matei Călinescu.

Pe Mira Simian am văzut-o pentru ultima oară în 1972, la Paris. M'a plimbat prin Montparnasse, prin Versailles și m'a dus să văd vitraliile catedralei din Chartre. La ea, în micuțul ei apartament parizian, l-am întâlnit pe Virgil Ierunca, invitat anume (se pare că la sugestia lui) să ne cunoaștem (de altfel, într'o scrisoare din 18 noiembrie 1968 Ierunca însuși îmi transmitea dorința de a ne vedea la Paris). O seară întreagă am stat de vorbă cu omul care voia să știe cât mai multe și mai adevărate din cele ce se petreceau în România, inclusiv în viața bisericească. Ca vâlcean de pe valea Cernei (numele lui adevărat era Untaru), l-a interesat profilul moral și politic al patriarhului Justinian. Pe lângă altele, i-am povestit pe larg episodul în care patriarhul reușise să scape, dintr'o singură lovitură, de spionul Tomiță, de milițianul de la poartă și de securistul care-l supraveghea sub acoperire oficială.

(Aici aș face o paranteză, cred că merită. Ceva mai târziu, Ierunca mi-a oferit un prânz, prelungit până spre seară, în celebrul restaurant „La Coupole" – sub a cărui cupolă, mă informa el, a pregătit Lenin revoluția bolșevică. Am discutat despre multe și de toate, despre credința lui Justinian că americanii nu vor veni curând, că regimul comunist se va prăbuși târziu, odată cu căderea „cortinei de fier" – când va fi

obligat să ia contact cu Occidentul –, că Biserica, deci, trebuia să-și facă o strategie pe termen lung, că e foarte bine ceea ce faceți voi la posturile de radio, vorbind și nefăcând, dar tot atât de bine e ceea ce face patriarhul în România, tăcând și făcând, că Europa Liberă nu a izbutit să schimbe măcar un director de minister, în timp ce Justinian a schimbat trei miniștri ai Cultelor, unul mai îndrăcit decât altul. În acest context – și într'un expozeu mai larg – Ierunca și-a motivat hărnicia publicistică din exil și prin faptul că ea poate fi o răscumpărare a păcatelor lui din tinerețe, când era de stânga. Eu am prins momentul. Știam că Ierunca publicase pe atunci un articol veninos împotriva lui Radu Gyr, „Șarpele cu ochelari", articol pe care eu nu-l citisem, dar despre care îmi vorbise Radu Pătrășcanu.

– *À propos* de răscumpărare... În 1957, când s'a știut în România că apăruse vestita *Encyclopédie de la Pléiade*, în care capitolul consacrat literaturii române, semnat de Virgil Ierunca, a stârnit un mare scandal în presa comunistă, eu eram încă liber și-l aveam din când în când, la o cafea sau un pahar de vin, în chilia mea de la Patriarhie, pe Radu Gyr. Firește, a intrat în conversație și *Enciclopedia*, reținând critica presei oficiale că în ea sunt enumerați doar în treacăt, fără nici o caracterizare, scriitori importanți din țară, în timp ce unor scriitori mediocri din exil le erau consacrate paragrafe întregi. Gyr nu-și văzuse numele citat în presă și se întreba dacă acesta nu există, de fapt, în *Enciclopedie* sau există și a fost omis anume de cenzură. Firește, eu mă gândeam la mândria elementară a oricărui scriitor de a se ști intrat într'o istorie a literaturii (și, încă, în *Pléiade* !), dar el și-a motivat altfel întrebarea : Dacă numele meu nu există în carte, nu există, și gata ; dar dacă există și a fost omis de cenzură, ar fi pentru mine un semn că puternicii zilei mă menajează și că nu au de gând să mă aresteze din nou... (Era vremea când în aer pluteau primele unde ale valului de arestări care aveau să se petreacă în anul următor.) Cum s'ar putea afla ?... Eu știam că cele câteva exemplare din *Enciclopedie* fuseseră distribuite, sub semnul secretului, câtorva ziariști care trebuiau să-l comenteze în presă, printre care și Radu Popescu, criticul teatral, pe care-l cunoșteam bine. I-am promis lui Gyr că voi cerceta *Enciclopedia*, ceea ce am și făcut, ca să constat (vai !) că numele lui nu exista în listele enumerative.

Încurcat, bietul Ierunca a încercat să se explice :

– Vezi..., editura mi-a impus foarte severe restricții la spațiul tipografic... totul, la milimetru...

– Domnule Ierunca, întâmplarea face că, exceptându-l pe Urmuz, Radu Gyr este cel mai scurt nume din literatura română, doar șapte litere.

– Cred că-mi pare rău...

– Dar am și eu ceva pe conștiință, și anume păcatul unei minciuni: i-am spus lui Gyr că Radu Popescu a refuzat să-mi arate cartea. Prin urmare, suntem chit.

Și ne-am despărțit în pace.)

Mira a continuat să-mi scrie, dar din ce în ce mai rar. După toamna anului 1976, când am fost sechestrat în propria mea țară, Securitatea a avut grijă să-mi taie orice contact, chiar prin scris, cu străinătatea. Târziu de tot am aflat că Mira Simian murise la 2 iulie 1978, răpusă de un cancer care a chinuit-o îndelung și îngrozitor, pornit de la intestine și urcându-se, încet, la stomac și plămâni. Soțul ei, care a asistat-o pe toată durata bolii, a evocat-o în romanul memorialistic *Mira*, apărut în 1979.

De moartea lui Ștefan Baciu, întâmplată în noaptea de 6/7 ianuarie 1993, la Honolulu, am aflat din presă. Nici astăzi nu știu dacă are sau nu un mormânt. Știu doar că-l stăpânea și pe el goanga incinerării, dar cu o altă motivație decât aceea, nemărturisită, a soacrei sale. Într'o scrisoare confesivă, Mira îmi mărturisea propria ei presupunere: doamna Simian era o femeie de o rară frumusețe, căsătorită cu un om foarte bogat. Conștientă de frumusețea ei, și-o cultiva cu obstinație, zilnic petrecându-și toată dimineața în fața oglinzii. (De altfel, și în Honolulu, unde am cunoscut-o eu ca pe o doamnă în vârstă, se arăta întotdeauna îmbrăcată impecabil, coafată, fardată, plutind în eleganță.) Ei bine, credea Mira, maică-sa nu a suportat gândul că trupul ei ar putea fi desfigurat, urâțit, sluțit într'o groapă, prin descompunere. Poetul Ștefan Baciu însă dorea ca cenușa trupului său să fie aruncată în Pacific, dintr'o luntre (după tradiția localnicilor), pentru ca apele s-o poarte în cele patru laturi ale pământului. Odată cu ea, și numele lui.

Implicații culturale

Dacă ar fi să vorbesc, fără infatuare, de jertfele pe care le-am făcut de dragul românilor americani, este și aceea de a fi abdicat, în mare măsură, de la datoria de scriitor. În unsprezece ani aș fi putut scrie cel puțin trei-patru cărți. Nu am scris decât una, și aceea nereușită. Aveam de multă vreme în minte romanul *Străinii din Kipukua*, precedat și pregătit de *Legendele Hawaiiului*. Nu mai puteam avea la îndemână șase luni de concediu, așa încât mi-am rezervat cele două zile legale de weekend, pe care, neputând fi sâmbătă și Duminică, le-am transferat în luni și marți. Între timp îmi procurasem, cu plata în rate, acel *motor-home* de care am mai vorbit și care îmi permitea să mă refugiez în oricare din așa-numitele parcuri de stat, rezervații naturale imense, în singurătate și liniște, fără grija hotelului sau a restaurantului. În această locuință pe roți am început, la 1 august 1975, să scriu romanul, reușind să redactez primele zece capitole. Am făcut o pauză de o lună și jumătate, timp în care, ca în fiecare an, lucram ziua și noaptea la calendarul-almanah și la revista *Credința*, după care, odată trecute sărbătorile, nu mai aveam obligații de serviciu vreme de vreo două săptămâni. Ca să fiu și mai izolat, m'am refugiat în zona nordică a Michiganului, anume în parcul din Brighton, complet pustiu și acoperit de zăpadă, alegându-mi un loc cam la un kilometru de intrarea unde se afla locuința și oficiul administratorului. Acolo, între 6 și 19 ianuarie am scris capitolele 11 și 12.

Desigur, nu fără accidente gospodărești. Într'o noapte foarte geroasă mi-a înghețat rezervorul de apă, pe care l-am găsit, dimineața, crăpat. La vreo sută de metri am descoperit un robinet cu apă sub presiune. O căram cu găleata de plastic ancorată pe lopata de zăpadă, înotând prin nămeți. Într'o bună zi l-am văzut pe administrator îndreptându-se

spre mine în viteza *snowmobil*-ului. El crezuse că venisem pentru câteva ceasuri sau pentru cel mult o zi, iar acum venea să se convingă că trăiesc și că sunt teafăr. L-am poftit înlăuntru și a dat cu ochii de hârtii, fișe și terfeloage. I-am explicat că sunt scriitor și că vreau să lucrez în liniște la o carte, iar el a holbat ochii, știind că scriitorii americani profesioniști au cabinete de lucru, secretari, avocați, impresari, și că nu se nevoiesc să-și care apa pe lopată...

Cert este că, după ce mi-am recitit manuscrisul de mai multe ori, am ajuns la concluzia că nu era ceea ce-mi dorisem, nici ca arhitectură, nici ca scriitură, și l-am abandonat. O nouă versiune aveam s'o încep în toamna aceluiași an, 1976, la București, ca exercițiu compensator al mizeriilor la care mă supunea Securitatea.

Cu toate acestea, am izbutit să finalizez o carte mai veche, *File de Acatist*, concepută, începută și memorizată în anii de închisoare, la Aiud, printre fragmentele celor două poeme dramatice. Ajuns în libertate, mi-am trecut strofele pe bucățele de hârtie, în variante succesive, am mai îndreptat câte ceva, apoi le-am abandonat până ce am dat de ele în Detroit, printre caietele scoase dintr'un geamantan. Le-am șlefuit cu multă dragoste, vers cu vers, și le-am pregătit pentru o filadă bibliofilă, nepusă în comerț, tipărită dar nefinalizată la vremea când, în octombrie 1976, plecam în România, unde mă aștepta Securitatea cu juvățul. De abia în 1981, când mi s'a permis să revin temporar în Detroit spre a-mi lua bagajul, am alcătuit exemplarele și le-am dat drumul în lume. Primul beneficiar a fost episcopul Valerian Trifa, pe care l-am revăzut pentru ultima oară, la Vatra Românească.

Eu și Securitatea între 1965 și 1976

Pe vremea lui Ceaușescu circula un banc (unul din cele multe). Șeful statului examina proiectul de buget al Ministerului de Externe, prezentat de titularul Corneliu Mănescu și, la un moment dat, a izbucnit:

– Dă-o dracului, mă, Mănescule, ce atâta personal pe la ambasade? Se vede cât de colo că organigramele sunt umflate. Prea mulți oameni!

– Da' ce, parcă sunt ai mei?...

Românii americani știau că nici ambasada din Washington nu făcea excepție. Cam jumătate din angajați erau securiști, dar mascați sub titluri oficiale de secretar unu, secretar doi, consul unu, consul trei, atașat cultural etc. Niciodată nu știai cu cine stai de vorbă. Eleganți, spilcuiți, instruiți, comunicativi, circulau liber printre români, participau, singuri sau însoțindu-și șeful, la unele mese festive de la hramuri sau aniversări parohiale, la care ambasadorul Corneliu Bogdan (cel mai longeviv reprezentant al României în Statele Unite) își permitea să spună:

– Fiți leali țării voastre adoptive, dar să nu uitați și nici să nu disprețuiți țara voastră mamă prin aceea că are o conducere pe măsura unei alte orânduiri; guvernele vin și se duc, patria și poporul rămân.

O astfel de declarație stârnea aplauzele celor mulți, care nu știau că e cu voie de la partid, și înghițită politicos de cei care știau sau, cel puțin, bănuiau. „Băieții" îi țineau isonul, în discuții se fereau să facă apologia statului comunist, adiau ușoare aere de disidenți confidențiali și, dacă venea cumva vorba de șeful statului, nu se sfiau să-i spună, făcându-ți cu ochiul, „Nea' Nicu".

Aflasem că erau destul de des oaspeții lui Ilie Grusea din Indiana Harbor. Fost, în tinerețe, jandarm pe undeva prin Ardeal, acest Grusea imigrase în America și devenise om de afaceri, cu motel și restaurant

la drumul mare, unde le oferea tinerilor „diplomaţi” chiolhanuri de pomină. Nu numai că le oferea, dar îi şi invita să mai vină, cu psihologia parvenitului care se vrea şi se vede băgat în seamă. Se lăuda că, după ani şi ani, se dusese să-şi vadă satul natal. Avea, desigur, un automobil de lux, dar şi şofer la volan. Revenit în parohie, a fost întrebat:

– Bine, bine, dar dumneata conduci de o viaţă „carul”. Ce ţi-a trebuit şofer?

– Uite-aşa, să vadă ăia cum îmi deschide mie uşa, ca lu' Marghiloman!

Preotul Ioan Bugariu, paroh în Indiana Harbor, vicar administrativ al Episcopiei, îmi vorbea şi de faptul că după fiecare chiolhan veneau la Ilie şi agenţi ai FBI-ului, ceea ce însemna că America Statelor Unite nu era o stână fără câini.

Pe la Episcopie veneau rar, poate de două-trei ori pe an. Primul din ei călcase cu stângul. M'am pomenit cu el la uşă, surâzând. L-am primit în casă, l-am aşezat pe un fotoliu şi i-am spus:

– Domnule Irinoiu, se presupune că un diplomat trebuie să ştie protocolul elementar că o vizită se anunţă printr'o scrisoare sau printr'un telefon.

S'a fâstâcit, şi-a cerut scuze, i-am oferit o cafea, dar cred că a raportat felul meu de a primi oaspeţi nepoftiţi.

Altădată, ajungând eu acasă, Alexe mi-a spus că domnul Sava anunţase că va veni după-masă la ora patru. M'am enervat şi i-am atras atenţia că sediul Episcopiei nu e club.

În general, prezenţa unuia sau a altuia avea toate aparenţele unei vizite de curtoazie, iar subiectele conversaţiilor erau de ordin general, ştiute de toată lumea sau publicate în reviste. Dacă eram întrebat, în treacăt, şi despre relaţiile noastre cu „cealaltă” Episcopie, ştiam că aceeaşi întrebare i-o puneau şi lui Valerian Trifa, care-i primea la Vatra. Şi mai bănuiam că fiecare conversaţie alcătuia subiectul unui raport informativ, care menţiona şi „sursa”.

Într'o bună zi („bună” e un fel de a spune), însă, unul din „diplomaţii” Ambasadei române (nu mai ştiu dacă se numea Sava sau Eftimie) mi-a propus să stabilim între noi o legătură directă şi permanentă, spre binele meu, deoarece eu îmi făcusem duşmani periculoşi, iar „ei”, prin propriile lor reţele de informaţii, mă puteau preveni la timp pentru ca eu să-mi iau măsuri de apărare. I-am răspuns că o astfel de legătură nu poate fi decât subterană, iar eu nu-mi pot permite aşa ceva într'o ţară care, de la bun început, mi-a acordat încredere totală prin statutul de rezident permanent. Pe de altă parte, pe mine mă apără Dumnezeu.

Nu am un reper calendaristic pentru situarea în timp a unei a doua tentative de racolare, dar aş crede că ea s'a produs în 1969, în scurtul

timp cât am stat în București după întoarcerea mea din India și Etiopia. Am fost cules tot de pe stradă de o mașină în care se afla un domn foarte spilcuit, care prefera să-mi vorbească într'o franceză destul de bună (chipurile, să nu înțeleagă șoferul!). Își spunea Nicolae. M'a dus tot în zona Otopeni-Săftica, dar într'o altă vilă conspirativă decât cea din 1965, unde se aflau mai mulți domni amabili, curtenitori, care-și formulau invitațiile în cuvinte meșteșugite, nu lipsite de ambiguități. Eu, mai direct, nu m'am pretat jocului, ci am preferat să le dau a înțelege că nu voi accepta nici un fel de colaborare. Se știe că am refuzat scaunul de episcop în America, se știe că nu doresc unul în România, se știe că duc o viață cumpătată într'o casă rezidențială cu mobilă veche. Unul din ei a scos o bancnotă de 500 de dolari și mi-a îmbiat-o cu amabilitate. Le-am spus că nu sunt bogat, dar că am bani suficienți pentru nevoile mele curente. (De fapt, 500 de dolari era venitul meu pe o lună – salariu și locuință cu toate ale ei.) Când să plec, aproape de ușă, acesta mi-a strecurat-o în buzunarul drept al hainei. Pe drum, mă gândeam, amuzat, la replica pe care Arghezi le-o dăduse soților Gherghinescu-Vania, mirați (aproape consternați) că meșterul acceptase o mașină „Ifa" drept cadou din partea guvernanților comuniști: – Dragii mei, dacă ei mi-au luat o întreagă tipografie, credeți că eu nu meritam în schimb o biată „Ifiță"? Securiștii, la arestarea mea din 13 iunie 1958, îmi furaseră (nu-mi confiscaseră) un magnetofon american „Ampro", laolaltă cu inestimabilele lui benzi magnetice (înregistrări inedite Arghezi, Voiculescu, Gyr, Sandu Tudor), care costau incomparabil mai mult decât 500 de dolari. Am alungat însă ispita și, înainte de a coborî, foarte ușor, am vârât bancnota sub perniță pe care ședeam.

O a treia tentativă de racolare s'a produs în 1972, când mă aflam în București cu câteva țeluri: prezența mea la aniversarea din 6 iunie a patriarhului Justinian, corecturile la noua mea carte *Poeme cu măști* (al cărei manuscris îl pregătisem în 1971 la Honolulu – vezi *Jurnalul hawaiian*), dar și demersuri pentru primirea mea în Uniunea Scriitorilor. (Acestea din urmă au avut ca rezultat recomandări din partea lui Marin Preda, Victor Eftimiu și Alexandru Rosetti).

La 19 mai am fost anunțat prin telefon, de către profesorul Dumitru Dogaru (singurul ministru al Departamentului Cultelor cu care Justinian nu a avut nici un conflict), că domnul Mihai Dulea dorește să mă vadă a doua zi, în cabinetul său de lucru. Acest Mihai Dulea era la vremea aceea mai-marele Direcției Culturale (dacă așa se numea) în Comitetul Central al Partidului Comunist Român. Am fost condus de către Dogaru, care m'a prezentat și a plecat.

Într'un cabinet spaţios, cu atmosferă clarobscură, amfitrionul m'a informat că ziarul *Glasul Patriei* (care se adresa diasporei româneşti) urma să fie înlocuit cu *Tribuna României*, care va adopta un stil mai realist, în funcţie de cititorii lui, cititori pe care „noi, cei de aici, nu-i cunoaştem". A vrut să ştie de la mine lucruri de ordin general, cam câţi români sunt pe continentul american, din câte generaţii, ce grad de cultură au, ce limbă vorbesc, chestiuni pe care le consideram normale din perspectiva editării unui ziar. Tocmai mă întrebam dacă acesta era singurul scop al invitaţiei, când omul a ajuns la adevăratul subiect:

– Tipărirea acestui ziar ne costă foarte mulţi bani şi de aceea v'am ruga să ne ajutaţi. Anume, noi să pregătim aici fiecare număr până la stadiul *ready for camera*. Vi-l trimitem cu poşta sau prin curier special, iar dumneavoastră, acolo, îl imprimaţi în tirajul pe care vi-l dăm noi şi îl expediaţi la adresele pe care tot noi vi le furnizăm. Bineînţeles, totul contra cost.

– Domnule director, i-am grăit eu după ce la repezeală îmi pregătisem răspunsul, personal sunt de acord. Fiind însă vorba de nişte bani, aprobarea nu o dau eu, şi nici măcar episcopul, ci Consiliul Eparhial. Acesta este format din români de a doua şi a treia generaţie, care gândesc în mentalitatea americană şi care, în mod sigur, vor invoca principiul reciprocităţii: câte exemplare din *Tribuna României* vom difuza noi acolo, tot atâtea exemplare din revista noastră *Credinţa* veţi difuza dumneavoastră aici, la adresele pe care noi vi le vom da.

Dulea a înţeles refuzul, dar nu fără gândul de a mi-l plăti mai târziu; ceea ce a şi făcut, respingând planurile succesive ale editurilor Sport-Turism, Eminescu şi Cartea Românească de a-mi tipări cartea *Amintirile peregrinului apter*, aceasta neputând apărea decât după Revoluţie, în 1990.

Întâlnirea cu Dulea a avut loc într'o sâmbătă.

A doua zi, Duminică spre seară, călugărul Mitrofan, uşierul reşedinţei patriarhale în care eram găzduit, mi-a bătut în uşă spunându-mi că cineva mă caută la telefon. Bărbatul de la celălalt capăt al firului pretindea că este un fost coleg al meu de seminar şi că dorea să ne întâlnim mâine la intersecţia dintre străzile cutare şi cutare. Cunoşteam limbajul şi i-am spus că-l invit să ne revedem în camera mea de la Patriarhie. A insistat cu al doilea şi al treilea telefon, răspunsul meu a fost acelaşi.

În ziua următoare, luni, pe la opt dimineaţa, Mitrofan mă anunţă că mă caută cineva la uşă. Era un domn bine îmbrăcat, care mi-a spus că e de la Securitate şi că şeful său doreşte să mă vadă.

– Şi unde e şeful dumitale?

– Aici, după colţ, în maşină.

– Poftește-l să vină aici, domnule, de ce să vorbim pe stradă?

– Păi, ştiţi, situaţia noastră nu ne permite, se cere discreţie...

– Discreţie totală, domnule. Eu sunt oaspetele patriarhului şi am permisiunea de a primi pe cine vreau. Ora e matinală, secretarul vine pe la nouă, programul oficial începe la zece, putem sta de vorbă liniştiţi, noi între noi, aici e o casă onorabilă, domnule...

Insul a plecat şi după câteva minute a revenit însoţindu-şi superiorul. Acesta era un domn elegant, de vârstă mijlocie, cu o şuviţă de păr grizonat. I-am poruncit lui Mitrofan să ne aducă nişte cafele şi coniac şi i-am poftit înlăuntru, dar nu în camera mea, ci în apartamentul rezervat mitropolitului Nicolae Bălan, mai la îndemână, cu două camere despărţite printr'o draperie groasă de catifea roşie. Cei doi, parcă speriaţi, cercetau împrejurul, iar unul nu s'a putut stăpâni să nu arunce o privire şi în spatele draperiei.

– Luaţi loc, domnilor, sunt gata să vă ascult.

La început au abordat exact temele lui Dulea şi am dat aceleaşi răspunsuri, gândindu-mă că, de fapt, ei nu pentru mine veniseră, ci să verifice dacă directorul din Comitetul Central raportase corect. Au trecut însă la adevăratul subiect, în termenii şi cu motivaţiile lui Sava (sau Eftimie), că adică eu mă lupt în America pentru o cauză dreaptă (menţinerea conştiinţei de neam, cultivarea limbii române şi a tradiţiilor naţionale, unitatea religioasă), dar pe un front periculos şi că ei, în virtutea unei colaborări discrete între mine şi reţeaua lor de informaţii, mă pot preveni şi apăra.

– Domnilor, le-am răspuns, am o psihologie complicată.

– Ştim, a confirmat căruntul.

– E cert că eu şi dumneavoastră ne aflăm pe un front comun, acela al cauzei naţionale româneşti, cu deosebirea că eu mă lupt în câmp deschis, pe când dumneavoastră lucraţi, cum se zice, sub acoperire. Ei bine, tema de atac a adversarilor mei este aceea că aş fi fost pregătit „în hrubele Securităţii" şi că sunt unealta acesteia. Dacă conştiinţa mea îmi spune că ei mint şi că adevărul este în întregime de partea mea, mă lupt până'n pânzele albe ; dacă însă conştiinţa îmi şopteşte că măcar o părticică de adevăr este de partea lor, mă demobilizez până la abandon. Şi acum, vă las pe dumneavoastră să apreciaţi dacă legătura pe care mi-o propuneţi este în avantajul sau dezavantajul cauzei.

Mi-au mulţumit pentru cafea, mi-au strâns mâna şi au plecat.

Notez aici şi un moment în care s'a produs o simplă tatonare a disponibilităţii mele de a accepta un contact pe cât de nevinovat, pe atât de patriotic. Începând cu toamna anului 1976, când am fost reţinut de către Securitate să mă întorc în Statele Unite, am făcut repetate memorii către autorităţile comuniste, revendicându-mi dreptul de a merge la

Detroit spre a-mi aduce bagajul personal, rămas la sediul Arhiepiscopiei, cu asigurarea pe cuvânt de onoare că mă voi întoarce. De abia după mai bine de patru ani am avut semnale că mi se va permite. Formalităţile au durat aproape două luni. În acest context, am fost invitat să mă prezint şi la Direcţia Consulară a Ministerului Afacerilor Externe, unde mă aştepta directorul Bădescu. După o introducere de învăluire, subiectul fiind problemele culturale ale emigraţiei, acesta m'a informat că la Pittsburgh şi Cleveland s'ar afla nişte bunuri patrimoniale ale statului român, expuse cândva la expoziţia de la New York şi rămase pe acolo din cauza războiului. I-aş face României un mare serviciu dacă aş accepta să particip la o investigaţie pentru identificarea acestor bunuri, unde şi în ce stare se află.

– Pe aeroportul Kennedy vă va aştepta un om al meu, care vă va sta la dispoziţie cu detalii şi îndrumări.

Asta se întâmpla la 20 februarie 1981.

În după-amiaza zilei de 30 martie soseam la New York. Cred că uitasem de solicitarea directorului Bădescu, când am fost întâmpinat de un ins în chiar spaţiul vămii, unde, de obicei, sunt restricţii de acces şi circulaţie. Acesta mi-a prezentat cartea lui de vizită, pe care era şi numărul de telefon la care puteam să-l sun. Asta a fost tot, cunoşteam metoda. Ajuns la Detroit, am pus cartea de vizită în mâna arhiepiscopului Victorin, pentru ca, în cazul că va fi vizitat de cineva cu acest nume, să ştie cine şi ce este.

Mă întorc la Detroit-ul anilor '70. Desigur, îmi dădeam seama că repetatele mele refuzuri de a fi racolat nu erau de natură să mulţumescă Securitatea, dar nutream gândul că i-ar fi suficientă şi neutralitatea mea politică, faptul că nu dădeam semne de dezertare flagrantă, de trecere în tabăra inamicului.

În acelaşi timp însă, nu puteau rămâne fără o notă în minus atitudinile şi gesturile mele de neutralitate comportamentală faţă de instituţiile oficiale ale statului comunist şi a reprezentanţilor lor.

De pildă, în 1971 eu şi Alexandru Căprariu, directorul Editurii Dacia din Cluj (pe care îl cunoscusem la Detroit în toamna lui 1969, el fiind însoţitor de presă al corului Madrigal), am pus la cale o expoziţie de carte românească în Statele Unite. Bogată şi semnificativă, aceasta a fost inaugurată la Detroit în decembrie 1972. A fost însă singura expoziţie de acest fel în care nu se afla nici măcar un titlu din „operele" lui Ceauşescu. Omisiune de neiertat.

În primăvara anului 1970 au avut loc mari şi devastatoare inundaţii în România, mai ales în zona Transilvaniei, cu o largă publicitate în presa americană. Cu acordul telefonic al arhiepiscopului Victorin, care

se afla pentru mai mult timp în vestul Canadei, am lansat un Apel către toată suflarea românească din eparhia noastră pentru ajutorarea sinistraţilor, am organizat şi coordonat colecta, al cărei rezultat a fost suma de 170.300 de dolari, expediată prin National Bank of Detroit către Banca de Comerţ Exterior a României, precum şi 15 tone de îmbrăcăminte, corturi şi medicamente. Pentru acestea din urmă am contactat telefonic compania Panamerican, despre care fusesem informat că face transporturi gratuite în zonele calamitate ale lumii. La rândul ei, compania m'a informat că va fi gata să facă transportul, dar numai până la Londra, de unde, conform înţelegerilor internaţionale, urmează să fie preluat de către TAROM, compania ţării calamitate. La rândul meu, am anunţat Ambasada Română din Washington, cerându-i să ia măsurile corespunzătoare. Un uriaş avion Panamerican cargo a plecat sub ochii mei din Detroit, cu toată încărcătura, dar după trei zile compania mi s'a plâns că TAROM-ul nu a preluat-o din Londra şi că noi le ţinem magaziile blocate. Plin de ruşine şi indignare, am pus mâna pe telefon şi am urlat în urechile celor de la Ambasadă. De abia peste două zile a catadicsit TAROM-ul să ia încărcătura (desigur, după toate avizele şi aprobările birocraţiei comuniste, în timp ce eu rezolvasem absolut totul doar telefonic, din biroul meu, singurele hârtii scrise fiind cele de mulţumire, una către centrala Panam din New York şi una către serviciul Panam cargo din aeroportul Detroit). Urletele mele (practic, vecine cu înjurătura) au sunat neplăcut în urechile compatrioţilor mei de la celălalt capăt al firului. La Bucureşti, în timp ce *Scânteia*, oficiosul partidului, publica zilnic chiar o donaţie de 5 dolari venită de oareunde pentru sinistraţi, nu s'a suflat măcar un cuvinţel despre colecta românilor americani (nu doar despre a noastră, dar nici despre aceea a lui Trifa, care organizase şi el una). Evident, nu sinistraţii contau în politica partidului şi a Securităţii, ci absenţa osanalelor.

Începând cu anul 1973, s'a petrecut o lungă corespondenţă între patriarhul Justinian şi mine. Acesta, tot mai bătrân şi mai bolnav (avea Parkinson), îmi cerea să mă întorc definitiv în ţară spre a-i fi „toiag la bătrâneţe" în calitate de episcop vicar patriarhal (post rămas vacant prin plecarea lui Antim Nica la Episcopia Dunării de Jos, celălalt fiind încă ocupat de Antonie Plămădeală). M'am lăsat greu (motivând şi cu dorinţa scriitorului din mine de a-şi continua şi desăvârşi opera literară), dar, pe scurt, până la urmă m'a convins şi i-am făgăduit că mă voi întoarce, dar nu înainte de mijlocul lui 1974, după ce-mi voi fi lichidat treburile în care eram angajat (atunci, în acea perioadă, mi-am scris prima parte a *Memoriilor*).

Împăcat cu gândul că mă întorc definitiv, am plecat cu *motor-home*-ul, socotind că cu salariul meu de vicar patriarhal voi fi în stare să-mi

plătesc ratele restante la bancă. La 13 mai m'am îmbarcat pe transatlanticul *Queen Elisabeth*, iar la începutul lui iunie eram la punctul de frontieră Nădlag, unde grănicerii și vameșii m'au supus unor controale foarte severe, scotocindu-mi bagajele și hârtiile, șușotind între ei, făcându-și semne și dând telefoane cu un aer misterios. Ajuns în București, de la bun început mi-am dat seama că politicul de nivel înalt, la vremea aceea personificat în Emil Bodnăraș, nu-și dăduse acordul ca eu să devin colaboratorul apropiat al patriarhului Justinian. În fapt, Antonie nu mă dorea să-i fiu coleg. Pe asta am înțeles-o mai bine în zilele următoare. Era vremea când arhiepiscopul Victorin trebuia să participe în Germania la o conferință a Consiliului Ecumenic al Bisericilor și-i trimisese conducerii acestuia o scrisoare oficială prin care mă delega pe mine să particip, ca fiind mai aproape. Concomitent, îmi trimisese și mie o delegație scrisă, cu rugămintea de a o onora, ceea ce acceptasem. În acest context i-am făcut patriarhului o vizită de câteva zile în vila de la Olănești, unde se afla, ca de obicei, pentru îngrijirea sănătății. I-am arătat delegația și a fost de acord, cu atât mai mult cu cât eu, călătorind cu *motor-home*-ul, scuteam cheltuielile de cazare. Atunci l-a sunat Antonie la telefon și am fost martorul unor momente penibile, în care am descoperit cum poate un subaltern (cu bună acoperire!) să-și tortureze șeful pe tema că, de fapt, el trebuie să meargă în Germania, ca unul care se ocupă de relațiile externe ale Bisericii. În zadar îi spunea patriarhul că aici nu e vorba de Biserica în sine, ci de arhiepiscopul unei eparhii autonome, care poate delega pe cine vrea el, că Anania primise și invitația directă și nominală a conducerii Consiliului Ecumenic, că el, Antonie, nu are ce căuta acolo, deoarece „nepoftitul n'are scaun"; în ureche îi sunau contraargumentele interlocutorului, din ce în ce mai insistente și mai enervante, până ce patriarhul, copleșit, a trântit receptorul în furcă. Atunci i-am spus că, dacă așa stau lucrurile, eu sunt gata să nu mă duc la conferință.

– Bine, nu te duci, dar nici el nu pleacă!

Și așa a fost. Patriarhului i se confirma refuzul autorităților superioare comuniste de a i se satisface dorința. Pentru ca eu nu cumva să mă supăr, i se sugerase ideea de a mă face nu doar episcop, ci chiar mitropolit al românilor din America și Canada, în perspectiva unei apropiate reorganizări eclesiale. Cu alte cuvinte, puteam fi oricât de mare, dar cât mai departe!

Între timp, am profitat de ocazie spre a mai face o cură de băi termale, de data aceasta la 1 Mai, pentru ameliorarea vechilor mele reumatisme.

De această „ocazie" am profitat însă într'o zonă mai largă și mult mai proprie sufletului meu, literatura. Nu simțeam nici un fel de frustrare

în urma faptului că nu devenisem episcop vicar patriarhal. Frustrarea era a patriarhului. Eu, după multe ezitări, îmi făcusem datoria să mă supun, venind în țară. Acum eram liber să reiau un mai vechi proiect, pe care mi-l sugeraseră cândva colegii mei de detenție din Jilava, acela de a scrie o carte inspirată de mânăstirile despre care le vorbisem. Aveam cu mine o locuință mobilă cu care mă puteam deplasa și în care puteam staționa oriunde și oricât, fără să-i fiu cuiva povară. Timp aveam destul; de la Arhiepiscopia din Detroit plecasem, în Patriarhie nu intrasem. Așa mi-am început turneul pe la mânăstirile din Oltenia, a cărui roadă aveau să fie două cărți: una, în genul eseistic, *Cerurile Oltului*, și o alta, în genul narativ, *Amintirile peregrinului apter*, scrise și apărute în anii următori.

La începutul lui 1975 se punea problema întoarcerii mele la Detroit. Eu însă îmi luasem bilet de vapor doar „dus", iar bani pentru „întors" nu aveam, și nu erau puțini (firește, în dolari, valută imposibil de obținut în România). Într'o întrevedere la Departamentul Cultelor, președintele Dogaru îmi sugera ca eu să trec prin Geneva, unde se află „niște evrei de-ai noștri" care, la intervenția lui, ar putea să-mi împrumute suma de care aveam nevoie. Seara i-am spus-o, amuzat, patriarhului, după care împreună am hotărât ca eu să plec în America spre a face rost de bani. Un bilet de avion dus-întors mi-l putea plăti, fără probleme, Patriarhia, prin TAROM, în lei, ceea ce s'a și făcut.

În același avion (întâmplare? coincidență?), Irinoiu!

Escală la Copenhaga, cu accesul pasagerilor în spațiul internațional. Mă interesase librăria și mă întorceam cu o carte sub braț, volumul 2 din *Arhipelagul Gulag*, când Irinoiu mi se apropie și mă ia de braț:

– Vă place Soljeniț în?

– Da, îmi place cum scrie. Altfel, nimic nou în cartea lui, o știu pe dinafară...

La scara avionului, controlul antiterorism. Ajuns în fața soldatului, mi-am crăcănat picioarele și mi-am ridicat brațele cu nonșalanță.

– V'ați deprins cu percheziții le pe aeroporturi, îmi șoptește Irinoiu.

– Nu, domnule, sunt niște reflexe mai vechi, din spații mult mai înguste...

La urcarea în avion a continuat să mă țină de braț, aproape prietenește. Nu m'am mirat. Cunoșteam una din metodele securiștilor de a-i compromite pe cei ce nu li se alăturau: te alăturau ei, te vorbeau de bine, te lăudau în fel și chip, sugerând că ești de-al lor. La Detroit venise un preot bănățean, Traian Radu, chemat de vicarul Ion Bugariu să ocupe o parohie vacantă. Acesta mi-a relatat că, la plecare, cineva din Securitate l-a sfătuit ca, odată ajuns în America, să nu se lase ademenit de preotul Gâldău din New York, ci să meargă direct la părintele Anania, „că el e omul nostru".

Tot la Detroit mi-a sosit odată doamna Popescu-Județ, instructoare de dansuri populare românești, care, pur și simplu, mi-a cerut să-i pun la dispoziție o mașină cu șofer și să-i asigur cazare și masă în toate parohiile în care va merge să întemeieze echipe de dansuri. M'am crucit, i-am spus că eu nu știu nimic, că majoritatea parohiilor noastre au deja echipe folclorice, că nu avem un astfel de program... Insistentă până la impertinență, mi-a spus răspicat că acesta este un ordin de la Ambasadă...

– Doamnă, dar eu nu sunt salariatul Ambasadei!....

– Așa mi s'a spus, așa trebuie să faceți!...

Am telefonat la Washington, nu mai știu cine a răspuns, am urlat:

– Domnule, mi-ați trimis o nebună pe cap, cu motivația că eu trebuie să vă execut ordinele... Nu vă e rușine?

Domnul Irinoiu a rămas la New York și, despărțindu-se, a avut grijă să mă îmbrățișeze. (Așa va face, mai târziu, colonelul Vasile Burulean, la Patriarhie.) Eu mi-am continuat drumul până acasă.

Într'adevăr, la Detroit am făcut rost de bani și am rugat-o pe descurcăreața Pat să se ocupe ea de formalitățile viitorului meu voiaj (rezervație la *ferry-boat*, rezervație la același vapor *Queen Elisabeth 2*, singurul care îmi putea transporta casa pe roți).

După trei săptămâni mă întorceam pe aeroportul Otopeni. Aici, surpriză! Viza de intrare nu mi s'a mai pus pe *re-entry permit*, ca de obicei pe un pașaport, ci pe o foaie separată, atașată de acesta printr'o... agrafă. Semnal!

M'am mulțumit să ridic din umeri, să nu întreb pe nimeni nimic și, până la vremea plecării, să-mi continui programul de documentare pentru viitoarele mele cărți, cu popasuri prin mânăstirile oltene.

Mi-am făcut timp și pentru o datorie de suflet, în familie. Părinții mei muriseră în timp ce ambii lor băieți zăceau în pușcărie; mama, singură, pe mâna unui nepoțel de vreo cinci-șase ani, tata, singur, într'un sărăcăcios azil de bătrâni din satul Lungești, județul Vâlcea. Împreună cu Mitică, fratele meu, am mers la Lungești și, cu ajutorul preotului paroh, am identificat mormântul tatălui nostru, i-am deshumat osemintele și le-am transportat la Glăvile. Acolo am deshumat și osemintele mamei, le-am așezat pe toate într'o raclă frumoasă, comandată de mine la atelierele Institutului Biblic, iar în ziua de 8 martie le-am reînhumat în mormântul din cimitirul parohial, unde se află și acum.

Viza obținută pe aeroportul Otopeni expira după două luni, pe 20 aprilie. Cu o zi înainte m'am prezentat la Direcția Pașapoartelor, pentru prelungire, dar viza mi s'a pus tot pe aceeași foaie separată...

În seara zilei de 30 aprilie am fost doborât la pat de o viroză turbată. M'a îngrijit doctorul Numian, fost coleg la Facultatea de Medicină din Cluj și nepot al lui Victor Papilian. În aceeași zi a murit Radu Gyr, la

înmormântarea căruia nu m'am putut duce, mulţumindu-mă să trimit o jerbă de flori şi să spun o rugăciune cu capul pe pernă.

Între timp, Pat îmi comunicase că toate cele necesare călătoriei mele transatlantice erau bine rânduite: în 16 mai mă aşteaptă biletul la agenţia Cook din Calais, de unde mă îmbarc pe un *ferry-boat* pentru Dover, urmând ca pe 18 mai să mă îmbarc pe *QE2* la Southampton, laolaltă cu giganticul meu „bagaj". Aşa se face că pe 9 mai, la ora 6.30 dimineaţa, eram la punctul de frontieră Borş, însoţit de Mitică şi de bunul meu prieten Dan Begu. Cu toate că-mi prezentasem toate actele şi lăsasem *motor-home*-ul deschis pentru control, eu şi companionii mei simţeam cum agenţii de frontieră mă cercetează din ochi ocolindu-mă, şuşotesc între ei, se mişcă şi fac gesturi parcă înadins menite să mă enerveze, să le cer socoteală, să protestez, să fac cumva ceva nesăbuit de care să se lege şi prin care să-mi facă vină. Noi însă am continuat să ne plimbăm pe margine, aparent nepăsători, ca şi cum această plimbare era scopul pentru care veniserăm până la Borş. În cele din urmă, de abia pe la amiază, mi s'au restituit actele şi mi s'a făcut semn că pot pleca. Atunci l-am îmbrăţişat pe fratele meu, cu sentimentul că o fac pentru ultima oară în viaţă.

Acest straniu sentiment al despărţirii de patrie s'a amplificat peste numai câteva minute, când grănicerii unguri, după ce mi-au examinat actele, inclusiv paşaportul românesc, şi după ce s'au consultat telefonic cu colegii lor români, mi-au aplicat pe *re-entry permit* ştampila *Hontalam*, adică Apatrid. Umilit de moarte, am ştiut că, practic, România m'a expulzat. Peste o lună, adică în ziua de 11 iunie, la Detroit, i-am declarat acest lucru „consulului" Mircea Căpăţână, căruia i-am înmânat, oficial, paşaportul românesc, spre a-l restitui autorităţilor competente.

Acest Mircea Căpăţână venise nu de mult în serviciul Ambasadei Române din Washington. Nu mai ştiu când mi-a făcut prima vizită la Detroit, împreună cu soţia şi cu fiica lor. Cred că avea obârşie moldovenească, vorbea domol, prietenos, citise cam tot ceea ce publicasem, articole şi cărţi, continua să le citească şi nu se sfia să-mi declare că-mi este un admirator fidel şi competent. Desigur, păstram în mine rezerva cuvenită, dar nu excludeam nici sinceritatea pe care mi-o dovedise un alt ofiţer de Securitate, Ion Aramă, cel care mă anchetase la Uranus. Voi relata momentul când mi s'a dovedit cu adevărat sincer, nu doar în planul literar, ci şi în cel politic. Deocamdată eram conştient că restituirea paşaportului va produce efecte enervante în sânul autorităţilor bucureştene.

Mircea Căpăţână mi-a făcut o vizită specială la Detroit în după-amiaza zilei de 22 octombrie. Nu ştiu dacă oficial sau confidenţial, m'a informat că la 7 octombrie se discutase „cazul" meu la Bucureşti (unde?

la ce nivel?), când Emil Bodnăraş a recunoscut (în faţa cui?) că se opusese rămânerii mele în ţară, că revine asupra poziţiei sale şi îi va comunica patriarhului că e liber să mă numească oriunde, eventual prin crearea unei mitropolii în estul ţării. Am luat act şi am continuat să-mi văd de treburi.

La 30 ianuarie 1976, un curier special al Ambasadei din Washington mi-a înmânat o scrisoare din 14 ianuarie a patriarhului Justinian, prin care acesta mă invita să particip la aniversarea celor 75 de ani de la naşterea sa. Atât pentru mine, cât mai ales pentru episcopul Victorin, surpriza a fost colosală, provocată nu atât de invitaţia în sine, cât prin aceea că ea venea pe un canal diplomatic, semnal că, mergând în România, nu aveam de ce să mă tem.

Sfătuindu-mă cu Victorin, m'am hotărât să răspund pozitiv invitaţiei patriarhului, dar pe termenul strict al aniversării, ca să evit orice discuţie pe tema unui eventual episcopat al meu în România. Aşadar, voi sosi la Bucureşti în ziua de sâmbătă, 21 februarie, după-amiază, şi voi pleca marţi, 24, cu prima cursă TAROM.

La Frankfurt aveam o pauză lungă, de câteva ore, între cele două avioane şi dormitam în sala de aşteptare, când m'am pomenit în faţă cu Teoctist Arăpaşu, Antonie Plămădeală şi Adrian Hriţcu, care veneau din India şi urmau să-şi continue călătoria cu acelaşi TAROM. Ca să fiu mai precis, nu eu m'am pomenit cu ei, ci ei s'au pomenit cu mine... Nu pot uita ochii holbaţi ai lui Teoctist şi de abia stăpânita lui neplăcere de a afla că eram invitatul special al patriarhului. Ca să-l liniştesc, în avion m'am aşezat alături de el şi am conversat pe toată durata zborului.

A doua zi am asistat la Liturghie, la recepţia oferită de Corala lui Nicolae Lungu, precum şi la masa oficială, unde am luat cuvântul în numele meu şi al instituţiei pe care o reprezentam.

În ziua următoare, luni, pe la 11.30, patriarhul mi-a bătut în uşă şi m'a invitat în cabinetul său, unde domnul Gheorghe Nenciu, preşedinte interimar al Departamentului Cultelor, dorea să-mi vorbească.

– Eu, ştiţi, cu suferinţa mea, am de luat nişte medicamente, aşa că vă las să vorbiţi... Vi se vor aduce cafele şi coniac.

Conversaţia cu Nenciu a durat o oră. După ce m'a învăluit în elogii la adresa activităţii mele bisericeşti şi literare, după ce a subliniat rolul pozitiv, patriotic, pe care ardeleanul din mine îl avusese în conducerea grevei studenţeşti de la Cluj, a intrat în subiect:

– Mitropolitul Ardealului, Nicolae Mladin, e foarte bolnav, iar noi trebuie să ne îngrijim din vreme de un posibil succesor. Când spun „Noi", înţeleg nu doar Departamentul Cultelor, ci şi conducerea superioară de partid şi de stat, care m'a autorizat să vă vorbesc. Credem că aveţi toate calităţile şi îndreptăţirile de a sta pe scaunul lui Şaguna

și Bălan, după ce veți fi – bineînțeles, o vreme – episcop vicar al Mitropoliei de la Sibiu.

M'am gândit îndelung, am sorbit din ceașca de cafea, apoi l-am întrebat:

– Bine-bine, dar Preafericitul ce zice?

– Mi-a spus: Vorbiți cu Anania și vedeți ce zice el.

– Domnule președinte, situația la zi este următoarea: Patriarhul m'a chemat să-i fiu vicar, iar eu i-am promis. Că nu s'a putut, e altă poveste. În momentul de față, patriarhul nu și-a retras invitația, și nici eu promisiunea. Asta-i tot.

Nenciu și-a pus în funcțiune toate abilitățile de a mă convinge, dar eu m'am blocat în aceeași frază, pe care o repetam ca un papagal bine dresat. A trebuit să renunțe și să plece.

La câteva minute m'am întâlnit cu patriarhul în dreptul sufrageriei și m'a întrebat ce și cum.

– Preafericite, eu trebuia să fiu instrumentul prin care mitropolitul Mladin urmează să-și părăsească scaunul, și atât. Pe de o parte, Nicolae Mladin mi-a fost profesor, pe de alta, eu nu sunt omul care să facă așa ceva.

Justinian mi-a prins capul cu mâinile lui tremurânde și m'a sărutat pe frunte, în semn de aprobare.

A doua zi, marți, de dimineață, înainte ca eu să plec la aeroport, Nenciu a mers cu mine la patriarh spre a ne comunica oficial acordul autorităților superioare asupra dorinței acestuia de a mă avea ca episcop vicar, fapt ce poate avea loc chiar în cursul acestui an, cândva, după Paști.

Reîntors la Detroit, am reintrat în normalitatea atribuțiilor mele de serviciu, în paralel cu pregătirea Sălii Românești de la Universitatea Wayne State.

Liniște am avut până la 4 mai 1976, când în viața mea s'a deschis episodul cel mai dramatic din cei unsprezece ani petrecuți în Statele Unite, episod în care confruntarea dintre mine și Securitate a atins cotele cele mai înalte și care avea să se termine cu reținerea mea forțată în România. Totul a pornit de la vestea că revizionismul unguresc, cu pretențiile lui asupra Ardealului, se reactualizează prin vocea maghiarilor americani. Era normal ca riposta să vină din partea românilor americani, în marea lor majoritate ardeleni, cu atât mai mult cu cât printre ei se aflau și doi reprezentanți ai generației „Cluj 1946", Părintele Valeriu Anania, cel care condusese greva antirevizionistă (dar și anticomunistă!), și scriitorul Ion Cârja, cel care participase la ea. Moralmente, eram pregătiți. Numa' că aveam deja semnalele din cealaltă parte a

medaliei: această ripostă trebuia înregistrată la București ca fiind opera Securității, știut fiind că securiștii obișnuiau să joace și pe post de muscă la arat, lăudându-se că ei sunt adevărații autori ai unei astfel de acțiuni și că merită, în consecință, grade și privilegii în plus. Totul era ca noi, pe de o parte, să ne facem datoria de români și, pe de alta, să dejucăm manevra Securității, spre a ne menține adevărata identitate morală. Într'un fel, aveam în față dilema din anii 1948-1950 a unor medici anticomuniști de prin Argeș, selectați de către partid să meargă Duminica prin sate într'o campanie de consultații și tratamente gratuite; pe de o parte, n'ar fi vrut să pară drept uneltele propagandistice ale partidului, pe de alta, refuzul ar fi însemnat o dezertare de la datoria profesională. Noi am încercat imposibilul, dar l-am plătit.

Am norocul să fi păstrat agenda mea pe anul 1976, ale cărei scurte, foarte scurte însemnări, ajutate de memorie, îmi permit să prezint defăşurarea evenimentelor ca într'un adevărat „Jurnal".

Marți, 4 mai – Seara, un telefon de la sculptorul Constantin Antonovici: Ungurii pregătesc o demonstrație de stradă la New York pe tema Ardealului.

La rândul meu, îi telefonez lui Ion Cârja ca, împreună cu Nicolae, fratele său, și cu alți români, să pregătească o replică. Cele două demonstrații pot avea loc în paralel, sub supravegherea poliției.

Miercuri, 5 mai – Ambasadorul Corneliu Bogdan mă invită telefonic să vin chiar astăzi la sediul din New York al Misiunii Române la ONU, pentru o problemă urgentă de interes național. Pe de altă parte, episcopul vicar patriarhal Antonie Plămădeală va sosi mâine seară în New York.

Plec cu primul avion. La New York, Corneliu Bogdan, Virgil Cândea și... domnul cu păr grizonat, ofițerul de Securitate care încercase să mă racoleze, la București, în 1972. Acesta părea foarte familiar cu spațiul clădirii, ne-a informat sumar asupra mișcărilor ungurești și ne-a adus niște hârtii, făcute în mare grabă, cu traducerea manifestului maghiar, care cerea... autonomia Transilvaniei.

Seara, înapoi la Detroit.

Joi, 6 mai – Schimb de telefoane cu Antonovici, care îmi spune, disperat, că frații Cârja și ai lor au renunțat la demonstrația de stradă (pesemne, mă gândeam, au mirosit ei ceva!). Consultări cu vlădica Victorin, care e de părere ca manifestația să nu fie lăsată pe mâna lui Antonovici (apele începeau să se despartă!), ci să-i mobilizez telefonic pe părinții Bârsan, Bodale, Vasilachi, Caplat.

Vineri, 7 mai – Seara, Antonie Plămădeală sosește la sediul Arhiepiscopiei, ne îmbrățișează și lasă într'un colț niște pachete. Vlădica

Victorin, bănuitor şi precaut ca de obicei, întreabă ce e cu ele şi în ele, Antonie ridică din umeri: Nu ştie ce conţin, i-au fost date de la Ambasadă să le aducă la noi, de unde să fie distribuite... Vlădica mă cheamă de-o parte şi mă roagă să-i comunic lui Antonie, din partea lui, că dacă pachetele vor fi şi mâine dimineaţă în casa noastră, el anunţă FBI-ul, să le cerceteze. Îi transmit lui Antonie şi mergem la culcare. (Mai târziu, peste câţiva ani, participând la Bucureşti, ca invitat, le recepţia oferită de Amabasada Statelor Unite de Ziua Naţională a Americii, l-am întâlnit acolo pe profesorul Dumitru Dogaru, fost preşedinte al Departamentului Culteloр, care m'a informat confidenţial că Antonie Plămădeală, revenit în Bucureşti după vizita din 1976, depusese o notă prin care informa că Anania, la Detroit... lucra cu FBI-ul...)

Sâmbătă, 8 mai – Mă scol de dimineaţă. Pachetele aduse de Antonie au dispărut.

– Unde sunt? îl întreb.

El îmi răspunde surâzând:

– Mi-ai spus să nu mai fie, şi nu mai sunt.

(Mai târziu aveam să aflu că-l chemase noaptea pe preotul Ştefan Slevoacă, din apropiere, care preluase în taină pachetele. Acestea conţineau nişte broşuri făcute la repezeală, în limba engleză, cu date obiective asupra drepturilor de care se bucura minoritatea maghiară din România. Broşura însă avea toate aspectele unei tipărituri clandestine, fără autor, fără editură, fără dată, fără numele tipografiei, aşa încât nici pe departe nu constituia un document responsabil.)

Vlădica Victorin şi cu mine înţelegem de la Antonie că el venise cu misiunea specială de a ne mobiliza, pe noi şi pe cei din subordinea noastră, în problema ungurească. Rămaşi în doi, ne pronunţăm că misiunea oaspetelui nepoftit e total inacceptabilă.

Prin telefon, Antonovici se plânge că, deşi manifestaţia românească din New York a decurs frumos, ea s'a făcut fără participarea preoţilor noştri... (În fapt, „ai noştri" demonstraseră masiv şi frumos, dar nu în New York-ul care striveşte, ci în Cleveland-ul care consacră.)

Vlădica şi eu hotărâm să-i facem lui Antonie un program de vizită privată.

Duminică, 9 mai – Slujbă la Catedrala Sfânta Treime, cu Antonie. Prânzim la parohul Ştefan Slevoacă. Oaspetele e plimbat cu maşina de către Aurel Trocea. Seara cinează la Ştefan Feraru.

Marţi, 11 mai – Antonie e oaspetele preotului Vasile Haţeganu din Cleveland.

După-amiază, la 5.30, şedinţa Consiliului Eparhial. Vlădica îi informează pe consilieri asupra „misiunii" lui Antonie Plămădeală şi asupra faptului că noi, ca eparhie cu autonomie confirmată şi redefinită de curând, nu vom acţiona la ordinele Bucureştiului.

Seara, vlădica pleacă la New York.

Joi, 13 mai – Antonie pleacă la New York, asigurându-mă de permanenta lui simpatie...

În următoarele două săptămâni am fost ocupat cu organizarea prezenței lui George Emil Palade la Detroit, în contextul strângerii de fonduri pentru Sala Românească de la Universitatea Wayne, eveniment despre care am vorbit la capitolul respectiv. Am menționat că refuzul deliberat al lui Victorin de a participa la acest moment a fost de natură să răcească relațiile dintre noi, și așa se explică de ce el a refuzat ca în problema Ardealului, strămutată de pe stradă în cabinetele oamenilor politici americani, să alcătuim un memoriu în numele Arhiepiscopiei, semnat de noi amândoi. În urma acestui refuz, am alcătuit eu un memoriu, în nume personal, adresat Senatului Statelor Unite, Pat m'a ajutat să-i desăvârșesc limba engleză. Continui „Jurnalul".

Miercuri, 2 iunie – Un telefon de la București îl anunță pe Victorin că o delegație condusă de mitropolitul Teoctist va sosi mâine la New York.

Seara, la Washington, particip la recepția de rămas-bun a ambasadorului Corneliu Bogdan. Aici îl cunosc pe domnul Thomas Dunlop de la Departamentul de Stat, director pentru țările sud-est-europene. Exact omul care-mi trebuie! Conversăm, îi plac, îl întreb dacă mă poate primi, îmi stabilește o audiență chiar pentru mâine.

Joi, 3 iunie, ora 12 – La Departamentul de Stat, lungă întrevedere cu directorul Thomas Dunlop. Îi vorbesc de problema noastră, a românilor din America, îngrijorați de acțiunile maghiarilor revizioniști și îl întreb dacă eu și episcopul Victorin, rezidenți permanenți ai Statelor Unite, dar fără să avem și cetățenia, ne putem implica. Surâzând cu amabilitate, mi-a răspuns:

– Charta Drepturilor Omului n'a fost făcută doar pentru americani!

Îl câștigasem. Era foarte bine informat asupra mișcărilor ungurești, a chemat secretara, i-a dat un ordin, iar aceasta s'a întors și mi-a umplut geanta cu fotocopii de pe principalele documente ungurești, aflate deja în posesia Departamentului de Stat. Dunlop îmi spune că le putem folosi în intervențiile noastre către oamenii politici americani.

La 2.33 plec la New York.

La 6.05 după-amiază, pe aeroportul Kennedy întâmpin delegația alcătuită din mitropolitul Teoctist Arăpașu al Olteniei, episcopul Vasile Coman al Oradiei și preotul Nițișor Cazacu, secretarul cabinetului patriarhal, plus unitarianul Kovaci.

Vineri, 4 iunie – La New York, într'un restaurant, micul dejun cu Delegația. Participă și părintele Nicolae Bârsan. Le-am explicat diferența

de mentalitate dintre românii din România și cei din America, diferența de ideologie politică dintre cele două state, grija noastră de a ne apăra autonomia și de nu fi suspectați că primim ordine de la București, i-am informat că noi deja am început riposta antirevizionistă și că o desfășurăm acum la nivel instituțional, că dacă am fi fost întrebați despre necesitatea unei asemenea delegații am fi răspuns negativ și că, în concluzie, cu toată deferența și prietenia, suntem obligați să le spunem: Nu sunteți bineveniți! Desigur, vom face un program de vizită neangajantă și ne vom strădui să fim gazde bune.

Seara, sosesc cu delegația la Detroit și îl informez telefonic pe vlădica Victorin, care se află în vestul Canadei, la Boian.

Sâmbătă, 5 iunie – Program de vizită privată pentru cei trei delegați. Masa, la preotul Slevoacă. Aurel Trocea îi plimbă cu mașina.

Duminică, 6 iunie – Delegații slujesc cu noi la Catedrala Sfânta Treime. Masă bogată la Ștefan Feraru.

Seara, frânt de oboseală, încep o scrisoare către Patriarh.

Luni, 7 iunie – Cei trei oaspeți sunt plimbați de Trocea și prânzesc la Feraru.

Între timp, l-am abordat pe Valerian Trifa în favoarea unui Memoriu comun către Congresul american, în numele celor două episcopii și al Uniunii și Ligii, care ar avea mult mai mare greutate și putere de convingere decât trei memorii în numele a trei facțiuni românești. În principiu, la o primă întâlnire pe temă, de acord (reîncălzirea relației cu Trifa se făcuse prin participarea lui la banchetul cu Palade). Îi telefonez și stabilim să ne vedem mâine la restaurantul Weber's din Ann Arbor.

În acest context, seara îi telefonez lui Petre Lucaci de la Uniune și Ligă și îl invit să mediteze la posibilitatea unei demonstrații comune la Washington.

Marți, 8 iunie – La Weber's, întâlnire de lucru cu Trifa. A venit și el cu un proiect de Memoriu, le punem alături și începem să redactăm textul definitiv, care să fie înaintat în numele celor două congrese eparhiale și al Uniunii și Ligii. Am observat însă că el, care e un om foarte bine informat, încă nu știe de prezența unei delegații bucureștene. Onoarea mă obligă să-i spun. De îndată ce l-am informat, a lăsat pixul jos:

– Regret, dar în aceste condiții eu nu mai pot participa.

Și ne-am despărțit.

Seara, pe o căldură sufocantă, singur acasă cu Teoctist, ne potolim setea cu bere rece, dar el mă asaltează cu îndemnul de a mă mișca și de a-i mobiliza și pe ceilalți, eu, care am condus la Cluj o grevă studențească antirevizionistă... etc. A reușit să mă enerveze și i-am adus aminte că

nu chiar el este cel îndreptățit să-mi vorbească astfel, ca unul care urca spornic pe treptele carierei eclesiale în timp ce eu, de dragul Ardealului, putrezeam în pușcărie...

Și am plecat să mă culc.

Miercuri, 9 iunie – După-amiază, Victorin sosește din vestul Canadei. Discuții cu delegația, se arată rezervat, oaspeții se indispun. Eu relatez întâlnirea mea cu Trifa, șansa de a strânge la un loc toate forțele românești de pe continent și ratarea acestei șanse tocmai prin prezența unei delegații bucureștene. Apare și Mircea Căpățână, îi explic și lui, crede că am dreptate.

Joi, 10 iunie – Menținem programul privat al delegaților, care vizitează secția românească a cimitirului Woodlawn, fac o rugăciune pentru episcopul Andrei Moldovan în fața troiței, apoi pleacă spre Chicago, conduși de Felix și Feraru.

Sâmbătă, 12 iunie – Delegații se întorc de la Chicago. Aflu că Mihai Iancu și George Alexe au fost ieri la Lansing, capitala statului Michigan, unde au înregistrat un „Comitet Român pentru Transilvania". Manevra e clară: prin refuzul celor două episcopii, precum și al Uniunii și Ligii, de a colabora cu delegația, aceasta va raporta că a lucrat, totuși, cu o organizație românească legală.

Duminică, 13 iunie – Dimineața, oaspeții slujesc Liturghia în Catedrala Sfânta Treime.

Convorbire telefonică cu Victorin, care se află în New York. Îl informez că Felix le-a telefonat aseară tuturor preoților noștri din Statele Unite că pot participa la demonstrația din Washington.

Luni, 14 iunie – Delegația pleacă la Washington. Tot acolo pleacă și Alexe.

Marți, 15 iunie – Trifa îmi comunică la telefon că ai lui nu vor participa la demonstrația din Washington.

Miercuri, 16 iunie – Azi a avut loc marea demonstrație din Washington. Printre participanții de seamă, preoții Vasilachi, Bugariu, Paulin, Felix, Bodale.

În cadrul programului privat, delegația bucureșteană pleacă în Canada, însoțită de Victorin. Episodul conflictului româno-maghiar din America pare încheiat.

Joi, 19 august – Pat îmi aduce (primit de ei, Pâslarii) un pamflet al lui Antonovici împotriva mea, într'un limbaj foarte violent, acuzându-mă de sabotarea replicii românești la acțiunile maghiarilor revizioniști.

Sâmbătă, 21 august – Aflu că pamfletul lui Antonovici este difuzat de preotul Mihai Iancu.

Duminică, 22 august – Toată noaptea am lucrat la o scrisoare către patriarhul Justinian, explicându-i de ce o delegaţie de la Bucureşti, chiar de nivel înalt, nu putea fi binevenită într'o Americă anticomunistă. Menţionez şi pamfletul lui Antonovici.

Miercuri, 25 august – Scrisoarea-referat adresată patriarhului o expediez pe adresa lui Didu, fiul său.

Joi, 2 septembrie – Toată noaptea am lucrat la memoriul adresat Senatului american în problema Ardealului (formal, obţinerea pentru România a clauzei naţiunii celei mai favorizate – scutirea de taxe vamale). Pat îl tipăreşte, cred că mâine trebuie să merg cu el la Washington.

Vineri, 3 septembrie – Washington, ora 2 PM, la Senatul Statelor Unite, îi predau senatorului Dick Rivers memoriul meu în problema Ardealului.

La ora 4.40 PM, scurtă vizită la ambasadorul român Nicolae Nicolae, căruia îi predau o copie de pe Memoriu. Amabilitate diplomatică, formală, care nu-i poate ascunde neplăcerea provocată de faptul că nu i l-am arătat mai întâi lui (ca să-l vadă, probabil, şi să-l aprobe)... Mă invită, tot formal, să rămân pentru cină, dar îmi cer scuze că trebuie să plec imediat la aeroport, de unde am închiriat o maşină pe care trebuie s'o predau. De faţă, Mircea Căpăţână, care mă conduce afară, la maşină.

(Aici trebuie să notez, neapărat, ceea ce nu am notat în agendă. Acolo jos, în stradă, Căpăţână mi-a spus:

– Părinte Anania, ştiţi că vă admir şi aş vrea să vă conving că sunt sincer. Aici, neauzit de nimeni, vreau să vă dau un sfat: Nu vă duceţi în România, în nici o împrejurare, sub nici un motiv. Chiar dacă, să zicem, aţi primi vestea oficială că aţi fost numit episcop undeva, nu călcaţi în România decât după ce ştiţi sigur că Ceauşescu a semnat decretul de recunoaştere. Vă daţi seama, desigur, că ceea ce vă spun eu acum e strict confidenţial. Dacă transpiră ceva, n'ar fi doar că eu îmi pierd pâinea – asta n'ar fi nimic –, dar... mă'nţelegeţi... Vă doresc drum bun!)

Sâmbătă, 11 septembrie – Didu îmi comunică telegrafic că a primit scrisoarea mea pentru taică-său.

(Se pare că Didu cunoştea invitaţia lui Diaconu Nicolae, şeful de promoţie al clasei mele de la Seminarul Central din Bucureşti, aceea de a participa la o întâlnire colegială după treizeci şi cinci de ani de la absolvire, de vreme ce făcea referire la un bilet de avion pe care Patriarhia mi-l va trimite în octombrie.)

Într'adevăr, am primit invitaţia colegilor mei de seminar. Sentimental cum sunt, nu am stat mult pe gânduri, şi am răspuns că voi participa

cu plăcere. (De avertismentul lui Căpăţână uitasem, de parcă-mi luase Dumnezeu minţile.)

Vineri, 8 octombrie – Răspunzând invitaţiei colegiale, sosesc la Otopeni, unde mă întâmpină Diaconu Nicolae, şeful promoţiei, Mitică cu toată familia, Grigore Băbuş, Dan Begu.

Seara, întrevedere cu Părintele Patriarh. Cam slăbuţ, sprijinit în baston. Mâine va pleca la Dragoslavele să se odihnească.

Sâmbătă, 9 octombrie – La Institutul Teologic, emoţionantă întâlnire cu colegii de la Seminarul Central, după 35 de ani de la absolvire. În biserica-paraclis Sfânta Ecaterina, slujbă de pomenire pentru profesorii şi colegii decedaţi. Catalogul şi intervenţiile, într'o sală de curs. Masă festivă.

Luni, 11 octombrie – Convorbire telefonică, de salut, cu mitropolitul Iustin Moisescu. Aflând că nu am fost niciodată la hramul Cuvioasei Parascheva, mă invită.

Joi, 14 octombrie – La Iaşi, marele praznic al Cuvioasei Parascheva. Slujesc împreună cu mitropolitul Iustin, episcopul vicar Adrian şi cu toţi stareţii Moldovei.

Vineri, 15 octombrie – Cină şi o întreagă noapte de bogată conversaţie cu Iustin. Ne-am retras pentru culcare la 7.30 dimineaţa.

Sâmbătă-Duminică, 16-17 octombrie – IPS Iustin mi-a pus la dispoziţie o maşină, condusă de şoferul Sandu, şi astfel am revăzut, după ani şi ani, mânăstirile Dragomirna, Putna, Sucevița, Moldoviţa, Voroneţ, Humor, Neamţu, Agapia, Văratec. Seara, înapoi la Iaşi, unde mi se spune că Înaltpreasfinţitul a plecat azi-noapte la Bucureşti, chemat urgent. Ştiind că e şi om politic, nu m'am alarmat.

Marţi, 19 octombrie – Revenit în Bucureşti, Iustin îmi spune că mâine va avea loc o şedinţă a Sinodului Permanent. Are şi o întrevedere cu Patriarhul, de abia întors de la Dragoslavele. Seara, cină la părintele Nicanor şi un pahar de vin cu Teoctist.

Miercuri, 20 octombrie – În timp ce sus se ţine şedinţa Sinodului Permanent, eu îmi rezolv probleme de serviciu cu doi consilieri. La croitor, o probă de haine.

Joi, 21 octombrie – Patriarhul: Dragă Anania, am să-ţi dau o veste proastă. Ieri, Sinodul Permanent a hotărât ca tu să nu te mai întorci în America, ci să rămâi în serviciul Patriarhiei, pe undeva pe la tipografie, corector, sau cam aşa ceva. Eu luasem nişte medicamente, eram uşor excedat şi nu am realizat exact ce se petrece. După o pauză, când m'am mai limpezit, am invocat partea formală, aceea a motivaţiei. Atunci ei, ca să justifice mişcarea, au spus că e vorba de un transfer în interes de serviciu. Atât mi-a trebuit. Un astfel de transfer, după lege, se face

într'un post cel puţin egal cu cel părăsit, iar instituţia îi plăteşte celui transferat deplasarea şi transportul bagajului. Or, de vreme ce Anania a ocupat în America funcţia de director al Departamentului Publicaţiilor, echivalentul acestuia la noi nu poate fi decât Institutul Biblic, care în momentul de faţă nu are un director anume, funcţia fiind suplinită de preotul Gagiu. Nu au avut încotro, aşa s'a hotărât. Acuma, tu du-te la Nenciu şi spune-i că trebuie să te întorci la Detroit ca să dai în primire şi să-ţi iei bagajul.

La ora 2 după masă, audienţă la Nenciu. Bineînţeles, ştia totul, nu mai era omul amabil de alădată, devenise autoritar, sever. Mi-a spus răspicat că nu am voie să părăsesc ţara. Aşadar sunt reţinut! Căpăţână nu minţise!

Vineri, 22 octombrie – La Nenciu, o nouă încercare, acelaşi răspicat – Nu!

Mitropolitul Nicolae Corneanu, după ce joacă în faţa mea o teribilă scenă de indignare şi protest, îl sună la telefon pe Victorin şi mă forţează fizic să accept receptorul în ureche pentru ca celălalt să se încredinţeze că sunt viu şi liber. În curând va fi trimis la Detroit spre a linişti spiritele (şi va fi interogat de FBI).

Convorbire cu Preafericitul. Cred că Securitatea de abia aşteaptă de la mine un gest de protest, o vorbă nesăbuită, spre a mă acuza oficial de „uneltire contra ordinii sociale". Aşadar, calm, calm şi înţelepciune. Pe acestea, îngenuncheat în altarul paraclisului din reşedinţa patriarhală, i le cer lui Dumnezeu în rugăciuni stăruitoare.

Sâmbătă, 23 octombrie – Primesc ordinul de numire în noul post. Mi se repartizează birou şi locuinţă. – Calm!

Marţi, 26 octombrie – Întrevedere cu Preafericitul. Ştiind acum că sunt reţinut, îi înmânez un referat al meu pentru lichidarea răspunderilor din America.

Miercuri, 27 octombrie – După-amiază, un telefon de la Pat: Azi-dimineaţă au primit telegrama mea; confuzie, consternare. Eu încă nu ştiu dacă mă voi duce să-mi predau răspunderile.

Joi, 28 octombrie – Îmi telefonează Nenciu, cerându-mi să-mi pregătesc cele necesare pentru buletin de identitate românesc.

Patriarhul îi telefonează lui Ştefan Andrei, ministrul de Externe, şi-l roagă să mă primească. Acesta îi spune că răspunsul îl va avea mâine.

Vineri, 29 octombrie – Secretara lui Ştefan Andrei către patriarh: Ministrul e ocupat la aeroport, răspunsul îl veţi avea la timp. (Dar nu va veni niciodată!)

Duminică, 31 octombrie – În altarul catedralei, asist la slujbă.

În cameră, lecturi. Planuri literare: *Asanii*, *Greul Pământului*... De m'aş vedea odată aşezat!

Luni, 1 noiembrie – Consilierul patriarhal Octavian Popescu mă înștiințează că referatul meu se află la Departamentul Cultelor, că autoritatea superioară de stat are cunoștință de el și că acesta va fi discutat după ce eu voi obține buletinul.

Marți, 2 noiembrie – La Direcția Generală a Miliției, maiorul Popescu îmi predă buletinul de identitate. (Un cetățean de rând obține buletin de București cam într'un an. În ce mă privește, la paisprezece luni după eliberarea din închisoare încă nu obținusem buletin. Acum, îl primeam în numai două zile!)

Joi, 4 noiembrie – La 9 dimineața, în biroul lui Nenciu, chemat urgent. Îmi cere să-i predau *re-entry permit*-ul, adică locțiitorul de pașaport american. Refuz, spunându-i că, la vremea cuvenită, îl voi restitui pe cale legală autorității care l-a emis, adică Ministerului american de Justiție. Înțeleg că a refuzat să primească referatul meu pe care i-l trimisese patriarhul.

Seara, telefonez lui Felix și Pâslarilor, cerându-le să-i trimită Preafericitului Justinian volumul Senatului Statelor Unite în care e publicat și Memoriul meu în apărarea Ardealului românesc.

Vineri, 5 noiembrie – Trimit câte o scrisoare lui Victorin și Pâslarilor, la care atașez și referatul meu pentru lichidarea răspunderilor.

Seara, telefon de la Pat: Volumul Senatului e încă în lucru (corectură).

Miercuri, 10 noiembrie – Revenit dintr'o călătorie de familie în Vâlcea, iau act de prezența la București a lui Constantin Antonovici. Deja a umplut Patriarhia și împrejurimile cu „știrea" că eu am lucrat tot timpul cu legionarii din America, sub comanda directă a lui Horia Sima... Am impresia că voi fi obiectul unei noi arestări.

Antonie Plămădeală, care împlinește astăzi 50 de ani, îl are ca oaspete pe Antonovici. Acesta, suferind de nu știu ce, a stat o vreme în spital, iar gazda i-a trimis tot timpul mâncare gătită.

Luni, 15 noiembrie – Antonie mă instalează în postul de director al Institutului Biblic, după ce îi vântură pe salariați în noile lor încăperi, cu ordinul: „Executarea!".

Miercuri, 17 noiembrie – Spre seară, un telefon de la un domn Pescaru din Ministerul de Interne, care mă invită pentru mâine în biroul său din strada Nicolae Iorga (Direcția Pașapoartelor).

Joi, 18 noiembrie – Între orele 9 și 11, acest domn Pescaru, care mai avea pe cineva alături, mi-a cerut să-i predau legitimațiile mele americane, adică *greencard*-ul și *re-entry permit*-ul, sub motiv că, având acum buletin de identitate românesc, nu e legal să port asupră-mi duble legitimații. Înțelegeam că vor să mă priveze de scutul american care mă păzea de asalturile securiștilor. Am rezistat, spunându-le (ca și lui Nenciu) că aceste documente nu pot fi predate legal decât autorității

care le-a emis; altfel, se poate spune că eu le-am aruncat în semn de dispreţ.

– Noi vrem să vă convingem. Să nu credeţi că exercităm presiuni asupra dumneavoastră.

– Desigur, de aceea mă ţineţi aici de două ceasuri.

– E imperios necesar să ni le predaţi.

– Domnilor, le-am spus în cele din urmă, documentele nu se află la mine, ci în camera mea din reşedinţa patriarhală, unde sunt găzduit. Aveţi puterea să mă reţineţi aici, trimiteţi oamenii dumneavoastră să le ia de acolo, dar eu, cu mâna mea, nu vi le dau.

– În cazul acesta, o să mai vorbim. Dar până atunci nu aveţi voie să călcaţi pragul Ambasadei Americane.

– Şi de ce, mă rog? Sunt rezident permanent al Statelor Unite.

– Aţi fost. La noi e lege: nomenclaturiştii nu pot vizita ambasadele străine fără acordul nostru prealabil.

– Eu, nomenclaturist? am râs. Păi bine, domnilor, din câte ştiu, nomenclatură nu are decât partidul. În Biserică nu există. Şi, chiar dac'ar exista, eu nu sunt nici măcar episcop, ci un biet arhimandrit.

– Binee, noi v'am prevenit.

Sâmbătă, 20 noiembrie – Părintele Patriarh îmi arată o scrisoare sosită ieri de la arhiepiscopul Victorin. Va trebui să merg degrabă la Detroit spre a da în primire toate sarcinile de serviciu.

Marţi, 14 decembrie – Spre seară, Patriarhul mă cheamă în dormitor. A fost din nou internat în spital, se simte tot mai slăbit, mâna îi tremură mai tare.

– Uite ce e, Anania. Acum mă presează pe mine, că adică tu să-mi dai mie actele acelea, iar eu să le dau lor. Le-am spus că eu nu mă pot amesteca într'o astfel de treabă, dar mă pisează cu telefonul, aproape din oră'n oră...

Tare milă mi-a fost atunci de părintele meu duhovnicesc.

– Preafericite, eu vi le dau, dar vă întreb: puneţi mâna pe ele?

– Eu, nu! s'a apărat el.

– Acum ştiu ce am de făcut. Mâine le depun la consulat.

Miercuri, 15 decembrie – Cu puţin înainte de ora 10 trec printre ochii Securităţii, încălcând consemnul, şi pătrund în spaţiul Ambasadei Statelor Unite.

Mă primeşte doamna Mary L. Williams, viceconsul. Îi spun ce şi cum şi îi depun cele două legitimaţii, *greencard*-ul şi *re-entry permit*-ul, cerând o adeverinţă în dublu exemplar. Doamna ştie tot, mă întreabă numai dacă am fost agresat fizic. Nu.

La ora 11 l-am informat pe Părintele Patriarh.

La ora 11.45 am depus adeverința pe biroul lui Nenciu:

– Poftiți, domnule președinte, la noapte puteți dormi liniștit.

Și am plecat.

Marți, 28 decembrie – Acum câțiva ani, într'un popas la mânăstirea Bistrița vâlceană, am cunoscut-o pe doamna Zarifopol (din neamul celebrului critic literar) și pe cele două fiice ale ei. Între timp, cea mai tânără, Ilinca, studentă la Universitatea din București, și profesorul ei de limbă engleză, americanul Kenneth Richard Johnston, s'au pomenit îndrăgostiți unul de altul și s'au hotărât să se căsătorească. Ilinca m'a rugat să le oficiez eu cununia, în limbile română și engleză, deoarece nașii lor nu sunt alții decât ambasadorul Statelor Unite și soția acestuia, iar în biserica Popa Chițu vor fi de față și numeroși membri ai Ambasadei. Azi am cerut binecuvântarea Preafericitului, iar el mi-a dat-o, cu condiția ca mirele, protestant, să devină ortodox. Puțin încurcat, i-am telefonat Ilincăi și i-am comunicat condiția, iar ea, după ce și-a consultat logodnicul, mi-a dat răspunsul:

– Ken mi-a spus că de dragul meu se face și hotentot...

Joi, 30 decembrie – În biserica Popa Chițu, avându-l alături pe parohul Daia, i-am cununat religios pe Kenneth, proaspăt trecut la ortodoxie, și pe Ilinca, fiica doamnei Zarifopol. Lumânările au fost ținute de domnul Harry Barnes jr., ambasadorul Statelor Unite, și de soția acestuia.

După slujbă, ambasadorul mi-a strâns mâna cu multă căldură, ca și cum ne-am fi cunoscut de multă vreme. Știind că masa o vom lua în casa familiei Zarifopol, și-a îndemnat soția să meargă împreună cu nuntașii, iar mie mi-a zis:

– Până se adună mesenii, haideți să facem o plimbare prin oraș.

Și m'a poftit alături de el, în limuzina cu steagul american pe aripă.

Timp de o jumătate de oră am parcurs astfel principalele artere ale Capitalei, inclusiv Calea Victoriei, bulevardul Magheru și șoseaua Jianu. Nu mi-a lăsat deloc impresia că dorea o conversație în doi. Știind însă că un diplomat nu face nimic întâmplător, am început să-mi dau seama că, plimbându-mă astfel în văzul lumii, domnul Barnes vrea să le arate gazdelor comuniste că acest părinte Anania are în ambasadorul Statelor Unite un prieten, deci o pavăză care nu poate fi ignorată.

Conversația propriu-zisă s'a petrecut în casa veche, boierească, a doamnei Zarifopol, și anume în marele salon din mijloc, pe o canapea plușată, fiecare servindu-se, suedez, din propria-i farfurie. Eu am început în englezește, dar interlocutorul mi-a propus să vorbim în limba română (pe care o cunoaște foarte bine), pentru ca eventualii curioși să nu-și închipuie cine știe ce. Era la curent cu tot ceea ce mi se întâmplase și, în final, mi-a declarat:

– Oficial, eu nu pot interveni, deoarece nu sunteţi cetăţean american, dar vreau să ştiţi că, dacă vi se mai întâmplă ceva rău, aveţi la mine o uşă deschisă.

Între 15 şi 18 ianuarie 1977, Patriarhia l-a avut ca oaspete pe Henry Hill, episcop anglican din Canada, profesor universitar la Windsor şi foarte bun prieten cu mine şi cu arhiepiscopul Victorin. Institutul Teologic din Bucureşti i-a acordat titlul de Doctor Honoris Causa. Înainte de despărţire, i-am încredinţat o scrisorică pe care să i-o dea, personal, lui Victorin. În rezumat: Curând după întoarcerea din America a delegaţiei conduse de Teoctist în iunie 1976, preotul Cazacu, secretarul de cabinet al Patriarhului, mi-a încredinţat într'o seară, absolut confidenţial, până a doua zi la prima oră, cele două rapoarte semnate de şeful delegaţiei: una de 8 pagini, adresată Patriarhului, şi o alta de vreo 80, fără o adresare precisă. În cea de a doua se menţiona că la Ambasada Română din Washington a avut loc o consfătuire cu membrii delegaţiei şi s'a ajuns la concluzia că Anania şi Victorin au sabotat delegaţia, că sunt de-a dreptul periculoşi şi că trebuie readuşi în ţară, întâi Anania, apoi Ursache.

Aşadar, primul a căzut deja în capcană. Atenţie!

La 21 ianuarie 1977 am fost invitat la ambasadorul Harry Barnes jr., cu care am avut o conversaţie în prezenţa doamnei viceconsul Mary Williams. Am fost întrebat dacă eu am semnale pentru o plecare în Statele Unite, întrucât la consulat nu s'a primit nici o intervenţie oficială pentru viză. Le-am spus ceea ce ştiam de la consilierul Octavian Popescu, anume că Patriarhia a întocmit şi înaintat toate actele necesare, pe care însă Departamentul Cultelor refuză să le dea mai departe. Altfel, am revenit plenar la literatură, scriu la cea de a doua versiune a romanului *Străinii din Kipukua*.

Marţi, 1 februarie 1977 – Secretarul Cazacu, apoi doamna Găiculescu mă informează la telefon că ambasadorul Statelor Unite şi viceconsulul doresc să mă vadă vineri la 11.30.

Vineri, 4 februarie – Douăzeci de minute cu ambasadorul Harry Barnes jr. şi viceconsulul Mary Williams. Din parte-mi, nimic nou; ei mă asigură de o viză pe termen lung.

(Două vizite la ambasada americană, iar de la Securitate nu m'a mai deranjat nimeni. Am încetat să mai fiu „nomenclaturist"!)

Seara, îl informez pe Părintele Patriarh.

Epilog

De abia după patru ani şi trei luni, în urma numeroaselor memorii şi intervenţii personale şi oficiale, sub garanţia cuvântului de onoare că mă voi întoarce, mi s'a permis să plec în Statele Unite spre a-mi aduce bunurile personale lăsate în Detroit. Consulatul american mi-a acordat o viză pe şase luni, cu drept de prelungire.

În acest timp, ca toate instituţiile publice, Patriarhia Română era supravegheată de un ofițer de Securitate la vedere, oficial, care, bineînţeles, îşi recruta informatori „sub acoperire". Vasile Burulean era un om cultivat, nu venea niciodată în biroul meu, dar manifesta faţă de mine o afecţiune deschisă, cât mai vizibilă, pândind momentul când îmi apărea o nouă carte şi-mi cerea un autograf în plină alee, la ora când salariaţii ieşeau de la serviciu, pentru care îmi mulţumea îmbrăţişându-mă. Eu, ca vechi puşcăriaş, ştiam că acesta era unul din modurile Securităţii de a te compromite în ochii semenilor, dar acceptam jocul. În ajunul plecării mele peste Ocean, a venit, totuşi, în biroul meu, însoţit de un altul, ca să-mi spună că şi ei au trebuit să avizeze, că au avizat favorabil şi că mă roagă să nu-i pun în dificultate... I-am asigurat că nu vor păţi nimic. Asta se întâmpla în 29 martie 1981.

În 27 iunie, la o zi după sosirea mea din America, mi-au telefonat acasă şi mi-au cerut să-i primesc. Au venit, le-am oferit o cafea, erau mulţumiţi şi bucuroşi că mă revăd.

– În lipsa dumneavoastră s'au pus pariuri că nu vă mai întoarceţi.

– Îmi pare rău pentru cei care au pierdut.

Şi le-am relatat o conversaţie avută de curând într'o familie de români şi americani.

– De acum, gata, părinte, rămâi la noi.

– Ba mă întorc. Mi-am dat cuvântul.

– Da, dar ţi l-ai dat faţă de comunişti...

– Da, dar cuvântul nu era al lor, ci al meu!

Le vorbeam mişcându-mă prin casă, ei îşi sorbeau cafeaua, eu le-am făcut semn că-şi pot lua note, ei s'au apărat printr'un gest, eu m'am făcut că-i cred, dar nu mi-au cerut să le fac o informare scrisă.

Raportul mi-a fost cerut peste câteva zile de către vicarul administrativ Constantin Pârvu, ca fiind aşteptat de patriarhul Iustin. L-am amânat de câteva ori, el devenea tot mai insistent... Până la urmă i-am dat o hârtie în care relatam, în principal, pagubele materiale pe care le înregistrasem prin ponosirea hainelor mâncate de molii, putrezirea rufăriei, degradarea încălţămintei şi nimicirea unor manuscrise, prin păstrarea lor într'o debara insalubră vreme de peste patru ani.

Revenisem în scumpa noastră patrie!

Moartea patriarhului Justinian

Justinian era un bărbat robust, înzestrat cu o uriașă capacitate de muncă, dar odată cu vârsta i s'au ivit și câteva suferinţe fizice de durată. Reumatismele şi le trata cu băi, de durerile rinichilor a scăpat prin operaţie, parkinsonul i s'a dovedit incurabil, dar boala care l-a supărat cel mai mult a fost diabetul. Era supus unui regim alimentar foarte sever, în porţii cântărite cu gramul (chiar și legumele), totul fiind în grija cămărăşiţei, maica Achilina, o călugăriţă evlavioasă și devotată, cu simţul răspunderii.

Evident, patriarhul lucra mai mult flămând, iar când îi cerea cămărăşiţei să-i dea un supliment de hrană, aceasta răspundea invariabil:

– Preafericite, domnul doctor mi-a spus aşa: Maică, viaţa patriarhului e'n mâna dumitale. Dacă te abaţi cu o iotă de la meniul pe care ţi-l scriu eu pe hârtie, dumneata răspunzi...

Asta se petrecea în uşa cămării, de unde năvăleau toate miresmele. Iar maica adăuga:

– Preafericite, sunteţi stăpânul casei, puteţi intra în cămară și să mâncaţi ce vreţi, dar fără mine!

Bietul Preafericit se vedea nevoit să renunţe și se mulţumea să-mi spună uneori:

– Vezi tu, eu în viaţa mea n'am fumat, n'am băut, n'am jucat cărţi, n'am făcut nici un fel de excese, dar, ca oricărui popă de ţară, mi-a plăcut să mănânc bine... Și tocmai aici m'a izbit Dumnezeu, ca să mă smerească.

În 1977 a trebuit să se interneze la Elias și a rămas în tratament vreme de vreo două luni. Acolo se afla și la 22 februarie, ziua sa de naştere, când doi reprezentanţi ai celor două instituţii pe care le conducea, episcopul vicar Roman Stanciu, în numele Arhiepiscopiei, și eu (în lipsa

lui Antonie Plămădeală, care era plecat în străinătate), în numele Administrației Patriarhale, ne-am dus la el cu flori și urări de bine. Ni s'a adăugat Didu, feciorul său. Îmbrăcat într'un halat lung și așezat în fotoliu, s'a declarat mulțumit de tratamente și de starea sănătății sale, cu mențiunea că obosește repede. L-am asigurat că preoții sunt la datorie, că au și început repararea stricăciunilor, iar eu i-am dat un exemplu concret de pe valea Prahovei, pe unde trecusem de curând. La ieșire am fost salutați de generalul Gheorghiu, directorul spitalului, extrem de binevoitor, care ne-a comunicat optimismul cu privire la sănătatea pacientului său.

La 26 martie, în timp ce luam prânzul la Didu, acesta m'a informat că taică-său va reveni la reședință în aceeași seară, la 8.30. Era sâmbătă.

La această oră se aflau la reședință, în așteptarea patriarhului, mitropoliții Iustin și Teoctist, epicopul vicar Antonie, directorul Ioan Gagiu cu toți consilierii. Revenirea urma să fie vestită prin clopote și întâmpinată printr'un Te Deum de mulțumire, în catedrală. Minutele treceau, nu venea nici un semnal, altele treceau, holul se umpluse și cu alți colaboratori din Patriarhie, tăcere. La un moment dat, Iustin ne-a propus câtorva mai apropiați să trecem în salonul cel mare de alături, la o cafea, unde cineva avea să ne transmită semnalul. Se prezuma că o întârziere poate fi pricinuită de amănunte nesemnificative, o îmbrăcare mai înceată, un rămas-bun de la medici, asistenți, infirmiere.

Peste o oră, la 9.30, călugărul Nicanor m'a anunțat discret că sunt chemat la telefonul de serviciu. Traversând holul, am simțit ochii celor de față care mă urmăreau reci, aproape înghețați. La telefon, vocea lui Didu:

– Dragă Valeriu, trebuie să-ți spun că tăticu a decedat în drum spre casă, alături de mine. Și-a aplecat capul pe umărul meu și a adormit. Mi-am dat repede seama că e vorba de un stop cardiac, l-am întors la spital, acolo s'a încercat reanimarea, dar în zadar. Deocamdată, asta-i tot.

Am străbătut holul cu privirea țintă înainte, ca s'o evit pe aceea, multiplă, care mă urmărea din ambele laturi. Ajuns în salon, le-am comunicat celor de acolo ceea ce auzisem din gura doctorului Ovidiu Marina. Consternare, tăcere, zăpăceală. Iustin, cel mai înalt dintre toți, părea cel mai descumpănit. S'a bâlbâit:

– Și ce trebuie să facem noi acum?

Cu impresia că eram singurul om lucid în clipa aceea, am răspuns:

– Înaltpreasfințite, în calitate de locțiitor de patriarh, din acest moment luați comanda: Întâi, numiți o comisie de consilieri care să sigileze imediat apartamentul patriarhului defunct. Ulterior, aceeași comisie va face desigilarea și inventarul apartamentului. În al doilea

rând, alcătuiţi o comisie pentru organizarea funeraliilor. Celelalte, mai târziu, la vremea lor.

Eu am luat legătura telefonică cu Sibica, fiica patriarhului, şi cu soţul ei, Aurică Stoian, ne-am dat întâlnire şi am mers împreună la spital. Se făcuse ora 10.30. La intrare, gărzile nu mi-au dat voie să intru, dar soţii Stoian au declarat că fac parte din familie, şi aşa am pătruns împreună în morga spitalului, pe a cărei masă din mijloc zăcea Justinian, aproape dezbrăcat, cu gura strânsă de o faşă care-i ţinea bărbia legată de cap. Încă se răcea. Un fapt de-a dreptul impresionant: Pe marginile mesei de metal ardeau câteva lumânări, aduse de infirmierele unui spital al Comitetului Central al Partidului Comunist Român! Unele, încă de serviciu, erau de faţă, aşteptându-ne, şi au asistat la prima slujbă de pomenire a repausatului, improvizată de mine din cartea pe care o aveam în memorie.

Adevărata slujbă a avut loc în dimineaţa zilei următoare, oficiată de episcopul vicar Roman Stanciu, venit la morgă împreună cu mine şi cu preotul vicar administrativ Octavian Popescu. Împreună am spălat şi uns trupul neînsufleţit al patriarhului Justinian şi l-am îmbrăcat, după rânduială, în veşmintele arhiereşti. Astfel trebuia să fie dus în catedrala Patriarhiei la ora 12.30, potrivit programului întocmit de comisia specială şi aprobat de autorităţile statului. Era Duminică.

Se aflau acolo şi câţiva medici în halate albe. Unul dintre ei, de cum m'a văzut, a sărit la mine şi m'a îmbrăţişat.

– Ia uite, ce surpriză, părintele Anania... Sunt doctorul Terbancea...

Ieşit din uluială, am recunoscut în el (ce e drept, cu oarecare greutate, după peste patruzeci de ani) pe fostul meu coleg de la Facultatea de Medicină din Cluj. Mi-a spus că e profesor universitar de Medicină legală şi, în acelaşi timp, directorul Institutului Mina Minovici (Morga) din Bucureşti. A ţinut să mă încredinţeze că îmbălsămarea patriarhului se făcuse sub directa sa supraveghere şi că o garantează pentru cel puţin câteva luni (informaţie spusă în treacăt, care avea să-mi fie de un folos capital după numai o oră).

Odată treaba isprăvită, Roman şi Popescu au plecat, spre a reveni la ora 12.00 cu soborul de preoţi din alaiul funebru.

Între timp, mi-am dat seama că atmosfera din spital devenise foarte agitată. Telefoanele zbârnâiau din toate părţile, funcţionari alergau dintr'un loc în altul, informaţii evident confidenţiale se transmiteau de la o ureche la alta... Am intrat în biroul generalului Gheorghiu, echipat, milităreşte, cu mai multe aparate telefonice. De abia lăsa în furcă un receptor, că trebuia să ridice un altul şi să răspundă scurt la comunicări care-i veneau, după ton şi urgenţă, de foarte sus. Din spusele lui, mai mult şoptite, am înţeles că moartea lui Justinian crease o adevărată

panică la nivelul conducerii superioare a partidului și statului. Se bănuia că la funeraliile lui se vor aduna imense mulțimi de credincioși și că ar putea avea loc manifestații scăpate de sub control. Ordine drastice interziceau prezența uniformelor preoțești în toată zona spitalului, programul funeraliilor trebuia redus la minimum. A mai sunat un telefon, după care directorul mi-a spus consternat:

– Transportarea defunctului la catedrala patriarhală s'a contramandat. Mortul va rămâne aici până la noi ordine. Până atunci, trebuie să-l închid în boxa frigorifică.

– Adică să-l înghețați.

– Desigur, măsură de precauție...

– Domnule general, am sărit eu, așa ceva nu se poate! Ar fi un sacrilegiu. Patriarhul e arhiereu, a fost îmbrăcat, cu slujbă specială, în veșminte, el nu mai poate fi dezbrăcat până la învierea de obște. Și apoi... (mi-a scăpărat mintea) nu poate fi nici o primejdie de alterare. Aceasta ar fi singura rațiune a congelării. Profesorul Terbancea, fostul meu coleg de Facultate la Medicină, m'a informat mai adineauri că îmbălsămarea patriarhului e garantată nu pentru câteva ore, nu pentru câteva zile, ci pentru câteva luni. Vă rog, luați-l la telefon și vă va confirma. Domnule general, nu veți face un astfel de păcat.

Argumentul a fost decisiv, generalul Gheorghiu a dispus ca mortul să rămână unde se află, până la noi ordine.

Seara am cinat la reședința patriarhală, laolaltă cu Iustin, Antonie și alți membri ai Sinodului sosiți pentru funeraliile patriarhului. Discuții aprinse despre program. – Care program? am intervenit eu. Și le-am relatat cele petrecute la spitalul Elias. Nimeni nu părea indignat. Între timp veniseră „de sus" ordine draconice: circulația pe dealul Mitropoliei se afla sub controlul miliției, redusă la minimum; interdicția de a se arbora drapelul de doliu pe frontispiciul reședinței patriarhale (motivul: îi poate deranja pe cei de peste drum, în palatul Marii Adunări Naționale!).

Un mare grup de călugărițe veniseră de la mânăstirea Pasărea să privigheze toată noaptea în catedrală, după datină monahală, cu cântări și rugăciuni pentru cel trecut la Domnul. La ordinul „de sus", au fost trimise înapoi, iar catedrala a rămas încuiată. Am avut câteva ieșiri nervoase, mai ales văzându-l pe Antonie angajat cu trup și suflet să vegheze la respectarea tuturor ordinelor care năvăleau năprasnic prin telefon sau curieri grăbiți.

A doua zi, luni, două vizite la spitalul Elias, la orele 12.00 și 18.00, împreună cu familiile Marina și Stoian, de veghe la căpătâiul patriarhului. Seara, târziu, m'am culcat frânt de oboseală, atât în trup cât și în suflet.

De abia marți, 29 martie, a venit „de sus" aprobarea pentru prohodire și înhumare.

La ora 2.30 eram la Elias împreună cu Roman şi Octavian, l-am aşezat pe patriarh în carul mortuar şi l-am însoţit pe drum. Era evident că autorităţile comuniste nu puteau merge prea departe în a împiedica poporul să participe la înmormântare. În faţa catedralei, mulţime de preoţi cu epitrahile, călugăriţe cu căţui fumegânde, credincioşi care rupseseră cordoanele miliţienilor şi umpluseră dealul. Ne-am oprit pentru ectenie. Sicriul era deschis; într'o margine, pieptenul patriarhului. L-am luat în mână şi am pieptănat barba albă odihnită pe piept, încet, fără grabă, ca într'o mângâiere, după care mi l-am vârât în buzunar.

O zi şi jumătate a rămas patriarhul în catedrală. Mii de credincioşi s'au perindat prin faţa lui şi i-au sărutat mâna.

Joi, 31 martie, după şedinţa solemnă a Sfântului Sinod, a avut loc slujba prohodirii, în catedrală. Venise şi mitropolitul Ghenadie de Patras, din partea Patriarhiei Ierusalimului. Din partea statului, Gheorghe Nenciu, locţiitor de preşedinte al Departamentului Cultelor.

Pe drum, un cortegiu imens. În faţa mânăstirii Radu Vodă, o mare de oameni care se înghesuiau să ajungă cât mai aproape de sicriu, să-l atingă sau măcar să-l vadă.

– La o parte, faceţi loc, a strigat cineva, să treacă familia patriarhului!

– Şi noi suntem familia patriarhului! a replicat o femeie, plângând. Toţi suntem familia patriarhului!

Justinian a fost aşezat în mormântul de piatră pe care singur şi-l pregătise, gospodăreşte, retras în grosimea zidului, în aşa fel încât mortul să nu ocupe locul câtorva oameni vii în spaţiul bisericii.

Epilog. La câteva zile am aflat că în apartamentul patriarhului Justinian se afla şi un „dosar Anania", care s'a pierdut prin mâinile comisiei de inventariere.

Tot cam pe atunci mă aflam în biroul meu de director al Institutului Biblic, situat la etaj. Un colaborator mi-a şoptit că părintele Gagiu, directorul Administraţiei Patriarhale, cel mai apropiat şi mai de încredere om al lui Justinian, desprinsese de pe perete portretul oficial al celui dispărut şi-l ţinea jos, după uşă.

– Nu se poate! am exclamat.

– Ba se poate!

Mi-am făcut drum în biroul lui Gagiu, inventând o întrebare de serviciu. Chipul lui Justinian l-am văzut eu, cu ochii mei, aruncat după uşă de către cel mai lipicios colaborator al său. Venea un alt stăpân.

Sub patriarhul Iustin

Ecourile conflictului meu cu mitropolitul Iustin la Uppsala erau încă vii când el a devenit patriarh. Li se adăuga filmul rivalităţii lui faţă de Justinian şi prezumţia că se va debarasa de „oamenii" defunctului. În văzduhul Patriarhiei plutea întrebarea dacă Iustin îl va păstra pe Anania sau dacă Anania va accepta să lucreze şi sub Iustin.

De altfel, de la bun început au apărut semnalele că noul patriarh intenţionează să opereze în Patriarhie schimbări radicale, inclusiv înlocuirea Statutului cu unul nou, menite să şteargă sau, cel puţin, să estompeze memoria celui ce păstorise aici aproape patru decenii. Printre primele măsuri : mutarea biroului în sala numită „Miron", desfiinţarea bibliotecii din spaţiul fostului birou şi înlocuirea cărţilor cu obiecte muzeale, scoaterea din încăperile reşedinţei a tuturor operelor lui Anton Kaindl şi depozitarea lor într'o cameră din subsol (mai greu era să fie înlocuite toate clanţele uşilor, lucrate artistic, pe care era gravată în email majuscula *J*).

În acest context, câţiva din corpul de conducere (printre care vicarul Alexandru Ionescu, contabilul-şef Mircea Ionescu, consilierul Sabin Verzan) ne-am adunat conspirativ la mânăstirea Antim şi, după o lungă consfătuire, ne-am hotărât să mergem împreună la noul patriarh. Precizând că nu o facem din interes personal, ci numai în acela al Bisericii, l-am rugat şi implorat să păstreze şi promoveze structurile organizatorice ale înaintaşului său, care nu a strălucit, într'adevăr, prin cultură, dar s'a impus prin extraordinara sa capacitate diplomatică şi administrativă, în condiţiile date (referirea noastră la „cultura" lui Justinian era o aluzie la ceea ce spusese Iustin într'un moment al mâniei : – „Eu eram deja profesor universitar când popa Marina făcea o slujbă pentru câteva ouă"). Ne-a ascultat tăcând.

O însemnare a mea din 4 august 1977 îmi aduce aminte că în ziua aceea mă aflam cu lucrări curente la patriarhul Iustin, când el mi-a făcut un amplu expozeu asupra planului său de reorganizare a Institutului Biblic. Practic, totul era dat peste cap. Mi-am permis să am o altă părere și i-am expus-o cu aceeași amploare, împănată cu argumente. În cele din urmă, mi-a cerut să-i prezint un proiect în două variante, una construită pe opinia lui, iar cealaltă, pe opinia mea.

După câteva zile de lucru în creion, am finalizat nu două, ci patru și apoi cinci variante (în fapt, schema piramidală a structurilor funcționale ale Institutului, cu cele două secții ale lui, Editura și Tipografia, conduse de câte un consilier), i-am cerut arhitectului să mi le transpună frumos, în tuș, pe cinci planșe mari, și astfel i le-am prezentat patriarhului peste o săptămână. Și-a pus ochelarii potriviți (folosea vreo cinci-șase perechi) și le-a examinat cu atenție. În primele patru variante, în vârful piramidei se afla patriarhul; sub el, în linie dreaptă, directorul; sub acesta, în linie bifurcată, cei doi consilieri, și așa mai departe. În cea de-a cincea, însă, sub funcția de patriarh se bifurca linia celor doi consilieri. Funcția de director dispăruse. Iustin era prea inteligent ca să nu priceapă mesajul meu. Un simplu „Da” pe acest proiect însemna plecarea mea, pașnică, din Patriarhie.

– Bine, a conchis el, lasă-le la mine să le mai studiez.

Și studiate au rămas până'n ziua de azi.

Altfel, am lucrat bine cu patriarhul Iustin Moisescu. Cred că rodul cel mai important al acestei colaborări a fost demararea colecției „Părinți și scriitori bisericești”, operă editorială vastă, care continuă și astăzi. Inițiativa a fost a lui, eu am îmbrățișat-o cu entuziasm, el m'a autorizat să alcătuiesc, să coordonez și prezidez o comisie de editare. Au acceptat să participe, voluntar, profesorii universitari (alfabetic) Teodor Bodogae, Ene Branișteș, Olimp Căciulă, Nicolae Chițescu, Ioan G. Coman, Alexandru Elian, Dumitru Fecioru, Iorgu Ivan, Grigorie T. Marcu, I. Rămureanu și Dumitru Stăniloae. Un an și jumătate, în ședințe ținute periodic în mânăstirea Antim, am lucrat la selectarea autorilor și operelor, având în vedere posibilitățile noastre editoriale și tipografice, altele decât acelea ale colecțiilor *Migne* sau *Sources Chrétiennes*. Mi-a trebuit multă înțelepciune să moderez atâția coloși. O preselecție era făcută, acasă, de Dumitru Fecioru și Olimp Căciulă, prezentată comisiei și supusă discuțiilor, care uneori deveneau aprinse. (Îmi amintesc de momentul Origen. Printre operele acestuia, preselecția propunea și faimoasa, dar mult controversata, *Perì arhôn* [*Despre începuturi*]. O aprigă dispută s'a încins atunci între dogmatistul Stăniloae, pe de o parte, care se împotrivea includerii unei cărți profund eretice, și patrologul Coman, pe de alta, care nu admitea să-l edităm pe marele alexandrin fără opera

sa capitală. Până la urmă s'a ajuns la concluzia că opera poate fi editată, dar cu numeroase note explicative care să denunțe erorile autorului ca fiind respinse de Biserică.).

Comisia a selecționat astfel 150 de volume, după care a urmat munca mea de editor, căutarea traducătorilor din limbile clasice, negocieri, contracte, termene etc. etc.

Din contactele mele cu editori de marcă ai epocii, precum Mihai Gafița, Georgeta Naidin (devenită Dimisianu), Magdalena Popescu (devenită Bedrosian), Ion Bănuță, Valeriu Râpeanu, Mihai Șora, versați în confruntările cu cenzura, am învățat că unul din tertipurile editoriale era înființarea unor colecții. De îndată ce o colecție și profilul ei erau aprobate, titlurile treceau mai ușor.

Așa se face că, cu aprobarea patriarhului, am înființat colecția „Biblioteca teologică", pe care am început-o cu lucrarea profesorului Ioan G. Coman *Scriitori bisericești din epoca străromână*. Când i-am telefonat părintelui Coman, anunțându-i colecția și cerându-i să-și pregătească manuscrisul, a exclamat:

– O, ce veste minunată! N'am mai publicat o carte de când nu mai țin minte...

Mi-a predat manuscrisul, dar eu a trebuit să duc lupta cu cenzura. O începusem din clipa în care am preluat conducerea Institutului Biblic. Controlul tuturor tipăriturilor bisericești îl făcea Departamentul Cultelor, prin directorul Munteanu, om al dracului, posac, sever, cu privirea ascunsă în spatele ochelarilor negri, gata oricând să te domine, chiar jignindu-te. Toți redactorii editurii erau dresați să elimine din textele bisericești o seamă de termeni precum „om" sau „popor", întrucât omul și poporul nu puteau fi obiective ale religiei, ci exclusiv ale partidului și statului. Scrisorile pastorale ale episcopilor nu mai puteau fi adresate „iubitului nostru cler și popor", ci „iubiților noștri credincioși". În acest sens era „corectat" și manuscrisul tratatului de Dogmatică al părintelui Stăniloae, autor care, vai!, în dorința de a-și vedea cartea tipărită, era dispus la concesii. Am avut cu el o discuție dramatică în biroul meu, după care m'am dus la Munteanu.

– Domnule director, dumneavoastră încălcați legea, iar dacă veți continua, mă voi adresa forurilor superioare.

– Cum, adică, încalc legea? s'a încruntat el.

– Prin interdicția de a folosi în tipăriturile noastre cuvintele „om" și „popor".

– Și? Ce-i cu asta?

– În 1948, Biserica Ortodoxă Română, alături de celelalte culte, și-a depus la conducerea republicii *Mărturisirea de credință* și *Statutul*. Din momentul aprobării, acestea au putere de lege. Or, chintesența *Mărturisirii*

de credinţă ortodoxă este *Crezul*. În acesta se spune despre Iisus Hristos: „*Carele pentru noi, oamenii şi pentru a noastră mântuire* [...] *S'a făcut om*"; nu se spune: Carele pentru noi, credincioşii [...] S'a făcut credincios. Dispoziţiile dumneavoastră date redactorilor mei sunt ilegale şi vă rog să reveniţi.

Nu a revenit, dar nici nu a mai intervenit.

A ţinut însă să mi-o plătească. Într'o bună zi m'a chemat la el. Era de faţă şi Mihai Vlasie, colaboratorul său, care lua note într'un carnet. Din spatele ochelarilor negri, Munteanu îmi arăta cu degetul, ritmic, o pagină dintr'o revistă a noastră, pregătită pentru viza Departamentului. Am cercetat pagina şi mi-am dat seama că era un articol al Ancăi Manolache (pe atunci, redactor în Editură), cu o notă de subsol în care îl cita pe preotul Gheorghe Calciu-Dumitreasa. Degetul întunecatului director se oprise, ameninţător, pe acest nume.

– Şi? Ce-i cu el? am întrebat eu.

– Într'o revistă a Patriarhiei e citat un duşman al poporului.

– Nu ştiu cine-i acest Calciu.

– Un reacţionar înrăit, un transfug, un trădător, s'a răţoit el.

– Domnule director, eu nu am dat de numele acestui preot în presa românească. Ştiu că asemenea nume nu pot fi auzite decât la posturile de radio reacţionare, cum sunt „Vocea Americii" sau „Europa Liberă". Eu nu obişnuiesc să le ascult. Dacă dumneavoastră o faceţi, vă priveşte. Am onoarea să vă salut!

Şi am plecat, urmărit de surâsul complicitar al lui Vlasie.

Spun acestea nu pentru a mă lăuda, ci pentru ca viitorimea să ştie în ce condiţii putea Biserica să tipărească ceva sub dictatura comunistă.

Revenind la cartea profesorului Ioan G. Coman, Munteanu nu a vrut în ruptul capului să aprobe cuvântul „străromân". Fără argumente, fără explicaţii: nu! După numeroase insistenţe şi eşecuri, am găsit pe cineva care să-mi facă posibil accesul la profesorul Ştefan Ştefănescu, la vremea aceea istoricul oficial, foarte puternic, al partidului. I-am adresat o scrisoare, însoţită de o copie a coperţii, i-am dat şi câteva explicaţii telefonice, rugându-l să mă ajute în lupta cu mediocrităţile stângiste, el şi-a pus iniţialele pe copertă, cartea a apărut aşa cum o intitulase autorul.

Cam în acelaşi timp am înfiinţat colecţia „Arta creştină în România", al cărei prim volum, „Secolele III-VI", semnat de bizantinologul I. Barnea (încă nu-l descoperisem pe profesorul Emilian Popescu), a apărut în 1979. Interesat şi eu de trecutul nostru istoric, l-am însoţit pe autor prin tot estul Munteniei, de la Buzău până la Călăraşi, precum şi-n toată Dobrogea, de la Histria până la Adamclisi, scotocind prin toate bibliotecile, muzeele şi vestigiile arheologice, recoltând date şi imagini. A fost una din experienţele mele emoţionante.

Cu patriarhul Iustin s'ar fi putut realiza mult mai multe lucruri bune dacă el n'ar fi avut un mare handicap: teama de stăpânirea politică. Orice proiect nou era evaluat prin întrebarea interioară: Ce vor zice ăia? Cu urechea ațintită „sus", nu-și permitea să indispună. Nu de nivelul Departamentului era vorba (cu cei de acolo se tutuia de mult), ci de Ceaușescu însuși, de soția și apropiații acesteia. Nu era un secret pentru nimeni că el fusese promovat în Biserică spre a fi pus în coasta lui Justinian (devenit extrem de incomod) spre a-l înlocui. Nu i-a fost dat să-l înlocuiască, dar după douăzeci de ani i-a urmat în scaun. Conducerea partidului era convinsă că și-a adus omul ei, iar el și-a dat seama că i se cere mult mai mult decât poate da (de altfel, era șantajabil politic, pe seama unei cămăși verzi din tinerețe). Intrând odată în biroul său de lucru (eu nu făceam anticameră când secretarul îmi spunea că e singur), l-am surprins vorbind cu cineva (mare) la telefon și încheind cu o rugăminte:

– Eu cer doar să mi se lase un culoar, să pot merge la biserică...

Era vremea când se făceau enorme presiuni pentru confiscarea întregului deal al Mitropoliei. După ce a lăsat receptorul în furcă, fără să-mi spună cu cine vorbise, mi-a mărturisit, extrem de abătut:

– Prost am fost c'am plecat de la Iași!

În acest context, se ferea să se implice în proiecte „delicate", care ar fi ridicat „probleme". S'a opus inițiativei mele de a pregăti o ediție jubiliară a *Bibliei de la București* (zisă *a lui Șerban*), pe care să o avem gata și să o tipărim în 1988, când se împlineau trei secole de la apariție. Ediția urma să aibă textul pe două coloane, originalul în litera chirilică și transliterarea acestuia în literă latină. A obiectat că proiectul e prea vast, prea complicat, prea costisitor, dar simțeam cum se gândește la ecoul negativ „dintru cele înalte". L-am informat că deja o abordasem pe doamna Zoe Dumitrescu-Bușulenga pentru formarea unei echipe de filologi de la Institutul Călinescu și că, pe de altă parte, tatonam terenul pentru a obține hârtie, cerneluri și materiale de legătorie de la Societățile Biblice Unite (*United Bible Societies*), așa cum le obțineam și pentru edițiile curente ale Bibliei. Izbutisem să-l înmoi, dar el căuta să mă descurajeze prin amânare... bine, bine..., să mai vedem..., să ne mai gândim..., să mai studiem... Când, în aprilie 1982, a venit la București, în aceeași problemă, profesorul Jan de Waard, am discutat cu acesta mai întâi la mine în birou, am obținut acordul și am provocat o audiență la patriarh, ca să-l pun pe acesta în fața faptului concret. Nu a avut încotro, a spus „da", lucrarea a început, a fost continuată și după pensionarea mea, dar nu sub auspiciile doamnei Bușulenga, ci de o echipă condusă de profesorul I. Chițimia. Iustin însă nu a apucat s'o vadă și isprăvită. Monumentală, ediția jubiliară a Bibliei lui Șerban a apărut, într'adevăr,

în 1988, patronată şi prefaţată de patriarhul Teoctist. Dar intuiţiile pesimiste ale înaintaşului său s'au adeverit. Tot în 1988 se împlineau şi trei secole de existenţă a celei mai vechi tipografii bucureştene, aceea a Mitropoliei, unde se tipărise Biblia lui Şerban. Tipografii noştri pregăteau un jubileu, iar sindicatele tipografilor bucureşteni (în frunte cu cei de la Casa Scânteii, Monitorul Oficial şi Arta Grafică) s'au raliat şi anunţau o grandioasă manifestare a breslei. Partidul şi Securitatea s'au alarmat şi, pe scurt, totul s'a redus la o şedinţă închisă a tipografilor noştri şi la un simpozion (tot închis şi atent supravegheat), la Institutul Teologic (unde, la invitaţia lui Teoctist, am prezentat şi eu o comunicare – singura, de altfel – despre „Limba teologică şi literară a Bibliei lui Şerban").

Mi-a trebuit mult până să îmblânzesc pornirea patriarhului împotriva lui Ioanichie Bălan, călugăr de la Sihăstria Neamţului (dacă nu cumva încă se mai afla în mânăstirea Bistriţa, înainte de a deveni ucenicul Părintelui Cleopa), licenţiat în Teologie, începător pe atunci al unei bogate activităţi auctoriale, care îmi încredinţase un manuscris al său intitulat *Vetre de sihăstrie românească*. Când Iustin m'a auzit că manuscrisul e publicabil şi că îl sprijin, a sărit ca ars:

– Na! Acum vrei să mi-l faci scriitor şi pe Ioanichie...

– Nu că vreau eu, nu numai că acest Ioanichie trebuie încurajat, ci pentru un interes mai general. În România actuală totul se schimbă rapid, tradiţia se subţiază şi dispare, iar Ioanichie ne oferă, cred eu, ultima şansă de a reconstitui capitole necunoscute – chiar dacă sunt mărunte – din istoria noastră bisericească. Ioanichie e un spirit dinamic, iscoditor, umblă şi caută peste tot, întreabă oameni bătrâni şi ia note ca un culegător de folclor. E convins – şi m'a convins şi pe mine – că toponimia poate atesta existenţa unui aşezământ monahal dispărut. Nume de localităţi precum „Chilia", „Poiana Sihastrului", „Mânăstirea", „Toaca", „Pustnicul" pot – şi se dovedesc a fi – ecoul a tot ceea ce a mai rămas dintr'o veche sau străveche aşezare călugărească.

În cele din urmă, l-am scos pe Ioanichie la lumină, tipărindu-i cartea.

Altădată, în calitatea mea de editor, l-am informat pe patriarhul Iustin că toate Bisericile din ţările socialiste (Rusia, Bulgaria, Iugoslavia) au scos şi difuzat Liturghia imprimată pe discuri, în afară de noi, românii, şi că e timpul să ne aliniem. Pur şi simplu s'a speriat, mă credea nebun.

Peste câteva zile i-am prezentat un disc cu Liturghia bulgărească.

– Iată, Preafericite, l-am cumpărat adineauri din magazinul de stat Unirea. Aici e bonul. Carevasăzică, bulgarii îşi vând discuri liturgice în România, în timp ce noi...

– Aşa ceva nu se poate face fără aprobarea lui Ceauşescu.

– Nu-i nimic. Îi arătăm ce fac vecinii şi, măcar din mândrie naţională, o să aprobe.

După puţină gândire:

– Şi unde putem face discul?

– La Electrecord, bineînţeles. E singura fabrică de profil din ţară. Îl cunosc pe directorul Petreanu, nu va fi nici o problemă.

Lăsându-se pe spătarul fotoliului:

– Aaa, în nici un caz. Să le dau eu bani ălora? Să se îmbogăţească ei pe spinarea mea? Nuuu..., în nici un caz.

– Preafericite, facem comandă şi plătim la factură, aşa cum fac toţi clienţii, şi ne scoatem banii din vânzare.

– Nu. Nu sunt de acord cu comanda.

– Păi, atunci, care-ar fi soluţia? Să comandăm la Sofia? La Belgrad? La Moscova? Să plătim în valută? Pe asta în nici un caz n'ar aproba-o Ceauşescu.

Bătând biroul cu palma:

– Nu! Aici! Facem noi fabrica noastră. Aici, la Patriarhie.

M'am crucit:

– Noi, fabrică de discuri?...

– Asta-i soluţia.

– Bine, dar o fabrică de discuri e o întreprindere de strictă specialitate. Spaţiu larg, investiţii enorme, angajaţi de profil, producţie pe măsură... Noi nu vrem decât un disc, şi atât.

– Nuu, îl chem eu pe consilierul Verzan şi-i cer să-mi procure prospecte din toată Europa, ca să putem alege pe cel mai avantajos... Asta-i!

Atunci, într'o clipă de străfulgerare, m'am luminat: Când vrei să zădărnicești binele, inventează mai-binele şi pune-i-l înainte. E o tactică sigură, prin care împiedici binele fără să te compromiţi. Şi m'am dat bătut.

În primăvara lui 1981 au venit primele semnale că mi se va permite să merg temporar la Detroit, spre a-mi aduce bagajul.

Într'o seară am fost invitat la cină în familia maestrului Marin Constantin. Era un gest de răspuns la recepţia pe care i-o organizasem Madrigalului în Detroit.

În timpul mesei, multe şi de toate, printre care şi preocuparea mea de a scoate un disc. Dacă aş obţine aprobarea pentru Liturghie, ar fi mult mai simplu pentru un disc cu colinde. Românii din America mă întreabă frecvent de unde ar putea să-şi procure asemenea discuri. Pentru ei şi pentru urmaşii lor.

Maestrul a tresărit:

– Eu am pregătit de mult o casetă cu colinde românești, dar nu poate deveni disc pentru că nu aprobă Ceauşescu. E muzică religioasă.

– Și unde e caseta?
– La Electrecord, bineînțeles. Dar nu se poate mișca.
– Există cumva o copie?
– Desigur. Mai mult, un dublet.
– Și unde e dubletul?
– Aici, în dulap.
– Maestre, dați-mi-l mie.

A scos caseta, am vârât-o în buzunar și am plecat cu ea la Detroit.

După ce am cercetat ofertele câtorva firme de profil, am ajuns la înțelegere cu una din ele. Reprezentantul ei mi-a cerut însă ca, înainte de semnarea contractului, să-i prezint din partea celui ce deține *copyright*-ul un document care să ateste că eu sunt autorizat să produc și comercializez discul. I-am trimis lui Marin Constantin o telegramă semi-cifrată, iar el mi-a răspuns că autorizația o poate da numai Electrecordul. Acesta, de îndată ce a aflat că o astfel de comandă se plătește în dolari, a luat aprobarea „de sus" și s'a oferit să facă discul în termen record. Aprobarea însă avea mențiunea expresă „numai pentru export", mențiune cu care eu am fost de acord, știind că discurile, odată ajunse peste ocean, se vor întoarce în valizele românilor americani care veneau în România să-și vadă rudele... Ceea ce s'a și petrecut.

Această experiență m'a încurajat să reiau gândul mai vechi de a edita un disc cu Liturghia. Sfătuindu-mă cu colaboratorii mei din Institutul Biblic, am ajuns la concluzia că, dacă tot pornim treaba, să nu ne limităm doar la Liturghie, ci să-i adăugăm încă două discuri, unul cu colinde și unul cu imnuri bizantine (muzică religioasă).

De data aceasta însă am preferat să nu-l implic direct pe patriarhul Iustin, ci să lucrez cu Florin Popescu, un foarte binevoitor director din Departamentul Cultelor (ca să nu-l abordez direct pe președintele Roșianu), și mai abitir cu cei de la Electrecord, directorul Petrean, Daniela Caraman Fotea și soțul ei, inginerul Iordanovici, inginerul Cornelia Ciubrei (de acum îmi erau cunoscuți și le cam știam sensibilitățile religioase), interesați să imprime și altceva decât guriști și lăutari. Nu am urmărit rețeaua prin care s'a ajuns la șeful statului. Cert este că aprobarea lui Ceaușescu conținea aceeași clauză: doar pentru export, în dubla ei semnificație, ideologică și economică (religia o trimiți în afară și primești, în schimb, valută).

Pus în fața aprobării, patriarhul a trebuit s'o accepte, dar nu am priceput de ce, în loc să răsufle ușurat, mai tot timpul a încercat să saboteze proiectul prin fel de fel de amânări sau obiecții. Firește, nu l-am putut evita pe șeful suprem al Bisericii, dar m'am străduit să lucrez pe cont propriu.

Pregătirile le-am început în septembrie 1981, când am întocmit sumarul celor trei discuri și i-am cerut dirijorului Iulian Cârstoiu să-și programeze repetițiile cu Corala Patriarhiei. Probleme s'au ivit doar în final, la înregistrarea cântărilor pe bandă magnetică (matrița discului). Ne trebuia un spațiu cu o acustică specială, iar sala în care se făceau de obicei înregistrările tarafelor de lăutari nu ni s'a dovedit potrivită. Un sprijin hotărâtor l-am avut în Cornelia Ciubrei. La recomandarea ei am pus în mișcare niște mecanisme prin care am obținut accesul în marea sală de marmură a Casei Scânteii, unde (în plin regim comunist!) am înregistrat Liturghia ortodoxă, colindele românești și imnurile bizantine.

Cornelia Ciubrei și soții Fotea, împreună cu o echipă de tehnicieni, m'au însoțit și într'o adevărată expediție la mânăstirea Neamț, pentru înregistrarea toacei și a clopotelor cu care trebuia să se deschidă discul liturgic. Cu acel prilej am descoperit extraordinara acuitate muzicală cu care era înzestrată Cornelia Ciubrei. Seara ne prinsese în mânăstirea Văratec și, stând în cerdacul stăreției, ascultam toaca de vecernie. Nu prea dusă la biserică, Cornelia asculta o toacă pentru prima oară în viața ei, un sunet pe care urma să-l înregistreze a doua zi, la Neamț, din mâinile măiestre ale călugărului Irineu Cheorbeja, care călătorea într'o altă mașină. Îi explicasem Corneliei că e vorba de toaca de lemn la două ciocane, spre deosebire de cea cu un singur ciocan, cu care se înconjoară biserica. Când s'a făcut tăcere, m'a întrebat:

– Din ce e făcută toaca?

– Din lemn. De obicei, o scândură groasă de paltin, cu noduri.

– Iar ciocanele?

– Tot din lemn.

– Și cozile ciocanelor?

– La fel.

– Pe ce anume stă toaca?

– Toaca e suspendată, prin două sfori, de o grindă de lemn.

– Nu se poate, își frământa ea mâinile, în sunetul de toacă e un amestec de sunet metalic. Pot s'o mai ascult o dată?

Am trimis-o pe sora de serviciu să se urce în clopotniță și să repete tocatul.

Atunci, în liniștea serii de la Văratec, ne-am dat seama că vibrațiile toacei stârneau infinitesimale unde în clopotele din imediata vecinătate, unde pe care urechea Corneliei le percepea fără greș. Asta da, inginer de sunet!

Și un epilog: În luna decembrie a aceluiași an, Cornelia Ciubrei avea să se căsătorească, iar eu am cununat-o cu Nicu Andreescu în biserica Amzei din București.

Buni colaboratori am avut în graficienii de la Comisia Română de Design, care mi-au făcut machetele coperţilor şi ilustrarea acestora cu reproduceri din miniaturile lui Anastasie Crimca.

Desigur, textele de pe coperţi trebuiau scrise în limba engleză, iar pentru perfecţionarea acestora am beneficiat de asistenţa profesorului Andrei Bantaş.

Totul părea că merge bine, când la 10 decembrie 1981 eram informat de către directorul Petrean că s'a creat o situaţie confuză în problema difuzării discurilor noastre. Peste patru zile eram invitat la o întâlnire cu toată echipa de conducere a Electrecordului, la care participa şi o doamnă Manoliu de la ILEXIM. Discuţiile, aprinse, au durat nu mai puţin de cinci ore, în care timp am priceput că discurile noastre trebuiau să apară într'un tiraj minim. Unii susţineau că un tiraj redus înseamnă şi un profit redus al companiei producătoare, alţii susţineau că „indicaţiile" se cer respectate întocmai. Susţinător al acestora din urmă mi s'a descoperit atunci şi preotul Iulian Cârstoiu, care, pe lângă calitatea de dirijor al Coralei Patriarhiei, deţinea şi funcţia de şef al Serviciului Personal (Cadre) din Administraţia Patriarhală, ceea ce însemna legături, atribuţii şi obligaţii speciale.

După grele şi ample negocieri, în mai 1982 am finalizat contractul cu Electrecord, care însă trebuia aprobat şi de Iustin. De aici au început adevăratele mele necazuri. Când i-am prezentat contractul, patriarhul a obiectat că preţul de 25,70 lei pe bucată e prea mare, având în vedere că discurile se vând în seturi de câte trei. În zadar i-am explicat eu că acest preţ înseamnă puţin peste doi dolari, în timp ce un disc se vinde pe piaţa americană cu zece dolari, el a recurs la o amânare, punând rezoluţia „La Permanenţa Consiliului Central Bisericesc".

Şedinţa acestuia a avut loc peste o săptămână, când am avut un duel aprig cu patriarhul, care propunea un tiraj cât mai redus al discurilor. Am cerut şi obţinut o amânare a deciziei, invocând procedeul clasic al oricărei edituri de a stabili tirajul unei apariţii numai în funcţie de rezultatul sondajului de piaţă. Or, piaţa noastră sunt centrele eparhiale, prin care difuzăm şi cărţile sau obiectele bisericeşti. E o reţea internă care evită interferenţele cu structurile statale şi prin care e normal să difuzăm şi discurile, cunoscând că marea majoritate a românilor americani care vin să-şi vadă rudele îi fac o vizită şi episcopului locului, fie pentru o binecuvântare, fie pentru a-i oferi un cadou sau a-i cere sprijin într'o anumită problemă.

A doua zi am telefonat vlădicilor din şapte eparhii şi am obţinut un mare succes: 2.000 de seturi (ceea ce însemna 6.000 de discuri).

În ziua următoare am telefonat şi vlădicilor din celelalte eparhii şi am obţinut un total de 3.500 de seturi (adică 10.500 discuri).

La 1 iunie i-am prezentat patriarhului rezultatul sondajului, consemnat într'un referat supus aprobării. Nemulţumit, a reţinut referatul spre a i-l arăta şi lui Ion Roşianu, preşedintele Departamentului Cultelor!

Peste o săptămână, o nouă audienţă la patriarh şi o nouă rezistenţă din parte-i, insistând să micşorăm tirajul.

Peste încă o săptămână aveam să aflu că patriarhul a hotărât reducerea tirajului la 5.000 de discuri şi că i-a mustrat pe vlădici pentru comenzile făcute. În agenda mea de lucru am notat: „Nu cred că i-o iert!".

De fapt, aceasta era picătura care a umplut paharul. Una mai trebuia, pentru ca apa să se reverse. Celelalte se adunaseră încet, de-a lungul ultimilor ani, când lucrul meu cu şeful Bisericii se arăta tot mai neproductiv, ceea ce m'a determinat să-mi pregătesc, pe îndelete, dosarul de pensionare. Patriarhul devenise morocănos, dificil, predispus la suspiciuni gratuite, ca şi cum orice proiect editorial mai îndrăzneţ, care afecta rutina, ar fi fost o provocare la adresa lui. Dacă-i duceam, de pildă, macheta unei coperţi de carte nouă, o examina îndelung, schimbându-şi ochelarii, stăruia pe amănunte, de la desen la culoare, şi în cele din urmă o reţinea pentru ca s'o mai vadă, ceea ce însemna apariţia cărţii cu întârziere de săptămâni şi luni. Forumul meu interior nu putea admite ca un patriarh să-şi saboteze propria instituţie. Luciditatea însă mi-a spus altceva: Comuniştii erau oameni politici şi ştiau până unde să întindă coarda; profesorul Iustin Moisescu, nefiind om politic, ci doar instrumentat, nu ştia.

Pe 28 iunie 1982 am mers în audienţă pentru rezolvarea câtorva hârtii curente. Nu a uitat să evoce ultimul diferend şi să mă acuze că eu i-aş fi indus în eroare pe vlădici. M'am apărat relatându-i că eu nu am făcut altceva decât să le spun vlădicilor despre ce este vorba şi să-i întreb dacă doresc să facă o comandă. Răspunsurile m'au surprins şi pe mine, unii episcopi oferindu-se chiar să-şi achite comanda în avans, ca unii care nu voiau să vândă discuri românilor americani, ci să le dăruiască domneşte.

După ce am rezolvat hârtiile curente, i-am pus în faţă cererea mea de concediu, pe care a aprobat-o.

Apoi i-am pus pe birou cererea mea de pensionare. A citit-o de mai multe ori, s'a muiat deodată, a devenit prietenos şi m'a întrebat de ce vreau să mă pensionez, de vreme ce sunt încă în putere.

– Am trecut de şaizeci de ani, am o vechime neîntreruptă de treizeci de ani în câmpul muncii, iar legea îmi dă dreptul să mă pensionez pentru limită de vârstă.

– Bine-bine, dar de ce vrei s'o faci?

– Asta mă priveşte pe mine. Sunt scriitor şi am încă proiecte literare pe şantier.

A stat puţin pe gânduri.

– Bine-bine, dar tocmai acum, când noi ne gândeam să te chemăm în Sinod?

– Daa? m'am făcut eu că mă pliez. Interesant!... Şi unde anume?... Există vreun scaun vacant?...

– Ei, încă nu, dar sunt episcopi bătrâni...

– Daa? Adică să stau la coadă, aşteptând să mai moară unul?... Nu sunt eu omul acela. Eu vă rog să-mi aprobaţi cererea de pensionare. E dreptul meu legal.

– Bine, eu ţi-o aprob, a îngăimat el, dar pot să nu semnez decizia.

– S'ajungem până acolo, am replicat eu, luând de pe birou hârtia aprobată.

– Şi dacă, totuşi, n'o semnez?

– Preafericite, ştiţi cum încheiem noi Liturghia: „*Cu pace să ieşim!*".

Şi am ieşit cu pace.

Pensionar la Văratec

Prietenii mă sfătuiseră să nu mă pensionez, avertizându-mă asupra impactului psihologic, depresiv, inculcat de sentimentul inutilității. Nu l-am avut. După ce decizia, prezentată de consilierul Marinescu, a fost semnată de patriarh la 13 august, pensionarea mea devenea efectivă începând cu data de 1 septembrie. A doua zi a avut loc recepția de rămas-bun la editură, când i-am predat consilierului Sabin Verzan interimatul, după care am plecat acasă și am continuat azi pagina începută ieri, din *Rotonda plopilor aprinși*, pagină pe care aveam s'o termin chiar în ziua următoare, la Văratec.

Acolo, pe teritoriul mânăstirii, dar mult în afara incintei, aveam excelente condiții de lucru în apartamentul pe care episcopul pensionar Partenie Ciopron mi-l pusese la dispoziție în casa construită de el, sus, la marginea codrului.

Gândul de a avea un locșor într'o mânăstire era mai vechi, nu doar pentru că eram călugăr, dar și pentru că orice scriitor simte nevoia unui spațiu liniștit în care să poată lucra la adăpost de larma vieții cotidiene. Prima încercare fusese la Cheia, cu rezultate bune, dar după ce m'am întors din închisoare, în 1964, ea nu mai exista ca așezământ monahal. Între timp, mânăstirea Căldărușani avea case disponibile prin decesul unor călugări bătrâni; starețul Gherasim mi-a oferit una, dar nu m'am hotărât. Același lucru l-a făcut și starețul Pimen de la Cernica, dar nici acolo nu m'am așezat. Ambele mânăstiri sunt situate pe câte o peninsulă înconjurată de apă, casele oferite aveau debarcader și acces la pește, dar eu, născut și crescut sub munte, nu m'am simțit atras de trestii, păpurișuri, țânțari și broscărie. Pe de altă parte, voiam un loc cât mai îndepărtat de orașele mari, de zgomotul lor și de vizitatori inoportuni.

Starețа de la Agapia, binevoitoare, mi-a oferit o locuință în casa preoților, dar aceasta se afla la intrarea în mânăstire, vecină cu permanenta forfotă a pelerinilor.

În cele din urmă l-am descoperit pe Partenie Ciopron, fost episcop al Armatei, cu gradul de general, și mazilit de comuniști, fost vicar al Patriarhului Justinian și vecin de locuință cu mine, surghiunit apoi ca stareț al mânăstirii Sfântul Ioan, din Suceava, reabilitat ca episcop al Romanului și, în cele din urmă, retras ca pensionar în casa lui de la Văratec. Avea în mânăstire o soră călugăriță, căreia îi făcuse o căsuță jos, în incintă, unde trăia și o nepoată a lor, rasoforă, bolnavă de diabet.

Prin 1959, într'un popas la Văratec, am aflat că episcopul Partenie se află acolo și m'am dus doar să-l salut. Bucuros nevoie mare, mi-a aflat și el păsul și pe dată mi-a oferit unul din cele patru apartamente ale casei, complet mobilate, două la parter, unde locuia el, și două la etaj, fiecare alcătuit din două camere mari, baie, debara și un vast salon-sufragerie, căptușit cu oglinzi. El se retrăsese din scaunul de la Roman pe motiv de boală, era încă suferind, îl lăsaseră picioarele și angajase cu plată un om care să vină zilnic și să-l sprijine în efortul de a mai face câțiva pași. Menajul i-l făcea nepoata.

Potrivit regulamentului monahal, casa era proprietatea mânăstirii, iar stareța Nazaria, licențiată în Teologie și activă în multe comitete și comiții oculte, și-a dat imediat acordul, bucuroasă în sine că ar putea deveni pe lângă părintele Anania cam ce era pe lângă starețul Bistriței Dan Zamfirescu, intelectual foarte cult și talentat, care-și vindea creierul scriind articole și cărți ce apăreau sub semnătura arhimandritului Ciprian Zaharia.

După moartea episcopului Ciopron, petrecută la 28 iulie 1980, rămas singur în toată casa, am început să-mi completez mobilierul cu rafturi pentru cărți, o masă de scris, cazan la baie, precum și o sobă de teracotă căptușită cu cărămizi, lucrată cu mare pricepere de către un meșter țigan din Nemțișor. Pentru încălzire îmi cumpăram buștenii încă de cu vară, plăteam pe cineva să mi-i reteze cu drujba, iar eu îmi făcusem o plăcută deprindere din a sparge lemne de foc și a le pune la uscat, în stive bine aliniate pe pereții magaziei. Pentru urcarea lor la etaj, în timpul iernii, am instalat un scripete dublu, bine prins în grinda de sub streașină. Jos, maica Galineea, menajera mea, umplea coșul, iar eu îl trăgeam cu funia și-l goleam în prispă până ce-mi făceam provizia pentru o săptămână-două. Tot pentru încălzire îmi rezervasem în exclusivitate plăcerea zilnică de a scoate cenușa din sobă, de a potrivi surcelele uscate și de a aprinde focul eu, cu mâna mea, până ce-l auzeam duduind a prietenie.

Casa lui Ciopron avea o arhitectură sobră, numai din unghiuri și linii drepte, fără nici o arcadă, un fel de cazarmă concepută de un militar. Cele patru apartamente erau înconjurate de săli cu ferestre largi, dreptunghiulare. Singura ușă era cea de la intrare. Așezată pe deal, casa oferea

o largă şi splendidă privelişte, de la mânăstirea cu cele trei biserici ale ei, la satul de dincolo, la pădurea cu potecă spre Sihla, la căciula împădurită a Filiorului şi până la şoseaua naţională, albă printre ogoare, şerpuind spre Târgu-Neamţ. Aerul curat al Văratecului putea fi respirat doar printr'o fereastră deschisă. Aşa se face că, cu aprobarea stareţei, am angajat doi meşteri locali care mi-au făcut un balconaş cu uşă în salon, unde puteam aşeza un scaun confortabil pentru unele ceasuri de tihnă, meditaţie şi reverie. Tot eu am sădit câţiva butuci de iederă anume adaptată muntelui, din care s'au ridicat, agăţate de pereţi cu ventuzele lor fine, sutele de viţe ce se'mpleteau într'un covor de verdeaţă vecină cu cerul.

Timp de douăzeci şi doi de ani, Văratecul a fost adevăratul meu domiciliu şi principalul atelier de lucru intelectual. Garsoniera din strada Brezoianu o foloseam doar temporar, când trebuia să fiu în Bucureşti cu treburi îndeosebi literare. Aici, la Văratec, aveam la îndemână o biserică în care să slujesc alături de călugării duhovnici ai celor peste cinci sute de monahii, clopotele care îmi alintau văzduhul auzului, o pensie mulţumitoare (cea de la Patriarhie combinată cu cea de la Fondul Literar), o călugăriţă care-mi făcea tot menajul, adică aprovizionare cu alimente, gătit, spălat, curăţenie (rămasă în serviciul meu până azi, când scriu aceste memorii în reşedinţa mea din mânăstirea Nicula), un câine de pază, ciobănesc, în lanţul de lângă coteţ, un drum de ţară, cel de sub pădure, pentru plimbarea zilnică, şi... un cenaclu literar.

La vreo două sute de metri de casa Ciopron se afla casa arătoasă a maicii Benedicta Braga, plecată de mult şi definitiv într'o mânăstire din Statele Unite, casă lăsată în grija maicii Eufrosina (Frusinica), ucenica ei, care însă locuia într'o bojdeucă din fundul curţii, împreună cu maică-sa, tot călugăriţă.

În această casă, printr'o cutumă devenită tradiţie, venea periodic să se odihnească doamna Valeria Sadoveanu, văduva scriitorului, singură sau împreună cu Profira Sadoveanu, fiica lui Mihail.

Venea periodic să o vadă prietena ei de o viaţă, Ştefana Velisar Teodoreanu (Lilly), văduva lui Ionel, care însă era găzduită, prin veche tradiţie, în casa unei călugăriţe din incinta mânăstirii. De la fereastra salonului meu o vedeam pe doamna Teodoreanu cum urca sprintenă, la cei peste 80 de ani ai săi, scara cu 144 de trepte (preţ de şapte etaje) care făcea legătura între mânăstire şi casa Ciopron, sprijinindu-se cochet pe un baston subţire ca o trestie. Deschideam fereastra şi o salutam de bun-venit, ceea ce însemna că, fie la mine, fie la doamna Sadoveanu, vom avea o reuniune literară.

Tot periodic îşi făcea apariţia doamna Zoe Dumitrescu-Buşulenga, de obicei împreună cu blândul Apostol, soţul ei. După moartea doamnei

Sadoveanu a devenit, practic, moștenitoarea casei, ceea ce a făcut-o ca, spre sfârșitul vieții, călugărindu-se, să-și ia numele monahal de Benedicta.

Mai rar, dar întotdeauna cu delicateţea unui surâs, venea Cornelia Pillat, văduva lui Dinu.

De neuitat anii aceia de sihăstrie academică şi nobleţe intelectuală, când patru, cinci sau mai multe persoane ne întâlneam la o cafea şi ne constituiam într'un adevărat cenaclu intim, cu lecturi şi intervenţii critice, comentarii pe marginea unui eveniment cultural, sau cu seri muzicale. Acestea din urmă aveau loc în spaţiosul meu salon, unde îmi instalasem *pickup*-ul *His Master's Voice* şi bogata mea colecţie de discuri cu muzică clasică. Doamna Zoe, pricepută în materie, era aceea care hotăra o seară Bach, o alta Beethoven sau Mozart sau Ceaikovski, audiţii urmate de o plimbare, sub lună, pe drumeagul dintre casa Ciopron şi casa Benedicta, când ne petreceam unii pe alţii, în timp ce doamna Bușulenga, proaspăt intrată în Academia Română, ne relata scene amuzante pe seama lui Nicolae Cajal.

Pe acest drum am întâlnit-o odată pe doamna Valeria Sadoveanu. O văzusem că de abia venise de la Bucureşti şi m'am grăbit să o salut. Ca de obicei, început de conversaţie banală, cu micile delicateţuri politicoase.

– Bine aţi venit, doamnă Sadoveanu!

– Bine te-am găsit, părinte!

– Ce mai faceţi?

– Eei, eei, ce fac? Nu fac bine.

– Așa?... Dar ce-aveţi?

– Eei, ce am, ce am! Știi ce? Eu am fost de curând la doctori să-mi spună ce am. Ei bine, unul mi-a spus una, altul mi-a spus alta, altul, alta.... și, până la urmă, știi ce-am făcut?: M'am uitat în buletin și-am priceput ce am...

Grupul nostru cobora uneori în mânăstire pentru o șezătoare literară în spaţioasa sală de conferinţe, la care asistau și numeroase maici interesate de cultură. Într'o bună zi a poposit acolo și Fănuș Băileșteanu. Doamna Bușulenga era aceea care le vorbea cel mai des. Într'o asemenea împrejurare, la sfârșit, mi-am motivat scurta mea întârziere de la conferinţă povestindu-le ce mi se întâmplase în timp ce coboram scara.

– Cam pe mijlocul scării m'a întâmpinat o doamnă, însoţită de o soră îmbrăcată în negru, care însă, evident, nu era din Văratec.

– La dumneavoastră veneam, mi-a zis sora.

– Acum nu mă mai întorc, așa că spuneţi-mi ce aveţi de spus, dar repede, că mă grăbesc.

– Doamna e profesoară de limba română la un liceu din Brăila, vă cunoaște cărţile, le vorbește elevilor despre ele și, aflând că autorul lor

se află în Văratec, m'a rugat să-i înlesnesc o vizită, ca una care mai cunosc pe câte cineva de pe aici. Dar, vai, părinte, cât de mult vă apără maicile de musafiri nepoftiţi!... Am întrebat la poartă: – Unde-l găsim pe părintele Anania? – Nu-i aici! ni s'a răspuns, scurt. O altă maică, mai încolo: – A fost, dar a plecat!... Şi aşa, de câteva ori, până când s'a găsit una mai milostivă: – Îl găsiţi sus, la muzeu...

– Încă n'am ajuns la muzeu! am replicat eu, amuzat.

– N'aţi ajuns, preacuvioase, dar ne rugăm noi la Maica Domnului să ajungeţi cât de curând...

După ce doamna Buşulenga s'a prăpădit de râs, stârnind şi hohotele asistenţei, am completat, conclusiv:

– Biata fată, confunda muzeul cu Academia...

Aplauze...

Cenaclul nostru participa şi la momente culturale de mai largă anvergură, cum erau, de pildă, „Zilele Sadoveanu". Cea din 1982 s'a petrecut la casa memorială din mânăstirea Neamţ. Luările de cuvânt au fost conduse de Laurenţiu Ulici, care-i avea alături pe Nicolae Ciobanu, Vasile Sălăjan şi Valentin Ciucă, în prezenţa unui mare număr de intelectuali din diferite părţi ale ţării. Îndatoritor, primarul comunei Vânătorii de Neamţ ne-a oferit prânzul în cârciuma satului, şi acolo am gustat pentru prima oară celebra „tochitură", comandată de doamna Valeria Sadoveanu.

Datorită faptului că de Văratec erau legaţi, într'un fel sau altul, numeroşi intelectuali ieşeni, în scurtă vreme i-am cunoscut şi am devenit unul din familia lor. Mă gândesc la profesorii Ciopraga, Lăudat, Husar, Leonte, Vacariu şi Moscovici, dar şi la Grigore Ilisei şi, ceva mai târziu, poeţii Lucian Vasiliu şi Mihai Ursachi.

Era acolo şi un personaj din conducerea municipiului, pe numele său Gheorghe Zaharia, iubitor de literatură şi extrem de îndatoritor faţă de mine. Când veneam în „dulcele târg al Ieşilor", nu mă lăsa să bat la poarta Mitropoliei, ci îmi rezerva cameră plătită la unul din cele mai bune hoteluri, atunci când nu beneficiam de găzduirea casei de oaspeţi a Universităţii, instituţie care mă invita la diverse conferinţe.

Cu profesorii amintiţi mai sus aveam şi reuniuni la schitul Cetăţuia, ca oaspeţi ai unui stareţ cu mare deschidere spre cultură. În faţa acestora şi a doamnei Buşulenga am citit, în premieră, *Imn Eminescului*, scris de curând, la Văratec, ca urmare a unei nopţi de insomnie.

Devenisem şi un familiar al Casei Pogor, unde am vorbit de câteva ori în cercuri restrânse.

Toate aceste legături moldovene iradiau de la Văratec, din micul nostru cenaclu.

Vărătecul mi-a fost și cel mai fertil atelier de lucru literar, unde am scris cele mai multe poezii din ciclul *Anamneze*, volumele de proză *Rotonda plopilor aprinși* și *Amintirile peregrinului apter*, piesa de teatru *Greul Pământului*, precum și cartea-album *Cerurile Oltului*.

O nouă versiune românească a Bibliei

Ca teolog și, în același timp, ca literat, nu-mi era străină impresia că versiunea românească a Bibliei, cea din 1936, era depășită și că se apropia vremea uneia care să-și împroprieze vârsta de acum a limbii române. O știa și patriarhul Iustin Moisescu, fost profesor universitar de specialitate, dar se mărginise să ceară revizuirea Noului Testament de către trei profesori teologi, dintre care doi universitari, sub coordonarea directorului Institutului Biblic, care eram eu. Așa se face că în biroul meu de editor a trebuit să moderez câteva reuniuni ale celor trei, care își prezentau porțiunile lucrate acasă, spre a ajunge la un acord. Atunci am constatat cu stupoare că nimeni nu propunea o confruntare cu originalul grecesc, indispensabilă într'o asemenea muncă. Mai mult, unul din ei își adusese TOB-ul (*Traduction Œcuménique de la Bible*) și se căznea să traducă, silabisind, din franceză. Cu toate acestea, nici prin minte nu-mi trecea că eu aș avea căderea să intervin, ca unul care nu eram nici profesor, nici lingvist, nici exersat într'o asemenea treabă. Când cei trei nu s'au putut înțelege asupra unei sintagme-cheie din capitolul 20 al Apocalipsei, eu nu am găsit ceva mai bun de făcut decât să-i las singuri și să alerg la Iustin, ca să decidă el. Dilema era dacă sintagma trebuie tradusă „o mie de ani" sau „miile de ani"; ediția 1936 optase pentru singular.

– Cum e în grecește? m'a întrebat patriarhul.

– *Tà hília éte*.

– „Miile de ani", s'a pronunțat expertul din el.

Și asta a fost tot.

Într'o bună zi a venit la mine în birou părintele Dumitru Fecioru, pensionar, fost lector de limbă greacă și apoi profesor la catedra de Noul Testament a Institutului Teologic Universitar din București, autor a

numeroase traduceri din Sfinţii Părinţi şi cel care, împreună cu un alt mare elenist, preotul profesor Olimp Căciulă, iniţiase şi începuse colecţia patristică „Izvoarele Ortodoxiei”. Ne cunoşteam de multă vreme. Îndată după eliberarea mea din închisoare, la vremea când lucram împreună cu părintele Stăniloae în Biblioteca Sfântului Sinod din mânăstirea Antim, părintele Fecioru era consilierul de resort şi ne distribuia lucrările pe care urma să le traducem fiecare şi să i le predăm.

De data aceasta venise la mine cu un gând colosal, materializat într'o propunere stupefiantă:

– Părinte Anania, noi am mai vorbit, în treacăt, că actuala versiune a Bibliei e complet depăşită, atât de evoluţia limbii române, cât şi de noile ediţii critice ale Septuagintei. Nu doar Biserica, ci şi cultura românească au nevoie de o nouă traducere, care, după părerea mea, nu mai poate fi amânată. E o datorie de conştiinţă. Şi m'am gândit că numai noi doi o putem face; eu ca elenist, iar sfinţia ta ca expert în limba română. Ai certificatul lui Arghezi, iar asta nu e puţin lucru. Şi mai e ceva: nu vom obţine o comandă, aşa încât va trebui ca munca să ne-o răsplătească Dumnezeu în lumea de dincolo. Eu şi Iustin am fost colegi de studii la Atena şi nu ne-am înţeles prea bine, nici atunci şi nici mai târziu. Nu ştiu ce ghimpe are împotrivă-mi, iar asta mă face să cred că nu ne-ar aproba oferta unui contract, aşa cum au avut-o, la vremea lor, Galaction, Radu şi Nicodim. Hai, promite-mi că vom lucra împreună.

– Părinte profesor, în nici un caz! Nu cred că am chemare pentru o asemenea treabă şi, pe de altă parte, am proiecte literare pe termen lung, care fac parte din viaţa mea. Iertaţi-mă, dar nu pot.

În timp, Fecioru a continuat să insiste, eu am continuat să rezist. Crezând că poate avea un aliat în bunul meu prieten şi frate arhimandritul Grigore Băbuş, devenit bibliotecarul Patriarhiei, i-a cerut să mă convingă el şi, în acest context, ne-a oferit o cină copioasă în restaurantul hotelului Bucureşti. Continuam să fiu un încăpăţânat, Fecioru părea că se lasă păgubaş şi a trecut multă vreme fără să-l mai fi văzut. A făcut şi o lungă călătorie prin Statele Unite şi credeam că a uitat, când m'am pomenit iarăşi cu el în biroul meu, reluând pledoaria de la capăt şi invocând iarăşi datoria pe care noi doi o avem faţă de Biserică şi de neamul românesc. Se ridicase în picioare şi, perorând, a început, pur şi simplu, să plângă. Asta m'a muiat. M'am ridicat de pe scaun, am mers la el şi ne-am îmbrăţişat, făgăduindu-ne unul altuia să facem, pe cont propriu, o nouă versiune românească a Bibliei.

Am socotit însă că nu ar fi corect să-l ocolim pe patriarh şi am întocmit amândoi un memoriu cu oferta noastră, pe care i l-am prezentat la 22 august 1981. Acesta, după ce l-a citit şi a tăcut, a pus rezoluţia: „La Sfântul Sinod”. Am înţeles că era o rezoluţie funebră, ştiind că

Iustin avea deja împuternicirea Sfântului Sinod de a decide singur asupra persoanelor cărora li se va încredința alcătuirea unei noi versiuni a Sfintei Scripturi. Memoriul era deja îngropat, așa că ne-am împăcat cu gândul că vom lucra fără nici un contract cu Patriarhia.

După o vreme m'a înștiințat că începuse – așa cum se începe de obicei – cu Noul Testament. După altă vreme mi-a predat lucrarea. Sărac cum era, xerocopiase un exemplar de format mic al Noului Testament, îi lipise paginile pe foile mai multor caiete școlărești, de dictando, și își notase intervențiile pe margini, în cerneală. Caietele fuseseră văzute și de preotul profesor Constantin Cornițescu, care însă nu lăsase decât câteva observații și, undeva, un semn de întrebare.

Între timp, însă, îmi vedeam de treburile mele literare, făcând naveta între București și Văratec. Terminasem (în 1986) *Amintirile peregrinului apter*, plănuisem *Cerurile Oltului*, umblasem cu Dumitru F. Dumitru în două campanii de fotografiere pentru partea iconografică a cărții, începusem să scriu textul (întrerupt de insistențele lui Ioanichie Bălan de a consemna o lungă conversație pentru ale lui *Convorbiri duhovnicești*), când mi-a sosit vestea năprasnică despre decesul părintelui Fecioru, transmisă telefonic de Grigore Băbuș în seara zilei de 24 februarie 1988. Murise de două zile, pe 22, iar „mâine va fi înmormântarea". Avea 83 de ani.

Așa se face că, rămas singur, am pus caietele de-o parte, despovărat, și m'am rugat pentru sufletul celui ce plecase fără să-și fi văzut visul împlinit.

Și totuși..., și totuși... povara rămăsese. Mă bântuia amintirea îmbrățișării din biroul meu de la Institutul Biblic și legământul – neformal, dar legământ – față de părintele Fecioru și, prin el, față de Biserică și neam. Ca și pe el, partea materială nu mă interesa, aveam din ce și unde să trăiesc, dar unde aș putea găsi pe cineva care să muncească alături de mine pe gratis? Într'o conversație avută, la mine acasă, cu profesorul C. Cornițescu, acesta își mărturisea convingerea că numai eu aș fi în stare să alcătuiesc o nouă versiune a Bibliei, dar a ocolit un răspuns la insinuările mele discrete asupra unei posibile colaborări. Nu l-am osândit; avea familie, două fetițe suferinde, catedră cu obligații didactice.

Am început să mă obișnuiesc cu gândul că voi lucra singur, mult mai greu, pe o durată mult mai mare decât mi-o imaginasem, și cu prețul renunțării la proiectele mele literare. Cum stau însă cu cunoștințele mele de greacă veche? În Seminarul Central, pe care îl absolvisem în 1942, se făceau opt ani de limbă franceză, șapte de latină și șase de greacă, cu profesori emeriți, dar de atunci au trecut atâția ani, iar contactele mele cu greaca veche fuseseră doar sporadice, circumstanțiale. Mă întrema însă gândul că, odată intrat adânc în ogorul textelor

biblice, greaca latentă din creierul meu va ieşi la suprafaţă, nu doar prin lectură, ci şi ajutată de dicţionare, gramatici, lexicoane şi traduceri paralele.

Pe de altă parte, dacă Fecioru se limitase la lexic, o bună transpunere în româneşte nu poate ignora sintaxa şi stilistica. În consecinţă, nu se poate lucra pe deasupra textului dat, ci Biblia se cere rescrisă, în întregime, de mână, copiată şi prelucrată cu migală, pricepere şi răspundere, folosind metoda comparatistă, ceea ce presupune consultarea permanentă a unei întregi biblioteci de specialitate.

Aşa se face că, timp de un an şi jumătate, mi-am adunat cărţile necesare atelierului meu biblic, de la ediţiile greceşti ale *Septuagintei* şi *Noului Testament* până la manualele de traducere editate de *United Bible Societies* (dobândite gratis prin bunăvoinţa episcopului vicar patriarhal Nifon Mihăiţă, care mergea periodic în Germania) şi până la cele douăsprezece volume masive al monumentalei lucrări *The Interpreter's Bible* (aceasta din urmă fiindu-mi procurată din Statele Unite, contra cost, de către arhimandritul Jerome Newville). Toată strânsura aceasta, care mi-a umplut aproape zece metri de rafturi, s'a constituit într'un sobor de sfetnici care m'au ajutat nu numai să mă descurc în imensele hăţişuri ale traducerii sau diortosirii, ci şi în redactarea introducerilor şi a celor peste opt mii de note infrapaginale, o noutate absolută, dar tot atât de necesară unei versiuni moderne a Sfintei Scripturi.

Astfel pregătit, încă nu-mi fixasem data la care voi începe lucrul, fără să ştiu că Însuşi Dumnezeu mi-o rânduise. La 23 decembrie 1990, adică în Duminica de dinaintea Naşterii Domnului, în timp ce asistam la Liturghie în altarul bisericii mari din Văratec, l-am auzit pe preotul slujitor citind pericopa evanghelică a zilei, de la *Matei* 1,1-25, şi deodată m-a fulgerat gândul că acesta e textul cu care se începe Noul Testament. Ajuns acasă, am făcut o cruce cu „Doamne, ajută-mă !" şi aşa am început o trudă care avea să dureze, aproape fără întrerupere, unsprezece ani.

O grea cumpănă s'a petrecut în februarie 1993, când Biserica m'a scos din sihăstria Văratecului şi m'a trimis în ascultarea de arhiepiscop al Clujului, o funcţie care implică nu doar activitate pastorală, ci şi destulă administraţie. Pentru a-mi menţine continuitatea atelierului biblic a trebuit să-mi fac un program de fier, împărţindu-mi timpul între obligaţiile de serviciu şi munca de ocnaş într'o cameră fără ferestre. Pe durata a două concedii am lucrat în mânăstirea Rohia, anume în casa zisă „a poetului" (Ioan Alexandru), izolată undeva pe deal, iar după ce am „descoperit" Nicula, mi-am mutat atelierul în stăreţia veche şi apoi în reşedinţa mea din noua clădire, tot pe deal, unde am isprăvit în 10 august 2001, dând slavă lui Dumnezeu (şi unde îmi scriu acum *Memoriile*).

Încă din primele săptămâni de lucru mi-am dat seama că hotarul dintre traducere și diortosire e uneori extrem de subțire. Traducerea este aflarea unei echivalențe absolut noi a textului original, pe când diortosirea nu e mai mult decât o îndreptare operată în textul dat. În cazul meu, textul din *Matei* 1,2 este o traducere, dar cel din *Ioan* 1,1 – o diortosire. M'am hotărât ca întreaga lucrare să apară sub semnul diortosirii, iar aceasta nu, neapărat, din modestie, ci din rigoare științifică și probitate morală. În acest sens, Șaguna avea dreptate să afirme că, în cultura unui popor, Biblia se traduce o singură dată. La noi, cea din 1688. Or, în urma ediţiilor apărute de-a lungul a peste trei secole, e imposibil ca un nou autor să nu preia de la înaintași cuvinte și expresii care, practic, nu pot fi schimbate fără a trăda originalul. E o preluare care se face fără nici o etichetare de plagiat, dar care, cinstit vorbind, nu este o traducere în sensul strict al cuvântului. Originalitatea cu orice preț implică riscul desfigurării.

Munca de unul singur m'a scutit de inerentele discuţii, controverse, orgolii și interese dintr'o comisie, dar, asumându-mi singur răspunderea, mi-am asumat și o metodă de lucru mai complicată. De obicei, manuscrisul original, plin de refrazări, ștersături, adaose supra- sau sub-liniare, este dactilografiat de o altă persoană. Prima operaţie este lectura în doi: o persoană citește cu voce tare dactilograma, a doua urmărește pe manuscris și descoperă eventualele (inevitabilele) greșeli. Eu, neavând o a doua persoană, am recurs la o altă metodă: citind cu voce tare originalul în fața unui microfon, l-am înregistrat pe casete. Apoi, bucată cu bucată, ascultam originalul prin căști, iar cu ochii urmăream dactilograma și prindeam greșelile. Pentru economie de timp, această operaţie o puteam face și pe drum, fie în mașină, călătorind la București sau Craiova, fie chiar în avion, pe durata unei călătorii în Austria și Germania. În dulapul meu metalic și'n rafturile de la Nicula se află nu numai manuscrisul original, în 14 volume, ci și cele 102 casete audio, transpuse, spre mai multă siguranță, pe 22 CD-uri.

E corect și folositor ca o nouă versiune a Bibliei să apară mai întâi în ediţii de probă, pentru ca ostenitorii (în speță, ostenitorul) să poată primi observaţiile și propunerile menite să îmbunătățească textul. Dacă autorii tomurilor din atelierul meu biblic au avut rolul membrilor unei comisii, pe care i-am consultat cu obstinaţie, cei ce mi-au trimis observaţii, deloc puţine, la ediţiile de probă au avut același rol, așa încât nu se poate spune că noua versiune este opera mea, ci a tuturor celor care, într'un fel sau altul, m'au ajutat.

Prima ediţie de probă a fost aceea a Noului Testament. Când i-am prezentat patriarhului Teoctist manuscrisul dactilografiat, cu propunerea

de a aproba să apară în Editura Institutului Biblic, acesta l-a privit lung și mi-a amânat răspunsul pentru a doua zi.

L-am găsit înconjurat de *staff*-ul Administrației Patriarhale, vicarul, juristul, consilierul cultural și, în special, contabilul-șef. Am priceput bănuiala că eu nu voi cere puține drepturi bănești de autor și că lupta pentru un preț mai mic nu va fi ușoară. Bineînțeles, eu solicitam o aprobare de principiu, urmând ca cea definitivă să se producă după ce manuscrisul va fi citit de unul sau mai mulți specialiști și va obține aviz favorabil. La acest punct, patriarhul a ridicat din umeri:

– Pe cine mai avem noi acum să se priceapă la chestii d'astea? Semnătura părintelui Anania ne e de-ajuns.

Dar Mircea Ionescu, contabilul-șef, parcursese cu ochii hârtia mea și, cu ea în mână, m'a întrebat:

– Spuneți aici că drepturile de autor pe care le pretindeți se cifrează la suma de un leu pentru o ediție, indiferent de tiraj.

– Da, e adevărat.

Toți se uitau țintă la mine, crezând că e vorba de o capcană, și gata să apere averea instituției...

– Dar de ce un leu? a continuat să se mire Ionescu.

– Apăi, nici pe degeaba nu v'o dau, că eu am muncit aici!

Necazul a apărut în prima ședință a Sfântului Sinod, când l-am reclamat pe contabilul-șef că nici până azi nu mi-a achitat dreptul de autor. El s'a fâstâcit:

– Pe piața noastră financiară, afectată de inflație, nu mai sunt de găsit monede de un leu. Am căutat, dar nu am dat de nici una...

– Nu se poate, am replicat eu, leul e monedă națională și nu poate dispărea. Cereți la Banca Națională și dați-mi leul, așa cum se cuvine într'o contabilitate onorabilă, pe stat de plată, sub semnătură, conform contractului!

În cele din urmă, l-am primit.

La Editura Institutului Biblic au apărut Noul Testament în două ediții, Pentateuhul, Poezia Vechiului Testament, iar alte cinci cărți vechi testamentare i le-am oferit, tot pentru un leu, lui Sorin Dumitrescu pentru Editura Anastasia.

Totul a mers bine, cărțile s'au vândut ca pâinea caldă, editorii au câștigat bani buni, au apărut și cronici pozitive. Dificultăți au apărut în ședința Sfântului Sinod când am solicitat aprobarea pentru editarea Bibliei întregi de către același Institut. Mai întâi, tăcerea solemnă a ignoranței. A luat cuvântul episcopul Damaschin Coravu, cu studii solide în Grecia, poate că singurul priceput în materie, care a propus aprobarea. A intervenit însă mitropolitul Daniel, cu propunerea ca manuscrisul să-i fie încredințat unei comisii care să-l citească și să avizeze. Atunci mi-am

dat seama de dreptatea celui ce a spus că dacă vrei să faci o treabă bună, fă-o singur, iar dacă nu, numeşte o comisie. Nu era nici o îndoială că mitropolitul de la Iaşi urmărea tergiversarea pe ani de zile, până ce totul se va încleia într'o, să zicem, lipsă de cvorum...

– Înaltpreasfinţite, am intervenit eu, textul acestei versiuni a apărut în ediţii de probă, cu invitaţia expresă a autorului ca acei care se pricep şi voiesc să mă ajute să-mi trimită observaţiile critice, de care voi ţine seamă. Am primit sute de observaţii, dar nu-mi amintesc să fi primit vreuna de la doctorul Daniel Ciobotea.

A lăsat capul în jos, iar discuţiile au continuat, în cursul cărora eu mi-am exprimat disponibilitatea de a renunţa la tipărirea numelui meu pe copertă sau foaia de titlu şi de a-l înlocui cu acela al Sfântului Sinod. Ideea a fost bine primită şi urma să fie supusă la vot, când mitropolitul Daniel a intervenit din nou, cu o propunere care părea mai mult decât visase autorul diortosirii, anume ca denumirea de pe foaia de titlu să fie „Ediţie Jubiliară a Sfântului Sinod". Mult mai târziu aveam să-mi dau seama că o ediţie „jubiliară" nu era expresia unei jubilaţii, ci aceea a unei existenţe doar pe durata unui jubileu, care urma să fie hotărât în timp. Ştiam de acum că rodul muncii mele de unsprezece ani are în mitropolitul Daniel un adversar. Chiar după ce Sfântul Sinod a hotărât, într'o altă şedinţă, ca Biblia Jubiliară să devină textul oficial al Bisericii Ortodoxe Române, obligatoriu în cărţile de cult, în manuale, în studii şi alte scrieri bisericeşti, Daniel nu l-a folosit nici măcar o dată, preferând să-şi extragă citatele din ediţiile biblice vechi, chiar când în mod evident erau greşite.

În schimb, această Biblie a avut un fervent susţinător în patriarhul Teoctist Arăpaşu. După ce şi-a risipit primele ezitări şi rezerve, a organizat o lansare în Aula Patriarhală din fostul Palat al Parlamentului şi o alta în Aula Academiei Române. Drept urmare, a mai fost lansată de Mitropolia Olteniei în sala Teatrului Naţional din Craiova, de Episcopia Râmnicului în sala festivă a Centrului Eparhial, de Episcopia Oradiei în amfiteatrul Facultăţii de Teologie şi, bineînţeles, la Cluj, în Aula Magna a Universităţii Babeş-Bolyai.

În şase ani de la apariţia acestei versiuni biblice nu au apărut critici sau negări la adresa ei. Au salutat-o, în schimb, la superlativ, teologi de talia profesorului Vasile Mihoc şi filologi de statura lui George Pruteanu. Desigur, este absolut normal ca peste un număr de ani să apară o versiune mai bună. Pentru vremea de acum, însă, trăiesc împăcarea de a-mi fi făcut datoria, dăruindu-i neamului meu această Biblie, aşa cum i-am făgăduit-o părintelui Dumitru Fecioru, autorul ei moral.

Din 23 decembrie 1990, când am început lucrul la Biblie, eu nu am mai scris nici măcar o pagină de literatură proprie, socotind că tot ceea

ce scrisesem până atunci nu era altceva decât un exercițiu de o viață pe limba română, pregătindu-mă pentru ceea ce Dumnezeu îmi rânduise să fac în ultimii mei ani.

Prin cetatea culturii

Bucureştiul nu mi-a plăcut niciodată. L-am cunoscut bine încă din copilărie şi adolescenţă, datorită faptului că eram fiu de tramvaist şi, ca atare, posesor al unui permis de liberă circulaţie, din centru până prin viermuiala mahalalelor. Îi suportam greu zăpuşala din timpul verii şi umezeala anotimpurilor ploioase, aglomeraţia străzilor şi suduielile birjarilor, dar tot el îmi oferea, compensator, biblioteci, teatre, muzee, colecţii şi expoziţii de artă, edituri, tipografii, precum şi o elită intelectuală în care pătrundeam pe măsură ce deveneam autorul unor cărţi sau articole de revistă. Era un mare privilegiu să scrii la Văratec şi să publici în Bucureşti. Ca scriitor, criticii importanţi ai vremii nu m'au răsfăţat, preferând să mă ignore, dar am avut doi aliaţi puternici: editorii şi cititorii. Cu toate că eram călugăr şi făcusem puşcărie politică (sau poate că tocmai de aceea!), m'am bucurat de bunăvoinţa unor editori ca Ion Bănuţă, Mihai Gafiţa, Valeriu Râpeanu, George Bălăiţă, Marin Preda, Alexandru Balaci, Vasile Nicolescu, Mircea Ciobanu, precum şi a unor redactori şi tehnoredactori ca Magdalena Bedrosian, Viola Vancea, Dan Damaschin, Delia şi Grigore Damirescu, Elis Buşneag, Nelu Oancea, Constanţa Vulcănescu, Gheorghe Chiru. Atât editorii, cât şi redactorii îşi însuşiseră arta de a trimite „sus" referate meşteşugite, bine aduse din condei, spre a-i convinge (oare?) pe cei mai mari de la Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste că opul cu pricina nu conţine nimic duşmănos la adresa sistemului politic şi că, dimpotrivă, contribuie la... la... bla, bla, bla... Cred că era şi o solidaritate de breaslă, cu ocheade în cifru secret de jos în sus şi de sus în jos, într'o vreme când Ceauşescu pusese în circulaţie marea minciună că a desfiinţat cenzura.

Pe de altă parte, am avut norocul unor cititori care-mi sorbeau cărţile de cum apăreau în librării. Aşa se face că *Rotonda plopilor aprinşi* a

fost cerută de librari în 27.000 de exemplare, pentru ca să apară în 16.500. Grăitor este și cazul *Greul Pământului*, aflat la Editura Eminescu în două volume masive din colecția „Teatru comentat”. De obicei, cărțile de teatru, ca și cele de critică literară, aveau tiraje reduse, de maximum 5-600 de exemplare. La un moment dat, când cele două volume se aflau la gura tiparului de la Arta Grafică, directorul Valeriu Râpeanu (care nu-mi spunea niciodată „părinte”) mi s'a adresat:

– Domnule Anania, o carte ca asta nu se mai tipărește decât peste 50-80-100 de ani. M'am gândit să-i măresc tirajul.

– Domnule Râpeanu, asta depinde în primul rând de editor, el fiind negustorul care face bani prin carte și își cunoaște mai bine piața care-i asigură profitul. Firește, eu, ca autor (care-și are și el partea lui de câștig), nu am nimic împotrivă.

Nu după multă vreme l-am întâlnit întâmplător, din mers, pe stradă, undeva pe lângă Teatrul Național. Era bine dispus.

– Domnule Anania, veste bună: cartea dumneavoastră s'a și epuizat. O carte de teatru, în timp record, domnule Anania!

– Încă nu știu asta, dar vă pot spune că Fondul Literar mi-a plătit drepturile de autor pentru 4.100 de exemplare. Vreau să vă mulțumesc.

– În sfârșit, dau și eu peste un autor mulțumit! Nu ca Eugen Barbu...

– Ce-i cu el?

– După ce îi tipăresc o carte, primul lucru pe care-l face e să mă reclame la Comitetul Central că nu i-am dat banii pe care-i merită!

Așa mi-a apărut *Greul Pământului*, dar nu fără un incident. La 26 martie 1982 cartea se afla la gura tiparului, când Viola Vancea, redactorul ei responsabil, m'a informat telefonic că trebuie operată urgent o intervenție. Despre ce era vorba? În „Introducerea” Zoei Dumitrescu-Bușulenga la *Miorița* și în aceea a lui D. Micu la *Meșterul Manole* era pomenit numele lui Mircea Eliade. Acest nume trebuie scos afară. Evident, un ordin de undeva „de sus”, dar se pare că atât de categoric încât îl intimidase și pe Râpeanu, care, muindu-se, s'a făcut nevăzut după ce i-a spus Violei: „Faceți ce vreți!”. Peste două zile i-am telefonat lui Vasile Nicolescu, rugându-l să ia legătura cu Viola Vancea și să afle cum anume stă treaba. La 31 martie eram informat de către Centrala Editurilor că tirajul definitiv este de 4.100 de exemplare, comunicat tipografiei, și că imprimarea va începe mâine... dar că problema numelui lui Eliade încă nu e rezolvată. În aceeași zi i-am telefonat din nou lui Vasile Nicolescu, care mi-a spus: „Valerică Râpeanu e un fricos!”. În agenda mea din 1 aprilie mi-am notat: „Aflu că Ed. Eminescu a primit OK pentru «cazul» Mircea Eliade. Azi *Greul* a intrat sub tipar”.

De notat că asta se întâmpla la numai două săptămâni de la data de 17 martie 1982, când la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”,

condus de Zoe Dumitrescu-Buşulenga, avusese loc un simpozion şi o masă rotundă Mircea Eliade, pe durata unei zile întregi, la care am luat şi eu parte (cu o comunicare despre istoricul religiilor), alături de Marin Bucur, Mircea Handoca, Eugen Simion, Alexandru Paleologu, Dan Hăulică, Şerban Tanaşoca, Răzvan Theodorescu, Ion Frunzetti şi colaboratorii Institutului, unde se discutase foarte deschis şi despre rolul pozitiv al lui Nae Ionescu în formarea celebrilor săi discipoli, printre care şi Eliade.

Cu toate acestea, incidentul de la Editura Eminescu mi s'a dovedit minor pe lângă un necaz incomparabil mai grav. Acesta s'a petrecut în 1986, când terminasem de scris o nouă carte, intitulată mai întâi *Salba Carpaţilor*, titlu la care apoi am renunţat în favoarea unuia nou, *Amintirile peregrinului apter*, sub care a şi apărut. La primul am renunţat mai întâi pentru că era o pastişă după Gala Galaction şi în al doilea rând pentru că suna prea... turistic. Dar tocmai acest profil o adusese în Editura Sport-Turism, pe masa de lucru a redactorului Grigore Damirescu (a cărui soţie îmi promovase *Păhărelul cu nectar* la Editura Ion Creangă).

Damirescu s'a declarat entuziasmat de lectura manuscrisului, dar s'a izbit de înverşunata împotrivire a şefului său, directorul editurii, care citise şi el textul şi făcuse o droaie de observaţii critice pe aripile mapei. De la Damirescu am aflat că, la rândul său, directorul primise „de sus" un „Nu" categoric.

La urma urmelor, din partea mea era o cutezanţă ca în plin regim comunist-ateu să propun spre publicare o carte cu un întreg univers de mânăstiri, monahi, călugăriţe, duhovnici, fresce şi icoane cu sfinţi. Era, totuşi, o carte de literatură, aveam motive să cred că e şi bine scrisă; autorul ei nu mai era un biet debutant, se bucura de oarecare notorietate şi, între timp – chiar dacă cu greu şi după multe amânări –, devenise şi membru al Uniunii Scriitorilor. Damirescu era înfrânt şi, în cele din urmă, m'a implorat să nu mai insist, că altfel îşi pierde pâinea.

Manuscrisul a fost preluat de Valeriu Râpeanu spre publicare la Editura Eminescu. Totuşi, cât era el de influent şi de răzbătător, s'a izbit de rezistenţa mai-marilor săi, care îl lăsaseră cu mâinile încrucişate şi pe Vasile Nicolescu.

Acesta m'a informat că, în realitate, cheia se afla în mâna lui Mihai Dulea, mai-marele tuturor editorilor din republică, şi m'a sfătuit să încerc deblocarea.

Anunţat de secretară, Dulea m'a primit afabil, chiar de la uşă, conducându-mă de braţ până la fotoliul de protocol. În spatele biroului său, rafturi cu maldăre de manuscrise. Alături, o doamnă (pardon, tovarăşă!) care lua note într'un caiet. Nici amfitrionul şi nici eu nu am dat vreun semn că ne cunoaştem.

– Dacă ați ajuns la mine înseamnă că aveți un oarecare necaz. Cu ce vă pot fi de folos?

I-am povestit ce și cum.

– Nu se poate, s'a căinat el frângându-și mâinile.

Mi-am dat imediat seama că mă aflu în fața unui om de o rară perversitate morală, care știe bine să joace teatru.

– Iată că se poate, am îngăimat eu.

– Vă promit că voi cerceta cazul și-i voi trage la răspundere pe vinovați!

Și, cu aceeași amabilitate, m'a condus până la ușă.

Și s'a făcut tăcere...

După mai bine de trei ani mă obișnuisem cu gândul că *Amintirile peregrinului apter* e condamnată să rămână în manuscris, când am fost abordat de doamna Lenuța Docsănescu, cândva implicată în sistemul editorial, care aflase din gura târgului că Anania are o lucrare „sub cheie", respinsă de câteva edituri, și mi-a cerut s'o citească. O cunoșteam; în casa soților Docsănescu fusesem la cină de două ori împreună cu Zoe Dumitrescu-Bușulenga și Radu Tudoran, așa că i-am încredințat manuscrisul. La rândul ei, i-a vorbit despre el Magdalenei Bedrosian, redactor la Cartea Românească, și i l-a predat spre lectură și propunere. Aceasta m'a invitat în biroul ei și mi-a citit un referat pozitiv, alcătuit cu măiestria de care vorbeam altădată, prin care spera să-i convingă pe cei „de sus" să aprobe publicarea cărții. Nu a mai fost însă nevoie. 23 Decembrie 1989 a spulberat regimul Ceaușescu, cartea a avut drum liber spre tipar și a apărut în chiar anul următor. Dar nu prea mare mi-a fost bucuria. În 1990 – dar și după aceea – ochii cetățenilor nu mai erau făcuți decât pentru ziare și televizor.

Incidente am avut și în publicistică. Cel mai semnificativ s'a petrecut în 1982. Inițiații sistemului editorial din București știau că scrisesm o carte de memorialistică literară, *Rotonda plopilor aprinși*, că manuscrisul trecuse cu bine prin Editura Cartea Românească și că se afla pe undeva în Consiliul Culturii și Educației Socialiste.

La 14 decembrie a venit la mine acasă un redactor de la revista *Luceafărul*, care s'a recomandat Nicolae Ciobanu. Publicația era condusă de Nicolae Dan Fruntelată, pe care nu-l cunoșteam, dar în numele căruia oaspetele mi-a propus o colaborare cu două capitole din noua mea carte, anume Victor Papilian și V. Voiculescu. Acest Ciobanu era un moldovean cumsecade, domol, îndatoritor, pe care l-am plăcut din prima clipă. Am promis că accept colaborarea, dar cu trei condiții: textele să apară în integralitatea lor (bineînțeles, defalcate în funcție de spațiul tipografic al fiecărui număr), dar fără tăieturi sau prescurtări;

să nu se facă intervenţii în text; să fac eu ultima corectură în şpalt. A acceptat şi i-am dat manuscrisul, convenind să începem cu V. Voiculescu.

La 16 februarie 1983 mi-a adus şpaltul primului fragment, pe care a doua zi l-am lăsat, corectat, la poarta sediului revistei.

În sâmbăta următoare m'am dus la chioşcul din apropiere şi am văzut afişul, pe care scria: *În acest număr, V. Voiculescu evocat de Valeriu Anania*. Am cumpărat mai multe exemplare, să am şi pentru prieteni, m'am dus acasă, am citit capitolul şi m'am luat cu mâinile de cap. Intervenise cenzura! Eu scrisesem că Voiculescu venea adesea *în locuinţa mea din Intrarea Patriarhiei*, în text apărea că venea adesea *în locuinţa mea* (deşi Intrarea Patriarhiei, ca stradă, făcea parte din nomenclatorul oficial al Capitalei!). În altă parte reproduceam o scrisoare a lui Voiculescu prin care îmi recomanda ca, pentru atenuarea atmosferei de păgânism a poemului meu dramatic *Miorița* (pe care i-l citisem în manuscris), poate că ar fi bine să introduc, ca personaj, *un preot*. Revista, în acelaşi context al unei atmosfere păgâne care trebuia atenuată, înlocuise *un preot* cu *un mag*!

Înfuriat, l-am chemat imediat la telefon pe Nicoale Ciobanu şi am urlat la el, amintindu-i cum ne-a fost înţelegerea. Nu ştia nimic. A venit repede la mine şi mi-a explicat că el citise aseară şpalturile corectate de mine, dar că orice editură are deasupra, la etaj, cenzorii care citesc noaptea şi care, de fapt, dau bunul de tipar (în ciuda faptului că, oficial, cenzura fusese desfiinţată!).

Am făcut imediat o scrisoare de protest adresată lui Fruntelată, somându-l ca în numărul următor, pe exact aceeaşi pagină, să publice textul unei Note semnate de mine, în sensul că-mi retrag colaborarea la *Luceafărul* şi că publicarea memoriilor mele nu poate continua. Fireşte, eram sigur că această Notă nu va fi publicată, întrucât ea denunţa destul de transparent existenţa cenzurii, dar gestul trebuia făcut oricum.

Timp de vreo trei-patru zile, bietul Ciobanu a făcut naveta între mine şi redacţie, relatându-mi situaţia penibilă în care s'ar afla redacţia revistei, explicându-mi că *Luceafărul* se adresează în special tineretului, că în el nu poate apărea nimic „mistic", chiar numai aluziv, şi încercând să mă convingă să accept publicarea fragmentului următor, dar fără cele treizeci de rânduri referitoare la religiozitatea lui Voiculescu... În cele din urmă, tot ca emisar al superiorilor săi, a venit cu propunerea unei negocieri: eu să accept continuarea colaborării, dar şi restricţiile impuse de profilul revistei, şi mi se garantează, în schimb, că textul manuscrisului de la Cartea Românească va apărea integral în carte, fără nici o ciuntire. I-am răspuns, surâzând pe sub mustaţă, că dacă cedez aici, asta n'ar fi altceva decât arvuna cedărilor ce mi se vor cere şi dincolo, aşa că nu accept negocierea.

Nu mi-am explicat niciodată de ce volumul de la Cartea Românească mi-a apărut, totuşi, fără nici o intervenţie a cenzurii.

Îmi era evident însă că ochii cenzorilor şi, implicit, ai editorilor erau foarte atenţi la tot ceea ce putea fi religios (în limbajul marxiştilor, „mistic").

Însuşi Mircea Ciobanu, care era un om religios (chiar dacă eterodox), mi s'a dovedit extrem de exigent în vânarea unor cuvinte suspecte de „misticism" într'un manuscris de poezii al prietenului meu Radu Pătrăşcanu, pe care eu îl rugasem să-l sprijine.

În volumul meu *Anamneze*, versuri ca *Icoana ta'ncepuse prin gând să mi se-afume/ ca turla rătăcită prin ape la'nserat* au putut scăpa numai pentru că redactorul de carte era Magdalena Bedrosian, fiica unui foarte distins preot din Bucureşti.

Într'o bună zi, prin anul 1978, mă aflam în vizită la Marin Preda, în biroul său de la Cartea Românească, vorbind îndelung despre multe. Omul acesta nu numai că mă respecta, dar îmi arăta o afecţiune pe care nu mi-o puteam explica nici prin vreun oarecare simţământ religios, nici prin afinităţi literare. Secretara lui avea ordin ca părintele Anania să nu facă anticameră, ci să i se deschidă uşa imediat ce apare, indiferent cu cine ar fi fost directorul editurii la acea oră.

La un moment dat a intrat doamna Vulcănescu, tehnoredactor, cu lucrări. Preda mi-a făcut semn să rămân, că termină repede şi reluăm conversaţia. La rândul meu, m'am simţit obligat să mă ridic de pe scaun şi să mă uit la cărţile ce căptuşeau pereţii. Am înţeles că directorul trebuia să aprobe coperţile câtorva cărţi noi. Trece de una, trece de alta, apoi îl aud mormăind:

– E-pi-fa-ni-a... Epifania! Ce e asta?

– Titlul unei cărţi de poezii...

– Daniel Turcea. Ăsta cine mai e?

– Se zice că un poet tânăr şi foarte talentat.

– Bine-bine, dar... Epifania? Ce e asta?

– Eu nu ştiu, domnule Preda, asta nu-i treaba mea. Întrebaţi-l pe redactorul de carte.

– Uite, dom'le, ce-mi fac oamenii mei! Îţi vâră sub nas o chestie d'asta, ca să aibă ăia la cine să zbiere... Stai, să caut în dicţionar... e-pi-fa-ni-e... Nu e! Cuvântul ăsta nu există în limba română.

Şi, răsucindu-se în scaun:

– Părinte, ce'nseamnă Epifania? Dumneata trebuie să ştii.

– Cum să-ţi spun, domnule Preda, am încercat eu să evit cuvântul „revelaţie", epifania este o descoperire năprasnică, un fel de inspiraţie... asta e!, inspiraţie, aşa ca atunci când, de pildă, scrii un roman, trebuie să inventezi un personaj intermediar, la care nu te-ai gândit, n'ai nici

o idee despre cum ar fi sau cum să-l cheme, și deodată ideea îți vine, așa, din senin... tocmai când îți trebuie..., cam asta înseamnă cuvântul epifanie...

– Da' nu e mistic!

– Ei, cum o să fie mistic?

– Bine, se aprobă, a conchis Preda punându-și semnătura.

Așa am devenit eu nașul lui Daniel Turcea!

Cu patriarhul Teoctist

Pe Teoctist Arăpașu l-am cunoscut în 1942, când am devenit călugăr și diacon în mânăstirea Antim, din București. Obștea era pe atunci alcătuită, în marea ei majoritate, din absolvenți ai Seminarului Monahal din Cernica, deveniți studenți ai Universității bucureștene, la Facultăți de profiluri foarte diferite, de la Teologie până la Litere (limbi clasice), de la Geografie și Chimie până la Medicină. Așadar, mânăstirea le era, de fapt, un cămin care le oferea adăpost și hrană, sub stăreția arhiereului Eugeniu Laiu Suceveanul, vicar patriarhal și președinte al Institutului Biblic.

Teoctist, mai în vârstă decât ceilalți cu câțiva ani, era singurul care nu locuia aici, ci, după cât îmi amintesc, în metocul din Capitală al mânăstirii Căldărușani, în grija unui călugăr oarecare. Venea doar uneori la biserică și slujeam împreună, ca ierodiaconi, la Sfânta Liturghie. Despre acel tânăr moldovean, înalt, bine făcut, cu plete bogate și bărbuța tunsă scurt, student la Teologie, se vorbea printre colegi că și-a propus să ajungă arhiereu și că dispune de abilitățile necesare spre a-și asigura succesul. Cu vremea, eu însumi am constatat că, urmărindu-și scopul, știa să-și aleagă omul care îi putea fi de folos, pe care însă și-l ținea aproape doar atât cât era necesar, începând cu Atanasie Dincă, starețul mânăstirii Căldărușani, continuând cu Dudu Velicu, secretarul particular al patriarhului Nicodim, și cu alți câțiva, până ce necunoscutul Justinian Marina a devenit arhiereu vicar la Iași, unde Teoctist era eclesiarh al catedralei mitropolitane. În timp ce aproape toți clericii ieșeni, în frunte cu mitropolitul Irineu Mihălcescu, nu vedeau în tânărul vicar decât omul comuniștilor (așa cum, de fapt, îl vedeam și eu, de la cestălalt capăt al țării), și îl ocoleau, Arăpașu a avut intuiția de a vedea în el propriul său viitor, și nu s'a înșelat. I s'a apropiat și și-a oferit

serviciile, începând cu cele mărunte, procurarea alimentelor de la piață și micile treburi gospodărești, până la campania de ajutorare a populației flămânde, inițiată și condusă de „intrusul" oltean în vremea devastatoarei secete din 1946.

Devenind patriarh în 1948, Justinian l-a lăsat pe arhimandritul Teoctist la Iași, în calitate de vicar al Mitropoliei, pentru ca în martie 1950 să-l cheme la București în calitate de episcop-vicar patriarhal. De aici a continuat să urce, din treaptă'n treaptă, pe toată scara ierarhiei eclesiale, episcop la Arad, mitropolit la Craiova, mitropolit la Iași și, în cele din urmă, patriarh la București – un parcurs, desigur, spectaculos, pe durata căruia a știut să-și folosească intuițiile despre care am vorbit și care nu l-au trădat niciodată.

După ce s'a convins că eu nu-i sunt și nici nu-i voi fi un potențial rival, a preferat să mă țină aproape, fie invitându-mă la un borș de pește în locuința sa de la Antim, fie mergând împreună la fostul nostru profesor comun, Firmilian Marin, devenit mitropolit la Craiova, fie în vizite aniversare la rudele patriarhului Justinian, fie în slujbe la hramuri de mânăstiri sau la sfințiri de biserici, fie, pur și simplu, la un pahar de vin în casa lui Nae Cenușă. Când a fost să facem ceva împreună, am făcut, iar când ne-am situat pe poziții divergente, ne-am confruntat (și am prezentat pe larg diferendul din vara lui 1976, în America). Din principiu (poate că și din instinct) mă feream să abordez sau să fiu antrenat în vreo discuție, fie și aluzivă, raportată la regimul comunist sau la conducătorii lui. Nu am avut niciodată senzația sau bănuiala că Teoctist ar face parte din categoria turnătorilor la Securitate, dar îmi era evident, fără să mă mir, că își exercita cu normalitate obediența față de puterea politică prin cuvântări, articole sau prin misiuni – interne sau externe – încredințate de către Departamentul Cultelor, în spatele căruia stătea tot Securitatea.

Relațiile lui personale, pe care le cultiva cu abilitate, inclusiv prin cadouri costisitoare (era un familiar al magazinelor de consignații), se consumau la cote înalte, inclusiv familia lui Ceaușescu.

În situații dificile devenea lunecos și știa să se spele pe mâini, declinându-și responsabilitatea. Era mitropolit la Iași când puterea comunistă a hotărât închiderea principalelor biserici din câteva mari mânăstiri moldovene. I s'a cerut să dea un ordin în acest sens. El s'a eschivat sub motivul că, din punct de vedere legal, bisericile sunt proprietatea mânăstirilor respective, ceea ce l-a făcut pe ministrul Ion Roșianu să descindă la Agapia și s'o abordeze, în acest sens, pe starețа Eustochia Ciucan (care a păstorit acolo, cu mare vrednicie, timp de douăzeci și nouă de ani). Aceasta nici n'a vrut să audă.

– Domnule ministru, datoria noastră sfântă este aceea de a-l pomeni zilnic pe ctitor în chiar locaşul pe care l-a întemeiat. Cum o să-l închidem?

– Puteţi face slujbe de două-trei ori pe an, iarna, când vizitatorii sunt puţini.

– Nu, domnule ministru, într'o mânăstire se slujeşte Liturghia în fiecare zi.

– Da..., dar, vedeţi..., asta poate deranja turiştii...

– Domnule ministru, a replicat tăios stareţa, nu noi îi deranjăm pe turişti, ci turiştii ne deranjează pe noi!

Demnitarul comunist a rămas fără grai şi a plecat, învins de o călugăriţă născută la poala Ceahlăului.

Cred că cea mai mare slăbiciune a lui Teoctist era plăcerea de a fi lăudat, adulat, lingușit. Către sfârşitul unei mese festive, când de obicei se rostesc toasturile, el şi le comanda cu naturaleţe:

– Părinte Porcescu, am impresia că vrei să spui ceva...

Şi era fericit să asculte osanalele.

– Părinte Ivan, am impresia că de abia aştepţi...

Şi bietul arhidiacon – altfel, profesor şi om echilibrat, cu bun-simţ – se supunea somaţiei şi adopta, circumstanţial, limbajul de lemn.

E posibil ca liderii comunişti, îndeobşte pricepuţi la psihologie, să-l fi abordat pe Arăpaşu, de la care voiau să obţină ceva, nu cu obişnuitele ameninţări, directe sau voalate, ci cu o simplă adulare, ştiind că aceasta e mult mai ieftină şi mai eficientă.

Devenit patriarh în noiembrie 1986, m'a invitat la banchetul din restaurantul Bucureşti, unde, la masa oficială, înaltă, surâzător, fericit, flancat de primul-ministru Manea Mănescu şi de un alt demnitar de stat, mi-a căutat privirea şi a ridicat paharul în semn de salut, dar nu ştiu de ce am avut impresia că o face doar spre a-mi arăta unde ajunsese el şi unde mă aflam eu, unul din grămadă. Nimeni nu bănuia pe atunci că situaţia se va schimba radical după numai trei ani.

La 20 decembrie 1989 mi-a trimis maşina să mă aducă la Patriarhie cu manuscrisul *Arhieraticon*-ului, redactat de episcopul vicar Roman Stanciu, dar care, dovedit incomplet şi defectuos, îmi fusese încredinţat mie spre finalizare înainte de a merge la tipar. În acea zi venise din străinătate mitropolitul Nicolae Corneanu, care făcea parte din comisie, alături de patriarh. Pe drum, şoferul Costel Calapod ţinea deschis aparatul de radio, care transmitea necontenit ştiri asupra gravelor evenimente din Bucureşti. La un moment dat, a exclamat:

– Gata, s'au dus dracului!...

M'a rugat să-i amintesc Preafericitului că Ceauşescu, proaspăt întors din Iran, va apărea peste o oră la televiziune.

După ce, aplecat pe manuscris, le-am prezentat celor doi munca mea pe un număr de pagini, patriarhul și-a adus aminte că e vremea să mergem la televizor. Evident, Ceaușescu se bâlbâia. Am plecat să ne reluăm lucrul. Pe coridor, cei doi mergeau alături, tăcuți și îngânduraţi. Eu, la o jumătate de pas în urmă, am mormăit:

– Chiar așa? Nici măcar o vorbă despre Timișoara?...

Cei doi au rămas tot tăcuţi. Întors la masa de lucru, în salon, Teoctist era fiert și, fără să se așeze, a conchis:

– Ce să mai verificăm noi, de vreme ce totul a fost verificat de părintele Anania? Manuscrisul merge la tipar!

A pus rezoluția și am cinat împreună, tot tăcuţi, după care Calapod m'a lăsat acasă, dar nu înainte de a mai fi exclamat o dată:

– S'au dus dracului!

Mișcările bucureștene de mase, numite de unii Revoluţie, iar de alţii Evenimente, m'au surprins în starea unor cumplite dureri lombosciatice, așa încât, sechestrat în casă, am urmărit totul la televizor, chiar în dublă dimensiune: fiind aproape de centru, auzeam împușcăturile din Piața Palatului, deopotrivă, și prin micul ecran, și de-a dreptul prin fereastră și pereţi. Se trezea în mine adolescentul care participa la demonstrația anticarlistă din 1940, precum și tânărul călugăr care conducea greva studențească din Cluj în 1946, dar boala mă obliga să fiu cuminte. Nu, îmi ziceam, chiar dacă picioarele te-ar ține, tot n'ar fi indicat să ieși în stradă; nu uita că ai făcut pușcărie sub eticheta de legionar, te recunoaște vreun ziarist și compromiţi revoluția. Elicopterul cu care fugeau Ceaușeștii l-am văzut aievea, pe fereastră, zburând pe deasupra blocului în care locuiam, iar pe micul ecran l-am văzut pe patriarhul Teoctist cum aștepta pe scara Televiziunii să-i vină rândul în studio și cum, odată ajuns acolo, a salutat libertatea cu un surâs care nu izbutea să fie decât rictus.

Ca de obicei, eram pregătit să fiu de sărbători la Văratec. Era 23 decembrie, nu dormisem toată noaptea, doar spre ziuă am ațipit o oră, durerile se mai îmblânziseră, eram în stare să merg, trebuia să traversez Cișmigiul, orașul era încă în fierbere, se trăgea încrucișat dinspre Brezoianu și dinspre Ministerul Apărării, doi tineri cu banderole de revoluționari m'au luat în primire și m'au condus până la stația de metro. Se trăgea și în Gara de Nord, am ajuns la tren printre gloanțe, mi-am găsit un loc într'o înghesuială de nedescris, am pornit, în fața mea era o doamnă care ținea pe genunchi un mic aparat de radio deschis, toți călătorii, atât cei din compartimente, cât și cei de pe coridoare erau cu urechile ațintite la știri, în sfârșit, s'a anunțat că soții Ceaușescu fuseseră arestați și se aflau în custodia Armatei, s'a auzit sirena locomotivei șuierând sacadat, triumfal, în gară la Piatra-Neamț mă așteptau

numeroşi prieteni cu care m'am îmbrăţişat frenetic, Babuc m'a dus cu maşinuţa lui la Văratec, acolo nu mă aştepta nimeni, mi s'a explicat că nu fusese recepţionat telefonul care mă anunţa... şi am intrat de îndată în programul liturgic al sărbătorilor, slujind privegherea.

Televizorul meu din casa Ciopron avea probleme cu antena provizorie, aşa încât pentru ştirile mai importante (pe atunci, toate erau importante!) coboram la cel instalat în sufrageria stăreţiei. Acolo am urmărit, în seara zilei de 26 decembrie, reportajul asupra judecării şi executării soţilor Ceauşescu şi am observat faţa palidă, ca de ceară, a stareţei Nazaria.

Aşa se face că tot la stăreţie mă aflam a doua zi, după slujba de dimineaţă şi înainte de masa obştească de prânz, când a sunat telefonul. Stareţa a tresărit şi mi-a transmis receptorul, rămânând însă alături. Patriarhul Teoctist îmi cerea să merg urgent la Bucureşti, deoarece există unele intervenţii şi presiuni pentru ocuparea scaunului mitropolitan de la Iaşi (pe care el, de fapt, îl ţinea vacant de trei ani, menţinându-şi însă calitatea de locţiitor, calitate pe care gurile rele pretindeau că şi-o menţine doar de dragul veniturilor, deloc mici, de la racla Cuvioasei) şi că s'a gândit la mine. I-am răspuns că nu sunt interesat, el revenea cu insistenţe, eu continuam să rezist şi, în final, i-am spus că voi veni la Bucureşti pe 10 ianuarie şi mai vorbim. Nazaria, care auzise totul, se minuna de cum pot eu să refuz o Mitropolie care mi se oferea pe tavă.

A doua zi, în faţa televizorului meu, aveam să aflu că Pleşu devenise ministru al Culturii şi că Şora conducea Ministerul Învăţământului, ceea ce însemna că în România se produsese, într'adevăr, o Revoluţie. Atunci am simţit nevoia să mă rog pentru Biserica noastră şi să mă gândesc la ce-aş putea eu face pentru ea, dar fără să mă las târât în ispită.

A doua zi, spre seară, stareţa Nazaria a venit la mine, sus, într'o vizită de curtoazie şi m'a copleşit cu flori şi daruri alese, ceea ce, evident, nu mai făcuse niciodată. Totul trăda un servilism dezgustător (pe care însă avea să şi-l răzbune peste vreo cinci ani).

În seara zilei de 31 decembrie am slujit privegherea de Anul Nou. La miezul nopţii am făcut o scurtă rugăciune şi am îndemnat la un minut de reculegere pentru tinerii căzuţi la Bucureşti sub gloanţe şi tancuri.

A doua zi, după-amiază, m'am pomenit cu o delegaţie ieşeană alcătuită din preotul C. Grigoraş şi doamna profesor universitar Liliana Răileanu cu soţul, ca să mă informeze că ei, împreună cu mai mulţi universitari, au depus la Sfântul Sinod (în speţă, la patriarh) şi la Dumitru Mazilu (prim-vicepreşedinte al Consiliului Frontului Salvării Naţionale, deci al doilea în rang după Ion Iliescu) un memoriu prin care

cereau alegerea mea în scaunul de mitropolit al Moldovei. Răspunsul meu a fost acela pe care i-l dădusem și patriarhului, iar ei au insistat atât de mult încât au reușit să mă enerveze. Puțin mi-a trebuit să nu-i concediez pe ușa deschisă. Pe urmă am regretat că, totuși, mă lăsasem târât de mine însumi în ispită, dar nu în aceea a poftei de slavă, ci în aceea a mitocăniei.

La București am plecat în ziua de 2 ianuarie 1990. În gara Târgu-Neamț mă întâmpina cu un braț de flori preotul Boca (pe care-l cunoșteam foarte puțin ca văr sau cumnat al Nazariei, nu mai țin minte) și cu un servilism verbal care nu putea fi decât dezgustător.

Seara, la București, telefoane care mă informau că BBC-ul difuzase un interviu cu Teodor Baconsky, în care acesta îmi făcea un admirabil portret ca viitor mitropolit al Moldovei... (Pe Doru avea să-l ia Pleșu sub aripa lui, numindu-l director în Ministerul Culturii, după care îi va obține o bursă la Sorbona.)

În ziua următoare m'am pomenit la mine cu Doru Baconsky și Virgil Codarcea, care m'au luat pe sus cu ei la Patriarhie, unde avea loc o ședință extraordinară a Sfântului Sinod. Am refuzat să intru în sală, Doru a trimis pe cineva să-l anunțe pe patriarh, Teoctist a ieșit pentru o foarte scurtă întrevedere, pe coridor, în care m'a informat că Mazilu primise un memoriu de la ieșeni și că își dăduse acordul, așa că să mă pregătesc pentru alegere. I-am replicat că nu mă constitui în candidat și, ca să-l descurajez, am invocat procedura : În condiții de libertate, un nou mitropolit al Moldovei nu poate fi ales de o Adunare Eparhială alcătuită din oamenii vechi, ajunși acolo sub regimul comunist. Să nu se grăbească. Trebuie făcută mai întâi dizolvarea actualei Adunări Eparhiale și alegerea alteia, noi, precum și constituirea unui nou Colegiu Electoral Bisericesc, care să facă posibile și înnoiri în Sfântul Sinod.

– Trebuie să mă întorc în ședință, s'a scuzat el.

– Bine, mai vorbim la telefon.

În numai câteva zile mă pomenisem în atenția tot mai multor oameni ai Bisericii sau interesați de Biserică, telefonul meu zbârnâia de dimineața până noaptea, într'o singură zi mi s'a cerut să scriu articole pentru ziarul *Tineretul Liber* (fost *Scânteia Tineretului*) și pentru cotidianul *Adevărul* (fost *Scânteia*). În cele următoare, interviuri pentru BBC, *Le Monde*, *Times*, presa italiană, Televiziunea Română Liberă.

Nu e mai puțin adevărat însă că, în același timp, primeam seara – sau noaptea târziu – telefoanele unor anonimi care nu făceau altceva decât să mă înjure în stilul cel mai vulgar cu putință, ca niște golani de cartier, să-mi promită dezvăluirea unor păcate ca adulterul, copii nelegitimi, menite să mă compromită iremediabil, și chiar să mă amenințe cu moartea. (În una din seri, televiziunea a retransmis fragmente

din judecarea și executarea lui Ceaușescu. Imediat a sunat telefonul: – Ai văzut? Așa o să pățești și tu!) Episcopul vicar Roman Ialomițeanul mi-a spus că și el primea astfel de telefoane teroriste.

În seara zilei de 7 ianuarie am fost invitatul patriarhului la cină. L-am găsit derutat, confuz, speriat, se plângea că e asaltat de reporteri. La rândul meu, mi-am exprimat rezervele față de recenta sa Scrisoare Pastorală și am ridicat problema preoților în politică. Am fost dus acasă tot cu mașina lui. Șoferul a descărcat o droaie de cadouri scumpe, care nu-mi făceau nici trebuință și nici plăcere, cunoscând eu abilitatea lui Teoctist de a cumpăra conștiințe. Cum de mă alesese tocmai pe mine?

Mă întorceam însă la gândul de a face ceva pentru viața Bisericii. În seara zilei de 8 ianuarie i-am avut la mine pe Doru Baconsky, Daniel Ciobotea, Iustin Marchiș și preotul Crâșmaru, cărora le-am împărtășit gândul și cu care am discutat pe marginea lui. Ideea a prins și ne-am hotărât să i-o împărtășim și lui Andrei Pleșu (cu care eu am vorbit, pe loc, la telefon). Alături de Doru, Daniel mi-a plăcut cel mai mult.

A doua zi (dată memorabilă, 9 ianuarie 1990), spre seară, eram acasă la Pleșu, dar soția sa ne-a rugat să luăm loc pe fotoliile din salon și să-l așteptăm, întrucât el telefonase că întârzie puțin, reținut de unele treburi la minister. Atunci, în ora aceea de așteptare, analizând noi demoralizarea patriarhului, panica ierarhilor, starea de incertitudine a clerului și așteptările credincioșilor, ne-am propus ca, din interiorul Bisericii, să dăm o mână de ajutor pentru instaurarea normalității, fără să ne constituim într'o organizație cu statut și pondere juridică, ci doar într'o grupare menită să existe doar atât cât va considera că e nevoie. Atunci, în ceasul acela de așteptare în casa lui Andrei Pleșu, a luat ființă *Grupul de Reflecție pentru Înnoirea Bisericii*, numele fiindu-i dat de către Doru, care se pricepea mai bine.

Pleșu a întâmpinat noutatea cu mare deschidere, ne-a promis sprijin și ne-a sfătuit ca, chiar a doua zi, să-l informăm și pe Dumitru Mazilu de existența noastră, înainte de a se răspândi cumva zvonul că am fi cine știe ce organizație subversivă, contrarevoluționară...

A doua zi, după ce am ieșit de la Mazilu (care a salutat înființarea Grupului), am cerut prin telefon să fim primiți de către Sinodul Permanent, despre care știam că se află în București pentru o sesiune extraordinară în cursul după-amiezii.

I-am găsit pe sinodali în sala de ședință, privindu-ne cu ochi mari, aproape speriați, neștiind ce e cu noi. Lăsaseră câteva scaune libere, patriarhul ne-a făcut semn să ne așezăm. Am luat cuvântul și i-am informat despre crearea Grupului de Reflecție pentru Înnoirea Bisericii, despre structura și principiile lui, insistând asupra unor obiective pe care fondatorii lui le formulaseră cu numai câteva ore în urmă:

1. Să interpreteze și să evalueze corect dorința crescândă și manifestă a clerului și credincioșilor pentru schimbări și înnoiri în viața Bisericii.
2. Să inițieze și să determine un dialog cu actuala conducere bisericească, spre a găsi împreună soluții concrete pentru ca Biserica să poată ieși din impasul spiritual în care se află: a) reintrarea în normal prin aplicarea corectă a propriilor legiuiri; b) regăsirea identității și vocației proprii; c) redobândirea rolului ei tradițional în spiritualitatea, cultura și viața poporului român.

Vlădicii au respirat ușurați, au pus întrebări, au cerut lămuriri, neevitând să întrebe dacă înnoirea Bisericii înseamnă și retragerea din scaun a unor ierarhi care au făcut compromisuri în regimul trecut. Am răspuns că noi nu pentru aceasta ne-am constituit și am venit aici, că nu suntem judecătorii nimănui, că înnoirea nu exclude retragerea unor ierarhi, dar că aceasta depinde de fiecare în parte.

Apoi a venit rândul nostru să ne speriem. Începând cu patriarhul, toți (cu excepția lui Nestor Vornicescu, care a tăcut tot timpul) au început să-și recunoască lașitățile, slăbiciunile, cedările, compromisurile și trădările din vremea regimului comunist, declarând că sunt gata să se retragă imediat, fără șovăire sau întârziere. În timpul pauzei de cafea, Antonie Plămădeală m'a luat de braț, de-o parte, și m'a rugat să intervin pe lângă starețul mânăstirii Sihăstria să-i rezerve o locuință, căci acolo ar vrea să-și petreacă restul zilelor. (Ceea ce am și făcut, ceea ce starețul Victorin a și făcut, fără să bănuim că mitropolitul se va răzgândi, așa cum au făcut-o și ceilalți.)

Pe noi ne-a speriat perspectiva unor retrageri în grup, știind ce poate însemna asta pentru Biserică. Atunci am intervenit eu, în sensul că o astfel de retragere nu trebuie să creeze un vid de autoritate, că ea nu înseamnă o fugă, că actualul titular trebuie să-și pregătească succesorul, să participe la procedurile canonice și statutare ale alegerii, așa încât pacea și unitatea Bisericii să nu fie afectate.

Până la urmă, totul s'a înseninat și ne-am promis viitoare întâlniri de lucru.

Un comunicat asupra înființării Grupului și a primei lui întâlniri cu conducerea bisericească a apărut la 14 ianuarie 1990 în ziarul *România liberă*, ziar pe care Petre Mihai Băcanu ni l-a ținut la dispoziție pe toată durata existenței noastre ca Grup și în care eu însumi am publicat săptămânal articole și meditații.

În Grupul de Reflecție au fost cooptați membri noi, așa încât el cuprindea șase clerici și patru mireni, după cum urmează: Arhim. Bartolomeu V. Anania, Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Constantin Galeriu, Ierom. Iustin Marchiș, Pr. Constantin Voicescu,

Pr. Toader Crâşmaru, Octavian Ghibu, Sorin Dumitrescu, Horia Bernea şi Teodor Baconsky. Ceva mai târziu s'au raliat Grupului (dar cu participări sporadice) Cristian Hadjiculea, Horia Murgu, Corneliu Cezar, Nicuşor Teodoreanu. Între timp, Daniel Ciobotea devenise episcop-vicar la Timişoara şi nu a mai participat la şedinţele noastre, motivând, cu umor, că de acum nu mai face parte din „grupul de reflecţie", ci din „grupul de acţiune"...

Părintele Stăniloae a fost printre primii care au aderat, dar cu particularitatea că, bolnav fiind, nu va putea să participe la şedinţe, dar va fi prezent prin părintele Anania, care îl va vizita înainte de fiecare şedinţă, spre a-i recolta propuneri, şi după şedinţă, spre a-l informa asupra a ceea ce s'a discutat.

Grupul de Reflecţie a funcţionat aproape doi ani. Până în mai 1990, şedinţele s'au ţinut în Reşedinţa Patriarhală, în Sala numită „a Portretelor", cu binecuvântarea patriarhului şi, după retragerea acestuia, a mitropoliţilor locotenenţi, care asistau, ca invitaţi, la discuţii. Apoi, la scurtă vreme după revenirea patriarhului Teoctist, ele au fost găzduite de preotul Constantin Voicescu, fost deţinut politic, care dispunea de un spaţiu generos în casa parohială.

Preocupările noastre erau dintre cele mai diverse, de la relaţiile Bisericii cu Roma şi cu greco-catolicii până la mişcările parapsihologice.

Visam un post de radio al Bisericii, cu programe liturgice şi catehetice.

Nu puteam visa şi la un post de televiziune. De la Televiziunea Română Liberă, însă, în curs de reorganizare, am primit informaţia că redacţia de „Spiritualitate Ortodoxă" nu era prevăzută în organigramă ca un compartiment separat, cu aparatură şi mijloace de deplasare proprii, ci fusese înglobată în redacţia de Cultură. Informaţia mi-a dat-o Doru Baconsky. Trebuia să intervenim repede. El a venit la întâlnire cu Daniel Barbu (romano-catolic) şi tustrei am mers la preşedintele TVR Răzvan Theodorescu (sprijiniţi, din interiorul Televiziunii, de Radu Serafim şi Sanda Vişan). Preşedintele ne tot demonstra că organigrama e deja făcută, aprobată, că nu se mai poate schimba, dar într'o jumătate de oră s'a dat bătut şi, în faţa noastră, a semnat pentru autonomia noii redacţii. Ni s'a apropiat apoi Radu Serafim, împreună cu care am alcătuit proiectul unor cicluri liturgice, aghiologice, imnografice, iconografice, apologetice, monahale şi multe altele.

Pe durata ultimei mele călătorii în America făcusem un popas la Institutul Ortodox „Holy Cross" din Boston, unde am dat cu ochii de Programa Analitică pentru predarea religiei în şcoli. Am obţinut o copie, fără pretenţii de *copyright*, am adus-o în ţară, am tradus-o în româneşte şi am pus-o la dispoziţia patriarhului Teoctist, pentru aplicare. Au

intervenit însă câţiva „specialişti” de la Institutul Teologic din Bucureşti, printre care şi preotul profesor Dumitru Radu, care, pur şi simplu, l-au luat în râs pe Anania, „care vine cu americanismele lui” şi cu ifosele „Grupului de Infecţie”... Cam pe aici s’a topit Programa.

Grupul nostru a emis o scrisoare circulară către toţi preoţii, rugându-i să ne furnizeze date asupra foştilor deţinuţi politici în închisorile comuniste, pentru alcătuirea unui volum pe această temă. Datele trebuiau trimise pe adresa colegului Crâşmaru. Din cele primite atunci, cam la repezeală, s’a alcătuit cartea *Mărturisitori de după gratii*, care avea să fie editată de Arhiepiscopia Clujului, ca avangardă a celor ce aveau să apară, masiv, mai târziu.

Una din preocupărilor noastre constante era aceea a reintroducerii religiei ca materie de învăţământ în şcolile publice. În acest sens, Sfântul Sinod intervenise de două ori la guvern, dar răspunsul fusese negativ, motivat prin aceea că o ideologie (marxistă) nu poate fi înlocuită printr’o altă ideologie (creştină).

Întrucât noi, ca Grup, nu aveam căderea de a interveni oficial pe lângă Guvern, eu am profitat de faptul că Mihai Şora, ministrul Învăţământului, îmi era o veche şi apropiată cunoştinţă, i-am dat un telefon şi l-am invitat să participe la şedinţa noastră cea mai apropiată, anume la 3 aprilie 1990, iar el a acceptat. În aceeaşi zi s’a întâmplat şi o şedinţă a plenului Sfântului Sinod, care se desfăşura în timp ce noi discutam în Sala Portretelor. La şedinţa noastră au mai participat Nicolae Stoicescu, ministrul Cultelor (care însă nu a putut să stea decât puţin), Ion Miloş, intelectual român din Suedia, doamna Gabriella Şerban, româncă din Australia, teologii Mircea Păcurariu şi Ioan Floca din Sibiu, Vasile Răducă din Bucureşti. Pe ordinea de zi, un singur subiect, pe care l-am introdus eu. Rememorez acest episod – cred eu, important – folosind notiţele pe care mi le-am luat în timpul şedinţei.

Şora ne-a explicat mai întâi că există două dificultăţi: una de principiu, multiconfesionalitatea, şi una de fapt, sistemul de învăţământ, care a fost comprimat la cinci zile. În acest spaţiu ar putea fi inclusă o oră de istorie a religiilor (sau spiritualitate deschisă); asta, până la bacalaureat. Octavian Ghibu a ridicat obiecţii la motivaţia de ordin practic, secondat fiind de Sorin Dumitrescu: comprimarea orelor de învăţământ nu justifică refuzul. Şora a precizat că programele de învăţământ pot fi remaniate, Stoicescu l-a sprijinit cu menţiunea că acest guvern e doar la început şi, ca atare, şi sistemul de învăţământ e provizoriu, iar eu am replicat că, totuşi, ceea ce pare acum provizoriu va fi preluat de următoarele guverne ca moştenire. Galeriu a intrat în detalii, în sensul că ora de religie trebuie pusă în cursul săptămânii, nu sâmbăta, când preotul e ocupat, şi nu la sfârşitul orelor de curs, când elevii sunt

obosiţi. Sorin Dumitrescu, mai rezolut, i-a cerut ministrului ca ora de religie să fie introdusă obligatoriu în sistemul de învăţământ. L-a susţinut Floca, amintind de cartea lui Dumitru Călugăr, apărută în 1932. Păcurariu însă a observat că noi încă nu avem cadre didactice. Daniel şi-a dezvoltat intervenţia în sensul că ne aflăm într'o epocă post-ateistă, că există în popor o sete de spiritualitate, dar că, în paralel, există şi destule reticenţe, că ar fi mai potrivită abordarea noţiunii de „umanism religios", abordare care ar justifica obligativitatea orei de religie. A intervenit prompt, aproape intempestiv, Ion Miloş, cu precizarea că religia e materie obligatorie în învăţământul dintr'o ţară democratică precum Suedia, şi a sugerat o hotărâre în acord cu acest model. Propunerea formală a făcut-o Horia Bernea, căruia i s'au raliat de îndată, fără ezitări, Voicescu, Crâşmaru şi Răducă. Şora a nuanţat discuţia, în sensul că religia nu poate fi o simplă materie de învăţământ, ci că ea trebuie să transmită un fior. Am continuat eu, cu precizarea că Biserica este aceea care va face joncţiunea între şcoală şi liturghie. Şi i-am amintit, prieteneşte, că e fiu de preot. Văzând că timpul trece fără ca noi să ajungem la un rezultat concret, Galeriu a propus înfiinţarea unei comisii care să studieze această problemă în toate aspectele ei. Şora a mai încercat o dată formula unei ore de religie pluriconfesională, dar doamna Şerban a intervenit tăios cu informaţia că în Australia, pur şi simplu, religia face parte din programa analitică obligatorie. Realizând eu că ministrul evită să facă uz de motivaţia cu care cele două intervenţii ale Sinodului fuseseră respinse de către guvernul din care el făcea parte, am intervenit cu o amplă demonstraţie că nici pe departe nu poate fi vorba de înlocuirea unei ideologii cu o alta, pentru simplul motiv că creştinismul nu este o ideologie, ci un mod de viaţă. Mi s'au raliat colegii din Grup. În final, ministrul ne-a declarat că va emite Decizia prin care religia devine materie obligatorie în sistemul de învăţământ.

Am hotărât o pauză şi i-am trimis vorbă mitropolitului Nicolae Corneanu, care prezida şedinţa sinodală, că aş dori să fiu primit, pentru doar câteva minute, împreună cu Mihai Şora şi cu părintele Galeriu. Aşa se face că am intrat tustrei în sala sinodală, spre uimirea tuturor. Lui Şora i s'a pus repede un scaun lângă preşedinte, iar eu, dintr'o latură, am anunţat că domnul ministru doreşte să le aducă ceva la cunoştinţă. Lapidar, Şora a rezumat discuţiile din Grupul de Reflecţie, care s'au încheiat cu promisiunea sa că va pregăti şi va emite Decizia prin care religia devine materie obligatorie în sistemul de învăţământ. Vestea a fost primită cu aplauze.

Memoria mea se întoarce acum la data de 12 ianuarie 1990, care fusese decretată zi de doliu naţional în memoria tinerilor ucişi la Revoluţie, rânduindu-se şi o slujbă de pomenire în catedrala patriarhală. În dimineaţa

acelei zile, Petre Mihai Băcanu a publicat în *România liberă* un scurt articol în care îl soma pe Teoctist să nu îndrăznească a sluji la parastas, opinând că slujba ar trebui oficiată de doi clerici care au trecut prin închisorile comuniste, arhimandriții Bartolomeu Anania și Grigore Băbuș.

Am avut imediat o întrevedere cu patriarhul, care, speriat, mi-a spus că va rămâne în casă. L-am sfătuit să nu facă una ca asta și i-am făgăduit că eu îl voi însoți, de braț, pe drumul spre catedrală și că nimeni nu se va atinge de el. L-am convins, sugerându-i, în același timp, să nu vină în alb, ci în vechiul costum de mitropolit, adică în rasă și camilafcă negre, și să asiste la slujbă stând în strana patriarhală, acolo unde-i este locul. Nu s'a petrecut nici un incident. Soborul de preoți, condus de mine – în care venise și părintele Constantin Galeriu –, ne-am așezat în centru, sub policandrul cel mare, și am început parastasul. După câteva minute au intrat, discret, pe ușa laterală a altarului, Ion Iliescu, Petre Roman, Gelu Voican Voiculescu și alți câțiva demnitari de stat. De îndată ce au apărut, părintele Galeriu mi-a șoptit că ar fi cazul ca noi să ne dăm puțin la o parte, cedându-le locul din mijloc. Văzând că chiar în el mai tresăreau vechile reflexe de respectuoasă obediență, i-am răspuns, tot în șoaptă, că noi rămânem pe locul nostru, iar pe demnitari îi voi invita eu, printr'un semn, să stea tot în centru, dar pe locurile lor, adică imediat în spatele nostru. Și totul a decurs în ordine.

În după-amiaza zilei de Duminică, 14 ianuarie, patriarhul a prezidat o ședință de lucru cu consilierii, la care invitase și Grupul de Reflecție. Eram de față eu și părintele Galeriu. La sfârșit, ne-a luat de o parte, pe coridor, și ne-a confiat gândul de a se retrage. Părea că așteaptă din partea noastră un răspuns. Noi, parcă înțeleși, i-am spus doar că e bine să nu ia o hotărâre pripită, să se mai gândească, să-și aducă aminte de proverbul *La nuit porte conseil* etc.

A doua zi, în ședința Grupului de Reflecție a sosit știrea că studenții de la Teologie pregătesc o demonstrație în care vor cere retragerea lui Teoctist. Noi l-am rugat pe Daniel să încerce să-i domolească.

În aceeași seară, patriarhul m'a invitat la cină și, la sfârșit, m'a luat de-o parte și mi-a spus că joi, în ședința Sfântului Sinod, își va depune cererea de retragere.

De fapt, retragerea lui Teoctist plutea în aer, în același aer plutea oarecum și numele meu ca posibil succesor, și așa m'am pomenit că mi se solicită interviuri pentru *Le Monde*, *La Croix*, *La Vie*, *Libération* și nu mai știu ce posturi străine de televiziune.

În paralel, se crease o mișcare a unor preoți din București și Buzău, care cerea înființarea unei Conferințe Naționale a Preoților. În frunte se afla un foarte năbădăios preot anume Niculce, ambițios, „revoluționar", violent, căruia i se părea că existența Grupului de Reflecție îi încurcă

lui niște socoteli. M'am pomenit cu el față'n față, s'a rățoit la mine și mi-a vârât pumnul sub bărbie...

Miercuri, 17 ianuarie, am aflat că un grup de studenți teologi fuseseră primiți de patriarh. În aceeași zi, Teoctist m'a sunat la telefon: mâine, la prima oră, se va retrage; unii sinodali l-au presat să se răzgândească, dar el a rămas ferm: „Măcar acum să uzez și eu de libertatea mea!"; mi-a mulțumit că i-am stat aproape, mâine se va interna la spitalul Elias.

Joi, 18 ianuarie, la ora 13.40, un telefon de la Doru Baconsky: În ședința plenară a Sfântului Sinod, patriarhul și-a prezentat demisia. De asemenea, episcopul Emilian Birdaș de la Alba Iulia. În față, 100-150 de preoți turbulenți.

Peste puțin, printr'un nou telefon al lui Doru, dar și prin TV România, aflam că locotenența scaunului patriarhal, pe durata vacanței, este alcătuită din mitropoliții Antonie, Nicolae, Nestor și de episcopii Timotei și Roman, care vor conduce, prin rotație, câte o lună.

În seara aceleiași zile, la ora 22.30, un telefon de la o secretară de cabinet de la Palatul Victoria:

– Domnul Gelu Voican Voiculescu, vicepreședinte al Consiliului Frontului Salvării Naționale, dorește să vă vadă urgent.

– Bine, pot veni mâine în cursul dimineții. Spuneți-mi la ce oră.

– Nu mâine, ci acum.

– Ei, Doamne, dar se apropie miezul nopții...

– Acum. Așa avem ordin. Știm unde locuiți, vine de la noi o mașină cu cineva care să vă conducă, vă rugăm să coborâți în fața blocului.

Din mașină a coborât un bărbat tânăr care mi s'a prezentat drept preotul Dicu din Buzău, participant la Revoluție și devenit un apropiat al domnului Voican. Mașina avea un ecuson special, cu care a străbătut piața din fața Palatului Victoria, înțesată, ca în vreme de război, cu tancuri, tanchete, transportoare blindate, posturi de mitralieră etc. Înlăuntru, la parter, miros greu, zeci de soldați care dormeau pe canapele, pe scaune și pe jos, îmbrăcați și înarmați, gata de luptă la nevoie.

La etaj, într'un hol spațios, populat – la ora aceea! – cu zeci de persoane, m'a întâmpinat un domn în uniformă de magistrat militar, care m'a salutat, mi-a strâns mâna și m'a condus în biroul domnului vicepreședinte.

Acesta m'a primit afabil, mi-a amintit că ne cunoscuserăm cândva în casa parohială a bisericii Amzei, m'am făcut, din politețe, că-mi aduc aminte, m'a poftit pe un scaun lângă o masă simplă, pe care se aflau o sticlă de vin și două pahare. Un pat de campanie, cu pătură cazonă, indica faptul că încăperea era, în același timp, birou și cameră de dormit. Pe un raft, câteva cărți ale lui René Guénon. Telefoanele sunau din cinci

în cinci minute, amfitrionul răspundea scurt, militărește, cerea un amănunt, o identitate, înțelegeam că e vorba de teroriști semnalați în cutare sau cutare punct. Voiculescu mi-a explicat că, la vârf, el avea în seamă Armata, Securitatea și Cultele.

În această ultimă calitate mi-a făcut cunoscut că, imediat după ce s'a știut de retragerea patriarhului Teoctist, conducerea FSN s'a întrunit de urgență, a luat cazul în dezbatere și a hotărât că succesorul nu poate fi altul decât părintele Anania, cunoscut prin... bla-bla-bla...

L-am ascultat calm și i-am răspuns cât mai scurt:

– Domnule vicepreședinte, vă mulțumesc pentru acest gând, dar nu pot accepta, din două motive, unul de principiu și altul de ordin personal. Mai întâi, îmi place să cred că a trecut vremea când patriarhul, episcopii și mitropoliții erau numiți în cabinete ministeriale și că Biserica va fi lăsată să-și rezolve singură problemele. În al doilea rând, nu sunt interesat... Și acum, fiindcă văd aici niște vin și două pahare, propun să ciocnim în sănătatea dumneavoastră.

Asta a fost tot.

Vin s'a turnat, dar nu s'a băut. Fiindcă deja schimbasem subiectul, a urmat o scurtă conversație despre doctrinele esoterice (*à propos* de Guénon!) și despre împușcarea lui Ceaușescu, pe care o avea pe conștiință datorită faptului că circumstanțele (prezența teroriștilor) îl obligaseră să accepte execuția în ziua de Crăciun. Și cam atât, după care ne-am despărțit.

În mașină, preotul Dicu nu se dumerea cum de fusesem eu în stare să dau cu piciorul într'un asemenea chilipir.

Am continuat să-mi văd de treburile mele curente. Pe șantierul literar, întâlniri de lucru cu cei doi traducători ai cărții *Cerurile Oltului*, Micaela Slăvescu în franceză și Andrei Bantaș în engleză (versiunea finală). Editorul, episcopul Gherasim al Râmnicului, cu care mă consultam frecvent, a ținut să-mi precizeze că, într'adevăr, patriarhul Teoctist își prezentase demisia în Sfântul Sinod, dar că Sinodul doar a luat act, fără dezbateri și vot, așa că, în realitate, ea nu a fost acceptată formal.

În ședința din 22 ianuarie, Grupul de Reflecție l-a avut ca oaspete pe noul ministru al Cultelor, profesorul universitar Nicolae Stoicescu (pe care, de altfel, îl cunoscusem cândva la Craiova, unde își lansase o carte de istorie). A asistat la discuții și ne-a recomandat dialog și cooperare cu instituțiile statului. La sfârșit, când ne îndreptam spre cuier să ne îmbrăcăm paltoanele, el a pus o întrebare, așa, ca din senin:

– Ei, acum vom vedea care vor fi noile relații dintre Biserică și Stat!

Iar eu, neavând de lucru, am făcut o glumă proastă:

– Simplu, domnule ministru, întâi harul și-apoi tâlharul!

S'a râs, dar s'a luat aminte.

Aceluiaşi ministru aveam să-i confirm, peste numai două zile, la o nouă întrebare, hotărârea mea fermă de a nu intra în Sinod.

Tot el m'a sunat la telefon, cu patru zile mai târziu, să mă informeze că pleacă la Sibiu, deoarece Antonie, în urma unor atacuri violente în presă, „e la pământ" şi vrea să se retragă imediat. La rândul meu, i-am relatat ce anume le recomandaserăm vlădicilor noi, Grupul, în prima întâlnire cu Sinodul Permanent. Seara mi-a telefonat din nou, spunându-mi că Antonie acceptă să mai rămână un timp şi că la proxima şedinţă a Sfântului Sinod îşi va pune vicar.

A doua zi m'a sunat Teoctist, din spitalul Elias, spunându-mi că doreşte să mă vadă şi că-mi va trimite maşina.

Nu era nimic dramatic, părea liniştit şi mi-a spus că va mai sta în spital o oarecare vreme, după care se va retrage într'o mânăstire, probabil la Sinaia. Ar vrea să se ştie „la adăpost".

Plecând, am reţinut ciudăţenia că, deşi demisionat oficial, acelaşi patriarh putea dispune, cel puţin, de maşina oficială a Patriarhiei.

Oricum, Teoctist se retrăsese, dar o întrebare plutea în minţile tuturor: Cine îi va urma? Fireşte, nici eu nu eram străin. În acest sens, l-am tatonat pe episcopul-vicar Roman Ialomiţeanul, călugăr cu viaţă desăvârşită, licenţiat în Teologie, Geografie şi Chimie, crescut de mic şi educat în mânăstirea Cernica de către unchiul său, părintele Augustin, monah din elita chinoviei. Eram de aceeaşi vârstă, apropiaţi sufleteşte, m'a ascultat şi a spus un „Nu" duhovnicesc.

Mă gândeam, în continuare, că e un ceas de răscruce pentru Biserica noastră şi că ea ar avea nevoie neapărată de înduhovnicire, nu doar pentru imagine, dar şi pentru o înnoire lăuntrică. În fapt, ar trebui condusă de un mare duhovnic. Am reuşit să-i adun la un loc pe duhovnicii Sofian Boghiu şi Ilarion Argatu, în compania câtorva călugări apropiaţi, le-am vorbit pe larg despre răscrucea Bisericii şi despre gândul meu. Sofian a prins a plânge, descurajându-mă, în timp ce Ilarion a mulţumit retrăgându-se. Desigur, nu eram atât de nemintos să cred că noi, Grupul de Reflecţie, avem căderea de a pune pe tron un patriarh, dar nici nu admiteam că trebuie să stăm cu mâinile în sân, de vreme ce principalul nostru program era tocmai „înnoirea Bisericii".

Continuam să mă frământ, când, într'o clipă a unei zile, mi-au fulgerat în minte chipul şi numele părintelui Cleopa. Am simţit-o ca pe o iluminare. M'am grăbit să-i telefonez părintelui Stăniloae, care s'a arătat de-a dreptul entuziasmat. Asta s'a petrecut în ziua de 15 ianuarie. Am fost de îndată la el, împreună cu Daniel Ciobotea, căruia îi destăinuisem pe drum gândul, un gând pe care, deocamdată, îl ştiam numai noi trei.

Peste două săptămâni, în şedinţa Grupului, la care a asistat şi ministrul Stoicescu, mi-am mărturisit gândul care mă frământa, am

făcut un fel de portret-robot al marelui duhovnic care ar trebui să fie, cel puţin pentru o vreme, în fruntea Bisericii, la care părintele Galeriu a exclamat:

– Cleopa!

Atunci am denunţat „complotul", Daniel a confirmat, iar ideea a fost adoptată în unanimitate (lipseau de la şedinţă Sorin Dumitrescu şi Horia Bernea, care, desigur, s'au raliat ulterior, fără rezerve). S'a hotărât ca eu, Galeriu şi Daniel să mergem la Cleopa cu propunerea.

Între timp, eu publicasem în noua revistă a Patriarhiei, *Vestitorul Ortodoxiei Româneşti*, un articol intitulat „O retragere demnă", din care citez ultima parte:

„După cum se ştie, evenimentul oficial s'a consumat joi, 15 ianuarie, în şedinţa extraordinară a Sfântului Sinod, care însă nu fusese convocat în acest scop. Şi-a anunţat retragerea liniştit şi ferm, fără patetismele cu care ne-au obişnuit actorii fără talent. Fireşte, nu se poate ca în sufletul său să nu se fi consumat o dramă, dar a avut curajul şi bărbăţia de a şi-o stăpâni. La masa de seară a conversat gospodăreşte, subliniind problemele mai importante pe care Locotenenţa va trebui să le preia şi să le rezolve. [...] Indiferent de câte s'au spus – şi poate că se vor mai spune – despre Patriarhul Teoctist, pare limpede că în acele zile de cumpănă şi-a iubit Biserica mai mult decât pe sine. E un act de demnitate, pe care istoria va trebui să-l înregistreze".

Pe 7 februarie, ziua de naştere a lui Teoctist, m'am dus la Elias cu un buchet de flori. Impresionat de gest şi bine dispus, mi-a mulţumit pentru articolele din presă, repetând că nu va reveni, dar că ar prefera o retragere la mânăstirea Sihăstria.

Totuşi, nouă, celor din Grup, ne veneau veşti că nu e exclus ca patriarhul să se răzgândească. O ştia şi ministrul Stoicescu.

Pe 23 februarie, eu, Galeriu şi Daniel eram la Sihăstria, purtaţi cu maşina de Mitică, fratele meu. Întreaga dimineaţă am stat de vorbă cu părintele Cleopa, înmânându-i şi scrisoarea părintelui Stăniloae (de pe care făcusem o copie):

„Bucureşti, 22.II.1990.

Înalt Prea Cuvioase,
Iubite Părinte Cleopa,

Te rog şi eu din tot sufletul, împreună cu Părinţii Anania, Ciobotea şi alţi părinţi şi mireni, să primeşti, să faci, ca o jertfă, ceea ce ţi se cere. Biserica noastră se află într-o situaţie grea. Catolicii au cumpărat 15 locuri de biserică în Capitală; nebunia de la Vladimireşti, cu reîncarnările budiste, care ne

scoate din creștinism, câștigă teren. Avem nevoie de un om care să câștige sufletele, și cu viața lui de smerenie, și cu căldura lui de propovăduitor al lui Hristos.
Știu că-ți va fi greu să te ocupi cu alte probleme practice, dar poți avea oameni de ajutor lângă Înalt Prea Cuvioșia Ta: pe Părintele Anania, pe Părintele Ciobotea, pe Părintele Galeriu și poate și pe alții.
Fă, te rog, jertfa aceasta, măcar pentru o cât de scurtă vreme, ca să trecem de criza aceasta. Să arăți un alt stil de Înalt Vlădică și de mare râvnă pentru Hristos. Trebuie să trecem peste toate când e vorba de Hristos și de Biserica Lui.

Cu smerită închinăciune,
Preot Dumitru Stăniloae".

În termenii acestei scrisori l-am rugat, l-am implorat, depășind uimirea sa inițială și brutalitatea cu care ne-a spus un răspicat „Nu!". Desigur, era evident că noi ne obișnuiserăm cu ideea, dar pentru el era o enormitate. La această discuție a fost de față și părintele Vartolomeu, pictorul, probabil delegat de starețul Victorin. Pauza de prânz a venit și a trecut fără un răspuns. Spre seară am avut o lungă convorbire în doi.

– Părinte Cleopa, i-am repetat, nu aveți de făcut decât să binecuvântați și să vorbiți, că la asta vă pricepeți. În rest, facem noi tot. Nici nu e nevoie să locuiți în palatul patriarhal. Vă luați ucenicul pe care-l aveți aici și puteți locui la căminul preoțesc.

Într'un târziu, se părea că l-am convins. Nu am putut scoate de la el un „Da"; s'a mărginit să ne spună, la plecare, că să-i dăm un răgaz să se mai gândească. Tot era ceva. La urma urmelor, o certitudine începe printr'o speranță.

Mă gândeam că, totuși, „soluția Cleopa" nu trebuia să pară una a unui Grup restrâns, de zece inși, că vor fi destui care să nu-și ascundă rezervele, începând cu Andrei Scrima, care în tot acest timp mă suna de la Paris și mă ținea la telefon câte o oră, interesându-se de situația generală din România, deși se vedea cât de colo că o știa mult mai bine decât mine. Încă de când era în țară, Scrima se definise în Biserică drept un elitist, îi ținea hangul lui Daniil Sandu Tudor și nu-l scotea pe Cleopa din „cioban necioplit", „călugăr nespălat", „palavragiu primitiv" și alte delicatese de acest gen. În una dintre aceste lungi convorbiri (despre care a evitat să-mi spună cine le plătește) mi-a dezvăluit că înainte de 1989 fusese de mai multe ori, *incognito*, în România și că o va face din nou, în curând. Așadar, deși Cleopa era departe de fi un necunoscut, se cerea o mai largă publicitate în jurul numelui său, și așa

se face că ziarul *România liberă* din 5 martie 1990 mi-a publicat articolul „Părintele Cleopa”, care nu era altceva decât portretul pe care i-l făcusem în „Predoslovia” la cartea sa *Despre credința ortodoxă*, editată de mine la Institutul Biblic în 1980. Redau partea finală:

„Transcriind acest portret, nu am retras nici un cuvânt. Adaug doar ceea ce nu puteam spune atunci în mod deschis. Pe lângă patru arestări și detenții temporare, Părintele Cleopa însumează zece ani de recluziune în munții Moldovei, ceea ce înseamnă mai mult decât zece ani de temniță. Reieșit la suprafață printr'o energică acțiune a patriarhului Justinian, adus la Patriarhie – împreună cu celălalt mare duhovnic, Arsenie Papacioc –, misionar prin mai multe mânăstiri și reîntors apoi la Sihăstria, Părintele Cleopa a devenit un simbol al rezistenței noastre spirituale, atestat de sutele de mii – dacă nu chiar milioanele – de români ce i-au trecut pe sub epitrahil.

Părintele Cleopa este și acum același. Poate ceva mai împovărat de ani, dar limpede, lin sau clocotitor ca o apă de munte. Prospețimea cuvântului său continuă să învioreze mulțimile ce se perindă prin aula cu icoane, în cea mai vastă operă de evanghelizare din ultimii cincizeci de ani.

Soborul mânăstirii l-a chemat cândva de la oi și l-a așezat în frunte. Noul stareț n'a făcut altceva decât smerită ascultare. Se va hotărî oare Biserica să repete, la o cu totul altă treaptă, gestul Sihăstriei?

Procesul de înnoire a Bisericii presupune, neapărat, și recâștigarea dimensiunii ei duhovnicești. Ierarhia noastră superioară nu duce lipsă de slujitori cu voci frumoase, de buni gospodari, administratori, cărturari cu licențe și doctorate, diplomați, poligloți și voiajori ecumenici. Criterii și calități admirabile, care nu trebuie să-i ocolească nici pe vicarii patriarhali, până acum doar simpli auxiliari ai unui preaînalt birocrat eclesiastic. Admirabile, dar nu îndestulătoare. Biserica are nevoie – mai ales acum, chiar dacă pentru o vreme relativ scurtă – de un primat al duhovniciei, care să inaugureze chipul cel nou, încuviințat, al ierarhului ortodox român.

Sângerăm pe amintirea tinerilor noștri martiri, încă anonimi în urcușul lor către calendarul creștin. Ar trebui să dorim clipa când Jertfa Nevinovaților va primi suprema binecuvântare a unui Suflet Nevinovat.

Dumnezeu într'ajutor!”.

Articolul a fost scris și publicat după ce obținusem de la episcopul-vicar Roman Ialomițeanul acordul de a-l chema oficial pe părintele Cleopa la Patriarhie în calitate de misionar.

Între timp, cu o zi înainte de apariția lui în ziar, la Timișoara a avut loc hirotonia și instalarea lui Daniel Ciobotea ca episcop-vicar al Mitropoliei Banatului, ceremonie la care am participat și eu, împreună cu Galeriu.

Pe 7 martie am primit un telefon de rămas-bun din partea lui Teoctist, care mă anunța că în aceeași zi pleacă de la Elias la mânăstirea Sinaia.

Și totuși, zvonurile despre posibila revenire a patriarhului se înteţeau, dar aveam acum alte preocupări principale. Ultimele corecturi și machetări la cele trei versiuni *Cerurile Oltului*, Conferinţa Naţională a Uniunii Scriitorilor din România (în libertate!), alegerea mea în Consiliul Uniunii, traducerea în limba franceză a romanului *Străinii din Kipukua*, apariţia (în sfârșit, scăpat de cenzură!) a volumului *Amintirile peregrinului apter*, chemarea urgentă să vorbesc la Târgu-Mureș și Târnăveni, în contextul marilor tulburări din zonă, drumul spre tipar al poemului *Imn Eminescului*. În tot acest timp, zilnic, primeam la telefon înjurături vulgare și ameninţări cu moartea, menite, chipurile, să mă „demobilizeze" (le primea și episcopul-vicar Roman).

Patriarhul a revenit în scaun la 4 aprilie 1990, iar a doua zi, seara, mi-a dat un telefon de salut:

– Păi, ce era să fac, iată că m'am întors...

– Nu-ţi doresc decât o cocoașă zdravănă..., i-am replicat eu, bănuind câte va avea de „încasat" de la potrivnici. Nu-mi retrag dezacordul, dar asta nu înseamnă că-ţi sunt dușman. Doamne fereşte!

Am simţit că respiră, într'un fel, ușurat, și mi-a comunicat că dorește să menţină dialogul cu Grupul de Reflecţie.

Pentru detaliile acestui eveniment, prefer să transcriu aici articolul pe care l-am publicat în *România liberă* din 6 mai 1990:

O limpezire

Două adevăruri parţiale, apărute în presă, mă obligă să-l aduc la cunoștinţa opiniei publice pe cel întreg. Este vorba de poziţia mea personală în legătură cu revenirea Prea Fericitului Teoctist în scaunul patriarhal.

Pe de-o parte, într-un articol publicat în *România liberă* din 8 aprilie 1990, domnul Stelian Tănase afirmă: „Cu o singură disidenţă, cea a părintelui Anania, Sinodul a votat complezent pentru Teoctist" (de unde rezultă că eu am fost împotriva Sinodului).

Pe de altă parte, într-o replică apărută în *Adevărul* din 29 aprilie 1990, domnul prof. dr. Nicolae Stoicescu, ministrul Cultelor, citându-l pe domnul Tănase, ţine să precizeze că „nefăcând parte din Sf. Sinod, părintele Anania n-a putut fi de faţă" (de unde rezultă că eu nu am fost împotriva Sinodului).

Ca atare (limitându-mă numai la ceea ce mă implică), precizez următoarele: În seara zilei de luni, 2 aprilie, întorcându-mă de la Târgu-Mureș și Târnăveni – unde ţinusem în ajun două cuvântări publice –, am făcut un popas la Sinaia și am avut cu Prea Fericitul Teoctist o conversaţie de o oră, informându-l că în paralel cu cei ce-l doresc revenit în scaun există și alţii care se declară împotrivă (printre care și studenţii teologi din Bucureşti). Mi-am permis să-l previn că eventuala sa întoarcere poate stârni reacţii neprevăzute, atât în presă cât și în comportamentul credincioșilor, menite

să tulbure din nou pacea de care Biserica are acum atâta nevoie. Precizând că prin aceasta nu-mi fac decât o datorie de conștiință, l-am sfătuit să rămână înțelept și demn. Mi-a mulțumit, făgăduindu-mi că va reflecta.
În dimineața zilei de miercuri, 4 aprilie, a avut loc în Palatul Patriarhal o consfătuire restrânsă, la care au participat cinci membri ai Sfântului Sinod (trei mitropoliți și doi episcopi-vicari), ministrul Cultelor și patru membri ai Grupului de Reflecție, printre care și eu (aceștia din urmă fuseseră convocați din ajun pentru o cu totul altă problemă). Ca element nou – neprevăzut în ordinea de zi –, s-a dat citire unei scrisori de ultimă oră prin care Patriarhul Teoctist își anunța hotărârea de a reveni în scaun. Înainte de a fi prezentată Sinodului plenar, scrisoarea a fost supusă unei dezbateri, în cursul căreia toți cei de față au pledat în favoarea acestei hotărâri, cu excepția mea, care mi-am menținut punctul de vedere de la Sinaia, subliniind că e vorba de o opinie scrict personală și că nu pun în discuție legitimitatea revenirii Patriarhului, ci doar oportunitatea ei.
În sala de ședințe a Sfântului Sinod – unde am fost invitați și noi, cei patru – scrisoarea Patriarhului a fost supusă la vot, fără alte discuții, și aprobată unanim de către sinodali. Eu am părăsit imediat Palatul.
Așadar, este adevărat că în problema revenirii Prea Fericitului Teoctist eu am avut opinie separată, dar nu ca disident al Sfântului Sinod (al cărui membru nu sunt), deși am fost de față în momentul votării.
E necesar să menționez că nu am făcut-o nici în numele Grupului de Reflecție, care nu a luat niciodată în dezbatere eventuala reîntoarcere a Patriarhului și nu s-a pronunțat în favoarea sau împotriva ei. De altfel, încă de la început s-a stabilit principiul (dat și publicității) că, în anumite probleme, fiecare membru are dreptul să adopte poziții personale, care nu angajează în mod necesar Grupul. Este exact ceea ce s-a petrecut în cazul de față. Prin urmare, e vorba doar de o părere, iar nu de vreo acțiune – singulară sau concertată – împotriva Prea Fericitului Teoctist. Lucrul acesta ar trebui să-l știe și cei vreo doi-trei anonimi care-mi dau zilnic telefoane injurioase, încearcă să mă șantajeze și mă amenință cu moartea. Nu aceasta însă are importanță, ci amara constatare că opinia mea nu a fost, totuși, lipsită de realism. Deie Bunul Dumnezeu să mă fi înșelat!

Arhim. Bartolomeu Anania

P.S. Una din amenințările teroriștilor de la telefon este și aceea că vor da în vileag ce scrie Pacepa despre mine. Nu văd ce fel de vileag, de vreme ce cartea fostului general de Securitate circulă în cel puțin trei limbi, inclusiv română. Acum o lună, cineva mi-a arătat pagina cu pricina și numai așa am descoperit că în vasta și complicata mea biografie există și un Bartolomeu Anania agent – și încă cu grad! – al Serviciului de Informații Externe. Nu știu ce l-a făcut pe celebrul autor să interpoleze în cartea sa o asemenea invenție pe cât de grosolană pe atât de prostească. Deocamdată nu-i pot atribui decât semnificația unei diversiuni – inabilă, de altfel –, menită să-i țină ascunși pe adevărații agenți. Când mă voi hotărî să-mi scriu memoriile,

îl voi invita pe domnul Ion Pacepa să mă ajute la acest capitol; eventual, cu ajutorul tribunalului.

Scriind acest articol, nu puteam face publică o informaţie scurtă, pe care ministrul Nicolae Stoicescu mi-o confiase mai mult în treacăt, anume că marţi seara, adică la 3 aprilie, avusese loc o conversaţie telefonică între preşedintele Iliescu şi Teoctist. Cine pe cine a chemat, nu mi-a spus şi nici nu am întrebat. Îmi era însă evident că retragerea patriarhului fusese receptată de către politicienii de abia instalaţi la putere drept un semnal că Proclamaţia de la Timişoara (pe care o semnasem şi eu în Piaţa Universităţii) începea să-şi facă efectul. Aşadar, strângerea rândurilor!

Sărbătorile Paştilor (10-17 aprilie) le-am petrecut, ca de obicei, la Văratec, cu toată frumuseţea slujbelor şi lumina odihnei. Totuşi, maica Galineea, menajera mea, mi-a atras atenţia că în apropierea casei Ciopron, unde locuiam, şi anume pe linia de sub pădure, îşi făcuseră apariţia nişte inşi suspecţi care, pur şi simplu, îmi spionau mişcările. De câte ori îi vedea, o treceau fiori de groază. Nu puteam să nu-i asociez cu cei care mă înjurau şi ameninţau, în Bucureşti, la telefon.

La întoarcere, Teoctist m'a invitat la el şi mi-a propus o întâlnire a sa cu Grupul de Reflecţie. Am fost de acord şi i-am promis că-l voi convoca foarte curând. El m'a întrebat dacă, fiind îndată după Paşti, n'ar fi cazul să ne ofere o felie de cozonac şi un pahar de vin. I-am răspuns că asta depinde de tonul şi rezultatul întâlnirii. Şi i-am dat câteva sugestii asupra temelor. Oricum, maicile să fie pregătite, alături, cu bunătăţile pascale şi, dacă va fi cazul, vor intra cu ele.

Întâlnirea a avut loc la 3 mai 1990. Colegii mei ştiau că patriarhul doreşte reluarea dialogului. De faţă, Constantin Voicescu, Octavian Ghibu, Horia Bernea, Doru Baconsky şi Daniel Ciobotea. Ceilalţi, în frunte cu Sorin Dumitrescu, pur şi simplu nu au dorit să participe.

I-am relatat demersul nostru şi succesul Bisericii în legătură cu reintroducerea religiei în învăţământul public.

Temele abordate: Pregătirea cadrelor pentru predarea religiei în şcoli; împrospătarea Sinodului cu oameni noi; refacerea rolului Bisericii în apărarea drepturilor umane (temă propusă de Baconsky). Acord unanim, după care, la un semn, au intrat călugăriţele cu tăvile pascale.

O vreme, ocupat cu treburile mele literare, nu m'am mai ocupat de Grup şi nici de patriarh. Între timp, alături de doctorul Pavel Chirilă (iniţiator) şi de părintele Galeriu am înfiinţat Asociaţia Filantropică Medical-Creştină „Christiana", cu toate treptele începutului. Fusesem

cooptat și într'un Forum al Intelectualilor Bucureşteni, cu o primă întâlnire în Casa Șuțu, când eu am propus readucerea bisericii Mihai Vodă pe locul ei de pe malul Dâmboviţei (îmi amintesc de scepticismul unora asupra posibilităţii translării bisericii, de vreme ce ea, din ordinul lui Ceaușescu, fusese asediată de blocuri înalte, când inginerul Iordăchescu, specialist în materie, a precizat simplu: – Nici o problemă, dau blocul la o parte, scot biserica și-l pun la loc...).

O nouă ședinţă a Grupului a avut loc în casa parohială a lui Voicescu la 17 mai 1990, într'o atmosferă grea, provocată de protestele turbulente ale lui Sorin Dumitrescu împotriva revenirii lui Teoctist și a unei posibile reluări a dialogului. Intratabil, violent, și l-a câștigat alături pe Octavian Ghibu și, în cele din urmă, amândoi au amenințat cu retragerea din Grup. Atmosfera s'a domolit numai odată cu apariţia lui Nicolae Stroescu-Stânișoară, nume arhicunoscut de la „Europa Liberă", pe care-l întâlnisem și mi-l apropiasem cu puţin timp în urmă, pe durata unei conversaţii de o oră și jumătate în grădina restaurantului „Continental". Spiritele s'au calmat, oaspetele ne-a recomandat să fim realiști și ne-a făgăduit sprijinul.

Noul mitropolit al Moldovei

Mai era un lucru important de făcut în Biserică: ocuparea scaunului de mitropolit la Iaşi. Candidaturi oficiale nu existau, dar Nestor Vornicescu, mitropolitul Olteniei, îşi considera drumul deschis, avea destui oameni de partea lui, unii cumpăraţi cu bani buni sau cadouri, după un obicei mai vechi, şi se spunea că chiar îşi făcuse cărţi de vizită anticipative. Argumentul său forte era acela că, basarabean fiind, ar avea un acces direct la românii de peste Prut... etc. etc.

Grupul de Reflecţie nici nu a vrut să audă. Nu era vorba atât de persoana lui Nestor, deşi erau bine cunoscute legăturile lui cu puterea comunistă, ci de reiterarea la scară democratică a principiului „rotaţiei cadrelor", o practică curentă a regimului ceaușist, prin care aceiaşi oameni din fruntea partidului erau mişcaţi, ca pe o tablă de şah, în funcţii diferite, dar de acelaşi rang. Or, Biserica trebuia să demonstreze că e capabilă de înnoiri efective, de fond, ceea ce se discutase şi cu patriarhul Teoctist.

Ochii noştri, ai celor din Grup, se îndreptau spre Daniel Ciobotea, devenit episcop vicar la Timişoara, tânăr, inteligent, cult, şcolit în Occident. Se arătase deschis înnoirilor substanţiale, se bucura de preţuirea profesorului său, Dumitru Stăniloae, iar părintele Cleopa, duhovnicul său de la călugărie, îmi şoptise odată că, în privinţa zburdălniciilor trupeşti, Daniel „e aşa cum l-a făcut mă-sa". Problema s'a aflat pe agenda Grupului în şedinţa din 29 mai 1990, iar acordul a fost unanim. Trei zile mai târziu şi-a dat acordul şi patriarhul Teoctist. În aceeaşi seară i-am telefonat lui Daniel la Timişoara, l-am informat asupra poziţiei şi demersurilor noastre şi l-am întrebat dacă e dispus să accepte. Mirat, a îngăimat un răspuns oarecum evaziv, invocând marea distanţă dintre nivelul unui episcop-vicar la Timişoara şi acela al unui mitropolit

al Moldovei. Totuşi, fără prea multe fandoseli, şi-a dat acordul. Data alegerii fusese fixată pentru joi, 7 iunie.

La 3 iunie 1990, în ziarul *România liberă* a apărut un articol „Din partea Grupului de Reflecţie pentru Înnoirea Bisericii", din care reproduc:

„[...] Asumându-şi o gândire responsabilă şi înţelegând că mutaţiile aşteptate de toţi creştinii dreptcredincioşi nu pot fi amânate decât în detrimentul Bisericii noastre, Sfântul Sinod a primit în rândurile sale câţiva ierarhi noi, majoritatea tineri, care sunt primii episcopi sfinţiţi în libertate, fără imixtiunea statului comunist.

Pe umerii lor stă în primul rând datoria de a elibera toată Biserica de frică, de rutina obedienţelor, de obişnuinţa funestă şi anacronică de a cere acordul autorităţilor statale în chestiunile, majore sau de amănunt, care privesc viaţa lăuntrică a Ortodoxiei româneşti. Pe umerii lor apasă, de asemenea, obligaţia de a ajuta întreaga ierarhie să depăşească atât criza de autoritate morală, cât şi criza de încredere care s'a declanşat după Revoluţie şi care ne-a adus atâta rău.

Iată contextul în care vor avea loc, la mijlocul săptămânii viitoare, alegerea unui nou mitropolit al Moldovei, precum şi alegerea unui nou arhipăstor al creştinilor ortodocşi din străvechea eparhie de Alba-Iulia. Fără a avea, desigur, pretenţia de a impune pe cineva, şi nici măcar pe aceea de a sfătui pe fraţii noştri moldoveni şi ardeleni care, prin organele bisericeşti rânduite, vor şti să aleagă, fără îndoială, figurile chemate să-i reprezinte cât mai bine, ne îngăduim totuşi să le amintim faptul că acum, mai mult ca oricând, alegerea unui ierarh nu este doar un eveniment local, ci un gest cu urmări palpabile în toată Biserica Ortodoxă Română. Pentru ca garanţiile înviorării spirituale pe care o dorim cu toţii să nu fie vorbe goale, viitorii ierarhi trebuie să fie oameni curaţi sufleteşte, negrevaţi de povara unui trecut contestabil, oameni care cunosc nu numai subtilităţile teologiei, dar şi suferinţele reale ale poporului român, în sfârşit, oameni curajoşi şi demni, capabili să slujească turma duhovnicească ferind-o pentru totdeauna de ghearele oricărei alte dictaturi. Din fericire şi spre slava lui Dumnezeu, Biserica noastră dispune de asemenea oameni pe care orice conştiinţă netulburată îi poate recunoaşte în cei mai tineri membri ai actualului Sinod. Oameni ca *Prea Sfinţitul Dr. Daniel Ciobotea*, actualul episcop-vicar al Mitropoliei Banatului, sau *Prea Sfinţitul Andrei Andreicuţ*, care slujeşte deja ca episcop-locţiitor de Alba-Iulia, poartă în ei, prin însăşi energia şi competenţa lor, simbolul unui viitor mai pur, scutit de jalnica derivă a oportunismului care a lezat întreaga noastră viaţă bisericească în timpul tiraniei comuniste. [...]

În ziua de azi Biserica Ortodoxă Română are nevoie de asemenea ierarhi care să-i tămăduiască cu jertfelnicie multele ei răni sufleteşti. Ea trebuie să depăşească toate dezavantajele pe care i le-a impus diabolica beznă a ateismului „ştiinţific", redevenind credibilă şi atrăgătoare pentru toată suflarea ţării, dar mai ales în ochii tineretului care a ştiut să moară martiric pentru libertate şi adevăr. [...]

Arhim. Bartolomeu V. Anania, Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Constantin Galeriu, Ierom. Justin Marchiş, Pr. Constantin Voicescu, Pr. Toader Crâşmaru, Octavian Ghibu, Sorin Dumitrescu, Horia Bernea, Teodor Baconsky".

La 6 iunie, în ajunul alegerii, primeam două telefoane: unul de la Gelu Voican Voiculescu, care mă informa că Teoctist e de partea lui Nestor, şi un altul de la Teoctist, care mă sfătuia să fac „lobby" pentru Daniel de la om la om, iar pentru aceasta mi-a recomandat să cer sprijinul celui mai influent membru al Adunării Eparhiale ieşene, profesorul Ion Solcanu...

În aceeaşi zi, seara, mă aflam în holul hotelului Bucureşti, unde erau găzduiţi toţi membrii Colegiului Electoral Bisericesc. Era ora când aceştia trebuiau să coboare la cină când l-am întâlnit pe colegul meu de Grup, preotul Crâşmaru, de la care am aflat că-l cunoştea pe Solcanu şi pe care l-am rugat să mă prezinte, ceea ce a şi făcut de îndată ce acesta a apărut din uşa liftului. I-am spus cine sunt şi ce doresc, el m'a ascultat cu amabilitate şi mi-a strâns mâna fără să-mi făgăduiască nimic.

Pe toată durata cinei am mers din masă'n masă şi am făcut „lobby" pentru Daniel Ciobotea, convins fiind că astfel îmi slujeam Biserica.

În ziua următoare, 7 iunie, am rămas în casă, dar îl rugasem pe preotul Soare, urmaşul meu la direcţia Institutului Biblic, să mă ţină la curent cu ceea ce se petrece acolo. La ora 11.40 m'a anunţat telefonic că Daniel fusese ales mitropolit al Moldovei cu 56 de voturi, în timp ce Nestor obţinuse 33.

Bătrânul oștean, rechemat sub drapel

Ceea ce câștigasem la Văratec, în principal, era o bună așezare sufletească. Trăiam sentimentul unei mame care și-a crescut copiii, i-a căpătuit pe la casele lor, posedă o strânsură pe măsura trebuințelor, își poate primi nepoții cu câte ceva pentru fiecare și, rămasă singură, își petrece restul zilelor cultivând viermi de mătase, anticipând cuviința de a-L întâmpina pe Dumnezeu în borangicuri selenare.

Văratecul de sus, despre care am vorbit, era sezonier și pur.

Văratecul de jos avea două planuri: pe cel liturgic îl frecventam în Duminici și Sărbători, slujind laolaltă cu preoții mânăstirii și rostind cuvinte de învățătură; pe cel social, al satului de maici și surori, îl evitam programatic, ca pe unul în care se consumau și micile mizerii ale omenescului din om.

Încetasem să mai particip sau să fiu martor la viața de vârf a Bisericii. Trăiam în universul meu ca într'o cetate cu ferestrele spre cer. De moartea lui Teofil Herineanu, arhiepiscopul Clujului, am aflat în contextul știrilor curente ale zilei de 3 noiembrie 1992 și m'am mulțumit să mă rog pentru el; alături de – și după – preotul Fecioru, el fusese singurul care îmi sugerase, la instalarea patriarhului Teoctist, că aș avea căderea și obligația de a-i da Bisericii o nouă traducere a Bibliei.

În toamna acelui an, 1992, am primit un telefon de la Marin Aurelian, fost actor al Teatrului Național din Cluj și devenit regizor al Teatrului de Stat din Turda, care mă ruga insistent să-l primesc. M'am pomenit cu el peste câteva zile, frânt de oboseală, flămând și udat de o ploaie care-l prinsese pe drum. Omul voia, neapărat, să monteze o piesă cu caracter religios și nu înțelegea să plece de la mine fără text. Zadarnic i-am spus că eu nu am așa ceva, că în piesele mele există doar implicații religioase, că ar trebui să apeleze la câteva din piesele lui Ion Luca,

precum *Femeia Cezarului* sau *Salba Reginei*; el îmi cerea să scriu un text anume pentru Teatrul din Turda, pentru el, pentru spectatorii care trebuie să recepteze un mesaj creștin după deceniile de imbecilitate ateistă...

În seara aceea, când mă străduiam să-i fiu o gazdă bună, să-i dau schimburi, să-l hrănesc, să-i fac un culcuș, mi-am adus aminte că, totuși, puteam să-i ofer ceva. I-am telefonat imediat lui Mitică, cerându-i ca a doua zi să meargă în garsoniera mea și să caute în cutare dulap, unde va găsi manuscrisul în creion al piesei mele *Hoțul de mărgăritare*, scrisă acum patruzeci și doi de ani, la cererea Mamei Olga Gologan, pentru Teatrul de amatori de pe lângă mânăstirea Bistrița, să-l transcrie în cerneală și apoi să-l dactilografieze pentru domnul Marin Aurelian.

La 9 noiembrie, regizorul mă invita telefonic la premiera care va urma să aibă loc peste zece zile.

Spectacolul, prefațat de un foarte frumos cuvânt introductiv al criticului Petru Poantă și jucat cu însuflețire de actori talentați, s'a bucurat de un mare succes de public. Am remarcat că aplauzele la scenă deschisă nu subliniau o anume măiestrie a actorului, ci mesajul religios al replicii. Aurelian avusese dreptate.

În pauză, câțiva preoți spectatori, în frunte cu protopopul de Turda, mi-au atras atenția că scaunul vlădicesc de la Cluj devenise vacant, dar i-am descurajat printr'o glumă care-mi deconspira inapetența.

Venisem împreună cu Mitică și, în mod normal, am fost găzduiți la Arhiepiscopie, dar nu în cămin, ci în reședință, unde am fost primiți cu bunăvoință de episcopul-vicar Irineu Pop. Ne pregătise un fel de cameră de oaspeți, în latura dinspre răsărit a clădirii, înzestrată cu un pat și o canapea. De fapt, o chilie ceva mai mare, cu baie alături. Acolo m'am odihnit în noaptea aceea, fără să-mi treacă prin minte că în curând ea îmi va deveni dormitor oficial.

Revenit la Văratec, am reintrat în ritmul meu de lucru la masa de scris, întrerupt însă de conferințe la Iași, București, Pitești, Alba Iulia. Totuși, chiar pe drum sau în deplasări, eram însoțit de șpalturile cu corecturi la Noul Testament, aflat în ultima fază a tiparului.

Vântul dinspre Ardeal a început să bată începând cu ziua de 7 ianuarie, când am primit un telefon de la profesorul arhidiacon Ioan Floca din Sibiu, care, pur și simplu, îmi cerea să „accept" scaunul vlădicesc de la Cluj. Notându-mi-l în agendă, am adăugat: „Ei, asta-i!".

A doua zi, un telefon de la Grigore Băbuș, care mă roagă să-l sun pe părintele Stăniloae, care dorește să-mi spună ceva. Marele dascăl îmi cere să „accept" scaunul de la Cluj, insistă, mă imploră, argumentează, invocă faptul că Biserica are nevoie acum de personalități... Îi promit doar că voi reflecta.

În seara următoare, un telefon de la patriarhul Teoctist: e presat să mă convingă să primesc scaunul de la Cluj. Refuz politicos, cu un minimum de motivări (care, după toate aparențele, îi pică bine!).

La 12 ianuarie, Grigore mă „pisează" telefonic să primesc scaunul de la Cluj. Îl „reped" prietenește, dar ușor tulburat, stare din care mă scoate aparatul de radio: De la Iași se transmite *Imn Eminescului*, interpretat de patru actori foarte talentați.

A doua zi, spre seară, starețа Nazaria mă informează telefonic că IPS Daniel mă așteaptă mâine de dimineață la Iași.

În dimineața următoare, foarte devreme, telefon de la mitropolitul Daniel: Trebuie să mă vadă și ar fi venit personal la Văratec dacă aseară nu i s'ar fi extras o măsea și dacă doctorul nu ar fi chiar acum la el. I-a cerut protopopului de Ceahlău să mă aducă cu mașina la Iași, unde vom lua împreună micul dejun.

M'a întâmpinat în apartamentul său de la etaj, unde era pregătită măsuța pentru micul dejun, cu două tacâmuri. Era în halat, medicul de abia plecase.

– Am să vă transmit un mesaj din partea Preafericitului Teoctist, căruia, bineînțeles, mă adaug. Știm că nu acceptați ideea de a deveni arhiepiscop al Clujului, dar noi, Sinodul și Colegiul, vă vom alege oricum, transferându-vă și răspunderea în fața lui Dumnezeu și a istoriei. Asta-i tot... Și acum, doriți ceai sau lapte?

După ce am sorbit ceașca de ceai, am răspuns:

– Nu candidez și nu voi veni la București; las totul pe seama lui Dumnezeu.

Așa se face că după o săptămână, la 21 ianuarie 1993, patriarhul Teoctist mă anunța la telefon că am fost ales pentru Cluj cu 80 de voturi din cele 119 posibile. Am înțeles că Biserica își recheamă sub drapel pe bătrânul ei oștean.

Și m'am supus.

Nicula, 22 februarie 2008

Cuprins

PARTEA ÎNTÂI

Cuvânt înainte 7

Adolescenţă verzuie 9
Parada închisorilor 28
Cărările pribegiei 76
Studenţie transilvană 100
Generaţia academică Cluj ’46 110
Din nou în pribegie 141
Sub patriarhul Justinian 173
Din nou, pe brânci, *nella città dolente* 246
Proces în umbra lui Kafka 279
Sinistrul interludiu 289
Eram în Aiud 321
Balans pe trambulină 336

PARTEA A DOUA

Cuvânt înainte 349

În sfârşit, liber ! 351
Întâmpinare cu tâlc 353
Început în Lumea Nouă 356
Cele două episcopii româno-americane 358
Valerian Trifa 360

Victorin Ursache 363
Prima întâlnire cu Valerian Trifa 366
Alegerea episcopului Victorin 367
Hirotonirea și instalarea episcopului Victorin 369
Pâră românească 372
Presa Exilului 375
Șeful meu 378
Colaboratorii mei 390
Evoluții și involuții 397
Amendarea statutului 400
O Sală Românească în Detroit 402
Alt moment penibil 408
Eu și țara mea. Prima vizită 411
Dileme și echilibru 413
Debut în dramaturgie 415
Un Cadillac pentru patriarh 419
Conflict la Uppsala 429
Căi ecumeniste 435
În India 437
În Etiopia 445
1. Atelier literar în Honolulu. Fișe pentru un roman 451
2. Atelier literar în Honolulu. Texte dramatice *ne varietur* 455
Jurnal hawaiian 457
Învecinări. Albi și negri 555
Ciciloanca 560
Dawn 562
Lică Herșcovici 564
Mihai Iancu 568
Constantin Antonovici 570
Ion Cârja 572
Nicu Caranica 577
George Uscătescu 587
Mircea Eliade 590
Mira Simian 592
Implicații culturale 598
Eu și Securitatea între 1965 și 1976 600
Moartea patriarhului Justinian 626
Sub patriarhul Iustin 631

Pensionar la Văratec 643
O nouă versiune românească a Bibliei 649
Prin cetatea culturii 657
Cu patriarhul Teoctist 664
Noul mitropolit al Moldovei 686
Bătrânul oştean, rechemat sub drapel 689

www.polirom.ro

Redactor: Cezar Petrilă
Coperta: Carmen Parii
Tehnoredactor: Daniel Scurtu

Bun de tipar: octombrie 2008. Apărut: 2008
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00 ; (0232) 21.41.11 ;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 030174
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la PRO Editură şi Tipografie